

K 53.197
3

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ბზიბოლ ოზგულასნი

ქართული
ბიბლიოთეკა

გამომცემლობა
„საბჭოთა მწერალი“

ქართული კლასიკური ენციკლოპედია

ქართული
ენციკლოპედია
გეორგიანთა

გვიგონი ოცნების

1804 ~ 1883

თბილისი
1959

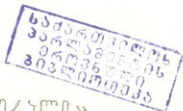
ქართული ენის ენციკლოპედია

გვიგონი ოცნების

თხზულებათა
სრული
კრებული

461.617
3

«საქართველო»

აკაკი განერელიას და ჯუმბერ ჭუმბურიძის
შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით.

გრიგოლ ორბელიანი

კრიტიკულ-ბიოგრაფიული ნარკვევი

გრიგოლ ორბელიანი დაიბადა 1804 წლის 2 ოქტომბერს ქ. თბილისში.

პოეტის საგვარეულო ხაზი აღწევს ორბელ ბარათაშვილის სახელამდე (XVI ს.). ამ შტოს ეკუთვნოდა ყაფლან ორბელიშვილი, განთქმული ქართველი მწერლის სულხან-საბას პაპა, მე-17 საუკუნის ერთ-ერთი უძლიერესი და გავლენიანი ფეოდალი. გრიგოლ ორბელიანი ამიტომ უწოდებდა თავის თავს „ყაფლანისშვილს“. მთელი ორი საუკუნის მანძილზე მისი წინაპრები დიდ როლს თამაშობდნენ ქართველი მეფეების კარზე.

გრ. ორბელიანის ბავშვობამ და ყრობამ განვლო საქართველოს ისტორიას იმ პერიოდში, როცა „ქედმოუხრელი ივერია“ მხოლოდ პოეტის ახლო ნათესავების წარმოდგენებში ცოცხლობდა. ჭერ კიდევ მწვავე იყო მოგონება ალამაჰად-ხანის მიერ თბილისის გაოხრებისა, ხოლო პატარა კახის გმირულ ღვაწლზე ყრმა გრიგოლს ბევრი რამ უნდა სმენოდა ხანდაზმულ თანამედროვეთაგან.

გრიგოლის მამას, დიმიტრის (იგივე ზურაბ) საქართველოს უკანასკნელ მეფეებთან უმსახურნია და კახთ ბატონთან კი ნათესაური კავშირითაც ყოფილი მკერული, საქართველოში რუსული მმართველობის დაპყვადრების შემდეგ დიმიტრი ჭერ სამხედრო სამსახურში შესულა, მონაწილეობა მიუღია მთავარმართებელ პავლე ციციშვილის მიერ ქ. ერევნის აღებაში 1804 წელს, ხოლო შემდეგ

უზენაეს სასამართლოში დაუნიშნავთ „ზასედატლად“. პოეტის შამას განათლება ჰქონია მიღებული.

გრ. ორბელიანის დედა ზორეშანი ერეკლეს ქალის ელენეს ასული იყო. ამრიგად, დედის მხრივ პოეტი ბაგრატიონთა გვარს ენათესავდა. იშვიათი სულიერი და ზნეობრივი თვისებებით შემკულ პოეტს როგორც პოეტის ბიოგრაფი ვადმოგვეცემს, „ამ კეთილმა დედამ ჩაუნერგა გულში გრიგოლ ორბელიანს მისგან განუშორებელი ღვთის შიში, ერთგულება მამულისა, განუზომელი პატივისცემა მშობელთა და ნათესავთა“, ხოლო „მოეტოც კრემლით და კრძალვით მოიგონებდა ზოლმე კეთილსა, ნაზსა, ღვთის მოშიშსა და ჰქვიან დედას, რომელმაც გზა სიკეთისა ასწავლა მას და სული აღუგზო მარადამ გამოუღვეელი სიყვარულთა და სათნოებით. მისი პატივისცემა ძვირფასი მშობლისადმი აღემატებოდა ჩვეულებრივს შვილობრივს სიყვარულსა“.*

დიმიტრი და ზორეშან ორბელიანებს გრიგოლის გარდა კიდევ სამი შვილი ჰყავდათ: ზაქარია, ილია და ეფემია, — შემდეგში დედა ნიკოლოზ ბარათაშვილისა.

გრიგოლ ორბელიანისათვის წერა-კითხვა უსწავლეთა ანჩისხატის დეკანოზმ დიმიტრი ალექსი-მესხაშვილს, რომელიც თავისი დროის ცნობილი მწიგნობარი იყო. შემდეგ პატარა გრიგოლი მშობლებს შეუყვანიათ ახალი მმართველობის მიერ დაარსებულ კეთილშობილთა სასწავლებელში, სადაც მომავალ პოეტს ქართულს ასწავლდა მღვდელი ზელაშვილი, აგრეთვე ჩინებული მკოდნე ენისა. სასწავლებლის დამთავრებამდე გრ. ორბელიანი გადასულა ახლად გახსნილ სპარტილერიო სკოლაში. 1816 წელს მომავალი ოფიცერი შედის იუნკრად 21-ე სპარტილერიო ბრიგადაში, სადაც მან 1820 წლამდე დაჰყო. იმავე წელს პარტუპეი-იუნკრის ჩინით გადადის საქართველოს გრენადერის პოლკში, 1821 წელს გრ. ორბელიანი პრაპორშნიკია.

გრ. ორბელიანის დიდი სამხედრო კარიერის დასაწყისი ემთხვევა საქართველოში პროკონსულ ა. პ. ერმოლოვის მმართველობის წლებს (1816 — 1827). გვიან, 1855 წელს, მოსკოვში უსაქმოდ მცხოვრები და მთავრობის მიერ სამუდამოდ „დამეკვებული“ ერმოლოვი ერთ თავის წერილში გულთბილად იგონებს მაშინ უკვე სახელმწიფო კართველ სარდალს და დასძენს: „მე მიყვარდა ეს ბელადი, ვიცნობდი მას პოლკში გრიშის სახელით“. 1822 წელს გრ. ორბელიანი ტარელი ლეკების დამარცხების მონაწილეა ალაზანთან. 1826 წელს მამაიურად ებრძვის სპარსელებს შამქორთან და განჯაში, რისთვისაც ღირსეულად იქნა დაჭილდობული. ერმოლოვის ატესტაციიდანაც ჩანს, რომ ოფიცრის სამხედრო გამოცდა გრ. ორბელიანს კარგად ჩაუბარებია.

გრ. ორბელიანის ბედის ვარსკვლავი არანაკლები ძალით ანათებდა გრავ პასკევიჩის მმართველობის დროსაც. „ტოლუბაშის“ ავტორს დიდ სიზარულს ჰგვრიდა საქართველოს დაუქინებელი მტრების დამარცხება რუსეთ-ირანისა და

* ი. მენარავია, ცხოვრება გრიგოლ ორბელიანისა. თბ., 1904.

რუსეთ-ოსმალეთის ომებში 1826—1829 წ. წ. და არც ისე ძნელად წარმოადგინა ქართველი ოფიცრის სიამაყისა ამ დროს, როცა კავკასიის მებრძოლის მიერ ძლეულ ირანელი და თურქი სერასკიერები თავიანთ ბაირალებს ჰპირდნენ აბაშაბადთან და ირაკლი-თაფისთან, ერევანსა და ხერთვისში, ახალქალაქსა, ქარსსა და აგლიცხეში. ამ ადგილების იერიშით აღებისას გრ. ორბელიანს ზელებია თავი.

1829 წელს გრ. ორბელიანი კახეთში ახლდა ალექსანდრე ჰვავკავაძეს, რომელიც სამხედრო საზღვრების უფროსად იყო დანიშნული. მეორე წელს იგი მონაწილეობას იღებს გრაფ პასკევიჩის ექსპედიციაში და ქარბელაქისს ლეკებს ამოშვინებს. იმავე წელს მონაწილეობს გენ. სტრეკალოვის მიერ ზაქათალის აღებაში.

1831 წელს გრ. ორბელიანი ადგილობრივი ზელისუფლების დავალებით კავკასიის აქეთა მხარის მთავარსარდლის გენ. პანკრატიევის ბრძანებით) რუეთს წაასხა კავკასიის კორპუსში შერჩეული ჭარისკაცები ნოვგოროდში დაბანაკებულ საგანგებო ქვეათი პოლკისათვის. გზად რამდენიმე ხანს მოსკოვსა და პეტერბურგში დაჰყო. თავის დღიურში პოეტი იგონებს შეხვედრებს რუსეთს გადასახლებულ მარიამ დედოფალთან და ქართველ უფლისწულებთან, კრცლად აგვიწერს ღირსშესანიშნავ ადგილებს, გადმოგვცემს თავის შთაბეჭდილებებს თეატრებში ნახულ სპექტაკლებზე. ასე, მაგალითად, გრ. ორბელიანი გონებს მცირე თეატრის ერთ წარმოდგენას: „წაყვდიო თეატრში, ხალხი არ იყო ასე მრავალ, ვითა უწინარეს. წარმოდგენა იყო ქა და აღ დ ის მოთამაშის ცხოვრება, საუბროვოდ ითამაშეს, უფრო მაჩალოვმა, ასე რომ, დავსწყველე ყოველი მოთამაშე“ *. ფრანგი ღრამატურკის დიუკანეის მელიოდრამაში მონაწილეობს ასრულებდა აბირებულ მარკის ეორე დე ვერშონის როლს და გრ. ორბელიანის აღტაცება სავსებით ემთხვევა თანამედროვეთა ცნობებს გამოჩენილი რუსი მსახიობის თამაშზე.

პეტერბურგი, იმპერატორის იმდროინდელი ცენტრი, დიდს შთაბეჭდილებას ატოვებს ქართველ ოფიცრებზე. გრ. ორბელიანი აღწერს პეტერბურგის, ცარსკოე სელოსა და პეტერგოვის შესანიშნავ სასახლეებს. პოეტი, რომელსაც უკვე ეგემნა სამხედრო ცხოვრების სუსხი, მიამიტური აღტაცებით ათვალერებს ზელოვნებან ჭეგლებს, გულდასმით ეცნობა პეტრე პირველის მიერ დაარსებულ კუნსტაკამერინ რაბიტეტებსა და ერშიტაეის დარბაზებს, მოხიბლულია „რადეელის ლოკითა“ და „ქვიარფასი ბიბლიოთეკით, რომელსაც შიდა ეწყო თხზულებანი ფილოსოფოსთა ვალამშერისა, ვოლტერისა და დიდეროტისა“. გრ. ორბელიანი საგანგებოდ აღნიშნავს აგრეთვე საქართველოდან გადასახლებულ ფრანკოზ და დიმიტრი ბატონიშვილებთან შეხვედრებს, უსაუბრნია მათთან „პირველ მუსიკოსებზე“ — მოცარტზე, ვებერზე, როსინზე და კერუბინზე. ამასთან — სოფელ გრუზინოში პირადად გაცნობია ცნობილ რეპეტიციონერ გრაფ პასკევიჩს, უშუალოდ მოუხმენია ნიკოლოზ I მისალმება არმიისადმი...

* „წერილები“, I, 219.

1831 წლის ნოემბერში გრ. ორბელიანი ჩადის ქ. ნოვგოროდს. აქ მას ერთი წელიწადი დაჰყო. და აი, მისი გარეგნული ცხოვრების მწყობრი რიტა ერთ ბაშოდ იცვლება: 1833 წლის მარტში გრ. ორბელიანს აპატირებენ ნოვგოროდში და საწრაფოდ გზავნიან თბილისში. პოეტს ბრალდებოდა კავშირი თავად აზნაურთა იმ შეთქმულებასთან, რომელიც 1829 წლიდან აზნაურთა შეთქმულების თველოში ადგილობრივი ხელისუფლების წინააღმდეგ ნაყოფიერად მოხერხდა. მონარქიის აღდგენის მიზნით (როგორც ცნობილია, ეს შეთქმულება 1832 წლის დეკემბერში გაყეულ იქნა). გარკვეული კვლევა-ძიებების საფუძველზე კაცასიონსამხედრო ხელისუფალთა თვალში გრ. ორბელიანი სრულიად მოულოდნელად პეტრული ფიზიონომიის ოფიცერი აღმოჩნდა: პეტერბურგში გადასახლებულ ქართველ ბატონიშვილებთან მას არა მარტო მოყარესა და როსიანზე უსაუბრნია, არამედ (და უმთავრესად) ძველი საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხებზე. ჭიბით უტარებია არა მარტო ჭარისკაცის წესდება, არამედ ქართული თარგანიც ცნობილი დეკაბრისტი პოეტის რილეევის ნაწარმოების „ლივიაკოს აღსარება“ (როლის დედანი გრ. ორბელიანს ნოვგოროდში გაჩხრეკისას უპოვეს). ჩვეულებრივ დღიურებს გარდა ფარულად უწერია პეტრიოტული ლექსები (ნოვგოროდშია დაწერილი, მ:გალითად, „იარაღის“) და დღიურ „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურგამდის“, რომელშიაც ავტორი აშკარად იცავს საქართველოს სუვერენიტეტის აღდგენისა და ეროვნული რეგულარული ჭარის შექმნის იდეას.

როგორც ჩანს, გრ. ორბელიანი აქტიურად არ ყოფილა ჩაბმული შეთქმულთ ორგანიზაციაში. სხვათა შორის ეს უნდა აიხსნას 1827—1832 წლებში მისი ხშირადგილმონაცვლეობითაც, რაც სამსახურებრივი საქიროებით იყო გამოწვეული. მაგრამ შეთქმულებთან პოეტის მჭიდრო იდეური კავშირა სადაო არაა. მიუხედავად ამისა, გრ. ორბელიანს აშკარა დანაშაული არ დაუშტკიცდა და განათავი სუფლეს საქმის საბოლოო გამოძიების დამთავრებისთანავე. ავღაბრის ყაზარმებში სამი თვის პატიმრობის შემდეგ იგი, როგორც მეშვიდე კატეგორიის შტრკი დანაშავე, „კავკასიის ხაზზე“ მოკმედ ჭარში გაგზავნეს. აქედან გრ. ორბელიანი 1833 წლის მიწურულს გააშწესეს ნევის საზღვაო პოლკში, რომელიც ვილნონი იყო დაბანაკებული. დიდი ვიი-ვაღაზითა და გზაზე სხვადასხვა ფათერაკის გამოკლით გრიგოლ ორბელიანმა თავის პოლკს 1834 წლის 2 მაისს მიაღწია.

პოლიტიკური რომანტიზმის ბერუსი გაიფანტა. ოფიცერი გრ. ორბელიანი ისევ დაუბრუნდა სამხედრო მოღვაწეობის ასპარეზს. აქედან იწყება პოეტის ცხოვრების მეორე პერიოდი (1833 — 1856).

ხუთი წელი ვაატარა გრიგოლმა აჯანყებულ და შემდეგ დაპარცხებულ პოლონეთში, სადაც მოსახლეობას შვეიცრი რეპრესიებით ამოშინებდა გენერალი პაკევიჩი, მისი ყოფილი უფროსი კავკასიაში. ბალტიისპირა ქალაქებში ყოფნისას პოეტი ერთი წუთითაც არ იფიქრებდა მშობლიურ თბილისს, ნათესავეებსა და მეგობრებს. ყაზარმული ცხოვრება ან საკლებო გართობები არ ავიწყებდნენ მას გამოვლილ ჭირ-ვარაშს, ქართულ ნადიმს, მანანა ორბელიანისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძის სალონებს. „ყოველთვის ახალის სიამოვნებით ვიგონებ დღესა მას.

როდესაც ვაკატრინა ქუდრაევილი დაღისტნელ ლეკსაფთა ლეკუს თამაშობდა და იღეროდა ბროლის ფიცარი, აფიცარი, გულს დაგეკონოს" — სწერდა პოეტს სალომე ჭავჭავაძეს 1835 წელს რიგიდან. ამ დ.სწერა, სხვათა შორის, პოეტისათვის ლირიკული შედევრი „ჩემს დას ეფემიას“ (1835).

1837 წელს გრ. ორბელიანმა აიღო შევებულება და სამშობლოში დაბრუნდა შურა. 1838 წლის აგვისტოში ის შტაბს-კაპიტნის ჩინით ხელმძღვანელობდა საქართველოს გრენადერის პოლკში, რომელიც ქ. გორში იდგა. ამიერიდან მომავალი გენერალი ფრთხილი და გარეგნულად პირიბებს შეგუებული ოფიცერია. არც ერთი ხმაიალალი სიტყვა არ წასცდენია იმ გატაცებებზე, რომელთაც ავღბარის ყ.ზარმებში პატიმრობა არგუნეს წილად, არც ერთი პირდაპირი საყვედურა არ გამოთქვამს გადასახლებულ შეთქმულთა მკაცრი ბედის გამო, ან მოსკოვსა და პეტერბურგში უქმად მსხდომ ბატონიშვილებზე, რომელნიც 1832 წლის შეთქმულების სულის ჩამდგმელნი იყვნენ. მხოლოდ ზოგიერთ მის ლექსში ისმის ყრუ გმინვა „რაც იფ კაცთა“ ბედის გამო.

1839 წელს გრ. ორბელიანი გენერალ სიმბორსკის რაზმშია, რომელსაც დაელებული ჰქონდა დივერსიის მოხდენა შვეიცს პროვინციიდან რუთულამდე — ამ წელს ჩრდილოეთ და სამხრეთ დაღისტანში კავკასიის ჯარებს ლაშქრობა უნდა ჩაეტარებინათ შეამოხე მთიელთა მეთაურის შამილის ძლიერებისა და გავლენის აღმოფხვრის მიზნით. სიმბორსკის რაზმს მთიელებთან ბრძოლა მოუხდა მდინარე სამურის გასწვრივ მდებარე ნაბრეებში და გრ. ორბელიანი მონაწილე იყო ამ ექსპედიციისა.

1841 წელს გრ. ორბელიანი მონაწილეობს პოლკოვნიკ მოსე არღუთინსკის რაზმის მიერ გურიის გლეხობის აჯანყების ჩაქრობაში. გურია „დაწყინარეს“ იმავე წლის სექტემბერში.

1842 წლის აგვისტოში გრ. ორბელიანი დაინიშნა საქ. გრენადერის პოლკის ერთ-ერთი ბატალიონის უფროსად. ამ ხანებში მის ქ. ალექსანდროპოლში ცხედავთ.

1842 წელს გრ. ორბელიანი ავარიის (დაღისტანი) მიწებს იცავდა შამილის ჯარებისაგან. ენერგიულმა მოქმედებამ და ადინიტრაციულმა ნიჭმა ის ჩქარა დააწინაურა. 1843 წელს გრ. ორბელიანი დაინიშნა ავარიის მმართველად. ან, როგორც ის თავის თავს ხუმრობით უწოდებდა, „ავარიის ხანად“. ამ წლის 2 ივნისს გრ. ორბელიანი ჩავიდა ხუნძახში, ავარიის ყოფილი ხანების რეზიდენციაში.

გრ. ორბელიანი დიპლომატიური უნარით აღჭურვილი მმართველი და იმავე დროს უღმობელი ოფიცერი იყო მთიელებთან ბრძოლაში. შუა აზიის საშუალო საუკუნეთა მუსლიმანური სექტის, ნაქმბენდიეს ორდენის მისტიკური მოძღვრების მიმდევარ მურადების წინააღმდეგ გრ. ორბელიანი მოქმედებდა როგორც მეფის რუსეთის კოლონიალისტური არმიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ხელმძღვანელი. მთიელთა ნაციონალურ-რელიგიური მოძრაობა, მურადიზმის სახელით ცნობილი (1826 — 1859), ქართული საზღვრის სახით უდიდეს მტერს წააყენდა.

თხუთმეტი წელიწადი იმსახურა გრ. ორბელიანმა დაღესტანში. ჯერ როგორც

სხვადასხვა ოლქების მმართველმა და პოლკის უფროსმა, შემდეგ როგორც
მთელი დაღისტნის ჭარბის სარდალმა, იშვიათად ჰყოლია ჰაზვათის მსახური და
უძინებელი შტური. გრ. ორბელიანი მონაწილე ან უშელო ხელმძღვანელი იყო
მთელი რიგი აუღების აღებისა შამილის დაღისტანში. იბრძოდა ქვემო წყნეთში
(1846) და სალთთან (1847), გერგებთან (1848) და ქუთთან (1849), ჭაბუკარანსა
და ყაითალში (1854 — 1855), ქერისა და სალათაუს სოფლებში... კის არ შეეცდ-
ოდა და ვისთან არ უსაუბრნია — იმპერატორიდან მოყოლებული უბრალო დემ-
ნოკამდე. „გამოვიარეთ ამაღათ ბეგის სოფელი და აჲ ვზივარ სულთანეთის ოთახ-
ში“ — ატყობინებს იგი 1842 წ. 5 მაისს ილია ორბელიანს და მკითხველს აგონ-
დება პერსონაჟი მარლინსკის ცნობილი რომანისა „ამაღათ ბეგი“. „ჰაჭი-მურატი
ქ მოვიდა ჩემთან სტუმრად; მაგრამ ყოველ დღე ავდარია და ვერსაით წავედით.
მხოლოდ ვინადირეთ კი შვევრებთა“ — წერს იგი სხვა ადგილას (1852 წ. 13
თებერ. წერილი ზაქათალიდან). გრ. ორბელიანის „წერილების“ ორი ტომი
ბრწყინვალე ანალებია ავტორის მრავალფეროვანი და მდიდარი ოფიცრული ცხოვ-
რებისა. ისინი მოგვითხრობენ ხმლისა და კალმის თავდადასაყალს: სარდალი და-
მით ანათებს ჩირაღდნებს დაღისტნის პნელ ხეობებში, ხოლო გამთენიისას იე-
რისზე მიჰყავს თავისი პოლკი; ომის დაცხრობისა და ზარბაზნების ქუხილის შუ-
წყვეტის უშალ კი კარავშივე მიუჭდება მაგიდას და მხიარულ ბარათებში ნათე-
სგ-მეგობრებს აუწყებს შეამზობეთა აუღების დაღაშქერის, მურიღების ამოხოც-
ვისა, ათასწლოვანი ტყეების გაკაფვისა და თოვლით დაფარული ბილიკების ქვეი-
თად გადაღაზვის ეპიზოდებს. გრ. ორბელიანს ზნაღ-ღამულ უბრძოლნია მთიე-
ლებთან და მისი დარტყმის ძალა უგემნიათ შამილის განთქმულ ნაბიებს. თვითონ
შამილი ბრძობრეული ამბობდა ხოლმე: „ვედოკიპოვი და ორბელიანი ჩემი ყვე-
ლაზე დიდი შტრები არიან დაღისტანში... ხელში თუ ჩამივარდა ორბელიანი, მე
ის გაგვლეჯ. აღმათ ისიც ასე მომექცევა“.

1857 წელს გრ. ორბელიანმა იეროშით აიღო უღარესად მნიშვნელოვანი
სტრატეგიული პუნქტები სალათაუში — ძველი და ახალი ბერთენაი. პოეტის
ფროზ ბარათები და სამხედრო რელატიები საესეა დაწერილებითი ცნობებით სი-
მლისმღვრველ შეტყუებთა შესახებ, ხოლო დაღისტნელი ისტორიკოსი კატეგო-
რიულად მოგვითხრობს: „ხალხი ამბობდა, რომ ეს წელიწადი ეკუთვნის თავად
ორბელიანს და უნაყოფოა მისთან ბრძოლა... მოკლედი იქნა სამი გულადი
ნაიბი: გიტინაუ-ნაიბი ჰიდატლისა, შამხალი, ნაიბი ტინდალალისა და ბილულა-
ლისა, და ისმაილი — ნაიბი ტეხნეცალისა. არც ერთი ლაშქრობის დროს არ
დაღებულა ამდენი ნაიბი. ბერთენაიში ციხე-სიმაგრის აგების შემდეგ შამილი
ზიავავდა ცხვარს, რომელსაც მგელი კისერში სწვდა და რომელსაც ხსნის იმედი
დაკარგვია“ *.

სალათაუს დამპრობა უცნაურელი ფურცელი იყო გრ. ორბელიანის ოფიც-
რული კარიერის მრავალწლიან პატიანში. 1858 წელს იგი, მრავალი ორდენით

* იბ. Сказание очевидца о Шамиле, пер. с арабского. („Сборник све-
дений о кавк. горцах“. I, стр. 51, Тиф., 1873).

დაწილებული და გამოჩენილი გმირი, თბილისში გადმოყავთ კავკასიის ჯარისკრ-
შართებელ ბარიატინსკისთან. გრ. ორბელიანის ცხოვრების მეორე
პერიოდი (1833 — 1858) ამით დასრულდა.

1859 წელს გრ. ორბელიანი დაინიშნა მთავარმართებლის საბჭოს თავმჯდომე-
მად. იმავე წელს მცირე ხნით გაემგზავრა პეტერბურგს, სადა მკაცრად შეამოწ-
მირადად შეხვდა ყოფილ იმამს შამილს. იმპერიის სატახტო მსახურის მსახურის
ქტრების ასეთი გამოცნაურება თითქოს ფინალია როგორც მათი ურთიერთობისა.
ისე მთლიანად კავკასიის ომის ხანგრძლივი ისტორიისა. და ეს ფინალი ძალზე ლი-
რიკულად ელერს: „შამილა გავიციან პეტერბურგში; ყარგი დაბაბისელი კაცი
ყოფილა. მაგრამ გაოცებული იყო ყოვლითა მით, რასაც ჰხედავდა.. დიდის სამ-
შართით მიაშობო, რომ მილაღატეს ყოველთა მათ, ვინცა იყვნენ დაახლოებულნი
ჩემთან და ვინცა ჩემს მფარველობის ქვეშე და ჩემის მოწყალებით კსტობერებდნე-
ნო! იმათვე ამიკლეს სრულებით, ასე რომ, ეს თეთრი ჩოხა ბარიატინსკიმ მიწყა-
ლობათ. და ამგვარი მრავალი შელაპარაკა“*.

* * *

გრიგოლ ორბელიანის ლირიკული ლექსების, პოემის ვარიანტების, დღიურე-
ბისა და თარგმანების უმეტესი და უმნიშვნელოვანესი ნაწილი მოუღის პოეტის
ცხოვრების პირველსა და მესამე პერიოდებს (1824 — 1832 და
1860 — 1883 წწ). მეორე პერიოდში გრ. ორბელიანს მხოლოდ 14
ლექსი დაუწერია და ისიც სპირადულად (1833 წლიდან 1851 წლამდე).

ჩვენ თანმიმდევრულად განვიხილავთ ყველა ამ პერიოდის ნაწარმოებს.
ჩერ ზოგადი შენიშვნები.

გრიგოლ ორბელიანის მხატვრული შემოქმედების განხილვას ჩვეულებრივ
აწყებენ რომანტიკულ სკოლასთან დაკავშირებით. ქართული რომანტიზმი თავი-
სებურ მოვლენას წარმოადგენს იდეური და მხატვრული თვალსაზრისით. გან-
საკუთრებით ეს ითქმის გრ. ორბელიანის მაგალითზე, რომლის შემოქმედება სპე-
ციფიკური ქართული სინამდვილითაა ნაკვები. ამავე დროს „სადღევრძელის“ ავ-
ტორის პოეტური მეთოდი წინებულად ითავსებს რეალიზმის ელემენტებს. ჩვენი
პოეტის მსოფლმხედველობისათვის უცნობია აგრეთვე ევროპულ რომანტიკოსთა
ერთი ნაწილისათვის დამახასიათებელი მისტიციზმი, გრ. ორბელიანს ბუნების
ყოველ აქტში არასოდეს არ უძებნია გამოვლინება ღვთაების ნებისა. სუბიექტურა-
დულიზმი, ძიება უნივერსისა და სიკვდილის ფილოსოფია ძალიან შორსაა „იარა-
ლის“ ავტორის მსოფლმხედველობისაგან.

სასოწარკვეთილებისა და იმედგაცრუების მოტივები, რომელნიც გრ. ორ-
ბელიანის პოეზიაში ისმის (უმთავრესად მეორე და მესამე პერიოდში
1833 — 1883 წწ) მოკლებულია იმ თანმიმდევრულ და რეაქციონერ შინაარსს.
რომელიც დასავლეთის ბევრი რომანტიკოსის პესიმიზმს ჰკვებავდა. გრ. ორბელი-

* „წერილები“, II, 277-278

ანისათვის სრულიად უცხოა აგრეთვე ფრ. შლეგელის მიერ პოეტის აუცილებელ თვასებად აღიარებული უნარი „ტრანსცენდენტური დაცივისა“, ე. ი. ისეთი სულიერი განწყობილება, როცა შეიძლება თავისი იდეალის სიმართლიდან განსვლიანობაში მიაწვდეს ცხოვრება და თვითონ სამყაროც. „სოფლის წარმავლობაზე“ კმუნება გრ. ორბელიანის ლირიკაში მისტიკურ ელფერს არ ატარებს. მისი მომკვლელი სინამდვილით არის ნაკარნახევი და კონკრეტულ შემთხვევაში მამრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, თითქოს გრ. ორბელიანისათვის უცნობი იყო რომანტიკოსების ესთეტიკური პრინციპები, პირიქით, იგი ზოგჯერ ცდილობდა კიდევ ამ უკანასკნელის დამოწმებით გაემართლებინა, მაგალითად, საკუთარი მიდრეკილება პოეტური ფსალმუნებისადმი: „ფსალმუნები არის თავისუფლებითი ამალღება სულისა დღეთისადმი. ნახე ისტორია ლიტერატურისა შლეგელის მიერ“ — წერდა პოეტი ერთ აღვილას*.

რ.საკვირველია, გრ. ორბელიანის პოეზიაში მკაფიოდაა გამოხატული რამდენიმე ძირითადი რომანტიკული ტენდენცია. უწინარეს ყოვლისა — გონების წინაშე გრძნობისა და ფანტაზიისათვის უპირატესობის მინიჭება, რაინდული — წარსულის იდეალიზაცია, სულის ამაღლებულ განწყობილებად სიყვარულის აღიარება, ბუნების კულტი და სხვ. მაგრამ ყოველივე ეს პოეტისათვის წარმოადგენს ცხოვრების მიმღობის ფორმებს და არა სინამდვილიდან გაქცევის საშუალებებს. სილამაზის კულტა გრ. ორბელიანის ლირიკაში ოდნავადაც არ გულისხმობს სინამდვილის მიღმა მისი არსებობის ეარაუდს. მშვენიერება და აღამაზნური ნეტარება საქართველოს გარეშე არ წარმოედგინა და სხვაგან არ უძებნია იგაი ველურ ტომებში ან შორეულ აღმოსავლეთში, უმთავრესად ინდოეთში, ეზმანბოლათ შემოქმედისათვის შესაფერი ქვეყანა ვერმანელ რომანტიკოსებს, ფრანგ შატობრიანს, ინგლისური „ტბის სკოლის“ წარმომადგენელ კორიჯს? გრ. ორბელიანს კი ფიქრადაც არ მოსვლია, თითქოს ქართულ ლხინსა და „კოჯრით ნავის შებლის გაგრილებას“ რომელიმე ინდოელი ფაქრის რელიგიური ნივანე მჭკობინებოდა.

გრ. ორბელიანი ორგანიულად ახამებდა ერთმანეთთან სინამდვილის მძაფრ შეგრძნობასა და წარსულის იდეალიზაციას, მაგრამ არასოდეს არ მიუშარტავს ძველი საქართველოს დიადი სურათებისა და გულის მომკვლელი აწმყოს ისეთი დაპირისპირებისათვის, რომ ეს უკანასკნელი მახინჯ, სასაცილო და გროტესკულ ფორმაში გამოეხატა. მიუღებელი სინამდვილეც მისი ღრმა და სერიოზული დავირვების საგანი იყო. გოფმანისეული გაორებისა და კონტრასტის ხერხი ზეენს

* საქართველოს არქივში: „1832 წლის საქმე“, რვეული XXI. გრ. ორბელიანი გულისხმობს ფრ. შლეგელის ლექციების კურსს „ძველი და ახალი ლიტერატურის ისტორია“, რომლის რუსული თარგმანი პირველად დაიბეჭდა 1826 წელს პეტერბურგში, მეორედ — 1834 წელს (შდრ. ამ გამოცემის გვ. 179-184. შლეგელის აზრი ძველ აღთქმაში შეტანილი დავითის ფსალმუნების შესახებ).

პოეტს არსად გამოუყენებია და თანამედროვეობასთან მისი დავა სულ სხვა რა-
გის მოკლენაა. ვიდრე რომანტიკულ პოეტიაში პრინციპულად დებოდა მუ-
თლად ფ. ნტაზიისა და სინამდვილის ანტაგონისტური დაპირისპირებისა. ნიშან-
დობლივია ის გარემოებაც, რომ მსოფლიო რომანტიკულ მწერლებს შორის ბელანის
ბელანის საყვარელი ავტორი ყოფილა რაინდული წარსლის მსტერი რე-
ლიტური ტენდენციის ვალტერ სკოტი და არა ამ უკანასკნელს. ნიშანდობლივია
ისტორიულ პროზაში (ე. წ. „პრერომანტიკოსების“ რომანები გრ. ორბელიანს
„სისულელედ“ მიაჩნდა და მათ „წაკითხვის ღირსად“ არ სთვლიდა)*.

გრ. ორბელიანის ღირცია, ისევე როგორც მისი გენიალური დისწულის ნიკ.
ბარათაშვილისა, აგრეთვე ორგანიულად ითავსებდა სახეების რეალისტურ ს-სტე-
მას, პლასტიკურ ელემენტს და შრავალაუქუნოვანი ქართული პოეზიის ტრადი-
ციით ნაყარნახვე ჯანმრთელ სენსუალიზმს, რ.ც საერთოდ უჩვეულო მოვლენა
ვეროპული რომანტიზმის რეაქციული ფრთის ტიპური წარმომადგენლებისათ-
ვის. როგორც ცნობილია, ამ უკანასკნელთა შემოქმედებას (განსაკუთრებით გერ-
მანულ ლიტერატურაში) სახეების ბუნდოვანებასთან ერთად ახასიათებდა სიყვა-
რელის სპირიტუალისტური გაგება (ნოვალისი) ან მისი ავადმყოფური ინტერ-
პრეტაცია (ბრენტანო და სხვ.).

ქართული რომანტიზმის მთავარი ფესვები თვითონ საქართველოს ისტო-
რიულ სინამდვილეშია და ნაკვებია ეროვნული სოციალ-პოლიტიკური ვითარებით,
ეთიკური და მხატვრული ტრადიციებით. განსაკუთრებით ეს ითქმის გრ. ორ-
ბელიანისა და ნიკ. ბარათაშვილის პოეტური შემოქმედების მაგალითზე.

პოეტური ნაწარმოებების გარდა, 1824—1858 წლების მანძილზე გრ. ორბე-
ლიანს დაუწერია (და ზოგის გადათეთრება მოუსწრია) შემდეგი ორიგინალური
პროზული თხზულებანი: „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერ-
ბურღამდის“ (1831), რომელიც მოსკოვსა და პეტერბურგის პერიოდის „დღე-
რების“ (1831-1832) გადათეთრებული ნაწილია, „ამბავი რიგის ღოშპო-
ტალში ნათქვამი“ (1835), სხვადასხვა ეტიუდები და შენიშვნები:
„ე...დში“ (1824), „ზამთრისა ქარი ვრიალებს“ (1829), „ნ. ე. მ.“
(1832), „პაზრანი მსწავლულთა ჩვენის პლანეტის შექმნისათ-
ვის, ანუ მიწისა“, „ცნობა ლექების შესახებ“ და კონსპექტი „სა-
ქართველო ჩემის დროისა“. პოეტის კალამს ეკუთვნის აგრეთვე პროზაუ-
ლი თარგმანები „ალელორია“ (1824), „სამნი მეგობარი“ (1832)
პერდერიდან, „მაკთუნებელი“ (მოთხრობა შვეიცარელი მწერლის ცოცხალი);
(1832) და „საღამოს ჩაიხედ“.

ნამოთვლილ თხზულებათაგან, რასაკვირველია, ყველას ერთნაირი იდეური
და მხატვრული ღირებულება არა აქვთ. ბევრ მათგანს გრ. ორბელიანის შემოქმე-
დების ანალიზის დროს მხოლოდ დამხმარე მას ლის მნიშვნელობა ენიჭება. უში-
ნარეს ყოვლისა ცალკე უნდა გამოიყოს გრ. ორბელიანის პატრიოტული ნაწარმო-

* იხ. „წერილები“, I, 12.

ებნი, რომლებიც საქართველოს რაინდული წარსულის ზოტბას შეიცავენ ან
გვაცნობენ ავტორის სულისკვეთებასა და პოლიტიკურ მრწამსს 1832 წლის
შეთქმულების მზადების პერიოდში. ესენია: პოემა „ტოლუბაში“ (საიდლე-
გრძელის* პირველი ვარიანტი), „აღსარება“ (მიბაძე რილევისა),
„ჰეი, ივერიაჲ“, „მისი სახელი კი ცხვითა“, „იბაძე ხანაძე“
„მგზავრობა ჩემი ტფილისი დამ პეტერბუღში“
შობლოს სიყვარულის მოტივი ამ ნაწარმოებებში გამოიხატა ივერიის წარსული
დიდებისა და მისი აწმყო დაპირისპირების ფონზე. ეს მომენტი განსაუთრებოთ
ხაზგასმულია პოეტის ლირიულ ლექსებში. გრ. ორბელიანს ეზმანება თავისუფა-
ლი და განახლებული საქართველო, იგი მტერზე შურისძიების გრძნობითაა გამს-
ჭვალული და მზადაა სიცოცხლე შესწიროს მამულის დახსნის საქმეს.

პოემა „საიდლეგრძელის“ ტექსტის ისტორია ასეთია. ნაწარმოების თვდაპირ-
ველი სათაურია: „ტოლუბაში ანუ ოპის შემდეგ ლბინი და საიდლეგრძელო.
1827 წელსა“. ეს არის პოემის პირველი, მოკლე ვარიანტი, ჩვენამდე ავტოგრაფის
სახით მოღწეული. არსებობს მეორე ვარიანტი (ავრეთვე მოკლე), სხვისი ხელით
გადაწერილი, რომელსაც შემდეგი სათაური აქვს: „ტოლუბაში. (მიბაძე*
ფუკოვსკისა). (ესე ლექსნი 1826 წელს სპარსეთის ომში არის ნათქვამი, როდე-
საც ირაკლის თავაზედ იყენენ ჭარნი დაბანაკებულნი)“. პოემის საბოლოო რედაქ-
ცია მოხდა 1870 და 1879 წლებში, იგი ამჟამად „საიდლეგრძელოს“ სახითაა
ცნობილი და პირველ და მეორე ვარიანტებთან შედარებით გაგრძობილია (ამ
უკანასკნელს ვეხებით პოეტის შემოქმედების მესამე პერიოდის დახასიათებისას).

მეორე (არა ავტოგრაფული)* ვარიანტის ცნობას. თითქოს „ეს ლექსნი 1826
წელსა სპარსეთის ომში არის ნათქვამი, როდესაც ირაკლის თავაზედ იყენენ ჭარ-
ნი დაბანაკებულნი“ ავტოგრაფული ხელნაწერის სათანადო ადგილს ზუსტად არ
უნდა იმეორებდეს, რადგან თარიღი ისტორიულ სინამდვილეს არ შეეფერება.
საქმე იმაშია, რომ 1826 წელს რუსის ჭარი „ირაკლის თავასთან“ (ერევანთან)
ჭერ კიდევ არ იყო დაბანაკებული, ერევანი პასკევიჩის სარდლობით კავკასიის
ჭარმა მხოლოდ 1827 წლის 1 ოქტომბერს აიღო. უფრო სწორია პირველი ვარი-
ანტის ავტოგრაფული თარიღი — 1827 წელი. უნდა გავითვალისწინოთ აგრეთვე
ისიც, რომ ეს თარიღიც „ტოლუბაშის“ დაწერის ქრონოლოგიას არ განსაზღვ-
რავს: პირველი ვარიანტი მუშავდებოდა 1832 წლამდეც და თარიღი უმთავრესად
ნაწარმოებში გამოხატულ ისტორიულ მომენტსა და ნაწარმოებზე მუშაობის და-
წყების წელზე მიუთითებს.

საინდო და მნიშვნელოვანია მეორე ვარიანტის ცნობა, რომ „ტოლუბაში“
არის „მიბაძეა ფუკოვსკისა“. გრ. ორბელიანს მოეპოვება სხვა „მიბაძე-

* იგი რომ უმკველად პოემის მეორე ვარიანტი იქიდანაც კარგად ჩანს, რომ
შეიცავს ვრცელ II, დავით სარდლისა და ზაქარია [ანდრონიკაშვილის] და
თამარ მეფის ზოტბას, რომელიც პირველ ვარიანტში არაა. მაშასადამე, ამ ვა-
რიანტის ავტოგრაფულ (ამჟამად უცნობ) დედანში თარიღი „1826“ შეუძლე-
ბელია ყოფილიყო.

ვაც ქუცოვსკისა“. მამასადამე, იგი ავტორის განმარტებად უნდა მივიჩნიოთ. მართლაც, გრ. ორბელიანის „ტოლუბაში“, ისევე, როგორც პოემის საბოლოო რედაქცია („სადღევგრძელო“), უძველესად დაწერილია ცნობილი რუსი რომანტიკოსი პოეტის ვ. ქუცოვსკის ნაწარმოების „Певец во стане русских воинов“ (1812) მიბაძვით; მაგრამ „ტოლუბაში“ არაა უბრალო ვარიაცია აღნიშნული ნაწარმოებისა. ჭარბულ ლიტერატურულ კრიტიკაში დიდი ხანია გამოთქმულია აზრები, რომ ეს მოსახრება. ამგვამად ეს საკითხი სპეციალურად არის შესწავლილი*.

ელსანიშნავია, რომ თვითონ ვ. ქუცოვსკის პოემაც არაა მთლად ორიგინალური — იგი მიბაძვავა ინგლისელი პეროპანტიკოსის თომას გრეის (1716—1771) პატრიოტული ოდისა „The Bard“, რომელშიაც ავტორი ინგლისის ეროვნული დიდების მთავარ ეპოქებს მიმოიხილავს. გრეის ნაწარმოების ცენტრშია ბარდი, სახე იმ ძველი პროფესიონალი მომღერლებისა, რომლებიც ხოტბებს ასხამდნენ გმირებს, ან სხვადასხვა ისტორიულ თუ ლეგენდარულ ამბებს ჰყვებოდნენ ზეპირად. ქუცოვსკის პოემაშიც მომღერალი (Певец) წარმოსთქვამს სადღევგრძელოებს და რუსეთის ისტორიის გმირებს იგონებს.

ქუცოვსკის „მომღერალი“ ეძღვნება 1812 წლის სამამულო ომს. პოემაში ამ ომის გმირებია შექმებული (კრტუხოვი, რავესკი, ერმოლოვი, მილორადოვიჩი, კონოვნიკინი, ორლოვი, კაისაროვი, კუტაისოვი, ბაგრატიონი და სხვები). პოემის დასაწყისში (მეორე სადღევგრძელოში) მოხსენებულია სეიატოსლავი, დონსკოი, პეტრე პირველი და სუვოროვი, სხვა ადგილას — სახალხო მომღერალი ბოიანი, ლომონოსოვი, დერკავინი და სხვ.

„ტოლუბაში“ ისევე, როგორც „სადღევგრძელოს“ საბოლოო რედაქცია, კომპოზიციურად და ცალკეული მოტივების მხრით ხშირად უშუალოდ მისდევს ვ. ქუცოვსკის პოემას. ამ ნაწარმოებთა შორის ბევრი თემატიკური მომენტია სიერთო, ხშირად ამა თუ იმ თემის გაშლის მხრიავე სრულს დამოხვევას აქვს ადგილი. მიუხედავად ამისა, „ტოლუბაში“ (და „სადღევგრძელოც“) არაა უბრალო ვარიაცია, იგი მართლაც მიბაძვავა და არა განმეორება. უმთავრესი განსხვავება ამ ორ პოემას შორის ისაა, რომ ვ. ქუცოვსკის ნაწარმოების ცენტრშია ავტორის თანამედროვენი, 1812 წლის მონაწილე გმირები, რომელთაც პოეტი კონკრეტულად ასახვლებს და შესაფერისად ამკობს მათ; გრ. ორბელიანის წინაშე კი ეს ამოცანა არა დგას. ქუცოვსკის პოემაში შექმნილია რუსი გენერლების გმირული თვისებანი, რომელნიც მათ გამოიჩინეს ბოროდინოს ბრძოლაში. სხვა მოტივებს (ისტორიული წარსულის მოგონება, სიყვარულისა და მეგობრობის ხოტბა და სხვ.) ვ. ქუცოვსკის პოემაში დამატებითი მნიშვნელობა აქვთ. „ტოლუბაში“ კი (და პოემის ბოლო რედაქცია) მკითხველს არ უქმნის დროის, ეპოქის სრულ ილუზიას. ყველა სადღევგრძელო, რომელ-

* ვ. კუმბურიძე. გრ. ორბელიანის „სადღევგრძელო“ და ვ. ქუცოვსკის „მომღერალი“ რუს მეომართა ბანაკში (სტალინის სახ. უნივე. შრომები, ტ. 53, გვ. 179-204, 1954).

საც ტოლუზაში წარმოთქვამს, შეიძლება წარმოთქმულიყო არა მარტო ტრესეთ-ირანის ომში 1827 წელს, არამედ სხვა დროსაც და ისიც მხოლოდ და მხოლოდ ქართველ მეომართა შორის. ნაწარმოების არც ერთი ტაევი არ გვანიშნებს, რომ პოეტის განსაკუთრებული არშიაში იმყოფება. პირიქით — პოემის მიხედვით ჩანს, რომ „ირაკლის თავსთან“ მხოლოდ ქართველები არიან დაბანაკდნენ. ტოლუზაში ასე მიმართავს მეომრებს:

ძმანო! აღვაესოთ ფიალა წინაპართ მოსახსენებლად,
რომელთაც მამულისათვის სისხლი შეჰსწირეს აქ მსხვერპლად;
თვით გორი ესე წითელი არს მათ მხნეობის მაჩვენებლად,
რომელიც მტერთა შემუსვრით შეიქმნა სამარედ ვრცელად.

გრ. ორბელიანი შეძღვევს კომენტარს ურთავს სქოლიოში ამ დღილს: „გარნიზონის მდინარეს და ერეკვანს შუა მეფე ირაკლიმ დაამარცხა და შეიპყრნა ახათხანი. ამავე დღილს ორმა ჩვენმა როტ.მ დაამარცხა ასანხანი და ნალიხანი, რომლისა შემდგომ მივედით მეგობრები ქართველნი და ირაკლის თავზე, საიდანაც იიღო ამა მეფემ.ნ ერეკვანი, იმ გორაზე ელხინობდით“. — როგორც ვხედავთ. ეს შენიშვნა არ შეიცავს რაიმე კონკრეტულ მინიშნებას რუსული მხედრობის შესახებ. თვითონ ტექსტში კი ამაზე კინტიც არაა დაძრული — არც ერთი მხედართმთავარი ან ომის უშუალო ონაწილე პოემაში დასახელებული არაა. „ირაკლის თავსთან“ ქართველი მეომრების მისვლა და ლხინი კი მხოლოდ და მხოლოდ წარსულის მოგონებებს აღძრავს პოეტში:

მიწ.სთან გასწორებულან ძვილთ დროთა გმირთა სადგურნი!
ქრპან აღვაგა მათნიცა მიწისა პირით საფლავნი
წინაპართაგან რაღა გეშთა? — დიდებია მოედანი!
მათი სახელი, მათ ხრწალი და დიდნი მათი საქმენი.

„ტოლუზაში“ პირველ ვარიანტში ამ წინაპართაგან მოხსენებულია მხოლოდ ვახტანგ გორგასალი. საქართველოს სხვა ისტორიული გმირები თანდათან გამოჩნდნენ პოემის მეორე ვარიანტში და განსაკუთრებით „სადღეგრძელოს“ ბოლო რედაქციაში.

„ტოლუზაში“ მამულისადმი სიყვარულის პიმნს წარმოადგენს. პოემის ამ ვარიანტში ტოლუზაში პირით პოეტი მიმართავს თავის სამშობლოს:

ჰე, მამულო, სასურველო ვინ გახსენოს, რომ მის გულო
არ აღპოტოლდეს სიხარულის აღტაცებითა აღსილი?
ვინ გიხილოს დროსა საშიშს, არ დაქსთხიოს თვისი
სისხლი,
არა დაკლას თავი თვისი შენდა დახსნად, ვითა
მსხვერპლი

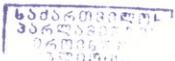
სამაგიეროდ პოემაში ერთი სიტყვით არაა აღნიშნული მნიშვნელოვანი ფაქტორები, რომლის მონაწილეც პოეტი იყო. ამრავად, გრ. ორბელიანი „სადღეგრძელოს“ პირველი ვარიანტი (ისევე, როგორც მეორე ვარიანტი და სამოლო რედაქციაც) ვ. ყველავსის პოემის ერთგვარ ანტიპოდს წარმოადგენდა. თადი თემის შერჩევის თვალსაზრისით.

აქვე უნდა აღვნიშნათ, რომ გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელო“ ეს თავად პერვბა — რუსული მაღიბარისტული ჯარის მოუხსენებლობა და ამ ჯარის მხოლოდ ქართულ ნაწილზე ყურადღების გადატანა (თანაც ქართველი მეომრების მარტოოდენ ისტორიულ მოვლენათა ბერუსით შემოსევა) — ახასიათებს ნიკოლოზ ბარათაშვილსაც ლექსში „ომი საქართველოს თავადაზნაურ გლეხთა პირისპირ დაღისტნისა და ჩეჩნელთა 1844-ს, მძღვენელობასა ქვეშე ლუბერნიის მარშლის თავადის დიმიტრი თავაზისა მის ორბელიანისა“ (1844). ნიკოლოზ ბარათაშვილიც კავკასიის ომში ქართველების მონაწილეობას ისე აგვიწერს, თითქოს მხოლოდ ესენი ეწევიან ბრძოლას დაღისტანში. პოეტი იგონებს საქართველოს ისტორიულ გმირებს — ვრეკლე II, დავით სარდალს — და ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს შთივლთა წინააღმდეგ „ქართლის ძეთა“ ერთობლივ გამოსვლას იმპერატორის წება ყი არ შართავს, არამედ ვრეკლე II ანრდილი. პოეტის მზერა დანისლულია პატრია კახის, მისი სარღლების და საერთოდ ფეოდალური საქართველოს სპათა ზმანებით. ამიტომაც აღნიშნული ლექსის პირველ ვარიანტს აქვს ბუნებრივი დასასრული „მეფესა (ვ. ი. ვრეკლეს) თავი შესწირეთ, ვაგლიხი ვეით წარპართით“ (გვიან პოეტმა ცენზურისთვის შემდეგნაირად გაასწორა ვ. ტაგმა: „იმპერატორსა ემსხვერპლეთ...“, თუმცა ეს ტიტული სრულიად არ შეეფერება ლექსში ასახული ისტორიული სახეების ანსამბლს *.

ნ. ბარათაშვილი რომ იცნობდა „ტოლუბამის“ რომელიც ვარიანტს — სავსეთ არ უნდა იყოს. ნაც. ბარათაშვილი რომ კარგად იცნობდა თავის ბიძის ნაწერებს, ჩანს მის ბარათებიდან გრ. ორბელიანისადმი. 1833 წელს კეთილშობილთა სასწავლებლის შევირდების მიერ შედგენილ აღმანახში შეტანილია გრ. ორბელიანის „იიარლის“, ხოლო ამ აღმანახის მონაწილე სხვებთან ერთად ნაც. ბარათაშვილიც იყო. ისიც უნდა მოვიგონოთ, რომ გრ. ორბელიანს მისი უნიჭიერსო დასწული თავის ლიტერატურულ მებრად სთვლიდა. ნ. ბარათაშვილის განთქმული სტროფი „მერანიია“, რომელიც იწყება სიტყვებით „ნუ დავიპარხო ჩეხა მამულში“... — წინამორბედს პოელობს სწორედ „ტოლუბამის“ ვარიანტებში:

ვაი თუ ჩქმპარ, გლახ შავმან ბედმან, აქ განმისაზღვრა მეც აღსასრული!
ვაი თუ მოვკვდე ესრეთ ყარბაღ, გულს არ დამეცეს სატრფოის ცრემლი და სტე...

* უფრო ვრცლად ამის შესახებ იხ. ჩვენი „ნიკოლოზ ბარათაშვილი“, 1947.

გარდა პატრიოტული მოტივებისა, „ტოლუბაში“ შეიცავს მეგობრობის სუბიექტურ დეტალებს და საქართველოს ბუნების ზოგადს, რაზედაც თავის დეტალს გვეჩვენებს საუბარი. ეს ნაწარმოები შეიქმნა 1827—1832 წლებში, ე. ი. ცნობილი „შეთქმულების“ პერიოდში. იგი წინაშეა დადგენილი გამოხატავს პოეტის ეროვნულ-საქონლურ კეთილშობილურ განწყობას, რომელიც მზადაა „დააკლას თავი თვისი“ მისდა „დაბნადა, ვითა მსხვერპლი“.

ეროვნული კონცეფცია, რომელიც საფუძვლად უდევს „სადღეგრძელოს“ პირველ ვარიანტს („ტოლუბაში“) უფრო მკაფიოდ გამოხატულია ავტორის ამავე პერიოდის ლირიკულ ლექსებში და სხვა „მიბაძევებში“. გრ. ორბელიანის ასეთ პირველ პროგრამულ ლექსად (პატრიოტულ თემაზე დაწერილ ლირიკულ ნაწარმოებთა შორის) უნდა ჩაითვალოს „აღსარება“ (1831), რომელიც დიდი პოპულარობით სარგებლობდა 1832 წელს შეთქმულთა წრეში. იგი წარმოადგენს ცნობილი დეკარისტული პოეტის კონდრატ რილევის (1795—1826) დაუმთავრებელი ნაწარმოების „Наливайко“-ს ერთ-ერთი თავის („ნალივაიკოს აღსარება“) მიბაძვას და გადმოკართულებას. რილევის, თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მებრძოლ რესპუბლიკანულ პოეტს, თავდაპირველად განზრახული ჰქონია დაეწერა მთელი პოემა ამ სათაურით. აქვამდ ცნობილია მხოლოდ საერთო გეგმა პოემისა და ცალკეული ადგილები. გრ. ორბელიანი სცელის რილევის ლექსის შინაარსს. იგი გაქართულებულია. ნაწარმოები გაცდენილია „მტრის სისხლის დასათხევად მოსურნე“ ქართველი არისტოკრატი-პატრიოტის სულსკვეთებით. როცა 1832 წლის შეთქმულებთან კავშირის გამო გრ. ორბელიანი გაეჩხრიკეს და დაატესადეს ნოვგოროდში, ეანდარმერიის პოლიციემა სხვათა შორის ჰქოთხა მს „ნალივაიკოს აღსარება“ თქვენ თარგმნეთ თუ არაო. მნიშვნელოვნია ის ფაქტიც, რომ „აღსარების“ ერთ-ერთი პირი ეანდარმერიის უპოვია შეთქმულთა ყველაზე რადიკალური წევრის, რესპუბლიკანული სოლომონ დოდაშვილის ბინაზე. მეორე შეთქმულისათვის, გიორგი ერისთავისათვის გრიგოლ ორბელიანს თვითონ გადაუცია თავისი „მიბაძევა“, ზოლო თბილისში ყოფნისას დიდი წარმატებით წაუკოთხავს იგი შეთქმულთა წრეში. ყოველივე ეს ნათლად მიწმობს „აღსარების“ მნიშვნელობას 1832 წლის შეთქმულებასთან გრიგოლ ორბელიანის იდეური კავშირის თვალსაზრისით.

„აღსარების“ ლირიკული პერსონაჟი თვითონ ავტორია, ნაცლად რილევის პოემის გმირის, უკრანულ პატრიოტ ნალივაიკოსი. ლოკალიზებულია ადგილიც. სადაც პოეტი წარმოთქვამს თავის აღსარებას: ვარშავის ნაცლად დასაბელებულია მცხეთა. „ივერიელთა“ მტრებად გამოყვანილი არიან „ლეკი, ოს-

* გ. გოზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება. ტფილისი, 1935, გვ. 97. გ. ერისთავს „აღსარების“ ქართული თარგმანისათვის „გივი ამილახერის აღსარება“ უწოდებია (იქვე).

მალი და სპარსი*¹. ამრიგად, ვრ. ორბელიანის ლირიკულ მონოლოგში ნაშთი მისამართები შენობებშია ისტორიული სახელებით. მიუხედავად ასეთი ელემენტისა, ლექსი ძალზე გამჭვირვალეა:

ეროვნული
შეხვედრის

ყოფილი მტანჯს მაშინ მე, ვახედავ რა ტყვედ ქმნილს მამულსა
როს ვნახო თავისუფლებით, ვახედავ მაშინ სასუფეველსა!
სიყრბით წემითგან გულს ცეცხლი თავისუფლების აღმენთო;
რა მესმა ძველთ დროთ ღიღინი, ცეცხლი ცეცხლზედა დამერთო!
ესრეთ სარცხვინო შიშითა ვინ იყო მაშინ ძღველი?
ტყვეობას ვის არ ერჩიენა სიკვდილი მამაცეული?
ქედმოდრეკილი უღელს ქვეშ, სიმწარით დღეთ თვისთ ვინ მსწყველა?
მთოვრით განისვენებდნენ და მზე ნათელსა მოჰფენდა!

როგორც ვხედავთ, „აღსარებაში“ დახასიათებულია პოეტის თანადროული სინამდვილე წარსულთან დამირისპირებით („ეს რეთ სარცხვინო შიშითა ვინ იყო მაშინ ძღველი?“). ლექსში საუბარია არა წარსულზე, არამედ აწმყოზე:

ლექი, ოსმალი და სპარსი, ვით მგელნი განუძლიმელნი,
უწყალოდ ჰგლეჯენ წვეს მამულს, სისხლითა ჩვენით ღებულნი,
ჰსჯულსა უძღურად შექმნილსა, ჰსთვლემს მცხეთას
გამოუფიხლად;

ერი ღაღადებს ვაებას და ვერკინ აღსდგამთვარველად,
მის ეივის მტრისა სისხლისა ვარ დასათხვეად მოსურნე
და ამა ფიქრით მოედუსა, სახე მაქვს ჰმუხვნილ, მრისხანე,
მე თავისუფლებისათვის სული მარადის მიცენესი.

ხმა საიდუმლო მარად ეამს მეჩურჩულების მე ყურსა,
ეამი არს მტერი მამულის მივსეეთ მახვილსა ღესულსა.

„აღსარება“ თავდება ამბოხებისა და ბრძოლისათვის მზადყოფნის დეკლარაციით:

თავისუფლება უმსხვერპლოდ, უსისხლოდ [ვის] მოუწყიდის?
წარვსწყმდები მამულისათვის, ვაი, ვგრძნობ და აღვიარებ.

* იხილეთ პარალელური ადგილებიც:

1) სჯულსა უძღურად შექმნილსა ჰსთვლემს მცხეთას გამოუფიხლად
Давно закон в Варшаве дремлет.

2) ლექი, ოსმალი და სპარსი, ვით მგელნი განუძლიმელნი

Жид, Уншт, Литван, Поляк // Как стай кровожадных врагов.

გრ. ორბელიანის ამ ნაწარმოებიდან პირდაპირ მიემართება იდეურ ელემენტები და სტილიური ძაფები პოეტის უფრო გვიანდელ პატრიოტულ ლექსებში. ესაა ერთი გამა, ერთი სულიერი მღვლავარების სფეროში წარსაშობელი ფიქრები და განცდები. შემდგომს ლექსებშიაც საქართველოს გმირული სულიერი „წინაპართა სისხლის“ მოგონება გრ. ორბელიანს სჭირდება თანამედროვეთა გამოცხიზლებისა და გაღვიძების მიზნით. მისთვის მხოლოდ მელანქოლიური კვრეტის ობიექტი ან მარტოოდენ თვალწარბაცი დეკორანი. ისტორიული მოგონება პოეტში აღძრავს „შორით მოსულის“ წინაღმდეგ პრძოლისა და თანამედროვეებში სულიერი აქტივიზაციის გამოწვევის სურვილს. გრ. ორბელიანს ეს აზრი პირდაპირ დეკლარაციულად აქვს გამოთქმული უსათურო ლექსში „ჰე, ივერიაე“:

ჰე, ივერიაე! ვიდრე იყო ქედმოღრეკილი,
ვიდრემდის სხვათა ყვედრებითა გფარვიდეს ძალი,
რად არა გახსოვს ძეთა შენთა ზრმალთა კრიალი,
ქლევათა მათვან, როს დიდებით იყავ მონილი.
წინაპართ სისხლი აწ ჩვენს შორის არღა მდინარებას,
თავისუფლება განქრა ჩვენთვის, რალა გვახარებას!
შორით მოსული ჩემს მამულში მყვედრის ცხოვრებას
მოხვარულად გვმტერობს, გვტაცებს ყოველს, გვიქმს
აღერსობას...

ესე ნაყოფი აქვს მარადის ცუდსა მონებას!
ბედო! ნუ გძინავს, განიღვიძე, ისმენდ ვაებას!*

* მეორე უსათურო ლექსი — „მისი სახელი კიცხეთა“ — კიდევ უფრო ახლო გვაგრძნობინებს მუამზოვ პოეტის სულისკვეთებას 32 წლის შეოქმედების მზადების პერიოდში:

მისი სახელი კიცხეთა მარადის იხსენებოდეს
ვინცა სამღრთოსა სიყვარულს მამულისადმი არ ჰგრძნობდეს,
და ვინცა მისსა ტყვეობას გულსიგრილითა ჰხედავდეს
და მის დახსნიისთვის უზრუნველ თვის სიცოცხლეს
კი ჰზოგავდეს.
მტერსა ხანჯალზედ აღგებულს ვინცა სიამით არ
ჰსკვარეტდეს
და სმენა მისთა კენესათა გრძნობათა არა უტკობდეს!
რასასურველ არს სიცოცხლე, ვაით ამ სოფელს მოსული
და სამარემდის კენესითვე უღელსქვეშ დამწარებული!

* აღსანიშნავია ფრაზული პარალელები ამ ლექსისა „აღსარების“ ცალკეულ ტაბულებთან. მაგ. „ვიდრე იყო ქედმოღრეკილი...“ შდრ. „ქედმოღრეკილი უღელსქვეშ...“ ან „უღელსქვეშ დამწარებული“ („აღსარ.“) აგრეთვე: „ერი ღალატებს ვაებას“ („აღს...“) შდრ. „განიღვიძე, ისმენდ ვაებას“ („ჰე, ივერიაე“) და ა. შ.

სჯობს იგი მოკედეს და ანუ არ იქნას დაარსებული.
მხედრი ვსრეთი ვაგლახი არს ვისთვისც განზადებული:
ვისაც ნუგეში ცხოვრების იმედოც არა მშთომოდეს,
რომელ ოდესმე ცის კარი თავისუფლების აღმოჩენის
ვადი მას, სად მხოლოდ ქალა რა მსაჯულად
სად სჯულზედ მჯდომი ხანჯალი* კანონ

ქართული ენის ეროვნული ბიბლიოთეკა

აღასრულებდეს!

მოყვანილი ტაეპების პოლიტიკური სარჩული იმდენად განპვირვალეა, რომ იგი ვრცელ განმარტებებს არ მოითხოვს. ადგილი ამოსაცნობია ის ადრესატი, ვისდა-შეიკაა მიმართული პოეტის მიქინვარება. გრ. ორბელიანი კრიტიკულად აფასებს სინამდვილეს, პოეტის გულსწყრომას იწვევს მის მამულში პოლიტიკურ-პიეტრო-კრატული რეჟიმის თავგასულობა, რომელიც ქვეყნის მიერ თავისუფლების დაკარგვის მოყოლია. პოეტი მზადაა დასტკებს ხანჯალზე წამოგებული მტრის კენე-სით და ჰკიცხავს ყველას, ვისაც ამ თავისუფლების ცისკრის¹ მო-ლოდინი არ აქვს.

ერთ-ერთ პროზაულ კონსპექტში, რომელიც 30-იან წლებს ეკუთვნის და და-სათურებულია „საქართველო ჩემის დროისა“, გრ. ორბელიანი სხვათა შორის ჩამოთვლის ყველა იმ სისამაგლეს, რასაც ამ პერიოდში ჰქონდა ადგილი საქართველოში და რასაც შემდეგ ხალხის სტიქიური ამბოხება მოჰყე-პოდა ხოლმე: სასამართლო, გარყვნილი მოხელენი, და მათი უსამართლობა და ქრთამობა... ღოთობა და ცემატყევა ჩინოვნიკებისა და ხალხისაგან ღალატისა წყევლისა... ბუნ-ტი კახეთში,** და მის უმთავრესი მიზნები: კომისიონერე-ბი, აფიცრებისა და სალდათებისაგან შეურაცხყოფ-ცალშვილებისა სოფლებში... ერთმოლოცა და მისგან და-ჩაგვრა თავადებისა“.

* აღსანიშნავია ერთი საგულისხმო ფაქტი: ეს ლექსი („მისი სახელი კაცები თა...“) შეტანილია „აღსარების“ იმ ხელნაწერ ასლში, რომელიც გ. ერისთავს ჰქონია (გ. გოზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება, გვ. 97). ჩამატებულია იგი „აღსარებაში“ ტაეპის „სახე მიქვს კმუხენილ მრისხანე“ შემდეგ (ვიღრე ტაეპამდე ამე თავისუფლებისათვის...“). ასეთი კონტამინაცია შესაძლოა თვითონ გრ. ორ-ბელიანისაგან მომდინარეობდეს?! როგორც არ უნდა იყოს, გრ. ორბელიანის „მიბაძეა“ და აღნიშნული ლექსი თანამედროვეებს აღუ-თქვამთ ერთ იდეურ მთლიანობად. მაგრამ აქვე უნდა დავიხსო-ვოთ, რომ ლექსი „მისი სახელი კაცები“ რილევის „ნალივაიკოს აღსარებიდან“ არ მომდინარეობს და სრულიად ორიგინალურია. დოდაშვილისეულ ხელნა-წერში გრ. ორბელიანის ორიგინალური ლექსი პირდაპირ ჩამატებულია და მისი თუნდაც შორეულად ექვივალენტური ტაეპები რუსი რევოლუციონერი პოეტის ნა-წარმოებში არ მოიპოვება.

** იგულისხმება კახეთის აჯანყება 1812 წელს.

ეს ამონაწერი ძალზე მნიშვნელოვანია არსებულ რეკიმისადმი გრ. ორბელიანის დამოკიდებულების ნათელსაყოფად 30-იან წლებში. მის პოლიტიკურ და სოციალურ პროტესტს კონკრეტული სინამდვილე ჰკვებავდა.

გმირული წარსულის მოგონებისა და ბედმაე აწმყოს შეცვლის სურვილს გრ. ორბელიანი შესანიშნავად გადმოგვცემს ერთ-ერთ თავის სახელმწიფო-საზოგადოებრივ ნაშრომში „იარაღის“ (1832), რომელიც ავტორს ნოვგოროდში დასარეზების „აღსარების“ მსგავსად, განსაკუთრებული პაპულარობით სარგებლობდა 1832 წლის შეთქმულთა შორის და გრ. ორბელიანს ისიც განჩრეკისას უპოვეს ნოვგოროდში.

„იარაღის“ მიძღვნილია პოეტის პეტერბურგელი ნაცნობის იარაღი შანშიაშვილისადმი. ეს უკანასკნელი თან ახლდა რუსეთს გადასახლებულ ქართველ ბატონიშვილებს, კერძოდ, ფარნაოზ ბატონიშვილს, და გრ. ორბელიანს იგი 1831 წელს გაუცენია პეტერბურგში (უნდა მოვიგონოთ, რომ გრ. ორბელიანი ხშირი სტუმარი ყოფილა ფარნაოზ ბატონიშვილისა და უეჭველია, ამ უკანასკნელის წრეში გაიცნობდა იარაღის, რომელიც უკანასკნელი ქართველი მეფეების კარის მგოსანი, თარზე დამკრეული და მომღერალი ყოფილა, ლექსიდანაც კარგად ჩანს, რომ იარაღი შანშიაშვილი თავისი მფარველი ბატონიშვილის პოლიტიკური იდეალების ერთგული იყო. ამით აიხსნება თანამზრახველობის და განდიობის ტონი, რომლითაც პოეტი თავის პატრიოტულ ოცნებებს უზიარებს იარაღის. შანშიაშვილი სულსკვეთება, თავისუფლებისადმი ღრმა სიყვარული და ფეოდალური წარსულის ხობა, რომლითაც გამსჭვალულია „იარაღის“, საესებით ორგანიული და გასაგები უნდა ყოფილიყო რუსეთში გადასახლებულ ქართულ ლეგიტიმურ წრეებთან დაახლოებული პირისათვის. ერეკლე II და გიორგი XII მომსწრეს, ჰველი საქართველოს დაგვიანებულ ტრუბადურს ბევრი რამ საინტერესო უნდა მოეთხრო ახალგაზრდა პოეტისათვის. ლექსი „იარაღის“ პოეტური გამოძახილია მათი საუბრებისა.

„იარაღის“ ვრცელი ლირიკული ლექსია, რომელიც ნატყრით იწყება და შემდეგ ერთგვარი ხილვის მხატვრული ხორცშესხმით იშლება. პოეტი მიმართავს თავის პეტერბურგელ ნაცნობს და ნატყრებს მასთან ერთად სამშობლოში იქდეს „ველს მწვანეს“ და „გაცხელებულთა დვინისგან შუბლთა კოჩრის ნიავი განუგრილებდეს“. ასწერს რა ქართულ სუფრას, პოეტურ წარმოიდგენს:

შენ მომიტხრობდე,
მე ყრპა გისვენდე
გამოუცდელი მოხუცებულსა,
თუ ვით ივერნი,
ლომგულნი გმირნი,
პარძოდნენ, მსცხოვრებდნენ დროსა წარსულსა.

პოეტის წინაშე იშლება გმირული ხანა ჩვენი წარსულისა, სურათები იმ პერიოდისა, რომლის უშუალო მხილველი და მოწმე იარაღი იყო. მტერზე „შურდუ-

ლებზე სწრაფად მისეული „მხნე კაბუციების“ მოგონებისა და დახასიათების უმაღლესი პოეტი ამბობს:

დავანატრი მათ, ვინც თვისი სიცოცხლე თვისსა მამულსა შევსწორა მსხვერპლად...
დავანატრი დროთა, როს აქვნდათ ტრფობა მამულისადმი გულს აღბეჭდილად.

და ამგვარი ლირიკული რეპლიკის შემდეგ პოეტი ისევ ახასიათებს ვიწროგულა სხვადასხვა თვისებას — ბრძოლის უნარსა და სიმამაცეს, სარწმუნოებას და ერთ გულებას, ღმინსა და გართობას; იშვიათი რიტმიული ექსპრესიით გადმოგვცემს ყაბაზზე ჭირითის სურათს, და იგონებს:

ამ ვაკეცობრივს შექცევას იგი (მეფე ირაკლი) სიამით მარად უმზერდა შორით,
ვისცა ეწერა დიდება სახეს, ვინცა არღა არს, ვისთვიისაც ვკსტირიოთ.
წარსულთა დროთა, დიდების დროთა, ყოვლი კეთილი თანა წარიღეს,
აჲ უცხო ცის ქვეშ, ზოგსა ვკვერეტთ ოხრვით, და ცრემლით
ზოგის წმინდა სამარეს.

ამ სტროფს უშუალოდ მიჰყვება ტაქები, რომლებიც მთელი ლექსის იდეურ მწვერვალს წარმოადგენს:

ვინ აღჩნდეს გმირი*,
რომ მის ძლიერი.

ბედს დაძინებულს ხმა აღადგენდეს?
რომელ მარჯვენით,
ერთისა დაკერით.

უსულოდ ვეშაპს, მიწად დაძვემდეს?

მაგრამ ამოღ, ჩემო იარალი,
არს ჩემი ნატვრა და ჩემი როტვა!

ამრიგად, „იარალის“ ამ ადგილასაც მოისმის ის ძაბილი, რომელიც ჩვენ მიერ ზემოთ მოტანილს უსათაურო ლექსშიაც („პე, ივერიაე“) ისმის: „ბედო-
ნუ გძინავს, განიღვიძე, ისმენდ ვაებას“. ამავე დროს პოეტს თითქო „ამაო-
ნატვრად“ მიაჩნია ისეთი გმირის გამოჩენა, რომელსაც შეეძლოს „ვეშა-
პის“ ძირს დაეცემა და თუ ასეთად „ზოგსა სვერეტს ოხრვით“. ისიც საშობლოს გარეთ, „უცხო ცის ქვეშ“ (ამჟამად — გრ. თრბელიანი რუსეთს გადასახლებულ ბატონიშვილებს გულსხმობს იარალისადმი მიმართულ ლირიკული მონოლოგის ამ ადგილას).

უკვე განხილული ლირიკული ლექსების შინაარსიც ნათლად შეტყველებს გრ. თრბელიანის ეროვნული შეგნების, მისი პატრიოტული სულსცვეთებისა და პროტესტანტული განწყობილების შესახებ. ამ ლექსებში მხატვრულადაა გამო-
ხატული გასული საუკუნის 30-იანი წლების ქართველი ინტელიგენციის გარკვეულ ნაწილის თაბოზიციური დამოკიდებულება ცარიზმისადმი საქართველოში. შემ-

* შტრ. ტაქები „აღსარებიდან“: „...და ვერვინ აღსდგა მფარველად“.

მხვევითი როლი იყო, რომ გრ. ორბელიანის „იარაღის“ ბელნაწერის სახით იყო
გაერთიანებული ქართულ შეთქმულთა შორის და მას ზეპირადაც წარმოადგინა.

შეთქმულების იდეებით შთაგონებული გრ. ორბელიანის პატრიოტული აგვი-
ქმედების ანალიზის სისრულისათვის აქვე მოკლედ უნდა განვიხილოთ პეტის
დღიურის ერთი ნაწილი „მ გ ზ ა ე რ ო ბ ა ჩ ე მ ი ტ ფ ი ლ ს ი დ ა მ დ ი ს“
(1831), რომლის გადათქმებული, საბოლოო ვერსიისათვის იხილეთ
რედაქცია უკვე გამოქვეყნებულია*. ზოგიერთი ადგილი ამ დღიურსა მისი
ზემოთ გარჩეული ლექსების პროზულ კომენტარადაც კი შეიძლება მივიჩნიოთ.

თავის დღიურში გრ. ორბელიანი აგვიწერს 1831 წლის ზაფხულს (9 ივნისს)
თბილისიდან რუსეთს გამგზავრებას. მას საგანგებოდ აქვს აღნიშნული, თუ როგორ
„ჩუმად შეიკრიბენ“ მისი „ქ ე შ მ ა რ ი ტ ი“ მეგობრები (შეთქმულნი? ა. გ.) და
გააცილეს იგი. შემდეგ ავტორი გადმოგვცემს მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს,
უბნობს სანაშრომს გზის გასწვრივ მდებარე ძველი ქართული არქიტექტურის ძეგლებს.
აგვიწერს მცხეთას, ღუშეთს, ანანურს; დღიურში ასევე აღწერილია მთიანე სა-
ქართველოს მდიდარი ბუნება, კაიშაურის და ფსანაურის, თერგისა და დარიალის,
ლანდშაფტები. განსაკუთრებით საყურადღებოა მცხეთაში მისვლა და სვეტიცხოვე-
ლის ნახვა. „რ ა ვ ი ხ ი ლ ე მ ც ხ ე თ ი ს ა მ ო ნ ა ს ტ ე რ ი ... გ ა რ დ მ ო მ ც ვ ი ვ დ ნ ე ნ
ო ვ ა ლ თ ა გ ა ნ ც რ ე მ ლ ნ ი, ვ ი ხ ი ლ ე რ ა ს ა ფ ლ ა ვ ი მ ე ფ ი ს ი რ ა-
გ ლ ი ს ა, რ ო მ ლ ი ს ა თ ა ნ ა ა რ ს დ ა მ ა რ ხ უ ლ ი დ ი დ ე ბ ა და ყ ო-
ვ ე ლ ი კ ე თ ი ლ ი ი ე ვ ე რ ი ი ს ა ო“ — წერს პეტე (გვ. 70). ეს სიტყვები
უმაღლეს აგონებენ მკითხველს არა მარტო „ტოლუბაშის“ შეორე ვარიანტისა და
„საღლეგრძელის“ ცნობილ ადგილს („დი დ ე ბ ა ი ე ვ ე რ ი ი ს ა მ ა ს თ ა ნ
ი რ ა ვ ლ ი ს თ ა ნ, ა. გ.) მ ა რ ხ ი ა ს ა მ ა რ ს ე“), არამედ იარაღისადმი მიმართულ
სიტყვებს ვრცელესა და მისი ეპოქის შესახებ: „ვ ი ს ე ა ე წ ე რ ა დ ი დ ე ბ ა ს ა ხ ე ს“...
„წ ა რ ს უ ლ თ ა დ რ ო თ ა, დ ი დ ე ბ ი ს დ რ ო თ ა ყ ო ვ ლ ი კ ე თ ი ლ ი თ ა ნ ა წ ა რ-
ლ ე ს“.

ყაზბეგის, ვლადიკავკაზის, ეკატერინოგრადის, და სტავროპოლის მოკლე აღ-
წერისა და სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ხასიათის ცნობების მოყვანის
(მაგ. ყაბარღოს შესახებ) შემდეგ ნაწარმოების ბოლო, მნიშვნელოვანი ნაწილი
უკირავს ავტორის საუბარს გენერალ ივანე აფხაზთან, რომელიც მას პირველად
21 ივნისს არღონის ციხეში შეხვედრია და შემდეგ კი აგვისტოს სტავროპოლში
გასაუბრებია; დღიურის დამუშავებული ნაწილი წყდება 7 აგვისტოს თარიღზე,
როცა ავტორი ქერ კიდევ ჩრდილო კავკასიაში, კერძოდ, სტავროპოლშია.

გრ. ორბელიანისა და გენ. აფხაზის დიალოგი, როგორც ეს არა ერთხელ ყო-
ფილა აღნიშნული სპეციალურ ლიტერატურაში, სრულიად განსაკუთრებული
მნიშვნელობისაა არა მარტო გრ. ორბელიანის პოლიტიკური მსოფლმხედველობის
განსაჯგებად, არამედ 1832 წლის შეთქმულთა პროგრამის ზოგიერთი მომენტის კარ-

* პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა მ 1928 წელს გამოაქვეყნა დღიურის ერთი ადგილი
(იხ. გ. „ქართული მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 247-250), ხოლო მთლიანად —
1940 წელს (იხ. „მნათობი“, 1940, № 2. ადგილები აქედან მოგვეყავს).

ვად გაცნობის თვალსაზრისითაც *. საუბრის თემა — საქართველოს პოლიტიკური
 ვითარება და მისი განთავისუფლების გზები. დიალოგის დასაწყისში იკვანძა
 გრ. ორბელიანი ახასიათებს „ვითარცა ქვეშაირიტსა ძქესა მასაღლი-
 სასა“. ეს უკანასკნელი იმ აზრისაა, რომ თუ რუსნი იძულებულნი იქნებიან და-
 ტევონ საქართველო, მაშინ ქვეყანა „მვის შეიქენების მსხვერპლად დაიქნება“
 შინაგანისა განსეთილებისა და ზედადასხმისა დაუძინებლად დაიქნება
 გრ. ორბელიანი საწინააღმდეგო შეხედულებას გამოსთქვამს: „საქართველო, შემ-
 დგომად რუსთა დატევებისა, ვგონებ იყოს ესრეთ ძლიერ, რომელ შეიძლოს დაცვა
 მტერთაგან საზღვრისა თვისისა. ოცდაათს წელიწ.ღს საქართველოს თუ არ მომატე-
 ბია ზალბი, ვგონებ არცა დაქვლებოდესო“. ივანე აფხაზი არ იზიარებს მოსაუბრის
 ამ რწმენას და უხსნის გრ. ორბელიანს — საქართველოს მოსაზღვრე აზიურ სახელ-
 მწიფოებში „პოლიტიკებრი მდგომარეობა ფრიალ შეიცვალა, ვის უხილავს ყოზილ-
 ბაშისა და ოსმალის ესრეთი განწყობილი ჭარი და ესრეთი თოფხანა“, ხოლო „სა-
 ქართველო ურედელი (რეგულარული ჭარი, ა. გ.) ვერცა ერთსა თევსა ვერ გა-
 უძლებს მტერთაო“. გრ. ორბელიანი ამაზე უპასუხებს, რომ „რედელის განწყობა
 ადვილად მოხდება საქართველოში, ანტიამ რომ, იქმნებიან რა თვით და მ-
 ცველნი თვისისა საზღვრისა, თალით დაინახვენ რედელის სარ-
 გებლობასა“. გარდა ამისა, გრ. ორბელიანს სწამს, რომ ოსმალეთმა და სპარსეთმა
 დაინახეს თავიანთი შეცდომა — საქართველოს შევიწროებამ როგორ მიუახლოვა
 მათ „საშინელი შეზობელი“. პოეტი ოპტიმისტურად აფასებს დამოუკი-
 დებელ საქართველოს მომავალს: „ისტორია წარმოგიდგენს მრავალჯერ საქართ-
 ველოს გაოხრებულს და კვალად აღდგინებულს არარაისაგან. ესრეთთა საკვირვე-
 ლებათა აწარმოებს მხოლოდ მზნეობა და სიყვარული მამულისა და სარწმუნო-
 ბისა“. ივანე აფხაზს სწამს, რომ „ქართველი არიან მზნენი“, მაგრამ რეგულარული
 ჭარის „გაწყობა“ მას ნაადრევად და შეუძლებლად მიიჩნია. ამავე დროს იგი
 ითვალისწინებს ქართველთა საერთო დაბალ გონებრივ დონეს, გაუნათლებლობას და
 სხვ. „ღმერთმან ნუ ინებოს საქართველოს დატევება რუსთაგან ას წლამდის; მა-
 შინ აღარა მეშინის ამისთვის, რომელ საქართველოს ეყოლება მის დროსა მრ-
 ვალნი მსწავლელნი კაცნი, საზოგადოება შეიცვლება, იგრძნობს ყოველსა საჭირო-
 ებასა, და ყოველი კეთილი, ახალი სასარგებლო დაწყებულება ადვილად აღსრულ-
 დების; ახლა კი ვინ იყისრებს, ან ვინ გაუგონებს. — აწინდელი ჩვენი საზოგადო-
 ება არს მკედარ მამულისათვის. მსცხოვრებენ უსაგანოდ, დაეხებებიან უგზოდ.
 ვითარცა ბნელსა ღამესა შინა: ყოველი ფიქრობს საკეთარისა თვისისა სარგებლო-
 ბისათვის, რომლისა მისაღებლად არა მიხედვენ არცა სირცხვილსა. არცა უბატ-
 ურსა ვაზსა, რომელსა ზედა ვლენან. ანგარება არს ნათთვის თაყვანსაყეში კერპი.
 რომლითაცა გვეკარგება პატიოსნება — გარნა ნუ გვონია რომელ ესე იყოს ბუ-
 ნებითი თვისება ქართველთა; არა, ესე არს მხოლოდ ნაყოფი ოცდა-
 ათის წლის მორჩილებისა“. ამაზე გრ. ორბელიანი უპასუხებს:

* საკითხისათვის იხ. პ. ინგოროვას წერილი („მნათობი“, 1940, № 2
 და „ქართული მწერლობა“, 1928, № 6-7).

„მა ვრისა სულისა დამდაბლებასა ადვილად აღმოცენ იგინი, ვინცა იქმნებთან, შემდგომად რუსთა ტყეებისა, ვრის მმართველნი, უკეთუ იქმნებთან გონებთან და შორს მხედველ“. როგორც მკითხველი ბელანისა და ივ. აფხაზის დიალოგში დაპირსპირებულია ორი იდეა — საქართველოს დამოუკიდებლობისა ვითარებასთან შეგუებისა. უნდა ვიფიქროთ, რომ აღნიშნულ დიალოგში აირეკლა შეხედულებათა ანალოგიური სხვაობა შეთქმულთა გარკვეული ჩვეულებისა.

აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი მომენტიც, თავის დროზე აღნიშნული გრ. ორბელიანი თითქოს დაკვივებულია თავის პოზიციაში, თუმცა საბოლოოდ იგი მაინც საქართველოს დამოუკიდებლობის მომხრე რჩება. ზოგჯერ ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს გენერალ აფხაზის ზოგიერთი შეხედულება პროზაული გადმოცემა თვითონ პოეტის ფიქრებისა, რომლებიც ზოგიერთ მის ლირიკულ ლექსებშია გამოხატული. ასე მაგალითად, აფხაზის აზრი „აწინდელი ჩვენი საზოგადოების შესახებ“, რომელსაც „ოცდაათის წლის მორჩილების ნაყოფად“ პატიოსნება დუქარგავს, სრულს პარალელს პოელობს ლექსში „ჭვერიავ“:

ესე ნაყოფი აქვს მარადის ცუდსა მონებას

ცხოვარს ვემსგავსეთ, რომელსაცა მწვემსი არ უვის,
ვითარცა შგლისა, ვგრეთ მშვიერ კაცის ეშინის,
ვინცა განაგდებს საღმრთოს ვალსა და გზის პატვისს,
დასასრულ მაინც საშინელად ესრეთ წახდების.

ასევე ივანე აფხაზის მიერ გამოთქმული აზრა ალექსანდრე შეფის შემდეგ საქართველოს ცალკეულ ნაწილებად დაქუცმაცებისა („საქართველო არს დაგლეჯილი ნაწილ-ნაწილად“) და ქართველი ტომების ერთმანეთთან მტრობისა და შუღლის შესახებ (რაც ქვეყნის გაერთიანებას ხელს უშლიდა), მშვენიერ პარალელს პოელობს გრ. ორბელიანის შემდეგ სიტყვებში:

შიში, სიმდაბლე სულისა, შერი, მფლობელნი აჲ ჩვენნი
არიან მარად მონების ნაყოფნი ესე საბავნი!—
ბევლი ქებული სამეფო უფსკრულსა შთაუნთქავს ესრეთს,
რომ ჩვენზე მტერნი აღმსდგარან
და ჩვენ კი ვებრძვიით ერთიერთს.

(„აღსარება“).

დღიურში ფიქსირებული დიალოგი ნაწილობრივ მაინც გადმოგვცემს პოეტის

* იხ. პ. ინგვაროვას წერილი. „მნათობი“, 1940, № 2, გვ. 92.

არსებიდან მომდინარე მეორე, სკეპტიკურ ხმას, რომელიც „მოგზაურობაში“ საუბრე აფხაზის პირითაა გამოვლენებული. ჩვენი დაკვირვებით, „მოგზაურობა“ ზოგიერთი ადგილი წარმოადგენს პოეტის საუბარს თავის თავთან. უმთავრესად კი „მოგზაურობა“. რასაკვირველია, მკაფიო პროგრამული გადმოცემა შეთქმულა იმ იდეებისა, რომელნიც პოეტის მიერ რიგ ლექსებში მხატვრულად გამოხატული.

შენიშვნები
შენიშვნები

1832 წლის შეთქმულებასთან დაკავშირებით გრ. ორბელიანის პოეტური შემოქმედების განხილვა სრული არ იქნებოდა, თუ ჩვენ გვერდს აუვლიდით პოეტის ერთ-ერთ უთაროდო ლირიკულ მიძღვნას „გულნი ივერთაი“. ეს ლექსი პოეტმა შეიტანა ჯერ 1854 წელს დაწერილ ნიკოლოზ I ქებაში („ტოლუბაშიდან“). ხოლო შემდეგ — თავის პოემაში „სადღევრძელო“. აი ეს ლექსი:

გულნი ივერთა აქეთ მსხვერპლად შხადა, შენდა შესადფერ-შესაწირავად,
ტაძარი შენი არს გულსა ჩვენსა, მოვედ მშვიდობის ჩვენდა საცმევად,
კმა არს რაჲ ვკარგე აქამდის, აჲ შენში ვჰპოვოთ კარგული.
აბაღდეს ჭელი ივერის შეგბელით დამიწებელი.
მტერთა შემესვრით, შენის მზნობით, კეთილდღეობით აღგეავჯავიღე,
სწავლათა ჰპოვონ აქ თვის სადგური მისისა ნათლით ჩვენ განგვანათლე!
მტერი შეძრწუნდეს, რა მოახლოედეს შენსა სახლარსა მზნობით მცველსა,
თაძარს დღენი, დიდების დღენი უკ-მოუქციე ივერიასა.

ეს ტაქეები დაწერილია 1832 წლამდე, არა უგვიანეს 1832 წლისა. ლექსი აღმოჩნდა 1832 წლის შეთქმულთა იმ საქმეებში, სადაც მოთავსებულია ნოვგოროდში პოეტისათვის ჩამოთხოველი ზღაპრები*. საგამომძიებლო კომისიისათვის მიუცემულ ჩვენებაში გრ. ორბელიანს განუცხადებია, რომ მას განზრახული ჰქონია ამ ლექსის შეტანა იმპერატორისადმი ნაგარადუდე მიძღვნაში.

საკეილერ ლიტერატურაში ორი საწინააღმდეგო აზრია გამოთქმული ამ საკითხზე: ზოგს პოეტის განცხადება მიაჩნია არაგულწრფელად, ზოგს კი პირიქით — სრულიად არ ეეჭვება იგი. მაგრამ საკითხის ასე დამა უსაფუძვლოა: გრ. ორბელიანმა ზემოთ მოტანილი ტაქეებში მართლაც შეიტანა ახალმწიფისადმი მიმართულ სადღევრძელოში 1834 წელს, შემდეგ კი — პოემის საბოლოო რედაქციაში, ე.ი. მან განახორციელა ის განზრახვა, რომლის შესახებ გამომძიებელი კომისიის წევრისათვის (გენ.მაიორ ვოხოვსკისათვის) მოუხსენებია ჯერ კიდევ 1833 წელს. პოეტის გულწრფელობაზე ისიც მეტყველებს, რომ „გულნი ივერთა“ უეჭველად იგულისხმებს (დაესახებებლად) ნიკოლოზ I, რომელმაც „სწავლის ნათელით“ უნდა

* „1832 წლის საქმე“, რე. XXI, ფურც. 4050 /ა (საქ. არქივი).

„აყვავილოს“ პოეტის ქვეყანა და ივერიას „უკმოუქცოლოს“ თამარის დღენი, დიდების დღენი“.

ამ ლექსის ვრცელი ვარიანტი ავტორმა დასწერა 1854 წელს. იმპერატორი ამ უკვე დასახლებულია და მასში შეტანილია ე. წ. ყირიმის (1853-1856) შთაგონებული ტაყებები. ეს ვარიანტი უსათაუროა, მაგრამ ვრცელდება მთელს იმპერატორისგან აშინაზე მიწერილი აქვს: „ესეც ტოლუბაში“ მამასალამე, ამგვარად პოეტი მეფის სადღეგრძელოს ვარაუდობდა, როგორც თავისი ერთადერთი პოემის საბოლოო რედაქციის ნაწილს. პოემა „სადღეგრძელო“ კი ძირითადად ჩამოყალიბდა 1870 წელს და იმპერატორისადმი მიძღვნილ შიგ-შეხდა (სხვა ახალ თავებთან ერთად, რომელთაც პოემის აღრინდელ ვარიანტებში — „ტოლუბაში“-ს სახელით რომაა ცნობილი — არ ვხვდებით). მიძღვნას ამ ჩამოცილებული აქვს ყირიმის ომით გამოწვეული სტრიქონები და თავისი ლაკონიზმით უახლოვდება პირველ ვარიანტს („გულნი ივერთა“), თუმცა თავსა და ბოლოს დამატებული აქვს სტრიქონები, რომლებიც ოდეს კომპოზიციურად და თემატურად პოემისათვის უფრო შესაფერ ნაწილად აქცევენ: „სადღეგრძელოს“ ბოლო რედაქციის (1870) ამ ადგილას ავტორი ამჟღავნებს ტენდენციას — თავისი ნაწარმოები დაუახლოვოს ეუკოვსკის „მომღერლის“ სათანადო ადგილს. რუსი პოეტის ნაწარმოებში მამღერალი (Певец) მიერ წარმოთქმულ სადღეგრძელოს მამულისადმი და მეფეთა და წინაპართა ფერფლის პატივსაცემად (რომელიც იწყება სიტყვებით **Огчице кубок сей, друзья!**) მიჰყვება მამღერალი ოთხსტაპიანი შემახილი — **За них, за них, всю вашу кровь.** ამას მოსდევს მომღერლის სადღეგრძელო მეფისადმი (ალექსანდრე პირველისადმი) **Тебе сей кубок, русский царь!**.. ზუსტად ამგვარი თანმიმდევრობაა დაცული გრ. ორბელიანის პოემაშიც: ვრცელ სადღეგრძელოს, რომელიც იწყება სიტყვებით „ქიანო, იღვავსოთ ფილა წინაპართ მოსახსენებლად“ მიჰყვება ოთხსტაპიანი შემახილი მხედრებში („გვიჩინო, მამულის მადიდნო“...), ხოლო ამას მოსდევს ნიკოლოზ I სადღეგრძელო („ხელწიფე ჩვენო...“). ყოველივე ზემოთ თქმულიდან შეიძლება მხოლოდ ერთადერთი დასკვნის გამოტანა: „გულნი ივერთა“ ავტორის დაუწერია როგორც ხელწიფისადმი განზრახული სადღეგრძელოს ერთ-ერთი პირველი ვარიანტი, იგი ამ ლექსს უყურებდა, როგორც ხელწიფის ქების თვდაპირველ მონახაზს. ამ ადგილას „გულნი ივერთა“ პოეტს თავი დანებდა ნაგარაუდები ბქონია „ტოლუბაში“ (იმავე „სადღეგრძელოს“) ერთ-ერთ ნაწილად, რასაც მას ეუკოვსკის ნაწარმოებებისადმი „მი-მაძვან“ ავალებდა*.

* სხვაგვარად შეუძლებელია აიხსნას თვითონ ავტორის მინაწერი ქების მეორე, ყირიმის ომისდროინდელი (1854 წლის) ვარიანტის აშინაზე „ესეც ტოლუბაში“ არის“. პოეტს არ შეეძლო „ტოლუბაში“ შეეტანა ხელწიფის ქება მეორე ვარიანტის სახით, რადგან ეს დაარღვევდა ისტორიულ პერსპექტივას: 1826-1828 წლების რუსეთ-ირანის ომთან დაკავშირებით ყირიმის ომის ამბებზე

მასასაღამე — „გულნი ივერთა“ შეუძლებელია დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად წაითვალოს. ავტორს იგი თავიდანვე „ტოლუბაშის“ (შენიშნავ „სადღევრძელო“) შქმავალ ნაწილად ჰქონია განზრახული. მაგრამ საკითხავია — რატომ არ შეხვდა „გულნი ივერთა“ „ტოლუბაშში“ თავიდანვე? საქმე ისაა, რომ „ტარხინის“ ვარიანტები დამოუკიდებელია, ისინი, სახელდობრ, ვერცლად მოფიქრებული პოემისა, რომელმაც საბოლოო სახე „ხოლოდ 1870 და 1879 წლებში მიიღო. ვინც გრ. ორბელიანს პოეტური მუშაობის ხასიათს კარგად იცნობს, მას ისიც მოეხსენება, რომ პოეტი დიდხანს ამუშავებდა თავის ნაწარმოებებს, წერდა ცალკეულ თავებს, სტროფებსაც კი, და შემდეგ აერთებდა მათ. ცალკეული ნაწილების დამოუკიდებელი მოფიქრების და ვარიანტებად შეთხზვის (და შემდეგ მათი ერთმანეთთან შერწყმის) ასეთი მაგალითები ხშირია გრ. ორბელიანის ლირიკული ლექსების მიმართაც კა. „სადღევრძელოს“ ტექსტის ისტორიის საფუძველზე ეს ფაქტი უფრო თვალსაჩინოა.

ამიტომ „გულნი ივერთა“ არ შეიძლება განსაკუთრებულ დონიანსად მივიჩნიოთ გრ. ორბელიანის ლირიაში 1832 წლის შეთქმულებასთან მისი იდეური კავშირის თვალსაზრისით. იგი წარმოიშვა, როგორც ექვოესკის პოემის სათანადო ადგილის აუცილებელი, ქართული, ვარიანტი. ეს იქედანაც კარგად ჩანს, რომ ავტორმა „გულნი ივერთა“ გაერცობილი სახით შეიტანა „სადღევრძელოში“ 1870 წელს, როცა დიდი ხნის გარდაცვლილი იმპერატორის ქება სრულიად არ იყო სავალდებულო წარჩინებული ქართველი გენერლისათვის — რაიმე თავის მართლებს ან ვიზისათვის პოეტს იგი არ დასჭირებია, რადგან ამის საჭიროება საერთოდ არ არსებობდა.** უბრალოდ: ავტორი იცავს ისტორიულ პერსპექტივას— 1826-1828 წ.წ. რუსეთ-ირანის ომი სწარმოებდა ნიკოლოზ I-ის დროს და ამ ექვანასკნელის მოხსენიება „სადღევრძელოში“ ერთგვარ პოეტურ პარალელს წარმოადგენდა ექვოესკის პოემის სათანადო ადგილას აღექვსანდრე I მოხსენიებისა 1812 წლის ამბებთან დაკავშირებით. „გულნი ივერთა“ დაწერილია ლიტერატურული ინერციის ზეგავლენით, პროტოტიპისადმი თავისებური მიზაქვით—პოეტს

ლაპარაკი ძალზე სახამუშო ანაქრონიზში იქნებოდა. აშკარაა გრ. ორბელიანს მხედველობაში ჰქონდა მეორე ვარიანტის ის ნაწილი, რომელიც „გულნი ივერთას“ სახით (1 ვარიანტი) დაუწერია კერკიდევ 1832 წლამდე. მართლაც და, პოემის საბოლოო რედაქციაში ხომ ეს ნაწილი მოხვდა?

* გვიხსენით „აღსარება“, აგრეთვე ლექსი „პე. ივერთა“, რომლის ბოლო სტროფი ავტორს ცალკე ჰქონია დაწერილი („ცხოვარს ვემსგავსეთ...“) და შემდეგ შეუერთებია ლექსისათვის.

** თანაც: თავის სიცოცხლეში პოეტს ნიკოლოზ I სახელის შემცველი ტაგის პოემის არც ერთ ბეჭდურ გამოცემაში არ შეუერთანია. ამასზე — სათანადო ადგილას.

უნდა სადმე ხაზი გავსვა დროისა და ეპოქისათვის. ამავე დროს არ უნდა დავიწყოთ, რომ „გულნი ივერთა“ პატრიოტულ მოტივსაც შეიცავს. მისი უმთავრესი ბა „თამარის დღენი, დიდების დღენა“, რომელიც რუსეთის მონარქია უნდა დაეპატონოს ივერთას. რუსეთთან შეერთების პროგრესულ მნიშვნელობას აჩვენებს ისტორიკოსის გარკვეული ნაწილი ხედავდა იმაში, რომ რუსეთის საპროლეტარულ მტრებს გაუნადგურებდა, რომ მის (ივერთის) საზღვრებს მუდამ მისთვის საფრთხილი ამიერიდან ვეღარ გადმოლაზავდა. როგორც ჩანს, ეს შეხედულება გრ. ორბელიანს შთაინახდა არ დაუტოვებია 1832 წლის შეთქმულების პერიოდშიაც, ე. ი. მაშინაც. როცა პოეტის პოლიტიკური რადიკალიზმი და ცარიზმის მიერ საქართველოში დამკვიდრებული ბიუროკრატიულ-პოლიტიკური რეჟიმისადმი პროტესტანტული განწყობილება მასში განსაკუთრებით ძლიერი იყო. აქი ასეთი იდეური კომპრომისი, რომელსაც პირველი შეხედვით ერთგვარი წინააღმდეგობის ბეჭედიც აზის, შესაძინებია პოეტის დღიურშიც „მგზავრობა ჩემი...“? მგვრამ ზედმეტად მიგვაჩინა გაზვიადება „გულნი ივერთას“ (და საერთოდ ზელმწიფის სადღეგრძელოს) მნიშვნელობისა გრ. ორბელიანის მსოფლმხედველობის ანალიზის დროს. ვინც ამ ნაწარმოების წარმოშობის ისტორიას გაითვალისწინებს, მას არ შეუძლია უფრო დიდი მნიშვნელობა მიანიჭოს მას, ვიდრე იგი ამას შეიცავს. ზელმწიფის სადღეგრძელოს საფუძველზე პოეტის ორთოდოქსალურ მონარქისტად აღიარებას არავითარი საფუძველი არა აქვს, მგვრამ მისთვის გვერდის აგლა ან მიჩქმალვა გამართლებული არაა.

რასაკვირველია, ჩვენ იმის თქმა როდი გვინდა, თითქმის გრ. ორბელიანისათვის უცხო იყო მონარქიული რუსეთის ინტერესები. მას არა ერთხელ გამოუთქვამს დღიურებსა და წერილებში, კერძოდ ნიკოლოზ პირველის ქებაც. მთელი ნახევარი საუკუნე იმსახურა გრ. ორბელიანმა სამხედრო და სამოქალაქო სამსახურზე. ვითარცა რუსეთის არმიის გენერალმა და აღმინისტრატორმა. პოეტის ეპოქოლოარული მემკვიდრეობა სავსეა დიტირამებშით საქართველოს სხვადასხვა მთავარ-მართველებისა და რუსეთის ხელმწიფეთა მისამართით. მაგრამ პოეტის კერძო ბარათებშიც ამგვარ დიტირამებებთან ერთად არაერთხელ გაისმის შეკავებული ბოლშაეც. განსაკუთრებით 70-იან და 80-იან წლებში. ჩვენ უფრო ვრცლად ამის შესახებ მოგვიხდება საუბარი ქვემოთ, გრ. ორბელიანის ცხოვრების მეორე და მესამე პერიოდების დახასიათებისას. აქ მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ „იარალის“ ავტორს, როგორც ჩანს, საქართველოში ბიუროკრატიული რეჟიმის არც ერთი პერიოდი არ მიანიხდა ბედნიერხანად. „ოთხმოცი წლის განმავლობაში ხომ ვნახეთ, რაც ბრძანდებოდა ღუბერნატორები და ვიგვემეთ მამობრივი მათი მზრუნველობა ჩვენზე... შორიდამ მოსული ჩინოვნიკი, რომელიც არ იცნობს ხალხსა, რომელმანცა არ იცის მისი ენა, ჩვეულება, ცხოვრება, ისტორია, ამა რისთვის გაიხეთქს თავსა? რა მოავონდება წარსულის დროებიდამ? რა კავშირი აქვს აქაურთა მცხოვრებთა, რომ იფიქროს. გული დაეწოს ხალხის ბედნიერებისა და გულმოსვენებით ყოფაცხოვრებისათვის! სამიათისის ვერსტიდამ მოსულა აქა ჩინოვნიკი მხოლოდ

იმისათვის, რომ მიიღოს ჩინები, იშოვნოს აქაღამე და მ ფულები, და გაქსწიოს მშვიდობიანად თავისი ქვეყანაში! მე ბევრი მინახავს დიდროანი სასახლეები რუსეთში აქაურად ფულით აშენებული. ქართულს ენას აღარ ასწავლიან ღმინაზიაში და აქაურად ნარიაში...“ ასე სწერდა გრ. ორბელიანი გენ. ნიკო ქვეჭავჭავაძეს 1832 წლის 7 აგვისტოს*. აქედან ჩანს, რომ თავისი სიტყვების მიხედვით, შიაც გრ. ორბელიანი ისევე ფიქრობდა, როგორც 1832 წლის შეთქმულების ხანაში. მოვიგონოთ მისი სიტყვები ლექსიდან „პე. ივრიავე“ (1832):

შორით მოსული ჩემს მამულში მყვედრის ცხოვრებას.
მთყვარულად გვმტვრობს, გეტაცებს ყოველს, გვიქმს
ალერსობას...

ზეღმეტე არ იქნება, თუ გავეხსენებთ პოეტის სიტყვებსაც კონსპექტში „საქართველო ჩვენი დროისა“, რომელიც ჩვენ მიერ ზემოთ იყო ციტირებული.

ბაზგასმით უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ნამდვილი გრ. ორბელიანი უმთავრესად მის პოეტურ შემოქმედებაში ჩანს. და თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ფეოდალური პოემის ზეგავლენით წარმოშობილ ზედმედიანს, ქებას და განსაკუთრებით მის მეორე ვარიანტს (რომლის გამოქვეყნება პოეტს საჭიროდ არ უცნია), გრ. ორბელიანს არც ერთ თავის პოეტურ ნაწარმოებში არ მოუცია მონარქიული რეჟიმის ოდნავი, თუნდაც შერბილებული, გამართლება, კავასიის არც ერთი მთავარმართებლის სახელი არ გახმაურებულა მის ლირიკულ პიესებში, არც ერთს ბრძოლას, მილიტანტიული რუსული არმიის მიერ ჩატარებულს, არ უმოვია გამოხმაურება პოეტის რომელსავე მხატვრულ ქმნილებაში (ხომ საიუარია, რომ გრ. ორბელიანის ქნარი საგანგებოდ არ შეხებია თვით კავასიის ომსაც, რომლის მონაწილე თვითონ იყო და რასაც ერთგვარი ქედმაღლობით ამაღლიდა კიდევ ახალ თაობას). პასკევიჩებისა, ვორონცოვებისა და ბარიატინსკების სახელები დარჩნენ გრ. ორბელიანის ოფიციალურ რელიციებსა და კერძო მიმოწერაში (რომელთა პუბლიკაცია ავტორს აგრეთვე ფიქრადაც არ მოსვლია), მის ლირიაში კი საქართველოს ისტორიული ვმირების განსხვავებული სახეებია ამტყველებული. თავისი პოემა გრ. ორბელიანმა 1832 წლის შეთქმულების ცნობილ წევრს — ალექსანდრე ორბელიანს მიუძღვნა და მშობლიური ქალაქის ქუჩებში „შორით მოსული“ მოხელეთა და გენერალოთა მაგიერ მუშა ბოქვლაძეები და ლობიანები შენიშნა. ერთი სიტყვით — კავასიის არმიისა და სამოქალაქო აღმინისტრაციის გამოჩენილი მოღვაწის ვრიგოლ ორბელიანის ოფიციალური ბიოგრაფია სრულიად გამოთიშულია მისი ლირიკიდან. გრ. ორბელიანის შემოქმედება მთლიანია, იგი ნაკლებია ქართული არისტოკრატიული წოდების სულიერი ტრადიციებით, XIX საუკუნის საქართველოს თავისებური ისტორიული სინამდვილით და ყოველივე ამის ახსენისა და ანალიზის დროს პოეტის ბიოგრაფიის ოფიციალურ მხარეს რაიმე განსაკუთ-

* გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. III (ზელნაწერი).

რებელისა და მნიშვნელოვანის თქმა არ შეუძლია. ზედმეტი არ უნებობია, თუ
წევნ უფრო გულისხმიერი ვიქნებოდით იმ ყრუ გეტუნის მიმართ, რაც ხანაში
შეგებით ისმოდა პოეტის გარეგნულად სევბედნიერი ცხოვრების დინებისას, მის
პრწყინვალე კარიერის წლებშიც და განსაკუთრებით კი — სიციველის შემთხვევაში
ცაშს.

გენერლისა და ყოფილი მთავარმართებლის გრიგოლ ორბელიანი (1824-1832) —
ღური ბიოგრაფია ევუთენის კავკასიის სამხედრო და სამოქალაქო ისტორიის
ანალებს, მისი პოეზია კი (რომელიც კემმარტიტი პატრიოტი შემოქმედის სული
ღიურს წარმოადგენს), — ქართველი ხალხის კულტურულ საგანძურს.

* * *

შაჰლისადმი სიყვარულისა და საქართველოს გმირული წარსულის იდეალი-
ზაციის მოტივებთან ერთად გრ. ორბელიანის პოეზიაში — პირველი პერიოდის
წარწერებში (1824-1832) — ფართოდაა წარმოდგენილი თითქმის ყველა ძირითადი
თემა საერთოდ მისი შემოქმედებისა: სიყვარულისა და მეგობრობის
კულტი, ბუნების ხობა და სევედა წარმავლობისა (უკ-
ნასკნელი განსაკუთრებით გაძლიერდა მეორე პერიოდში (1833-1858) და კიდევ
უფრო ღრმად გამოიხატა პოეტის ცხოვრებისა და მხატვრული შემოქმედების მე-
სამე პერიოდში).

გრ. ორბელიანი, ისევე როგორც ყველა რომანტიკოსი, აღიარებს გუ-
ლის, გრძნობის პრიმატს გონების წინაშე, ამდენად იგი რაციონალიზმის უარყოფ-
ველად გვევლინება, პოეტის შეხედულებით გული ერთადერთი საწყაულია სი-
ყვარულით თრობისა და თავდავიწყებისა. მაგრამ ეს გრძნობა იმავე დროს სული-
ერ სფეროს ევუთენის და თუ ის მუდმივად დაიხადგურებს ძლიერი პიროვნების
არსებაში („მტკიცე“ გულში) — სულიერი უკვდავების საწინდარადაც იქცე-
ვა. გრ. ორბელიანის სატრიფალი აღსარებანი ამ ლეიტმოტივის ვარიაციებს წარ-
მოადგენენ.

ქერ კიდევ „ტოლებანის“ პირველ ვარიანტში (1827) გრ. ორბელიანი პატრიო-
ტიზმთან ერთად დიდ ადგილს უთმობს სიყვარულის თემას. ეს
გრძნობა მას მიანიჭა უშაღლეს ადამიანურ თვისებად და ბედნიერებად. „ტოლუ-
ბანი“ მთავრდება სიყვარულსადმი მიძღვნილი ჰიმნით (მოგვყავს რამდენიმე
ადგილი):

ძანო, ივიწყეთ მცირეს ვაშს მტერი, ომი და დიდება!
მოიგონეთ სიყვარული, სიციხისა სიტყობა,
რომლისთვისაც შეგიწირავსთ გული და სრულად ცხოვრება,
შეჰსვათ ღვინო! მის სადღეგრძელოდ გვეღირსოს ხილვა ეგება *

* ამ სტროფის ორი უკანასკნელი ტაქტი პოემის საბოლოო რედაქციაში
(1870) შეცვლილია უფრო სრულყოფილი და მრავალმნიშვნელო ტაქტებით:

ბედნიერება დღეთა ჩვენთა არს სიყვარულის ყვავილი;
 რა განჭრეს მისი სიტურფე, სიხარულს ნელარ მოვლი;
 თუმც ძნელი არს მისი შიწყვეტა, შით რომ არს ეკლით მისილი,
 მარა სიძნელე სესტს გულს ჰკლავს და მტოივ მით არს აღმკლი.

პოეტის აზრით სიყვარული ეფეკციობისა და გამბედაობის წყაროცაა:

ტრფობის ალითა * ვისაცა ჩვენს შორის გული ეწოდეს
 და სახე სატრფოს მარადის ვის სულსა აღბეჭდვით თან ჰსდევდეს,
 ამა სოფელსა მას რა ა? წინასაბრკმელად აღუდგეს?
 გულს სიყვარულით, ზელს ხმალით რას არა აღასრულებდეს?—

აღსანიშნავია, რომ პოემის ამ პირველ ვარიანტში სიყვარული უკვე გაგებულია როგორც ადამიანის მთელი არსების მომცველი განცდა, როგორც „სულიერი ტკბობა“ და უკვდავებასთან ზიარების ერთადერთი საშუალება. თვით უკვდავებასაც ეყარება აზრი სიყვარულის ვარეშე. შორს შუოფ სატრფოს მისაზრთით პოეტი ამბობს:

ვისდაში სუნთქვა თვითოეული
 თვითოეული გულისა ძეგრა!
 არს სიყვარულის ჩვენისა მსხვერპლი
 იგი ჩვენს ფიქრსა სად განეშორა?!

ჰე, ჩემო ღმერთო! აწ შენ მოგმართავ, კვლად ისინო შორით სიტყვანი!
 ყოველთ ჩემ ფიქრთა, ჩემთ უბნობათა, იღუმალ ოზრეთ ხარ შენ საგანი!

რომ სახე შენი, თვალთა დახშულმან, თანა წარვილი იმიერ სოფელს.

რომლის შექი აღგვამღლებს, რომლით სული გვინათ
 ღღებდა,

რომლით კაცი მშენიერობს, მაშინ თვით ღმერთს ემსგავსება.

მაგრამ ფრიალ დამახსიათებელია, რომ სიყვარულის ასეთი გაღრმავებული გაგება ვრ. ორბელიანს მოცემული აქვს ერთს თავის პროზაულ ეტიუდში „ზამთრისა ქარი გრიალებს“, რომელიც მას 1829 წელს დაუწერია ნინოწმინდაში. აი სათანადო აღვილიც: „[სიყვარული] გვატკბობს, გვახარებს თვით ტანჯვასაცა შინა თვისსა, და აღგუამაღლებს ყოველთა მდაბალთა და უღირსთა სხუათა ვნებათაგანო“.

* საბოლოო ვარიანტი: „სიყვარულისა ალითა“.

მუნ სანუგეშოდ, მუნ საშეებელად, და რათა მი თ ვ ე ვ ს ც ნ ა უ კ ვ დ ა -
მე

რაა, გინდ მოყვედ? მაინც შენდაში სულს სიყვარული თანა წარაყვება
უკვდავება არს სულის დატკობა, რომელს დესასტრულ
არა ექცენს სენ უღნი

მამ სახე სულის დამატკობელი, იმიერ სოფელს არ განმეტყულებს
და სიყვარული ჩვენთ დღეთ მაშენი სიციცხლესთანა არა დამტრდების!
თვარა სიყვარულს თუ დავარჯვიდე, უკვდავებამან მის წილ რა მომცეს?
უშენოდ თვითთა სასუფეველი ვით საყრობილუ ჩემთვის შეიქმნეს.
(„ტოლუბაში“. 1827).

ამ სიტყვებში გამოხატულია სიყვარულის კოდექსი გრ. ორბელიანისა, მისი
Ars amatoria-ს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დებულება: სიყვარული იდა-
მიანს არა მარტო სულიერ სიტკობებას ანიჭებს, არამედ აზიარებს უკვდავებასაც
და თვით ეს უკანასკნელიც უსიყვარულოდ შეიძლება „საყრობილედ“ იქცეს.
ამასვე იმეორებდა პოეტი 1832 წელსაც შემდეგს ორბელიან ლექსში:

რა უნდა აქენდეს სულსა უკვდავი,
თუ მასში განჰქრეს კვლავ სიყვარული?

მაგრამ გრ. ორბელიანისეული განსაზღვრა სიყვარულისა ამ გრძნობის სპი-
რიტუალისტურ გაგებას არ გულისხმობს. ზემოთ მოყვანილი ტაეპების ავტორთა-
სათვის სასიყვარულო საგანი არასოდეს არ ყოფილა რომელიმე განყენებული რომ-
მანტიკული იდეა. გრ. ორბელიანი ნამდვილ, სრულყოფილ ტრფობას გულისხმობდა

გული ურჩისა დასამშვიდად მცირედ გონება
შემრჩობილა და მისიცა გსურს დაბნელება („მუხამბაზი“, 1829).

არ უწყვი, თუ ალი ტრფობის ვითარ ძლიერ გულს მეგზვნების („მ...დში“, 1831).
შენცა მიმუხლთე, გონებაო, და მას ემონე.
ვინც მტაცა გული, მოსვენება და სიამოვნე (1832)

ისმინე ჩემი, ჰე, სიყვარულო!
ტრფობისა ცეცხლი გულს არ განმიქრო!
გული სურვილით მარად დამითრო,
და ტრფობით მთვრალი არ განვაფხიზლო (1832).

სიყვარულითა და ღვინითა ჩემებრ დაითვერ
თორემ გონებით გინდ ცა განვლო, ჩემებრ იქმნა მტვერ. (1832).

ამ მშვენიერ, პოეტურ ფორმულებში სიყვარულის იდეასთან ერთად შო-
რეულად და ბუნდოვანად გამოკრთის რეალური არსებაც, როგორც ადრესატი პოე-
ტის სათუთი მიმართებებისა. ზოლო გრ. ორბელიანის მთავარ სატრფილო ლექსებ-

ში რომელთა ინიციალების ქვეშ ყოველთვის ცოცხალი არსებანი იგულისხმებიან (სოფიო ორბელიანი, ნინო ჭავჭავაძე, ვინმე „მ“... და სხვები) პოეტი მათ გარეგნულ ნაკვთებსაც გვიხატავს. ასევე იქცევა გრ. ორბელიანი ყარაიხბელის მოწოდებების ციკლშიც, მაგრამ თუ საკუთარი გატაცების საგნებზე მსჯელობისას იგი სულიერია მშვენიერების ან განსულიერებულ ეროტიკის ექსპრესიულ-ლინება, ყარაიხბელთა მუხამბაზებში პოეტი იშვიათად სცილდება ვარაუდით სილამაზის თავყანისცემას. მიუხედავად ამისა, აქაც გრ. ორბელიანი სატრფიალოდ მიმართვის დროს მეტწილად კეთილშობილების ტონს იცავს.

სიყვარულის გაგებაში გრ. ორბელიანის შეხედულებებს არავითარი ევოლუცია არ განუცდიათ.

ამიტომ როდესაც გრ. ორბელიანის სატრფიალო ლირიკის შესახებ გვხვდება საუბარი, საჭიროა ბაზგასმით აღინიშნოს, რომ მის ლექსებში სიყვარულის გრძნობის სულიერ მხარეს უპირატესი მნიშვნელობა აქვს მინიჭებული. პირველ პერიოდშივე და პოეტის ყველაზე მნიშვნელოვან (და პროზოლოგიურად ყველაზე აღრინდელ) ნაშარობებში „ტოლუბაში“ (1827). ამით ყოველგვარი საფუძველი ეცლება მტკიცებას, თითქოს გრ. ორბელიანი პირველ პერიოდში უმთავრესად ფიზიკური, ზორციელი ანუ ეროტიული სიყვარულის მეხოტბე იყო და ალ. ჭავჭავაძისა, ბესიყისა და საიათნოვას ზეგავლენას განიცდიდა. ჩვენ ამ საკითხს ქვემოთ კიდევ დავებრუნდებით.

გრ. ორბელიანის სატრფიალო ლირიკის საუკეთესო ნიმუშები ეძღვნება უმთავრესად ნინო ჭავჭავაძეს, შეზღვევ სოფიო ორბელიანს. პოეტის ბიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ გრ. ორბელიანი უიმედოდ უოფილა შეყვარებული ნინოზე, თავის მიმართებში ნინოსადმი პოეტი მეტწილად კლემამოსილია, წრფელი და ფაქიზი გრძნობით აღვსილი, თუმცა ხანგამოშვებით მას შმაგი ვნებაც ეუფლება.

როს გხედავ, მნათო! ღიმილით ჩემ კერძო წარმოვლენილსა
ვიფიწყებ ყოველ სიმშარეთ, ბედისგან მოვლინებულსა,
სულისა ღელვა მშვიდდების...

(„ნ...დში“ 1829).

20-იანი წლების ტფალისის უმშვენიერეს ქალს, დაქვრივებულ და მტირალ ნინოს იგი მიმართავს:

მაშ მოვედ, მნათო! ჩემს გულზედ შეწუხებულის შვენებით,
ნაცვლად შენსა მე ვიკენესო, შენის კშენვითა მიღებით.
თუ ოცნებით ცრემლსა აფრქვევ, ეგე ცრემლი, ოჰ, ვით გშენისი!
ვითა ნამი ზეციური თვალთა შინა გამობარწყინვის,
ვარდებრივთა ღაწვთა ზედა მარგარიტნი გაღმოგვევის.
თუ შესწყვიტო, შევინანებ, ვიმზერ ჩემად და მიხარის

(„მტირალ ნ...ს“, 1829).

ერთ-ერთ პროზაულ ეტიუდში („ნ. ე. მ“) გრ. ორბელიანი შემდეგნაირად

აგვიწერს რუსეთს გამგზავრების წინ ნინოსა, ვეატორინესა და ვინმე მასთან შეედრას (ეტრუდი დაწერილია პეტერბურგს. 1832 წ. 9 ნოემბერს):

„გახსოვთა დღე იგი, ოდესაც მე გულთა—მწუხარებისაგან წვიწროვებულთა, მოვედ რა თქვენდა ნ... გამოსასალმებლად, გიხილეთ მუნ სამწუხარებათა და ნ. ვ. მ. ვითარცა მშვენიერი ვრაციანი, მჯღომარეანი მოაჩინებთ და მწუხარებით უმწუხარისა სიამოვნებითა საშინლად აღრეულთა ღრუბელთა, და ისმენდით უშიშრად ქუხილთა, რომლისა გრგვინათა განიმეორებდნენ მთანი, — უმწუხარდით უშიშრად და არა უწყოდით, თუ უსაშინელს ამა ღრუბელთა არიან ღრუბელნი ვნებათანი, ცხოვრებისა ჩვენისა დამამწარებელ და დამაბნელებელნი, რომელნიცა ჭერეთ არა შეხებიან გულთა თქვენთა, აქამომდის უმანკოთ, წმინდათ და ნათელთ. მოვედ თქვენდა და მსურდა მხიარულად შეჩვენა თავი ჩემი, მარამა მხიარულისა სახის ქვეშე ვერა დავტყარე თვალთაგან თქვენთა მწუხარებითი მდგომარეობა გულისა ჩემისა, შეშამენიეთ მქუწვარება და იწყევით ჩემდა ნუგვესიცემა. მე ვიჭკვ მდღემარედ; ვისმენდი სიტყვათა თქვენთა, მსურდა მეცა უბნობა, და ვერცა ერთისა სიტყვისა ვერა შევძელ წარმოთქმად. გახსოვთა რა გესმათ ჩემგან სიტყვა მშვიდობით, თვალნი თქვენნი უნებლიეთ აღივსნენ ცრემლითა, ერთი და ორიც გარდმოგვივდიდით მშვენიერთა ღაწვხედად; ხოლო ბაგენი ღიმილითა მსკლილობდნენ დაფარვასა მწუხარებისა თქვენისას. — აბ! ვითარ მშვენიერ იყვენით წამსა მას; ვითარ გმვენოდით ცრემლნი. — არა გიხილავსთა მშვენიერსა გაზაფხულსა დიდსა ვარდი ახლად გაშლილი, რომელსა ზედაცა ბრწყინვალეს ზეცისა ნაში, ანუ არა გახსოვთა მზიანსა დღესა, მოწმენდილი ცა, გარმომცერველი წვიმისა, რომლისა თუითეულნი მარცვალნი, მზისა სხივითა განბრწყინებულნი, მსკლივიან მარგარიტებრ და ასიამოვნებენ თვალთა; ესრეთ იყვენენ ცრემლნი თქვენნი. არა ვქმალავ, სიხარულმან განანათლა და განაბნევა მწუხარებითი სიბნელე სულისა ჩემისა. ნუთუ ვარ ესრეთ ბედნიერ, რომელ ღირს-ვიქმენ ცრემლისა თქვენისა? ნუთუ გულთათვის თქვენთა მენიშვნელობ რასმე? ამა ჰაზრმა სრულიად შაფიწყა, რომელ წამსა მას გესალმებოდით. ესრეთა მცირედი სიხარული ავიწყებს მრავალთა სიმწარეთა.—აჲ შესაძლო არს, რომელ არცა დღე იგი, არცა ნუგვესიცემა და აღარცა თვით მე, გახსოვართ თქვენ. მარამა დღე იგი არაოდეს არ აღიხოცების გონებისაგან ჩემისა; და ოდესცა მეწვევის მწუხარება ანუ უბედურება, რომელნიცა არიან კაცთათვის აუცილებელ და განუყრელ სიციცხლესა თანა ჩვენსა, მაშინ მომაგონდების, ჰე გრაციანო! ცრემლნი თქვენნი, ჩემთვის გაღმოცივნულნი, და ვიქმნები მათ ნუგვესეუმელ“. აქედანაც კარგად ჩანს, თუ როგორი სულეერი ძაფებით ყოფილა პოეტი დაკავშირებული ნინოსა და მისი დის წრესთან.

გრ. ორბელიანის ტრფობას ნინოსადმი ჰკვებავდა ძლიერი, ვაკეკური ვნება, გაშუქებული ზნეობრივი იდეალით, გრძნობის სისპეტაკითა და რაინდული თავშეკავებით. ნინოსადმი დამოკიდებულებისას იგი მზადდა გონებას დაუმორჩილოს თავისი გული, მაგრამ ზოგჯერ ჰღალატობს ნება:

მრავალგზის ვფუტავ არ ვნახო, მაგრამ ყოველ ეამს გეძიებ.
 როს გხედავ ველსა სახმელსა მდუმარედ მყოფსა აღმიგზნებ.
 მაშინ მე, შმაგი, ყოველთა გარე ჩენს საგანთ ვევიწყებ; **ქართული**
 ხან ვასწავებ შენთა სიტურფეთა და ხან კი მათვე ვალმეცხვებ; **საქართველო**
 მრავალგზის ვფუტავ, გივიწყო: და ვეკმნადა ნება გონების,
 მაგრამ როს გხედავ, გონების რჩევა სრულიად არ მესმის,
 გული ხელმწიფებს და უფრო უძლიერესად შენ
 გეტრფის,
 და გულის მონად შეკმნილი გონებაც შენდა მოკ
 ფრანვის.
 („...დმი“, 1830).

განცდების ასეთი გამა ნაწილობრივ ახასიათებს გრ. ორბელიანის ლექსებსაც
 სოფით ორბელიანისაღმა, რომელზედაც იგი აკვანშივე იყო დაწინდელი.

1835 წელს გრ. ორბელიანი სწერდა საღიშე ქავჭავაძეს: „ახი ჩემი სოფიკო
 სად არის, წეტვე ვახსოვარ თუ შარშანდელს თოვლსავით არლა ვმყოფობ იმის-
 თვის. — ბედს უკურეთ, მე ვარ დასავლეთს, ის აღმოსავლეთს, რადისდა უნდა
 შევიყარნეთ! * მაგრამ სოფიოს არ დაუცდია საქმროს ჩამოსვლისათვის და იგი
 ამ ხანებში რუს მოხელე ბეზუას გაჰყოლია. სოფიოსაღმა მიძღვნილი პოეტის
 ლექსი „გ ა მ ო ს ა ლ მ ე ბ ა“. შესანიშნავია სტიქიონები:

ნამდვილი ტრფობა ვინა რა სიტყვით ეძებდეს, ვერ პოევენს,
 რათა გამოსთქვას თვის გრძნობა და მისთვის ოხრვით მდუმარებს.

ტრფობა უძღვრთ გულთ წუაროს ჰვავს, მთათაგან გარდმოქანებულს,
 რათდენ ველზე შორსა ჰვალს, ეგოდენ დაუძღვრებულს.
 ესრეთი გული ან ტრფლით, ან განშორებით განაქრობს
 თვისსა სიყვარულს, თვის ტანჯვით და მერმე ნებით კი ღზინობს.
 რა ჩემებრ გული კლდოვანი მიიღებს ეშყის ბეჭედსა,
 დრო იმას ვეღარ შეკმუნსრავს, თუ არ შეკმუნსრავს თვით კლდესა.

ამ ლექსშიაც პოეტი იცავს იმ აზრს, რომ სიყვარულის შედმივობის პირობა
 სულიერად ძლიერი აღაშინის არსებაშია, სიშორე არაფერს აკლებს კეშმარიტ
 ტრფობას, ხოლო „უძღვრთ გულთ ტრფობა“ მიაგავს მთადან დაქანებულ წუა-
 როს, რომელიც ველზე გაშლისას თანდათან „უძღვრდებოა“. შესანიშნავია, რომ
 გრ. ორბელიანს იმავე წელს პეტერბურგს დაწერილ ლექსში „ღ ა მ ე“ გადმოცე-

* „წერილები“, ტ. I, გვ. 25. შდრ. იქვე, გვ. 230. აგრეთვე ი. მუნარგია, ქარ-
 აველი წერილები, I, გვ. 54.

მული აქვს შორის მყოფ სატრფოსთან სულიერი გაერთიანების ნახევრად არსებულ
ული განცდა:

ჩვენ ორთა პაზრნი, თვით სულნი ერთად შეერთდნენ, და სიტკბოების ზღვას შინა გრძნობით დამთვრალნი გულთ ძგერა არღა გვესმოდა, ვერცაღას თვალნი ხედვიდნენ, უნოდ ქმნილნი, უგონოდ განვედიოთ ამა სოფლით ჩვენს..

სადა ვიყავით მაშინა, რომელსა სასურველ მზარს?

ცნობა გვეყარგა წამს მარა სამოთხე იყო წამი ეს!

ჰფრინვიდნენ ეამნი და ჩვენ კი მათ ფრენა არა გვესმენიენ:

ეს რედ გონება მარადის ტრფობის აღს აღუბოციგა.

მაშინ ვსცან, ეამნი სამოთხის რომ ამა სოფელს არიან.

„ღამე“ ირაციონალური ბილვის შემცველი ლირიკული ლექსია და მინი მსჯავსი რამ არ მოიძებნება ქართულ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში. პოეტის სასიყვარულო კოდექსის თანახმად სატრფოს სიშორე სრულიად არ ანელებს საყვარულის გრძნობის ინტენსივობას, იგი ზოგჯერ თვალხილულ ზმანებასა და სულთა თანზიარობაში გადადის. მაგრამ, ვიმეორებ, ვრ. ორბელიანის ლირიკაში სიყვარულის ასეთი გაგება ორგანიულად ითავსებს ჯანმრთელ სენსუალიზმს, რეალურ ობიექტს და ამ ობიექტის მკაფიო, პლასტიკურ გამოსახვას. ქართულ რომანტიკოსთა შორის ამ მხრივ ვრ. ორბელიანს განსაკუთრებით ენათესავება ნიკ. ბარათაშვილი. ორივენი თავიანთი მუზის გმირებს გვიხატავენ რეალისტური ფერებით, ამიტომაც ძნელი არაა მათი ლირიკული პერსონაჟების გარეგნული პორტრეტების აღდგენა. ისინი საგანგებოდ გამოყოფენ ბოლმე რაიმე დამაბნისათებულ ნიშანს (ნაწნაეები, აფურცვლილი ლაწვეები...) და აჰყავთ იგი თავებრუდამხვევი შთაგონების მონიჭებლის რანგში. ვრ. ორბელიანის ყურადღება ხშირად სხვის რომელიმე ნაწილზეა ფიქსირებული:

მაგ ვარდის ნაცვლად მასუნე ვარდს შენს დაწვეთ ზედ გაშლილს.
(„მუხამბაზი“, 1829).

ვარდებრივთა დაწვეთა ზედა მარგარიტნი ვადმოგცვივის
(„მტირალ ნ...ს“, 1829).

ხოლო ორბელიანს კი ასე მიმართავს:

ვარდი ხარ? — არა,

ზამბაბი? — არა,

მაგრამ შენს დაწვეთ ზედ აღყავებულნი

არიან ორნივ შეზავებულნი („სო...ორ“, 1840).

ნ. ბარათაშვილიც ასე ხატავდა თავისი შთაგონების „საგნებს“, მასაც ხიბ-

ლავდა „პაწაწა ტუნჩი“ ვარდებარ ნაფურცლნი“ და „ბუღმურის ფეფებო“, რომელთაც წამიერად გაიფლავს პოეტის თვალწინ ღამით გაბახზე. ნ. ბარათაშვილი თითქოს თავის ბიძას დასესხებია ლექსიონს, როგორც ვიგონებთ შემდეგს ტაპის მის ლექსიდან „ღამე ყაბახზე“ (1836).

„მა სიტყვაზე დაწვთზედ ვარდი მუის აფურცლა“
შეხვედრავ: გრ. ორბელიანი: ერეკლე II
გეგეუკი

მრწამს, რომ დაწვთზედა გარდაგვკრია ნუშის ყვავილი
მაშინ მას ზედ დან დაკონების მკლავს მე სურვილი („მუხამბაზი“, 1829).

შდრ, ბარათაშვილი:

ვინ ბაგე შენს ქვეშ დაიტყბარუნოს

ვინ სული თვისი ზედ დაგაკონოს? („საყურე“, 1839).

გრ. ორბელიანი უფრო გვიან ისევ იმეორებს პირველად „მუხამბაზში“ ხმა-რებულ და შემდეგ ნ. ბარათაშვილისათვის მიმზიდველად ქცეულ ამ გამოთქმას („ზედ დაკონების“):

ვბ ჩემი მკვლელნი
ზილფები — გველნი
ვინ დაადგინა ვარდთ-ლაწვთა მცველად,
რომ დღე და ღამით
ესრედ განცხრომით
ზედ ხელმწიფობენ მაგ თვალთა-მწველთა
და ზედ დაკვდომით
სულ ამობდომით
ვარდთ დაკონოს დაწვთზედ გამლილთა?
(„ღრაფ...ოპ.“ 1840).

მართალია, ნიკ. ბარათაშვილის პატარა გრავიურაში არა ჩანს გრ. ორბელიანის ზიერ დახატული „ზილფები — გველნი“, მაგრამ „საყურეს“ ავტორი სხვა მდგალიონში აშკობს თავის სატარფოს აღნიშნული პოეტური სამკაულით:

შენნი დალალნი ყრილობენ გველად
სხეტაკს მკერდზედა ტრფობისა ველად (1842).

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ გრ. ორბელიანისა და ნიკ. ბარათაშვილის სატრფილო ლექსების ურთიერობა სტილისა, ლექსიკური მსგავსებისა და სახეთი ერთნაირობის სფეროთი როდი ამოიწურება. ერთნაირია მათი ფორმაც სულიერი ტყვიულების გამოხატვისა. ასე, მაგალითად, ორივენი „ცრემლის შეშრობახს“ უცქეროდნენ, როგორც შინაგანი ტანჯვის ექსპრესიულ ნიშანს. არსებითად გრ. ორბელიანის ფრაზამ — „შეშაშრენე ცრემლნი და ესეცა“

შეება მომაკლდა" („ნემს დას ეფეშისა", 1835) — დაბბადა, ნაწილობრივ
მაინც, შესანიშნავი სტროფი ნიკ. ბარათაშვილისა:

„შევიშრობ ცრემლსა, ქირთ მანელებელს,
გულსა დაეიწვავ დასანატრებელს,
და მისსა ფერფლსა, ვითა საკმევებს
შევსწირავ სატრფოს, ჩემსა სალოცველს" (1843).

სიგანგებოდ უნდა აღენიშნოთ აგრეთვე დღემდე შეუძენველი მეორე ფაქ-
ტი: გრ. ორბელიანმა ეკატერინე ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილს ლექსში („გვ.
ჭ...სას", 1829) პირველად გამოიყენა სამტაუპიანი სტროფი, რომლის პირველი
ორი ტაეზი ხეთომარცვლიანია, მესამე კი — ათმარცვლიანი. მაგ.:

წინანდლის ვარდო (5)
სულითა ტრედო (5)
გელითა წაინდავ, ვით მთისა წყარო (10).

ნიკ. ბარათაშვილის ორი ლექსიც ეკატერინესადმი („თაფლის ქ-ის ასულს
კკ...ნას" და „საყურე") დაწერილია სწორედ ამ საზომით:

ხმით მუვენიერით (5)
ტყბილის სიულერით (5)
ჰაეროვანო ხელს ელხინები (10) („გვ...ნას", 1839).

და:

ვითა ჰეგელა (5)
არხეგს ნელნელა (5)
სვეტაეს შროშანას, ღამაზად აბოილს (10) („საყურე" 1839).

გრ. ორბელიანი წინამორბედი ნ. ბარათაშვილისა სულიერი სიყვარულის პო-
ეტური განსახიერების სფეროში.

მაგრამ გრ. ორბელიანის სატრფილო ლირიკა სხვა, უფრო მსუბუქ ტონებსაც
გამოსცემს. პოეტს აქვს ლექსები, რომლებშიაც ქალის მარტოოდენ სილამაზება შე-
ქებული, წინ წამოწვეულია ეროტიული განცდა, „ეშვი", ერთგვარი ფრივოლური
ელემენტიც კი. ასეთია მისი საალბომო ლექსები: „ს" (1832), „ე-სა" (1832), „ალ
ბოშში" (1832) და ზოგიერთი პატარა ფრაგმენტიც 1831-1832 წლებისა. სანიმღ-
შოდ მოვიყვანო პირველ ლექსს:

მერცხალნი — თვალნი შენნი,
გონებისა სხივთ მომფენნი!
ვარდნი — შენნი ბაგენი,
მარად მოღიმარენი,
თოვლ-ღვინო — შენნი ღაწენი,
მათზედ გარდაშლილ ზილფენი!

შენი წელი — კიპაროზ!
 და შენი ხმა — სირინოზ!
 ხან სიამით მავსებენ,
 ხან ცრულთ მაღრქვევინებენ:
 ზოგჯერ მტ. ნჯვენ, შმაგმყოფენ
 და ხან უცებრ მაღზენენ! (1832)

მწელი არაა დადინახოთ, რომ ამ ლექსის საერთო ტონი, სიტყვიერი მასალა, თვით ინტონაციაც კი არსებითად განსხვავდება გრ. ორბელიანის სატრფილო ლირიკის იმ ნიმუშებისაგან, რომელთა უმრავლესობა პოეტის ღრმა და ნამდვილი სიყვარულის თემაზეა დაწერილი. ამ ლექსში პოეტის სერიოზული გრძნობის გამო- მხატველი სახეებიდან და გამოთქმებიდან მხოლოდ ორიოდ ნამსხვრევია შემორ- ჩენილი...

გრ. ორბელიანის კალამს ეკუთვნის მთელი ციკლი ლექსებისა, რომლებშიც გამოხატულია მისი სიყვარული ლხინისადმი, ცხოვრებით ტკბობა და ღროს ტარებით გამოწვეული აღტაცება. პოეტი წამართლი ჰედონისტური სულისკვეთების მატარებელი იყო, იგი შეგნებულად მიისწრაფოდა გარ- ღობისა და ნადიმის მოყვარულთა წრეში. გრ. ორბელიანის პირადი წერალება შესანიშნავ მასალას გვაწვდის იმ გარემოს გასათვალისწინებლად, სადაც პოეტს უხდებოდა თავისი კმაყოფილი სიხალისის გამოვლინება. გრ. ორბელიანი თვითონ ანბორცილებდა ყოველივე იმას, რასაც თავის მეგობარ ანტონ ორბელიანს ურ- ნედა:

ჰე, კმაყო, სიხარულით დღენი შენი ანებარე
 იმხიარულე, შეეკეცე, იღზინე და შეიყვარე;
 ერთს წამსაც ნუ დაქარგავ, გაქნდეს ს.ხე მოციინარე,
 სიცოცხლითა აწვე დაძსტები, მხიარულობს გული ვიდრე.
 („ანტონს“, 1829)

განწყობილებათა ამ რკალში ექცევა გრ. ორბელიანის შიერ თარგმნილი „ლხინი“ პეშეინისა.

მხიარულებისაკენ მოუწოდებდა გრ. ორბელიანი არისტოკრატიული წრის ქალებსაც. ასე, მაგ. ახალგაზრდა ეკატერინე კვაჭავაძეს პოეტი მიმართავდა:

იმხიარულე,
 ვიდრე სიცოცხლე
 შენი მშვენიერებს ვით ყვავილთ ჭაქვი;
 ვიდრემდის შენ ზე,
 დავნათის ვით მზე
 სიუბბუქისა ნათელ ვარსკვლავი („ეკატერინე კ-სას“, 1829).

„მირზაჯანას ეპიტაფიაში“ (1832) პოეტი თავის გმირს ათქმევინებს:

დადუბე ეშუში და ღვინოში ყოელი სიმწარე,
 რომ გზა ცხოვრების განვლო ლხინით, ვით მე ვიარე.

ერთსადამიანევე დროს „ღვინოთი და ეშუით“ თრობა აქვს ამახული პოეტის
თავის „მუხამბაზში“ (1829):

ეროვნული

ზოგჯერ მღიპარე გიმზერ ოდეს ეშხით აღვსილი, გიბლნიოთუქა
მრწამს რომ დაწვთ ზედა გარდაცვრია ნუშის ყვავილი!
მაშინ მას ზედა დაკონების მკლავს მე სურავილი.
მამ გინდა მომკლა, გეტყვი თმენის არღა მაქვს ძალი,
ისმინე, ვდნები, ცნობა არ მაქვს, ვგოცლები ეშხით.
ნუ მასმევე ღვინოს, უღვინოდა ვარ მთვრალ შენის ეშხით.

ამ ლექსში, რომელიც აღმოსავლური ანაკრეონტიზმის მშვენიერი ნიმუშია, გრ. ორბელიანი აგრძელებს ალ. კავკავაძის, ზესიკისა და საიათნოვას ლირიკის ხაზს. როგორც ყოველი ტიპური ანაკრეონტიზმის ნიმუში, გრიგოლ ორბელიანის „მუხამბაზი“ (და სხვა ანალოგიური ენოციის შემკველი ლირიკული გამოთქმება-ბირველი პერიოდისა) განცდათა სირთულით არ ხასიათდება და პოეტის შემოქმედების პერიოდურაჲს ეკუთვნის. მეორე პერიოდში კი გრ. ორბელიანმა ამ ფანრიონ სიუჟეტესო რეალისტური ნიმუშები შექმნა.

ქართული ლზინისადმი სიყვარული გრ. ორბელიანმა გამოხატა „სადღევრძე-ლოს“ პირველ ვარიანტშიაც (1827) და ლექსში „იარალი“ (1832), ნამდვილი ზახუსის ჰიმნად შეიძლება ჩაითვალოს ტოლუბაშის სიტყვებით:

და შენ, მე, ღვინოვ! ყოვლად ძლიერო!
ლზინით, შექცევით გულნი აღგვიგზნე!
გულის ჭირთ მღვენო! ნიჭო ციერო,
ვინ არს რომელ გსვას და არ აღზინე?

ძალზე პოპულარულია „იარალის“ პირველი სტრიქონები:

ჩემო ირალი, ნეტავი ოდეს
ლზინით აღვსილნი ვსხდეთ ველსა მწვანეს,
ჩვენებურადა
ძველებურადა
ვსვამდეთ!
ვიძახდეთ:
იარი-არალი!

ჩვირნის მწვადი შიშინით
ცეცხლზედა დასტრიალებდეს,
უნოსვა დამტყბარნი მის სუნით,
მადასა განგვიღვიძებდეს.
კახურის ღვინით აღვსილი
აზარფეშაია ზელს გვეპყრას.

მოთალი, თევზი, მწვანილ
აგვიტრელებდენ წინ სუფრას.

გრ. ორბელიანის პირველი „მუხამბაზისა“ და „იარაღის“ აქტივობის შედეგად დაიწყო მისი წარმოადგენენ ერთგვარს **introductio**-ს პოეტის იმ მუხამბაზისა და სხვა ნაწარმოებებისა, რომლებშიც ავტორმა შემდეგში (მეორე პერიოდში) მთლიანად გააცოცხლა ქალაქის სასიამოლო ფოლკლორი, ძველი ტფილისის ენარული სურათები და ნატურმორტები.

• • •

პირველი პერიოდის გრ. ორბელიანის ლირიკისა და ეპოსში საპატიო ადგილი უჭირავს აგრეთვე მეგობრობის თემას. ჭერ კიდევ „სადღეგრძელონ“ პირველ ვარიანტში მეგობრობის სადღეგრძელოს წარმოსთქვამს ტოლუბაში. ეს სადღეგრძელო წინ უსწრებს სიყვარულის ქებას და შეიდ სტროფს შეიცავს ყველა ის, დახვეწილი და აზრობრივად გაღრმავებული, შეედა პოემის საბოლოო რედაქციაში. მოგვყავს უკანასკნელი სტროფი, რომელიც თითქმის უცვლელად მფორდება ნაწარმოების 1870-1879 წლების რედაქციაშიც:

მეგობრობასა წმიდასა შეეწირით სრულად, რაც გვაქნდენ,
დაფნერგოთ გულსა გრძნობა ეს, და აღთქმა არა გვაგიწყდეს...

იხილეთ ცოცხალი მეგობრად, და ვინც ბრძოლასა დაეცეს,

ღრმუნა, კურთხევა მეგობართ თან გავაყოლოთ სამარეს!

„წმინდა მეგობრობის“ ეს დეკლარაცია გრ. ორბელიანის ბიოგრაფიის კონკრეტული მაგალითებითაა გამართლებული. ამ მხრივ იგი ნამდვილი რაინდი იყო და ქართული ტრადიციების მიმდევარი. იშვიათია ქართველი პოეტი მე-19 საუკუნეში, რომლის სული ასე ფართოდ ყოფილიყო გაღებული მეგობრობის უწმინდესი გრძნობისათვის. გრ. ორბელიანის შესახებ არსებული შემუშარული და ემისტოლარული ცნობები ერთხმად გვიხატავენ მის უაღრესად გულისხმიერ, მომზიბლავ და ლხინსა თუ გასაჰირში ერთგულ აღმზიანად. ცნობილია, თუ როგორი მეგობრული სიყვარულით იყო იგი დაკავშირებული თავის დისწულ, ახალგაზრდა ნიკოლოზ ბარათაშვილთან. პოეტს რამდენიმე აზლო მეგობარი ჰყოლია ქაბუკობაშივე. მისი ერთ-ერთი ასეთი მეგობარი ყოფილა ანტონ ორბელიანი, რომელსაც პოეტი 1834 წელს ქ. ვილნიდან სწერდა: „საყვარელო ძმაო ანტონ! ეს არის პირველი ჩემი წერილი, რა გამოველ ქალაქიდან. ლმერთმა შეგვარცხენის ჩვენ ორნივე.— სად არის სიყვარული ჩვენი? სად დაიკარგა ძმობა და მეგობრობა ჩვენი სიყრმით-გან დამტკიცებული ბოძებებითა და საყვარითა“ („წერილები“, I, გვ. 19).

აღსანიშნავია, რომ გრ. ორბელიანის პოეტური ქმნილებები იხსნება ამ ანტონ ორბელიანისადმი მიძღვნილი ლექსით, რომელშიც პოეტი სხვათაშორის ურჩევს მას:

მეგობრობასა სიცოცხლე, სიყვარულსა მივე გული
ამათგან ჩვენი ცხოვრება არს ტურფად აღყვავებული
წუხილი გაქვს? მათ მივერდნე, მყისვე ჰყონ განჭარვებული.

მოცუენ იმედი, ნუგეში, სიამოვნება, ღიმილი.

(„ანტონს“. 1829).

ამ ლექსის დაწერიდან ხუთი წლით ადრე შილდამი მყოფი პოეტი, იაშინ სრულიად ახალგაზრდა, სწერს პატარა პროზაულ ეტიუდს „ანა დი“, რომელიც მეგობრის წინაშე ლირიკულ აღსარებას წარმოადგენს და შემდეგ ლექსის დამატებად ან ავტორის ფსიქოლოგიური ვითარების განმარტებად თაღ შეიძლება მივიჩნიოთ:

„მე ვიყავ თავისუფალ ყვავილოვანსა დროსა სიკბაუკისასა; მამასაღამე, ვიყავ ბედნიერცა, ვინათგან აწყოი დამატებობდა და მოპავალიცა აღმითქვამდა უბეტეს ბედნიერებასა. — გაჩნა, ახი ყოველნივე ესე იმედნი და თვით თავისუფლებაც ვანჰქრნენ გულისა ჩემისათვის, ესრეთ მასწარფლიად. ვითარცა საამურისა სიზმრისა ოცნებანი. ბაგეთა ჩემთა დაივიწყეს ღიმი, და სიამოვნებანიცა არღა მყოფობენ დამჰქნარსა ჩემისა გულისათვის, რომელიცა მოცულ არს მუხბარებისა ღრუბლითა. — შექცევათა და ღიზითა შინა ვერღა მიპოვინეს შევბანი. ყოვლგან თავსა ჩემსა ვხედავ მარტოდ დამშთენილსა; ზოგჯერ ვსეიწრნობ წალკოტსა შინა. და მუნცა მშვენიერნი ყვავილნი ჰსკენებან მვეწენარეთა ფიქრთაგან ჩემთა. — ეწყოდვ, მეგობარო ჩემო! რომელ მიზეზი ესრეთისა ჩემისა უბედურებისა არს სიყვარული, რომელიცა უმეტეს ვგზნების, რაოდენცა მირბიან დრონი. რეჰან წელიწადმან ვერ შეამსუბუქნა ტანჯვანი ჩემნი. და ოხრვათაცა ესოდენსა დროსა ემაღავ გულსა შინა ჩემსა. არს უკვე რვა წელიწადი, რა გონება ებრძვის გულსა, რომელსაცა ვახედავ დასასრულ მძლეველად. — აქ შესსწყდა ყოველი მოთმინება ჩემი. ახი სიყვარულო მეგობარო! რჩევათა შენთა ესრეთისა ჩემსა მდგომარეობასა შინა, ძალ ვედათ მოცემად ჩემდა რომლისავე ნუგეშისა, გარნშენცა ხარ ჩემგან განშორებულ, და ვარ ესრეთ დამშთენილ შესაქმელად მუხბარებათათვის. — მშვიდობით, მეგობარო ჩემო! ვხედავ უფსკრულსა წინაშე ჩემსა და არა ძალშიმს მორიდებად. — ახი ნეტარ წერილსა შენსა ძალედვა მოცემად ჩემდა წარსულისა ბედნიერებისა, და განსქრალისა ჩემისა თავისუფლებისა უკუმოქცევად. — მშვიდობით. ში ღ ღ ა. 1824 წ ე ლ ს ა“. ეს პატარა ნაწარმოებში მშვენიერი ნიმუშია სანტიმენტალური პროზისა, რომელშიც შეიძლება ერთგვარი ლიტერატურული პოზა უფრო სქარამბლეს, ვიდრე ბიოგრაფიულიდ გამართლებული მომენტები ავტორის ცხოვრებისა (პოეტი ვვარწმუნებს, რომ უკვე რვა წელიწადია მასში „გონება ებრძვის გულსა“ და სიყვარულისაგან „უფსკრულს წინაშეა“. გავიხსენოთ, რომ ესაა თქმული 1824 წელს, როცა გრ. ორბელიანი 20 წლისა იყო. მამასაღამე უკვე 12 წლიდან ყოფილა იგი სიყვარულისაგან უნუგეშოდ გულგახენილი). მაგრამ გრ. ორბელიანის ღრმა მეგობრული სიყვარული ანტონისადმი — ეჭვს არ იწვევს.

აღსანიშნავია, რომ 1835 წელს დაწერილ ლექსში „ჩემს დას ეფუმიას“ პოეტი შემდეგნაირად იგონებს მეგობრებს შორის გატარებულ სიკბაუკის ხანას:

სიცოცხლე ჩემი, ძლივს გაშლილი სასიხარულოდ,
ძლივ დილა ჩემი, მზისა ნათლით გაბრწყინებულად.

მიზნებდნენ მე ამა სოფლის ყველა მხოლოდ,
და ახლად ღამპარს აღმინებდა გულს სიყვარული,
რომლისა სხენი თვით ეკალთა შექმნილენ ვარდად,
რომლით იღვსილი არა ემსცნობდი კმუნეისა ცრემლითა.
მეგობართ შორის უზრუნველი დაუმღერდი მარად
და სიანითა ვუმშერდიცა დღეთ მოიავალთა!

თამატიმრებულ პოეტს თითქოს მეგობრის ხმაე მოესმა ყაზარმის კედლებში:

მაგრამ მასსოვს ეი, ერთ გზის მესამა კიკიკი მერცხლის.
და სწორედ ვიტყვი, მრწამდა იგი ხმად მეგობრისა.
იმიერ სოფლით ჩემს ნუგეშად ნოვლინებელი,
და მის პასუხად მსურდა მეცა თქმა სიმღერისა!
მაგრამ შემზარდა, რა ნაცლად ხნის გახდა ზრიალი.
და კედლთაცა დაყრებულთ წარმოსთქვეს ბანი!

გრ. ორბელიანი ყველა თავისა სულიერი სიმძიძის დროს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მეგობრის ხმას, როგორც გაამზნევებულ ნუგეშს. და თვითონაც ასევე მზად იყო მეგობრის დასახმარებლად. საერთოდ მეგობრისადმი გრ. ორბელიანის უანგარო სიყვარული ძალზე მიმზიდველი ფურცელია მისი ცხოვრების მატთანში.

გრ. ორბელიანის პოეზიაში დამეშავებული მეგობრობის თემის ტრადიციის სათავე რუსთაველის პოემაშია.

* * *

გრ. ორბელიანი ბუნების დიდი მომღერალია. ეს მან გაცოცხლა მე-19 საუკუნის ქართულ პოეზიაში საქართველოს გოლიათი მთების ზვიადი სახე, მთებიდან დაქანებული მდინარეების ხაერი, ფერთა თამაში ცისკრისა და მზის ჩასვლის ჟამს. მანამდე არც ერთ ქართველ პოეტს არ უცდია ასე ახლო მისვლა ბუნების შინაგან მიტერაისთან, არავის შეუტანია ვგზომ დინამიკური ელემენტი ლანდშაფტებსა და პეიზაჟებში. როგორც ქვეშაირიტი რომანტიკოსი, იგი ბუნებაში ეძებს თავისი ტკივილებისა და სიხარულის თანაზიარობას, ესმის ყველა ფშვირა და ფრინველთ ერიამული, მოსიბღვლია ცის ტატნობზე ვარსკვლავთა ციმციმათ, მზის მოვლერხ სხივებით, მთავარიანი დამეშავებნი იღვსილებით. მთელი ქართული პოეზიაა დავალებული გრ. ორბელიანის მიერ ბუნების ამგვარი ამეტყველებისაგან. ნიკ. ბარათაშვილი და ი. ჰავეკვაძე, რაფიელ ერისთავი და აკაკი წერეთელი, ვაჟა ფშაველა და ყაზბეგი თავისებურად აღრმავებენ გრ. ორბელიანის მიერ დამკვიდრებულ ტრადიციას.

ბუნებისადმი ღრმა სიყვარულს გრ. ორბელიანი გამოსთქვამს არა მარტო თავის ლექსებში, არამედ ზოგიერთ თავის კაბუეობის დროინდელ პროზაულ ეტიუღებშიც. ასე მაგ. ფსიქოლოგიურ ეტიუღში „ზამთრისა ქარი გრიალებს“ (დამწერილია ნინოწინდაში 1829 წელს) პოეტს აღწერილი აქვს ზამთარი. ავტორი აღნიშნავს თუ როგორ „არღა ისინის უკვე საამური, დამატყვევებელი

სტვენა ბუღუღლა და სხვათა ფრინველთა. ფოთელნი, დამკენარნი, მსკევიან
ყვითლად, რომელნიცა ოდესმე შემოსვიდნენ ზეთა ესრეთ მშვენიერად და ადამი-
ლებდნენ თვის ქვეშე მგზავრსა განსასვენებლად მწოლარესა. ყოველნი განაყოფი-
ლისა სიტურფენი მოსპო ზამთრისა ზელმან და დაასო მათზედა ბეჭედი „მოცელ-
ლისა“. ავტორს გაჰყავს პარალელი ადამიანის ცხოვრებასა და ბუნებაში, დაფიქრე-
ასეთს მონაცვლიებას შორის: „ახ! სიკაბუქისა დღენი ჩვენნი, ესრეთ მშვენიერ-
ნი და ესრეთ ტკბილნი, არა ემზგავსებინა გაზაფხულისა ყოველთა, მშვენიერ-
შემამკობელთა, და ესე ზამთარი შეკმუხვნილსა სიბერესა ჩვენსა“.

გრ. ორბელიანს თავიდანვე ახასიათებდა არაჩვეულებრივი ემოციონალურა
მისგლა ბუნებასთან, მისი პლასტიკური აღქმა, შეუკავებელი სურვილი შთაბეჭ-
დილებათა ფიქსაციისა. ამ მხრივ უაღრესად საინტერესოა ბუნების აღწერები
გრ. ორბელიანის დღიურში „მგზავრობა ჩემი...“; მოვიყვანთ სამ ადგილს. კარშა-
ურში ჩასული ავტორი ჰყვება:

„სალამო იყო მშვენიერი. მზე მიეფარა მათა და უკანასკნელი სხივნი მის-
ნი ცეცხლებრ აღანთებდნენ თოვლიანთა მათა ათასფერად. წმინდასა ჰერსა მოპ-
ქონდა სუნელიება ყვაველთა. ქვეშე ფერბთა ჩემთა არაგვი შორიმ
უფსკრულსა შინა მიმოკლავებოდა თეთრად ძაფსავით და გრილი მისი
იხმოდა საზარლად. საშინელნი შთან, ერთმანერთზედა აღყვანილ-
ნი ცათაშდის, დიდებულებით მდუმარებდენ. ვიქვი კლდე-
სა, უფსკრულსა ზედა გარდაკიდებულსა, და ვსჭერებდი მდი-
ნარეთა მათთაგან გარდმოქანებულთა და უფსკრულთა
შინა დაკარგულთა“ (გვ. 71). ანაურში მისულ პოეტს ისევ იტაცებს
ბუნების სანახაობა: „გზაზედ დავეილაძა. მთოვარე მშვენიერად ანათებდა თოვ-
ლიანთა წვერთა: გარეშე ჩვენსა ყოველივე იყო მდუმარებასა შინა დაფლული,
მხოლოდ არაგვი ყვირილითა რბიოდა და აყრებდა არესა. კაცო
იხილავს რა დიდმშვენიერებასა ბუნებისასა, უნებლიეთ მდუმარებს დაფიქრებუ-
ლი. ნათელი მთოვარისა, ძლივს მოწვდენილი ჩვენდამი უფსკრულსა შინა,
სიწყვდიადე და მდუმარება ტყეთა, ღრილი არაგვისა, — ყოველივე ესე
აძრწუნებდა გრძნობათა და ენასა ჰყოფთა უქმად“ (გვ. 71). ყაზბეგში ავტორის წი-
ნაშე უკვე ამოძრავებული ბუნების გრანდიოზული პანორამა გადაიშლება: „აქედამ
დაიწყების საკვირველი იგი სიჩქარე თერგისა, რომელიცა ყოველთა მხილველთა-
თვის არს გასაკვირველი. — მიიღებს რა გარდმოქანელთა მათთაგან
მდინარეთა, თერგი დღუღების, ჰრისხდების და ვითარცა გაყოფებულო
ჰყრის ქაფთა და ჰრბის გრილითა. ვერარასა ძალუმს წინაღუდგეს მისსა
გიჟურსა სიჩქარესა. შეხვდებიანა მას დიდრონნი, საზარელი ლოდნი?—მხლტე-
ვის მალა და მათზედა გარდაველებს; და მაშინ წარმოუდგების თვალთა მშვე-
ნიერ შადრევანად, ანუ შთად აღმასებარ გარდმოფანტულად“ (გვ. 73).

დღიურის ეს ადგილები წარმოადგენენ წინამორბედს მისი შესანიშნავი ლირი-
კული ქმნილებისა „სალამო გამოსალმებვისა“ (1841):

მზე ჩაესვენა: მის შუქი გამოსალმის ეამს კავკასსა
თავსა ეხვევა აღერსით, ვით ქალი მამას მოხუცსა!

ბუმბერაზ მთანი მღუმარედ ცათამდის აყუდებულნი
მსხედან, ვით დენი, სპეტაკის ყინულ გვირგვინით შემკულნი!
მთ კლდოვან გვერდთა შავდა ღრუბელნი ზედ დასწოლთა,
და მრისხანებით ქვეყანას წარღვნითა ემუქრებთან.
გაზაფხულისა ველითა ტყე შემოსილი სიმწვანით, **ერისნული**
მთებისა კალთებს შეამკობს სატბო სუნნელთა **სტოლნი**
წყალნი მთით დაქანებულნი. აღმასებრ უბსკრულს
პსცვივიან,
თერგი რბის, თერგი ღრიალებს, კლდენი ბანს
ეუბნებთიან.

მართალია, ეს ლექსი 1841 წელს ბუნების უშუალო ხილვით არის შთაგონებული, მაგრამ პოეტი ქვეშეცნულად იმეორებს თავის ადრინდელ შთაბეჭდილებასაც: პირველი შეხედვით შეიძლება გვეფიქრა, თითქმის ავტორს თავისი დღიურის ზოგი ადგილი რიტმიულად გაუმართავს.

„გზაჯვარბაში“ გადმოცემული შთაბეჭდილებები ჰკვებავენ „სადღევრძელს“ უკანასკნელ რედაქციაში შეტანილ ზოგიერთ სტროფსაც, რომლებიც ბუნების ხოტბას შეიცავენ. აქაც განმეორებულია ცალკეული ფრაზები ზემოთ მოყვანილი პროზაული ადგილებისა:

სადა შეგზარით ლავეარდად ცისა კამარას მორთულსა,
მასზე მაგალსა ხელაწიფებრ, მზეს ბრწყინვით განსხივებულსა,
ღამით ვარსკვლავანს ფიარულსა, მთოვარით განათებულსა!
სიციუბლის მოიფენს პაერსა, სუნნელებრ შეზაევებულსა!
სად მთანი ყინვის გვირგვინით არიან ცამდე
ასულნი
და მდინარენი ზახილით ზვირთის ზვირთებზე
მსროლელნი,
უფსკრულნი — ჩაბნელებულნი, კლდენი — თვალგა-
დუწვდენელნი
სად მონადირე სდევს ჯიხვსა და მის ქვეშ კვლენან
ღრუბელნი.

„ტოლუბაშის“ პირველ ვარიანტში (1827) ბუნების ხოტბა არაა (ეს ვარიანტი დაიწერა პოეტის რუსეთს გამგზავრებამდე). როგორც ჩანს, პირველი ძლიერი შთაბეჭდილება საქართველოს დიადი მთებისაგან პოეტს 1831 წელს მიუღია, ყოველ შემთხვევაში მუნივარიისა და თერგის ბრწყინვალე პროზაული აღწერა ამ ხანას ეკუთვნის. 40-იან და 70-იან წლებში კი, როდესაც გრ. ორბელიანი „საღამო გამოსალმებისას“ წერდა და „სადღევრძელს“ საბოლოო რედაქციის ამუშავებდა, მის პოეტურ ცნობიერებაში კვლავ ამოტივტივებულა 1831 წელს დარიალის ხეობის ზღურბლთან მიღებული შთაბეჭდილებანი. რასაკვირველია, გრ. ორბელიანს ბშირად უხდებოდა კავკასიის და კერძოდ საქართველოს დიადი ბუნების ჰერტა.

მაგრამ ჩვენთვის განსაკუთრებით ნიშნულია ფაქტი, რომ პოეტი ისევ არსულ შთაბეჭდილებათა წრეში იმყოფება ზემოთ დასახელებული ორი ნაწარმოების შემკმისას. აქვე შევნიშნავთ, რომ გრ. ორბელიანს „შეზარბის“ ხელნაწერი 1833 წლის შემდეგ ხელთ არ ჰქონია (ეს დღიერი ცანდაპერიიდან დასაბუთებული ნოვგოროდში დაბატონების დროს).

ბუნების სურათს გვახატავს გრ. ორბელიანი აგრეთვე მისივე დამუშავებული ლექსში „ღამე“. პოეტის განცდები აქ მთვარიან ღამეშია გაღობილი:

მთოვარე ამივთ მოწაე, სიამით ნათელს მოჰყენდა,
ნიაე სუნნელთ ყვაილთვან ჰკრეფდა და ქოლით მოჰბერდა,
ბულბულიც ბუნქში ფარულად ვარდსა ვალობით შესტრფოდა,
და მით გულს ცეცხლი ტრფობისა უმეტეს აღმეგზნებოდა.
ვაზნი ფერცელთა გარდაშლით ჩემზედ კამარას შესდგმიდნენ,
მენ სული ჩემი და გული ეშხის მახითა დაებნენ...

ბუნებასთან პოეტის ასეთი თანაზიარობის მიუხედავად არ შეიძლება ითქვას, თითქოს გრ. ორბელიანი ზუსტად იმეორებდეს რომანტიკულ პეიზაჟს და არსაიდან ჩანს, რომ იგი ბუნებაში ეძებს აბსოლუტთან, უნივერსსთან მიაზლოვებას. არც ერთს მის ლანდშაფტს არ აქვს გადაფარებული მისტიკური საზოსელი. ბუნების სიდიადით გამოწვეული აღტაცება პოეტისა უშეალოა და ჩანსთიელი. ბუნება თვითონაა შემყული ფერებისა და სუნნელების მოქლოვებული ძალით, რომელსაც შეუძლია სიტკობება განაცდენოს ყველა მომაცდავს, გზაზე მიმავალ და დაღლილ ადამიანებს. გრ. ორბელიანის მიერ ბუნების აღქმის დამთხვევა რომანტიკოსების მიერ ბუნების კულტთან არაა წმინდა ლიტერატურული ფუნქციით გაირობებული, იგი ორგანიული მოვლენაა ქართველი პოეტის ცხოვრებასა და შემოქმედებაში. რასაკვირველია, გრ. ორბელიანიც რომანტიკულად აღიქვანს ბუნებას, მაგრამ ზოგად ფილოსოფიური და განყენებული მსჯელობის ელემენტი ამ აღქმას თან არ ახლავს. ჩვენა შეხედულებას ნათელყოფს თუნდაც ერთი პარალელი: „ღამეში“ პოეტი გახარებულია, რომ მთვარიით გაშუქებულ არეში მან მოახერხა შორეული და საყვარელი არსების ხილვა და მისთან სულიერი გურთიანება. ასეთი ბედნიერი ზმანების წითებში იგი უქმყოფილია ცისკრის ეამის ნობლოებით და აცხადებს „დღისა და ექსწყველენ ნათელი, რომ ურთიერთი გაგვყარან“. ნოვალისის ცნობილ „ღამისადმი ჰიმნებში“ აგრეთვე უკვდებელია „დღის უტიფარი ნათება“, რომელიც მკაფიოდ აჩენს საგნებს და რაც ხელს უშლის პოეტს გარდაცვილ სატრფოს (სოფიო კუნის) იმატერიული ხილვით დასტკებს მთვარიან ღამით. ამრიგად ნოვალისის ლირიკაში ღამის ხობტას თანმიმდევრული და პრინციპული მნიშვნელობა აქვს, გრ. ორბელიანთან კი იგი მოკლებულია ასეთს განზოგადოებულ და მისტიკურ შინაარსს, მეტიც — იგი კერძო ხასიათის ბიოგრაფიულ მოქმენტად უნდა მივიჩნიოთ. ქართველი რომანტიკოსი პირიქით, სწორედ სინათლეს, ცისკრის სხივებით განათებულ სამყაროს უძღუნის თავის საუკეთესო სტრიქონებს:

ვიმ, ამ დილასა, ამ ჰაერს, ბუნების განმაცხოველსა.
გულისა კუნუვის გამჟარველს, სიცოცხლის დამატებობელს,
ღმერთო, ვინ მოხსნედეს შენგან ქმნილს მისფერ უთვალავს შეგნებას?

სიბნელეს აქრობ ნათელით, სიკვდილს ცხოვრებით.
„სადღეგრძელო“, 1876

ესაა თქმული პოეტის ცხოვრების მწიბრის ეკამს. მაგრამ გრ. ორბელიანი ჰა-
ბუკობიდანვე ეტრფოდა დღის ნათელსა:

ვითა ღამეში გზასა მავალი
ჰგრძნობს იდეშალად სიამოვნესა,
ოდეს ვარსკვლავი დილის წინ მსრბოლი
მთრთოლვარებს ზეცას ლაყვარდოვანსა
და მოსწავებს დღესა ნათელსა... (1832)

გრ. ორბელიანის დაუმთავრებელი ლექსის ეს ტაეპები აბსოლუტურად გა-
მორიცხავენ მის პეიზაჟებში რომანტიკული მისტიკის საღებავებს.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ 1833 წლამდე გრ. ორბელიანს პესიმისტური ლექ-
სებიც უწერია. მაგრამ სევდის ტონი არაა ძირითადი გრ. ორბელიანის ლირიკისა-
თვის აღნიშნულ ხანაში. ამიტომ პესიმისტური განწყობილების შემცველ ნაწერებს
შევვხებით პოეტის შემოქმედების მეორე პერიოდის განხილვისას, როცა უიმედო-
ბისა და სევდის განწყობილებამ უფრო ღრმად იჩინა თავი მის ლირიკაში.

* * *

მოკლედ უნდა შევხებით გრ. ორბელიანს, როგორც პროზაიკოსსა და
მთარგმნელს, მისი შემოქმედების პირველ პერიოდში.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს „მგზავ-
რობას“ (1831) პოეტის ეროვნული და პოლიტიკური იდეალების გაცნობის
თვალსაზრისით გარკვეულ პერიოდში, 1832 წლის შეთქმულების ხანაში. „მგზავ-
რობა“ ლიტერატურულად დამუშავებული ნაწარმოებია, იგი ავტორს დაუწერია
სამგზავრო შენიშვნების საფუძველზე და სტილისტურად დაუხვეწია. „მგზავრობა
ჩემი“ პოეტის 1831-1832 წლების დღიურის შემავალი და პირველი ნაწილია. და-
ნარჩენი ნაწილის* დამუშავება კი ავტორს არ დასცალდა.

„მგზავრობა“, როგორც დღიურის ლიტერატურულად დამუშავებული ნაწი-
ლი, 30-იანი წლების ქართული დოკუმენტალური პროზის საუკეთესო ნიმუშია.
დღიურები უწერია პოეტს აგრეთვე პოლონეთსა და ბალტიისპირა ქვეყნებში

* გამოქვეყნებულია ცალკეული ნაწილები. მთლიანად დაიბეჭდა წინამდებარე
გამოცემაში.

მოგზაურობისას. როგორც ვთქვით, ამ რკალიდან ლიტერატურული ღირებულება აქვს მხოლოდ „მოგზაურობას“, დღიურის დანარჩენი ნაწილი კი მხოლოდ მყერ-ლის ბიოგრაფიის მასალად გამოდგება.

ყურადღებას იქცევს გრ. ორბელიანის მიერ 1824-1832 წლებში დაწერილ სამი პატარა მოცულობის პროზაული ესკიზი „ანტონის ანტონის ძის ანტონის ძის ანტონის ძის გრიბოლეს“ (1829) და „ნ. ე. შ“ (1832); საშუაე ზემოთ იყო დასახლებული. ისინი ფსიქოლოგიური მინიატურების ნიმუშებია, სტილისტურად დამუშავებული და ქართული რომანტიკული პროზის საწყისებად შეიძლება ჩაითვალოს. ნაკლები მნიშვნელობა აქვს გრ. ორბელიანის ჩანაწერებს „ცნობა ლეკების შესახებ“ (1830) და „პაზრანი მსწავლულთა ჩვენის პლანეტისა შექმნისათვის, ანუ მიწისა“. არც ერთი ამათგანი საკუთრივ პროზას არ განეუთვნება. ინტერესს „ჩაა მოკლებული მხოლოდ პროზაული ესკიზი „ამბავი რიგის დოშპიტალში ნათქვამი“ (1835), რომელშიაც მოთხრობილია თავდადასავალი ობლად დარჩენილ გოგონასი, რომელმაც შრავალი დამცირება, დასჯა და ტყვეობა გამოიარა და ბოლოს შემთხვევით გზად შეხვედრილა „ქურთხულან იმპერატორიკამ“ იხსნა. ავტორი ჰუმანიურად მსჯელობს და თავისი პერსონაჟის ბედში ხედვს „ყოვლად უზენაესის მსაჯულის სიმართლესა, და მის მარჯვენა უბოროტების მტარელსა“.

გრ. ორბელიანის კონსპექტი „საქართველო ჩემის დროისა“ მხატვრული პროზის ენარს არ განეუთვნება, თუმცა მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ავტორის მსოფლმხედველობის შესწავლის თვალსაზრისით. ამ კონსპექტის იდეურად ყველაზე საინტერესო ადგილი ზემოთ იყო მოყვანილი.

პროლეტარული იყო გრ. ორბელიანი, როგორც მთარგმნელი აგრეთვე პირველ პერიოდში, 1824 — 1832 წლებში. ეტყობა, გრ. ორბელიანისათვის განსაკუთრებით ახლობელი ყოფილა ეუკოესკის და პუშკინის პოეზია.

ეუკოესკის პოემის „Песнь во стане русских воинов“ ზეგავლენის გარდა, გრ. ორბელიანის შემოქმედებაში რუსი რომანტიკოსისადმი განსაკუთრებული ყურადღება გამოიხატა აგრეთვე მისი ორი ლირიკული ლექსის თარგმანით. ესენია „პოი, სოფელო“ (1830) და „მას უხაროდეს“ (1832). რომელიც თავისუფალი გადმოკეთებაა ეუკოესკის ელეგიური ლექსისა „Песня (подражанио немечкому)“. ქართველ მთარგმნელს იგი შეეცვიალად აქვს გადმოღებული (აკლია უკანასკნელი სტროფი). ორივე ლექსის თემა და ემოციური ტონი სავსებით ეხმარება ქართველი რომანტიკოსის ლირიკის მოტივებს (სედა მკვლევარება).

გრ. ორბელიანს პუშკინის ორი ლექსი აქვს ქართულად გადმოღებული. ესენია: „ლხინი (მიბაძვა პუშკინისა)“ (1830) და „მიბაძვა პუშკინისა“ (1847). პირველი მართლაც თავისუფალი მიბაძვაა პუშკინის რეატაპიანი ლექსისა „Веселый пир“ (1819) და ქართული აქსესუარითაა გადატვირთული (ჭამი, აზარტეშა, ყანწი და სხვ.), იგი ორგანიულად შედის გრ. ორბელიანის იმ ლექსებ-

ში, რომლებიც ანაკრონტიულ მოტივებს შეიცავენ. მეორე „მიბაძვა“ იწოდება გენს პუშკინის ცნობილი ლექსის „Дар напрасный, дар случайный“ გერმანული სახით გადმოღებას. „მიბაძვის“ მეორე ნახევარი სრულიად დამოუკიდებელი ნაწარმოებია, ხოლო პირველი სამი ტაეპი („სიცოცხლე ფუტო“ და შემოქმედების სახით მეორდება და ამოღობს მთელ ლექსს, რაც პუშკინის ლექსის ხაზგასმა რუსი პოეტის ნაწარმოების იმ ტაეპისა, რომელიც ავტორის იქვსა და ნაღვლიან კილოს შეიცავს, საგნებით შეეფერებოდა გრ. ორბელიანის ვლივიტერ განწყობილებას მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების მეორე პერიოდში, როცა ჭმუნვისა და სევდის ტონი განსაყუთრებით მკაფიოდ გამოჰქადაგნდა მის ღირიკაში.

მოტანილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ გრ. ორბელიანი შერჩევით სთარგმნიდა რუს ავტორებს, ხოლო თარგმნის პროცესში ორიგინალის ქართულად გადმოღებისას ცდილობდა მიეღო არა დედნის მექანიკური ასლი, არამედ საყუთარი სულერი ვითარებისათვის შესაფერი ნაწარმოები. ამიტომ უწოდებდა იგი მათ „მიბაძვებს“.

ორიგინალთან ასეთი დამოკიდებულების ძალზე თვალსაჩინო და იდეურად გამართლებულ მაგალითს წარმოადგენს „მიბაძვა კონდ. რილევების ლექსისა „ნალივიაკოს აღსარება“ (1831), რაზედაც ჩვენ თავის ადგილას ვრცლად გვქონდა საუბარი. აქი მიბაძვის ორბელიანისეულმა მეტოდმა აქცია ეს ნაწარმოები ქართულ შეთქმულთა საპროგრამო მხატვრულ კმნილებად, პოლიტიკური ავტაციოს ხელისშემწყობ დოკუმენტად.

გრ. ორბელიანი პირველი სერიოზული ქართველი მთარგმნელია კრილოვის არაკებისა. 1832 წელს მან სთარგმნა სამი ნაწარმოები შესანიშნავი რუსი დიდაქტიკოსისა „ვირი და ბუღბული“. „სოფლები და მდინარე“ და „ნადირთა კირი“. სამივე თარგმანის სათურის ქვეშ აღნიშნულია („კრილოვიდამ“). მაშასადამე, აქ მიბაძვას ადგილი არა აქვს.

გრ. ორბელიანის ეს თარგმანები თავისი დროისათვის სანიმუშოდაა შესრულებული. კერძოდ, „ვირი და ბუღბული“ ქართული თარგმნითი ლიტერატურის ერთ-ერთი საუკეთესო მიღწევაა.

საგანგებოდ უნდა გავუსვით ხაზი იმ გარემოებას, რომ გრ. ორბელიანი სთარგმნის კრილოვის ისეთ იგავ-არაკებს, რომლებშიაც მართლმსაჯულების კანონის დარღვევა და დაბალთ ჩაგვრია გაკიცხული. ეს საკითხი გრ. ორბელიანის წინაშე მწვავედ იდგა როგორც პირველ პერიოდში, ისე შემდგომაც. მაშასადამე პოეტ-კრილოვის დიდაქტიკური ლექსებიდან შეგნებულად შეურჩევია მისთვის საინტერესო ნიმუშები. მოვიგონოთ როგორ თავდება გრ. ორბელიანის ერთ-ერთი ორიგინალური ლექსი 1832 წლისა: „მისი სახელი კიცხვითა“;

ვაი მას, სად მხოლოდ ძალა რა მსაჯულოვნობდეს,
სად მსჯოლზედ მქდომი ხანჯალი კანონთა იდასრულებდეს.

კრილოვის ორი იგავ-არაკიც „სოფელნი და მდინარე“ და „საღმარაო ქიჩი“ ძალმოძრებობისა, ჩაგვრისა და უკანონობის წინააღმდეგაა მიმართული. იტყვიან, არაა მოკლებული ისიც, რომ ვრ ორბელიანს გაუმძაფრებია ერთი „მათავის“ „სოფელნი და მდინარე“-ს, დიდაქტიკური დასკვნა თავისი მიზნებისათვის. ვინაა იმდელი ქართული სინამდვილის შესაბამისად:

იქ სამართალი ვით ჰპოვოს, საწყალობა ვით უძღურმან,
სადაცა ქრთამებს იყოფენ მწერლები მდივანბე-
გებთან*.

ვრ. ორბელიანის კალამს ეუთვნის აგრეთვე ოთხი პროზაული თარგმანი „ალღელ ორია“ (1824), „სამნი მეგობარნი“ პერდერისა (1832), შვეიცარელი მწერლის ცმოვეს მოთხრობა „მატუნებელი“ (1832) და „საღამოს ჩაიზედ“ (1832). პირველში მოთხრობილია აღმოსავლური აზრები სულთანის ვეზირისა და მისი ერთგული მეუღლის ფათმასი, რომელიც ბილწი ზრახვებით მასთან მისულ სულთანს შეარცხვენს და უკანვე გააბრუნებს. მეორე ეტიუდიც დიდაქტიკურ-აღვგორიული ხასიათის პატარა ნაწარმოებია, რომლის ბოლოს დამოძღვრის ხასიათი აქვს: „სოფელსა შინა ამისა კაცსა ჰყავს სამნი მეგობარნი; მხოლოდ სიკვდილისა ეამსა, ოდესცა უფალი მიუწოდს მას სამსჯავროსა შინა თვისსა. მსენობს მათ კაცი: — ქვეყნიერნი სიამენი, რომელნიცა არიან კაცისა უსაყვარლესი მეგობარ(ნი), დაუტყვევენ მას პირველ; — ნათესაენი და მოყუანნი გააცილებენ სამარისა კარადღე — და მოიქცევიან სახლად თვისად. — ხოლო მესამე მეგობარი, რომლისთვისცა არაფრად ზრუნვიდა სიციცხლისა დროსა, — არიან საქმენი კეთილნი: მხოლოდ ესენი არა დაუტყვევენ კაცსა; ესენი წარუძღვებიან მას დიდისა მსაჯულისა ტახტისადმი; ესენი იმეტყველებენ მისთვის მკერმეთქველად; და მხოლოდ ესენი მოუპოვებენ მას წყალობასა და ჭილდოსა“. იოანე პერდერის ამ პაუზა ნაწარმოების ჰუმანისტურ ლეიტმოტივს ჩვენ ვხვდებით ვრ. ორბელიანის ორიგინალურ შემოქმედებაშიაც (მდრ. „ფსალმენი“, 1879).

„მატუნებელში“ მოთხრობილია თავგადასავალი ახალგაზრდა ცოლქმრისა, რომელთაც სიზმრად და ცხადად სდევნით ვიღაც დემონიური არსება. მოთხრობა ძალზე ბუნდოვანია, მასში სინამდვილე და ფანტასტიკა გოფმანისებური სტილითაა ერთმანეთთან შეზავებული. ვრ. ორბელიანს გულდასმით უსწორებია იგი, მაგრამ მისი საბოლოო სტილისტური დახვეწა ვერ მოუხერხებია... „საღამოს ჩაიზედ“ ლიტერატურულად განსაკუთრებულ რასმე არ შეადგენს. ოთხივე თარგმანი რუსულიდანაა შესრულებული.

* მდრ. დედანი:

„ На младших не найдешь себе управы там,
Где делаются они со старшим пополам“.

1860 წელს „ციცყარში“ (№ 3) დაბეჭდილია თარგმანის პირველი ვარიანტი: „სადაცა ქრთამებს იყოფენ მდივანნი ნაჩაღნიებთან“.

გრ. ორბელიანის მიერ 1865 წელს თარგმნილ გოეთეს ლექს „მონი მადლი“ ვებზებით პოეტის შემოქმედების უკანასკნელი პერიოდის მიმოხილვისას.

ეროვნული გზალოცოქა

„შექმელების“ დამარცხებამ, კვაბუკობის დროინდელი პოლიტიკური იდეა-
ლების კრახმა, პირადად განცდილმა უბედურებამ (ყაზარმაში პატიმრობამ) უდიდესი
შთაბეჭდილება მოახდინეს გრ. ორბელიანზე. აქედან იწყება ახალი ხანა
ანუ შეოტე პეტროლი გრიგოლ ორბელიანის ცხოვრებაში. თუ რაოდენ
მწვავე იყო ამ პერიოდის დასაწყისი, ამაზე თვითონ გრ. ორბელიანი მოგვითხრობს
ერთ ბარათში ნაცნობისადმი: „სწრაფად მივფრინდი ტფილისს (1833 წლის ზაფ-
ხულში, ა. გ.), მაგრამ უფრო სწრაფად ავლაბრის ყაზარებში ამოვყავ თავი, სადაც
სამი თვე ვიჯექ. დერვიშებით დღეილსა და ამ ქვეყნიური არარაობის შესახებ ფი-
ლოსოფიურს მსჯელობაში ვართული. სწორედ ამ დროს დედაც მომიყვდა. გზე-
დავდი ჩემის ფანჯრის პატარა კუპრეტანიდან, როგორ გასაყენეს კეზო. მტერსაც
კი არ ვუსურვებ გამოსცადოს ჩემი ტანჯვა. ქვ.დ ვიქეც. ყველა დავოვიწყე. დე-
დის სიკვდილიც კი. რამდენსამე დღეს უქმელ-უსმელი, უძილო და უტყვი ვიყავი.
ცრემლი არ გადმოვივლია. რამდენსამე დღის შემდეგ გამომიშვეს კიდეც. თითქოს
დედის სიკვდილით მევიდოს ეს თავისუფლება. მაშის სახლი დავალიერებული და
დამწუხარებული დამხვდა, სადაც 28 დღე ვიყავი, ვითომ აწეწილ საქეების გასა-
რიგებლად, მაგრამ ნამდვილად კი, ვგონებ, სულ არა გამოიკეთებია-რა. დამე, მთვა-
რის შექმნედ, თვალცრემლიანი ვეამბორე დედის საფლავსა და წიველ კაცკასიის
ნავაგინსკის რაზაში სამსახურად, სადაც დროებით ვიქმენ გამწესებული“. ასეთი
განწყობილებანი გახდა საბაბი პოეტისათვის დაეწერა ერთ-ერთი შედევრი გასე-
ლა საუკუნის ქართული პოეზიისა „ჩემს დას ეფემიას“ (1835). ეს
ლექსი იშვიათი ფსიქოლოგიური დოკუმენტია პოეტის იმდროინდელი სულიერი
ვითარების განსაცნობად:

სიკოცხლე ჩემი ძლიე გაშლილი სასიხარულოდ,
ძლიე დილა ჩემი, მზისა ნათლით გაბრწყინვებული,
მიჩვენებდნენ მე ამა სოფლის ყველითა მხოლოდ,
და ახლად ლამპარს აღმინთებდა გულს სიყვარული,
როშლისა სხივნი თვით ეკალთა შექმნიდნენ ვარდად,
როშლით აღვსილა არა ვასცნობდი კმუნვისა ცრემლითა,
მეგობართ შორის უზრუნველი დავმღერდი მარად
და სიამითა უმზერდიცა დღეთ მომავალთა!
აწ სად წარვიდნენ ნეტარების წაწნი ძვირფასნი,
რომე აზრდილიც არა დამშთა ჩემდა ნუგეშად,
რომ გლახ ჩემს გულსა მოსეულნი კმუნვითა დასნი
ესრედა ჰელოჯენ ოღონი მსხვერპლს შეუბრალებლად?

უცებ გრიგალმა უბედობის დამქროლა ვსრეთ,
რომ ცა, მომფენი ჩემდა ნათლის ჰფარა ღრუბელთ ქვეშ;
სიტყბოს ფილი წარიტაცეს მის წყვეულთა ფრთათ,
და დამცა უფსკრულს ვაებისა უწყველ, უწუვეშ.

ლექსში შესანიშნავადაა გადმოცემული პოეტის განცდები სიხარულისა. ციხიდან გამოსვლისა (როცა მას „ვაების ბჭე გაუღდა“) და წიგნი-ლიერი განცდების შემდეგ პოეტი თითქოს სამუდამოდ ეთხოვება სიხარულს, სიხარულსა და მომავლის იმედს:

არღა აჟვავდეს გული ჩემი ორ გზის ამ სოფლად,
მახვილი გულით ვერ აგლოჯონ შემდეგ სიხარულთ.

ვისგან და ვისთვის განიხაროს აწ გულმან ჩემმან?
ვისა შევპბრალდე, რომ ეგებ მით გული განპვრილდეს?
ღრუბელი კმუნვის განმიბნოს აწ ვისმან
ღიმიან?

უღროდ დავბერდი და ცხოვრებით გული როს
დაქსტკებეს?

სიყვარულისა სურვილი მას ვერ დაუთრობს
გულს,

მისი სიციცხლე ვერა დასტკებეს მართლ
სიხარულით.

ვინც სოფელს მუხთაღს, საამურის ოცნებით
აღვსიღს,

უმზერს აწ ვით მე, მიუნდობელ, გამოცდილ
თვალთ.

ხვალე არღა მწამს, ვით ღამეში მაცთური სხივა.

თვითეული ტაეპი ამ პოეტური აღსარებისა დიდი გულწრფელობითა და ღრმა ემოციითაა გამსჭვალული. „ჩემს დას ეფემიას“ შეუდარებელი მხატვრული ძალით გამოხატავს იმ გარდატეხის დასაწყისს, როცა გრ. ორბელიანის ნთელი არსება სულის სიღრმეზედ შესძრა „უბედობის გრიგალის ქროლვამ“.

1833 წლიდან ძლიერდება პოეტის შემოქმედებაში გაუფანტავი სევდისა და პესიმიისტური განწყობილების მოტივი, რომელიც უცხო არ ყოფილა გრ. ორბელიანისათვის მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების პირველს პერიოდშიც. მაგ. ლექსში „ანტონს“ (1829), რომლითაც იხსნება მისი პოეტური კრებული, ავტორი მიმართავს თავის მეგობარს:

ნუ გგონია სიჭაბუკე მარად იყვეს განუყრელი:
ულმობელ დროს მიაქვს იგი, მასთან ყოველი სიხარული,
სიტკბოება სიციცხლისა, არცღა გვრჩების სიყვარული.

ფრიალ მსწრფლად გვესტუმრების, ახ, სიბერე
შეკმუხენილი.

ამ სიბერესა, სულიერ სიცივესა და დროის უღმობელოებაზე ლაშარაკობს ვა-
ბუცი პოეტი თავის პატარა ეტიუდშიაც „ზამთრისა ქარი გვიჩვენებს“
(1829): აღნიანის ხანდაზმულობა და მოხუცებულობა მას თოვლიან ზამთრს ვე-
ნებს, ხოლო სიკბაუე — ყვავილოვან გაზაფხულს: „არა წარვალსა შეხუპუევი,
ჩვენი ესრეთ მსწრფლად, ვითარცა გაზაფხული, რომლისა სიტურფითა ჭერეთ
არა დავმტკბარვართ, და თანა არა მიაქვსა ყოველი ჩვენი სიხარული, სურვილი და
იმედნი, რომელნიცა ჭერეთ არა აღსრულებულან. — არა ვხედავთა მწუხარებითა,
რომელ ანაზდეულად სიბერეჲმან, ვითარცა ზამთარჲმან, დათოვა თავი ჩვენი, და
გაყინულისა ხელისა თვისისა ჩვენდა შეხებითა, განგვიგრძილა გული ჩვენი ყო-
ლისა მშვენიერებისა ტრფიალებისაგან! — არა ვგრძნობთა, რომელ სიყვარულიცა,
ესე მშვენიერი სიცოცხლისა ჩვენისა ყვავილი, რომელიცა გვატკბობს, გვახარებს
თვით ტანჯვასაჲა შინა თვისსა, და აღგვაჲმადლებს ყოველთა მდაბალთა და უღირს-
თა სხვათა ვნებათაგან — ესე დღეთა ჩვენთა სიტკბოებაჲა ჰქრების, მსენობს რა
სიბერისა სიაზლოესა! — არა ვქრეტთა განკვირვებით, ვარდუ-
ბრივთა დაწვთა აღრიან დამქკნარად, ღიმილთა — ბაგეთა
ზუდან გამქკრალად, თვალთა, სულისა სარკეთა — შთაცვი-
ნულ და ნათელკლებულ, მუხსიერებასა — დაკარგულ —
ახ! სიბერისა დროსა სიცოცხლე ჩვენი არს მხოლოდ
თვლემა. მაშინ ჩვენთვის მოაგალი არის ბნელი და წარსულიცა დავიწყებულ;
და თუ ვითარმე გონებასა შინა ჩვენსა წარმოგვიდგების დღე რომელიმე, აღვსი-
ლი სიამოვნებითა, დასატკბობლად შეკმუხენილთა დღეთა სიბერისათა, ისიცა ეს-
რეთ გვეჩვენების, ვითარცა სიზმარი, ანუ ვითარცა ელვა ღამესა ბნელსა, რომე-
ლიცა ჰქრების მყისვე და არა უტევებს თვის შემდეგ კვალსაჲა“. — ეს ამონაწერი
მოწმობს, რომ გრ. ორბელიანი კბბუკობიდანვე ყოფილა დაფიჭრებული ეკლზი-
სტეს თემაზე, ყოველი მატერიალურის და თვალთხილულის კცნობასა და წარმე-
ლობაზე, მაგრამ პირველ პერიოდში მისთვის ამ თემას უმთავრესად ზოგად ფი-
ლოსოფიური და თეორიული მნიშვნელობა აქვს. კბბუკი პოეტი მხოლოდ წარ-
მოიდგენს სიცოცხლის დასარულს, როცა მისი გონების წინაშე „ღიარითება
სიკვდილის იდეა: „ვარდუბრივ დაწვებს აღრიან დამქკნარად“,
„ბაგეთა ზუდა გამქკრალ ღიმილს“ და „თვალთა, სულისა
სარკეთა, შთაცვივნულს“. ეტიუდის ეს ადგილი შორეულად გვაგონებს
ანალოგიურ ტირადას პეტრარკას განთქმული დიალოგიდან „სიცოცხლი-
საღამი ზიზღის შესახებ“.

გრ. ორბელიანის პირველი პერიოდის ღირიყაში მოიპოვება სხვა ნიმუშებიც,
რომლებშიც პესიმიტური აზრებია გამოთქმული. მაგ. ეუკოესკის თარგმანს ამო-
ფარებული პოეტი ამბობს:

პოი, სოფლო! რად ხარ ესრეთ მდიდარ ოცნებით?
შენსა მომდევნსა ეჩვენები ტურფად, ცთუნებით,

შენში კეთილსა საცხოვრებლად აქვს წამი ოდენი
ტბუნება არს უფრო — სიაშენი მალიად ფრინვენი.
(„ეუკოესკილამ“, 1830)

უიმედობითა და მელანქოლითაა შეფერილი ზოგიერთი სხვა ლექსიც, რომელიც
რიოდისა. მაგ. ლექსში „გაზაფხული“ (1832) პოეტი ფლის მუხთლობაზე
ფლის მუხთლობაზე“ მსჯელობს, ხოლო „მირს“ (1832) ცოცხალ ნაწილობს ათქმევინებს:

მუხთალს ამ სოფელს გსურს ვისაცა იყო ბედნიერ,
სიყვარულითა და ღვინითა ჩემებრ დითვერ,

* * *

თორემ გონებით გინდ ცა განვლო, ჩემებრ იქმინა მტკვერ.

მიუხედავად ყველა ამ მაგალითებისა, შეუძლებელია ვიფიქროთ, რომ თავის
ცხოვრების პირველ პერიოდში გრ. ორბელიანი ღრმად შეეძრწუნებინოს სიბერესა
და სიკვდილზე. ან სოფლის წარმავლობაზე ფიქრს. მისი მსოფლიო სევდა ჯერ
კიდევ არ იყო ღრმა და ორგანიული პოეტისათვის. ამიტომაც არც ერთს მის
ლექსში სოფლის ამოებზე მსჯელობა არ გადადის რეზინიაციაში, იგი ბედი-
საღში მორჩილებას ოდნავადაც არ გულისხმობს. პირიქით — ამ ხანაში გრ. ორ-
ბელიანი ამბობებისაკენ მომწოდებელია და მებრძოლი პოეტი-აგიტატორი („ნალი-
ვაიკოს აღსარება“, „მისი სახელი კიციხითა“ და სხვ.), ამასთანავე სიკაბუჯის დღე-
ებისა და გაზაფხულის მებრძობაზე. დამახასიათებელია, რომ ზემოთ მოყვანილი პრო-
ზაული ამონაწერი ასე თავდება: „ჰე, გაზაფხულო! ჰე, სიკაბუჯე! დამატკებო,
დამატკებო. ვიდრემდის მსცხოვრებთ ჩემთანა ესოდენ, რაოდენცა იყოს ჩემთვის
საკმაოდ სამარგმდის, ანუ სიცოცხლეცა ჩემი შესწვევით მამინ, ოდეს მოვიდეს
დღე იგი განურისა ჩვენისა, რათა ვსთქვა უკანასკნელსა ეამსა: „თუმცა ვცვდებო,
მარამა სიცოცხლე ჩემი იყო ესრეთ ნათელ, ვითარცა მშვენიერი განთიადი გაზა-
ფხულისა“-ო მაგრამ გაზაფხულის ეს განთიადი გრ. ორბე-
ლიანის ცხოვრებაში სწორედ 1833 წლის გაზაფხულს
დასრულდა. ამის შემდეგ სიკაბუჯის დღეები მისთვის მოგონების საგნად
იქცა:

მაგრამ მით უფრო გული გრძნობდა ფასს დაკარგულის,
წარსულთა დღეთა იგონებდა რა ნეტარებას.

ესრეთ აშვენებს სიტურფითა ვარდა სამარეს
ესრეთ მშვენიერთ ბავთ ზედან იღლებს ღიმი,
თემცადა გულში უზომოსა ჰფარავს სიწარეს.

(„ჩემს და ეფემიას“).

ამიერიდან სიკაბუჯისა და სიყვარულის ღრმა გრძნობა მისთვის უმთავრესად
მოგონებად იქცევა. მეორე პერიოდში გრ. ორბელიანის სევდას და პესი-
მის უაღრესად კონკრეტული, ბიოგრაფიული და იმავე დროს საზოგადოებრივი
სარჩული აქვს: პოეტის იდეალები დამსხვრეულია, იგი იძულებულია გამოეთხო-
ვოს სამშობლოს თავისუფლების აღდგენის ილუზიას. პოეტი ცდილობს წარსუ-

ლის შთაბეჭდილებები არ აშფოთებდნენ, დაიწყებას მისცეს ყველაფერი, რაც მის სანუკვარ ოცნებას შეადგენდა:

პეი, გონება, დაივიწყე ჩემს სანუკვაროდა,
რაც იყო — იყო, ნუ იგონებ დღესა წარსულს.
მის მოგონებით მხოლოდ გულსა მიკლავს,
და ფუპ სიცოცხლეს მაწყვევლინებ გამწვარებას.
სრულიად ლოგიურია, თუ სწორედ ამ პერიოდში გრ. ორბელიანი წერს შე-
ნანიშნავ ლექსს „ჩემი ეპიტაფია“ (1839), რომელშიაც სიკვდილის თემა
დამუშავებულია იშვიათი ემოციური ძალით და არა დრამატიულ პათოსს მოკლე-
ბული სტილიზაციით, რაც მის ადრინდელ პესნიმისტურ გამონათქვამებს ახასიათებ-
და. ამ ლექსში წარმავლობის გრძნობა ძალზე პედალიზებულია:

როს ვიყავ ცოცხალ, ვითა შენა, მკითხველო,
მეცა მიყვარდა, მეც ვასტიროდი, ვიღებენდი,
და დაფიქრებით დაეპშურდი საფლავებსა!
მერგო რიგი, და აწ ჩემს საფლავს დაპშურ შენ!
ამ ზენა — მსჯელსა ვერა არსი ვერ ასცდეს:
ვერცა ხელშიფე დიდებისა გვირგვინით,
ვერცა გლახაჲ შემოსილი ძონძითა,
ვერცა სიჭაბუკე შეენებითა შემკული
და ვერც მოხუცი დაღალული სიცოცხლით!
ყველა იცვალოს, ყველა მოკვდეს, და მიწდეს,
და მხოლოდ წრფელი სული, წმინდა, ცხოველი
მღვთადა აღვიდეს ნაწილაჲ მღვთაებრი (1839).

სწორედ ამ ხანებში, თავის ცხოვრების მეორე პერიოდში (1847) აქვს თარგმ-
ნილი პოეტს პეშეინის ლექსი „Дар напрасный“, რომელსაც „პეშეინის მიბა-
ძვა“ ეწოდება. უეპველია, გრ. ორბელიანის სულიერ განწყობილებას გამოხატავენ
ტაეპები:

სიცოცხლევ ფუპო,
უბრალოვ ნიჭო,
რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა,
და თუ მიწოდა
არსით სოფლადა,
რასათვის მიმცა მსხვერპლად ტანჯვასა?
რად მომცა სული
ენებით აღესილი,
ვინება ეპვით შეშფოთებული,
და აწმყო — არად,
წარსული სიზმრად,
და მაკთუნებლად თვით მომავალი?

• • •

ქვერ კიდევ ყაზარშაში პატიშრობისას (1833) წერს გრ. ორბელიანი ლექსს „მე-
ხამბაზი“ („არვისთვის მე დღეს არა მცალიან“), რომლის პერსონაჟს პოეტის
ათქმევენებს 1832 წლის შეთქმულებზე:

„ბედმან დაამხო რაყიფნი კაცნი“.

თვითონ გრ. ორბელიანი ამ „ბედისაგან დაამხო“ ცხოველებს
„ეუთვნოდა სულიერად და იდეურად, ამიტომ „წარსულს სწავლობდა“
ლო აწყო — არად“ შიანდა. ეს საზოგადოებრივი და ფსიქოლოგიური ნიადაგი
კვებავდა გრ. ორბელიანის სევდასა და პესიმიზმს მეორე პერიოდში, რამაც უე-
დურესი სახე პოეტის ცხოვრების ბოლო წლებში მიიღო.

მაგრამ გრ. ორბელიანი ძლიერი ნების ადამიანი იყო, დაჯილდოებული ცხოვ-
რების დიდი ენერჯით, პრაქტიკული მოღვაწეობისადმი მიდრეკილებით, აქტიური
სულით, სინამდვილის მძაფრი შეგრძნობითა და დაკვირვების უნარით. მან გადა-
აფასა თავისი აღრინდელი მისწრაფებანი, უსარგებლოდ და საზიფათოდ სენო
ყარისმის წინააღმდეგ გაბრძოლება, დააღვა შეგუებისა და კომპრომისის გზას.
ოფიციალურად აღიარა კიდევ მეფისადმი ერთგული სამსახურის საქიროება. მე-
ორე პერიოდი გრ. ორბელიანის ცხოვრებისა, როგორც მკითხველიც დაინახავდა
ზემოთ მისი ბიოგრაფიის ჭრონოლოგიის გაცნობისას, ბრწყინვალე სამხედრო კა-
რიერის ხანაა. თავისი ხმლით გრ. ორბელიანმა ბევრი სარგებლობა მოუტანა მო-
ნარქიულ რუსეთს სწორედ ამ პერიოდში. ერთ-ერთ ბარათში შეთქმულებთან
კავშირის პოეტი თავის „გამოუცდელობით“ (?) ხსნის, რაც იმას მოწმობს.
რომ გრ. ორბელიანს თავისი ნამდვილი ბიოგრაფიის მიჩქმალეაც კი სწავლია ამ
ხანაში. მაგრამ რასაც ფარავდა პოეტის ოფიციალური
მდგომარეობა და ბრწყინვალე საომარ გამარჯვებათა
მაუწყებელი რელაციები, მის მხატვრულს შემოქმედე-
ბაში შეღავნდებოდა აწმყოზე ჩივილით, „რაყიფი კაცე-
ბის“ მოგონებით, ღრმა შინაგანი სევდით. ოფიცერ გრ.
ორბელიანის გარეგანი ცხოვრების პარალელურად, როგორც სრული კონტრასტი,
მიმდინარეობდა პოეტ გრ. ორბელიანის შინაგანი ცხოვრება. მაგრამ ქართველი
რომანტიკოსის ეს შინაგანი პატრიოტული სამყარო ნაყლებადა გამოქმედებულ
მეორე პერიოდის მხატვრულ ქმნილებებში. ისიც მანიშნებელია, რომ გრ. ორბე-
ლიანს სამხედრო მოღვაწეობის ყველაზე მდიდარი და სევბედნიერი
ხანა (ავარიის მმართველობის პერიოდიდან (1843 წ.) მოყოლებული კავკასიური
ომის დასასრულამდე (1859) იმავე დროს ყველაზე უფრო ღარიბია ლიტე-
რატურული პროდუქციის მხრივ. გრ. ორბელიანს ამ წლებში მარტო-
ოდენ ორი ორიგინალური ლექსი („პეი, გონება“, 1843 წ., „მოგონება“, 1851 წ.)
და ერთი „პუშკინის მიზაჟა“ (1847) აქვს დაწერილი. საერთოდ, გრ. ორბელია-
ნის ცხოვრების მეორე პერიოდი ნაყლებ პოეტური ნაყოფიერებით ხასიათდება:
1833-1858 წლების მანძილზე მას სულ 14 ლექსი აქვს დაწერილი.

ამ ლექსების ძირითადი მოტივებია, პესიმიზმთან ერთად, ყარაჩო-

ხელური ლხინი, მსუბუქი ტრფობა (ანაკრონტიზმი) და სიყვარულის გამოტირილი.

მეორე პერიოდში წარმოშობილი პესიმიზმის ამსახველი ლექსების შესახებ ჩვენ უკვე ვილაპარაკეთ. რამდენიმე სიტყვა უნდა ითქვას დანარჩენის შესახებაც ამ პერიოდის გრ. ორბელიანის ლირიკაში.

გრ. ორბელიანის პირველი პერიოდის „მუხამბაზა“ და ხელ ლხინისა და ანაკრონტული თემის შესახებ ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ამ მოტივის დამუშავებისას გრ. ორბელიანი აგრძელებს ბესიკისა და საიათნოვას ხაზს. მეორე პერიოდის ლექსები „მუხამბაზი“ (არავისთვის მე დღეს არა მკვლიან...), „სავათნავას მიბაძვა“, „სალომეს ბეცანა მკერვალის მაგიერ“, „მუხამბაზი“ (სულით ერთნო...) და 1860 — 1861 წწ. დაწერილი „დიმიტრი ონიკაშვილის დარღები“ და „მუხამბაზი“ (ჯინდ მეძინოს) აღრმავებენ აღნიშნულ თემას. შეიძლება ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით გაუგებრად გვეჩვენოს პოეტის მიერ ყარაჩოხელური ნაღიმისა და ფიზიკური ტრფობის ასეთი ხობა იმ დროს, როცა თვითონ ყაზარმობის მძიმე დღეებს განიცდიდა და შემდეგ დიდხანს საშობლოდან იყო გადასახლებული (მარველი სამი ლექსი ავლაბრის ყაზარმაშია დაწერილი, ხოლო შესამეჭ. ვილნოში), მაგრამ სწორედ იმის გამო, რომ პოეტის ამ ლექსებში ჩვენ საქმე გვაქვს მოგონების არაჩვეულებრივ ინტენსივობასთან და არა რომელმე უშუალო მომენტის ფიქსაციასთან — გასაგები ხდება მათი წარმოშობის მოტივიც: პოეტი სევდისა და მარტოობის უამს აცოცხლებს ნაცნობი თბილისელი მოქალაქეების კოლორიტულ სახეებს, მათი ფსიქოლოგიისა და ყოფის სურათებს, — არსებითად იგი ერთობა.

გრ. ორბელიანი დაახლოებული იყო მშობლიური ქალაქის დემოკრატიულ ფენებთან, ზედმოწევნივ იცნობდა და ჰუმანიურად ეპყრობოდა მათ. სიკვამულის ხანაში პოეტი ხშირად უქეიფნია თბილისის ყარაჩოხელებთან, ზოგ ამთვანს (მაგ. ლოპიანას) ლხინის მოყვარული თავადის „აღეტანტსაც“ ეძახდნენ (მას თურმე ვილაობით ცოცხალი მიქონდა პოეტთან). გრ. ორბელიანს არასოდეს არ გაუწყვეტია კავშირი ქალაქის ამ დემოკრატიული ფენების წარმომადგენლებთან, ოღონდ ვარკვეული დისტანციის დაკვირვებით, რაც ბუნებრივად იმადებოდა ხოლმე ვაფლანიათა ბრწყინვალე წარმომადგენელსა და მეკრივეთა და შეთვეზეთა წრიდან გამოსულ ყარაჩოხელთა შორის. სწორედ ამ დისტანციის წყალობით შესძლო გრ. ორბელიანმა მათი ხასიათების რეალისტური დახატვა. მუხამბაზები გრ. ორბელიანს თავისი პერსონაჟების მონოლოგებად ან სიმღერებად აქვს მოფიქრებული: პოეტი აშშობს, ანეიტრალებს თავის ხმას, თვითონ ყარაჩოხელებს ამეტყველებს, აბსტრაგირებულია მათგან. ცნობილია, რომ რომანტიკულ ლირიკასა და ეპოსში ნაკლებ იგრძნობა მანძილი ავტორსა და გმირს შორის. მართალია, გრ. ორბელიანის მუხამბაზებშიაც ზოგჯერ ყარაჩოხელის ნილაბქვეშ თვითონ ავტორი მკვეუნვარებს, ლხინსა და ღვინოში ექებს თავდავიწყებას ან

რომელიმე სვედიან მოტივს მღერის, მაგრამ მისი ხმა სიერითოდ ძალღონით იხმის ამ ეანრის ნაწარმოებებში. გრ. ორბელიანის მუხამბაზები რეალისტური სისათის ნაწარმოებებია, მიუხედავად მათი ძალზე ტრადიციული ფორმისა. მუხამბაზებში აისახა თბილისის მოქალაქეთა გარკვეული წრის პრიმიტიული ფსიქოლოგია, თავისებური ყოფის დეტალები, მეტყველების მანერა და სტილი, რომელიც სისადავად და ეარგონი, — ყველა ძირითადი ატრიბუტი ყარაიონული ცხოვრებისა და სულიერი ცხოვრებისა. ამიტომ არასოდეს არ უნდა იგუროთ პოეტის ხმა, მისი არქაიზებული პათოსი და აზროვნების მუდამ სერიოზული ხასიათი (დამახასიათებელი „სადღევრძელისა“, „გამოსალმებისა“, „თამარის სახისა“, „ნემს დას ეფუშისა“ და სხვა ამ რანგის ლექსთა ავტორისათვის) რომელიმე ლოპიანასთვის დამახასიათებელ თბილისურ სიტყვის მოქცევასა და ინტონაციაში. „სადღევრძელს“ ავტორის პოეტის თვალსაზრისით მისი მუხამბაზები სტილიზებული ნიმუშებია — ამ ფორმის თემები და მხატვრული ფაქტურა გრ. ორბელიანს მუხამბაზებზედ აქვს მიღებული (თუმცა შემდეგ დახვეწილი და უფრო გასუფთავებული).

გრ. ორბელიანს გულწრფელ ჰუმანიზმთან ერთად არ აკლდა ერთგვარი ირონიაც თავისი ლექსების პერსონაჟების მიმართ, იგი მათ დაჰყურებდა ზემოდან, იმ დარდიმანდული ჭედზალობით, რომელიც ხელს არ უშლიდა პოეტს იმავე დროს დემოკრატი და მათთან ტრაგეზის გამზიარებელი დარჩენილიყო. გრ. ორბელიანის ცხოვრებაში უკანასკნელად განმეორდა ფეოდალურ სასახლეებში ტრადიციულად დამკვიდრებული ჩვეულება არისტოკრატიისა და მომღერალ მეთარეთა თანამეინახობისა. თუ ოდესღაც გრ. ორბელიანის სისხლური წინაპარი, საქართველოს უდიდესი მეფე ერეკლე II სიათნოვას მუხამბაზებს ისმენდა თავის სასახლეში, მისი გვიანი ნაშეიბი თვითონ მიდიოდა ქალაქელ მომღერლებთან და სიმღერებს უწერდა. რეალური ტრუბადური ფიქტიურით იყო შეცვლილი. სიათნოვა ამბობდა:

სიტყვას ვიტყვი — ცამ ქუხილი დაიწყოს!

გრ. ორბელიანის პერსონაჟი კი ამბობს:

სიყვარულმა მათქმევინა,
თორემ მე ვინ, ლექსი — ვინა!

და ეს რებლიკა უმაღლეს ამხელს გრ. ორბელიანს, რომელიც უფლებას არ უტოვებს ყარაიონებს მართლაც პოეტად წარმოიდგინოს თავი, რადგან ამ პროფესიას მუხამბაზის ავტორი-არისტოკრატი თვითონ იტოვებს და ამშვენებს კიდევ მას.

გრ. ორბელიანს საყვედურობდნენ, თითქოს მან ბაზრის კილო შემოიტანა ქართულ პოეზიაში. ეს საყვედური დაუშასხურებელია. გრ. ორბელიანმა მოახდინა მუხამბაზის ხელახალი კანონიზაცია მხოლოდ და ისიც გარკვეული მიზნით. გრ. ორბელიანის ამ ეანრის ნაწარმოებებმა დაიმსახურეს დიდი მონიშნება ილია

კავკაზისა, რომელმაც ზოგი მათგანი ზეპირად იცოდა და საჩაროდაც
ლობდა.

გრ. ორბელიანი თავის ლირიკულ გმირებს ხატავს როგორც ლალი ბუნების
ადამიანებს, ნადიმისა და ღვინის მოყვარულ მოქალაქეებს, ამავე დროს ყველაფერს
მათგანი აღქმრელია ხასიათისა და გარეგნობის ინდივიდუალური ნიშნებით.
ზოგჯერ იძლევა უაღრესად კოლორიტული სახეების მთელ გალერეას. უწყაისადაც
შობრავი და „ქალების ლხინი და თაიგულია“ ბეჟანა მკერვალი, რომელიც „ვით
პეპელა სხვადასხვა ყვავილისა ზედ დაჰფრინავს და მსვამს მათგან სუნნელსა“,
და „რადგან რაყიფი დიდ-კაცნი დაშობილან“, მას „დარჩენია ბურთი და მოედანი“.
ამიტომ ის არ აპირებს გარეთუბნის ტურფებთან წასვლას და არისტოკრატიულ
სალონში, „სალომესთან სადილად“ მიიჩქარის („არვისთვის დღეს მე არა მცო-
ლიან...“). მეორე მუხამბაზის მიხედვით, ბეჟანა, რომელიც სალომეს „მაკრატლის
გვირგვინს“ უწოდებს, იმავე დროს სხვებისკენაც იტყობა, ქალებისადმი მისი
ტრფობა განურჩეველია, „ვარდიც უყვარს, იაც უყვარს“, თანაც პირველს აფრ-
თხილებს: „ნუ გწყინს, ვარდო! ყვავილთ მეფევე, რომ ზოგჯერ იასაც ვსუნ-ვ“ („სა-
ლომეს ბეჟანა მკერვალის მაგიერ“). „ლხინის პაპა“ მირზაჟ.ნა მადათაშვილი, „სა-
ხით არაბისტნელი“ და „ქედნაქაცილი“, ღვინისა და ეშხისათვის არის დაბადებუ-
ლი, იგი მუდამ ტოლუმბაშია და ნადიმი უყვარს მეთარე ალავერდასა და მომღე-
რალ ყოჩა ბულბულთან ერთად („სულით ერთნი“); დიმიტრი ინიკაშვილი „ცე-
ცლშია ჩაეარდნილი“ და „ნაბად გახვეული“ „ძალსაით პეღია ქუჩაში“,
რადგან „ერთის ვისმეს მოაჭირს და ორს ფეჩარას ყარაულობს“, სადაც
მისი სატრფო უნდა „გამობრწყინდეს მზესაით“ და თუ ეს სატრფო „ლაპაზ
თვალებით შეხედავს“ და „სირინოზის ხმას გააგონებს“, მაშინ „ეშხისაგან გონება
გამოიცილი“, რომელსაც არ ესმის „მზე ბრწყინ-ვს თუ თოვლი მოდის“, „თავს
კამდე აიღებს“ და ძალმოცემულს შეუძლია „ქვეყანას ებრძოლოს“. ამის შემდეგ
იგი „ყელზე ჩითმერდინიანი“ „ქვე-ქვე გასწევს ორთაქალისკენ“ და იქ დარდი-
მანდებს შორის სუფრაზე „საკინდ ჩამოხსნილი, ხელში ჯამით“ სატრფოს სადღეგრ-
ძელის შესვლას („დამ. ონ. დარდები“). ასევე თანრული სურათია დახატული მე-
ხამბაზში „გინდ მეძინოს“, რომელიც მეთევზე ლობიანას მონილოვს წარმოად-
გენს. ეს ნაწარმოები საუკეთესოა გრ. ორბელიანის ამ ციკლის ლექსებს შორის.
მუხამბაზის მიხედვით ყარაჩოხელის ტიპი დახტულია როგორც გარკვეული ემო-
ციების ადამიანი, სატრფოზე შეყვარებული და ერთგული ყმა, რომელსაც „ათი
გზა აქვს და ათივე სატრფოსკენ მიდის“. ძილში მას სატრფო სულში უზის, თვალს
თუ გაახელს — წაწამზე. იგი ნატრობს — ორთაქ-ლის ბაღში ნახოს სანატრელ-
მა არსებამ, როცა „დარდიმანდის ლხინში“ ტოლუმბაშია და ჯამი უბურია ხელო.
ან როცა მუშტი-კრეშია, — მაშინ შეიძლება შეუყვარდეს იგი სატრფოს და უთხ-
რას „ძვირფასი ხარო“.

ყარაჩოხელთა ხასიათები გრ. ორბელიანის მუხამბაზებში დახატულია რე-
ლისტიურად, მიუხედავად მათი რამდენადმე შეღამაზებისა. უწინარეს ყოვლისა,
რეალისტიურია მათი პორტრეტული დახასიათება, მოქმედების გარემო (ორთა-
ქალის ბაღები. „ნეტერის პირი ჩარხთან“ და ასე შემდეგ), ძალზე მარტივი ფსა-

ქოლოვია, სიყვარული კრივისა და ლხინისადმი, ოღონდ პოეტის შემინჯვით, ენდა მიეწეროს მათი აღტურება ხასიათის ზედმეტი კეთილშობილებითა და მოქმედებით („გინდ მეძინოს“). მაგრამ თავისი პერსონაჟების ნაწილობრივ შეღავათებითან ერთად გრ. ორბელიანი ზოგ მათგანს ხ.ტავს ზერეუე და ფუქსაძეს პირად რომლისთვის ფამილიარობა და უზრდველობა უცხო არაა. მკვლევარმა ზელს შეეფერებოდა ქალზე ასეთი მონოლოგი ბეჯანა მკერვალიძის

ქალზე ვარ ასე ფიქრით მოცული,
ხელში ქობა დამრჩების მოველედი,
მებლანდების თვალეში ზოგის წელი,
ზოგის ხვეენა-ალერსი ტკბილი.

არც „სახით არაბისტენლის“ კომპანიის ნაღიშია მთლად დარღვიანდელი:

ვითა ბალი უყვავილოდ, უვარდოდ,
არა მიყვარს ლხინი უეშხ-ესატრედოდ.
მოდი, მნათო, სავსე თასი სალხინოდ
ჩავევრიგე, თუ გინდ ისე უპროტოდ („სულია ერთნო“).

ერთ-ერთ ლექსში პოეტი გამოხატული აქვს თავისი გმირის ფამილიარული ხასიათი. მაგალითად, ბეჯანა მკერვალი შემდეგნაირად მიმართავს სალომე ჭავჭავაძეს მისი ასულის (სოფიის) დაბადებაზე:

ეჭვი ვის აქვს, მამა ვინც არს?
ჩემს ნაკერსა ვცნობ ფრიად შორს!

პოეტი თითქოს გვეუბნება — აი როგორ ხალხს დარჩენია ბერთი და მოედანი „რ აყ ი ფ დ ი დ-კ ა ც თ ა დ ა მ ზ ო ბ ი ს“ შემდეგ!

გრ. ორბელიანი იცნობდა არა მარტო ბესიკის, საიათნოვას, დიმიტრი და ვიორჯი თუმანიშვილების აღმოსავლურ-მუხამბაზურ პოეზიას, არამედ საერთოდ აღმოსავლური, სპარსულ-აზერბაიჯანული პოეზიის ბევრი ცნობილი წარმომადგენლის შემოქმედებასაც. მაგ. დაღისტანში, სამხედრო სამსახურში ყოფნისას იგი კითხულობდა ს ა ა დ ი ს რ უ ს ე ლ ა დ თ ა რ გ მ ნ ი ლ ნ ა წ ა რ მ ო ე ბ ე ბ ს; თვითონ უთარგმნია აზერბაიჯანულიდან XVIII საუკუნის თვალსაჩინო პოეტის ვ ა გ ი თ ი ს თ ხ ლ ე ბ ა ნ ი და ა. შ.* როგორც ჩანს, ამ უკანასკნელთა ქმნილებებში მას უმთავრესად სატრფიალო ლირიკის ნიმუშები მოსწონდა. გრ. ორბელიანს იზიდავდა მუხამბაზი, როგორც ერთ-ერთი ტრადიციული ფორმა ქალის ფიზიკური ზოტბისა და ანაკრეონტული განწყობილებების გადმოცემისა. ამ თანრის საუკეთესო ნიმუში „გინდ მეძინოს“ უწრადლებას იქცევეს ქალზე დახვეწილი სახეებით და ფაქიზი გრძობით გამთბარი შედარებებით. XIX ს. ქართულ პოეზიაში აღნიშნულმა თანრმა არც იცის, მაგალითად, ასეთი, ემოციურადაც სუფთა ტაეპები:

* იხ „წერილები“, ტ. II, გვ. 63 (საადის შესახებ) და 163 (ვალუფის შესახებ).

რტო აღვისა შენი წელი მგონია,
მაგ წელზედაც ცისარტყელა მგონია,
ეგ თვალები — ცაში ელვა მგონია,
გარდის სუნთქვა — შენი სუნთქვა მგონია.

მაგრამ გრ. ორბელიანის მუხამბაზების მხატვრული აქსესის აღმოსავლურია. თანაც ბევრი სხვ და შედარება პოეტისა სახუმარო ხასიათისაა, ისინი პირდაპირ მონოლოგის წარმოშობის დასახასიათებლად, ტიპიზაციისათვისაა გამოყენებული.

აღმოსავლურ ხასიათისაა, მაგალითად, „მუხამბაზებში“ რამდენჯერმე შექებულ ხალი. „სავათნავას მიხამქვაში“ ნათქვამია:

მაგონდების რა მის ლაწუზედა ხალი,
სიყვარულის გულს მეგზვნება ახ ალი!.. (1833).

მუხამბაზში „სულით ერთო“ ამ ხალის მნიშვნელობა პიპერბოლურადაა გაზრდილი:

სატრფოს ხალი არს ტახტი სიყვარულის,
ეს ფილა იყოს სადღეგრძო ხალის!

საინტერესოა ამ გაზვიადებული შედარების წარმოშობის სათავე. გრ. ორბელიანი 1834 წელს სწერდა თავის მეგობარს ანტონ ორბელიანს: „ცუდია უეშუოდ ცხოვრება. ესრეთი კაცი ემსგავსება ფუტუროს ზესა. — ვალეს ქლაქში სოფიო კრუზე და აქ პეტრონელლა; ამ უკანასკნელისა, რადგანაც ვარ აზიანი, მოაწონს ლოყაზე ხალი, და იმასაც უხარიათ ესრეთი ქება. ამიტომ ზომ იცი ვერობაში ხალის ქება არ იციან, გემო არ აქვსო“. („წერილები“, I, 20). ამგვარადვე წერდა პოეტი თავის ძმას ზაქარიას 1837 წელს: „ერთი ქალი საყვრელად ჰგავს ელენას, მარჯენა ლოყაზედაც ხალი აქუს, **азнатский вкус** მე პირველმა შემოვიტანე ამათში ხალის ქება, რომელსაც დავარქვი პრესტოლ **любви**“ (იქვე, 44). მგონი ნათელია, თუ როგორ ვითარებაში წარმოშობილ პოეტურ ასოციაციებიდან მომდინარეობს გრ. ორბელიანის მუხამბაზების მხატვრული სახეები. რასაკვირველია, არც ერთი თავისი სერიოზული გატაცების ობიექტს არ შეამკობდა პოეტი ამგვარი შედარებით.

გრ. ორბელიანის მუხამბაზებში ნატამალიც არ მოიპოვება იმ ღრმა და სერიოზული სასიყვარულო გრძნობისა, რომელიც ასახულია პოეტის საუკეთესო სატრფილო ლექსებში. მეორე პერიოდში, როცა გრ. ორბელიანის მუხამბაზების პერსონაჟები ძილშიაც თავიანთ სატრფოებს ხედავდნენ, თვითონ პოეტმა ორჯერ განიცადა ღრმა იმედგაცრუება სიყვარულში: 1835 წელს გრ. ორბელიანის დანიშნული სოფიო ორბელიანი სხვას გაჰყვა, ხოლო 1851 წელს მან სამუდამოდ გამოიტორა მეორე უნუგეშო სიყვარული ნინო ჰვაკავაძისადმი.

1835 წელს რიგაშია დაწერილი ლექსი „სო...ორ...“ რომელშიაც, როგორც მანს, ამოდ სთხოვდა პოეტი თავის სათაყვანებელს:

შენთა სიტურფეთ
როს გუნდნი მოტრფეთ,
ვით ფარვანანი გარე დაფრინვენ,
და შექცევაში,
სიამის ზღვაში
გონება გართულს როს მიგზიზღვენ,
მე — განშორებულს,
სვევაშწარებულს,
მაშინ გონებით თუ დამიფიწყებ
არ შევიანებ,
ოღონდ კი შენს გულს
ზოგჯერ ეახსოვდე ჩემდამო ერთგულს.

1835 წლის შემდეგ სოფიო ორბელიანის სახელი ქრება მის სატრფიალო ლირიაში. მაგრამ გრ. ორბელიანს შემდეგაც პქონია გატაცებები. 1840 წელს იგი წერს ლექსს „ა ლ ბ ო მ შ ი ლ რ ა ფ ი ნ ი ა ო პ ე რ მ ა ნ ი ს ა ს“, რომელიც მიძღვნილია გორში მდგომ გრენადერთა პოლკის უფროსის მეუღლისადმი. ლექსში გამოხატულია მანდილოსნის ფიზიკური და სულიერი ღირსებებით აღტაცება, ვიდრე სიყვარულის უშუალო და ღრმა გრძნობა. ეს ლექსი პოეტური ტირადაა სიყვარულზე, და სრულიად კონკრეტულ სურვილებთან ერთად სიყვარულის ზოგად დახასიათებასაც შეიცავს. პოეტი შენატრის იმათ, ვისაც „ბედი მისცემს“ საშუალებას, „სულამობდომით დაეკონოს“ მის „ღაწვებზე გაშლილ ვარდს“ ან ხელი შეახოს „კვიპაროზ წელს“. პოეტი შესთხოვს ქალს — ნუ გამოიჩენს „უგრძნობლობასა და გულქვაობას“, რადგან

უსიხარულოდ,
უსიყვარულოდ
რა სანატრელ არს სიპრავლე დღეთა?
მამ რამ გეახაროს,
რამ გეანუგეშოს,
ან კუნწვის ცრემლი ვინა მოგვხოცოს,
თუ სიყვარული,
ზეგარდმო მაღლი
ღვთისა კურთხევად არ მოგვევლინოს?

მიუხედავად ამისა გრ. ორბელიანის დამოკიდებულება ოპერმანის ქალისადმი, როგორც ჩანს, არ გასცილებია მსუბუქი გატაცებისა თუ მოწონების ფარგლებს და სერიოზულ გრძნობად იგი არ ქცეულა... ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით საინტერესოა ერთი დეტალი: ლექსში ოპერმანის ქალისადმი გრ. ორბელიანი 1840 წელს იმეორებს იმავე სურვილს, რასაც გამოთქვამდა სოფიო ორბელიანისადმი მიძღვნილ ლექსში 1835 წელს.

ვარდი ხარ?—არა!
ხამბახი?—არა!
მაგრამ შენ და წვეთ ხედ
    აღგავებულნი
არიან ორივე შეხავებულნი.
ნეტარ მას ბუღბუღს, ვინც
    შენს ვარდს, ხამბახს
ზედ დამღერს მარად, ვით ეშუის
    ბანაჲს.

ვინც დასუნოსა,
თმა ლადანასა
დაუდევნელად ბროლ მკერდზე
    გაშლილს;

ანუ შეეხოს
შენს წელს კვიპაროხს..
(სო...ორ. .“ 1835).

ეგ ჩემი მკვლელნი
ზიღფები მკვლელნი
ვინ დაადგინა ვარდსა
    სულად?

და ზედ დაკვდომით
სულაპობდომით
ვარდთ დაგვეკონოს
და წვეთ ხედ გაშლილთა?

ან ეინ შეეგებოს
შენ წელ-კვიპაროხს
ხან ნიავებრ მსვლეოს, ხან
    ხელიწიფურად?

(„ალბომში ღრაფინია
თაქვრძანისას“ 1840).

ესაა ვმოციოსა და შთაბეჭდილების გადატანა ახალ ობიექტზე, დიდი ხნით ადრე გამოაშუავებული პოეტური სახეებისა და ასოციაციებისათვის შესაფერი დასაყრდენის პოვნა. მაგრამ პოეტის ღრმა გრძნობები ამ ახალ ობიექტს მაინც არ მიემართება. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ გრ. ორბელიანი თავის ნამდვილ სასიყვარულო გრძნობებს ნინო ჭავჭავაძის სადმი ამ პერიოდშიაც გამოსთქვამს. სოფიო ორბელიანი თან ფსიქოლოგიური გამოთხოვების შემდეგ მას კიდევ აქვს იწედი მეორე და, ჩანს, გაცილებით უფრო ძლიერი სიყვარულის აღორძინებისა. აღსანიშნ ვია, რომ ლექსი სოფიო ორბელიანისადმი დაწერილია რიგაში 1835 წლის ნოემბერს, ხოლო ამავე წლის 13 დეკემბერს პოეტი წერს ლექსს „ნ...“, რომელიც ნინო გრიბოედოვს ეძღვნება. გრ. ორბელიანი შიშართავს მას:

ჰე, საყვარელო, ვის მიერ ძვირფასად მიღირს კვალად სიცოცხლე,
ვინც ღღენი დამწარებულნი წყნარის ღიმილით მინათლეს!
ვიდრეზღის ტანჯვით ვითენდეს, შენგან სიშორის სიმწარეს?
და ვიდრე ცრემლით შორითგან ვუზღერდეს სასურველს მხარეს?

ან გული რად ვერ გივიწყებს ჩემის სიცოცხლის
    შევენებას?

რომ უგრძნობლობით ქვაქმნილი ვერ სცნობდეს თვისა ობლობას?
თვით სიშორეცა შეგმექმნა ეშუის ცეცხლზედ ცეცხლ-
    დამმართი,

მიკვირს ესდენ სიყვარულსა ვითარ იპყრობს გული ერთი?

გვსცან ტანჯვით არა გამქრალა გულს შინა ტრფობა
ნამდვილი;

თვარა აქამდის სიმწარის შემაშრებოდა მე უკვე მღრ.
ნინოს უნდა გულისხმობდეს გრ. ორბელიანი თავის შესანიშნავ ლექსშიაც
„სალამო გამოსალმებისა“, რომელიც დაწერილია 1841 წლის მარტ-
ში. ვლადიკ-ვიაზნი. ამ ლირიულ პიესაში შექმნილია ნაგებობის სიძველე,
სოფიო ორბელიანი, რადგან დიდი ხნით გათხოვილ ქალს მისი უკვე
უწოდებდა, ხოლო პოეტის ღრმა ემოციური თრთოლვა, ამ ლექსში გადმოეჭმუ-
ლი, ოპერმანის შეუღლეს სრულიად არ შეეფერება (გარდა ანისა, გრ. ორბელიანი
1840 წელს დაწერილ ლექსში ამ უკანასკნელა კაცია იოსებან შორს მყოფად გუ-
ლისხმობს: „და შორს კაცია ზსა, და მეც მუნ მყოფსა ნუ მოგვიღო-
ნებ გულსიგრალოთ.“ — მიმართავს პოეტი მას). „სალამო გამოსალმებისა“
კი აგვიწერს გრ. ორბელიანის გამოთხოვებას საუყვარულ არსებასთან, რომლის
წინაშე იგი ღრმა გრძნობებით არის ანთებული:

მიღიხარ, სატრფოვ? მშვიდობით! მარად დღე ჩემი კურთხევა,
არაა აამონ აჲ თვალთა გული შენისა ხილვითა,
წარვიღეს ჩემი სიცოცხლე უშენოდ შრომით, ზრუნვითა.
ეტლი ჰრბის, სატრფო მშორდების... თანა მსდევს ჩემი მას სული,
ემზერ... შორს ძლიესლა მსჩანს... აღარ მსჩანს... რაღასა ვუმზერ შმაგქმნილი?*

სიმორის ნისლმა მიქვარა თვალთაგან ეტლი მიმსრბოლი,
და გულით ოხრვა სიწარის აღმოეტევე უნებლი...
მშვიდობით! ვინცა დამატკებ სიცოცხლის ნეტარებითა,
აჲ ვისთვის გული მიკენვის, სული ჰქუფს განშორებითა.

აჲ დავჰშით მარტოდ... მშვიდობით! შენს გულს ნუ ჰშორდეს შვილობა!

ასეთი ფაქიზი, გულდაკოდილის გრძნობითა და ყოვლისმიზტვევბელი ტონით
გრ. ორბელიანი მარტო ნინო გრძნობედოვზე წერდა. როგორც ამ ლექსში, ისე
სხვა, „ნ...ს“ ინიციალებით ცნობილ მის ლექსებში, პოეტის ენება გასხვიოსნებუ-
ლია სულეირი სიფაქიზითა და მარტობაშიც სატრფოსადი მუღმივე ერთგულ-
ბის შეგნებით. შეიძლება ითქვას, რომ საერთოდ პოეტს ნხოლოდ ნინოსადმი
ჰქონდა ერთადერთი და ღრმა საყვარული. დამახასიათებელია, რომ 1835 წლის
მარტო (როცა მისი დანიშნული სოფიო ორბელიანი ჯერ კიდევ არ იყო გათხოვა-
ლი) ზაქარია ორბელიანი სწერდა თავის ძმას ნინოს გამო: „ბიჭო! არა გრცხვე-
ნიან? რათ მატყუებდი, შენ ჩემზე მეტად გუუარებთაო“ (იხ.
„წერილები“, I, 227). მაშასადამე, გრ. ორბელიანის ღრმა საყვარული ნინოსადმი
მისი ახლო ნათესაებებისათვის კარგად იყო ცნობილი. მაგრამ ნინო ასევე ღრმა
გრძნობით არ უბასება მასზე გამოცნერებულ პოეტს. 1835 წლის შენდევ საშმა
წელში (1838 წლადღ) გრ. ორბელიანი-ათვის მარტოაც საშობლოს გარეთ
„შრომსა და ზრუნვ.ში“ განვლო. საშობლოში დაბრუნებულს კი, როგორც ჩანს,

* შტრ. გამოთქმას ლექსში „ნინოსადმი“ (1830): „მაშინ მე, შმაგვი...“ და სხვ.

ამოდ უცდია თავისი პირველი და ძლიერი სიყვარულის განახლება (1840 წელსა დაწერილი ოთხტაქიანი ლექსი „ვინცა განახოს“ (ჩვენი დაკვირვებით ისიც ნინოსადმი მიძღვნილი), ხოლო „სალამო გამოსალმებისა“ — 1841 წელს). 1843 წლიდან იწყება გრ. ორბელიანის მრავალწლიანი სამხედრო მოღვაწეობა, დალისტანში. 1843 წლიდან 1860 წლამდე, ე. ი. მთელი 17 წლის მანძილზე, მისი ლიანმა დაწერა მხოლოდ ერთი ორიგინალური ლექსი „მოგონებები ზღაპრული ატარებს თარიღს და დაწერის ადგილს „წინანდალი, 1851“*. იგი მიძღვნილია ნინოსადმი. ეს მშვენიერი ლირიკული ნაწარმოები ბევრის მოქმელია: „ზეგარდმო მადლი“, ნინოსადმი სიყვარული, პოეტს თავის სულის სიღრმეში ჰქონია ჩატ.ნილი და სათუთად უტარებია იგი კავკასიური ომის მრისხანე წლებში. მაგრამ ხანდაზმულ პოეტს ეს გრძნობა შაინე წარსულის შოგონების სა-მოსელშია შებურვილი. ამიტომაც იგი სწორედ მოგონებების სახით გად-მოიღვარა უკანასკნელად 1851 წელს. წინანდალში ჩასული პოეტი იხსენებს თავის „გულ-მზიარულ კაბუკობას“ და მიმართავს ნინოს:

აჰა, ადგილი, აჰა ის არე,
სად ხელმწიფობდი მშვენიერებით,
ქალაქი იგი, იგივე მდინარე
და გაზაფხული შის ფეროვნებით!

გახარებული შენის მშვენებით
ნიავე ფრთეთა აიოდ გაშლიდა;
ხან შენსა კაეებს ნაზად შეხებით
ხან შენსა ლეჩაქს ეთამაშიდა.
საცა შენ იყავ, მუნცა მე ვრბოდი,
გულმზიარული, სულ აღტაცებით,
ვითა წყალობას ცისას ველოდი
შენ ერთს მოხედვას ლმობიერებით!
სულ განაბული, ვით ანგელოზსა
გიმზერდი კრძალვით, გულ ძგერით, სურვიით;
ვისუნენდი ტყბილად ხმა სირინოზსა,
ტრფიალი შენდა სულის შეწირვით!
აჲ მასვე ადგილს ვაზი მარტო კუნუვით,
და დრო წარსული თვალწინ მეხატვის,
როს გულს მინათდი მშვენების სხივით,
მსურდა ცხოვრება შენთან და შენთვის!

* ჯერ კიდევ 1835 წელს პოლონეთში მყოფ პოეტს სწერდა ნინო ჭაგჭავაძე:
„Когда бог и шведет Вас опять в Циванджан, каждое местечко и утенок
адсь напоминает Вас. როცა მე და კატხა ვთამაშობთ ბილიერს, მაშინვე ფუტკ
მოგვაგონდება“.

დრონი წარვიდნენ... თანა წარიღეს
გულისა გრძნობა, ძალი ტრფობისა;
მარამა მე კი მარად მახსოვდეს
იგივე დრონი ნეტარებისა.

აწ არც კი მიცნობ, — გულისთ მარქმენული
ამ მოგონებამ არ შეგაწუხებს ლიონთქს
შენ განსვენებით მხოლოდ იტოცნლვ
და მე, თუ გინა, საფლავმა მფაროს.
(„მოგონება“, 1851)

ასე გამოიტირა პოეტმა თავისი სიყვარული ნინოსადმი. გრ. ორბელიანს ამინ შემდეგ სიყვარულზე აღარ უმღერია.

ზემოთ მოყვანილი ლექსით იხტრება გრ. ორბელიანის შემოქმედების მეორედ პერიოდი. მთელი ცხრა წლის განმავლობაში (1860 წლამდე) პოეტს მხატვრული არაფერი დაუწერია. 1858 წლიდან იწყება მისი ცხოვრების მესამე პერიოდი (1858-1883). ესაა გრ. ორბელიანის სამოქალაქო მოღვაწეობისა და ხელახალი პოეტური გამოღვივების ხანაც.

1859 წელს პეტერბურგიდან დაბრუნებული გრ. ორბელიანი ორი თვით ასრულებდა კავკასიის მთავარმართებლის მოვალეობას. 1862 წელს მ.ს. მისცეს ინჟინტერიის გენერლის წინი. 1860-1862 წლებში მეორედ ასრულებდა მეფისნაცვლის მოვალეობას, ხოლო 1864 წელს მესამედ ეკავა ეს თანამდებობა. რამდენიმე წელს იყო თბილისის გენერალ-გუბერნატორად. ამ დროს (1865 წ.) მოხდა ვადასახადებისაგან შევიწროვებული თბილისელი ამქრების აჯანყება („ბუნტი“), რომელიც პოეტმა-მთავარმართებელმა მკაცრად ჩააქრო.

1866 წლის შემდეგ გრ. ორბელიანს აღარ უმახტრნია.

1871 წლის 7 ივნისს გრ. ორბელიანს ვადაუხადეს სამხედრო-ადმინისტრაციული მოღვაწეობის ორმოცდაათი წლისთავი. მის პატივსაცემად გამართულ სადილზე გრ. ორბელიანმა განაცხადა: „გააოილო რამ სარგებლობა ჩემმა სამსახურმა-მეთქი თუ არა? არ ვიცი. ვიცი მხოლოდ ის, რომ დღღებულ ტახტს კეთილსინდისიერად ვემსახურებოდი“. ამავე წელს თბილისში ჩამოსულმა იმპერატორმა ალექსანდრე II პირადად მიელოცა გრ. ორბელიანს საიუბილეო თარღი და გადასცა ანდრია პირველწოდებულის ორდენი — უმაღლესი ჯიღლო იმპერიაში. პროგრესულ ქართულ ინტელიგენციას და მის პრესას ამ იუბილეში მონაწილეობა არ მიუღია.

70-იან წლებში გრ. ორბელიანი ჩაება ე. წ. „მამათა და შვილთა“ ბრძოლაში. მწერლობის საკითხებში თეორიულად იგი იცავს არქაისტულ პოეტკვას, რამაც 70-80-იანი წლების მის ბარათების ენაზედაც კი იჭონია ვავლენა — ავტორი ართულებს სინტაქსსა და ორთოგრაფიას (30-და 50-იანი წლების ბარათები გაკულეებით უფრო მარტივი ენითაა ნაწერი). ამ პერიოდის წერილებში მკითხველის

წინაშე წარმოსდგება მოგონებებში წასული ვეტერანი კავკასიური ომისა, აწმყოთუ
შეშფოთებული არისტოკრატი, გულგასენილი და მზიარული ერთსა და რვავე
დროს. გრ. ორბელიანი ზაპრობით ძველს მამაპაპეულ სახლში ცხოვრობს თბი-
ლისში, ზაფხულობით ტბახმელაში, ყოდაში ან ბორჯომშია. თანამედროვეებზე
ძალზე შთაბაგონებლად მოქმედებდა უმაღლესი ორდენებით შემკული მწიგნობარი
დი, თითქმის ლეგენდარული თავგადასავალი ხანგრძლივ ომებში მსახურობის
ძეომრისა, ქალაქის დემოკრატიულ ფენებთან პოეტის დარდიმანდული ნადიმო-
ბანი. ამავე დროს მას გულს უკლავდა ძველი შეგობრების სიშორე ან სიყვდილი.
ამათგან „ზოგნი სამუდამოდ ძილს მისცემიან დალისტის ვიწროებში“, ზოგნი
ღრმა მოხუცებულობაში სწერენ მას ბარათებს რუსეთის სხვადასხვა ადგილები-
დან; კავკასია, ეს „ეკებურთელა ღრაკონი“, გაუნძრევლად წევს და ყოფილ გე-
ნერალს უყვირს — „ძინავს თუ მართლა მომკვდარა“; დალისტის ზეობებში
ბილიკების ნაცვლად ახლა ფართო გზები გაუყვანიათ, „გუნობს ეტლები მიქრი-
ანა“, შამილი კალუგაშია; ყველაფერი ეს ზმანება უფრო იყო ძველი ოფიცერი-
სათვის, ვიდრე სინამდვილე. მოგონებანი, რომელნიც გრ. ორბელიანს კავკასიურ
ომიდან გამოჰყვა, მხოლოდ მისთვის გასაგებ ერთ-ნეტელს პეკრიდნენ სიცოცხ-
ლის უკანასკნელ წლებში...

გრ. ორბელიანი თავისი ცხოვრების ამ მესამე, უკანასკნელ პერიოდში გან-
საკუთრებით მწვავედ იგრძნო ყაფლანიანთა გვარის აგონია. 70-იანი და 80-იანი
წლების ბარათები პოეტისა აღსავსეა გოდებით ქართული არისტოკრატიის დი-
კარგულ დიდებულზე, მის ეკონომიურ და ფიზიკურ გადაგვარებულზე, თბილისის იე-
რის შეცვლაზე. ქართულ ლიტერატურაში არ შიიპოვება მეორე მწერალი, რო-
მელსაც ასეთი სიმძაფრით ეგრძნოს თავისი წოდების კატასტროფის მოახლოება
და მასავით შეძრწუნებულს მოეთხროს ამ კატასტროფით გამოწვეული შიშის შე-
სახებზე. ტბახმელის გამწვირებულ პერიოდში მხოლოდ ნაწილობრივ თუ ამშვიდებდა
პოეტს: „გუშინ და დღეს გამოიღარა, გამოზრწყუნდა მზე, ვაიბა. პერი შეიქმნა
მშვენიერი, გრილი, რბილი, ნებიერი, გამაცოცხლებელი, და მეცა დავეხეტება
მარტო მინდორში და ფიქრები ჰრბიან ისევ წასულთ წელიწადებისაკენ, როცა
გვიხაროდა სიცოცხლე და მოველოდით მუხთალ სოფლისაგან ვინ იცის რეებ-
სა“.* გრ. ორბელიანის ბარათების მთავარ ლეიტმოტივად იმეორიდან იქცევა „ო-
თქმა ქართველა თავდაზნაურობის ეკონომიურ სიღუბეჭირებზე, ქართული ენის
დევნასა და დაკნინებულზე, ბიუროკრატიისა და ვაჭართა კლასის აღვირახსნილო-
ბაზე. „რა ეპქნა, როგორ არ შევქმნუხდებ, ვუყურებ რა საქართველოს გაშვარებით
მდგომარეობასა? თავდაზნაურობა გლეხებითურთ დავრდომილი უიშვდით,
უნუგემოდ, სივლახაითა; ქართული ენა დევნილი არქიერისაგან და მის თანა-
მეპაზრე ნევეროვისაგან: ერთმან აღზოცა ეს ენა ღიმნაზიაში, ახლა შოკრეცა
მსკდილობს ყოვლის ღონისძიებითა მოჰხსნას სემინარიაშიაც; მოხელენი, ხელ-
აღებულნი ხალხის მოვლისაგან“...** თავდაზნაურთა მამულეების გაყიდვა პოე-

* ბარათი ისაკ თუმანიშვილისადმი, 1878 წ. (საქ. არქ. № 175).

** ბარათი სოფია ნიკოლისადმი, 1873 წ., 16 სექტ. („წერილები“, ტ. III).

ტის ღრმა გულისტვიცხვით იწვევდა: „სულ უფასოდ წაგვივა მამულები და დარჩება გაწვალებული, უღუკმა პუროდ, უნუგემოდ საბარალო ჩვენი თავდაზნაურობა, რომელიც იყო აქამომდე ამ ქვეყნისა პატრონი, მფარველი, მესამოლვე, შემნახველი ათასწლეულის განმავლობაში“.* — სწერდა ის ამასვე უჩინის პოეტი ბარათში ეკატერინე დადიანისადმი 1879 წელს.**

ბიზნისი

„ებლა შოგიდეთ საზოგადოლ საქართველოსთან და განსაკუთრებით ჩვენს გვართან — არც ერთს საუკუნეში, როდესაც ჩინდისები და ლანგთემურები, არაბები და ოსმალ-სპარსები შემოდიოდნენ და აობრებდნენ, ჩვენს მზარესა, შგონია, ჩვენი საბარალო საქართველო არ იქნებოდა ისეთს განწირულს მდგომარეობაში, როგორც ვართ ერთობ ჩვენ ამ დროს და მეტადრე ჩვენი გვირის უწინ მტრისაგან დამწვარს სახლსა ვაშენებდით ნელ ნელა, რადგანაც მიწა გვრჩებოდა გაოხრებისაგან და შოველოდით მომავალში უკეთესობას; ახლა ამუნებულის სახლადამ გვერეკებიან ვარეთ და აღარ ვიცით საით მივედარნეთ, რადგანაც ფეხქვეშადამ გვეცლება მიწა, და მომავალიცა აღარ არის ჩვენთვის; ჩვენი საყაფლანიშვილო მამული ერთიანად იყიდება; გაჩქარებულნი მოგვდევენ სოლღანნი, ქავჯავაძიანნი, ანდრონიკაშნი, ვანაშიანი, ციციანი, თარხნიანი, ერისთვიანი და სხვანი. — ...იყიდება მამუკას შვილის კოტენ მამული, იყიდება დავით ქავჯავაძის სახლ-კარი, ნაფარული, წინანდალი, მუკუზანი, და ერთის სიტყვით, იყიდება თითქმის მთლად საქართველო... ახლა ვის, ვის შევსბადელოთ, ვის შევაჯონოთ ესრეთი სამწუხარო მდგომარეობა საქართველოს არა თუ თავდაზნაურობისა, თვით გლეხობაც ამავე ტაფაში იწვიან...“*** მრავლის მეტყველია მისი ბარათი მის. ლორის-მელიქოვისადმი 1881 წლის 16 ივნისის თარიღით: „...ჩემად, კენესით და ოხვრით, კვდება და პქრება ის სახელოვანი თავდაზნაურება, რომელიცა ათასის წლის განმავლობაში მამაკობით ებრძოდა მთელს აზიას ქრისტეს სარწმუნოებისა და მამულის დასაცველად. საქართველო მრავალჯერ გაოხრებულა მონღოლთაგან, სპარსთა და თურქთაგან, ლანგ-თემურ-შაჰ-აბაზისაგან, მაგრამ დაემორჩილა მხოლოდ რუს ხელმწიფესა იმ იმედით, რომ მის მფარველობის ქვეშე ელირსება მშვიდობიანად და კეთილდღეობით ცხოვრებისა! ახლა რასა ვაპხედაეთ? ასე დაცემულა სულთა არა ყოფილა არა ოდეს. გაუძლებელი სიგლახაკე და უიმედობა გვიბნელებს გონებასა, შეგვიპყრა სასოწარკვეთილება, მოველოთ რა დღედღე, რომ გამოგვრეკენსახლადამ, მამულიდამ; გულზე გვაწევს სიძიმე ვეებისა, მწუხარებისა და ესრეთი უნუგემო მდგომარეობა რამდენისავე ათასის სულსა, შგონია არ იყოს კარგი თვით ხელმწიფისთვისაცა“. გრ. ორბელიანი პირდაპირ ევედრება მეფას:

* ბარათი სოფიო ნიკოლაისადმი, 1874 წ. (იხ. „წერილები“, ტ. III).

** „დროება“, 1885, № 190.

*** წერილი ივანე (ორბელიანისადმი?) 1878 წ. („წერილები“, ტ. III).

წარჩინებულ მოხელეს: „მოგვეწველეთ, შეგვეწიეთ, მოიხმარეთ რაც ძალე და ღონე გაქვს, გამოიხსენით ესენი პრიკაზის ტყვეობისაგან, თქვენის სახელის საღი-
დებლად, რომ შთელი საქართველო საუკუნოდ იყოს მლოცველი და მკურთხე-
ბელი თქვენი და საქართველო გამოიხსნას ისევ საქართველოს ერისაგან“
თის ავტორი არ ვრიგება იმპერატორის ერთგული მოხელე საქართველოში
საქართველო გადაშენების გზაზე შემდგარა სწორედ მეფის რუსეთთან შეერთე-
ბის შემდეგ. ამასვე სწერდა იგი სხვა ნაცნობ-მეგობრებსაც.

ყველან სიყვდილის მსახვრალ ხელს ხედავს პოეტი. აწუხებს ხაესმოდებული ტაძრებისა და საგვ.რეულო აკლამების ბედიც: „ფიტარეთი, ჩვენის მამა-პაპე-
ბის სასაფლაო, უფალს თაიროვს გაუხდია ცხვრების ფარეხადო“ — გულმოკლე-
ლი აღნიშნავდა იგი ქართული ზერითობაღვრების შესანიშნავი ძეგლის ხილის
დროს, სადაც, სხეთაშორის, თავისი შორეული წინაპრის, დიდი ყაფლან ორ-
ბელიშვილის საგანე ეგულებოდა.

როგორც ყოველთვის, მძიმე სულიერი მღელვარებისა და უიმედობის წლებ-
ში, გრ. ორბელიანი არც ახლა დაღატობდა თავისი ხასიათის შორეუ თვისებას —
ცხოვრებისადმი ხალისიან და მოყიდებულებას, ინტერესს ღბინისა და გ.რთო-
ბისადმი; ბევრი მისი კერძო ბარათი აღბუქდილია კემორით, მოქარბებული გონე-
ბამახვილობითაც. სრულიად ორიგინ.ლურ ელფერს მატებს ყოველ მის ნათ-
ქვამს, ქცევასა თუ ნაწერს ასეთი შეხამება იერემიას გოლებისა ს.ნგაინერ სი-
ხალისესთან: ბრწყინვალე სამხედრო წარსულის მოგონებით გართული პოეტი
პრეტერანსს თამაშობს ნიხტეი გენერლებსა და მეგობრების სინედრაონში,
შითთან ერთად ქეიფობს ორთაქალისაყენ დაძრულ ტოვზე, ზოლო სენტომენტალურ
გულწვილობას ამეღაენებს რომელიმე ხანგადანულ კნეინას გარდაცვალების გამო
ან კიდევ დრამატული პათოსით გამსქვალულ ეპისტოლეებს წერს საკეთარი
გვარის ისტორიულ ბედზე ღრმად ჩაფიქრებული. მკერი იუ აგებულების მამაკაცი,
შინაურობ.ში კერკას სახელით ცნობილი, თავისი შეცრეცილი ბაყენზარდებითა
და ფართო შებლით, გრ. ორბელიანი, საერთო სიყვარულსა და პატივიაცემის
იმსახურებდა, — „იარალის“ ავტორი უაღრესად კოლორტული ფიგურაა ეპოქის
ფონზე.

მაგრამ ბევრი რამ გრ. ორბელიანის ბიოგრაფიიდან ამჟამად ანაქრონიზმად
ისმის ისევე, როგორც მისი ეპოქის ბევრი სხვა მოვლენაც. სიამაყეოდ უაღრესად
საგული.ახმოა პოეტის აქტიური მონაწილეობა ქართული ლიტერატურისა და
კულტურის სარბიელზე. 80-იან წლებში არ ყოფილა არც ერთი მნიშვნელოვანი
საზოგადოებრივი საკითხი, რომელსაც გრ. ორბელიანი არ გამოხმარებოდა. მას
ინტერესებდა საქართველოში პოლიტექნიკური სკოლის დაარსების საკითხი
(1875), მონაწილეობას იღებდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებე-
ლი საზოგადოების ჩააოყალიბების საქმეში, გულისყურით ადევნებდა ლიტერა-
ტურაში ახალი ნაწარმოებების გამოჩენ.ს და ცნობილია, მაგალითად, თუ როგო-
რი აღტაცებით კითხულობდა ყაზბეგის მოთხრობებს. საგანგებოდ უნდა აღი-
ნიშნოს მისი ღვაწლი „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დადგენიისა და გამოცემის საქ-
მეში. 1880-1881 წწ. გრ. ორბელიანი თავმჯდომარეობდა იმ კომისიას, რომელიც

რუსთაველის პოემის ხელნაწერებს აწერებდა ერთმანეთთან. ამ კომისიაში შევი-
ოდნენ იმდროინდელი გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეები: ი. ჭავჭავაძე, რ. ერის-
თავი, ი. მეუნარგია და სხვ. აღსანიშნავია, რომ გრიგოლ ორბელიანის მოადგილედ
ამ კომისიაში იყო „შვილთა“ ბანაიის მეთაური ილია ჭავჭავაძე, ამრიგად 80-იან
წლებში გრ. ორბელიანი ახალთაობასთან ერთად მოღვაწეობს ^{ქართული} ^{მწიფი} ^{საზოგადოებრივი} ^{მოღვაწეობის} ^{სფეროში}.

გრ. ორბელიანი ღრმა მოხუცებულობას მიაღწია. ხშირად უწიოდა იგი თავის
მარტოობაზე: „კარგია, ვისაცა ჰყავს ცოლი, ვისაც ჰყავს ქვეყანაზე ვინმე გულ-
შემმატკივარი და ჩემსავით არა გდია ოთხს კედელს შუა“ — სწერდა პოეტი
ერთს თავის ნაცნობს.*

გრ. ორბელიანი გარდაიცვალა 1863 წლის 21 მარტს და იშვიათი პატივით
იქნა დაკრძალული ქაშვეთის ეკლესიაში. დასაფლავების დღეს პოეტის ცხედარ-
თან, სხვებთან ერთად, სიტყვები წარმოთქვეს ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წე-
რეთელმა. ილიამ თავის სიტყვაში სხვათა შორის თქვა: „...იგი იყო მპყრობელი
ჩვენის ქართული ენისა, იგი იყო მეუფე ჩვენის სიტყვიერების ძალღონისა და
სიმდიდრისა. იგი იყო მწერალი და მოქმელი, მაღალი ნიჭით ცხებული“.

* * *

1869 წელს გრ. ორბელიანი ინტენსიურად მუშაობდა „სადღეგრძელოზე“. ამ წლის 5 იანვრის თარიღით იგი სწერდა ალექსანდრე ორბელიანს: „ჩემო ბა-
ტონო, ბიძივე ალექსანდრე! მომირთმევია ჩემი ტოლუბაში, პირველი
თავი. გთხოვ კარგად გადავლო თვალი, და რაც არ მოგეწონოსთ, წაშალე და გა-
მოიგზავნე, რომ მეორეს თავს ხელი მიეჭყო“.** ერთი თავის შემდეგ პოეტი ისევ
ატუობინებს თავის კონსულტანტს: „მომირთმევია უწინდელი ტოლუბაში ახლა
სახელ გამოცვლილი; წაიკითხეთ და ისევ მალე მიზოძეთ თქვენის სხვადასხვა ზედ-
მიწერითა“ (ბარათი 1869 წ. 25 თებერვ. თარიღით).*** შემოდგომაზე პოეტს თი-
თქნის დამთავრებული ჰქონია ძირითადი რედაქცია პოემისა. 18 ოქტომბერს
იგი ატუობინებდა ალექსანდრე ორბელიანს: „ჩემო ბატონო ბიძივე ალექსანდრე!
პველემ მსთქვა „რაცა დავსწერე, დავსწერე“. მეცა მოგახსენებ, რაცა შემეძლო,
ის შევიძელ. — კარგია და გაგათავოთ! ნუღარ შემოიყვან განსაცდელში სხვადასხვა
მოთხრობებით საქართველოზე. ჩვენი ისტორია საესეა დიდსაქმეებით, დიდმაზა-
ცობით და მამულსათვის თავდადებით სიყვარულითა. ყოველთა ამათთვის დიდი
მწერლობა უნდა და მას მწერალსაცა „საწერელი ზღვა უნდა“ და მე კოდაზე
პატარა წყაროს მეტი არა მაქვს. — მომირთმევია შენი რვეული, რომელსაცა ჩა-

* წერილი ტასო ოგლობიციოსადმი, 1878 წ. 10 ივნ. თარიღით („წერი-
ლები“, ტ. III).

** იქვე.

*** იქვე.

უმეტე შენგან ნათქვამი სახელები, და სხოლიოებში შენ თვითონ განმარტე. ვინცა არიან იგინი. — შენი ერთგული გ რ ი გ ო ლ ი. 18-ს ოკტომ: 1869წ.

1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი აქტიური მონაწილის გარკვეული წეს-ლი „სადლეგრძელის“ საბოლოო ვარიანტის დამუშავების პროცესში — თავის-თავად ბევრის მეტყველი ფაქტია. ამის შემდეგ განსაკუთრებულად ყურადღება ენიჭება ალექსანდრე ორბელიანისადმი მიძღვნასაც, რომელმაც უკვე 1832 წელს პოემას წინ უძღოდა (პოეტმა იგი მხოლოდ 1879 წლის გამოცემაში დაერთო პოემას ბოლოში).

1870 წელს გრ. ორბელიანი კიდევ მეშობდა თავის პოემაზე. ნაწარმოები გამოქვეყნდა 1871 წელს ეტრნ. „კრებულის“ № 1-ში. პოემის სათაური საბოლოოდ ასე გაფორმდა:

ს ა დ ლ ე გ რ ძ ე ლ ო

ანუ

ომის შემდგომ ღზინი, ერევნის სიახლოვეს.

მკითხველი საზოგადოება და იმდროინდელი სალიტერატურო პრესა გრ. ორბელიანის ამ ნაწარმოებს აღფრთოვანებით შეხვდა.

„ტოლუბაშის“ I და II ვარიანტებთან შედარებით „სადლეგრძელის“ საბოლოო რედაქცია ხასიათდება პატრიოტული მოტივის გავრცობით, ისტორიული გმირების რიცხვის გაზრდითა და მისი იდეალიზაციით. სწორედ ეს მომენტი განასხვავებს ძირითადად გრ. ორბელიანის ნაწარმოებს ეუკოვსკის „მომღერლისაგან“.

„სადლეგრძელი“ არაა სიუჟეტური ნაწარმოები. იგი წარმოადგენს ღზინის მე-თაურისა და მხედრების მიერ წარმოთქმულ სადლეგრძელოებს, რომელთაგან თვით-თველი გარკვეული თემის ან ამა თუ იმ ისტორიული გმირისადმი მიძღვნილა. პოემა იწყება ომის შემდეგ, ბინდისას „ცეცხლებით განათებული“ და დაღუშებული არის აღწერით, სადაც ქართველთა ქარის ბანაკია დაცემული. „მთოვარის წელი შექით მოფენილ“ გარემოში „მორიგი სავსე ფიალით“ ქარი ეთხოვება „ომში დაცემულ“. შემდეგ სადლეგრძელის ღზინის მითავე იღებს იმ „წინაპართ მონახსენებლად, რომელთა დამსდევს სიცოცხლე მამულის ასამაღლებლად“, და რომელთა „დიდების მოედანი“, „მათი სახელი, მათი ხმალი და საქმენი სახელოვანი“ კიდევ ცოცხლობენ, თუმცა „მათი საფლავნი დროს შეუშუსრავს და აღუგვია“. თამადა მოეწოდებს ქართველთ „პატევით მიმართონ თვალნი წარსულთა ძველთა საეყენეთა“, რადგან „მათში სახელნი მსხანან ნათელნი II გმირთა, მამულის განმადიდეთა“.

„სადლეგრძელის“ საბოლოო რედაქცია აქამდე იქორებს „ტოლუბაშის“ პირველ ვარიანტს. შემდეგ იწყება თვითონ ამ „მამულის განმადიდებ გმირთა“ ქება. პირველად დასახელებულია მეფე ფარნაოზი (და არა მხოლოდ ვახტანგ გორგასალი, როგორც I ვარიანტში). პოეტი აღნიშნავს მის დამსახურებას ქართველი ხალხის წინაშე („შენ ჰე, ფარნაოზ, ჰქმენ ერთ-მთავრობა II შენ მოეც ქართველს წიგნი პირველით“). ამის მოსდევს „ქრისტეს ნათელით განათლებული მეფე მარიაან“, რომელიც „ბრწყინავს გვირგვინით“ და „ჯვარისა ძალით გარე-მორტყმე-

ლი შემქმნის კერპთა მათის ბომონით". შემდეგ მკითხველის წინაშე წარმო-
დგება სახე „მუზარადს მგელ-ლომ გამოსახული“ ვახტანგ გორგასანისა. „არაღის“
შეხედვით სპარსელნი თრთოდენ“. შესანიშნავ ტაეებს უძღვნის პოეტი დავით
აღმაშენებელს, რომელიც „გაოხრებულ ივერს“ „ზეციის წყალობით“
ახსიათებს მის დიდ სახელმწიფოებრივ ღვაწლს ქართული ხალხის წინაშე.
დებს „უძლეველ მხედართ მთავარს“, რომელმაც აღადგინა და „ფენიქსებრ გე-
ნახლა“ ივერი, თანაც „შირვან-დერბენდამდე ხმლით შემოხაზა“ მისი საზღვარი.
დავით აღმაშენებლის ზოტბას მოსდევს თამარის გარეგნობის პლასტიკური
აღწერა:

გარსკვლავად გვინათის სახე ნათელი
თვალნი სიანის გამოშაცენნი,
სარო-ტანადი, ნაზად შრხეველი,
თითნი ნარნარად ბროლის ნათლნი,
ვითარცა ღმერთა მშვენიერების,
ქველ-მოქმედების, სახიერების,
ვით მტრედი მადლის მშვიდი და წყნარი,
ეგრეთ მშვენიებით მოვალს თამარი.

თამარის „გვირგვინა უხურავს დიდებას და სათნოებას“, „მუზნი განადიდებენ მისსა მეფობას“, ხოლო

მის დროშას მოსდევს დიდი ორბელი,
შოთა უყვდავი, ბრძენი კუონდილი,
მხედართ-მთავარი დიდი მხარგრძელი
და გამრეველი, ლომებრ გულადი.

თამარისადმი მიმართულ სადღეგრძელოში გადმოცემულია ერთი სცენა დიდებულ ლაშქრის თავმოყრისა საქართველოს ყველა კუთხისა და ტომის წარმომადგენელთა დახასიათებით. აქ არიან: კახი ფარ-შუბით, თუში ხმლით, აბჯრით დამშვენებული ფშავ-ხევსურნი, მკლავით ძლიერი ქართლელი, ფეხმარდი თსი, ბრძოლაში შეუპოვარი შიიული, სწავლით ქებული მესხი, ზრდილი ივერი, მშვიდლოსანი აფხაზი და მკვირცხლი გურული და მეგრული. თამარი მათ ლოცავს ჭკაართი და ამხნეებს ლაშქარს. ქართველი იღებენ კარნუს (არზრუმს) და სინოპს. ვასცდებიან არეზს, თავრიზს, ყაფლანქეს და „ღეთის რისხვას დასცემენ ყაზმინს“... დავითისა და თამარისადმი მიმართული ქება მოწონებს გრ. ორბელიანის დიდ სიყვარულს ძველი საქართველოს გმირული წარსულისადმი, ქართლის ცხოვრების საუკეთესო ფურცლებისადმი.

თამარის ზოტბის შემდეგ პოეტი ასახელებს ქეთევან დედოფალს, რომელიც სპარსელებმა აწამეს თავრიზში 1624 წელს შაჰ-აბასის ბრძანებით. თეიმურაზ I-ის ცნობილ „ქეთევან დედოფლის წამებასთან“ ერთად გრ. ორბელიანის პოემის ეს ადგილი მოკლე, მაგრამ საუკეთესო აღწერაა საქართველოს გამოჩენილი დედოფლის „ტანჯვისა მამულისათვის“. ამასთან ერთად „ნათელგვირგვინად მოსჩანან კახეთის მხსნელი გმირები # ელისბარ, შალვა, ბიძინა მტარვლისგან დატანქუ-

ლები". ყიზილბაშთა წინააღმდეგ 1659 წლის კახეთის აჯანყების ამ მეთაურთა სახელები XIX საუკუნის ქართულ პოეზიაში გ. ორბელიანის შემდეგ („სურათი მოთხრობა“) გრ. ორბელიანმა მოიხსენია საქართველოს ეროვნულ გმირთა შორის. პოეტი არ იფიქრებს აგრეთვე იარაღის გმირებს — ცხრა ძა ხერხეულიძეთ, მეფეთა ერთგულ ამილახვარს (ზედგინიძეს) და „ოთხ ზაალს“. **ერეკლე** ლესთეის დიდი სამსახური გაუწევიათ. შემდეგ პოეტი ქრონიკებში ხედავს ხევას მიმართავს. შეაქვებს ვახტანგ VI სჯელმდებელს, „სწავლის მოყვარესა და გონება ამილღებულს“ და დასძენს:

უცხოთა ცის ქვეშ მარტოობს მისი საფლავი ობოლი,
დაუტირავე ჩვენთაგან, ჩვენთვის კი დამიწებული!

პოემის ეს ნაწილი — მოცულობით ძველა დანარჩენ სადღევრძელოზე ვრცელი — მთავრდება ერეკლე II ხოტბით. გრ. ორბელიანი უსახვროდ შეყვარებულია ძველი საქართველოს ამ უღიდეს სახელზე. იგი მას „ივერიისა ნუგეშდიდებისა“, „თავისის ღრის გამშვენებელს“ და „მამაცთა შორის საყვირველებას“ უწოდებს. ერეკლე დანახაიათებულია როგორც „მტერთა შემოსეგრელი“, რომლის „დღენი... ემსგავსნეს ჩასვენებულსა ბრწყინვით მუხს“. პოეტი ფიქრობს, რომ

მამული ველარ იხილავს ირაკლის ხმალსა შღვლვარეს,
დიდება ივერიისა მასთან მარხია სამარეს.

ეს ტაეპები გვხვდება ჩერ კიდევ „ტოლუბაშის“ მეორე ვარიანტში, რომელიც ჩვენი დაკვირვებით 40-იან წლებშია დაწერილი (და არა 1826-1827 წლებში, როგორც აქამდე ფიქრობდნენ). ამ ტაეპებს მიხედვითაა ერეკლეს შეასანიშნავი ძის ლევანის დანახაიათება. მოხსენებულია ლეკების დაეკვა ყვარელზე, ქართველთა გმირობა, — ქვაბულიშვილების, რატიშვილის, ბოსტას, დავით ბარათაშვილის და ბებურიშვილის მამაციობანი და „კახეთის თვალის ყვარელის გამოხსნა“ ლეკებისაგან. შემდეგ შექმნილია დავით სარდალი (ორბელიანი) „და ზ.ქარია, მიწისა მგელი“ (ანდრონიკაშვილი). აგრეთვე „გუნდნი და გუნდნი ვაკაკათა“, „აზატ-ხანის დამხობნი“, „თემურის მებრძოლნი“, „ასპინძის გმირები“ და სხვანი, „რომელთ შეჰღებეს მტრის სისხლით მტკვრის ზვირთნი აღვლებულნი“. ისტორიულ გმირთა ვრცელი სადღევრძელო-ხოტბა მთავრდება ალა-მამამად-ხანის შემოსევისას ხამასი არაგველის გმირობისა და თბილისისათვის ბრძოლის სურათის აღწერით, როდესაც „წახ და თბილისი და მასთან დაემხო ძველი ივერი“.

ამ ვრცელი სადღევრძელოს უკანასკნელი სტროფი, რომელსაც მხედრება იშვოტებენ. ისტორიული გმირების ღვაწლის ზოგად დახსიათებას შეიცავს:

გმირო, მამულის მადიდნო, თქვენა ხარო ჩვენი დიდება!
თქვენთა სახელთა ამაყად წარმოჰსთქვამს შთამოშველობა!
თქვენთა საქეთა მოთხრობით იოხუეს ცრებლ-მოედინება,
მხნეობით აღტაცებული ჭაბუკი ხმალსა მიჰსწედება!

ამ ტაგებებს მოსდევს სადღევრძელო ნიკოლოზ I-ისა:

ხელმწიფეე ჩენო,
ძლიერო ბრძენო,
ნიკოლოზ დიღო სულგრძელეზითა
მხედარნი შენნი,
ერგულნი, მხნენი,
ეკსევათ შენს სადღევრძობს მოწიწებითა.

შემდეგ ხელმწიფის სადღევრძელოში გაფანტულია ტაგებები (ზოგან შეცვლილა და ახალი რედაქციით) ლექსისა „გულნი ივერთა“. პოეტი შექალაქდებს რუსეთის მონარქს „ძველად გამჭარალი სწავლის ლამპარი კვალად აღნთობს“ ივერთას, დაუბრუნოს მას „თამარის დღენი დიდების დღენი“. პოემის ეს ადგილი — ხელმწიფის სადღევრძელო — წარმოადგენს გავრცობილ ვარიანტს ლექსისა „გულნი ივერთა“. პოემაში მას ის ადგილი უჭირავს, რაც ალექსანდრე I-ის სადღევრძელოს ეუკოესკის „მოძღვრალში“ (დ.წ. ამის შესახებ იხ. ზემოთ).

თითქოს სრულიად მოულოდნელი იყო ამ პოეტური დადასის შეტანა პოემაში 1870 წელს, როცა ნიკოლოზ I დიდი ხნის გარდაცვლილი იყო. მაგრამ აქ ორი გარემოებაა გათვალისწინებული: 1. გრ. ორბელიანს თავიდანვე ჰქონია განზრახული პოემის საბოლოო ვარიანტში (ნ.წარმოების დასრულებისას) მონარქის ქების შეტანა. ავტორს ამის აიძულებდა კომპოზიციური პარალელიზმი ეუკოესკის პოემისადმი. 2. ეს ქება ერთადერთი ადგილი უნდა ყოფილიყო ნაწარმოებისა, რომელიც მსუთითებდა პოემაში ნაგარაუდევ ეპოქაზე. კერძოდ 1827 წელს ერგენის ადგობზე, რაც ნიკოლოზ I ხელმწიფობის პირველ წლებში მოხდა (აქვე აღენიშნავთ, რომ ტაგები „ნიკოლოზ დიღო სულგრძელეზითა“ ბექდური სახით პირველად გამოჩნდა გრ. ორბელიანის ლექსების 1884 წლის გამოცემაში, პოეტის გარდაცვალების შემდეგ. „კრებულში“ დაბეჭდილ ტექსტში და 1873-1879 წ.წ. გამოცემებში იგი არ მიიზიგებთ: როგორც ჩანს პოეტი დიდხანს მერყეობდა აღრესატის უშუალო დასახელებისას. თავის სიცოცხლეში პოეტს იგი არ გამოუქვეყნებია).

ხელმწიფის ქების პირველი ვარიანტის („გულნი ივერთა“) და მეორე, ყირიმის ომის დროინდელი ვარიანტის („ტოლუბაშიდან“) * შესახებ დაწვრილებით ვილქარაკეთ ზემოთ. „სადღევრძელოს“ საბოლოო რედაქციაში პოეტმა შესაძვ. გადაამუშავებული ვარიანტი შეიტანა და ამით შეაფარა ის ხარვეზი, რაც მისი პოემის აღრინდელ ვარიანტებს ჰქონდა ეუკოესკის ნაწარმოების სათანადო ადგილთან შესაბამისობის თვალსაზრისით.

ეს რაც შეეხება ხელმწიფის ქების კომპოზიციურ ფუნქციას „სადღევრძელოში“. როგორია მისი იდეური ფუნქცია?!

გრ. ორბელიანის შემოქმედების I პერიოდში „გულნი ივერთას“ წარმოშობა

* აღნიშნული ტაგები („ნიკოლოზ დიღო...“) ავტორმა პირველად შეიტანა ხელნაწერ ვარიანტში („ტოლუბაშიდან“) 1854 წელს.

იდეური თვალსაზრისით განსაკუთრებულ და მნიშვნელოვან შედეგებს არ
წარმოადგენს. 1832 წლის შეთქმულების იდეური მონაწილის მსოფლმხედველობა,
როგორც ჩანს, „ივერიის დიდების“ აღდგენის ერთ-ერთ შესაძლებელ ფორმად
ზოგჯერ, დაეძვების შემთხვევებში, სთვლიდა რუსეთის ძლიერი მიმარტვის პირად
მოწადინებასა და მისი ჩარების გამოყენებას საქართველოს ისტორიის განმარტვის
მონარქის რევიმის დამხობის მხერგაღე მოსურნე ყოფილიყო 1832 წლის
შეთქმულების ხანაში, თავისი შემოქმედებისა და ცხოვრების მესამე პერიოდში
კი აღრინდელ პოლიტიკურ იდეალებში იმედგაცრელებულ გრ. ორბელიანს
„საღღვრატელოში“ შეაქვს გარდაცვლილი იმპერატორის ქება რომელიც უფრო
ვედრებას ნიაგავს, ვიდრე ლეინონსავამ თამაღის მიერ წარმოქმულ პანეგირიკს.
სასოწარკვეთილი და უიმედო პოეტი, რომელიც 70-იან
წლებში ძველი საქართველოს ნანგრევების წინაშე
იღვა, თავის სულიერ განწყობილებებს მიაწერს 1827
წელს „ირაკლის თაფასთან“ მღგომ, მართალია, ივერიის
ძველ დიდებაზე რომანტიკულად შეყვარებულს, მაგრამ
არც მთლად უიმედო, მებრძოლ და ახალგაზრდა გრ.
ორბელიანს, „საღღვრატელოში“ ლაპარაკობს არა პასკევიჩის არმიის ოფიცე-
რი და 30-იანი წლების მებრძოლი ქართველი პატრიოტი, არამედ მოხუცი პოეტი,
სასომიხდილი არისტოკრატია 70 იანი წლებისა, რომელსაც ზოგჯერ „ძველი
ივერიის აღდგენის“ ძალზე მცდარი და იღუბორული პერსპექტივა ასაზრდოებდა:
გარდაცვლილი დესპოტი მისი უსაფუძვლო იმედის დასაყრდენი ვერ იქნებოდა!
პოეზის შემდეგი საღღვრატელო მიმართულია იმპერატორში, რომელსაც
აეტორი გვიხატავს დედაიმიწის უღამაზეს კუთხედ:

სხვა საქართველო საღ არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა?
ერი გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა?!

მაშელის სიყვარულით ანთებული პოეტი მოეწოდებს ქართველთ:

სოფელი იმღ არა ღირს, კაცი ნატრობდეს ეამს გრძელსა,
თუ ფუჭი მისი სიკოცხლე ვერა რას არგებს მამულსა!
მის საღიდებლად ჩვენც შევხვდეთ უშიშრად ათასს მახვილსა,
და მოგვკედეთ, თუკი სიყვდილით ვადიდებთ მი.სა სახელსა!

მაშელის ზოტბას ევლის საღღვრატელო მეგობრობის დმი, პოეზის ამ ადგილას
აეტორი გამოთქვამს ღრმა პუზანისტურ შეხედულებებს აღამიანის მოვალეობის
შესახებ. იგი ქაღაგებს „ეთილ საქშეს“ „სხვისი ტყვილის“ გაგების აუცილებ-
ლობას. გრ. ორბელიანის აზრით აღამიანი უნდა „სღვენიღეს სულმოკელობას“,
„ღამწავრელ ძალას და მის უსამართლობას“, „კაცის წამპიღწველს, უშინღურს
ანგაარებას“, „ყოველს რაც უშლის კაცისა სელის მალღობას“. ამ პოეტური ტი-
რადის მწვერვალია განთქმული სტროფი:

მეცით ნიქსა გზა ფართო, თაყვანისცემა ღირსებას:
ნიქს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს და არა გვარიშვილობას!
კაცი ის არის, ვინ არის ზეგარდამო მაღლით ცხებული
მის მხოლოდ დე-წლი არს კეთილ, მით მხარე დამშვენებული!

ქართული
პენსიონერების
კავშირი

მეგობრობის სადღევარძელო თაედება მოწოდებით:

ვიყენეთ ცოცხალნი მეგობრად და ვინცა ომში დაეცეს,
ტრეზნი, კურთხევა მეგობართ თ-ნ გააყალოთ საპარეს! *

მომდევნო სადღევარძელო ეძღვნება სიყვარულს. პოემის I და II ვარიანტები უკვე შეიცვალა ამ ადგილს და ჩვენ მას შევეხებთ პოეტის სატრფიალო მოტივების ანალიზის დროს. მაგრამ სიყვარულისადმი მიძღვნილი სადღევარძელოს საბოლოო რედაქცია უფრო გ-რცობილია. გაღრმავებული და დახვეწილი, რაც აგრეთვე აღნიშნული გეჟონდა ზემოთ. პოემა მთავრდება ბუნების გამოღვივების აღწერით. ქართულ პოეზიაში იშვიათად მოიპოვება განთიადის ისეთი წარმტაცი სურათი, როგორც ვ. ორბელიანის კალმითაა შესრულებული. „სადღევარძელოს“ ეს ფინალი პოეტური შექცევალია საერთოდ ვ. ორბელიანის პეიზაჟურ მხატვრობაში. საილუსტრაციოდ მოვიყვანეთ ორ სტროფს:

ცისკარმ-ნ აღმოსავლეთი ვარდისა ფერად შექდება,
ცას სიხარული მოქფინა და ქვეყანასა შეენება!
ფენტონ ცეცხლის ალებრივ შორს გაბნეულნი ღრუბელნი,
ცა მშვენიერობს, ნათლდება... მასა შევნატრით ჭილველნი!
იღუვა ბინდი ღამისა, ცაში ვ-რსკვლავნი ჰქრებანი!
ათასის ხმებით ფრინველნი განთიადს მიეგებანი!
მოჰქრის დილისა ნი-ვიც გულისა მაგრილებელი;
ფშვინვა დაიწყეს ყვავილთა და ბაღში ფოთოლთ შრიალი!

პოეტი მიესალმება „მიძინებულ ბუნების“ ასეთს გაღვივებას, დილის შექც და მიმართავს მას:

სინელეს აქრობ ნათელით, სიყვდილით ჰბაღუ ცხოვრებასს.

ამრიგად პოემა იწყება ბინდის დაღვრის აღწერით და მთავრდება განთიადის ზეიმის გამოსახვით. ღამისა და დილის კონტრასტული დაპირისპირების ასეთი, თითქოსდა მუსიკალური სიმუნიონის ლეიტმოტივის მსგავსი, განვითარება ვ. ორბელიანის უსიუფეტო პოემას ერთგვარ კომპოზიციურ მთლიანობას ანიჭებს.

„სადღევარძელოს“ ბოლოში აქვს მიძღვნა ალექსანდრე ორბელიანისადმი. ამ მიძღვნაში პოეტი მოაგონებს თ-ვის ადრესატს. რომ მათი „ძანი და ტოლნი ვაჟაკანი“ აღარ არიან ცოცხალთა შორის და „ქველთაგან დ ვშოით მე და შენა“. პოეტის ღრმა მწუხარებას გამოხ ტავენ შემდგომი ელემენტური სტრიქონები:

* ეს ადგილი ასევეა „ტოლუბაშის“ I და II ვარიანტში.

ან ეს რაცა ვსთქვი, რადა ვსთქვი, თუ რაც მინდოდა ვერა ვსთქვი და ვერ ვსთქვი რაცა, ის წყლულად გულს დაშთა და შით ვიგანყის! შავრამ, თუ ვინმემ აქ შოვა აზრი ნაცნობი გულისა, ვივიწყებ, რაც ესეი სიმწარე ეკლიანს გზაზე სოფლისა!..

1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი მთავარი მონაწილის **გიორგი გვახაჩიშვილი** გასაგები უნდა ყოფილიყო, რის „თქმაც“ ეწადა, მაგრამ **გიორგი გვახაჩიშვილი** გრ. ორბელიანმა. ალ. ორბელიანს ალბათ ჩინებულად ესმოდა აგრეთვე პოეტის მიერ ნართაულად აღნიშნული მის მიერ „შესმული სიმწარე“ (გრ. ორბელიანი, უეპველია, თავის ძველ იარებზე მიუთითებს ამ მიძღვნაში). უკანასკნელი ტაეპი მიძღვნისა ღრმა პესიმიზმითაა გამსჭვალული:

ექმზერ მწუხარებით მომავალს და ვკსწყველი ფუჰად
წარსულსა.

თანაც ეს სტრიქონები, შიელ მიძღვნასთან ერთად, იდეურად აუქმებენ რუსეთის მონარქიაში მიმართულ პოეტურ ეედრებას.

„სადღეგრძელო“ შესანიშნავი პოეტური ნაწარმოებია, მაგრამ მის თან ახლავს ზოგიერთი თვალსაჩინო ნაკლიც. ესაა: ალაგ-ალაგ სტილისტურად დაუხვეწავი სტრიქონები, სუსტი რითმები (რაც პოეტას ლირიულ ლექსებშიაც ხშირია). ზედმეტი შვევრმეტყველებისა და დამრიგებლობის ტონი (რასაც თვით აეტორიც გრძნობს!).

* * *

საქართველოს წარსული დიდების აღდგენის სურვილი, აგრეთვე კაცობიერებისა და პეშანიზმის მაღალი იდეალები, რომლებიც „სადღეგრძელოშია“ გამოთქმული — ძირითადი შოტივებია გრ. ორბელიანის პოეტური შემოქმედებისა საერთოდ მესამე პერიოდში. ამ ხანებში წერს გრ. ორბელიანი აგრეთვე თავის საუკეთესო პატრიოტულ ლექსს „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“ (1877), სოციალური შოტივის შემცველ განთქმულ „მუშა ბოქულაძეს“ (1877) და შესანიშნავ „ფსალმუნს“ (1879), რომელიც პოეტის ზნეობრივი იდეალების გამოხატველ ნაწარმოებად უნდა შივიჩნით.

„თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“ XIX საუკუნის ქართული პოეზიის ლირიული შედეგრების რიცხვს ეკუთვნის. ეს არის მონოლოგი შობილური ქვეყნის ბედზე ღრმად ჩაფიქრებული მოზუცი პოეტისა, რომელიც ბეთანიის განთქმული ფრესკის წინაშე დგას და მოწიწებით შესაქქერის თამარის სახეს; იგი „ერემპორეული ემთხვევა“ თამარის „ფერზთ“ და აშბობს:

მიხარის — გიზერ,
ექსწუხერ — და გიზერ,
და ესრეთ შერა მსურს სიკედელამდე,
არ გამოფხიზლდე,
რომ აღარ ვგვრძნობდე,
ჩემი სამშობლოს სულით დაცემას!..

ქვეყნის გულმომცველი სინამდვილით შეძრწუნებული პოეტის მხარე უდუნება, რომ ოდესღაც „ყვავილოვანი შენი წალოტი“ „ალარ ბრწყინავს მთელს ქალაქს“ და „მეც დიღებულად ჩასვენებულს“ „ვიგონებთ შენს დროს“, რომ „გულ-მომცველი“ „სრულიად არ წავსწყდეთ ციან შემრისხავნიო“. იგი ვედრდება „მეც ხედოს ბედგრულს“ მის „სატრფოს-მამულს“ და აცურთხოს წვალით, რათა მისი „ივერი აღსდგეს ძლიერი და დადგეს ერთ სხვა ერთა შორის“ წმინდა საყდრით, მდიდარი ენითა და „სწავლისა შუქით განათებული“. თაბარის მიერ ნაყურთში მოშავალი საქართველო პოეტს წარმოუდგენია „ზნე-ამაღლებულ“ და „სულიერად განახლებულ“ ქვეყანად, სადაც „გამქრალა ბნელი უმეცრებისა“ და სადაც კვლავ „ისმის სიტყვა ჭართელი რუსთაველისა“. ამ ვედრებას მოხდევს ღრმად პესიმისტური ტაეპები:

...მარამ კად თვალნი
გაქვს მოქეულნი,
და მე ველარ მენობ გულ-შემცნერისა,
დამცირებულსა,
ხნა-მიღებულსა,
ბედ-დაკარგულის ივერიის ძეს!
ექვეით აღვსილსა,
უსასოდ ქმნილსა,
გულ-უიმედოს, გაუხარებულს!..

უიმედობითა და ტრაგიკული პათოსით გამსჭვალული ეს ტაეპი მოწმობს, რომ „ექვეით აღვსილ“ გრ. ორბელიანისათვის დაბნული იყო საქართველოს მოშავლის რწმენა. იგი კითხულობს:

ვაჰ, თუ რაც წახდეს,
ველარა აღვსდგეს,
ველარ აყვადეს ახლის შენებებით?
და რაც დაეცა,
ის წარიტ:ცა
შევიან ყორანმან ვით უმწე მსხვერპლი!

ლექსს აქვს ტიპური რომანტიკული დასასრული:

ჰე, ცრუ სოფელო,
დაუნდობელო.
შენში კეთილი საღ არს ფერ უცვლელ?
დიღება ჩვენი
კად სხივიმფენი,
ნეთუ ესლა გვაქვს, ვახედავთ ჩასაცა?
დაურუებულსა,
გზა შეუვალსა,

უდაბურს ტყეში ტაძარს დარღვეულს.

სად სახე მეფის

დიდის თამარის

პანანს ძველს კედელზედ გაოხრებული.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

გრ. ორბელიანის შემოქმედების ერთ-ერთი ძირითადი თემატიკა მძიმე და დუხჭირი აწმყოს საკითხი და ოცნება „საღვთისმშობლის დიდების აღდგენისა მის უკანასკნელ პატრიოტულ ნაწარმოებში სასოწარკვეთილების შეგნებითაა გაშუქებული. მაგრამ იქვით აღესილ პოეტს ივერიის ხელახალი აღორძინება არ სკეტა.

„თამარის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“ იშვიათი ემოციონალური ნაწარმოებია, რგი მოვლი სისავსით ამხელს გრ. ორბელიანს, როგორც პოეტსა და ადამიანს, რომლის სანუკვარ და ამო ოცნებას „ძველი ივერიის“ დიდების ხელახალი ბილვა შეადგენდა.

მიუხედავად გრ. ორბელიანის პატრიოტიზმის წოდებრივი ფესვებისა და ისტორიულ ასპექტში სრულიად გასაგები შეზღუდულობისა, მისა პატრიოტულმა კმნილებებმა, უწინარეს ყოვლისა „საღვთისმშობლისა“, „იარაღმა“ და „თამარის სახემა“ დიდი როლი შეასრულეს ქართველი ხალხის ეროვნული შეგნების განმტკიცების მხრივ XIX საუკუნეში. ამავე დროს ზემოთ დასახელებულ ნაწარმოებთა მხატვრული ღირსებები დიდი და მრავალფეროვანია.

* * *

გრ. ორბელიანის შემოქმედების მესამე პერიოდში მკაფიოდაა გამოხატული აგრეთვე კაცობრივობის, პედაგოგიისა, და, ამასთან დაკავშირებით სოციალური პოტიეებიც. „საღვთისმშობლის“ საბოლოო ვარიანტში (1870) გამოთქმული აზრები წოდებრივი განსხვავებებისაგან დამოუკიდებლად ნიქისა და ღირსებისადმი პატივისცემის შესახებ, ადამიანის სიკოცხლის მიზნად „ეთილი საქმისა“ და „დაცემულის აღდგენის“ აღიარება შემდგომს გაღრმავებას პოელობენ ლექსებში „მუშა ბოქუ ლაქე“ (1879) და „ფსალმუნი“ (1879). ფიქრობენ, რომ ამით გრ. ორბელიანმა ერთგვარი ხარკი გაიღო ეპოქის მოთხოვნილებათა წინაშე და რგი ძალაუნებურად გამოეხმაურა ახალი თაობის პროგრესულ იდეებს. ეს შეხედულება მხოლოდ ნაწილობრივ შეიძლება გავიზიაროთ. საქე ისაა, რომ გრ. ორბელიანის შემოქმედებაში ფილანტროპიული იდეები და საზოგადოების დაბალი ფენების ბედ-იღბლისადმი ინტერესი შეიმჩნევა უფრო ადრეც, მისა პოეტურა ბიოგრაფიის I და II პერიოდებში (1827-1858 წწ.) ზვენ უკვე აღნიშნული გვირგნადა, რომ გრ. ორბელიანის კალამს ეკუთვნის პროზაული ესეიზი „ამბავი რიგის ღოშპიტალში ნათქვამი“ (1835), რომელშიაც თანაგრძობის ტონითაა მოთხრობილი თავგადასავალი ობლად დარჩენილი გოგონაი, რომელსაც პრავალი დამცირება უგემნია. 1832 წელს გრ. ორბელიანმა თარგმნა ჰერდერის „სამნა მეგობარნი“, რომელშიაც გამოთქმულია ის აზრი, რომ მხოლოდ „საქმენი კეთილი“... „არა დაუტევენ კაცსა, ესენი წარუძღვებიან მას დიდისა მსაჯულისა ტახტისადმი“

(ე. ი. ღმერთის წინაშე. ა. გ.). ყოველივე ამის შემდეგ მოულოდნელი არ უნდა იყოს პოეტის სიტყვები „სადღეგრძელოში“ (1870):

რა არის ჩვენი სიციცხლე, თუ არა საქმე კეთილი?
თუ არ აღვადგენთ დაცემულს, არ ვეჭვნეთ
თუ არა ვსდევნით ბოროტსა, მართლის არა ვართ

„უსალმუნო“ (1879) ერთგვარად აყამებს პოეტის ზნეობრივ და ჰუმანიურ შეხედულებებს:

ვინა აღვიდეს მაღალსა მას მთასა წმიდასა,
სადა ჰგალობენ ანგელოზნი ღვთისა დიდებისა..

ვინც ძლიერებას ხმითა მაღლით ამცნო სიმაართლე
და ძმას დაცემულს მიჰსცა ხელი და აღადგინა.

როგორც მკითხველი ხედავს, გრ. ორბელიანის ჰუმანიური იდეები ძალზე ხანდაზმულნი ყოფილან და ისინი მარტოოდენ გარეგანი მიზეზების ზეგავლენის შედეგად არ წარმოშობილან 70-იან წლებში. აქვე უნდა მოვიგონოთ გრ. ორბელიანის „დ. ო...ის დარღები“ და ზოგიერთი მისი მუშაობაში, რომ ეს აზრი უფრო დამაჯერებელი გახდეს მკითხველისათვის. ჰუმანიზმი სრულად ორგანიული და ბუნებრივი ნაწილია გრ. ორბელიანის პოეტური ბიოგრაფიისა. ეს გარემოება პირველად ჭერ კიდევ ი. კაჭავაძემ აღნიშნა.

მაგრამ განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ნაწარმოებად, გრ. ორბელიანის ჰუმანიზმის თვალსაზრისით, უნდა ჩაითვალოს მისი განთქმული ლექსი „მუშა ბოქუ-ლაძე“ (1877). ეს ერთადერთი ლირიული ქმნილებაა პოეტისა, რომელიც სოციალურ მოტივს შეიცავს. ლექსი წარმოადგენს მონოლოგს მუშისას, რომელიც თვითონვე ავტოფერს და ახსიათებს თავის სულიერ, ფიზიკურ და ნივთიერ მდგომარეობას. ესან აღსარება შრომისაგან წელში გაწყვეტილი, უღაჯო და ღონემობილი აღამიანისა. რომელიც სოციალური ანტაგონიზმის მსხვერპლი გამხდარა. ლექსი იწყება მუშის გარეგნობის აღწერით, მკითხველი ხედავს „ოფლით გასვრილსა და მტკრიანს“, „კისერჩაყანებულ“, „ბედით დარაგრულ“ და „სიყრმიდანვე სიღარიბით დევნილ“ პროლეტარს, რომელსაც „სიციცხლე ტანჯვად გადაქცევია ლექმა პურის შოვნით“. მას განუცდია „ძის ლაღატი, მოყვას-თაგან დარაგრა“ „იუღსაგან ანბორი“ და „საყვარლისაგან — წვეული სიყვარუ-ლი“. მუშას „ბედად დაშთენია“ „ტანჯვით შრომა, ოფლით ძებნა ლექმისა“. მან იცის რომ

სიღარიბე მეტად ძნელი ყოფილა,
მე ვამუშაობ... სხვანი კი იმღერიან!

მუშას „ესმის ბალით ჰიანურის, ღვინის ხმა“ და „საგათნავს გულდამწყველი სიტყვები“, მაგრამ ხმის აყოლება ვერ გაუბედნია, „არცხენია“ („მე მათი

რა ტოლი ვარო") და თვალში „ერემლ-მორეული“ თავისთვის კენჭისს თვის ზედის წველის:

წყველ ივის ვინცა მუშა აერთობა
მოკლებული ყოველგვარის შეგებასა
კაცთა შორის კაცად არ მიჩნეული..

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

შეგრამ გრ. ორბელიანის მეშა ადამიანურ ღირსებებს მოკლებული როდია: მას „აქვს კეთილის გრძნობა“, იგი, მაგალითად, „გონებაშიზიდული“ უფრო უფლებს ხოლმე „მღვდლის ლაპარაკს“ და თუმცა მისი სიტყვები „ზოგჯერ არ ესმის“, მაინც „უბრალოდ მათი სმენა“; ამ დროს მუშის „გულში ჰქრება ღვთა სიბოროტისა“, იგი „გრძნობს სიმშვიდეს ლოცვაებისა“, თუმცა სოციალური უთანასწორობის სურათებსაც ხედავს, იცის, რომ „ეს ქვეყანა შექმნილია“ „განცხრომის ძისთვის“, „ველთ სიმწვანე, ცის ლაქვარდი, მზის შუქი და გაზაფხულიც“ ამ „განცხრომის ძეს“ „ვერდიან და ატკობენ“. ერთის სიტყვით—იგი „მეფეა“, მუშა კი — „ძალადაც“ არ მიჩნეული. მუშის სიტყვით „სიღარიბე კაცის გულს ახდენს“ და „სულის სხივსა და გონებას აბნელებს“. მონოლოგი მთავრდება „განცხრომის ძისადმი“ მიმართვით:

ეკ, ძავე, წადი. შენ შენს ვზახე სიმღერით.
მე ჩემს ბარგსა როგორმე იქ მოვიხსნი,
სად მე და შენ ვიქნებით თანასწორნი,
საუცუნოს განსასვენება ალავსა!..

ამრიგად, გრ. ორბელიანის მეშის რწმენით სოციალური უთანასწორობა, ღარიბისა და მდიდრის გათიშელობა მუდმივი და ფატალურად გარღვევადი მოვლენაა; ეს რწმენა გამოიხატავს მასში აქტიურ სულს, ბრძოლის სურვილს, არსებული სინამდვილის შეცვლის იმედს. გრ. ორბელიანის მეშა სოციალურ ფენებს შორის დისტანციისა და ზღვარის წაშლის მხოლოდ „საუცუნოს განსასვენება ალავსა“ (ე. ი. საიჭიოში) მოვლის.

„მუშა ბოქულაძე“ ერთსა და იმავე დროს ასახავს როგორც თვითონ ავტორის ძალზე განყენებულ, ზოგად ჰუმანიურ თვალსაზრისს დანაგრეული ფენის წარმომადგენლის სულიერ ვითარებაზე, ისე კონკრეტულ ისტორიულ სინამდვილეს. მშ-იანი წლების ქართველი პროლეტარი-მოგანოს შეგნებასაც. მუშა ბოქულაძე ერთის მხრივ ხაზს უსვამს საკუთარ არსებაში ზოგად კაცობრივ თვისებებს, აგრეთვე რელიგიურ განწყობილებას („სულს მიჰაჯრებს ძალი ნუგეშ ეკმისა, ზეციურის მადლით განათებული“), ბოროტისა და კეთილის ბრძოლას თავისთავში და ა. შ. ხოლო, მეორე მხრით, იგი სრულიად მართებულად ხედავს ამ „ბოროტებისა“ და „სულიერი სიბნელის“ სათავეს საზოგადოებაში ორი მოპირისპირე ბანაყის—ღარიბებისა და მდიდრების—არსებობაში საერთოდ სოციალური დისტანციის ფაქტში: „თვით მეც მუშა, ჩემის ღონით, ოფლითა მ შენთვისა ვარ და მადლებით მსახურადო“, — მიმართავს იგი „განცხრომის ძეს“.

ნაწილობრივ რეალური, ისტორიული საფუძველი მოკლეობა მუშა ბოქულა-

ძეს პასივიზმსაც, მის უშოქმედობასა და სოციალური პერსპექტივის უქონლობას, რამდენადაც 80-იანი წლების ქართული პროლეტარი ჯერ კიდევ არ იყო რევოლუციური შეგნებით და მომავალში სოციალური უთანასწორობის მოსპობის რწმენით აღტერვილი. ამიტომ მის ჩივილს შეუძლებელია დატოვებული სოციალური პროტესტის ფორმა ამ დროისათვის და შეეძლოს ბუნებაში არ არსებული მოვლენის აღნიშვნა. ასეთი რამ, როგორც ცნობილია, არც „მეშა ბოქელაძის“ წინამორბედი ლექსის ავტორს ილია ქავციავამს აღუნიშნავს, თუმცა „შ რ ო მ ა ს ა ხ ს ნ ა ს“ იღვას იგი ჯერ კიდევ 60-იან წლების გაორიერებზე ჭადავებდა. მიუხედავად ამისა, გრ. ორბელიანი უშეკვლად აჭარბებს, რადგან მისი მეშა ბოქელაძე დაჯილდოებულია არა ტიპიური ნიშნებით, უწინარეს ყოვლისა, რელიგიური გრძნობით შეფერილია ბრმა მორჩილებით ბედისადმი, სრული სასოწარკვეთილებით. ფაქიზი თვითანალიზით. ყოველივე ეს ქართული მუშისათვის დამახასიათებელი არაა. მეშა ბოქელაძე არ გააშთქვამს შკაპრ სამღერავეს გააცხრომის ძეთა შიშით, რომელთაც თვითონ ემსახურება, და ექსპლოატატორებისადმი შკაფიოდ გამოსატყლი სიძულვილის ასეთი უქონლობა მუშის არსებაში სრულად გაუმართლებელია ფსიქოლოგიურად და ისტორიულადაც.

მიუხედავად ყოველივე თქმულისა, „მეშა ბოქელაძე“ ღირსშესანიშნავი ნაწარმოებია გრ. ორბელიანის ლირიკაში. პოეტმა დაინახა საზოგადოების შინაგანი გათიშულობა და გულწრფელად თანაგრძნო სოციალური უსამართლობას მსხვერპლთ მეშა ბოქელაძის ს.ხით. გრ. ორბელიანის ლექსი აგრეთვე შესანიშნავია თავისი მხატვრული ღირსებებით: „მეშა ბოქელაძე“ ერთ-ერთი ბრწყინვალე ნიმუშია ქართული თეორი (ურითმო) ლექსისა, თუმცა თეორი ლექსის სხვა ნიმუშებიც მოეპოვება მას („წამი ეპიტაფია“, „ფსალმუნი“, „დავებრი“ და სხვ.), ქართულ პოეზიაში გრ. ორბელიანის „მეშა ბოქელაძის“ შემდეგ ასეთი სრულყოფილი და ორიგინალური თეორი ლექსი საერთოდ არ დაწერილა.

1864 წელს გრ. ორბელიანმა „ლერმონტოვიდამ“ სთარგმნა გოეთეს გენიალური ლექსი „შ ვ ზ ა ე რ ი ს ლ ა მ ე უ ლ ი ს ი მ ღ ე რ ა“ (Wanderers Nachtlied, 1770), რომელსაც ლერმონტოვისეული თარგმანის მიხედვით („Горные вершины“) ქართულში სათაურად აქვს „მ თ ა ნ ი შ ა ლ ა ლ ნ ი“. გრ. ორბელიანის თარგმანი ძალზე გავრცობილია, მაგრამ დედნის სული მაინც აქვს შერჩენილი. გრ. ორბელიანი პირველი სერიოზული მთარგმნელია მსოფლიო კლასიკოსის ამ ქმნილებისა ქართულ ენაზე.

სიმშვიდისა და დაცხრომისადმი მოწოდება, რომელიც გრ. ორბელიანის ამ თარგმანში ასმის, თვითონ პოეტისათვის მიუღწეველ ოცნებად დარჩა. იგი ღრმად იყო შემოთვებული ძველი ივერიის დიდების ილღენის შეუძლებლობითა და თა-

ვისი წოდების ისტორიული ხვედრით. გრ. ორბელიანის ლირიკული კრებული არა
რება პოეტის გარდაცვალების წელს დაწერილი ორტაპიანი ლექსით, რომელიც
მთელი მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების ტრაგიკულ ფინალად ჰქვია.

დაებერდა, ბედს ვერ მოვესწარ, დაემხო ჩემი სამშობლო, **ერაქსეული**
გულს მიკლავს უიმედობა, საფლავს ჩავდივარ სიმწარით. **გიგლიჩიძე**

გრ. ორბელიანის ეს თვითგამოტირალი იმავე დროს მთელი ქართული რომან-
ტიკული პოეზიის უკანასკნელი მნიშვნელოვანი პოეტური სიტყვაა, აღსავსე არა-
მარტო ბიოგრაფიული, არამედ ღრმა საზოგადოებრივი და ისტორიული მინაარ-
სით.

* * *

გრ. ორბელიანის შემოქმედების განხილვა სრული არ იქნებოდა, თუ ჩვენ ახ
შევჩებოდით მის ადგილს ე. წ. „მამათა და შვილთა“ ბრძოლაში, აგრეთვე პოე-
ტის შეხედულებებს ენისა და სტილის საკითხებზე.

როგორც ცნობილია, მამათა და შვილთა ლიტერატურულ-იდეური ბრძოლა
დაიწყო 60-იან წლებში, როდესაც ვერს. „ცისკარში“ დაიბეჭდა თერგდალეულთა
ბელადის ილია ჭავჭავაძის სტატია „ორიოდე სიტყვა თავად რევან შალვას ძის
ერისთავის კოზლოვის-მიერ „შეშლილს“ თარგმანზედა“ („ცისკარი“, 1861, № 4),
ძველ და ახალ თათბათა პირველი ბრძოლა, რომელშიაც გრ. ორბელიანს მონაწი-
ლეობა არ მიუღია (უეჭველია, — სამსახურებრივი მოუცელობის გამო), მიმდო-
ნარობდა „ცისკარის“ ფერცლებზე 1861—1863 წლებში. თავდაპირველად ეს
ბრძოლა უმოთარესად ლიტერატურის საზოგადოებრივი დანიშნულების, აგრეთ-
ვე ენისა და სტილის საკითხებს მოიცავდა: ახალი თათბა მოითხოვდა მწერლო-
ბის დაახლოვებას ხალხთან, ძველი ენობრივი ნორმების, კერძოდ ორთოგრაფი-
ული და გრამატიკული არქაიზმის, უკუგდებას, ისინი ილაშქრებდნენ ანტონ კა-
თალიკონის ავტორიტეტის წინააღმდეგ, უარყოფდნენ მაღალ სტილს და ა. შ. ყო-
ველივე ეს „მამების“ უმთავოფილებასა და გულისწყრომას იწვევდა.

ხელმეორედ პოლემიკა ახალი სიმწვავეთ დაიწყო 1871 წელს. შეტაკების საბაბი
გახდა ისევ ილ. ჭავჭავაძის გამოხსვლა, კერძოდ, მისი ცნობილი „გ ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი“
(1871 წ. დეკემბერი), რომლებიც ხელნაწერების სახით გავრცელდა საზოგადოებაში
და დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია „მამებს“ შორის. „გამოცანებში“ იგულისხმებო-
დნენ (დაუსახელებლად) ქართველი თავადაზნაურობის წარჩინებული წარმომადგენ-
ლები—მარშალი რევან ანდრონიკაშვილი, ვიორგი და ივანე მუხრან-ბატონები, ისევ
ჭავჭავაძე, ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი, გრ. ორბელიანი და სხვ. ამ პირთ ახ
შეუსრულებათ ახალი თათბის („თერგდალეულთა“) ზეგავლენით გამოტანილი
დადგენილება სპეციალურად მოწვეული თავადაზნაურობის ყრილობისა, რომე-
ლიც თვალისწინებდა 1871 წელს საქართველოში ჩამოსულ იმპერატორ ალექსანდ-
რე II-სადმი ადრესის მართმევის თბილისში უნივერსიტეტის გახსნის შესახებ,
მეფისნაცვლისა და თავადაზნაურთა რეაქციული ჭკუფის ზეგავლენით რევან
ანდრონიკაშვილს შეუცვლია ადრესის პროექტი და უნივერსიტეტის ნაცვლად უბო-

ვინ თბილისში კადეტთა კორპუსის გახსნა * ილიას შერვე გამოცანა გრ. ორბელიანს. აი ისიც:

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მოხუცია იგი ქმეზი,
პირად ბადრი, ტანდაბალი,
საქმიო წმინდა, გულშხურვალე,
სიტყვატკბილი, კვებაშალი.
ძველთაგანა ეგლა დაგვრჩა
გრძნობით საესე გონიერი,
მაგრამ გაუბეღევია,
თუმცა უყვარს თვისი ვრი.
ის ძველის და ახლის შუა
შემაერთავი ხილია,
მაგრამ ამ კარგსაც ქვეყანა
ზოგჯერ ფეხებზე ჰკიდია.

ეს ეპიგრამა, დანარჩენ „გამოცანებისაგან“ განსხვავებით, პოეტისადმი განსაკუთრებული პატივისცემით იყო გამსჭვალული. მიუხედავად ამისა, გამოცანებში გრ. ორბელიანის აღშუოთება გამოიწვია. 1872 წელს პოეტმა დასწერა „გამოცანების პასუხი“, რომელიც ამჟამად „პასუხი შვილთას“ პირველი ვარიანტის სახითაც ცნობილი. იგი ახალი თაობისადმი მიმართული ძალზე დამამცირებელი ეპითეტებით იწყება:

კოლო-ბუზებო,
ლიბერალებო,
კვეთი გლაზებო, პატრიოტებო
გზა დაკარგულნო,
წყალწალღებულნო.
კატის კნუტებო, სიდგანა კნავით?

და სხვ.

გრ. ორბელიანმა თავისი პასუხი დაბეჭდა „ცისკარში“ 1874 წელს სათაურით „პასუხი უღირსთა შვილებთა“. ესაა მეორე, საბოლოო ვარიანტი „პასუხი შვილთასი“. მკვაზე ტონი აქ შერბილებულია, ამოღებულია ძალზე დამამცირებელი ეპითეტებიც, რომლებიც პირველ ვარიანტში გვხვდებოდა („კოლო-ბუზებო“, „კატის კნუტებო“, „ვირი წავიდა, ვირი მოვიდა“ და მისთ.), სამაგიეროდ იგი უფრო გავრცობილია და იდენტური თელსაზრისით საინტერესო მასალას შეიცავს.

ცნობილია ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის საპასუხო ლექსები გრ. ორბელიანის „გამოცანების პასუხზე“ (ილიას „პასუხის პასუხი“, აკაკის „ხარაბუზა

* ი. ჭავჭავაძე, თბზ. სრული კრებული. ტ. I. გვ. 387-390, თბ. 1951.

ლენერალს", „კოლობუზების პასუხი“, „პატრიოტის აღსარება“, ს. მესხის წითელი „ჩვენი მამები და შვილები“ (1872) და სხვ.).*

ამრიგად, გრ. ორბელიანი ძველი და ახალი თაობის ბრძოლაში ერთობადად მხოლოდ 70-იან წლებში ჩაება.

გრ. ორბელიანის საპასუხო პამფლეტის ორივე ვარიანტის მიხედვით მათლად წარმოვიდგინოთ პოეტის შეხედულებანი ახალი თაობის შესახებ. ყველა მათ გრ. ორბელიანი უწოდებს „ცრუ პოეტებს“, „ცრუ ლიბერალებსა და პატრიოტებს“, რომელნიც „გაბოროტებით მსწყველიან მამებს“. ამათი (მამების) დრო კი, პოეტის შეხედულებით, იყო „დრო მამაციობისა“. იგი მოაჯონებს შვილებს, რომ

მამანი თქვენნი
თავის დროს ძენი,
თავის დროს იყვენ სახელოვანნი!
ოსმალ-სპარსები,
დალისტინის შთები
ქებით მეტყვიან დიდთა მათ საქმეთ.

მამებს „სისხლით დაუცავთ მამული თვისი“, „ენა, საცდარი, სარწმუნოება“. შემდეგ „დრო შეცვლილა“. „სწავლა“ გამეფებულა და „შვილები-სათვის გაღებულა სახლი სიბრძნისა“, მაგრამ მათ არ გაუმართლებიათ მამების იმედი: „სწავლად მისულნი წამხდარან ზნეობით“ და სამშობლოში დაბრუნებულთ ჰელაგოვიურ სარბიელზე მოღვაწეობის დროს „უსასოება და ურწმუნოება უმანკით გულში ღრმად ჩაუნერგიათ“. „და დაიწყველა თქვენი აქ მოხელა და თქვენი სიბრძნის ნაყოფი მზამიო“. — ამბობს პოეტი. განსაკუთრებით აღშფოთებულია გრ. ორბელიანი შვილთა ერთი ნაწილის, „ეჟერნალისტი მწერლების“, მიერ მშობლიური ენის დაყენების გამო: „მათ უსწავლელთა, ცრუ რუსთაველთა, სულ წაგვიბილწეს ენა მდიდარი, ენა მაღალი! მის ძალი, მადლი უწყალოდ წახდა უწმინდურთ ხელშიო“ — აცხადებს იგი და დასძენს: „ერის ცხოვრება, მისი დიდება, მის ისტორია დაცულ არს ენით, რა ენა წახდეს ერიც დაეცეს, წაეცხოს ჩირქი ტაძარსა წმინდას“.

შემდეგ გრ. ორბელიანი მოითხოვს შვილებსაგან: „აჲ დიდების და სახელების ასპარეზია თქვენთვის დაცლილი“ და „ხმალის ტრიალით, ძლევის უიყინოთ“ რომელიმე „იმ თქვენმა გმირმა“ „ხელს ბაიხალით ძირს დასცეს ყარსი“. პოეტს ეეჭვება ახალი თაობის ამგვარი გმირობისა და უმატებს „ეი საბრალს“.

* გრ. ორბელიანისა და „შვილების“ პირველივე საკმაოდ ამომწურავი და შესწავლილი ჭარბული ლიტერატურის ისტორიის მკვლევართა მიერ და ამიტომ აქ ზედმეტად ვთვლით დაწვრილებით ვილაპარაკოთ მის შესახებ. ჩვენ სრულიად განზე ვტოვებთ ახალი თაობის მეთაურობა „პასუხებს“, რადგან ის დიდ ადგილს დაიკავებდა.

ჩვენს საქართველოს თქვენ დაეხადეთ მის სადიდებლადო". მას არ სწამს ახალ თაობის „მაღალი ფრანგები“ „საზოგადოების სულით აღდგენაზე“, „ეთროსისა ძმობისა და მამულისათვის თავის განწირვის“ შესახებ; „სიტყვა — სიტყვა, საქმე კი — სხვაა“.—განმარტავს იგი. და ბოლოს ახალი თაობის „სიტყვებს ეუფლებს“ უწოდებს, აბრალებს მათ „უქმობას, აბრაობასა და სიტყვების უქმობას“.

ბიბლიოთეკა

ახალი თაობის საუკეთესო ნაწილის მისამართით არც ერთ ამ ბრალდებას არ გააჩნდა საფუძველი. გრ. ორბელიანის პოლემიკური სისასტიკის ახსნა ამჟამად მხოლოდ ისტორიულ და ფსიქოლოგიურ პლანში შეიძლება. „შვილების“ განსაკუთრებული ღვაწლი ქართული ხალხისა და მისი კულტურის წინაშე ბოლოს თვითონ გრ. ორბელიანმაც შეიგნო: ცნობილია მამათა და შვილთა ორი ბანაჟის მეთაურების, თვითონ გრ. ორბელიანისა და ილია ჭავჭავაძის, საუკეთესო პირადული და საზოგადოებრივი ურთიერთობანი 80-იან წლებში, როცა თაობათა ბრძოლა დაიწრა და იგი ისტორიის კუთვნილება შეიქმნა (1875 წელს „ცისკარის“ დახურვით ეს ბრძოლა არსებითად შეწყდა).

* * *

გრ. ორბელიანი საერთოდ ძალზე მწვავედ განიცდიდა ქართული ენის დაცვას. ცნობილია მრავალი მისი ბარათი, ამ საკითხებზე მიწერილი სხვადასხვა პირისადმი. დამახასიათებელია პოეტის შემდეგი სიტყვები: „ვისაც არ უუფარს თავის სამშობლო ენა, მას, უეჭველია, არ უუფარს თავის მშობელნიცა, თავის წინაპარნიცა, თავის მამულიცა; ენა არის შემნახველი მამაბაბის ყოფა-ცხოვრებისა, მათი სარწმუნოებისა, წვეულებისა, ესე იგი თვით ისტორია“ (წერილი სალომე მიურატისადმი 1877 წ., 12 აგვისტოს თარიღით).* ენის დაცემის ერთ-ერთ მიზეზად იგი სთვლიდა „ეფრნაღისტი მწერლების“ (ახალი თაობის ვარკვეული ნაწილის) მხრივ ქართულის ნორმების უყოღინარეობას. გრ. ორბელიანის კალამს ეკუთვნის სპეციალური კრიტიკული წერილი „მგზავრობა სვანეთისაკენ გ. წ.“, რომელიც მან „ძველი სემინარისტის“ ფსევდონიმით დაბეჭდა: „ცისკარში“ 1874 წელს (№ 9-10). აგრეთვე სატირული ლექსი „დროებითი წლიის იუბილე“, მიმართული ს. ნესხისა და მისი გაზეთის წინააღმდეგ (1876). ეს ორი პოლემიკური ხასიათის ნაწერი შექმნა გრ. ორბელიანის შეხედულებებს გრამატიკისა და სტილის საკითხებზე, აგრეთვე მის დამოკიდებულებას ზოგიერთი თერგდალეულის მოღვაწეობისადმი 70-იან წლებში.

კრიტიკული „განხილვა“ „მგზავრობა სვანეთისაკენ“ ეხება ცნობილი თერგდალეულის გ. წერეთლის მოთხრობას „მგზავრის წერილები, ანუ კოკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაშვიკა“. წერილის ავტორი აფრთხილებს მკითხველს: „მე არ შეეცებები ავტორის იდეასა, არცა მისსა მიმართვასა. მე ეძებებ ქართულს მოთხრობასში მხოლოდ ქართულის ენის სიწმინდესა. მსგავსად სხვათა ენათა ქართულსაცა აქვს თავისი თვისება. თავისი კანონები მართლწერისა და უბნობისა, ესე იგი, თავისი ღრამმა-

* შტრ. ი. მუენარგია, ქართველი მწერლები, I. გვ. 105.

ტიკა, რომელიცა ისწავლის ყოველსა ამას თეორეტიკულად და რომლისა ზეგ მიწვევით ცოდნა საკურო არის მწერალთათვის. „მწერალმან უნდა იცოდეს ენა, რომელსზედაც მსწერს, ან ტეორეტიკულად, და ანუ პრაქტიკულად“ გრ. ორბელიანი დასახურებდ უთვლის „ეხლანდელი მწერალი“, რომ „იგიანი გულზურვალად“ შეუდგნენ „აღდგენას ჩვენისა დაერდომილისა პრასინტსკი ზოგიერთის წერასში მოჰხანის მრავალი შეუთომილება“ იმის ტექსტში „მწერალი არა პქონიათ შეზღვევა ღრმად შესწავებისათვის ქართულისა ენისა“ და „არა არიან ჩუველნიცა საღმრთოს წერილისა, რომელიცა არის, მართლად გამოთულეველი საუნჯე ჩუენის ენისაო“. შემდეგ პოეტი თავს იმართლებს ქალების წინაშე („რომელნიცა ყოველსა ღრთა ყოფილან და აწცა არიან უკეთესნი ენის დამფასებელნი“) გრამატიკის საკითხებზე რომ უბღბა საუბარი და დასძენს: „რა ვჰქმნა, არცა მე მაქუს ამასში ბრალი. ეს ვახლავსთ ერთი ნამცეცა ნაწილი პლატონის ღრამმატიკისაო“ (იგულისხმება პლ.ტონ იოსელიანის „ქართული ენის ღრამმატიკა“). როგორც ავტორის განცხადებიდანაც ჩანს, იგი თავისი გრამატიკული ხასიათის შენიშვნებში პლატონ იოსელიანის ნორმებს ემყარება. პლატონ იოსელიანი კი როგორც ეს ცნობილია, გრამატიკული არქაიზმის დამცველი იყო. გრ. ორბელიანის კრიტიკულ „განხილვაში“ მოთხოვება მთელი რიგი ადგილები, რომლებიც თითქმის სიტყვაბიტყვით იმეორებენ პ. იოსელიანის შეხედულებებს ქართულა ენისა და საერთოდ სალიტერატურო მცტყველების ნორმებისა და სტილის შესახებ*. გრ. ორბელიანი ამ წერილში იცავს:

1) ძველს ორთოგრაფიას. იგი წერს: „იშვილხა ენასა აქვს ესეთი სრული ანაზანა, როგორცა ქართულსა“... „მაშასადამე, ამ ასოების უარის-ყოფა, გულადგება უმკველად საენებელი არის ენისათვის“. „ანტონ კათალიკოსმა, დიდებ მყოდნემ ქართულისა ენისა, არა თუ დააკლო, არამცღ მოუმატა ასო ქა“.

2) მორფოლოგიაში, მაგალითად, თავგამოდებით იცავს იმ აზრს, რომ „ყოველი შემოქმედებითი ზმნა“, საზღურების სქესში, პირველი პირი უნდა დაიწეროს ისე, რომ მეორე ასო ზმნისა იყოს პ, რადგანაც ზმის ამოსვლაშიაც სწორედ ასე გვესმის, მაგალ. „ეჰსწერ, ვგზრძნობ, ვჰკლავ“, და სხუანი, ზოლო მეორესა და მესამეს პირსში დაიწერება ასოთი პ, მაგალ. „ჰსწერ, მსწერს, გზრძნობს, ჰკლავს“ და სხუანი“. ასეთივეა დაახლოებით ავტორის შეხედულებანი ქართული სინტაქსის საკითხზე.

3) ქართულა სალიტერატურო ენის ნიმუშად გრ. ორბელიანს უწინარეს ყოვლისა შიანნია „სერბისა და ბერძნულის ენით ვადმოღებელი ქართული საღმრთო წერილი ესრეთის მშუენიერ სიტყვაობითა და ძლიერებითა“. იგი მომხრეა ძველთაგან მშუენიერებული არქაული ნორმები უცვლელად დარჩეს.

4) ენის პროგრესისა და ახალი სტილის მიმართ გრ. ორბელიანი კონსერ-

* დ.წერ. იბ. ჩვენს ნარკვევში „პლატონ იოსელიანი“ (1932) (წიგნში „ლიტერატურული ნარკვევები“), 1948, გვ. 122 — 126.

ვატორი რჩება. იგი წერს: „ახალი სტილი ვერა ოდეს ვერ შექსელვს ენის ბუნებითა თვისებასა... ენის თვისება შეყოფილს მარადის შეურყევლად ენა არ არის მოგონებული ერთისა ვისგანმე, რომ შეიორესა შექმლოს ძირითადი მსგავსება“.

5) ენის დემოკრატიზაცია, რომელსაც თერგდალეულმა გ. წერეთელმა გ. ორბელიანის შემდეგ კორექტავს იწვევს: „ხშირად უმჯობესად იწვევს მწერალნი: „ხალხის ენაზედ ვაწეროთა“. მაშინ ენაზე უნდა დასწერონ? მაგრამ ეს კი უნდა ახსოვდეთ: ხალხის ენა არის მხოლოდ მასალა შემუშავებელი. ვიდრე დაქლოვნებული მწერალი მასალას მას არ გადაარჩევს კარგა უვარგისოსაგან, არ გაჰშენდს, არ გააშუენიერებს და დიდებულებითა არ აღიყუანს სალიტერატუროს სამფლობელოსში... ტალახი დარჩება ისევე ტალახად“.

ყველა ამ პრინციპების უგულვებელყოფასა და „ენის წახდენას“ ზედაეს პოეტი გ. წერეთლის ამ მოთხრობასა და საერთოდ „ახალი მწერლების“ მეტი ნაწილის მოღვაწეობაში. „იკოლიკის“ ენობრივი და სტილისტური შეცდომების აღნუსხვის შემდეგ გრ. ორბელიანი მიმართავს ახალ თაობას: „ყოვლის მხრით დალაგება ყველრებისა ქართულის ენის წახდენისათვის უნდა გესმოდესთო“. მისი შეხედულებით ქართულ ენას, რომელიც „ესრეთ ლამაზად და დიდებულებით ჰბრწყინავს ჩუენს საღმართოს წერილში“, „უფროხილდებოდნენ და ინახავდნენ შეურყევლად“ „ბერები მონასტრებში, ეკლესიებში მღვდლები“ და „ჩუენი ქალები“. ახლა კი რედაქციებში ირყუნება იგიო. პოეტი განსაკუთრებით თავს ესხმოდა გაზეთ „დროებას“ და მის რედაქტორს ს. მესხს. მისი სატირული ლექსი „დროების ათი წლის იუბილე“ (1876) ასე იწყება:

ვერ ისწავლა მესხიმ წერა,
ვერა!... ვერა!...

ამ ლექსში იგივე საყვედურებია გამოთქმული, რასაც ავტორი გ. წერეთლს მოთხრობის „განხილვაში“ გამოთქვამდა ენის „წაბილწვისა“ და „გაბაზრების“ შესახებ. ამგვარი შეხედულებისათვის გრ. ორბელიანს არ უღალატნია. იგი ბოლომდე დარჩა აგრეთვე ძველი სალიტერატურო ენის ნორმების დამცველი.*

ამრიგად, გრ. ორბელიანი და პ. იოსელიანი მამებს შორის პრინციპული და თანმიმდევრული დამცველნი იყვნენ ორთოგრაფიული, მორფოლოგიური და სინტაქსური არქაიზმისა. ხშირად ეს დაცვა მათს უკიდურეს კონსერვატიზმსაც მოწმობს ენის საკითხებში. მართალია, ორი თაობის ლიტერატურულ პრბოლებში გრ. ორბელიანს ვხვდებით პაექრობის უკანასკნელ სტადიაზე, მაგრამ ამას მნიშვნელობა არა აქვს; თეორიული თვალსაზრისი, რომელსაც გრ. ორბელიანი იცავდა 70-იანი წლების დასაწყისში, მ.ს უკვე კამბუკობიდანვე ჰქონოა გამოუმუშავებული: გრ. ორბელიანის პოეტური პრაქტიკა I პერიოდისა მშვენიერა

* ნ. აღნია, ვერნალ „ივერიის“ ერთ-ერთ ნომერში (ხელნაწერი). ამ მკვლევარის დასკვნით „ძველი სამწერლო ენის მოტრფილად პოეტს 80-იან წლებშიც არ სურდა დროშოკმული ენობრივი ფორმების განდევნა მართლწერილად“.

ილუსტრაციაა მის მიერ გვიან წამოყენებული გრამატიკული არგუმენტებისა. პ. იოსელიანთან ერთად იგი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფიგურაა ძველი თაობის იმ ბანაკში, რომელიც არქაული ენისა და სტილის ნორმებს იცავდა.

უკანასკნელი წლების ქართულ სალიტერატურო პრესაში იყო ცნობილი, რომელიანის „რეაბილიტაციისა“ ამ სფეროში, ლამის იგი ენის სისადად და სტილის რეაბილიტაციის დამცველის როლშიაც კი გამოიყავთ. ამის საბუთად მისი წიგნები იყვნენ. ბელიანის ზოგიერთი გამონათქვამები, რომელნიც არ ეთანხმებიან პოეტის თეორიულ დებულებებს, აგრეთვე სადა შეტყველების ნიმუშები მისი ნაწერებიდან. მაგრამ ერთია თეორია და მეორე — მისი პრაქტიკული რეალიზაცია. ჟერ კიდევ ი. შეუნარგია აღნიშნავდა „თვითონ პოეტი არ მისდევდა თავის თეორიას თავის ნაწერებში“, თუმცა არც ეს შეხედულებაა შილდ საფუძვლიანი: გრ. ორბელიანი მხოლოდ ზოგიერთი ეპოქის ნაწარმოებებში არ იცავს გარკვეულ კანონებით გაპირობებულ თავის სტილს. ასეთია, მაგალითად I და II პერიოდის (1832-1858) კერძო ბარათები,** რომელთა გამოქვეყნება მას არ უფიქრია. ეს ბარათები ყოფიან დოკუმენტები ა. რუსიციზმებით ატრელებული, ჩვეულებრივი, სასაუბრო მეტყველების ნიმუშები. სამაგიეროდ ამ პერიოდში გრ. ორბელიანს თავისი სტილისა და ენის შესაბამისად აქვს დამუშავებული „დღიურის“ ერთი ნაწილი („შეზავრობა ჩემი...“), პროზული ესკიზები და თარგმანების ნაწილი (ნიმუშები ზემოთ გვაქვს მოყვანილი). საკმარისია თუნდაც ზერკლე ვაცნობა მათი, რომ დავრწმუნდეთ — რაოდენ დიდი უფსკრულია გრ. ორბელიანის შეგნებულ ლიტერატურულ მეტყველებასა და შემთხვევით დაწერილ მის კერძო ბარათებს შორის. მაშასადამე, გრ. ორბელიანი სრულიად შეგნებულად იცავდა და თავიდანვე პრაქტიკულადაც ანხორციელებდა საკუთარ მეთოდს: ჩვეულებრივი სასაუბრო მეტყველების („ხალხის ენის“) ვადაყვანი სტილის კატეგორიაში პოეტის აზრით ამ მეტყველების დახვეწის და ამ ადრე ბუღ სტილად ქცევას გულისხმობდა (წინააღმდეგ შემთხვევაში „ტალახი ისევ ტალახად დარჩება“ ამბობდა იგი). გრ. ორბელიანის „საღლეგრძელ“ და მისი ლირიკული ლექსები „ჩემს დას ეფემიას“, „იარალის“, „თამარის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“ — ამაღლებული, კეთილშობილი პათეტიკისა და არქაიზებული მეტყველების საუკეთესო ნიმუშებია. გრ. ორბელიანის ენა და სტილი ამ ნაწარმოებებშია მხილებული. რაც შეეხება პოეტის „მუხამბაზებს“, მათი ენობრივი სისადავე თვითონ ეპოქის მხანარული ფაქტურიდან მომდინარეობს: ესაა ინტონაცია და სასაუბრო მეტყველება ქალაქური ფოლკლორისა, გამოყენებული პოეტის მიერ დაბალი ფენების მოქალაქეთა ტაპიზაციისათვის. მათი ენისა და ინტონაციის აღრევა „საღლეგრძელის“ ავტორის ხმაში, ვიმეორებთ, სრულიად შეუწყნარებელია.

არც ისაა მართალი, თითქოს გრ. ორბელიანმა თავისი კერძო ბარათების ენა

* ქართველი მწერლები, I, გვ. 172.

** გამოცემულია ჩვენი რედაქციით ორ ტომად 1936 — 1938 წწ.

ძალზე გაამართლეს პირველი პერიოდის მიმოწერასთან შედარებით, 60-იანი წლების შემდეგ, ასეთი შეხედულება აღმოცენებულია სრული გაუგებრობის დიალექტზე. პირიქით — გრ. ორბელიანმა სწორედ 60-იანი წლების შემდეგ უფრო გაართულა არქაიზმის მიმართულებით თავისი ეპისტოლარული ენა (სწავლას ეწეოდა, იმ ბარათებში, რომლებიც რაიმე სერიოზულ საკითხებზე დაწერილი იყო არა საშინაო მიმოწერაში). საკმარისია მკითხველი გაეცნოს მის ვრცელ წერილებს, მაგალითად, ეკატერინე ქვეციავაძე-დადიანიასადმი, ან სალომე შიურაძისადმი, რომ დარწმუნდეს — ამ ეპისტოლეთა ენა და სტილი ავტორის გრამატიკული თეორიის ილუსტრაციებად გამოადგებიან.

ყოველივე ზემოთ თქმული იმას როდი ნიშნავს, თითქოს გრ. ორბელიანისათვის სრულიად უცხო იყო კომპრომისები ახალი სალიტერატურო ენის ფორმირების წინაშე, თვით პლატონ იოსელიანიც მივსალმა გ. ერისთავის მიერ „ახალი ენის დაბადებას“, მაგრამ ეს ვარაუდება არ მოწმობს გამოჩენილი არქაიზმის მიერ საკუთარი პოზიციების დამოკიდებულებას. გრ. ორბელიანსაც გამოუთქვამს თავისი აზრი ზოგიერთი „მკვდარი სიტყვების“ გამოყენების წინააღმდეგ, მაგრამ ეს როდი სცვლის ჩვენს საერთო წარმოდგენას პოეტის ენობრივი პოზიციების შესახებ. ისევე, როგორც ზოგიერთი მისი რეალისტური ლექსი (მაგ. „მუხამბაზები“) გრ. ორბელიანს რეალისტად არ აქცევს. ისევე — პოეტის ნაწილობრივი კომპრომისები ახალი სალიტერატურო ენის წინაშე არ მოწმობენ მის პრინციპულ გადახრას ენის დემოკრატიზაციისაკენ. ნიკ. ბარათაშვილსაც უწერია სადა ენით ეკრძო ბარათებში, აქვს ცალკეული რეალისტური ნაწარმოებები („მადლი ქართლისა“, „ღამე ყაბაზზე“) და ქართული ფოლკლორის ზეგავლენით შექმნილი ეპიკურებიც (მაგ. „მადლი შენს გამჩენს“), მაგრამ იგი რეალისტი არაა და გენიალური ქართველი რომანტიკოსის სტილისა და ენისათვის უმთავრესად დამახასიათებელია ისეთი შედეგები, როგორცაა „ჩემი ლოცვა“, „ხმა იდუმალი“, „სულო ბოროტა“ და სხვ. რეალისტობა ან რეალიზმის ელემენტები არ გულისხმობენ რეალიზმს. ახალი სალიტერატურო ენის ფორმების შექრა ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში ავრთვე არ მოასწავებენ მათს პრინციპულ გადასვლას ენის დემოკრატიზაციის ნიადაგზე.

* * *

მაგრამ თუ გრ. ორბელიანი ენის თეორიულ საკითხებზე მსჯელობისას პრინციპულ არქაიზტად გვევლინება, თავის შემოქმედებაში იგი უკიდურესი არქაიზტი მაინც არაა. მისი სტილი კეთილშობილურია და ღრმად ემოციურია; პოეტი ცხოვრების ყველა ღირსშესანიშნავ მოვლენაზე სერიოზული ტონით მსჯელობს და მისი ზომიერად არქაიზებული მეტყველება მხატვრული გამოხატულების იშვიათი ძალით ხასიათდება. გრ. ორბელიანი სავსებით ამართლებს თავისავე შეხედულებას მხატვრული ფორმის დანიშნულების შესახებ: „გამოჩენილი მწერალი გვიხატვენ ჰაზრსა არა თუ მხოლოდ ნათლად, არამედ ლამაზს ფორმითაც სიტყუადა მათა მომდინარებს, ვითარცა წყალი, ზან მშობედ დიდებულს სიამაყითა, ზან დამშვიდებულნი, ვითარცა დაწყნარებით რომინება ქალისა, და ზან მქუზარედ, ვითარცა შემაძრწუნებელი რისხუა! მაშინ, მსმენელიცა უნებლობა

მიხედვს სიტყვისა მის მიზნინარეობის ძალსა გულისთ გახარებულთ, გონებით
მიზიდული, ღრე-მიტაცებულთ, ლამონებულთ". * „საღამო გამოსალმებისა“ ზეშს
დს ეფემიას", „იარაღის" ან „თაძრის სახე მეთიანის ეკლესიასი" ვრ. თბე/
ლიანის ამ Ars poetica-ს მხატვრობა - გამართლებება.

მაგრამ ვრ. ორბელიანის სტილისა და ღორმას თან ახლავს **სტრუქტურული**
ზაინთ ნაყოფ. მისი ენა ხშირად მშობეა. აზრის გამოსატყვისად მხატვრობის
დაბრკოლებებს, რომელთა გადაღახვა მას უჭირს ამ ს ავიტონ პოეტის ვრძნობს.

ვრ. ორბელიანის პოეტური შემოქმედება ასახავს ქართული სალიტერატურო
ენას სავრთო ვითარებას გასული საუკუნის პირველ ნახევარში, განვითარების ამ
ეტაპს, როცა ძველი და ახალი საშვერლობო ენის გაყრის პროცესი დაიწყო.

ვრ. ორბელიანის საღვქმო ფორმები მოწმობენ ვერძოვლი. უმოთავრესად
რუსული საღვქმო კელტურის ზეგავლენას (მაგ. კომპოზიციის, სტროფიკის
სფეროში). ეს ზეგავლენა განსაკუთრებით დაეტყო ვრ. ორბელიანის რითმებს:
პოეტის ლირიკულ შედევრებშიაც კი მეტწილად გამჭრალა ქართული კლასიკური
ლექსის ზუსტი რითმის კელტურა (რუსული ვაფერი რითმის მიხედვით ვრ.
ორბელიანი ხშირად ტავთა მხოლოდ ბოლო ზოგენებს რითმავს, მაგ. ვევეკრას
სუფრას, უძრავად: ორად, გმირი: ძლიერი („იარაღის"), სხისხარელოდ: მხოლოდ,
ესრეთ: ფრთოთ, ქვეშ: უნევეშ, ნელიად: სოფლად, კვალთ: სისხარულთ („აქვს დას
ეფემიას"). უკანასკნელ რითმში კი მხოლოდ ბოლო თანზოგენებია შერიოშული
(კვალთ: სისხარულთ)! ეს დეფექტი შესამჩნევია აღ. ქვეყნავის პოეზიაშიც.

ჩანს. ნ.წილობრივ ეს გაჩრეოება გახდა მიზეზი იმისა, რომ ვრ. ორბელიანი
ქართული თეთრი ლექსის შესანიშნავი ოსტატია.

შედარებით სწორი რითმებით ვრ. ორბელიანს დ.წერილი აქვს „მეხაზაზება",
მაგრამ ეს აიხსნება ენარის სტრუქტურული, მზ.მხარეული კალენციით (ცინა ვარ:
ვინა ვარ; სადა ვარ: მზადა ვარ და ა. შ.). არა სწორი, ყრუ რითმები მის ტავებებს
ზოგჯერ სიღაბერ ლექსწყობას უახლოვებენ. მათი მეტრული პროფილი ყოველ-
თვის მკაფიო არაა, მიუხედავად ზომათა მრავალფეროვნებისა. მაგრამ ვრ. ორბე-
ლიანის პოეზიის ემოციური სამყარო იმდენად მდიდარია, რომ ზემოთ აღნიშნული
დეფექტები ბოლოს მაინც ვერ ანელებენ მისი ლექსების შინაგან დინამიზმს.

ვრ. ორბელიანის ლირიაში დაძლეული აღმოსავლურ-ირანული ყვაილოვნება
სტილისა, პოეტური „სამკაელების" თვითმიზნური სიკარბე. ყველა კომპონენტი
ლექსიკისა ორგანიულად მომდინარეობს თემის ხასიათიდან. მეტწილად ისინი პოე-
ტის არსებაში ემოციის ან აზრის აღმოცენების უშუალო შედეგს წარმოადგენენ.

ამ უშუალობითაა აღბეჭდილი ვრ. ორბელიანის პატრიოტული პათოსი,
ღრმა გრძნობიერებით აღსავსე მისი სუფთა სატრფიალო ლირიკა და ბოლოს — მისი
ფერებით მოელვარე პეიზაჟი.

აკაკი განერცია.

დეკემბერი, 1957 წ. თბილისი.

* „ცისკარი", 1874, № 9-10. გვ. 33.

გრიგოლ ორბელიანის პროზა

როგორც ცნობილია, ქართველ რომანტიკოსთა უფროსმა თაობამ მხატვრული პროზა ვერ განავითარა. გასული საუკუნის პირველ ნახევარში ლირიკა ყველაზე შესაფერისი ჟანრი აღმოჩნდა ჩვენი რომანტიკოსების განწყობილებათა გადმოსაცემად. მხოლოდ ამ საუკუნის მეორე ნახევრიდან, ქართული პროზის საერთო აღორძინებასთან დაკავშირებით, განვითარებას იწყებს რომანტიკული პროზაც და მეტ-ნაკლებად ივსება ის ხარვეზი, რაც ასე საგრძნობი იყო ქართული რომანტიკული სკოლის ისტორიაში.

მაგრამ არც იმის თქმა შეიძლება, რომ ჩვენს რომანტიკოსთა უფროს თაობას პროზაული შემოქმედრობის მხრივ სრულებით არაფერი დაუტოვებია: შეუძლებელია ანგარიში არ ვაეწიოს ცალკეულ ესკიზებს, მცირე მოთხრობებს, მოგონებებსა და სხვ. ამ მხრივ განსაკუთრებით ნიშნავს ვინაა გრ. ორბელიანის ლიტერატურული შემოქმედრობა. გარდა იმისა, რომ გრ. ორბელიანს საკმაოდ უთარგმნია ვეროპელ და რუს მწერალთა პროზაული ქაშისებები (ცხოვესი, ჰერდერისა და სხვ.), მას უწერია ორიგინალური მხატვრული ესკიზები — ლირიკული პროზის საუცხოო ნიმუშები და, რაც მთავარია, უწარმოებია დიდი გრედუციითა და ფართო ინტერესებით აღბეჭდილი დღიურები, რომლებშიც გამოვლინდა როგორც ავტორის პირადი შთაბეჭდილებანი და მისწრაფებანი, ისე ეპოქისათვის დამახასიათებელი განწყობილებები და ტენდენციები. ამიტომ საეცებით ბუნებრივია, თუ გრ. ორბელიანის პროზაული შემოქმედრობიდან ჩვენ ამ დღიურებს ცალკე გამოვეყოფთ და საგანგებოდ შევხებით.*

დღიური, როგორც განსაკუთრებული ლიტერატურული ფორმა, უცხო არ

* აქ ჩვენ სპეციალურად აღარ ვეხებით გრ. ორბელიანის მხატვრულ ესკიზებს, როგორცაა „ან...დში“, „ზამთრისა ქარი გრიალებს“ და სხვ., რომლებშიც ახალგაზრდა ავტორი უკვე დაკარგულ სიკაბუჯესა და ბედნიერებას მისტირის. საერთოდ კი, გრ. ორბელიანის ლირიკულ პროზაში იგივე მოტივები და განწყობილებები იჩენს თავს, რაც ძირითადად დამახასიათებელია მისივე პოეზიისათვის. სხვა პროზაული ნაწერების შესახებ იხ. ამავე გამოცემის შენიშვნებში.

არის ქართული მწერლობისათვის. უკვე მე-18 საუკუნის დამდეგს სულხან-საბა ორბელიანი თავისი „ვერობაში მოგზაურობით“ ამის წინებულ ნიმუშს იძლევა. ზოლო შემდგომ ავტობიოგრაფიული თხზულებები, რომლებიც თავიანთი ხასიათით ენათესავენთან დლიურს. საერთოდ მნიშვნელოვან ადგილს იჭერენ ქართული მწერლობაში შემოქმედებაში (საკმარისია ვაგიჟსენოთ ტომოთე გაბაშვილი, დავით აღმაშენებლის შვილი, იესე იესეს შვილი და სხვ.). ე. წ. „გარდამავალი ხანის“ გრძელდება ეს ტრადიცია ისეთი ძეგლების სახით, როგორცაა გრიგოლ ბატონი-შვილის „მოგზაურობა პეტერბურგიდან ვილნოდე“, გიორგი ავალიშვილის „მგზავრობა თბილისით იერუსალიმისადმი“, გაბრიელ რატიშვილის „მცირე რამ მოთხრობა რუსიისა“ და სხვ. ამ მხრივ მე-19 საუკუნის ლიტერატურაც ამბობს თავის სიტყვას. მაგრამ თამაშად შეიძლება ითქვას, რომ წარსულ საუკუნეებში ბევრს არ დაუტოვებია ისეთი მნიშვნელობის დოკუმენტური პროზის ნიმუში, როგორცაა გრიგოლ ორბელიანის „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურგისადმი“.

„მგზავრობა“ წარმოადგენს დლიურს, რომელიც პოეტს უწარმოებია 1831 წლის 9 ივნისიდან 1832 წლის 31 აგვისტომდე, იმ დროს, როდესაც მან მთავარსარდლის გენერალ პანკრატოვის ბრძანებით კავკასიის კორპუსის დარჩეული ჯარისკაცები წაიყვანა პეტერბურგს „საგანგებო ქვეითი ჯარის პოლიციათვის“.

1832 წლის შეთქმულების გამგლავების შემდეგ გრ. ორბელიანი განზრახს და, სხვა ნაწერებთან ერთად, მას დლიურებიც ჩამოართვეს (იმხანად პოეტი ნოე-გოროდში იმყოფებოდა). „მგზავრობა“, შეთქმულების სხვა მასალებთან ერთად, ეანდარმერიის არქივში მოხვდა. ამის შესახებ პოეტს შემდეგი განუცხადებია იონა მეუნარგისთან ერთ-ერთი საუბრის დროს:

„სამაგერ დაძვლება ჩემი დლიურები. ერთხელ დონში ჩავცენდილთ და კინაღამ შეც დავიხრჩვე; მეორეჯერ, როცა ავარიის ხანი ვიყავი შაილის დროს, უცებ წინანდალში შემხვდა გამოქცევა და ტანისამოსები და წიგნები იქ დამეყარა. მესამეჯერ, გამზირიკეს, როცა პოლიტიკური ორგულობა შემწამეს და სხვა წიგნებთან ერთად ჩემი შესამე და უკანასკნელი დლიურებიც დამეყარა. შემდეგ ბევრი ვაზვეწე, ბევრი ვიმუდარე, მაგრამ არავინ ყურადღება არ მომაქცია და დღესაც დაყარვულად ვთვლი იმ წიგნებსა და დლიურებს“*.

მხოლოდ 1926 წელს მიაკვლია „მგზავრობას“ პ. ინგოროვამ და გამოაქვეყნა პირველი ცნობები მის შესახებ**, ზოლო 1940 წელს მანვე დაბეჭდა „მგზავრობის“ ე. წ. „ლიტერატურულად დამუშავებული“ ნაწილი***.

* ლიტერატურის მატთანე, წიგნი 1-2, 1940, გვ. 385, ს. ცაიშვილის პუბლიკაცია. შეად. ი. მეუნარგია, ქართველი მწერლები, I, 1941, გვ. 53-54.

** შენიშვნა: აქ მცირე შეცდომა მოსდის პოეტს: „პოლიტიკური ორგულობის“ დროს ჩამორთმეული დლიური ქრონოლოგიურად პირველი იქნება და არა უკანასკნელი.

*** ქართული მწერლობა, 1928, № 6-7.

**** მნათობი, 1940, № 2.

გრ. ორბელიანს გზადაგზა უწარმოებია დღიური და, ცხადია, მგზავრობის დროს მხოლოდ შავად უწერია. დღიურმა ამ სახით მოაღწია ჩვენსად, ვაიროსა და წარმოადგენს „მგზავრობის“ მხოლოდ ერთი ნაწილი, კერძოდ, მგზავრობის აღწერა თბილისიდან სტავროპოლამდე (დღიური 1831 წ. 9 ივნისიდან 7 თებერვლამდე) რუსეთში ყოფნისას დღიურის ეს ნაწილი გრ. ორბელიანს გასაუფრთხილებს, როგორც ჩანს, სტილისტურადაც უფრო დაუზვეწავს. ჩვეულებრივად, დღიურის ნაწილის უწოდებენ „მგზავრობას“ და მას ანცალკეებენ დღიურის შემდეგი ნაწილებისაგან — ე. წ. „მოსყოფისა და პეტერბურგის პერიოდის“ დღიურებისაგან. პატივცემული მკვლევარი პ. ინგოროვცა აღნიშნავს, რომ „ეს ტექსტი „მგზავრობისა“ წარბადგენს არა უბრალო დღიურს, არამედ წმინდა ლიტერატურულ ნაწარმობებს, რომელსაც საფუძვლად პოეტის დღიური დასდებია. „მგზავრობა“-ს შენარჩუნებული აქვს დღიურის თბრობის ქარგა, რაც მას ლოკუმენტური პროზის ხასიათს ანიჭებს“*.

სინამდვილეში კი დღიური ერთი მთლიანი ნაწარმოებია როგორც ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის მიხედვით, ისე შეინარსისა და განწყობილებების მხრივაც და ამგანად ჩვენს მიერ აღდგენილი ტექსტი სავსებით ამართლებს სათაურს: „მგზავრობა ჩემი“. ტფილისი დამ პეტერბურღამ დის“ (ხაზი ჩვენია). განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ „მგზავრობის“ ერთი ნაწილის გადათეთრება და სტილისტურად დახვეწა ავტორს მოესწრია, დანარჩენისა კი ვერა**.

საკუთარი განცდილისა და ნაზრევის ქალაღზე ფიქსირებას გრ. ორბელიანი, საერთოდ, დიდ ყურადღებას აქცევდა. ამ მხრივ მეტად დამახასიათებელია მისი წერილი ილია ორბელიანთან 1835 წლის თარიღით:

„გაკეთე პაპოდნის ყურნალი, რომელშიაც ჩაწერე ყოველდღე ცხოვრება შენი; როგორ გაატარე დღე იგი, რა ილაპარაკე, რა გააკეთე, რა გაიგონე. В отношении военных. სად იდგა თქვენი პოლკი ანუ ოტრადი, და როგორის წესით, და აღწერე იგი აღგილი с описанием обычаев, нравов жителей тамошних, сколько дозволяет твой (...) обшчия?.. ესე შენივის დიახ სასარგებლო და სასიამოვნო იქნება შემდეგ, პირველად რომ ვინება შენი უშეტეს და უშეტეს განიხსნება და შეეჩვევა განმსჯელობასა, და მეორედ რომ რამდენსამე წელს უკან შენი წარსული დღეები ცხადად წინ წარმოვადგება და მით მსენობ, თუ რაოდენნი დღენი უბრალოდ, ფუქად განგიტარებია***.

* პ. ინგოროვცა, გრ. ორბელიანის „მგზავრობა“, მნათობი, 1940, №2. გვ. 88. შეად. მისივე, გრ. ორბელიანის ახლად აღბრუნეილი ნაწერები, ქართული მწერლობა, 1928, №6-7, გვ. 240, 244. ხაზი ავტორისაა.

** „მგზავრობის“ გადათეთრებული ნაწილი შესრულებულია მეღნით. დანარჩენი ნაწილი კი თავდაპირველად თითქმის ყოველთვის ნაწერია ფანქრით და შემდეგ გაცხოველებულია მეღნით.

*** გრ. ორბელიანი, წერილები, I, 1936, გვ. 36. ა. ვაწერელიას რედ.

ამიტომ ბუნებრივია, რომ თვითონ პოეტის გულმოდგინედ აღმოვაჩინო დღიურს. ცხოვრების ყველაზე მნიშვნელოვანსა და მძიმე წუთებში დღიური მისი უახლოესი მესაიდუმლე იყო. ამიტომ არის ასეთი უშუალოებით აღბეჭდილი გრაფიკული ბელოანის დღიურები და „საქართვებთა კი „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან, პეტერბურგამდის“.

ერსენული

„მგზავრობა“, უწინარეს ყოველისა, ყურადღებას იქცევს ბუნებრივად შეუფარავლად გამოძვლავებული გრაფიკულიანი პოლიტიკური სიმათივები. „მგზავრობა“ იმ დროსაა დაწერილი, როდესაც გრაფიკულიანი უკვე შეთქმულების წევრი იყო და აღფრთოვანებით წერდა ისეთ პატრიოტულ ლექსებს, რომლებშიც მკვეთრად გამოვლენილი მეფის რუსეთის საწინააღმდეგო სულისკვეთება. ამიტომ სავსებით ბუნებრივია, რომ „მგზავრობაშიც“ იქნა თავი პოეტის პოლიტიკურმა რადიკალიზმმა. გრაფიკულიანი აშკარად მომხრეა რუსეთის ხელისუფლების დამხობისა და იგი საქართველოს დამოუკიდებლობაზე ოცნებობს.

ავტორის პოზიცია ყველაზე ნათლად გამოჩნდა მის ცნობილ დიალოგში გენერალ ივანე აფხაზთან*. ეს დიალოგი ორ მამულიშვილს შორის საქართველოს წარსულისა, აწმყოსა და მომავლის შესახებ მრავალმხრივია საგულისხმო, როგორც ეპოქის ყველაზე დიდი ტიპიკების გამოხატველი.

ამ დიალოგის მიხედვით, ი. აფხაზი ისეთივე გულმხურვალე მამულიშვილია, როგორც თვითონ გრაფიკულიანი. მაგრამ მისი სიყვარული სამშობლოსადმი როდი გულისხმობს საქართველოდან რუსეთის ხელისუფლების განდევნას. თუცა არც ის არის სავსებით კმაყოფილი შექმნილი ვითარებით; როგორც გრაფიკულიანი აღნიშნავს — „...მწუხარებათა უბნობდა ქართველებზე. რომელთაცა აღზოცეს თვის შორის კეთილშობილური სიამაყე და სიყვარული მამულისადმი და არაან მონებასა ქვეშე, დამდალებულნი სულითა“. დიალოგის დასასრულს ი. აფხაზი აცხადებს: „ღმერთო არს მოწამედ, რომელ მთლად ქართველთ არ უყვარსთ ეგოდნად მამული თვისი, რაოდენათაც შე მარტოს, ასე რომ, თუ სიყვდილითა ჩემითა შეიცილებოდეს საქართველოს მდგომარეობა ესრეთ კეთილად. ვითარცა მსურს მე, წამსავე ამას სიხარულითა გადავარდებოდი ფანჯრიდამ სასიყვდილოდ. — ეკლად ვამბობ, რომ დრომ, დრომ უნდა აღადგინოს საქართველო“. მაგრამ ცხოვრებაგამოვლილი და მრავლის მზახველი ი. აფხაზი, ითვალისწინებს რა ისტორიულ ვითარებას, სრულიად შეგნებულად ეუბრს მხარს საქართველოში რუსეთის ძა-

* გენერალ-მაიორი ივანე ნიკოლოზის ძე აფხაზი, ჩანს, ავტორიტეტით სარგებლობდა თანამედროვეთა შორის, მაგრამ ცხადია ისიც, რომ იგი შეთქმულთა თანამშრომელი არ იყო. ეს აშკარაა „მგზავრობაში“ ჩართული დიალოგიდანაც. მაგრამ, როგორც ირკვევა, შეთქმულების ხელმძღვანელები იყენებდნენ მის სახელს და ზოგიერთ წიგნს არწმუნებდნენ, რომ გენერალი აფხაზი შეთქმულების მონაწილეა (იხ. გიორგი ერისთავის ჩვენება — გ. გოზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება, 1935, გვ. 243).

ლაუფლებას. იგი კატეგორიულად წინააღმდეგია რუსეთთან ურთიერთობის გაწყვეტისა, რადგან ხედავს, რომ რუსეთთან საქართველოს შეერთების შედეგად ქართველი ხალხი გადაჩნა ფიზიკურ განადგურებას და რუსეთთანვე გზით იგი დაუკავშირდა ახ.ლ. რუსულ-ევრაიულ კულტურას. ამიტომ იქვე წყვეტს ურთიერთობას დასაწყისშივე ამბობს:

„ღმერთო, ნუ მიიყვან რუსთა ესრეთსა განწირულებასა ძიხა, რომელ იმუღებულ იყვნენ დტვეზად საქართველოსა, რომელიცა მუისევე შეიქმნების მსხვერპლად უწყესობისა, შინაგანისა განხეთქილებისა და ზედა-დასახისა დაუძინებელთა მტერთაგან“.

უკვე აქედან ვხედავთ, რომ ი. აფხაზი ქართველი ინტელიგენციის იმ ნაწილის წარმომადგენელია, რომელმაც თავიდანვე შეგნებულად გაიზიარა რუსეთთან საქართველოს დაკავშირების აუცილებლობა და ამიტომ უფრო „ზომიერი“ პოზიცია დაიკავა. როგორც ი. აფხაზის განცხადებიდან ჩანს, ქართველ პატრიოტთა ამ ჯგუფის დევიზია: „დრომ უნდა ალაღვინოს საქართველო“.

გრ. ორბელიანი ი. აფხაზის ამ მსჯელობას თავის მოსაზრებებს უბირისპირებს კერძოდ, იგი აცხადებს, რომ საქართველო შეძლებს დამოუკიდებლად არსებობას, რადგან ახლა პოლიტიკური სიტუაცია სავსებით შეიცვალა — მაკადაიანური სახელმწიფოები „...არაა მოინდომებენ, რომელ საქართველომ კვლავცა მოსახოგოს მფარველობა რომელსამე ძლიერსა სახელმწიფოსა ევროპასა შინა“; დამოუკიდებელი საქართველო შეძლებს რეგულარული არმიის შექმნას და რომ „... ერისა სულისა დამდაბლებასა ადვილად აღხოცენ ივინი, ვინცა იქმნებიან, შემდგომად რუსთაგან დატევებისა, ერის მმართველნი, უკეთუ იქმნებიან გონებიან და შორსმხედველ“.

შავრამ გრ. ორბელიანის ამ მოსაზრებებს საკმაოდ ადვილად ამათილებს ი. აფხაზი. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ თვით გრ. ორბელიანი ძალზე მიუდგომლად და კეთილანდისიერად გადმოგვეცემს თავისი ოპონენტის შეხედულებებს. თითქოს თვით დღიურის ავტორიც გარეშე მსმენელია ამ დიალოგისა და ცდილობს ობიექტურად ასწონ-დასწონოს ორივე მხარის მიერ წამოყენებული არგუმენტები. საერთოდ, ჩანს, რომ ი. აფხაზის მსჯელობას გრ. ორბელიანზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია. შემთხვევით არ ამბობს გრ. ორბელიანი დიალოგის დასაწყისში: „ახი ვითარ ძლიერად და მართლად აღსწერა (ი. აფხაზმა — ჟ. კ.) წინდელი ზღვარებობა საქართველოსა, რომელიცა უყვარს, ვითარცა ქეშმარტსა ძესა მამულისასა“. ხოლო საგანმამებლო კომისიისათვის გრ. ორბელიანს განუცხადებია: „ქალაქ სტავროპოლში მე ვინახულე გენერალ-მაიორი თავადი აფხაზი, რომელიც მიდიოდა მოქმედ არმიასი პოლონელთა წინააღმდეგ საბრძოლველად. მან თქვა: ღმერთსა ვსთხოვ, რომ ეს ომი მალე წარმატებით დამთავრდეს, ვინაიდან შეიძლება ამაზე იქნეს დამოკიდებული საქართველოს ბედი, რადგან თუ იქ რუსეთს საქმე გაურთულდა, საქართველოს შიატოვებსო. მე გამივივრდა, შავრამ ი. აფხაზმა ამიხსნა, თუ რა შედეგი მოჰყვებოდა რუსთაგან საქართველოს დატოვებას. შემდეგ გრ. ორბელიანი ამტკიცებს, რომ მე ადრე შექონდა კმათი ალ. ორბელიანთან და ვლიზბარ ერისთავთან იმის თაობაზე, რომ საქართველოს დამოუკიდებლად არ-

სებობა არ შეუძლია. და რომ უფრო დავრწმუნებულყოფი ჩემი აზრის სიმართლემ, შევეცით გენერალ აფხაზს. მისი პასუხის შემდეგ კიდევ უფრო დავრწმუნდი ჩემი მოსაზრების სისწორეში*.

მიუხედავად ამისა, როგორც გრ. ორბელიანის შემდეგი საქინობა ცხადყოფს, მას არ შეუწყვეტია კავშირი 1832 წ. შეთქმულების მონაწილეებთან. მხანად არაბითად არ შეუცვლია თავისი პოლიტიკური პოზიცია. ისე რომ, „მგზავრობაში“ ჩართული ეს დიალოგი კარგად გამოხატავს ეპოქის ტიპიურებს, ქართულ საზოგადოებაში არსებულ განწყობილებებს; იგი გვიჩვენებს ორ ტენდენციას, რომლებიც მხანად არსებობდა პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხში.

მაგრამ გრ. ორბელიანის პოლიტიკური თვალსაზრისის სრულყოფილად გამოკვთისათვის არ კარა მხოლოდ იმის ჩვენება, რომ მე-19 საუკუნის 30-იან წლებში იგი შეთქმულების წევრია და თანამემამულეებს იარაღისაკენ მოუწოდებს. საინტერესოა გაიკვეს საკითხი, თუ რა სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური იდეალი ამოძრავებდა პოეტს, როგორი იყო მის მიერ არჩეული სახელმწიფოებრივი მმართველობის ფორმა.

„მგზავრობა“ ამ მხრივაც იძლევა საინტერესო მასალას.

თქმა იმისა, რომ გრ. ორბელიანი მხანად მონარქისტი იყო და სამეფო ტახტის იქნეთ ვერას ხედავდა, არ არის მართებული. „მგზავრობაში“ გვხვდება ადგილები, საიდანაც ჩანს გრ. ორბელიანის სიმართა რესპუბლიკური წყობილები-

* საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ლენინგრადის ფონდი, XVIII, გვ. 3505.

საგამომიბელო კომისიას განსაკუთრებული ყურადღება ნიუქცეცია ივანე აფხაზთან გრ. ორბელიანის დიალოგისათვის. ეს დიალოგი მთლიანად უთარგმნიათ კომისიისათვის. კომისიისათვის აგრეთვე უთარგმნიათ ის ადგილი, სადაც გრ. ორბელიანი ხაზგასმით ლაპარაკობს ყაბარდოელთა თავდადებულ ბრძოლაზე თავისუფლებისათვის: „ყაბართოელნი არიან თავისუფლების მოყვარენი, რომლისათვისცა ებრძვიან ესოდენთა წელთა რუსთა, რომელთაცა შეიწროეს ფრიად, და ამიერიეს და დიპყრეს მთელი ყაბართო; გარნა სიყვარული თავისუფლებისა ვერა აღმოცეს მათ შორის. ესენი არიან მხნენი და ყოველთვის საოპრად განზადებულნი და შარადის ეძიებენ შემთხვევასა, რათა დაიხსნან მამული თვისი რუსთაგან“ (ეტიოგრაფში განსაკუთრებით გავსეციათ წითელი ხაზი სიტყვებისათვის: „დაიპყრეს მთელი ყაბართო; გარნა სიყვარული თავისუფლებისა ვერა აღმოცეს მათ შორის“).

ესა და მთელი რიგი სხვა ადგილები „მგზავრობის“ ეტიოგრაფში ხაზგასმულია და აწერია „Период“. აღსანიშნავია, რომ ეს „სექცო“ ხაზგასმული გვერდები დღიურის მხოლოდ გადათვარებულ ნაწილში გვხვდება. ეს ფაქტი იმით აიხსნება, რომ „მგზავრობის“ ამ ნაწილში ეტიოგრაფის თვალსაზრისისა და განწყობილებების უფრო შეუფარავ გამოვლინებასთან გვაქვს საქმე.

სადმი. აი, მაგალითად, ნოვგოროდში ჩასული პოეტი თავის დღიურში (1831 წლის 24 ოქტომბერს) შემდეგს წერს:

„ფიქრმა ნოვლოროდისათვის არ დამაძინა დიდს ხანს. გონებაში წარმომიღგარესებლიერ უწინდელი ამათი მმართველობა, სიმდიდრე, ვაჟმამის მოქალაქეთა, ვეჩევეთის ზარი (ანუ ბუცი), რომლითაც ხალხი მძიმის საქმის გარდასაწყვეტლად; ნოვლოროდის რაყიფობა მოსკოვის შეფეებთან და შემდგომად დამხოზა მისი მრისხანე იოანეს მეფის მიერ. ვიღრე იყო რესპუბლიკად, ნოვლოროდი ყვაველოვნობდა ვაჰრობითა, მხნეობითა, სიმდიდრითა და იყო სხვათა რუსებზე უმეტეს განათლებულიცა და თვით თათართ მონგბასაცა გადურჩა; გარნა აწ აღარც აზრდილი მსჩინს უწინდელისა მის შემძლებლობისა. — რკინის ხელმან შეიპყრა და განაჰარვა ყოველი დიდება მისი.“*

არაა შემთხვევითი, რომ „ნოვგოროდის რესპუბლიკას“ იგონებს პოეტი მოსკოვის დათვლიერების დროსაც:

„აქვე არს ნოვლოროდის ზარი ოთხას ოცი პუდიანი; ვგონებ ესე იყოს (გუნის) ზარი (ანუ ბუცისა), რომლისა ხმაზე შეიკრიბებოდნენ ნოვლოროდელნარესპუბლიკის დროსა, გარდასაწყვეტლად მძიმის რესპუბლიკის საქმისათვის, ქალაქს გარეთ. ნოვლოროდელთა ზარი ესე გამოაცილეს დიდის ტირილითა. ვითარ არა ეტირნათ ამა ზარისათვის, რომლისა ხმა რაოდენსავე საუკუნესა შეჰკრებდა ვენეს, ანუ შესაკრებელსა ადგილს და მოაგონებდა მათ თავისუფლებასა, რომელიცა მიანიჭა მათ დიდმან თავადმან იაროსლავმან. — ვიდრემდის ზარი ესე ეკიდა ნოვლოროდს. რესპუბლიკური სული და აღრეულება არა განქარაძა მათ შორის; ზოლო შემდგომად მრისხანე იოანე მეოთხემა, რა შემუსრა ქალაქი ივზარიცა ესე გარდმოიტანა მოსკოვს და ამ სამრეკლოსა შედა დაჰკიდა“.

ამ ადგილების მიხედვით, აშკარაა, გრ. ორბელიანის თანგარძნობარესპუბლიკისადმი, აშკარაა, რომ პოეტი სახელმწიფოებრივ კეთილდღეობას რესპუბლიკურ წყობილებას უკავშირებს. გრ. ორბელიანის ასეთი მსჯელობა არაა მოულოდნელი და ისტორიულად გაუგებარი, რამდენადაც ახლა უკვე ცნობილია, რომ 1832 წლის შეთქმულების ზოვიერთი მონაწილისათვის არ იყო უცხო ეპოქისათვის დამახასიათებელი რესპუბლიკური იდეები (მაგალითად, ს. დოდაშვილისათვის და სხვ.). გრ. ორბელიანიც მათ რიცხვში ყოფილა**.

რასაკვირველია, ახლა ძნელია თქმა, თუ რამდენად გამოკვეთილი და გაცნობიერებული ჰქონდა გრ. ორბელიანს რესპუბლიკური სახელმწიფოებრივი წყო-

* უნდა აღინიშნოს, რომ დღიურის ამ ადგილსა და მასთან დაკავშირებულ გრ. ორბელიანის „რესპუბლიკანურ სიმპატიებს“ ჯერ კიდევ 1928 წელს მიაქცია ყურადღება მკვლევარმა პ. ინგოროყვამ (იხ. მისი, გრ. ორბელიანის ახლად აღმოჩენილი ნაწერები, ქართული მწერლობა, 1928, № 6-7).

** 70-იან წლებში გამართული პოლემიკის დროს ა. წერეთელმა პოეტს „ნოვლოროდის ლიბერალი“ უწოდა („ხარაბეზა ლენერალს“). საინტერესოა, რა ცნობა ჰქონდა ა. წერეთელს, როდესაც გრ. ორბელიანს ამდაგვარად ახასიათებდა?

ბილემის ჩასიათი. თავისთავად ის ფაქტი, რომ პოეტი ერთიმეორესთან აიცილებს ნოვეგროდის ვეჩეს (სახალხო კრებას) და რესპუბლიკურ წყობილებას, იმის მიუთითებს, რომ მას მთლად ნათლად არ ჰქონდა ჩამოყალიბებული რესპუბლიკური პრინციპები.

ახლა ძნელია იმის თქმაც, თუ რამდენად ორგანული იყო გვ. ორბელიანის თვის ეს პრინციპები და იგი, როგორც შეთქმულების წევრი, მხრზედ დაჟინებული თვის საშობლოში რესპუბლიკის დამყარებას.

მაგრამ, მეორეს მხრივ, ნოვეგროდის ვეჩეს აბოლოგია იმითაა საინტერესო, რომ ნათელპყოფს, თუ რაოდენ იტაცებდა იმხანად გრ. ორბელიანს დემოკრატიული მმართველობის ფორმები და თავისუფლების იდეები. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ „მგზავრობაში“ პოეტი ხშირად მოწიწებით ლაპარაკობს მონარქიული ხელისუფლების წარმომადგენლებზეც, სულ ერთია, იქნებიან ისინი ქართველი, თუ რუსი მეფეები. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ გრ. ორბელიანი, ამ შემთხვევაში, აღტაცებულია აღნიშნულ პიროვნებათა ისტორიულად დამსახურებული დიდებით (მაგალითად, ერეკლე მეორისა, პეტრე პირველისა და სხვ.). ზოლო ტირანი მეფეებისა და დესპოტიზმის წინააღმდეგ „მგზავრობის“ ავტორი გულწრფელ აღშფოთებას გამოთქვამს. შემთხვევითი არაა, რომ პოეტი ყოველთვის თანაუგრძობს ცალკეული ხალხის, ქალაქებისა და პიროვნებების ბრძოლას თავისუფლებისათვის (ყაბარდოელთა, ნოვეგროდისა, მართა პოსადნიცისი, მინინი და პოეარსკისა, ასევე რუსეთის სახელმწიფოს ბრძოლას ნაპოლეონის წინააღმდეგ და სხვ.). აღსანიშნავია ისიც, რომ გრ. ორბელიანი თავის „მგზავრობაში“, განსხვავებით მომდევნო პერიოდის დღიურებისაგან, არსად არ იძლევა ნიკოლოზ პირველის აბოლოგიას, თუმცა ამის შესაძლებლობა მას ხშირად აქვს. და ეს საფასებით გასაგები დამოკიდებულება შეთქმულების მონაწილისა ცოცხალი იმპერატორისადმი.

მართალია, შეთქმულებას წლებშიც გრ. ორბელიანი საფასებით ვერ გაწყვიტა კავშირი მონარქისტულ ტრადიციებთან და მას მაშინაც სწამდა, რომ, მაგალითად, რუსეთის დედოფალი (ამ შემთხვევაში მარია თედორეს ასული, პავლე პირველის მეუღლე) მოწოდებულია იყოს ლატაკთა და დაჩაგრულთა ჰუმანიტარული მფარველი: „და, მართალია, ვის კმენის უმეტეს მფარველობა და მოღვაწეობა გლახაკთა, უძღურთა ყრმათა, თუ არ თვით დედას იმპერატრიცას“ (ეს ის ტენდენციაა, რომელმაც შეთქმულების დამარცხების შემდეგ კიდევ უფრო მეტად რად იჩინა თავი გრ. ორბელიანის აზროვნებაში), მაგრამ ფაქტია ისიც, რომ ამ ხანებში გრ. ორბელიანი უკრიტიკოდ არ უყურებს მონარქიულ ხელისუფლებას და მისი პოლიტიკური რადიკალიზმი საეჭვო არ არის (რაც სრულებით აღარ ასახვითებს პოეტს შოღვაწეობის შემდგომ პერიოდში).

გრ. ორბელიანის „მგზავრობაში“ უხვადაა წარმოდგენილი პოეტი-მოგზაურის შთაბეჭდილებანი, ნახული და გაგონილი. უნდა აღინიშნოს, რომ პოეტის თვალი მიქცეულია როგორც საკუთარი შინაგანი სამყაროსაკენ, ისე გარეშე საგნებისა და

მოვლენებისაკენ და ხშირად ეს უკანასკნელი ტენდენცია უფრო ძლიერია ვიდრე პირველი. უნდა ითქვას, რომ სწორედ ამის გამო ზოგჯერ პოეტის დღიურების ლირიკულობა კლებულობს, სათანადო სისრულით არაა წარმოდგენილი ავტორის ინტიმური ცხოვრების ეპიზოდები, რაც ერთგვარად განცვიფრებებს მკვლევარს. გან ასეთი ტენდენცია არ იყო მოსალოდნელი რომანტიკოს პოეტისაგან. მთელი უმეტეს, ისეთ ინტიმურ დოკუმენტში, როგორიცაა დღიური, სწავლისა და განცდები, საუბარი საკუთარ თავთან ყოველთვის წინაა წამოწყებული. სამაგიეროდ, იზრდება დამკვირვებელი მწერლის ფიგურა, რომელსაც საგნებისა და მოვლენების გან აღძრული მხოლოდ საკუთარი განწყობილებები და ემოციები კი არ აინტერესებს, არამედ ხშირად თვით ეს საგნები და მოვლენები. „მგზავრობაში“ გამოვლენილი ეს ტენდენცია ფრიად საყურადღებოა და მიუთითებს იმაზე, რომ თვით ისეთი რომანტიკოსის შემოქმედებაშიც, როგორიცაა გრ. ორბელიანი, რეალისტური ინტერესები იჭრება და ამზადებს ნიადაგს უფრო ფართო რეალისტური ტენდენციებისათვის ქართულ მწერლობაში.

გრ. ორბელიანი თავის „მგზავრობაში“, დწყებული თბილისიდან, ვიდრე პეტერბურგამდე, ვრცლად აღწერს ისტორიულ ძეგლებს, ქალაქებს, ხალხის ზნე-ჩვეულებებს და სხვ. აღსანიშნავია, რომ პოეტი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს რუსეთში კეთილმოწყობილ ადგილებს, საცხოვრებელ სახლებს, საკომუნიაკაციო საშუალებებს, ყოველივე ამას იგი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს. გრ. ორბელიანი საგანგებოდ ჩერდება კულტურულ-სააღმზრდელო, საქველმოქმედო, სამეცნიერო და სამხედრო დაწესებულებებზე. იგი გადმოგვცემს მათი დაარსების ისტორიას, აღნიშნავს მათ მნიშვნელობას სახელმწიფოსათვის და ა. შ. პოეტი-მოგზაური დაწვრილებით აღწერს საჭურვლის პალატას, ერმიტაჟს, სხვადასხვა მონასტერში დაცულ ექსპონატებსა და რელიკვიებს. საერთოდ, გრ. ორბელიანი აღტაცებულია რუსეთის ქალაქების; განსაკუთრებით კი მოსკოვის, ნოვგოროდის, პეტერბურგისა და პეტერგოფის ისტორიული ძეგლებითა და კეთილმოწყობით.

ამ დეტალური აღწერილობებითა და ისტორიული ცნობებით აღსავსე დღიურიდან მკითხველის წინაშე წარმოდგება ფართო ინტერესებისა და განათლების მქონე ავტორი, რომელსაც მხოლოდ ცნობისმოყვარეობა კი არ ამოძრავებს, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, აინტერესებს იმ ხალხის ისტორიისა და კულტურის ყოველმხრივ გაცნობა, რომელთანაც მას ურთიერთობა უხდება, სულ ერთია, იქნება ეს დიდი ერი, თუ პატარა ტომი.

თვით პოეტს ერთ-ერთი ჩვენების დროს საგანომძიებლო კომისიისათვის გაწეუცხადებია, რომ საკუთრივ რუსეთის ისტორიისა და ძეგლების დაწვრილებათ აღწერას ის მიზანი ჰქონდა, რომ მე მსურდა თანამემამულეებისათვის გამეცნო რუსეთის სიძლიერე, რაც თავისთავად ჩანს გვირგვინების აღწერიდან, რომლებიც რუსეთში მოიპოვა და რომლებიც საჭურვლის პალატაში ინახებოთ. და თუ წეშს კეთილგანზრახვას ყოველთვის შესაფერისად ვერ ვასრულებ, — განაგრძობს ვრ. ორბელიანი, — ყოველ შემთხვევაში, იქ სამსახურში მყოფ და აღზრდილ

ქართველთაგან მე ვარ პირველი, რომელმაც ეს ღირსშესანიშნაობანი აღწერა*.

უნდა ითქვას ისიც, რომ ავტორის ინტერესების სფერო მხოლოდ შემოქმედებით არ ამოიწურება: რუსეთში მყოფ ვრ. ორბელიანს ქართველ ბატონიშვილებთან უსაუბრია არა მარტო საქართველოს ბედზე, არამედ მსჯელობის ტერმინის საკითხებზეც, უნახავს რუსული სპექტაკლები, მთავრად კი რუსული ტელოვიანთათვის, დათქმებულია თეატრისა და საერთოდ, ხელოვნების მნიშვნელობაზე საზოგადოებისათვის და საკუთარი შთაბეჭდილებანი და მოსაზრებანი აღწერისთვის დღიურში. ეს ჩანაწერები მნიშვნელობას არ არის მოკლებული პოეტის ესთეტიკური მიდრეკილებების გასარკვევად. საინტერესოა ითქვას ისიც, რომ ვრ. ორბელიანს განზრახული ჰქონია სპეციალურად შეეტანა დღიურში მსჯელობა თეატრის მნიშვნელობაზე, მაგრამ ეს ვეღარ მოუხერხებია და ჩვენამდე მხოლოდ რამდენიმე საყურადღებო შენიშვნამ მოაღწია. ეს შენიშვნები არსებითად სათაურებია განზრახული თემებისა: **„Влияние театра на нравственность“** „აღწერა თეატრისა. სადაც არ არს, მუნ არცა არს განათლება ხალხისა“**.

* * *

ვრ. ორბელიანის მომდევნო ხანის დღიურებიდან ჩვენამდე მოუღწევია მხოლოდ ერთ მნიშვნელოვან ფრაგმენტს, რომელიც დაწერილია 1836 წელს. ვრ. ორბელიანის დღიურის ეს ნაწილი თავისი მნიშვნელობით ვერ შეედრება მისსავე

* საქ. ცენტრ. სახელმწიფო არქივი, ლენინგრადის ფონდი, რე. XXII. გვ. 4348.

რა თქმა უნდა, „მგზავრობაში“ წარმოდგენილ ყოველგვარ აღწერას საგანმანათლებლო და მეცნიერული მიზანი არ ჰქონდა. შავალითად, რუსეთის ჯარების დისლოკაციის აღნიშვნა საქართველოდან ჩრდილო-კავკასიაში, როგორც სამართლიანად ფიქრობს მკვლევარი პ. ინგოროყვა, თბილისელ შეთქმულთა დავალების შედეგი უნდა იყოს (იხ. პ. ინგოროყვა, ვრ. ორბელიანის ახლად აღმოჩენილი ნაწერები, ქართული მწერლობა, 1928, № 6-7, გვ. 251, შეად. მისივე, ვრ. ორბელიანის „მგზავრობა“, მნათობი, 1940, № 2, გვ. 93).

** ამ მხრივ შეად. პეტერბურგის აღწერაში ქვეთავი — „საზოგადო საღიზნო აღვლინი“, სადაც ავტორი მოკლედ მსჯელობს თეატრის მნიშვნელობაზე.

რაც შეეხება „მგზავრობაში“ უხვად წარმოდგენილ ცნობებს რუსეთის ისტორიისა და სხვადასხვა ღირსშესანიშნაობის შესახებ, აშკარაა, რომ ავტორი ასეთ შემთხვევებში, ვარდა საკუთარი თვლით ნახულისა, იყენებს გარკვეულ აღწერილობებსა და ისტორიული ხასიათის ნაშრომებს. კერძოდ, როგორც გამოიჩვენა, ვრ. ორბელიანს საკმაოდ უსარგებლნია ნ. კარამზინის ცნობილი ნაშრომითაც „რუსეთის სახელმწიფოს ისტორია“ (ამის შესახებ დაწერილებით იხ. მ. გოცაძე — ვრ. ორბელიანის „მოსკოვის აღწერა“, მნათობი, 1956, № 3, გვ. 171). ხოლო კარამზინის მეორე თხზულების — „რუსი მოგზაურის წერილების“ გველენაზე ჯერ კიდევ 1935 წ. მიუთითა პროფ. მ. ზანდუკელმა (იხ. ახალი ქართული ლიტერატურა, I, 1935, გვ. 192, უფრო დაწერილებით იხ. მისივე, ახალი ქართული ლიტერატურა, I, 1956, გვ. 146-147).

„მგზავრობას“, მაგრამ იგი ყურადღებას იქცევს, უწინარეს ყოვლისა, რით რომ მასში საკმაოდ ვრცელადაა გადმოცემული „გადასახლებაში მყოფი“ პოეტის ცხოვრების ეპიზოდები, გამოკვეთილია პოეტის პოლიტიკური პოზიცია 1832 წლის შეთქმულების დამარცხების შემდეგ და გამოქვეყნებულია ეს საკუთრივად შეხედულებები, რომლებიც იმხანად გრ. ორბელიანს ჰქონია.

დღიურის წარმოების მანერის მხრივ და საგნებისა და ავტორის დამოკიდებულების გადმოცემის თვალსაზრისით, ეს ფრაგმენტი საესე-ბით ანალოგიურია „მგზავრობისა“ და ამ საკითხებზე მსჯელობას აღარ გავა-გრძელებთ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გრ. ორბელიანს ი. მეუნარგიასთან ერთ-ერთი საუბრის დროს განუცხადებია, რომ სამჭერ დამელუბა ჩემი დღიურები, კერძოდ კი, როდესაც დონში ჩაეცვივდით და კინალამ მეც დავიხრჩვიო“. ჩვენთვის ცხა-დია, რომ დღიურის ის ნაწილი, რომელსაც ამჟამად ვეხებით, დონზე დაკარგუ-ლი დღიურების გაგრძელებას წარმოადგენს. მარცხს, რომელიც პოეტს დონზე შეემთხვა, ადგილი ჰქონდა 1834 წელს, ხოლო დღიური, რომლის შესახებაც ჩვენ ვმსჯელობთ, როგორც ვთქვით, დაწერილია 1836 წელს.

პოეტის მოგზაურობა იწყება სოფელ კლაუსციუციდან და მთავრდება დინა-ბურგში მისვლით, სადაც იგი ჰოსპიტალში წვება (შემდეგ, რამდენიმე ფურცლას გამოშვებით. მოსდევს ფრაგმენტი, რომლის მიხედვითაც გრ. ორბელიანი ისევ სამხედრო მანევრებში იღებს მონაწილეობას). დღიურიდან ჩანს, რომ გრ. ორბე-ლიანი ამ ხანებში კოვნოსა და ვიტებსკის გუბერნიებში იმყოფება, ან უფრო სწო-რად — ვილნოსა და ვიტებსკისა, რადგან კოვნო ჭერ კიდევ არ ითვლებოდა სა-გუბერნიო ქალაქად.

ამ განუწყვეტელი მგზავრობის მიზანი ხან მანევრებია, ხან, როგორც თვით პოეტი გვაუწყებს. მათი ბატალიონი პოლონეთიდან მოსულ ახალწვეულებს (რე-კრუტებს) აცილებს დინაბურგისაკენ**.

ამ მოგზაურობის დროს გრ. ორბელიანის დაკვირვებულ თვალს არაფერი ეპარება და მისთვის საინტერესოსა და ღირსშესანიშნავს ინიშნავს დღიურში. ამ ჩანაწერების მიხედვით ჩვენს თვალწინ ცოცხლდება პოეტის ფიგურა მის ბუ-ნებრივ პოზაში.

უნდა ითქვას, რომ ის მეტრძოლი სული, რომლითაც გამსჭვალულია 1832 წლის შეთქმულების პერიოდში დაწერილი გრ. ორბელიანის „მგზავრობა“, დღიუ-

* ლიტერატურის მატრიანე, წიგნი 1-2, 1940, გვ. 385.

ასეთსავე ცნობას დონზე მომხდარი შემთხვევის შესახებ ეპოელობთ ი. მეუნარგიას წიგნშიც (იხ. ცხოვრება და ღვაწლი თ. გრ. ორბელიანისა, გვ. 30), შეად. თვით პოეტის წერილი ზაქარია ორბელიანთან 1834 წ. 2 აპრილის თარიღით (წერილები, I, გვ. 11).

** შეად. წერილი ილია ორბელიანთან 1836 წლის 16 სექტემბრის თარიღით (იხ. წერილები, ტ. I, გვ. 41).

რის ამ ნაწილში უკვე აღარ ჩანს; „მგზავრობისათვის“ დამახასიათებელი პოლიტიკური რადიკალიზმი აქ შეცვლილია პოლიტიკური ოპორტუნისმით. პოეტმა უკვე „პოლიტიკურად ორგულს“ როლს აღარ ასრულებს. გრ. ორბელიანი საბოლოოდ დგება მონარქიული ხელისუფლების მხარეზე და რწმენა „ბნელსულოვანი ხელწიფისადმი“ მტკიცედ იკიდებს ფეხს მის შეგნებაში. **საქართველო**
საქართველო

„დაქანცული 7-სა ივლისსა მოვედით ქალაქს პონევეცს, მარამა ვითარცა უბნობს ციციანოვი, ნუგეშსა ვსსცემ თავსა ჩემსა ჰაზრითა მით, რომელ ყოველსავე ამას მოითხოვს ჩემგან სამსახური ხელმწიფისა*, რომელიცა არა დაქარგულ პუოტს არავისსა სამსახურსა უჯილდოდ“.

ანდა: „არ დამაგდებს მეცა უნუგეშოდ ღმერთი, რომელმანცა დამიხსნა მე თვარამეტისა ძლიერის ომისაგან. საპყრობილესგან, წყალში დაღუპისგან, და სნეულებისგან, რომელმანცა მიმიყვანა თითქმის სამარეშდის. იგი მოახედვინებს ჩემზედ მოწყალის თვლით ჩვენსა ხელმწიფესა, მართლად დიდსა და დიდსულოვანსა“.

ან კიდევ: „დღეს ვსსცანიო, რომ ხელმწიფე არ მობრძანდება ჩვენის კორპუსის განსახალგებლად და ამ ამბავმა ფრიალ შეგვაწუხა. მრავალი მოველოდით მისგან ჭილდოსა, და ყოველთა ერთობრივ გვსურდა, გეწყუროდა ხილვა ესრეთ დიდებულისა ხელმწიფისა. რომელიცა ტანით, სახით, გონებით, სულისა შემძლე ბელობით, დიდსულოვნობით არის მართლად ხელმწიფე“.

ასევე არაა შემთხვევითი გრაფი პასკევიჩის ის აპოლოგია, რასაც ადგილი უკვს დღიურში.

სამაგიეროდ დღიურში არის ერთი მომენტი, როდესაც პოეტი პირდაპირ უთითებს სოციალურ ბოროტებაზე და თავის დემოკრატიულ სიმპათიებს ამკადუნებს, რაც არც ისე სწორია გრ. ორბელიანის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაში. აი, ეს ადგილი:

„აქ მითხრეს, ვითომც ღრაფინა სტრა... ესრეთ უყვარს ძაღლები, რომ მათთან სტოლზე ზის ერთად სადილათ და ინჯავს უპრავლესთა ძაღლთა. Вот высокая черта образованной женщины: так как она бездетна, то не только нежны материнския ласки, но и подати собираемая с кровель и всегда почти омоченныя слезами и потом, расточать на собак. На что жалеть этот низкий и [...] класс людей, собака лучше их!“

ამავე დღიურში გრ. ორბელიანი სასტიკად ილაშქრებს პროსტიტუციის წინააღმდეგ, მაგრამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ამის მიზეზს პოეტმა მაშინდელ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში ვერ ხედავს: პროსტიტუცია მას ადამიანის მხოლოდ პირადი უღირსობის გამოხატულებად მიიჩნია.

დღიურის ამ ნაწილის მიხედვითაც პოეტის ღრმა სულიერი ტკივილები მხოლოდ არაიშვითად საქართველოა და აქ მონანს ის კეთილშობილი სიყვარული

* ივლისსმება იმპერატორი ნიკოლოზ პირველი.

შობლიური მიწისადმი, რაც ქართულ შვერლობას მუდამ ახასიათებდა. აი, ერთი ასეთი ადგილი:

„შრავალნი სოფელნი, განბნულნი ვაკესა ადგილსა ზედა, შეკობილნი და მახის კლაკეებით და აქა-იქ ლამაზის მიზეზით, ფრიად აამებდა თვალთა კრთის შეხედვით ემზგავსებოდა საქართველოს! უნებლიეთ აღმოუტევეთ მთარაგნი საგან ჩემია. ნუთუ მხოლოდ შეზგავსებითა, ანუ შედარებით უნდა იყოს მთარაგნი თუ იგი? ნუთუ არაა შეღირსების ყოფნა მუნ, სადაცა მიისწრაფიან ყოველნი ფიქრნი და სურვანი ჩემნი? მაქვს სასოება და იმედი ღვთისა მიმართ: მთარაგნობა მისი ცხადად ვიგრძენ რა ვედენჯერმე და ამისთვის არ ვმსწუხვარ, ვინა სადა გარდმავდოს მე ბოროტმან მხვედრმან ჩემმან“.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დღევანდელში არის რამდენიმე ადგილი, რომლებიც განწყობილებებით ენათესავენა ნ. ბარათაშვილის შეოქმედებას. ასე, მაგალითად: „და რაი არს ბედნიერება? — მე აწ მგონია, რომ ბედნიერება მყოფობს სიმრთელეში, შარამა, როცა ვიყუ მრთელ, მაშინ ვგონებდი შტ: მსკაბიტიზობაში; მოივიდა იგი, გაეხარა, და კვალად ახალი სურვილი ბედნიერებისა აღჩნდა გულსა შინა ჩესა. ესრეთ ერთი კიბე აღიყვანა მეორისადმი, ერთი სურვილი მშობს მეორესა და სიკვდილამდის დასასრული არ აქვს სურვილსა ბედნიერებისათვის. — ნეტარ მას, ვინცა არს კმაყოფილ მით, რაიცა მოუვლენია მის წილად ბედსა მისსა; ვინცა დამყუდროებელი, დამშვიდებული სულითა მივალს გზასა ზედა ცხოვრებისას;; მაგრამ, ახ! უნეტარეს არს იგი, ვინცა ცხოვრებით თვისითა მოიპოვა ვინა ერთი ფურცელი ისტორიისა შინა. — ვითარცა ბრწყინვალე ვარსკვლავი სჩანს საუკუნეთა შინა სახელი შინი, რომელსაცა შთამომავლობა შექნერს კეთილმოწოდებითა და კურთხევითა“. ამ სტრიქონებს კარგად ემათერება ნ. ბარათაშვილის პოეზია და განსაკუთრებით ლექსი „ფიქრნი (ტყვის პირას“. მაგრამ, ცხადია, ამ შემთხვევაში, პირდაპირ გავლენაზე როდი ვლამარკობთ: აქ ერთი და იმავე ლიტერატურული მიმართულების პოეტების მსოფლმხედველობათა და ერთი და იმავე ეპოქით ნაკარნახევ განწყობილებათა მსგავსებას ვბოძებთ*.

ავტორი, საერთოდ, იჩენს კარგი ფსიქოლოგიური დაკვირვების უნარს. ასეთია, მაგალითად, მოხუცი აღამიანის მუდმივი უკმაყოფილების მიზეზის შესახებ მსჯელობა, შეყვარებული ქაბუციის ხასიათის ანალიზი და სხვ., რაც კიდევ ერთხელ მოწმობს, რომ, თუ ჩვენი რომანტიკოსების პირველმა თაობამ მხატვრული პროზა ვერ განავითარა, ეს „ტალანტის სიმცირით“ კი არ აიხსნება, არამედ ამას შესაბამისი გარემოებანი უქვეს საფუძვლად, რომელთა განხილვა ამჟამად ჩვენს მიზანს არ შეადგენს**.

* მსგავსი შეხვედრების შესახებ უფრო დამწერლობით იხ. ს. ჭილაია — „გრ. ორბელიანისა და ნ. ბარათაშვილის ლიტერატურული ურთიერთობისათვის“, ლიტერატურული წერილები, I, 1946.

** ამ საკითხის შესახებ იხ. ჩვენს წიგნში — „ნარკვევები ქართული ლიტერატურისა და კრიტიკის ისტორიიდან“, 1958.

ქართული
ბიბლიოთეკა

ლიტოკა

1827—1883

ა ნ ტ ო ნ ს

- ჰე, ჰაბუკო, სიხარულით დღენი შენნი განატარე,
იმხიარულე, შეექმეც, ილხინე და შეიყვარე;
ერთსა წამსაც ნუ დაჰკარგავ, გაქვდეს სახე მოცინარე,
4. სიცოცხლითა აწვე დაჰსტკბი, მხიარულობს გული ვიდრე.
ნუ გგონია სიჰაბუკე მარად იყვეს განუყრელი:
ულმობელ დროს შიაკეს იგი, მასთან ყოველი სიხარული,
სიტკბოება სიცოცხლისა, არცლა გვრჩების სიყვარული,
8. ფრიად მსწრაფლად გვესტუმრების, ახ, სიბერე შექუმხვნილი.
ვით ვარდისა სიტურფენი მალე ჰსჰუნების და განჰტრების,
ანუ სიზმარს საამურსა ხილვა ტკბილი გვეჩვენების,
ესრედ მსწრაფლ ჰრბი, სიჰაბუკეც, კვალნიც შენა ვერა
ჰსჩნდების,
12. დაწვთ ვარდობა, ბაგეთ ღიმი საუკუნოდა გვწორდების.
მეგობრობასა სიცოცხლე, სიყვარულსა მიეც გული!
ამათგან ჩვენი ცხოვრება არს ტურფად აღყვავებული.
წუხილი გაქვს? მათ მიეყრდნე, მყისვე ჰყონ განქარვებული,
16. მოგცენ იმედი, ნუგეში, სიამოვნება, ღიმილი.

ნეტარ მას, ამა სოფელსა ვინცა იგრძნო სიყვარული!
ბედნიერება, თვით სუნთქვა, მის მიმართ აქვს შეწირული.

20. უიმისოდ, ვისაც არ სურს, არცა უწყის სიხარული,
ვისგანაცა გული უძგერს, ვისთვისაცა არს სულღმრფეული!
- ახ, მეც ვიყავ ბედნიერი, მეც მიყვარდა, მეც მსჯობდა
პე, დღეო სიხარულისავე, ესრედ მსწრაფლად სად წახვედი?
მშვენიერო, გახსოვს ოდეს შუქით ღამეს მინათებდი?
24. როს გხედავდი განშორებულს, ჩემს შორის სულს ვერ
ვპოვებდი!

მუხროვანი, 1829 წელსა.

ნ... დ მ ი

როს გხედავ, მნათო! ღიმილით ჩემ კერძოდ წარმოვლენილსა
ვეიფეყებ ყოველთ სიმწარეთ, ბედისგან მოვლინებულსა,
სულისა ღელვა მშვიდდების, გული კვალად ჰკრძობს
სურვილსა

4. და ენანობ, მიწყევვის თუ სიცოცხლე დამწარებულსა.

[1829]

მ ა ს ვ ე

- ამა სოფელს დამშობიებს მხოლოდ ესე სანატრელი:
ოდეს განგვლი ცხოვრების გზას და მეწევის აღსასრული,
ჩემსა სულსა, რომელიც აწ შენდამო მაქვს შეწირული,
4. სამოთხის წილ შენს ზილფებში აღუნიშნე მას ადგილი!

ტბილისი, 1829 წელსა,
მაისის 7 დღესა.

ეკატერინა კავკავადისას

- წინანდლის ვარდო,
სულითა ტრედო.
გულითა წჳინდავ, ვით მოისა წყარო!
4. ვითა ცისკარი,
ხარ მოცინარი,
რომე მხილველის გული ახარო.
8. იმხიარულე,
ვიდრე სიცოცხლე
შენი მშენიერებს, ვით ყვავილთ ჯაპვი;
12. ვიდრემდის შენ ზე
დაგნათის, ვით მზე,
სიკაბუკისა ნათელ ვარსკვლავი!
- კმუნვის ღრუბელი,
გულ-დამაბნელი,
ვიდრე მხიარულს არ შეგებვია;
16. ვიდრე ამ სოფლის
დაუდგრომელის
ვარდნი ეკლადა არ გარდაცვლია!

წინანდალი,
22 ივლისი [1929 წ.]

მტირად ნ... ს...

- თუ ტურფანი თვალნი შენნი ცრემლთ აფრქვევენ მწუხარებით,
სულისა შენის ტანჯვანი არ არს უკეთუ ოცნებით,
მაშ მოვედ, მნათო! ჩემს გულზედ შეწუხებულის შევენებით,
4. ნაცვლად შენსა მე ვიკვნესო, შენის კმუნვისა მიღებით.
თუ ოცნებით ცრემლსა აფრქვე, ეგე ცრემლი, ოჰ, ვით გშენის!
ვითა ნამი ზეციური თვალთა შინა გამობრწყინვის,
ვარდებრივთა ლაწვთა ზედა პარკარატი გადმოგცვივის,
8. თუ შექსწყვიტო, შევინანებ, გიმზერ ჩუმად და მიხარის.

ტბილისი, 1829 წელსა.

ნუ მასმევ ღვინოს,—უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხით,—
თვარა მიმუხთლებს და წარმოჰსთქვამს ენა ყოველსა,
ესდენ ხან კრძალვით დაფარულსა ღრმად ჩემსა გულსა:

4. უიმედოსა შენდა მომართ ჩემს სიყვარულსა,
ტანჯვათა, ოხრვათ, იღუპლად მომდინარ ცრემლსა,
ჩემს შესაბრალისს გაშმაგებას ცნობათ დაფანტვით...
ნუ მასმევ ღვინოს,—უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხით!

8. გულის ურჩისა დასამშვიდად მცირედ გონება
შემრჩომია-ლა და მისიცა გსურს დაბნელება!
მის დასამონად იცი, კმარა შენი შვენება,
ერთი მოხედვა ტრფიალებით, მცირ ყურადღება!

12. იცი, მარამა თასს კი მაძლევ მლიმარეს სახით,
ნუ მასმევ ღვინოს, უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხით!

რადგან არ იშლი ჩემს საკვდავად შენს სასტიკ სურვილს
და ჯილდოდ ვარდსა მაძლევ ოდეს შევსვამ თასს აღვსილს;

16. მაგ ვარდის ნაცვლად მასუნე ვარდს, შენთ ღაწვთზე გაშლილს,
და მაშინ გინა სიხარულით შევსვამ თვით სიკვდილს!
რათ მინდა ღვინო, თუ ვერ გეტყვი: გეტრფი მთვრალ ეშხით!
ნუ მასმევ ღვინოს, უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხით!

20. ზოგჯერ მლიმარე გიმზერ ოდეს ეშხით აღვსილი,
მრწამს, რომ ღაწვთ ზედა გარდაგვერია ნუშის ყვავილი!
მაშინ მას ზედა დაკონების მკლავს მე სურვილი.

- მაშ გინდა მომკლა, გეტყვი, თმენის არლა მაქვს ძალი,
24. ისმინე, ვდნები, ცნობა არ მაქვს, ვგიჟდები ეშხით.
ნუ მასმევ ღვინოს, უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხით.

ნ... დ მ ი

მნათობო! თვით შენ აღმიხსენ, რა მემართების, რასა ვპკრძნობ,
როს გხედავ, რადა ვპწითლდები, რად ვპკრთები, ვპშიშობ და
ვპხარობ?

- 4 მაშინ რად ენა სდუმდების, როს შენთან უბნობას ვპკდილობ,
და რისთვის ნაცვლად სიტყვათა, მხოლოდ ოხრვითა
ვმეტყველობ?

მრავალგზის ვფუცავ არ გნახო, მაგრამ ყოველ ჟამს გეძიებ,
როს გხედავ, გულსა სახმილსა მდუმარედ მყოფსა აღმიგზნებ.
მაშინ მე, შმაგი, ყოველთა გარე ჩემს საგანთ ვივიწყებ;

8. ხანა ვპსწყევ შენთა სიტურფეთ და ხან კი მათვე ვალმერთებ.

მრავალ გზის ვფუცავ გივიწყო, და ვპქმნაცა ნება გონების;
მარამ როს გხედავ, გონების რჩევა სრულიად არ მესმის...

12. გული ხელმწიფებს და უფრო უძლიერესად შენ გეტრფის,
და გულის მონად შექმნილი გონებაც შენდა მოპფრინვის!

ხაჭათალას, 1830^წწელ[სა],
ნოემბრის 7 დღესა.

[დავით ორბელიანზე]

ორ გვამთა ტრფობა ჭეშმარიტი არ არს ამ სოფლად,
მაშ არ ღირს ტრფობა, რომ სიცოცხლე შევსწიროთ
მსხვერპლად,

შენ ხარ ჰე, დავით! ამა ჰაზრის დასამტკიცებლად;

4. ტრფობით დამიწდი—და ვისთვის ხარ მოსაგონებლად.
მე მახსოვს ღამე, როს მთოვარე ჰყენდა შუქს ნელსა,
ვითარ გისმენდი იღუმალად, ცრემლთა მფრქვეველსა,
მახსოვს და ვსტირი მეგობარსა, უღროდ გამქრალსა.

[1830?]

ღ[ავით] ყორ[დანაშვიდს]

შენი წიგნი ასე მატკობს, მახარებს,
ვით ყიზილბაშს ყალიონი და ჰალვა.
ვამბობ – ნეტა ბედი როდის მალირსებს,
4. რომ შენს გრიგოლს, ჩემო დავით, ეხილვა!

ტფლით,
სექტემბრის 26 დღესა,
1831 წელსა.

მ... დ მ ი

(პსპერს გიბ გულის ხმაზე)

თაყვანის-მცემელთ როს გუნდი თავსა გველება ფარვანებრ,
რადა გსურს ყოველთ მათგანსა ეჩვენებოდე მშვენიერებრ?
მათ უგულოთა ქებათა რად ისმენ სიამოვნებით,

4. რომ ესრედ ფრიად ჰხარობენ შემცდარნი იმედოვნებით?

ვით დაკარგულს მე მათ შორის, გულს მხედებიან იქვნი ისრად;
არცა სიტყვით, არც მოხედვით არა ღირს მყოფ სანუგეშად.
რომ მით ეგებ სულის ღელვა, ესრედ მტანჯი დამიწყნარდეს,

8. გაწმამებით სიყვარულის ძალა ეგებ დამიმშვიდდეს...

არ უწყი, თუ ალი ტრფობის ვითარ ძლიერ გულს მეგზნების!
არ უწყი, თუ მას ქამს ვითარ სული ჩემი იტანჯების!

მაგრამ გიცნობ, მისთვის მრწამხარ... კვალად ლხინი გულს
შეწვევის,

12. შორით ვზივარ, შორით გიმზერ, შემოგხარი და მეცინის!

პულკოვა,

1831 წელს, დეკემბრის (?) 9-სა.

ი ა რ ა დ ი ს

- ჩემო იარაღი, ნეტავი ოდეს
ლხინით აღვსილნი ვჰსხდეთ ველსა მწვანეს,
ჩვენებურადა,
4. ძველებურადა,
ვსვამდეთ,
ვიძახდეთ:
იარი-იარაღი!
8. ჯეირნის მწვადი შიშინით
ცეცხლზედა დასტრიალებდეს,
ყნოსვა დამტკბარი მის სუნით,
მადასა განგვიღვიძებდეს.
12. კახურის ღვინით აღვსილი
აზარტეშა ცა ხელს გვეპყრას,
მოთალი, თევზი, მწვანილი
აგვიპრელებდნენ წინ სუფრას.
16. ცა მშვენიერი,
ცა მშობლიური
მარად ბრწყინვალე ზე დაგვნათიდეს,
გაცხელებულთა
20. ღვინისგან შუბლთა
კოჯრის ნიავე განგვიგრილებდეს...
შენ მომითხრობდე,
მე ყრმა გისმენდე,

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

24. გამოუცდელი მოხუცებულსა,
თუ ვით ივერნი,
ლომგულნი ვმირნი,
პბრძოდნენ, ჰსცხოვრებდნენ დროსა წარსულსა
28. გისმენდე, თუ ვით მღევარის ხმაზე
ჰაბუკნი მზობით აღტაცებულნი,
მტერთ საძიებლად, დაცემად მათზე
შეგროვდებოდნენ წამს შეჰურვილნი.
32. ვაჟ მას მტერსა, ვის ანუ კლდენი,
ანუ ტყეთ სიღრმე ვერ დაჰფარვიდნენ,
ვითა შურდულებრ, ტრედთ შავარდენნი
მიესეოდნენ და შემუსვრიდნენ.
36. დავნატრი მათ, ვინც თვისი სიცოცხლე თვისსა მამულსა
შეჰსწირა მსხვერპლად,
დავნატრი დროთა, როს აქვნდათ ტრფობა მამულისადმი
გულს აღბეჰდილად,
- როს ერთგულება, სარწმუნოება,
ივერთ თვისებას შეადგინებდნენ,
40. ოდესცა ბრძოლა და მამაცობა
მათსა სახელსა განადიდებდნენ...
- გისმენდე, თუ ვით დღესასწაულსა,
შექცევით, ლხინით მოწოდებულნი,
44. ჰაბუკ მხედარნი ყაბახსა* ვრცელსა
ტურფად დარაბტულ და დაკაზმულნი,
ვით აღვა რგულნი, ცხენზედ უძრავად,
ესრედ მოჰქრიან ვითა ნიავი;
48. ჰკრეს ნალარასა—განიყვენ ორად,
აჰა, საამო სჩანს სანახავი.

* სადაც ეზლა არის სასვირნო ბალი აღექვანდრთესკისა, იყო დიდი საჯი-
რითოლ_შეიდანი, სახელად ყაბაზი.

52. ცხენთა გრიალი,
შუბთა ტრიალი,
ჯირითთ სრიალი,
ყურთ მაჯთ ბრიალი.
ცხენით ქვე ხტონა,
კვალად შეხტონა,
უხანგთა ცემა
და ხმალთ კრიალი!..
ზოგი არწივსა
ზეცას მფრინავსა
ისრითა მკვეთრით განუბობს გულსა.
60. ჯირითი ზოგის
ზუზუნით მოჰქრის
და მოხვდა ქვაზე* თასს ნიშნად დგმულსა.

ამ ფაქტობრივს შექცევას იგი** სიამით მარად უმზერდა შორით,
64. ვისცა ეწერა დიდება სახეს, ვინცა არლა არს. ვისთვისაც
ვსტირით.
წარსულთა დროთა, დიდების დროთა, ყოელი კეთილი თანა
წარიღეს,
აწ უცხოს ცის ქვეშ, ზოგსა ვპვერეტთ ოხრვით, და ცრემლით
ზოგის წმიდა სამარეს!..

68. ვან აღჩნდეს გმირი,
რომ მის ძლიერი
ბედს დაძინებულს ხმა აღადგენდეს?
რომელ მარჯვენით,
ერთისა დაკვრით
72. უსულოდ ვეშაპს მიწად დაჰსცემდეს?
მაგრამ ამაო, ჩემო იარაღი,
არს ჩემი ნატვრა და ჩემი როტვა!

* ყაბაზის თავს და ბოლოს იღგნენ ორნი ქვანი, რომელთა ზედაც დაჰსმიდნენ
თასსა და ესროდნენ ჯირითს და ვინც მოარტყამდა, თასი იმისი იყო ჯილდოდ
გამარჯვებისა. უკანასკნელ ჯირითში კონა ვრისთავმა გაიმარჯვა.

** მეფე ირაკლი.

76. სად აზარფეშა, სად არს მწვანილი?
 ღვინის წილ—კვასი, მზისა წილ—ყინვა!
- გარდმოხვეწილმან ჩრდილოს წყვედიანსა
 სადღა იხილოს ცა მშობლიური? **ქ. ჩ. ხ. ხ. ხ. ხ. ხ.**
ს. ი. ბ. ლ. ი. მ. ხ. ხ. ხ.
80. შენ ხარ პეტერბურღს, მე ნოვლოროღსა,
 გარეთ მკლავს ყინვა და შინ „უგარი“.
- გულს ეწუხების რა აგონღების ღღენი წარსულნი ნეტარებისა.
 მაგრამ მოთქმითა ნუგეშ-ეცემის და კმუნვა მითცა
 შემცირღებისა.

მარტის 8-სა, 1832 წელს,
 ნასღენიკის პრინც პრუსკის შტაბი,
 [ნოვლოროდი].

გ ა ბ ა თ ხ უ ლ ი

- ყოველთ სულთა, საცხოვრებლად.
სასიამოდ, საშვებელად.
4. გაზაფხულით განიღვიძეს!
ნიაფი ჰქრის სუნნელებს!
მდელი ნაზად აღმწვანდების!
და მზემ სხიენი ჰყო უნათლეს.
8. დრო საამო! როს ბულბული
ვარდსა შესტრფის ეშვით ბმული:
როს სიტურფე, სიხარული
ყოველთათვის აღმოჩნდების;
როს უმეტეს ტრფობის აღი
12. გულსა შინა აღეგზნების!
- გაზაფხულის გამს სასურველს
ყოელი იშვებს, ყოელი ჰხარობს!
მხოლოდ ჩემს გულს დამწარებულს
16. ხმა ბულბულის აღარ ატკობს.
ჩემთვის აღარ ტურფად ვარდი
ჰშლილობს, ჰფშინავს სუნნელებით!
ჩემთვის აღარ განთიადი
20. აღმობრწყინდეს ნეტარებით!
არ მახარებს დღე ნათელი,
არც ყვავილის ფეროვნება,
კრემლთ მიმრავლებს გაზაფხული
24. მის სიტურფე და მშვენება!
- ჩემს უყვარს გულსა დაღრეჯილს.
ცა მოღრუბლული რისხვითა;

28. როს გრიგალს, ჰექას და ქუხილს
ისმენს ქვეყანა კრძალვითა!
მაშინ სიკვდილსა მდუმარედ
სიამოვნებით მოველი,
რომ მას შევერთედ სიამარედ
32. ვისთვისაც ვიყავ სულდგმული!
ვინც იყო ბედნიერების
ჩემის სიციცხლის საგანად;
მხოლოდ ცრემლთ სიამოვნების
36. ვისთანა ვჰსცნობდი სადენად.
რომლის ვიხილე სიკვდილი
და მე კი დავჰშთი ამ სოფლად!—
რომლის სიკვდილმან მე გული
40. მომიკლა და მჰყო გლახ ობლად.
- ამა ურწმუნო სოფლისა
აღრე ვისწავე მუხთლობა:
მისსა ყოველსა კეთილსა
44. აქვს მხოლოდ წამი მყოფობა,
მის ჟამით არლა მახარებს
არც გაზაფხული მოსვლითა.
და არცა გულსა მიწუხებს
50. მე იგი თვისის წასვლითა.

მარტის 28 დღეს, 1832 წელი,
ნასლედნიკის პრინცის პრუსიის შტაბი.

გ ა მ ო ს ა ლ მ ე ბ ა

ს—ს

- ვითა ცის ნაში დილითა ჰბრწყინვალებს ახლად შლილს
ვარდზედ.
მარგარიტ-ცრემლნი ცრემლთა ჰსდევს ნიშნად კმუნვისა შენს
ლაწვთზე...
სატრფოვ' გშორდები და სიტყვა ვერ მიპოვნია სათქმელად.
4. ანუ შენთ ცრემლთა საშრობლად, ანუ ჩემ სანუგეშებლად!
ვერცა ცრემლთ ვაფრქვევ, ვერც ვუბნობ თვისსა სიყვარულს,
თვის ტანჯვათ.
და მით ვარ უფრო უბედურ, რომ ვერ აღმოვსთქვამ მსკავსად
სხვათ.
ნამდვილი ტრფობა გინა რა სიტყვათ ეძებდეს, ვერ ჰპოვებს.
8. რათა გამოსთქვას თვის გრძნობა და მისთვის ოხრვით
მღუმარებს.
ესე არს საშიშ შემქმელი, ცეცხლი უხილავ, უალო,
არ აჩენს გარეთ ნიშანსა, შიგნით გაოხრებს, ჰე, გულო.
ტრფობა უძღურთ გულთ წყაროს ჰგავს, მათათაგან
გადმოქანებულს.
12. რაოდენ ველზე შორსა ჰვალს, ეგოდენ დაუძღურებულს.
ესრეთი გული ან ცრემლით, ან განშორებით განაქრობს
თვასსა სიყვარულს, თვით ტანჯვათ და მერმე ნებით კი ლხინობს.

რა ჩემებზე გული კლდოვანი მიიღებს ეშყის ბეჭედსა,
16. დრო იმას ველარ შეჰმუსრავს, თუ არ შეჰმუსრავს, კლდესა.

გეტრფი, ვიდრემდის ვუმზერ შე მზის შუქსა, ნათელს მთოვარესა,
ვიდრემდის ოხრვა გინდ ერთი, მშთომია ნიშნად, სიეთნაშისა.

პეტერბული, ივლისის 15-სა,
1832 წელს.

ლ ა მ ე

მოვარე, აშკით მოწამე, სიამით ნათელს მოკფენდა,
ნიაფი სუნნელთ ყვაფილთგან ჰკრეფდა და ქროლით მოკბერდა.
ბულბულიც ბუჩქში ფარულად ვარდსა გალობით შეჰსტროფოდა.

4. და მით გულს ცეცხლი ტრფობისა უმეტეს აღმეგზნებოდა.

ვაზნი ფურცელთა გარდაშლით ჩემზედ კამარას შეჰსდგმიდნენ.
მუნ სული ჩემი და გული ეშხის მახითა დაებნენ...

ნელიად წამთ სვლა, ლოდინი მოუთმენელსა მტანჯვიდნენ,
8. და ვით ჯადოთი მოზიდულს, თვალნი ერთ მხარეს უმზერდნენ.

ეს რამ იელვა და განქრა? ნუთუ მაცთური ოცნება?
რადა შეირყა ვარდთ ბუჩქი? გული რად ესრედ მიკვდება?
ვიდრე თვალთ ნახეს, სულმან ჰსცნა საყვარლის მოახლოება.

12. ჯერ თვალთ ძლივ ნახეს და მე კი მასა დაუწყე ბაგება...

ჩვენ ორთა ჰაზრნი, თვით სულნი ერთად შეერთდნენ,
შედულდნენ,
და სიტყბოების ზღვას შინა გრძნობით დამთვრალნი
შთაეფლნენ!

გულთ ძგერა არღა გვესმოდა, ვერცალას თვალნი ხედვიდნენ.
16. უნოდ ქმნილნი, უგონოდ განვედით ამა სოფლით ჩენი..

სადა ვიყავით მაშინა, რომელსა სასურველ მხარეს?
ცნობა გვეკარგა წამს, მარა სამოთხე იყო წამი ეს!..
ჰფრინვიდნენ ეამნი და ჩვენ კი მათ ფრენა არა გვსმენიეს:

20. ესრედ გონება მარადის ტრფობის ალს აღუბოციეს.

მოგარე, აწიკთ მოწამე, სიამოვნებით დაგვეზერდა!

- ნიავი სუნელთ ყვავილთგან ჰკრებდა და ქროლით მოგებოდა ბულბულიც ბუჩქში ფარულად ვარდსა შეჰყეფდა, შესტოვოდა!
24. და მით გულს ცეცხლი ტრფობისა უმეტეს აღმეზნებოდა!

მაშინ ვჰსცან. ჟამნი სამოთხის რომ ამა სოფელს, ^{ქრქუნი} ^{სოფელი} მარამ. ახ, ჟამნი მის ტკბილნი ესრედ მალიად ^{როდ} ^{ჰპოიან?}

- გულისა სურვილთ დაცხრომას რომ არ სრულებით გვაკლიან?
28. ეს არს საწუხარ, რომ ბოლო თვით სიხარულსაც ჰქონიან.

ცისკარმან აღმოსავალით ჟამნი განყრისა გვიჩვენა, მალიად წარსვლა მის ღამის ვიგრძენით მხოლოდ მაშინა. დლისა დაფასწყევლე ნათელი, რომ ურთიერთი გაგვეარნა.

32. და განშორების ბაგება ტრფობის ბეჭედად შეგვექმნა.

პეტერბუდი, 23 სექტემბერი.
1831 წელს.

მირზაჯანას ეპიტაფია

- მუხთალს ამ სოფელს გხურს ვისაცა იყო ბედნიერ.
სიყვარულითა და ღვინითა ჩემებრ დაითვერ!
დალუპე ეშუში და ღვინოში ყოვლი სიმწარე,
4. რომ გზა ცხოვრების განვლო ლხინით, ვით მე ვიარე,
რომ შავბედის წინ შეუპოვრად ხმამაღლივ დაჰმღერ!
თორემ გონებით გინდ ცა განვლო, ჩემებრ იქმნა მტვერ

2-სა ოქტომბერს, 1832.
სანკეტერბულს.

ს

- მერცხალნი—თვალნი შენნი,
გონების სხივთ მომფენნი!
ვარდნი—შენნი ბაგენი,
4. მარად მოლიმარენი.
- თოვლ-ღვინო—შენნი ღაწენი,
მათზედ გარდაშლილ ზილფენი!
შენი წელი—კიპაროზ!
8. და შენი ხმა—სირინოზ!
- ხან სიამით მავსებენ.
ხან ცრემლთ მაფრქვევინებენ:
ზოგჯერ მტანჯვენ, შმაგ-მყოფენ
12. და ხან უცებრ მალხენენ!

პეტერბურს, 18 თვდომბერს,
1832 წელსა.

ე—სა

ვინცა გაგიცნობს,
ეშუით ტანჯვას ჰსცნობს...
და ვინც ვერ გიცნობს,
4. მაშ რას კეთილს ჰსცნობს!

პეტერბურს,
24 ოქტომბერს [ა].
1832 წელსა.

აღბომში

როს გარდაშლიდე,

მეც დამხედავდე,

განილიმებდე,

4. მომიგონებდე.

მარამა ვა თუ შე ესრეთ ვარ შესაბრალო ბედისა,
რომ არლა მოგაგონდები მეორედ გადაშლამდისა?

[1831-1832]

მისი სახელი კიცხვითა მარადის იხსენებოდეს,
ვინცა საღმრთოსა სიყვარულს მამულისადმი არ ჰგრძნობდეს,
და ვინცა მისსა ტყვეობას გულსიგრილითა ჰხედავდეს
4. და მის დახსნისთვის უზრუნველ თვისს სიციცხლეს კი
ჰზოგავდეს.

მტერსა ხანჯალზედ აღგებულს ვინცა სიამით არ ჰსჰერეტდეს
და სმენა მისთა კენესათა გრძნობათა არა უტკბობდეს!
რა სასურველ არს სიციცხლე, ვაით ამ სოფელს მოსული,

8. და სამარგმდის კენესითვე უღელსქვეშ დამწარებული!
ჰსჯობს იგი მოკვდეს და ანუ არ იქნას დაარსებული!
მზედერი ესრეთი ვაგლახი არს ვისთვისც განმზადებული!
ვისაც ნუგეში ცხოვრების იმედიც არა ჰშთომოდეს,

12. რომელ ოდესმე ცისკარი თავისუფლების აღმოჩნდეს!—
ვაი მას მზარეს, სად მხოლოდ ძალა რა მსაჯულოვნობდეს...
სად ჰსჯულზედ მჯდომი ხანჯალი კანონთა აღასრულებდეს!

[1832]

* * *

- ქე, ივერიაჲს ვიდრე იყო ქედმოღრეკილი,
ვიდრემდის სხვათა უვედრებითა გფარვიდეს ძალი,
რად არა გახსოვს ძეთა ჴენთა ხრმალთა კრიალი,
4. ძღვეათა შათგან, როს დიდებით იყავ მოსილი.
წინაპართ სისხლი აწ ჩვენს ჴორის არლა მდინარებს.
თავისუფლება განქრა ჩვენთვის, რალა გვახარებს!*
- შორით მოსული ჩემს მამულში მყვედრის ცხოვრებას,
8. მოყვრულად გემტერობს, გეტაცებს ყოველს, გვიქმს აღერსობას...
ესე ნაყოფი აქვს მარადის ცუდსა მონებას.
ბედო! ნუ გძინავს, განიღვიძე, ისმენდ ვეებას!
- ცხოვარს ვემსგავსეთ, რომელსაცა მწყემსი არ უვის,
12. ვითარცა მგლისა, ეგრეთ მშიერ კაცის ეშინის,
ვინცა განაგდებს საღმრთოს ვალსა და გზის პატივის.
დასასრულ მაინც საშინელად ესრეთ წარხდების.

[1832]

* ამ სტრიქონის შემდეგ ავტოგრაფში გადაზახულია ეს ოთხი ტაგაი:
[სადლა ვჰაოთ სიწმინდე ჩვენთა ჴნეთა,
აწ იქების მოქმედი სიბილწეთა,
ეს ნაყოფი მოსულთ მტერთ-მოყვარეთა.
ვინ აღმოჩნდეს მომცემი წარსულთ დღეთა!]

- დღესა ამას სიყვარულმან სოფელსა აღმოგაცენა,
რათა იპყრა კაცთა გულნი, შენით ბრწყინვიდეს ქვეყანა,
მშვენიერების ყვაელინი სრულიად შენზედ მოჰფინა.
4. და ჰრქვა: იყავ მშვენიერ, ნ[ინა]!
კუბიდონმან თვისის მხრით მკვეთრი ისარი მოგიძღვნა,
რომელშიაც სიმწარესთან სიტკბოება შეურიენა...
შენგან კოდილი, მწარედ გლახ გული, კვალად სურვილით
შენვე გმონებდეს,
8. თავისუფლებას შორს განაგებდეს და ტყვეობასა თვისსა
ჰხარობდეს!

[1832]

ფრაგმენტები. წერილი ლექსები.

დათარიღებული ორტყეპიანი რითმიანი ლექსები

(1827—1833)

1

- რა მგამა. თუ ქვეყანაზე დასკვნების ვარდნი. იანი,
2. თუკი მაჩვენებ ღიმილით მარგალიტთ ბაგე—ლიანი.

1827 წ

2

- ოოს ბულბული ვარდს შექსტროფოდეს, უგალობდეს, შეჭხაროდეს.
2. მაშინ ყვავისა რად არ ჰსცხვენის, რომ მათ შუა სამძღვრად
დაჰჯდეს?

მარტის 3-ს, 1832,
პირველ ვოლოკტი.

3

- სიყვარულსა ჯერ არს რათა მარად სურვა დაჰბერვიდეს.
2. თვარა ვითა ცეცხლს უნივთოდ, არ უძს ღიღბანს ენთებოდეს.

აპრილის 29, 1832,
მუნვე.

4

- საამოა სახილველად ოდეს ვარდი ნ[ინას] ეპყრას,
2. მარა ვინ ჰსცნას, ვინა სუნავს: ნ[ინა] ვარდს, თუ ვარდი ნ[ინას?].

თებერვლის 3-სა, 1833 წელსა,
პოსელენიე.

სატრფიალო დეკრეტები

ა. თხატაქუნიანი რითმიანი კუბლეტები

1

- ზღვის კიდეს დგომით მარგარიტი ვით იპოვების,
ტრფობისგან წყლულნი მხოლოდ ოხრვით ვითა განჰქრების!
ვის გტანჯავთ სურვა, შევედ მედგრად ზღვას მწუხარების!
4. რომ მიხედეთ საგანს, და მაშინ ფასს ჰსცნობთ სიტკბოების!

აგვისტოს 7-სა, 1832 წელს.
პეტერბურს.

2

- სიყვარული არს თავდავიწყება,
სატრფოსთვის ვინ არ ევედრა ზეცას,
რომ არც კმუნვა და არც მწუხარება
4. არა შეეხოს მის სახეს ტურფას.

[1832]

3

- გრწამდეთ, ვის გული არ უძგერს ტრფობით,
ვითა სიზმარი მის დღენი განჰქრეს,
ვერცა სიამით, ბედნიერებით
4. ამა სოფელსა ვერა რით დატკბეს.

[1832]

4

ისმინე ჩემი, ჰე, სიყვარულო!
ტრფობისა ცეცხლი გულს არ განმიქრო,

გული სურვილით მარად დამითრო,
4. და ტრფობით მიფრალი არ განმაფხიზლო!

[1832]

5

ნეტარ კვლავცა შენი ხილვა მელირსოს,

საამუროის ხმის დაფეტქბო სმენას,

მას წამს სანატრელს ვით შემედაროს

4. ან შეფე ტაბტზე, ან ღმერთნი ზეცას!

[1832]

6

მარა არ იწვის თუ გული შენი ჩემებრივ ტრფობითა,

ვერა ჰსცნობ ჩემთა მოთქმათა, ვერც ტანჯვას დადუმებითა.

სულისა ჩემის სადგურად არს თვალნი შენნი ცეცხლებრნი.

4. დამწველ-დამტანჯნი, მარამა ზოგჯერმე დამატკობელნი.

[1832]

7

ოდეს ოხრვით მაგონდების სანატრელი დღე წარსული.

გონება ვერ მიპოვნია სანუგეშად, ვერცა ცრემლი.—

ბედის ვარსკვლავს შორს ძლივს ვხედავ, ღრუბლით მოცულს

და მკრთოლვარეს,

4. დამპშოთომია შეებისა წილ ტრფობის ხსოვნა გულს მკმუნვარეს—

[1832]

8

შენცა მიმუხალე, გონებაო, და მას ემონე,

ვინც მტაცა გული, მოსვენება და სიამოვნე.

ვისიცა სახე მარადეამსა თვალთ ეოცნების,

4. მდევნის და ხარობს, რომ ისმენს ჩემს ხმას მწუხარების,

ცრემლნი საამოდ, კვნესა ღვინად ვის ეჩვენების.

[1832]

ქართული
საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

1

წყალში წრე განიერდება მისთვის. რომ ბოლოს ვახსენებო
2. ვიცი, რომ ბოლოს მეც ეშვის სიციფე მიმცენს ხანაოეს.
[1832]

2

რა უნდა აქვანდეს სულსა უკვდავი.
2. თუ მასში განაქტრეს კვლავ სიყვარული.
[1832]

3

დრო და სიშორე ვერ გაპყრის ორთა გულთ ერთად
შეტკობილს.
2. ურთიერთათვის, რომელნიც შობილ იქნების ამ სოფელს.
[1832]

4

შენგან კოდილი მწარედ, გლახგულო, კვალად საშველით
შენგე გენებდეს.
2. თავისუფლებას შორს განაგდებდეს და ტყვეობასა თვისსა
ხარობდეს.
[1832]

ბ. ნაწყვეტები (ურთიშია და რითმიანი)

1

აწ სად ხართ, გმირნო! გზა ცხოვრებისა
2. განვლეთ, დიდებით და მოგვეფარეთ.
[1832]

2

ესრეთთა ბნელთა ლამეთა ვარდი, მდგლოთა მშვენება,
2. მოჰყენს საამოდ სუნნელთა, თუმც თვალთა არ ეხილვება.
[1832]

- ...მარამა ბედი უკვე წილსა ჰყრის
2. და ჰსწერს სახელთა თვისთა მსხვერებლთასა!

ეროვნული

[1832] ბიბლიოთეკა

- ...მის სახე, მის ხმა არიან მარად
2. ჩვენის გონების თანამდევარი.

[1832]

- რა ვჰყოფ ვინცა იწვის ეშხით, აქვს ნუგეშად მოთქმა ოდენ.

[1832]

- მე იგი მზე მძულს. რომლიცა მნათობს და ჩვენ კი არ გვათბობს.

1832]

- აჰა ცისკარიც მზის წინამსრბოლი
მოჰფენს ფარდის ზღვას აღმოსავალით,
ლამე იღვევა მისის ნათელით
4. და განიღვიძებს დღე სიხარულით.

[1832]

- აწ ვხარობ, მარამა მტანჯავს ეს ფიქრი,
2. რომ სიხარულსაც აქვს დასასრული.

[1832]

- სიტყბოება არის სიცოცხლე და არა წელიწადები.

[1832]

სიკოცხლე შვენის სიყვარულითა.

ქართული
[1832] ენციკლოპედია

არა უძღურს ჰყოფს გულსა ტანჯვანი.

[1832]

სატრფოს ერთი შემოხედვა მრავალთ სიმწარეთ გვაფიწყებს.

[1832]

აჰა, ყარიბი, ძველ დროთ მოწამე,
ცრემლთშეუშრობლად მისთვის მტირალი...

4. და ჰავ[ავაძე] ჩვენი ბულბული
მასაც შეეხო მისი კალამი...

[1832]

ვითა ღამეში გზასა მავალი
ჰგრძნობს იდუმალად სიამოვნესა,
ოდეს ვარსკვლავი დილის წინ მსრბოლი

4. მკრთოლვარებს ზეცას ლაყვარდოვანსა
და მოასწავებს დღესა ნათელსა...

[1832]

შენ ჰე, დღეო, ნათელი, ოდეს მათთ მიეფარების,
და ღამისა სიბნელეცა ქვეყანას მოეფინების,
როს დღენი აწ[ა]შემშკევენი საუკუნოდ განგვშორდების.

[1832]

რ უ ს თ ვ ე დ ბ ე]

(ფრაგმენტები)

1

4. დრომან შემუსვრის [მან] მოყვარემან
ვერა შემუსრა მის თბზულეზანი,
ლამესა ბნელსა ვით მთოვარემან
ბრწყინვით გამოვლო საუკუნენი.

[1832

2

4. ბეტარ ვინც ჩანგით განაცხოველებს
გამოა ცხოვრების მსწრაფლ წამაფალთა.
ძველთა დროთაგან მისი თბზულეზა,
ვით მარგარიტი დაგვშთა საუნჯეთ.

1832]

3

მის მიერ ჩანგი დაკრული ესმა ექვსს საუკუნესა.

[1832]

მ უ ხ ა მ ბ ა ზ ი

- არავისთვის მე დღეს არა მცალიან,
სალომესთან სადილად შეძახიან!
ამას ვამბობ მე ბეეანა მკერვალი,
4. ქალებისა ლხინი და თაიგული.
შვენებითა, საცა ვინ არს ქებული,
მისი კარი ჩემთვის არს გაღებული;
საცა მივალ, თან მიმაქვს სიხარული.
8. მარამა დღეს არავისთვის მცალიან,
სალომესთან სადილად შეძახიან!
- მისი სახე, ვით მთვარე გაბადრული,
ბროლის მკერდზე მზის შუქი მოფენილი,
12. „ჩემო ბეეან!“—მისგან სინახით. თქმული,
როს მაგონდეს, როგორ არ მოკვდეს გული.
ესდენ ხანი მისთვისა დადაგული?
ამიტომ დღეს არავისთვის მცალიან.
16. სალომესთან სადილად შეძახიან!
- ხშირად ხილვა ეშხის ძალსა გვაკლებენ.
მისთვის გუშინ თუმცა სურვით მელოდნენ,
მარამ, გინა ცრემლებითა აივსნენ,
20. არც დღეს გავალ გარეთუბანს,* მომწყინდნენ:
სხვა ტურფანი მარად მათ მაყუდრებენ...
მარამა დღეს არცა მათთვის მცალიან.
სალომესთან სადილად შეძახიან!

* სადაცა მსცხოვრებდნენ ორბელიანნი.

24. ვით ჰეპელა სხვადასხვა ყვევილისა
ზედ დაჭფრინავს და ჰსვავს მათგან სუნნელსა,
მეცა, ზოგთან შევექცევი სადილსა,
ზოგთან ვახშამს, ხშირად ღამესაც მთელსა...
28. ჩემს ქეიფში ვინ იყოს ამ სოფელსა?!
მარამა დღეს არავისთვის მცალიან,
სალომესთან სადილად მეძახიან!

- ქაღებზე ვარ ასე ფიქრით მოცული,
32. ხელში ქობა დამრჩების მოფულელი!
მებლანდების თვალებში ზოგის წელი,
ზოგის ხვევნა, ზოგის ალერსი ტკბილი!
ნეტარ მათთან ღზინში აღმომხდეს სული!
36. მარამა დღეს არავისთვის მცალიან,
სალომესთან სადილად მეძახიან!

- ბედმან დაამხო რაყიფი დიდ-კაცი,*
მარამ მე კი ისევ ის ვარ, ბეჯანი,
40. რომელს დარჩა ბურთი და მოედანი.
ახ, რა რიგად ვიჭიკვიკებთ დღეს ორნი!
შახტი, ბეჯან, შენია დრო და ღზინი!
დამეხსენით, დღეს მე არა მცალიან,
44. სალომესთან სადილად მეძახიან!

ავლაბრის კახარმაში, 1833 წ.

* კახარმოზას

სავათნავას მიბაძვა

სავათნავა მჭვიან, არუთინა ვარ,
ანაბანა ვიცი, სიტყვით წინა ვარ!

ს ა ვ ა თ ნ ა ვ ა

- ქიანურო! მაღლად, ტკბილად დაუკარ!
ვინცა გაქოს, თავი მდაბლად დაუკარ.
შენსა მტერსა კბილის კრიჟა აუკარ!
4. ხინიკო, ხინიკო!
- აგი კაცის წვერი წყევით აივსოს,
ჩემი თასი წითელ ღვინით აივსოს,
ჩემი გული კვალად ლხინით აივსოს.
8. ხინიკო, ხინიკო!
- ერთხელ მეც მეჟირა სიამის ვარდი,
შაფმან ბედმან უცებ დამკრა, დავარდი,
სოფლის გარეს, ვაის მხარეს გავარდი!
12. ხინიკო, ხინიკო!
- უზრუნველად დავმღერდი ერთხელ მეცა...
გესლით საესე აწ გულს ისარი მეცა...
ნუგეშად პურობილსა მექმნას მე ცა!
16. ხინიკო, ხინიკო!
- ქიანურო! აქვე გული მისმინა,
ვის ეტრფოდი სულით, და მანც მისმინა...
სიამით აწ ველარ ფნახო მის მინა!
20.* ხინიკო, ხინიკო!

მაგონდების რა მის ღაწვზედა ხალი,
სიყვარულის გულს მეგზვნება ახ, ალი!
მოფშორდი, ვჰსკან ოხრვა, კენესა ახალი.

24. ხინიკო, ხინიკო!

ქართული
ბიბლიოთეკა

სიყვარული არს თავის დავიწყება!
ვაის უფსკრულს ვგდივარ,—მაგრამ გონება
მაინც მასვე შორით ეტრფიალება.

28. ხინიკო, ხინიკო!

ბედმან ადრე მწარე ფიალით მასვა;
არ იკმარა, გულს ლახვარი დამასვა!
არ შეკმარა,—განმაშორაცა მას, ვა!

32. ხინიკო, ხინიკო!

ბედო! ჩემის ღხინის ძაფი რად ჰსწყვიტე?
კიანურო! შენც სიმი რალად ჰსწყვიტე!
მაშ შენც, ჩემო თავო უბედო, ხმა ჰსწყვიტე!

36. ხინიკო, ხინიკო!

მოეც, მუშაკო,* ბულბულად ქებულო,
ჩემს კიანურს ადგილი წალკოტს** ბოლო.
ეგებ ვინმემ ჰსთქვას: ვაჟ გრიგოლ საბრალო!

40. ხინიკო, ხინიკო!

ავლაბრის კახარმაში ჰკრობილი,
1833 წ.

* გიორგი თევანისშვილი, რომელიც თავის ლექსებში იწოდება მუშაკად.

** „წალკოტი შრავალყვაილოვანი“, ლექსების წიგნი, რომელიც აქვნიდა მას

სადომეს ბეჟანა მკერვალის მაგიერ

სიხარულო, შვებაგ, ლხინო,
ახლისა აკენის გუშავნო!
შხევ, შინ შემოდო!

4. თქვენ, სულსა აღნაგსა ახლად,
დაჭფრინვეთ თვალ მოულულად!
შხევ, შინ შემოდო!

- მე. მისსა მშობელ ვენერას
8. დაუმღერ ტკბილსა „მზე შინას“!
შხევ, შინ შემოდო!

- გიმღერ, გალხენ,—განისვენო,
ჩემო მაკრატლის გვირგვინო!
12. შხევ, შინ შემოდო!

ეჭვი ვის აქვს, მამა ვინც არს?
ჩემს ნაკერსა ვსცნობ ფრიად შორს!
შხევ, შინ შემოდო!

16. ნუ გწყინს, ვარდო, ყვაეილთ მეფევე,
რომ ზოგჯერ იასაც ვსუნავ,
შხევ, შინ შემოდო!

- რა ვქნა, გულს ვერ ვეტყვი უარს.
20. ვარდიც მიყვარს, იაც მიყვარს!
შხევ, შინ შემოდო!

✠ სოფიოს დაბადებაზე (შემდეგ ბარონესსა ნიკოლაი).

- მარამ რაყიფთ ვმზერ შენთან როს
მწვენ გულს მისმენ ცეცხლის უთოს,
24. მზევ, შინ შემოდიო!

შენ სანთელი, მე ფარვანა!
დაე დაიწოს ბეჯანა!
მზევ, შინ შემოდიო!

28. სიყვარულმა მათქმევიწა,
თვარა მე ვინ,—ლექსი ვინა?
მზევ, შინ შემოდიო!

ქართული
ბიბლიოთეკა

ილ.ა. 1334 წ.

6...

ბე. საყვარელო, ვის მიერ ძვირფასად მიღირს კვალად
სიცოცხლე,
ვინც დღენი დამწარებულნი წყნარის ღიმილით მინათლე!

4. ვიდრემდის ტანჯვით ვითმენდე, შენგან სიშორის სიმწარეს?
და ვიდრე ცრემლით შორიდგან ვუშხერდე სასურველს მხარეს?

სანატრელ ჯამი შეყრისა, როს მოვალს სიტკბოებითა;
ცამ შეკმუზგნილმან ჩემდამო, როს მოიღაროს შვებითა?

8. ან გული რად ვერ გივიწყებს ჩემის სიცოცხლის შეგნებას?
რომ უგრძნობლობით ქვა-ქმნილი ვერ სცნობდეს თვისსა
ობლობას?

თვით სიშორეცა შემექმნა ეშყის ცეცხლზედ ცეცხლ-დამმართი
მიკვირს ვსდენ საყვარულსა ვითარ იპყრობს გული ერთი?

12. ვასცან, ტანჯვით არა გამქრალა გულს შინა ტრფობა ნამდვილი,
თვარა აქამდის სიმწარის შემაშრებოდა მე ცრემლი!

ტანჯვა არს მზრდელი ტრფობისა, დამბერველ ეშყის ცეცხლისა.
ტანჯვა არს ვალი და მსხვერპლი უზომო საყვარულისა.

დეკემბრის 13-სა.
1835 წელსა,
[რიგა]

ჩემს დას ეფემიას

ჩემდა ნუგეშად, ჩემდა შვებად სასიხარულოდ.
 ლხენად გლახ გულის უდროოდა მწარ დაძვინჯარისა.
 დაო სასურველ! ამა სოფელს შენ დამშთი მხოლოდ.

4. და განმასვენე კვეთებათგან ბოროტ მზედღრისა!
 ცხოვრების ბნელ გზას შენ მინათი შვების ვარსკვლავი
 შენის ღიმილით შეჰმუხენილი სახე მინათლე,
 შენი აღერსი მშვიდი, წყნარი, მიხარის შორით.
8. და გულ დაჩაგრულს მენატრების კვალად სიცოცხლე!

სიცოცხლე ჩემი, ძლივს გაშლილი სასიხარულოდ.
 ძლივ დილა ჩემი, მზისა ნათლით გაბრწყინებული.
 მიჩვენებდნენ მე ამა სოფლის ყვავილთა მხოლოდ.

12. და ახლად ლამპარს აღმინთებდა გულს სიყვარული,
 რომლისა სხივნი თვით ვკალთა შეჰქმნიდენ ვარდად.
 რომლით აღვსილი არა ვჰსცნობდი ჰმუნვისა ცრემლთა,
 მეგობართ შორის უზრუნველი დავმღერდი მარად
16. და სიამითა უმზერდიცა დღეთ მომავლთა!

აწ სად წარვიდნენ ნეტარების წამნი ძვირფასნი.
 რომე აჩრდილიც არა დაჰშთა ჩემდა ნუგეშად.

- რომ გლახ ჩემს გულსა მოსეულნი ჰმუნვითა დასანი
20. ესრედა ჰგლეჯენ ულონო მსხვერპლს შეუბრალებლად?
 უცებ გრიგალმა უბედობის დამქროლა ესრედ,
 რომ ცა, მომფენი ჩემდა ნათლის ჰფარა ღრუბელთ ქვეშ;
 სიტკბოს ფიალი წარიტაცეს მის წყვეულთა ფრთეთ.
24. და დამცა უფსკრულს ვაებისას უმწედ, უნუგეშ.

-
- სადაც ოხრვანი, აღმოსულნი გულისა სიდრით,
 არვის ესმოდნენ და ჰქრებოდნენ ზღუდეთა შორის!
 სადაცა ჰსწვავდნენ, ვითა ცეცხლი, ლაწვთ ცრემლი ღწით!
28. და მათ არ ჰსწვეტდა არავისი ხელი ნუგეშისა
 სად ვერა ჰსცნობდი ცისკრის ბრწყინვას, ვერც მწუწმსა
 სად დღე უნათლად იყო ღამედ, ღამე—უფარსკვლავ,
 და სად სიკვდილსა ვინატრიდი ვით ცის ნუგეშსა.
32. თუმცა სამარეს შეედრების სადაცა ვიყავ.

- მწუხარების დროს ეამნი მსწრაფლნი ვლიან ნელიად,
 და უბედურის სახეზედა ღრმად ჰბეჭდვენ თვის კვალთ,
 არლა აჰყვავდეს გული ჩემი ორგზის ამ სოფლად,
36. მახვილი გულით ვერ აჰკლიჯონ შემდეგ სიხარულით.

- ვიყავ უსაგნოდ, უიმედოდ, მაგრამ ოდესმე
 გულსა რალაცა გაელვებით განახარებდა...
 ან დავიწყებით, ან შებრალებით წარსულ სიამე
40. თითქოს ჩემს გულში სურვით ნაცნობს ძველ კვალს ჰპოებდა;
 თითქოს ჰსცდილობდა განბნევასა გულის სიბნელის
 და ვით თვის სადგურს, ჩვეულებრივ მუნ დამკვიდრებას!
 მაგრამ მით უფრო გული გრძნობდა ფასს დაკარგულის.
44. წარსულთა დღეთა იგონებდა რა ნეტარებას.
 ესრედ ამშვენებს სიტურფითა ვარდი სამარეს,
 ესრედ მშვენიერთ ბაგეთ ზედან იელვებს ღიმი,
 თუმცალა გულში უზომოსა ჰფარავს სიმწარეს;
48. ესრედ ვარდს დამკვნარს დაეცემის უდროდ ცის ნამი.
 უჩინოდ ჩემთვის მდინარებდნენ თვისითა წესით
 დღენი და თვენი, და ვერც ვჰსთვლიდი მე მათსა დენას,
 შემაშრნენ ცრემლნი, მაგრამ არ თუ კმუნვათ განქარვით,
52. არ-თუ ვისგანვე მოვისმენდი ნუგეშის ცემას.

- არა! წყვილიადა მას სადგურსა სხივი ნუგეშის
 ვერ მოეფინნენ საშვებელად გულსა უბედურს.
 ვაი მას, ვინცა ჰრაცხს ნუგეშად, ვით მე მიმაჩნის,
 რომ შევეჩვიე მწუხარებას და ვაის სადგურს!
- 56.

კმუნვისა ცეცხლით გულსა დამწვარს აგრილებს ცრემლი
შემაზრნენ ცრემლნი და ესეცა შეება მომაკლდა.

60. მაშინ შემეძენ გონება ჩლუნგ და ქვადა გული,
და ან რაც ვიყავ, ან რაცა ვარ, ყველა მავიწყდეს.

გრიგოლ ბერიძე

მაგრამ მახსოვს კი, ერთ გზის მესმა ჭიკჭიკი მერცხლის.

და სწორედ ვიტყვი, მრწამდა იგი ხმად მეგობრისა.

იმიერ სოფლით ჩემს ნუგეშად მოვლინებული.

64. და მის პასუხად მსურდა მეცა თქმა სინღერისა!

მაგრამ შემზარდა, რა ნაცვლად ხმის განხდა ხრიალი.

და კედელთაცა დაყრუებულთ წარმოსთქვეს ბანი!

ხმა ეს უცნობი იყო ველურ და საზარელი,

78. გავოცდი, ვასდუმენ და ხმა ჩემი მევე ვერ ესცანი.

მის ღამით ვიყავ, ვით სამარეს, უხმოდ, უსიტყვოდ,

ვიდრე დასასრულ ვაების ბქე არა განმიღეს.

პირველად მზის შუქს თვალთ ვერ უძღეს, დაეშით უნათლოდ,

72. შემდეგ სიამით მიმოვხედე გარეშე არეს:—

მდინარე იგი, იგივე მთანი, ნიავ მომფენნი,

წალკოტნი, ველნი. უწინდელებრ აღმწვანდებოდნენ.

იგივე უღრუბლო, უცვალებელ ცა ნათლოვანი,

76. მხიარულ ყრმანი თამაშობით მოიმღერიდნენ.

გამოგემსწრაფლე სამშობლოსას, სადაც ვგონებდი,

წარსულთა ტანჯვათ. მწუხარებათ დავიწყებასა;

მარამან იყოს წყეულიმცა ესრეთი ბედი:

80. მშობლის ხვეენის წილ შეგხვდი ახალს მუნ ვაებასა!..

ვისგან ნუგეშსა მოველოდი, მისი სამარე

თვალთ-იხილეს და არ დაბრმავდნენ მყისვე ეს თვალნი!

უგუნურადა დიკმზერდი მის საფლავს მდუმარე,

84. და გლახ გულისა სანუგეშოდ ვერ ვპოვე ცრემლნი!

ვისგან და ვისთვის განიხაროს აწ გულმან ჩემმან?

ვისა შეგპბრალდე, რომ ეგებ მით გული განპგრილდეს?

ღრუბელი კმუნვის განმიბნიოს აწ ვისმან ღიმმან?

88. უღროდ დავებრდი და ცხოვრებით გული როს დაქსტკბეს?

სიყვარულისა სურვილი მას ვერ დაუთმობს გულს.
 მისი სიცოცხლე ვერა დასტკბეს მართლ სიხარულით.
 ვინც სოფელს მუხთაღს, საამურის ოცნებით აღიხილს
 უმზერს ვით აწ მე, მიუნდობელ, გამოცდილ თველს.

92.

ხვალე არღა მრწამს, ვით ლამეში მაცდური ხსენებ.
 ვინ სთქვას: ხვალეცა ვიქნები მე ვით დღეს ბედნიერ?

96.

ვისწავლე ესე, როს განმეჭრო ბედის ვარსკვლავი,
 და აწ თუ განვლის დღე მშვიდობით, მწუხრს პირჯგავს ვიწერ!

მაგრამ ნუგეწად, ჩემდა შვებად, სასიხარულოდ.
 ლხენად გულისა, უღროოდა მწარ-დამქნარისა.
 დაო სასურველ! ამა სოფელს შენ დამშთი მხოლოდ

100.

და განმისვენე კვეთებათგან ბოროტ მხვედრისა!
 მისთვის ვლოცავ ცას, შეენი დღენი ჩემთვის შთომილნი.
 არ შექსწყდნენ, ვიდრე კვალად ჩემთა თვალთ არ გიხილონ
 და მაშინ, ოდეს საუკუნოდ მივლულთ თვალნი,

104.

მშობლიურ მიწა ხელთა შენთა გულს დამაყარონ.

რიგა, 1835 წ

მ უ ხ ა მ ბ ა ზ ი

- სულით ერთნო, მოლხინენო, აწ შეკრბით
თასით, ჯამით, ყანწით, აზარფეშებით!
ლხინის სუფრა მოჰფინეთ ყვავილებით:
4. ალავერდა* დასვით თარით ნაქებით,
ყოჯა ბულბულ ტკბილის ხმით აღულუნეთ,
დიმპლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ!
- ლხინის პაპა,** სახით არაბისტენელი,
8. ღვინისა და ეშხისათვის შექმნილი,
ტოლუმბაშად დასვით ქუდ ჩაკეცილი!
მის შკოლაში ვინ არა ვართ ნასწავლი?
ორმოცი წლის რომ შეიქნეს, --გააგდეთ,
12. დიმპლიპიტო დაჰკარ დაარაკუნეთ!
- სიკაბუჯე, ვით მაისი მშვენიერად
აღყვავდების და მისებრ ჰქრების ჩქარად:
ვაი ვისთვის ეს დრო განელის უგრძნობლად,
16. და ცის ალით--ეშხით არ ჰყოფს გულ-დამწვრად!
სიკაბუჯე არს ლხინის დრო, მერწმუნეთ:
დიმპლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ!
- ვითა ბალი უყვავილოდ, უვარდოდ,
20. არა მიყვარს ლხინი უეშხ უსატრფოდ!

* იყო გამოჩენილი მომღერალი მეფეებისვე დროს.

** მირზაჯანა მადათოვი.

მოდის, მნათო, საესე თასი სალბინოდ
ჩაგვირიგე, თუ გინდ ისე, უპროშტოდ.
შენი თასი არს სადგური სიამეთ!

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

24. დიშლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ!

სატრფოს ხალი არს ტახტი სიყვარულის,
ეს ფიალა იყოს სადღეგძო ხალის,
ვისც არ უყვარს, რა ნახოს კეთილ სოფელს?

28. შეენი ფიქრნი განსტევენენ,—მტანჯნი გულის...
გულში ეშხით, ხელში ჯამით ილბინეთ,
დიშლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ!

ვისთა დღეთა მწუხრამდის ნათლად განელეს?

32. ვისი მზე არ ღრუბელსა შიჰფარფიეს?
ვისი ბედის კოჭი სულ აღწუ დაჯდეს?
არ მიენდოთ დამღუპავს, წყუელს ხვალეს!
დღეს მოხარულთ, დღესვე ისიამოვნეთ,
36. დიშლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ!

მიმოხედეთ, რაედენთ ველარ იპოვნით
ერთად მსხდომთა, მოხარულთ თქვენთან ყოფნითა.
სად არიან? ზოგნი შორს ვლენან ობრვით;

40. ზოგნი უდროდ განვიდნენ სოფლის ღბინით!
ამ თქნაში რად, ცრემლნო, თასში შთაცვიდნით,
და ქირა მდევნი, ღვინო ტკბილი დანწარნეთ?..
დიშლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ!

რიგა, 1835 წ.

სო... ორ...

ვარდი ხარ?—არა!

ზამბახი?—არა!

მარამ, შენ ლაწეთზე იღყვავებულნი.

არიან ორნიე შეზაფებულნი!

4.

ნეტარ მას ბულბულს, ვინც შენს ვარდს, ზამბახს
ზედ დამღერს მარად, ვით ეშყის ბანაკს:

ვინც დაუნოსა

8.

თმა ლადანასა.

დაუდევნელად ბოლ მკერდზე გაშლილს:

ანუ შეებოს

შენს წელს კიპაროზს,

12.

სიყვარულისა სარტყელით მოვლილს.

სიცოცხლე ყისი.

ვითა მაისი

ნეტარებითა აყვავდეს ახლად,

16.

და ვითა დილა გაზაფხულისა. საამრდ განვლონ მის

დღეთა ნათლად!

ვუ ორნი თვალნი.

ორნი ვარსკვლავნი.

ეშყის სადგურნი ბრწყინვენ ვონებით.

20.

მით ტრფიალებით

მიმართავ ვისცა,

განიხსნას მისთვის სიხარულის ცა!

შენთა სიტურფეთ,

24.

როს გუნდნი ზოტრფეთ.

ვით ფარვანანი გარე დაჟფრინვენ.

- და შექცევაში,
სიამის ზღვაში,
გონება გართულს როს მიგიზიდვეს, **საქონელი**
მე განშორებულს, **გიბლირთეკა**
სვე გამწარებულს
მაშინ გონებით თუ დამივიწყებ,
32. არ შევინანებ,
ოღონდ კი შენს გულს
ზოგჯერ ვახსოვდე ჩემდამო ერთგულს!

1835 წელს, ნოემბრის 24,
რიგაში.

ჩემი ეპიტაფია

როს ვიყავ ცოცხალ, ვითა შენა, მკითხველო,
მეცა მიყვარდა, მეც ვჰსტიროდი, ვილხენდი,
და დაფიქრებით დავჰმზერდი საფლავებსა!

4. მერგო რიგი, და აწ ჩემს საფლავს დაჰმზერ შენ!
ამ ზენა-ჰსჯულსა ვერა არსი ვერ ასცდეს:
ვერცა ხელმწიფე დიდებისა გვირგვინით,
ვერცა გლახაკი შემოსილი ძონძითა,
8. ვერც სიკაბუკე შეგნებითა შემკული
და ვერც მოხუცი დაღალული სიცოცხლით!

- ყველა იცვალოს, ყველა მოკედეს, დამიწდეს,
და მხოლოდ წრფელი სული, წმიდა, ცხოველი,
12. მღვთადა აღვიდეს ნაწილაკი მღვთაებრი.

გორი, 1839 წ.

ადომში ღრ[აფინია] ოპერმანისას

4.   შეპსტრფი სალამოს,
                       ტკბილ სუნნელ-მყუდროს.
 მის სიბნელესთან სინათლე რეულს:
 4.   ცა ვარსკვლოვანსა,
                       ლაფეარდოვანსა,
 და შორით კავკაზს სახე დიდებულს!
 მე მდუმარებით
 8.   ვამზერ გაოცებით
 შენზე შთოვარის შუქსა მოდგმულად,
                       და ღამე ესე,
                       სიტურფით სავსე,
 12.   მრწამს, რომ შენგან არს დამშვენებულად
                       მრწამს, ჩვენის ცისა
                       მშვენიერისა
 შენ ხარ ვარსკვლავი, მოსული ქვეყნად!
 16.   მან ინეტაროს
                       ვის მოეფანოს
 გულს შუქი შენი ტრფობისა ნიშნად!
                       მრწამს, ცის ნათელი,
 20.   ვარდის სუნნელი,
 ერთად რეულნი სულად ქცეულა,
                       და შენს წმინდა გულს,
                       სიკეთითა სრულს,
 24.   უმანკოს, წრფელსა, დამკვიდრებულა.
                       ეგ ჩემნი მკვლელნი,
                       ზილფებნი-გველნი,
 ვინ დაადგინა ვარდ-ლაწვთა მცველად.

28. რომ დღე და ღამით,
ესრედ განცხრომით
ზედ ხელწიფობენ ჩემ თვალთა მწველად,
ნეტა ვის მისცეს
32. ბედმან ჩხვედრი ეს,
რომ გადამლიდეს მაგ გველთა-მცველთა.
და ზედ დაკვდომით,
სულ ამოხდომით
36. ვარდთ დაგეჟონოს ღაწვითზე ვაშლილთა?
ანუ ეგ თვალნი,
ელვა მოსილნი,
ვისა უზერენ მინაზებულად?
40. ან ვინ შეგვბოს
შენ წელ კიპაროზს,
ხან ნიაგებრ მსელულს, ხან ხელწიფურად?
როს მშვენიერთა,
44. მაგეთა ვარდთა,
განაღებ მღერად თვალთ ზე-აბილვით,
მაშინ ნათელი,
ციოთ მოვლენილი.
48. გვირგვინოსან გყოფს თავს გარდმოფენით!
მაშინ მეც მესმის
ხმა ანგელოზის,
სულის, გონების ცადა აღმტაცი!
52. არ ვიცი, სად ვარ!
გულ-ტკბილად კი ვარ,
ვგვრნობ ამ სიტკბოსა... ეს მხოლოდ ვიცი
მაშ უგრანობლობით,
გულ-ვაჭვავებით
56. ნუ დააბნელებ ნიჭთა ციურთა!
უსიხარულოდ,
უსიყვარულოდ
60. რა სანატრელ არს სიმრავლე დღეთა?
მაშ რამ გვაბაროს,
რამ გვანუგეშოს,
ან კმუნვის ცრემლი ვინა მოგვბოცოს.

64.

თუ სიყვარული,
ზე-გარდმო მაღლი,
ღვთისა კურთხევად არ მოგვევლინოს?

68.

შენსა მელექსეს
მაქვს ვედრება ეს,
რაც ვერ ვპსთქვი ენით, მიხვდე გულითა!
და შორს კავკაზსა,
და მეც მუნ მყოფსა,

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

72.

ნუ მოგვიგონებ გულ-ს-გრილითა!

1840-სა, მაისის 5 დღესა,
გორს.

* * *

ვინცა გნახოს, კვლავცა გნახოს, არ იკნაროს, კიდევ გნახოს:
თუ მოგშორდეს, ცრემლით გტებნოს, და რა გპოვოს მან
გალმერთოს.

- მისი სიტყვა, მისი ფიქრი, თუ არ შენდა, არსად იყოს,
4. შენთან მის დღე ბრწყინვალეზღეს, უშენოდა დაეზნელოს!

გორი, 1840.

სალამო გამოსადგმებისა

- მზე ჩაესვენა: მის შუქი გამოსალმის ეამს კავკასსა,
თავსა ეხიევა აღერსით, ვით ქალი მამას მოხუცსა!
ბუმბერაზ მთანი მდუმარედ ცათამდის აყუდებულნი,
4. მსხედან, ვით დევნი, სპეტაკის ყინულ გვირგვანით შემკულნი!
- მათ კლდოვან გვერდთა შავადა ღრუბელნი ზედ დაქსოლიან,
და მრისხანებით ქვეყანას წარღვნითა ებუქრებიან.
გაზაფხულისა ველითა ტყე შემოსილი სიმწვანით,
8. მთებისა კალთებს შეამკობს სატკობ სუნნელთა მოყენით.
წყალნი მთით დაქანებულნი, აღმასებრ უბსკრულს მსცვივიან,
თერგი ჰრბის, თერგი ღრიალებს, კლდენი ბანს ეუბნებიან!
- შეწუხებული ვუმზერ გზას და მასზე ეტლსა მიმსრბოლსა,
12. მიმტაცსა ყოელის კეთილის, რაცა გვაქვს ამა სოფელსა,
რაცა გვიშვენებს სიცოცხლეს ზეციურისა სხივითა.
და აღგვამალღებს ამ სოფლით სულისა აღმაფრენითა!
მიდიხარ სატროფოვ? მშვიდობით! მარად დღე ჩემი კურთხევა
16. ცად მიმართ შენთვის მექნება, ვიდრემდის სული მეღევა.
არლა აამონ აწ თვალთა გული შენისა ხილვითა,
წარვიდეს ჩემი სიცოცხლე უშენოდ შრომით, ზრუნვითა.
- ეტლი ჰრბის, სატროფო ნშორდების... თანა კსდევს ჩემი მას სული
20. ვუმზერ... შორს ძლივსლა მსჩანს... აღარ მსჩანს... რაღასა
ვუმზერ შმაგ-ქმნილი?
სიშორის ნისლმა მიჰფარა თვალთაგან ეტლი მიმსრბოლი,
და გულით ობრვა სიმწარის აღმოუტყვე უნებლი...

- მწვინობით! ვინცა დამატებ სიციცხლის ნეტარებითა
24. აწ ვისთვის გული მიკნენის, სული ჰსწუხს განშორებითა
ვის ხილვა არღა შემოსავს სიბარულისა ნათლითა,
არ განმასვენებს მწუხარეს ალერსის ხმითა ტკბარულნი
მარამ ამ სოფელს შენს გარდა ვინა მყავს მანგვერდნი
28. რომ შენც განშორდი, დამტოვე, მწუხარებისა მე მსხვერპლად?
წახველ, წარმტაცე ყოველი საამებელი სულისა,
და ვინ განმიღოს აწ კარი ბედისა დაკარგულისა?
ან მე უგუნურს რად მრწამდა ბედისა დაუსრულება?
32. აწ დავაშთი მარტოდ... მწვინობით! შენს გულს ნუ ჰშორდეს
მწვინობა!
არს მწუხარება სულისა, არ აქვს ნუგეში რომელსა,
ჰსჯობს ენა ჰსდუმდეს, ხმა შესწყდეს, მოთქმით რა ერგოს
გულ-წყლულსა?
შეღამდა... მარტო ვზი კმუნვით; ჩემი ჩივილი ვის ესმის?
დაყრუვდა არე... მხოლოდა ხმა ისმის ზოგჯერ გუშავის.
მხოლოდ ჰსჩანს, მთანი მდუშარედ აყუდებულან ცათამდის,
და ყაზიბეგსა საამოდ ზედა ვარსკვლავი დაჰნათის!
წყალნი მთით დაქანებულნი, უფსკრულსა იკარგებიან,
40. თერგი ჰრბის, თერგი ღრიალებს, კლდენი ბანს ეუბნებიან!

1841 წ., მაისის 1 დღესა,
ვლადიკავაზი.

- * •
- ჭეი, გონებავ, დაივიწყე ჩემს სანუგეშოდ,
რაც იყო—იყო, ნუ იგონებ დღესა წარსულსა:
მის მოგონებით მხოლოდ გულსა მიკლავ უწყალოდ,
4. და ფუჰ სიცოცხლეს მაწყევლინებ გამწარებულსა!

თბილისი, 1843 წ.

მ ო გ ო ნ ე ბ ა

- აჰა ადგილი, აჰა ის არე,
სად ხელმწიფობდი მშვენიერებით;
ჰალაკი იგი, იგივე მდინარე
4. და გაზაფხული მის ფეროვნებით!
- საცა შენ იყავ, მუნცა ყვავილნი
უმეტეს სუნნელთ აღმოფშვინვიდენ;
მზე ბრწყინვალეგბდა; ამიკ-ბულბულნი
8. შენდამო ქებას ტკილად გალობდნენ!
- გახარებული შენის მშვენიერებით
ნიაფიც ფრთეთა-ამოდ განშლიდა;
ხან შენსა კაფებს ნაზად შეხებით,
12. ხან შენსა ლეჩაქს ეთამაშიდა!
- საცა შენ იყავ, მუნცა მე ვრბოდი,
გულ-მზიარული, სულ აღტაცებით;
ვითა წყალობას ცისას, ველოდი
16. შენს ერთს მოხედვას ლმობიერებით!
- სულ განაბული, ვით ანგელოზსა,
გიმზერდი კრძალვით, გულ-ძგერით, სურვით;
გისმენდი ტკბილად ხმა სირინოზსა,
20. ტრფიალი შენდა სულის შეწირვით!
- აწ მასვე ადგილს ვჰზი მარტო კმუნვით,
და დრო წარსული თვალ-წინ მეხატვის,
როს გულს შინათლი მშვენიერების სხივით,
24. მსურდა ცხოვრება შენთან და შენთვის!

დრონი წავიდნენ... თანა წარიღეს
გულისა გრამობა, ძალი ტრფობისა:
მარამა მე კი მარად მახსოვდეს
28. იგივე დრონი ნეტარებისა!

ქართული
ბიბლიოთეკა

- აწ არც კი მიცნობ.—გულით იცვალე...
ამ მოგონებამ არ შეგაწუხოს:
შენ განსვენებით ოლონდ იცოცხლე
32. და მე, თუ გინა, საფლაგნა მფაროს.

წინანული, 1851 წ.

დიმიტრი ონიკაშვილის დარღები

როდის მობრძანდებით, ჩემო ბატონო
ფე-ქვემ გაგეშალო ფიანდაზადა!..

ს ა ე ა თ ნ ა ვ ა

- ეს რა ცეცხლში ჩავარდნილვარ, სადა ვარ?
გული მეწვის, სასიკვდილოდ ეზადა ვარ?
ძალღსავეითა ვაგდღივარ ა იმ ქუჩაში,
4. ვპყარაულობ ერთის ვისნეს კარებსა,
ერთს შოაფირს, ორ პატარა ფანჯარას;
ვეგბ ჩემი მზე იქიდან აღმოჩნდეს!..
8. ეზბისაგან გონება გამოცლილსა,
მზე შრწყინავს, თუ თოვლი მოდის არ მესმის!
განა ღამით ძილი არის-ლა საღმე,
ანუ დღისით განსვენება სულისა?
ან ეილასა აგონდება საღილი,
12. ანუ ღამით აბანოში ღზინები?..
ნაბად-გახვეული ვაგდღივარ ქუჩაში:
ვოხრაე, მაგრამ ჩემი დარდი ვის ვსმის?
ვინც გაივლის, მკითხავს: აქ რას აკეთებ?
16. — შენ რას ნაღვლობ, მე რას გიშლი, რა გინდა?
მითილი ხარ, თორემ არა მკითხავდი,
მოდი ამ ვირს ეზზზე ელაპარაკე!
ჩემი დარდი, თეაღის ჩინი აქ არის;

20. ერთი მიტხარ, მე სად უნდა წავიდე?
 თვალის ჩინო, დროა რომ შემობრძლო.
 მომარჩინო ამდენ დავიდარებას!
 გამობრწყინდე მოაჯირზე მზესაფეფქვ
 ე რ ი ვ ნ ე უ ლ ი
 გ ლ ი რ თ ე კ ა
24. პირ-დავეშხო, მიწას მადლით ვემთხვიო!
 გამაგონო სირინოზის ხმა შენი,
 სიყვარულის სიტყვით გული მიღბინო!
 აბა, შემომხედე ლამაზ თვალებით,
28. ნახე, როგორ გავდიდკადე, გავშეფდე?
 მაშინ მნახავ თავი ცამდის ამელოს.
 ჩემზე მეტად არსად არვინა ჰსჩანდეს!
 შემიძლია მაშინ ვებრძო ქვეყანას,
32. შენი ეშხი იმდენს მამცემს ძალასა!
 ქულ ჩაქეცით, ყელზე ჩით-მერდინითა,
 რა ქვე-ქვეით გავსწევ ორთაჯალისკენ!
 მტკვრის პირს, ჩარხთან, თავის ლაზათებითა,
36. სულრა გაშლით, დამხედნენ იქ დარდიმანდნი;
 იქა მნახონ, რა შევქმნილვარ, ვინა ვარ,
 რა მადანი მიპოვნია ბედისა!
 საკინძ ჩაპოხსნილი, ხელში ჯამითა
40. სიხარულით ვსვამდე შენ სადღეგრძელოს!

კოჯორი, 1860 წ.

მ უ ხ ა მ ბ ა ზ ი

მუხამბაზო, რა ტკბილი რამ ხმა ხარო.

ჩ ა მ ჩ ი - მ გ ლ ქ ო

გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარო
თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარო!

- ყმასავითა მე ერთგული შენი ვარ,
4. გინდა მკლავდე, არას გეტყვი—შენი ვარ.
სადაც წახვალ, მე მაშინვე იქა ვარ,
გინდ ვერ მნახო, იცოდე რომ იქა ვარ,
რას გაწუხებ? მე ჩემთვისა იქა ვარ!
8. ჩემთვის ჩუმიად ვამბობ: „რა ლამაზი ხარ!“

გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარო
თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარო!

- რტო აღვისა, შენი წელი მგონია,
12. მაგ წელზედა ცისარტყელა მგონია,
ეგ თვალეზი—ცაში ელვა მგონია.
ვარდის სუნთქვა—შენი სუნთქვა მგონია.
როს შეღირსოს, ვსატქვა: „გეთაყვა, ჩემი ხარო!“
16. გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარო,
თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარო!
ათი გზა მაქვს, ათივე შენკენ მოდის!
ფიქრები მაქვს, წინ შენი სახე მოდის!

20. მინდა რამ ვჰსთქვა—შენი სახელი მოდის!
ჩემს გულში რა ამბებია, რა მოდის?
ერთხელ მაინც მკითხე: „აგრე რათა ხარ?“

24. გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ!

- ჩემს დარდებსა ვინ ინალვლის, ვინ არის?
ვის რათ უნდა, ლოპიანა ვინ არის?
მკვდარია თუ ცოცხალია, ვინ არის?
28. ქვეყანაში აბა რაა, ვინ არის?
შენ არ მეტყვი, ვიცი სულით ნაზი ხარ!

- გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ!

32. ორთაქალის ბალში მნახე, ვინა ვარ,
დარდიმანდის ლხინში მნახე, ვინა ვარ!
ჯამით ტოლუმბაში მნახე, ვინა ვარ!
აბა მუმტის კრივში მნახე, ვინა ვარ!—

36. მაშინ შეგიყვარდე, სთქვა: „ძვირფასი ხარ!“

გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ!

ქოჯორი, 1861 წ.

პასუხი შვიდთა

- 3ე. განუსჯელნო,
შმადლო შვილნო,
საუბედუროდ ცუდ დროს შობილნო,
4. სადღაც მიმალვით,
რას პროტავთ, ჰენავით,
გაბოროტებით რათა ჰსწყევთ მამათ?
შუადრისობით
8. და უშეცრებით
ვერ დააბნელებთ მათ სახსენებელს,
შხოლოდ თქვენ სიტყვებთ
თქვენვე ინანებთ.
12. თქვენსვე გულს უკბენს უსამართლობა!
დრო მანებისა,
მამაცობისა,
წარვიდა მათთა სახელთა ქებით,*
16. მაშანი თქვენნი,
თავის დროს ძენი,
თავის დროს იყვნენ სახელოვანნი!
ოსმალ-სპარსები,
20. დალისტინის შთები.

* ღენერალი ივანე აფხაზი. ალექ. ჰავჭ. ვასილი ბებუთოვი, მოსე არღუთ., ივანე ანდრონ., ზაქ., ილია და სოსიკო ორბელ., იასონ და ნიკო ჰავჭ., ნიკო ერისთავი, ნიკო ამილახვარი, დავით ვახუხოვი, ზაქ. ანდრონ., ივანე ბაგრატიონი, იოსებ თარხ., ქობულთოვი, სვიმ., შალკოვი, ბაქრაძე! და ას სამოცნი, სხვანი დახოცილნი და დაჭრილნი უკანასკნელს ბრძოლაში ესენი უნდა იყვნენ თქვენგან გასალანძლავნი?

ქებით გეტყვიან დიდთა მათ საქმეთა
მათ დაითარეს,
სისხლით დაიცივეს

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

24. სისხლ-შემოსილი მამული თვისი,
და სასო ღვთისა,
მცველი ერისა,
ენა საყდარი, სარწმუნოება!..

28. დრო შეიცვალა,
გამეფლა სწავლა,
გაგელოთ შვილებს სახლი სიბრძნისა!

32. სწავლის მამები,
პროფესორები,
თქვენთვის მოცლილნი, თქვენთვის მქადაგნი.

36. თქვენ გასწავებდენ
და მზად გაძლევედენ
რაც შეეძინათ საუკუნოებს!..
ჩვენც ვპნუგეშობდით,
გულით ვმხარობდით,
შვილი მამასა ემჯობინება!

40. და მოგელოდით
დიდის იმედით
სიხარულისა ღელვით აღესილნი!

44. ვითმინოთ, მოვლენ,
და ვაგვინათენ
პსწავლისა ლამპრით დაერდომილს მხარეს!
ჩვენც მივეგებოთ
მხიარულებით,

48. ღირსთა შვილებთა კურთხევის სიტყვით!..

მოვიდენ... და რა?
სულ ჩაგვამწარა...
ვאי ჩენს იმედს... ვאי თქვენს მოსვლას!..

52. პირველად იწყეს,
შკოლა გამართეს...
ვსთქვით ახლა მხარე გაგვინათლდებო!...
ყვანი საწყალნი,
56. უბიწო გულნი,
ჰსწავლად მისულნი, წაჰხდნენ ზნეობით!..
უსასოება,
ურწმუნოება,
60. უმანკოთ გულში ღრმად ჩაუნერგეს;
*—ლოცვა რათ გვინდა?
ღმერთი რათ გვინდა? *
ჩვენი გონება არს ჩვენი ღმერთი!—
64. და დაიწყველა
თქვენი აქ მოსვლა,
და თქვენი სიბრძნის ნაყოფი შხამი!
ღმერთი არ არის?..
68. შენთვის ნუ არის!
შენ რა გაწუხებს, რომ ჰსუფევს სხვისთვის?

*

- სხვათა ხელი ჰყვეს
კეთილსა საქმეს:
72. სტამბით მოჰფინონ სწავლა მაშულსა!..
აღჩნდნენ მწერლები,
ჟურნალისტები,
ვადი საბრალოს... ვადი ჩვენს ენას!..**
76. მათ უსწავლელთა,
ცრუ რუსთაველთა,
სრულ წაგვიბილწეს ენა მდიდარი,
ენა მაღალი,

* ნათქვამი იმავე შკოლის მოწაფისაგან ლ. მე...საგან.

** წაიკითხეთ „დროება“ და იზილავთ ჭართულის ენის დაპრანჭვას.

80. მის ძალი, მადლი,
უწყალოდ წახდა უწმინდურთ ხელში!..
ერის ცხოვრება,
მისი დიდება,
84. მის ისტორია დაცულ არს ენით;
რა ენა წახდეს,
ერიც დაეცეს...
წაეცხოს ჩირქი ტაძარსა წმინდას!..
88. ახლა რას ელით?
მამათ რად ჰსწყევლით?
ვიგემეთ თქვენის ღვაწლის ნაყოფი!
ძველთ უძველესი
92. არს ესე წესი,
რაც ვერ ჰქმნეს მამათ, ისი ჰქმნან შვილთა!
შვილნო, გამოჩნდით,
ჰსწაფელითა, საქმით!
96. მამის გალანძღვა შვილს ვერ აღიდებს!
ცულ მეტყველებით
ვერ ამალღლებით,
დიდებას ეძებთ? კეთილი ჰქმენით!
100. თქვენი დიდება
ჩვენც გვეამება:
მის სხივის შუქიც ჩვენც მოგვინათებს!..
აჰა დიდების
104. და სახელ-ქების
ასპარეზია თქვენთვის დაცლილი!..
რალასა ელით?
რატომ გვირგვინით
108. არ შეიმოსვის ვინცა ვყავთ ღირსო?..
რომ ბრძოლის ცეცხლი
ასტყდეს ფიცხელი,
ხმლისა ტრიალით, ძლევის ყიყინით.

112. იმ თქვენმა გვირმა,
სულით ძლიერმა,
ხელს ბაირალით ძირს დასცეს ყარსი!
რომ მისმა ხმამა,
116. ქუხილის მსგავსმა,
შეჰსძრას ქვეყანა მის აღსადგენად?..
ვაი საბრალოს,
ჩვენს საქართველოს,
120. თქვენ დაებადეთ მის სადიდებლად!..

*

- ან სად არიან?
აღარ ისმიან
თავისუფლების მაღალ ფრაზები:
124. „მოყვასს—შეწვენა,
ბოროტსა—დეგნა,
საზოგადობის სულით აღდგენა!..
ერთობა, ძმობა,
128. ზნეთ ამაღლება,
მამულისათვის თავის განწირვა!..
სიტყვა—სიტყვაა,
საქმე კი—სხვაა...
132. ოქროს ჯაჭვი სჯობს თავისუფლებას!..

*

- გონების ბრწყინვას,
ჰაზრების ელვას,
წმინდისა გულით კეთილის თესვას,
136. ნეტავი მიხედეთ,
ნეტავი მისწვდეთ,
მაღალსა ცაში შავარდნის ფრენას!..
და გულით ოპზრავს

140. ის, ვინცა ჰხედავს
 თქვენსა სიციცხლეს ფუჭად მიმავალს...
 თქვენსა უქმობას,
 არარაობას,
144. და უმეცრების ამაყობასა!..

ქართული
 ენციკლოპედია

- ჰე, სასურველო
 გმირთა მამულო,
 ნუთუ შენ ბართლად ესრედ დამკირდი.
148. რომ შენსა ზედსა,
 შენსა იმედსა,
 დაეხელმწიფნენ ცრუ პოეტები?
 ცრუ ლიბერალნი,
 პატრიოტები,
152. შ[ე]ს[ხ]ი, მევლე, მელიქ აღები.

1874 წელსა,
 ახალციხიდან.

დროების ათი წლის იუბილე

ფარხული და ბუქნა

- ვერ ისწავლა მესხიმ წერა
ვერა!.. ვერა!..
და არც ჰსჯერა,
4. რომ მან წერა
ვერ ისწავლა, ვერა, ვერა!
ბუქნა:—ჰოო, ჰოო, ვერა! ვერა!
- ათი წელი,
8. ასი წელი
რას არგებს,
უნიკობა
თუ თან ჰყვება
12. მწერალსა?
ბუქნა:—ჰოო, ჰოო, რას არგებს?
ნეტა მესხის
რათ არ ესმის
16. ყვედრება,
რომ მან ენა
წაგვიხდინა,
წაბილწა?
20. ბუქნა:—ჰოო, ჰოო, წაბილწა!

ქართველი
ბიბლიოფილები

მოგვეწყინა
ბაზრის ენა
სომხისა:
24. ბილქამ, ალბათ,
არხაინათ
იღბალი.
ბუქნა:—ჰოო, ჰოო, მოგვეწყინდა!

28. ღრამატიკას
და ლოლიკას
არ დასდევს;
არახუნებს,
32. თითქო კეტებს
ჰსცემს ყურსა!
ბუქნა: — ჰოო, ჰოო, არახუნებს!

ვამ რა დრო
36. სამწუხარო,
მოგვესწრო,
რომ ხმა ცისკრის
ალარ გვესმის საამო!
40. და დაბნელდა
უდროოდა მნათობიც!
ბუქნა: — ჰოო, ჰოო, ვამ დროსა!

რომ კრებულა
40. მარილ-ქებული
დავჰკარგეთ
და დავმდუმდით,
დავმორჩილდით
44. დროებას.
ბუქნა:—ჰოო, ჰოო, ვამ დროსა!

ფუ ამ დროსა
უნიქოსა
48. უკაცოს,

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

რომ დროება
წინ გვიძღვება
მესხითა.

52. ჩვენის ენის,
ჩვენის ქვეყნის
მფარველად!!!
ბეჭნა:—ფუ, მესხის და მის დროებას,
58. ფუ ჩვენცა,
ჰოო, ფუ ჩვენც.

[მარტი, 1876]

თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში

- შენს წმინდა სახეს,
შეგნებით საკესს,
სახიერებით განსხივებულსა,
4. ვუმზერ კრძალვითა,
თაყვანცემითა,
ცრემლ-მორეული გემთხვევი ფერბთა!
მიხარის—გიმზერ,
8. ვჰსწუხვარ—და გიმზერ,
და ესრეთ მზერა მსურს სიკვდილამდე,
არ გამოფეხიზლდე,
რომ აღარ ვჰგრძნობდე
12. ჩემი სამშობლოს სულით დაცემას!..
ყვაფილოვანი
წალკოტი შენი,
შენის დიდების სხივ-მოკლებული,
16. აღარა ჰშვენის,
აღარ გვიბრწყინვის
შავ დროთა* ძალით, ფერ წახდენილი!..
და, ვით განვლილსა
20. სიზმარსა ტკბილსა,
მზეს დიდებულად ჩასვენებულსა,
ვიგონებთ შენს დროს,
გული გვიმაგროს,
24. სრულად არ წავჰსწყდეთ ცის შემრისხავნი!

* შემოსვლა ლანგ-თემურისა და შაჰ-აბაზისა, რომელთა საშინლად გააოხრეს ჩვენი ქვეყანა. ჭართველთა დაარქვეს შავი დრო ამათ შემოსვლასა.

- ხნით დამაშვრალი,
დალონებული,
შენადე, მეფევე, მოველ ვედრებით:
28. მოხედო ბედკრულს **ერისნული**
შენს სატრფოს—მამულს, **ბიბლიოთეკა**
და ჯვართ * შენით აკურთხო კვალად.
32. შენი ივერი
აღსდგეს ძლიერი,
და დადგეს ერად სხვა ერთა შორის,
წმიდით საყდართ,
ენით მდიდართ,
36. სწავლისა შუქით განათებული
ზნე ამალღებით,
ძლევის დიდებით,
სამშობლო მიწის სიყვარულითა!—
40. და გაგვიცოცხლდეს,
რომ კვლავც მოგვესმეს
სიტყვა ქართული რუსთაველისა,
რომ განვიღვიძნეთ,
44. სულით განვიხლდეთ,
და განქრეს ბნელი უმეტრებისა!..
...მარამ ცად თვალნი
გაქვს მიქცეულნი,
48. და მე ველარ მცნობ გულ-შემუსგრილსა,
დამცირებულსა,
ხმა-მიღებულსა,
ბედ-დაკარგულის ივერიის ძეს!
52. ეჭვით აღვსილსა,
უსასოდ კმნილსა,
გულ უიმედოს, გაუხარებელს!..
ვაჰ თუ რაც წახდეს
56. ველარა აღჰსდგეს,
ველარ აღუვაღდეს ახლის შევენებით?

* როდესაც საქართველოს ჯარი შეიკრებოდა სალაშქროდ, თამარ მეფე თვით აკურთხებდა მას ჯარსა ჯვართითა.

და რაც დაეცა
ის წარიტაცა

60. შავმან ყორანმა ვით უმწე მსხვერპლი!
ჰე, ცრუ სოფელო,
დაუნდობელო,
შენში კეთილი სად არს ფერ-უცვლილ?
64. დიდება ჩვენი,
ცად სხივ-მიმფენი,
ნუთუ ესლა გვაქვს, ვჰხედავთ რასაცა?
დაყრუებულსა,
68. გზა შეუვალსა,
უდაბურს ტყეში ტაძარს დარღვეულს,
სად სახე შეფის,
დიდის თამარის,
72. სჩანს ძველს კედელზე გამოხატულად!..

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

1877 წ.

მუშა ბოქუდაძე

- რას მიყურებ აგრე ვაკვირვებითა,
 ნუთუ სახე არ გინახავს მუშისა?
 მკერდი ღია, ოფლით გასვრილ, მტვრიანი,
 4. ფერიით რკინა, კისერჩაფანგებული,
 კაცი გულით, დაჩაგრული ბედითა,
 სიყრმიდანვე სიღარიბით დევნილი,
 ვის სიცოცხლე ტანჯვად გადაჰქცევია
 8. შოენისათვის მხოლოდ ლუკმა-პურისა!..
 ან რა გიკვირს?—ჩემ შუბლზედა ღარები,
 წვერ-ულვაში უდროდ გათეთრებული,
 ნიშანია გულში ღრმათა ტკივილთა,
 12. დიდთა შრომათ, ღრმათ ფიქრებთა მწარეთა,
 უიმედოდ, უნუგეშოდ ყოფნისა!..
 ჰსჩანს არ იცი, რომ არიან ღარიბნიც,
 არის სადმე სიმწართა ცხოვრება!..
16. ნუ გიკვირს კი, ჰსჯობს ჩემ გულში ჩახედო,
 წაიკითხო სიმწარისა ამბები:
 ძმის ლალატი, მოყვასთაგან დაჩაგვრა,
 მეგობრისგან იუდასი ამბორი,
 20. საყვარლისგან—წყეული სიყვარული,
 ნაზის ხელით გულს დასმულნი დაღები!
 სოფლის გარე უწყალოდ განდევნილსა
 დამავიწყდა რაცა ვიყავ ოდესმე!..
 24. და აწ მხოლოდ დამშთა ესე ჩემს ბედად:
 ტანჯვით შრომა, ოფლით ძებნა ლუკმისა...
 და მიდის დღე, მიდის ღამე ამ ყოფით!

- ნუ მიყურებ ასე განწარებულსა,
 28. სიღარიბე მეტად ძნელი ყოფილა...
 მე ვმუშაობ... სხვანი კი იმღერიან!
 ბედნიერნი, გულითა უზრუნველნი!
 ბალით მესმის ქიანურის, ლხინის ხმა,
 32. სავათნავას გულ-დამწველი სიტყვები...
 გულით მინდა მეც აქედან ხმა მივსცე,
 მარამ მრცხვენის: მე მათი რა ტოლი ვარ?
 და ღრმად ვჰმალავ გულში სიმწარის ოხრვას,
 36. მალევით ვწმენდ თვალში მორეულ ცრემლსა...
 ეჰ, ვის ესმის, თუ სადღაც მუშა ჰქვენის?..

- მაშ ვინა ვარ, რა მჰქვიან ამ სოფელში,
 თუ სიამის ერთი დღეც არ მახსოვდეს?
 40. სიკბაბუკე ტანჯვით შრომამ წაიღო
 და ვერ ვჰხედავ მომავალშიც ნუგეშსა,
 მცირედ სხივსა სიხარულის ნათლისას...
 წყეულ იყოს, ვინცა მუშა აკურთხა,
 44. მოკლებული ყოველ-გვარის შეებასა,
 კაცთა შორის კაცად არ მიჩნეული..

- რას მიყურებ დაღონებულს, ფერ-მიბდილს?
 მოვჰხუცდი და რა მაქვს მოსაგონებლად,
 48. თუ არ ჩემი ვაებითა ცხოვრება?
 რა მიამა? რომ მოგვედო რა ვინანო?..
 როგორც მოველ, ისე განვალ ამ სოფლით,
 სიცოცხლისვე დროსა დავიწყებულის..
 52. რად ვიშობე, თუ ეს ბედი თან დამჰყვა?
 ვინ ვადილო, ვინ დავსწყევლო?—არ ვიცის
 მაგრამ ჩემთვის დღე სიმწარით ღამდება...

- რათ მიყურებ აგრე გაოცებული?
 56. ნუთუ მართლა კაციც არა გგონივარ,

- რადგანაც ვარ სიღარიბის სამოსლით,
 არა მქონდეს კეთილისა გრძნობაცა!..
 მაშა მღვდელი ლაპარაკს რომ დამიწყებს,
 60. ყურს რათ ვუგდებ გონება მიზიდული?
 მის სიტყვები ზოგჯერ თუმცა არ მესმის,
 მაგრამ გულს კი უხარიან მათ სმენა!
 სულს მიმაგრებს ძალი ნუგეშ-ცემისა,
 64. ზეციურის მადლით განათებული.
 გულში ჰქრება ლელვა სიბოროტისა...
 ვპგრძნობ სიმშვიდეს... ლოცვაებსა ვიგონებ...
 მაგონდება დღენი ყმაწვილობისა,
 68. ხმა დედისა, მისი ტკბილი ალერსი...
 თვალ-წინ ვაჩხედავ დიდხანს დავიწყებულთა...
 და აღარ ვაძწყებ ჩემ შობის დღეს, ჩემს ბედსა!..
 მაშინ შრომაც დიდად მიადვილდება,
 72. და მას ლამეს მძინავს ისე მშვიდობით,
 თითქოს ჩემ ქობს დაპფრინვენ ანგელოზნი...

- განცხრომის ძვე, ნებიერად გაზრდილო,
 ეს ქვეყანა შენთვის არის შექმნილი!
 76. ველთ სიმწვანე, ცის ლაგვარდი, მზის შუქი,
 გაზაფხული, სუნნელების ნიავეთ,
 შენ გეტრფიან, გახარებენ, გატკბობენ!
 შენთვის ჰბრწყინვენ თვით ლაშაზნი თვალებიც;
 80. ნაზი წელი რხევით შენსკენ რონიებეს;
 მიმოჰქრიან შენთვის ზღვაში ხოშაღნიც,
 ხელოვნების ძვირთ საუნჯეთ მზიდველნი.
 თვით მეც, მუშა, ჩემის ღონით, ოფლითა,
 84. შენთვისა ვარ დაბადებით მსახურად:
 დილითვე ვგვი ქუჩის უწმინდურებას,
 რომ მის სუნი არ ეწყინოს შენს ცხვირსა,
 და შორით გმზერ, კრძალვით მლოდვ წყალობის...
 88. შენ ხარ მეფე... მე ძალადაც არ მაგდებ!..
 რალა გითხრა, ნუთუ ეხლაც ვერ მიხვდი,
 რა ძნელია შოვნა ლუკმა-პურისა?

- როგორ ახდენს სიღარიბე კაცის გულს
 92. და აბნელებს სულის სხივსა, გონებას?
 ეპ, ძმავ, წადი, შენ შენს გზაზე სიმღერით...
 შე ჩემს ბარჯსა როგორმე იქ მოვიხსნი. **ერკონული**
 საღ მე და შენ ვიქნებით თანასწორნი. **ბიბლიოთეკა**
 96. საუკუნოს განსასვენსა ალაგსა!..

[1877]

ფსალმური

ვინ აღვიდეს მაღალსა მას მთასა წმიდასა,
სადა ჰგალობენ ანგელოზნი ღვთისა დიდებას?..

— სულითა წრფელი, მშვიდი გულით, ფიქრით განწმენდილ.

4. ვის არ შეეხო ზაკეის გესლი ძმისა განკითხვად
და სიყვარულით შეიწყალა ცდომილი ვნებათ...

ვინცა ამ სოფლის დიდებასა მზეებრ მნათობსა,

მონებრ არ მიჰსდევს, ჰსცნობს რა მის შუქს ფუქწარმავალსა

5. ვინც ძლიერებას ხმითა მაღლით ამცნო სიმაართლე
და ძმას დაცემულს მიჰსცა ხელი და აღადგინა?..

იგი აღვიდეს მაღალსა მას მთასა წმიდასა,

ღვთისა დიდების გალობითა ნათელ-მოსილი.

25 ივნისს. 1879 წ.

აზარფე შაბე

ბედსა რად ჰსწყველი? რად ჰსწუხარ? რას გარგებს სულმოკლეობა?
შე უგუნურო, დალიე, ქვეყანა შენი იქნება!

კინტოს სიმღერა

- რა გინდა ჩემგან, არ დამეხსნები?
ვიწვი, შეღება ეშის ალუბი!
შინდა დაგწყველო, — ენა არ მომღვეს,
4. ვფიქრობ გეჩაუბო, — გული არ მომღვეს,
ვამბობ გაგეძე, — ფეხი არ მომღვეს!
ვაი, ამ ცეცხლში როგორ გაღები!
რა გინდა ჩემგან, არ დამეხსნები?

* * *

- ინედო, ნუთუ ღმერთი ხარ, რომ ფიქრი ყოვლის შენკენ ჰრბის!
რომ ჩვენი სოფლად სიცოცხლე უშენოდ არა ნათლდების?
შენ გულს უმწვიდებ ნუგეშით ამა სოფლისგან დევნილსა,
შენ ცრემლსა უშრობ მტირალსა, შენ ატკობ გამწარებულსა.
თვით საპყრობილეს, დაერდომილს, სასიკვდოდ განმზადებულსა
შენ შვების შუქით უნათებ ბნელ ჯურღმულს და მის ბნელ გულსა:
და თვით მას ჭამსა, ოდესცა უბადრუკს ყოვლი უტევებს.
წ. სამარის კარად შენ მარტო მასა თანაჰსდევ მეგობრულ,
და იქ უჩვენებ სხვა სოფელს, სხვა დღესა დაულამოსა,
ზეცად ღვთაებრივ ცხოვრებას, ნეტარსა, საუკუნოსა.

დავბჟოდი ბედს ვერ მოვესწარ, დაემხო ჩემი სამშობლო.
გულს მიკლავს უიმედობა, საფლავს ჩავდივარ სიწმარით...

1883 წ.

ეპოსი

1827 — 1870

სადღეგრძელო

ანუ

ომის შემდგომ ღამე ღზინი, ერევნის სიახლოვეს

- შესწყდა ბინდისას ომი საზარი,
დადუმდა არე, საღ ჰქუხდა ბრძოლა;
გამარჯვებითა მოიღებენს ჯარი;
4 ურდო ცეცხლებით განათებულა!
- აჰა, მთოვარეც ნელიად შექსა,
ვითა ნუგეშსა მოგვეფენს საშეებლად;
შევიქცეთ, ვინც დღეს გადურჩით ომსა;
8 კლავცა გვექმნების ზეცა მთარველად!
- ძმანო, მორიგის საესე ფილით,
ჩვენცა მოუსხდეთ ცეცხლსა ანთებულს;
ვესალმოთ, ვინცა სიკვდილის ხელით
12. დაეცნენ ომში დღეს რისხვით წასულს!
- და შენ, ჰე, ღვინოვ, ყოველად ძლიერო,
ღზინით, შექცევით გულნი აღგვიგზნე;
გულის ჭირთ მდევნო, ნიჰო ცხერო,
16. ვინ არს, რომელ გსუა და არ აღზინე!

ჰოი, შენ ღვინოვ, ყოვლად ძლიერო,
 ლხინით, შექცევით გულნი ალგვსნი
 გულის ჰიროთ მღვენო, ნიჰო ცხენო
 20. ვინ არს, რომელ გსვა და არ აღხინე?

სადღაგრძელი

- ძმანო, აღვაესოთ ფილა წინაპართ მოსახსენებლად.
 რომელთა დაჰსდგეს სიცოცხლე მამულის ასამაღლებლად.
 რომელთა სახე დიდების სხივს მოგვეფენს გასამხნევებლად.
24. რომელთა სული მაღალი ჩვენც მიგვიზიდებს ცად შალოად!
- ვითარცა ცეცხლი მარტოდა ჰსჩანს ეელსა ზედა ჰშითომილი.
 რომლისა კვამლი ჰაერში ჰქარის შებერვით არს მქრალი.
 ვგრეთ იქმნების აღხოცილ ამ სოფლით მისი სახელი.
28. გზა ცხოვრებისა ვინც განვლო და არ აღბეჭდა ნავალი!
- ვინ გვითხრას, ვინა გვიჩვენოს, სადა ჰსცხოვრებდენ ძველ-
 გმირნი?
- დრომან შემუსრა, აღჰგავა მიწით მათნიცა საფლავნი:
 მარამ, ჰსცოცხალან ჯერეთაც დიდების მათ მოედანი.
32. მათი სახელი, მათ ხმალი. საქმენი სახელოვანნი!
- ძმანო, პატივით მიემართოთ თვალნი
 წარსულთა ძველთა საუკუნეთა,
 მათში სახელნი ჰსჩანან ნათელნი
36. გმირთა, მამულის განმადიდეთა!..
- ეს ვინ გამოჩნდა? ვისი აჩრდილი
 დაჰმზერს ივერსა ჩაფიქრებითა?
 ნუთუ ველჰრა უცვნია შეილი...
 40. მისგან აღზდილი ტრფიალებითა?

შენ, ჰე, ფარნაოზ, ჰქმენ ერთ-მთავრობა,
შენ მოვეც ქართველს წიგნი პირველი,
შენ დაუმკვიდრე ერსა ერთობა
და ერთობისა წესი და ძალი!

44.

და ივერიის აღჩნდა მეფობა,
და განძლიერდა შენისა სიბრძნით,
შორსა განითქვა მისი გმირობა
და მის შეფენი დიდების ბრწყინვით!

48.

ქრისტეს ნათელით განათლებული,
მეფე მირიან ჰბრწყინავს გვირგვინით,
ჯვარისა ძალით გარე-მორტყმული,
შეჰმუსრავს კერპთა მათის ბომონით!

52.

და განჰქრა ახლის აღთქმისა ძალით
ძველის ივერის ბნელი რწმუნება;
ქართველთ მიხედვს ცას სიხარულით
და საუკუნო ჰსცენეს მუნ ცხოვრება!..

56.

მუზარადს მგელ-ლომ გამოსახული,
ხელსა მახვილით, ვინ მოვალს გრგვინვით?
ვით ბრძოლის ღმერთი, თვით მბრძანებელი,
მზად არს საომრად სახე-შერისხვით!

60.

ესე არს გმირი ის გორგ-ასლანი,*
რომლის შეხედვით სპარსელნი ჰთრთოდნენ,
მისწვდნენ სადაც მის ძლიერნი მკლავნი,
მტერთა შელეწდნენ და შემუსგრიდნენ!

64.

* ვახტანგ მეფეს მუზარადზე აქვინდა გამოსახული მგელი და ლომი და ამისათვის ყიზილბაშთა უწოდეს გორგასლანად, ან მგელ-ლომად. საშინელი იყო ყიზილბაშთათვის ძალი მუზარადისა ამის.

ზეცა წყალობად, ნუგეშად, ივერსა გაობრებულსა,
მეფედ მოუვლენს დავითსა, * ზეგარდმო სიყრნით ცხველსა,
მხედართ-მთავარსა უძლეველს, გულ-მოწყალესა მსახურსა.

68. ზე-ჩაგონებით გასწავლულს, ენა მდინარე მეტყველსა,

დავით ჰსთქვი: „იყავ ქალაქნი!“ და აღმოცენდნენ ქალაქნი!
განჰვლე უდაბნო ოხერი,—სავსედ დაბებით შეჰქმენი!
დაჰკარ წერაქვი,—და აღჩნდნენ ტაძარნ, ტურფად ნაშენნი!

72. მუნ შენთან ღმერთსა ჰმადლობენ გალობით შენნი ივერნი!

ხმა-ჰყავ და აღსდგა ივერი ჯენიქსებრ განახლებული,
დიდების სხივით შემოსილ, მშვიდობით აღყვავებული!..
აღმხედრდი ლაშქრად,—და ილტვის სულთანი **

76. შირვან, დერბენდი ჰყავ სამზღვრად, შენი ხმლით
შედრწუნებული,
შემოხაზული ***

ვარსკვლავად გვინათს სახე ნათელი,
თვალნი სიამის გამომაცენნი,
სარო-ტანადი, ნაზად მრხეველი,
30. თითნი ნარნარად ბროლის ნათალნი! ****

ვითარცა ღმერთა მშვენიერების,
ქველ-მოქმედების, სახიერების,
ვით მტრედი მადლის მშვიდი და წყნარი
34. ეგრეთ მშვენიებით მოვალს თამარი!

სხივ-ციცკროვანი მისი გვირგვინი,
უპყრავს დიდებას და სათნოებას;

* დავით აღმაშენებელი, რომელიც გამეფდა მაშინ, ოდესცა საქართველო იყო სრულიად გაობრებული შამადიანთაგან.

** შემანისი სულთანი გაიპარა მშვენიებული მეფის დავითის ჯარის მიანდღობებითა.

*** მაშინ საქართველოს სამზღვარი იყო: ანი, შამახია და დერბენდი (იზილუე ქართლის ცხოვრება).

**** ანტონ კათალიკოზის სიტყვა.

88.

წინაშე მისსა ძღვევა და მუზნი
განადიდებენ მისსა მეფობას!

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

92.

მის დროშას მოჰსდევს დიდი ორბელი,
შოთა უკვდავი, ბრძენი ჭყონდიდი;
მხედართ-მთავარი დიდი მხარ-გრძელი
და გამრეკელი, ლომებრ გულადი!

96.

თამარის დროშა გაშალეს, შეკრბა დიდუბეს* ლაშქარი;
კახი ფარ შუბით, თუში ხმლით, ფშავ-ხევსურს ჰშვენის აბჯარი.
მკლავით ძლიერით ქართლელი, ვით ციხე-ბურჯი მაგარი.
ოსი ფეხ-მარდი, მთიული ბრძოლაში შეუპოვარი!

100.

მესხი სწავლითა ქებული, გმირი იმერი ზრდილობით,
და მშვილდოსნობით აფხაზი, გურული, მეგრი მკვირცხლობით..
თამარი ლოცავს ჯვართა, ჯარს ამხნევს გულის უბეებით;
გული მეფისა ზღვა არის, უსანზღვროება წყალობით!..

104.

გალაშქრდნენ, მისწვდნენ კარნუსა,** ერთის შეტევით მილუწეს!
ლომებრ მისცვიდნენ სინოპსა, მის ციხე ზღვაში გარდაგდეს.
განვლეს არეში***, თაერიში, ყათლანქუ გარდაიარეს,
და მტვერი გაოხრებისა, ღეთის რისხვად უაზმინს თავს დასცეს!

108.

ღრონი იცვალნენ იხილეთ, ქეთევან ნაზად აღზრდილი****
მამულისათვის იტანჯვის, სარწმუნოების დამცველი,
ხორც-დაგლეჯილი შანგებით, მკერდზედა ცეცხლ-ანთებული,
სულის სიზღვეს გენმტკიცებს ზეცად დიდებით აღმსვლელი!

* დიდუბეს ექაზდნენ იმ მიწდორს, სადაც ეხლა არის ნევენცის კოლონია, მუშ-
თაილის ბაღი და შონგორი აეკლესიკენ.— დიდუბეში იჯგა თამარ მეფის სასახლე.
რომელშიც იყო მეორე მისი ქაბჯილი.

** კარნუ ქალაქია, აწინდელი აზრუში.

*** ენ. პასკვიჩიან 1827 წელს სწორდით ამ გზით ვანელა ძღვევა-შემოსილი.
რუსის ჯარითა შიანამდის.

**** ქეთევან დედოფალი

ნათელ გვირგვინით მოჰსჩანან კახეთის მსხნელნი გვირგვინი
ელისბარ, შალვა, ბიძინა* მტარვლისგან დატანჯულნი,
ტარიგათ შესაწირავათ მახვილით განგმირულები,

112. ღმერთს ავედრებენ მამულსა შათ უკანასკნელს, **გვირგვინი**
გვირგვინი

აჰა, ცხრა ძმანი, სახელ-განთქმულნი,
ძმანი გულითად შეთვისებულნი;
ვით წიდა მსხვერბლი, ცად შეწირულნი.
116. ერთ ჭამს, ერთს ომში ერთად დაკლულნი.**

აჰა, ერთ-გული ამილახვარი***
თავდადებითა მეფისთვის მკვდარი!..
და მეფის ძალნი ოთხნი ზაალნი,****
120. თითო ერთ ჯარად დაფასებულნი!..

აჰა, სჯულისა წიგნითა ვახტანგ სვე-დანწარებულა.*****
სწავლის მოყვარე, მფარველი, გონება ამალღებულნი!
უცხოხსა ცის ქვეშ მარტოობს მისი საფლავი ოზოლი,
124. დაუტირავი ჩვენთაგან, ჩვენთვის კი დამიწებულნი!

აჰა, ივერის ნუგეშ-დიდება,
თვისის დროისა გამშვენებელი,

* ელისბარ იყო ჩოლოყაშვილი; შალვა და ბიძინა—ქსნის ერისთავნი.

** ზერხეულიძის ძენი განთქმულნი ვაგაკობითა, დაიხოცნენ ერთად მარაბ-
დის ომში პიროსპირ შაჰაბახისა.

*** ერთმა ზედგინიძის გვარისაგანმა გააღრთილა მეფე (ვგონებ გიორგი XI)
შეთქმულებაზე, რომ დამე მოკვლას უპირებენ. მეფე არ უჯერებდა, ზედგინიძე თა-
ვის სიტყვის დასამტკიცებლად და მეფეს გადარჩენისათვის დაწვა მეფის ლოგინ
ში, რომელშიაც იმავე დამე მოკვლეს და აქედან შეთქმულთა. ამ თავდადებისა-
თვის ზედგინიძის გვარეულობასა მეფემ მისცა ამილახვობა, რომელისაც შთამო-
მავალნი არიან ვხვდებით ამილახვრადნი.

**** ესენი იყვნენ ერთ. დროს, გვარად: ორბელიანი, ბარათაშვილი, ანდრონი-
კაშვილი-კუხიანი და ბორტასშვილი მარაბელი. მეფე ირავლი იტყვოდა: „თითო
ზაალ ღირს თითო ჯარად“.

***** მეფე ვახტანგ მარხია ასტრახანში.

128.

მამაცთა შორის საკვირველება,
პატარა კახი, მეფე ირაკლი!*
წარბშეკმუხენილნი, ხმალ-ხელ მოწვედნიით

ვანი მას მტერსა, საღ აღწიდებოდა! **კრივენი**
ერთის შეხედვით, მტერთა შემუსვრით **გიგლიძისა**
ბრძოლა წაისავე გარდასწყდებოდა!

132.

დღენი ამისნი ემსგავსნეს ჩასვენებულსა ბრწყინვით ნზეს,
მის შუქი თუმცა გვინათებს, შარამ ველარ ვაზერთ მისს საზეს!
136. მამული ველარ იხილავს ირაკლის ხმალსა მღვდღვარეს,
დიდება ივერიისა მასთან მარხია სამარეს!

136.

მეფისა დროშით საღ მიხვალ, ჰე, ლევან,** სულით ნათელი?
შენ მხოლოდ მამის იმედო, უდროდ მზე დაბნელებული!
140. მსხვერპლო ბნელისა მტერობის, შეუბრალებით შეკმული...
შეირყა ტახტი მეფისა, რა შთახვედ საფლავს ლომ-გული.

140.

რა ცეცხლი გაჩნდა გაღმა-მხარს, რა გრვინვა მოდის
ბრძოლისა?

მთლად დაღისტანი მოაწვა გასაოხრებლად ყვარლისა!

144.

ოცდარვა დღეა, რაც ისმის ხმა ომის შეუწყვეტლისა!
გაჭირდა... ციხე მისუსტდა... საღ არის ხელი მხსნელისა?
ორასის მხედრით სოლომან, ოთარი და რატიშვილი.***

* კახელები ფაზიან მეფე ირაკლის პატარა კახად; სიმღერაშიაც მოიხსენი-
ებენ: „ბატონი მეფე ფრეკლე ჩენი პატარა კახია“.

** მეფე ირაკლის შვილი, მაღალ გონიერი და ვაჟაკი. მეფემ ჩააბარა ამას
დიდ-ვაჟაკობისათვის თავის ბაირალი და ორი ათასი გამოიწვი ლი ვაჟაკობითა
მხედარნი. მეფემ ამის რჩევით დაადგინა მორიგის ჯარი (იხ. ბუტყაყვის ზაპისკა).
ამბობენ ვითომც ლევან მოაწამლა მისმა მეუღლემ (ნათქვამია ალ. ვ—ძის ორბე-
ლიანისაგან).

*** სოლომან და ოთარი იყვნენ ძმანი ტყაბულაშვილნი.

ნოდარის ძენი, და ბოსტა*, დავეით** და ბებური

148. გაჩნდნენ... დაჰვიღეს... ხმალ და ხმალ შუა გააგეს ლეკვი
და გამოიხსნეს მბრწყინავი კახეთის თვალი ყველაზე
ქართველნი
შინგლირთქა

152. დიდებულ სახით, გულუშიშარი
ვინ არს, რომ მისგან მტერი იშიშვის?
ჯარის იმედი, მტკიცე საფარი,
ძლევა მის დროშას წინა მიუძღვის!

156. შენ ხარ, ჰე დავეით,*** გმირი ლომგული,
ვინც იყავ მტრისთვის, ვით ცისა რისხვა:
მარჯვენას გეპყრა სიკვდილის ცელი,
სადაც შეჰსძახე, მუნ იყო მტერთ სრვა!

160. და ზაქარია,**** მიწისა მგელი
ანაზღეულად მუნ აღწინდებოდა,
სადაცა მტერი გალაღებული,
მისგან შემუსრვას არ მოელოდა!

164. ვითარცა ჰეჰა, მისი დაცემა
მტერთა ზედ იყო ესრედ საზარლად;
სადაც იელვა მახვილმა მისმა,
მუნ მტრის სიციცხლე განქარდა მსწრაფლად!

* მეფე ირაკლის, ძალიან დამარცხებულსა ალახნის პირზე ჭარებუბისაგან დაუდგა დაღალულობით ცხენი. მეფემ სთხოვა ქიხიყის მოფრავს თამაზ ანდრონიკაშვილს ცხენი და მან მოახსენა: „ბატონო, შემომიჯექით და თრნივე ერთად მოვრჩებით, თორემ მტერი აალო მოკვდევს“. „შენც შევარცხვინა და შენი ცხენიცა“. უპასუბა ბატონმა ამ დროს მოადგა ემაწვილი კაცი, —ჩაშაბტა ცხენათ და მიართვა და ამით მეფე მოჩრა განსადფელისაგან. ეს ემაწვილი კაცი იყო ბოსტა, რომლის გვარი მეფისაგან გაახნაჯრ-შვილებზეული ეწლაც არიან ბოსტაშვილები.

** დავეით იყო მარათაშვილი.

*** დავეით სარდალი თრბეღლიანი, განთქმული ვაგაკობითა და სარდლობითა ეს იყო მიზეზი დიდის გამარჯვებისა ახატ-ხანზე ურევანთან და ასპინძის თმშიაც ოსმალ-ლეკებზე.

**** ზაქარია ანდრონიკაშვილი, ქიხიყის მოფრავი, დიდი ვაგაკი ლეკვი ამას ეკატდნენ „მიწის მეველად“.

გმირნო, მამულას მადიდნო, თქვენა ხართ ჩვენი დიდო
 188. თქვენთა სახელთა ამაყად წარმოსთქვამს შთამომავლონი
 თქვენთა საქმეთა მოთბრობით მოხუცს ცრემლმარტყმენულნი
 მხნეობით ალტაცებული კაბუკი ხმალსა მოსწყეტს

სადღეგრძელო

192. ხელმწიფევე ჩვენო,
 ძლიერო ბრძენო,
 ნიკოლოზ დიდო სულგრძელებითა!
 მხედარნი შენნი,
 ერთგულნი მხნენი,
196. ვჰსვამთ შენს სადღეგრძელოს მოწიწებითა!
 გულნი ივერთა გვაქვს მსხვერპლად მზადა, შენდა შესაფერო-
 შესაწირავოდ:
 ტაძარი შენი ჰსდგას გულსა ჩვენსა, მოვედ მშვიდობის
 ჩვენდა საკმევად:
200. ძველი ივერი,
 შენი ივერი,
 შენდა მოჰმართავს თვალსა და გულსა:
 შენგან მოელის,
 რომ ლამპარს ჰსწაელის
204. კვალად აღუნთებ ძველად გამჭრალსა!
 შენგან მოელის,
 ვით გაზაფხულის
 ყვავილი მზისგან აღმოცენასა!
208. განახლებული,
 განათლებული,
 ქენიქსებრ იწყებს აღმა-ფრენასა!
 მტრისა მძღველსა,
 ჩვენსა მფარველსა,
212. მარჯვენას შენსა განავრცობ ჩვენზე:

- ახლის ცხოვრებით
აღგვევაგილდებით.
216. ვითარცა მდელიო შზის შარავენდზე!
მტერი შეძრწუნდეს,
რა მოახლოვდეს
მხნობით დაცულს, შენსა სამზღვარსა!
220. თამარის დღენი,
დიდების დღენი,
შენ მოუვლინე შენსა ივერსა!...
224. ღმერთო, გვისმინე,
მეფეს მოჰვინე
ძლევა, კურთხევა, მაღლი ზეციერ!
ჩვენდა დიდებად,
ბედნიერებად,
228. მეფე გვიცოცხლე მრავალ-ჯამიერ!

მხედარნი

- ღმერთო, გვისმინე,
მეფეს მოჰვინე
ძლევა, კურთხევა, მაღლი ზეციერ!
ჩვენდა დიდებად,
ბედნიერებად,
232. მეფე გვიცოცხლე მრავალ-ჯამიერ!
მრავალ-ჯამიერ!
236. მრავალ-ჯამიერ!

სადღვგრძელო

- ჰე, მამულო სასურველო, ვინ გახსენოს, რომ მის გული
არ ათრთოლდეს სიხარულის აღტაცებითა აღვსილი?
ვინ გიხილოს დროსა საშიშს, არ დაჰსთხიოს თვისი სისხლი.
240. არ დააკლას თავი თვისი, შენ დიდებად, ვითა მსხვერპლი!
ვინ არ შეგჰსტრფით მას აღვილს, სად აღგვეხილნეს პირველ
თვალნი?

სად ჰრბიოდა მზიარული სიყმაწვილე ნათლად ჩენნი?
 სად გვეფარვიდა ნებიერად ხვევნა-ალერსი მშობლინა?

244. და სად აღგვენთო პირველად გულს ცეცხლი სევერულებსა?
 სად აწ ნაზისა რხევითა კეკლუცნი, გულის მღვინეცნი?
 ტაძრად მიდიან ცემლითა ჩვენთვის მხურვალედ მლოცავნი!

სადა შევჭხარით ლაყვარდად ცისა კამარას მორთულსა,

248. მასზე მავალსა ხელმწიფებრ, მზეს ბრწყინვით განსხივებულსა,
 ლამით ვარსკელოვანს ფირუზსა, მთოვარათ განათებულსა!
 სიცოცხლის მოძვენს ჰაერსა, სუნნელებრ შეზაფებულსა!

სად მთანი ყინვის გვირგვინით არიან ცაღმდე ასულნი

252. და მდინარენი ზახილით ზვირთის ზვირთებზე მსროლელნი;
 უფსკრულნი—ჩაბნელებულნი, კლდენი—თვალ-გადუწყდენელნი,
 სად მონადირე ჰსდევს ჯიხვსა და მის ქვეშ ჰვლენან
 ღრუბელნი.

სად ველნი, ფერით ზურმუხტნი, ნაზადა აღმწვანდებიან.

256. მათზე კასკასით წყარონი, გაბარებულნი მორბიან;
 მათ სიკამკამეს ყვავილნი თავ-დახრით განცვიფრდებიან;
 გულს მათი ხილვა უბარის, თვალთ კვალად ენატრებიან;

სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა?

260. ერი—გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა?!
 შავთა დროთ ვერა შესცვალეს მის გული ანდამატისა,
 იგივე მხნე, იგივე მღერალი, მოყვარე თავის მიწისა!..

მამულისათვის ფიალა სავსე ვჰსვით სიამოვნებით,

264. და იქმნეს ალყავებული კეთილ-დღეობით, დიდებით;
 იქმნეს მის ქედი ალყვანილ ცათამდის ძეთა მხნეობით,
 და სიყვარულის მისდამი ვჭხარობდეთ გულსა ალგზნებით!

სოფელი იმად არა ღირს, კაცი ნატრობდეს ეამს გრძელსა,

268. თუ ფუჭი მისი სიცოცხლე ვერა რას არგებს მამულსა!

მის სადიდებლად ჩვენც შევჭვდეთ უშიშრად ათასს მახვილსა
და ზოგჯერ, თუკი სიკვდილით ვადიდებთ მისსა სახელსა!

ერეკლული
ზიზლირთქა

მხედარნი

272. ჰე, მამულო სასურველო, ვინ გახსენოს, რომ მის გული
არ ათრთოლდეს სიხარულის აღტაცებითა აღესილი?
ვინ გიხილოს დროსა საშიშს, არ დასთხიოს თვისი სისხლი.
არა დაკლას თავი თვისი, შენ დიდებად, ვითა წსხვერპლი!

საღღერძელო

276. ვაი ვინცა ეშხის ცეცხლით ჩემებრ გულსა მკედრადა ჰხედვენ...
მაგრამ, ჰე შენ, მეგობრობავ, შეგების ვარსკვლავად აღგვეგზენ!
გვინათლე ცხოვრებისა გზა, ზედა ყვავილნი მოჰფინენ,
და განჰვლოთ გულის სიმტკიცით, შენც თანა-მგზავრად
შეგვექმენ!

280. რა არის ჩენი სიცოცხლე, თუ არა საქმე კეთილი?
თუ არ აღვადგენთ დაცემულს, არ ვეჭმნეთ ნუგეშ-მცემელი?
თუ არა ვჰსდევნით ბოროტსა, მართლის არა ვართ მფარველი?
სხვის კვნესა თუ არ გვაწუხებს, სხვისა არ გვესმის ტკივილი?

284. ამ ჰაზრის გულსა დანერგვით ვჰსდევნიდეთ სულ-მოკლეობას!
ვჰსდევნიდეთ ძალას დამჩაგვრელს და მისსა უსამართლობას;
ვჰსდევნიდეთ კაცის წამპილწველს, უწინდურს ანგაარებას:
ვჰსდევნიდეთ ყოველს, რაც უშლის კაცისა სულის მადლობას!..

288. ნიეციოთ ნიჰსა გზა ფართო, თაყვანის-ცემა ღირსებას:
ნიჰს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს და არა გვარის-შვილობას!
კაცი ის არის, ვინ არის ზეგარდმო მადლით ცხებულო;
მის მხოლოდ დეაწლი არს კეთილ, მით მხარე დაშვენებული!

კმარა მოძღვრობა... დავლიოთ... ვინ იცის ხვალ ვინ მოგვაკლდეს?
 292. ნაცვლად ლხინისა, იქნება ვისმე გვითხრიდნენ სამარცხს?
 ოხ! ვით ძნელ არს მეგობრისთვის, მეგობარსა რომ მარხავდეს,
 ანუ ჰსჭვრეტდეს საშიშს ალაგს, შენწეობას ვერ აძლევდეს!

- მისთვის ეს ჟამი ლხინისა მოგვსწყვიტოთ, ვითა ყვაფილი.
 296. რომლისა სუნი, სიტურფე, არა არს ჯერეთ გამქრალი!
 ხვალის იმედით არ ვჰკარგოთ ეს ჟამი მალხინებელი,
 თვარა შერწმუნეთ, რომ ხვალე ხშირად არს მაცდუნებელი!
 მეგობრობასა წმიდასა შევჰსწიროთ სრულად რაც გვაქვნიდეს!
 300. დავლიოთ მისთვის ფიალა და აღთქმა არა გვაფიწყდეს...
 ვიყვნეთ ცოცხალნი მეგობრად და ვინცა ომში დაეცეს,
 ცრემლნი, კურთხევა მეგობართ თან გავაყოლოთ სამარცხს!

მხედარნი

- აწვე შევექცეთ, ჰე, ძმანო! ვინ იცის ხვალ ვინ მოგვაკლდეს?
 304. ნაცვლად ლხინისა, იქნება, ვისმე გვითხრიდნენ სამარცხს.
 ოხ! ვით ძნელ არს მეგობრისთვის, მეგობარსა რომ მარხავდეს,
 ანუ ჰსჭვრეტდეს საშიშ ალაგს, შენწეობას ვერ აძლევდეს!

სადღერძელო

- ძმანო, ივიწყეთ მცირეს ჟამს მტერი, ომი და დიდება.
 308. მოიგონეთ სიყვარული, რომლით სიცოცხლე გვითკვება,
 რომლის შუქი აღგვამალღებს, რომლით სული გვინათლდება,
 რომლით კაცი მშვენიერობს, მაშინ თვით ღმერთს ემსგავსება!
 სად ხარ, სიყვარულის დღევ, აღარა უკმოიქცევი?
 312. ღიმილით შენსა შეყრასა ნუთუ აპაოდ ვისურვი?

* ერევნის ქორშტატში მოქალეს სვიმონ ვაჩნაძე; ჯავან-ბულაღის ომში გაბრძოლ სოლოლაშვილი და ურდო აბბატის სიაზლოეს სვიმონ ჭავჭავაძე, სამნივე მშვენიერნი და სავსე გონებითა ყმაწვილნი კაცი. გაბრძოლი იყო დასაბატავი ცხენოსანი იმ დროს, როდესაც საქართველოში იყვნენ მრავალნი გაჭირვნილნი ცხენოსანნი.

გულისა მნათი, ლამპარი ნუთუ ჩემთვისა განჰქარდა
და ჩენი ბედნიერებაც წასულთა დღეთთან წარვიდა?..

ერკონული
მეფე

316. გული რა იგრძნობს სიყვარულს, სიცოცხლეს მაშინა
ნეტარ ის ვაჰი, როს სატრფო თავსა ჩენსა გვავიწყებდეს:
მას შეესტრუოდეთ, შევხაროდეთ, თავს ვეველოდეთ, ის
გეტანჯავდეს.
იან უწყალოდ გულს გვიკლავდეს, ხან ლმობითა
ნუგეშვცემდეს!

320. რა ნახოს კეთილ უგრძნობმან ტრფობისა ძნელთა კირებთა.
ვის არ შეეხო ეშხი გულს, არ ეგრძნვის გულის წყლულებთა?
მიჰხედეთ ვარდსა, მაშინ ჰფენს უმეტეს სუნნელებათა!
ოდეს ნიაფი შეხებით შეარყევს მისთა რტობთა!

324. სიყვარულისა აღითა ვის ჩენში გული ეწოდეს,
და სატრფოს სახე მარად ვის სულსა აღბეჭდვით თან ჰსდევდეს.
ამა სოფელსა, მას რაი წინა საბრკმელად აღუდგეს?
გულს სიყვარულით, ხელს ხმალით, რას არა აღასრულებდეს?

328. მაშ აბა, ძმანო, გულის სატრფოსთვის
ფიალა სავსე შევსვათ წყურვილით!
ვისურვოთ, რომელ მის ცრემლი კმუნვის
გაშრეს, ვით ღვინო. ამა ფიალით!

332. შევებისა დღენი მისთვის არ შეჰსწყდეს,
არ ენახოთ იგი კმუნვისა ღრუბლით!
აბ, სატრფოს ხილვის დღე როს აღმოჰსჩნდეს.
ენა გვემუნჯოს მეტ სიხარულით!

336. ჰე, ჩემო ღმერთაე!
აწ შენ მოგმართაე!
მისმინო კვალად შორით სიტყვანი:
ყოველ ჩემ ფიქრთა,
ჩემთ საუბართა,

340. იდუმალ ოხრვათ, ხარ შენ საგანი!

თუ-არა შენზე,
ვუბნობდე სხვაზე!

ბრალი არს ენა და მის როტვანი!

344. ვაი-თუ ჩემთან, უდროდ შავ-ბედმან, აქ განმეცხადებოდა ჩემი
საქმის მსახური

ვაი-თუ მოვედდე, მეც ობოლ-მწირად, გულს არ დამეცეს
სატრფოსი ცრემლი:

არ მესმას მისი ხმა ნუგეშისა, სიკვდილის ჭამის დამატკბობელი?
არა ვემთხვიო, ბაგით ძლივ-ცოცხლით, უკანასკნელად

მშვენიერს მის გულს.

348. რომ სახე მისი, თვალთა დახშულმან, თანა წარვიღო იმიერ
სოფელს

ღუნ საშვებელად, მუნ სანუგეშად, და რათა მითვე ვკსცნა
უკვდავება!..

რაა გინდ მოვჰკვდე? მაინც შენდამო სულს სიყვარული თანა
წარჰყვება!..

არს უკვდავება, სულის დატკბობა, რომელს დასასრულ არა
ექმნების:

352. მაშ სახე, სულის დამატკბობელი, იმიერ სოფელს არ
განგეზორდების.

და სიყვარული, სულის მაშვენი, სიცოცხლეს-თანა არა
დაჰშრტების.

თვარა სიყვარულს თუ დავჰკარგვიდე, უკვდავებამან მის წილ
რა მომცეს?

უსიყვარულოდ სასუფეველი, ვით საპყრობილე, ჩემთვის
შგიქმნეს!..

მხედარნი

356. მაშ აბა, ძმანო, ერთიც სატრფოსთვის
ფიალა სავსე შეევსათ წყურვილით:
ვისურვოთ, რომელ მის ცრემლი კმუნვის
გაშრეს, ვით ღვინო ამა ფიალით!

360. ცისკარმან აღმოსავლეთით ვარდისა ფერად შეჭლება.
 ცას სიხარული მოჰფინა და ქვეყანასა შეენება!
 ანთონენ ცეცხლის ალებრივ შორს გაბნეულნი ღრუბელნი;
 ცა მშენიერობს, ნათლდება... მასა შეენატრდის...
 გიგლიძის
364. ილევა ბინდი ღამისა, ცაში ვარსკვლავნი ჰქრებიან!
 ათასის ხმებით ფრინველნი განთიადს მიეგებიან!
 მოჰქრის დილისა ნიაფიც გულისა მაგრილებელი;
 ფშვინვა დაიწყეს ყვავილთა და ბალში ფოთოლთ შრიალი!
368. ოჰ, რა ღამაზად იღვიძებს ბუნება მიძინებული!
 დაჭმდით... ყური მიუგდეთ... არ გესმით, ჰგალობს ბულბული?
 ირაკლის თაფაც * გამოჩნდა... აჰა მთაც კიდობანისა!.. **
 აი მყვირალა ზანგისა და ბურჯნი ერევანისა!..

გათენდა

372. ვინ ამ დილასა, ამ ჰაერს, ბუნების განმაცხოველსა,
 გულისა კმუნვის გამქარველს, სიცოცხლის დამატკობელსა!..
 ღმერთო, ვინ მიჰსწედეს შენგან ქმნილს, მისს ფერ უთვალავს
 შეენებას?
 სიბნელეს აქრობ ნათელით; სიკვდილით ჰბადაც ცხოვრებას!..
376. ურდოც შეიძრა... ხმაურობს... დაჰკრეს ნაღარა ცისკრისა...
 განგზადება საომრად რაზმი და რაზმი ჯარისა!
 აი თოფიცა გაგვარდა... აი რზის ცხენი მხედრისა!
 ამ მშენიერსა დილასა, კაცს რად ჰსურს სისხლი კაცისა?
380. ჩვენც ავდგეთ, ძმანო, და ერთიც გამარჯვებისა დავლიოთ!
 და დღეს ვინც ველარ დაბრუნდეს, ის ცრემლით მოვიხსენიოთ!
 დასრულდა, განჰქრა, სიზმარებრ ესე ლხინიცა ღამისა...
 წარვიდეთ, სადაც მიგვიწოდს ხმა საიდუმლო მხვედრისა!

* სარდლის ბალთან ირაკლის თაფა, მარჯვნივ ზანგისა. ამ გორაზე იდგა
 მეფე ირაკლი, როდესაც დაიმორჩილა ერევანი.

** აზარატის მთა.

384. აწ სად არიან ივინი, მას ჟამსა ლხინში ვინც იყვნენ?
ძმანი და ტოლნი, ვაჟკაცი, რომელნი ხილვით ვეჭვებდნენ?
განგვმორდნენ გულის ნაცნობნი, ვინცა გულით გვეჭვებდნენ?
თვალთ მიგვეფარნენ... წავიდნენ... ძველთაგან დაგვითით მე
და შენი..
388. ან ეს რაცა ვჰსთქვი, რადა ვჰსთქვი. თუ რაც მინდოდა ვერა
ვჰსთქვი?
და ვერ ვჰსთქვი რაცა, ის წყლულად. გულს დაშთა და მით
ვიტანჯი!..
მაგრამ, თუ ვინმემ აქ ჰპოვა ახრი ნაცნობი გულისა,
ვივიწყებ, რაც ესვი სიმწარე ეკლიანს გზაზე სოფლისა!..
392. ან რაღას ველი სოფლისგან, რა მიხაროან, რა მინდა?
რაც ვიყავ, იგი აღარ ვარ, ვერც კი ვგრძნობ, რაცა მიყვარდა?
დღე ყოველ, ჟამი ყოველი მაკლებს რასამე კეთილსა.
ვპნზერ ნწუხარებით მომავალს და ვჰსწყველი ფუჰად წარსულსა..

[1827—1870]

მიბაძვები
და
თარგმანები

1830 — 1864

* * *

[ქუკოსკიდაშ]

ჰოი, სოფელო! რად ხარ ესრეთ მდიდარ ოცნებით?
შენსა მომდევსა ეჩვენები ტურფად, ცთუნებით.
შენში კეთილსა საცხოვრებლად აქვს წამი ოდენ!
4. კმუნვა არს უფროთო—სიამენი მალიად ჰფრინვენ

ბედნიერება დღეთა ჩვენთ არს სიყვარულის ყვავილი.
რა განკრეს მისი სიტურფე, სიხარულს ნულარ შოელი.

მთბროვანი,
1830 წელსა,
ივნისის 3-სა დღესა

ღ ბ ი ნ ი

(მიბაძე პუშკინისა)

- მე იგი მიყვარს ლბინი, სად თავისუფლება მეფობდეს,
სადაცა გულ-წრფელობითა ყოველი მხიარულობდეს,
სადაც სალამით ცისკრამდის მხოლოდ „დალიე“ ისმოდეს,
4. და ჯამი—აზარფეშასა და ყანწი თასსა შეჰსცელიდეს;
მეც ვჰსეპრეტღე ჩემსა სატრფოსა, ან მას ჩემი ხმა ესმოდეს,
და იგი ცისკრად ხვეენაში წარსულსა ლბინსა მყვედრიდეს.

ხაჭათალას ჯინჯიხოდლის კოშკი.

1830 წელსა.

ნომბრის 9-სა.

აღსარება

[მიზანძღვა კონდ. რილევის ლექსისა: „ნალივაიკოს აღსარება“]

- ჰე, სულიერო მამაო, ნუ მეტყვი: ამით შეჰსცოდავ:
 ესრეთსა შენსა მოძღვრებას მხოლოდ უბრალოდ დაჰკარგავ!
 რა მგამა! იყოს საშინელ, სატანჯველ ჩემთვის ეს ცოდვა;
4. თუკი მით თავისუფლება მამულსა უკმოეჭყევა!
 ეს საიდუმლო, რაიც ვჰსთჰვი, ოღონდა აღესრულოსა!
 ცოდვანი თათართ, ურიათ მზა ვარ მივილო ჩემს სულსა!
8. და მისთვის ნულარ ეცდები ზეციურ რისხვით მაშინო.
 ან საუკუნოდ ტანჯვითა ჩემ შორის ნანვა აჩინო!
 ჯოჯობეთი მტანჯს მაშინ მე, ვჰხედავ რა ტყვედ ჰმნილს
 მამულსა!
12. როს ვნახო თავისუფლებით, ვჰხედე მაშინ სასუფეველსა!
 სიყრმით ჩემითგან გულს ცეცხლი თავისუფლების აღმენთო:
 რა მესმა ძველთ დროთ ღიღინი, ცეცხლი ცეცხლზედა
 დამერთო!
- ესრეთ სარცხვინო შიშითა ვინ იყო მაშინ ძლეული?
 ტყვეობას ვის არ ერჩინა სიკვდილი მამაცეული?
 ქედმოდრეკილი უღელს ქვეშ, სიმწარით დღეთ თვისთ ვინ
 ჰსწყევდა?
15. ნთოვარით განისვენებდნენ და მზე ნათელსა მოჰფენდა!
 მაშინა აჰვენდათ ივერთა რა სიკვარული კავშირად,
 აღესილი მათი სიამით ცხოვრება ჰრბიოდა ნათლად.
 აწ გესლოვანთა მუხთლურებ ჩვენ შორის ჰსთესეს მტერობა:
20. კავშირი შეჰწყდა და მასთან ივერთა კეთილდღეობა!—

შიში, სიმდაბლე სულისა, შური, მელობეღნი და
არიან მარად მონების ნაყოფნი ესე საძაგნი!—

24. ძველი ქებული სამეფო უფსკრულსა შთაუნთქავს, როგორც
რომ ჩვენზე მტერი აღმსდგარან და ჩვენ კი ვეზოვით
უოთიგოთს.

ლეკი, ოსმალო და სპარსი, ვით მგელნი განუძლომელნი,
უწყალოდ ჰგლეჯენ ჩვენს მამულს, სისხლითა ჩვენიო ლებილნი,
ჰსჯულსა უძლურად შექმნილსა, ჰსთვლემს მცბეთას
გამოუფიზხლად:

28. ერი ლაღადებს ვაებას, და ვერვინ აღსდგა მუარველად.
მის ყამით მტრისა სისხლისა ვარ დასათხევად მოსურნე
და ამა ფიქრით მოკულსა, სახე მაქვს კმუხენილ, მრისხანე.

32. მე თავისუფლებისათვის სული მარადის მიკვნესის,
და ეს ოცნება დღედაღამ, ვითა აჩრდილი თან მდევნის!
მოსვენებასა არ მაძლევს ნათესავთ შორის გინა ვჯდღე-
გინა საყდარში შესული გულმზურვალეებით ვილოცდე!
ხმა საიდუმლო მარად ეამს მეჩურჩულეების მე ყურსა.

36. ყამი არს მტერი მამულის მისცეთ მახვილსა ლესულსა!
ვეუწყი მე მართლად, რომ ჯერ არს სიკვდილსა იგი ელოდეს
ვინც ერის მაწუხებელსა პირველად წინა-აღუღგეს!
მარა, მოძღვარო! მითხარ მე, ვის? სად? რომელსა მხარეს?

40. თავისუფლება უმსხვერპლოდ, უსისხლოდ მოუსყიდის?
წარესწყმდები, მამულისათვის, ვიცი, ვგრძნობ და აღვიარებ;
და მისთვის ესრედ ჩემს სიკვდილს აღრევ სიამით ვაკურთხებ!

ტბილისი
[1831]

ქუკოვსკივამ

- მას უხაროდეს, ვისაცა ლხინი
მაისის ვარდი, ხმა იადონის
და ეშვი, დღეთა ჩვენთა მაშვენი.
4. ვითარცა უწინ, აწც იამების;
იმედსა ჯერ ვინც არ უცდენიეს.
ვინცა სიხარულს დასცქერის ოდენ,
ვის გული ტრფობით არ დაჰსკნობიეს.
8. და ოხრეა, კვენსა მას არა ჰაცნობენ.
ვითა პეპელა ყვაფილთ დაჰტორინავს,
მარად მხიარულ, დაუდგრომელი;
იფიწყებს იას, როს ზამბახს ჰსუნავს,
12. და ჰსვამს სიტკბოსა, ტყვედ წამსა ქმნილი.
ეგრეთ ნეტარ მას, გულისა კმუნვა,
დავიწყებითა ვინც განაქარვა,
ვინც ოხრავს დღესა, იცინის ხვალე,
16. და მისი, ესრედ შირბის სიციოცხლე!
მაგრამ ვაი მას, ვისაცა ლხინი,
მაისის ვარდი, ხმა იადონის
და ეშვი, დღეთა ჩვენთა მაშვენი.
20. უწინდელსაფით არ იამების!
ვისაც განექრო ბაგეთ ღიმილი,
ვინც უთხრა ოხრვით იმედს „მშვიდობით!“
ტრფობისთვის ვისაც დაეხშო გული
24. და მზერს სამარეს სიამოვნებით.

1832 წელს,
თებერვლის 22 დღესა,
ნასლედნის პრუსკის პოლკის შტაბი.

ვირი და ბუღბუღი

(კრილოვიდამ)

4. ვირმა ბუღბუღი ერთხელა
აალოს მუდომარე იხილა,
და უთხრა: ქება შენის ხმის
თუმცა ბევრთაგან მსმენია,
მაგრამ არ მჯერა, ვიდრემდის
ჩემთ ყურთ არ გაუგონია.
- მისთვის დიდად მსურს გისმინო, და ვიქმნა მე თვით
მსაჯულად!
8. რა ესმა ესე ბუღბუღსა, შექსძახა თავისებურად:
ხან დაუსტვინა, დამღერა, ხან ზედ დაჰკენესა საწყალად;
ზოგჯერ ნაზადა, ნაზადა მისი ხმა მისუსტდებოდა,
და მაშინ ვითა საამო შორს სალამური ისპოდა,
12. და ხან ხმა მიღლივ რაკრაკით არესა განაღვიძებდა...
- რა მისი გახდა ხმა არეს,
მყისვე დადუმდა ყოველი;
ნიაფი შექსდგა, შექსწყვიტეს
16. სხვათა ფრინველთაც ჭლივილი;
- მწყემსმაც ძირს დასდგა ღუღუკი, მის კმუნვის გამჭარებელი,
მგზავრს დააფიწყდა თვისი გზა და შედგა მისი მსმენელი!
ბუღბუღმა თვისი გრძნობანი. თუ სიყვარული, თუ ტანჯვა
20. რაკა ვარდისგან მიეღო, ყველა სიძღვრით წარმოსთქვა.
ბოლოს დადუმდა. და მაშინ ვირმა ყურები დაუშვა, და ჰრქვა:

ჰო! მართლად, შენი სიმღერა არა მოაწყენს მსმენელსა,
მაგრამ კი მებრალები, რომ ვერ იცნობ ჩვენსა მამალსა.

24. ცოტა მისგანც რომ გესწავლა მის საკვირველი ჰანგები,
მაშინ მერწმუნე, რომ უფრო შეიქნებოდი საქმეში!
ეს საჯვა ბულბულს რა ესმა, კინამ გული გაუსკდა;
ჯაგრიტ აფრინდა საბრალო, და ცხრა მთას იქით გადვარდა!
28. ჰე, ღმერთო, ჩვენცა დაგვიხსენ ესრეთის მსაჯულისაგან!

პეტერბურა, 30 სექტემბერს,
1832 წელსა.

სოფელნი და მდინარე

(კრილოვიდამ)

ქართული
ბიბლიოთეკა

- სადაც ერთსა სოფელსა,
პატარას ხევი წყარონი ჩაუდიოდენ ახლოსა.
მაგრამ ეს ხევი უჩინოდ ყოველს წელს ალელღებოდა.
4. და მაშინ იმა სოფელსა საშინლად გააოხრებდა:
ზოგისას ბალსა ახდენდა,
ზოგსა სახლებსა უქცევდა,
ზოგისა ცხვარი, ქათამი, ზოგის წისქვილი მიჰქონდა,
და ესრედ ძალად, ყოველ წლივ ხარჯსა სოფლიდამ მოჰკრეფდა...
12. ბოლოს ერთს დღესა სოფელნი,
მოთმინებიდან გასულნი,
შეჰკრბნენ, იყვირეს, არჩიეს
და ბოლოს ასე გადასჰკრეს,
რომ წყაროთ ბატონს შეჰსჩივლონ, არზა შიართონ მდინარეს,
რომელიც მძიმედ, თავ-მდაბლად, განცხრომით ქალაქს ჩაუდის.
მისგან კაცისა დაჩაგვრა არა ჰსმენია არავის!
16. — ჩვენს შეწუხებას წყაროთგან რა იგი ესრეთს მოისმენს,
მათა შეჰსტუქსავეს, წაართმევს და მოგვცემს დანაკარგსა ჩვენს!
ამა იმედით სოფელნი საჩივლელადა წავიდნენ,
და რა ახლოსა მივიდნენ,
20. ნახეს: რაც კარგი მათ ნივთი წყაროთგან იყო წაღებულ,
სრულებით ყველა მდინარეს თვითონ მიჰქონდა შუაგულ!..
მცირე ხანს გაოცებულნი მწარედ სოფელნი უმზერდნენ,
მერე შეჰხედდეს ერთმანეთს და თავ-დაკიდვით დაბრუნდნენ.
- *
24. იქ სამართალი ვით ჰპოვოს, საწყალმან, ანუ უძლურმან.
სადაცა ჭრთამებს იყოფენ მწერლები მდივანბეგებთან?

პეტერბურლი, 6-სა ოქტომბერს.
1832 წელს.

ნადირთა კირი

(კრილოვიდამ)

- ჯოჯობეთს შინა ნაშობნი, ქვეყნისა შესაძრწუნებლად,
 ცათა წყრომისა ნიშნადა მოვლინებული ამ სოფლად,
 კირი აღმოჩნდა ტყეებში, განერთხო ყველგან ვესლი მის.
4. და დაფრთხნენ შიშით ნადირნი, შეუპოვარნი მანამდის,
 ვერცა ხეებში, ვერც მთებში ვერა მპოვნელნი საფარის!
 გამალეებულა სიკვდილი, ცელითა ყველგან მიმორბის.
 და უწყალოსა ხელითა, ნადირთა, ვითა თივას მკის.
8. აღიესნენ შთანინა და ხევენი, მსხვერპლთაგან მისის სიმძაფრის,
 და თვით იგინიც, რომელნი როგორმე ცოცხლად გადურჩნენ.
 მარად წამს მლოდენ სიკვდილის ფეხებსა ძლივსა ათრევენ.
 სახე იგივე აქვსთ ნადირთა, მაგრამ გულით კი იკვალნენ.
12. უბედურობის დროს ესრეთ კაცნიც ამაყნი მდაბლობენ!
 ვით ბერი დამშვიდებულა
 და აღარ მტერობს ცხვარს მგელი;
 მელა სოროში შემძვრალა,
 მარხულობს და არს მლოცველი
16. მადა შეპკვრია ყველასა, აღარ ვის ახსოვს საკმელი.
 გვრიტნიც ერთმანეთს დაშორდნენ, გუგუნნი შათი არ ისმის.
 თვით სიყვარული აღარვის არ აგონდება შათ შორის;
20. და მის სიციცხლენ რაღა არს, განუქრეს სიყვარული ვის?
 ამ ვაების დროს მოიხმო ლომმან რჩევაში ნადირნი.
 მოდიან, მოლაწლაწებენ, ძლივს კბილით სულის მპერეღნი.
 შეპკვრნენ და მეფის გარეშე დადუმებულნი ჩამოსხდნენ;
24. თვალყური მეფეს მიჰმართეს და მისგან სიტყვას ელოდნენ.
 — „ჰე, მეგობარნო! პრქვა ლომმა: მრავალ-გვიარ შეცოდებითა,
 ცა განვარისხეთ ფიცხელად და გვსჯის ამ სნეულებითა.

- შევედროთ ღმერთთა და ცოდვით ჩვენ შორის მეტი ვინაა?
28. მან თავი თვისი ნებითა ღმერთებსა მსხვერპლად შეჰსწიროს!
 ეგებ მათ ჩვენზე გამწყრალთა, მოწყალეს თვალთა მხედრად ჩვენს
 გვისმინონ ლოცვა მხურვალე, და რისხვა თვისა მსხვერპლად
 ვის არ გსმენიათ, ჰე, ძმანო, რომ უწინაცა ბევრჯელა,
32. ღმერთების დასამშვიდებლად მსხვერპლი ასე შეწირულა?
 და ესრედ, გულის სიწმინდით
 ყველამ ცოდვანი წარმოჰსთქოს,
 ან უნებლიეთ, ან ნებით,
36. რაიცა ვის შეეცოდოს!
 ახ, არა ვმაღავ, ჩემთვისაც ეს აღსარება არს ძნელი,
 მით, რომ არც მე ვარ მართალი,
 საბრალო ცხვრებსა ბევრჯელა,—აბა რისთვისა? — უბრალოდ
 ტყავსა ვაძრობდი უწყალოდ;
40. და ხან, ახ,—წყურულს ეშაქსა, ვინ არა შეუცდენია?
 მწყემსებიც გამიგლეჯია!
 და თავი, ჩემის ნებითა, აქ მსხვერპლად მომიმზადია.
44. მარამ ჰსჯობს, რომე ჯერ ყველამ ჰსთქვას ცოდვა თვისი
 რიგრიგად
 და ცოდვით იყოს, ვინც მეტი, ის შეიწიროს აქ მსხვერპლად,
 რომ ღმერთნი უფრო არ გასწყრნენ მართლისა სისხლის
 დათხევით“.
- ჰე, მეფევე, ჩვენო კეთილო! ჰრქვა მელამ კუდის მოქნევით:
 48. მეტისა სიკეთისაგან ეგე მგონია ცოდვადა!..
 თუ სინიღისსა მიედით, აქამდის მშივრებს დაგვხოცდა:
 და ამასთანა, ბატონო, მართალსაცა მოგახსენებთ,
 რომ ცხვრებსა კიდევ უხარისთ, რომ თქვენ მათ შექმას
 ინებებთ.
52. და მწყემსებზე კი ახია;
 იმ უკუდო ხალხს თვის თავი ჩვენს მეფედ დაუსახია!
 დადუმდა მელა. მის შემდეგ სხვა პირ მოთნენი ვინც იყვნენ,
 ლომს კრძალვით მოახსენებდნენ,
56. რომ მის ცოდვანი მსუბუქნი სათქმელად არც კი ეღიზნენ.
 მერე ტიგროსმა და დათვმა და მგელმა,—ყველამ რიგრიგით,
 საერთოდ თვისნი წარმოსთქვეს შეცოდებანი სიმშვიდით.

60. მარამა მათი საქმენი,
თვით უსჯულონი, უღმრთონი,
ვერც ერთმა ვერა გაბედა,
გამოეცხადა ცოდვადა,

64. და სულ, ვინც იყვნენ, ან კბილით, ან კლანჭებითა ძლიერნი,
არა თუ მხოლოდ გამართლდნენ, კინალამ გახდნენ წმიდანი!—
თავმდაბლად წამოიღმუვლა, რა რიგი ერგო კამბეხს მშვიდს:
„მეც ცოდვილი ვარ! რა მექნა? შინშილობისა წელიწადს,
რა ვერსად ვჰპოვე საქმელი, მაცდინა წყიულ ეშმაკმა,

68. და მღვდლისა თივის ძირიდამ ურთი მოვგლიჯე მე ლუკმა“.
რა ესე ესმათ, შეჰყვირეს მგელთა, დათვთა და ტიგროსთა:
„ოჰ, ეს უსჯულო, ეს უღმრთო, რას ამბობს, არა გესმისთა?
რალა გიკვირდეს აბა, რომ ცა ჩვენზე იყვეს გამწყრალი?

72. სად გაგონილა სხვის თრეა, და შერმე მღვდლისა, შექმული?
მაგ რქიანს ესე ქვეყანა სულ ცოდვითა აუვისია,
ეგ უნდა მსხვერპლად დაიკლას, მაგისი ცოდვა მეტია,
რომ ზორცნი ჩვენი და ზნენიც სრულიად მით განიწმინდნენ.
76. ჯანპქრეს ეს სენი, და ღმერთნიც ჩვენზედ გამწყრალნი
დამშვიდნენ!“

ესრედ ნადირთა განჰსაჯეს,
და დასაკლავად საბრალო კამბეჩი წამოაქციეს.

80. ამბობენ, ვითომც ბევრჯელა კაცებშიაცა მომხდარა,
რომ ვინც ყოფილა მშვიდ-წყნარი, ის დამნაშავედ გამხდარა!

ოქდომბრის 14-სა,
სანკტპეტერბულს, 1832 წელსა.

მიბაძვა პუშკინისა

Дар напрасный, дар случайный

სიცოცხლეც ფუჟო.
უბრალოვ ნიჟო,
რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა.

4. და თუ მიწოდა
არსით სოფლადა,
რასათვის მიმცა მსხვერპლად ტანჯვასა?

3. რად მომცა სული,
ვნებით აღესილი,
ვონება ეკვით შემფოთებული.

12. და აწმყო - არად,
წარსული სიზმრად,
და მაცოუნებლად თვით მომავალი?

ანუ საგანი
რა არს, ვერ ვპსცანი.
ამა სოფლადა ჩემისა მოსელის?

16. და გულ-უგრძნობით,
უსასოებით,
ვალ დაბრმავებით გზასა სიცოცხლის'

23. მაშ რად არ მეთქმის
რა ვჰმზერ ჩემის დღის
ესრედ უმადლოდ ერთგვარ ღენასა:

24. სიცოცხლევ ფუჟო,
უბრალოვ ნიჟო,
რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა?

თემირხანშტრა, 1847 წ.

მთანი მალაღნი

Горные вершины

(ლერმონტოვიძამ)

- მთანი მალაღნი,
შიმშვიდებულნი,
4. ლამისა ბნელში მიეცნენ ძილსა;
მუდრონი ველნი,
ტკბილ საყნოაელნი,
გულს უგრილებენ შრომით ძლეულსა!
8. ხმა არსით ისმის...
არა რა იძვრის...
არც გზაზე მტვერი, არც ხის ფოთოლი!
ჭფუფინვენ სიმშვიდით
ცა ვარსკვლავებით,
12. ქვეყანა ტკბილად მოსვენებული!..
— რა გაქვს, ძმავ მგზავრო,
გულს სამწუხარო,
ამ დროს შეშფოთვით რომ მიაჭენებ?..
16. შედეგ წაშს ოდენ,
მიმოიხედენ...
და გულს მშვიდობით შენც განისვენებ.

ქოდა, 1864 წ.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ვარიანტები

„ქუკოვსკიძამ“

ჩოი, სოფელო, რად ხარ ესრედ მდიდარ ოცნებით,
შენსა მომდევსა ეჩვენები ტურფად—ცღუნებით,
შენში კეთილსა საცხოვრებლად აქვს წამი ოდენ.

4. კმუნვა არს უფროთო—სიამენი მალიად ფრინვენ.

[1830]

* * *

- გულნი ივერთა აქვთ მსხვერპლად მზადა, შენდა შესაფერ-
ტაძარი შენი არს გულსა ჩვენსა, მოვედ მშვიდობის ჩვენდა
კმა არს რაც ვკარგეთ აქამდის, აწ შენში ვპაოთოთ კარგული.
4. ამაღლდეს ქედი ივერის შავ-ბედიით დამიწებული.
მტერთა შემუსვრით, შენის, მზნეობით, კეთილდღეობით
სწავლათა პპოგონ აქ თვის სადგური მისისა ნათლით ჩვენ
მტერი შეძრწუნდეს, რა მოახლოვდეს, შენსა საზღვარსა
3. თამარის დღენი, დიდების დღენი, უკ-მოუქციე ივერიასა.

[1832]

ლექი, ოსმალო და სპარსი, ვით მგელნი განუძლომელნი,
უწყალოდ ჰგლეჯენ ჩვენს მამულს, სისხლითა ჩვენი ღებულნი.
სჯულსა უძღურად შექმნილსა, ჰსთვლემს მხეცთ არ ~~...~~ ~~...~~
გამოუფთხიზლად.

4. ერი დაღადებს ვაებას და ვერვინ აღსდგა მფარველად.
მის ჟამით მტრისა სისხლისა ვარ დასათხევად მოსურნე
და ამა ფიქრით მოცულსა, სახე მაქვს კმუხენილ შრისხანე.

მე თავისუფლებიასათვის სული მარადის მიკენესის;

8. და ეს ოცნება დღე და ღამ, ვითა აჩრდილი თან მდევნის:
მოსვენებასა არ მაძლევს ნათესავთ შორის გინა ვჯდე.
გინა საყდარსა შესული გულმზურვალეებით ვილოცდე.
ხვა საიდუმლო მარად ჟამს ნეჭურჩულების მე ყურსა.
12. ჟამი არს მტერი მამულის მისცეთ მახვილსა ლესულსა.

ვეუწყე მე მართლად, რომ ჯერ არს სიკვდილსა იგი ელოდეს,
ვინც ერის მაწუხებელსა პირველად წინააღუდგეს!

მარა, მოძღვარო! შითხარ მე, ვის? სადა? რომელსა მხარეს?

16. თავისუფლება უმსხვერპლოდ, უსისხლოდ მოუსყიდნიეს?
წარვეწყმდები მამულისათვის, ვიცი, ვგრძნობ და აღვიარებ;
და ესრეთს ჩემსა სიკვდილსა აღრევე სიამით ვაკურთხებ!

ტოღუბაში*
ანუ
ომის შემდეგ ღზინი
და
სადღეგრძელო
1827 წელსა
ტოღუბაში

დადუმდა ბრძოლის გრგვინვა საზარი,
ველი მოიკცა მყუდრომ სალამოს.**
მხოლოდ მაშვრალი ჰსცდილობს მხედარი.

4. ცეცხლი ალაგზნოს და განისვენოს.

აჰა მთოვარეც ნელიად შუქსა
მოჰფენს სიამით ჩვენდა საშვებლად!***
შევექცეუ ვინც დღეს გადაერჩით ომსა.

8. კვლავცა გვექმნების ზეცა მფარველად.

ძმანო! მორიგის საესე ფიალით
გარემოუსხდეთ ცეცხლსა ანთებულს:
ვესალმით ვინცა გვშორდა ამ სოფლით

12. და მრისხანებით ამა დღეს წარსრულს.

* პირველი ვარიანტი-ავტოგრაფი (რედ.)

** გადახაზულია ორი ვარიანტი:

ა „წყარო სისხლისა შექსწყდა სალამოს“.

ბ. „და მოუწოდა მყუდრო სალამოს“.

*** გადახაზულია პირველი ვარიანტი:

„ვითა ნუგეშა ჰქუნს სააშურად“.

16. და შენ ჰე ღვინოვ! ყოველად ძლიერო!
 ლხინით, შექცევით გულნი აღ[გ]ვიგზნე!
 გულის ჰირთ მღვენო! ნიჰო ციერო,*
 ვინ არს, რომელ გჰსვა და არ ალხინე?

დასტადული

20. ოი შენ ღვინოვ! ყოველად ძლიერო!
 ლხინით, შექცევით გულნი აღ[გ]ვიგზნე.
 გულის ჰირთ მღვენო! ნიჰო ციურო;
 ვინ არს, რომელ გჰსვა და არ ალხინე?

ტოდუბამი

24. ძმანო! აღვავსოთ ფიალა, წინაპართ მოსახსენებლად,
 რომელთაც მამულისათვის სისხლი შეჰსწირეს აქ მსხვერპლად
 თვით გორი ესე წითელი არს მათ ეხნეობის წაწველად,**
 რომელიც მტერთა შემეფსვრით შეიქმნა სამარედ ვრცელად.

28. ვითარცა ცეცხლი მარტოდა ჰსჩანს ველსა ზედა ჰჰთომილი
 რომლისა კვამლი ჰაერში ჰქარის შებერვით არს მქრალი,
 ეგრეთ იქმნების აღხოცილ ამ სოფლით მისი სახელი,
 გზა ცხოვრებისა ვინც განვლო და არ აღბეჭდა ნავალი.

32. მიწასთან გასწორებულან ძველთ დროთა გმირთა სადგურნი!
 ჰარმან აღგავა მათნიცა მიწისა პირით საფლავნი!***
 წინაპართაგან რაღა გეშთა?—დიდებისა მოედანი!
 მათი სახელი, მათ ხრმალი და დიდნი მათი საქმენი!

* ხელნაწ. „ციურო“.

** გარნიჩაის მდინარეს და ერევანს შუა მდებარე ირაკლიმ დაამარცხნა და შეიპყრნა ახათ-ხან; ამავე ადგილს ორმა ჩვენმა როტამ დაამარცხა ასანხანი და ნალი-ნანი, რომლისა შემდგომ მოვედით მეგობრები ჰარაველნი და ირაკლის თაფზე საიღამაც აიღო ამა მეფემან ერევანი, იმ გორაზე ვლზინობდით. — (ავტორის შენიშვნა).

*** ვარიანტი (გადათხზულია): „...ამა ჰვეყანას საფლავნი“.

36. ძმანო! სიამით მივწართოთ თვალნი
წარსულთა დღეთა საუკუნეთა!
მათ შორის ჰსჩანან სახე ნათელნი
გმირთა მამულის განმადიდეთა.

მუზარადს მგელ-ლომ გამოსახული
ველსა მახვილით ვინ მოვალს გრგვინვით? **
ვით ბრძოლის ღმერთი, თვით მბრძანებელი.
40. მოსილ არს მეხია, ელვით და რისხვით.

დასტადული

გმირნო, მამულის მადიდნო! თქვენთ გშვენისთ ქება. დიდება!
თქვენთ სახელთ სიამაყითა წარმოჰსთქეჲს ჰშთამომამელობა!
თქვენთ საქმეთ სშენით სიამის მოხუცს ცრემლ მოედინება!
44. მხნეობით აღტაცებული, ჰბაბუკი ხრმალსა მიჰსწვდება!

ტოდუბაში

ჰე მამულო სასურველო! ვინ გახსენოს რომ მის გული
არ აღჰთრთოლდეს სიხარულის აღტაცებითა აღვსილი?
ვინ გიხილოს დროსა საშის, არ დაჰსთხიოს თვისი სისხლი.
48. არა დაკლას თავი თვისი, შენდა დახსნად, ვითა მსხვერპლი!
ვინ არ შეეჰსტრფით მას ადგილს, სად აღჰგვეხილნეს პირველ
თვალნი!
სად ჰრბიოდა მხიარული სიყჰაწვილე ნათლად ჩვენი!
სად იღუმალ ცრემლთ აფრქვევენ აწ ჩვენთვის გულის სატრფონი!
52. სადაცა არს უწმინდესნი წინაპართ ჩვენთ სამარენი!

* ვარიანტი იქვე: „თავსა მგელ-ლომი, ზელსა მახვილი,
ვინ არს გმირი ეს რომ მოვალს გრგვინვით?“

ამ ტექსტის ზემოთ ავტოგრაფში გადაბახულია:
„აჰა მიხედეთ! ძველთ დროთა გმირნი
დამტყუებლნი იმიერ სოფლის;
მოხილნი ნათლით, ცით მიშავლნი,
მოსწრაფიან დაცვად მამულის“.

** ვაბტანა მუყეს მუზარადზე აქვანდა გამოსახული მგელი და ლომი; და ამის-
თვის ყიხილბაშთა უწოდეს გორგ-ასლანად ანუ მგელ-ლომად. საშინელ იყო ყიხილ-
ბაშთათვის ხილვა მუზარადისა მის. (ავტორის შენიშვნა).

მამულისათვის ფიალა სავსე ვსვათ სიამოვნებით,
და იქმნას ალყვავებული კეთილდღეობით, დიდებით!
იქმნას მის ქედი ალყვანილ ცათამდის ძეთა მხნეობით,

56. და სიყვარულით მისდამი ვახარობდეთ გულსა ალყვანით
გიგლიჩიძე

უმეტეს ჩვენთა სიცოცხლეთ ვრაცხიდეთ ჩვენსა მამულსა;
მის დიდებისთვის სიამით წინ შეჭვხედეთ ათასს მახვილსა!
მოსრულმან ხილვად ჩვენთ საფლავთ ჰსთქვას ამოხრვითა
თვის გულსა:

60. „რომელ უბრალოდ არც ამით უვლიესთ ამა სოფელსა!“..

დასტადული

მამულისათვის ფიალა სავსე ვსვათ სიამოვნებით!
და იქმნეს ალყვავებული კეთილ-დღეობით, დიდებით!
იქმნას მის ქედი ალყვანილ ცათამდის ძეთა მხნეობით,

64. და სიყვარულით მისდამი ვახარობდეთ გულსა ალყვანებით!—

ტოდუბაში

ვიაი ვისცა თვალნი ჩემებრ ტრფობით გულს თვისს მკედარად
ჰხედვენ!

მარამ, ჰე, შენ მეგობრობავ! შეგების ვარსკვლავად ალყვხენ!
გვინათლე ცხოვრებისა გზა, ზედა ყვაილნი მოჰფინენ,

68. და განვილილ სიხარულითა თანა-მავალად შეგვექმნენ.

მისი არს მხედრი სანატრელ, ჰხედა ვისაცა მეგობარი,
მის სიცოცხლე სიხარულით სიკვილიადმდე არს დამტკბარი:
როს ეწვევის წყუხარება, ან გულსა ქმუნვისა ისარი,

72. განჰკარგდების წგობრისგან, ალყვავედების გული მკეწარი.

ჰე მეგობრობავ წმიდაო! ფიალად ალყაფებული,
შენდა არს ერთგულთ ხმათაგან, ვით მსხვერპლი შემოწირული:
ხელი ხელსა, ბაგე ბაგეთ! განვახლოთ სიხარული!

76. შევსვათ ძმანო! დავამტკიცოთ ურთიერთთა სიყვარული.

ამა კავშირთან განჰსდევნოს ჩვენგან შორს სულმოკლეობა,
შეგვდეთ უშიშრად სიკვდილსა, შევუხროთ მკურთხე
ზრავლობა;

სიციცხლით გბოთ სახელი, ან სიკვდილით ~~მკურთხე~~ ~~მკურთხე~~ ~~მკურთხე~~
80. ცუდ არს ჰაბუკის უბრალოდ განქარებულს ~~მკურთხე~~ ~~მკურთხე~~ ~~მკურთხე~~

შევქცეთ ვიდრე ჟამი გვაქეს, ვინ უწყის ხვალ ვინ მოგვაკლდეს,
ნაცვლად ლხინისა იქმნება გვითხრიდენ ვისზე სამარეს.
ოხ ვით ძნელ არს მეგობრისთვის, მეგობარსა რომ მარხავდეს,
84. ანუ ჰსკერეტდეს საშიშ ალაგს, შეშწობას ვერ აძლევდეს.—

დღე აწინდელი ამისთვის მოვსწყვიტოთ ვითა ყვავილი,
რომლისა სუნი, სატურფე არ არის ჯერეთ გამჭრალი:
ხვალის იმედით არ გკარგოთ დღე ეს სიამით აღესილი,
88. თვარა მერწმუნეთ, რომ ხვალე ფრიად არს მაცთუნებელი...

მეგობრობასა წმიდასა შეეწიროთ სრულად რაც გვაქენდეს,
დავწერგოთ გულსა გრძობა ეს, და აღთქმა არა გვაფიწყდეს...
ვიყვნეთ ცოცხალნი მეგობრად, და ვინც ბრძოლასა დაეცეს,
92. ცრემლნი კურთხევა მეგობარო, თან გავაყოლოთ სამარეს.

დასტადული

ჰე მეგობრობაე წმიდაო! ფიალა აღქაფებული,
შენდა არს ერთ-გული ძმათაგან, ვით მსხვერპლი შემოწირული
ხელი ხელსა, ბაგე ბაგეთ! განვაახლოთ სიხარული,
96. შევსვათ, ძმანო! დავაპტიცოთ, ურთიერთთა სიკვარული.

ტოღუბაში

ძმანო! ივიწყეთ მცირეს ჟამს მტერი, ომი და დიდება!
მოიგონეთ სიყვარული, სიციცხლისა სიტკბოება,
რომლისთვისცა შეგიწირავსთ გული და სრულად ცხოვრება,
100. შევქსვათ ღვინო! მის სადღეგრძელოდ გვეღირსოს ხილვა ეგება!

სადა ხარ, სიხარულის დღევ! აღარა უკმოიქცევი?
ღიმილით შენსა შეყრასა ნუთუ ამიოდ ვისურვი?

ნუთუ გულისა სიაზე დამეკნო საუკუნოდა?

104. და ჩემი ბედნიერება წარსრულთ დღეთთანა წარვიდა?

ერქონული

ოდეს გულმან იგრძნოს ტრფობა, სიცოცხლე მაშენ გავიწყდეს

რა არს უამეს, როს სატრფო თავსა ჩვენსა გვაფიწყებდეს.

მას შეჰვსტრფოდეთ, შეგვხაროდეთ, შეგვტრფინიდედეთ, იგ

გეტანჯავდეს,

108. და საამოს ეშყის ცეცხლით გულსა ჩვენსა დაგვიწვავდეს!

ბედნიერება დღეთა ჩვენთ არს სიყვარულის ყვაფილი;

რა განქრეს მისი სიტურფე, სიხარულს ნულარ მოელი;

თუმც ძნელ არს მისი მოწყვეტა, მით, რომ არს გკლით

მოსილი,

112. მაჩა სიძნელე სუსტს გულს ჰკლავს და მტკიცე მით არს

აღზრდილი.

რა ნახოს კეთილ უგრძობმან ტრფობისა ტკბილთა კირებთა?

ვის არ შეეხო ეშყი გულს, არ ჰხარობს თვისთა წყლულებთა.

მიხედეთ ვარდსა! მაშინ ჰფენს უმეტეს სუნნელებათა.*

116. ოდეს ნიაფი შეხებით შეარყევს მისთა რტობთა.—

ტრფობის ალითა, ვისაცა ჩვენ შორის გული ეწოდეს,

და სახე სატრფოს მარად ვის სულსა აღბეჭდვით თან ჰსდევდეს.

ამა სოფელსა მას რაჲ! წინა საბრკმელად აღუდგეს?

120. გულს სიყვარულით, ხელს ხმალით რას არა აღასრულებდეს? —

ვინ არ არს მსხვერპლად განმზადებული,

თვისი სიცოცხლე ვინ არ წაჰრსწყმიდოს?

ოლონდ სიაზე მას მოუსყიდოს,

124. ვის მიერც უკრთის სურვილით გული!

ვისდამი სუნთქვა თვითოეული,

თვითოეული გულისა ძგერა!

* წაშლილია ვარიანტი: „მაშინა მოჰფენს ვარდიცა უმეტეს სუნნელებათა“.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

128. არს სიყვარულის ჩვენისა მსხვერპლი,
იგი ჩვენს ფიქრსა სად განეშორა.*
როს ვარდის სუნთქვა მოაქვს ნიაფსა,
არა ვგრძნობთ სატრფოს ტკბილსა სუნთქვასა.
132. ანუ როს ვჰხედავთ ვარსკვლავსა დილის,
მომფენსა ნათლის და მკრთოლვარესა;
ვინ არ ვჰსცნობთ მასში სატრფოსა გულის.
სიამოვნებით მოცინარესა?—
136. ვინღ ეამსა ძილის თვალთა დახშულსა,
წამსავე იგივე წარმოგვიდგების;
მაშინ სიზმარი ჰსჯობს სიციოცხლესა,
და სინანულით განგვეღვიძების,—**
140. მაშა სატრფოსთვის კვალადეა ერთგვის
ფიალა საესე შეესვათ წყურვილით,
ვისურვოთ რომე მის ცრემლნი ჰქუნვის
განშრეს ვით ღვინო ამა ფიალით!
დღენი შეებისა მისთვის არა ჰსწყდეს,***
144. ჰშვენოდეს მარად სიამის ნათლით!
ახ! სატრფოს ხილვის დღე როს აღმოჩნდეს,
რომ ენა გვბმოდეს მეტ სიხარულით.—

* ოთხი ტაეპი („ვისდამი სუნთქვა“ და შემდეგი) ავტორაფში აშიახვა მიწერით. დედანში წაშლილია მიმდევრო ტაეპები, მისი პირვანდელი ფქვივალენტი:

[მის საზე, მის ხმა თან არა გვდევსა]
ვის საზე, ვის ხმა ყველგან მარადის
გინა სად ბედმა გარდაგვყარნესა
განუშორებლად ჩვენს ფიქრს თანასჰზდევს.

ამ ტაეპებიდან ორი უადგილოდაა შეტანილი 1928 და 1935 წ.წ. გამოცემთა ტექსტში (შედრ. შესაბამისი ადგილი).

** ამის შემდეგ გადახზულია ორი ტაეპი:

„ყოველთ ჩემთ ფიქრთა, ჩემთა უბნობად, იღუმალით ობრვით, მარ

შენ საგანნი.

თუ არა შენზე, უბნობდე სხვაზე, უწყოდე ჩემი ენის როტვანი!..“

*** ვარიანტი იქვე: „საამო დღენი მისთვის არა ჰსწყდეს“.

ჰე ჩემო ღმერთავ! აწ შენ მოგმართავ, კვალად ისმინო
"მორით ხატყვანი!"

148. ყოველთ ჩემთ ფიქრთა, ჩემთ უბნობათა იღუმალთ ობობათა
ბარაქსა სტყვანი!
თუ არა შენზე, ვუბნობდე სხვაზე? უწყიდელ ჩემი
ესიბ ობობათა!
- ვაი თუ ჩემმან, გლახ შავმან ბედმან, აქ განმისახლდვრა მეც
აღსასრული!
- ვაი თუ მოვკვდე ესრეთ ყარიბად, გულს არ დამეცეს სატრფოის
ცრემლი!
152. არ მესმას შენი, ხმა საამური, სიკვდილის ქამის დამატკობელი!
არა ვემთხვიო ბაგით ძლივ ცოცხლით, უკანასკნელად
მშვენიერს შენს ხელს:
რომ სახე შენი, თვალთა დახშულმან, თანა წარვილო იმიერ
სოფელს,
მუნ სანუგეშად, მუნ საშვებელად, და რათა მითვე ვჰსცნა
უკვდავება.
156. რაა გინდ მოვკვდე? მაინც შენდამო სულს სიყვარული თანა
წარჰყვება!
უკვდავება არს სულის დატკობა, რომელს დასასრულ არა
ექმნების!
მაშ სახე, სულის დამატკობელი, იმერ სოფელს არ
განგეშორდების!
და სიყვარული ჩვენთ ღღეთ მაშვენი სიცოცხლესთანა არა
დაშტრდების!
160. თვარა სიყვარულს თუ დავკარგვიდე, უკვდავებამან მის წილ
რა მომცეს?
უშენოდ თვითცა სასუფეველი, ვით საპყრობილე ჩემთვის
შეიქმნეს.

[1827—1832]

ტ ო ლ უ ბ ა შ ი *

[მიბაძეა ჟუჟოვსკისა]

[ეს ლექსნი 1826 წელსა სპარსეთის ომში არის ნათქვამი, როდესაც
ირაკლის თაფახედ იყვნენ ჯარნი დაბინავებულნი]

4. დადუმდა ბრძოლის გრგვინვა საზარი,
ველი მოიცვა მყუდრომ სალამოს,
მხოლოდ მამშვრალი სცდილობს მხედარი
ცეცხლი ალაგზნოს და განისვენოს.
8. აჰა მთვარეცა ნელიად შუქსა,
მოჰფენს სიამით ჩუენდა საშეებლად,
შევექცნეთ ვინც დღეს გადავრჩით ომსა,
კვლავცა გვექნების ზეცა მფარველად.
12. ძმაო, მორიგის სავსე ფიალით
გარე მოუსხდეთ ცეცხლსა აღნთებულს;
ვესალმით ვინცა გვშორდა ამ სოფლით,
და მრისხანებით ამა დღეს წარსრულს.
16. და შენ ჰე ლვინოვ, ყოვლად ძლიერო!
ლხინით შექცევით გულნი აღგვიგზნე!
გულის ქირთ მდევნო ნიკო ციერო,
ვინ არს რომელ გსვა და არ აღზინე.

* მეორე ვარიანტი. (რედ.).

დასტადული

პოი შენ ღვინო, ყოვლად ძლიერო
[და საზნი სხუა სტრიქონნი]

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ტოდუბაში

- ჰე მამულო საყვარელო ვინ გახსენოს რომ მის გული,
არ აღთროლოდეს სიხარულით აღტაცებითა აღვსილი?
20. ვინ გიხილოს დროსა საშიშს, არ დასთხიოს თვისი სისხლი?
არა დაჰკლას თავი თვისი შენდა დასხნად, ვითა მსხვერპლი!
- ვინ არ შევეტრფით მას აღგილსა სად აღგვეხვნის პირველ თვალნი
სად რბიოდა მხიარული სიყმაწვილე ნათლად ჩვენნი,
24. სად იღუშალ ცრემლს აფრქვევენ აწ ჩვენთვის გულის
სატრფონი,
სადაცა არს უწმინდესი წინაპარ ჩუენთ სამარენი.
- უშეტეს ჩვენსა სიცოცხლეს ვრაცხიდეთ ჩვენსა მამულსა,
მის დიდებისთვის სიამით წინ შევხედეთ ათას მახვილსა,
28. მოსრულმან ხილვად ჩვენს საფლავთ სთქვას ამოხვრითა თვისი,
გულსა,
რომელ უბრალოდ არც ამათ უვლიესთ ამა სოფელსა.
- მამულისათვის ფიალა სავსე ვსვათ სიამოვნებით,
და იქმნას აღყვავებული კეთილ-დღეობით დიდებით,
32. იქმნას მის ქელი აღყვანილ ცათამდის ძეთა მხნეობით,
და სიყვარულით მისდამი ვხარობდეთ გულსა აღგზნებით.

დასტადული

მამულისათვის ფიალა, სავსე ვსვათ სიამოვნებით...

[და შემდგომნი ტრიქონნი]

- აჰა იფერთა ნუგეშ დიდება,
36. თვის საუკუნეს განმშვენებული,
მამაცთა შორის საკვირველება
პატარა კახი მეფე ირაკლი.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

40. განრისხებული, ხმალ ხელმოწვედნით,
ვაა მას მტერსა, საც აღჩნდებოდა
მტერთა შემუსვრით ველზედ მოფენით
ბრძოლა წამსავე გარდაწყდებოდა.

44. დღენი იმისნი ემზგავსნენ ჩასვენებულსა ბრწყინვით მზეს.
მის შუქი თუმცა გვინათებს მარა ველარ ვხედთ მის სახეს.
მამული ველარ იხილავს, ირაკლის ხმალსა მღელვარეს.
დიდება ივერიისა მასთან მარხია სამარეს.

48. თვალნი ცეცხლებრივ, სახე მრისხანე,
ვინ არს რომ მისგან მტერი ესრეთ ჰკრთის? *
სპათ ჩვენთ იმედი და სიაზოვნე
ძლევა მის დროშას, წინა მოუძღვის.

52. შენ ხარ ჰე დავით, ** გმირი ლომ გული.
ვინც იყავ მტერთთვის, ვით ცისა რისხვა.
მარჯვენას გეპყრა სიკვდილის ცელი,
საცა შესძახე, მუნ იყო მტერთ სრვა.

56. და ზაქარია, მიწისა მგელი
ანაზღეულად მუნ აღჩნდებოდა.
სადაცა მტერი განსვენებული,
მისგან შემუსვრას არ მოელოდა.

60. ვითარცა ჭექა მისი დაცემა
მტერთა ზედ იყო ესრეთ საზარლად,
საცა იელვცა მახვილმა მისმა,
მუნ მტრის სიცოცხლე განჰქარდა მსწრაფლად.

64. გმირნო, მამულის მადიდნო თქვენა ხართ ჩვენი დიდება,
თქვენთა სახელთა ამაყად წარმოსთქვამს შთამომავლობა!
თქვენთ საქმეთ სმენით მოხუცთ კრემლ მოედინება,
მხნეობით ალტაცებული. ჰაბუკი ხმალსა მისწვდება.

* ხელნაწ. „ჰკრთის?“

** დავით სარდალი ორბელიანი. (შენიშვნა ავტორისა).

68. ვაჟ ვისაც თვალნი ჩემებრ ტრფობით თვის გულს[ა] მკდარად
ხელადედს,
მაგრამ შენ ჰე მეგობრობავ, შეგების ვარსკვლავად აღევზენ.
გვინათლე ცხოვრებისა გზა, ზედა ყვაფილნი მოჰფინენ,
და განელოთ სიხარულითა, თანა შავალად შეგვექმენ.—
72. მისი არს მხვედრი სანატრელ, ჰხვდა ვისაცა მეგობარი
მის სიცოცხლე, სიხარულით სიკვდილადმდე არს დამტკბარი,
როს ეწვევის მწუხარება ან გულსა კმუნვის ისარი,
განჰქარდების მეგობრისგან, აღყვავდების გული მკვნარი.
76. ჰე მეგობრობავ წმინდაო, ფილა აღქაფებული
შენდა არს ერთგულ ძმათაგან ვით მსხვერპლად შემოწირული.
ხელი ხელსა, ბაგე ბაგეს განვაახლოთ სიხარული,
შეგსვათ, ძმანო, დავამტკიცოთ ურთიერთთა სიყვარული.
80. ამა კავშირმა განსდევნოს ჩვენგან შორს სულმოკლეობა,
შევჰხედეთ უშიშრად სიკვდილსა შემეუსროთ მტერთა მრავლობა
სიცოცხლით ვპოოთ სახელი ან სიკვდილითა დიდება,
ცულ არს ჰაბუკის უბრალოდ განქარვებული ცხოვრება.
84. შევექცევით ვიდრე ჯამი გვაქვს, ვინ უწყის ხვალ ვინ მოკვდება,
ნაცვლად ლხინისა იქნება გვითხრიდნენ ვისამე სამარეს,
ჰო ვით ძნელ არს მეგობრისათვის, მეგობარსა რომ
მარხვიდეს,
ანუ სკვრეტდეს საშიშ ალაგს, შემწეობას ვერ აღლევდეს.
88. დღე აწინდელი ამისთვის მოვსწყვიტოთ ვითა ყვაფილი.
რომლისა სუნი, სიტურფე არა არს ჯერეთ გამქრალი,
ხვალის იმედით არ გკარგოთ დღე ეს სიამით აღესილი,
თვარა მერწმუნეთ, რომ ხვალე ფრიად არს მაცთუნებელი.

92. მეგობრობასა წმინდასა შევსწიროდ სრულად რაც გვეკონდეს,
დავენერგოთ გულსა გრძნობა, ეს აღთქმა არა გვაეციყდეს.
ვიყვნეთ ცოცხალნი მეგობრად და ვინც ბრძოლასა დაეცეს,
ცრემლი კურთხევა მეგობართ თან გავიყოლოთ სანამ სიკვდილსა
გინებდნითქმას

დასტადლა

96. ჰე მეგობრობავ წმინდაო, ფიალა აღქაფებული [და შევდგომნი
სტიხნი].

ტოდუბაშა

ძმანო, ივიწყეთ მკირე ქაშს, მტერი ომი და დიდება.
მოიგონეთ სიყვარული, სიცოცხლისა სიტკბოება,
რომლისთვისცა შეგიწირავსთ გული და სრულად გონება,

100. შევსვად ღვინო მის სადღეგრძლოდ, გვეღირსოს ხილვა ეგება.

სადა ხარ, სიხარულის დღევ, აღარ უკუ მოიქცევი,
ღიმილით შენსა შეყრასა, ნუთუ ამოდ ვისურვი,
ნუთუ გულისა სიამე დამეჭვნო საუკუნოდა

104. და ჩემი ბედნიერება წარსრულთ დღეთთანა წარვიდა.

ოდეს გულმან იგრძნოს ტრფობა, სიცოცხლე მაშინ აღყვავდეს,
რა არს უამეს როს სატრფო თავსა ჩვენსა გვაეციყდნეს
მას შეეტრფოდეთ, შევხაროდეთ, შევფრფინვიდეთ, იგ
გეტანჯიდეს

108. და საამოს ეშყის ცეცხლით გულსა ჩვენსა დაგვიწვავდეს.

ბედნიერება დღეთა ჩვენთ არს სიყვარულის ყვავილი,
რა განჰკრეს მისი სიტურფე, სიხარულს ნულარ მოელი,
თუმცა ძნელ არს მისი მოწყვეტა, მით რომ არს ეკლით
მოსილი,

112. მარან სიძნელე სუსტ გულს კლავს და მტკიცე მით არს
აღზრდილი.

რა ნახოს კეთილ-უგრძნობმან? ტრფობისა ტკბილთა ჰირებთა,
ვის არ შეეხო ეშყი გულს, არ ხაროჰს თვისთა წყლულებთა,
მიხედეთ ვარდსა მაშინ ჰფენს ჯმეტეს სუნნელებათა,

116. ოდეს ნიავი შეხებით შეარყევს მისთა რტობთა.

ჰე ჩემო ღმერთავ, აწ შენ მოგმართავ, კვალად ისმინო შორის
სიტყვანი

148. ყოველთ ჩემთ ფიქრთა, ჩემთ უბნობათა, იღუმალო ობიერთ
შენ ქვეყნულად
თუ არა შენზე, უბნობდე სხვაზე, უწყოდე ჩემი ენა ქვეყნულად
ვაჲ თუ ჩემიან გლაბ შავმა ბედმა აქ განმისახლვრა მეც
აღსასრული.

152. ვით ბრძოლის ღმერთი თვით მბრძანებელი
მოსილ არს მეხით ელვით და რისხვით.

- ეს არს მტერთა კირი იგ გურგ-ასლანი,
რომლის შეხედვით სპარსელნი ჰსრთ[თ]ოდენ.
მისწვდნენ სადაცა მის მხენი მკლავნი,
156. მტერთა შელეწდნენ და შეჰუსვრიდნენ.

- ვარსკვლავთა შორის სახე ნათელი,
თვალნი სიამის გამომაცუნნი,
ტანად საროჲ, მკერდ შუქ ფენელი,
160. თითნი ნარნარად ბროლის ნათალნი.

- ვითარცა ღმერთა მშენიერების,
ქველმოქმედების, სახიერების,
ვით ტრედი მადლის, უმანკო, წყნარი,
164. ეგრეთ შვენებით მოვალს თამარი!

- სხივ ცისკროვანი მისი გვირგვინი,
უპყრას დიდებას და სათნოებას,
წინაშე მისსა ძლევა და მუზნი,
168. განადიდებენ მისსა მეფობას.

ტოდუბაში

- ძმანო, აღევსოთ ფიალა წინაპართ მოსაგონებლად,
რომელთაც მამულისათვის სისხლი შესწირეს აქ მსხვერპლად,
თვით გორა ესე წითელი არს მათ მხნეობის მჩენელად,
172. რომელიც მტერთა შეჰუსვრით შეიქმნა სამარედ ვრცელად.

ვითარცა ცეცხლი მარტოდა ჰსჩანს ველსა ზედა ჰმთომიჯა,
რომლისა კვამლი ჰაერში ქარის შებერვით არს მტრალი,
ეგრეთ იქნების აღზოცილ ამ სოფლით მისი სახელი,

176. გზა ცხოვრებისა ვინც განვლო და არ აღბეჭდა **ქაქუცუნული**
ბეგაღმართისა
მიწასთან გასწორებულმან ძველ დროთა გმირთა საღვთისნი,
ქარმან აღგავნა მათნიცა მიწისა პირით საფლანგი,
წინაპართაგან რაღა გვშთა? დიდებისა მოედანი,
180. მათი სახელი, მათ ხრმალი და დიდნი მათნი საქმენი.

ძმანო! სიამით მიგმართოთ თვალნი,
წარსულთა ძველთა საუკუნეთა!
მათ შორის ჰსჩანან სახე ნათელნი,
184. გმირთა მამულის განმადიდეთა.

მუზარადს მგელ-ლომ გამოსახული
ხელ მახვილითა ვინ მოვა გრგვენივით?

ვაჟ თუ მოკვდევ ესრეთ ყარიბად, გულს არ დამეცეს
სატრფოას ცრემლი.

188. არ მესმას შენი ხმა საამური, სიკვდილის ჟამის
დამატკბობელი.
არა ვემთხვიო ბაგით ძლივ ცოცხლათ უკანასკნელად
მშვენიერს შენს ხელს,
მუნ სანუგეშად, მუნ საშეგბ[ე]ლად და რათა მითვე ვცნა
უკვდავება,
რა გინდა მოვკვდე, მაინც შენდამო, სულს სიყვარული თანა
წარყვება.

192. უკვდავება არს სულის დატკბობა რომელს დასასრულ არა
ექნების,
მას საზე სულის დამატკბობელის, იმიერ სოფელს არ
განგვმორდების
და სიყვარული ჩენთ ღღნთ მაშენი სიცოცხლესთანა არად
მოკვდების.
თვარა სიყვარულს თუ დავკარგვიდე, უკვდავებამან მის წილ
რა მომცეს,

196. უშენოდ თვითცა სასუფეველი ვით საპყრობილე ჯემავერ
შემაქონებ.

დასტაღული

ერკონულნი

ბედნიერება დღეთა ჩენთ არს სიყვარულის ყვაული,
რა განჰპრეს მისი სიტურფე, სიხარულს ნულარ მოვლი,
თუმც ძნელ არს მისი მოწყვეტა, მით რომ არს ეკლით
მოსილი.

200. მარამ სიძნელე სუსტ გულს ჰკლავს, და შტაცე მით არს
აღზრდილი.

„ტოღუბაში“-დან]

- ხელწიფევ ჩვენო,
ძლიერო, ბრძენო,
ნიკოლოზ დიდო სულგრძელებითა,
მხედარნი შენნი,
ერთგულნი შენნი,
სადღეგრძელოს ვსვამთ მოწიწებითა|
გულნი ივერთა
8. გვაქვს მსხვერპლად მზათა,
შენდა შესაფერ შესაწირავად.
ტაძარი შენი
არს გულსა ჩვენსა,
12. მოვედ მშვიდობის ჩენდა საკმევად*.
ძველი ივერი,
შენი ივერი
შენდა მომართავს თვალსა და გულსა,
16. შენგან მოელის,
რომ ლამპარს სწავლის
კვალად აღუნთებ, ძველად გამკრალსა|
შენსა მარჯვენას,
20. ძღვევის მარჯვენას,
და სამართალსა განაერცებ ჩვენზედ;
აწლას ცხოვრებით
აღყვავილდებით

* წინა ოთხი ტაქტი („გულნი ივერთა“... ვიდრე „საკმევად“) № 84 ხელნაწერში ორ ტაქტადაა ჩაწერილი.

24. ვითარცა მდგლო მზის შარავანდზედ!
შენგან მოელის
ვით გაზაფხულის
ყვავილი, მზისგან აღმოცენასა!
28. განახლებული,
განათლებული,
ქენიქსებო იწყებს აღმაფრენასა!
მტერი შეძრწუნდეს.
32. რა მოახლოვდეს
შენსა საშზღვარსა, მხნეობის მკველსა:
თამარის დღენი,
დიდების დღენი,
36. შენ მოუვლინე ივერიელსა!
ქრისტეს საფლავი.
ვით შორს ვარსკვლავი
მწუხარეთ მნათობს ესოდენს წელსა:
40. დატყვევებული,
შეგინებული,*
თმენით, იმედით მიგელის მხსნელსა!
მხსნელსა მიგელის,
44. ქვეყანაც სწავლის,
გარმონიისა, პოეზიისა,
ძველნი ბერძენნი,
ნათლისა ძენი,
48. აწ მონა, მტერი ბარბაროსისა!..**
არა წმინდებას,
ურწმუნოებას,
ფრანგი, ინგლისი წინა მიუძღვის:***
52. ასაოტებლად,
ასაოხრებლად,
ჩვენის ქვეყნისა წმინდისა საყდრის!

წაკითხვები: * შეშინებული, ** ბარბაროზისა. *** მოუძღვის (საქ. ლიტ. მე-
ხუთმის ზელნაწ. № 84).

56. დროა, გვიბრძანე,
 სტამბოლს მიგვეზავნე,
 ზე აღსდევ ხრმლითა, ივერო ძველო!
 ვით სული ერთი,
 ქართლი, კახეთი,
60. აბხაზ. გურია, იმერ-მეგრელო!
 დავსცეთ ცის რისხვი
 მიწით აღმოფხვრა,
 ქრისტიანობის ბარბაროს მტერსა:
64. ძღვევის გალობით,
 ღვთისად მადლობით,
 აღვმართავთ ახლად სოფიოს ჯვარსა!
 დროა გვიბრძანე,
 სტამბოლს მიგვეზავნე,
68. შურით ღალადებს თუმც დასავლეთი...
 როს განიშლების
 დროშა დიდების
72. მაშინ ირწმუნონ: შენთან არს ღმერთი!
 ღმერთო გვისმინე,
 მეფეს მოჰფინე .
- ძღვევა: კურთხევა, მადლი ზეციერ!
 76. ჩვენდა დიდებად,
 ბედნიერებად
 შეფე გვიცოცხლე მრავალ-ჟამიერ!

5 აპრილის 1854 წელსა.
 თემირხანშერაში.

ჩემი ეპიტაფია*

- როს ვიყავ ცოცხალ, ვითა შენ მკითხველო
მეც მიყვარდა, მეც ვსტიროდი, ვიღებენდი,
და დაფიქრებით დაემზერდი საფლავთ ქვათ
4. მერგო რიგი, და აწ ჩემს საფლავს დაჰმზერ შენ?
გზედების შენც რიგი და შენს საფლავს დაჰმზერს სხვა?
მეფეს გლახაკთან შეასწორებს ეს რიგი:
მიწა მიწადვე გარდიქცევის ცვლილებით
8. და ცადა აღვალს ნაწილაკი მღვთაებრი!

---

* პირველი ვარიანტი (რედ.).

ჩემი ეპიტაფია*

- როს ვიყავ ცოცხალ, ვითა შენა მკითხველო,
მეცა მიყვარდა, მეც ვჰსტიროდი, ვილხენდი,
და დაფიქრებით დავამზერდი ზოგჯერ საფლავთ:
4. მერგო რიგი, და აწ ჩემს საფლავს დამზერ შენ.
ვერცა შენ აჰსცდე ამ რიგს, ჩემო მოყვასო,
ვერც მეფე შემძლე მის დიდების გვირგვინით,
ვერც შემოსილი ძონძით გლახა ულონო,
  3. ყველა დამიწდეს, ყველა დაღუპეს, დაირღვეს
და მღვთად აღვიდეს სული წმინდა, უკვდავი!

* მეორე ვარიანტი (რედ.).

გამოცანების პასუხი

[„პასუხი შვილთა“-ს ვარიანტი]

- კოლო ბუზებო,
ლიბერალებო,
4.   კეჟით გლახებო, პატრიოტებო.
      გზა დაკარგულნო,
      წყალ-წაღებულნო,
კატის კნუტებო, სიდვანა კნავით?
      მოვლეთ რუსეთში,
8.   აფრიკაშია,
      მობრძანდით ისევ უანბანონი,
      ვირი წაფიდა,
      ვირი მოფიდა,
12. კაცად ვერ იქცა თვით ქაბის მალულით
      თუშნი, ოსები,
      ფილოსოფები,
      ფინანსისტები, ვიშ ნეტარებავ?
16.   გოგრა ცარიელ,
      ჯიბე ცარიელ,
      მილიონებზე მალლა მყვირალნი!
      მსხვილ ბეჭიანსა,
20.   ნახშირიანსა,
      ბარგი აჰკიდეთ, აჰგზავნეთ მთაში.
      თქვე ცრუ მარაბო,
      შინ დიდ-გულებო,
24. გარეთ კი მხდალნო, მოკუნტულებო.

- ულონოებო,
უსაქმოებო,
საქართველოსთვის დიდად ნზრუნველნო.
28. ის ლიბერალი,
ბურთივით ზრგვალი,
ხნეობის მცველი ამას ჰქადაგობს;
32. „ლოცვა რად გვინდა?
ღმერთი რად გვინდა?
ჩვენი გონება არს ჩვენი ღმერთი“.
- ჩხირ—პაიკებო,
ცრუ პოეტებო,
36. თქვე ჯაგლაგებო, ჟურნალისტებო!
არც რუს-ფრანგები,
არც ინგლისლები,
არც ქართველები, მაშ ეინა ჰყრიხართ?
40. თქვე უსწავლელნო,
ცრუ რუსთაველნო,
რად წაგვიბილწეთ ენა მდიდარი?
ენა მაღალი,
44. მის სიღრმე, ძალი,
წახდა უწმინდურს თქვენს ხელში 'ჯიჯგვი'.
- მტრობა ენის
არს მტრობა ქვეყნის,
48. ჩირქი რად მოსცხვით ტაძარსა წმიდას?
სულითა სუსტნო,
სწაფლითა სუსტნო,
სუსტნო ღონითა, რის ხართ მომკმედნი?
52. რა ბრძოლის ცეცხლი
ასტყდეს ფიცხელი,
ხმლისა კრიალით, ძლევის კიყინით,
თქვე ქაჩუებო,
56. კიანჭველებო,
ხელს ბაირალით ვერ დასცეთ ყარსი.
თქვენში ვტრიალებ,
თქვენში ვლრიალებ.

60. გულით კი ვწუხვარ თქვენს უნიკობას.
 ვაი საბრალოს,
 ჩვენს საქართველოს,
 თქვენ დაეზადეთ მას სადიდებლათ!
64. თქვენ არ შეკრთებით
 ამა სიტყვებით,
 ბევრნი მოვიდნენ თქვენისთანები!
 კოლო-ბუზები,
 ლიბერალები,
68. ცრუ პოეტები, პატრიოტები
 აკაკიები,
 ბაკაკიები,
 რიონელები, გოგიტელები.

ქართული
 ენციკლოპედია

[1872]

პ რ მ ზ ა

(1824 — 1873)

1. დღიურიები

(1831—1839)

გზავრობა ჩემი ტფილისიდან კახეთისკენ

1831-სა წელსა, 9-სა ივნისსა, დღესა სამშაბათსა. განთიადმან მპოვა უკვე ტანჩაცმულ. მთელსა ღამეს მტანჯავდა მოუსვენებლობა: ათასნი ფიქრნი არყვედენ ვონებასა ჩემსა და განაშორებდენ ძილსა.— აჰა მოვიდა დღე იგი განყრისა ჩვენისა. — ვუბნობდი ხშირად გულსა შინა ჩემსა და ვემზადებოდი წასასვლელად შორს...

გულითადნი, კეშმარიტნი მეგობარნი ჩემნი შეიკრიბენ ჩემად, რომელთაცა გამომაცილეს ვერამდის: აქ გადმოხტნენ დროშკით და გამომესალმნენ.— გული ჩემი შეიწროვდა, თვალნი აღმევსენ ცრემლითა, რა მესმა მეგობართაგან ჩემთა უკანასკნელი სიტყვა მშვიდობით: რა მოვიხილე და ვიხილე თავი ჩემი მარტოდ დაშთენილი.— ახ! ამ ჭამითგან თვითოეული დღე, თვითოეული ბიჯი განაშორებს მე ყოველთა მათგან, რანიცა იყვნენ საამო-სატრფიალოდ გულისა ჩემისათვის და რომელნიცა შეადგენენ საამოვნებასა და ბედნიერებასა ჩვენი სიცოცხლისასა. განაშორებს ადგილსა, სადაცა * აღენთო ლამპარი სიცოცხლისა ჩემისა და სადაცა სიყმაწვილე ჩემი რბიოდა ნათლად მზიარულებით.— რომელმან ბოროტმან სულმან აღაგზნო ჩემ შორის სურვილი ძიებად ბედნიერებისა იმიერ მათათა, მხარესა უცხოს!.. და არა საკმაოდ ვიყავა ბედნიერ საშუალ თქვენთა, მეგობარნო ჩემნო! კარნი გულისა თქვენისანი არა იყე-

* ავტოგრაფში შემდეგ გადაშლილია: „მივიღე პირველი ნიშანი ცხოვრებისა“.

კოშკებით, რომელიცა არს აღშენებული ჯიმშერ არაგვის ერისთავისშვილისაგან. მარმარილოს ქვა არს კედელში, დატანებული კარს ზევით, რომელზედაცა ჰსწერია:

„მე ამალღებულის, გვირგვინოსანის, საქარა^{აქრქვენი} თეიმურაზის აღზრდილმან და ძისა მისისა^{ბინჯინქვენი} ირაკლის^{ქვენი} მიერ წყალობა განმრავლებულმან, ჩვენ ტომობით ჩოლაყაშვილმა არაგვის ერისთავმან ჯიმშერ^{აქრქვენი} ალვაშენე ღუშეთის სასახლე კოშკ-გალავანიურთ და შევამკვე, რაოდენ ძალ მედვა, და ვინც აღმოიკითხოთ, ჰხსენებასა ჩემსა ჰყოფდეთ განსრულდა კათათვის კვ, ქორონიკონსა ულთ, ჩლნა^{აქრქვენი}“.

ის სასახლე აწ ლაზარეთად არს გარდაქცეული. აქა დგას ერთი როტა ხერსონის პოლკისა.

შემდგომად ტბილისის ალგებისა ალა-მაჰმად-ხანის მიერ, მეფე ირაკლი მობრძანდა შეწუხებული ღუშეთს, სადაცა დედოფალი^{აქრქვენი} იყო გამოხიზნული, და ჰსთქვა: „გმადლობ, ღმერთო! ვითარცა მოველ შიშველ ამ სოფლად, ეგრეთცა მივიქცევი ამიერ...“ ვითარი ჰსწავლა არს ამა სოფლის ამაოებისათვის.—მწუხარებამან ჰსძლია სულსა შამაცისასა და არლა აცოცხლა დიდს ხანს.—აქ ზაქარია ქიზიყის მოურავმან^{აქრქვენი} მიართვა ახალი თვისი ტანისამოსი მეფე ირაკლის, რომლისაცა ყოველი სიმდიდრე დაშთა ტბილისში მტერთა.

12-ხა.—გავიარეთ ანანური, სადა არს ციხესა შინა აღშენებული მშვენიერი საყდარი ღმრთისმშობლისა არაგვის ერისთავის ბარძიმ მდივანბეგისაგან^{აქრქვენი}.—და კანკელი არს შეწირული კვალად არაგვის ერისთავის ჯიმშერისა მიერ, ამილახვრის ასულით ანნა-ხანუმითურთ, ჩეფობასა ქართლსა შინა თეიმურაზისასა, და კახეთსა ირაკლისა. მხატვარი ყოფილა ვილაც ნიკოლოზ, რომელსაცა კარგათ დაუხატავს კანკელი, ჩლნგ^{აქრქვენი}.

ანანურთან კვალად შევერთდით არაგვს, გზა ვიწრო მიდის მარჯვნივ არაგვის ნაპირსა, ფრიალ ვიწრო ხეობაში.—მარჯვნივ და მარცხნივ მალალს მთებზედ ჰსჩანან განბნეულად მთიულეთის სოფლები.—გზაზედ დაგვიღანდა. მთოვარე მშვენიერად ანათებდა თოვლიანთა მთებისა წვერთა: გარეშე ჩვენსა ყოველივე იყო მღუმარებასა შინა დაფლული, მხოლოდ არაგვი ყვირილითა რბიოდა და

აყრუებდა არესა. კაცი, იხილავს რა დიდმშვენიერებასა ბუნებისაა უნებლიეთ მდუმარებს დაფიქრებული.—ნათელი მთოვარისა, მლიც მოწვდენილი ჩვენდამო უფსკრულსა შინა, სიწყვდიადე და მდუმარება ტყეთა, ღრიალი არაგვისა, ყოველივე ესე აძრწუნებდა გულსა ბათა და ენასა ჰყოფდა უქმად.—მე და ჩემან ამხანაგან დავიწყეთ და ისრე მოვედით ფასანაურს, სადაცა დგას ნახევარ როტა სალდათი.—32-ი ვერსტი.

13-სა.—კვალად არაგვის პირ-პირ ვიარეთ 15 ვერსი ვიწრო გზით ხეობაში და მოვედით ქვიშხეთსა, სადაცა მსდგას მთიულეთის პრისტავი, რომელსაცა მთიულეები უწოდებენ ბატონად. აქ ვავედით არაგვისა ხის ხიდზედ. აქედამ დაიწყება მალალი და ძნელი ასავალი კაშაურამდის, 4 ვერსი, სადაც დავიღამეთ.

სალამო იყო მშვენიერი, მზე მიეფარა მთათა და უკანასკნელნი სხივნი შისნი ცეცხლებრ აღანთებდენ თოვლიანთა მთათა ათას-ფრად. წმინდასა ჰაერსა მოჰქონდა სუნნელება ყვავილთა. ქვეშე ფერხთა ჩემთა არაგვი შორს უფსკრულსა შინა მიმოიკლანკებოდა თეთრად ძაფსავით და გრიალი მისი ისმოდა საზარლად. საშინელნი მთანი, ერთმანერთზედა აღყვანილნი ცათამდის, დიდებულებით მდუმარებდენ. ვიჯექ კლდესა ზედა, უფსკრულსა ზედა გადაკიდებულსა, და ვსჭვრეტდი მდინარეთა—მთათაგან გარდმოქანებულთა და უფსკრულთა შინა დაკარგულთა. განკვირვებით ვუშერდი * კაციისა სადგურთა, ზოგთა ღრმათა უფსკრულთა შინა აღშენებულთა, და ზოგთა მალალთა მთათა ზედა, ცისა მეზობლად დადგინებულთა. აღმოსავლეთით, მარცხნივ ჩემსა, აღმოდოდა მთოვარე ბრწყინვალეებით; მაშინ, ოდესცა მშვენიერი სალამოს ვარსკვლავი სიამით ჰფენდა ნათელსა ღომისა საყდარსა ზედა დასავლეთით.—კაცისა ხელი ფრად სუსტ არს აღსაწერელად დიდებულებითისა ბუნების მშვენიერებისა. ყოვლადშემძლებელობა შემოქმედისა აღბეჭდილ არს ამა მთათა ზედა, რომლისა ბილვითა განცვიფრდების, ჰკრთების და იკარგების გონება კაცისა.—ვიყავ მარტო, გული აღივსო კეთილმოწყობითა და უნებლიეთ მუხლნი მოვიდრიკნე, ხელნი განვართხნე და თვალნი მივმართე ცად მიმართ, ენა ჩემი ვერა წარმოჰსთქვამდა ვერცა ერთსა სიტყვასა, მარამა არაო.

* პირველად დაუწერია: „ესჭვრეტდი“, შემდეგ გადაუზახავს.

დეს არ მილოცინეს ესრედ გულსმოდგინედ და ესრედ მხურვალე-
ბით, ვითარ მას წამსა.

14-სა.—შევისვენეთ კაშაურს, სადაცა დგას ერთი როტა სალ-
დათი და ერთი ზარბაზანი. კაშაურში დგას ცხრა კარაქი და ერთი
არაგველნი, ახლოს მისა კვალად სჩანან სოფელი, ეგრეთვე სი-
რედნი, აქა-იქ განბნეულნი.—მთიულნი მიესალმებიან სიტყვითა
ამით: გ ზ ა მ შ ვ ი დ ო ბ ი ს ა.—ლომისა საყდარი ქსდგას არაგვს ვაღმა,
ფრიად ნალალს მთაზედ, და მთიულთაგან ფრიად პატივცემულ
არს.—აქ ახლად ამოდიოდა ჯეჯილი.

15-სა.—გამოვლეთ ძნელი აღმართი და ფრიად ვიწრო გზა ლუ-
ტისა და ჯვარის მთისა. მ-ა ვერსი.

აღვედ ჯვართან, რომელიცა არს აღმართულ ერმოლოვის
დროსა ქანანოვის მიერ, და უნებლიეთ შემოვხედვე საქართველოს,
თვალთათვის დაკარგულს, ხოლო გულისთვის მარად განუშორე-
ბელს, და პირველი ჰაზრი იყავით თქვენ, საყვარელნო მეგობარნო!
ახ! სიშორე თქვენგან მიმწარებს ფრიად, იღუმალნი ოხრვანი აღ-
მოდინ გულისა სიღრმით და იკარგებიან ჰაერში, ჰოი, ბედო!
მაღირსება! კვალად საქართველოს და მეგობართა ხილვასა, ეპოება
მათ, კვალად ესრეთ, ვითარცა დაუტევე ივანი, ანუ გრძობათა
შინა მათთა ეპოებ ჩემდამო ცელილებასა?—ამა უმაღლესსა მთასა
ზედა, ჯვართანა, სადაცა დასრულდა საქართველოს საზღვარი,
ესევე უკანასკნელსა სტაქნით ლეინოსა, თქვენს სადღეგრძელოს, მე-
გობარნო! და გესალმებით, იქნება საუკუნოდ.—შვიდობით! მივალ
და მივეცემი ამა დაუდგრომელის სოფლისა არმურს.

ჯვარიდამ კობამდის არის დაღმართი მ-ა ვერსი. გზა იყო
ფრიად ცუდი, ჩამოწოლილსა მთათაგან დიდსა თოვლის ზეგვსა ზე-
და იყო ვიწრო გზა გაკეთებული.—კობს დამხვდა 33-ი ზარბაზანი
ახლად გაკეთებულნი და 18 მორტირა, მიჰქონდათ ტბილისში, აქა
დგას ერთი როტა სალდათი კაზარმებში, კობი არის დიან პატარა
სოფელი ოსებისა, ქრისტეს სარწმუნოებისა.—ამ სოფლის მარცხ-
ნივ ხეობაში ჩამოდის თერგი, რომელსაცა აქვს დასაწყისი თრუსის
მთიდამ, ეგრეთვე მდინარეთა არაგვსა და ქსანსაცა.

16-სა.—კობიდამ გამოვლეთ რაოდენიმე ვერსი და გზის მარ-
ჯენივ არის სოფელი, სახელად სივანი, სადაცა არს საყდარი, რომ-
ლისა სანახავად წაველ განგებ.—გზა იყო ფრიად ვიწრო მისასგ-

ლელი. კართან დამხვდა ბებერი დედაკაცი, რომელსა და ეტოვდა, რომელ არ იამა ჩემი მისვლა, ვგონებ იმიტომ, რომ ვერაფერი რუსი.—შევედ და განვკვირდი, ვიხილე რა დიახ ბნელი ტალარი, ძლივს ვიპოვე მეორე კარი, რომლიდამაც შევედ საჩქაროდ, უფრო რეთვე ბნელში. მუნ ვიხილე ერთი ისევ ბებერი დედაკაცი, რომელიც კიდევ სხვა, ეგრეთვე მოხუცებული.—ოთხი კიბის ფეხი ქვისა იდგა ასასვლელად, სადაცა იყო ტაძარი. მღვდელი შემოსილი უდი-აკვნოდ სწირვიდა. აღვანთე რაოდენიმე წმინდა სანთელი და ვი-ხილე ჯვარი ვეცხლით შექვილი, შეწირული არაგვის ერისთვის-წვილის ბაინდურისაგან¹⁾ და მეუღლისა მისისა ფანასკერტელის* ცი-კისშვილის ქაიხოსროს ასულის თამარისაგან.—ჯვარცმის თავსა და ბოლოს არს გამოსახული ფრინველი ლომისა თავითა, რომელთა ფერხში უჭირავსთ წიგნი. მარჯულ და მარცხნივ იესოსა არს გა-მოსახული ხარი და წმიდა გიორგი. ვგონებ ესე ნიშნავდეს ოთხთა მახარობელთა, თუმცა უმეტეს ემზგავსების დანაშთომნსა კერპო-მსახურებისასა, რომლისაგანცა არა სრულიად გამოსულან შთის ხალხნი.—მღვდელმა მითხრა, რომ მითომ თამარ შეფისაგან იყოს აღშენებული საყდარი ესე; გარნა ვგონებ, რომ არც იმან იცის სწორედ.—საქართველოში თითქმის ჰსჯულად არის დადებული, რომელ ყოველსა ამგვარს ძველს შენობას მიაწერენ თამარ მეფეს, თუმცა მრავალნი ესრეთნი არიან სხვათა მეფეთაგან აღშენე-ბულნი.

აქედამ მოვედით ყაზიბეგის სოფელში, 18 ვერსი. აადაცა დგას ბკირედი კამანდა სალდათისა.

17-სა.—აქედამ დაიწყების საკვირველი იგი სიჩქარე თერგისა, რომელიცა ყოველთა მხილველთათვის არს განსაკვირვებელ. — მი-იღებს რა გარდმოქანილთა მთათაგან მდინირეთა, თერგი დულდე-ბის, ჰრისხდების და ვითარცა გაცოფებული ჰყრის ქაფთა და ჰრბის გრიალითა. ვერარასა ძალუმს წინააღუდგეს მისსა გიჟურსა სიჩქა-რესა. შეხედებიანა მას დიდროანი, საზარელნი ლოდნი,—ზხლტების მალა და მათზედა გარდაეცლების; და მაშინ წარმოუდგების თვალ-თა მშვენიერ შადრევანად, ანუ მთად აღმასებრ გარდმოფან-ტულად.

* ავტოგრაფშია: „ფანსკნაეტელის“.

დღესა ამას სამ ადგილს გავედით თერგსა ხის ხილვებზე და ოფედით ლარსს, სადაცა ჰსდგას ერთი როტა. 16-ი ვერა შუა გზაზედ არის გაკეთებული პოსტი, სახელად დარიარი; სადაცა არს ერთი როტა ერთის ზარბაზნით. ადგილი ესე არს სასაჩქარო უკეთესი ყოფი. ოთხთა საშინელთა მალალთა კლდეთა შუა გზაზედ პოსტი ესე, სადაცა კაცი ვერარასა დაინახავს ას ნაბიჯზედ, თუ არ გამხმართა კლდეთა და მალლა ცის მეტსა, და თერგი ღრიალითა თვისითა უმატებს საზარელებასა.—უბნობენ, ვითომც ორნი აფიცარნი გაგიგებულყვნენ აქა ცხოვრებითა, და არცა საკვირველ არს.

ლარსს შემგვ ენ მომავალნი პეტერბურლით ტფილისს გ. ე. და ს...შვილი¹¹; თუმცა ხილვა ჩენი იყო პირველ და მცირეს ხანსაც, გარნა ვაცნობა იყო მოკლედ და გულწრფელობით.—კაცი ვერაოდეს ქალაქში, ანუ დიდსა საზოგადოობასა შინა, ვერა იცნობების ესრეთ მოკლედ და ზედმიწევნით, ვითარცა გარეობასა შინა; რამეთუ კაცი, შევალს რა საზოგადოობასა შინა, ჰფარავს მასკასა ქვეშე ბუნებითთა თვისთა ჩვეულებათა, ხასიათსა და თვისებათა, და ისრე იქცევის მუნ, ვითარცა არს კანონი და ჰსჯული დადგინებული საზოგადოობასა შინა*; ხოლო გარეობასა შინა არა ესრეთ არს, მუნ კაცი ჰსჩანს, ვითარცა საარკესა შინა: განშორებულ არს რა საზოგადოობისაგან, არა ჰფარავს არცა ნაკლულოვანებათა თვისთა და არცა ღირსებათა.

18-სა.—თერგისა მარცხნივ შიდის გზა ფრიალ ვიწრო და ადგილადგილ კლდეთა ქვეშე დასანთქმელად განმზადებულთა; ხოლო რაოდენცა მიახლოვდების ვლადიკავკაზს, ეგოდენ ხეობა განიერ-

* ამის შემდეგ ავტორს გადაუხაზავს: „ამისთვის ესრეთ ძვირად ეზედავთ ქალაქთა შინა ორთა ქვეშარითთა მეგობართა, ანუ ორთა აშკითა. რომელთაცა სიყვარული დიდხანს გაგრძელებულყოს. საყვარელი ხედავს რა აშკისა თვისსა მტვერმეთქველად, მახვილ-გონებთან, ჭკევესა შინა მარდსა, ჰგონებს, რომელ ესე არს ზატი ყოველთა სრულებათა, ფიქრობს და უბარის; ხოლო რა დაახლოვდებიან, ჰსცნობენ ურთიერთთა მოკლედ: მაშინ რაოდენნი მათ შორის ნაკლოვანებანი აღმოჩნდებიან, რაოდენნი სიბილწენი და ღვარძლნი, რომელნიცა იყვნენ ესრეთ უხილავად და ესრეთ დაფარულ საზოგადოობასა შინა; მაშინ გულში გაჩნდება პირველად სინანული, სიგრილე და შემდგომად შექულება და განშორება, რომელთაცა ესრეთ ხშირად ეზედავთ მაგალითთა“.

დება და თერგიცა ჰკარგავს ნელნელად გიგურსა სირბილსა, შიგ-
ზედ და ხეობაში არის ტყეცა. გამოვლეთ 18 ვერსი და გამოვლეთ
მთებიდგან, ვითარცა საპუროილეთგან, და ვიწყე თერგიდგან
სუნთქვა.—მართლიად, თერთმეტი დღე ვერარასა ვიწვევდი, ვი-
ნიერ საშინელთა მათთა და ღრმათა უფსკრულთა. განვლეთ კვალად
შვიდი ვერსი და მივედით შუადლისას ვლადიკავკას¹².

საკურველ არს, თუ ვითარ გადმოვიდა ამა მთათა რუსის ჯარი,
ზომაველი განჯიდან 1796 წელსა; მაშინ, ოდესცა გზა ესე სრუ-
ლიად არ იყო გაკეთებული.—არავითარსამე ძლიერსა ჯარსა ვერა
ძალუის გადმოსვლად ამა მთათა ზედა, უკეთუ წინააღუდგების მას
გინა ფრიად მცირედი ჯარი. მოსასვლელი არსაით არს. გზა არს ფრი-
ადი ვიწრო, რომელიცა ადვილად სრულებით აღიხოცების: ჩასჰრას
ორსა ანუ სამსა ადგილსა გზა, რომელსაცა ნყისვე დაჰფარავს თერ-
გი; და მაშინ კვალად ოცდაათმან წელიწადნან უნდა იმუშავოს,
რომელ გაკეთდეს ესრეთ, ვითარცა არს აწ: ესე იგი, ერთი საურ-
მე გზა.—ზამთარში საშინელი ზეენი ავსებენ ხეობასა, ესრეთ რო-
მელ თოვლისაგან შედგების დიდი მთა, რომელსა ზედაცა აკეთე-
ბენ გზასა ფრიად ვიწროსა და გადადიან ისრე. ზაფხულში დამდ-
ნართა თოვლთაგან შედგებიან მდინარენი, რომელნიცა ყოველს წელს
წარიღებენ ხიდებთა და ახდენენ გზასა. ზამთარ და ზაფხულ ყო-
ველსა წელსა, ყოველსა დღესა ნუშაობენ გზასა ამას.

19-სა.—შევისვენეთ ვლადიკავკასს, რომელიცა მსდვას თერგის
მარჯენივ. ვარეშე აქვს შემოვლებული წამხდარა თხრილი, რომე-
ლიცა ვეკობ ციციანოვის¹³ დროს არის გაკეთებული. აქა არს შტაბ-
კვარტირა ვლადიკავკაზის ლარნიზონის პოლკისა. ქალაქსა ამას ესანზ-
ღვრებიან თავაურნი და სხვანი მთის ხალხნი, ჩაჩანი, და ყაბართო—
პატარა და დიდი. ძალიან შიში იყო უფრო უწინ მთის ხალხისა-
გან, ასე რომ ახლაც საქონელს, ორს ანუ სამს ვერსტზედ, უჯა-
როთ ვერ უშვებენ საძოვრად; მაგრამ კნიაზ აფხაზოვმან¹⁴, რომე-
ლიც ეხლა არის მუნ კამენდანტათ, ძალიან შეაძრწუნა მთის ხალხ-
ნი. ჯარით შევიდა თავაურის ხეობაში, სადაცა ორჯელ დამარცხდ-
ნენ რუსნი, დაამარცხა თავაურნი, დასწვა რაოდენიმე მათი სოფ-
ლები, გამოართვა პიზველთა გვართა მზევლად შვილები, შეიპყრა
პირველნი ხალხის აწმულენი და ავაზაკნი, რიცხვით სამოცამდის,
რომელნიცა ავაზაკობდნენ საქართველოს გზაზედ და დაეცნენ

20-სა ბრილადას, და კვალად წაართვა ბაგი თავაუროთა, რომელნიცა იღებდენ ჩვენთა ვაჟართაგან, რუსეთით მომავალთა.

კნიაზმა დამპატივა სადილათ, და დღე ესე განკატარე ფრიად მხიარულებით. სალამოზედ წავედით ფინარდის თამარქანს მწყემს რებლად, სადაცა მოუვიდა კნიაზს ამბაეი, რომ ზამთარს მწყემსებ გზაზედ წაუხდენია წყალსა; ამისთვის ჩვენცა დავრჩით კვალად ვლადიკავკაზსვე 20-სა ივნისსა.—ზე და ალექსანდრემ საგინ[აშვილმა]¹⁵ წიგნები დავსწერეთ ქალაქში და გაეატანეთ ჩემს ბიჟს, რომელიცა დავაბრუნე აქედამ.

21-სა.—გამოვლეთ 32-ი ვერსი და მოვედით პატარა არდონის ციხეში. გზაზედ ბევრი წყლები არის გასასვლელი, რომელნიცა წვიმისაგან აღიდებულიყვნენ და წაებდინათ ხიდები.—წყალში გადამიბრუნდა პოვოზკა.—აქა არს 4-ი ზარბაზანი.

22-სა. გამოვლეთ დურდურის რედუტი, რომელსაცა შინა არს 8-ა ზარბაზანი და ერთი ოტდეღენიე სალდათი. 16 ვერსი.

აქედამ მოვედით ურუხის რედუტში. 18 ვერსი. აქა დგას ერთი როტა სალდათი და 12-ი ზარბაზანი.

აქ შემეხდა ღენერალი აფხაზოვი, რომელმანცა ეკატერინოლრადამდის¹⁶ გააცილა ღრაფინა პასკევიჩისა¹⁷.—მშენიერმა სალამომ გამოგვიწოდა ვარეთ. ცა იყო მოწუნდილი და ვარსკვლავნი ბრწყინვალეებით კრთოლვარებდენ. ამა შემთხვევამან დავვაწყებინა უბნობა ასტრონომიასა ზედა. მოგვიტანეს ჩაი და ლაპარაკი უნებლიეთ შეიცვალა საქართ ელოზე: კნიაზმა ფრიად კანონიერად და მკვერმეთქველად აღსწერა ზნეობა ქართველთა, და აქო გონება და გამბედელობა მეფე გიორგისა¹⁸.

23-სა.—ურუხის ხიდი იყო წამზდარი ადგიდებულის წყალისაგან და ამისთვის ოთხი საათი დავვიგვიანდა, ვიდრემდის ეპოენილით ფონსა და გავიდოდით.—ჩემს უბედურობით, აქაც ჩემი პოვოზკა გადაბრუნდა მარტო და სხვა არავისი.—გზაზედ დავვილაშობა და დავდექით ჩერქეზის სოფლის სიახლოეს. წვიმამ ასრე შეგვაწუხა, რომ თითქმის არავის დაუძინია მთელს ღამეს.—23-ი ვერსტი.

24-სა.— გამოვლეთ 12-ი ვერსი და მოვედით ეკატერინოლრადის კარახტინში. კარებში მოგვეგება ერთი ბებერი წითელცხვირა სალდათი რკინის მაშით, რომლითაცა გვართმევდა ბილეთებს საქართველოდამ მოსულთა და არ გვეკარებოდა, რათა არა შეგვე-

ხეს, ეშინოდა ჩვენგან, რადგანაც ვეგონეთ ხოლერიანი და პირ-
ანნი. — მაშაშვი ვეღარ დაეტევა მრავალი ბილეთები, რომელთაც
ნახევარი გასცინდა მიწაზე, — წითელცხვირამ აკრიფა ნიჭიდან
შიშველის ხელით ბილეთები და ისევ მაშაშვივე ჩააწყო და ქვედა
იცვა და დაამტკიცა კანონი და რჯული კარახტინისა, ვეგონეთ
ნეთ ამგვარს მის სიფრთხილზე.

26 სკ. — ტანისამოსი გამოგვართვეს საბოლებლად.

ვლადიკავკასიადამ დაიწყების ყაბართოს მამული: ყაბართო განი-
ყოფების ორად, დიდად და მცირედ. ამ ორთა განწყოფს მდინა-
რე თერგი, რომლისა მარჯულ არს მცირელი ყაბართო და ესამ-
ზღვრების ჩაჩანსა და ჩრდილოეთით მოზდოკსა; ხოლო თერგისა
მარცხნივ არს დიდი ყაბართო, რომელიცა განვრცელდების ელბ-
რუსის მთამდის და ესაზღვრების დასავლეთით ყარაჩაელთა, ჩრდი-
ლოეთით — მდინარესა მალკას, თერგის შეერთებამდის. — დიდ-
სა ყაბართოსა შეამკობენ გაშლილი მინდორი, მრავალნი მცირედნი
მდინარენი და ტყე.

უწინ ძლიერი ხალხი იყო; გარნა საშინელმან ქირმან გაწყვი-
ტა, და შემდეგ ბრძოლამან პირისპირ რუსთა. უმეტესი ნაწილი
ხალხისა, წინააღმდეგი ყოველისა მორჩილებისა, გაიქცა ყუბანის
იქით. — ყაბართოელნი არიან თავისუფლების მოყვარენი, რომლი-
სათვისცა ებრძვიან ესოდენთა წელთა რუსთა, რომელთაცა შეაიწ-
როეს ფრიად, დაამცირეს და დაიპყრეს მთელი ყაბართო; გარნა
სიყვარული თავისუფლებისა ვერა აღბოცეს მათ შორის. ესენი არი-
ან მხნენი და ყოველთვის საომრად განმზადებულნი და მარადის
ეძიებენ შემთხვევასა, რათა დაიხსნან მამული თვისი რუსთაგან.

სტუმართმოყვარეობასა არათუ ოდენ ყაბართოელნი, არამედ
ყოველნი კავკასიისა ხალხნი პრაქტვენ უწმიდეს ზოვალეობად. —
სტუმარი, გინა იყოს უცნობი, შევალს რა მათდა სახლსა შინა, იქმ-
ნების შეუხებელ ყოველთა მისთა მტერთაგან და პატივცემულ ყოვ-
ლისა სახლობისაგან; და უკეთუ გითხრა ოდესმე ძმობა, ანუ მეგობ-
რობა (ყონალ), მაშინ სიკვდილამდის ექნება ესე გრძნობა განუწყ-
ვეტელად და მეგობრისათვის არცა სიმდიდრესა და არცა სიცოცხ-
ლესა თვისსა არა დაზოგავს.

ვითარცა სხვათა კავკასიელთა, ეგრეთვე ყაბართოელთა უწყიან

სისხლისა ზღვევა სისხლითვე, — უკეთუ ნათესავი მოკლულს ვინმე-
მაშინ ნათესავი მოკლულისა ყოველსა ღონისძიებასა იხმარებს, რათა
ანუ მკვლელი და ანუ ახლო ნათესავი მისი შეჭმნას, ~~ქვეყნისა~~
შუროსძიებისა. — დედაკაცი არიან მათ შორის გუტუდუდუდუდუდუ
ესრეთ რომელ ვინმე მისდევდეს სასიკვდილოდ მტერსა თვისსა, და
ამან უკანასკნელმან მიახწივა დედაკაცთან, მაშინ მთარველობასა
ქვეშე დედაკაცისასა იქნების შეუხებელ.

ყაბართოელთა აქვს ბუნებითი გონება და მეხსიერება; გარნა
უმეცრებასა შინა არიან დაფლულნი. უყვარსთ უქმობა. საქმე მათი
არს იარალი, ცხენი და ბრძოლა. — უწინ იყვნენ მდიდარნი ჯო-
გებითა; გარნა აწ ბრძოლამან პირისპირ რუსთა გაალარია ესრეთ,
რომელ დიახ ძვირადლა იპოება ყაბართოში კარგი დარჩეული ცხე-
ნის ჯოგი.

ყაბართოელთა ჰქონდათ ჩვეულება, რომელ ომში გამოსულიყ-
ნენ ლამაზის ტანისამოსით: თავადნი და აზნაურნი იცმენ ომში მუ-
ზარადს, ჩაჩანს, სამკლავეს და ხმარობენ მშვილდ-ისარს, ხოლო
ხმალი, ხანჯალი, თოფი, დაბანჩა მარადის შინაც განუმორებლად
არტყიათ. უწინ არაოდეს არ დაუტევებდენ ომში მკვდარსა თვისსა
და არცა დანებდებოდნენ ტყვედ: მრავალჯერ იყო მაგალითი, რო-
მელ შენწყვდეული ყაბართოელი, რა ველარ ნახავდა გზასა გასაქ-
ციველად, დაამსხვრევედა იარალთა თვისთა და მხოლოდ ხანჯლი-
თა, ანუ ხრალითა შეუტევედა მტერთა და ისე მოკვდებოდა. —
ტყვეობასა ერჩივნათ სიკვდილი. — ყაბართოელნი ომობენ ცხენზე.

თავადნი აძლევენ შვილთა თვისთა გასაზრდელად და სასწავ-
ლებლად გამოცდილთა აზნაურთა თვისთა, რომელნიცა ასწავლიან
ცხენზე ჯდომას, იარალის ხმარებას და ვაგაკობას (ჩვეულება ესე
იყო ოდესმე საქართველოშიცა). ყაბართოელნი არიან ტანადოვან-
ნი და მარდნი. მათის ქალების წელი და კაცების ფეხი განთქმულ
არიან მთელს ქვეყანას. — ესენი არიან მაჰმადის სარწმუნოებისანი
(სუნნი).

თავადი ყაბართოში იგი შეიქმნებოდა ძლიერ, ვინცა გამოაჩენ-
და ომში მხნეობას და სახლში პურადობას; მასთან მივიდოდენ მრავალნი
აზნაურნი (უზდენ), ემსახურებოდენ და ომში გაჰყვებოდნენ
ჯარად.

ყაბართოელთა განავრცელეს ხელმწიფება თვისი სხვათა კავკა-

სიის ერთა ზედაცა: ინგუშნი, ოსნი, აბაზელნი და ბისლინელნი იყვნენ მოსარკენი მათნი; მხოლოდ ჩანენლნი ებრძოდნენ მარადისა და არა მორჩილებდნენ მათ.

ყაბართოს თავადი თვისითა ამალითა, რომელიცა მჭიდროდ იქცევით ასი, ანუ ორასამდის, წავიდოდა რომელსაღმეგ ნემოსხსენებულთაგანისა სოფელსა შინა, მოჰკრეფდა ხარჯსა ესე იგი: ცხვარსა, ძროხასა, ცხენსა, და რაოდენი დროცა დაჰყოფდა მუნ, ამაღა მისი და თვითცა იქმნებოდნენ სოფლის ხარჯზე. უკეთეს სოფელში აღმოჩნდებოდა ვინმე ჩვეული ყაბართოელისა, ანუ ქურდი და ანუ რითამე დამნაშავე, მაშინ თავადი უბრძანებდა და ღამე მიუგორებდნენ ლოდსა დამნაშავის კარებთან; ესე ნიშნავდა ბატონის რისხვასა და სახლის დაბეჭდასა: ვერ ვისა იალეღვა შინაურთაგანსა გამოსვლა გარეთ და ლოდზე გარდმობიჯება, და ესრეთ იქმნებოდნენ შეწყვედულ, ვიდრემდის არ აღასრულებდნენ ბრძანებასა თავადისასა. ესრეთთა დამნაშავეთა ხშირად ართმევდნენ ქალსა, რომელიცა იქმნებოდა ანუ საკუთარი დამნაშავეს შვილი და ანუ ტყვე. — რა დააპირებდა თავადი სოფლიდამ გამოსვლას, მაშინ მოვიდოდნენ სოფელნი და გაუშლიდნენ თავადის წინ ნაბადსა, რომელსაცა ზედა გაიხდიდა თავადი ტანისაპოსს: სოფელნი, რა იხილვიდნენ თავადის ტანისამოსსა ნაბადზე, მისცვინდებოდნენ და აიტაცებდნენ თავისთვის, და ესრეთ გასცრცვიდნენ თავადს, რომელ უბრალოს ტანისამოსით გამოვიდოდა სოფლით. — ჩვეულება ესე იყო ყოველთვის, რო'ელ შემდგომად ხარჯის მოკრეფისა თავადი დაუტყვევებდა სოფელში იმ ტანისამოსს, რომლითაცა მოვიდა მუნ პირველად. — მოკრეფილსა ხარჯსა ამას არაოდეს არ აიღებდა თავადი თავისთვის, არამედ დაურიგებდა აზნაურთა თვისთა და ამაღასა. რომელნიცა ახლდნენ მას, და თვით მხოლოდ კარგსა საჯდომსა ცხენსა და ანუ ჯოგისათვის ჰაკ ცხენსა ამოარჩევდა, და კვალად, თუ იქნებოდა, ტყვესაცა. — სარგებლობა თავადისა იყო ესე, რომელ ესრეთითა გაცემითა უმეტეს მიემატებოდნენ მას სხვანიცა აზნაურნი და მით უფრო განძლიერდებოდა.

სომეხნი მარადის ამა შემთხვევასა შინა მოვიდოდნენ თავადთან და თვისითა მანქანებითა დასტყუებდნენ მრავალსა ცხვარსა და ძროხას, და ყოველთვის დროსა ამას თავადის შეწყობით აზღვევინებდნენ დანაკარგსა თვისსა.

უკეთუ თავადის შვილმა დააშავა რაიზე, მაშინ ყადის გადაწყვეტილებით უფროსის გვარის თავადივე რამდენჯერმე დასჯიდა. — ამა შემთხვევასა შინა არს კანონი, რომელ თავადი, რომელიცა ჰსცემს თავადსა, მხარს ზევით ვერ შევაძლებს. — თავადის მოკვლა ვერ შეუძლიან გლებსა. — თავადის მოკვლა ვერ შეუძლიან გლებსა. — თავადის მოკვლა ვერ შეუძლიან გლებსა. — თავადის მოკვლა ვერ შეუძლიან გლებსა.

ქორწილი მათი არს ესრეთ: პირველად გაგზავნიან პატივცემულთა მათ შორის კაცთა ქალის სათხოვნელად, და თუ ქალის მამას მოეწონა სასიძოს ანუ გვარი და ანუ მის ვაჟკაცობა, მაშინ ეთანხმება მათ და შეურიგდება, თუ რაოდენიც უნდა მისცეს სიძემან ქალისათვის ანუ საქონელი და ანუ ფულად, რომელიცა არათუ ქალის მამასა არამედ ეკუთვნის ქალის განზღებლსა. და მასვე დროს გაუპრიან ქებინს, ვითარცა არს ჰსჯული მაჰმადიანთა. — შემდგომად ერთისა. ანუ ორისა წლისა. და არა უმაღლ, მოვალს სიძე ნათესავეებით და მეგობრებით თვისით ქალის წასაყვანად. დიახ ჩუმათ და სიფრთხილით. რომ ქალის მეზობლებთა არა შეუტყონ იქ მოსვლა; თვარა ნოჰპარვენ ცხენს, იარაღს და ანუ ძალათ წაართმევენ მათ. — (ფრთხილ ხშირად მოხდების, რომელ რა ჰსცნობს ქალის წაყვანას რაყიფი, მაშინ თავის მეგობრებით და ნათესავეებით გზაზე, დახვდება და იწყებენ ბრძოლას, და ქალიცა დაჰშობის მას, ვინცა იქმნების მძლეველ). — სიძე შემოისვავს თავისთან ცხენზე და ნიშნულსა თვისსა და წაიყვანს თავის ახლოს ნათესავეთა და ანუ მეგობრის სახლში, სადაცა იცხოვრებს ერთი წელიწადი. სახლის პატრონი ამ ერთ წელს თავის ხარჯით და თვით ტანსაცმელითაც შეინახავს ახალთა ამათ მეუღლეთა ყოვლის პატივისცემით. — შემდგომად ქმარი უკვე წარიყვანს ცოლსა სახლსა შინა თვისსა და იქიდან გამოუგზავნის ფეშქაშებს იმ სახლის პატრონსა: სადაცა დაჰყო ესოდენი დრო, და მით გარდხილის მის მოვალეობასა. — დიდი სირცხვილია, თუ დღე შევიდა კაცი თავის ცოლთან. — რძლებსა არა ძალუძსთ დედამთილთან დასხდომა და ერთად პურის ქაშა, და ვერცა უმცროსსა რძალსა უფროსთან; ვგრეთვე თვით ძმებშიცა ესრეთი უფროს-უმცროსობა არს. — თავადის ქალი თუ არ თავადმევე, ვერ ძალუძს აზნაურსა შეერთოს ცოლად.

რივი არს, რომ თავადის უფროსს ცოლთან შევიდნენ აზნაურნი და ამაღა თავადისა, პატივსაცემლად მისა; ვგრეთვე მოსულნი ვაჭარ-

ნიცა სომეხნი. — უკეთუ გზაზე აზნაურმან და ანუ გლეხმან დაი-
ნახა თავადის ცოლი, მაშინვე, თუ ცხენზე იჯდება, მყისვე გადმოხ-
ტება შორს, ხელს თავისკენ აიშვერს (თავის დაკრფვას უნდა)
და დადგება, ვიდრემდის თავადის ცოლი არ გასცილდებოდეს. ^{გლეხებიც მისევე}
ქაღნი არ ერიდებიან კაცთა და არცა იფარვენ სახესა.

გლებთა კაცთა არა უწყიან არავითარიმე მუშაობა, თვინიერ
ფეტვის თვისისა და თივის თიბვისა; ხოლო დედაკაცი არა ესრეთ
არიან ზარმაცი. ყოველი შინაური საქმე აღსრულდების დედაკა-
ცისა მიერ, და თვით ტანთსაცმელსაცა ქმრისა თვისისათვის და ყოვ-
ლისა სახლობისათვის ქსოვს და ჰკერავს ცოლი.

ყაბართოელნი არ ეწყობიან არცა ჩიბუხსა და არცა ლოთობას
ეგრეთ, ვითარცა სხვანი კავკასიელნი. — უზნობენ, ვითომც უწინ
იპარსვიდნენ ყაბართოელნი წვერსა, და უკვე კირიანობისა შემდეგ
იწყეს პირველად დაყენება წვერისა, ნიშნად გლოვისა, და დასას-
რულ დაქშთა ჩვეულებად.

ჩაჩნელთა და აბაზელთა არა ჰყავთ არცა თავადნი და არცა
აზნაურნი, მუნ ყოველნი თანასწორ არიან.

31-სა. — კარახტინში დავრჩით შეიდი დღე.

31-სა გამოვედით ეკატერინოლრადის კარახტინით და შოვედით
სალდათსკის სტანიცაში, რომელიც 1825 წელსა წაახდინეს ჩერქეზთა.

ეკატერინოლრადით დაიწყების დიდი შიშველი მინდორი, სა-
დაცა იყო საშინელი ბრძოლა ლანგთემურისა და ტახტანიშისა *:
ესე უკანასკნელი იყო ხანი თათართა (ანუ „ზოლოტოის არ-
დისა“) რომელთაცა ეპყრათ რუსეთი 250 წელი. ლანგთემურმან
ჰსძლია ტახტანიშსა და განვლო დონამდის და ისევ უკმოიქცა. ესე
იყო მეორე და უკანასკნელი ტახტანიშისა დამარცხება ლანგთემუ-
რისაგან. — ამა თათრების დამარცხებით, რუსეთმან იწყო განძლი-
ერება უმეტეს და უმეტეს ესრეთ რომელ თათარნი, უწინდელნი რუ-
სეთის მფლობელნი, შეიქმნენ შემდეგ ყმად მათდა. — სალდათსკის
სიახლოეს ჰსჩანან მრავალნი მცირედნი გორაკანი, განბნეულნი
ფრიად ახლოს-ახლოს, და ემსგავსებიან საფლაგებთა; უზნობენ,
ვითომც აქ დამარხულ იყვნენ ბრძოლასა შინა დახოცილნი*.

* თავდაპირველად დაუწერია: „მკედარნი“, შემდეგ გადაუხაზეს.

ეკატერინოლრადით დაიწყება უკვე ღინია, ვიდრე ვიარდოკამ-
დის. — ეკატერინა ხელმწიფემ²⁰ იწყო აღშენება ამა ღინიისა, სა-
დაცა გზავნიდა ციმბირის მაგიერ დამნაშავეთა, და გარდნოსახლობ
მცხოვრებნი შიგნით რუსეთით, სადაცა იყო ხალხის სიმრავლე²¹ —

1-სა ივლისსა. — მოვედით ალექსანდროვსკაშ²² მ²³ მ²⁴ მ²⁵ მ²⁶ მ²⁷ მ²⁸ მ²⁹ მ³⁰ მ³¹ მ³² მ³³ მ³⁴ მ³⁵ მ³⁶ მ³⁷ მ³⁸ მ³⁹ მ⁴⁰ მ⁴¹ მ⁴² მ⁴³ მ⁴⁴ მ⁴⁵ მ⁴⁶ მ⁴⁷ მ⁴⁸ მ⁴⁹ მ⁵⁰ მ⁵¹ მ⁵² მ⁵³ მ⁵⁴ მ⁵⁵ მ⁵⁶ მ⁵⁷ მ⁵⁸ მ⁵⁹ მ⁶⁰ მ⁶¹ მ⁶² მ⁶³ მ⁶⁴ მ⁶⁵ მ⁶⁶ მ⁶⁷ მ⁶⁸ მ⁶⁹ მ⁷⁰ მ⁷¹ მ⁷² მ⁷³ მ⁷⁴ მ⁷⁵ მ⁷⁶ მ⁷⁷ მ⁷⁸ მ⁷⁹ მ⁸⁰ მ⁸¹ მ⁸² მ⁸³ მ⁸⁴ მ⁸⁵ მ⁸⁶ მ⁸⁷ მ⁸⁸ მ⁸⁹ მ⁹⁰ მ⁹¹ მ⁹² მ⁹³ მ⁹⁴ მ⁹⁵ მ⁹⁶ მ⁹⁷ მ⁹⁸ მ⁹⁹ მ¹⁰⁰ მ¹⁰¹ მ¹⁰² მ¹⁰³ მ¹⁰⁴ მ¹⁰⁵ მ¹⁰⁶ მ¹⁰⁷ მ¹⁰⁸ მ¹⁰⁹ მ¹¹⁰ მ¹¹¹ მ¹¹² მ¹¹³ მ¹¹⁴ მ¹¹⁵ მ¹¹⁶ მ¹¹⁷ მ¹¹⁸ მ¹¹⁹ მ¹²⁰ მ¹²¹ მ¹²² მ¹²³ მ¹²⁴ მ¹²⁵ მ¹²⁶ მ¹²⁷ მ¹²⁸ მ¹²⁹ მ¹³⁰ მ¹³¹ მ¹³² მ¹³³ მ¹³⁴ მ¹³⁵ მ¹³⁶ მ¹³⁷ მ¹³⁸ მ¹³⁹ მ¹⁴⁰ მ¹⁴¹ მ¹⁴² მ¹⁴³ მ¹⁴⁴ მ¹⁴⁵ მ¹⁴⁶ მ¹⁴⁷ მ¹⁴⁸ მ¹⁴⁹ მ¹⁵⁰ მ¹⁵¹ მ¹⁵² მ¹⁵³ მ¹⁵⁴ მ¹⁵⁵ მ¹⁵⁶ მ¹⁵⁷ მ¹⁵⁸ მ¹⁵⁹ მ¹⁶⁰ მ¹⁶¹ მ¹⁶² მ¹⁶³ მ¹⁶⁴ მ¹⁶⁵ მ¹⁶⁶ მ¹⁶⁷ მ¹⁶⁸ მ¹⁶⁹ მ¹⁷⁰ მ¹⁷¹ მ¹⁷² მ¹⁷³ მ¹⁷⁴ მ¹⁷⁵ მ¹⁷⁶ მ¹⁷⁷ მ¹⁷⁸ მ¹⁷⁹ მ¹⁸⁰ მ¹⁸¹ მ¹⁸² მ¹⁸³ მ¹⁸⁴ მ¹⁸⁵ მ¹⁸⁶ მ¹⁸⁷ მ¹⁸⁸ მ¹⁸⁹ მ¹⁹⁰ მ¹⁹¹ მ¹⁹² მ¹⁹³ მ¹⁹⁴ მ¹⁹⁵ მ¹⁹⁶ მ¹⁹⁷ მ¹⁹⁸ მ¹⁹⁹ მ²⁰⁰ მ²⁰¹ მ²⁰² მ²⁰³ მ²⁰⁴ მ²⁰⁵ მ²⁰⁶ მ²⁰⁷ მ²⁰⁸ მ²⁰⁹ მ²¹⁰ მ²¹¹ მ²¹² მ²¹³ მ²¹⁴ მ²¹⁵ მ²¹⁶ მ²¹⁷ მ²¹⁸ მ²¹⁹ მ²²⁰ მ²²¹ მ²²² მ²²³ მ²²⁴ მ²²⁵ მ²²⁶ მ²²⁷ მ²²⁸ მ²²⁹ მ²³⁰ მ²³¹ მ²³² მ²³³ მ²³⁴ მ²³⁵ მ²³⁶ მ²³⁷ მ²³⁸ მ²³⁹ მ²⁴⁰ მ²⁴¹ მ²⁴² მ²⁴³ მ²⁴⁴ მ²⁴⁵ მ²⁴⁶ მ²⁴⁷ მ²⁴⁸ მ²⁴⁹ მ²⁵⁰ მ²⁵¹ მ²⁵² მ²⁵³ მ²⁵⁴ მ²⁵⁵ მ²⁵⁶ მ²⁵⁷ მ²⁵⁸ მ²⁵⁹ მ²⁶⁰ მ²⁶¹ მ²⁶² მ²⁶³ მ²⁶⁴ მ²⁶⁵ მ²⁶⁶ მ²⁶⁷ მ²⁶⁸ მ²⁶⁹ მ²⁷⁰ მ²⁷¹ მ²⁷² მ²⁷³ მ²⁷⁴ მ²⁷⁵ მ²⁷⁶ მ²⁷⁷ მ²⁷⁸ მ²⁷⁹ მ²⁸⁰ მ²⁸¹ მ²⁸² მ²⁸³ მ²⁸⁴ მ²⁸⁵ მ²⁸⁶ მ²⁸⁷ მ²⁸⁸ მ²⁸⁹ მ²⁹⁰ მ²⁹¹ მ²⁹² მ²⁹³ მ²⁹⁴ მ²⁹⁵ მ²⁹⁶ მ²⁹⁷ მ²⁹⁸ მ²⁹⁹ მ³⁰⁰ მ³⁰¹ მ³⁰² მ³⁰³ მ³⁰⁴ მ³⁰⁵ მ³⁰⁶ მ³⁰⁷ მ³⁰⁸ მ³⁰⁹ მ³¹⁰ მ³¹¹ მ³¹² მ³¹³ მ³¹⁴ მ³¹⁵ მ³¹⁶ მ³¹⁷ მ³¹⁸ მ³¹⁹ მ³²⁰ მ³²¹ მ³²² მ³²³ მ³²⁴ მ³²⁵ მ³²⁶ მ³²⁷ მ³²⁸ მ³²⁹ მ³³⁰ მ³³¹ მ³³² მ³³³ მ³³⁴ მ³³⁵ მ³³⁶ მ³³⁷ მ³³⁸ მ³³⁹ მ³⁴⁰ მ³⁴¹ მ³⁴² მ³⁴³ მ³⁴⁴ მ³⁴⁵ მ³⁴⁶ მ³⁴⁷ მ³⁴⁸ მ³⁴⁹ მ³⁵⁰ მ³⁵¹ მ³⁵² მ³⁵³ მ³⁵⁴ მ³⁵⁵ მ³⁵⁶ მ³⁵⁷ მ³⁵⁸ მ³⁵⁹ მ³⁶⁰ მ³⁶¹ მ³⁶² მ³⁶³ მ³⁶⁴ მ³⁶⁵ მ³⁶⁶ მ³⁶⁷ მ³⁶⁸ მ³⁶⁹ მ³⁷⁰ მ³⁷¹ მ³⁷² მ³⁷³ მ³⁷⁴ მ³⁷⁵ მ³⁷⁶ მ³⁷⁷ მ³⁷⁸ მ³⁷⁹ მ³⁸⁰ მ³⁸¹ მ³⁸² მ³⁸³ მ³⁸⁴ მ³⁸⁵ მ³⁸⁶ მ³⁸⁷ მ³⁸⁸ მ³⁸⁹ მ³⁹⁰ მ³⁹¹ მ³⁹² მ³⁹³ მ³⁹⁴ მ³⁹⁵ მ³⁹⁶ მ³⁹⁷ მ³⁹⁸ მ³⁹⁹ მ⁴⁰⁰ მ⁴⁰¹ მ⁴⁰² მ⁴⁰³ მ⁴⁰⁴ მ⁴⁰⁵ მ⁴⁰⁶ მ⁴⁰⁷ მ⁴⁰⁸ მ⁴⁰⁹ მ⁴¹⁰ მ⁴¹¹ მ⁴¹² მ⁴¹³ მ⁴¹⁴ მ⁴¹⁵ მ⁴¹⁶ მ⁴¹⁷ მ⁴¹⁸ მ⁴¹⁹ მ⁴²⁰ მ⁴²¹ მ⁴²² მ⁴²³ მ⁴²⁴ მ⁴²⁵ მ⁴²⁶ მ⁴²⁷ მ⁴²⁸ მ⁴²⁹ მ⁴³⁰ მ⁴³¹ მ⁴³² მ⁴³³ მ⁴³⁴ მ⁴³⁵ მ⁴³⁶ მ⁴³⁷ მ⁴³⁸ მ⁴³⁹ მ⁴⁴⁰ მ⁴⁴¹ მ⁴⁴² მ⁴⁴³ მ⁴⁴⁴ მ⁴⁴⁵ მ⁴⁴⁶ მ⁴⁴⁷ მ⁴⁴⁸ მ⁴⁴⁹ მ⁴⁵⁰ მ⁴⁵¹ მ⁴⁵² მ⁴⁵³ მ⁴⁵⁴ მ⁴⁵⁵ მ⁴⁵⁶ მ⁴⁵⁷ მ⁴⁵⁸ მ⁴⁵⁹ მ⁴⁶⁰ მ⁴⁶¹ მ⁴⁶² მ⁴⁶³ მ⁴⁶⁴ მ⁴⁶⁵ მ⁴⁶⁶ მ⁴⁶⁷ მ⁴⁶⁸ მ⁴⁶⁹ მ⁴⁷⁰ მ⁴⁷¹ მ⁴⁷² მ⁴⁷³ მ⁴⁷⁴ მ⁴⁷⁵ მ⁴⁷⁶ მ⁴⁷⁷ მ⁴⁷⁸ მ⁴⁷⁹ მ⁴⁸⁰ მ⁴⁸¹ მ⁴⁸² მ⁴⁸³ მ⁴⁸⁴ მ⁴⁸⁵ მ⁴⁸⁶ მ⁴⁸⁷ მ⁴⁸⁸ მ⁴⁸⁹ მ⁴⁹⁰ მ⁴⁹¹ მ⁴⁹² მ⁴⁹³ მ⁴⁹⁴ მ⁴⁹⁵ მ⁴⁹⁶ მ⁴⁹⁷ მ⁴⁹⁸ მ⁴⁹⁹ მ⁵⁰⁰ მ⁵⁰¹ მ⁵⁰² მ⁵⁰³ მ⁵⁰⁴ მ⁵⁰⁵ მ⁵⁰⁶ მ⁵⁰⁷ მ⁵⁰⁸ მ⁵⁰⁹ მ⁵¹⁰ მ⁵¹¹ მ⁵¹² მ⁵¹³ მ⁵¹⁴ მ⁵¹⁵ მ⁵¹⁶ მ⁵¹⁷ მ⁵¹⁸ მ⁵¹⁹ მ⁵²⁰ მ⁵²¹ მ⁵²² მ⁵²³ მ⁵²⁴ მ⁵²⁵ მ⁵²⁶ მ⁵²⁷ მ⁵²⁸ მ⁵²⁹ მ⁵³⁰ მ⁵³¹ მ⁵³² მ⁵³³ მ⁵³⁴ მ⁵³⁵ მ⁵³⁶ მ⁵³⁷ მ⁵³⁸ მ⁵³⁹ მ⁵⁴⁰ მ⁵⁴¹ მ⁵⁴² მ⁵⁴³ მ⁵⁴⁴ მ⁵⁴⁵ მ⁵⁴⁶ მ⁵⁴⁷ მ⁵⁴⁸ მ⁵⁴⁹ მ⁵⁵⁰ მ⁵⁵¹ მ⁵⁵² მ⁵⁵³ მ⁵⁵⁴ მ⁵⁵⁵ მ⁵⁵⁶ მ⁵⁵⁷ მ⁵⁵⁸ მ⁵⁵⁹ მ⁵⁶⁰ მ⁵⁶¹ მ⁵⁶² მ⁵⁶³ მ⁵⁶⁴ მ⁵⁶⁵ მ⁵⁶⁶ მ⁵⁶⁷ მ⁵⁶⁸ მ⁵⁶⁹ მ⁵⁷⁰ მ⁵⁷¹ მ⁵⁷² მ⁵⁷³ მ⁵⁷⁴ მ⁵⁷⁵ მ⁵⁷⁶ მ⁵⁷⁷ მ⁵⁷⁸ მ⁵⁷⁹ მ⁵⁸⁰ მ⁵⁸¹ მ⁵⁸² მ⁵⁸³ მ⁵⁸⁴ მ⁵⁸⁵ მ⁵⁸⁶ მ⁵⁸⁷ მ⁵⁸⁸ მ⁵⁸⁹ მ⁵⁹⁰ მ⁵⁹¹ მ⁵⁹² მ⁵⁹³ მ⁵⁹⁴ მ⁵⁹⁵ მ⁵⁹⁶ მ⁵⁹⁷ მ⁵⁹⁸ მ⁵⁹⁹ მ⁶⁰⁰ მ⁶⁰¹ მ⁶⁰² მ⁶⁰³ მ⁶⁰⁴ მ⁶⁰⁵ მ⁶⁰⁶ მ⁶⁰⁷ მ⁶⁰⁸ მ⁶⁰⁹ მ⁶¹⁰ მ⁶¹¹ მ⁶¹² მ⁶¹³ მ⁶¹⁴ მ⁶¹⁵ მ⁶¹⁶ მ⁶¹⁷ მ⁶¹⁸ მ⁶¹⁹ მ⁶²⁰ მ⁶²¹ მ⁶²² მ⁶²³ მ⁶²⁴ მ⁶²⁵ მ⁶²⁶ მ⁶²⁷ მ⁶²⁸ მ⁶²⁹ მ⁶³⁰ მ⁶³¹ მ⁶³² მ⁶³³ მ⁶³⁴ მ⁶³⁵ მ⁶³⁶ მ⁶³⁷ მ⁶³⁸ მ⁶³⁹ მ⁶⁴⁰ მ⁶⁴¹ მ⁶⁴² მ⁶⁴³ მ⁶⁴⁴ მ⁶⁴⁵ მ⁶⁴⁶ მ⁶⁴⁷ მ⁶⁴⁸ მ⁶⁴⁹ მ⁶⁵⁰ მ⁶⁵¹ მ⁶⁵² მ⁶⁵³ მ⁶⁵⁴ მ⁶⁵⁵ მ⁶⁵⁶ მ⁶⁵⁷ მ⁶⁵⁸ მ⁶⁵⁹ მ⁶⁶⁰ მ⁶⁶¹ მ⁶⁶² მ⁶⁶³ მ⁶⁶⁴ მ⁶⁶⁵ მ⁶⁶⁶ მ⁶⁶⁷ მ⁶⁶⁸ მ⁶⁶⁹ მ⁶⁷⁰ მ⁶⁷¹ მ⁶⁷² მ⁶⁷³ მ⁶⁷⁴ მ⁶⁷⁵ მ⁶⁷⁶ მ⁶⁷⁷ მ⁶⁷⁸ მ⁶⁷⁹ მ⁶⁸⁰ მ⁶⁸¹ მ⁶⁸² მ⁶⁸³ მ⁶⁸⁴ მ⁶⁸⁵ მ⁶⁸⁶ მ⁶⁸⁷ მ⁶⁸⁸ მ⁶⁸⁹ მ⁶⁹⁰ მ⁶⁹¹ მ⁶⁹² მ⁶⁹³ მ⁶⁹⁴ მ⁶⁹⁵ მ⁶⁹⁶ მ⁶⁹⁷ მ⁶⁹⁸ მ⁶⁹⁹ მ⁷⁰⁰ მ⁷⁰¹ მ⁷⁰² მ⁷⁰³ მ⁷⁰⁴ მ⁷⁰⁵ მ⁷⁰⁶ მ⁷⁰⁷ მ⁷⁰⁸ მ⁷⁰⁹ მ⁷¹⁰ მ⁷¹¹ მ⁷¹² მ⁷¹³ მ⁷¹⁴ მ⁷¹⁵ მ⁷¹⁶ მ⁷¹⁷ მ⁷¹⁸ მ⁷¹⁹ მ⁷²⁰ მ⁷²¹ მ⁷²² მ⁷²³ მ⁷²⁴ მ⁷²⁵ მ⁷²⁶ მ⁷²⁷ მ⁷²⁸ მ⁷²⁹ მ⁷³⁰ მ⁷³¹ მ⁷³² მ⁷³³ მ⁷³⁴ მ⁷³⁵ მ⁷³⁶ მ⁷³⁷ მ⁷³⁸ მ⁷³⁹ მ⁷⁴⁰ მ⁷⁴¹ მ⁷⁴² მ⁷⁴³ მ⁷⁴⁴ მ⁷⁴⁵ მ⁷⁴⁶ მ⁷⁴⁷ მ⁷⁴⁸ მ⁷⁴⁹ მ⁷⁵⁰ მ⁷⁵¹ მ⁷⁵² მ⁷⁵³ მ⁷⁵⁴ მ⁷⁵⁵ მ⁷⁵⁶ მ⁷⁵⁷ მ⁷⁵⁸ მ⁷⁵⁹ მ⁷⁶⁰ მ⁷⁶¹ მ⁷⁶² მ⁷⁶³ მ⁷⁶⁴ მ⁷⁶⁵ მ⁷⁶⁶ მ⁷⁶⁷ მ⁷⁶⁸ მ⁷⁶⁹ მ⁷⁷⁰ მ⁷⁷¹ მ⁷⁷² მ⁷⁷³ მ⁷⁷⁴ მ⁷⁷⁵ მ⁷⁷⁶ მ⁷⁷⁷ მ⁷⁷⁸ მ⁷⁷⁹ მ⁷⁸⁰ მ⁷⁸¹ მ⁷⁸² მ⁷⁸³ მ⁷⁸⁴ მ⁷⁸⁵ მ⁷⁸⁶ მ⁷⁸⁷ მ⁷⁸⁸ მ⁷⁸⁹ მ⁷⁹⁰ მ⁷⁹¹ მ⁷⁹² მ⁷⁹³ მ⁷⁹⁴ მ⁷⁹⁵ მ⁷⁹⁶ მ⁷⁹⁷ მ⁷⁹⁸ მ⁷⁹⁹ მ⁸⁰⁰ მ⁸⁰¹ მ⁸⁰² მ⁸⁰³ მ⁸⁰⁴ მ⁸⁰⁵ მ⁸⁰⁶ მ⁸⁰⁷ მ⁸⁰⁸ მ⁸⁰⁹ მ⁸¹⁰ მ⁸¹¹ მ⁸¹² მ⁸¹³ მ⁸¹⁴ მ⁸¹⁵ მ⁸¹⁶ მ⁸¹⁷ მ⁸¹⁸ მ⁸¹⁹ მ⁸²⁰ მ⁸²¹ მ⁸²² მ⁸²³ მ⁸²⁴ მ⁸²⁵ მ⁸²⁶ მ⁸²⁷ მ⁸²⁸ მ⁸²⁹ მ⁸³⁰ მ⁸³¹ მ⁸³² მ⁸³³ მ⁸³⁴ მ⁸³⁵ მ⁸³⁶ მ⁸³⁷ მ⁸³⁸ მ⁸³⁹ მ⁸⁴⁰ მ⁸⁴¹ მ⁸⁴² მ⁸⁴³ მ⁸⁴⁴ მ⁸⁴⁵ მ⁸⁴⁶ მ⁸⁴⁷ მ⁸⁴⁸ მ⁸⁴⁹ მ⁸⁵⁰ მ⁸⁵¹ მ⁸⁵² მ⁸⁵³ მ⁸⁵⁴ მ⁸⁵⁵ მ⁸⁵⁶ მ⁸⁵⁷ მ⁸⁵⁸ მ⁸⁵⁹ მ⁸⁶⁰ მ⁸⁶¹ მ⁸⁶² მ⁸⁶³ მ⁸⁶⁴ მ⁸⁶⁵ მ⁸⁶⁶ მ⁸⁶⁷ მ⁸⁶⁸ მ⁸⁶⁹ მ⁸⁷⁰ მ⁸⁷¹ მ⁸⁷² მ⁸⁷³ მ⁸⁷⁴ მ⁸⁷⁵ მ⁸⁷⁶ მ⁸⁷⁷ მ⁸⁷⁸ მ⁸⁷⁹ მ⁸⁸⁰ მ⁸⁸¹ მ⁸⁸² მ⁸⁸³ მ⁸⁸⁴ მ⁸⁸⁵ მ⁸⁸⁶ მ⁸⁸⁷ მ⁸⁸⁸ მ⁸⁸⁹ მ⁸⁹⁰ მ⁸⁹¹ მ⁸⁹² მ⁸⁹³ მ⁸⁹⁴ მ⁸⁹⁵ მ⁸⁹⁶ მ⁸⁹⁷ მ⁸⁹⁸ მ⁸⁹⁹ მ⁹⁰⁰ მ⁹⁰¹ მ⁹⁰² მ⁹⁰³ მ⁹⁰⁴ მ⁹⁰⁵ მ⁹⁰⁶ მ⁹⁰⁷ მ⁹⁰⁸ მ⁹⁰⁹ მ⁹¹⁰ მ⁹¹¹ მ⁹¹² მ⁹¹³ მ⁹¹⁴ მ⁹¹⁵ მ⁹¹⁶ მ⁹¹⁷ მ⁹¹⁸ მ⁹¹⁹ მ⁹²⁰ მ⁹²¹ მ⁹²² მ⁹²³ მ⁹²⁴ მ⁹²⁵ მ⁹²⁶ მ⁹²⁷ მ⁹²⁸ მ⁹²⁹ მ⁹³⁰ მ⁹³¹ მ⁹³² მ⁹³³ მ⁹³⁴ მ⁹³⁵ მ⁹³⁶ მ⁹³⁷ მ⁹³⁸ მ⁹³⁹ მ⁹⁴⁰ მ⁹⁴¹ მ⁹⁴² მ⁹⁴³ მ⁹⁴⁴ მ⁹⁴⁵ მ⁹⁴⁶ მ⁹⁴⁷ მ⁹⁴⁸ მ⁹⁴⁹ მ⁹⁵⁰ მ⁹⁵¹ მ⁹⁵² მ⁹⁵³ მ⁹⁵⁴ მ⁹⁵⁵ მ⁹⁵⁶ მ⁹⁵⁷ მ⁹⁵⁸ მ⁹⁵⁹ მ⁹⁶⁰ მ⁹⁶¹ მ⁹⁶² მ⁹⁶³ მ⁹⁶⁴ მ⁹⁶⁵ მ⁹⁶⁶ მ⁹⁶⁷ მ⁹⁶⁸ მ⁹⁶⁹ მ⁹⁷⁰ მ⁹⁷¹ მ⁹⁷² მ⁹⁷³ მ⁹⁷⁴ მ⁹⁷⁵ მ⁹⁷⁶ მ⁹⁷⁷ მ⁹⁷⁸ მ⁹⁷⁹ მ⁹⁸⁰ მ⁹⁸¹ მ⁹⁸² მ⁹⁸³ მ⁹⁸⁴ მ⁹⁸⁵ მ⁹⁸⁶ მ⁹⁸⁷ მ⁹⁸⁸ მ⁹⁸⁹ მ⁹⁹⁰ მ⁹⁹¹ მ⁹⁹² მ⁹⁹³ მ⁹⁹⁴ მ⁹⁹⁵ მ⁹⁹⁶ მ⁹⁹⁷ მ⁹⁹⁸ მ⁹⁹⁹ მ¹⁰⁰⁰

2-სა. — შევისვენეთ. ამ სოფლის ბეჭედზე არის გამოსახული
სათიბელი, ნამგალი, ორთითი, მარგილი * და საბეგვი, რომლითა-
ცა ჰბეკვენ ძნას, ლეწვის მაგიერ. ძალიან მომეწონა ესრეთი გამო-
სახვა გლეხების ბეჭედზე.

3-სა. — გამოველეთ 40-ი ვერსტი უწყლო მინდორი და მოვედით
საბლაში; აქედამ 4-სა ნოვოსერლიევკას. სადაც ჩვენი მაიორი გავიხ-
და ავთ ხოლერით; მაგრამ ჩვენის ცდილობით და ექიმობით მო-
ვარჩინეთ: მალ-მალ ტანზე უსვავდით რომსა, სპირტსა და ვზელდით.

5-სა მოვედით სტავროპოლს²¹, სადაცა გამოგვიცხადეს ამ თვის
თექვსმეტამდის დარჩენა.

ეკატერინოლრადით აქამდის გზა არს ფრიად მოსაწყენი. თვა-
ლი ვერასა ხედავს, თუ არ შიშველსა მინდორსა, რომლისაცა არა
ჰსჩანს დასასრული. წყალი თითქმის არსად არს, თვით სოფ-
ლებშიაცა ჰსმენ კიდამ აუროლებულსა და ზოგან მწარესა წყალ-
სა. — კაცი ვერა იხილავს ამა ადგილსა შინა დაშთენილთა რასმე
ძველთა დროთაგან შენობათა, ვითარცა სხვათა ქვეყანათა შინა იბო-
ების ესრეთ ხშირად კვალნი წარსრულთა დროთანი, რომლისა ხილ-
ვითა წარმოგვიდგების წინაშე თვალთა ანუ დიდება რომლისამე
ხელმწიფისა და ანუ შემძლებელობა რომლისამე ერისა. — უწინ-
დელთა ამა ადგილის მფლობელთა თათართა არა დაუტევეს თვის
შემდეგ არცა ერთი ნიშანი თვისისა შემძლებელობისა. ჩინგის-ხა-
ნის²² ჩამოშავლობა ესე გამოვიდა თათარიიდამ, ვითარცა ყოვლად
შემქრელი ცეცხლი, და კვალი მისი იყო გაოხრება ქვეყნი ა მის,
რომელსაცა ზედა ვლიდენ ივინი. და თვის სადგურად აღმოიჩინეს
ადგილი ყაზანი²³ და ასტრახანი²⁴, ვიდრე ყირიმამდის. ნაწილი
ამათი იყო საქართველოშიაცა, რომელმანცა ჰსცნა ფრიადი საში-
ნელება მათი ომშია. აწ უწინდელის მხნეობის აჩრდილიც არლა
ჰსჩანს მათ შორის.

* ავტოგრაფშია: „მარგლი“.

6, 7, 8, 9, 10-სა ივლისსა. — სტავროპოლი. მცირედი ქალაქი, ესე არს ახლად აღშენებული. და თუმცა არა არს მდიდარი შენობითა, გარნა სწორე და განიერი ქუჩები ფრიად ამშვენებენ ქალაქსა, რომლისაცა აწინდელი ღენერალი ემზანუელ მკეცხეძე უშეტეს და უშეტეს განვრცლებასა. გარეშე ქალაქის მხარეებზე და ეგრეთვე შიგ ქალაქშიაცა (როზნა). ფრიად საამო სანახავი თვალათვის. თითქმის ყოველ სახლთან არს პატარა ბაღები, რომელსაცა შინა უდგასთ ხეხილი: ვაშლი, მსხალი, ქლიავი, ტყემალი და ალუბალი. — აქა არს ორი საყდარი რუსისა და ერთი სომხისა. ქალაქსა ამას არა აქვს მდინარე და სმენ წყალსა აქაც კებიდამ.

ქალაქთანვე არს მცირედი გორა, რომელსაცა ზედა ყოფილა უწინ მიწის ციხე, რუსთაგან აღშენებული; გარნა აწ ნხოლოდ დანგრეული ჰსჩანს თხრილი, რომლისა სიახლოეს ყოველს ორშაბათს არის ბაზარი, ესე იგი: დღესა მას შეიყრებიან გარეშე სოფლებით გლეხნი კაცნი, რომელთაცა მოაქვსთ გასასყიდლად ფქვილი, ქათმები, ინდოურები, საზაშთრო და სხვა ამგვარი სოფლის მოსავალი და ძალიან იაფობაც არის. — აქ იყო უწინ თათრის სოფელი და ეწოდებოდა ჩეთყარაღაჯ.

11-სა, კვირა დღეს. მე და მაიორი * წავედით წირვაზე. ხალხი იყო მრავალი, უფრო გლეხთაგანი, რომელნიცა არიან ფრიად მლოცავნი და მტკიცედ სარწმუნოებასა ზედა. — უნდა კაცმან მისცეს სიმაართლე ამათ, რომელ ყოველს სოფელში საყდარი არს ფრიად შემკობილი.

მაიორმა სადილათ დამმატიეა. — „საყვარელო გრიგოლ! — ჰსთქვა მაიორმა და ამოიღო ზანდუქიდამ აზარფეშა, — მოდი, ამით დღეს მოვიგონოთ საქართველო და დავლიოთ უკანასკნელი დაშთენილი ბუტილკა კახურის ღვინით“. — აზარფეშისა და კახურის ღვინის ხილვამ ფრიად გაჰახარა: ვინცა არა ყოფილხართ შორს უცხოს ქვეყანას, არ გეცოდინებათ ის სიამოვნე, ის ალტაცება, რომელსაცა ჰგრიანობს თვისისა მაშულით განშორებულნი, იხილავს რა გინა მცირედსა რასმე თვისისა მაშულისასა.

— „გერწმუნე მაიორო! — უთხარ მე, — რომ ამ ჟამით უფრო უშეტეს შემეყვარდით; ამისთვის, რომელ მეშამულენნი შენნი, ესე იგი რუსნი, არაოდეს დაუტევენ საქართველოს, თუ არა წყევითა და კიცხვითა; თუმცა ვიცით, რომელ საქართველოში მიიღეს მათ.

ბედნიერება, სიმდიდრე და უზალღესნი ხარისხნი, რომელსაცა არ არიან ღირსნი; და თქვენ კი გხედავთ პირველსა რუსსა, რომელიცა იგონებს საქართველოს ესრეთ სიამოვნებით“.

— „თოთხმეტი წელიწადი ვიყავ მე საქართველოში, — და ესოდენი დრო კაცისათვის არს თითქმის უსაყურესი. შენ ვიე იტაურს პაერს, ცხოვრებას ჩვეულებათა, ეპოე მუნ ყოველი, რაიცა აწ მაქვს, და ესეცა ჩემი საყვარელი ცოლი (ესე პსტჰვა და აკოცა მას). და ვიყავ მუნ კმაყოფილ ჩემითა ცხოვრებითა. საქართველოს არა ყოველნი იცნობენ, ოც წლამდის მიენზგავსება იტალიას. საქართველოს სადღეგრძელო იყოს!“

მიუვაჯახეთ სტაქნები და გამოვცალეთ; მაგრამ ძალიან ვნანობდით, რომ აღარა ვეჭონდა სხვაცა ოთხი და ხუთი საესე.

სალამოზე წავედით სასეირნოდ და შევედით კაპიტან ფრიდრაქსთან, ²¹ ცოლიან კაცთან, სადაცა წავეიკითხეთ ვაზეთებში სიკვდილი კონსტანტინესი ²² და დიბიჩისა ²³ და პეტერბურღში ხოლერის გამოჩენა და ხალხის აღრეულება.

ფრიდრაქსის ცოლმან წამაკითხა თვისი აღბომი, რომელსაცა შინა განკვირვებით ვიხილე ქართული ლექსებიც, დაწერილი ანტონ ყარ. ²⁴ მიერ:

ბულბული მწუხარია, ვარდი შემომწარალია,

ნარგის გზავნის წამლისთვის, თუმცა თვით მკურნალია.

მათარგნინეს რუსულად და ბევრი ვიცინეთ ამ ლექსებზედ. ვახშმათაც აქ დაგვპატიეს.

12-სა—დანნიშნეს კამანდით სოფელში დასადგომლად დუბოეკას, სადაცა ვიყავ 13, 14, 15, 16, 17.

მარტობამ ძალიან შემაწუხა და ამისთვის მოგელ ისევ სტავროპოლს. სადაცა გამოგვიცხადეს, რომ რადგანაც პეტერბურღის გზაზედ ძლიერი ხოლერა გაჩენილა, ამისთვის, ვიდრე სრულიად არ გაწყდება ეს სნეულება, აქ უნდა დარჩეთო. ძალიან მეწყინა ეს ანბაგი, მით უფრო უმეტეს, რომელ სტავროპოლშიაცა იყო ხოლერა, თუმცა არა ძლიერი.

3 სა აგვისტოს. — მოვიდა ღენერალი კნიაზი ივან ნიკოლაიჩი აფხაზოვი, დანიშნული ღრაფ პასკევიჩთან ²⁵ არმიაში პირისპირ პოლშელთა. ფრიად გვიამა ურთიერთისა ხილვა. შემდგომად სხვადა-

სხვათა უზნობათა პოლშის ბრძოლისათვის, ვიწყეთ საქართველო-ზე. — ახ! ვითარ ძლიერად და მართლიად აღსწერა აწინდელი მდგომარეობა საქართველოსა, რომელიცა უყვარს, ვითარცა ქეწმართ-სა ძესა მამულისასა. ვითარ მწუხარებითა უზნობდა ქვეყნულუბუნ-რომელთაცა აღზოცეს თვის შორის კეთილშობილურნი სიყვარული მამულისადმი და არიან მონებასა ქვეშე, დამდაბლებულნი სულითა.

უზნობა ჩვენი

კ ნ ი ა ზ [ი]: ღმერთო, ნუ მიიყვან რუსთა ესრეთსა განწირულება-სა შინა, რომელ იძულებულ იყვნენ დატევებად საქართველოსა, რომელიცა მყისვე შეიქმნების მსხვერპლად უწყესობისა, შინაგანისა განხეთქილებისა და ზედა-დასხმისა დაუძინებელთა მტერთაგან.

მე: საქართველო, შემდგომად რუსთაგან დატევებისა, ვგონებ იყოს ესრეთ ძლიერ, რომელ შეიძლოს დაცვა მტერთაგან სამზღვრისა თვისისა. ოცდაათს წელიწადს საქართველოს თუ არ მომატე-ბია ხალხი, ვგონებ არცა დაჰკლებოდეს*.

კ ნ ი ა ზ [ი]: არა ძალუძს: ამისთვის, რომელ პოლიტიკებრი მდგომარეობა მესამზღვრეთა სახელმწიფოთა აზიასა შინა ფრიად შეიც-ვალა. ვის უხილავს ყიზილბაშისა და ოსმალოს ესრეთი გაწყობილი ჯარი და ესრეთი თოფხანა. საქართველო, იქნების რა დატევებულ რუსთაგან, ვითარ წინააღუდგების მათ. ერეკლე იყო ჰკვიანი და მხნე მეფე: ხედვიდენ მას მხნეობის მაგალითად თავადნი და აზნა-ურნი, რომელთაცა უყვარდათ მამული, სარწმუნოება, მეფე და იბრძოდნენ ვითარცა ლომნი, — მაშინ, ოდესცა ყიზილბაშთა, ბუნე-ბითად მხდალთა, არა ჰქონდათ არცა წესი ჯარში და არცა მხნე-

* ამის შემდეგ გადაზახულია: „გარდა ამისსა, ტბილისის წაზდენა აღა-მაჰმად-ხანის მიერ იყო დიდი შეცოთმა ყიზილბაშთათვის, ამისთვის, რომელ ამა მიზე-ზით დაუმეზობლდნენ მათ რუსნი, ესოდენნი საშინელნი მათთვის მესამზღვრენი, და ვგონებ, რომელ ყიზილბაშთა და ოსმალთ არღა მოინდომონ, რომელ საქართ-ველომ კვლად მოსთხოვოს მფარველობა რომელსამე ძლიერსა სახელმწიფოსა“.

ეს ადგილი ავტორს გადაუზახავს იმიტომ, რომ მსგავსი მსჯელობა მას ჩაუ-მატებია დიალოგის მომდევნო ნაწილში.

ობა სპასალართა; მაშინ, ვამბობ, ქართველთა შეეძლოთ ბრძოლა პირისპირ მათთა. ხოლო აწ გამოიცვალა დრო და შეიცვალნენ იქნებაცა, გააწყეს მათ რელული³¹ და ჩვენ ველარ ძალგვიძს, რომ გაწყობილს ჯარს ვებრძოლოთ ისევ იმ ღონისძიებით, ვითარცა სწორედნენ მეფეების დროსა. რელულსა უნდა ვებრძოლოთ რელულითვე. ნუ გგონია, რომ ჩვენის გლეხების თოფი იყოს სახმარ ომში, რომელსაცა სამჯერ ვერ ესრვის საათში, მაშინ ოდესცა მინუტში უნდა ოთხჯერ მაინც ესროლოს*; ერთის სიტყვით, საქართველო ურელულოთ ვერცა ერთსა თვესა გაუძლებს მტერთა.—და, გარდა ამისსა, ოცდაათმან წელიწადმან ფრიად შეჰსცვალა ერი. არღა მდგომარეობს ჩვენ შორის იგი მხნეობის სული, რომლითაცა იქნებოდნენ უწინ.

მე: რელულის გაწყობა ადვილად მოხდება საქართველოში; ამიტომ რომ, იქნებთან რა თვით დამცველნი თვისისა საზღვრისანი, თვალთ დანახვენ რელულის სარგებლობასა; თვით მეფე ერეკლემაც იცოდა უმჯობესობა რელულისა და გააჩინა მორიგის ჯარი, და მაშინ არცა ერთი ტყვე არ დაკარგულა.—ამას ადვილად მოახდენენ მაშინ იგინი, ვინცა დარჩებიან ერის** მმართველად, და ვაგჟაკობაში ქართველნი ნაქებნი არიან და უყვარსთ მიპულიცა; ესე დამტკიცდების მით, რომე საქართველო, ესრეთი მცირედი სამეფო, ვერ დაიკავდა ვერცა სამზღვარსა თვისსა და ენასა და ვერცა სარწმუნოებასა, თუ არ განსხვავებულითა ვაგჟაკობითა და სიყვარულითა მეფეთა და მამულისადმი.—ისტორია წარმოგვიდგენს მრავალჯერ საქართველოს გაოხრებულს და კვალად აღდგინებულს არაარაისაგან. ესრეთთა საკვირველებათა აწარმოვებს მხოლოდ მხნეობა და სიყვარული მამულისა და სარწმუნოებისადმი.—გარდა ამისსა, აწ თვით ყიზილბაში და ოსმალთა ხედვენ შეცთომილებათა თვისთა, რომელ საქართველომ, მათგან შეიწროებულმან, დაუშვობლა ესდენ საშინელი მათთვის მეზობელი რუსეთი და არღა მოინდომებენ, რომელ საქართველომ კვლავცა მოსთხოვოს მფარველობა რომელსამე ძლიერსა სახელმწიფოსა ევროპასა შინა. ყიზილბაშნი ჰსწყევდენ ალა-

*შემდეგ გადახაზულია: „გარდა ამისსა, ერთის კაცის პატრონა შგორის თოფისათვის არ განოცდება“. ** პირველად ავტორს დაუწერია „ხალხის“, შემდეგ გადაუხაზავს.

მაჰმად ხანს ტფილისის წახდენისათვის, რაიცა იყო მიზეზად რუსების გადოსვლისა.

კნიაზ [ი]: მართალ არს, რომე ქართველნი არიან მხენილნი გარნა/რელულის გაწყობა აგრე ადვილი ნუ გგონია, ამიტომეც ქვეყნულად
ლის დაწყობის დროს, ჯერ-არს პირველად შევიდნენი ქალაქითქმ
საღდათად, სამაგალითოდ სხვათათვის, პირველნი თავადნი და აზნა-
ურნი, რომელთაცა აქვთ პატივი და ხმა გემაბულეთა შორის თვის-
თა; ჯერ-არს მათდა, რათა შეჰსწირონ მსხვერპლად სიმღიდრე და
თვით სიცოცხლეცა, ვისაც ვითარ ძალუსა, საზოგადოობისა ბედ-
ნიერებისათვის, და არა მიხედოს საკუთარსა თვისსა სარგებლობა-
სა; ამით ოდენ ჩაიყრება მტკიცედ საფუძველი რელულისა.—აბა,
ჩემო გრიგოლ! დაჰისაბელე გინა ერთი კაცი, რომელჰანცა დასდევს
ნაწილი სიმღიდრისა თვისისა საზოგადოობისა სარგებლობისათვის.
ესრეთი მსხვერპლი არს სათნოება, რომელსაცა ჰგრძნობს მხოლოდ
გონებითა და გულითა განათლებული კაცი. უმეტარი და უმსწავ-
ლელი ვერა მიხვდების ამა ამალუებულსა გრძნობასა, რომელსაცა
აწარმოებს მხოლოდ სიყვარული მამულისადმი. თქვენ, ახალგაზდა-
ნო! თქვენ უნდა ეცადნეთ ყოვლის ღონისძიებით მამულისათვის. პირ-
ველად უნდა ისწავლოთ, გონება განინათლოთ, და მაშინ დაინახავთ
და გაშართავთ ნაკლულოვანებათა. და ამა მიზეზით ვამბობ, რომელ
ღმერთმან ნუ ინებოს საქართველოს დატეგება რუსთაგან ას წლამ-
დის; მაშინ აღარა მეშინის, ამისთვის, რომელ საქართველოს ეყო-
ლება მას დროსა მრავალნი მსწავლულნი კაცნი, საზოგადოება შე-
იცვლება, იგრძნობს ყოველსა საპროცესასა, და ყოველი კეთილი,
ახალი სასარგებლო დაწყობილება ადვილად აღსრულდების; ახლა
ვინ იკისრებს და ან ვინ გაუგონებს.—აწინდელი ჩვენი საზოგადო-
ობა არს მკვდარ მამულისათვის. მსცხოვრებენ უსაგანოდ, დევნე-
ტებიან უგზოდ, ვითარცა ბნელსა ღამესა შინა: ყოველი ფიქრობს
საკუთარისა თვისისა სარგებლობისათვის, რომლისა მისაღებელად
არა მიხედვენ არცა სირცხვილსა და არცა უპატიურსა გზასა, რო-
მელსა ზედა ვლენან. ანგაარება არს მათთვის თაყვანსაცემი კერპი,
რომლითაცა გვეკარგება პატიოსნება; გარნა ნუ გგონია, რომელ ესე
იყოს ბუნებითი თვისება ქართველთა; არა, ესე არს მხოლოდ ნა-
ყოფი ოცდაათის წლის მორჩილებისა.

მე: ამა ერისა სულისა დამდაბლებასა ადვილად აღზოცენ იგინი,

ვინცა იქნებიან, შემდგომად რუსთაგან დატყვევისა, ერის შინა-
ველნი, უკეთუ იქნებიან გონებიან და შორსმხედველნი, იქნებ-
ბის მათ ხელში, აღაშენებენ და გააწყობენ სასწავლებელთა; სხვათა
სახელმწიფოთაგან მოუწოდებენ მსწავლულთა კაცთა, რომელნიცა
თა, რომელნიცა იქნებიან პირველნი მთესველნი სწავლისა და
ლოსნობათა საქართველოსა შინა, და შემდგომად რაოდენთავე წელთა
ნაყოფი უფველად აღმოცენდების, მათ უფრო უმეტეს, რომელ
ქართველთა აქვსთ ბუნებითი გონება.*

ქნიაზ [ი]: ეგე ყოველი შესაძლო არს, გარნა ჯარისა და სასწავ-
ლებელთა შენახვისათვის საქირო არს ხაზინა; საქართველო არს ლა-
რიბი სამეფო, და სხვა რომელი სახელმწიფო გვენდობა ჩვენ ეა-
ლად.— გარდა ამისსა, საქართველო არს დაგლეჯილ ნაწილ-ნაწი-
ლად. აღუქსანდრე მეფის²² შემდეგ, რომელწინცა განუსჯელად
განაყო საქართველო, — ქართლი, კახეთი, იმერეთი, საათაბაგო, ლუ-
რია** — მის დროთ აქამომდე იყვნენ ურთიერთის მტერნი და სისხ-
ლი ინთხეოდა მოუწყვეტელ. აწ ძლივს შეერთდნენ და ამიერით-
გან უნდა შეერთხორცდნენ და შეადგინონ ერთი მთელი: წებოთი
მიკრული არ დადგების დიდს ხანს, თუ მზე არ შეაერთებს და არ
შეადღუღებს მას. ჩვენი მზე არს დრო; დრომან უნდა განგვანათლოს,
გვასწავოს ურთიერთთა და მამულისა შეყვარება და შეგვაერთოს ერ-
თითა გულითა, ერთითა ფიქრითა ყოველნი ნაწილნი ძველისა სა-
ქართველოსანი; მაშინ იქნების, თუშკა არა ფრიად ძლიერ, ვი-
თარკა სხეანი სახელმწიფონი, — გარნა შემძლებელ დაცვად თვისისა
სამზღერისა. გარეშემოზღუდულ არს რა საქართველო მტერთაგან,
ჯერ-არს, რათა ყოველი ქართველი აღინთოს მამულის სიყვარული-
თა და თვითოეულმან აღირჩიოს გზა ლეონიდისა.²⁴

იმერთი არს მოწამედ, რომელ მთლად ქართველთ არ უყვარსთ
ეგოდნად მამული თვისი, რაოდენათაც მე მარტო, ასე რომ, თუ
სიკვდილითა ჩემითა შეიცვლებოდეს საქართველოს მდგომარეობა
ესრეთ კეთილად, ვითარკა მსურს მე. წამსავე ამას სიხარულითა გა-
დაფარდებოდი ფანჯრიდამ სასიკვდილოდ. — კვალად ვამბობ, რომელ
დრომ, დრომ უნდა აღადგინოს საქართველო.

* ამის შემდეგ გადაზახულია: „და მახვილ მესხიერება“. ** ამის შემდეგ გადა-
ზახულია: „აბზახეთი“.

ემისა ამას შემოვიდა პოდპოლკოვნიკი ილინსკი³⁵ და მიგვიწვიან ჩაიხედ, ლაპარაკი შეესწყვიტეთ და წავედით მასთან აქ გაქვით პოლკოვნიკი ფლიდ³⁶ და დაერჩი აქვე ვახშმათ.

4-სა აგვისტოს.—დილა ადრიან მიველ აფხაზოეთან იყო მზად წასასვლელად. მივე წიგნი ჩემს ემას ზაქარტაძის მელიცა ჩავაბარე. გამომესალმა, დამლოცა და მომცა ფოჩტაში წიგნები გასაგზავნად.—ამივე დღეს სალამოს მოვიდა ღრაფ სიმონიჩი³⁷, რომელთანაც მიველ მეორეს დღეს 5-სა აგვისტოს და ძალიან იამა ჩემი ნახვა.

6-სა.—ვიყავ წირვაზე ფერისცვალობის დღეს, სადაცა აკურთხეს ვაშლი ყურძნისა ნაცვლად; მომაგონდა საქართველო და მისი ჩვეულება დღესა ამას. ამოვიოხრე და ოხრვა ჩემი დაიკარგა ჰაერში და ესმა არავის. ვახშმათ მე და ლელ[შერტი]³⁸ ვიყავით ერთად და საამურის უზნობით განვატარეთ მეორეს საათამდის.

7-სა. ღრაფ სიმონიჩმა დაგვატიცა გამოსალმების სადილზე, რომლისა შემდეგ გვაკოცა და გაემართა პეტრებურლისკენ. კახურის ღვინის სმა დღესაც მეღირსა: არა ვფარავ, რომელ მის კუპრის სუნიცა იყო საამოდ ჩემთვის.*

29-სა აგვისტოს.—გამოვესალმე ზახარ იოსებჩის სულხანოვს და შალიკოვს⁴⁰, რომელთა თანა ერთად ვიდევ ერთს თვემდის და ფრიად მზიარულად გავატარეთ დრო.

30-სა.—გავიციან შარვაშიდძე,⁴¹ მონავალი პეტერბულით, რომელიცა ანაზღეულად შემოვიდა ჩემად. კარგი ყმაწვილი ყოფილა, დიახ მიამა იმის გაცნობა; უამბე საქართველოს ანბები და გზის მდგომარეობა. ორ საათამდის დაჰყო ჩემთან.—გამოსალმების დროს წიგნები გავსცვალეთ, იმან პეტერბულში გამატანა და მე ტბილისსში, სადაცა მიეშურებოდა წასასვლელად.

1-ს სექტემბერს. გამოვედით სტაეროპოლით. დღე იყო სიციხიანი. გზაზე შე[მ]ხვდა პოდპოლკოვნიკის ტიმერმანის⁴² ცოლი, მიმა-

* აქ მთავრდება „გზავრობის“ გადათვორებული ნაწილი.

ტექსტის დასასრულს ავტორს მიუწერია: „(აქედამ) (ეს) უნდა დაიწყოს—29-სა აგვისტოს გამოვესალმე...“ აქვე დაუსვამს გამოტანის ნიშანი (*). შემდეგ, შესაბამისი ტექსტის დასაწყისში, გვხვდება გამოტანის ნიშანი და ფრაზილებში: „ეს“. ასეთი მინაწერი გრ. ორბელიანის მხრივ გასაგებია, რადგან ტექსტის გაგროვლება მართლაც, ხელნაწერის დასასრულს გვხვდება. (ლენინგრ. ფონდი, XXI).

ვალი საქართველოში.—განვლენ 32 ვერსი და მოვედ მოსკოვისკის სოფელში, სადაცა დამპატიება მთვრალმა მღვდელმა, რომელიცა კარგულად ვებეწებოდა არაყის სმას და მერმე წამეჩხუბა, რა რომ სიყვარულს არა სვამო, — შენ უთოოდ ნებსრისტი ხარო (ესე იგი ვაქანდულის წიგნი). ძლივს მოვიშორე თავი დამ. აქედამ გავიარე კვალად 16 ვერსი და დავიღამეთ დონსკოისში.

2-ბა.— მოვედით ბეზოპასნაში, 20 ვერსი, სადაცა გამოვიცვალეთ ურმები და დავიღამეთ პრელრადნას. 22 ვერსი. ამ გზაზე დგანან, ქვის კაცები მუხლებამდის ნიწაში ჩაფლულნი, ზოგისა სახე არს დედაკაცისა. — ვგონებ, ესენი იყვნენ ოდესმე კალმუხთა ღმერთნი. ამისთვის რომელ სახე და ქუდი არს გამოსახული კალმუხისა, რომელნიცა მრავალნი ჰსცხოვრებენ აწცა ამა მინდორსა ზედა. — აქაურნი გლეხნი უზნობენ, ვითომც უწინ ცოცხალნი კაცნი გაქვებულან თავის ცოდვით.

3-ბა.— გამოვლეთ მედვედის კოლოდეცი, 18 ვერსი, და მოვედით ლეტნიკში. 30 ვერსი.

4-ბა.— გავიარეთ პესჩანიე კოპანი, 24 ვერსი, და დავიღამეთ ვანუჩის ელარლიკს, 25 ვერსი, რომელსაცა უწოდებენ მართლად (ვანუჩად) მყრალად. — აქედამ დაიწყება დონის ყაზახების მამული.

5-ბა.— ამ სოფლის ახლოს ჰსდგას გორაკზედ საყდარი, რომლისა გაღაფანში მარხია დეისტვიტელნი კამერლერი სვისტუნოვი¹⁵, გარდაცვალებული 1818 წელს მთავეს წყალზე. საფლავზე ჰსდგას მარმარილოს პამიატნიკი, რომელსა ზედა დაყუდებული მარცხენას ხელზე დედაკაცი თეთრის მარმარილოსი ჰსტირის და მარჯვენით უჭირავს ფიალა (ბიყა). მშვენიერი ხელოვნება არს.

ნოვოიელორლიკს გამოვიცვალეთ ურმები, 24 ვერსი, და დავიღამეთ მეჩეთინსკის სტანიცაში¹⁶. 26.

6-ბა.— დღე იყო ძალიან წვიმიანი, ხარების ურმებით მოვედით კალანციკის სტანიცაში, 28 ვერსი, რომელსა ჩამოუდის მცირედი მდინარე კალანციკი. აქ ვმზადებოდნენ ყაზახები საქებნელად ავახაკთა, რომელნიცა აღმოჩენილიყვნენ ამა მინდორებში. — რადგანაც არ იყო მოზადებული ურმები, ამისთვის აქვე დავიღამეთ.

7-ბა.— გამოვლეთ სტანიცა ანუ ყაზახის სოფელი, სადაცა გამოვიცვალეთ ურმები. რა მოვახლოვდით ამ სოფელსა, გამოჩნდნენ ქალაქნი როსტოვი¹⁷, ნახჩევანი¹⁸, დიდი სოფელი აქსაი და ჩერქასკი

სახეცა აქვსთ დედაკაცთა ფრიად განსხვავებული რუსთაგან: შავ-
თვალწარბნი აქვსთ ჩერქეზული, სახისა დაწყობილება აქვსთ ნო-
ღური და კალმუხური, სითეთრე აქვსთ რუსისა. უკრქუნულნი

წირვის შემდეგ გამოვედი აქსაიდამ და მოვედი მქალაქსა ჩქარასკეჲს
ჩერქასკეჲსი 17, 25 ვერაი, მდინარესა ზედა დონესა.

9-სა.— შევიხვენეთ. აღწერა ამა ქალაქისა, ყაზახების გამოჩენა,
ჩვეულება შათი, ომი, სათავე დონისა და მისი მდინარეობა, ხალ-
ხის სიკახმპავე.

ამ ქალაქის შესავალთან არის გაკეთებული ტრიუმფალნის კარი,
რომლისა მარჯულ და მარცხნივ ჰსდგანან მარსი და მინერვა და
ხელითა უჩვენებენ შესავალსა, რომელსა ზედაცა ზევიდამ ორთა
ანგელოზთა უპირავსთ გვირგვინი და რტო დაფნის ხისა. კარის
თავედ სამხედრო არმატური არს გაკეთებული, რომლის ქვეშ
ჰსწერია ლექსი ესე ოქროს ასოებით:

Объемлени восторгом, радостью сердца,
Слешать во сретение монарха и отца:
Се Александр днесь тужо благодсть вам явил,
Чем в первый раз Великий Петр нас озари.

ესრეთი კარი ჰსდგას ქალაქის გასავალშიცა; 1817 წელსა არს
გაკეთებული კარნი ესე ალექსანდრე ბელწიფის⁴⁸ მოსვლისათვის
და ახლა კი ძალიან დაძველებულა.

ღრაფ პლატოვემა⁴⁹, რომელიცა იყო ატამანი დონის ყაზახები-
სა, ვადმოასახლა აქაურნი მცხოვრებნი ძველ ჩერქასკიდამ, რომელ-
საცა შინა ზაფხულში, დონის აღიდების დროს, ნავებით დადიან
ქუჩაში, ესრეთ დაჰყარავს ხოლმე დონი ქალაქსა ამას, და ამა მი-
ზეზით აღმოაჩნია საქალაქოდ ადგილი ესე ნოვოჩერქასკეჲსი, თუმცა
ვგონებ, რომ უმჯობესი იქნებოდა აქსაი საქალაქოდ, ამისთვის,
რომელ იდგებოდა დონის მდინარეს კიდესა ზედა და ვაჭრობითა
უმეტეს გამდიდრდებოდა.

10-სა.— წაველ ღრაფ პლატოვის საფლავის სანახავად, რომელი-
ცა არს ჯერ შეუსრულებელს სობოროსთან, რომელიც არს მისგან-
ვე დაწყებული; საფლავზე ჰსდგას მარმარილოს პამიატნიკი, აღშე-
ნებული ძისა მისგან; ერთსა მხარესა ზედ ჰსწერია ოქროს ასოებით:

ღრფ მთვეი ივანოვის ძე პლატოვი —
ღიბადა 1751 წელსა ნ-სა აგვისტოსა
სტაროჩრქაზსკის სტანიცაში,
გარდაიცვალა 3-სა იანვარს 1818 წელსა.

ეროვნული

მეორეს მხარეს გამოსახულ არს ძე მისი მწუხარე, ზნეობიანი და
ხისა და უჭირავს ფარი და ოქროს ასოებით ჰსწერია (ოტკუ ბლა-
ლოდარნი სინ). პამიატიკზე ძვეს კივერი და ატამანის ბულაფა მო[ო]-
ქროვილი.

ამა დონის მამაცმა განადიდა სახელი ყაზახებისა ღირსსახსო-
ვარსა ბრძოლასა შინა-1812 წელსა. იმპერატორმა ალექსანდრემ
თაყვანისცა ამის საფულავს გამოსაჩინებელად მისთა ღირსებათა და
სამსახურთა.

ყაზახნი არიან რიცხვით 250.000-მდის სულნი.—აქაურთა კე-
თილშობილთა არ შეუძლიანთ ჰყვანდესთ ყაზახნი ყმად: ესენი არიან
თავისუფალნი და მხოლოდ მოვალენი, რომ თავის ცხენით და ია-
რალით უნდა საომრად გავიდეს, როდესაც ერგება რიგი.—რა შე-
იქმნება ყაზახი ჩვიდმეტის წლისა, მაშინ დაიფიცებს და აღირი-
ცხება უყვე სამსახურში 25 წლამდის.

ამ დღეს გამოვედით ჩერქასკით და დავიღამეთ ბობრიკოვში, 56
ვერსი.

11-სა.—აქედამ გაგზავნილ ვიყავ წინ ჩემის კამანდით; გავიარე
სოფელი ლიხოე, 22 ვერსი, და დავიღამე კამენსკის სტანიცაში,
რომელიცა ჰსდგას მდინარის დონეცისა ნაპირას, 22 ვერსი. აქ გა-
ვიცან ლეკარი ფედორ ვასილევინ მალახოვი ⁵⁰.

12-სა.—დავიღამეთ ასტახოვს, 12 ვერსი, მდინარესა დლუბო-
კოვზე.

13-სა.—მოვედით ფრიად გვიან ღამე სვინოვს.

14-სა.—ნიცნეე ლაზოვიე, 30 ვერსი, და დავიღამეთ სესტრაკო-
ვოს, 20 ვერსი

15-სა.—სუხოლოლის პოსტი, 29 ვერსი, კაზანსკის სტანიცა,
15 ვერსი, სადაც გავედით პარომით მეორედ მდინარესა დონსა, რომ-
ლისა ნაპირს გადმოვარდი პოვოზკით და ძალიან ვიტკინე მკლა-
ვი.—ამ სტანიცაში ჰსდგას ლამაზი საყდარი, რომლისა გალავანში
ვნახე მოხუცებული, გადამდგარი მატროსი, რომელსაცა 28 წელი-
წადი ემსახურნა ზღვაზე და დაბრუნებულა თავის სახლში, არღა-

ვინ დახვედრია თავის ნათესავთაგანი. ამისთვის აღმოუჩნევს ერთი კუთხე ამა გალანისა, განსატარებლად დამწარებულთა სიტყვისა დღეთა. — ამოვიოხრე და ვჰსთქვი: ვითარ ბედნიერ არს იგი, ვისცა სიცოცხლესა თვისსა ატარებს სახლსა შინა მამისა **მეფისა**.
შუალ ნათესავთა თვისთა მოსვენებით. **ზიხტლიჩისეჰ**

დაბნელდა რა მოვედით დედოვის სოფელში. მკლავის ტკივილმა არ დამაძინა მთელი ღამე.

16-სა. — შევისვენეთ. — სოფელი ესე ჰსდგას მდინარისა დონის სიახლოეს, რომლისა ნაპირი არს ტყიანი. აქ ყოველს სახლზედ არს მიკრული პატარა შავი ფიცარი, რომელსაცა ზედა არს გამოსახული ზოგან ბოჩკა, ზოგან ნიჩაბი, კიბე, ცული, დიდი ჩანგალი და სხვანი ამგვარნი იარაღნი, რომლითაცა მაშინვე უნდა მიეშველნენ, სადაცა მოეკიდება სახლსა ცეცხლი. ესრეთი კარგი დაწყობილება არს ყოველს რუსების სოფელში.

აქაურნი მცხოვრებნი არიან მალოროსსიელნი, რომელთა დედა-კაცნი იტმენ ტანისამოსს ფრიად საძაგლად: პერანგი და წელქვეით მაგრა მოჭირებული მატყლის შალითა და ანუ უბრალო მაუდითა შეადგენს მათსა ტანისამოსსა.

აქედამ დაიწყება უკვე ვორონეჟის ლუბერნია⁵¹, ანუ ნამდვილი რუსეთი.

17-სა. — გავიარეთ რა სოფელი შიჩოვი, 23 ვერსი, ჩემი პოვოზკა კვალად გადამიბრუნდა, ფეხები თოკებში გამებლანდა, ცხენები დაფთხნენ და მათრიეს დიდს ხანს, ვიდრემდის სალდათებმა ძლიეს არ დააყენეს ცხენები. ბედნიერება ჩემი იყო, რომ ცოტა ქვიშიანი ადგილი იყო. სალდათებმა ძლიეს ამაყენეს და ღმერთს მადლობა შეეჰსწირე, რომ დაერჩი ცოცხალ; თუმცა სრულიად ვიყავ დამსხვრეული. — შუადღისას მოვედით სოფელს მამონს, დონის პირზე. — სახლის პატრონმა მომიმზადა მაშინვე აბანო და მართლა ძალიან მარგო.

18-სა. — გამოვლეთ კოზინის პოჩტა, 20 ვერსი, და მოვედით შუადღიდან მეორე საათზე ქალაქს პავლოვსკს⁵². 19 ვერსი. — დიდი მოსავალი ჰსჩანდა პურისა მინდორზე. — ქალაქი ესე ჰსდგას დონის სიახლოეს და ფრიად არს მცირე, რომ უწოდონ ქალაქად; თვით შენობითაც არს ღარიბი. ადგილი არს ქვიშიანი, ასე რომ თვით ქუჩებშიაც უძნელდება კაცს სიარული: ეტყობა ფრიად, რომ ანუ

დონი უწინ აქ მდინარეობდა და ანუ ადიდების დროს ჰქარაიდა ამა ადგილსა.—აქ არის ოთხი საყდაოი.

19-სა.— მოვედით სოფელს ლოსევა, 21 ვერსი, რომელიცა ეკუთვნოდა მიცვალეულს კონსტანტინეს ცესარევიჩს⁵⁵ აქ კირიჭილი პატივა ამა სოფლის ზედამხედველმა, სადაცა წავიკითხეთ დონის ვის გაზეთებში ვარშავის აღება და პასკევიჩის ვარშავის თავადობა⁵⁶.—გემრიელის ზაკუსკის შემდეგ გამოვესალმეთ სახლის პატრონს და მოვედით სოფელს შესტკოვს. 14 ვერსი.

20-სა.—გავიარეთ ქვეითი იკორეცი, 34 ვერსი, და დავიღამეთ მოკაისკში⁵⁷. 27 ვერსი. განსაკვირველი მოსავალი ჰსჩინდა პურისა; მთელი მინდორი იყო სავსე პურის დიდროანის ძნებით, დადგმულნი თივასავით.—ფრიად მდიდარია ეს ლუბერნია პურითა.

აქ შემხვდნენ თერთმეტი ურემი, კვერცხი მიქონდათ მოსკოვს გასასყიდლათ.

21-სა.—ბალაჩოვკას გამოვიცვალეთ ურემები. 23 ვერსი. დღე წვიმიანი იყო და მივედით უსმანს, 15 ვერსი, სადიდგანაც ჰსჩინს საყდრები ვორონეცისა⁵⁸, სადაცა მოვედით მეორეს საათზე შუადღიღამ.—აქ გავედით მდინარესა ვორონეცს ხიდზე, რომელსაცა ქვითა ჰკირწყლავდნენ. 12 ვერსი. შევედით ქალაქში, რომელიც არს ლამაზათ აშენებულ, განსაკუთრებით იგი ნაწილი ქალაქისა, რომელიცა არს მოსკოვის მხრისკენ.—ძალიან ვნანობდი, რომ არა მქონდა დრო კარგად გამეჩხრიკა ქალაქი.—ტრაბტირში ევაშეთ სადილი მე და სიგრ.⁵⁹ ვითამაშეთ ბილიარტი და ბევრი ვიციინეთ დამთვრალს კომისიონერზე, რომელიცა ეჩხუბებოდა ტრაბტირჩიკს.—აქედამ გამოვედით სამს საათზე სადილს უკან და მოვედით ბინდისას გივოტინოესში, 25 ვერსი, რომელიცა ჰსდგას ტყეში.

22-სა.—შევისვენეთ გივოტინოის, რადგანაც არ იყო მომზადებული ურემები. სოფელი ესე არს მცირედი და ფრიად ღარიბი.—ცა მოიღრუბლა შავად და მთელი დღე და ღამე-ჰსწვიმდა.

23-სა.—გამოვედით ამა სოფლიღამ, გზა იყო ძალიან ატალახებული, ცა იყო მოღრუბლული და ცივი ქარი ჰქროდა ჩრდილოეთით. გავლეთ სოფელი ივან ღრილორიჩის სენიავეინისა⁶⁰, რომლისა სახლი და მისი ხოზიასტენას შენობანი უცხოდ იყო აშენებული. გამოვიცვალეთ ურემები. ხლეწოე, 30 ვერსი, და მოვედით დამე ქალაქს ზადონსკს⁶¹, 27 ვერსი, რომელიც ჰსდგას დონის მდინარესთანა და არს პავლოვსკზე უცუდეს.

24-სა. — გამოვედით მდინარესა დონსა მესამედ, ხიდზე გავედით ბუღს ნაგებზე. — რვა ვერსზე არს სოფელი მშენიერი, სახელად სეკლინეც, რომელიცა ეკუთვნის მიკულინს⁶⁰. ამათ თვის ხარჯით აუშენა გლეხთა თვისთა ქვეითკირის სახლები, პლანზე დახატულია⁶¹ მიტით. აქვე აქვა ამას თვისი სასახლე — ფრიად მდიდარი ერთი ბალი და ორანგერეია. ამ სოფლიდამ ცხრა ვერსტზე არის ამისვე სოფელი იზვოლკა, აგრეთვე აშენებული მდიდრად. — აქედამ ორს ვერსზე გამოვიცვალეთ ურმები; გზა იყო ტალახიანი და ძალიანაც ციოდა, თუმცა იყო მზიანი დღე. მოვედით ქალაქს ელევს⁶², რომელიცა არა არს დიდი, გარნა ფრიად შეგობილი ქალაქია, რომელსაცა ჩამოუდის მდინარე სოსნა. — საღამოზე, ურმების გამოცვლის დროს, პოლიცმეისტერმა მიგვიპატივია ჩაიზედ მე და მაიორი ხი... პოლიცმეისტრის ცოლმა, რომელიცა იყო ლამაზი, დაიწყო ფორტოპიანოს დაკვრვა, და ჩემი გულისთვის იმღერა ახალ ალნაგო⁶³ და ათმაბუტაშლარო⁶⁴. მეც დიდი მადლობა უთხარ და ვაქე მისი ხმა და ლამაზად გამოთქმა ქართულად. მაიორმაც ლიტარაზე დაუკრა, ერთის სიტყვით, ნეჯლიში გაიშართა. ამ შექცევამი ვახშმის დროც მოვიდა. — პოლიცმეისტარი უწინ გუსარი ყოფილა. მაშასადამე უყვარს ჩაყლაპაცა. მე ვასწავლე ალავერდი — იახშიოლ და ძალიანაც მოეწონა. ვახშმის უკან პოლიცმეისტრის ცოლს დაუწერე ალბომში სახსოვრად ლექსები:

როს გარდაშლიდე,
მეც დამხედავდე,
გაიღიმებდე,
მომიგონებდე.

მარამა ვამე თუ ვსრეთ ვარ შესაბრალო ბედისა,
რომ არლა მოგაგონდები მეორეს გარდაშლამდისა.

შუალამისას გამოვესალმეთ და მოვედით განთიადისას ისპალნის.
27 ვერსი.

25-სა. — გამოვიცვალეთ ურმები ნიკოლაევკას, 18 ვერსი. ვავიარეთ ქალაქი ეფრემოვი⁶⁵, 22 ვერსი, დიახ ცუდი, და დავიღამეთ სოფელსა ბოლშიე პლოტი. 18 ვერსი.

26-სა. — ვავიარეთ სოფელი ნიკიტინსკი ღრაფის ზობორიციისა⁶⁶, 27 ვერსი, და დავიღამეთ ქალაქსა ბოლოროდიცკში⁶⁷, 25 ვერსი, რომელიცა ემგზავსება უფრო სოფელსა, ვიდრე ქალაქსა. — საღამო-

აღწერა ქორნილისა

ვიდრემდის უფროსი ძმა არ დაქორწინდების, უმცროსსა არა
ძალუძს დაქორწინება; ეგრეთვე უმცროსი და ვერ გაახოციდება,
ვიდრემდის ჰყავს გაუთხოვარი და უფროსი.

უმცროსსა არა დაქორწინდება უმცროსსა არა ძალუძს დაქორწინება

27-სა.— განვლეთ სოფელი დიდლოვო, 25 ვერსი, და მოვედით
სალამოზე ქალაქს ტულას¹¹, სადაცა მომცეს სახლი დასადგომად
ტბილისის ლოსტინიკაში. აქ დავრჩით სამი დღე.—აღწერა ამა ქა-
ლაქისა, ზავოდებისა. ანგლიჩანი ნედერჟონსი¹². თეატრი.

1-სა ოკდომბერს.— განვლეთ ქალაქი სერპუხოვი¹³ მდინარესა ზედა
ოკას, რომელსა ზედა გავედით ხიდზე. აქედამ წაველ წინ ურმების
მოსამზადებლად სოფელსა ლოპოსას. 27 ვერსი.— შეველ ტრახ-
ტირში და ვიხილე საესედ მუეციკებითა, რომელნიცა დიდროანის
ჩეკმებითა და ლაპტებით, გაქონილის თულუფებით ისხდნენ წმინდა
სტოლზე და ჰსვამდნენ ჩაის. ტრახტირშიკმა მითხრა, რომ თითო
ოცდაათს ჩაშკას ჩაის სვამს და ზოგნი უფრო უმეტესს; მანამ მუ-
ცელი არ გეებერებათ, ხელს არ აიღებენ.— დაბნელდა და მოველ
სოფელს... 16 ვერსი.

2-სა.— მოვედით ქალაქს პოდოლსკს¹⁴, 16 ვერსი, ფრიადს მცი-
რედს და ცუდს.— აქ ვნახე სალამოზე ანაზდეულად შენშინი და მურ-
ზახანოვი¹⁵, და მოველოდით დარჩომილს უკან სერპუხოვს კამანდას.

3-სა.— სენატორმა მეჩნიკოვმა¹⁶ დიდის აღერსით მიმილო. რად-
განაც მოგვივიდა ანზავი, რომ დარჩენილს კამანდას არ აძლევენ
ურმებს, ამისთვის მაიორმა მთხოვა და წაველ უკანვე.— გზა იყო სა-
ზარლად ტალახიანი და დღე წვიმიანი. შუალამისას მოველ ლოპოს-
ნას, სადაცა დამხვდა კამანდა და ძალიან გამეხარდა.

4-სა.— დილა ადრიან გამოვედი ამა სოფლით. რა განვლეთ ხუთი
ვერსი, მოვიდა* თოვლი, რომელსაცა ვეაყრიდა პირში საშინელი
ცივი ქარი: ბუქი იყო ესრეთ საზარელ, რომ მთელი დღე ხუთ ვერს-
ზე მეტი ველარ გამოვლეთ. ცხენები დაგვიდგნენ, სალდათები კინა-
ლამ არ დამეხოცნენ.— დავილაშეთ კნიაზ ტრუბეცკის¹⁷ სოფელში,
რომელიცა არის მარჯვნივ დიდის გზიდან.

5-სა ოკდომბერსა.— თუმცა ქარი ჰქროდა, გარნა არა ეგრეთ

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „საშინელი“.

ძლიერ, ვითარცა გუშინ და არცაღა მოდიოდა თოვლი. სანებით მოვედით ადრე პადოლსკსში.—15.—აქ ურმები არ დანისებდა და დგებულნი; ამა მიზეზით მე და ისპრაენიკს მოგვივიდა ჩხუბი და დაგორი ეს დღეც აქ.

ერკონულნი

8-სა.— მოვედით ლაე სოფელს დანილოვკას, ბაქალაქისა და მოსკოვთანე, სადაცა იღვა მაიორი ადრე მოსულის კამანდით. 30 ვერსი.—ტულიდამ აქამდის საძაგელი გზა იყო, ფრიად ტალახი ჰქონდია ამ გზაზე. აუარებელი ურმები შარაგზას ახდენენ ძალიან.

8-სა.— მოვატანიენ დროშა დილით და წავედ მოსკოვს იმედითა ამით, რომ ეგების ენახო ვინმე საქართველოდამ კუპეწი, რომელმანცა იცოდეს ბატონისშვილების სასახლე.—აქ თუ არ იცის კაცმა რომელს ქუჩაში დგას ვინც უნდა, ვერაოდეს ვერ იპოვის. მეტად დიდი ქალაქი არის. გზაზედ შემხვდა ჩვენი აფიცარი, ჩემზე ადრე მოსული აქ, რომელსაცა ეკითხა სომხის კუპეწები. ამან წამიყვანა პირველად კრემლს, შემდეგ ბაზარში, სადაცა გვასწავეს ქუჩა სომხის კუპეწისა. წავედით იქ, მაგრამ შინ არ დაგვიხვდნენ.—სალამოზე წავედ დიდს თეატრში.—რა შეველ, გავოცდი, ერთბაშად არ ვიცოდი, რა მეხილვა პირველად: დიდშენიერი საზარელი შენობა, თუ ნდიდარი დეკორაცია, ანუ მომესმინა გრძნობათ დაბატყვევებელი მუსიკა, თუ აქტორების უზნობა.—მრავალი ხალხი იყო შეყრილი, ექვსივე იარუსი და ძირის კრესლები იყო საფე. წარმოდგენა იყო „თავისუფალნი მსაჯულნი, ანუ ბარბაროსობის დრონი“¹¹. პირველნი გამოჩენილნი იმპერატორის აქტერნი წარმოადგინდნენ.—შემდეგ იყო „პირველი სიყვარული“¹², ვოდვეილი, მშვენიერად იპლერდა აქტრისა და მასუკან ბალეტი—„ნინა, ანუ სიყვარულით გაგიგებულნი“¹³. არ შეიძლება აღწერა თეატრისა, უთოოდ უნდა იხილოს თვით, რომ იგრძნოს ყოველივე სიამოვნება და ის გონების მიტაცება.

აქ ენახე ბატონისშვილი ოქროპირ¹⁴, რომელსაცა იამა ჩემი ხილვა და მიმიწვია თვისად, თარხნიშვილი ესტატი¹⁵, მურზახანოვი, მენშინი და პოპეიკა დოკტორი¹⁶.

* ამის შემდეგ მიწერილია რუსულად: „Влияние театра на нравственность“, ხოლო შემდეგ ფანქრით, ძალიან მკრთალად, წერია: „აღწერა თეატრისა, სადაცა არ არს, მუნ არცა არს განათლება ხალხისა“. ჩანს, აქტორს ვანზრახული ჰქონია აქ ჩემატებინა თეატრის მნიშვნელობის დახასიათება.

10-სა.—წაველ ბატონისშვილის ოქროპირის სანახავად, მაგრამ შინ არ დამხვდა. იქიდან მიველ გიორგი ავალოვთან⁵⁰, რომლისა-ცა ფრიად იაბა ჩემი ნახვა ანაზღვეული და ეგრეთვე დავიფო კავცუ [აივანეს]⁵¹.—სადილათ არ გამიშვა კნინამ ელისაბედ დედასთან⁵² მუნ გავიციან კნიაზ ციციანოვი და დავიდოვი⁵³.—მაგრამ არ დავდეგ ვახშმათ და აღუთქვი მეორეს დღეს მისვლა.

მოსკოვში ირიცხების 1660 საყდარი (ანუ რუსულად სოროცსო-როკოვ)⁵⁴.

11-სა.—წაველ დონსკის მონასტერში ჩემის ნათლიის არხიმანდ-რიტის ათანაძის⁵⁵ სანახავად, მაგრამ შწირველი იყო მას დღეს და ვეღარ ვიხილე. ეს ორი დღე ძალიან სიცივეები იყო. აქედამ წაველ კნიაზ ავალოვთან სადილათ, რომლისა შემდეგ წავედით ორნივე ბატონისშვილს ოქროპირთან და იქიდან ვიახელ დედოფალს მარი-ამს⁵⁶, რომელიცა ბრძანდებოდა აგათ და იწვა ქვეშაგებში. აქ გავიციან ბატონისშვილი ირაკლი⁵⁷; მშენიერი ყმაწვილი კაცია, რომელმანცა მიმიპატივა თეატრში და თვით კი აღარ წამოვიდა. მე ესტატე და ვახტანგ ციციანოვილი⁵⁸ წავედით თეატრში. ხალხი არ იყო ისე მრავალ, ვითა უწინარეს. წარმოდგენა იყო „ქალაქის მო-თამაშის ცხოვრება“⁵⁹, საუცხოვოდ ითამაშეს, უფრო მაჩალოვმა⁶⁰, ასე რომ, დავსწვეველე ყოველი მოთამაშე.

თეატრის შემდეგ წაველ ავალოვთან ვახშმად, სადაცა მითხრა კნიაზ დავიდოვმა ხელმწიფის⁶¹ მოსვლა მოულოდნელად. ამის მი-ზეზით ვეღარ დავსდეგ იქ დასაძინებლად, თუმცა პირობა მივეც და წამოველ სერაპუხოვის ზასტაევასთან, სადაცა ვიდექ კამანდით.

12-სა.—წავედი კამისიონიერსტოვში პრაგონის მისაღებლად.—გვეგონა, რომ ხელმწიფე ინებებს ჩვენს ნახვას და ამისთვის მთელი დღე მზადებაში განვატარეთ.—კრემლი აღივსო ხალხითა, რა იხი-ლეს დილაზე სასახლეზე ფლადი; ესე არს ნიშანი ხელმწიფის მობ-რძანებისა. ხელმწიფე მიბრძანდა მანეჟში რაზვოდში,—იქიდან უს-პენსკის სობოროში. ხალხი წინდაუკან დასდევდა. არ აძლევდა გზას და ჰყვიროდნენ ურას და უძახოდნენ: ხელმწიფე, ძალიან გვიყვარხარ. ხელმწიფე თავს უკრავდა და ეუბნებოდა: დარწმუნე-ბული ვარ, დარწმუნებული.

* აეტორს ფრჩხილებში ჩასმული აქვს მხოლოდ „სოროც-სოროკო“

14-სა.—კამანდა გამოვიდა მოსკოვით ტვერსკის ზანტაეში და მე კი დავრჩი კომისიონერსტეოში საქმის შესასრულებლად. ესავე ჩემი ნათლია არხიმანდრიტი ათანაძე, რომელსაცა დიახ იაშა ჩემი ნახვა, მკითხა საქართველოს ანბავი, თავის მცნობთა და მისი წმიდის ღმრთისმშობლის ხატით. საბრალო დაუტყუბლს დასაქმებ მოზე მიველ ბატონისშვილს ოქროპირთან, სადაცა დავრჩი სადილათ, რომლის შემდეგ მოგვიტანეს ნახევარ მტევანი ყურძენი. სიცილით მე თითო მარცვალს ვიღებდი.—სადილს უკან დაბნელდა კიდეც. გამოვეთხოვე, თუმცა არ მიშვებდნენ იმ ღამეს და წამოველ კამანდისკენ, მაგრამ საშინელი თოვლი მოვიდა და ქარი ასტყდა; ამისთვის მიველ ავალოვთან და დავრჩი მუნ ეს ღამე.—ლაპარაკი გეკონდა მეფე ირაკლიზე, ქართლის ცხოვრებაზე, ქართულს ლექსებზე, რომელიცა აქვსთ მრავალი და კარგი ნათქვამები დიმიტრი ბაგრატიონის²¹ მიერ.

14-სა.—დილა ადრიან გამომაცილა ავალოვმან ტვერსკის ზანტავანდის, სადაცა გამოვესალმე, დამლოცა და მოხოვა, რომ დაბრუნებაზე უთოოდ იმასთან ჩამოვხდე.*

მოსკოვი

სამრეკლო, რომელსაცა ჰრქვიან ივან ველიკი ანუ იოანე დიდი

სამრეკლო ესე ეკუთვნის ყოველთა კრემლის სობოროთა და აქვს სიმაღლე ჯვრით ორმოცდაექვსი საეენი და აღღნახევარი. ბორის ლოდუნოვმან²² აღაშენა ესე მას დროსა, ოდესცა საშინელი სიყმილი იყო რუსეთში და მცხოვრებნი ყოველის ქალაქით და სოფლით ჰგროვდებოდნენ მოსკოვსა შინა საძიებლად საზრდოისა მუშაკობითა და ანუ მოწყალების თხოვნითა. მოსკოვი აღივსო ესრეთითა ერითა. ბორის ლოდუნოვი ხედავდა უბედურებასა ერისასა და რაოდენცა ძალედგა, ექმნა შემწეად მათ. და რათამცა ესოდენმან შეკრებილმან ერმან უქმობითა თვისითა არა აწარმოვოს აღ-

* ამის შემდეგ ავტორს დაუჯავს გამოტანის ნიშანი (*) და მიუწერია: „მოსკოვის აღწერა. რიცხვი ზალზისა, მიწინ და პოვარსკი“. ასეთი მიწაწერი ავტორისა ჯასაგებია. რადგანაც მოსკოვის აღწერა მოთავსებულია ზელნაწერში რამდენიმე ფურცლის შემდეგ.

რეულობა რაიმე, რომელიცა სიმშვილის დროსა მოხდებოდა. აღ-
ლად, მოიგონა ლოდუნოვმან აღშენება სხვათა მრავალთა ზენობათა
შორის სამრეკლოსაცა ამის, რომელსაცა უწოდებენ დიდ იოანედ,
ძველადვე ადგილსა ამას ზედა იყო აღშენებული დიდნი იოანე
იოანე დანილოვის ძისა კალისტისა²² მიერ მცირე შევსებით (აი-
ნე მაცხოვრის ლესტვიცისა), და რათგანაც იყო დაძველებულ. ამის-
თვის ლოდუნოვმან დააშლევინა და ამა სამრეკლოში დაასტავა
სულ დაბლა, სადაცა არს აწცა საყდარი იოანე მაცხოვრის ლესტ-
ვიცისა; სამრეკლოს ქვეშე აწინდელი სახელი არს და ამა მიზეზით
უწოდებენ სამრეკლოსა ამას დიდ იოანედ, რომელიცა შესრულდა
1600 წელსა.— ცრუდიმიტრი²³, რა აღვიდა მოსკოვის ტახტზე,
აკეთებინებდა კატოლიკეს საყდრად (კასტელ).

ამა სამრეკლოსა შინა, ადგილსა მას, რომელიცა არს საშუალ
ქვეითისა და მეორეს ატაჯისა, სადაცა ადის კიბე გარე შემორტყ-
მული,— ძირიდან წვერამდის არს 407 კიბის ფეხი ასასვლელი. სამ-
რეკლოსა ამას შინა არს 33 ზარი, რომელთაგან უდიდესი და უპირ-
ველესი არს უსპენსკის ზარი, ანუ საღვთსაწაულო, რომელსაცა
აქვს სიმძიმე ოთხი ათასი პუდი, და სხვანიცა არიან თუმცა დიდ-
როანი, გარნა ამაზე უმცირესნი და თვითოეულთა აქვსთ სახელი
თვისი.

აქვე არს ნოვლოროდის ზარი ოთხას ოცი პუდიანი: ეგონებ
ესე იყოს (ვეჩის)²⁴ ზარი (ანუ ბუკისა), რომლისა ხმაზე შეიკრბე-
ბოდნენ ნოვლოროდელნი რესპუბლიკის დროსა. გარდასაწყვეტე-
ლად მძიმის რესპუბლიკის საქმისათვის, ქალაქს გარეთ. ნოვლორო-
დელთა ზარი ესე გამოაცილეს დიდის ტირილითა. ვითარ არა
ეტირნათ ამა ზარისათვის, რომლისა ხმა რაოდენსამე საუკუნესა
შეჭკრებდა ვეჩეს, ანუ შესაკრებელსა ადგილს და მოაგონებდა მათ
თავისუფლებასა, რომელიცა მიანიჭა მათ დიდმან თავადმან იარო-
სლავმან²⁵.— ვიდრემდის ზარი ესე ეკიდა ნოვლოროდს, რესპუბლი-
კური სული და აღრეულობა არა განქარდა მათ შორის: ხოლო
შემდგომად მრისხანე იოანე მეოთხემა²⁶, რა შემუსრა ქალაქი იგი,
ზარიცა ესე გარდმოიტანა მოსკოვის და ამ სამრეკლოსა ზედა დაჰ-
კიდა.

გარდა ამისსა, ფრიად უდიდესი ზარი, რომელსაცა უწოდებენ ზა-
რე ბის მეფედ, არს თორმეტი ათასი პუდიანი, გარნა არს მიწაში

ჩაფლულ ესრეთ, რომელ სრულიად არა ჰსჩანს. ამის მიზეზს უბ-
ნობენ ზოგნი, ვითომც ჩამოვარდნილიყოს და სიმძიმით ჩათლულ-
ყოს მიწაში და ზოგნი ამტკიცებენ, რომელ აქვე, ამა ორმოცა შანა
ჩამოუსხავთ, გარნა არა გამოსულა სრულად ჩამოსხმულს. ~~ესა
დასადაცა წარმოუდგების თვალთა უდიდეს დაბაზად.~~ ზარსა აქეს
სიმალით 19 ფუტი და სამი დუიმი, სიმგრავლე 60 ფუტი და 9
დუიმი, სისქე ზარის კედლებისა არს ორს ფუტამდის.

უსპენსკის სობორი

ისტორია მოგვითხრობს მოსკოვის მიტროპოლიტის პეტრეს⁹⁹ წი-
ნასწარმეთვეობასა დიდის თავადის იოანეს დანილოვის ძისა მი-
მართ ესრეთ: უკეთუ შენ, დიდო თავადო!—ჰრქვა პეტრემან იოან-
ნეს,—სიბერესა ჩემსა დაასვენებ და აღმართავ აქა ღმრთისმშობლის
ტაძარსა, ნაშინ იქმნები უდიდებულეს ყოველთა სხვათა თავადთა
და ნათესავი შენი აღწალდების, ძვალნი ჩემნი დაჰმთებთან ქალაქ-
სა ამას შანა, წმიდანი აღიარევენ აქ სადგურსა თვისსა და ხელნი
მათნი აღავლენ მხართა ზედა მტერთა ჩვენთათა.—დიდმან თავად-
მან უსმინა მოხუცსა ამას და 1326 წელსა დაიწყეს აღშენება ტაძ-
რისა ამის და შეასრულეს 1327, და აკურთხა როსტოვის ეპისკო-
პოზმა პროხორომან¹⁰⁰, რამეთუ მიტროპოლიტი პეტრე აღსრულდა
ამიერიით აღშენებამდის.—ესე იყო თითქმის პირველი მიზეზი მოს-
კოვის ესრეთ განვრცელებისა, ვინაითგან მას დროს ქალაქი ესე
იყო ფრიად მცირ და ახალ ნაშენი.—მას დროს მიტროპოლიტთა
აქვნდათ დიდი უფლება ერსა ზედა, და ესე რა გარდჰოვიდა ვლად-
დიმირის ქალაქით მოსკოვს და თან გადმოიტანა სამიტროპოლი-
ტო, ამისთვის პირველნი აზნაურნი და უბრალო ერნიცა მსკდნი-
ლობდენცა ცხოვრებასა მუნ, სადაცა იწყოფებოდნენ დიდი თავადი
და მიტროპოლიტი, და ამა მიზეზითა განვრცელდა მოსკოვი უმე-
ტეს და უმეტეს.

განვლო მრავალმან დრომან და ტაძარი ესე დაძველდა. ამის-
თვის მიტროპოლიტის ფილიპეს¹⁰¹ თხოვნით დიდმან თავადმან
იოანე ვასილის ძემან¹⁰¹ აღაშენებინა აწინდელი ესე სობორი იტა-

ლიდამ დაბარებულს არხიტექტორს ამუროლ არისტოტელ მარკო-
სკისა ¹⁰² და 1479 წელსა შეასრულეს.—სიმაღლე აქვს ორმოცდა-
ცამეტი ადლი და სიგანე ოცდათუხმეტი. ტაძარი ესე არს ნუგე-
რთბი გერონტი მიტროპოლიტისგან ¹⁰³.

პირველად, ვიდრე შევიდოდეთ ამა სობოროს განაჩნოეკლად,
გავსინჯოთ ისტორია.

რუსეთმან განავლო * მძიმე უღელა თათართა, რომელნიცა
აიხრებდნენ უმეტეს ორისა საუკუნოისა და იყვნენ მისა მარპან-
ბელ.—განვლო რაოდენმან წელმან რუსეთის თავისუფლებასა შინა
და ახალი უბედურება მოველინა მას ზეციით: აღსდგნენ ცრუ მეფის
ძენი ** და შეარყიეს რუსეთი. დაჰსთესეს მათ უჟანხობება, აღრე-
ულება ერის შორის, რომლისა სისხლსა ამდინარებდენ მსხვერპლად
თვისად, და დასასრულ მიხედნენ საგანსა თვისსა; აღვიდენ მოსკო-
ვისა ტახტსა ზედა ***, ხოლო ჯდომა მათი მას ზედა იყო არა
მტკიცედ: პატივის მოყვარეთა კარისკაცთა ჰპოეს გზა მეფის ტახ-
ტისა შეპყრობად. აღრიეს ერი, ამდინარეს სისხლი მათი, ვადმოა-
გდეს ტახტით საშინელად მას ზედა მჯდომნი და თვით იქმნენ მე-
ფედ. ხოლო არცა ესენი იყვნენ ბედნიერ. აღადგნენ პოლშელნი
და შეიპყრეს მოსკოვი და იქ ნენ თვითცა განდევნილ მუნით.—ეს-
რეთსა საშინელსა მდგომარეობასა შინა იმყოფებოდა რუსეთი,
ოდესცა დეპუტატთა, ყოვლის ქალაქით შეკრებილთა, შემდგომად
სამისა დღის მარბულობისა, აღმოიჩინეს ამა უსპენ[სკის] სობოროსა
შინა მეფედ ჩვიდმეტის წლის ყრმაწვილი მიხეილ ¹⁰⁴ (პირველი მეფე
აწინდელისა ხელმწიფას გვარისაგან), რომელიცა ჰსცხოვრებდა მა-
შინ დედით თვისით იპატიევსკის მონასტერს შინა.—ყრმაწვილი მე-
ფე ესე, მონაეალი დასავჯირგვინებლად, შედგა ტირილით ამა სო-
ბოროს კართან და ვერ ჰბუდაუდა შესვლას, ხოლო ერი ჰკოცნიდა
ტანისაპოსის კალთას და ევედრებოდა, რათა მიიღოს ესოდენ ინე-
ლი მოვალეობა ერის მოვლისა, რომელიცა არს ფრიად სატრფია-
ლო მხოლოდ პატივის მოყვარეთა სულთათვის.

რა შევალს ტაძარსა ამას შინა, მაშინვე იგრძნობს ვითარსალა-
ცა კეთილმოწიწებასა; შეკუმბენილი დიდებულება შენობისა, პატივ-

* თავდაპირველად ფანქოით დაუწერია: „ჯანთავისუფლდა“. ** ცრუდემიტრი (ავტორის შენიშვ.). *** ზეისკი (ავტორის შენიშვ.).

საცემი სიძველე, სუსტი სინათლე, ფანჯრები თვან შეიძლება
ყოველივე ესე უნებლიეთ თაყვანს აცემინებს ამა ტაძრისათვის,
რომელსაცა შინა, უმეტეს სამასის წლისა, რუსეთის ბელწინაფენი
ეკურთხებიან მეფედ ვლადიმარ მონომახის ¹⁰⁵ გვირგვინი.
ალექსანდრე იპერატორის ¹⁰⁶ კურთხევის დამს, მიუღწეა სი-
ტყვითა ამით მიტროპოლიტმან პლატონმან: ¹⁰⁷ „გვირგვინი ესე თავსა
ზედა შენსა, ხელმწიფეო, არს დიდება ჩვენი, ხოლო (პოდვილი)
შენი, კვერთხი ესე არს მშვიდობა ჩვენი, ხოლო შენდა მღვიძრებად
(твое бдение) (დერგავა) ესე არს უშიშროება ჩვენი, ხოლო მზრუ-
ნველობა შენდა (попечение), პორფირა ესე არს გარემშვობლუდვა
(ограждение) ჩვენი და შენი შემოსილება (описание) — ყოველი
მეფის შემოსილება (утварь) არს ნუგვესისცემა ჩვენი და შენდა
ტივრთად“.

1440 წელსა მიტროპოლიტმან ესიდორემ ¹⁰⁸ მოინდომა კათო-
ლიკეს სარწმუნოების შემოტანა რუსეთში და წარაკითხვინა დია-
კონს წყრილი მერვე ფლორენტიის კრებისა, და მოიხსენია პაპა
ეგვენიოს ¹⁰⁹ ლიტურგიისა დამსა.—ერი გაოცდა ესოდენ კანდიერის
გაბედვითა და არა იცოდა რა ექმნა, ყოველნი მდუზარებდენ. მაშინ
მარტოდ დიდმან თავადმან ვასილი ვასილის ძემ ¹¹⁰ სიმტიციტა
თვისითა და ნებითა შეაყენა გაძეველი სარწმუნოებისა, და წაარ-
თვა მიტროპოლიტობა.—აქ მიტროპოლიტმა ფილიპემ ¹¹¹ არ მისცა
კურთხევა თვისი მრისხანე მეფეს იოანეს, რომელსაცა უთხრა წი-
ნაზე მრავალ შეკრებილისა ერისა მრავალი უსჯულოება მისი და
მით შეიქმნა მსხვერპლად მეფის რისხვისა.—წმიდად შერიცხული
ესე ფილიპე მოკლა სკურატოვმან ¹¹² მეფის იოანეს ბრძანებით
ტვერში, ოტროჩის მონასტერში.—ამა სობორსა შინა აღსრულდ-
ვის მარადის კურთხევა მეფეთა, მიტროპოლიტთა და ქორწინება
მეფეთა. აქ მოვიდოდინ თავადნი და მეფენი პარაკლისის სახდ-
ნად, ოდესცა რუსეთი იყო საშიშროებასა შინა და ანუ ოდესცა
იკინი გავიდოდინ მოსკოვით სხუათა ქვეყანათა შინა.

1812, ოდესცა ნაპოლეონი გავიდა მოსკოვით, მაშინ კარნი ანა
საბოროსი ქპოეს დახშულ.—უბნობენ, ვითომც მრავალი სასწაული
გამოეჩინოს და ამისთვის ნაპოლეონის ბრძანებით დაეხშოსთ ესე
ფრანცუზთა, რომელთა აქ ყოფნის დროს იყო სობორი ესე გარ-
დაქცეული მალაზეინად.

იკონასტასი — ძველებურად — არს ხატებით შედგენილი ხუთი ობი-
ვათ ერთიერთმანეთზე; მხატვრობა არს ძველებური, თუმცა შემ-
დეგ განუხლებიათ მრავალს ადვილსა. — ფრანკუზთა ეფემერული
ლიად განძარცვეს ყოველი სიმდიდრე ამა სობორისგან, ვინაჲთაჲ
ფრიად არს შემკობილი მდიდრად: ვეცხლი, ოქრო, მარგალიტი
და ძვირფასა თვალნი ამშვენებენ იკონასტასს. საშუალ საყდ-
რისა ჰკიდი (маникаджио) ვეცხლისა ოკუბდიანი, რომლისა ნაცვ-
ლად უწინ იყო სამოცი პუდიანი, რომელიც ფრანკუზთა წარიღეს.

უპირველესი ხატი არს აქა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობლისა
ვლადიმირსკისა და ჰსდგას სამეფო კართვან მარცხნივ, რომელიცა
თუმცა არა არს დიდ, გარნა ფრიად ძვირფას, ორას ათას რუბლად
არს დაფასებულ. ერთი ზურმუხტი ამისი ოთხმოც ათას რუბლად
არს დაფასებულ. — ესე არს დახატულ მოციქულისა და მახარებე-
ლისა ლუკას მიერ და გადმოტანილ კონსტანტინეპოლით კიევეს,
და აქედამ 1160 წელს თავადმან ანდრეი ბოლოლუბსკიმ¹¹³ გარდ-
მოიტანა ვლადიმირის ქალაქში, სადიდამაც 1395 წელსა გარდმოი-
ტანეს მოსკოვს, მას დროს, ოდესცა საშინელი ლანგთემურ შემო-
ვიდა რუსეთში ცეცხლთა და მახვილთა.

მარჯვნივ სამეფო კარისა არს ხატი ყოვლად მოწყალისა მაკ-
ხოვრისა, რომელიცა ბერძენთა მეფემან იმმანუილ¹¹⁴ გამოუგზავნა
ნოვლოროდს ნიჰად, და სხვანიცა მრავალნი ხატნი არიან ფრიად
მდიდრად შემკობილნი.

გარდა ამისსა, არს ღირსსახსოვარი ხატი ყოვლად წმინდისა
ღმრთისმშობლისა იერუსალიმისა, რომელიცა არს დახატულ წმი-
დათა მოციქულთაგან, ქრისტეს ამალღების შემდეგ მეთუთხმეტეს
წელიწადს, ლეოსთმანიასა შინა, სადიდამაც გარდმოტანილ არს
კონსტანტინეპოლს და მუნით დიდმან თავადმან ვლადიმირმა¹¹⁵, რა
მიიღო ნათლისღება, გადმოიტანა სხვათა ხატთა შორის ესეცა
კორსუნის ქალაქით და დაასვენა ნოვლოროდს სოფიოს სობორსა
შინა. ხოლო მრისხანე მეფემან იოანე, რა შემუსრა ნოვლოროდი,
გარდმოიტანა ხატი ესე მოსკოვს.

პირველათ ჩარიგებულთ სვეტებზე არს სამი დასაჯდომი ადგი-
ლი: იმპერატორისა ანუ მეფისა, პატრიარხისა და მეფისა გვარისა.

ვეცხლის კილობანსა შინა ძვეს უფლისა ჩვენისა (приз), რომე-

ლიცა შოუტანიათ სპარსეთით ელჩთა რუსაიბეგს და მდროდნეც¹¹⁶ მეფის მიხედვით ფეოდორის ძისათვის.—ესრეთსავე ვეცხლის კლო-
ბანსა შინა არს ნაწილი ღმრთისმშობლის (რიზისა). **ქუჩის ნაწილი**
კუთხიანს, ძველის მუშაობისა, კიდობანში არს ლურსმინელოვსა
ხვევისა იესო ქრისტესი, მოტანილი 1686 წელს საქართველოს მე-
ფის არჩილის¹¹⁷ მიერ.—და სხვათა მრავალთა წმიდათა ნაწილნი
არიან აქ შენახულნი.

საკუჭნაო (ризница), რომელსაცა შინა არს მრავალნი ძვირფასნი
საეკლესიო შესაჰკობელნი ნივთნი, არს ღირსახსოვარ კვალად შით,
რომელ აქ 1547 წელსა განრისხებულმან ერმან მოკლა ბიძა მრის-
ხანეს მეფის იოანესი, თავადი იური¹¹⁸.—აქა სხვათა ძვირფასთა
სახარებათა შორის არს ერთი, რომელიცა დაფასებულ არს ეკატე-
რინა მეორის ბრძანებით 200,000 რუბლად.—მრავალნი მდიდრად
შემკობილნი ჯვარნი, ბარძიმ-ფეშხუნნი, სხვადასხვაგვარად გაკეთე-
ბულნი, ზოგნი ოქროსი, ზოგი ძვლისა, და მრავალნი სხვანი საეკ-
კლესიო ნივთნი, არიან შეწირულნი სხვადასხვათა მეფეთაგან.

სობორი წმიდის მიხეილის მთავარანგელოზისა ემსგავსების
ფრიად შინაგანითა შენობათა უსპენსკისა სობორს და არს ჩინებულ
შით, რომელ მას შინა მარხიან უწინდელნი დიდნი თავადნი და მეფე-
ნი.—აჰა, საფლავი იოანე დანილოვის ძის კალისტისა, რომელიცა
არს დამაფუძინებელი მოსკოვის დიდებისა. ესე პირველი გადმოვი-
და ვლადიმირით მოსკოვს და შეჰქმნა სატახტო ქალაქად.—ამის
სიახლოეს არს საფლავი სვიმონ ამპარტავეანისა¹¹⁹.—ორს საფლავს
იქით მარხია დიდი თავადი დიმიტრი იოანეს ძე დონსკოი¹²⁰, რო-
მელმანცა ჰსძლია მამის, ზოლოტოი არდის (თათართ) ხანსა კუ-
ლიკოვის მინდორზე.—სამხრეთის მხარეს, იკონატასთან მარხია
დიდი იოანე მესამე, რომელიცა იქნა პირველ მეფედ რუსეთისა.
ამან გამოიყვანა რუსეთი თათართ მონებისაგან.

აჰა, საფლავი უბედურისა მეფისა ვასილი შუისკისა¹²¹ დასავლე
თის მხარეს. ამან გადმოავდო ტახტით ცრუდიმიტრი და თვით
დაჰსჯდა მასზე, ხოლო პოლშელთა, აილეს რა მოსკოვი, შეიპყრეს
ესე ტყვედ და ვარშავაში გარდაიცვალა ამიერიით 1612 წელსა, სა-
დაცა იყო დამარხულ მინდორში, საფლავის ქვის ნაცვლად იყო

სვეტი, რომელზედაც ეწერა: „აქა ძეგს მეფე მოსკოვისა“. შემდეგ შეფემან მიხეილ ფეოდოროვიჩმან, რომელიცა მარხია აქვე, გარდ-
 მოატანინა ამა სობორსა შინა გვამი შუისკისა.

ერქონულნი

მიხეილის საფლავის სიახლოეს მარხია მეფე ალექსანდრე საფლავის ძე¹²². ამის უშორეს ვხედავთ საფლავსა ალექსანდრე საფლავის ძისა¹²³, ყაზანის მეფის შვილისას. აქვე არის საფლავი მეფის იოანე ალექსის ძისა¹²⁴, რომელმანცა ნებით დაანება ტახტი უძეკროსსა მასა თვისსა პეტრე პირველსა¹²⁵. მასთანვე არს საფლავი ყმაწვილის მეფის ფეოდორისა ალექსის ძისა¹²⁶. აქ მარხია პეტრე მეორე¹²⁷, რომელსაცა უწოდებდენ ტკბილ იმედად. იმპერატორის ჩამოშავლობითგან მხოლოდ ეს ერთი მარხია მოსკოვის.

სამხრეთის მხარეს მსჩანს საფლავი მრისხანე მეფისა იოანე ვასილის ძისა, რომელმანცა ყოველგვარ ურჯულოებითა ააყროლა რუსეთი (თუ შეიძლება ითქვას ესრეთ) და სიკვდილის ვამსა მიიღო სხიმა და მოკვდა ბერად.—რაღა დროს სინანულია.—აქვე მარხიან ძენი მისნი: იოანე და ფეოდორ¹²⁸. პირველი შეიქმნა მსხვერპლად მამის რისხვისა და მეორემან ჩვილგულოვნობით და ირინე ფეოდოროვნის შერთვით უზენა გზა სამეფო ტახტზე ასვლად ბორის ლოდუნოვსა, რომელმანცა მოაკვლევინა ძე მისი—დიმიტრი ულიჩის ქალაქს¹²⁹, დამარხული აქვე, და თვით შემდეგ ალვიდა ტახტზედა.

მეორეს სვეტთან მარხია მიხეილი¹³⁰, თავადი ჩერნილოვისა. ტანჯვით მოკლული არდაში თათრებისგან.

ამა სობოროს საკუქნაოსა შინა, სხვათა ძვირფასთა ნივთთა შორის, არს ორი ჯვარი—ვეცხლისა და ოქროსი. პირველი არს შეწირული მრისხანე იოანე მეფისაგან, რომელსაცა შინა ზის ფრიად დიდი მარგალიტი, ზურმუხტი $\frac{1}{3}$ (дюйма), ლაგვარდი, ესოდენვე დიდი, და ორი ლალი, რომელთაცა აქვთ სიგრძე $\frac{3}{4}$ გრისა და სიგანე $\frac{1}{4}$ გრე. მეორე ოქროს ჯვარი არს მეფის ფეოდორ ალექსის ძის მიერ შეწირული და შემკობილი აღმასებითა, რომელთაგანი არს ერთი სიგრძით და სიგანით $\frac{1}{3}$ გრისა, გარდა აღმასთა, არს შეკვდილი ზურმუხტით, იაგუნდით და 201 მარგალიტის მარცვლით.

მეფე ფეოდორ იოანეს ძის დროით შემოვიდა რუსეთში ჩვეულებად, რომელ ვისაცა აქვდა რაიმე სათხოვნელი ხელმწიფისათვის, იგი მეფის სახელზე არზასა თვისსა დაზღებდა ამა სობოროში რომელსამე მეფის საფლავსა ზედა და იყო შეუხებელ, ვიდრემდის

ლებელად. ამ სასახლის წინ, შეიდანზედ, მეფენი უმასპინძლობდნენ ერსა. ვკატერინა მეორეს გახელწიფების დროსა შეიდანნი ესე იყო საფე საკმლითა და ღვინის შადრევანნი მსკემდნენ მალოა. ამა მეფედანსა ზედა, შემოსილნი პორფირით და გვირგვინით, შეეფენ ქიქლებენ მილოცვას შეკრებილისა ერისგან. ამა მოაჯირით აღიქმულთა სტრელცთა გადმოათრიეს ხელწიფის შეგობარი ბოიარინი მათეფევი¹³⁵ და მოკლეს. და სხვათა ზრავალთა ჩინებულთა საქმეთა არს მოწამე ესე შეიდანნი და ესე მოაჯირი.

საშუალ გრანოვიტის პალატისა მსდგანან ოთხკუთხედ სვეტნი, შემკობილნი ძველებურად ბერძნულებრ; ფრინველნი, ნადირნი და სხვადასხვანი ცხოველნი არიან გამოსახულნი ოქროთი. შესავლითგან მარცხნივ არს ადგილი ბუზიკანტებისათვის, სამს სკამიეკებზედ ამფიტეატრად გაკეთებული; მარჯვნივ კუთხეში მდიდარს ოქრომკერდით ხავერდის ბალდახინს ქვეშ მსდგას ტახტი ხელწიფისა, ოთხკუბიანი; მთლად მთელს პალატაზე გარე შემოკრულ არს (темномалиновым) ხავერდით; ფანჯრებშუა მშენიერად არს გაწყობილნი ღერბნი ბრონზისა, სქლად ოქროდ ნაფერი. ჰერიდამ ტახტის პირისპირ არს ჩამოსახედავი მცირე ადგილი, დაფარული ეგრეთვე ხავერდით, რომელსაც უწოდებენ სამალავად (тайник). უზნობენ ვითომც ესე იყო ვაკეთებული განგებ მისთვის, რომელ დაქორწინების უწინ მეფეთა ანუ მეფის ძეთა იხილონ აქედამ საცოლო თვისი მორთვის დროსა, და მით ან უარპყონ და ან შეირთონ ცოლად.— რუსეთი, იყო რა მონებასა ქვეშე თათართასა, მიიღო მან ჩვეულებაჲცა მათი; ქალნი ერიდებოდნენ კაცთა და იყვნენ შემწყვდეულ ოთახთა შინა თვისთა.— ხოლო ზოგნი უზნობენ ამა სამალავისათვის. რომელ ადგილი ესე არ იყო განმზადებული საცოლოს საჩხრეკლად. არამედ აქედგან უყურებდნენ მეფის ცოლნი და ქალნი ელჩის მიღების ცერემონიასა და სხვათა დიდთა სადღესასწაულო კრებათა, და თვით იყვნენ უხილველ მათგან.— დიახ, შესაძლებელ არს, რომელ სამალავი ესე იყო ორთავე ამა მიზეზთათვის განმზადებული.— ტახტზე მსდგას მდიდარი კრესლი, საცა უწინ, 1682 წლით, ვიდრე 1706, იდგა შეერთებული ტახტი ორთა ძმათათვის ერთად დასაჯლომლად, იოანე და პეტრესათვის, ვიდრემდის პირველმან უთავაზა ზეორეს, რათგანაც იყო სუსტგონებისა და არა შემძლე ხელმწიფებად.

პალატა ესე აღშენებულ არს 1443 წელსა.— აქ მრისხანე იოანე

მეფემან იდღესასწაულა აღება ყაზანის ქალაქისა და უმანინსკა
სამხედროსა თვისსა ელჩთა და დარბაისელთა: სამი დღე იყო ლხი-
ნი, რომელთაცა შინა მარტო საჩუქარი დაეხარჯა, ყოველივენი
ვეცხლი, და ამაზე უფრო უმდიდრესი სტუმრობაჲ ქვეყნისაჲსა
რისს ლოდუნოვს, დატსკელის კოროლის ფრიდრიქსის მეორის ძის
პრინცის იოანეს¹³⁶ მიღების დროს.—და, დასასრულ, ყოველნი ხელ-
მწიფენი, შემდგომად კურთხევისა, შემოვლენ წითელის მოაჯირით
პალატასა ამას შინა და ჰსჯდებიან თვისსა ადგილსა და მიიღებენ
მოლოცვასა თავადთა, აზნაურთა და მოქალაქეთაგან.

იმპერატორის სასახლე არს ოთხი ატაეიანი, შვერთღების გრა-
ნოეიტის პალატას და არს აღშენებულ იმპერატორისა ელისაბე-
დისა¹³⁷ დროს და არს ფრიად უმდივრესად შემკობილი. — ვინ არ
დაფიქრდება, იხილავს რა იმპერატორის კაბინეტს: ბიურო, სტოლ-
ნი და სრულიად მებელი გამოაცადებს, რომელ აქ მუშაკობს
ხელმწიფე სასარგებლოდ და სადიდებლოდ თვისისა მამულისათვის
და ჰსწრევს თვითოეულსა საქმესა თვითოეულისა კაცისასა, რომლი-
სა ბედი მსწყდების აქა.

ესე არს სპალნა (დასაძინები ოთახი) ხელმწიფისა: აქა არა არს
არცა აზიური ვანცხრომა, არცა საგანნი—დამატკობელნი და გამა-
ნაზებელნი გრძნობათანი. არა, ყოველივე არს მარტივად შემკობი-
ლი და გამოაჩენს ცხადად, რომელ ხელმწიფე, შემდგომად შრომა-
თა, აქ მხოლოდ განსვენებლობს და აზა ნებიერობს, ვითარცა* ხელ-
მწიფენი აზიისანი.

კრემლში არს ოთხი მეიდანნი.

ორუყვინის პალატა (ანუ საჭურველისა)**

დიდებულებითი შენობა ესე არს აღშენებულ 1810, ზედახედე-
ლობასა ქვეშე კნიაზ მიხეილ დიმიტრის ძისა ციციანოვისა¹³⁸, და
შემკობილ გარეგან სტატუებითა და (ბიუსტებითა), რომელნიცა
წარმოადგენენ ანუ მხედარსა და ანუ გმირსა ვისზე რუსეთის ისტო-
რიასა შინა ჩინებულთა. და ესე გამოსახვანი ფრიად შესაფერ არს

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „სარდანაპალი და ანუ“. ** ხელნაწერში მხო-
ლოდ „საჭურველისა“ არის ჩასმული ფრჩხილებში.

ამა შენობისათვის, რომელსაცა შინა არს შენახულ ყოველი სვეტი-
ბური საჭურველი.

ფრიალ ღამაში კიბე შეგიყვანსთ (ორუგენის) საჭურველის პლა-
ტაში, სადაცა განცვიფრდების კაცი სიმდიდრითა, იშვერუნული
სხვადასხვა შენახულთა ნივთთა, რომელნიცა არიან: გიგლიოთქა

1) გვირგვინი მონომახისა—დიდის მოკმაზვისა ანუ მოროვისა
(парял), რომელიც ემზავსების ქუდსა წვეტიანსა, რომელზედაც
არს ოქროს ჯვარი. გვირგვინი ესე არს ოქროსი, ბერძულის მუშა-
ობისა, რომელსა ზედა სხედან ოთხი იაგუნდი, სამი ლალი, ოთხი
ზურმუხტი და ოცდათორმეტი მარგარიტნი.—უწინ ამა გვირგვინი-
თა ეკურთხებოდნენ დიდნი თავადნი სამეფოდ.

2) გვირგვინი მონომახისავე მცირედის (ნარიადის), არს ეგრე-
თვე შემკობილი, ვითარცა პირველი, ხოლო უმცირეს მისა.

3) ოქროს სკიპტრა,—თავზე ადგას გვირგვინი ჯვრით, ორთა-
ვიან არწივთა ზედა დამტკიცებული, და არს ერთი ადლი, და შემ-
კობილ ორას სამოცდარვა აღმასით, ოცდათექვსმეტის იაგუნდით
და თუთხმეტის ზურმუხტით.

4) (Держава)—ესე არს ოქროს ბურთი, რომლისა სიმგრგვლე
არს ცამეტი ვრც და სიმაღლე ცხრა, შემკობილი ოცდაათგრამეტის
აღმასით, ას ოცდასამის იაგუნდით, ორმოცდაცამეტის ზურმუხ-
ტით, ბურმითსკის ექვსი და ოცდაათის ყაფის მარგალიტებით.

5) ოქროს ჯვარი, ძელი ქვმარიტის ნაწილით, ქრისტეს საფ-
ლავის ქვის ნატეხით და სხვათა მოწამეთა ნაწილებით. აქვს სამი გრც
ნახევარი და შემკობილ ექვსის იაგუნდით, ექვსის ზურმუხტით, ორის
აღმასით და ფრიალ დიდროანის ბურმითსკის შვიდის მარცვლით
და 123 ორიენტალის მარგალიტებით.—ეგრეთვე თვით კიოტი არს
შემკობილი სხვადასხვა ძვირფასის თვლებით.

6) ოქროს ჯაჭვი მონომახისა, გამოგზავნილი ბერძენთ ხელწი-
ფის კომნინისაგან ვლადიმირისადმი; სიძიმე ამისი არს 2 გირვანქა
და 17 მისხალი.

7) წმიდა ბარმანი—ესე არს მგვრგვალს დიდს საყვლოსავით,
რომელსაცა ჩაიკვამდნენ მეფენი კურთხევის დროს კაბაზედ, ესე
არს რაღაც ფრიალ სქელი ოქროს მატერია.—ბარმი არს სიტყვა
ბერძული და ნიშნავს სიძიმესა და ანუ ტვირთსა.—ნივთნი ესენი
არიან ფრიალ უძველესნი. შვიდმან საუკუნემან განვლო და ესენი

დაშინენ შეუშლელ.—პეტრე პირველამდის მეფენი ჰხმარობდნენ კურთხევის დროსა და დიდთა დღესასწაულობას ამა ნივითა, რომელნიცა არიან სრულიად ნაჩუქებნი ბერძენთ ხელმწიფეთგან.— და აწ, ხელწიფის კურთხევის დროს, ყოველნი ესე სამეფოთნი შინა ნი გამოაქესთ ბალიშზე დაწყობილნი.

8) ტახტი მონომახისა, არს ნიგვზის ხისა მურდანაილგანდამოკრილი, რომლისა ფერხად არიან ლომნი მურდანაილგანდამოკრილნი. სვეტებზე არის ჩამოშვებული ბალდახინი პირამიდის გვარად, რომლის თავზე არს ორთავიანი არწივი.

9) გვირგვინი მეფისა იოანე ალექსევეის ძისა, არს გაკეთებული მონომახის გვირგვინის გვარად, რომელზედაც არს რვაას ოთხმოცდაერთი სხვადასხვანი თვალნი ძვირფასანი, ვარსკულაგანდამ და არწივებანდამ გამოყვანილნი. გვირგვინის ჯვარის ქვეშ არს ფრიალ დიდი ლალი.

10) გვირგვინი პეტრე პირველისა, ალექსის ძისა, ეგრეთვე არს ვითარცა ამისა მისისა იოანესი, მხოლოდ ამაზედ არს რვაას ორმოცდაშვიდი ძვირფასი თვალნი და გვირგვინის ჯვრის ქვეშ უზის ლალის მაგიერ შინარო.

11) გვირგვინი ეკატერინა პირველისა არს განსხვავებული სხვათაგან მუშაობითაც და სახითაც და არს უძვირფასესი ამა პალატსა შინა: ორი ათას ხუთას ოცდათექვსმეტი ალმასი, ოთხი იაგუნდი, ჩვიდმეტი ზურმუხტი, ხუთი (შინარო) და ერთი (გენისა): გარდა ამისა, ჯვრის ქვეშ ჰზის საკურველ დიდი ლალი, რომელიცა არს ნასყიდი ჩინეთის სატახტო ქალაქში პეკინს.—და თვით პეტრე ხელმწიფემ დააგვირგვინა მეუღლა თვისი უსპენსკის სობოროში ამა გვირგვინით.

12) გვირგვინი ყაზანის სამეფოსი,—სახითა თვისითა არს განსხვავებულ სხვათაგან, და არს ოქროს სევალით, ქუდის მსგავსი. სხვადასხვა ყვაილებანდამ არს შეწყობილი იაგუნდნი, რუბინნი, ფირუზნი და ფრიალ მსხვილნი მარგალიტნი. სიგრძე აქვს 6 $\frac{1}{2}$ გრე და სიგანე 5 გრე. თავზე აქვს მშვენიერი დიდი სადაფი, რომელზედაც ზის ფრიალ ძვირფასი იაგუნდი.

13) გვირგვინი ასტარხანის სამეფოსი.—სრულად არს სხვაგვარ: ზედ გვირგვინზედ სახლსავით აღგას, რომელზედაც ზის დიდი ზურმუხტი და ორსავე მხარეს დიდნი მარგალიტნი. სიგრძე შეიდი

არს ფრად მდიდარ, — ალმასნი, ფიროზნი, იაგუნდნი და სურბუნი
ნი მოფენილ არს ტახტზე.

3) ტახტი მეფის მიხეილის ფეოდორის ძისა, — სხვადასხვა, ძველი
ბით არს შემკობილი და ჰზის მასზე ორთავეიანი *არწყარ ქვისუღნი

4) ტახტი ალექსეის მიხეილის ძისა, — არს დიდებული და მსაქმე
ბული ძველებური ხელოვნებით, — სხვადასხვანი ნაკეთნი არიან გა-
მოსახულნი ოქროსა. წინა პირზე მსხედს 876 ალმასი და 1224
სხვანი თვალნი. ორთა ვეცხლის ანგელოზთა უპყრავსთ უკანით
გვირგვინი. — ტახტი ესე შიართვეს სომეხთა, რომელნიცა ვაქრობ-
დენ ისპაანში.

5) ორსაჯდომი ტახტი მეფეთა მათათვეს, იოანე და პეტრე-
სი, — არს სრულიად განსხვავებულ სხვათაგან, — სიგანე აქვს ორ
ადლზე უმეტეს, საშუალ არს განყოფილ ორად და ამისთვის ეწვე-
ნება ორ ტახტად, ერთად დადგებულად. საშუალ განყოფილს ად-
გილსა ამაღლებების წვეტი, რომელიცა წარმოადგენს რაღასაც ცხო-
ველს. განყოფის ადგილს პირისპირ არს დარჩომილი ალავი, მო-
უარული ხაფერდით. უზნობენ, ვითომც ელჩის მიღების და ანუ
სხვათა დიდსა დღესასწაულობის დროსა, ამა დაფარულსა ადგილსა
იდგა სოფიო¹¹¹, და ხელმწიფეთა, რომელიცა ასწავლიდა ძმთა
თვისთა ყრმაწვილთა მეფეთ პასუხის მიგებასა და ანუ რაიცა უნდა
ეკმნათ მათ. ტახტი ესე ლამბურღში გაკეთებულ არს მთელის ვეცხ-
ლისა. — აქვე არიან ტახტნი პეტრე მეორისა, ეკატერინა მეორისა
და პავლე პირველისა¹¹¹ და სხვათა; მარამა ესენი არიან მხოლოდ
მდიდარნი საჯდომნი კრესლანი და არა ტახტნი.

აქვე არიან ხუთნი დიდნი ოქროს ჯაქვნი, რომელნიცა ეკუთვნო-
დენ სხვადასხვასა დროს სხვადასხვათა მეფეთა, და მრავალნი ძვე-
ლებური მეფეთა ტანისამოსნი, რომელთა შენახვას თუმცა მსცდი-
ლობენ, მარამა დროსა, ყოვლისა შემშუსრველსა, ცხადად გამოუ-
ჩენია შემძლებლობა თვისი და დაუძველებია ივინი. — სხვათა შო-
რის მსჩანს ტანისამოსი და ჩექმები პეტრე პირველისა, პორფირანი
სხვადასხვათა ხელმწიფეთა, მდიდარნი ხალიჩანი, — შემკობილნი
ძვირფასად, ცხენის ჩულნი და მრავალნი მატერიის ნივთნი.

კაცისა უპირველესი საქურველი იყო ჯოხი, და შემდეგ, ოდეს-
ცა დრომან და საჭიროებამან აპსწავა და მოაგონებინა კაცსა სხვა-
დასხვანი საქურველნი, მაშინ ჯოხი დაჰშთა მხოლოდ დასაყრდნო-

ბელად მოხუცებულთათვის. ყოველსა დროსა, ყოველთა ეროსა შორის მოხუცებულნი იყვნენ პატივცემულ და აღმორჩეულ ერის მმართველობასა შინა. — ესე ფრიად საქმები ჩვეულზე უფროსად ვალს ადგილს. და ვინაითგან მოხუცნი არა გამოვიდოდნენ უფროს უჯობთ, ამისთვის უწინდელი უბრალო ესე საპურველიცა შეიქმნა დასასრულ ნიშნად ღირსებისა. — შემდგომად მრავალთა დროთა, ჯობნი შემკობილ იქმნენ სხვადასხვათა ძვირფასის თვლებითა და უწოდეს მას კვერთხად, — და ესე აწცა არს უმთავრესთა სამღვდელთა შორის დაშთენილ; ხოლო ვინაითგან კვერთხი, განსაკუთრებით და ბადე ბასა შინა არონისა და მოსესი¹⁴⁵, არს ნიშანი მფლობელობისა, ამისთვის ჩვენთ დროთაცა შინა დაჰშთა ნიშნად უმთავრესისა ღირსებისა; — რუსეთის მეფენი პეტრე პირველამდის გამოვიდოდნენ საღამის დროს კვერთხითა; ხოლო უფრო უწინარეს ჰმარობდენ წკებლას, და ოდენ პეტრე პირველიდამ შემოიღეს სკიპტრა.

კვერთხნი სხვადასხვათა მეფეთა, აქ შენახულნი, არიან ესენი:

1) კვერთხი ვეცხლისა, რომელიცა არს უძველეს სხვათა და ეკუთვნოდა ანდრეი ბოლოლუბსკის; ამისთვის უმეტეს ექვსას ორმოცდაათის წლისა არს ესე, დაფერილ ოქროთი, და თავზე ორსავე მხარეს არს არწივის თავნი და სხედან მკირვდნი იაგუნდნი. ოდესცა რუსეთში შეჰსწყდა მეფობა და აღმოიჩინეს ხელმწიფედ ყრმაწილი მიხეილ ფეოდორიჩ რომანოვი, მაშინ პირველ დარბაისელთა, რომელნიცა შეადგენდენ პირველთა ერის მრჩეველთა, აღმოაჩინეს ელჩნი და არხივისკოპოსი, რომელსაცა გაატანეს კვერთხი ესე, ვითარცა ნიშანი ხელმწიფობისა, მისართმევად მიხეილისადმი.

2) კვერთხი ვეცხლისა, ოქროს სევადით, დიდის თავადის იოანე დანილოვის ძის კალისტისა, — მიართო პეტრე მიტროპოლიტმან.

3) კვერთხი ოქროსი, დიდის თავადის ვასილის დიმიტროს ძისა¹⁴⁶; მას ზედა არს ჯვარი, რომელსაცა ზედა არს ზამბახი და არს მდიდრად შემკობილი 807 სხვადასხვა თვლებით. კვერთხი ესე არს გამოგზავნილი ამა თავადისთვის საბერძნეთის იმპერატორის მანუილისა პალეოლოლისა¹⁴⁷ მიერ, ოდესცა ამისა ძემან შეერთო ცოლად ასული დიდისა ამის თავადისა ანნა.

4) აჰა, მოწამე საშინელისა შურისძიებისა, (კოსტილი) დიდის თავადის ვასილის ვასილევის ძის ბნელისა, ვინაითგან მოაკლდა

თვალთა სინათლესა უბედური ესე თავადი ესრეთ: თათართა მძიმე ულელი ედვა უკვე რუსეთსა, მარამა თავადნი რუსეთისა კვალად მტერობდნენ ურთიერთთა.—ესრეთ იყვნენ მტერნი თავადი ესე ვასილი და ბიძა მისი იური დიმიტრის ძე, რომელნი შედგენენ მისი ვასილი ვადემტერა თავადსა ანას და, დასასრულად, შექმნიეს იურიისა, დიმიტრი შეშიაკა¹⁴⁸, როკელმანცა ორჯელ წაართვა დიდსა თავადსა ვასილს მოსკოვის ტახტი და ორჯელვე მიუბრუნა. შემდგომად, ოდესცა თავადი ვასილი, თათართ ტყვეობიდამ დახსნილი მოსკოველთაგან, მოვიდოდა ტროიცსერლევეის საყდარს მადლობის შესაწირავად ღმრთისადმი დახსნისათვის, მაშინ ვზახე შეხვდა თავადი დიმიტრი იურივეის ძე შეშიაკი, შეიპყრა და დათხარა თვალნი და მისთა საბლობითა წარგზავნა უღლინს, და თვით დასჯდა რა მოსკოვის ტახტსა ზედა, ჰქმნა მრავალნი უსაპართლოებანი და მით წინააღმდეგ თვისსა აღადგინა მთელი მოსკოვი და ამისთვის დაუბრუნა კვალად ტახტი ესე უსინათლოს ვასილს, რომელიცა ჰხმარობდა ამისთვის (კოსტილსა) ანას და არა კვერთხსა.

5) კვერთხი შავის ხისა, რომლისა თავზე ლამაზ ხელოვნებით არს ჩამოსხმულ ვეცხლის ღოვი და კროკოდილ—მოჩუბარნი;—მესამე იოანე ვასილივეის ძისა არს.

6) კვერთხი ძვლისა შიბაქად, შედგენილი 14 ნაწილით,—ეკუთვნის ეგრეთვე მესამე იოანეს ვასილივეის ძეს.

7) კვერთხი შესაკეცი, მაჰონტის ძვლისა, შეიღის ნაწილით შედგენილი, რომლისა თავზე არს ბურთი და მასზე ორთავიანი არწივი. ამას ზედა არს გამოკრილ კარგის ხელოვნებით ისრაილისა მეფენი და მოციქულნი. იმპერატორჰან მაქსიმილიანე¹⁴⁹ გამოუგზავნა დიდსა თავადსა ვასილი იოანეს ძესა¹⁵⁰.

8) კვერთხი თევზის ძვლისა, ოჭროთ დაფერილი, თავზე აქვს სამთავიანი არწივი, შემკობილი ძვირფასის თვლებით,—არს გამოგზავნილ პაპა გრიგოლის მერვესგან¹⁵¹ მრისხანე მეფის იოანეს ვასილივეის ძისადმი, რათამცა აღიჭურვოს თანაშემწედ ავსტრიის და პოლშის, პირისპირ ოსმალთა.

9) შიბაქად გამოკრილი თეთრის ძვლისა კვერთხი მრისხანე მეფის იოანესი,—შემკობილი ოჭრონაფერავის ვეცხლითა, რომლისა ბოლო არს წვეტიანი რკინისა; სიმძამით არს სამი გირვანქა. ამით დადიოდა მარადის მრისხანე და ოდესცა ელაპარაკებოდა

კაცთა მათ, რომელთა ზედა ჰქონდა თუმცა მცირედი რაზმ ეჭვი, მაშინ რკინის წვეტით ჰსჩხვლეტდა ფერხსა მისსა და ესრეთ ასტანჯაედა მოუბარსა მასთან.

10) მარტორკის კვერთხი მეფის ბორის გოლდუნოვისა, რომელიც და ვერცხლით შემკობილი.

11) კვერთხნი მეფის მიხაილ ფეოდორიჩისა, პატრიარხის ფილარეტისა¹⁵² და მეფის დედისა, მონოხნის მართასი¹⁵³—არიან ერთგვარნი შაგის ხისა და შემკობილი თვლებით.

12) ჭარვის კვერთხი, ლაშაზის ხელოვნებით გაკეთებული,—გამოუგზავნა კურლიანდის ლერცოლმან იაკობ¹⁵⁴ პატრიარხს ფილარეტს.

13) ვეცხლის კვერთხი ყვავილებით,—მიართვა მეფე მიხეილს ლოლსტინსკის ელჩთა.

14) კვერთხი საზიარებელი,—სადაფის გარდა არა აქვს შემკობა. მეფენი ზიარების დროსა ჰხმარობდენ ამასა.

15) კვერთხი ინდოეთისა. შაგის ხისა, ოქროთ შემორტყმული და თვლებით შემკობილი, რომელთა შორის არს ერთი დიდი ლაგვარდი.—იურღენის მეფის ძე ავღან-მაჰმად¹⁵⁵, შეშინებული ძმათაგან თვისთა,—აბაეშისა და ილბასარისა,—რომელთა დასთხარეს თვალნი მამასა თვისსა და წაართვეს ტახტი, გამოიქცა რუსეთს მეფე მიხეილის დროს, რომელსაცა მიართვა ესე კვერთხი.—ცოლად შეირთო ციმბირელის მეფის ასული და მოკვდა მოსკოვს.

16) მდიდარი წკებლა მეფის ალექსის ასულის სოფიოსი,—ოქროთ შემოვარაყებული და თვლებით შემკობილი.

17) წკებლა შაგის ხისა, ოქროთ შემოვარაყებული,—იმპერატრიცა ეკატერინა პირველისა. ამა წკებლით იმპერატრიცა ელისაბედ პეტროვნამ აღასრულა აღთქმა თვისი და წარვიდა ქვეითად 1744 წელს. მაისის 27, მოსკოვით ტროიცე-სერლიევის ლავრაში.

18) აქვე არს ორი წკებლა იმპერატორის პეტრე მეორისა, რომელთაგანი ერთი არს ჩამოსხმული (чернахи),—ერთი ადლი და 4 გრე არს სიგრძით.

19) (ბულაგანი) არიან აქ ოქროსნი შვიდნი და ვეცხლისა თორმეტი და ერთი ხისა, სადაფით შემკობილი, რომელნიცა ეკუთვნოდნ სხვადასხვათა მეფეთა და გამოჩენილთა რუსეთში კაცთა.—შორის სხვათა ბულაგათა არს ერთი ცრუდიმიტრის. ცოლის ძარი-

ნასი¹⁶⁴. ესე არს ეცირედი ოთხკუთხიანი ბროლისა, რომელთა არს ჩაწყობილი მურდახილებად ძვლები.—შაპაბაზმან¹⁶⁵ გამოუყვამა/

ნა ამას ასტრახანში, სადაცა იმყოფებოდა მარინა მაშინ (20) (ბუზდიხანნი) ძვირფასის თვლებით შემკობილი არიან ცხრანი, რომელთა შორის ერთი არს უმდიდრეს სხვათა, ძირითეული საქართველოს მეფის თეიმურაზის დავითის ძისა¹⁶⁶ მიერ მეფე ალექსისადმი 1655 წელსა, ბროლისა, დავარაყებულნი ოქროთი; მას ზედა ჰსხედან ას ათი ალმასი, ას სამოცდაათი იაგუნდი და ოცდათექვსმეტი ზურმუხტი.—კვალად მეფისა ამისადმი გამოგზავნილ არს მეორე შაპაბასისაგან¹⁶⁹ ფირუზებით შემკობილი (ბუზდიხანი).

აქ არიან შეკრებილნი ფრიად ძვირფასნი ძველებური ნივთნი: პორტრეტი პეტრე პირველისა, ექვსი მედალნი, რომელთაცა შინა ჰძეეს თმანი მეფეთა: მიხეილისა, ალექსეისა, პეტრე პირველისა, პეტრე მეორესი, ანნასი¹⁶⁹ და ელისაბედისა; ოქროს საათნი იმპერატრიცათ ელისაბედის და ეკატერინა პირველისა; ოქროს პოდნოსო, სიმძივით 21 ფუნტი და 60 მისხალი; ფრიად ძვირფასი ბრილიანტის ჯილა ეკატერინა მეორისა; სახარება ნემენცური; მდიდრად სადაფზე თვლებით მოკედილი ხელსაბანი.—ერთს ვეცხლის თასზე ეწერა რუსულად: „ამ ქვეყნის დიდების სურვით ჰპარგავ დიდებასა ზეცისასა“. მეორეს მხარეს ეწერა: „აქ უფალი და !სთხოვე მას ხელნწიფისათვის დღეგრძელობა; ეს თასი არს პატიოსნის კაცისა, დალიე ამით სხვის სადღეგრძელო“.

ფრინველი [ყუი(?) გაშლილის ფრთებით და მხედარი, ბერძულეზ ალკურვილი.

ჭარვის ჰანდრაკი და სხვანი უმრავლესნი ძვირფასნი ნივთნი: ესე იგი, ოქროს და ვეცხლის ჯანები, სტაქნები, ფიალები, საწერლები, სხვადასხვაგვარნი ღვიანის სასმელნი და სტოლის იარაღნი არიან უმრავლესნი, რომელნიცა ეკუთვნოდნენ სხვადასხვათა მეფეთა.

აღწერა ამისი ფრიად განგრძელდებოდა; ამისთვის ამა მღზეუმიდამ გადავიდეთ განსაკუთრებით (ორუყეინის) პალატაში, რომელიც არს პირისპირ მუზეუმისა, სადაცა ყოველგვარნი საქურველნი აწყვიან რიგზე: დროშანი, მახვილნი (ახყ), მშვილდ-ისარნი, ფარნი, მუზარადნი, ჩაჩქანნი, ხრმალნი, თოფნი, დაბანჩანი და სხვანი მრავალგვარი ხმარებულნი ძველად საქურველნი.

დროშანი არიან ხუთნი: შრისხანე მეფის იოანის დროს არს უძველეს სხვათა, რომელზედაც არს გამოსულ სახე მაცხოვარისა და მეორეს მხარეს ვილაც წმიდა.—ამათ შორის არს ერთი სხვათაგანი უო დროშა, რომელიც იხმარების მხოლოდ ხელმწიფის კურობის დროს და დაშარხვისა. პეტრე პირველისაგან შემოღებული: ესე არს ყვეთელი განდიდურისა, რომლისა საშუალ არს ორთავიანი არწივი იმპერატორის გვირგვინით, გულზე მოსკოვის ღერბი, რომელსა გარე ავლიან სხვანი სამფლობელოს ღერბნი.

მრავალთა სხვადასხვაგვართა მახვილთა შორის არს საბერძნეთის იმპერატორის კონსტანტინესი¹⁶¹. ამის პირზე არს გამოსახული ღმრთისმშობელი; ბოლო მახვილისა ამის არს განიერ და მოხრილი.—ორნი ფრიად მდიდარნი ხრმალნი არიან ხონთქრისაგან გამოგზავნილი ეკატერინა მეორისადმი შერიგების დროს. და, დასასრულ, არს შპალა უკანასკნელის პოლშის მეფის სტანისლავისა აგვისტოსი.

უძველესნი მუზარადნი (шахи) არიან დიდის თავადის მსტისლავისა ვლადიმერის ძისა¹⁶², ალექსანდრე ნეველისა¹⁶³ და ალვის—კაზანის მეფისა¹⁶⁴, რომელიცა არს ფოლადისა და მრავალ ადგილს შირუხები ჰსხედს მასზე.

ფართაგან არს ღირ[ს]სახილველი სახელმწიფო ფარი ანუ სა-იმპერატორო, რომელიც არს უძველეს სხვათა, რამეთუ ფარი ესე იყო დიდის თავადის მსტისლავის ვლადიმერის ძის ტახტზე ასელის გამსა, 1125 წელსა. ამასთანავე არს მახვილი სახელმწიფო ანუ სა-იმპერატორო. ეს ორნი ნივთნი, დროშა და ბურთი, გამოაქვსთ მარადის ერთად ხელმწიფის კურთხევის დროსა.—და კვალად ფარი მეფის ალექსის მიხაილოვის ძისა, არს ნაბდისა, შემკობილი ოქროთ და ვეცხლით.—დიმიტრის დონსკოის პატარა (досухи) ყმაწვილობის დროსა ეცო, ოდესცა მოსკოვის ჯარს წინაუძღოდა პირისპირ ბიძისა თვისისა—სუზდალის თავადისა.—ფრიად კარგის ხელობისა ჩაჩქანი (кольчуга), რომელზედაც ჰსწერია (С нами Бог, вехтою [нам?]), ნოვლოროდელის მართა პოსადნიცასი¹⁶⁵, მორეცკის ასკლასა, რომელიცა წინააღუდგა იოანე მესამეს ნოვლოროდის თავისუფლებისათვის.

უმრავლესთა თოფთა შორის არიან ღირსნი ხილვისა ძველ-ბურნი, ოსმალურნი თოფნი, ყარაბინანი და სხვანი; გარნა უმეტეს

სახსოვარნი არიან: თოფი ელისაბედ იმპერატრიცასი, ამგორიუნი. შემკობილი ადგილ-ადგილ ბრილიანტით; ძველებური ღოფი როსლისა კონდახი სადაფით არს გაკეთებული, ჩახმახი მოოქროვილი და ლულა თვლებით მოკედილი; სანადირო ბრესლავსკისკენ ლულიანი, რომელნიცა ერთმანეთში ჩაიწყობიან უკუდგომისათვის ერთის გასროლით საფანტითაც და ტყვეითაც გაისროლება.—მრავალნი სანადირო დანანი და ხანჯალნი; ამათ შორის არს ძველებური (бердыши), რომლითაც იყვნენ შეკურვილნი ცრულიმიტრის მცველნი.

აქ არს სრულიადი შეკურვა სხვადასხვათა ერთა, ე. ი.: ინდოეთური, ჩერქეზული, ქართული, თათრული, ყიზილბაშური, ოსმალური და სხვათა ევროპიის ერთა.

აქა არიან რაოდენნივე მდიდარნი საყვირნი (поров) ძველად ხმარებულნი ომის დროს ჯარის შესაკრებად და ანუ გამარჯვების შესატყობლად. თვით თავადნი და მეფენი ჰხმარობდენ ესრეთთა საყვირთა.

კარლ მეთორშეტის¹⁶⁶ (ნოსილკი), პოლტავის ომში დაშთენილი.—კარლი დაჰსკრეს ფეხში და რათამცა არა შეშინდეს ჯარი მისი, უბრძანა მან ამ ნოსილკებით ტარება თვისი და ისე გაცხარებულს, საშინელს ომში დაჰქონდათ; შემდგომად სრულიად დამარცხებული განივლტო ბენდერს და ესე (ნოსილკანი) და ლიტავრანი, რომელთა ზედაცა აჩნევია ფრიად ტყვიები, დაჰმთნენ ომის ადგილს.

ამა საჟურველთა გარდა, რომელთა თვითოეული აღწერა იქმნებოდა ფრიად გრძელ, არს ცხენის იარაღნი, რომელთა შორის უჩინებულესნი არიან: უნაგირი ეკატერინა მეორისა, ხონთქრისგან გამოგზავნილი შერიგების დროს, შეკობილი ძვირფასის თვლებით; ყაჯარი ამ უნაგირისა, ეგრეთვე მის ხონთქრისგან გამოგზავნილი, თვლებით არს მოკედილი. ამ უნაგირს აქვასებენ 200.000 რუბლად; ერთიცა არს ესრეთივე ძვირფასი უნაგირი ამავე იმპერატრიცისა. კვალად ხონთქრისგან გამოგზავნილი; ძვირფასი ხალიჩა ეკატერინა მეორისა,—ხონთქარმან გამოუგზავნა მარგალიტებით და თვლებით მოკედილი; ჩული ცხენისა, რომელიცა მთავრად მენშიკოვიან¹⁶⁷ პეტრე პირველსა; ხავერდის მდიდარი სანას (მარზილი) ხალიჩა მეფის ალექსისა; ესრეთივე მეფის მიხეილისა; წყვილი უმდიდრესი (шоры)

წმინდა ოკროსი, თვლებით მოქედილი, — მეფე ფეოდორის აღსკესის
ძისა. გარდა ამით, ცხენის იარაღნი მრავალნი არიან: ვეცხლის
აღვირნი — თვლებით მოქედილნი, ძველებური ხავერდის კუთხურნი
მარგალიტებით, უნაგირნი ყიზილბაშურნი და რუსულნი, სხვადასხვა
დროთა და სხვადასხვა მეფეთანი.

რა გამოვალს ორუგეინის პალატით, წარმოუდგების სამ რიგათ
დაწყობილნი ორსავე კიბის მხარეს სხვადასხვაგვარნი ზარბაზანნი
ნაპოლეონის ჯარისა, 1812 წელს წართმეული რუსთაგან: 875 ზარ-
ბაზანნი ესე არიან ფრანკუზთა, ავსტრიელთა, პრუსსელთა, ნეა-
პოლიტანელთა, ბეარელთა, ვესტფალელთა, საქსონელთა, ლანო-
ვერთა, იტალიისა, ვირტემბერლისა, ლიშპანიისა, ლოლლანდისა და
პოლშის სახელმწიფოთა. — ორუგეინის პალატით ნიკოლსკის კარის-
კენ არს უდიდესი შენობა არსენალისა, რომლისა კუთხეთთან და
კარებთან ჰქვეს ფრად დიდნი, კანონიერად ჩამოსხმულნი და გა-
რეთგან სხვადასხვა ნაკვეთებით შემკობილნი ოთხნი ზარბაზანნი,
რომელთა შორის უდიდესი არს სახელად (Ирпшвак российская);
მას ზედა არს დაწერილ, რომელ მეფის ფეოდორ იოანეს ძის ბრძა-
ნებით ჩამოუსხაეს მოსკოვს ანდრეის ჩხოვს¹⁶⁸ 1586 წელს, ორი
ათას ოთხასი პუდიანი. — პირთან აქვს გამოსახული მეფე ფეოდორ,
ცხენზე მჯდომი, სკიპტრით და გვირგვინით, რომლისა ჰსწერია
სახელი. — სხვა ორნი ზარბაზანნი ამავე ხელმწიფის დროს არიან
ჩამოსხმულნი ამავე ოსტატისაგან, — პირველი არს 430 პუდიანი და
მეორე — 370 პუდიანი; ხოლო მეოთხე უგრძელესი ამ ორთა არს,
მეფის ალექსის მიხაილოვის ძისა ბრძანებით ჩამოუსხაეს ოსტატს
მარტემინ ოსიფოვს¹⁶⁹ 1590 წელს. ესე არს 779 პუდიანი.

არსენალის პირდაპირ ჰსდგას მშვენიერად აღგებული შენობა
სენატისა.

კრემლი არს მოწამე მრავალთა საუკუნეთა და დიდთა საქმეთა,
აქა აღსრულებულთა. აქა აღჩნდა პირველი ჰაზრი რუსეთის განთა-
ვისუფლებისათვის, ოდესცა თათართ მონებისა ქვეშე იყო შემშუსრ-
ვილი და მკვნესარედ; აქ დიმიტრი დონსკოიმან განშალა შავი დრო-
შა პირისპირ მაშისა, თათრის ხანისა; აქ იოანე ვასილის ძემ და-
ამსხვრია შასმა, ანუ სახე ხანისა; აქ აღჩნდა და დამტკიცდა თვით-
მპყრობელობა; აქ ვასილი შუისკი ჯვრითა და მახვილით შემო-
უძღვა სპასკის კარებით აღრეულსა ერსა ცრუდიმიტრის მოსაკვდენ-

ნად: აქა აჩვენებენ ადგილსა მას. სადაცა ესე, გადბრუნდნო
ფანჯრით, უტევებდა სულსა თვისსა. კრემლი შეიპყრეს ზოლოტო
და თვითვე იქმნენ განდევნილ მუნით; აქ შეიქმნა ათის წლის ყრმა
წვილი პეტრე ხელმწიფედ და, დასასრულ, ნაპოლეონის ხელის
ვის ჯარით და შეიქმნა მისთვის სამარცხ.

თუმცა აღარ არს სატახტო ქალაქად, გარნა აქ მიიღებენ გვირ-
გვისა და კურთხევისა ხელმწიფენი.

კიტაის ქადაქის ნაწილი

კრასნი პლოშჩადი ანუ წითელი მოედანი, ესე იგი დამაზი

რა გამოვალს კრემლითგან ნიკოლსკის კარებით, წინა დახედე-
ბის კრასნის პლოშჩადი ანუ მოედანი, რომელიც არს უდიდესი
სხვათა მოედანთა და ღირსსახსოვარ წით, რომე მრავალნი დიდნი
საქმენი აღსრულებულან აქა. აჲ მოედანსა იდგნენ მტერნი მოსკო-
ვისა, — ოლღერდი¹²⁰ — თავადი ლიტვისა, ედიღეი¹²¹, კაზანელნი, ყირი-
მის ხანი მაჰმად გირეი¹²² და თვით ტახტამიშიცა, ზოლოტოი არ-
დის (თათართა) ხანი, ამღები და განძაობრებელი კრემლისა. ოდეს-
ცა ღმრთის რისხვით მოევლინა რუსეთს თითქმის ერთს ღროს
ურთიერთა შორის განხეთქილება და მტერობა, ზედა დასხმა ყაზა-
ნელთა თათართა, დატყვევნა დიღის თავადის ვასილის ბნელისა,
რომლისა სახლობა და მასთან ყოველნი პირველხარისხოვანნი გვამ-
ნი განვიდნენ მოსკოვით, მაშინ თითქმის სასოწარკვეთილებინადმი
მიწვენილი ერი შეკრბა ამა მოედანსა და, შემდგომად მრავალთა
ბაასთა და ყვირილთა, აღმოიჩინეს მპართეველნი. — აქვე გამოვიდა
მეფე იოანე, ჯერეთ ყმაწვილი მეფე, და წინაშე შეკრებილისა ერი-
სა აღიარა თვისი შეცდომილებანი და ჰსთხოვა დებუტატთა ნიტე-
ვება; და შემდგომად მეიდანე ესე მანვე, ესე იგი მრისხანე მეფე
იოანემან. შეღება სისხლითა როსიელთათა: აქ იყო აღმართული
18 ჩამოსარჩობი, დულდებოდნენ ქვაბნი და საშინელნი ცეცხლნი
ელგზნებოდნენ სატანჯველად და მოსაკვდენად კაცთათვის. სისხლი-
თა ჯერეთ შეუშრობელს იწაზე ეწყვნენ ცულნი და სხვადასხვა-
გვარნი იარაღნი დასატანჯველად. მოედანი ესე იყო დაცარიელე-
ბულ, ხშირად და ხშირად ისმოდა მხოლოდ კვნესა დატანჯულთა

და კასკასი (пашачей) მტანჯველთა. აქ 1570 წელსა, 25 ივლისსა. ორასნი ნოვგოროდელნი საშინელ ტანჯვით დახოცეს მრისა ზეს/ მეფის ბრძანებით. ამა მოედანსა ზედა ეგდო სამი დღე გვიანი მო/ კლულისა ცრუდმიტრისა და ბასმანოვისა¹⁷², და მრასა¹⁷³ მტანჯველნი საქმენი მომხდარან ამა მოედანსა ზედა, და, დასმისა¹⁷⁴ მტანჯველნი მეფის ალექსის მიხეილოვის ძის დროსა (Семейственные судилища) სახლობის სამსჯავრო, ესე იგი, დამნაშავესა პირველად თავის სახლ- ში დაარიგებდენ, აუწყებდენ ყოველთა მისთა შეცოდებათა და მიჰსცემდნენ პაემანს, რათამცა თავი თვისი განამართლოს კეთილ- ზნობით, და თუ არც მაშინ მოიქცეოდა კეთილად, მაშინ მოუწო- დებდნენ ამა მოედანსა ზედა, სადაცა გამოუტყუბდებდნენ მის ყო- ველსა ცუდსა ქცევასა, კიდევ ურჩევდენ და აძლევდნენ დროს კე- თილის გზაზედ მოქცევად; და უკეთუ არცა მაშინ დაუტყუებდა გარყენილსა ზნესა თვისსა, მაშინ მოხუციი მსაჯულნი წინაშე მსაჯუ- ლისა გამოაცხადებდნენ მისთა სიგარყენილეთა და დამნაშავე იქმნე- ბოდა დაჰსჯილ თვინიერ ყოვლისა გამართლებისა და მიტევებისა.

აწ საშუალ ამა მოედნისა არს აღმართულ (памятник) ძეგლი ნიეელოროდის მოქალაქის კოზმა მინინის და თავადის პოგარსკის- სათვის¹⁷⁵, ჩამოსხმული ბრონზისა, თუჯის (пьедестал)ზედ 1818 წელსა, 20 თებერვალს. მარჯვენის ზელით მინინი უჩვენებს კრემლს და მარცხენით აძლევს მახვილსა პოგარსკის, რომელიცა არს მჯდო- მარე, ნაავეანტყოფარი დაკოდებით, ერთის ზელით ართმევს მინინს მახვილსა და მეორითა იღებს თავის თავკევეშიდამ ფარს, რომელსა ზედა არს გამოსახული მაცხოვარი. მშვენიერად არს ჩამოსხმული ესე პამიატნიკი ეკიმოვისგან, ხოლო მოგონებულ მარტოსისა¹⁷⁶ მიერ. წინა პირზე მსწერია ოქროს ას-ებით: „მოქალაქეს მინინს და თავადს პოგარსკის მადრიელი რუსეთი, 1818 წელსა“.

ამ მოედნის ბოლოსა, სპასის კარების პირდაპირ, არს ადგილი, რომელსა უწოდებენ (юстиц место), ანუ თხემისა ადგილი.

უწინ, დღესა მაიობისა, ა. უსპენის სობოოით მოვიდოდნენ შემო- სილნი სამღვდელონი პოკროვის სობოროში, ხელწიფეს ეპირა აღვირი ცხენისა (ვირის ნაცვლად), რომელსა ზედა იჯდა პატრი- არხი. ჩვეულება ესე აღიხოცა 1678 წელსა.

მონასტერსა შინა ბერძნისა, ნიკოლაევსკისა მარხდან გეტულთა
საქართველოს მეფის ქაიხოსროს ლეონის ძისა¹⁷⁶, სარდალთა რაინთა-
დან პაპუნაშვილი¹⁷⁷ და ოთარ ჩოლაყაშვილი¹⁷⁸.

ერქონულნი ბიბლიოთეკა

დღესა ამას* გამოვლენ 50 ვერსი და მოველ სოფელს სოლნეჩნის
გორას, სადაცა ხალხი იყო შეყრილი მრავალი. ერთბაშად გამო-
ჩნდნენ რამდენიმე კარტები; გზა, გზა,—დაიძახეს, —იმპერატრიცა
მობრძანდება. შიშით ჩემა კუჩერმა კინალამ თხრილში არ გადა-
მაგდო პოვოზჯით.—აქ გამოიცივალა ცხენები ხელმწიფამ და თვით
კი კარტაშივე ბრძანდებოდა. ხალხი გარემოვებია საყურებლად.
და წარემართა მოსკოვისკენ.

15.—გამოვლეთ ქალაქი კლინი¹⁷⁹, 21 ვერსი, რომელიცა ჭგავს
უბრალო სოფელს და მოვედით ზავილოვოს. 24 ვერსი.

16.—მოვედით სოფელს ღოროდნას, 26 ვერსი, მდინარეს ვოლ-
ლაზე, და რადგანაც ურმები არ იყო მომზადებული ჩვენთვის
ამისთვის აქვე დავიღამეთ.—სოფელი ესე გეუთენის თვით ხელმწი-
ფის გვარსა.

მოსკოვიდამ დაიწყება უცხოდ გაკეთებული ახლად გზა სწორე,
ანუ (შოსსე), რომელზედაცა არს დაყრილი მსხვილად დანაყილი
ქვა, არეული ქვიშაში, რომ აღარ ატალახდეს გზა. ზოგან დიდრო-
ანი მთები არს გავაკებული და ზოგან ღრმა დელე აესილი მიწით,
გზის სისწორისათვის. ხიდებზე არის გავლებული თუჯის არწივები
პერილებად. გზის საჩვენებლად ორსავე მხარეს არის ჩაწყობებული
თითო საცენზე წმინდად გარანდული მორგვები, შეღებილი ლურ-
ჯად. — გზა ესე უღირს მრავალ მილლიონად ხელმწიფეს.—ყოველს
შეიდს ვერსტზე არის აღშენებული კაზარმა გზის პირზე, სადაცა
ჰსცხოვრებენ სალდათნი, გზის მაყურებელნი, რომელნიცა ნახვენ
რა გინა მკირედს წახდენილს გზას, მაშინვე გაასწორებენ.—გზის
ორსავე მხარეს არს გავლებული თხრილი.—ესრეთი გზა შოსსე არს
პეტერბულამდის.

17 ხა—მოვედით ქალაქს ტვერს¹⁸⁰, 30 ვერსი, მდინარესა ვოლ-
ლაზე. მრავალი სოფლებია გზაზე ხშირად და ხშირად.

* იგულისხმება 14 ოქტომბერი 1831 წლისა.

მოსკოვიდამ დაიწყების უკვე დილიდანსით სიარული შეტერბულამდის. დილიდანსი არს კარეტა რვა ჩასაჯდომით). ოთხნი შიგნით კარეტაში სხედან, აძლევენ თითო ასს რუბლს. **პირველი** ორნი უკან, ვგონებ სამოცდათხუთმეტ რუბლათ. **მეორე** ორნი დის სამს დღეს და ღამეს პეტერბულამდის.

18-სა.— ტვერიდამ გამოვედით მდინარესა ვოლდას, ხიდზე— დიდრონს ნავებზედ გაკეთებულს.— ქალაქი ესე ჰსდგას ამა მდინარესა კიდესა ზედა, რომელსა შეერთდების აქავე მდინარე ტვერცა და ამა ორთა მდინარეთ, რომელზედაცა ჰსცურავენ დიდრონნი ბარკანი. თითქმის მთელს რუსეთს ევაქრება ტვერი: ვოლლითა კასპიის ზღვამდის და ტვერცათი პეტერბულამდის. ქალაქი ესე, თუმცა არ შეედრება მოსკოვს, მაგრამ კარგი შენობები აქვს. აქვე არს სასახლეცა ხელმწიფისა.

დღესა ამას მოვედით სოფელს მედნოის, 30 ვერსი.

ტვერს შეჰსწყდება შოსსე. ჯერ ვერ შეუერთებიათ პეტერბურლით და მოსკოვით წამოღებული ახალგაკეთებული გზა: ამისთვის დღეს გზა იყო ძნელი სატარებელი, ქვიშიანი და ადგილ-ადგილ სიპის ქვით მოკირწყლული, რომელზე სიარული დიან აწუხებს კაცსა. ახალს გზისათვის, ე. ი. შოსსე, ჯერ ეხლა დაუნიშნავთ ჩარკომილის ხეებით ადგილი.

ამ სოფელში ვნახე ცხვრები თითქმის უკუდონი.

სალამოზე მოვიდა ჩემთან მაიორი კაროტკოვი.¹⁸¹ ვილაპარაკეთ ერმოლოვზე, პასკევიჩზე და პოლშის ომზე და დასასრული უბნობისა ჩვენისა სასაცილო იყო,— დამთვრალს დათვზე და ურიაზედ.— ცოტა შეუძლოთ ვიყავ და ბევრის ლაპარაკით მაიორმა ძალიან შემაწუხა, ასე რომ, როდესაც მითხრა ღამე მშვიდობისა, სიამოვნებით პირჯვარი დავიწერე და ვჰსთქვი: დიდება ღმერთს.

19-სა.— დღეს დილაზე შეგვხდა ლენერალი კლეიმიხელი¹⁸², მიმავალი მოსკოვს.

ამ სოფელში გამოვედით ხიდზე მდინარესა ტვერცას და მოვედით ქალაქს ტარკოკს¹⁸³, 33 ვერსი, რომელიცა არს მცირედი და ნაქები ტუფლებითა.— ამ ქალაქში შემხვდა ივანე ყორღანოვი¹⁸⁴ თავის ცოლით. მომავალი პეტერბულით.

გზა ამ ქალაქამდის არს ცუდი, ქვიშიანი, ჩასაფლობი.

ამ ქალაქში დედაკაცებს ხურავთ კოკოშნიკი (ანუ მადლიერი სქელი არახინი) ერთის, ფრიად მალალის, სწორე რქითა.

აქედამ მოვედით ბინდისას სოფელს ბუდოვს. 24 ვერსი, საკუროველი მოლაპარაკე და ალერსიანი სახლის პატრონი და და ლამაზიცა...
ბინდისას

მოსკოვისა და ტვერსკის ლუბერნია დიახ დიდი ტყიანი არის ფიჭვისა და მცირე ნაყოფიერი. მრავალნი სოფლები არიან ერთმანეთზედა მიბმულნი, ასე რომ არცა სახნავი და არცა სათიბი აქვსთ საქმაო.

20-სა.—გამოვლეთ 14 ვერსი და გამოვედით სოფელს ვიდროპუსკისა, სადაცა გამოვიცვალეთ ურმები და გამოვედით გეორგდ მდინარესა ტვერცას, და მესამედცა სოფელს ნიკოლაევთან ხიდზე.—სალამოზე მოვედათ ქალაქს ვიშნი ვოლოჰოვს²⁰⁵. 33 ვერსი. გზა არის ზოგან ქვით მოკირწყლული და ზოგან ვაფიკრული, მაგრამ ორივე ძალიან შემაწუხებელი არს ურემში მჯდომთათვის, თუმცა კი ტალახი ფრიად ცოტა არის ავდარში.—ამა ქალაქთანვე არს დასაწყისი მდინარისა ტვერცასი.—ამ ქალაქის შესავალთან არის მცირედი საყდარი ფიცრისა, სადაცა, ამბობენ, ვითომც უახანის ღმრთისწობლის ხატი აქ გამოჩნდა და რამდენჯერაც მოასვენეს აქაურს სობოროში, იმდენჯერ იწავე ადგილს თავითათავთ გადავიდა. ამ სასწაულისათვის იქვე აღუშენეს ესე ფიცრის საყდარი და მუნ დაასვენეს.

21-სა.—ამ ქალაქის სიახლოვს არის საკუროველი განგებ ვაკეთებული წყალის შესანახავი, რომელსაცა აღავსებენ მდინარითა სნათი და, როდესაც საკირო იქმნება, გამოუშვებენ წყალსა და დიდროანნი მრავალნი ნაგებნი (барки) საქონლით წავლენ ზოგნი პეტერბურს მდინარითა მსტით და ზოგნი ტვერცით ტვერის ქალაქისკენ და ქვეით ლუბერნიებში.—ამავე ქალაქში ჰქეტენ მდინარესა მსტას, განგებ, წყლის მოსაგროვებლად, რომელ ნაგებმა ადვილად იმუშაოს. დიახ კარგად არის ვაკეთებული მაშინებით კარები, რომლითაცა შეაგუბებენ მდინარესა.

აქედამ დაიწყება კვალად ახალი სწორე გზა—შოსსე, მაგრამ ხატილოვის სოფლამდის 30 ვერსს ჯერ ეხლა მუშაობდენ. ფრიად ინელი გასაკეთებელია გზა ესე.—შუა ტბაზე მიწით არის ავსილი და გატანილი გზა, ეგრეთვე დიდროანთა ჰაობზედ.—ხატილოვიდან

ედროვამდის 32 ვერსია; სრულიად კარგი გზაა, რომელსაც
ჰსდგას ორი დიდი პირამიდებრივი სვეტი ქვისა, რომელზედაც
არს გამოსახულ სტოლზე გვირგვინი, ნიშანი ნოვლოროდის ლუბერ-
ნიისა, ანუ ლერბი.

ქრქვესული

განსაკვირვებელია ამა გზის კეთება, დიდი ~~ქრქვესული~~ მშპ-ს
თანა რაოდენი მილიონი ფული იხარჯება.

22-სა.—მოვედით და გამოვცვალეთ ურმები ზიმნელორის, 20
ვერსი, რომელიცა არს ვალდაის ქალაქთან ¹⁸⁶, ნაქები ზარბითა.
ამის სიახლოეს არს ტბა, რომლისა საშუალ არს მცირედი კუნძუ-
ლი ტყიანი, ფრიად ლამაზი, სადაცა ჰსდგას მდიდრად აღშენებუ-
ლი მონასტერი, რომლისაცა იყო დღეობა. გზაზე მრავალი ხალხი
ჰჩნდა მუნ მიმავალი. მრავალნი მცირედნი ნაენი ჰსცურავენ
გარეშე კუნძულისა და წარმოუდგენდნენ თვალთა მშვენიერს სახილ-
ველს.

მესამე საათს მოვედით იფილბიკას. 20 ვერსი.

დღეს კარგი თბილი დარი იყო, მაგრამ უმზეოდ, რომელიცა
დიდიხანა აღარ მიხილავს. მარადის მოღრუბლულმა ცამ პოხონ-
დრია გამბადა.

22-ხა.—მოვედით და გამოვცვალეთ ურმები სოფელს რახინოს.
26 ვერსი.—აქედამ ქალაქს კრესტცი ¹⁸⁷, 19 ვერ., სადაცა ოთხი.
ანუ ხუთი სახლი არს აღშენებული კარგათ, სხვა სულ უბრალო
სოფელს ჰგავს.

გზაზე საუცხოვო ხიდები არის გავლებული თუჯის პერილებით.

24-სა.—დავსწინაურდი ნოვლოროდის ქალაქს მისასვლელად და
მოველ სოფელს ზაიცოგოს, 28 ვერსი, სადაცა არს აღშენებული
მდიდარი სასახლე ორი ატაყიანი ლოსტინიკად, მგზავრთათვის
დასადგომად. მუნ შევედით მე და მაიორი კარ[ოტკოვი] სადი-
ლის საქმელად. კარებთან მოგვეგება წმინდათ მორთული დედაკა-
ცი და მიგვიწვია ლამაზათ შეგკობილს ოთახში: მოგვართო ზევის
მოთხოვნით წმინდა დაგებულს სტოლზე ორ რიგი საქმელი, რომე-
ლიცა თითო-თითო ღირს ამაზად. ესრეთი სასახლები არის აღშე-
ნებული სახელმწიფოდ.—მოსკოვიდამ პეტერბურამდის.—ყოველს
სტანკიაზე. ამ სასახლებში მგზავრი ფულით ყველას იშოვნის.

აქედამ მოველ სოფელს ბრონნიკას. 26 ვერსი.

მოსკოვიდამ პეტერბურამდის ამ დიდს გზაზე გლეხნი კაცნი

კარგათ მსდგანან სახლებში: ორი და ზოგთა სამიატაქიანი ბიჭ-საშ-
ლები უდგასთ მინის ფანჯრებით; მაგრამ სრულიად არა რაიან
სტუმართმოყვარება, წყალს არ დააღვივებენ მგზავრს უფულოდ
და, გარდა ამისსა, არიან ფრიად ამაყნი და ბრყყნი **ქაქის მწეღი**
ვარის მოდუღებაში ორს შაურს ართმევენ, ეგრეთვე **ქაქის მწეღი**
ქან რქეშადა.

სალამოზე გამოველ ამა სოფლის სიახლოვსთან მდინარესა მსტას
ნიდზე. — აქედამ გააქვსთ დიდის არხით წყალი მდინარეს ვოლ-
ხოვამდის, რომელზედაც იმუშავენს ბარკანი, მაგრამ ჯერ არ შეუ-
სრულებიათ.

რა მოვახლოვდი ნოვლოროდს, გაველ მდინარესა მცირეს ვოლ-
ხოვს, რომელზედაც არს გადებული დიახ კარგი ხიდი თუჯის პე-
რილით. დაღამდა, რომ შეველ ქალაქში, და ველარ მოვითხოვე
კვარტირა; ამისთვის დაედექ იტალიანის ტრაახტირში.

ფიქრმა ნოვლოროდისათვის არ დამაძინა დიდს ხანს. გონებაში
წარმომიდგა რესპუბლიკური უწინდელი ამათი მმართველობა, სიმდი-
დრე, ვაქრობა და მხნეობა ამის მოქალაქეთა, ვეჩეგოის ზარი (ანუ ბუ-
კი), რომლითაც შეიკრიბებოდა ხალხი ნძიმის საქმის გარდასაწყვეტ-
ლად; ნოვლოროდის რაყიფობა მოსკოვის მეფეებთან და შემდგო-
მად დამხობა მისი მრინხანე იოანეს მეფის მიერ. ვიდრე იყო რეს-
პუბლიკად, ნოვლოროდი ყვავილოვნობდა ვაქრობითა, მხნეობითა.
სიმდიდრითა და იყო სხვათა რუსებზე უმეტეს განათლებულყო და
თვით თათართ მონებასაცა გადურჩა: გარნა აწ აღარც აწრდილი
მსჩანს უწინდელისა მის შემძლებლობისა.—რკინის ხელმან შეიპყ-
რა და განაქარვა ყოველი დიდება მისი.

მა-სა.—დილაზე მომგვარეს დალაქი, ყმაწვილი ბიჭი, დიახ კობ-
ტურათ * მორთული ფრაკით და დუხებით დასხმული და დიდის
კომპლიმენტებით მომპარსა წვერი; ახალი მოსული ვარო პეტერბუ-
ლით. ერთი აბაზი გამომართვა.

* შემდეგ გადაბახულია: „და ფაქიზათ“.

წაველ წირვაზე ძველს სოფისკის სობოროს, უჩინდელს მსდგას უწინდელს ძველს ციხეში დიდის ვოლხოვის მხარეშია ამა მდინარესა ზედა არს აღშენებული ფრიად უძვირფასესი და უმშვენიერესი ხიდი თერთმეტკამარიანი, რომლიდამაც *** არის მდიწარეზე გადაკიდებული ორი თუჯის მოაჯირი, რომლიდამაც კვლად კიბე ჩადის ქვეით სხვა ქვის მოაჯირზე.—ხიდზე არის გავლებული თუჯის პერილები და კვალად თუჯისავე არის ფანრის ჩამოსაკიდებელნი ოქროს ვარაყით, რომელიცა თითოს მხარეს არის თერთმეტ თერთმეტი.

მრავალნი დიდროანნი ბარკანი იდგნენ წყალის ნაპირას და მცირედნი ნაგნი ჰსცურვიდნენ; მშვენიერი სანახავია ეს ხიდი. ***

შევედ ძველს სობოროს, რომლისა არხიტექტორაა არს ძველებური; მრავალნი სვეტნი დიდროანნი ხშირად-ხშირად ჰსდგანან. ესრეთ რომელ სანნი კაცნი დიხხ ვიწროდ გაეგლიან ერთად და აბნელებენ საყდარს.—ესე არს იგი სობორო, სადაცა ეკიდა ვერგოის ზარა ანუ ბუკი.—თაყვანი ვეც ვლადიმირის და ანნის ნაწილებთ და წირვა მოვისმინე მეორეს საყდარში, სადაცა საამურად ჰგალობდნენ მგალობელნი.—უწინ უნდა მაგარი ციხე ყოფილიყო. უწინდელ დროებისათვის, ამიტომ რომ ერთის მხრით ჩამოუდის მდინარე ვოლხოვი და მეორით ჰქონია დიდად ღრმა თხრილი, რომელიცა ეხლაც ვეცობა.

ხიდი ესე არს აღშენებული აწინდელის ხელმწიფის დროს 1830

* ეს სათაური ფანჭრით არის ჩაწერილი. საფიქრებელია, ავტორს განზრახული ჰქონდა აღწერა ნოვლოროვი უფრო ვრცლად, მსგავსად მოსკოვისა და პეტერბურგისა. მაგრამ ასეთი ვრცელი აღწერილობა დღევანდელში არ ჩანს. ** სოფისკის სობორო აღშენებულ არს 1645 წელსა კეთილმოაწმუნე თავადის ვლადიმირის იაროსლავის ძისა შიერ, სადაცა აქვე მარხიან თავადი თეოდორე—ძმა ალექსანდრე ნევესკისა, დედა ვლადიმირისა—ენინა ანა და თავადი მსტისლავი.

სოფიოს ხატი იერუსალიმიდამ არის გადმოტანილი. ვოლხოვის ხიდზე არს სასწაულთმოქმედი ჯვარი (შენიშვნები ავტორისა). *** ავტორადგრაფია: „რომელდამაც“. **** ნოვლოროვის აღების დროს, იოანე ბარბაროს მეფემ უბრძანა მხედართა თვისთა ბაღის გადაყრა ზიდითვან. ყრმანი, მოზუნნი, დედაკაცი იღუპებოდნენ იმა მდინარესა შინა. გარდა ამისა, მუდარნი ნაგებით დაჰსცურვიდნენ და, შემწობის ნაცვლად, შებებითა ჰხოცდენ. (შენიშნ. ავტ.).

წელს, ზედამხედველობასა ქვეშე ლერცოლის ალექსანდრეს ვიკარე-
ბერლია 188.

დღეს, მერვეს საათზე შუადღიდან, მობრძანდა მეტყვიდრე ალექ-
სანდრე ნიკოლოზის ძე. ყველა საყდრებში ზარეს და მისი მისწრაფება
შებრძანდა სობოროში, პარაკლისი ახდევინა და წამოვიდა სობორო
კოვისკენ. ხალხი უყვიროდა ურას.

26.—ჩაცხხედით მთელი კამანდა—300-სი—პაროხოლში (ორთქ-
ლით მავალი ნაგი). ესე არს დიდი სუდნო, რომლისა საშუალ არს
გაკეთებული ორი თუჯის ფენი და სხვა მრავალი რიგი მაშინები,
გარედამ, ორსავე მხარეს, აქვს ერთი ჩარხი, რომელნიცა ვახურე-
ბულის ფენების ორთქლით ტრიალებენ წყალში და მიაკვსთ, დიან
ჩქარა, ვეება ესე შენობა.—ამ მაშინების ორსავე მხარეს არს გაკე-
თებულნი ოთახნი, დიან ლამაზნი და ფაქიზათ, სადაცა ვისხედით
აფიკრები; იმ მხარეს იყო მცირედი ზალა სკამებით და დასაჯდო-
ნად ვიწროს კრაოტებით. ამ ზალიდან სხვა, მეორე პატარა ოთახში
იყო შესავალი და აქედამ სხვა, კვალად ოთახში საწოლში, სადაცა
რდვა ლამაზი დივანი, პატარა მგრგვალი სტოლი და სკამები. ეს
ოთახები არის ფანჯრებიანი, რომლიდანაც უყურებს წყალსა. მეო-
რეს მხარეს იყო ორი ესრეთივე ოთახნი.—საშუალ პაროხოლისა არის
დიან მაღლა ატანილი ფენებიდან თუჯის ტრუბა, რომლიდანაც
ხრიალით ამოდის ბოლი.—გარდა ამისა, ფეხისადგილებიც არის
გაკეთებული ორსავე მხარეს.

საღდათნი ისხდნენ მაღლა პალუბაზე (ანუ ჩვენის ოთახებზე
ბანზე). მესამე საათზე შუადღიდან აუშვეს პაროხოლი და გამოვე-
პართეთ სიმღერის თქმით. ესრეთი მკზაერობა იყო ჩემთვის სრუ-
ლიად ახალი და ფრიად სასიამოვნო. თუმცა ჰაერი იყო ცივი,
მაგრამ დიდი ხანი ვიდრე ბანზე და უყურებდი მდინარისა ორთა-
ვე კიდეთ, სადაცა მრავალთა მონასტერთა მდიდარნი შენობანი
და სოფლები არიან თითქმის მოუწყვეტლად მობმულნი და წარ-
მოადგენენ მშვენიერს სახილველს. კიდენი იყვნენ დაფარულნი ზრავ-
ლითა ბარკებითა და სხვანი კვალად უმრავლესნი მოქსცტრვიდ-
ნენ.—თხუთმეტს ვერსზე მარცხნივ ჰსდგას შტაბკვარტირა იმპერა-
ტორის აესტრისის პოლკისა, დიან მდიდრად აღშენებული, რომლი-
სა პირისპირ, მარჯვნივ ჩვენსა, არის მშვენიერი შენობა ხერხისა
და ფქვილის ზავოდებისა, რომელნიცა ეგრეთვე ორთქლის მაშინე-

ბით ნუშაობენ, ესე იგი: ხერხევენ ხეებს და ფქვიან პურსა. და შერნობათა სიახლოეს, მალლობზე, ჰდგას მცირედი, გარნა ლამაზი ორიატაჲნი სასახლე, სადაცა ჩამოხდება ხოლმე ხეჭყეფე ქაღალხოდით.

აქ დაბნელდა და შემცვდა კიდევ ძალიან და დიდის უსიამოვნობით ჩაველ ლამაზს ოთახში, სადაცა ჩემნი ამხანაგნი თამაშობდნენ ქალალს. მე დავჯექ თანჯარასთან და კვალად დაუწყე პურტა მდინარესა, რომლისა კიდენი სოფლების სანთლებით ჩირადდნებად ენთებოდნენ. ფრიად ძრიელი ცემა ჩარხებისა წყალშია, დიახ მცირედ არწევდა და მით ატყობინებს კაცსა ოთახში, რომ ჰსცურავს წყალზე. — ამ ჩხრეკაში დიახ ტკბილად დამძინებოდა თანჯარასთან. თერთმეტს საათზე, ოდესცა მოვედით სოსნიცკის ნავთსაყუდელში, — 70 ვერსი, — მაშინ გამომაღვიძეს. — ასე მომეწონა ეს პაროხოლდი, რომ არ გაველ სოფელში, მოვითხოვე ჩაი და დავიძინე კრაოტზე. — ამ პაროხოლში, ამავე ოთახში, რამდენჯერმე ბრძანებულა ხელმწიფე თვით და ხუთს საათზე ნისულა ნოვლოროდს, 70 ვერსი. — და ჩენი ფიქრები დეახ შორს ფრინვიდნენ ამ ღამეს, ესე იგი, თქვენთან, მეგობარნო ჩემნო! მე ვიყავ თქვენ შორის უხილავად და თქვენ კი ვერა მგრძობდით მე.

პაროხოლდის აფიკარმა მიამბო დიდი ზარბაროსობა იმპერატორის ავსტრიის, პრუსკის ნასლედიკის და სხვათა სალდათთა პოლკთა, რომელნიცა აბუნტდნენ ხოლერის დროს ამაზე, რომ ნითომ აფიკრები სამსალით ხოცდნენ სალდათთა და აბრალებდნენ ხოლერას: ას ექვსი აფიკარი საშინელის ტანჯვით დახოცეს და საში ღენერალი. ბუნტი ესე მოხდა 17-სა ივლისს და იყო ოცდაშვიდამდის. შემდგომად ღენერალ-ადუტანტმა ორლოვმან დაამშვიდა ამით, რომელ აღუთქვა ხელმწიფის სახელით შიტევება პირველთა მოჯანღეთა: ამით უნდოდათ ნოვლოროდის აღება და გაოხრება მისი; მაგრამ განხეთქილებამან ურთიერთთავე შორის ვერ აღასრულებინა ესრეთი შათი განზრახვა. — მართლმსაჯულოვნება აწ ქსდევნის და ჰსჯის პირველთა მოჯანღეთა.

27-სა. — გამოვედით პაროხოლდით და დავიღამეთ სოფელს ჩუდოვო, 9 ვერსი, რომელიცა ჰსდგას დიდს პეტერბულის შარავჯაზე.

მდინარე ვოლხოვი მდინარებს 360 [ვერსი] ლადოესკის ტბაში, რომლიდამაც შეერთვის მდინარესა ნევას მარინის კანალით პეტერბულს.

28-სა.—მოვედით პომერანიეს სოფელს. 26 ვერსი. დღე იყო თოვლიანი. ჩემს სახლის პატრონს გლახს კაცსა ორიატაიანი სახელი ედგა ხისა, ორპირ მინის ფანჯრებით. კედელზე ოთახში ეკიდებოდა დიდი საათი და რამდენიმე სამოვარი იდგა მეორეს მხარეს ამისთვის უწერ, რომ თითქმის ყოველნი ასე მსცხოვრობენ მოსკოვით პეტერბურამდის.

29.—გამოვლეთ ტოსნა, 32 ვერსი. და ბინდისას მოვედით ივორას. 24 ვერსი.

30.—შევისვენეთ.

31-სა.—ღილით ადრიან მომივიდა წიგნი პეტერბულით [აივ...(?)]. რომ ღრად სიმონიჩი მოვა დღეს სადილით ცარსკის სელოში¹⁹⁰. ბატონისშვილს თეიმურაზთან¹⁹¹ და შენც უთოოდ უნდა გადმოხვიდეო.

1-ს ნოემბერს.—გამოვლეთ კრასნოე სელო და მოვედით პავლოვსკის სოფელში. 24 ვერსი.

2-სა.—შუალანისას მოვედით ორანიენბაუმში¹⁹², საცა არს შტაბკვარტირა ობრასკოვის პეხოტინის პოლკისა.

3-სა.—შევისვენეთ. კრონშტატი¹⁹³, ზღვის ხილვა და ხომალდი; სასახლე, ბაღი, არხი.

4-სა.—ღენერალ ტიმროტმა¹⁹⁴ გაშინჯა ჩენი ჯარი.

5-სა.—გამოვემართე ჩემის კამანდით ცარსკის სელოსკენ, სადაცა მსდგას როტა ჩემი. გზა არს მშვენიერი და მდებარეობა ადგილისა ფრად საამური: მარცხნისა მხრით, გზის ახლოს, არს ლურჯაო ვანერცელებული ზღვა, რომელზედაც უმრავლესნი ნაენი, ბარკანი, სუდნოები, პაროხოლნი მსცურავდენ სხვადასხვა მხარეს. ზღვის კიდეზე არის დაჩები, ესე იგი, სასახლენი და ბაღნი, საზაფხულოდ აშენებულნი მშვენიერად. აგრეთვე გზისა მარჯვნივ მრავალნი დაჩანი და სოფელნი ერთმანერთზედა მიბმულნი არიან.

დავიქვეითე, რათამცა უმეტესად დავსტკბე ესრეთითა სახილველითა. გამოვლეთ პეტერლოფი¹⁹⁵, სადაცა არს სასახლე ხელმწიფისა და უძვირფასესი და უფრცველესი ბაღი, რომლისა ქება განთქმულ არს. ამის სიახლოეს არს სტრელნა, სადაცა არს კვალად სასახლე ხელმწიფისა და ბაღი. არათუ ყოველს ვერსზე, არამედ ყოველს ბიჯზე სხვადასხვა ახალი საგანი წარმოუდგების თვალთა: ზოგან თვით ბუნება, ზოგან ხელოვნება, აქ სიმდიდრე შენობათა,

იქ სიგლახაკე, განგებ დანგრეული. დიდმშვენიერი სანახავი ზღა-
იყოს ზაფხულში.—ასე გამოვლენ ქვეითად უგრძობლად 18 წელს
რომ სრულიად არ დავლალღვარ.—დავიღამეთ სოფელს პუს/
ტონკას.

6-სა.—დღე იყო მოღრუბლული და ცივი. მღებარეობდა ქვე-
ლისა იყო ეგრეთვე მშვენიერ, ვითარცა გუშინ. აქ, პუსტონკასთან,
არს აღშენებული მონასტერი წმიდის სერლისა, ფრიად მღიდარი.
გზაზე დაჩები იყვნენ ერთმანერთზედა მობმული და ერთმანეთზედ
მღიდრად შეჰკობილი.—დღეს შვიდი ვერსი, რომელიცა გამოვლენ
ქვეითად, ღირს მრავალ მილიონად.

ზაფხულში გამოდიან პეტერბულით ამა დაჩებში და მსცხოვრებენ
მუნ ერთს, ანუ ორს თვეს, და არა მცირეს დრო არს მზიარულად გან-
ტარებისათვის; რაოდენი ათასნი თუნებნი დაუხარჯავთ თვითო-
ეულსა.—ფრიად შეჰსცდებიან იგინი, ვინცა მსწერენ განცხრომითსა
ცხოვრებასა აზიასა შინა. დარწმუნებით ვიტყვი, რომ თვით ყვენიცა
არა მსცხოვრებს [სუდანში(?) ეგრეთ შეჰკობით და ეგრეთ განცხ-
რომით, ვითარცა აქაურნი თავადნი და აზნაურნი; ამისთვის, რო-
მელ აზიასა შინა არა უწყვიან არცა ბაღისა და არცა სახლისა შემ-
კობა ესრეთ დიდმშვენიერად და ესრეთ გემოვნებით, ვითარცა აქ,
და არცა საკვირველ არს, ვინაითგან აზია დიახ შორს მსდგას განა-
თლებასა შინა ვეროპიისაგან.

გამოვლენ ცხრა ვერსი და მარჯვნივ გავედით შარაგზიდან მოკ-
ლეს გზაზე და ამისთვის ველარ გავსინჯე სრულად ესრეთი ძვირ-
ფასი გზა პეტერბულამდის.—სალამოზე შევეყარეთ კვალად ღიდს
გზას პულკოვის სოფელთან, სადაცა მსდგას ახალი ჩემი როტა. 25
ვერსი.

7-სა.—შვეისგენეთ და მოველოდი როტნის კომანდირს ფრო-
[ლოვს],¹⁸⁶ წასულს აქედამ ორენბაუში ჩასაბარებლად კამანდი[სა].
დღეს გავიცან აქ აფიციარი, გვარად ლეჰერვეი¹⁸⁷, რომელმან
ცა დანაბარება სადილათ.

11-სა.—სალამოზე წაველ პეტერბულს. გზაზედ დამიღამდა.
მრავალი ხალხი ირეოდა მშვენიერს გზაზედ, რომელიცა ენზგავსე-
ბოდა ქალაქის ქუჩას.—შორს გამოჩნდა ცეცხლის ალი, რომელიცა
ანათებდა ღიდსა სივრცესა.—ესე იყო პირველი ნიშანი პეტერბუ-
ლის გამოჩენისა. ქუჩებში ანთებულნი უნრავლესნი ფარნები გამოა-
ჩენდნენ შორით ესრეთსა ცეცხლსა.

14-ბა.—მესამე საათზე წავედით სადილათ ფარნაოზ ბატონის შვილთან. რომელმანცა წარმადგინა თავის მეუღლას ანასთან²⁰⁰ გვიცან მისი ქალები—სალომე და ელენა²⁰⁰. აქვე ვნახე ბატონის შვილები ანასტასია და რიფსიმე²⁰⁰. ყველამ სიამოვნებით მეშვიდეს საათზე, ჩემის თხოვნით, გამომეყვა ნიკოლბეგ²⁰⁰ [ჩე...(?)] იმერეთის დედოფალს მარიამთან²⁰⁰, რომელმანცა მისაყვედურა, რომ რატომ პირველად არ მოველ მისდა.

15-ბა²⁰⁰.—პირველს საათზე, წირვის შემდეგ, წაველ კვალად დედოფალთან, შემდეგ დარია სემენოვანსთან,²¹⁰ რომელმანცა მიმიწვია სადილათ, მაგრამ, რადგან დედოფალმან აღრევე მიბრძანა. ვეღარ დავსდევ. სადილათ მიველ დედოფალთან და დავსხედით ჩვენ მარტო ორნი და მესამე მის მოლარე, მოხუცებული დედაკაცი.—დედოფალი არის ფრიალ საამურის სახისა, ეტყობა დიდკაცობა და არს მზიარულის გულისა და ჰკვიან, ტკბილმოუბარი.—სადილს უკან აღარ გამომიშვა დიდს ხანს.

სეროღე ჩილავეი²¹¹ აქ ვნახე ანაზდუულად. მამა იონა²¹² გავიცან აქვე.

პეტერბურლი

პეტერბურლი ძვეს ორსავე მხარეს მდინარისა ნევისა, რომლისა თერთმეტრი ტოტნი შეადგენენ ათს კუნძულს.—ქალაქსა ამას სიმგრავლე აქვს 34 და საშუალი სიგრძე 9 ვერსი. იგი განიყოფების 12 დიდ ნაწილად, რომელთაგანსა თვითოეულსა ჰყავს უფროსად ჩასტნის პრისტავი, და 54 კვარტალად, რომელთაცა ეგრეთვე ჰყავთ თვითოეულს ზედამხედველი პოლიციის ჩინოვნიკთაგანი. სამი ათასამდის ქვეთკირისა და ხუთი ათასთ ხის სახლთა შინა ჰსცხოვრებენ ოთხას ათასამდის მცხოვრებნი—ესოდენთა უპრავლესთა შერობათა განჰყოფენ ოთხას ოთხმოცდასამი ქუჩანი და ას სამოცდაშვიდი ხიდნი,—ზოგნი თუჯისა და ზოგნი გრანიტისაგან.—შეაერთებენ

* „15-სა“—ამის შემდეგ აქტორა გამოტანის ნიშანი დაუსვამს და სქოლიოში მიუწერია: წაველ „წიოკახე კახანაყის სობოროში. აღწერა სობოროსი“. მაგრამ ამ აღწერის აქ ჩამატება მიზანშეუწონლად ვცანით. ამის შესახებ იხ. აქვე—„კახანაყის სობოროს“ აღწერა, გვ. 230.

მდინარეთაგან განყოფილთა უშორესთა ქალაქის ადგილთა უმთავრესთა მის ნაწილთა თანა.

რუსის ეკკლესიანი არიან ას ჩვიდმეტნი და სხვათა საოქმუნოებისანი ოცდარვა. — ცხრა აკადემია და მსწავლულთა უმთავრესთა მსცდილობენ განვრცელებასა მსწავლათასა. დიდუბუბლიოტეკა (თუმცა სხვათა მცხოვრებთაცა აქვსთ ჩინებულნი ბიბლიოტეკანი) და უძვირფასესი ბუნებითის კაბინეტი შეამსუბუქებენ წრომათა მსწავლულთა.

ორმოცდაათს პუბლიჩნის, სახელმწიფოს ხარჯით, სასწავლებელთა შინა, რომლისა თავი არს უნივერსიტეტი, ყმაწვილნი მსწავლობენ უფულოდ. ერთსა შინა მათგანსა ათასზე მეტნი მოწაფენი ირიცხებიან და სხვათა შინა მსწავლობენ მრავალნი ასნი. გარდა ამისა, კვალად არს ორმოცი პანსიონი, რომელნიცა ეკუთვნიან სხვადასხვათა კაცთა.

თოთხმეტნი ღოშპიტალი და ბოლნიცა არიან სახელმწიფოს ხარჯზე, სადაცა მრავალნი ათასნი სნეულნი პპოებენ უფულოდ განკურნებასა და აკურთხებენ სახელსა მათ მფარველისასა. ორას ორმოცდაათექვსმეტი ფაბრიკა და მანუფაქტურა არს აქა, სადაცა გლახაკი პპოებს მუშაობასა და საზრდოსა თვისსა.

სამი ათასი ფანარი ზამთარში ყოველს ღამეს ანათებს უმთავრესთა ქალაქის ნაწილთა და ორას სამოცდაექვსი ბუტკანი დაღვისათვის წესისა და უშიშროებისა ქუჩათა შინა არიან გარიგებულნი.

პირველს ნიშანზე რომელსამე სახლში ცეცხლის მოკიდებისა, მაშინვე მორბიან ყოველს ქალაქის ნაწილიდამ მისამეველებლად, — ათას ხუთასამდის კაცი ასის დიდროანის ცეცხლის გამაქრობელის ჯრუბებით.

ვისაცა მსურს ხილვა ამა დიდშემკობილისა და უნშვენიერისისა ქალაქისა, — აღვიდეს ქალაქის კოშკსა ზედა და გადმოხედოს მუნით. ვითარი დიდებულებითი და საამო სახილველი წარმოუდგების წინაშე თვალთა! ერთის შეხედვით იხილავს დიდებულად ნევის მდინარეობასა, მის ტოტებით და კუნძულებითურთ, სადაცა არს მშვენიერად გაკეთებულნი ბაღნი და საღბინო სასახლენი მცხოვრებთა. — პირველად იხილოს პეტროვსკის კუნძული, მის ღამაზის ტყითა, რომლისა ახლოს მსჩანს კუნძული კრესტოვსკისა, სადაცა უყვარსთ ღბინი, სეირნობა აქაურთა მოქალაქეთა; მის იქით კუნძუ-

ღნი: ელაღინი, კამენნი, მშვენიერისა სასახლით, სადაცა ზატყველ
 გაბრძანდებიან ხელმწიფის გვარობა, ხოლო მარჯენიე მის უმო-
 რეს, ფრიად შემკობილნი ბაღნი ღრაფ სტროლონოვისა¹⁵. პირდა-
 პირ ჰსჩანს ციხე მის ოქროთ დავარაყებულთ სამრეტერლოფს¹⁶.
 ჯენიე ანბარები პურისა და პენკისა; დიდროანნი შეტყველნი¹⁷
 პიტალთა, მედიკობირურლიჩესკის აკადემიითურთ; კვალად მარჯე-
 ნიე ჰსჩანს ღრაფ ბეზაოროდკოს¹⁸ ბაღი და სოფელი ოხტა; წინ
 ტავრიჩესკის სასახლე ჩინებულთა თალითა და ბალითურთ; ახლოს
 მისა კავალერღარდის და პრეობრაჟენის კაზარმები და ინსტიტუტი
 კეთილშობილთა ქალთა. მარჯენიე, მის უმორეს, პატივისაცემი მო-
 ნასტერი ალექსანდრე ნეესკისა. რაოდენმე უმორეს წარმოუდგების
 თვალთა, ფრიად სააჟურსა ველსა ზედა ტყითა, აშენებული ძველე-
 ბურ გვარად სალხინო ციხე ჩესმა, სახსოვრად ძლევისა ოსმალთა
 ზედა ღრაფ ორლოვისა¹⁹ მიერ. მის იქით ჰსჩანს პულკოვის გო-
 რაკები. კვალად მის მარჯენიე შენიშნავთ უაშვენიერესთა მრავალ-
 თა საზაფხულო სახლთა პეტერლოფის გზაზე, მონასტროსა წმიდის
 სერგიისა და სალხინოს ციხეს სტრელნას. რომელიცა ეკუთვნოდა
 განსვენებულს დიდს თავადს კონსტანტინეს²⁰; მის უკან დუდოროვ-
 სკის მთას, რომელიცა არს ამა ფრიად გრცელსა მინდორსა ზედა
 მხოლოდ ერთი და, დასასრულ, ნათელს დღეში იხილავთ სალხი-
 ნოთა ციხეთა: პეტერლოფს, ორანიენბაუმს და მის პირისპირ
 კუნძულს კრონშტადტს.

მდინარენი, პეტერბულისა განყოფილნი ნაწილ-ნაწილად, არიან
 ესენი: 1) დიდი ნევა, 2) პატარა ნევა, 3) დიდი ნევა, 4) პატარა
 ნევა, 5) მოიკა, 6) ეკატერინსკის არხი, 7) ფონტანკა, 8) კრუკოვი
 ანუ ნიკოლსკის არხი, 9) ქალაქის თხრილი, 10) ლილოვის არხი.
 11) შავი წყალი, 12) კარპოვკა, 13) პრიაგკა და 14) ტარანოვკა.*

[პირველი აღმირადტეისტვოს ნაწილი]*

პირველი აღმირალტეისტვოს ნაწილი დაიწყების საზაფხულო
 ბალითგან და გავრცელდების ნევისა და მოიკას შუა, ვიდრემდის
 მოიკა შეერთდების ნევას, და არს ურინებულესი და უმშვენიერესი

* ამ ტექსტის დასრულების შ მდევ სქოლიოში წერია: „წირვაზე შესვლა“
 ** ბელნაწერში დლიურის ამ ნაწილს სათაური არ აქვს.

ნაწილი ქალაქისა. აქ არს მეიდნები: მარსოვის ველი, ანუ ტატი-
 ცინის მიწდორი; დიდი, მშვენიერი სასახლის მეიდანი, ლორთქიას
 შვერადების ისაკიევის და პეტროვის მეიდნებთან; პეტლიჩნის
 ძეგლნი (пмятник): 1) სტატუი პეტრე დიდისა, 2) სტატუი ეკატერინისა
 როვისა²¹⁷, ნევის ნაპირზე. მარმარილოს სასახლესთან, ლორთქიას
 სალთიკოვის²¹⁸ სახლს შუა; კლუბნი არიან: 1) დიდი მეშჩანსკის
 კლუბი—ბულვარის პირისპირ, 2) პატარა მეშჩანის კლუბი ისაკი-
 ევის მებრძანზე, 3) დიდი სატანიკო კლუბი—ნევესკის პროსპექტზე.
 4) ვაჭრების კლუბი—ანგლიის ნაბერეგნაზე; ხიდნი: 1) ნევაზე: ისა-
 კიევის ხიდი, ტროიცისა ანუ პეტერბურლის ხიდი, 2) მოიკაზე: მი-
 ხაილოვისა, კონუშენისა, მწვანე ანუ პოლიციისა, წითელი, ლურ-
 ჯი, კოკნისა და ანგლიის ნაბერეგნასი. 3) კრუკოვის არხზე: კრუ-
 კოვის ხიდი; უმთავრესნი ქუჩანი: სასახლის ნაბერეგნა, დიდი მილ-
 ლიონისა, პატარა მილლიონისა, დიდი ნევესკის პროსპექტი, დიდი
 მორსკისა, პატარა მორსკისა, ლოროხოვისა, ანგლიის ნაბერეგნისა
 (ღალერნის), ღალერნის ქუჩა, კრუკოვია პერეულოკი, ლოლლანდის
 ნაბერეგნა, აგურის ქუჩა და სხვანი მცირედნი.

მეორე ადმირალტეისტკოს ნაწილი

ძვეს მოიკასა და ეკატერინის არხის შუა და დაიწყების საზაფ-
 ხულო ბაღთან კრუკოვის, ანუ ნიკოლის არხამდის, დიდს თეატრ-
 თან და ნიკოლის საყდრამდის. აქ არს მეიდნები: დიდი მეიდანი
 დიდს თეატრთან, კახანსკის სობოროს წინ და ნიკოლის საყდრის
 წინ; აქ არს ანგლიის კლუბი წითლისა და ლურჯის ხიდთ შუა და
 არს უძველეს პეტერბურლში; ხიდნი ეკატერინის არხზე: კანუშენის
 ხიდი, კახანისა, კაშენისა, ანუ ქეისა, კაკუშკინისა, ვოზნესენსკისა,
 ხარლამოვისა, ალარჩინისა; ნიკოლის არხზე: კანალისა, აფიცერი-
 სა, ტორლოვისა და კაშინისა; უმთავრესნი ქუჩანი: დიდი და პა-
 ტარა მეშჩანისა, ვოზნესენსკის პროსპექტი, სტოლიარნისა, ახალი
 პერეულოკი, დემიდოვის პერეულოკი, კონნისა, კრივისა, აფიცე-
 რისა, ფონარნისა, პრაჩენისა, ტორლოვისა და ნიკოლის პერე-
 ულოკი.

მესამე ადმირალტეისტვოს ნაწილი

ძვეს ეკატერინის არხისა და ფონტანკის შუა, მიხაილოვსკის ზამკოდამ კრუკოვის არხამდას. შეიდანნი: 1) სენნოიკი, 2) ტოლკუჩი რინოკი, აპრაკსინის²¹⁹ სახლთან, 3) ნეკოლინი რინოკი, 4) ობუხოვის, 5) სემენოვსკის ხიდებთან, 6) მიხაილოვსკის ზამკის წინ; პუბლიჩინის სტატუანი: პეტრე პირველი ცხენზე, მიხაილოვსკის ზამკის წინა; ხიდნი ფონტანკაზე: 1) პრაჩენისა, 2) სემიონოვისა, 3) ანიჩკისა, 4) ჩერნიშოვისა, 5) სემენოვსკის, 6) ობუხოვის, 7) იზმაილოვისა და 8) კალინკონისა; უმთავრესნი ქუჩანი: ნეესკის პროსპექტი, დიდი და მცირე სადოვისა, ღაროხოვის პროსპექტი; (პერეულკები) ანიჩკოვისა, ჩერნიშოვისა, მუჩნოი, სპასკოისა და ვონნოი; ობუხოვის პროსპექტი, ვოზნესენსკის პროსპექტი, დიდი და მცირე პოდიაჩესკის ქუჩები და სხვანი მცირედნი.

მეოთხე ნაწილი ადმირალტეისტვოსი

ძვეს საშუალ კრუკოვის არხისა, მოიკისა და ფონტანკისა და არს უმცირესი ნაწილი ქალაქისა, რომელსაცა უწოდებენ კოლომნად. აქა არიან ხიდნი 1) კრუკოვს არხზე: კანალნოი, აფიცერსკი, ტორლოვოი, კაშინი, ნიკოლსკი და სემენოი. 2) ეკატერინის არხზე: პიკალოვ, ალარჩინ და პატარა კალინკინი. 3) ფონტანკაზე: დიდი კალინკინი. 4) პრიაგკაზე: კუზნეჩნოი, ბანნოი და მატისოვსკოი. 5) მოიკაზე: სუხარნოი და ხრაპივოცი; ქუჩანი დიდს კოლომნაში: აფიცერსკისა, ტორლოვსა, პეტერლოვს პროსპექტი, მიასნოი, ანგლისკის პროსპექტი და სხვანი მცირედნი; პატარა კოლომნაში: კანონერსკისა, შიროკი, პრიადილნისა, პაკროვისა, და სხვანი მცირედნი ქუჩანი.

ნარვსკის ნაწილი

ძვეს ობუხოვის ხიდით მარჯვნივ ფონტანკისა და ქალაქის მეფას შუა ეკატერინოლოფამდის და ტარანოვკამდის. შეიდანნი: ორნი დიდნი უჩენისათვის, რინოჩინის მერდანი კალინკინის ხიდთან. სამნი ხიდნი არიან გადებულნი ტარანოვკაზე: ქუჩანი: ნოვია მესტა, სერედნია, კუზნეჩნა.

მოსკოვის ნაწილი

შეიცავს ადგილს—ჩრდილოეთით საშუალო ფონტანკის, ვილაჟის თბრილისა და მოსკოვის ქალაქის კარებთან—დესკანტის და ანიჩინის ხიდს შუა—აღმოსავლეთით. უმთავრესნი ქუჩანი: 1) ლილოვ პროსპექტი—ანიჩკოვის ხიდიდამ ლილოვის| არხამდის, 2) ვლადი-მირსკისა, 3) ბოლშია აფიკრისა, 4) ბოლშია სრუენაა, 5) ნაბერენა და მოსკოვის პროსპექტი ობუხოვის ხიდიტგან ქალაქის კარებამდის.

ღიტეინის ნაწილი

განგრძელების ანიჩკოვის ხიდიდამ და ლილოვის არხიდამ ფონტანკის სიგრძეზე ნევამდის და ტაერიჩესკის სააბ[ლუმდის]. აქ არს შეიდანნი: 1) სენაა. ლიტეინია საბლთან, 2) დიდი შეიდანნი, სადაცა ასწავლიან სალდათთ პრეობრაჟენის კახარპუბთან; ქუჩანი: ლიტეინაა, ვოსკრესენსკაა და სხვანი მცირედნი.—ნაწილი ესე ქალაქისა არს უშალლეს მდებარეობით თვისითა სხვათა ზედა და ჰაერი-თაცა არს უმთელეს.

როჟენსტენის ნაწილი

ძვეს საშუალო ლილოვის არხისა, მარცხნივ დიდის ნევსკის პროსპექტისა და ნევისა. აქა არს უმთავრესნი ქუჩანი ნევსკის პროსპექტი და ვოზნესენსკის ნაბერენა.

კარეტნისა, ანუ იამსკის ნაწილი

ძვეს ნევსკის პროსპექტით მარჯვნივ, ლილოვსკის არხსა და ნევას შუა, დიდს მოსკოვის ქუჩამდის.

ვასილიევსკის ნაწილი

მოელს ვასილიევსკის კუნძულს ლალერნის (ლავანით) შეიცავს. პუბლიჩნის შეიდანნი: 1) ბირგისა და კოლლელის შუა. 2) პირველის კადეტსკის კორპუზისა და აკადემის ხუდოგესტვოს შუა, სადაცა ჰსდგას რუმბინცოვის²¹⁰ ობელისკი, 3) მეოცე ლინისა და ლა-

ლერნის (ღავეანის) შუა, სადაცა ხშირად არის მანევრები, 4) ვეცელი (რინოკი) დიდს პროსპექტზე, რომელსაცა უწოდებენ ანდრეასკად; ხიდნი: ისაკიევსკისა, დიდს ნევაზე, 18 პლაშკოტებზე, ვისა, პატარა ნევაზე და სამნი ხიდნი შავს წყალზე, კუჩანნი: სამი პროსპექტი—დიდი, საშუალი და მცირე, რომელთაცა განაკვეთს ოცდაოთხი ლინია, რომელთაცა შუა ძვეს განიერნი და სწორე კუჩანი.

პეტრებურლის ნაწილი

ესე არს მთელი კუნძული, სადაცა არს ციხე პეტრე-პავლოვსკისა, პატარა სახლი პეტრე პირველისა და სხვანი შრავალნი მდიდარნი შენობანი. ხიდნი: პეტრებურლისა, 35 პლაშკოტებზე, ვიბორლსკისა, კამენო ოსტროვისა, კარპოვსკისა, სამპსონოვსკისა და პეტროვსკისა, რომელიცა წარიყვანს პეტროვის კუნძულში; კუჩანნი: დიდი პროსპექტი, ბრძნის პროსპექტი, პატარა პროსპექტი, დიდი ღრებეცკი, დიდი ზელონი, დიდი ნიკოლის ნაბერეენა, დიდი პუშკარსკისა, დიდი რაზნოჩინისა, დიდი დვორიანსკისა და კონნია.

ვიბორლის ნაწილი

აქ არს დიდრონი ლოშპიტლები, სახომალდო (ვერფ) და სხვანი დიდროანნი შენობანი და არს ქუჩა უმთავრესი სამპსონსკისა.

1820 წელსა პეტრებურლსა შინა ირიცხებოდა დუქნები ბირჯასთან 243, სარდაფნი 17 და 10 (პაკალუზი), სხვადასხვათა ქალაქის ნაწილთა შინა (რინკა) 9, რომელთა შინა იყო 549 დუქნები; გოსტინის დვორში—309 დუქანი, აპრაკსინის დვორში—210 და შჩუკინის დვორში—265 დუქანი; წიგნების დუქნები—30, სამათემატიკო იარაღის მალაზეინები—7, მოდნის მალაზეინები—60, სხვადასხვა ფარჩისა და დუხების მალაზეინები—70, კანდიტერების დუქნები—34, პორტერას—38, თანბაქოსი—150, თავისუფალნი აფთექანი—32, ღვინის სარდაფები—262, ტრახტირნი—46, პიტეინიე (სასმელი) სახლები—102, არაყის დუქნები, სადაც შტოფებით ჰსყიდიან—42, ხარჩენა—101, სახალხო აბანო—24.

15-ს ნოემბერს, 1831 წელს.* პირველი ჰაზრი ამის შესახებ იქცა რისა სობოროს აღშენებისა იყო პავლე ხელმწიფისა, სიკვდილის შემდეგ, 1801 წელსა, განსვენებულმან ალექსანდრე იმპერატორმან თავისის ხელით დასდვა საძირკველსა შინა პირველი ქვა, და შემდგომად ათისა წლისა, ესე მშენიერი და ძვირფასი ტაძარი შესრულდა: 15-ს სექტემბერს 1811 წელი აკურთხა მიტროპოლიტმა ამბროსიმ.²²¹

ნევესკის პროსპექტის მხარეს ჰსდგანან 132 სვეტნი და წარმოადგენენ ნახევარ სიმკვრელეს, რომლისა ჰსწორე სიგრძე არს 40 საყენი. სვეტნი ესე არიან სიმაღლით 42 და სისქით 4 1/2 ფუტი.*²²² ნევესკის პროსპექტიდამ დიდს შესაფაღთან ჰსდგანან ეგრეთვე ოთხნი მაღალნი ბრონზის სტატუანი: მოციქული ანდრია პირველწოდებული²²³, იოანე ნათლისმცემელი²²⁴ და დიდნი თავადნი—ვლადიმერ და ალექსანდრე ნეველი. ესე ყოველნი ჩამოუსხაპს პროფესორს იაკიმოვს. კვალად დიახ უცხო სანახავია დიდი მშენიერი კარი, ეგრეთვე ბრონზისა, რომელსა ზედა გამოსახულ არს სხვადასხვანა საგანნი და ბადები დამ.—სიმაღლე საყდრისა ჯვართურთ არს 33 საყენი და რვა გრე.—შინაგანი საყდრისა შენობა, ვითარცა სხვანი რუსეთის ეკლესიანი, არს ჯვარედინად: სიგრძე—34, სიგანე ორთა კარებთ შუა—26, და დასავლეთის მხარეს—12, ხოლო სიმაღლე თალამდის—26 საყენი. თალის სიგანე 9 საყენი არს და შემკობილ

* როგორც ავტორის მიწაწერებიდან ჩანს. მას სურდა „კახანსკის სობოროს“ აღწერა ჩაემატებინა 1831 წ. 15 ნოემბრის დღიურში (იხ. აქვე, გვერდი 223), სადაც ლაპარაკია წირვაზე წასვლის შესახებ. მაგრამ ეს ჩვენ შესაძლებლად ვერ ვცანით, რადგან თბრობის თანმიმდევრობა დაირღვეოდა.

საერთოდ კი, რადგან ამ აღწერის დროს ავტორს არავითარი თანმიმდევრობა არ აქვს დაცული და თანაც ხელნაწერის ფურცლები არეულია, ჩვენ საჭიროდ ვცანით გარკვეული თანმიმდევრობით დაგველაგებინა ეს მასალა და მსგავსი ადგილების აღწერილობანი ერთად მოვეთავაშებინა, მაგალითად, აღწერანი მონასტრებისა, სასახლეებისა, ინსტიტუტებისა და სხვ. ** ამის შემდეგ გადაზახულია ფაქტით ნაწერი: „მაღალნი ბრონზით ჩამოსხმულნი სტატუანი—გაბრიელ და მიხეილ მთაწარანგელთანი—ჰსდგანან („ჩამოსხმულნი ბრონზითა სუგანან“—მეორდება—ჯ. კ.) ღრანიტის პიედესტალზე. ორსავე მხარეს ამა სტატუთაი“.

16 პილასტრით კორონფელის ორდენისა. ამას ზედა არს ამაღლებული თავი ჯვრითა, რომელიცა არს დიახ სკლათ დაფერილი ოქროთი.

შინაგანი შემკობილება ამა ეკკლესიისა ცოთხნებზედ მისსა დიდებულებასა.—ვინ არა განასცვიფრდების, მთელის გრანიტისაგან სვეტთა, მშვენივრად გარანდულთა. სამეფო კარი და გავლებული მოაჯირი კახანის ღირთისმშობლის წინ არის მთლად ჩამოსხმული ვერცხლისა. ღმრთისმშობლის შემკობილება არს დაფასებული ასი ათას რუბლად.—სამეფოს კარს ზემოთ არს ვერცხლისვე, ფრად მძიმედ ოქროთ დაფერილი სხივი, სახელითა უხილავისა და ყოვლად საუკუნოისა, შეზავებული უძვირფასესთა ქვითაგან.—კანკელის წინ უმთავრესისა ტაძრისა მსდგანან ოთხნი ვერცხლისა დიდროანნი (კანდელაბრნი) შანდლები.—ხელმწიფის სადგომი არს მარჯენივ მხარეს და გაკეთებულ სხვადასხვაფერ მარმარილოთი, გადაკრული მწვანეს ხავერდით, მძიმედ ოქროს ნაკერით და მას ზევით ოქროს ასოებით მსწერია (Сердце царя во руце Божий), ანუ „გული მეფისა ხელთა შინა ღმრთისათა“.—ამის პირისპირ არს ადგილი მკადაგებელისათვის, რომელსა ზედა არს დაწერილი (Придите чада, послушайте меня, страху Господню научу вас). ანუ—„მოვედინ, შევილნო, ისმინეთ ჩემი, შიში უფლისა გასწაოთ თქვენ“. საყდარი არის მოკირწყლული სხვადასხვა ფერის მარმარილოთი მოზაიკურად.—ამა ეკკლესიის აშენებაზე არს დახარჯული ოთხი მილიონი და ორას ათასი რუბლი.

აქავე არს მრავალნი დროშანი, წართმეულნი ბრძოლასა შინა 1812 და 1814. ას შვიდი ბაირალი არს ფრანკუზებისა და შვიდი ყიზილბაშების. ოცდარვა ციხის გასაღებნი და დაეუს²²¹ სამარშლო კვერთხი არს მარცხნივ სვეტზე.

და, დასასრულ, მიველ პატივსაცემლად თავადის კუტუხოვის-სმოლენსკის²²⁵ საუღავისა, რომელმანცა განათავისუფლა რუსეთი ბონაპარტის შემოსვლისაგან. უნებლიეთ ამოვიობრე და ვასთქვი: აჰა, სოფლისა ამოება.

ღონის ყაზახთა შემოსწირეს ამა ეკკლესიასა 40 პუდი ვერცხლი, რომელიცა წაართვეს ფრანკუზთა მოსკოვიდამ დაბრუნების დროს. ამა ვერცხლიდამ ჩამოასხმენ ოთხთა მხარობელთა და შეამკობენ ამავე საყდარსა. ჩინებულს ხელოსანს პროფესსორს მარტოსს დაუწყევია უკვე ამის რეშაობა.

მონასტერი წმიდისა აღექსანდრე ნეველისა*

ამა მონასტრის აღსაშენებლად პეტრე პირველმან აღმართა ადგილი ნევის კიდეა ზედა, რომელსაცა ეწოდებოდა კაქყუტუტუ (ძღვევა): ამისთვის ჰგონებდნენ, რომელ ამა ადგილსა აღექსანდრემან³⁶, 13-სა საუკუნეს ნახევარს, ჰძლია სპათა შვედისა და დათსკისა, ერთად შეერთებულთა.

პირველი შენობა ამისი იყო ხისა, ხოლო 1716 წელსა აღაშენეს ქვითკრისა. — პეტრე პირველმან გარდმოატანინა 1724 ნაწილი წმიდისა ამის ვლადიმერის ქალაქით, როგდენსტვენის მონასტრით. იმპერატრიცა ელისაბედმან 1750 წელსა შეამკო კუბო [палу(?)] გეცხლითა 3600 ფუნტი, რომელიცა მიიღო პირველად კოლიეანსკის მადნიდამ. — ხოლო აწინდელი ესე დიდშეცვიერი და უძვირფასესი ეკლესია აღაშენებინა ეკატერინა ჩეორემ (ზოდჩის) სტაროვის³⁷ პლანით 1750.

მონასტერსა ამას გარეშე ავლია კედელი. აქ არს ვრცელი ბაღი და სასაფლაო. — ძველს ხარებობის საყდარში მარხია მრავალი მეფის ასულნი და პეტრე პირველის ძე, სამის წლისა. სხვათა ჩინებულთა კაცთა საფლაფთა შორის ჰსჩანს სუფოროვისაცა, რომლისა საფლაფთან ზემოთ არს ბრონზის ფიციარი მიკრული კედელზე და ჰსწერია დიახ მარტივად: აქა ძევს სუფოროვი. — ვინ არ გაჰსსცვიფრდება! ვინ არა ჰსცნობს ამა სოფლის ამაოებას. იხილავს რა ესრეთსა მამაცსა მტკრად გარდაქცულსა.

დიდს მონასტრის საყდარსა შინა არს მრავალი ძვირფასი სანახავი და მათ შორის აღექსანდრე ნეველის გვირგვინი და პეტრე პირველისა კრაოტი, რომელსა ზედა ებრძოდა სიკვდილს და განუტევა სული. — სიკვდილის წამსა მსთქვა გარეშე მის მდგომარეთა: „ჰსცანიტ ჩემგან, თუ ვითარ არს გლაზაკ კაცი!“

ამ მონასტერსა შინა არს აკადემია და სემინარია, რომელთაცა შინა მოწაფეთა აჰსწავლიან და აწაადგენ სანდგდლოდ.

* სათაურის ქვემოთ გადახაზულია ფანქრით ნაწერი: „უწინ ამა ადგილსა ერკვა ვიკტორია“.

ჰსდგას ნევის კიდესა ზედა როგდესტვენის ნაწილსა ალშენებულ იმპერატორი ელისაბედის მიერ 1748 უმეტეს განვრცელებულ და გაწვობილ ეკატერინე მეორისაგან, რომელმანცა დაუნაშნა მილლიონნახევარი ამ შენობის შესანახავად. პაეღე იმპერატორმან, ვითარცა სმოლნის მონასტერი და ეგრეთვე სხვანი ეოსპიტატელნის და საკეთილმოქმედონი სახლნი, მიიბარა მუელლასა თვისსა მარია ფედოროვნას²². და, მართლიად, ვის ჰშვენის უმეტეს მფარველობა და მოღვაწება გლახაკთა, უძღურთა ყრმათა, თუ არ თვით დედას იმპერატორიცას?

ხუთასნი ყმაწვილნი ქალნი (რომელთაგან სამასნი არიან კეთილშობილნი და ორასი მეშჩანისა) იზრდებიან ამა მონასტერისა უვრცელესთა შენობათა შინა. ივინი განიყოფებიან სამ კლასსად, და უნდა დაჰყონ ამ ინსტიტუტში (სასწავლებელში) კეთილშობილთა ქალთა ცხრა წელიწადი, ხოლო მეშჩანისა—ექვსი წელიწადი, გამოუშვებლად თავის სახლში.

ყოველს სამს წელიწადს გამოუშვებენ ასთა ქალთა, რომელთა ნაცვლად მიიღებენ ეგოდენსავე რიცხვსა კენჭისყრით; ვინაითგან მრავალნი აძლევენ ქალთა თვისთა სასწავლებლად, ესრეთ რომელ გარდმეტობს რიცხვი მსურველთა დადებულობის რიცხვსა, და ამისთვის კენჭისყრით ვისაც ერგება, იგი იქმნების მიღებული.

რადგანაც ძველი სასწავლებელი შეიქმნა შემდგომად ფრიად ვიწროდ, ამისთვის მარია ფედოროვნამ* აღაშენებინა ძველთანვე სხვა ახალი, ფრიად ძვირფასი და შეგკობილი. — წინა მხარეს აქვს სიგრძე ასი საგენი და უბნობენ, ვითომც აშენებაზე დახარჯულა 800,000 რუბლი.

ძველს სასწავლებელში დაჰმთინენ მეშჩანის და ვოენნოსიროტსკის სახლის ქალნი და ეგრეთვე ლაზარეთი.

ვითარცა კეთილშობილთა ქალნი, ეგრეთვე მეშჩანისაცა ჰსწავლობენ ერთგვარად ჰსწავლათა და ხელსაქმეთა და არა აქვსთ არავითარიმე განსხვავება გაზდილობასა შინა, მხოლოდ გარდა ამისსა, რომელ მეშჩანის ქალთა არა აჰსწავლიან მუზიკას.

* ხელნაწერშია: „ფედოროვნან“.

ქალნი ესე, განყოფილნი სამ კლასსად, არიან განსაკუთრებით
ზედამხედველობასა ქვეშე ოსტატთა ქალთა. თეთრი, ციხელი და
მწვანე ლენტი განარჩევენ კლასსებთა. ყოველს წელეწვეთს მღვიმე
რუბლი ეხარჯება ხაზინას ამის შესანახად.

გიგლიძის

ციხე

პეტრე პირველმან დააწყო საძირკველი ამა ციხისა თავის და-
ბადების დღესა — 30-ს მაისს 1706 წელსა, ბლონდელის, ვობანის
და პალანისა²²⁹ პლანზე. პირველად იყო ზედამხედველი მუშაობისა
იტალიანელი ანდრეი ტრესსინი²³⁰; გარნა შეასრულა ინგენერის
პოლკოვნიკმა მინიხმა²³¹ 1740 წელსა. — ეკატერინა მეორემან გრა-
ნიტით ამოატანინა ის მხარე, რომელიც არს ნევისკენ. — შიგნით
დივთა, ლამაზთა კარებთა შინა მარცხნივ არს ნიშანი, რომელსაცა
ზედა არს დანიშნული უწინდელი წყალის აღიდება და ამაღლება.

აქ არს სობორო წმიდათა მოციქულთა — პეტრე და პავლესი²³²,
რომელიცა არს აღშენებულ ევრეთვე პეტრე პირველისაგან. — საი-
რეკლო არს სიმაღლით 55 საგენი, რომლისა თავი არს ოქროთ
დაფერილი: 2814 ოქრო დახარჯულა დაფერვაზე.

თვით საყდარშია მარხიან ხელმწიფის გვარნი, უფრო პეტრეს
სახლიდამ, გარდა პეტრე მეორისა, რომელიცა არს დამარხულ
მოსკოვში. — აქა არს ერთი საფლავი, რომელიცა მიიზიდავს გულ-
სა და თვალთა აქ მოსულისას და ჰყოფს ადგილსა ამას უწმი-
დესად. ესე არს საფლავი პეტრე პირველისა, და ვინ არ თაყვანსა
მსცემს მას? ეკატერინე მეორემან დასვა თავის ხელით საფლავსა
ამასთან ოსმალოს ბაირაღი (დროშა), ღრავ ორლოვისგან წართმე-
ული 1772 წელსა ძღვევითა არხიპე[ლალის(?)] ოსმალითა ზედა. —
იმპერატორს ალექსანდრეს დაუკრვეინებია მის კუბოს ფიკარზე
მედალი 1803 წელსა, სადღესასწაულოდ ასის წლის პეტრეზურდის
აშენებისათვის მოგონილი.

საყდრის შიგნით სამს კედელზე ჰკიდიან დროშანი, რუსის მხენ-
ობის გამომაჩენნი, ოსმალოსი, პრუსიისა, პოლშისა და ფრანკუზი-
სანი, და სხვადასხვათა ციხეთა გასაღებნი ევრეთვე შეამკობენ კე-
დელთა. აქ არს კვალად პატარა შავი პური, რომელიცა მოართვენ
ვარშაველთა გასაღებითურთ სუფოროვს 1794 წელსა.

ვინ არ განჰკვირდების და ვინ არ იხილავს სიამოვნებით შეფარსა ყოვლად ძლიერისა ხელმწიფისასა, ხედავა ოროსა სიბილოს ძელის გამოქრითა (პანიკადილთა), რომელნიცა ჩამოკიდებულ საშუალ საყდრისა: ესე არს საქმე მწიფის ხელთა. გარდა ამისსა, დიდის პანიკადილთა ანუ ბურთში, არს ოთხი შედალი, სახსოვრად ღირსდიდებულთა საქმეთა მის მეფობისათა. ეგრეთვე მის მიერ არს გაკეთებულ, და კვლად ძელისა, ტაძრის ჯვარი.

დაუტევე რა დიდებული სობორი ესე, წარმოუდგების ავალთა მონეტრის დგორი (ზარაფხანა) ამის ლაბრატორიითურთ. შენობა ესე მშვენიერი დაიწყო პავლე ხელმწიფემ და შეასრულა ალექსანდრემან²²³. განსაკვირვებელი სანახავი არს. ორნი დიდროანნი პაროვის მაშინანი ატრიალებენ სხვათა შრავალთა მაშინათა, რომელთაგანცა კეთდება უბრალოს ვეცხლითგან წმინდად, უაქიზად და მზად მანეთები. — უზნობენ, ვითომც დიდსა მაშინას აქვს ძალა სამოცის ცხენისა და მცირეს ოცდაათისა. — სიჩქარე და სისწორე მბეჭდავის მაშინებისა განსაკვირვებელია, — ერთს მინუტს შეიძლება მოჰსპრან 60, ხოლო დღეში 100,000 და, თუ ძალიან სპვირო არს, 300,000 ვეცხლის მანეთს და ოქროსას. კოლიფანსკის და ნერჩინსკის მადნებიდამ მოაქვსთ ყოველ წლივ ორი ათას პუდამდის ოქრო-ვეცხლი* და ეკატერინობურღის მადნით ოცდაათამდის პუდი წმინდა ოქრო; მაგრამ უზნობენ, რომ არა აქვს ეგრეთ სიმძიმე და ამისთვის პირველად ლაბრატორიაში აღბილებენ; შემოხსენებულთა ორი ათას პუდის ოქრო-ვეცხლისაგან** აღნობენ ოცდაათამდის პუდს წმინდა ოქროს. — ერთის ფუნტის ოქროსაგან ჰსპრინ 74 $\frac{1}{2}$ პოლუიმპერიალს და ერთის ფუნტის ვეცხლითგან 22 რუბლს და 75 კოპეიკას თეთრს ფულს. — ამა ანგარიშის მიხედვით იცნობების, რომელ რუსეთის მთის მადნებითგან შემოღის ყოველ წლივს 178,800-მდის პოლუიმპერიალი და 1,820,000 მანეთი ვეცხლისა.

აქვე არს ღირსი ხილვისა პირველი (ბოტი) პეტრე ხელმწიფისა, შენახული განგებ საკუთრად ქვითკირის შენობაში, რომელსაცა უწოდებენ რუსეთის ხომალდების პაპად.

* ხელნაწერშია: „ოქროს ვეცხლი“. ** ხელნაწერში კვლავ არის: „ოქროს ვეცხლისაგან“.

სხვებზე ციხესა ამას შინა არს კვალად სახილველი: არტიკული-
რიის არსენალი (ინგენერის სასწავლებელი) და დიდი შენობა, რომ
მელსაცა შინა არს სახელმწიფო ხაზინა.

პეტერბულის ხიდთან, მარცხნივ, ჰსდგას მცირედი დასახლება, რომელიც
დასურული კრამიტით, ესე არს პირველი, 1703 წელსა აშენებული
სახლი, რომელსაცა შინა ჰსცხოვრებდა დიდი პეტრე.

ადმირალტეისტვო

თუმცა პეტრე პირველმან აღაშენა ადმირალტეისტვო პირველად
ხისა და შემდგომად ქვითკირისა, გარნა აწინდელი უდიდმშენი-
ერესი შენობა, რომელიცა არს პირველი შემკობილება პეტერბუ-
ლისა, არს ალექსანდრე ხელმწიფისა ბრძანებით აღშენებული (ზოდ-
ჩის) ზახაროვისაგან²³⁴. ფრიად ძნელ არს აღწერა ამ შენობისა, —
გარეთის პირისა და სხვათა მის შემკობილებათა, რომელთაცა
ყოველს დღეს მზილკელი განკვირდების მის დიდებულებითის მდგო-
ნარეობითა. თვით შესაფალი არს უმშვენიერეს და უდიდებულეს:
ფრიად დიდროანთა სვეტთაგან შემკობილი დერეფანი მიიყვანს
მშვენიერს ასაფალთან, რომლისა მზგავსი არსად არს ვგონებ; ქვე-
ით ჰსდგანან დიდს ახოვანად სტატუანი ლერკულებისა და მინერ-
ვასი²³⁵.

პორტრეტნი პეტრე პირველისა, რუსეთის ფლოტის დამაფუძნე-
ბელისა, და ალექსანდრე ხელმწიფისა განამშვენიერებენ დიდსა სპორ-
ტის ზალასა, რომელიცა არს ფრიად ჩინებულ თავის არხიტექტუ-
რობით. ორსავ მხარეს, კედლებზე, ჰკიდიან კარტინები, რომელნიცა
გამოაჩენენ პირველთა პეტრეს მამაცურთა მხნეობათა ზღვაზე. —
ესოდენივე და ეგრეთვე ლამაზი არს ზალა, სადაცა დიდი და
ჩინებული ბიბლიოტეკა ინახება ორმოც ათას წიგნამდის, და ყო-
ველწლივ უმეტეს ემატება.

განსაკუთრებით არს სახილველ მუზეუმ, რომლისა პირველი
ოთახი არს აღესილ სხვადასხვა მშვენიერთა (მოდელთაგან), ციხეთა
და ხომალდთა აშენების დროს ხმარებულთა მაშინათა. მეორეს ოთახ-
ში არს დიდს მინის შკაფებში ხრონოლოგიკებრ დაწყობილი მო-
დელნი რუსულთა ზღვის ნავთა, რომელნიცა არიან რითმე განსხვა-

ებულ სხვათაგან, — ანუ ისტორიით და ანუ თვისის შენობით პირველის ლალერის დაწყებითგან, ვიდრე ას ოცდაათის ზარბაზნის ხომალდამდის, რომელსაც ჰქვიათ მაღლი (Благодать). მათ რიცხვთა შორის არს მოდელნი ორთა შეეცის ფრელატთა, რომელთა შორის ერთი არა პეტრე პირველმან ნევაზე.

აქა არს პეტრე პირველის მხატვრობა და ჯობი, რომელზედაცა არს დანიშნული სხვადასხვანი ზომანი, და რომლითაცა ყოველთვის მივიდოდა ადმირალტეისტეოში და თვითეულსა ხომალდის ნაწილსა ჰზომდა თავის ხელით. — პორტრეთი პეტრესი, დახატული ლოლანდიაში, სადაცა ჰსწავლობდა ოცის წლის ყრმა ესე ხომალდის მუშაობასა სარდამში, უნებლეთ მიიზიდავს მხილველსა და განაცვიფრებს მით, რომელ თვითმპყრობელი ხელმწიფე, დამტყვებელი სახელმწიფოს ტახტისა, უცხოს ქვეყანას ჰსწავლობს მუშაობასა, რათამცა თვით იქნას * შემდეგ მოძღვრად და განმანათლებლად თვისისა იმპერიისა. სადა არს მაგალითი, ნუგავსი ამისი?

მესამე ოთახში არს ასტრონომიისა, ფიზიკისა და ოპტიკის ისტრუმენტნი (იარაღნი). ხოლო მეოთხეში არს ბუნებითის ღირსსახსოვრობისათვის, სადაცა მრავალნი ძვირფასნი საუნჯენი შენახულ არიან.

იმპერატორის აკადემია ჰსწავდათა

პეტრე პირველმან დააფუძნა ფილოსოფის ბარონ ლეიბნიცის²²⁶ პლანისამებრ. პირველი პრეზიდენტი ამა აკადემიისა იყო ექიმი პეტრე პირველისა ბლუჰენტროსტ²²⁷. — ალექსანდრე ხელმწიფემ 120,000 რუბლი განუწესა აკადემიის შტატთა.

ვინ არ გაჰსწავლიდა, იხილავს რა ბუნებითსა და ხელოვნებითსა კაბინეთსა, რომელსაცა უწოდებენ კუნსტკამოროად. — 1698 პეტრე პირველმან იყიდა ამსტერდამში სხვადასხვა შეკრებილება თევზთა, ფრინველთა და შემდეგ, 1716 წელს, შეკრებილება ჩინებულისა ალბერტის ზეზისა²²⁸, ხოლო 1717 რუიშევის²²⁹ ანატომიის (პრეპარატნი). — ეკატერინა მეორემ იყიდა პალლასის²³⁰ შეკრებილება 20,000 რუბლად, ამა აკადემიის სასარგებლოდ, და შემდგომ დროთა შინა უმეტეს განამრავლეს ძვირფასი სანახავი ესე აკადემიკთა, რომელნიცა მოგზაურობენ სხვადასხვათა სახელმწიფოთა შინა.

* ხელნაწერშია: „ექმანას“.

მშვენიერი სადაფთა (რაკოვინო) შეგრობა ალექსანდრე ხელ-
მწიფის დროს არს ნასყიდი. პეტრე ხელმწიფის კაბინეტის ბიბლიო-
ბილევლის ნივთებით, რომელთაცა უმეტესი ნაწილი არს მისგანვე
გაკეთებული.

ერსენული

რუსეთისა, საბერძნეთისა, რომისა და სხვათა ბიბლიოთეკებზე
და ძველებური არიან ცალკე დაწყობილნი.

ალექსანდრე ხელმწიფის დროს არს ნაპოვნი სიბირში მიწიდან
ამოთხრილი საზარელის მამონტის ცხოველისა ძვლები.*

პირველი კადეტის კორპუსი

იმპერატრიცამ ანნამ დააფუძნა ესე, ფელდმარშალის ღრად მი-
ნიხის²⁴¹ პლანით. ციმბირში დაკარგულის თავადის მენშნიკოვის²⁴²
სახლი განაწესეს ამა სასწავლებლისათვის, რომლისგან გამოვიდნენ
მრავალნი დიდნი და ჩინებულნი კაცნი: რუმიანცოვი²⁴³, ფერზენი²⁴⁴,
კაშენსკი²⁴⁵, ვეისმანი²⁴⁶ და სხვანი მრავალნი.

სიმგვრგლე ამა ფრიად ვრცელისა და უცხო სენობისა ბაღ-
თურთ შეადგენს 727 საყენსა. (ლიცევის) წინა მზარეს, ნევისკენ,
აქვს სიგრძე 167 საყენი, ხოლო დიდი, სამეტაგიანი შენობა კადეტ-
სკის ლინიაზე განვრცელდების 36 საყენზე: აქა არს საწოლი და
სასადილო ზალები კადეტებისთვის, კვარტირანი ღენერალთა და
აფიცართათვის, რომელნიცა არიან მიჩენილნი კორპუზში, ეგრეთვე
დიდი სასწავლო ზალა, სადაცა ზამთრივ ჰსწავლობენ სამხედრო
სამსახურს. ქვეით ატაგაში ჰსცხოვრებენ მოსამსახურენი. სასწავლო
კლასნი, ანუ ოთახნი, არიან შიგნით, დიდს სამსატაგიანს სახლებში.

კადეტნი ირიცხებიან 800-მდის და არიან განყოფილნი ორტე-
ბად. 37 აფიცარნი ასწავლიან სამხედროს სამსახურს და 50 ოსტატ-
ნი ჰსწავლიათა. — გარდა ამისა, კვალად ჰსწავლობენ 200 აზნაურ-

* ამა მოსდევს სათაური ზახვასმით: „სრულიადი აღწერა კენცკანოვისა“
ჩანს, ავტორს გაზრახული ჰქონია კენსტაკაპერის ვრცლად აღწერა. სათაურის
ვერდიით მოთავსებულა რუსული შინაწერი ფრჩხილებში: „Опыт о библиоте-
ке в [. . .] Академии Наук. Соч. Бакмейстера. Кабинет Петра Перво-
го, белнев [. . .]“.

ავტორი ხშირად პატარა ასოთი წერს— „Петр первый“, „Екатерина вто-
рая“, ასევე— „академия наук“. მსგავსი შეითხვევები ყველგან გავასწორეთ.

თა ძენი. რომელნიცა არიან სუსტის აგებულებისანი და არა აძლებსთ
საზხედროს სამსახურის ჰსწავლა. ესენი არიან ზედამხედველობისა
ქვეშე დედაკაცთასა, განშორებულნი სრულიად როტის კადეტთაგან.

ხუთნი სავლდელოთაგანნი მოძღვარნი, საჟნი ბერეჟნიკის მღვდელი
ნოებისა. ერთი ლუტერანისა პასტორი და ერთი კატოლიკური როტის
რი აჰსწავლიან ჰსჯულთა ღმრთისას. თვითოეულთა ამთავანსა აქვს
განსაკუთრებით აქვე საყდარი.

აქა არს საჟი ლაზარეთი, აფთიაქი და საჟნი ლეკარნი, რომელ-
ნიცა ჰსწამლობენ სნეულთა კადეტთა. ყოველს წლივ ასამდის
უშვებენ კადეტთა კორპუსიდან აფიცრად, — ანუ არმიისაში, არტილ-
ლერიაში და ანუ ლეარდიაში. ეინც როგორ ჰსწავლას გამოა-
ჩენს. — გამოსვლის დროს კორპუსიდან სახელმწიფოს ხარჯით შე-
უკრვენ პირველად ტანისამოსსა, რაც საჭირო არს აფიცრისთვის
და, გარდა ამისსა, მიეცემათ ფულათაც.

ეგზაჰენის დროს, ყოველწლივ, რომელნიცა გამოაჩენენ უმეტეს-
სა ჰსწავლასა, ხალისსა და კეთილზნეობასა, იგინი მიიღებენ საჯილ-
დაოდ წიგნთა, ანუ მატემატიკისკის იარაღთა (ინსტრუმენტთა).

კორპუსსა აქვს თვისი წიგნის საბეჭდავი და ბიბლიოტეკა, რომ-
ლიდაჰაც კვირაში ოთხჯერ ყოველს კადეტს შეუძლიან გამოიტა-
ნოს წიგნი საკითხავად, ოღონდ კი ჰქონდეს ზაპისკა როტნის
კამანდერისგან.

დაახ, სახილველია დიდი და მშვენიერი ზალა აქაურის მუზეუ-
მისა, რომელსა აქვს სიგრძე 161 და სიგანე 42 ანგლიური
ფუტი. აქა არს ბიბლიოტეკა და ძვირფასი შეკრებილება სამ-
ხედროთა (პოდღელთა), რომელიცა განიყოფების ოთხად ნაწილად,
სასწავლებელად არტილერიისა, პონტონისსა, ინჟინერიისა და მინერ-
ნისა (ანუ ქანქანა) აფიცარათვის. პირველს ნაწილში აწყვია მო-
დელნი (ანუ ნიმუშნი) გორჯილის სადღულთა, წამლის წისქვილთა
და გასაშრობთა, მაშინანი, თუ ვითარ წამალი გარდააქციოს მარ-
ცულად, წამლის (припийи) გასაშინჯი * და მაღაზინნი, გასახერტ-
ნი მაშინანი, ჩამოსასხაპი ფეჩი და ფორმანი, მაშინანი ფალიის
გასახერტისა და ჩასასმელისა. ამათ მოშორებით თითქმის ყოვე-
ლის გვარის ზარბაზნანი, რომელნიცა ხმარებულან ევროპასა შინა.

* თავდაპირველად უთარგმნია: „სანახავი“.

მის ლაფეტებიოურთ, ყოველნი გვარნი ლაფეტთა, რომელნიცა იხმარებიან თხრილზე და კაზამატში, (ზარიადნის) ყუთის და ფერაზი (ურმები) საზიდავად (სნარიადებისა) და სხვადასხვანი მაშინანი, სიმომის ასაწვევლად საკირონი.

მეორეს ნაწილში იმყოფება ყოველნი ხმარებულნი ცხენისა შინა პონტონნი, რომელნიცა არიან წარმოდგენილნი თვითოეულნი საკუთარს ურემზე, მისის სხვადასხვა-იარაღებით ხიდის გაკეთებისათვის; მის უშორეს შეკრებილება თანსატარებელთა ხიდთა, პონტონისა, ტივისა და ბოჩებისაგან გაკეთებულთა, და კვალად ჯოჯობეთის მაშინა ასაგლეჯელად ხიდთა.

მესამეში აწყვია (მოდელნი) ფორთიფიკაციისა. მათ შორის არს გამაგრებული (პოზიცია), განკვეთილი მთათაგან და სხვათა ადგილის სიმაგრეთაგან. სხვა მრავალნი, ლამაზათ დაწყობილნი ხიდის სიმაგრენი და მონტალამპერტოვის რედუტი²¹⁷; უპირველესნი ციხენი ბასტიონებად და ტენალებად, სიმაგრენი კიდეთა; (მოდელი) ციხის აღებისა, ციხე განყოფილთა სიმაგრითა და მის განძლიერებისათვის წყალის შემოვლებისა. — რათამცა აჩვენოს ცხადად სხვადასხვაობა ძველთა და ახალთა სიმაგრეთა, არს გაკეთებული ოსმალის ციხე; დასასრულ, წარმოდგენილ არს ციხენი, რომელნიცა იყვნენ წამლის მოგონებამდის თავისის მაშინებით, რომელნიცა იყვნენ ხმარებულ ციხის აღებისა და მის დაცვის დროსა, ეგრეთვე ყოველი, რაიცა საკირო არს ციხის აშენებისათვის. ყოველივე დაწვრილებით და ცხადად არს გაკეთებული და გაწყობილი. — დიახ საქებელია.

მეოთხეში აწყვია (მოდელნი). რომელნიცა ეკუთვნიან (მინერის) ქანქანის ჰსწავლას. — ყოველნი ესე (მოდელნი) ფრიად მშვენიერად არს გაკეთებული ხისა და (მეტალისაგან) და შეღებილნი ზეთის ფერითა. — ვისაცა ჰსურს ხილვა თვით უმცირესისა ნაწილისა მოდელისა, ყოველივე იგი გაიხსნებიან.

აქვე არს შეკრებილნი სხვადასხვაგვარნი სპილენძის ზარბაზანნი, რომელნიცა მიანიჭა ამა კოროპუსს კონსტანტინე ცესარევიჩმან.

ზაფხულში, კვირაში ორჯელ, ამ ზალაში უფროსთა კადეტთა უკითხვენ სამხედრო ჰსწავლათა, აუხსნიან და აჩვენებენ (მოდელთა) ამათ.

ხუთას ოცდასამნი კაცი არიან მიჩენილნი მოსამსახურედ კადეტთა და აფიცერთათვის. — კოროპუსში მცხოვრებნი კაცი და

დედაკაცი არიან 2750-მდის. — ამა უგრეკლესისა სასწავლებლისათვის ყოველს წელს ეძლევა ხაზინიდაჲ 503,900 რუბლი. კორპუსი ესე განილო 1732 წელსა და პირველს დღეს მიიღეს 55 კადეტნი მოწაფენი.

ერკონული
ბიბლიოთეკა

მეორე კადეტის კორპუსი

დაფუძნებულ არს ეკატერინა მეორისა მიერ 1762 წელსა. ესე ჰსდგას პეტეობულის მხარეს პეტროვკაზე (მეორე ნევაზე). და არს ეგრეთივე ჰსწავლა და გამართულობა, ვითარცა პირველსა შინა.

კადეტნი აოიან 700-მდის და ყოველს წლივ ხაზინას ეხარჯება ამის შენახვისათვის 435.019 რუბლი.

მორსკოი (ზღვის) კადეტსკის კორპუსი

დაფუძნებულ არს პეტრე პირველისაგან 1716 წელსა და იდგა უწინ ნევის კიდეცა ზედა, იქ. სადაცა არს აწინდელა ზიმი დვორეცი (საზამთრო სასახლე) და იწოდებოდა მორსკის აკადემიად. 1731 წელსა განუმზადეს მას სახლნი 11-სა და 12-ის ლინიის შუა და დაარქვეს მორსკოი კადეტის კორპუსი. — ეკატერინაჲ გარდაატანინა კრონშტადში, ხოლო პავლემ ისევ გადმოიყვანა 11-სა 12 ლინიის შუა. მშენიერს ორსთალიანს სახლში, რომელსაცა შინა იბრდებიან 700 კეთილშობილნი ყმაწვილნი. რომელნიცა ჰსწავლობენ ყოველთა სწავლათა მათ, რაიცა არს საქირო ზღვაში სამსახურისა და ხომალდის ცნობისათვის. სამოცდაჩვიდშეტნი ოსტატნი არიან მასწავლებელნი მათნი და ოცდაცხრა აფიცარნი წესისა მათ შორის დაცვისათვის.

ამა კორპუსისა * შესანახავად ხაზინიდაჲ ეხარჯება ყოველს წელს 466,364 რუბლი.

გორნის კადეტსკის კორპუსი

ვასილიევსკის კუნძულში ნევის კიდეცა ზედა ჰსდგას, 21-ის და 22-ის ლინიათ შუა, და იპყრობს სივოცესა 6400 კვადრატნის საყენსა. ფრიად მშვენიერად არს აღგებულ და უფრო შორით ეწვე-

* ხელნაწერში ზოგჯერ გვხვდება „კორპუსი“.

ნების დიდებულებითად. ეკატერინა მეორემ დააფუძნა ესე 1772 წელსა და უწოდა გორნის სასწავლებლად, ხოლო ხელეწიფებ- რე ხელმწიფემ უმეტეს განამშვენიერა და დაარქო გორნის კალეტ- სკის კორპუსად.

ეროვნული
განმანათლებლობის

ესე არს განმანათლებულ განსაკუთრებით აღსაზრდველთა სა- თათვის, რომელთა მაჰანი ემსახურებოდენ (გორნის სასტში). რიცხ- ვი ესოეთთა მოწაფეთა არს 110,—სახელმწიფო ხარჯზე, ხოლო სხვანი არიან პანსიონერნი, რომელნიცა აძლევენ წელიწადში 700 რუბლს; გარდა ამისსა, არიან (პოლუპანსიონერნი), რომელნიცა აძლევენ კორპუსს 350 რუბლს წელიწადში და მოდიან მხოლოდ კსწავლის დროს. აქ აქსწავლიან ორგვარად: ობოლთა—გორნის კსწავლათა და პანსიონერთა—რაიცა არს საკირო სამოქალაქოს, ანუ სამხედრო სამსახურისათვის.

აქა არს დიახ კარგი ბიბლიოტეკა და მუზეუმი, რომელსა შინა არიან სხვადასხვაგვარნი (მოდელნი), რაიცა არს ჰმარებულ მა- დანთა შინა. (მუზეუმსა) ამას შინა არს კვალად შეკრებილენა სხვა- დასხვათა მონეთთა, მედლებთა რუსულთა და სხვა სახელმწიფოთა- თა და სხვანი ამგვარნი ღირსი ხილვისა ნიეთნი.—ამა კორპუსსა ეკუთვნის კვალად ფიზიკისკის კაბინეთი, ხიმიკისკის ლაბორატორია და დიახ ვრცელი მინერალის კაბინეთი, რომელსაც შინა არს 50,000 და უფრო უმეტეს დიახ ძვირფასნი სხვადასხვათა ძვირფასთა ქვათა ნატეხნი. აქ არს განსაკუთრებით საქებელნი ნიეთნი: 1) (შალა- ხიტი), რომელსაცა აქვს 96 პუდი სიმძიმე და არსად არს ქვეყანა- ზე მსგავსი ამისი,—უფასო არს.—ესე არს ნაპოვნი ეკატერინას მეორეს დროს ლუმეშევის მადანში, რომელიც ეკუთვნოდა ტურჩა- ნინოეს, 2) ზუომუხტის კრიალოსანი (чёрки)*, რომელსაცა აქვს 22 მსხვილი მარცვალი, 3) სამნი დიდროანნი (друзы) правильной кристаллов самородной серы, ღიშპანის (kont-ოლამ), 4) მოშორე- ბული მარცვალი (слюда), რომელიცა არს სრულიად ექვსმხრიანი პირამიდა, ბუნებით შექმნილი. ე.ე არს ნაპოვნი ჩებარკულის ტბასთანა, 5) შედუღებულნი მრავალნი მარცვალნი (ფიოლეტოვის) სოსანის (პლავიკისა), რომელსაგანცა თვითოეულსა აქვს 48 (шос- кость) მხარე და უფრო უმეტეს ზოგთა და 6) ვინ არ განკვეირ-

* ხელნაწერშია: „шетка“.

დება, იხილავს რა (პალმოვის) ხეს, რომელსა შინა შედგენილ არს კაცისა ფელები.

დიახ კარგი სანახავი არს სამიგალითოდ გაკეთებულნი რომა ფეთათვის მადანნი, რომელსაცა შინა წარმოდგენილ ნაგანი მდებარეობა მიწისა, 2) სხვადასხვაგვარნი სანახავნი, რომელნი, თუ ვითარ იცნობების იგი, 3) სხვადასხვაგვარნი მუშაობა, რომელიცა შეეფერება ადგილის მდებარეობასა და 4) რადგანაც მადნის მუშაობა ზოგჯერ დიახ ღრმათ წაქა მიწაში, ამისთვის წარმოდგენილ არიან სხვადასხვანი დასამაგობელნი ბოძნი, რომელნიცა არიან ხმარებულ მადნებში.

ამა კორპუსის შესანახავად ხაზინიდამ ეძლევა ყოველს წელს 135,924 რუბლი.

იმპერატორის ვოენო სიროტსკის სახდი (ანუ სამხედროთ ბოლოთა სახდი)

დაათუნა პაულე ხელმწიფემ და უპეტეს განავრცელა; დანიშნა რიცხვი მოწაფეთა—200 აფიცართა შეილნი და სამასი სალდათთა. ამათთან შეაერთეს კვალად ასი ქალნი, ზოგნი აფიცრებისა და ზოგნი სალდათებისა.

ალექსანდრე ხელმწიფემ უმეტესად შეამკო შენობა ესე და გარდააყვანიანა ქალნი სმოლნის მონასტერში.

შინაგანი გამართულობა ეგრეთვე არს, ვითარცა კორპუსთა შინა. მოწაფეთა ასწავლიან რაიცა არს საკირო აფიცრისათვის და ოდეს შეასრულებენ ჰსწავლათა, გამოუშვებენ არტილერიაში, ინჟინერში და არმიაში.—285,000 რუბლი ყოველს წლივ ეძლევა ხაზინიდამ შენახვისათვის ამა სასწავლებლისა.

ამავე სახლში იზრდებიან და ჰსწავლობენ 250 სალდათის შეილები, რომლისათვის ეძლევა ხაზინიდამ 96,250 რუბლი.

სამხედროთა სასწავლებელთა თანა შეერაცხებიან ეგრეთვე: 1) დგორიანსკის პოლკი, 2,000 კაცთაგან შედგენილი.—ყმაწვილნი კაცნი ჰსწავლობენ სამხედროს სამსახურს. ამის შესანახავად ებარჯება ხაზინას 807,459 რუბლი.—პეტერბულის მხარეს ჰსდგას. 2) დგორიანსკის კავალერის ესკადრონი, 236 კაცისაგან შედგენილი, რომლისა შენახვა უღირსთ ყოველს წელს 125,890.

იმპერატორის ვოსპიტატელნის (ანუ გასამზრდელო) სახლში

ესე ჰემმარიტად ქრისტიანებრივი ქველის მოქმედების სახლი დაფუძნა პირველად ეკატერინა მეორემან 1767 წელს სოლონის მონასტრის სიახლოვეს, შემდეგ სიშორის მიზეზით გენერალ-სენატარა მილლიონაზე და, ოდესცა მიიღო მფარველობასა ქვეშე თვის. სა იმპერატრიცამ ჰარია ფეოდოროვნამ*, იყიდა 450,000 რუბლად სახლნი ღრაფთა რაზუმოვსკისა და ბობრინსკისა²⁵⁰, ბაღებითურთ და მეიდნებით, მოიკაზე, პოლიციისკის და კრასნის ხიდთა შუა. შინაგანი განწყობილობა ახალთა ამათ შერობათა უღირდათ 175.500 რუბლად. შემდეგ უფრო უმეტეს განაგრცელეს უმშვენიერესი ესე სახლი კეთილმოქმედებისა, ესრეთ რომელ აწ, ღრაფ სტროლონ-ვის²⁵⁰ სახლის გარდა, პოლიციისკის ხიდიდამ, ვიდრე ლოროხოვისს ქუჩაში, დიდ ჰეშანსკამდის, ეკუთვნის ვოსპიტატელნის სახლსა.

სახლსა ამასა შინა მიიღებენ ყოველს დღეს ათს და თორმეტსაც ჩვილთა ყრმათა, რომელნიცა ორს თვეს დარჩებიან აქ და მიუჩენენ თიხათა, და შემდეგ, თუ აღმოჩნდებიან მრთელის აგებულებისა. გაიგზავნებიან სოფელში ძიძებითურთ. აქვე, ამა ორს თვეს, ყვავილს აუპრიან. ყოველს თვეს დირექტორი დერევენსკის ეკპედციისა და ზედახედველნი უვლიან ამა ყრმათა სოფლებში და მარადის მათსა მდგომარეობასა აცნობებენ ვოსპიტატელნის სახლსა.

სნეულთ ყრმათათვის არს ცალკე მომზადებული ლაზარეთი, სადაცა არს 175 საწოლი. თვითოეულსა ყმაწვილსა ჰყავს თავის ძიძა, რომელსაცა ეძლევა, ხარჯის გარდა, 240 რუბლი. — გაბარებულნი სოფლებსა შინა ყმაწვილნი შვიდს წლამდის ჰქმთებიან სოფლებში, რომლისა შემდეგ მიიღებენ ვოსპიტატელნის სახლში, რომელიცა არს ლატჩინას²⁵¹ და მუნ ასწავლიან პირველ დასაწყისთა ჰსწავლათა. — რომელნიცა გამოაჩენენ უმეტეს მახვილ გონებას, იგინი მიიღებიან უკვე აქაურს ვოსპიტატელნის სახლში, სადაცა შეასრულებენ ჰსწავლათა.

ამ ვოსპიტატელნის სახლში განწყებულ არს რიცხვი მოწაფეთა — 235 ვაჟნი და 335 ქაჟნი. ესენი განიყოფებიან ორ ნაწილად:

* ხელნაწერშია: „ფეოდოროვნამ“.

პირველი ნაწილი ჰსწავლობს სხვადასხვათა ხელოსნობადა; ხოლო მეორე ჰსწავლათა: ვაენი ჰსწავლობენ ჰსჯულსა, არიფმეტიკას, წმინდათ წერას და ღრამბატიკას, და რა შეიქმნებიან ოცდაერთის წლისანი, და ზოგჯერ უფრო ადრეც, აძლევენ. ფაქრქანიძე

სხვათა ხელოსანთა, ხოლო უმეტესსა ნაწილსა ჰგზავნიან სახლში, სადაცა არს მათთვის განსაკუთრებით (ოტდელენიე).

ქალნი ჰსწავლობენ ეგრეთვე ზემოხსენებულთა ჰსწავლათა და, გარდა მისსა, კვალად ხელსაქმობათ. — მეფერამეტეს წელწადში შეუძლიანთ გამოვიდნენ ვოსპიტატელნის სახლიდამ და შევიდნენ მოსამსახურედ სივას ვისმე სახლში. თვითოეულსა ოცდახუთი რუბლი ეძლევათ გამოსვლის დროს, ხოლო დაქორუინების დროს ასი რუბლი.

არა მხოლოდ ამით კმაყოფილი იქნა კეთილი გული მარია ფეოდოროვნასი, რომ მფარველობასა ჰქვეშე მისსა დაიცვან მხოლოდ სიცოცხლე თვისი უბედურთა ამით ყრმთა: მისის ბრძანებით ასნი ვაენი, უმეტეს გონებიანი, აღმოიჩინებინ სასწავლებლად უმაღლესთა ჰსწავლათა, რომლისათვისცა მიჩენილ არს მათდამი ინსპექტორი და სხვანი ოსტატი. — იგინი, რომელნიცა გამოვლენ ეგზამენში ნასწავლებულ. მიეცებიან მედიკობირულიჩესკის აკადემიაში სახელმწიფოს ხარჯზე. სადაცა ჰსწავლობენ უკვე ექიმობასა. ხოლო დანაშთომნი განიწესებიან ზოგნი აფთიექში, ზოგნი ბოტანიჩესკის ბაღში — პავლოვსკს და ლატჩინაში, და ზოგნი სხვადასხვათა კანცელოარიათა შინა. რომელნიცა გამოაჩენენ გონებასა და ხალისსა ჰსწავლისადმი, მათთვის დაიდება ლობარდში სამასი რუბლი, რომელსაცა მიიღებს გამოსვლის დროს თავის სარგებლით. ეგოდენივე რიცხვი მიეცემათ პირველს საჭიროს ხარჯისათვის; ხოლო უკანასკნელთა, დანიშნულთა კანცელოარიათა შინა და ბოტანიჩესკის ბაღში, — ეძლევათ ორასი რუბლი პირველთა და მეორეთა 150 რუბლი.

ეგრეთვე ასნი ქალნი აღმოიჩინებინ გონებითა და კეთილზნობით გამოჩენილნი და ასწავლიან საით ენათ — რუსულს, ნემენცურს და ფრანციკულს, ჰსჯულსა ღმრთისადა, რიტორებას და ლოდიკას, არიფმეტიკას, ლეომეტრიას, ისტორიას, ლეოლორაფიას და ბუნებითსა ისტორიასა, მხატვრობას, მუზიკას, სიმღერას და ტანციობას და, დასასრულ, ხელსაქმეთა, რათამცა შემდეგ იყვნენ სასარგებლოდ სახელმწიფოსათვის, ვითარცა გამზდელნი და მასწავლებელნი ყრმაწვილთა.

ქალებთაცა ამით ეძლევათ სამისი რუბლი თავის საკვებლით გომოსელის დროს.

ამავე სახლსა ეკუთვნის სახლი მშობიარეთა, სადჟეჟქ [ქრეს უდჟი] საწოლი, განზადებული გლახაკთა დედაკაცთათვის. ^{ფუკლჟიქ მუქუ} თავისცა, ვინცა ჰფარვენ თვისსა ორსულობასა.—იგინი მოვლენ რავდენსამე დღის წინ დაწოლამდის, თუგინდ არცა გამოაცხადონ სახელი თვისი, დაჰყოფენ მუნ, ვიდრემდის სრულიად არ შეიქნების განკურნებული —ჰგონებენ, ვითომც წელიწადში 400-მდის დედაკაცი შობენ აქა.

ამა სახლში მცხოვრებნი არიან 300-ანდის, რომელთა შენახვა უღირსთ ყოველს წელს 800,000 რუბლამდის.

აკადემია ხუდოქესტე, ანუ ხელოსნობათა

ნევის მარჯვნივ მხარეს, ვასილიევსკის კუნძულში, საშუალ გესამისა და მეოთხის ლინიისა აჩაღდების ესე ფრიად მშვენიერი ტაძარი, შეწირული თავისუფლებითთა ხელოსნობათა მიმართ — ესე ძვირფასი შენობა არს ოთხკუთხიანი, რომლისა თითო მხარე არს 60 საგენი. წინა პირი არს ერთი უმშვენიერესთა და ფრიად შემკობილთა შენობათაგანი, რომელნიცა აშვენიერებენ ამა ქალაქსა. თალის თავზე ზის მინერვა; დიდახოვანნი სტატუანი ფერნების ღერკულესისა ²²² და ფლორისა ²²³ აღამაზებენ ორთავე მხარეთ დიდისა შესავალისა, რომელსა ზედაცა არს დაწერილ: თავისუფლებითთა ხელოსნობათა.

ამის აშენებაზედ დახარჯულა 350,000 რუბლი ეკატერინა მეორის დროს, ხოლო ალექსანდრე ხელმწიფემან უმეტეს განამშვენიერა.

ამ სასწავლებელში იზრდებიან სამასნი ყმაწვილნი, რომელნიცა მიიღებიან რვის წლიდამ ათამდის, სახელმწიფოს ხარჯზე და ასწავლიან თავისუფალ ხელოსნობათა *. სამს წელიწადში ერთხელ მიიღებენ 75-თა მოწაფედ და ეგოდენივე რიცხვსა, ჰსწავლის შემსრულებელთა, გამოუშვებენ.

* ამის შემდეგ წერია: „ესი იგი“ და სქოლიოს ნიშანია გაკეთებული. ასეთივე ნიშანი გვხვდება სქოლიოშიც ჩანს, ავტორს სურდა ჩამოეთვალა, თუ რას ასწავლიან აკადემიაში.

ყოველს წელს ეძლევათ სახელმწიფოდამ 156,000 რუბლი აკადემიის შესანახავად.

თვითოვეულსა მოწაფესა ძალუის, რა შეასრულებს პირველს ჰსწავლას, აღმოიჩინოს სასწავლებლად იგი ხელოსნობა, სადაც აქვს ხალისი და სურვილი. შემდგომად თორმეტსა წსწავლისა, მოწაფენი გამოვლენ აკადემიიდან. დროსა ამას უნდა წარადგინონ თვითოვეულთა შრომა თვისი საზოგადოდ საჩხრეკლად. ეგზამენის დროს აძლევენ ოქროს და ვეცხლის მედალთა მათ, რომელნიცა გამოაჩენენ განსაკუთრებით დიდსა გონებასა (genius), მეცადინეობას და კეთილზნეობასა. რომელნიცა არა ერთგვის არიან დანიშნულნი ოქროს მედლით, იგინი სახელმწიფოს ხარჯით მოგზაურობენ იტალიასა, ფრანციასა, ლერმანიასა შინა და სხვათა ქვეყანებთა, სადაცა ხელოსნობა არს ალყვანილ უმაღლესისა ხარისხამდის, რათამცა მუნ შეასრულონ ჰსწავლა თვისი მიხედვითა ჩინებულთა ხელოსანთ წარმოებათადმი.

ყოველს წელს სექტემბერში აკადემია განიღებს საზოგადოობისათვის ორს კვირას. მუნ დიდროანთა ზალათა შინა წარმოდგენილ არიან შრომანი მოწაფეთა, პროფესორთა და სხვათა ხელოსანთა. რათამცა გასინჯონ ყოველთა და ღირსებისამებრ მისცენ ჭება ხელსანთა.—დრო ესე ეჩვენების დღესასწაულებად, რამეთუ ყოველს დღეს უმრავლესნი მხილველნი აღავსებენ ზალათა.

სასწავლებელი ნმდის ეკატერინა ორდენისა, ანუ ეკატერინის ინსტიტუტი

ესე საქებელი სასწავლებელი გლახაკთა კეთილშობილთა ქალთათვის აღაშენებინა პავლე ხელწიფემ. თვითოვეულმან დედააკადემიან, ვისაცა აქვს ორდენი წმიდისა ეკატერინასი, უნდა შეიტანოს სასარგებლოდ ამა სასწავლებელისათვის ყოველს წლივ დადებული ნაწილი თვისისა შემოსავლისა.—რადგანაც მარია ფეოდოროვნა იყო ღროსმეისტერი ამა ორდენისა, ამისთვის იყო უმთავრესესი ზედამხედველი ამა სასწავლებელისაც, რომელსაცა შინა ირიცხებიან 200-მდი ქალნი, რომელთაცა ზედა იხარჯება ყოველს წელს 60,000 რუბლი.

ინსტიტუტი ესე ჰსდგას ფონტანკაზე, უწინდელს იტალიანის სა-

სახლესი, რომელსაცა აქვს სიგარტე სამოცდაოთხი სანტიმეტრი და არს
ერთი უპირველესთა აქა შენობათაგანი.

აქა ასწავლიან ეგრეთ, ვითარცა სმოლნის მონასტერში და გა-
ნიყოფებიან ქალნი ორ კლასსად; უფროსთა აცვიათ ქსოვი და ნაკვეთი
უმცროსთა მოშავე კამლოტის ტანისაჰოსი.—სარტყელნი და სარტყელ-
ლენტი არს წმიდის ეკატერინას ორდენის ლენტი, ესე იგი, წითე-
ლი ოქროჲკედის ნაპირებით.—გამოცდილნი ოსტატნი აჰსწავლიან
ყოველთა ჰსწავლათა და ხელოსნობათა, რაიცა არს საჭირო კე-
თილშობილთა და კეთილზდილოვანთა ქალთათვის. ექვს წელიწადს
შესრულდება ჰსწავლა მათი. ყოველს სამს წელიწადს ნააწავლთა
გამოუშვებენ და ეგდენვე რიცხესა მიიღებენ კენჭისყრიოთვე.

მარია ფეოდოროვნას სიკვდილის შემდეგ, ყოველნი ესე სა-
კეთილშობილო სასწავლებელნი მიიღო მფარველობასა ქვეშე თვის
სა აწინდელმა იმპერატრიცამ²⁴⁸.

მარიინის ინსტიტუტი

ესე არს აღშენებულ და განწყობილ იმპერატრიცა მარია ფეო-
დოროვნას მიერ 1797 წელსა. აქა იზრდებიან ორმოცი ობოლნი
ქალნი. ესენი ჰსწავლობენ მხოლოდ რაიცა არს საჭირო სახლობი-
სათვის და მშვიდობიანურის ცხოვრებისათვის. არცა მუზიკას და
არცა ტააციობას არა აჰსწავლიან, გარნა მათ ნაცვლად უმეტეს
ხელსაქმობათა და ხოზაისტვობასა. ანუ სახლის მოვლასა.—ხელ-
საქმობა ამათი არს განსაკვირვებელ.

ინსტიტუტი ესე ჰსდგას ეკატერინის არხზე, და ყოველს წელს
ეხარჯება საკუთრივ იმპერატრიცას 14.250 რუბლი.

სამშობიერო და საბებიო ინსტიტუტი

ჰსდგას ნარვსის ნაწილში ფონტანკაზე და არს აღშენებულ
იმპერატრიცა მარია ფეოდოროვნას მიერ. 1797 წელსა იყდა
მშვენიერი სახლი ღრაფ ზუბოვისა²⁴⁹ და გააწყო მუნ ესე ინსტი-
ტუტი.—ოცთა გლახაკთა, კმრიანთა ორსულთა დედაკაცთა შე-
უძლიანთ მოვიდნენ აქ რავდენსამე კვირას უწინ მშობიარობისა და

დაპშინენ უფულოდ, ვიდრემდის სრულიად არ განთავისუფლებ-
ბის და შემდგომად მივა ისევ თავის სახლში თავის დაბალბეჭულის
შვილით.

აქვე არს საბეზიო ინსტიტუტი, სადაცა ოცნი უმწველნი ქრეთქუ
ჰსწავლობენ ბებობას გამოცდილთა პროფესსორთაგან და, რომელ-
ნიც შეასრულებენ ჰსწავლათა, განიგზავნებიან ლუბერნიებში ბებიე-
ბად და მიეცემათ მათ სამგზავროდ და ტანისამოსისათვის ხარჯი.

იმპერატორსკის ვოსპიტატენის სახლის ბოღნიცა გლახაკთათვის

აჰა, ჰეშმარიტად ქრისტიანებრივი ქველისმოქმედება, ნიშანი
კაცთმოყვარებისა. სახლი ესე არს განმზადებული დატანჯულისა
კაცობრიობისათვის, სადაცა სნეული გლახაკი ჰპოებს შეწეობასა,
შფარველობასა და განკურნებასა.

1803 სა წელსა აღაშენეს სახლი ესე ლიტენის ნაწილში და პირ-
ველსავე წელიწადს, ალექსანდრე ხელნწიფის დღეობას, 30 აგვის-
ტოს, 1805 წელსა, განიღო ამა სახლისა კარნი უძღურთა. სნეულ-
თა გლახაკთათვის, რომელთა არა ჰყავსთ ამა სოფელსა შინა არცა
შემწენი და არცა აქვსთ საფარი.—მას წელიწადს ოთხას შვიდნი
ინვალიდნი იყვნენ მიღებულნი.

სახლი ესე არს ორი ეტაჟიანი, გარდა ძირისა მესამისა, სადა
არს სამზარეულო, სახაბაზო და აბანო სნეულთათვის. ქუჩიდან ავ-
ლია რკინის მუაჯირი* და სახლის უკან არს ვრცელი ბაღი.

ორს ეტაჟში არს ოცდაექვსი პალატი, ანუ ოთახნი, რომელთა-
ცა შინა ეტევებიან ორას ორმოცდაოთხი კრაოტი სნეულთა დედა-
კაცთა და კაცთათვის.

გარდა ამისსა, სნეულნი, რომელთაცა ძალუძსთ შინ მუშაობა
და ანუ არა ჰსურთ განშორება თავის სახლისაგან, იგინი მოდიან
აქ ყოველს.დღეს, მრავალ რიცხენი, ექიმებთან, რომელნიცა ჰსწახრ-
კენ მათთა სენთა, წყლულთა უხვევენ და აძლევენ აფთიეჟილად უფუ-
ლოდ წაშალთა, ვიდრემდის სრულიად არ განიკურნების.—სახელთა
მოსულთა ავათმყოფთთა ჰსწერენ წიგნში ექიმნი, რომელთა რიცხ-

* ავტოგრაფშია: „მუაჯირი“

ვი არს—ერთი მთავარ-დოქტორი, სამი დოქტორნი და რვა ლექ-
კარი.

სნეულთა დედაკაცთა, აქ ნწოლარეთა, ჰყავსთ ზედმეტყველადი
დედაკაცივე მიჩენილი.

საშუალ ამის სახლისა არს საყდარიცა. რომელიცა ჰსდგას ეს-
რეთ, რომელ ავათმყოფთა შეუქლიანთ თავის საწოლზე მოისმინონ
ლოცვა და აკურთხონ სახელი მარია ფეოდოროვნასი, სახლისა ამის
აღმშენებელსა.

აქ სახლისა შენახვისათვის 1817 წელსა ორი მილიონი რუბლი
შეიტანეს ხაზინიდა. რომელიცა არს საკმაო სამარადისოდ

გამოსვლის დროს. სენიდამ განკურნებულთა, ეძლევათ ყოვე-
ლივე მათი საკუთარი და გარდა ამისა რაჲდენისმე დღის საზრ-
დოცა. ვიდრემდის იპოენიდეს ანუ აღვილს და ანუ მუშაობას. ხოლო
რორელნიცა არიან განშორდულს აღვილიდამ და ჰსურთ წარსე-
ლა თავის მამულში. მათ ეძლევათ ხარჯიცა საზგზავრო.

1818 წელსა მიეღოთ ორი ათას ოთხმოცდათექვსმეტი ავათმყო-
ფი, რომელთაგან ათას რვაას სამოცნი განკურნებულნიყვნენ.—
მასევე წელს მომსვლენი ავათყოფნი, რომელნიცა არა შორდებოდ-
ნენ სახლთა თვისთა და მიჰქონდათ უფულოდ წამალი, იყვნენ
28,006 კაცამდის. — 1805 წელიდამ.— ამა სახლის დაარსებითგან, ვიდ-
რე 1818 წლამდის, რიცხვი აქა მიღებულთა ავათმყოფთა შეადგენს
26,920, ხოლო მომსვლელ-წამსვლელთა ავათმყოფთა — 278,071
კაცთა.

მარმარილოს სასახლე

ესე დიდმშენიერი სასახლე აღაშენებინა ეკატერინა მეორემ
1770— ვიდრე 1783 წლამდის, თავადის გრიგოლ ორლოვისათვის²⁵⁶,
ნიწნად მადლობისა მის სამსახურისადმი მამულისათვის; ამისთვის
ეწერა მასზე: შენობა (Здание) მადლობისა. მაგრამ ორ-
ლოვმან ველარ იცოცხლა მის შესრულებამდის და ხელწიფამ ისევე
უკუწვე მოისყიდა მის შემკვიდრეთაგან.

ქვემო ეტაჲა არს ხოლოდ თლილის გრანიტისა, ხოლო ორნი
ზემოთნი სხვადასხვა ფერისა გარანდულის მარმარილოსი, — ფინ-
ლიანდრლისა და ციმბირულისა. ფანჯრის მიწები არის სრულიად

ბროლის მინისა, ჩამსხდარნი ბრონზის (რამებში), ფრიალ სწაღ
ოქროთ დაფერილთა.

მთელს სასახლეში პოლი და მშენებნი კარნი არეკნებულნი
ხისა, სხვა დაშთენილი არს მარმარილო, ბრონზა და ფრიალ
არის თითბრის თაბალით გადაკრული.

კოროლი პოლშისა, სტანისლავ პონიატოვსკი ²⁵⁷, აქ ჰსცხოვ-
რებდა სიკვდილამდის. შემდგომად სასახლე ესე ეკუთვნოდა კონს-
ტანტინე ცესარევიჩს და აწ ანზადებენ მემკვიდრისა ალექსანდრე
ნიკოლაევიჩისათვის.

ტავრიჩესკის ევორეცი, ანუ სასახლე

სმოლნის მონასტრის სიახლოეს ჰსდგას ესე სასახლე, აღშენ-
ბული ეკატერინა მეორისა მიერ ფელდმარშალის კნიაზ პოტემკი-
ნისათვის ²⁵⁸ მისანიშებლად; და რადგანაც შემდგომად ყირიმის აღე-
ბისა 1788 პოტემკინმა * მიიღო ახალი წოდება ტავრიჩესკისა,
ამისთვის სასახლესცა ამას უწოდეს სახელითა ამით.

უშთავრესსა შენობას ანუ პანტეონს დიდითა მღლის თალითა
აქეს ორი ფლილელი, რომელნიც განგრძელდებიან ქუჩამდის და
ნით შეადგენენ დიდსა მოედანს, რომელსა ავლია ქუჩიდან დიახ
კარგი რკინის ლობე**.—სასახლე არს ერთეტაჟიანი.—და შემდგო-
მად პოტემკინის სიკვდილისა, ყოველს შენოდგომას ჰსცხოვრებდა
შენ ეკატერინა მეორე.—შიგნით სასახლეში არის ორსავე ნხარეს
ორ რიგათ ჩარიგებული გრილად დიდროანი კოლონები, ანუ სვეტ-
ნი, რომლითაც წარმოადგენენ დიდებულებითსა სახილველს.—აქედამ
იყო გასავალი საზამთროს ბაღში, რომელიცა თებობდა მიწის ქვეშ
გაკეთებულის პეჩებით და ტრუბებით, სადაცა ზამთარში სეირნობ-
და ხელმწიფთა ეკატერინა ალყეებულს ხეებს ქვეშ.

აწ ამა ზალასა შინა არს დაწყობილ ძვირსანახავი ძველებური
და ხელოსნობა, რომელნიცა ინახებოდნენ მიხაილოვსკის ზამოკში.
ამა უძვირფასესთა შორის სხვათა საუნჯეთა არს განსაკვირვებელი

* ავტოგრაფშია „პოტემკინმა“. ** თავდაპირველად ავტორს დაუწერია
„მოაჯირი“, შემდეგ შეუცვლია „ლობით“.

მშვენიერი (ორუბა) ლაოკონისა²⁶⁰ და მშვენიერი მძინარე კლერ-
პატრა²⁶⁰. ორნივე დიდახოვნად არიან გათლილნი თეთრისა კარა-
რის მარმარილოსი; მძინარე ენდიმიონი²⁶¹ და დიანა²⁶², ამურ²⁶³
და პსიხეა²⁶⁴, აპოლონი²⁶⁵ და ანტინოი²⁶⁶, ვითარცა კანკინი²⁶⁷
(იდეალნი) კაცის მშვენიერებისა უნებლიეთ მიმსგულნი სხვისსა²⁶⁸
ბეალთა.

ბალი არს ანგლიურათ გაწყობილი და ფრიად შემკობილი, თუმ-
ცა საზოგადოებისათვის არ არს განლებული. მარამა ვისაცა ჰსურს,
ბილეთს მიიღებს კანტორისაგან * და ყოველთვის ძალუძს ბილეთი-
თა მით შესვლა ბალში.

ხოსროვ მირზა²⁶⁷ ამ სასახლეში იღვა 1829 წელსა.

ე რ მ ი ტ ა ყ ი

ტაძარი ესე არს აღშენებულ ეკატერინა მეორისა მიერ 1775 და
შეწირულ ხელოვნებათადმი, და შეერთდების (ზიმნის დვორეცს)
დაფარულითა გასავალითა.—აქ ივიწყებდა თვისსა დიდებულებასა
ეკატერინა და განისვენებდა შედგომად მძიმედ ხელმწიფობის შრო-
მათა და საამურსა უბნობასა შინა მახვილგონებიანთა კაცთა თანა
თვისსა სასახლისა ეძიებდა შექცევასა და კმაყოფილებასა სიცოცხ-
ლისათვის.—გაბალკეეება (уединение) — ხალვათხანა ესე შეამკო
ყოვლითა მით, რაიცა იწარჩობის ხელოვნებით, გემოვნებით და
მსწავლულობით. მრავალნი ოთახნი ალავსო მხატვრობით; ჩინებულნი
საწოლნი (ложки) რაფაელისა²⁶⁸ გადაახატვინა რომში და განუმზადა
მათ ცალკე галерея და დაარქო რაფაელის საწოლად
(ложке).—დიდი და ძვირფასი შეკრებილება (резных) ქვათა შეამკობენ
ფრიად სიმდიდრითა თვისითა. ჩინებული კაბინეტი მონეტებისა და
მედალთა განაჩრავლებს უფრო უმეტეს სიმდიდრესა ამას.—აქა არს
ფრიად ძვირფასი ბიბლიოტეკა, რომელსაცა შინა აწყვიდა თხზულე-
ბანი ფილოსოფოსთა—დალამბერტისა²⁶⁹, ვოლტერისა²⁷⁰ და დიდე-
როტისა²⁷¹.—მშვენიერნი ლანდკარტნი ბუშინლისა²⁷² მისგანვე არიან
ნასყიდნი.

* თავდაპირველად აეტორს დაუწერია: „გარნა ზედამხედველისაგან შეიძლე-
ბა“, შემდეგ გადაუხაზეს.

ხოლო ალექსანდრე ხელმწიფემ უმეტეს განამშვენებდა, შინაგანი დაწყობილება და განამრავლა სიმდიდრეცა; ფონტანის შკოლის კარტინკებისათვის ალაშენებინა მშვენიერი (დალლერეა). ოცდაათი ათასი ძვირფასნი (разные) ქვანი დაქუჩუნი მისი სისაძებრ დაწყობილ არიან ლამაზთა შინის შკაფთა (ქუჩუნი) ჩინებულნი (вязь) კოლივანსკას (პორფირისა) და (яшмы) აწყვიან და აკვირებენ თვალთა: ალექსანდრე ხელიწიფემ პარიჟში 1814 წელს ყოფნის დროს მრავალნი ძვირფასნი ხელოვნებანი იყიდა ამ ერმიტაჟის შესამკობელად: უბნობენ, ვითომც პავლე პოტტერის²⁷² კარტინკისათვის, რომელზედაც გამოხატულ არს ძროხა, მიცემულ არს 30,000 რუბლი.—ესე და სხვანიცა კარტინკანი აწყვია განსაკუთრებით ცალკე ოთახში, ხალასთან, სადაცა ძვირფასნი ქვანი აწყვია, ესე იგი: „წლის ოთხი დრო“²⁷³ — ლორრენის²⁷⁴, „გარდამოხსნა“ — რუბენსისა²⁷⁵, „თოფის სროლა მრავალშეკრებლის ხალხით ანტვერპენში“ — ტენირსისა²⁷⁶, „ხარებობა“ ბერლდენისა²⁷⁷, და მრავალნი კარტინკანი პოტტერისა.— ამავე ოთახთა შინა მსდგანან ოთხნი მშვენიერნი სტატუანი: ლეზე²⁷⁸, ამურ და პსიხეა, აპკოლონი²⁷⁹ და მოთამაშე მროკავი (шарашница), თეთრის მარმარილოსი გათლილნი; კვალად რაოდენნიმე ძველებურნი ღერკულანიდგან²⁸⁰ მოტანილნი, ესე იგი: ტრიტნი, (вязь) — საკურველის ხელოვნებით გაკეთებული, (веша) — მშვენიერის ბარელიეფით, ბლუდო, ჯაჰნი, ბეჰდნი, (кошница) გრგოლნი და სხვანი ანგვარნი.— გვერდზე არს ოთახი, რომელსაცა შინა აწყვია მშვენიერთა შინის შკაფთა შინა ძვირფასი ქვანი, ბრილიანტნი, აღნასნი, ოქრო და ვეცხლი, ეგრეთვე დიდი საათი, — ლონდონიდამ მოტანილი ნებანიკის კოქსისა²⁸¹.

ამ ერმიტაჟში ირიცხება უმეტეს ოთხი ათასი კარტინა, ერთმანერთზედა უმშვენიერესნი და უძვირფასესნი, რომელთა ხილვა განაკვირვებს კაცსა.

გარდა ამისსა, ორნი ლალღერვანი არიან ჩინებულნი განსაკუთრებით, რომელთაცა შინა აწყვია დიდროანნი ოცდაათნი კარტინანი სნიდერსისა²⁸² და არიან უპირველესნი.— მცირეს კაბინეტ-

* ხელნაწერშია „დღის ოთხი დრო“, რაც კალმისეული შეცდომის შედეგია (იხ. შენიშვ. 274).

ში, რომლითაცა შვერთღების ძველი ღალღერეა ახალთაჲს არს
 ღაძაზათ დახატული შავის კარანდაშით ხელმწიფის სახლობა ანნა
 პავლოვნასაგან²⁸³. — ფრანციულს ღალღერეაში უპირველესნი კარ-
 ტინკახი არიან ღრეიცისა²⁸⁴, ღორბენისა, ფერნეტი²⁸⁵, ღანდრე²⁸⁶,
 სანა²⁸⁷, ღობელინასი²⁸⁷, ფუეტისა²⁸⁸, ღალირისა²⁸⁹ ტანსუანს²⁸⁹ ან
 არს სტოლი, ორი ბოძი და (ВЯЗЬ) (ღალახიტისა) და, დასასრულ,
 ღამოსაველთან არის კარტინა ღებრუნია²⁹⁰ ქალისაკან დახატული
 (ГЕНИИ), ფრიაღ მშვენიერად და ნარნარად, (ГЕНИИ), რომელიცა
 ჰსწვრს ფარზე სიტყვათა ამათ: Alexandre le magnanime. Paris,
 31 mars²⁹¹, 1814 წელს.

იმპერატორის ზიმნის გვორცი

ძველი საზამთრო სასახლე, რომელსაცა შინა ჰსცხოვრებდენ
 დიდი პეტრე და ზეულღა მისი ეკატერინა და სადაცა მიიცვალნენ,
 იდგა იმ ადგილს, სადაცა არს აწ სასახლის თეატრი და პირველის
 ბატალიონის პრეობრაჲენის პოლკის კაზარბა. ხოლო აწინდელის
 სასახლის ადგილს იყო ღენერალ-ადმირალის ღრაფ ფეოდორ აკ-
 რაკსინის²⁹² სახლი, რომელმანცა უანდერბა სიკედლის ეჰს იმპე-
 რატორს პეტრე მეორეს და ჰსცხოვრებღა მას შინა ანნა იმპერატ-
 რიცა.

იმპერატრიცა ელისაბედმან ღრაფ რასტერლის²⁹³ ზედამხედვე-
 ღობასა ქვეშე დააწყებინა აღშენება აწინდელისა სასახლისა 1754
 წელსა და შეასრულეს 1762. — ამა სასახლის სიგრძე არს 450, სი-
 განე 350 და სიმაღლე 70 ფუტი*. გარეთსა პირსა შეამკობენ იონი-
 ნესკის და კორინსკეს სვეტნი და მრავალნი სტატუანი და (НАЗЬ)
 თავზე და მით ეჩვენების თვალთა სასახლე ესე როგორღაც მრის-
 ხანედ.—შინაგანი მისი შემკობილება, რაღა თქმა უნდა, რომ იქმ-
 ნების უძვირფასეს.—მუნ ჰსცხოვრებს იმპერატორი.—სასახლე ესე
 არს უდიდეს სხვათა ყოველთა ხელმწიფის სასახლეთა.

* ზელნაწერშია „ფუთი“. აეტორი ზოგჯერ ამდაგვარად წერს ზომის ერთეუ-
 ლის აღმნიშვნელ ამ სიტყვას.

ჰსდგას ნეესკის პროსპექტზე, ანიჩკოვის ხიდის ახლოს და არსებითი უაშუენიერესთა და უდიდებულესთა შერობათაგანაა შექმნილი ნიკა შეაკობენ ქალაქსა ანას, და უფრო უბეტეს სასახლესა მისა ბულ სასახლე ესე ბალით (პავილიონებითურთ), რომელიცა არს გარეშეშორტყმული თუჯის მოაჯირით, რომელიც არს ფრიად ლაშაზათ გაკეთებულ და მდიდრად შემკობილი ბრონზითა.

სასახლე ესე არს აღშენებულ 1743 წელსა ღრაფ რასტერლისა მიერ და ხიდის მიზეზით დაარქვეს ანიჩკოვად. აწ მას შინა მსცხოვრებს მემკვიდრე ალექსანდრე.

პამიატნიკი პეტრე პირველისა

ჩინებული ხელოსანი ფალკონეტი²⁹⁴ იყო გამკეთებელი ამა ფრიად აღმატებულისა მონუმენტისა. რომელიცა წარმოადგენს პეტრე ხელმწიფეს, მჯდომარეს ცხენზე, რომელიცა ჰსდგას ყალბზე და უკანა კორის ფეხით ჰკლავს [გველს(?)]. მარჯვენა ხელი აქვს გაშვრილი ზღვისაკენ. მონუმენტი ესე არს სპილენძისა (გეჰობ)^{*} და ჰსდგას ფრიად დიდს ქვაზე, რომლითაცა შეადგენს სიმაღლეს 45 ფუტს. ქვა ესე არს ნაპოენი 12 ვერსზე პეტერბულით სოფელს ლიხტთან, და უბნობენ, ვითომ პეტრე ხელმწიფე ფრიად ხშირად აღვიდოდა ამა ქვასა ზედა.—პიდესტალზე მსწერია ოქროს ასოებით: „Петръ Первыиъ. Екатерина Вторая“ (ანუ — პეტრე პირველსა. ეკატერინე მეორე).

გარდა ამისსა, პეტერბულსა შინა არს სამი მონუმენტი. პირველი არს (ობელისკი) რუმინანცოვის ზადუნაისკისათვის²⁹⁵, აღმართული პავლე ხელმწიფისა მიერ 1799 წელსა. პირველად იდგა ცარიცინის მინდორში (პეიდანის), ხოლო 1819 წელსა გარდამოიტანეს ასპარესსა ზედა პირველის კადეტსკის კორპუსის და აკადემიის ხუროვესტვოს საშუალ, რათამცა მოწაფენი ამა კორპუსისანი, რომელსაცა შინა მსწაულობდა პირველად მაჰაცი ესე, მიჰპაძვიდენ მას.—ობელისკსა აქვს სიმაღლე 82 $\frac{1}{2}$ ფუტი და არს მოშავო გარანდუ-

* ჯერ ფანკრით დაუწერია: „თუჯისა“, შემდეგ გადაუხაზეს.

ლისა გრანიტისა, შედგენილი სამის ნაქრით. (Шведская), რომელი-მელზედაც კსდგას, არს მოწითალო მარმარილოსი. თავსა გრანიტ-ნიერებს მოოქროვილი ბურთი, რომელზედაც არს მოოქროვილი ფრთაგაშლილი არწივი. შავს მარმარილოს ფიციანსა მარმარილო მარტივი წერილი და მით უფრო უმშვენიერესსა მარმარილო ძლევათა.—ესე მონუმენტი არს გაკეთებული ზედამხედველებასა ქვე-შე სასახლის არხიტექტორის ბრენნისა ²⁹⁶.

მეორე მონუმენტი არს ღრავ სუვოროვის-რიმნიკსკისა ²⁹⁷, აღმარ-თული 1801. ესეც უწინ იდგა საზაფხულო ბაღთან, გარნა გარდ-მოატიანეს ნევის კიდეა ზედა—მარმარილოს სასახლის და თავა-დის სალთიკოვის სახლის შუა. სტატუა არს ჩამოსხმული ბრონზი-სა და წარმოადგენს მამაცსა ამას რომაელთ მხედრის ტანისამო-სით, მუზარადი (шлем) თავზე ხურავს, მარჯვენის ხელით უჩრავს შიშველი მახვილი და მარცხენით ფარი, რომლითაც ჰფარავს იტა-ლიის გვირგვინთა, მალლობზე მდებარეთა.

დასასრულ, მესამე სტატუა დიდახოვანად პეტრე პირველისა ცხენზე, მიხაილოვსკის ზამოკის წინ.—იმპერატორი წარმოდგენილი ა-ს მზგავსად აგვისტო კეისრისა ²⁹⁸, მშვიდობიანს ცხენზე, თავზე აქვს დაფნის გვირგვინი, ხოლო მარჯვენის ხელით უპყრია კვერთხი მბრძანებლობისა.—პაფლე ხელმწიფემ დაადგმევინა აქ და ზედ კსწე-რია: „Правнук прадеду“, 1800 წელს*.

აჰა, ფრიად უძვირფასესი და ღირსსახსოვარი გალავანი საზაფ-ხულო ბაღისა ნევის მხრით, რომელიცა არს შედგენილ ოცდათექვს-მეტის გრანიტის სვეტთაგან და თუჯის ფრიად ძვირ. ხელოვნე-ბით გაკეთებული მოაჯირით რომელიცა არს დიდა სქლად ოქროთ დაფერილი. ესე შეასრულეს 1784 წელსა და წარმოადგენს ფრიად მშვენიერს სახილველს, უფრო დიდის პეტერბულის ხიდიდამ.

ერთი ანგლიელი მოსულა აქ განგებ ამ გალავნის სანახავად ლონდონიდამ და ასე მოჰსწონებია, რომ უთქვამს: პეტერბულში ამაზე უკეთესი რაღა იქნებაო, სხვა აღარა გაუსინჯავს რა, იქვე ჩამჯდარა ხომალდში და დაბრუნებულა ლონდონს.

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „ანუ შვილისშვილი პაპას“.

პირველი საღვინო ადგილი არს თეატრი, რომელიც გამოიყენეს ხარისხსა ერის განათლებისასა და აქვს დიდი ძლიერება და ზედა, რამეთუ თეატრი არს ცხოვრებისა ჩვენისა წარმოდგენისა ველთა ბოროტთა საქმეთა, სარწმუნოებითა ჩვენითა შერაცხილთა ცოდვად, წარმოგვიდგენს თეატრი თვალწინ ყოველთა მათთა სიბილწეთა და არწმუნებს გრინობათა მიღველთასა. წინააღმდეგ ამისა, საქმენი კეთილნი გვეჩვენებთან ესრეთ შვენიერად, ესრეთ ტურფად, რომელ გული ჩვენი აღივსებს გამოუთქმელითა სიხარულითა და მათ დაცვისათვის მაშინვე განმზადდის ყოველთა ტანჯვათა მოსათენად. ესრეთ ძლიერ შეეწევის თეატრი სარწმუნოებასა ჩვენსა.— თეატრი რაოდენცა არს უკეთეს, ეგოდენ ცარი. ანუ საზოგადოება არს განათლებულ, ხოლო ქვეყანასა მას, სადაცა არა არს სრულიად თეატრი, ბუნცა არ არს განათლება ერისა.— თეატრი არს პირველი განმწმენდელი ზნეობისა ჩვენისა ყოველთა სიბილწეთაგან. მუნ ვხვდებით ყოველთა ჩვენთა ნაკლულთაგანბათა.

პეტერბურში არს სამი თეატრი: 1) ახალი დიდი, რომელიცა აღწენდა, ნაცვლად პატარა თეატრისა, ანიჩკინის და იმპერატორის ბიბლიოტეკას შუა და არს ერთი უმშვენიერესი ზნეობა. ეწინდელი პატარა თეატრი, აქ ყოფილა, დააქციეს და მით აღმოჩნდა ფრიად ლამაზი მოედანი ახალის თეატრის წინ. 2) დიდი ძველი თეატრი და 3) ახალი ხის თეატრი სიმეონოვსკის ხიდთან.

დიდს მარხვაში თეატრული წარმოდგენა შეწყდების; მის ნაცვლად ხშირად კონცერტებს უკრვენ. — ზამთარში, კვირაობით და დღესასწაულობით, მასკერადნი არიან, სადაცა არს დიდი ყრილობა ერისა და შემკობილ ესრეთ მდიდრად, როგორც შეეფერების ესრეთსა ქალაქსა, ვითარცა არს პეტერბული. — ინლელგარდის 19¹ სახლში იყო ჩემს დროს მასკარადი პუბლიკნი.

ორი სატანციო კლუბნი ზამთრის თვეებში მოჰსცემს ფრიად ააბმურსა კმაყოფილებასა. ორნივე ფრიად მდიდრად არიან შემკობილ, სადაცა არს აღრჩეული საზოგადოება, რომლისა მხოლოდ ჩვენნი არიან მიღებულ ამა შეკრებილებასა შინა; გარნა ჩვენსაც ძალუქს მიიპატიეოს ახლად მოსული ვინმე მისი ნაცნობი, ხოლო

მეორეს სატანციოს კლუბში, როდესაც მოხდების ბალო, მაშინ ძალ-
უძისთ აქ მიმსვლელთა ბილეთი მიიღონ ფასით.

გარდა ამ ორთა, არს კვალად ოთხი კლუბი, — განსასტუმრებლად
და დროს გასატარებლად. აქა ქალაქის თამაშობა შეკრებიან პირ-
ველს კმაყოფილებას.

უბრალო ერისთვის საღვინო აღგილნი არიან განგებ გაკეთე-
ბულნი, — ყინულის მთანი ნევაზე. ოდესცა გაჰყინავს მდინარესა
ყველიერში, კაჩელანი და სხვადასხვა თამაშობანი. აქ ნევაზედვე
აკეთებენ ხის სარაიათ, სადაცა თვალიმაქცეზნი აჩვენებენ თვისსა
ხელოვნებასა. — ამგვარნი კაჩალანი აღდგომის დღეებშიაც იციან,
მხოლოდ ყინულის მთათ ნაცვლად ხისას აკეთებენ; სარაიებში აჩ-
ვენებენ სხვადასხვათა ნადირთა და ჯამბაზნი თოკზე თამაშობენ. —
დიახ კარგი სანახევია ამ დროს უმრავლესნი მდიდრად შემკობილ-
ნი კარეტებნი, რომელნიცა ნელ-ნელად დადიან ამ უბრალოს ხალ-
ხის სიმრავლეში კაჩალებთან, რომელნიცა გამართულ იქნებიან
მარადის პეტროვის რეიდანზე, ან ქვის თეატრთან. ზოგჯერ თვით
ხელმწიფის სახლობაც აბედნიერებს თვისის მოსვლით ამა უბრა-
ლოს ხალხის დღესასწაულობაში და ხანდისხან სმოლნის მონასტ-
რიდამ და ეკატერინის ინსტიტუტიდამაც ქალნი მოდიან საყურებ-
ლად სასაბლის კარეტებით.

ზაფხულში სასეირნო ადგილნი

მოვალს პირველი მაისი და ახალი სიამოვნება მოვლისთ ქალა-
ქის მცხოვრებთა დიდსა პუბლიჩნის სასეირნოს ეკატერინოლოფში.
სააპურსა ტყესა შინა მსჯანან მრავალნი კარაენი, რომელთაცა შინა
უბრალო ხალხი ჰლბინობს და შეექცევა. ხოლო აღმორჩეული გვამ-
ნი დადიან კარეტებით, ზოგნი ცხენით და ზოგნი ქვეითად სეირ-
ნობენ, რათაჲცა იხილონ სხვანი და ახილონ ვგრეთვე თავიცა თვი-
სი სხვათა

სამების მეორეს დღეს არს უურო უდიდესი სეირნობა საზაფ-
ხულოს ბაღში (Летний сад)

მაისის ნახეკარს ყველანი გადიან სოფელში საცხოვრებლად:
(везьмо ки) დარბაისელნი და მდიდარნი თავის დაჩებში და ქაღა-
ქის გარეთ სახლეში, და ვისაც კი ძალუმს, ყოველნი მსცდილო-

შენ, რომ იქირაონ მიინც საზაფხულო სახლი, რათამცა წინის
პაერით დაჰსტებენ და ისიამოვნონ მშვენიერის ბუნების ხილვით.
ხოლო ვისაც აინამდებობა, ანუ სხვა რაიმე მიზეზი აყენებს ქალაქ
ში, იგი ეძიებს განსვენებასა და სეირნობს ანუ საზაფხულო სახლში
ში და ანუ საღამოზე ნავით იცურაოს კრესტოვსკის და ანუ ელა-
გინის კუნძულთაქენ და იქ ისეირნოს*. კვირაობით და დღესასწა-
ულობით მრავალი ხალხი იყრება მარადის კრესტოვსკის კუნძულში:
პატიოსანთა გვამთა მიაქვსთ მუნ ზოგჯერ საზარდო და იქ, გამარ-
ტოებულს ადგილს, ჰსხედან მუუდროდ და შეეკეცვიან ბუნების
შემკობილებით.

საზაფხულო შესაქცევი ადგილნი არიან: სალბინო იმპერატო-
რის ციხენი (ЗАМКИ). ცარსკის სელო, პავლოვსკი, ლატჩინა, პეტერ-
ლოვი** და ორენინბაუმი, რომელთა მდებარეობა არს ფრიად
უნაშვენიერესი.

29-სა ივნისსა 1832 წელსა და 3-სა ივლისსა ხელწიფე ბრძან-
დებოდა თავის სახლობით და დიდი სეირნობა და შუშხუნის აშვება
იყო***.

დღესა პეტრე პავლობას წირვა მოვისმინე მარიამ იერეთის
დედოჟლისას, სადაც სადილათ მიმიწვია ფარნაოზ ბატონისშვილმა.
სადილის შემდეგ მე და ლუარსაბ ბატონისშვილი წავედით ელაღინს,

* აქ ავტორს ნიშანი (*) გ. უკეთებია: როგორც ჩანს, მას სურდა აქვე
ჩაემატებინა სქოლიოში მოგვანებით მიწერილი ტექსტი: „29-სა ივნისსა 1832
წელსა...“ მაგრამ ასეთი ჩამატება საკმაოდ დაარღვევდა თხრობას და ამიტომ
აღნიშნული ტექსტი ჩვენ დაწყებული აღწერის დამთავრების შემდეგ დაუჯოთეთ,
როგორც ეს არსებობდა თვით ხელნაწერშია წარმოდგენილი. ** ამ სიტყვის
თავზე ავტორს დაუწერია: „1-ს ივლისს მისი დღესასწაულობა“. *** სქოლიოში
მიწერილი ამ ტექსტის დასაწყისი თავდაპირველად ასე იკითხებოდა: „29-სა ივნისსა
1832 წელსა, დღესა პეტრე-პავლობას...“ და ა. შ. მის მიხედვით, კრონოლოგიურად,
ამ ტექსტს წინ უსწობდა ტექსტი: „1832, 6 იანვარი. წყალკურთხევა“ და ა. შ.
მაგრამ სქოლიოში მიწერილი ტექსტის დასაწყისში ავტორს შემდეგ ჩაემატებია:
„29-სა ივნისსა 1832 წელსა და 3-სა ივლისსა ხელწიფე ბრძანდებოდა თავის
სახლობით...“ და ა. შ., რითაც ეს სქოლიო ავტორმა ბუნებრივად დაუკავშირა
„ზაფხულში სასეირნო ადგილნის“ აღწერას. ამ კავშირზე მოუთითებს თვით ავტო-
რის ნიშანი (*). რის შესაბამისად ლაპარაკი წინა შენიშვნაში გვქონდა. ამიტომაც,
რომ დღიურის ადგილი—„1832, 6 იანვარი“ ჩვენ საერთოდ გადავიტანეთ „ზაფ-
ხულში სასეირნო ადგილნის“ აღწერის შემდეგ.

სადაცა ფრიად მრავალი ხალხი იყო შეყრილი სასვირთოდ გამოსულნი. კუნძული ელალინი, კამმენი და კრესტოვი საფსკელი ქალით, კაცით და მრავალით მდიდარის ეკიპაჟებით. ფრიად ავღრიანის ზაფხულის შემდეგ დღე ესე იყო მშვენიერი. უკუნეულად ფრიად სასიამოვნო სახილველია. წარმოიდგინეთ ზეციური ქვეყნის მელსაცა შინა იკლანკების ლამაზნი გზები, სადაცა ლამაზნი სახლი აქა-იქ არიან განბნეულნი და ამასთანა ნევის მდინარისა ტოტნი. განყოფილნი მრავლად, ამა კუნძულთა გარეშე უფლიან, რომელსაცა ზედა მრავალნი განბნეულნი ნავნი ჰსკურვენ მოსვირინებით. აქ იკვრის მუზიკა, იქ მომღერლები, ზოგნი ცხენით, ზოგნი კარეტებით. ზოგნი ქვეითად, ზოგნი სხედან, ზოგნი სვირნობენ, აქ მოხუცებულნი, იქ კოხტა ყმაწვილნი. — ყოველნივე ესე წარმოუდგების თვალთა მშვენიერ ცოცხალ კარტინად. — ელალინში არს ლამაზი სასახლე ხელმწიფისა, გარეშემორტყმული მშვენიერის ყვაფილებით და ბუჩქებით. — კამმენის თეატრი და კრესტოვისკის მიხეილ პელოვიჩის²⁰⁰ სასახლე. — კუნძულინი ესე ერთმანერთზედა არიან მობმულნი, მხოლოდ ნევის ტოტნი გაჰყოფენ მათ და ლამაზნი ხიდნი კი შეაქვთებენ. — ჩვენებურს კაცს უთოოდ ძალიან მოეწონება, ამისთვის, რომ წარმოუდგენს ყოვლის მშვენიერებით შემკობილსა თვისის მამულის მდებარეობასა.

მზე მიეფარა, მისნი სხივნი ძლივს შემოდრიოდნენ ფოთლებზე და ოქროს ფრად შეღებდნენ მდინარესა. — დიდის სიამოვნებით აღესილნი დაებრუნდით შინ.

1832, 8-ი იანვარი. — წყალკურთხევა. ხელმწიფის გამოსვლა. ცერემონია მისი.

18-ხა იანვარს, 1832 წელს. — წაველ პეტერბურს ღრაფ სიმონიჩის გამოსასალმებლად, რომელიცა ემზადებოდა საქართველოს წასასვლელად და მე ნოვლოროდს.

19-ხა. — ვიყავ დედოფალთან, ბატონისშვილებთან, ეგრეთვე გამოსასალმებლად.

20-ხა. — სალამომდის დაჰყავ ფარნაოზ ბატონისშვილთან, რომლიდამაც წაველ თეატრში, ეგრეთვე გამოსასალმებლად. წარმოდგენა იყო „Горе от ума“ — საწყალის უდროოდ მომკვდარის ღრიბოედოვის²⁰¹ მიერ თხზულება.

21-ხა. — გამოვესალმე ღრაფს სიმონიჩს და მოველ პულკოვას, სადაცა ჩემი სახლის პატრონის შვილის დანიშვნა იყო.

დედოფალს გაუგზავნე თხუთმეტი რუბლი საჩუქრად. როგორც
საგანაც მომივიდა ხელცახოცი.

22-სა.—პულკოვიდამ მოვედით იგორას. 16 ვერსი. აქა შეკრბა
პატალიონი.

23-სა.—განვლეთ 12-ი ვერსი და დავისვენეთ საფელში და აქედამ მოვედით
სალამოს ტოსნას, სადაცა 24-სა დავისვენეთ.

25-სა.—განვლეთ 15-ი ვერსი, დავისვენეთ სოფელში და დავი-
ლამეთ პომერანიეს, 11 ვერსი, და როტები გარეშე სოფლებში.

26-სა.—სოფელს ბაბინოს, 10 ვერსი, 27-სა სოფელს ჩუდოვს,
სადაცა 28-[ს] დავისვენეთ.—აქედამ წავედით ღრად არაკჩევეის³⁰²
სოფლის სანახავად—ლრუზინოსი, 12 ვერსი.—აღწერა ამისი.

29-სა.—სპასკის პოლისტ. 24 ვერსი. სადილი ვსჯამეთ აფიცრებ-
მა ერთად ლოსტინიცაში. სადილს უკან წავედით სანახავად ღრად
არაკჩევეის პოლკის შტაბკვარტირისა. ფრიად კარგი არს შენობა
მანევისა, ლაზარეთისა, აფიცრების სადგომთა და სხვათა დაწყო-
ბილებათა. შევედით სასწავლებელში, სადაცა არს სამი კლასი და
3სწავლობენ სალდათის შვილები წერას, კითხვას, გალობას, არით-
მეტიკას და ლეომეტრიას.

30-სა.—მოვედით პოდბერეზიეს. 24 ვერსი. სალამოზე წავედით
მე და ფროლოვი³⁰³ ჩვენ ნაცნობთ აფიცრებთან,—ემელიანოვი³⁰⁴ და
ბიკოვი³⁰⁵,—რომელნიცა იდგნენ პოსელენის როტაში, სადაცა აღ-
ჩნდა პირველი ბუნტი.—გვაჩვენეს ადგილი, სადაცა ჰხოცდნენ
აფიცრებს გაცოფებულნი უგუნურებით სალდათნი. მას ადგილს
დაარქვეს Подное место, ანუ თხემისა ადგილი.—აქ დავრჩით ეს
ღამე.

31-სა.—სადილს უკან მოვედით პოდბერეზიეს.

1-ს თებერვალს.—მოვედით ნოვოროდს ქალაქს. 24 ვერსი.
შველ თაყვანსაცემელად სოფიის სობოროში.

2-სა.—სოფელს სუტოკი, 20 ვერსი, სადაცა დაჰსდგა მხოლოდ
ერთი როტა, სხვანი გარეშე სოფლებში.

3-სა.—სოფელს მინუში, 20 ვერსი, სადაცა 4-ს დავისვენეთ.
ღიახ კარგათ არის აღშენებული ეს პოსელენი.

5-სა.—მე და ფროლოვი წავედით მედვედის, პოსელენის შტა-
ბის სანახავად და იქიდან მოვედით ემშიკის სოფელში მშალას.
20 ვერსი. ღიახ დიდი სოფელია მდინარესა ზედა მშალას.

6-ბა.—მოვედით კაროსტინეს, 25 ვერსი, რომელიცა მსდგას ელმენის ტბის²⁰⁶ ნაპირზე. აქა არს დიახ მცირედი, ექვსი ოთხიანი სასახლე ხელწიფისა, მარამა ფრიად ლამაზად შემკობილ და ბაღი ალუბლისა.

7-ბა.—გაშინჯა ლენერალ ნაბოკოვმა²⁰⁷ რეკონსტანტინის, ზენგან მოყვანილნი, და უბრძანა მიბარება ჩვენგან.

პეტერლოფს წაველ 1822 წელსა, ივლისის 14-დღესა, კვირაბ. სადილათ ვიყავ ბატონისშვილს თეიპურაზთან.—ენახე ის განსაკვირველი ბაღი, რომლისა ქება მართლად განთქმულ არის ქვეყანაზე.—მისი შადრევნები გააოცებენ მხილველსა: მათთაგან უპირველესი სასახლის წინ—სამფსონი²⁰⁸ ლომსა ჰხლეჩს და მის პირიდამ ამოდის ესრეთ ძლიერად წყალი, რომ ათ საგენზე უმეტეს ჰსცემს. ორ რიგათ არს ჩამწკრივებული სხვადასხვა სტატუები ბრონზისა, ოქროთ დავარაყებული—წყლის მსროლელნი, ეგრეთვე ვაზანი და ჯამნიშვიდ კიბეზე ჩამოსული წყალი წარმოუდგების სწორედ წმინდა მიწად გადაკრულად პორტრეტებზე, რომელნიცა არიან გამოსახულნი კიბეზე.—ზოგი მინის ჯამად აღმოდის, ზოგი ბურთად, ზოგს უქირავს გველი და მის პირიდამ ესრვის მეორესა წყალსა.—დიდროანი შადრევნებია, მარამა სამფსონზე უმცირესნი არიან სხვანი მრავალნიცა ამა ბაღში; მათ შორის არს სახილველი პირამიდა.—ვინ არ განჰკვირდება, იხილავს რა მუხას და ფიქვს, რომლისა ყოველს ფოთლის ძარღვიდამ აღმოდის წყალი,—ესე არს [. . .] ასე ხელოვნებით გაკეთებული, რომე ვერ გამოარჩევს სხვათა ხეთ შორის; კვალად სოკო დიდი, რომლისა ქვეშ განგებ გაკეთებულს სკამზე დაფუძვე და გარე ჩემსა ჩამოვიდა წყალი; ეგრეთვე მის სიახლოეს, ესე იგი მუხასთან, მიწიდამ აღმოდის წვიმა. ერთს აუზში ძალლი დაჰსდევს ყუფით მცურავთა მყვირალთა იხვთა, რომელთაცა პირიდამ აღმოდის შადრევნად წყალი. მაღალს გორაზე თავის ბუდიდამ გამოდის ვეშაპი, რომელსაცა საშინლად დაულორენია პირი, აქეთ და იქით დახვედრიან, ეგრეთვე დადრენილის პირით, კროკოდილნი და პირიდამ ასხმენ წყალსა შადრევნად.—წყალი ესე ჩამოდის სხვადასხვაფორად მოკირწყლულს ქვით გორაზე და სრულიად ეჩვენების გადაკრულ მიწად. სხვადასხვაგვარნი თევზნი, კუნი, ვაცნი, ცხენნი ათას რიგათ არიან წარმოდგენილნი შადრევნად, რომელთა თვითოეუ-

ლის აღწერა იქმნებოდა გრძელ და თითქმის შეუძლებელ-სწრაფ მელ მიპსტეს ის სრულიადი ცნობა და ის სიაძოვნი, რომელიცა ჰგონობს თვით მხილველი. ერთის სიტყვით, ყოველივე, რაიცა შეესძლება გონებასა, ხელოვნებითა შეუწყია.—ერთს დიდსა მრავალნი თევზნი, რომელნიცა ზარის ხმაზე მოვლნისა მრავალნი რის საქმელად.—რა ჩამოვალს პირველს კიბეს სასახლიდამ, ფრიად მშვენიერად არს გაკეთებული გროტი (ანუ ოთახნი) კირის ქვებით, ხაესით და სადაფებით, რომელნიცა არიან მართულებით გადაბმულნი, არათუ ტალახითა აშენებულნი.—ვინაზე ხელწიფის საბანებელიცა.

მონპლეზირში არს შენახული პეტრე ხელმწიფის ტანისამოსი, ჯოზები, მისი ხელსაბანი, ქვაბი, ტათა, თეფშები თუნუქისა (одиннадцать). სალამოზე მობრძანდა ხელმწიფე და მიხეილ პავლოვიჩი ცარსკი აელოდამ.—აქა ვინაზე ნიკოლაი ნიკოლაიჩი³⁰⁹, წითელს პერანგით. ძალიან ჰგავს ხელმწიფეს.

ბალი ესე დასრულდება სწორედ ზღვასთან და მით უფრო არს უმშვენიერესი სანახავი. მრავალნი დიდროანნი ნაენი იალქნებით*. პარახოდნი მიდიოდნენ პეტერბულით კრონშტადს და იქიდან პეტერბულს.—სალამოზე მუზიკა უკრავდა სასახლის წინ.

პირველად რომ შევა ბაღში, მცირეს შადრევნებსა გასცილდება და მას უკან წარმოუდგება ნეპტუნი³¹⁰, ტრეზუპკით მდგომარე ზღვაზე, რომლის ქვეშე ზღვის კაცი, ცხენნი, თევზნი, კუპიდონნი³¹¹ სხვადასხვარივით ისვრიან შადრევნებს.

სალამოზე ამოველ ისევე პეტერბულს, პირველს საათზე. მშვენიერი გზა არს, 26 ვერსი, სულ დაჩები, — მშვენიერად შემკობილი. ღირსი არს პეტროლოფი, რომ რამდენიმე ათასი ვერსი გამოვლო განგებ ამის სანახავად მხოლოდ.

15-სა.** —სალამოზე ვიყავ ფარნაოზ ბატონის³¹² შვილთან, სადაცა შეკდგომად სხვადასხვათა უბნობათა დიმიტრი ბატონის³¹³ შვილთან³¹⁴ ლაპარაკი გვეკონდა პირველთ მუზიკანტებზე; მოცარტზე³¹⁵, რომელმანცა დაწერა „შექმნა სოფლისა“, და არს საკვირველი მისი თხზულება „ხაოსი და იქმნას ნათელი“—დაბადები დამ; ვებერზე³¹⁶. რომელიცა მოკვდა 38 წლისა. ამისი არს „ფრეიშნიცა“, ფოიად საქე-

* ხელნაწერშია „იანქნებით“. ** ივულისხმება 15 აგვისტო.

ბელი მუზიკა; როსინზე ²¹⁶, რომელმანცა, ყმაწვილმა ოცის წლი-
სამ, დაწერა „სილვერსკის ცირულიკი“ და სხვანი მრავალი უცხო
მუზიკანი: ბერუბინზე ²¹⁶, რომლისა „მწამს ერთი ღმერთი“, ფრიად
საქებელ არს და უფრო—„და ევრო, და დაეფლა დასაქმებულნი
მესა დღესა საეღავით“,—არს ფრიად საკურველს მტრულნი მისი

18-სა.—ვიყავ სალამოზე ფარნაოზ ბატონისშვილისას, სადაცა მე
და დიმიტრი ბატონისშვილს გეჟონდა უზნობა მხატვრობაზე: მან
აქო რაფაელის „მადონა“—ღმრთისაშობელი, უფრო „რომის დაწ-
ვა“, კორრედციოს ²¹⁷ „დღე და ღამის გაყრა“—15 [миллиониван(?)].
„შობა იესო ქრისტესი“—4 [миллион(?)], მიქელ ანჯელის ²¹⁸ „უვარც-
მა“. ამანვე აღაშენა საკურველი გუბათი რომის პეტრე-პავლეს
საყდრისა, რომელსაცა აქესთ სიმაღლე 60 საენი.

ამერიკაში არს ერთი კლდე სიმაღლით 24 საენი, რომლის წვე-
რიდამ აღმოდის ერთად დიდი მდინარე და გადმოვარდების ესო-
დენსა სიმაღლესა. იტყვიან, რომ მის სიახლოეს მიწა ირყევა
მდინარის დაცემით და საზარელნი სხვადასხვა ხმანი გამოდიან მუნით.

22-სა აგვისტოს.—ვიყავ სადილათ ფარნაოზ ბატონისშვილთან.
ლაპარაკი იყო ლეოლრაფიაზე. არს ქალაქი კოლა ²¹⁹, მდებარე
ჩრდილოეთზე, სადაც წელიწადში რვა დღე არ ჩაევა წზე. შტოკ-
ლოლში ²²⁰—ერთი დღე.

სალამოზე მე და დიმიტრი ბატონისშვილმა [...] * საქართველოს
სიღარიბეზე, რომელიცა ქსწარმოებს მცხოვრებთა უცოდინობი
საგან, თუ ვითარ და ანუ სადით ისარგებლოს. — ფაბრიკების გა-
კეთება და სხვანი ამგვარნი.

1832 წელსა, აგვისტოს 30 დღესა.—აღმართეს დიდი ქვა აღექ-
სანდრე ხელმწიფის პაპიატიკად (ძეგლად) **. ხელმწიფის ფამილია
წირვის შემდეგ, რომელიცა მოისმინეს აღექსანდრე ნევესკის საყ-
დარში, მობრძანდა სახილველად: პირველად ხელმწიფე, ნასლედ-
ნიკი, მიხაილ პავლოვიჩი და მათი სვიტა ცხენით, მათ შემდეგ იმპე-
რატრიცა თავის ქალებით, ოქროს კარეტით. წინ მოუძლოდნენ ჩაჩ-
ქანჩაიკმულნი ჩერქეზის ესკადრონი. ხელმწიფე ელოდა კიბესთან.

* აქ ავტორს გამოჩენია სიტყვა „ვისაუბრეთ“, ან ამდაგვარი. ** „ძეგლის“
მაგიერად თავდაპირველად დაუწერია „სახსოვრად“, შემდეგ გადაუხაზეს.

წამოსვა კარეტით და ავიდნენ მალლა ფიცრულსავეთ ვაკეთებულზე, ქვის სიახლოეს, სადაცა იდგა კარეები.—კარისკაცნი, ელწი და მრავალნი ხალხნი შეგროვდნენ საყურებლად.

ხელწიფის ბრძანებით დაუკრეს ბარაბანი ლოცვისათვის, რომლისა შემდეგ სამჯერ დაუკრეს ზარი და დაიწყო ქვეს მიწისა და დიდდამ ორს საათზე და აღმართეს ოთხის საათის შესრულებამდე. მაშინვე ქვის წვერზე გაშალეს ხელწიფის ფლალი (დროშაზე არწივი გამოსახული). ხელწიფემ დაიძახა უ რ ა, ჯარია და მრავალმა ხალხმა მისცა ეგროფე ხმა.—დასასრულზე ხელწიფე და იმპერატრიცა გადმოდგნენ ხალხისკენ და თავს უკრავდნენ.—იმავე ცერემონიით წავიდნენ სასახლეში.—საღამოზე ჩირაღდანი იყო.

31.—ველიკი კნიაზმა ²²¹ გასინჯა ჩვენი ბატალიონი.

საღამოზე პირველი თამაშობა იყო ახალს თეატრში ნეესკის პროსპექტზე, რომელსაცა დაარქვეს ალექსანდრინსკი: „მინინ და პოჯარსკი“.

[დღიური 1836 წლისა]

ხოფელი კლავსცუცი. ა-ხა ივლისსა, 1836 წელსა. დილით ადრე მივაქუნებდით კალასკას ბირჯისკენ გამოსასაღმებლად მე და სტარი[კოვი] ¹. ურია მარკუხის ტრაქტირში უკვე იყვნენ შეკრებილ აფიცრები ამავე საგნისათვის. სტოლზე ლამაზი ზაქუსკა იყო ², მასზედა იდგნენ ამსებულნი ღვინით რუმიკები, აქა-იქ ფანჯარაში დაფანტული თამბაქო, ჩიბუხის კვამლით სავსე იყო ოთახი. ოთახის კარებთან იდგა ურია სახლის პატრონი და მოელოდა ბრძანებასა, ორი თუ სამი აფიცრები ეარშიყებოდნენ ურიის ქალსა, მეტად კარგს. „კნიაზის სადღეგრძელო იყოს“,—შეჰსძახა ერთმან მათგანმან, შევედი რა მათდა. „ეი, შამპანსკი“,—დავიძახე.—პროჰვა ავარდა კერში და შიშინით აიგსო რუმიკები. „უფლებო, — გჰსთქვი მე, — ღმერთმან ინებოს. რომ კეთილად დაბოლოვდეს“ ³ ჩვენი ესე

* სიტყვებში „მინინ და პოჯარსკი“, ჩანს, ავტორი გულისხმობს სპექტაკლს

** თავდაპირველად დაუწერია: „იდგა“. შემდეგ გადაუხაზავს. *** ხელწიფისა: „დაბოლოვდეს“.

პახოდი, კარგათ დასრულდეს ლაგირი და მოგვხედოს ზოგჯერ თათა ყოვლად მოწყალემან ხელმწიფემან! ურა!" შემდგომად თათის საათისა დაემაღენით... სადილს უკან მეხუთე საათზე წაველ რვა ტაში, რომელიცა იდგა დამზადებული წასასვლელად. შემდგომად რეზიდაცია, — ზდრაფი ეელაემ, თქვენო ბრწყინვალეობა გამოვსალმეთ თქვენს ხოზაიკებს, — უთხარ ერთს სალდათს. ჩვენნი დრო წავიდა, — ჰრქვა მოხუცებულმან სალდათმან, — ჩვენთვის არაა ჰზრუნვენ ხოზაიკები, ახლა ყმაწვილის სალდათების დროა, * აგერ *. ამ დროს შევხედე, ლობესთან იდგნენ ორნი ლამაზნი გოგონი ტირილით. მე გამეცინა და უკამანდე: „პო ოტდელენიამ ნაპრაეო. მარშ. პესელნიეი ვებრედ“. პირჯვარი დაიწერეს, „Господи благослови“ ჰსთქვეს და „Не бель снежная забелелая“ შემოჰსძახეს და წავედით. საშინელი წვიმა ჩაგვედიოდა კისერში, ერთი ძაფიცა არ შეგვრჩა მშრალი, მარამა მთელს გზას სალდათები მოიშლერიდნენ. — ათს ვერსტზედ შევდექით დასასვენებლად ურიის კარჩმაში. შემდგომად მცირის ხანისა, სხვანიცა როტები მოვიდნენ. დასველებულნი, დაღალულნი აფიცრები შეგჰკრბით საძაგელს, აუროლებულს კარჩმას ოთახში. ათისა ვერსტის გამოვლამ ჩრგვანშია, მარამა არა იშოვებოდა რა კარჩმაში არაყის ჩეტი. ვისაც რა ზაკუსკა ჰქონდა მოიტანეს, დიდის ღმეპით და პრანჰვით დალიეს თითო რუმკა არაყი, ლაპარაკი განცხოველდა, დაიწყეს ოხუნჯობა, და დაგვაფიწყდა წვიმაცა და ტალახიცა. — მიყვარს ყოფნა ჰკვიანთ, ყმაწვილთ აფიცრებთანა; მათი უზრუნველობა, სიკაბუკი, დაუდევნელობა და მარადის მზიარულებისთვის ნზად ყოფნა დააფიწყებენ სევდასა. შეწუხებასა.

სამხედრო სამსახურში რას არა იხილავს კაცი, რას არა გამოჰსცდის! ვითარ ანაზღეული და ერთბაში ცვლილება არს და გარდასვლა სიმდიდრისგან სიღარიბეში, კალასკიდამ საძაგელს ფურმანკად, მდიდრად შემკობილის ოთახითგან, ბალითგან პახოდში და წვიმაში, და ყოველსავე ამას მოითმენენ ვითარცა თათი სულის სიმტკიცითა და თითქმის უსინანულოდაც **, ნხოლოდ უზრუნველობითათა ღიმილითა ზოიხსენებენ ოდესმე ესრეთსა ცვლილებასა.

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „გამოაცილეს“. ** პირველად დაუწერია: „შეუწინებელია“.

ლაზე, მეთორმეტეს საათზე, მოვედით სოფელს ვილუნის, 20
ვერსი.—როგორა ღირს ერთი სტაქანი ჩაი? იტყვიან: ერთი
რუბლად! არა, ორი ათ[ა]სად და უფრო უნეტ.—ესე ანუ ვისკიანი
ლაზეში, მოვედით რა ამა სოფელში და ჩვენმა აღუტანებელმა
ვემა² მოგვაგება კარებთან ჩაი.—არ შემოძლიან თქმა იმა ყმაველ
ფილებსა, იმა სიამოვნებისა, რომელიცა ვიგრძენ მე მაშინ.

6-სა ივლისსა.—უბნობენ, ვითომც წვიმა მოაწავეს ბედნიერე-
ბასა, ანუ კეთილად დასრულებასა პახოდისასა. ენახოთ, მართალ
არსა?.. მეტადრე ჩემთვის დიახ საქირო არს ბელის გამოცვლა.

45-ი ვერსტი გამოვლეთ* მთელს ლამეს სამინელს წვიმაში და
ქარში. გამოვიარეთ მესტ. ვობოლნიკი³.

დაქანცულნი 7-სა ივლის[ს]ა მოვედით ქალაქს პონევეტს**
მარამა, ვითარცა უბნობს ციციანოვი³, ნუგეშსა ვასცემ თავსა ჩემ-
სა პაზრითა მით, რომელ ყოველსავე ამას შოითხოვს ჩემგან სამ-
სახური ხელმწიფისა, რომელიცა არა დაქარგულ ჰყოფს არავისსა
სამსახურსა უჯილდოდ.—პატარა ოთახში დავდევით ერთად მე,
ტუფ[იავევი], სალმან³.

პონევეტი არს პატარა ქალაქი ორის საყდრით, ერთის მეიღნით
და სამის კანდიტერთ.

8-სა.—გვქონდა დნეჟა პონევეტში. აქა შეიყრებიან სამნი გზა-
ნი: რივისა³, ვილნისა³, კოვნოსი³.

9-სა ივლისს.—ღიღით მესამე საათზე გამოვედით პონევეტით.
რაოდენსა ვერსტსაც გამოვლიდით, ვგოდენ უნეტეს ლამაზდებოდა
მდებარეობა ადგილისა და, დასასრულ, თორმეტს, ანუ ცამეტს
ვერსტზე გამოჩნდა ნშვენიერი სახილველი: მრავალნი სოფელნი,
განბნეულნი ვაკესა ადგილსა ზედა, შემკობილსა ლამაზის ქალაქე-
ბით და აქა-იქ ლამაზის მიხებით, ფრიად აიშებდა თვალთა: ერთის
შებნდღით*** ენზგავსებოდა საქართველოსა! უნებლიეთ აღმოუტე-
ვე ოხრვა გულისაგან ჩემისა. ნუთუ ნხოლოდ შემზგავსებითა, ანუ
შედარებითა უნდა ვინუგეშო თავი ჩემი? ნუთუ არლა მელირსების
ყოფნა მუნ, სადაცა მიისწრაფიან ყოველნი ფიქრნი და სურვანი
ჩემნი? მაქვს სასოება და იმედი ღმერთისა მიმართ: მფარველობა

* ამის შემდეგ გადაზახულია. „მესტეჩკო“. ** ამის შემდეგ გადაზახულია:
„სადაცა გვქონდა დნეჟა“. *** აეტოგრაფია: „შებნდღით“.

მისი ცხადად ვიგრძენ რავდენჯერმე და ამისთვის არა გავსწრებო-
გინა სადა გარდმავდოს მე ბოროტმან მხედრმან ჩემთან.

დღესა ამას გამოვლეთ 15-ი ვერსტი და დაედევით პომერანიის
შენიციის სოფელში, რომელმანცა მოგვცა ურმები. *ქარქიზენუაქი*

10-სა.—გამოვლეთ მესტერაო რემილოლი ¹⁰, *10მბიჭუნისქიქიქი*
აქედამაც 19 ი, და მოვედით შლიახტის სოფელში. გზაზე გამოქცა
ერთი სალდათი.

11.—გამოვლეთ შატი¹¹, მესტერკო, — 8-ი ვერსტი, მესტერკო
შევიმი ¹², — 14-ი და მოვედით ერთს საძაგელს სოფელში, რომელის
სახელი დამაფიწყდა.

სალამოზე წავედით მაიორ ღანჯალოსთან ¹³, ჰაზრითა მით, რათა
გაგვაცნოს ღამაში მისი ხაზაიკა, გვარად ბარონესა შულც ¹⁴. — აქ
უნდა აღესწერო, თუ ვითარ აღესწევინა ¹⁵ ჰმაღავდა არაყის სმას.
რათამცა პოდდერვატ სახელი არმიის აფიცრებთა და შემდგომად
იპოვნეს ვოგოგებმა ბუტილკა მის ქვეშაგებში. — ფიქრეთ ჩვენი სი-
ცილი და აღესწევინა გაცოფება. — ვისტი ვითამაშეთ.

12-სა.—გამოვლეთ 6-ი ვერსტი და მარჯვნივ წავედით 4-ს ვერ-
სსა და დაედევით სოფელსა პრაშალოლკის. სახლის პატრონი
იყო რუსი, რომლისაცა ორნი ქალები იყვნენ საკურველი ღამაზე-
ბი. — აქ აღესწერო [o староверax].

13-სა.—მეორეს დღეს, მეშვიდეს საათზე შუადღით, გამოვედით
ამა სოფლით და თექვსმეტი ვერსი გამოვლეთ ჩემის როტით დაუს-
ვენებლივ. ღამაში მდებარეობა უჩეტეს განამშვენინებდა მშვენიერ-
სა საღამოსა. გზა მიდის ხეობაში, მარჯვნივ მდინარისა ვილეიკი-
სა ¹⁶, რომელიცა კოვნოსთან შეერთდება მდინარესა ნემანსა. — კარჩ-
მასთან შევისვენეთ მეორეს დღის მეხუთე საათამდის.

14-სა.—მეთერთმეტეს საათზე შეიყარა მთლად პოლკი ტყეში
კოვნოს სიახლოეს. აქ მომიტანეს ველიტონის ¹⁷ წერილი. პირველს
საათზე გამოვედით ტყიდან პოლკის კოლონით და დაედევით მინ-
დორზე კორპუსნის კამანდირის ლეისმარნის ¹⁸ მოსალოდნელად.
რომელიცა მოვიდა რა, გამოვლეთ ცერემონიით ზვოდებით და
მოვედით ლაგირში, რომელიცა იყო დადგმული მარჯვნივ კოვნოსა.
ნემანის ნაპირზე. — მთელი კორპუსი იდგა ერთს ლინიაზე, ბატალი-
ონებისა [გატოვი] * ვკოლონუ.

* ხელნაწერშია: „გატავე“.

სალამოზე მოვიდა ჩემთან გ. ე.¹⁹ ფრიად გვიამა ურთიერთობა
ბილვა და დარჩა იმ ღამეს ჩემთან.

15 და 16.—განვლეს დღეთა ამით კარვებისა და ოლინეკების
კეთებაში.

24-სა.—მოვიდა ვოენნის მინისტრი ლოფ ჩერნომოვი სასი
ნელი წვიმა იყო. მე ვიყავ დეჟურნი. გამოვივიმე მის წინ, მარამ
არც კი მალირსა შემოხედდა. ახ! ვითარ მცირედ მეჩვენა მაშინ
თავი ჩემი.

10-სა აგვისტოს იყო დივიზიონნის ლინეინოე უჩენიე კადრითა
არტილერიითა. კნიაზ გარჩეკოვი²¹ ჰსინჯავდა.

11-სა იყო ცერემონიალნის მარში წინაშე კორპუსნისა კამანდი-
რისა და კნიაზ გარჩეკოვისა. პირველად ზვოდებით *на ружья двести
штыков с отступом на 2-й шаг шеренгами*, შემდეგ დივიზიონებით.
მერმე ბატალიონის კოლონნებით ვზოდის დისტანციით, მერმე
მთელის პოლკის კოლონნით და, დასასრულ, *развернутыми* ბატა-
ლიონნებით ნახევარ ბატალიონის დისტანციით.—არტილერია და
კავალერია იყო ეგრეთვე.

24-სა აგვისტოს მოვიდა კნიაზ პასკევიჩი²².

25-ს იყო ცერემონიალნის მარში მრთელის კორპუსისა არტი-
ლერიით და კავალერიით. სალამოზე მოვიდა ლაგირის გასაშინ-
ჯავათ. ჯარი იდგა როტებით, ყოველი თავის ლინეიკაზე. ზარის
დროს მთელის ზარბაზნებით ერთად დაცალეს.

26-სა.—მთელის კორპუსის ლინეინე უჩენიე.

დღესა ამას ლაგირში იყო დადგმული კარაიეი, სადაცა იყო მი-
წვეული სადილათ ზესუთე საათზე კნიაზ ვარშავსკი²³. კარებთან
იყო ლამაზათ გაკეთებული თოფებით და ხნლებით პირამიდები
ორსავე მხარესა. მუზიკანტები ყოვლის პოლკითგან გარეშე კარვი-
სა იდგნენ და უკვრიდნენ. პოლკები იდგნენ მუნდრით და ქუდით
გარეშე კარვისა და ინლერიდენ პესენნიკები. ზარბაზნები ისროლეს
ხელმწიფის²⁴ სადღეგრძელოსათვის და კნიაზისა, იყვირეს უ რ ა. სა-
დილს უკან გამოვიდა კნიაზი და სიამით დაპყრებდა სალდათებს.
რომელნიცა თამაზობდნენ.—სალამოზე ჩირალდანი იყო ლაგირში
და პირდაპირ მალლა ნიაზე იყო ვენზილი კნიაზისა, თითქოს ცაში
იწვოდა, ესრეთ იყო ლამაზი სანახაიე.—ყველგან განჭრა ჩირალდა-
ნი, მარამა გორაზედ ისევე ენთო ახალ ვარსკვლავით. შევხედე რა,

უნებლიეთ აღმიჩნდა ჰაზრი: ორმოც, სამოც წელს შემდეგ საქმეში ჩვენი ვანკერებიან ამა ჩირალდანსავეით, მარამა სახელს ვარშავესისა მოპავალთ საუკუნეში აღენთების *яркий [яркий]* (ჰ).

27-სა.—დღეს იყო მანვერი მთელის კორპუსისა *საქმეში* დასრულდა აღებითა ქალაქისა და ლაგირისა. *საქმეში*

6-სა სეკდემბერს წავედით მე, იორდანი²⁵ და მიიდელი²⁶ კონოში; ვიყავით წირვაზე, სადილი ვჰამეთ ტრაბტირში და იქიდან წავედით ლომბიტლის სანახავად. აქ ვნახე ის ოთახი, სადაც საშინელისა ჰექისა და წვიმისაკინ შეეფარა და დაჰყო ერთს ღამეს ნაპოლეონმა²⁷. აქ იყო თვით იგივე კსენზი, რომელსაც ეხილვა ნაპოლეონი. მე ვჰკითხე: ისიც ჩვენსავეით კაცი იყო მეთქი!—ჰო, მიპასუხა ჩვენსავეით იყოო. *Такой всё замысливший.*

აქედამ წავედით ვაენდელის მონასტერში, რომელიცა არს ფრიად მდიდრად და მშვენივრად აღშენებული. მოკლე ისტორია ამა მონასტრისა: იყო პოლშელი თავადი გვარად პაც, მას ჰყვანდა და, რომელიცა შეუყვარდა ესრეთ ძლიერ, რომ დაავწყდა ღვიძლი ნათესაობა და ჰმთავარდნენ ორნივე ცოდვაში... ბოლოს შეინანეს და სინანულისა ნაყოფი არს მონასტერი ესე, სწორედ მას ადგილსა, სადაცა შეეშთავათ ცოდვა. შინაგანი მონასტერისა არს სხვადასხვაფერ მარმარილოსი. კედელნი არიან დახატულნი [ალფრესკისა]²⁸. შემდგომად უკანასკნელის პოლიკთა ბუნტისა ამა მონასტერში დააყენეს რუსის ბერები.—ერთ ოთახში არის დიახ ძვირფასი დიდი კარტინა, რომელიცა წარმოადგენს ყრმასა იესო ქრისტეს ტაძარსა შინა მქადაგებელსა. უბნობენ, ვითომც განსვენებულნი აღექსანდრემ იმპერატორნი²⁹ აძლია ხუთი ათასი ოქრო და უწინდელთ ბერებთა უპასუხეს: ჩვენც ზენი ვართო და ეს კარტინაცო და ამით დაინარჩუნეს საუნჯე ესე.—აჩისა აღმშენებელნი არიან აქვე დაარბულნი. ჩაველ სარდაფში, ვნახე მათი კუბო, რომელთა შინა მხოლოდ იველები იყვნენ დაშთობილნი. სად არს სიმშვენიერე ქალისა, რომელსანცა დააბრმავა გონება ძმისა? სადა არს გრანობა და ძალა იგი სიყვარულისა, რომელთაცა დაავწყყეს და ძმასა? აწ მხოლოდ რაოდენნიბე ძელები და რამდენნიბე ნაგლეჯი ტანისამოსისა მოუთხრობენ აპაოებასა ამა სოფლისასა! ნუთუ ნართლად აპით დასოულდება ცხოვრება ჩვენი? ნუთუ იმედი, სინიდი-სი, ესე საიდუმლო ხმა განგე-ისა, ესე საიდუმლო მსაჯული ჩვენი,

ნუთუ სიყვარული და სურვილი კეთილისა საქმისა მოცემულ არს ჩვენ-
და მხოლოდ მისთვის, რათაჲცა განჰქრნენ, დალპნენ ხორცი თანა
ჩვენთა?—არა! მარწანს სიტყვა მღვთაებრივისა კაცისა: „**მთ-
ვკვდები, არამედ გარდავიქცევი სიკვდილისაგან**“ (ებრაული)
—**ღმერთო, მიუტევე ამათ შეცოდებანი მათნი**“,—**გვსთქვი და გამო-
ველ გარე დაფაქრებული.**

დღეს ვჰს კანით, რომ ხელმწიფე არ მობრძანდება ჩვენის კორ-
პუსის განსახილველად და აჰ ამბავმა ფრიალ შეგვაწუხა. მრავალნი
მოველოდით მისგან ჯილდოსა და ყოველთა ერთობრავ გვსურდა,
გვწყუროდა ხილვა ესრეთ დიდებულისა ხელწიფისა, რომელიცა
ტანით, სახით, გონებით, სულისა შემძლებელობით, დიდსულოვნო-
ბით არის მართლად ხელმწიფე.

9-სა ხეკდებერს.—**იყო კორპუსის ცერემონიალის მარში, მაგ-
რამ მე ვერ წაველ სიცივისა გამო.**

იყო საშინელი წვიმა და ქარი. საღამოზე ჩაისა სვამდენ ჩემს კა-
რავეში ჩენნი მეგობრები. არ ვიცი, რისთვის გაველ გარეთ. იმ დროს
შემზვდა ერთი აფიცარი, როგორც ჩვენში იტყვიან სუფათი. თა-
ვაზიანობამ მოითხოვა. რომ ჩე მომეწვია კარავეში იგი. კარავე გაეღო
ნელ ნელად და ნელ-ნელად შევიდა *. არავინ მოელოდა მის მოსვ-
ლას და არცავის იამა. ამისთვის ერთმა, დაინახა რა იგი, შეჰსძა-
ხა: „ამისთანა ავდარში ყოველთვის ამისთანა კაცები იპოვებთანო“.
ერთბაშად განხდა სიცილი და ტაშის დაკვრვა. საბრალო ასე შეკრ-
თა, რომ დიდი ხანი ვერა თქვა რა, სულელურის ღიმის მეტი.

13-სა.—**ღამის 11-ს საათზედ მოვიდა კოვნოს ფელდმარშალი **.**

14-ს იყო ცერემონიის მარში, სადაცა ფელდმარშალთან იყენენ
გამოგზავნილნი ხელწიფისგან ლენერალ-ადუტანტი ლობანოვ-როს-
ტოვსკი ³¹, კნიაზ ლარჩკოვი ³², კნიაზ დოლღოროუკი ³³.

15-ს იყო მანევრა. ფელდმარშალმა მადლობა უთხრა კორ-
პუსს ³⁴.

16-ს.—**დილით ვიყავ ალექსანდროვთან ³⁵, დიტრიხსთან ³⁶, მარამ
ესე უკა ასკნელი ვერა ვნახე, რომელსაცა დაუგდე წიგნი ილიკოს-
თან ³⁷.—საღამოზე მოვიდა ჩემთაქნე გ. ე. ³⁸, რომელთა თანა განვა-**

* შემდეგ გადაბახულია: „ამ დროს შეზვდა“.

ტარე საღამო და გამოვესალმე, ვინ იცის, ეგებ საუკუნოდ ვინ იცის ამ სოფელსა ხვალ რა მოაქვს.

17-ბ. — მთელი დღივითა ჩვენი შეიყარა საყდარებში და ფორმით პარაკლისის სახდელად, რომლისა შემდეგ ვაფიქსიონი ვიზიის ნაჩაღნიკის წინ ცერემონიის მარშით ბატალიონის კოლონებით და სადილს უკან წაყვინდნენ პოლკები სხვადასხვა გზაზედ თავიანთ კვარტირებში. ჩვენი ორი ბატალიონი, — მესამე და მეოთხე, დარჩნენ გასაცილებლად დინაბურღისკენ რეკრუტებისა, რომელთაცა მოგვლოდით პოლშითგან²⁰. მე ჩემი როტით მოველ დღესა ამას სოფელს ლოპი, სადაცა დადგა ეგრეთვე შემდეგ როტის ნაწილი და მისი კამანდირი ტროფიმოვსკი²⁰.

20-ბა. — მოგვეწია სტარიკოვმა, რომელიცა იდგა სოფელს ანდრუშიშკის, სამს ვერსზე ჩვენგან. გულწრფელობით, ოხუნჯობით და სიცილით განვატარეთ საღამო. დასაძინებლად წაველ პ. სტეფანოვთან²¹ სოფელს დრასეიკი.

21-ბ. — გამეჭვა რეკრუტი პოლიაკი.

24-ბ. — მე, ტროფიმ[ოვსკი] და სტარიკოვი წავედით კოვნოს გზაზედ ვნახეთ ღუსარის პოლკი, ერთად შეყრილი პარაკლისის გადასახდელად. — კოვნოს ფორშტატის ერთს ურთის კარჩმაში * შევედით ორაგულის საკმელად, რომელიც იყო ძალიან ცუდად და ჩირქიანათ **, როგორც შეეფერებათ ურთებს, გაკეთებულნი; მარამ ამის მაგიერ მოვისმინე დიდის სიამოვნებით სიმღერის ხმა მეორეს ოთახიდან, სადაცა იმღერიდნენ ერთი ქალი, ღიტარის მკვრელი, და მეორე კაცი, — არ ვიცი მისი ქმარი, თუ ღუსარი. — საუცხოოდ იმღერიდნენ, დიდს ხანს უგდე ყური.

აქედამ თითქმის ძალად გაველ ქალაქში წასასვლელად. კოვნოს უიმისოდ პატარა ქალაქი, აწ უფრო პატარად შეჩვენა, დაიშალა რა ლაგირი და განვიდა აქედგან კორპუსის შტაბი.

ვოლკის ტრაბტირთან შეგვხვდნენ ტუფიაევი და ლალკოვსკი²². ვნახეთ ბარონ ვრანგელი²³ და ლისენკო²⁴, რომელსაც შევასჩივლეთ პომეშიკის რატოვტზე²⁵, რომელიც არ გვაძლევდა ურმებს პროვიანტის საზიდავად და უბრძანებდა თავის გლეხებს.

* შემდეგ გადაბახულია: „რომელიც იყო“. ** შემდეგ გადაბახულია: „გაკეთებული“.

რომ სალდათებს არა მისცენ რა საზრდო.—მოვედით ისევ ვოლკის ტრაბტირში სადილათ, ტუფიავეიცა და ლალკოესკი იქ გველოდნენ. აქ სტარიკოვი ეარშიყებოდა ანულკას. სადილს უკან წავედით ბაზარში, მარაბა, რაც გვსურდა ვერა ვიშოვეთ რა, ამა მონების გამო ტუფი[ავეიცა] გვიჩია სეი-ნობა. ლაპარაკით და ვაჭარობით მოულოდნელად მიგვიყვანა ერთს დანგრეულს ხის სახლთან შეხვედნაპირს, რომელსაცა შერჩომოდა როგორღაც ორი* ოთახი, ძლივს მდგომარე მეორე ეტაჟაშა. სიცილით გვითხრა: ახლა დაბრუნება არ შეიძლებაო, უთოოდ უნდა გაჩვენოთო; ჩვენც შევედით, დაგვხდა კიბე, დამპალი, დაფუტურობებული, რომელსზედ შიშით და სიფრთხილით ავედით აქ წხოლოდ ერთი ფიცარი იყო გასასვლელად ოთახისკენ, ორსავე მხარეს ჩაქციულნი. ამ ბეწვის ხილსაც ვავედით. ერთბაშად სიცილი და კასკასი** მოგვესმა ოთახიდან, რომლის კარები გაეღო და ვნახეთ სამნი დედაკაცნი, ჯერ ისევ ახალგაზდანი. რალა ვასთქვა, რომ ესენი იყვნენ გარყენილნი გოგონი, რომელნიც სიყვარულსა თვისსა ჰსყიდიან ხან ათშაურად და ხან უფრო უნაკლესად. ოთახში ყოველივე იყო უსაძაგელს: კედელნიცა ჩამოხგრეულნი და გასვრილნი, კარტინები დაფხოეწილნი, დამველებული და ჩირქიანი ქვეშაგები, პოლი კუთხეში და ფეჩზედ სავსე ძონძებითა და ნაგავითა, პატარა ნამწვი ქონის სანთლისა, ჩარქმული ხისა ჩიბუხის თაფში, მგონია [უთოოდ (?)] სალდათს დარჩენოდა, ეგდო სტოლზე შანდლის მაგიერ.

აყროლებული სუნი იდგა ოთახში; ყოველთა ამათ თანა მიუმატეთ დედაკაცთა სახენი, რომელსა ზედა ცხადად გამოიხატებოდა უსინდისობა და ყოველგვარი გარყენილობა***, მაშინცა მცირედ გამოისახება ის კარტინა, რომელიცა ვიხილე მას ეამსა****. —სამწუხარომან ფიქრბან შემიპყრა სრულებით, მოვისმინე რა ლაპარაკი მათი, თვინიერ ყოვლისა სირცხვილისა, ვჰსცან რა, რომ სრულებით არ ჰგრძნობდენ უსაძაგელესსა მდგომარეობასა და ხელოსნობასა თვისსა. აჰა, ცხადი მაგალითი, თუ სადამდის განირყენების გული კაცისა. —ჯერ***** არიან ახალგაზდანი, მაშასადამე იცხოვრებენ ერთს, ანუ ორს წელსა კიდევ ესრეთ საძაგლად. „მას უკან რას იქმნენ, რა

* თავდაპირველად დაუწერია: „რამდენიმე“. ** ავტოგრაფშია: „კასკასკასი“.
*** ამის შემდეგ გადახაზულია: „ლაპარაკი უსაძაგელესი, თვინიერ ყოვლისა სირცხვილისა“. **** პირველად დაუწერია: „მაშინ“, შემდეგ გადახაზავს. ***** ამის შემდეგ გადახაზულია: „ი.ე.“.

უდროოდ დაბერდებიან?—ვჭკითხე ერთს ჩემს ამხანაგსა სტეფანი-
კოვს⁴⁶. —ეს ხელობა ხომ აღარ ევარგება მათთვის?— „რაი უნდა
ჭკნან, — ვითხრა მან, — თუ არ მოჰკლამს უსაზარლესი სხეულები და
შინელის ტანჯვითა, შხამი და მდინარე არიან მათნი მგაობარნი.
რომელნიცა შეჰსწყვეტენ საძაგელსა ცხოვრებასა მათსა. მათნივე
ველთვის ვჰსწყუბვართ და ვნანობთ მისთვის, რომელსა ცხოვრებ-
ვის ანაზღვეულად და უდროოდ სიკვდილი, მარამა განგება, რო-
მელმანცა უწყის მომავალი, ჰხედავს მომავალსა ცხოვრებასა თვი-
თოეულისასა და იქნება განგებ და აღრე უგზავნის სიკვდილსა, რათა
ცხოვრება მისი შეჰსწყუდეს აღრე, ვიდრემდის * შემდეგ განატარო
სიბოროტეში. აი, მაგალითი ამათვან ერთის დედაკაცისა: მეშვიდე
წლისა რა შეიქმნა, გადმოვარდა მესანე ეტატიდამ, და რადგანაც
ემსახურებოდა ერთს თავადის სახლში და იყო ობოლი, ამისთვის
იყვნენ პირველნი გამოჩენილნი ექინნი მის მკურნალად, რომელთაცა
მოარჩინეს; მეცამეტე წელიწადში ჩავარდა წყალში და დაიღუპა, ასე
რომ, ვერაფერ იხილა, მარამ მეთევზეებმა თევზის მაგიერ გამოათრიეს
გოგო და ძლივს მოაბრუნეს; მეთექვსმეტე წელიწადს წავიდა სახ-
ლის გასათეთრებლად თეთრის მიწისათვის, რომლის გამოსატანად
შევიდა ქვაბში^{**}. ერთბაშად მთელი გორა ჩამოიქცა და დაფლა თვის
ქვეშ გოგო ესე, მარამა აქედანაც გამოიხსნეს კეთილმოქმედთა კაც-
თა. — რისათვის გამოიხსნეს კაცთა სამჯერ სიკვდილისაგან? — რა-
თამცა განატაროს ესრეთ განრყენილად ცხოვრება თვისი და შემ-
დეგ სხვანიცა გამოუცდელნი და ობოლნი გოგონი მიიზიდოს თვის
მახეში გასარყენელად“.

შეწუხებულის გულით გამოველ ვარე. ვნახე ნიკოლ. სტეფანო-
ვი⁴⁷, რომელმანცა მიაშობო არშიყობა თვისი ვრან[გელის]⁴⁸ საყვა-
რელთან, თუ ვითარ განატარა მთელი დღე და ან როგორ მოასწ-
რო ერთად მგდომთა სოფაზედ ვრან [გელმა]. ახ! სიკაბუკევე, სიკა-
ბუკევე! რა ძვირფასი ხარ, მარამა^{***} სიღამაზესა შენსა ვჰსცნობთ,
როდესაც განგვშორდები საუკუნოდ. ყოველს მხარეს ჰაბუკ მოარ-
შიყეთ აქვსთ ერთი თვისება, ვერა დაჰფარვენ სიყვარულსა თვისსა,

* პირველად დაუწერია: „მაშინ, ოდესცა“. ** თავდაპირველი ვარიანტი: „რო-
მლისათვის შევიდა გამოთხარლს ქვაბში გამოსატანად“. *** ამის შემდეგ გადა-
ხაზულია: „იშვიადი“.

განგებ ეძიებენ, რომ უანბოს ვისმე არწიყობა თვისი. ადუღებულ, სავესე გული სიყვარულითა მოჰკლავდა მას, თუ დაემარტა საიღუმლოდ.

სალამო იყო მშვენიერი, რა გამოვედით კოვნოთენი ვხედავ ზედ—შოსეზედ. ქალაქს გარეთ მრავალნი ქალნი შეიყვანნენ ქუჩა სეირნენი. დაბნელდა, როდესაც მოვედით ფონზედ, სადაცა პარომით გამოველთ მდინარეს ვილეკაზე და მოვედით პაველ სტეფანოვთან, რომელიც სრულებით არ მოგველოდა. თუმცა ჩვენს დაწყობილს პლანში უნდოდა * მხოლოდ ხუთს მინუტს დავყოფდით, მარამა ვისი პლანი აღსრულებულა ** ისრე, როგორც კსურებია? დიახ იშვიადისა! ესრეთ ჩვენიცა: დავგიპირა, მინამ სამოვარი ადუღებოდა. ჩაის დროს მოვატანინე რომი, კოვნოში ნასყიდი; ერთბაშად სენაში ქიანურის ხმა განხდა.—ენახეთ, რომ იმ სოფლის მექიანურენი კი იყვენ; ზერმე პესელნიკები ვაქნდენ, ზერმე ვახშამი. ვნახეთ საათი, ზეორე კი იყო შუალანისა. მე იქვე დავრჩი დასაძინებლად და ტროფ [იმოკსკი] წავიდა სტარიკოვთან.

25-ხა.—დილა იყო ფრიად მშვენიერი. წამოვედით მე და პ. სტეფა [ნოვი] თავის ძმით იუნკერით და ღრენლუნდი¹⁹ ქვეითად სტარიკოვთან, რომელიც იდგა ორს ვერსზე. გზაზედ ტყეში ვესროლეთ თოფები ნეაკე. ნეცხრე საათზედ მოვედით სტარ[იკოვთან], რომელიცა ეგრეთვე სეირნობდა. ვჰსქამეთ ზაკუსკა, ენახეთ ას სამი წლის კაცი, რომელიცა იყო ეგრეთ ნხნედ, რომ სამოც წლის მეტი არ ეტჯობოდა. აქმბდა უწინდელს დროს, ამაგებდა აწინდელს დროს და ვჰცან: ეს არის ჩვეულება ყოვლის მოხუცებულისა. ვიდრემდის სისხლი უდუღს და გული უკრთის სიყვარულისათვის, კაცი მხიარულებს და გარეშე მისსა ეჩვენების მხიარულებათვე. დაბერდების ღონე წაერთმევა, გული თითქმის გაუქვავდება, გონება უბნელდება, მაშინ ჰგონია, რომ შეიცვალა ქვეყანა და ვერ მიმხვდარა, რომ შეიცვალა მხოლოდ თვით იგი ***, რომელმანცა განელო თავისი გზა ცხოვრებისა და შესვა რაოდენცა შეხვდა თვის წილად სიხარული. აწ ამა სოფელში მისთვის არღარა დაჰშთა რა. ახლა მას გზაზედ მიდის სხვა.

* ამის შემდეგ გადაზახულია: „მცირე“. ** ზელნაწირშია: „აღსრულება“.

*** ამის შემდეგ გადაზახულია: „რომ ქვეყანა ისევ ისრე არს, ვითარცა უწინ“.

კაბუტკის გულითა და მოელის ნაწილსა თვისსა სიხარულისასა, და ქვეყანაცა ესე განიშლების მის წინ მშვენიერებითა, რომელსა უკვე ვერღა პხედავს მოხუცი ბნელისა თვალთა და გულითა.

პირველ საათზე მოვედით მე და ტროფ [იმოვსკი] ჩვენს ქუჩულში ლოპს. საღამოზედ შემოვიდა ჩემი პატარა ბიჭი ნენი და მხოროვის სახითა, მომილოცა შტაბსკაპიტნობა და მომეცა ბარათი იორდანისაგან მოწერილი *, რომელშიც ეწერა ესე. — ჩასაკურველია, რომ გამეხარდა; მაგრამ ჩემნი ამხანაგეანი ეხლა მიიორად არიან. არა კმშურს მათთვის და არცა ვკსწყველი ჩემსა ბედსა, თუმცა დავრჩი მათგან შორსა. რა უყოთ! ლოცვა და მოთმინება! არ დამაგდებს მეცა უნუგემოდ ღმერთი, რომელმანცა დაიხსნა მე თვრამეტისა ძლიერის ომისაგან, საპრობილესკან, წყალში დაღუპისგან და სნეულუბისგან, რომელმანცა მიმიყვანა თათქის საპარეჯდის. იგი მოახედვინებს ჩემზედ მოწყალის თვალთ ჩვენსა ხელაწიფესა, მართლად დიდსა და დიდსულოვანსა.

26-ბ. დილით იყვნენ ჩემთან მოლოცვითა ტროფ [იმოვსკი] და სვეშნიკოვი. პატარა ხანს უკან მოვიდა პავლე სტეფანოვიცა. ზაკუსკაზედ ერთბაშად მოგვესპა ხმა გაქენებულის ცხენისა. შევხედე ფანჯარაში და ვნახე ტუფიაევი, მოსული კოვნოთგან განგებ მახარობლად ჩემის შტაბსკაპიტნობისათვის. სადილათ მოვიდა სტარიკოვიცა, და დღე ესე განვატარეთ მხიარულებითა. საღამოზედ პესენნიეებიცა მოვიდნენ და მათ საყურებლად შეიყარნენ რუსი გოგონანი. ვახშის უკან სტარ [იკოვი] და სტეფანოვი წარვიდნენ თავიანთ სოფელში და ტუფიაევი დაწკა ჩემთან დასაძინებლად.

27-ბ. — ძდინარეს ვილიას გაღა ნაპირს იყო ერთის საყდრის დღეობა. რადგანაც პირობა შეეკარით გუშინ იქ წასასვლელად, ამისთვის მეცხრე საათზედ მე და ტროფ [იმოვსკი] პოგოზკით ტუფ [იაევი] ცხენით წავე დით პაველ სტუფ [ანოვთან], რომელთანაც ვქსკამეთ საუბრე. აქ ვნახე მოულოდნელად ორნი ლამაზნი დანი, რომელთა სახლში ვიდექ ერთს დღესა, მოვდიოდით რა კოვნოს. ესენიც კირმიტში მოსულიყვნენ. მეთერთმეტე საათზე გავედით პარომზე ვილი-

* თავდაპირველი ფარანტი: „მომცე ბარათი იორდანისაგან მოწერილი და მომილოცა შტაბსკაპიტნობა“.

ას და მივედით წირვაზე საყდარში, სადაც რამდენიმე აფცრობი ჩვენის პოლკისა იქ შეგვხდნენ.— სრულებით არა იყო რა არცა სასყიდელი და არცა სანახავი. მხოლოდ რუსის გლეხის გოგოები, ფაქიზანი ჩაქვნიანი თავის ჩვეულებისამებრ ხელდაპერით ერთად შეკრებილნი კენჭის დადიოდნენ და დამღერიდნენ ხმაშალივ.— აქ ვიყიდე ოთხი ბეჭედი, რომელთაგან ორი ვ. ჩუქქ ორთ დათ მოსულთა.— სადილათ მოვედით სტეთ [ანოეთან]. საღამოზე ჩაიზე წავედით სტარ [იკოეთან], რომლისა ხაზაიკასთან იყენენ ეგრეთვე შლიახტის ქალები, მოსულნი სტუმრათ. პირველად დაკტილი კარები გაგვყოფდა ჩვენ, მაგრამ, როდესაც სტეთ [ანოეთი] მოვიდა პესენნიკებით, მაშინ ქალები გამოცვიდნენ მათ საყურებლად და ჩვენცა გეჰონდა შემთხვევა გაცნობისა და ლაპარაკისა. ოთახში დაგვიწყეთ აფიცართა ცელქობით ტანციობა უმუზიკოდ. იმ დროს დაკტილი კარები გაეღო ნახევრად და დაგვიწყეს ყურება. მე პირველი შევედ მათთან, დავიწყე ლაპარაკი და ქალაღის თამაშობა და გაშლა, მერმე სხვანიცა, და ორი გაყოფილი საზოგადოება შეერთდა ბოლოს.— სოფელში ორი საძაგელი მეჰიანურე იპოვნეს საღლაც. [დააწიელეს თავისი ჰიანურები, მაგრამ ჩვენ რა გვენადღვებოდა. დავიწყეთ ქალებთან ვალცი, ეკოსესი, თუმცა ესე არის დიდი ხანი დაგვიწყებული დიდს საზოგადოებასში.— მასუკან პოდუშეჩკი, რომელიცა აქ ვნახე პირველად ეს ტანციობა, კოცნებისთვის მოგონებული. ბოლოს ასე მოკლეთ გავიცანით, რომ, როცა მოგვიხდებოდა, ეპკოცნიდით.

პირველს საათს შუალამე სას წავედით მე, ტროფ [იმოვსკი], სემენიკოვი ქვეითად და ტუფ [იაევი] ცხენით და მოვედით ჩვენს სოფელში, რომელიცა იქმნება სამს, ან ოთხს ვერსზედ.— ტუფ [იაევი] ჩემთან დარჩა.— რა დავწექ დასაძინებლად, შემოვიდა ფე [ლ] დფეპელი და ძრწოლის ხნით მითხრა, რომ საწნი რეკრუტნი პოლიაკები გაიქცნენო და ვერსად ვიპოვნეთო. გულში ვღდა მეცა. არ განვლო ხუთმან დღემან, რა გაიქცნენ ორნი და ეხლა კიდევ. ეს რა უბედურებაა ჩემი! ბევრი ვიჯაერე, ვიანჩხლე, მაგრამ არა გაეწყობოდა რა. გავგზავნეთ ფონზედ აქეთ-იქით სალდათები საძიებლად. მაგრამ იმედი კი არა მაქვს პოვისა.

28-სა.— მთელი ღამე შფოთვამ და მოუსვენებლობამ არ დამაძინა. დღეს დილით ავდეგ უქეითოდ და გაჯაერებული; მოვაყვანიენე კაპრალნის უნტერაფიცარი და ის სალდათნი, რომელთაც ებარათ რეკრუ-

ტები. დაუწყე როზგით ცემა, მაგრამ გულში კი ძაღვან, ძაღვან
მებრალეობდა. ერთი წელიწადია ვაკამანდობ ამ როტას და ახათვის
ცუდათ არც კი შემინებდავს, ასეთი კარგნი სალდათნი არიან და ეხლა
კი ერთბაშად როზგს ქვეშ ჰსტიროდნენ. მაგრამ რა მკვება! კვება ვა
მაგალითმან სხვანი გააფრთხილონ. *—დანარჩენთ რეკრეტო თიქება
დავაპარსენინ **.

...და ოდესმე ყფა ძაღვისა გაღმა სოფლითა.—აქ დაბნელდა,
მარამა აიხედეთ ზეით. სჩანს ვარსკვლავნი, თვალნი ზეცისანი ***,
რომელთა ვერა მიჰსწედების სიბნელე სოფლისა ჩვენისა, ჰბრწყინვენ
და დაბნერენ საქმეთა კაცისათა, მარამ ბოროტი ვერა აღიხედავს
ლამე **** შეუძრწუნებლად. ვაი სულთა მისთა, იღუპალთა ბოროტთა
საქმეთა, ყოველთა ბოროტთა განზრახვათა ჰყვანან მუნ მოწამენი.

ვსკამეთ ვახშამი, მე, ვილბოამ ⁵¹, პეტერსონმა ⁵², ვირცანოვ-
[მა] ⁵³, და ლეკარმა ⁵⁴. ორნი ლაპაზნი ნეკციის გოგონი გვემსახუ-
რეოდნენ. ომუნჯობას ბოლო არ ჰქონდა.

1-ს ოკლომბერს.—მოვედით მესტეკოს იანოვოს ⁵⁵, სადაცა გა-
მოვედით პარომზე მდინარესა ვილიას.

2-ს. **** —დნეკვა.—აქ ვნახე ქორწილი ურიებისა სასაცილო
გვარად: ტირილითა და მოთქმით ქალსა თმას უკრეჭდნენ და თვა-
ლები აუკრეს ხელსახოცით, უბეში კვერცხი ჩაუდეს შეწვარი, შემდეგ
გამოიყვანეს მუზიკის კვრით, რომელსაცა შეადგენდა ჭიანური,
სანთური და დაირასავით. სინალოლას სიაბლოეს რდგენ შევრილნი
ურიანი, რომელთა, იხილეს რა დასტა ქალთა მომავალნი, მაშინვე
კარავსავით გაშალეს (იხვიი). რომელსა ქვეშ იდგა მეფე და სხვანი
კაცნი. დედოფალი შეიყვანეს რა ფარდას ქვეშ, ერთმა მოხუცე-
ბულმა ურიამ დაიწყო სიძღერა ქუდმოხდით და მაშინ დედოფალი
სამჯერ შემოატარეს გარეშე მეფისა, რომლისა შემდეგ სტაქ-
ნით პივო მიართვეს მეფეს და დედოფალს. შემდეგ მოვიდა ერთი
ურია და წაუკითხა ხმაპალღივ, ყოველთა გასავგონებლად, თუ რა
მზითევი მიჰყვა დედოფალს. მერმე ორთა სხვათ ურიათ დაუწყეს
დალოცვა მათ და მით დასრულდა დაქორწინება.

* დაწერილი კოფილა: „გააფრთხილოს“ და შემდეგ გადატვირთვია. ** ამის
შემდეგ. როგორც ჩანს, ფუტეული აკლია. *** ამის შემდეგ გადაბახულია:
„ბრწყინვენ“. **** ამის შემდეგ გადაბახულია: „ნეტ-დ“. ***** ვილაცას ფანქრით
მიუწერია: „ავისტო“, რაც, ცხადია, შეცდომაა.

შ-სა.—გამოვლეთ 17-ი ვერსი და მოვედით სადაცა ერთს ჩინ-
ზის სახლში.

4-სა.—გამოვლეთ 17-ი ვერსი და მოვედით ქალაქს ვეკურკურე რა
ვითარ ძალა აქვს მუზიკისა და მღერასა გრინობაჲთა ვეკურკურე რა
ცისათა დღეს ვჰკან ცხადი მაგალითი: შეაგზაზედ შევისვენეთ. ერ-
თი ჩემის როტის სალდათმა დაუკრა კლარნეტი, ერთმა რეკრუტმა
ჰიანური, ამ ხმაზედ მოგროვდნენ რეკრუტნი, დაივიწყეს დაღალუ-
ლობა და დარდი თვისი და დაიწყეს ვალცი და მაზურკა, მათთან
გაერიგნენ დედაკაცნიცა, რეკრუტთა ცოლნი, და შეიქმნა ხელათ
ღბინი (როგორც ჩვენში იტყვიან).

5-ს.—გვექონდა დნეკვა ვილკომირს; რომელიც არის მცირე ქა-
ლაქი. აქ იყო გუშინ რედუტი. ანუ კლუბი, მაგრამ მე კი ვერ წა-
ველ, ყელი მტკიოდა და, ამასთანა რაღა დავმალო, მეტად ლამაზი
სახლის პატრონი მყვანდა, საბელად დუნია. მიხაროდა, რომ ჩემნი
ამხანაგნი წავიდნენ რედუტში, დავრჩი მე მართო სახლის პატრონ-
თან; ბევრი * ვეკურკურე, მაგრამ ვერა გავხდი რა. ბოლოს წავე-
ჩნებე, გავებუტე და წაველ დასაძინებლად. რა უყო! ძალათ სიყვა-
რული არ შეიძლება.

6-ს.—დღეს დილით დაუგდე ტროფიშოვსკის, რომელსაცა უწვე-
ნეს ჩენი კვარ[ტირა],—ზაპისკა ესე: „ნეგლო სკაზატ, კვარტირა ხო-
როშა, ა ხოზაიკა еще лучше; но пусть она иривалится в пред-
поднюю, или лучше, пусть злая болезнь положит печать свою на
ея лице, столь приманчивой! Злодейка! две ночи не спал, два дня
упрашивал, умолял всем красноречием и всеми глупостями изсту-
пленной страсти; и чтож! я видел, я слышал как дверь ея комнаты
мало по малу отворялась и как неслышными шагами входил
к ней счастливый соотерник! Пятьсот тысяч бомб и гранат! Я был
в аду! Пятьдесят тысяч блох лапали на меня. Вы поймете мою беско-
пивицу, мои мучения. Не могу более писать, злость, досада бе-
рет. Прощайте, желаю более меня быть Вам счастливыми“.

საკურვლად დასუსტებული ავდეგ დღეს. გულის ტკივილის ნიშ-
ნებმა მომიარეს კიდევ, არ ვიცი როდის მივალწევ დინაპურს.

* პირველად დაუწერია: „მაგრამ“, შემდეგ გადაუზაზავს.

ბედნიერება არს ჩემი, რომ კიდევ დარი არის კარგი — დღეს გამრ
 ვლეთ 20 ი ვერსი და მოვედით * მესტეჩკოს სტაშკუნიშკი **

ვილბოა ჯერ არ იყო მოსული ვილკომირიდექი, ყველგან ჩე
 დავარივე სარაიებში რეკრუტები და ასე დავილუქვს ღრწი მთელს
 მივახწიე ჩემს კვარტირაში.

გულმა უმეტესად დამიწყო ტყვიელი. კსენზის სახლი, რომელ-
 შიცა ვიდევ მე და სვეშნიკოვი. იყო ცივი და ჩამონგრეული. გულ-
 ზე შიფენლაზოესკის პლასტერის დასაკვრელად წაველ ძლივს რის
 ყოფით მეზობლის გლეხის სახლში. რა გაველ გარეთ, ოპ, რა
 მშვენიერი ჩვენება იყო ცაში. ღამე იყო შთოვარიანი. ცა სრულებით
 მოწებნდილი. დასავლეთის მხარეს ერთბაშად აღსდგა ცეცხლისა
 სვეტი, რომლისა თავი ემზგავსებოდა შვეკულს ძნას. სვეტი ესე
 ნელ-ნელად განჰქრა და მის პირისპირ აღმოჩნდნენ ორნი სვეტნი
 სრულებით სპეტაკნი, ერთი მეორეზედ მოშორებებით, და ამა ორთა
 სვეტთა ** შეაერთებდა თეთრივე კამარა (дуга), ბოლოს კამარა ესე
 გაგრძელდა, დაიკლანა და *** შეიქმნა სწორედ გველი სპეტაკი. და-
 სასრულ მართელი ცა შეიქმნა ცეცხლისფრად. მე განკვირვებაში
 დამავიწყდა სნეულება ჩემი. დენშიკი ჩემი პირსჯვარს იწერდა მალ-
 მალ და ანბობდა შიშით: „უფალო შემიწყალე — (Господи помилуй!)
 ეს რა არის“. — მართელის სოფლის გლეხები შეიკრიბნენ სახილვე-
 ლად ესრეთის მშვენიერისა და საკვირველისა სახილველისა და
 ოხრვით აპობდენ: „Ах! быть беде! быть опять войне!“ ჩვენება
 ესე იყო მერვე საათზე მგონია.

7-ს. — დასუსტებული მოვდეგდი უკან პოვოზკით კამანდას, რო-
 დესაც მოვიდა ჩემთან უნკერი კისმენსკი ** და მითხრა, რომ კნიაზ
 ლიდროვიც ** გთხოვს, რომ ნება მისცეთ რეკრუტთა არაყის სმი-
 საო ****; მეც შევაყენე კამანდა, ჩავაბარე სვეშნიკოვს და წაველ წინ
 მესტეჩკოს ***** სკავინს ** 18 ვერსი.

8-ს. — დნეკა. — ახ! რა ძვირფას არს სიმართლე კაცისთვის!
 უმისოდ სიმდიდრე და თვით დიდებაც არა არს საამო, არა არს

* ამის შემდეგ გადაზახულია: „მესტ., სოფელს“. ** ამის შემდეგ გადაზახუ-
 ლია: „ხუდა იყო“. *** ამის შემდეგ გადაზახულია „სრულებით“. **** ამის შემ-
 დეგ გადაზახულია: „რომელიცა“. ***** პირველად დაუწერია: „სოფელს“.

ბედნიერება! მარამა მაშინ ვპსცნობთ ფასსა მისსა, ^{გაიწვევიო რა} სენი, ოდესცა უძლურობა შეგვიპყრობს და დაგვეცემს ^{მკვნესტორესა} სარცელსა ზედა; მაშინ მოუწოდთ მას ხვეწნითა, ^{ვეფხვიანად} თარცა შემონწყალსა მეგობარსა ჟანსა უიედურებესასა, ^{და რაე} არის ბედნიერება?—მე აწ მგონია, რომ ბედნიერება ^{მყოფობს} სიმრთელეში, მარამა, როცა ვიყავ მრთელ, მაშინ ვგონებდი შტაბსკა-პიტნობაში; ნომივიდა იგი, გამეხარდა და კვალად ახალი სურვილი ბედნიერებისა აღჩნდა გულსა შინა ჩემსა. ესრეთ ერთი კიბე აღიყვანს მეორისადმი. ერთი სურვილი ჰშობს მეორესა და სიკვდილამდის დასასრული არ აქვს სურვილსა ბედნიერებისათვის.—ნეტარ მას, ვინცა არს კმაყოფილ მით, რაიცა მოუვლენია მის წილად ბედსა მისსა; ვინცა დამუჟდროებული დამშვიდებული სულითა მივალს გზასა ზედა ცხოვრებისასა; მაგრამ, ახ! უნეტარეს არს იგი, ვინცა ცხოვრებითა თვისითა მოიბოვა გინა ერთი ფურცელი ისტორიასა შინა.—ვითარცა ბრწყინვალე ვარსკვლავი სჩანს საუკუნეთა შინა* სახელი მისი, რომელსაცა შთამომავლობა შეჰმზერს ** კეთილმოწიწებითა და კურთხევითა.

აქ მითხრეს ვითომც ღრაფინა სტრა...⁶¹ ესრეთ უყვარს ძაღლები, რომ მათთან სტოლზე ზის ერთად სადილათ და ინახავს უმრავლესთა ძაღლთა. Вот высокая черта образованной женщины: так как она бездетна, то не только нежные материнские ласки, но и подати собираемые с крестьян и всегда почти омоченные слезами и потом, расточать на собак. На что жалеть этот низкий и [...]класс людей, собака лучше их!

9-ბ.—რა მოვახლოვდით მესტეჩკოს უციანი⁶² ორს ვერსზე, ტყეში ერთბაშად შეჰკივლეს რეკრუტთა: „ვივატ, ვივატ!“ და თვრამეტნი შეცვიდნენ ტყეში. პირველს წამს ასე გაოცდნენ საღდათნი, რომ გაშტერებით უყურებდნენ მიმრბენელთ, მერე მყისვე გაიძვრეს რანცები. ერთი ნაწილი შევგზავნეთ ტყეში, მეორე გარე შემოვავლეთ და სულ ყველანი დავიპირეთ.—მესტეჩკოში როზგით გავლაზეთ.—20 ვერსი გამოვლეთ.

10-ბა.—მოვედით მესტეჩკოს დოვლელს⁶³, 17 ვერსი, სადაცა გეჰონდა დნეკა 11-ბა.

* თავდაპირველი ვარიანტი: „ვითარცა ბრწყინვალე ვარსკვლავი ბრწყინავს საუკუნეთა შინა...“ ** თავდაპირველად დაუწერია: „მოიხსენებს“.

12-სა.—მოვედით მესტეჩკოს დელუსს⁴⁴. 16 ვერსი.

13-ს.—ელიპტუნ⁴⁵. 19 ვერსი.

14-ს.—გექონდა დნენეკა. ავითა ვარ გულის ტკივილით

15-ს.—მოვედით ქალაქს დინაბურლს⁴⁶. დასუსტებული და

ძალიან ავთიმყოფი ვიწექ საძაგელს ურიის სახლში⁴⁷. უწაი-
ლოდ, უნუგეზოდ; მხოლოდ პატარა ნინიკა ჩემი გულხელდაკრებით
დამყურებდა მწუხარედ დადუმებული. ფიქრი სიკვდილისა, შორს
ჩემთა ძმათა და მეგობართაგან*, შორს ყოველთა მათგან, რომელ-
ნიცა სამარესა ზედა ჩემსა დაჰსცემდენ გინა ერთსა ცრემლსა,—
მკმუნვარე ფიქრი ესე აღჩნდა ჩემს გონებაში. და უნებლიეთ ვჰსთქვი
ობრვითა: „ახ! სადა ვარ, სადა ვჰკვდები!“—ცრემლნი წყაროსებრ
გარდმოედინენ თვალთაგან პატარა ნინიკას; მზურვალეპითა მომ-
წვდა ხელსა ჩემსა და დამიწყო კოცნა ტირილითა. გული ამიდულ-
და და ორი ცრემლი მეცა გარდმომცვივდენ თვალთაგან,—ვიხი-
ლე უანგარო, კეშმარტი, წმიდა ჩემდანი მისი სიყვარული მას
წამსა, ოდესცა ვიყავ თითქმის ყოველთაგან ანუ დავიწყებულ, ანუ
დატყეებულ და ანუ განშორებულ.—წამი ესე არ დამავიწყდების.
ვიდრე ვარ ცოცხალ.

16-ს.—ვერდა შევძელ როტასთან სიარული. გამოვესალმე ვილ-
ბოას, სვეზნიკოვს, ზალმანს⁴⁸ და ნელ ნელა დროშკით კინმენსკიმ
მომიყვანა დინაბურლის ლოშპიტალში. ოთახას სითბო, წმინდა
ჰაერი ისე მიამა, რომ მაშინვე ვიგრძენ უკეთესობა. აქ გავიცან
რეველსკის პოლკისა პრაპ. რუტკემელ⁴⁹, პრინცი ვილელემისა⁵⁰ პოდ-
პორ. პოპროცკი⁵¹,—დიახ კაოგნი აფიცრებნი.

17-ს, 18-ს, 19-სა, 20-სა დღითი-დღედ უკეთა შევიქენ.

21-ს იყო პირველი თოვლი და 22-ს და 23-ს დღით ყინვა.

14-ს დეკემბერს⁵².—იყო ცივი დილა, რა მიგდიოდით ლინკოვო
პოლეზე на смотру. ცივი ქარი მოგებერდა და ხანდახან მოვიდო-

* ამის შემდეგ გადაბახულია: „სიკვდილისა“. ** დედანში წერია „14 სექტემბერს“, მაგრამ ეს უსათუოდ შეცდომაა: ეს თარიღი ადრე. შესაბამის ადგილზე არის მოცემული ტექსტში; ამ რიცხვით აღნიშნულია ოქტომბრის თვეც, ხოლო 28 ნოემბერს, როგორც პოლტის მიწერ-მოწერიდან ვგებულობთ, იგი ისევ დინაბურგის ჰოსპიტალში წევს (იხ. წერილები. ტ. I, 1-3ა წ, გვ. 42), ასე რომ, აქ დეკემბრის თვე უნდა ვივარაუდოთ. ტექსტის შინაარსიც უფრო შეეფერება ამას.

და წვიმაცა. პოდგოზი, არტილერია, კავალერია უწესობითა იტორ
ჩევედნ მოკლესა გზასა ლინკოვისაკენ" წასასვლელად. „Сегодня/
последний день, последнее уювание, последн[ий] пр[е]д[е]л[е]т[с]я [..]
жется сама природа возстаёт противу нас, не б[е]з[у]м[е]т[с]я [..]
переход. маршу, досадно, все наши труды пропали“, — ვეუბნებო-
დი ჩემს ამხანაგს სტეფანოვს. — „Да, это досадно; что из этого,
что ваши [...]. А до сегодняшнего дня всегда говорил: отлично
[...]. доволен; если сегодня вред [фельдмар.] не поддержим славу.
Впрочем надо [работать (?)]. Бог милостив!...“ *

[დღიური 1839 წლისა]

24-ს ნუხს¹ შევიყარენით მეათე საათზე დილით მთლად ოტრი-
ადი, შემდგარი: სპერი კაცი—2 ბატალიონი, გრუზი: სამი როტა
კარაბინი, ორი ზარბაზანი ლეღვისა, ორი გორნისა და ორი *ნუხის
გა[რნიზონისა(?)] და, დასასრულ, მილიცია ნუხის პროვინციისა—
280 კაცი, ცხენოსანი და ქვეითი.

დღესვე ტიზენლ[აუზენი]* წავიდა გუნუქის ხეობაში ორი რო-
ტით გრუზინ. და ორით კარაბინერთა, რომ აღრევე ხეობაში და-
ნიშნული ადგილები დაიჭიროს და მით ოტრიადს შეუმსუბუქოს
ასვლა მთაში.

25-ს გადავედით ნუხითგან. სოფელს ყარაბულახს და ინჩას შუა
გაყურება გზა აღმა[...] და წავედით ზარჯენივ გიუნუქისკენ, ორს
ვერსამდის. აქედამ შევიცვენეთ სოფელს შამშალის ბოლოს. აქედამ
იქნება თორმეტი ვერსი გიუნუქაღდის, სადაც დავედგით სოფლის
თავში. ადგილი არის გაშლილი ვაკე ხეობამდის, მაგრამ ქვიანი და
უბალახო.

დღეს შემოგვბდა ქართველების მილიცია, მიშაველი ყუბისკენ²
დიდს ოტრიადში.

26-ი.—აყრის დროს [გაიარა(?)] ტიზენლ[აუზენის] აღუტანტმა
[ნაზიმ...]*, რომ ომი დაგვიწყესო. ამისთვის სიჩქარით წამოვედით,
მაგრამ ორს ვერსამდის რომ გავიარეთ ლეკთა პატარა სოფლის

* დანარჩენი 13 სტრიქონის აღდგენა არ მოხერხდა.

შინ პირდაპირ გადასაფლავებლათა შინის წყალში, დიახ ცუდით, პე-
ხოტა მარჯვნივ მთაზე გადავიდა. დიახ ძნელს გზაზე და ბოგოვი,
ცხენოსანნი წყალში გავიდა(?)]*.

ამ გა[დ]მოსვლამ დაგვაგვიანა კარგა ხანი. ეს ხეუბანა, ოთხსაფეხურს
იქით განიყოფება სამიად. ჩვენ მარჯვნივ მოუხვიეთ და ხეობა უფრო
შეიწროვდა. აქ კიდევ უნდა გავიდეს** წყალში და ავიდეს პატარა
შვიდანზე, სადაცა შევისკენეთ. აქედამ დავინახეთ დურბინდში,
დიახ მაღალს მთის წვეოზე, ჩვენი ყარაულები და მთის შუა*** კლდე-
ში ჩამსხდარნი ლეკნი, რომელთაც შეეკრათ ასავალი გზა.—ლე-
ნერალმა⁶ გვიბრძანა ჩვენს ორს როტას ორის მთის ზარბაზნით
ასვლა. მაიორი აღუესკი* გაგვიძღვა.—მე ამაზე უსაზარელესი გზა
არსად მინახავს. შვიდ ვერსამდის არის ვიწრო, ქვიანი, ტყიანი,
ერთის კაცის ასავალი გზა. ღერეთმა დაგვიფარა, რომ ლეკებმა
თვითვე გაუშვეს ეს გზა და გავიდნენ მეორე ახლოს მთაზე, სახე-
ლად სალვათ. თორემ ჩვენ იქ ასვლა არ შეგვეძლო და არც
ტიზენლ [აუზენს] ჩამოსვლა. ზარბაზნები ცხენზე ეკიდა.—ოთხს საათ-
ზე შევერთდით ტიზენლ[აუზენს], რომელიც ეომებოდა ლეკთა.—
სალამოზე გამოვცვალეთ 7-ი როტა და ევირისა მე და გრენგამერ-
მა⁷ როტებით. ამ დღესა ლენერალიც დანარჩომის ჯარით ამოვიდა.

27-სა იყო გზის გასწორება და გაკეთება და წინ პიკეთთან თო-
ფის სროლა.—მთა, რომელზედაც დავდევით ლაგირათ, სახელად
ჭქვიან ნუხი. სამს ვერსზე ახლოს არა აქვს ტყე. წყალი ცოტა, ბა-
ლახი ახლად ამოვიდა.—თუმცა ესე არის ძალი მთა, მაგრამ
სალვათ, რომელზედაც იყვნენ ჩასაფრებულნი ლეკნი და **** გადა-
დის გზა [...] ულისა, უფრო უმაღლესია და დიახ ძნელი ასავალი.
იმაზე ჯერ ისევ თოვლი იდევა ზოგიერთს ადგილას.—სალვათის
მთის ერთი ქედბ ჩასდევს ნუხის მთას პარალელად და ზოგან დიახ
ახლო მიუახლოვდება ნუხის მთის გზასა. ასე რომ, ახლო თოფისა
მანძილია და შუაში დიდი, ღრმა ღრანტე უძვეს.

დღეს შევიტყვეით, რომ წუხელის დარჩომილნი შეიდნი კლი-
სუის სულთნის ლეკნი ოცდახუთის ცხენით ამოსავალში დაკარგულან.

* ამის შემდეგ რამდენიმე სიტყვის ამოკითხვა არ ბერბდება, რადგან ფანქ-
რით ნაწერი საყვებით გადასულა. ** ამის შექდეგ გადაბახულია: „ორჯულ“
*** შემდეგ გადაბახულია: „გზაზე“. **** ამის შემდეგ გადაბახულია: „არის“

28-ს.— მე მიბრძანა ღენერალმა სამოცის კაცით მისვლა სალდათის ტყიანს ქედში და იქიდან ლეკების გარეკა, რომელნიცა ჩვენს გზაზე ამღვლელს-ჩამვლელს თოფები ო ჰხოცდენ. წავედო მივეც და რიგება სალდათთა, დავიწვრე პირსჯვარი და ჩაველქეჩქეხე. ჩემი ზევიდამ მთელი ოტრიადი დამყურებდა. ასავალს ტყეში ჩვენი სროლა. საზარელია ქვების სროლა, მაგრამ გავაქციე და გავმაგრდი ტყეში და ქედზე. პატარა ხანს უკან მომეშველა ერთი ზვოდით პრაპ. პახომოვი * და მას უკან ოცდახუთის კაცით სვიმონ შალიკოვი †. ღენერალმა ჩამოიარა გზის გასაშინჯავად და დაჰყურებდა ჩემს განკარგულებას.

სალამოზე დავბრუნდი. ერთი მილიციის სომეხი მომიკლეს და ერთი დაჰსკრეს და ერთიც სალდათი დამიქრეს.—სალამოზე დამიბარა ღენერალმა და მითხრა, რომ თუმცა დავხაროდი შენს მისვლასაო, მაგრამ რეზერვები (рядами) მიგყვანდაო. მე პრიკაზში ვაძლევ ამ ზამეჩანისაო; მაგრამ შენ არ შეგეხებოა; ამით სხვა უნდა გავაფრთხილოო. მე უპასუხე, რომ გზა ერთის კაცის ძლივს გასავალი არის მეთქი, ამა მიზეზით რეზერვნი ისე მიმყვანდა მეთქი და სადაც ადგილის მდებარეობა იყო ვაკე, იქ ზვოდებათ მედგა და ხან პოლუზვოდათ მეთქი.—მე დიდათ მალლობელი ვარო მაგ საქმისათვისაო; შენნი სალდათებიო კარგს ტიროლცებსავითა ებლაუქებოდნენ მთასაო და უშიშრად მიდიოდნენო, и любилися имя.—თავი დაუკარ და გამოველ. აფიცრები შემომხეხვივნენ და მილოცავდენ გამარჯვებ-ს.

29-ს.— პორუჩიკი გრენგამერი *. [...] როტებით გაისტუმრეს გუნიუქს პროვიანტის მოსატანათ მაგრამ, რომ ჩავიდნენ ხევში, იქ დახვდნენ წინადამ ჩასაფრებულნი ჩეიდანზე ლეკებნი და ორისა მხრით მთიდან შეექნათ ძლიერი სროლა. ამით მიაშველეს მაიორი ანტონოვი † ორის კარაბინ. როტით არე[...] მთაზე. და მაშინ ერთბაშად დააკრვევინა ანტონოვმა დაბრუნება. რა ნახეს ესე ლეკთა, მაშინვე შეპოუტიეს და მთიდან გადმოყარეს, გრენგამერი დაჰკრეს ფეხში.

აპრილის 23-ს მოედით ხაჩნაზს. აქედამ მიდის გრძელი და განიერი ხეობა თოვლიან მთებამდის. იქნება არა უმეტეს 12-ის

* პირველად დაუწერია: „მაიორი ანტონოვი“, შემდეგ გადაუხაზეს.

ვერსისა, მარამა სამჯერ უნდა გავიდნენ წყალსა, რომელიც არს
ღიახ ჩქარი და ძნელი გასასვლელი. ამ ხეობაზედ არის გზა დიდი
სტინისაკენ, მარამ ღიახ ძნელი ასასვლელია მთაზე, რომლისა იქითა
მხარე კი უფრო უკეთესია. ლაგირისათვის ღიახ კარგად შეესაბამება
ხანძარის თაფში: წყალი, ტყე, ვაკე და მალალი, ვაშლი და მურა
ობა. ზაფხულშიაც არ უნდა იცოდეს დიდი სიცხე.

მაისის 17-ს მოგვივიდა ერთბაშად ბრძანება სიმბორსკისა ¹¹
წასვლისა ნუხისაკენ. ამაღამ დაედევით ხანძარის ბოლოს.—გუშინ
დაგვიპირეს სამი საღდათი, მიმავალნი ბუმისაკენ.

ღმერთი არის ჩემი მფარველი, ვისილა შემეშინდება!

დღეს, ვახშმის უკან. დაგვიბარა ტიზენლ[აუზენმა] როტნის კა-
მანდირები და გამოგვიცხადა, რომ სულუჯლის სოფლის გაობრე-
ბისა ბრძანება მომივიდა სიმბორსკისაკანო. ახლა ვითხოვ თქვენგან
თქვენს [აზრსა], რა დროს უნდა წავიდეთ].—მე უთხარ, რომ თუ
გვინდა, რომ იმ სოფელში მცხოვრებნი ხელში მოვიგდოთ, უნდა
ანაზღეულად, სრულებით მოულოდნელად დავეცეთ სოფელს. თო-
რემ გაიქცევიან მთაში, თუ შეგვამცნიეს. ამისთვის, რომ სოფელი
ესე ჰსდგას ძალიან მალალს მთაზე. რომლითგანაც დღისით შორს
დაგვინახავენ და თავიანთ თადარიგსა ნახვენ; ჩემი ფიქრი ეს
არის*: ასეთსა დროს ავიყარნეთ, რომ განთიადს სოფელთან ავი-
დეთ. ამაზე სხვა როტნის კამანდირებიც შეთანახმნენ და პირვე-
ლად ტიზენლ[აუზენიც]. მაგრამ შემდეგ სთქვა: რადგანაც სამი
როტა წავალთო და ერთი აქ დარჩება ლაგირის დასაფარველად,
ამისთვის საშიშიაო ღამე წასვლაო და ვაითუ ერთბაშად დაესხნენო.
და ამასთანავე საშინელი [არის] ტყე, და უცნობი გზაო დაგვაბრ-
კოლებსაო ღამე სიარულშიაო. და, ამის გარდაო, ათი დღე არ
იქნებაო, რომ შალიკოვი ცხენოსანის კაცებით იმ სოფელში იყო
და ვერვინ ნახაო. მაშასადამე. ზედდარწმუნებით ვიცო, რომ ის სო-
ფელი დაცარიელებულია და უბრალოდ ვეხეთქებით ტყეშიო. ამისა-
თვის დილ[ით] წავიდეთო. ჩენნი რჩევა დაიშალა.

18-ს დილით სამი როტა—3-ი, 8 და 9—წავედით ზემო ბუმისა
გზაზე. იქ, სადაცა მთის ქიმი დააწყდება გზასა, რვა ვერსამდის

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „რომ“.

ხანმავითგან, გავედით პატარა წყალსა, შეუხვიეთ მარცხნივ ბერძნულს და შალიკოვი სტრელკებით გავგზავნეთ მთა-მთა, რა განკლეთ ორს ვერსამდის, ჩვენმა ცხენოსანმა წინა კაცებმა დაინახეს გაშვებული ქოხებთან ცხენები. რა მიახლოვდენ, ერთბაშად წაქცნენ მტკნარ მდის კაცები გამოცვიდენ სახლებიდან და გაიქცნენ. ერთბაშად წაქცნენ, რომელიცა ჰსწანდა იმათ უფროსად, მოკლეს თოფითა. იმისი ოქროს და ვერცხლით შეკვანული თოფი გამოაჩენდა იმის უფროსობას.—ამ დროს შალიკოვმა შემატყობინა, რომ მითთგან ბევრი ცხვრები ჰსწანსო. მე ვჰსთხოვე [...] ტიზენლ[აუნენს] და შემდეგ იმანაც მიბრძანა როტით წასვლა (და თვითონ * ორის როტით წავიდა სოფლისკენ). მარჯვნივ გადავიარე კარგა ** დიდი მთა, საშინლად ტყიანი და გავედით პატარა მინდორსა, მარამ არავინ გამოჩნდა. შემდეგ გავიარეთ კიდევ ტყე და მეორე მინდორი გამოჩნდა. მაშინ სტრელკებსა მარცხნივ მთის ძირი დავაპერინე და ლევოე პლეჩოთი წინ წამოვსწიე, რომ ამითი მთის გზა შემეკრა იმათთვის. ამ დროს შეგვამცნოეს და ორმოცამდის თოფი ერთად შემოგვეტყოცნეს, მაგრამ მაღალმა ბალახმა დაიფარა სტრელკები, რომელთაც დაუშინეს თოფები, და მაშინვე ურა დავაძახებინე, შეუტიეთ და გაიქცნენ ზოგნი ბუჩის გზისკენ და ზოგნი უკანვე მთისკენ. ეს უკანასკნელნი შეეჯახნენ ერთბაშად მარცხენა სტრელკებს, რომელთაც იქვე აავგეს შტიებზე ცხრანი.

იმათი ქოხები [დავშალე (?)] ბარგითა, რაც ვერ შეიძლეს წამოღება, სადაც ორი დედაკაცი ბებერი დაეხოცათ სალდათებსა. ხუთასზე მეტი ცხვარი, ოცდაათი საქონელი გამოვრეკე, ორი კაცი. სამი დედაკაცი, ხუთი ყმაწვილი ტყვედ დავიჭირე. ორი სალდათი, თოფები, ორი შტიკი, უნტერაფიც[რის] მუნდერი, სხვადასხვანივთები წინაღვე დაკრილი სალდათებისა ვიპოვე იმ ქოხებში. ვგრეთვე ღილები ტიფლის[აკი?] პოლკისა.

ამა საქონლით გამოვედი ზემო ბუმისა გზაზე, იმ მინდორზე, რომლის სიახლოეს ომი ქონდათ ტიფლ. [პოლკსა (?)], და მშვიდობით მოველ იმ მთასთან *** წყალზე, რომლიდანაც შეევუხვიეთ მარცხნივ და დავდეგ ****, [რათა(?)] დავასვენო დაღალულნი სალდათ-

* თავდაპირველად დაუწერია: „ტიზენ“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „დიან“. *** ამის შემდეგ გადახაზულია: „რომლ“. **** თავდაპირველად დაუწერია: „დავისვენე“.

ნი და მოველოდით ტიზენლ[აუზენს], რომელიც ამ დროს ახლ-
ლიყო მთაზე. სოფელი დაეწო, მაგრამ ხალხი კი გაქცეულიყო, რა-
დგანაც დაენახათ ზემოდამ მიახლოებულნი.

მე აღარ მოუცადე იმათა და მოვედ ლაგირში მარტო მათში
შუადღიღამ. ორს საათს უკან დანაშთენი როტებიც მარტო მათში

19-ს გამოვედით ხაჩმაზის ბოლოდამ და მოვედით სოფლის ვარ-
თაშენის ბოლოს 14 ვერსამდის. კარგი ლაგირის დასადგომია.

20-ს მოვედით ზიგზიდის სოფელთან, სადაც ამა დღეს ჩვენი
ერთი ბატალიონიც მოვიდა. აქაც კარგი წყალია, საკმაო მინდო-
რიცა, მაგრამ ძალიან ცხელა.

21-ს კარაბინების ბატალიონი ბუშითგანა შეერთდა აქ ჩვენთან
და ეგრეთვე ორი ზარბაზანი.

1-ი ბატალიონი იღვა: ორი როტა ნუხსა და ორი სოფელს და-
შავლი, ორმოცს ვერსზე ნუხითგან.

II. მხატვრული მსკიზები

(1824—1835)

ან...ღმი*

მე ვიყავ ყვაილოვანსა დროსა სიჭაბუკისასა, მაშასადამე, ვიყავ ბედნიერცა, ვინაითგან აწუყოი დამატკობდა და მომავალიცა აღმიითქვამდა უმეტეს ბედნიერებასა. გარნა, ახ! ყოველნივე ესე იმედნი და თვით თავისუფლება განჰკრენ გულისა ჩემისათვის ესრეთ მჰსწრაფლიად, ვითარცა საამურისა სიზმრისა ოცნებანი. ბაგეთა ჩემთა დაიფიწყეს ღიმი და სიამოვნებანიცა არლა მყოფობენ დამჰკნარისა ჩემისა გულისათვის, რომელიცა მოცულ არს მწუხარებისა ღრუბლითა. შექცევითა და ღბინთა შინა ვერლა მიპოვნის შევბანი: ყოვლგან თავსა ჩემსა ვხედავ მარტოდ დაჰშთენილსა. ზოგჯერ ვჰსეირნობ წალკოტსა შინა და მუნცა მშვენიერნი ყვაილნი მჰსკნებიან მჰმუნვარეთა ფიქრთაგან ჩემთა.—უწყოდე, მეგობარო ჩემო, რომელ მიზეზი ესრეთისა ჩემისა უბედურებისა არს სიყვარული, რომელიცა უმეტეს ეგზნების, რაოდენცა შირბიან დრონი, რემან წელიწადმან ვერ შეამსუბუქნა ტანჯვანი ჩემნი და ოხრვითაცა ესოდენსა დროსა ვმაღავ გულსა შინა ჩემსა. არს უკვე ივა წელიწადი, რა გონება ჩემი ებრძვის გულსა, რომელსაცა ვხედავ დასასრულ მჰლეველად.—აქ შეჰსწყდა ყოველი შოთმინება ჩემი. ახ! საყვარელო მეგობარო! რჩევათა შენთა ესრეთსა ჩემსა მდგომარეობასა შინა ძალედვით მოცემად ჩემდა რომლისამე ნუგეშისა: გარნა შენცა ხარ ჩემგან განშორებულ, და ვარ ესრეთ დაჰშთენილ ჰესაჰმელად მწუხარებათათვის. —მშვიდობით, მეგობარო ჩემო! **

* ანტონასადმი (დაწერ. იბ. შენიშვნებში). ** ამის შედეგ ვადაიხუდია: „მომწარე, რაი ვჰყო“.

ვხედავ უფსკრულსა წინაშე ჩემსა და არა ძალმიძს მორიდებას. ახ!
ნეტარ წერილსა შენსა ძალედვას მოცემად ჩემდა წარსრულისა ბედ-
ნიერებისა და განმჭრალისა ჩემისა თავისუფლებისა უკმოქცევიდ.—
მშვიდობით!

შილდა. 1824 წელსა.

ერკონულნი
ზიგლირთქსა

[ზამთრისა ქარი ზრიალეხს...]

ზამთრისა ქარი გრიალებს საშინელად და ფრთენი მისნი ჰბერ-
ვენ სიცივესა და ყინვას. ღრუბელთა დაძვარეს შავად მშვენიერ-
ცა და არღა ისმის უკვე საამური, დამატყვევებელი სტვენა ბულ-
ბულთა და სხვათა ფონივლთა. ფოთელნი, დამტყნარნი, მსცვივიან
ყვითლად, რომელნიცა ოდესმე შემოსვიდნენ ხეთა ესრეთ მშვენიერ-
რად და აგრილებდნენ თვის ქვეშე მგზავრსა, განსასვენებლად მწო-
ლარესა. ყოველნი გაზაფხულისა სიტურფენი მოსპო ზამთრის ხელ-
მან და დაასო მათ ზედა ბეჰედი სიკვდილისა. გარეთ მსთოვს სა-
შინლად, მსცენს ქარი ფანჯრებთა და შემომსტვენის] სხვა და
სხვათა ხმითა. ვარ ესრეთ შემწყვდეული მარტო ოთახსა შინა ჩემ-
სა, დაფიქრებით ვფიქრებ ანთებულსა ბუხარსა და სამწუხარონი
ჭაზონი არყვევ გონებასა ჩემსა, და ვფიქრობ ესრეთ: ახ! სიკაბუ-
კისა დღენი ჩვენნი, ესრეთ მშვენიერნი და ესრეთ ტკბილნი, არა
ემზგავსებიანა! გაზაფხულისა ყაფილთა, ბუნების შემამკობელთა, და
ესე ზამთარი მკმუხვნილსა სიბერესა ჩვენსა! — არა წარვალსა! სიკა-
ბუკეცა ჩვენი ესრეთ მსწრაფლიად. ვითარცა გაზაფხული, რომლისა
სიტურფითა ჯერეთ არ დამტყნარვართ, და თანა არა მიაქვსა!
ყოველნი ჩვენი სიხარული, სურვილი და იმედნი, რომელნიცა ჯე-
რეთ არა აღსრულებულან. — არა ვხედავთა! მწუხარებითა, რომელ-
ანაზდეულად სიბერეჰან, ვითარცა ზამთარმან, დათოვა თავი ჩვენი
და გაყინულისა ხელისა თვისისა ჩვენდა შეხებითა განგვიგრილა
გული ჩვენი ყოვლსა მშვენიერებისა ტრფიალებებისაგან! — არა
ვგონობთა, რომელ სიყვარულიცა, ესე მშვენიერი სიცოცხლისა
ჩვენისა ყვაფილი,* რომელიცა გვატკობს, გვახარებს თვით ტანჯვა-

* თავდაპირველად დაუწერია: „ეჲ მშვენიერი ყვაფილი სიცოცხლისა ჩვე-
ნისა“.

საცა შინა თვისსა და აღგვაშალოებს ყოველთა მღვდელთა და
შლირსთა სხვათა ვნებათაგან,—ესე დღეთა ჩვენთა სიტყობაჲცა
ჰქრების, ჰსცნობს რა სიბერისა სიახლოესა!—არა ვკერძოთ გან-
კვირვებით ვარდებრივთა ლაწეთა აღრიან დამჰქნარად, ~~და~~
ბაგეთა ზედან გამჰქრალად, თვალთა, სულისა სარკეთა ~~და~~
და ნათელკლებულ. მესხიერებასა—დაკარგულ.—ახ! სიბერისა დრო-
სა სიტყობლე ჩვენი არს მხოლოდ თვლემა; ჩაშინ ჩვენთვის მომა-
ვალი არც ბნელ და წარსულიცა დაფიწებულ; და თუ ვითარმე
გონებასა შინა ჩვენსა წარმოგვიდგების დღე რომელიმე, აღვსილი
სიამოვნებითა, დასატაობლად შეჰქუხვნილთა დღეთა სიბერისათა,
ისიცა ესრეთ გვეჩვენების, ვითარცა სიზმარი, ანუ ვითარცა ელფა
ღამესა ბნელსა, რომელიცა ჰქრების მყისვე და არა უტევებს თვის
შედეგ კვალსაცა.—ჰე, გაზაფხულო! ჰე, სიჰაბუჰვე! დამატებეთ,
დამატებეთ, ვიდრემდის ჰსცხოვრებთ ჩემთანა, ესოდენ, რაოდენცა
იყოს ჩემთვის საკმაოდ საპარემდის, ანუ სიტყობლეცა ჩემი შეჰსწყვი-
ტეთ მაშინ, ოდეს მოვიდეს დღე იგი განყრისა ჩვენისა, რათა
ვჰსთქვა უკანასკნელსა ჟამსა: „თუმცალა ვკვდები, მარამა სიტყობ-
ლე ჩემი იყო ესრეთ ნათელ, ვითარცა მშვენიერი განთიადი გა-
ზაფხულისა“.

ნინოწმიდა. 1829 წელსა.

ნ. ბ. მ.*

გახსოვსთა' დღე იგი, ოდესცა მე, გულითა — მწუხარებისა-
გან შეიწროებულითა, მოვედ რა თქვენდა ნ... გამოსასალმებლად,
გიხილეთ მოულოდნელად საწინივე ერთად ნ. ბ. მ., ვითარცა მშვე-
ნიერნი გრაციანი, მჯდომარენი მოაჯიროზე ფანჯარასთანა და უმ-
ზერდით ყმაწვილურისა სიამოვნებითა საშინლად აღრეულთა ღრუ-
ბელთა და ისმენდით უშიშრად ქუხილთა, რომლისა გრგვინვათა
განაბეორებდენ მითანი,—უზერდით უშიშრად და არა უწყოდით.
თუ უსამარულეს ამა ღრუბელთა არიან ღრუბელნი ვნებათანი,

* ნინო, ეკატერინე, მანანა (დაწვ. იხ. შენიშვნაში). ინიციალს ე ავტორი ასომთავრულით წერს.

ცხოვრებისა ჩვენისა დამამწარებელ და დამაბნელებელნი, რომელნიცა ჯერეთ არა შეხებიან გულთა თქვენთა, აქამომოდის უმანკოთ, წმინდათ და ნათელთ. მოვედ თქვენდა და მსურდა მხილულად მეჩვენა თავი ჩემი; მარამა მხიარულისა სახის ქვეშ ვერც დაგვიტანს თვალთაგან თქვენთა მწუხარებით მდგომარეობა გულისა ჩემისა. შემამცნიეთ მკმუნვარება და იწყევით ჩემდა ნუგეშისცემა. მე ვიჯგვ მღუმარედ: ვისშენდი სიტყვათა თქვენთა, მსურდა მეცა უბნობა, და ვერცა ერთის სიტყვისა ვერა შევძელ წარმოთქმად. გახსოვსთა, რა გესმით ჩემგან სიტყვა მშვიდობით, თვალნი თქვენნი უნებლიეთ აღივსნენ ცრემლითა, ერთი და ორიც გარდმოგკვივდათ მშვენიერთა ლაშეთა ზედა, ხოლო ბაგენი ღიმილითა ჰსკდილობდენ დაფარვისა მწუხარებისა თქვენისას. ახ! ვითარ მშვენიერ იყვენით წამსა მას, ვითარ გშვენოდათ ცრემლნი, — არა გიხილავსთა მშვენიერსა გაზაფხულისა დილასა ვარდი ახლად გაშლილი, რომელსა ზედაცა ბრწყინვალებს ზეცისა ნამი, ანუ არა გახსოვსთა მზიანსა დღესა მოწინდილი ცა, გადმომცვრეველი წვიმისა, რომლისა თვითოეულნი მარცვალნი, მზისა სხივითა განბრწყინვალებულნი, ჰსცივივიან მარგარიტებრ და ასიამოვნებენ თვალთა. ესრეთ იყვენ ცრემლნი თქვენნი.² სიხარულმან განანათლა და განაბნევა მწუხარებითი სიბნელე სულისა ჩემისა. ნუთუ ვარ ესრეთ ბედნიერ, [რომელ] ღირს ვიქმენ ცრემლისა თქვენისა? ნუთუ გულთათვის [თქვენთა] გწმინდნელებ რასმე? ამა ჰაზრმან სრულად მივიწყა, რომელ წამსვე მას გესალმებოდით. ესრეთა მცირედი სიხარული ავიწყებს მრავალთა სიმწარეთა.³ — აწ შესაძლო არს, რომელ არცა დღე იგი, არცა ნუგეშისცემა და აღარცა თვით მე გახსოვართ თქვენ! მარამა დღე იგი არაოდეს არა აღიბოცების გონებისაგან ჩემისა. ოდესცა მეწვევის მწუხარება, ანუ უბედურება, რომელნიცა არიან კაცთათვის აუცილებელ და განუყრელ სიციოცხლესა თანა ჩვენსა, მაშინ მომაგონდების, ჰე, გრაციანო, ცრემლნი თქვენნი, ჩემთვის გადმოცვიულნი, და ვიქმნები მით ნუგეშცემულ.

პეტერბურსს. 1832 წელს. ნოემბრის 9-სა დღესა.

² ამის შემდეგ გადაბახულია: „არ ვმალავ, რომელ წამსა მას“; „გახსოვსთა“. მარამა შესაძლო არს, რომელ არცა დღე იგი, არცა ნუგეშისცემა და არცა თვით მე გახსოვართ თქვენ“.³ ამის შემდეგ გადაბახულია: „გახსოვსთა“.

ვილენსკის* ღუბერნიაში პსცხოვრებდა პომეშიკი N... რომელიც იყო პატივისცემულ საზოგადოებისაგან და ლირსი ამ პატივისცემისა თვისითა პატიოსნებითა თიღწობილებითა.

ამას ჰყვანდა ზეგობარი, გვარად ბოთვინკო, რომელიცა, იყო რა მდაბიურისა შთამომავლობისა**, შეიქმნა შემდეგ სიპართლითა. ანუ უსამართლობითა, აზნაური და იყო მდიდარიცა.

პომეშიკსა მოუყვდა ცოლი, რომლისა გამო ბწუხარებითა არცა იმან იცოცხლა დიდი ხანი.—სიკვდილის ჟამსა მოუწოდა მეგობარსა თვისსა და მხოლოდ ასული თვისი რვას წლისა ჩააბარა და მა[სთან] თორმეტი ათასი რუბლი და ას ოცი სული ყმა.

პომეშიკი, როგორც შეეფერებოდა, დამარხეს.

ყმაწვილი ქალი წარიყვანა ახალმან მამამან თავის სახლში.— მაგრამ ანგარებამან შეიპყრა სული ბოთვინკოსი. დაიფიწყა კაცობრიობა და ფიცი მიცემული მამაკედავისა შეგობრისათვის და, ნაცვლად გაზღისა. ყმაწვილი ქალი იგი გახადა გოგოდ და მიუჩინა თავის ქალემს მოსამსახურედ, რათამცა სრულებით დააფიწყოს გვაროვნობა მისი და მით დანარჩუნოს მისი ყმა და მამული.

გარეშე სხვა აზნაურთა პსცნეს ესრეთი ბარბაროსებრივი ქცევა ბოთვინკოსი და ღუბერნატორს მიართვეს არზა. მარამა ქრთამმა დაჰფარა სიპართლე.

განვლო რაოდენმან წელიწადმან. ქალი იგი, ყოველთაგან დავიწყებული, მსახურებდა მუახლედ და მოითმენდა გინებასა, როზგით ცემასა და სხვათა მრავალთა უპატიურებათა; გარნა ღმერთი იყო მფარველ მისსა.

ყოველ წლივ უკეთესად ლამაზდებოდა და იყო ბუნებით მინიჭებულ საკურველის მეხსიერებითა და გონიერებითა; მაშინ, ოდესცა ბოთვინკოსი შეიღებთა ასწავლიდნენ ოსტატნი, ქალი იგი მათის მიხედვით და ყურადღებით იღუმალად ჰსწავლობდა თვით თავით თვისით წერასა და კითხვასა და ფრანციკულს ენასა, თუმცა ბატონნი მისნი პსცდილობდნენ, რომელ ყრმა იგი დაჰშეთეს სრულე-

* თავდაპირველად დაუწერია: „გროდნენსკის“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „შთამომავლობისაგან“.

ბითსა უმეცრებასა შ[ინა]*. ერთხელ მოასწრეს ბატონებმა, როდესაც მოპარვით ბალში კითხულობდა იგი ფრანციკულს წიგნსა. საბრალო გაწყიპეს როზგით, მეგრამ არ იყენენ ამით კმაყოფილს.**

საძაგელმან ბოთფინკომ და მის ღირსმან მეფულსმან მისი გონისა საზარელი ღონისძიება ქალისა ციბირში დასაკარგავსა.***
ერთსა დღესა, შემდეგ სადილისა, ყმაწვილმა გოგომ მიართო*** ყავა თავის ქალბატონს, რომელმანაცა, შეხვრიტა რა, მაშინვე შეჭკვილა საშინლად და შემოიყარა გულსა. ქმარი მისი ამა კივილზე შემოვიარდა ოთახში, ნახა თვისი ცოლი გულშემოყრილი, ფინჯანში ყავა და ოთახში ყმაწვილი გოგო. მაშინვე დააძახებინა ლეკარსა, რომელმანაც იხილა რა ყავა, ჰსთქვა, რომელ ყავაში არის შხამი გარეულიო.

საშინელისა გინებითა და ცემითა შეიპყრეს ყმაწვილი ქალი და გაგზავნეს ქალაქში საპყრობილესში, სადაცა იჯდა რამდენიმე წელიწადი, ვითარცა კაცის მკვლელი, ვიდრე გადასწყდებოდა სუდი.

დასასრულ შეასრულეს სიქმე და გაგზავნეს სხვათა კაცის-მკვლელთა და მუხანათთანა ერთად ციბირში კატერენის რაბოტაში, ანუ საუკუნოდ საწუშაოდ მადნებში მიწის ქვეშ. ესრეთ აღასრულა ბოთფინკომ ბარბაროსებრივი განზრახვა თვისი.

ყოველთა კაცთა დაუტევეს საბრალო ქალი იგი, მარმა არ დაუტევა ღმერთმან და მისთვის არა წარწყმდა იგი.

აწინდელი იმპერატრიცა (რომლისა სახელი იყოს კურთხეულ, ვითარცა დედა ობოლთა, უძლურთა, ქვრივთა) მოვიდოდა სმოლენსკის*** ლუბერნისკენ. გზაზედ შეხვდა უბედურნი, სჯულისაგან დასჯილნი და მიწავალნი ციბირში, რომელნიც თითო ხელით იყენენ მიბმულნი რკინის გრძელ ჯოხზედ. მათ შორის იყო ახალგაზდა ქალი თხუთმეტ ანუ თექვსმეტის წლისა.****—სახე მისი თუმცა იყო ფერმიხდილ მწუხრებითა და უბედურებითა, მარამ***** იყო მშვენიერ***** და ცხადადა გამოჰსთქვამდაცა მისსა სულის უმან-

* ამის შემდეგ გადაბახულია: „ამაობაში ისწავლა ფრანციკული ენაცა და“

** შემდეგ გადაბახულია: „საშინელი ჰახრი გაუჩნდა ბოთფინკოს ქალის ციბირში დასაკარგავათ“. *** თავდაპირველად: „მიუტ[ანა]“. **** თავდაპირველად დაუწყრობა: „გროდნენსკის“. ***** თავდაპირველი ვარიანტი: „...იყო ახალგაზდა მშვენიერი ქალი ჩვიდმეტ ანუ თერამეტის წლისა“. ***** ამის შემდეგ გადაბახულია: „გამოაჩენდა და გამოაჩენდა სულის უმანკობას და სასოებას ღმერთსადმი“. ***** ამის შემდეგ გადაბახ.: „და ცხადად“.

კოეზისა. ტანად იყო ნაზი, მარამ მედგრად მოვიდოდა გზისა ხე-
და უბედურებისასა და მით გამოაჩენდა სასოებასა თვისსა ღმრთი-
სადმი.

იმპერატრიცამ მყისვე ბრძანა შეყენება კარეტისა ^{ქვემოთ} ^{და} ^{თავის} ^{შე-}
ლით გამოხსნა* რკინის ჯოხისაგან მიბმული ხელს ^{ქვემოთ} ^{და} ^{თავის} ^{შე-}
თავისთან კარეტაში, გამოჰკითხა წვრილად მისი ანბავი და იყო
ჯრთად მხიარულ, რომ ღმერთმან მიჰსცა შემთხვევა უსამართლოდ
დასჯილის გამოსახსნელად** ესრეთის უბედურებისაგან.

ქალი ახლა ჰსცხოვრებს სასახლეში, დაუბრუნეს მას ყმა და მა-
მული და სარგებელით ფული.

ზოთვიეკოც ცოცხალია და არის პოდსუდშ[ი]. დაიბარეს პეტერ-
ბურღში და მის აქეთ აღარსადა [სჩანს]. რისხვა ღმრთისა და რისხვა
ხელმწიფისა] დაიქუხებს მისს თავზე. ვინ არა ჰსცნობს კეთილსა
სულსა იმპერატრიცისასა და ვინ არა ჰხედავს მას შინა ყოვლად
უზენაესის მსაჯულის სიმართლესა და მისსა მარჯვე[ენსა] უბიწოების
მფარველსა.

1833 წ.***

* შემდეგ გადაბანა: „მიბმული ხელი“. ** თავდაპირველად დაუწ: „გაანთა-
ვისუფლა“. *** ზელნაწერში ეს თარიღი სათაურის ქვეშ არის მიწერილი.

III. შენიშვნები და ჩანაწერები

(1830—1865)

[ცნობები ლექსების შესახებ]

პირაქეთ მსახლობელნი ლექნი განიყოფებიან სამ გოზად, ანუ ფარგლად: 1) ჭარისა *, 2) თალისა და 3) ელისოს სასულთნო.

ჭარში მცხოვრებელნი თოხუშნი არიან: 1) ჩაფარალი, 2) ნოქლარი (რომელიც ზაქათალაში სცხოვრებენ), 3) თებელლუ, 4) ჩამწილარ, 5) ხაველი.—ბელაქანში არიან ორნი თოხუშნი ლექნი: 1) ალაჯიანიანი, ანუ თებელის თოხუში, რომელნიცა იქნებიან ორმოც სახლად და 2) ანაფიანი, ანუ ჩიმწილარ, რომელიცა იქნება ოც კომლად.—ეს ორნი გვარნი მოსულან ჭარბად და დაუფუძნებიათ ბელაქანი.—ამ ორთ თოხუშთ გარდა, ბელაქანში მცხოვრებნი სხვანი, თათარნი არიან და მამულის გამო ამ ზემოხსენებულთ თოხუშთ ემსახურებიან.—ესენი არიან მზენელნი, ვენახისა და ფურცლის მუშაკნი.—ალაჯიანთ უძვეთ ამათში ორი წილა და ანაფიანთ ერთი.—ბელაქანი აძლევს სახელმწიფოს ხარჯსა წელიწადში შვიდასს მანათს.—კატეხში სამნი თოხუშნი არიან: ჩაფარალიანი, ნოქლარი და ხაველი.—თალაში არაფის თოხუში და ჭურმუტისა.

პირაქეთ მსახლობელნი ლექნი:

პირველი გობი	ბელაქანი და წაბლოვანი—ლექი და თათარი . . . 600	კომლი კაცი	2180
	კატეხი და ყაბიხდარა—ლექი 300	" "	
	ყარაქაჯილი —ლექი და თათარი . . . 140	" "	
	მაწეხი —" " 140	" "	
	ბარი და გოგამი —ლექი 1000	" "	

* ჭარა ძველად ფიფინეთი ერქვა (ავტორის შენიშვნა).

თალა	—ლეკი და თათარი	800 კომლი
მუხრანის და სპიანის	—ლეკი და თათარი	700
ჩარდასი	—ლეკი	150
ჯინიხი, ალიაზუარი და მაშრინი	—ლეკი და თათარი	700

ქართული
ენციკლოპედია

მთის სოფლები, რომელიცა ჭარს აძევს

ნიშლიში	60 კომლი	546
თალასა და მუხრანს, კესური	146	
თალას ქალაქი	150	
ჯინიხს, ბაშჯინიხი	160	
ჯინიხს ქალაქულდამ	30	

ოღბა ჭარასა

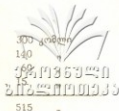
ნობან ქოლი და ყიშური	200 კომლი	
* ალიაბათი	400	"
* მოსული	200	"
ფადარი	30	"
ბაიაშათლე	20	"
ჭერდუჭერი	15	"
დემურან ფიდრი	8	—სივარი
* ვერხვიანი	200	"
ზატარა ლაიკი	100	"
ვინდირკალე	30	"
ლალალე	60	"
* თასალე	140	"
* ზაგამი	50	"
დიდი ლაიკი	12	"
ჯარა პ.ლდფერი	40	"
მბალე	30	"
* შოთღვანი	30	"
* ყორაღანი	20	"
აღმადლო	400	"

1955 კოზლი არიან

* ვარსკვლავები ნიშნავს ენციკლოს სოფლებს, რომელნიცა უწინ კართულნი იყვნენ ჩეტორის შენიშე).

ოდქა თაღისა

მულანლე	
ფადარლე	
* ყანდახი	
* ჭაფანაქი	

მუხახის ოდქა

ბახარი	30
* ფნჯიანი	15
	<hr/>
	45

1830 წელსა, თებერვლის
26 დღესა.*

საძარტველო ჩამის დროისა

1) მდგომარეობა ჭართლისა, კახეთისა, სომხითისა, თბილისისა ზეშდეგ მის გაოხრებისა აღა-მაჰმად-ხანისაგან¹.

2) საგურამო, ღართის კარი, გომბორი, ვითარცა სადგურა ლეკთა.

3) გაფერანებული მხარე მანგლისისა, აღბულადისა ახალციხეშდის.

4) დასახლება ქვეშის სოფლისა ორბელიანთგან გადმოყვანილთ რაფახებით. შემდეგ დუმანისი.

5) ტაბახმელის კოშკი, ჩვენის მასში ყოფნა და მდევარი კოჯ-რისაგან. იქ ყარაულები.

6) ჭართლში ეკლესიები, რომელთ გუმბათებზე** იყო აშენებული აღიზის აგურით კედელი სათოფურებით, ვითარცა უკახასკნელი ნავთსაყუდელი ლეკთა დევნისაგან.

7) დასახლება გაოხრებულის ატენისა.

8) დასახლება გაოხრებულის ბორჯომის ხეობისა.

* წელნაწერში ეს თარიღი ტექსტის დასაწყისშია მოცემული. ** წელნაწერშია: „გუმბათებზე“.

9) კოდის დასახლება დავით სარდლისაგან², რომელიმე შემდეგ
აშენდნენ სოფლები: მარაბდა, ბორბალა და კიდევ... — ჩემის დრო-
ისა გამოჩენილნი კაცნი და ქალნი.

10) ივანე სარდალა, ორბელიანი³, ნიშნად ერთგულნი⁴ და
აეთისადმი, მოიპარსა წვერი და მრავალთა თავადისშვილთა მოპარს-
ვინა წვერი თავისთანავე, ასე რომ ტომრები, ბალნით გატენილნი
ვადაყარეს მტკვარში.

11) სასამართლო, გარყენილნი მოხელენი და მათი უსამართლო-
ბა და ქრთამობა.

12) სომეხები—პერეველჩიკები.

13) ლოთობა და ცემა-ტყუბა ჩინოვნიკებისა და ხალხისაგან ლა-
შადისი წყევისა.

14) ბუნტი კახეთში და მის უმთავრესი მიზეზი. კამისიონერები.
აფიცრებისა და სალდათებისაგან შეურაცხყოფა ცოლ-შვილებისა
სოფლებში.

15) ერმოლოვი⁵ და მისგან დაჩაგვრა თავადებისა. ზურაბ ორ-
ა[ელნიანი]:⁶ „არა, როდის გავლანძღე ეგ შამაძალი?“ ასლან
ორბელ[იანი]⁷ ერთხელაც არ იყო მისგან მიწვეული ათს წელი-
წადში, ვიდრე ყიზილბაშების ჯარი არ შემოვიდა განჯას და არ
აბუნტდა შამშადილო და ყაზახი. მაშინ კი ასლან დაიბარა და გავ-
ხაენა ყაზახში პრისტავად. განჯის ომის შემდეგ ერმოლოვი⁸ ჰკით-
ხა: „ასლან, სწორედ მითხარ, გიყვარვარ თუ არა?“ — ამან უპასუხა:
„სარდალო, არც უწინ მიაყვარდი და არცა ახლა!“ ეს ამბავი იყო
აღალალოში.

16) ერმოლოვის განკარგულება კარგის ჩინოვნიკების რუსეთი-
დამ გადმოყვანისა.

17) კარი და ქიზიყი და ყოველ დღე მათ შორის ბრძოლა.

18) გაღმა მხარი კახეთისა და თითქმის ყოველ დღე ბრძოლა
ლექებთან ბალებში, მინდორში და თვით სოფელში.

19) თბილისი საკუთრივ თავის სამშლრით, მეიდნებით, უბნებით.
ქუჩებით.

20) აღვლილი მეფეთ სასახლისა, სალაყბო, ნალარახანა, გარეთ-
უბანი, ყაზახი, აელაბარი, კუკია.

21) მაშინდელი საზოგადოება: მუხრანიანნი, ყაფლანიანნი, ბე-
ბუთაანნი, არლუთაანნი, ერისთავნი, თარხნისშვილები, ციციანნი,
ბარათაანნი, ქალაქის მელიქი და ნაცვალი, ენდრონიკანნი, ჩოლო-
კაშვილები, ჭაქვაძეები, ვაჩნაძეები, ნოდარისშვილები.

ჰაზრინი მსწავლულთა ჩვენის კლანების შემქმნისათვის
ანუ მიწისა

ტაუტ¹ და ღერმეს² წინადასდებენ ხაოსსა, რომელთაგანცა შედგებიდა სტიხიისათა გამოვიდა განყოფილება ყოველგვარად ცხოველურად და ცხოველურად. ეპიკურ³ ჰგონებდა, რომ სოფელი (мир) წარმოჰსდგა ატომთაგან, რომელთაცა დაუტევეს რა მოძრაობა პირველდაწყებითა თვისსა სწორესა (прямою) გზასა ზედა, შეერთდნ და წარმოადგინეს სხეულნი (тела) სოფლისა.

დეკარტ⁴ აწარმოებს სოფელსა ადრეყოფილისა ფრიად მტკიცისა მასისაგან, რომლისაცა ნაწილნი, მოძრაობისა და ხეხისა გამო (времене), გარდაიქმნენ მცირედ ბურთებად, (груды) კუთხებიან ნაწილაკებად და ფრიად თხელ (тонкую) მატერიად. — თხელ მატერიამ გამოხატა (отразилась) მზე და უძრავნი ვარსკვლავნი; მცირედთა ბურთთა — ეფირი, ანუ მატერია გრივალთათვის (вихрь); ხოლო კუთხებიანთა სხეულთა (тела) — პლანეტნი თანამზგზავრეთა (спутники) და კომეტთა თანა.

ლეიბნიც⁵ ჰგონებს, რომ სოფელი ესე წარმოებულ არს სითბოსაგან, რომელიცა არს მიზეზი შინაგანთა მოძრაობათა ბუნებასა შინა, ჰაზრისამებრ მისისა, მიწა წარმოსდგა დამწვარისა (отгорелого) და დამდნარისა სხეულისაგან.

მალლეტ⁶ ჰფიქრობს, რომ მიწა* (земля) იყო პირველად მზე და გამოიწვა; წყალი მას ზედა დასხმულ არს სხვათა პლანეტთაგან.

ბუფფონ⁷ ჰგონებს, რომ მიწა (земля) ზეენი წარმოსდგა მზისა ნაწილისაგან, კომეტისა შიერ მოგლეჯილისა.

დელიუკ⁸ ჰპოუბს, რომელ უწინარეს სოფლისა დაბადებისა, იყოფებოდნ მძიმენი სტიხიოსნი თვინიერ ყოვლისა შეერთებისა (продетво), რომელთაცა, შემდგომ შეერთებისა (сродства) და მოძრაობისა გამო, გამოხატეს უკვე სოფელი. ჰაზრისამებრ მისისა, აწინდელი დედამიწა იყო ზღვისა ძირი.

ნეეტონ⁹ ჰფიქრობს, რომ სრულიად სოფელი არს (осадка жидкого вещества) ნაძირალი თხელისა ნივთიერებისა, მსგავსი (оседающим) წყლის ორთქლთა, და რომელმანცა გამოხატა ყოველნი სხვანი სხეულნი.

* თავდაპირვ. დაუწერია: „დედამიწა“. * * * „იუ“-ს თავზე დაუწერია რუსული „ю“.

დელაპეტერი¹⁰ ჰგონებს, რომ ყოველნი სხეულნი მიწისა¹¹ აბ-
კრველის შემადგენელნი, შედგებიან სხვადასხვათა ცილებისაგან/
კეხლისა, ნათლისა, ჰაერისა, წყლისა, ელექტრის ელემენტებისა
მალნიტის მატერიისაგან.

გარდა პაზრთა ამით, არს მრავალნი სხვანიცა. დროსა ზედა მი-
წის დაარსებისა ფილოსოფოსნი ეგრეთვე არ არიან თანახმანი. ბუ-
ფონისაშებრ, მის დროით, რა ნზისაგან მოგლვეჯილ არს კომეტისა
მიერ რომელიმე ნაწილი, ჩვენის მიწისა მაწარმოებელი, განვლილა
75,000 წლამდის. იგი ჰგონებს, რომ 930,000 წლის შემდეგ მიწა
გაიყინება** (ამისთვის, რომ იგი ჰგონებს, რომ მიწა ჟამით-ჟამად
უმეტეს ციფდება) და რომ მთლად ბუნება მოკვდება.

გარეგანი სახე მიწის სიმგრველისა, რა დაარსებულა, შეიცვალა.
სიმაღლესა ამას ამტკიცებენ ცვლილებანი, რომელნიცა აქამომდის
პოხდებიან მასზე***. იტალიასა შინა, მოდენის¹² სიახლოეს, 14
ფუტს სიღრმეზე, ჰპოებენ დანაშთენთა და ნაოხართა ქალაქისათა;
ქალაქისავე ამის ქვეშ, 26 ფუტზე, ჰპოებენ ხეთა ნაზის ფოთლებით;
ბოლო კიდევ უღრმეს პოებენ ქვიშის (cailloux) ზღვიურის სადაფებით.
1538 წელსა, დროსა საშინელისა მიწის ძერისასა, ამაღლდა მიწისა
წიაღთაგან ნეაპოლისა¹² სიახლოეს, ახალი მთა—400 ფუტი სიმაღ-
ლით და სამი მილი სიმგრველით. 1707 წელსა კუნძული სანტო-
რინ¹³ ამოვიდა ზღვის ტალღათგან.

[სხვადასხვა უენიშვნა]

ფრანციაში არის ცამეტი თეატრი, ესე იგი, უპირველესნი სა-
ხელნწიფო ხარჯზე, თუმცა სხვანიცა მრავალნი ეკუთვნიან სხვადა-
სხვა [რიგიანთა(?)] კაცთა: თეატრი ლერკოლ ბერრიისა, ვოდვეილი-
სა, კომიჩესკის ოპერა, დიდი ოპერა, Varietés, ოდგონ, იტალიის-
კისა, Gaité, ფრანცუზისა, nouveaux, ესე იგი, ამბებისა, ოლიმპი-
ჩესკის ცირკი, თეატრ Porte st. Martin, Ambiegu.

ერთობით ამ თეატრთა აქვსთ წელიწადში შემოსავალი ექვს
მილიონ ნახევრამდის ფრანკი.

* თავდაპირველად ფანჯრით დაუწერია: „ქვეყნისა“. შემდეგ ამ სიტყვის თავზე
მელნით აღუწიშნავს: „მიწისა“. „ქვეყნისა“ ხელნაწერში გადაბახული არ არის.

** თავდაპირველად დაუწერია: „გაციფდება“. *** თავდაპირველად დაუწერია: „მასზედა“

ერთი ქალი დაიბადა ნიდერლანდში, რომლისა თვალების კაქ-
 ლების გარეშემო გამოსახულია სიტყვანი, მარჯვენა თვალზე *Napoleon*
Empereur, ანუ ნაპოლეონ იმპერატორი, და მარცხენაზე *Empereur*
Napoleon, ანუ იმპერატორ ნაპოლეონი. ამ ქალს სტერლინგ-
 ციაში ფულით ნახავს ვისაც უნდა.

ამერიკაში, ჩრდილოეთის მხარეს უპოვნიათ რიდასიცი მხეცის
 ყბა და ნაწილი ბეჭისა (*ხრებეი*). ყბა არს 20 ფუტი სიგრძე (ანუ
 სამ საცენამდის) და 1200 გირვანქა სიმძიმით (ანუ ოცდაათი პუდი).
Позвонок აქვნდათ 16 გრეი და ტვინის ნახვრეტს (ანუ *животное*
отверстие) ცხრა გრე სიგანე (*в поперечнике*).—ეს ძვლები გადმო-
 უტანიათ ნიუ-იორკში.—ასეთი მხეცი რამ ყოფილა საზარელი ტა-
 ნითა, რომ თვით სპილოც მასთან თავგად გამოჩნდებოდა.

პაროზოდი გაკეთდა პირველად ამერიკაში, სოედინენის შტატ-
 ში, 22 წელიწადია, ანგლიჩანელის მიერ, სახელად!...

ანგლიაში ირიცხება ჯარი—რაცა ჰყავს ხმელეთზე—109,000 ქვეი-
 თი და 8,818 ცხენოსანი. ამავე რიცხვში არიან ჯარნი, რომელნი-
 ცა იმყოფებიან ორთავე ინდოეთში.—ამა ჯარის შესანახად ყო-
 ველს წელს ეხარჯებათ 6,830,109 ფუნტი სტერლინგი, რომელიცა
 იქს 170,752,625 რუბლს ასსიგნაციას.

ევროპაში არის 205 მილიონამდის მცხოვრებნი, სადაცა უპირ-
 ველესი სარწმუნოება არს ქრისტიანებრი.

ბერძნების სარწმუნოებისანი ირიცხებიან—	51,500,000	კაცნი
ფრანგების სარწმუნოებისა	99,000,000	
სახარეისანი	44,000,000	
მაჰმადისა	5,000,000	
წარმართნი	500,000	
ურინანი	3,500,000	

ორმოცდაცამეტ ევროპის ხელმწიფეთ გვართა შინა იქმნებიან
 2,200 სულნი, რომელთა ყოველწლივ შესახებაზე ეხარჯებათ 260 მი-
 ლიონამდის.

ანგლიაში, ფრანკიაში და ავსტრიაში არის რიცხვი მსწავლულ-
 თა, აქიზთა, ადვოკატთა და მწერალთა (*писатели*) 12,000 მდის.

უმალესი ეგვიპტის პირამიდა არის ხეობის². — ამის ასარჩენ-
 ლად მოუხპარიათ 6,000,000 (ტონნი) ქვა. ამტკიცებენ ვითომ ესო-
 დენის ქვებით შეიძლება, რომ მთელს ფრანციას შეჰოავლონ კედ-
 ლი, სიმაღლით ათი ფუტი და სიგანით შვიდი ფუტი.

რიცხვი	სასწავლებელთა და მოწაფეთა მთელს ქვეყანაზე არის
ევროპაში — 10,600	სასწავლებელი და 4,400,000 შაგირდნი
აზიაში — 1,600	" 500,000 შაგირდნი
აფრიკაში — 130	" 50,000 "
ამერიკაში — 1,000	" 380,000 "
აესტრალიაში 100	" 25,000 "

სასწავლებელნი — 13,430 და 5,655,000 მოწაფენი

ანგლიაში მაშინით სამს საათზე ცოცხალ ცხვრიდამ ფრაკი გა-
 აკეთა: ესე იგი, გაკრიჭა, დაართო, მოქსოვა მაუდი და შეკერა ფრა-
 კი. ამითი დიდი სანაძლეო მოიგო.

(ვარდველ)³ — ეს ნორველიაშია*, უკანასკნელად ცაზე, ქვეყანა-
 ზე, ჩრდილოეთის მხარეს. აქა ზაფხულში ორი თვე მზე არ ჩა-
 დის და ეგრეთვე ზამთარში ორი თვე არა თენდება.

არს სალისბური * ანგლიაში. აქ არს უმშვენიერესი სობოროო ლო-
 ტიჩესკი (ანუ ძველებურგვარად)**, ფრიად ხელოვნებით აღშენებული.
 რომელსაც [აქვეს ეგოდენნი ფანჯარანი, რაოდენიცა არიან დღენი
 წელიწადში და ეგოდენნი კარნი, რაოდენიცა იყენი არიან წელიწადში.

გალიციაშია ქალაქი შლიჩკა³. აქ არს ჩინებული მარილის მადან-
 ნი, რომელიცა არს ფრიად ღრმათა მიწის ქვეშე ორმოთა შინა.
 რომელნიცა შეადგენენ ქვეშეწელის ქალაქსა, სადაცა*** ქუჩანი, მა-
 ლაზეინნი, თავლანი და [საქროელონი] (часовня) გამოჩრილი არიან
 მარილისა ქვათაგან.

ჩინეთში, ქალაქსა ნანკინლსა⁴ არს ფარფორის კოშკი. ოცდა-
 ათი საფენი სიმაღლით.

* ამის შემდეგ გადაზებულია: „სადაცა წელიწადში“. ** ავტორი ფრჩხილებ-
 ში სვამს მხოლოდ სიტყვას „ძველებურგვარად“. *** პირველად დაუწერია: „აქა“.

იქვე ფუჭუ ქალაქს⁷ არის ფრიად თეთრი მარმარილოს⁸ ზედი-
როშელსაცა აქვს ასი თალი (своа).

ვევიტეში დიდი პირამიდი არის სიმალით 448 ფუტით; კუბი
ტუია სფინკსისა⁹ არს კლდისა, 27 ფუტი სიმალით. აქვე
აფრიკაში მინდორი, სახელად სალარა¹⁰ არს სიგრილით 800 მი-
ლი, ხოლო მისი სიმგრგვლე 60,000 კვადრატის მილი.

მის დობროი ნადეგედი¹¹, აქ არს მხოლოდ ზაფხული და ზამთარი-
კუნძული სეშელ, ანუ მალე¹². აქაური კუ 300-ს ფუნტს იწონის.
მალელან¹³ და სებასტიან კანო¹⁴ იყვნენ პირველნი, რომელთა
გარეშემოვლეს ქვეყანასა 1519 წლითგან 1522 წლამდის. პირველი
მოკვდა გზაზე.

კოლუმბი¹⁵ ღენუელია.

უკიანეში მრავალნი მთანი არიან შედგენილნი მკირედთა ცხო-
ველთა ნიერ.

ატმოსფერის ჰაერი შედგების 21-ის ნაწილისა წმინდის ჰაერი-
საგან და 79 დამახრჩობელის ჰაერისაგან, ანუ (აზოტ).

ლონდონში ვესტმინსტერსკის ზალა¹⁶ არს უდიდესი ევროპაში.
ჩინეთის ხელმწიფეს ჰყავს ორ მილლიონამდის ჯარი.

პეკინში არის ორ მილლიონამდის მცხოვრები; ლონდონში—მილ-
ლიონამდის; პარიგში—600,000; ეგოლენივე სტამბოლში.

[სიტყვა, წარმოთქმული 1868 წელს თბილისის გუბერნიის თავად აზნაურთა კრებაში]

მოვიდა დრო, როდესაც საქართველოსი ძველი ჩვეულება, ძველი
წესი, — დამკვიდრებული, დამყარებული საუკუნოებითგან, — უნდა
დაიბრუნეს, დაიქცეს^{**} და მათ ნანგრევზე^{***} აშენდეს და დაფუძნ-
დეს ახალი წესდებულება შებატონეთა და გლებთა შორის. ამ
დღით საქართველო მიიღებს ახალსა სახესა, ახალსა ცხოვრებასა.

რაოდენსაც განვიხილავთ ამ საგანსა, მხოლოდ ვჭებდავთ ერთ-
სა^{****} აუცილებლად: შებატონეთ უნდა შეჰსწირონ მსხვერპლი შედ-

* შემდეგ გადაბანულთა: „აქა არს“. ** თავდაპირველად დაუწ: „ბაკუნ-
დეს“. *** თავდაპირველად დაუწ: „მის საფლავზე“. **** თავდაპირველად
დაუწ: „ერთსა ვჭებდავთ ამ დროში“.

ლებისამებრ! მაგრამ ამ დანაკლისში, ვითარცა ქრისტიანები, ვინც ვნებებდით იმ პაზრით, რომ ასი ათასი სული თავისუფლდება, ასი ათასი სული გამოდის საშინელის მდგომარეობიდან. ნოვეწყინს ეს სიტყვა. კაცი, ჩვენებრ დაბადებული, რომელიც ნოს საქმეში არა აქვს არცა ხმა, არცა რაიმე უფლება, რომლისათვისცა ** თითქმის სამართალშიც არა პსწერია სანუგეშოდ და [რომელსაც] *** არცა აქვს **** საკუთრება, რა არის მართლად, თუ არა ტყვე?—კიდევ ვამბობ: ნუკი გვეწყინება ეს სიტყვები, არამედ სულით მიგჰმადლოთ კაცთმოყვარეს ხელმწიფესა, რომელმანცა ნებითა თვისითა დაგვადგინა ჩვენ კემშარიტს, ქრისტიანურს გზაზედ.

ეს საქმე. რომლისათვისცა შევერიღვართ აქა, არის მეტად ძნელი გადასაწყვეტად; მაშასადამე, გეშართებს, რომ გულდამშვიდებულად, სისხლალღვლელოდ, ყოველის ყურადღებით და მოთმინებით, ჰოვისმინოთ პროექტი, წარმოდგენილი ჩვენდა განსახილველად. და ამისთანა ესეცა ვჰსტყვა, რომ ნუკა დავემდურებით ვისმე, რომელიცა არა იყოს თანახმად პაზრისა ჩვენისა, რადგანაც იმედო გვაქვს, რომ ვინცა რას ამბობს *****, ამბობს სიყვითისათვის საზოგადოებისა *****.

1863. *****

ჩემი პაზრი ბატონ-ჟეოგის საქმეზე

1) საქართველოში სოფლები აშენებულან აწინდელთ ადგილებზე არა გამდიდრებისათვის მიწის შეუშავებითა, არამედ შიშმა, შტერმა, ათასის წლის ბრძოლამ და გაოხრებამ შეჰკრიბნა მცირეს ადვილზე სიმრავლე ხალხისა მხოლოდ მისთვის, რომ მისცენ შეწყო-პაერთმანერთსა შობირდაპირედ შტერისა, რომელიცა ოთხსავე კუთხეს გარე არტყია საქართველოსა. ამ დროს მემატონენნი—მამუ-

* „თავდაპირველად დაუწ: „რომელსაცა არა აქვს არცა ხმა, არცა რაიმე უფლება საქვეყნოს საქმეში“. ** თავდაპირველად დაუწ: „არცა“. *** ამის შემდეგ წერია: „და“. **** ხელნაწერშია: „აქვ.თ“. ***** თავდაპირველად დაუწ: „იტ“[ვეის]. ***** თავდაპირველად დაუწ: „ჩვენისა“. ***** ეს თარიღი ხელნაწერში წერილს თავზე აწერია.

ლის პატრონი — იყვნენ მეომარი, მარადის განზადებულნი საბრძოლველად და გლეხნი იყვნენ მათის მიწის შემშუშავებელნი და მშენებელნი ხარჯისა მამულისათვის მებატონეთა, და ესენივე იყვნენ შემოსავლითა ჰსცხოვრებდნენ, რასაკვირველია, ღარიბულად და დაჭირებულად იყვნენ. შთენ ესენი აქამომდის ღარიბად. მიჰხედეთ ქიხისა: სიღნაღში რომ ერთი თოფი გავარდეს, ხუთი ათასი კაცი გამორბოდა მღვეარზედ! — ესრეთი შევიწროებით დასახლება არის მთლად საქართველოში. დიახ იშვიათნი სოფლები, ისიც ახლად დაშენებულნი, არიან მდიდარნი მიწითა. ამის გამო საქართველო არის დიდად **малоземельная**

2) რუსეთში, მალოზემელის ლუბერნიებში, მიეცათ გლეხთა სახლ-კარი და ერთი ან ორი დესეტინა მიწისა სულზე, ესე იგი, **тягло**.

3) ჩვენგან კი ითხოვს ცენტრალნის კომიტეტი გლეხთათვის სახლ-კარსა, ბაღებსა და მიწასაცა და თვითვე აღვიარებს, რომ აქაურნი პომეშჩიკნი არიან ასე მანულზე ნაკლებნი, რომ სამსა, ანუ ოთხსა აქვსთ უმეტეს ასის დესეტინისა სახნავე.

4) ვჰსთჳვათ, რომ მივეცით ნახევარი მიწა გლეხთა, როგორც დაუწყებია ცენტრალნის კომიტეტსა, რა წარმოსდგება აქედამ? უეჭველი, აუცილებელი ხალხის გადასახლება, ამიტომ რომ ნახევარ მამულიდამ, რომელიცა მიეცემათ გლეხთა, შეხედება თითოს კომლსა, მომატებულთ სოფლებში, ზოგან სამი დლიური, ზოგან ხუთი. და დიახ ცოტა სოფლებია, სადაც შვიდი, ანუ ათი დლიური მიწა ერგება კომლსა. შეიძლება ცხოვრება მათი ესრეთ შევიწროებულს მამულზე? — ერთის მხრით, მებატონენი უნდა დაჰშთენ სიგლახაკეში მამულის მოკრითა გლეხებისათვის და, მეორეს მხრით, გლეხნი უნდა მოელოდნენ შიმშილსა მამულის ცოტაობისაგან. ყოვლად შეუძლებელია ორისავე მხრისათვის ამგვარად ყოფა-ცხოვრება და თვით მმართველობისათვისაც დიდად საყენებელი.

5) და რადგანაც მამულის ნაკლებობა აუცილებლად მოიტანს ხალხის გადასახლებასა, მაშასადამე, მმართველობამ უნდა ადოევე მიიღოს ღონისძიება მათის მიღებისა და დასახლებისათვის ახალს მამულზე, სადაცა გლეხნი შეიკმნებიან სობსტენნიკად. — ხაზინასა აქვს დიახ ბევრი მამული და ნისცეს განთავისუფლებულთა გლეხთა და ეგრეთვე ეკლესიამაცა, დიახ მდიდარმა მამულითა. ამით მებატონეებსაც მიეცემათ დიდი შეწეობა და ამას თვით სიმართლევაც მოითხოვს.

6) თუ აქვსთ ვისმე საქართველოში ფული, — სომეხა ვაირო, — აქვსთ ისევე გლუქთა და არა მებატონეთა. განთავისუფლებების შემდეგ გლენი, ფულის მქონენი, უმედეგად შეისყიდიან მებატონეთაგან მამულსა, და ამ შემთხვევაში უნდა შეეწიოს მათ ხაზინის მამული. ესენიცა შეიქნებიან სომხთგვნიკად.

7) პრიკაზის ვალი აქვს მებატონეთა $1\frac{1}{2}$ მილიონი, რომლის გიროდ არის მათგან შეტანილი მამული. რა ექვია, რომ ბატონყმობის საქმე გადასწყდება რა და შემოსავალი ნახევარზე მეტი შემოკლდება, უჩეტესი ნაწილი * გიროდ მამულისა გაიყრდება. ხაზინამ შეისყიდოს ეს მამული და დაურიგოს განთავისუფლებულთა გლენთა 44 მიწის ვადითა. ამგვარის შემწეობით ესენიც შეიქნებიან სომხთგვნიკად და ხაზინასაც არ დაეკარგება დანახარჯი.

8) ვინცა გლენთაგანი დარჩება მებატონის მამულზე, იმით გამოაჩენს, რომ გლენი არის კეთილს ცხოვრებაში და დარჩეს იგი სურვილისაებრ მისისა, როგორცა ხიზანი, ოლონდ კი მებატონესა და გლენსა ჰქონდესთ თავიანთი პირობაეზი, როგორცა ჰსურთ მათ, და ნუ გაერევა მათ შორის მმართველობა, ვიდრემდის საჩიჯარი არ გამოჩნდეს ერთის ზხრადამ. — მე ვაზნობ, რომ ამ სნელს საქმეში არათუ მარტო ხაზინა უნდა შეგვეწიოს, ეკლესიაშიც უნდა მიიღოს მონაწილეობა, რადგანაც ის არის საქართველოში დიდი მამულის პატრონი.

9) ამგვარს დაწყობილებას მოსდევს ისა, რომ გლენთაც ექნებათ საკმაო მამული და მებატონენიცა, რომელნიცა არიან დიახ შევიწროებულნი მიწითა და ქონებითა, იქნებიან, ვითარცა გლენი, სომხთგვნიკად და იცხოვრებენ როგორმე თავის მიწის შენუშაგებითა და შრომითა.

10) რასაკურველია, ამგვარად დაწყობილება და მის დაბოლოება მოითხოვს დიდს ხანსა, და რა უყოთ? ამ საქმეში აჩქარება კეთილს არას დაჰბადავს. ბატონყმობის საქმის გადაწყვეტა ასე ძნელია, რომ სხვათა სახელწინაფოებში უსისხლოდ არ გადაჩენილა. მაშასადამე, ათი წელიწადი, გინდა ოცდაათიც რომ განვიდეს, სამწუხაროდ არ უნდა მიაჩნდეს არცა მმართველობასა და არცა ხალხსა, რადგანაც ათასის წლის დაწყობილება, ჩვეულება, წესი, დებუ-

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „ვირ.“

ღება უნდა დაირღვეს და აშენდეს სხვა ახალი წესი და ახალი ცხოვრება საქართველოსი, რომელიცა ამას იქით მიიღებს სახეს და დაიწერება ახალი მისი ისტორია! და ესრეთი დიდად მძიმე და ძნელი საქმე როგორ უნდა დაბოლოვდეს შეუძლებელად განათლებულს პრუსსიაში დიდი ფრიდრიკი² შეუძლებელად საქმესა წარსრულს საუკუნეში და დაასრულეს მხოლოდ ამ ახლოს ხანში.

11) რადგანაც გადასახლება ხალხისა აუცილებელია, რაღას ძალას გვატანენ მიწების გაყოფისათვის ეხლავე.

ბიზნობა იყო ძველს დროშივე და მოხდა იმ საზარელის მდგომარეობისაგან. რომელშიაც იმყოფებოდა საქართველო მოუწყვეტელის ბრძოლისა ვაჟო, როდესაც სპარსნი, არაბნი, მონღოლნი, სელჯუკნი, ლანგ-თემურ³, შაჰ-აბბაზ⁴ შემოდოდნენ ურიცხვის ჯარითა ჩვენს ქვეყანაში და უკიდებდენ ცეცხლსა აღმოსავლეთითგან დასავლეთადმდე. ხალხი იყრებოდა და მირბოდა ერთის მხრიდან მეორეს მხარეს თავის მოსარჩენად, რომეისჲ შეეფაროს, შეეხიზნოს. აქედან წარმოასდგა სიტყვა ხიზანი და დაერქვა სახელად ამგვარ-შემოსულთა კაკთა. ესენი იყვნენ თავისუფალნი. ამათგან მრავალნი, მშვიდობიანობის დროს, ისევ გადადიოდნენ უწინდელს ალაგსა და ზოგნი პრეზბოდნენ, და ესენი, თუ დასახლდებოდნენ ახალს ალაგსა და დაიწყებდნენ მიწის შექმნაებას, მაშინ მიწის მებატონეს აძლევდნენ ღალასა და ემსახურობდნენ, როგორცა იყო ჩვეულება. მთე ვახტანგის⁵ სჯულში დიახ დაწერილებით იხსენება ბიზანის თავისუფლება და ძათა მოვალეობაცა მამულის პატრონისადმი. ბიზანსა ყოველთვის ჰქონდა უფლება სხვას ადგილს გადასვლისა.

ბანთავისუფლებისათვის გლმხტასა მებატონეთ შრომისაგან და სამკროპინაროდ მათის მდგომარეობისა

ა) ბორჩალის უჩასტის სოფელს ემირასანში მე მყენან ჩემს საკუთარს მაჲულზედ მდგომარენი თხუთმეტი კომლი გლეხნი თათარნი, რომელნიცა ირიცხებიან თერთმეტნახევარ ლიტრად მებატონის ხარჯისა და ბეგაოს მიცემაში.

ბ) ამითვანის ლიტრის გლეხზედ, დებულებისაზედ, მებატონის ხარჯი და ბეგარა არის ყოველ წლივ: ორი დღე ხენა, ორი დღე ძნის ზიდვა ყვეარის ხარით და ურმით, სამი დღე ქაქუცისა ულლის ხარით.—დღიურზედ რასაც მოხნავს—ერთი მებატონისა ანუ ქერი და ანუ ფეტვი. ოთხი ურმით ყვეარი ხარით შებმულით ქალაქში ჩამოტანა პურისა, ქერისა და ანუ სხვისა რაისაზე, რისაც საჭიროება ექნება მებატონეს. თორმეტი მანეთი ფულათ მახტა. სააღდგომო ერთი ბატკანი და ერთი მოწველა ცხვრის ყველი. წელიწადში რანდენჯერაც მივა მებატონე, მასპინძლობა პურით, ხორაგით, ქერით და ბზით, ანუ თევით, რაც საჭირო იქნება ცხენებისათვის. წელიწადში ერთხელ ან ორჯელ პახოდში, ან ხატობას, ან ემირასანში მებატონის წასელისა და წამოსვლისათვის თუ მებატონეს დასჭირდება, იმ თერთმეტმა ლიტრამა და ნახევარმა უნდა მისცენ ცხენიანი კაცი და ბარგის ცხენი, ვიდრე ოთხს ცხენამდის.—ვინც ქერივი, ან ქალი გათხოვდება, თითო ხალიჩა, ან ფარდავი შეძლების გვარად მებატონეს უნდა მიართოს.

გ) ამა გლეხთ სარწყავისა და ურწყავის სახნავის ჩემის საკუთარის მიწებიდგან გადაზომილის ხუთას ორმოცის დღიურიდგან მიეცემათ ორი წელი და შესამედი დარჩება ჩემს განკარგულებას ქვენ ამგვარად: ერთს ლიტრას ერგება ოცის დღის მიწა სარწყავი და ათის დღის მიწა ურწყავი. გარდა ამისა, სამოცის დღის სათიბიდგან ორმოცდაექვსი დღისა, რომელიც იქს ლიტრაზედ ოთხის დღის სათიბს.—ამ თერთმეტ ლიტრასვე უნდა მიეცეს ცხვრისათვის საზამთროთ საერთო ორი იათალის ალაგი ყორულად და სილირხანის ალაგები საქონლისათვის დანარჩენის გაუყოფელი მამულების მიხედვით. სხვა, ტყე და სათოვარი. საერთო იქნება, ოლონდ გლეხთათვისის შენობისათვის და დასაწყავი შეშა და ტყე არ დაეშლებათ, რაც თითონ მოუნდებათ, და გასასყიდავით სხვაზედ კი ნება არ ექნებათ.

დ) უსადმა, ანუ ფუძე, რაც მებატონეს და ანუ ამ გლეხებს აქვსთ დღეს, ესე იგი, სახლი, კალო, საბძელი, ბოსელი, ჩაფარი. ანუ შემოლობილი ბაღა, ანუ ვენახი, თავ-თავის სარგებლობაში დარჩებათ და ესევეთარის ფუძეებისათვის მებატონისაგან არცა რა ეთხოვებათ, გარდა ყოველის ზემორე აღწერილის ხარჯისა და ბეგარისთვის, რომელიც ამ გლეხების თანადასწრებით ვიანგარიშეთ და გადაეჭრით რვა თუნნათ წელიწადში ლიტრაზედ.

ე) სხვა სახნავე მიწა, სარწყავი და ურწყავი, ანუ საძოვო რაღ გადარჩება იმ სოფლის გარეშემო ზეპოსხენებულს განწილულთ მამულებს* გარდა, ყოველივე მებატონის საკუთარს განკარგულების ქვეშ დარჩება.

3) უკეთუ ჯამთა ვითარების გამო მათგანი რომელიმე გლეხი ამოწყდება, ანუ მშართებლობის დაუქითხავად ცოლ-შვილს გააპარებს და სხვა მხარეს გაიქცევა, მაშინ რაც უსადბა და ან სხვა მიწები პსპერია, დანარჩენთ გლეხთ უნდა მიიღონ და იმის მხვედრი ხარჯი მებატონეს აძლიონ, და უკეთუ გლეხნი არ მიიღებენ, მაშინ მებატონეს დარჩეს ყოველივე თავის განკარგულების ქვეშე.—თუ რომ გლეხმა მათგანმა რომელმანმე დაიწყოს მცოქარება, ანუ ლოთობა და სხვა ბედოვლათობა და არ მოიშალოს შედგომად წესდებულებითი** გარდახდევინებისა და ამის გამო მებატონეს დააკლდეს იმისგან თავის მხვედრი ხარჯი, ესეც იმგვარად უნდა აღსრულდეს, როგორც ამის ზემორე მეექვსე პუნქტში არის დაწერილი.—გარდა ამისა, თუ რომელმანმე გლეხმა ზემოხსენებული ფულის ხარჯი ფულად ვერ შეიძლოს მიცემა, მაშინ თავის დებულება რაც არის აღწერალი, ისე აძლიოს მებატონეს თავის ფასად, როგორც ზემო ანგარისში არის ჩაგარდნილი, რომლის ანგარიშისაც სია დაფასებულებისა ცალკე იქნება დაწერილი.—და სხვა ყოველივე იმათი საკუთარი სასამართლოსი, ანუ პოლიციის საქმეები უმაღლესის რესკრიპტის ძალისამებრ*** უნდა აღსრულდეს.

ამ ხარჯებსა და ბეგარაში ზოგი არის ნაპატიებ და ზოგიც ნახსენები არ არის.

[**შენიშვნები თბილისის აკჰარუა ჰალვარების შესახებ**]

გალავას¹ სახლის აკლების დროს იყენენ:

- 1) ამბარკუმ ეფენციანც²—გალავას შვილი და სახლობა ამბობს და უნახავთ.
- 2) გრიგოლ იზმიროვი³ — იყო ბებუთოვის ბაღში უსტაბაშებთან და უქადაგებდა მათ. ამის მოხრობლები არიან: 1) ბაქყლების

* თავდაპირველად დაუწ.: „მამულეხედ“. ** თავდაპირველად დაუწ.: „წესდებულების“. *** თავდაპირველად დაუწ.: „ძალით“.

უსტაბაში მილდისი გრიქურ¹, 2) სირაჯის უსტაბაში ივანემ³ უსტაბაში ეს ამბავი ჩაიწერა საიბოვსა⁴.

3) სუნდუკიანც⁵ — ივან ადამიან ფორაქოვმა⁶ უსტაბაში რომ კვირას დღეს, როდესაც ხალხი იყო შეყრილი სუნდუკიანცი ვლაპარაკებოდა აქა-იქ ხალხსა, რომ გალავა არის დამნაშავე და უნდა დასაჯოთ.

4) მოსიკო სოლალოვი⁷ — ამან დაადგო ხმა უსტაბაში, რომ ქამარზე და ქათმებზე იღებენ ხარჯსა.— ეს კობიევმა⁸ იცის, რომელიც ემსახურება გოროდოვის უპრაღლენიში, ეს იცის კიდევ ქურჭის უსტაბაში პეტრუშ კონდახსაშოვმა⁹.

5) დანიილ იზმიროვი¹⁰.

6) შაქარ სულხანოვი¹¹—პრისტავი ალექსან. ზახარ. ბაბანოსოვი¹² ამბობს, რომ მითომ ამას ეთქვას, რომ, დეე, გალავას შვილებიც დაბოცონ, სულ იმის საქმეაო.

7) ნაზარ ნაზარბეგოვი¹³— ამაზე ამბობს ივან ფორაქოვი, რომ მითომ ამას უთქვამს, რომ გალავას ხელი მოუწერია, რომ სალდათები გამოართონ ხალხსაო. ისევე ჰსთქვა პეტრე რიგიანოვმა¹⁴.

8) ვასილი არტემიჩ ვართანოვი¹⁵— სატიოზე წისკვილის პატრონი. ამას ჰქონია დაბეჭდილი ტყუილი სია ხარჯისა, რომელსაცა ბაღს უჩვენებდა და აკითხებდა სიასა.

*

პეტროს სიმონიანც¹⁶—არის დონის ნახჩენილამ, მოსულა აქა; რომ შეჰსცვალოს სომხის სარწმუნოება, ჰქადაგებს თავისუფლებასა, და ამის თანაშემწენი არიან ხატისოვი¹⁷ და ერთი კიდევ, მგონია შინსაროვი¹⁸. — ამათ უკანასკნელთა უნდა დატუქსება და პირველი კი გაიგდოს ნახჩევანშივე.

*

1) მოსკოვში არის სტეფან ნაზარიანც¹⁹, პროფესორი მოსკოვსკის უნივერსიტეტისა].—ეს არის პრედსედატელი საზოგადოობისა „Братья любили“. ამან გაასწავლა გოგობერიძე²⁰, შანშიევის შვილები²¹ დი სხვანი. ჰქადაგებს თავისუფლებასა, სომხების ნაციონალიზმსა, სარწმუნოების შეცვლასა. ამასთანავე ერთად არიან პეტრე შანშიევი²², ხატისოვი, სიმონიანცი და სხვანი, თანაშემწედ და განმავრცელებლად²³ ამა სწავლისა. ესენი ჰქადაგებენ материализმ.

* თავდაპ. დაუწ: [„მარიანსკოვი“ (?)].

IV. კ რ ი ტ ი კ ა

(1873)

მგზავრობა სვანეთისაკენ გ: წ:

გ ა ნ ხ ი ლ ჯ ა

სვანეთის მხარეს ერთხელ მივიდოდნენ სანინი მგზავრნი: კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და გ: წ: ესენი, თუმცა იუვნენ ერთისა ქტყყანისანი, მაგრამ წარმოადგენდენ შესანიშნავსა სხტა-და-სხტაობასა—ჩტყულეებითა, ჰსწავლითა და მეტადრე ცხოვრებასზე მიხედვითა.

კიკოლიკი იყო უნივერსიტეტიდამ მოსული საქართველოსში კურს-დასრულებული, ხასიათითა დაწყნარებული, აუჩქარებელი და დიდად მორიდებული თავის პაზრებისა გამოთქმასში; ამასთანა^ა ღარბი, მრავლისა მომთმენი და მეძიებელი ლუკმა-პურისა თავის შრომითა და ოფლითა, და ამის-გამო მზრუნველი უფრო თავისა თვისი[ს]თვის, ვიდრე საზოგადოების სასარგებლოდ; ესე იგი, ამას მიელო კანონად ძველად ნათქვამი: „ჯერ თავო და თავო, მერე ცოლო და შეილო“.

ჩიკოლიკი არის უსწავლელი, მაგრამ დიდად თავმომწონი; ჰსკდილობს ყოველს შემთხტყვასში, რომ თავი თვისი აჩტყნოს მსწავლულად, და ამის-გამო მოუღალაჲად პროტავს რაც მოხედება; ლაპარაკსში უყტარს ხუმრობა, მასხარობა, და ეძიებს ესეცა, სიღარიბის გამო, ამ ვეებას ქტყყანასში საზრდოსა.

გ: წ: უმთავრესი პირი ამ მოთხრობასში, არის ახლად მოსული იმავე უნივერსიტეტიდამ, სადაცა ჰსწავლობდა კიკოლიკიცა, და ეს ორნი, სტუდენტობისავე დროს, იუვნენ ნაცნობნი, თუმცა კი, როგორც იტყვიან, „ამათი თხები ერთად ვერა ჰსძოვდენ“.

* „ცოცხარში“ დაბეჭდილია: „ამასთანა“.

გ. წ., როგორც თვითვე გამოჰყავს მოთხრობასში თავი არის, არის დიან მალალ-ჰაზროვანი, ჰსწავლასში განვითარებული და ჰერ პარიტებისათვის მეტად თავგამოდებული! არა ვითარიმე შენი არ პიეკარებოდა მის გულსა, როდესაც ლაპარაკი შეეხებოდა მისათვის ლესა. მაშინ დიდის მამაკობით, მეტადრე კიკოლიეს წინ, მისი დებლად გამოჰსთქვამდა ჰაზრსა თვისსა და უფრო, როცა მისი შორს მხედველი გონება მიიქცევოდა ჩქმნს საბრალოს საქართველოსზე, — რომელიცა, იმის ჰაზრით, არის დაბნელებული ყოველ უტარ-ანგაარებითა და უსწავლელობითა, — იმ დროს სიყუარულითა აღტაცებული აღსადგინებლად მემამულეთა ზნეობისა, ჰქუბდა მკვეერ პეტქმობა მისი აღსასპობელად ბოროტ-მოქმედებისა, განსაღვიმებლად თვლემისაგან ჩქმნისა საზოგადოებისა და მისაღებლად მისა ნათლოვან-ცხოვრებისა! და ესრეთსა აღტაცებისა ეამსა როგორცა ვიეთიმე წინასწარ-მეტყუქმლი, ზოგჯერ თავსა თვისსაც უწოდებდა წინამორბედად! (ეტყობა, მის შემდეგ არის ვილაცა მოასვლელი, უფრო უმაღლესი სახელითა ცივილიზაციისა). და ერთხელ, როდესაც კიკოლიეს შეუყვარდა მღჭდლისა ლამაზი ქალი და უნდოდა მისი შერთვა, გ: წ: წარბ-შეჭუბუნელი დიდითა რისხვთა აყვედრიდა მას ესრეთ: „ჩქმნ, ესე იგი, გ: წ: და კიკოლიეკი, არ უნდა ვამცირებდეთ უმაღლესსა ჩქმნსა ამ სოფლად მოვლენასა ეგრეთის გულსი განაზებითა და სისუსტიითა! რათ დაივიწყე ჩქმნი ჰოვალეობა და მიზანი ჩქმნისა სიციცხლისა? განა ახლა ისეთი დრო არის, რომ ჩქმნისთანა ახალ-გაზდამ ეძიოს ბედნიერება თბილს აწოლსში? ჯერ ხომ ერთი ნაბიჯიე წინ არ წარგიდგამს საწინა-აღმდეგად ქქმნის დამაბრკოლებელ მიზეზებისა თვის? ჩქმნ მხოლოდ უნდა ჯერ ვიბრძოდეთ პირის-პირ ყოვლისა სიზოროტისა, უსა-პართლოებისა და დაჩაგვრისა, ვიდრემდის არ ამოგვფერით ქქმ-ჯანით ყოველსა ამას უწმინდურებასა ძირიანად? ვიდრემდის არ ჰივთენთ მთლად საქართველოსა ჰსწავლისა ნათელსა, არ განვა-ზნეთ ბნელსა და არ აღვადგენთ ჩქმნსა საზოგადოებასა, ესრედ მწარედ დაცემულსა!“

ამის გამგონი, ვინ არ იტყვს, აი კაცი და მისი მალალი იდეა! მაგრამ, კიკოლიეს კი, როგორღაც, არა ჰსჯეროდა განხორციელება ამ იდეისი და იქუნეულებით იქნედა თავსა და მორიდებითა არა რას უპასუხებდა.

ტემა უკეთესობა, თუ კრიტიკა არ მიეშველება მას და სხვად არ აჩქარებს ნაკლულევანებასა, ანუ ურიგობასა, ამის გზით, მათი ახლა დროც იყოს, რომ კრიტიკამ მიაქციოს ყურადღება ჩემს მართლწერასზედაც, და თვთ ენის თვსებასზედაც, და ჩემს წესწესი ლითა და შენწობითა გაიწმინდოს ჩემნი ენა ზოგჯერ თანავესტობილებათაგან, რომელნიცა, ანუ დაუდგენლობითა ანუ უცოდინარობითა, შემოგპარნენ ჩემსსა ნწერლობასა და ახდენენ ენასა მეტად უწყალოდ. დიდად საშიშია, რომ უკანონოება არ დაიდტას შემდეგთა-თვს კანონად.

საქმე ესე, რომელსაცა შეუდგე მე, თუმცა არ არის ძნელი; მაგრამ რა ვაქმნა, ვაგრძნობ კი, რომ საკითხავად დიდად არის მოსაწყენი, რადგანაც უნდა დავიწყოთ თავი დამ, ესე იგი, ანბანი დამ. რომელსზედაცა არის დამოკიდებული მართლ-წერა, და ამის გამო ამ სტატიასა, რასაკვირველია. წაერთმევა ის პოეტოკური გულმომტაცი მომდინარეობა სიტყვსა, რომელიცა უნდა მარადის ახალი სებდეს და აღვიძებდეს მკითხველის სურვილსა. მეტადრე მაწუხებს ის პაზრი, რომ, ვაითუ, არ მოეწონოთ ჩემსთა ქალებთა, რომელნიცა ყოველსა დროსა ყოფილან და აწცა არიან უკეთესნი ენის დამფასებელნი. ისინი აქა ვერა პპობენ ვერცა პოეტოკურად აღწერილსა ვარდის სუნნელსა, ვერცა მარგარიტ-ცრემლსა დატანჯულისა სიყუარულისაგან და ვერცა სიცილსა მახვლ-გონიერის მოთხრობისაგან. რა ვაქმნა, არცა მე მაქმს ამასში ბრალი. ეს გაბლავსთ მხოლოდ ერთი, ნამცეცა ნაწილი პლატონის ღრამმატიკისა. და კარვად მოგეხსენებათ, რომ ძილოსოფოსის ლაპარაკი მოითხოვს წარბ-შეკუმეხვნით მოთმინებასა. პლატონი არის დამნაშავე თქმენს წინაშე და არა მე. მარადის თქმენი ერთ-გული, მშტმენიერო, თქმენგან და თქმენ-თვს დაწვარი! პლატონს რომ არ დაეწერა ღრამმატიკა, არც ეს ჩემი სტატია დაიბადებოდა თქმენ შესაწუხებლად!

პირტმლად, ვიდრე შევალ „კრებულის“ დაწვრილებით განხილვაში, ნება მომეციოთ, რომ მოგახსენოთ ორიოდე კანონი მართლწერისაცა და უბნობისაცა.

მართლ-წერისა-თვს

იწვადსა ენასა აქტს ისეთი სრული ანბანა, როგორცა ქართულ-სა. ჩქმსს ანბანასში თვთოეულსა ხპის ბგერასა აქტს ქართულსა გამოხატული თვისი ნიშანი, ასო, რომლითაცა წარმოეწოდებოდა; მაშასადამე, ამ ასოების უარის-ყოფა, გადაგდება. უკლებლად საენებელი არის ენისა-თვს. მრავალთა ენათა აქტსთ მეტად გაიწვადებული ანბანა, მაგრამ არა რომელიმე მიზეზანი, სიძნელისა-გამო. არა უარ ჰყოფს და არ ივიწყებს მართლ წერასა, რომლისა შენა-ხვასა დიდად ბეჯითადაც ყურს-უგდებენ.

რუსულს ანბანასში არის ოთხი სხტა და სხტა ე, ოთხი სხტა და სხტა ე, ორი ი ე რ ი, და თვთოეულნი ესე ასონი, სრულიად სხტა-და-სხტას ადგილს მოიხზარებთან წერასში; ამის გარდა დაწერილი ო-ნი გარდაიქცევა ლაპარაკსში ა-ნად და ე-ნი ო-ნად, და მრავალნი ამ გუარნი არიან სიძნელენი; მაგრამ კანონების შესწავლებითა ჰსძლევენ ესრეთსა სიძნელესა და არა ჰსცდებიან მართლ-წერასში; ძრანციცულს ენას უფრო უმეტესი სიძნელე აქტს მართლ-წერასში. მაშასადამე, ჩქმსცა გუბარებებს, რომ ჩქმსნი მართლ-წერა დაეცემატ მტკიცედ, და შეურეწეულად, უფრო ამ მიზეზითაც, რომ მისი შესწავება არის დიდად ადვილ! ჩქმს ისე ეკსწერთ, როგორცა ელაპარაკობთ, ასოების შეუცვლელად, და ვინცა ისწავლა მართლ ჩქმსნი ანბანა, იმან მაშინვე იცის წერაცა და კითხტაცა შეუცთომელად; მხოლოდ კი ორიოდ კანონი საჭირო არის ცნობად, რომლისა მოსასმენად ვითხოვ თქმსნგან მცირედსა მოთმინებასა.

1) თუ ყური დაუგდეთ ხმისა ყელიდამ ამოსტლასა არაოდეს არ შეეკსცდებით წერასში, მაგ: აბა წარმოქსთქვთ სიტყვა „აერი, ბარი“, თუ მაშინვე პირტსლად არ გაიგონოთ ხმის ბგერა მ? მაგრამ კი მოავალნი შეცთომით, ანუ დაუდევნელობით, ჰსწერენ „აერი, ბარი“.

2) ზოგიერთი სიტყვა, თითქმის ამოდის სტგენითა: „თვთ, თვთოეული, თვს, თვსება“. მაგრამ კი ჰსწერენ: „თვით, თვითოეული, თვის, თვისება“ და სხტანი.

3) როდესაც ვ და უ მოისმინება თითქმის ერთად, გაურჩეველად, მაშინ დაისმის ტ ზემო ნიშნითა, მაგალ: „ზღტა, ქტა, სხტა. მაქტს, მიყტარს, გტარი“ და სხტანი და არა: „ზღვა, ქვა, სხვა, მაქტს, მიყვარს, გვარი“.

4) როდესაც ამ ტენსა შეუდგება ე. მაშინ უნდა დაიწეროს მისი მაგიერ მ. მაგალ: „ჩქენ, თქვენ, ქვეშე, ქვეყანა“ და სხვანი; და არა: „ჩვენ, თქვენ, ქვეშე, ქვეყანა“, და სხვანი; სიტყვის გამოთქმის შიაც ასე გვესმის.

5) ყოველი „შემოქმედებითი ზნა“, საზღვრებშია და მისი ტყვეობაშია, უნდა დაიწეროს ისე, რომ მეორე ასო ზნისა იყოს მ, რადგანაც ხმის ამოსვლაშიაც სწორედ ისე გვესმის, მაგალ: „მსწერ, მჭრდნობ. მკლავ, მსკან“ და სხვანი; ხოლო მეორესა და მესამესა პირსში დაიწერება ასოთი მ, მაგალ: „მსწერ, მსწერს; მჭრდნობს, მკლავ, მკლავს“ და სხვანი. და ამით მსჩანს, რომ ჩქენი მართლ-წერა არის დაფუძნებული ჩქენის ენის თვისებასზე.

6) „ზნის ზედა“ მაჰადის დაბოლოვდება ასოთი დ, მაგალ: „მგავსად, კეთილად, კარგად, პირტმლად, მტკიცედ, ცხადად, სოფლად“ და სხვანი; და არა „მგავსათ, კეთილათ, კარგათ, პირტმლათ“ და სხვანი. ეს არის სიძნელე ჩქენისა მართლ-წერისა, და როგორ უნდა გუამძიმებდეს ამის შესწავლა?

ჩქენ, დიდად უკოდინართა ქართულისა ენისა, ვინ მოგტყა ის უფლება, რომ ესრეთის გაბედვით, ესრეთის კადნიერებით, უარ-კყოთ, გადავადოთ და შეკისტულოთ ის წეს, ის კანონი, რომელიცა დაქსდტმს ჩქენისა ენისა-თვს დიდად მეცნიერთა ღრამმატიკოსთა. თვთ ენის თვისებისავე გამოკლევეითა; რომელთაგან საზერძნეთიდამ ძმლად ვადმოტანილი მსწავლა და კელოვნება ჩქენსა მხარესში ღრმად იყო დანერგილი და გარდაფენილი მთლად საქართველოსზე; რომელთაცა სირიის და ბერძულის ენით გარდ-მოიღეს ქართულ. დ საღრმითო წერილი ეს-ეთის მშტმნიერ-სიტყუაობითა და ძლიერებითა; და რომელთაგან დაწესებულნი კანონნი ვერა შეკსტუალეს. ვერცა შავთელმა, ვერცა ჩაბრუხაძემ და ვერცა თვთ რუსთაველმა? ანტონ კათალიკოსმა, დიდად მკოდნემ ქართულისა ენისა, არათუ დაკლო, არამედ მოუმატა ასო ფ. ახლა, ნუ-თუ მართლად, ჩქენ უნდა დავევიწყოთ იგინი, რომელთა სახელნი გვიბრწყინტმს ჩქენს ისტორიისა ესოდნთა საუკუნეთა განმავლობასში, და შეუდგეო გ: წ: ის კტალსა და მის მიმდევთა, რომელნიცა ესრეთ უწყალოდ პრუტნიან ჩქენსა მართლ-წერასა? ჯერ აღვიდეთ იმ სიმაღლესზედ, რომელსზედაც იდგნენ ძმლნი მსწავლულნი ქართულის ენის ცოდნასში, შეუთანასწორდეთ მათ, და

მერე... იყავნ ნება შენი. ეხლაკი, მგონია, უსაფუძვლოდ გარბობთ.

7) მაგრამ სასაცილო ეს არის, რომ სიტყვა „ტყუილი“ ანუ რა ძნელია დასაწერად? მაინც კი ვილაშაც ჩაქსწერა პირტყუილი ნაწილი კარში“, „ტყვილი“. ეს ღიდად მოეწონა „დროებასა“ და „მედიკალინა“ დეგ კი გადაასხუაფერა და გამოიყუანა „ტყულა“ და ახლა ასე მკვიდრობს „კრებულსშიაია!“—მგონია „კრებულის“ რედაქციას კი ამისთვის არ მიეწერება ქება.

8) ჩუენ გუაქუეს ერთი სიტყუა „და“, რომელიც ზოგჯერ ჰნიშნავს კავშირსა, რუსულად И და ზოგჯერ „დასა“—„сестра“. გასარჩევად ორისა ამის მნიშვნელობისა ძუელად დაქსდუეს ტ (გადაბმული) კავშირად; ხოლო მეორე „და“ სახელად, და ესრეთის გარჩევით დააშორეს ერთი მეორესა, რადგანაც მნიშვნელობითაც არიან სხუა და სხუანი.—ახლა ეს საფუძვლიანი კანონი სრულიად დაივიწყეს. რათა?

ეგრეთუტ, ხელი, ჰნიშნავს შმაგსა, გიესა; კელი, მარჯუენასა ანუ მარცხენასა, და ამ ასოებით გაირჩევა ეს ერთი სიტყუა ორისა მნიშვნელობისა; ამასაც ყურს არ უგდებუნ!

ვიცი, ბევრნი ვაწყრომით მეტყვიან: „ეს კანონები ვინ არ იციან?“ დიახ მართალია, თქუენცა იცით, მე მხოლოდ იმას ვამბობ, რომ იცით და განგებ არა ჰხმარობთ. იხმარეთ კანონები მართლ-წერილისა, რათა არა დაგწამონ უცოდინარობა.

მე მოვიხსენიე აქა მხოლოდ ისა, რაცა „კრებულსში“ ვნახე შეცდომილებად მართლ-წერასში და ამით გავათავებ და გადავალ კანონიერ-უბნობასში.

სიტყუსა-თვის

იდეა. ჰაზრი, დაბადებული გონებასში, არის ჯერ, ვითარცა არა არსი, უნაყოფო და უფარვისი, ვიდრე სიტყუა, განმაცხოვებელი ჰაზრისა, არა გამოსაქუამს მას ნააოლად, არ გაჰოჰხატავს ცოცხლად, არა ჰყოფს თითქმის ხილულად, და არა მიჰფენს ათასთა მსმენელთა გასაწმედელად, გასანათლებლად სიბნელისა, ან გონებისა და ზნეობისა მათისა! ამის-გამო სიტყუა არის პირტული მიზეზი ჰსწაელისა და განათლების მოფენისა ქუტყუანასზე! სიტყუამ გამოი-

ყუანა კაცი ველურისა მდგომარეობისაგან; სიტყუამ დაფუძნდა მის მხეცური გული. ჰყო იგი ლმოიერი, მოჰსცა შებრალება და აღიყუანა სახიერებისა სიპალღედ. სადაცა ჰსუფევს მეუფება სიყუარულისა და მოწყალებისა! აწცა სიტყვსავე ძალითა ირყუნა სიტყუა სიტყუა, გამომოქმელი ჰეშპარიტებისა, არის უყუარდამარად-გამს!.. დაირღუნენ ეგვკტისა პირამიდები, ბაბილონი შთაპნთქა მიწამ; მაგრამ სიტყუა, თქმული მოსესაგან, ჯერეთცა არის კოცხალ და ჰმფლობელობს ქტშყანასზე,* ვითარცა ჰსჯული! სიტყუამ დააყენა კაცი მალალსა მის დიდებისა ხარისხსზედ, საიღამაც აწკელმწიფურად ჰბრძანებს, და ბრძანებასა მისსა მორჩილებითა ისმენენ ჰაერი, ცეცხლი, უიანე! სიტყუა არის ძალი მღმთაებრივი. რომლისა შემწეობითა კაცი შეიქანა მეფედ ქტშყანისა!

მაგრამ, რადგანაც ჰაზრი გამოითქმის ნათლად მხოლოდ სიტყუებისა კანონიერად გაწყობითა, ამისთვის საჭირო არის, რომ კანონები ესე იკოდეს მწერალმა და შეურყეველად იგი ჰმმარობდეს მათ; თორემ დარღმევიტა მათითა ჰაზრი ბნელდება, ჰჭრება, იკარგება და მკითხველსაცა ესმის მხოლოდ რაღაცა სიტყუებში, გაუგებელნი, თითქოს უცნობისა ენისა.

ჰართულსა ენასა აქტს ერთი დიდად მოსაწონი თვსება, რომლისა მსგავსი იშვათად იპოება სხტათა ენათა შორის. თვსება ესე არის შემოკლება სიტყვსა ნათესაობითსა და მიცემითსა ბრუნვასში, მოსპობითა უკანასკნელის მარცვლისა, მაგ: „არსებისა, არსებასა“, ითქმის „არსების, არსებას“. თანდებულნი, ზედა, შინა. შემოკლებიან და გამოითქმიან: ზე, ში, მაგალ: „ქტშყანასა ზედა. სახლსა შინა“, ვიტყვათ: „ქტშყანასზე, სახლსში“; ამის გარდა, აქ მოდი, ვამბობთ: „აქმო“; „შენი არის, შენი არს, შენია“ და სხტანი! ესრეთი თვსება ენისა, რომელიცა სიტყვს შემოკლებითა—რასაკვირველია კანონიერად—არ შეჰსცვლის სიტყვს მნიშვნელობასა, აძლევს დიდსა სიადვილესა, მეტადრე ლექსის წერასში.

აი კანონები, რომელთა დარღმევა უეჭმლად ახდენს ენასა:

1) თვსება ჰტმნის ენისა მოითხოვს, რომ „ზედმესრული“ და მისი „არსებითი“, Прилагательное и Существительное, იქცეოდნენ ერთს ბრუნვასში და ერთს რიცხტსში. მაგალ: „კეთილი კაცი, კე-

* „ცისკარში“ დაბეჭდილია: „ქტშყანსზე“.

თილისა კაცისა, კეთილსა კაცსა, კეთილმან კაცმან და სხუანი.
„ზედწესრულსა“, თუ მოესპობა უკანასკნელი მარცვალი, მაშინ იც
გარდაიქცევა „ზმნისზედად“ და გადაეზმის თავის აქსედიტორ ნინ-
ნითა - ამით და შეიქმნება ვითარცა ერთი სიტყვა, **ფეხქმუნული**
ვასში მხოლოდ არსებითი ჰბრუნავს და ზმნის ზედა **სხუანი**
შეუცვლელად. მაშასადამე, აი კანონიერი თქმა:

კეთილისა კაცისა, ანუ კეთილ-კაცისა,

კეთილსა კაცსა, ანუ კეთილ-კაცსა,

კეთილმან კაცმან, ანუ კეთილ-კაცმან და სხუანი.

მწერალმან თვა უნდა ამოარჩიოს ამათში ის, რომელიცა უფ-
რო მოასწონს და უფრო შეეთვსება მისს სტილსა და ისე მოიხზა-
როს წერასში.

მაგრამ, არაოდეს არ ითქვის: „კეთილი კაცისა, კეთილი კაცსა.
ანუ კეთილი კაცმან“. მხოლოდ სომეხი კი ამ გუარად ლაპარაკობს
ქართულად და იმას მიეტყვება; არ მიეტყვება კი ქართველს მწე-
რალსა, რომელიცა ლაპარაკობს, ვითარცა სომეხი, როგორცა ვი-
ბილაეთ ამ „კრებულსში!“

2) ზ მ ნ ა და მისი უ ფ ა ლ ი უნდა იქცეოდნენ ერთს პირსში, ერთს
რიცხუსში და ერთს დროსში, მაგალ: „ის მოვიდა, ისინი მოვიდ-
ნენ“, და არაოდეს არ ითქვის: „ის მოვიდნენ“, ანუ „იმან მოვი-
და!“ მაგრამ ასეკი ჰსწერენ „კრებულსში“, როგორცა შემდეგ ვიბი-
ლაეთ.

3) თანდებულნი, „ზედა“, ანუ „ზე“. „შინა“, ანუ „ში“ მოითხო-
ვენ მიცემითსა ბრუნვასა; მაგრამ ჩუშნს აწინდელს მწერლობასში
ხშირად ვაკითხულობთ: „ჩემი ახალი სახლში მობძანდით!“—ქართ-
ველი კი იტყვს: „ჩემს ახალ-სახლსში მობძანდით“.

„ვიინე, გენაცვა“, მეტყვან გაწყრომით ჩუშნნი ქალები, „აგრე
როგორ დაჰსწერენ ახლანდელნი მწერალნი, მეტადრე გ: წ:—არა.
თქმუნმა მზემ, ვეგ მეტად დიდი „გამოგონება“ არის!“ (გამოგონე-
ბაც ახლად შემოღებულთა).

ნერწყუნეთ, ნეცა დიდის კრძალვით ეგსწერ აქა ამ კანონებსა.
რომელნიცა ზედ მიწევნით იციან მეხუთის კლასისის ღიმნაზისტებმა
და როგორ უნდა გამხილო თავ-მოწონებულთა ზოგიერთთა ბწე-
რალთა ამ კანონების მოხსენებითა? მაგრამ, გავჰბედე ესე მხოლოდ

სიყვარულისა-გამო ჩემნის ენისა, რომლისა სიწმინდით შენსა მსურს მე გულითა.

აი შეუდგეთ ჩემნცა იმ სამთა მგზავრთა სენეთისაჲცენ ნიქავალთა, რომელნიცა ყბედობისა-გამო დავეიწყე, და მოგეხსენებოდა პარაკი მათი, აღწერილი „ქრებულსში“ (№ 9 წიგნში) „მგზავრობის წიგნები“, სადაცა წაიკითხათ: „ყოველი კაცის მონაწილე, ყოველი თავად აზნაურის მონახვერე“.

ეს არის სწორედ სომხის ლაპარაკი, რადგანაც ირლტშვა პირტ-სლი კანონი ზემო ნაჩემნი, რომლითაცა ზედ-შესრული და მისი არსებითი უნდა იქტეოდნენ ერთ ბრუნვასში. განა შეიძლება, რომ ზედ-შესრული, „ყოველი“, იყოს წრფელობითსში და მისი არსებითი, „კაცის“, იყოს ნათესაობითსში? განა რუსულად ითქმის „Без-кни человек?“ ქართულადაც არ შეიძლება; და ჩემნს ენასზე გამოვა ასე: „ყოველის კაცის მონაწილე, ყოველის თავად-აზნაურის მონახვერე“. აი, როგორცა თვთ აეტორი მასვე ფურცელზე დიდად კანონიერად ამბობს: „დიდის და პაწაწის მოკეთე“.

მაშა, რათა ჰსწერს ერთს ადგილს სრულიად სომხურად და შემდეგ კი დიხს კანონიერად და თანახმად ენის თვსებისა? ცხადად ჰსჩანს, რომ აეტორმა ზედ მიწეენით არ იცის ღრამმატიკის კანონები, და ამის გამო ვერ გაურჩევია. ვერცა პირტშლისა უკანონოება და ვერცა მეორისა კანონიერება! ამის-თვს კიდევ ვიტყვ: დიდად საშიშია, რომ უკანონოება არ დაიდტას შემდეგთა-თვს კანონად ენისა, რადგანაც ბევრნი ჰსწერენ ესრეთჲმ დაუდგენელობით.

ენისა უკოდინარობა გამოჩნდება უფრო 3-ეს ფურცელ: სადაცა ამბობს: „კიკოლიკი არის წარმომადგენელი ამ დაძველებული და დამტვერიანებული ახალგაზდობისა“.

აბა, გავარკვიოთ ღრამმატიკულად წინა-დადება ესე?

კითხტა:

მიგება:

სად რის უფალი?
 ზმნა?
 ძიება? ესე იგი, ვინ, ანუ
 რა არის კიკოლიკი?
 ვისი, ანუ რაჲსა წარმომადგე-
 ნელი?

კიკოლიკი
 არის
 წარმომადგენელი
 დაძველებულისა და დამტვერიანე-
 ბულისა ამის ახალ-გაზდობისა.

მაშასადამე, აი რა გამოდის ქართულს ენასზე?

„კიკოლიკი არის წარმომადგენელი დაძველებულისა და დაძველებულია ამის ახალ-გაზდობისა“.

და სწორედ ასეც ლაპარაკობს ქართველი, ჰსწავლავს და უსწავლელიცა! ეს პირველი შესავალი სინტაქსისაა და უნდა იცოდეს მწერალმა?

10 ფურც: ჰსწერია „სტუდენტები დაგვიხვდა“. მკითხველო, არ ვაგონდება სომხური „ისინი მოვიდა“?

იმავე ფურც: „შავი სქელი წვერები გულზე გაფენილი“. განა რამდენი წვერი ჰქონდა კიკოლიკს? ქართველი ამას დიახ ადვილად ატყოდა: შავი სქელი წვერი გულზე გაფენილი!..

12 ფურც: „მე თავი გავაქნიე“. ქართულად ითქმის „თავი გა-
ვიქნიე!“ იქვე: „...ეს კაცი ან ქვეყნის მოკეთე უნდა იყოს, ან თვალთ
შაქცობით იმის შემპარავი...“ სრულებით ვერ გავიგია, რა უნდა
იყოს „იმის შემპარავი“?

იქვე „...თვალე-დაწკურული, ცხვირ წამორილი, სახე პირდაპირ
მასკა არის“. ვჰსთქმით, ავტორს დიდად უყუარს და ამის-გამო
ხშირად ამბობს მოთხრობასში, თვალე-დაწკურული, ცხვირ-წამო-
რილი; მაგრამ, „სახე პირდაპირ მასკა არის“, რას ჰნიშნავს? იქვე
„...ერთმანეთის გვარ ფიქრებმა უცბად გონება წამილეს...“ ამ სი-
ტყუტებმა ასე წამილეს მეცა, რომ სრულიად არა მესმის რა!

იქვე „...თავი უხვიროთ გავაქნიე...“

ნეტავი გვითხრას, ხეირიანად თავის გაქნივა როგორ უნდა?
მაგრამ ზოგიერთნი მწერალნი ხშირად ჰხმარობენ თათრულ-სიტყუ-
ტებსა, რომელთა მნიშვნელობა, ეტყობათ, სრულიად არ ესმისთ,
მაგალ: „უხვირო სახე“, „ხეირიანი სიცილი“, აბა რას ჰნიშნავს?
„ხეირი“ თათრულია, ქართულად—მოგება, სარგებლობა, შეძინება!
„ქომავ“ თათრულია, ქართულად—მიშველება, შემწე. ახლა მითოჰ,
ქომავ რათა ჰსჯობია შემწეს?

„ილბალ“, არაბულია, ჩუქნებურად ბედი; მაგრამ კი ჰსწერენ:
„ბედ-ილბალი“, ესე იგი „ბედი, ბედი“ და აბა, რა თქმა არის?
ახალი უნდა შემოიტანონ ის სიტყუა, რომლისა თანასწორი არ
იპოებოდეს ჩუქნს ენასში.

13 ფურც: „...ტბილი და ალერსიანი სიტყუებით, სკამი თა-
ვისი ხელით მომაწოდა...“

აქაც დაარღვია ის კანონი, რომელიცა ჰბრძანებს, რომ ზედ-შესრული და მისი არსებითი უთოოდ ერთად უნდა ჰბრუნვიდნენ: ქართველები იტყვან: „ტკბილის და ალერსიანის სეტყვით სულში თავის კელთ მომაწოდა...“

იქვე „... ბევრი არის იქ ასეთი ყმაწვილები...“ კიდევ გამოდის ისევ ის სომხური: „ისინი მოვიდა“. ქართულად კი ასეა: „ბევრნი არიან იქ ასეთნი ყმაწვილები!“ კანონია, რომ ზმნა და მისი უფალო იქცეოდნენ ერთს დროსში, ერთს რიცხტესში; ამის გამო ქართულად არ ითქმის „ყმაწვილები არის“.

საკურველია, ჩუნი ქართული ენა რათ გაასომხეს ასე უწყალოდ? მაგრამ მიზეზი ესრეთის ცუდილებისა შევიტყე დღეს „დროების“ № 44-ამ, რომელსშიაცა ვილაცა ჰსწერს, რომ „ახალი სტილი შემოდის“. ამ სიტყუამ უფრო გამაკვირვა და შემაწუხა. რათა ჰგონიათ ეს სტილი ახლად? ჰსწორედ ამ ენით ლაპარაკობენ თბილისის ბაზარსში სომხები, ურიები, თათრები და მოგვხსენებათ, თბილისის ბაზარი არ არის დღევანდელი შენობა? იქ ყოველთვის გაიგონებთ: „ბატონო, ერთი ჩემი ახალი სახლში მობძანდით?... იმან მოვიდა; ვაა, ერთი მოიტანე ცხენი ზედ დაეჯდე“. აბა რათ გინდათ ეს ენა?

ახალი სტილი ვერა-ოდეს ვერ შეჰსცულის ენის ბუნებითსა თვსებასა. მართალია, დროთა განმავლობასში ზოგი-ერთი სიტყუა, უფარგისობისა-გამო, ძუძლდება და აღარ იხმარება, მაგრამ ენის თვსება მყოფობს მარადის შეურყეველად. ენა არ არის მოგონებული ერთისა ვისგანჲ, რომ მეორესა შეეძლოს ძირიანად შეცულა მისი! შეისწავლეთ არა ბაზრის არეული ენა, არამედ მდიდარი, მშუძნეირებით სავსე ქართული ენა, რომელსზედაც ლაპარაკობს, რომელსზედაც ლოცულობს და რომელსზედაც დაჰმღერის ქართველი კაცი!

ხშირად ამბობენ აწინდელნი ჩუერალნი: „ხალხის ენაზედ ვჰსწერთო“. მაშ რა ენაზე უნდა დაჰსწერონ? მაგრამ, ეს კი უნდა ახსოვდესთ, რომ ხალხის ენა არის მხოლოდ მასალა შეუშუშავებელი; ვიდრე დაკვლოვებული მწერალი მასალასა მას არ გადაარჩევს, კარგსა უფარგისისაგან არ გაჰსწმენდს, არ გაამშუძნეირებს და დიდებულე-ბითა არ აღიყუანს სალიტერატუროს სამფლობელოსში; მერე, იმ გალამაზებულსა ენასა გაამშუძნეირებულის ფორმითა გადმოჰსცემს მოსაბმარებლად ისევ იმასვე ხალხსა, რომელიცა არის პატრონი

ენისა, და რომელიცა შეითვსებს იმას, ვითარცა საკუთრებას: და ამ სახით უმეტეს და უმეტეს მშტწნიერდება ხალხის ენა და მით უმეტეს ნათლდებაცა მისი გონება!

ესრეთ, დაკელოვნებული, მაღალ-პაზროვანი არსებობის მქონე ლებს კირსა, ქუასა, ტალახსა და აღმართავს დიდებულნი მის მის დგორცა: „მშტწნიერსა ტულიერსა და წა პეტრე-პავლეს გასაოცარსა ეკლესიასა! არხიტექტორი თავის კელოვნებით თუ არ შეეწია შენობასა, ტალახი დაჰშთება ისევე ტალახად! მწერლობას-შიაცა ჰსწორედ ასე არის.

განპვლო ათასჯა წელმა, რა პირტსლად ითქუა ქართულად: „მიწყალე მე ღმერთო დიდითა წყალობითა შენითა, და მრავლითა მოწყალეებითა შენითა აღბოცე უსჯულოება ჩემი!“ და რომელსა გლესსა არ ესნის ეხლაცა მარტივად და მშტწნიერად გამოთქმული სიტყუა ესე, რომელიცა ეკუთვნის იმავეს გლესის ენასა? თვთ ვეფხვის-ტყაოსანი რა არის, თუ არა იგივე სიტყუა ქართველის გლესისა, მხოლოდ ლამაზად განწყობილი და გამოთქმული? მაშასადამე, სიტყუასა უნდა გაწყობა, გაწყობასა ჰსწავლა, ჰსწავლასაცა უნდა შეეწეოდეს ნიჭი ბუნებითი! და ახლა, რა ვაჰქნნათ ჩტწნ, რომ ვერცა ე-თსა ამათგანსა ვერა ვაჰოებთ ამ შოთხრობასში?—დაიჯერეთ, არა-ოდეს არ იტყვს ქართველი: „საკუთარი ფეხებით ჩემ აზრზე დამდგარვიყავ!“

„ფეხებით პაზრზე დგომა“!!! ვინ ნახა? განა ამისმა დანწერმა უნდა შემოიღოს ახალი სტილი? ეს ხომ მასხარობა არის და დაბრეყტება ჩტწნისა ენისა?

17, 18, 19, 20 ფურცლებში „... ტკბილი და მეგობრული ყოფა-ქცევისა... ძმური მოკმედებით... ჩტწნი მხრის ყმაწვილეს..., უწინდელი ცხოვრებისა... დაუგუნურებით... უგუნური თავმოყვარებით... ბრძნული სიჩუბით... ხეირიანი მოკედლებით...“ და სხუანი.

სულ ერთი და იგივე შეცთომილება, ერთი და იგივე უპაზრობა ჰსწარმოებს მისგან, რომ არ არიან შეთანხმებულნი არცა ზედ-შესრული თავის არსებითანა, არცა უფალი და ძიება თავის ზმნასთანა! განა შეიძლება ასე წერა? აბა რა არის?... „აგრე ვიზამთო?“ მგონია იყოს აფხაზური; მაგრამ ჩტწნ რად გვინდა?

ესრეთის სომხის ლაპარაკითა სავსე არის ყოველი ფურცელი „კრებულისა“ და აღარ შევაწუხებ მკითხტმსლსა; მაგრამ, ახლა ვნა-

ხოთ, როგორ ესმის ავტორსა მნიშვნელობა ზოგიერთი სიტყვა?
22 ფურც: „... იმას გონება არაფრათ გაკვირს...“ ვინ გაიკვირს/
ვინ მიხტდება ამის ჰაზრსა?

მაგრამ, აი მაღალ-გონიერსა, დაკელოვნებულს ვეძიებ ვეძიებ ვეძიებ
გორ შეუძლიან გამშტმნიერება, გამდიდრება ენისა? ვინ ვეძიებს ვეძიებს
ოდენი შრომა, რაოდენი წყალება, მიიღო ავტორმა, ვიდრე იპოვ-
ნიდა შესაფერსა სიტყუასა ცოცხლად დახატვისათვის ჰაზრისა
თვისისა? აი რას ჰნიშნავს ახალი სტილი? ახლავი აღარა უჭირს რა
ჩტმნსა საბრალოსა ენასა, რადგანაც შეიმკო იგი ახალ-ახლითა სი-
ტყვათა: „აქყარტალდებოდა“! ვიშ, ამის სიმშტმნიერესა!—26 ფურც.

29 ფურც: „... კაროლი თავის ხლებულიანა...“

34 ფურც: „... უგნურების ღრემი“. ნუ გგონიათ რომ ეს იყოს
ბეჭედის შეცთომა; „უგნურება“ ბეგრს ადგილს ჰსწერია ახლის სტი-
ლის სიყუარულისა-გამო.

41 ფურც: „... კედელზე შემოასხვრტებენ... გარგვალეზულ
ცეცხლში... გამეხებულად იბრძვის... ჯერ გარიბალდის ფონი გასა-
ვალსა აქტს... იმას იმ დროს სჭიროდა კიკოლიკი... ხეპრული ახრე-
ბი... გული მოიყვანა... ამისთანა ხარიბუა... ხელი დაურეკონ... ძი-
რითადი აზრი... საიდაგან დაიმახსოვნებდა... თუ არ მოეცრუები-
ნოს...“ და სხტანი მრავალნი.

წერასში, ანუ ლაპარაკსში, უნდა შარადის ჰსჩანდეს, ანუ გო-
ნიერება, ანუ სულელობა კაცისა! მაგრამ, მართლად, ამ საბრალოს
მოთხრობასში რომ არა ჰსჩანს რა? სულელობა მაინც იყოს? ესეც
ერთი ნიჟია ბუნებით!

აბა, როგორ არ გაეცინოს კაცსა ამ მოულოდნელს სიტყუასზე?
...დილა აღრიანათ ა მანაგმა მომაყვირა“!!!..

77 ფურც: „... ავტანეთ მე და ჩეჰა ამხანაგმა...“ მართლად,
სასაცილოა, მაგრამ, მგონია, უფრო საწყუხარო იყოს!

ნუ თუ მართლად ამასა ჰსწერს ქართველი ქართულად? ნუ თუ
მართლად ჩტმნი ენა დაეცა ასე საშინლად, რომ სირცხვილადაც
აღარ მიაჩნიათ დაბეჭტდა ესრეთისა უგუნურებისა? რისაგან წარ-
მოსდგა სამწუხარო ესე მოვლენა? რასაკვირველია, მიზეზი არის ის-
ტორიული მომდინარეობა ჟამთა ვითარებისა, რომლისა დაწვრი-
ლებით გამოკტლევა წაგვიყუანს დიახ შორს; მაგრამ ეს კი ცხადია,
რომ ქართულსა ენასა აღარა ჰსწავლობენ, ანუ არ ასწავლიან გულს-

მოდგინებით, არცა ღიმნაზიასში და ალარცა თვთ სემინარია-
ში, ასე რომ ახლა იშვადმა ქართველმა მღვდელმა იცისა
ზედ-მიწევიით ენა თვისი; და უწინდელი დარბაისული, მბავლ-
გონებანი, მეტადრე ზრდილობიანი ლაპარაკი ქვეყნისა და ქვეყნისა
ალარსად ისინი! სამწუხაროდ ჩემნდა ყოველივე ქვეყნისა და ქვეყნისა
მაგრამ მაინც კი ჩემნის ენის გასომხება არ უნდა დამკვიდრდეს
ჩემნს მწერლობასში მწერლების უნიკობითა. აი ასე საგნებე-
ლია, როდესაც თავის-მოყუარება გადასცილდება საზღუარსა!
აბა, ეს მგზავრობა რომ არ დაებეჭდა ავტორსა, ვითომ რა დააკლ-
დებოდა ჩემნსა ლიტერატურასა? დააკლდებოდა მართო ერთი
რალაცა თხზულება, რომელიცა გამოაჩენს მხოლოდ უნიკობასა და
ენის უცოდინარობასა!

82, 83 ფურც:... აბა რა ქართულია? „ლაპარაკობს ზურგს
უკან“... „გიჟმა რაც უნდა ილაპარაკოს, ვინ მოუვლის თავს?“ რა
უნდა ეთქვა ავტორსა „ვინ მოუვლის თავს?“ აი კიდევ მწმენიერი
ახლად შემოღებული სიტყუა?: „...ჯანდაბამდინა კ გზა ჰქონია“.

„ჯაჰნაბა“ არაბულია, ქართულად ჯოჯოხეთი. ეტყობა ავტორსა
არ მოჰსწონს ჩემნი ჯოჯოხეთი და ამიტომ სიხარულით გადასუ-
ლა იგი მაჰმადიანთ ჯაჰნაბასში. რათა? განა ჩემნი ჯოჯოხეთი ვერ
დაჰსწუჟავდა ავტორსაცა, მის მგზავრობასაცა და თვთ კეკოლიკსაცა?

84 ფურც:... აი კიდევ სასიამოდ გასაგონი ლაპარაკი? „...მი-
ყვირეს მოზდილმა კავკასელმა სტუდენტებმა“. განა რუსები იტყ-
ვან: „Кавказский студент?“

86 ფურც: „...ჯერ უნივერსიტეტიდამ არ ჩამოსულა“. ჩემნი ვი-
ტყვთ: ჯერ უნივერსიტეტიდამ არ გამოსულა!

101, 102 ფურც: „...ზანტ ბაასში გაერთებოდენ...“

108 ფურც: „...ენიხობის ფონდმაც...“ ძლივს წმინდა ქართუ-
ლი გავიგონეთ!

119 ფურც: „...სამ სამი შაური მოაგროვეს გლეხის თავზე...“
გლეხის თავზედ შაურების მოგროვება, კარგი სანახავი უნდა იყოს!...
და მეტადრე „ჩაიკრიტინა“ უცხო რალაც არის!

131 ფურც: „...მელიქალას გული გადაჰყარა... უსაქმური მუ-
შები... ბოლოს რითაც იქმნა, დააღბო სალათა“??

ჰოო, აქ ეს სომხის ენა თავის ადგილას არის მოყუანილი. რა-
ღვანაც „დამბალი სალათა“ და მელიქ-ალა სომხები არიან, და რა-

საკვირფელია, ესენივე ადვილად შეიტყობენ ავტორის ჰაზრსა და აღზო საღათა... და უფრო ამ სიტყვას: „თვალ მოუხურავთ“!! უცხო ქართულია!

როგორ მოვიფიქრებდი, რომ იმერეთსში, სადაცა და ქართული ენა სიწმინდით, შეუწრველად შენახული, გამოხდებოდა მწერალი ასეთის გადარეულის ენითა? გაიგონეთ და დაიჯერეთ, რომ მხოლოდ მოხსენებული კანონების დარღვევასა მოაქვს ესოდენი შეცთომილება და დაბნელება ჰაზრისა!

142 ფურც. ახლა მოიხსენეთ *, კიკოლიკი როგორ ეარშეიყება ინსტიტუტიდამ გამოსულს ქალსა? „... თვალების გადაღლება ხშირად დაუწყო იმის გაგება“!! აი ეს არის პოეტუკურად გამოხატუა ეშხისა!.. „მყურე რაებს ვიზამ...“

152 ფურც: „... უნდოდა კიდევ უფრო გაეჯავრებინა იმის გულის დარღები“!!!

დარღების გაჯავრება სადაურია, ვინ ლაპარაკობს ასე?

155, 156 ფურც: „... ძველ კაცებს არ გუობენ იმ ცვლილებაში... იმას პასუხი ვეღარ უკვირდებოდა... დიდის ჯახბირით გასტანდა... მაშინ იყო სტამბის გაწამოწია“!!!

განსტმნებული შამირხანა, როცა გაიგონებდა ამისთანა უგემურსა ლაპარაკსა, იტყოდა: „მოდო და ლაზათი გაჰსწიე ამისთან!“ მართლად, აბა რა ჰქმნას ამისმა წამკითხავმა? იქნება კარგი ჰაზრიც იყოს, მაგრამ რომ არ გვესმის?

ვიცი, დიდი ხარაქტერი უნდა მწერალსა, რომელიცა ჰსძლევს თავის-მოყუარებასა, რათა დაინახოს' და უარ-ჰყოს შეცთომილება ზვისი! მაშინ, მართლად, შეიმოსება იგი ახლითა ძალითა და განათებს მწერლობასაცა ახლითა ნიკიერებისა სხვთა. მაგრამ ამას უნდა, ხარაქტერის გარდა, ცოდნაცა ენისა; თვარემ მართო სურვილი კეთილისა უსარგებლოა!.. იხმარეთ როგორცა გნებავთ, გინა ახალი სტილი, გინა ძქმელი, ოღონდ კი დაუტევეთ თავის-მოყუარება თქმნი და დაინახეთ შეცთომილება პირის-პირ ენისა, რათა გაზოსთქვათ ნათლად ჰაზრი თქმნი და მით მოჰსცეთ ქართულსა ენასა ნაყოფი კეთილი! ყოვლის მზრით ლაღადება ყვედრებისა ქართულის ენის წახდენისა-თვს უნდა გესმოდესთ!

* „ცისკარში“ დაბეჭდილია: „მოიხსენეთ“.

აბა, არ გებრალღებათ ჩემნი ენა? „... ორი თუშანი სტატიის დაწერა და მისო ფეხი!!“ 164 ფურც: „... ბლუქუნას კიკოლიკი ეზარებოდა... სალათა თავის გულს ასქდებოდა... ქუმყანა შტაქს მენაშენა ლესო...“

გიგლიჩიძე

186, 187 ფურც: „... ისინი ყოველთვის გამოვარგდებიან... ცივი ყინული...“ ეს რა აშმაფია? განგებ ხომ არ გვეპასხარება ავტორი? როგორ დადიჯერო, რომ იმას ენახოს სადმე ცხელი ყინული? ანუ რას ნიშნავს „გამოვარგდებიან“? „... აავსებენ თუ შავი, თუ დაზრდილებული ფიქრებით... შეიმალება თავის აზრის ტყავში...“

ალარას ვიტყვი, რა უკანონოდ არის ნათქვამი — „აავსებენ თუ შავი, თუ დაბნელებული ფიქრებით“; შაგრამ, ჰაზრის ტყავი და იმასში შემაღლა?? — არ ვიცი, არ მესმის; მხოლოდ ვგაგრძნობ კი, რომ უნდა იყოს რაღაცა მეტის-მეტე სიბრძნისა ბნელი უფსკრული, რომელს შიაცა სრულიად ვერასა ვახედავთ და მგონია, ვერცა თვთ ავტორი, რომლისა ჰაზრის ტყავი, ვინ იცის, იქმნება, როგორმე იყოს ან ვახეული, ან შერყეული!

ვითარცა ლამაზსა ტანსა უფრო გაალამაზებს შემკობილი სამოსელი და ჩემნცა მოგეწონს და შეგხარით მას, ეგრეცა გამოჩენილნიცა მწერალნი გვიხატუნენ ჰაზრსა, არა თუ მხოლოდ ნათლად, არამედ ლამაზის ქორშითაცა, და სიტყუაცა მათი მომდინარებს, ვითარცა წყალი, ხან მძიმედ, დიდებულების სიამაყითა, ხან დამშკვდებული, ვითარცა დაწყნარებით რომინება ქალისა, და ხან მქუხარედ, ვითარცა შეჰადრწუნებელი რისხუა! მაშინ, მსმენელიცა უნე ბლივთ მიჰსდევს სიტყუსა მის მდინარეობის ძალსა, გულით-გახარებული, გონებით-მიზიდული, ღონე-მიტაცებული, დაონებული!

აბა, ახლა წაიკითხეთ საზარელი კარტინა „დატანჯულისა საპრობილესში სიცოცხლისა“, რომელსაცა ავტორი ადარებს თავის ყოფნასა სვანეთში; წაიკითხეთ ნიჭი ავტორის ლამაზ სიტყუაობისა და თუ არ შეძრწუნდებით, მართლად, დიდი ვაყვაცობა მოგეწერებათ...

„სულ ერთი და იგივე მღუნე ბუტბუტი ესმის თავის გარე მორცხმულს კედლებს იქით: ესმის ერთი და იგივე თოფის ხრაკუნი... იმას ტანი თანდათან დაუმძიმდება“, „დადანჯებული გული ერთ გვაროვნებით ბეზრდება“ ... მაშინ „თვითონ დაწყვედულიცა იწყებს მოუსვენარს წრიალსა... ბერე მთელი ტანიც დაიწყებს გულთან შეხამებით ტოკვას“!!!..

ოპ, ოპ, რა საშინელებაა, მოუსვენარი წრიალი და მეტად რეგულთან შეხამებით ტოკვაა?!!

„...ტიენის ძაფები ეშლება და ბოლოს თუ გარეუ არ გამოეყვანა, ახალი აერი არ ასუნთქვე, თქვენი მტერი იმას მოუვიდეს, გონება შემეჩერებინა!... ერთი და იგივე კაცის სულში შეიძლება დენა“!!..

ახლაკი, მართლად დროა, რომ ავტორი გარეთ გამოიყვანოთ, ახალი ჰაერი ააუნთქოთ. თორემ თქვენნი მტერი, იმას მოუვიდეს!... და მე კი, მხოლოდ იმას მოგახსენებთ, რომ ქართულად არ ითქმის: „ვაე-ბა თოვლი“, ვაება არის კენესა, ტირილი. მწუხარება; ხოლო, „ვეე-ბა“, ნიშნავს სიდიდესა! რადეცა ზეპირად ნათქვამსა მიეტყვევა შე-ცთომილება, იმას არ მოუთმენენ მწერლობასში.

217 ფურც: „...ერთი მე შენ თუ არ გაგლახე, ღმერთიან ნუ ქნასო“. რა ეჭქმნა. სიცხესში ხომ არ პროტაგეს ჩქმნი ავტორი? რას ნიშნავს „გადღვიხარხარე“? ანუ „ეხადად გამოთქმულს კემზარიტე-ბას გვჯრდი შეუაროს“? ანუ „ამიერიდგან გადვიეცი თავს?.. თხელი პირის სახიანი... ასე ახურუშებული რომ დავინახე... ნუ თუ ხელი უნდა უშვას ამ საქმეს? ჩქმნი ახალ გაზდა ქალობა დაიძრება“... და სხტანი, და სხტანი.

კმარა. გვეყოფა, გავითაოთ: მე დავილაღე, მაგრამ მგონია, მკითხტმსლა უფრო მოჰსწყინდა, და ახლა დროც არის, რომ ავ-ტორს შევასხათ ქება ვალამაზებისა-თვს ქათულის ენისა და იმ სიტკბოებისა-თვს, რომლითაცა აღვყსენით, ვჭკითხულობდით რა მგზავრობასა სვანეთისაკენ

მაგრამ, სულ-გრძელო მკითხტმსლო! ჩქმსულებად გუაქჟს ქართველ-თა, რომ ბალიდამ გამოსვლის ეანს, მებაღემ მოგუართუას უწყავი-ლების კონა. მეცა ეგრეთ. გესალნებიო რა, მქსურს მოგართოთ სე-ედების გასაქარვებლად განგებ შენახული კონა. შეთხული ავტო-რისაგან, რომელიცა მშტმნიერის ქორმითა გეხატავს მალა-პაზ-როვანსა განზრახტასა თვსსა საქართველოს გასაბედნიერებლად! აი რას გვპირდება! საქართველოვ, კარგათ ვაიგონე! „ერთს ხეირიანს თესლს გავაგდებ ჩექს ხალხსში“!!!.. მა-დლობა ქართველებო, დიდი მადლობა!!! სხტა რალა გვინდა? გვიხა-როდეს, ნეტარება ჩქმნი აღსრულდა! ვიიშ, ჩქმნს ბედნიერებას!!!..

მაგრამ, ... მაგრამ, მოდით შევედროთ გ: წ:, რომ თავისი „ხე-

ირიანი თესლი“ გააგდოს ისევე თავის... თავის... რავეცი, სადღაცა
 ჰსურდეს, ოღონდ კი საბრალოს საქართველოს თავი დაანებოს, და
 შის კეთილ-განზრახვსა-თვის მოვახსენოთ დიდი მადლობა!!!
 ვგვრანობ, რომ დიდად შეგაწუხებ სულ-გრძელად მკითხველნი
 ვიცი, რომ გული დიდად შეგტყვივა ესრეთის დაცემისა-თვის ქარ-
 თულისა ენისა! მართლად, ნუ თუ ეს არის ჩემნი ენა, რომელიცა
 ესრეთ მდიდრად, ესრეთ ლამაზად და დიდებულებით ჰბრწყინავს
 ჩემს საღმრთოს წერილსში, ვეფხვის-ცუაოსანსში, ძმულთა და
 ახალთა ლექსებში და თუა სვანის სიმღერასშიაცა, რომე-
 ლიცა, ამ მოთხრობასში, ჰგდია ვითარცა მარგარიტი ნაოხარზე?
 რისგან მოხდა, რომ „საქართველოს ისტორია“ და „კაცია ადამი-
 ნი“ რამდენჯერმე წავეკითხე დიდის სიამოვნებით, და კიკოლიკის
 მგზავრობა მეჩემსა ესრეთ საზიზღრად? მაშ ამათ შორის, მართ-
 ლად, რომელი არის ქართული? არა, ეს მგზავრობა არის რალაცა
 მახინჯი, დაბადებული ავტორის გონებასში! ესოდენი შეცთომილე-
 ბა, ესოდენი უცოდინარობა ენისა, ესოდენი უპაზრობა, როგორ
 უნდა იპოებოდეს ერთს პატარას თხზულებასში? და უფრო ეს არის
 საკვირველი, რომ ასეთის გაბედვით, ასეთის გულ-დაჯერებით, ავ-
 ტორმა დააბეჭუდინა უნიკობა თვისი! მაგრამ უსაზღუტრო თავის-
 მოყუარება ასე აბრმავეებს მარადის კაცსა.

და ანუ თვთ რედაქციას რა ჰაზრი ჰქონდა, რა უხაროდა,
 რომ ჰბეჭდავდა ამას და არ შეიბრალა არცა მკითხველი და არცა
 თვთ ავტორი? უწინ ეს მაინც იყო, რომ ბერები მონასტრებსში,
 ეკლესიებსში მღვდლები და მეტადრე დარბაისლობასში ჩემნი ქა-
 ლეი, დიდად უფრთხილდებოდნენ ჩემს ენასა და ინახავდნენ შე-
 ურყველად მისსა კანონებსა და მისსა სიწმინდესა, ვითარცა საუნ-
 ჯესა. ახლა რედაქციის მეტი ვინლა დაგურჩა ენის მფარულად,
 რომ ესეცა ასე დაუდევნელად, გულ-შეუტკივრად, ჰბეჭდავს ყოველ-
 სა არეულად დაწერილსა? ჩემის ჰაზრით, რედაქციას აძევს მოვა-
 ლეობა, რომ სასტიკი ყურად-ღება მიიქციოს ჩემს მართლ-წერაზე-
 დაც და კანონიერად ენის ხმარებაზედაც, თორემ სრულებით უსარ-
 გებლოდ დაჰშთება ესოდენი მისი ღუაწლი, ესოდენი შრომა და
 მეცადინეობა დაცვსა-თვის სიწმინდით ჩემნისა ენისა.

1873 წელსა.

V. თარგმანები

(1824—1833)

ა ლ ლ ე ლ ო რ ი ა

დღესა ერთსა მაჰადინ სულთანმან იხილა სიმაღლით სასახლისა თვისისა ჰაბუკი და ტურფა ქალი. ესრეთმან მისმან ხილვამან ალაგზნო მის შორის სიყვარული და სურვილმან მის ფლობისამან ალაგსო გული მისი: ესე იყო უსაყვარლესი მეუღლა დიდისა ვეზირისა სულეიმანისა.

მასვე ეამსა ბრძანა სულთანმან ვეზირისა თვისად მოწოდებად, რომელსაცა მისცა მან ფარმანი (ანუ ბრძანება) და უბრძანა, რათა დაუყოვნებლად წარვიდეს და განაცხადოს იგი ერთსა ფრიად განშორებულსა სამფლობელოსა შინა თვისისა სახელმწიფოისასა.

დიდმან ვეზირმან მოიდრიკა თავი თვისი, გულსა ზედან დაიდგა ხელი ნიშნად მორჩილებისა და უკმოიქცა თვისისა მეუღლისად. რომელსაცა ესრეთ მსწრაფლად გამოესალმა, რომელ ფარმანი იგი დაშთა დავიწყებით ოთახსა შინა მეუღლისა თვისისასა.

და რა სულთანს მაჰადინს მოხსენდა ვეზირის წარსვლვა, მყისვე შიისწრაფა მისსა საცხოვრებელსა. ფათმა (მეუღლა ვეზირისა) არა მცირედ გაჰნკვირდა, იხილა რა ანაზღეულად მოსვლვა სულთნისა. გარნა ფათმამან წინაღიგრძნო საგანი მოსლვისა მისისა და განერთხა წინაშე სულთნისა და ძრწოლისა ხმითა წარმოსთქვა სიტყვანი ესე:

„ლომი შეურაცხყოფს ნატაცებსა მგლისასა; ნადირთა მეფე არა დააცხრობს წყურვილსა თვისსა წყაროითა მით, რომლისაგანცა უკვე უსვავს ძაღლსა“.

სულთანი, შემკრთალი ესოდენ მოულოდნელითა პასუხის მიღებითა, განშორდა და არლა ჰსთქვა არცა ერთი სიტყვავი.

და ვითარცა ვეზირმან არა იხილა თვისთანა ფარმანი, მოგონდა, რომელ დაუტყვე იგი მეუღლისა თვისისა ოთახსა შინა დაუყოვნებლივ უკმოიქცა სახლად და ჰპოვა ფარმანი; ხოლო ვეზირმან კვლავ კვალად სულთანისა ფერხსაცმელიცა*, რომელცა დაწვენილი და შიომოდა სულთანსა გამოსვლის დროსა.

ვეზირმან, ამის მხილველმან, არა ვითარითამე სახითა არა განაცხადა იქვენულება თვისი, წარვიდა, აღასრულა მიცემული მისდა ფარმანი იგი და, შემდგომად მოქცევისა თვისისა, მისცა სულთანსა ანგარიში წარმატებისა თვისისა. — ხოლო ვეზირმან ჰრქვა ფათმას, რომელ სულთანი ფრიად ჩემდა მოწყალე არს და მოწინააღმდეგე მშვენიერი სასახლე, რომელსაცა შინა გემართებს დაუყოვნებლივ გარდასვლად და გარდატანად მუნ ყოველთა სახლის შესამკობელთა და საქონელთა ამა სახლისაგან; ამისთვის გთხოვ, რათა გარდახვიდე მამისა შენისადმი მის დრომდე, ვიდრემდის სრულიად აღშენებულ და გაწყობილ იქნების ახალი ჩვენი საცხოვრებელი.

ფათმა არაოდეს არა იქვენულებდა სულეიმან ვეზირის სიყვარულსა ზედა; ამისთვის აღასრულა ნება მისი და წარვიდა მამისა თვისისადმი. ხოლო რა დასასრულ არღა იხილა რვა დღე მეუღლე თვისი და არცა მიიღო მისგან ანბავი, მაშინ მიეცა ფათმა დიდსა მწუხარებასა. ფათმისა მამასაც ფრიად უკვირდა ესრეთი ქცევა სიძისა თვისისა; ამისთვის წარვიდა მისად და ჰკითხა მიზეზი. უკეთუ გნებავს, — მიუგო ვეზირმან სიმამრსა თვისსა, — ძალვიძს ჩემზედა ჩივილი წინაშე სულთნისა.

„დიდო ხელნწიფევი! — ჰრქვა ფათმის მამამან და წარსდგა მაჰადინ სულთნის ტახტის წინაშე, — ვეზირმან მოიმიზდა ჩემგან უმშვენიერესი წალკოტი, დაფარული მტერთაგან დიდთა ზღუდეთა შორის. მან დაარღვია ზღუდე იგი, მოსწყვიდნა უმშვენიერესნი ყვავილნი, იგემა თვით უკეთილესნი ნაყოფნი და აწ უკმობრუნებს წალკოტსა ჩემსა, ყოველთა მშვენიერებათაგან მოკლებულსა!“

„მართლად იტყვი შენ, — ჰრქვა სულეიმან ვეზირმან, რომელიცა ეგრეთვე იმყოფებოდა სამდივანოსა შინა, — თუმცა ჩემთვის ფრიად საწუხარ არს განშორება მშვენიერისა ჩემისა წალკოტისაგან, გარნა მას შინა ვჰპოე ლომისა კვალნი, რომლისა გამო გადაწყვეტით

* τυφλοι (შენიშვ. გრ. ორბელანისა).

ვქსტევი, რომელ უმჯობეს არს, რათა მოვითმინო განშორება წა-
კოტისგან (თუმცაღა ვიცი, რომელ უიშისოდაც ვერ ვიცოცხლებ) ვიდრე მივქსტე თავი ჩემი მსხვერპლად ესოდენ შესაძრწუნებელისა მხეცისა მძვინვარებასა“.

შემდგომად ზათისა მღუმარებისა ჰრქვა სულთანსა ვეზირო! მიიქეც წაქოტსა შინა შენსა და ნურაისა გეშინის. მართალ არს, რომელ თუმცა ლომიან დაუტევა მას შინა კვალნი თვისნი, გარნა ვერა წარიტაცა ნაყოფნი და ვერცა ერთი ყვაფილი მას შინა ვერა დათრგუნა და განვიდაცა მისგან ფრიალ სირცხვილელულ“.

სიხარულით აღტაცებულმა ვეზირიან ჰსცნა ლექსი ესე, რომელიცა სხვათა მუნ მყოფთათვის დაჰშთა გამოცანად. მან კვალად წარიყვანა თვისად მუღულა თვისი ფათმა და, რა ჰსცნა მისგან სახელდობრივ, თუ ვითარითა ღონისძიებითა ჰსძლია სათნოებამან ფათმისამან ვნებასა ყოვლად ძლიერისა ხელმწიფისასა. ასწილ უმეტეს შეუყვარდა ფათმაი გულწრფელობით და აღზნებით, ვიდრე უწინარეს.

შილდა. 1824 წელი.

სამნი მეგობარნი

ნუ ერწმუნები მეგობართა შენთა, ვიდრემდის არ გამოცადო იგინი. მოავალნი გიმეგობრებენ*, ოდესცა ხარ მდიდარ და ბედნიერ**, დღეთა შინა უბედურებათასა და მწუხარებისათა—ფრიალ ცოტანი.

ვილასაცა ჰყვანდა სამნი მეგობარნი: ორნი მათგანი უყვარდა მას უმეტეს მესამისა, რომელსაცა გულ-სიგრილით ექცეოდა და ზოგჯერ იგიწყებდაცა, თუმცაღა ესე უკანასკნელი გულითად*** იყო მიქსდა მიზიდულ. ერთგზის**** მტერთა დააბეზლეს იგი და მიუწოდეს სამსჯავროსა შინა: „ჰე, მეგობარნო ჩემნო!—ჰრქვა მან,—ვინ წამოწყვდის თქვენგანი დასამოწმებლად სიმართლისათვის ჩე-

* თავდაპირველად დაუწერია: „მოავალთა ჰკოვბ მეგობართ“, შემდეგ გადაუხაზავს. ** ამის შემდეგ გადააზხულია: „და ცოტათა“. *** თავდაპირველად დაუწ.: „გულწრფელობით“. **** გადაზხულია: „დღესა ერთსა“.

მისა?—მე დამაბეზღეს და* რისხვა მკაცრისა მსაჯულისა შა-
შინებს*.

ერთი, დაბეზღებულისა მეგობართაგანი**, მასვე ექვსა მკვებულსა
შა, რომელ*** მრავალთა სხვადასხვათა საქმეთა გეგმუ-მყოფელსა
რულებს თხოვნასა მისსა. მეორე გააყვა სამსჯავროსა კარაშდის, მა-
რამა ჰაზრმან, თუ ვითარ უმოწმოს უბედურსა, შეაშინა იგი****
და უკუმოიქცა*****, ხოლო მესამემან, რომლისაცა დაბეზღებულ-
სა და საყვარელთა მეგობართაგან დატევებულსა არა აქნდა სრუ-
ლიად იმედი*****, მესამემან არა დაუტევია იგი: წინაშე სამსჯავ-
როსა წარსდგა ესე მასთან და ეუბნა დაბეზღებულისათვის *****
პლერად,—და მსაჯულმანცა ჰსცნა რა სიშართლე დაბეზღებულისა,
მიანიქა მას თავისუფლება და საჯილდოცა შესაფერად.

სოფელსა შინა ამას კაცსა ჰყავს სამნი მეგობარნი; მხოლოდ
სიკვდილისა ექვსა, ოდესცა უფალი მოუწოდს მას სამსჯავროსა ში-
ნა თვისსა, ჰსცნობს მათ კაცი: ქვეყნიურნი სიამენი, რომელნიცა
არიან კაცისა უსაყვარლესი მეგობარი, დაუტევებენ მას პირველ;
ნათესავნი და მოყვასნი გააცილებენ სამარისა კარაშდე და მოიქ-
ცევიან სახლად თვისად; ხოლო მესამე მეგობარი, რომლისათვისცა
არაფრად ზრუნვიდა სიცოცხლისა დროსა, არიან საქმენი კეთილნი:
მხოლოდ ესენი არა დაუტევებენ კაცსა, ესენი წარუძღვებიან მას
დიდისა მსაჯულისა ტახტისადმი, ესენი იმეტყველებენ მისთვის მკვერ-
მეთქველად და მხოლოდ ესენი მოუპოევენ მას წყალობასა და ჯილ-
დოსა.

პეტერბურის. 1832 წელს,
ნოემბრის 3-სა დღესა.

ნემენცურით რუსულად
გადმოთარგმნილიდამ.

* გადაზახულია: „შეშინის“. ** თავდაპირვ. დაუწ.: „ერთმან დაბეზღებულისა
მეგობართაგანმან“. *** ხელნაწერშია: „რომელი“. **** პირველი ვარიანტი:
„მარამა მუნ შეშინდა მოქმობითა უბედურისათვის“. ***** გადაზახულია:
„დაბრუნდა“. ***** პირველი ვარიანტი: „რომლისაც სრულებით არ აქნდა
იმედი დაბეზღებულსა“. ***** პირველად დაუწ.: „მისთვის“.

საქმეთა დამაგვიანეს პრალის ქალაქში აპრილამდის. თუმცა მუნ მყვანდნენ მრავალნი მცნობნი, რომელთა შორის ვპატივებდეთ ქრავალთა სიამოვნებათა, მარამა შინ—ჩვენს პატარა ქალაქში მცხოვრობდნენ უმეტეს შვიდისა კვირისა ლაშაში, ახალგაზდა ცოლი ჩემი, და მეცა მოუთმენელობით მსურდა ხილვა მისი. რა დაეპქორწილდით, ჯერ ასე დიდს ხანს არ დავეშორებოდით** ურთიერთს. ფანნი თუმცა ყოველს კვირას მიგზავნიდა წერილსა, მარამა წერილნი ესე, აღესილნი უნარნარესითა სიყვარულის გამოთქმითა, მწუხარებითა დაშორებისათვის და მალე ხილვისა სურვილითა, უფრო უმეტეს აღანთებდნენ ჩემ შორის მოუთმენელობასა ჩემსა. მუნ, მუნ, ოცდაათობემეტს მიღზე პრალითგან, აღმოსავლეთის მხარეს, მუნ მიმელოდა ნეტარება ჩემი, და ჰაზრნიცა ჩემნი*** მიისწრაფოდენ მუნ მარად ეამს.

ვისაც არა ჰყავს**** ლაქარდოანი თვალეზიანი, გრძელითა ქერა ზილფებითა, თვით სიყვარულსავით მშვენიერი***** ოცდაორის წლისა საყვარელი ცოლი, დედა ორთა ყმაწვილთა, რომელნიცა***** სიმრთელითა და შვენებითა, ვითარცა ამურნი¹, არიან აღყვებულნი; ვინცა შემდგომად ხუთის წლის მეუღლეობისა არა ეტრფის ამა სასურველსა სულსა ათასწილ უმეტეს, ვიდრეღა პირველსა დღესა ქორწინებისასა—იგი ვერა ჰსცნობს***** ჩემსა მწუხარებასა მამულისათვის ჩემსა.

მოკლედ ვჰსთქვა: ვიტანჯებოდი მოლოდებითა, და ოდესცა საქმენი ჩემნი შესრულდნენ, მაშინ სიხარულმან კინალამ ***** გამაგეცა.—სახლისა პატრონსა უთხარ, რომ მოამზადოს ანგარიში დანახარჯთა ჩემთა და გავიქეც მეგობრებთა და ნაცნობთა გამოსასალმებლად, ჰაზრითა მით, რომ ხვალ დილითვე უთოოდ გავემგზავრო.

* სათაურის ვერდით რუსულად მიწერილია: „Искуситель“. ** ამის შემდეგ გადაბახულია: „ჩვენ ერთმანეთს ჯვარის დაწვრთგან. ფანნი მართლად“. *** შემდეგ გადაბახულია: „ყოველსა წამსა მხარესა მუნ“ და სტრიქონის ბოლოს „ყოველსა წამსა“. **** ამის შემდეგ გადაბ.: „საყვარელი ოცდაორის წლის ცოლი“ და იქვე „ლაქვარდოანის“ ხუმით წერია—„ГОЛУСИ“. ***** ადრე დაწერილი ყოფილა: „ვითარცა თვით სიყვარული“. ***** ამ სიტყვის ადგილას თავდაპირველად დაუწერია: „აღყვებულთა“. ***** გადაბახულია: „მისთვის უბრალოდ ვიტყვი“. ***** ეს სიტყვა შესწორებულია, ყოფილა: „კინლა“.

რა დილა ვათენდა, სახლის პატრონი გამოცხადდა ჩემდა მტაბ-
 ლად თავის დაკრეფითა და გრძელის ანგარიშითა. რა დაუსწროდ
 მას, ვნახე, რომ ფული დამაკლდა, ასე რომ გზის ხარჯად არც
 მეყოფოდა; ამისთვისა დავაპირე მებანკირესთან თამაშისკენ
 ფულზე. უბეში ვნახე, არ იყო ბუმაენიკი. დავუწვდი კარს
 ჯიბეში, ყველა კუთხეში და ყუთებში, მარამა ვერსადა ვპოვე! და-
 მგეკარგა. იფიქრეთ, თუ ვითარ შევშინდებოდი. ბუმაენიკში იღვა
 თამაშუკი უმეტეს ათას ხუთას ტალერისა, და ესე ხუმბრობა** არ
 არის ამ სოფელში!

გადავზალე*** ყოველნი ჩემი ნივთნი, ათჯერ ერთი აღვილით-
 გან მეორეზე გადავაწყე: მარამა ბუმაენიკი ჩაიყლაპა. „როგორ მო-
 ვიფიქრებდი ამას!“—ვეუბნებოდი თავსა ჩემსა. „ასეთია ბედი კაცი-
 სი! ერთსა წამსაც არ შეიძლება მოსვენებით ყოფნა! **** მაშინ,
 როდესაც გგონია, რომ განთავისუფლდი ყოველთა შრომათაგან*****,
 მაშინ ერთბაშად ეშმაკი***** გამოძვრება***** და შენცა დაინ-
 თქმი*****. არა, ამა სოფელში არ უნდა არაარისათვის გაძნა-
 რულდეს ფრიად,—და ეს მით უფრო უკეთესია*****, რომ არ-
 ლა მოითმენ არცა ესოდენ შეწუხებათა და არცა ესოდენსა ტანჯ-
 ვასა. მე ესე არა ერთხელ გამომიცდიეს“*****.

კიდევ დავიწყე ძებნა, მარამა ვერსადა ვპოვე; ან დავკარგე და ან
 მომპარეს. რა ვქაჩა?... მახსოვდა*****, რომ წინა დღეს ამოვიღე
 ეს უბედური ბუმაენიკი და კიდევ ჩავიღე უბეში, სადაცა ჩვეულებ-
 რივ***** ვატარებდი... იმაში***** ეწყო ფანნის წერი-
 ლებიცა... მახსოვდა, რომ წინა ღამეს, რა ტანისამოსს ვიხდიდი,

* ამის შემდეგ გადახაზულია სიტყვები—„სახლის პატრონსა“ და ნაცვლად
 დაწერილია „მას“. ** ამის შემდეგ გადახაზულია „საქმე“. *** აბზაცის დასაწყის-
 ში გადახაზულია: „კიდევ დავიწყე ძებნა“. **** გადახაზულია ორჯერ: 1. „გგო-
 ნია, აჰ ძლივს“ და 2. „ჰფიქრობ, რომ, აჰა“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწე-
 რია: „მინოი“. ***** ამ სიტყვის წინ გადახაზულია: „მარამა“, შემდეგ კი
 „მასვე წამს“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „и, двернетя“. ***** თა-
 ვდაპირველად ამ სიტყვის ნაცვლად დაუწერია: „დაიკარგები“. ***** ამის
 შემდეგ გადახაზულია სიტყვა: „ანიტონ“. ***** ბოლოში გადახაზუ-
 ლია: „მე“. ***** თავდაპირველად ეწერა: „გგონია“. ***** ამის
 შემდეგ გადახაზულია: „მქონდა“. ***** შემდეგ გადახაზულია: „იღვა“.

ჯიბეში მედო ბუმაჯნიკი... სადღა ვეძებო? ვისაც საუფროდებოდა ხელში ჩემი თამასუქი, მაშინვე შეეძლო დაეხურდა ვეზი და ბოლოს შესწყდა მოთმინება ჩემი და დაუტყვევებდას თაბრუკი დამესხა. არავეინ** დამეწყველა აქაჰომდღა***. მისი კი დაუწყვე წყველა მთელს ქვეყანას****. ძნელს***** მდგომარეობაში ვიყავ.

დაკარგვა ესოდენისა ფულისა არა თუ მხოლოდ მიშლიდა მალე შინ მისვლასა, წიაღში სასურველისა ჩემისა სახლობისა, არამედ თითქმის მალარიბებდაცა *****. ფიქრი და მოქმედება სრულიად წამერთო. პაზრნი ერთი მეოცეზე უკნაურნი ***** ერთი მეორეზე უგუზურნი მომდიოდენ ***** ჩემს თავში. სასოწარკვეთილებამ შემიპყრა სრულიად *****. „უწინდელნო დრონო. სადა ხაოთ!“ — ვფიქრობდი თითქმის გაგიფეული. „მაშინ, რას წამს ინატრებდი, მაშინვე ეშმაკი შენ წინ გაოცხადდებოდა! რაი გნებაგს. მიბრძანე! რომლის უბედურებისაგან გსურს დაიხსნა თავი შენი: ალუთქვი მხოლოდ დამეორჩილო მას და ყოველი საქმეცა ***** ალგისრულდება. და რა, რა ურიგოა?..“ და მეცა სწოვოდ ესრეთს მდგომარეობაში ვიყავ *****, რომ ყოველსავე გაგებდავდი, ოლონდ კი მეპოვნა ბუმაჯნიკი. მაშინ მომაგონდა, რომ ერთის კვირის წინათ შეგებდი ერთსა ფოიად გასაოცარსა კაცსა, რომელიცა სახით იყო ეშმაკეულის გიაოისა. ტრინტელმა დამიარა ტანში. მაოაწა წყენამ ***** და სასოწარკვეთილებამ ესრეთ ძლიერ შემიპყრეს *****. რომ ვფიქრობდი: „ეჰ, რაც მოხდეს, მოხდეს! ვინც გინა იყოს კი — გინდ ***** კაცი ეშმაკის სახით,

* პიოველი ვარიანტი: „მაშინვე შევლო დაეხურდა ვეზი თამასუქი“ ** შემდეგ გადაბახ: „არ“. *** შედეგ გადაბახ: „მარსა“ **** შემდეგ გადაბახ. „მდგომარეობა ჩემი იყო საშინელ“. კვლავ — „ძნელ“. ***** თავდაპირველად დაწერილი ყოფილა: „მთელი იყო ჩემი მდგომარეობა“. * - ** ამის შემდეგ გადაბახებულია: „სრულ [ად] ვერც ვფიქრობდი. და ვეღარც ვმოქმედობდი“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „странна“ ***** სრულად ამ სიტყვის მაგიერ დაუწერია: გროვადებოდენ ***** ამის შემდეგ გადაბახებულია: „ძველი დროები სჯობდენ“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ რუსულად აწერია ძნელად ამოსაკითხი სიტყვა. ***** პირველად აწერია: „ვიმეოფებოდი“. ***** ამ სიტყვის ქვემოთ წერია: „дожда“ *** ***** გადაბახ. ამ სიტყვის პირველი ვარიანტი: „იყვნენ“ ***** ამ სიტყვის წინ წაშლილია: თუ“

ვინღ* ეშმაკი კაცისა სახით — ოლონდ მომიტანე ჩემი ბუნებრივი და შენი შევიქნები!*** არ მახსოვს, რომ ესრეთის უგუნურებაში*** ფეოფილფეო როდისმე.

ერთბაშად კარები დამირაკუნეს. „ვაიზე!**** ვსტუკვი... ჩემს გულში. ნუთუ ხსენებაზე ასე ადვილად ჰსწრდება, ნუთუ მართლად უნდა იხუმროს ჩემზედ?“... მიველ კარებთან; ჩემს ფიქრში მქონდა ის წითელკაბიანი, რომელსაცა ვსახავდი ეშმაკად და ჰსწორედ შეგონაცა, რომ მას შევხვდებოდი... და იფიქრეთ ჩემი გაოცება! მართლად რომ ის იყო. რა გავალე კარებო. შემოვიდა გამომცდელი***** და მცირედ თავის დაქნევით მომესალმა.

ვითარი იყო იგი

უნდა გვიამბოთ, თუ პირველად სადა და როგორ შემხვდა ხილვა ამა გასაოცარისა***** კაცისა, რომ მართლად არა ვეგონო ვისზე გიჟად.

ერთხელ სალამოზე შეველ ყაეახანაში, სადაცა ერთხელაც ვიყავ მის წინათ ერთსა ჩემსა მეგობართანა.— შეველ გაზეთის საკითხავად. მუნ პატარა სტოლზე, ორნი ღრმად ჩაფიქრებულნი, თამაშობდნენ ჰანდრაკს; რაოდენნიმე ყრწვილნი კაცნი, ფანჯარასთან შეგჯუფულნი***** სიციხარით***** ბასობდენ ცხოვრებისა***** შემდგომად სიკვდილისა და კაცობრივისა სულისა თვისებასა ზედა; ღაბაღი, ბებერსახოვანი კაცი წითელკაბითა*****, ზურგზე ხელბეჭეფობილი, დადიოდა წინ და უკან ოთახში. მეცა მოვითხოვე რუმეკა ლიკორი და დაეჯეგ გაზეთის საკითხავად.

ვერაფინ მიიზიდა გონება ჩემი ესრეთ ძლიერ, ვითარცა ამა წითელკაბიანმა. ვუმზერდი რა მას, სრულიად ვიფწყებდი, რასაცა ვკითხულობდი—ვიფიწყებდი ისპანიის ბრძოლასა, რომელიცა იყო

* გადაბახ. ამ სიტყვის პირველი ვარიანტი: „ანუ“. ** გადაბახ. ამ ორი სიტყვის ვარიანტი: „და მე ვარ შენი“. *** გადაბახ. პირველი ვარიანტი: „განწირულებაში“. **** გადაბახულია ვარიანტი: „ჩემდა“. ***** გადაბახულია ვარიანტი: „ვიფიქრე“. ***** გადაბახ. ვარიანტი: „მაცოფებელი“, რომელსაც ზემოთ აწერია—„Искуситель“. ***** გადაბახ. ვარიანტი: „უცნაურისა“, რომელსაც ზემოთ აწერია—„чуждака“. ***** გადაბახ ვარიანტი: „შეგროვილი“. ***** შემდეგ გადაბახ: „უბნობდნენ“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ რუსულად აწერია: „явления“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ რუსულად აწერია: „агровокрасный“.

მას დროსა ჩემთვის ფრიად სასურველ. ტანისამოსი მისი იყო რა-
 გორლაც არა კაცური. თვით მის სახეშიაცა, მოძრაობაში და მი-
 მოხედვაში* რაღაც უცნაური და ფრიად უსიამოვნო ჰქნნდა. ტა-
 ნად დაბალი, მხარბეჭვანიერი, თუმცა ჰქნნდა სახის^{სახის} სიწმინდე^{სიწმინდე}
 მოხუცებულად—ორმოცდაათ წლამდის,—მარამა და^{და} მარამა^{მარამა} მარამა^{მარამა}
 ვით, ვითარცა ბებერი**. შავი, ელვარე*** ქოჩოჩი ზოგან ჰქონ-
 და**** დაეარცხნულ და ზოგან აბურძგვილი. სახე ჰქონდა ყვითელ-
 მოშავო*****, ცხერი ქორის ნისკარტივით; ნიკაბი გრძელი, წვე-
 ტიანი და მოკავებული; (секулы) გამომშვერილი,—ყოველივე საზიზ-
 ლარი და საზარელი, განსაკუთრებით თვალები—შავნი, ანთებულ-
 ნი*****, თვალები, რომელნიცა დაუცხრომელად მოძრაობაში იყე-
 ნენ, მაშინ ოდესცა სხვა ყოველნი სახის ნაკვეთნი კი დამშვიდებულ-
 ნი გამოსთქვამდნენ თვით ჯოჯოხეთებრივსა (равнодушные). „ვინ
 არის ესე?“—ფიქრობდი მე,—ნასახიბაშია***** (инквизитор),
 ავაზაკთ ატამანია, თუ ბოშა—სახარობის თოკითგან გამომძვრალი.
 მგონია, რომ ქალაქის დაწვა, ყმაწვილის შამფურზე აგება*****
 ამასთვის იყოს შექცევა და ხუმრობა. არა ვჰმალავ, რომ მასთან
 მარტო ტყეში სიარულს არ მოვინდოვებდი არაოდეს. ამ კაცსა,
 ეტყობა*****, თავის სიცოცხლეში ერთხელაც არ***** გა-
 უშვინია.

მარამა შევჰსცდი. წითელკაბიანი ყურს უვდებდა ყმაწვილკაცების
 უბნობასა და რამდენჯერმე გაეცინა*****. მარამა, ლმერთო,
 დაგვიხსენ ესრეთის გაცილებისაგან! მის სიცილზე ტანში ვრიანტე-
 ლი მივლიდა. მეგონა სიცილის დროს თვით ჯოჯოხეთი იხსნებო-
 და*****. „ეს წითელკაბიანი,—ფიქრობდი მე,—თუ თვით
 სატანა არ არის, მაშ ეკუთვნის***** განსაკუთრებით ძეთა

* ამ სიტყვის ქვემოთ რუსულად წერია: „в минах“ (?). ** ვარიანტი: „მო-
 ხუცებულო“. *** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია „с глинян“. **** ვარიანტი: „იყო“.
 ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „желтого цвета“. ***** ამ სიტყვის ქვემოთ
 წერია: „выпячивающий“ ***** ამ სიტყვის რუსული შესატყვისი იქვე: „назад“.
 ***** შემდეგ გადაბზულია: „და შეწვა“. ***** ამის შემდეგ გადაბზ.
 „რომ“ ***** ვარიანტი: „არასოდეს“. ***** ვარიანტი: „გაილი...“
 ***** მთელი წინადადების ვარიანტები (გადაბზული): „ასე მეგონა (რომ)
 თვით ჯოჯოხეთი იხსნებოდა; ესრეთი საკუთრული მოძრაობა იწარმოებოდა (გა-
 მოხედებოდა; ამ გასაოცარის კაცის სახეზე ასეთი მოძრაობა შეიქნებოდა“.
 ***** ვარიანტები: „არის“ და „აქვით“.

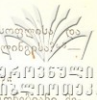
ჯოჯობეთისათა“. და იფიქრეთ, რა ვნახე?.. ერთი ფეხი მისი მარჯვენა, პქონდა როგორც ჩვენ, მართლმადიდებელთა კაცთა, სოლო მარცხენა – რალა კ კუნძსავით, ქვეშეთგან დაგრეხედილი ღრმადი ლული მახინჯურს წალაში შესაკრავებით. თუმცა მარაჟა ფეხსა ჰსდგამდა ფრიალ წყნარად*, თითქოს ეპარება რასჟო. ფულით რომ ეჩვენებინა მას თავი თვისი, მაშინ თვით ვოლტერნიც² შეიქნებოდნენ (СЕНТИМЕНТАЛИ)

ბრძოლა ისპანიისა სრულიად გავიდა ჩემის გონებითგან. თუმცა ვუმზერდი გაზე იებს, მარა ვერა რასა ვეხედავდი და სულ ქვეშ ქვეშ უყურებდი*** გასაოცარსა უცნობსა, რომელიცა სწორედ გულდაჯეობით მეგონა ჯოჯობეთითგან გამოსული.

ერთმა მოჩანდრაკე იავანმან, ერთბაშად გახარებულმან მოგებისათვის, შეჰსძახა: „ეხლა თქვენ ჰხსნა აღარა გაქვსთ****: წააგვივით!“ წითელკაბიანი მას დროს მიდიოდა სტოლის ახლოს****, შედგა, შეხედა ცეცხლებრივის თვალებითა ჰანდრაკსა***** და მასუკან მიუბრუნდა გახარებულს მოთაიშეს და უთხრა: „თქვენ შემცდარხართ*****. შემდგომად ორჯელ პაიკის წაწვიისა, თქვენ თითონ მაშნათი იქნებით“. გახარებულმა მოჩანდრაკემ გაიცინა მოგებაზე დაჯერებულის სახით, ეგორემ თავი გაიქნია, რომ არსად ეგონა შევლა*****, მეოც დაფიქრდა, წასწია პ[ა]იკი... და მართლად მესა ეხევი***** მაათი***** უყო ტყუილად გახარებულსა.

მის შორის, ოდესცა მოჩანდრაკენი კიდევ ემზადებოდნენ და სხმიდნენ პაიკებს სათამაშოდ, ერთმან ყაწვილთა კაცთაგანქმან.***** ფანჯარასთანა მდგომარეობამან. უთხრა წითელკაბიანსა: „თქვენ, ბატონო, სულ გეცინებათ. ჰსჩანა*****, რომ ბაასი ჩვენი თქვენც განსაოცნებსთ*****. მარამა თქვენ სიცილზე

* ვაოიანტი: „მარაჟა არა კოკლობდა და ფეხსა ჰსდგამდა...“ ** თავდაპირველად დაუწერა: „ქეოდსავით“ *** ამის შემდეგ, წაშლილია „ამა“. **** გადაბახულია „თქვენ“. ***** თავდაპირველად ყოფილა: „წითელკაბიანი მას დროს სტოლის ახლოს კლიდა“. ***** ან სიტყვის ნაცვლად თავდაპირველად დაუწერია: „თაიშობასა“ უფრო ამის შემდეგ გადაბახულია: „თქვენ თითონ ხართ მათი“. ***** გადაბახულია პირველი ვარიანტი: „იქნებულებითა ნიშნად მოგებაზე“. ***** გადაბახ „პაიკის წაწვიას“. ***** ტექსტშია: „მაათი“. ***** ათს შემდეგ გადაბახ „მდგომარეობან“. ***** სიტყვის პირველი ვარიანტი: „გეტყუიბათ“. ***** ეს სიტყვა თავზე აწერილია ოუთულ სიტყვას „განახარეთ“.

გეტყობათ*, რომ წინააღმდეგისა პაზრისა ხართ** სოფლისა და
 საუკუნობისათვის***. გიკითხავსოა თხზულება შელღინგისა?—
 „მიკითხავს“ — მიუგო წითელკაბიანი.

„მაშა თქვენის ღიმილითა რაი უნდა გამოჰსთქვათ?—
 —ესე, რომ თქვენი შელღინგი არის იახვილგონიანი მი-
 ლეკაე****, რომელიცა ოცნებათა თვისთა ჰრაცის ჰეშმარიტებად
 მხოლოდ ამით, რომ ვერ ვინ პასუხუვებს სხვაგვარად*****, თუ არ
 ესრეთითავე ოცნებითა, რომელთა თანაც საპირო რის კვალად უფრო
 უმეტესი მახვილგონიერება. ფილოსოფოსნი, როგორც იყვნენ, ის-
 რეთნივე არიან. ბრძანა ბაასობენ ყუვილთა ფეროვნებაზე*****,
 ყრუნი გარმონიაზე. მაკედონიის მამაცს† თუ დაჰსცალებოდა. ბო-
 ლოს მოინდომებდა კიბის მიღვას მთვარისადმი, რომ ეგებ ისიც
 დაეპყრა. ესრეთნი არიან ფილოსოფოსნიცა: არა კმაყოფილ არი-
 ან რა სამზღვრითა მით, რომლისა გარეშე ვერა გაჰსწვდების გო-
 ნება*****, სიბრძნითა თვისითა ფრიად გადაჰსჯარბობენ“.

ესრეთ უბნობდა წითელკაბიანი. აჰსტყდა ბაასი: ყმაწვილ-
 თა კაცთა უფრო უმეტეს დაიწყეს სიცხარითა უბნობა თვისი. მა-
 რამა იგი აილო გაერია მა... ლაპარაკში, აილო შლიაბა და წავიდა.
 მის თამით***** ველარსად ენ. ხე. მარამა მისი გასაოცარი
 სახე, ჯოჯოხეთებრივის ნაკვეთებითა, დაჰშთა ჩემს გონებაში. შე-
 შინოდა***** და ახლა კი. სრულები, მოულოდნელად, იდგა
 ჩემ წინა, ჩემს ოთახში.

„უჰაკრავათ, — მითხრა მან, — თუ დაგიშალეთ რამე ჩემის მოსვ-
 ლით. მგონია, თქვენ ხართ უფალი რობერტ ფონ... განა?“
 „დიახ, სწორედ“, — მიუგე მე.
 „რითა დამიმტკიცებთ მაგას?“
 „ეს რა უცნაური კითხვაა! — ვიფიქრე მე; უეჭველად, ეს რომელი-

* პირველი ვარიანტი: „ღიმილი გამოაცხადებს“. ** პირველი ვარიანტი:
 „თქვენ ხართ სრულიად წინააღმდეგისა პაზრისა“. *** ამის შემდეგ გადაბ.ზ: „სრუ-
 ლიად წინააღმდეგისა პაზრისა“. **** ამ სიტყვას ბოსდეს ფრჩხილებში: „იიატ“. *****
 გადაბ.ზულია ფრაზის პირველი ვარიანტი: „არვის ძალუმს პასუხფოს
 მას სხვაგვარად“. ***** ამ სიტყვის ზემოთ წერია: „ТУСЯМ“. ***** შემდეგ
 გადაბ.ზ: „ფრიად“. ***** შემდეგ გადაბ.ზ: „ვერსადა“. ***** შემდეგ გა-
 დაბ.ზ: „მე“.

მე პოლიციის ჯაშუშთაგანია“. ჩემს სტოლზე ეგდო ნახევარგახეული პაკეთი: ავიღე და უჩვენე მასზე დაწერილი გვარი ჩემი.

„დიახ კარგი, — პრეტვა მან, — მარამა თქვენ ხართ ასეთი გეგუნი? რომელიცა არის* თითქმის ყოველად საზოგადო: გერეხლოქიქი თქქუ გრისისა და პოლშის ყოველთ კუთხეში არიან ფრიად მრავალნი მაგ გვარისანი. არ შეიძლება, რომ სხვა რამე დამტკიცება წარმომიდგინოთ? მე თქვენდა საქვე მაქვს. მე თქვენდა გამოგზავნეს“.

„მოწყალეო ხელმწიფე! მიუხე ზე, უკაცრაფათ, მე ეხლა არა მცალვიან სხვათა საქმეთაოვის**“. ვემზადები სამგზავროდ და მეც საკუთრივ ბევრი საქმე მაქვს***, რომელთაცა უნდა გარიგება. სხვებრ, მგონია, თქვენ შეჰსცდით და არა მე გინდივართ, არამედ სხვა ვინმე. ამისთვის, რომ მე აქაური არა ვარ და არცა ასეთი საქმე მაქვს, რომ სხვას ვისმე ვეჭირებოდე“.

დაშტერებით**** გამშინჯა თავითგან ფეხამდის და ჰსთქვა: „მართლა?“ და უნდოდა გასვლა, მარამა ცოტად დაფიქრდა, შედგა და დამიწყო კიდევ ლაპარაკი:

„მგონია, თქვენ გაქვსთ აქ, პრაგაში, სავაქრო საქმენი? თქვენი***** ხომ არ არის ძმა, რომელიცა ჰსცხოვრებს ...ში და იმყოფება ცუდს გარემოებაში, რომ მოელის გაკუტრებას?“

ერთბაშად ავენთე ასე იის მოულოდნელის კითხვით, ამისთვის რომ ჩემის ძმის ცუდი მდგომარეობა ჯერ ერთმა სულმაც არ იცოდა, მისა და ჩემ გარდა. ამ დროს გამომცდელმან გაიცინა ასე ბოროტურებრ, როგორც თვით ბელზევულმან⁶.

„ხელმწიფეო ჩემო! თქვენ კიდევ ჰსცდებით*****, — მიუხე მე. — მართალია, რომ მყავს მე ძმა, და არა მარტო***** ერთი, მარამა არცა ერთი პათგანი არც კი ჰფიქრობს გაკუტრებისათვის და არცა მოელის მაგგვარს საშიშსა რასმე საქმესა“.

„მართლა?“ — წაოიბუტბუტა გამოჰცდელმან და მისნი ძენებრნი, მკოელნი***** სახისა ნაკვეთნი შეიქმნენ კვალად უძრავნი.

„ხელმწიფეო ჩემო!“ — უთხარ მე რომლისამე წყენით*****.

* პირვე ვარიანტი: „შეიძლება“. ** შემდეგ გადაუხა: „მე“. *** გადაბახული ვარიანტი: „ჩემი საქმენიცა ბევრნი მაქვს“. **** ამ სიტყვას თავზე აწერია: „Пол-СТАЛЬНО“. ***** შემდეგ გადაუხა: „ძმა“. ***** პიოვ. ვარიანტი: „შეჰსცდებით“. ***** პიოვ. ვარიანტი: „მხოლოდ“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „СМ-ЗНИИ“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „Дисада“

ამისთვის რომ ფრიად არ მიამა სხვისაგან სმენა ჩემის ძმის საქმეთა და-
ლართულობისათვის. და მეცა გეშინოდა, რომ მანქანურბრებენ წი-
თელკაბიანის თავმან აქაც არ გამოაცხადოს, როგორც განდ-
რაკში, თუ ვის მხარეზე არის სიმაართლე. — ხელწიფთაქმის მხარე
შეველად* არა იქ წარგზავნეს, სადაცა საკირაქმის მხარე
რავათ, რომ ვთხოვთ მალე გამომიცხადოთ** მიზენი თქვენის
მოსვლისა. მე არა მცალიან, — ერთი წამიც არა მაქვს თავისუფალი...“

„მოითმინეთ ცოტას ხანს მაინც, მიპასუხა მან. მე უნდა გელა-
პარაკოთ ზოგიერთს მძიმე საქმეზე. თქვენ, გეტყობათ, პსწუ-
ხართ რიღასთვისაც***, — როგორღაც შეშლილნი**** ხართ. ხომ
არა შეგმთხვევიათ რა უსიამოვნო რაიმე? თქვენ აქ ხართ უცხო
კაცი. თუმცა, მართლა, არც მე ვარ აქაური და ორი კვირის მეტი არ
არის, რა პირველად ვნახე პრაგა; მარამა ესე ნუ დაგაბრკოლებსთ
ჩემთანა გულწრფელობაში: მე ყოველწივე გამოსადგვი ვარ*****,—
მქონან***** ღონისძიებანი... გამომიცხადეთ. თქვენს სახეზე გეტ-
ყობათ, რომე ხართ პატიოსანი კაცი. ფული ხომ არ გეკირე-
ბათ?*****“

ამ დროს კიდევ გაიცინა, ესე იგი*****, მოუჭირა კბილები და
გააღო პირი—სწორედ***** თითქოს სულს შეგვარებოდა. უმეტეს
და უმეტეს ეავი შემდიოდა თავში. ვუმზერდი კოქლსა მის ფეხსა
და როგორღაცა (сугверный) შიში მაწუხებდა*****. მსურდა რა
მალე მომეშორებინა თავითგან***** საშიში ესე სტუპარი.
უთხარ მას, რომ ფული არ შეჭირება. — „სხეებრ, — ვპსთქვი მე, — თქვენ
ასეთის დიდსულოვნობით მიცხადებთ***** სამსახუ-
სა*****, რომ ვალად ვრაცხ, რათა ვპსცნა სახელი თქვენი.
ვთხოვთ მიბრძანოთ...“

„სახელი ჩემი არარად გამოვადგებათ და არცა შეეხების ამ საქ-

* ამის შემდეგ გადაბახ: „წარგზავნენა“. ** პირვ. ვარ: „მოვიტოვო თქვენგან
მალე გამოცხადებას“. *** პირვ. ვარიანტი: „რადაზედაც“. **** ამ სიტყვას ზე-
მთო აწერია: „при[с]троении“. ***** გადაბახ. ვარიანტები: „საქმის შევლა შე-
მიძლიან“ და „გამოვადგებით“. ***** პირვ. ვარ: „მაქვს“. ***** გადაბახ
ვარიანტი: „დაჭირება ხ-მ არა გაქვსთ ფულში?...“ ***** გადაბახ. პირვ. ვარიან-
ტი: „ანუ“ ***** შემდეგ გადაბახ: „ისოც“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ
აწერია: „безпокои“. ***** შემდეგ წაშლილია: „ესე“. ***** ამ
სიტყვას ზემოთ აწერია: „предлагает“. ***** შემდეგ გადაბახულია
„თქვენთა“.

მეს. მე მიწოდებენ დემონად⁶. ახლა რა? როგორ გგონიათ სახელი ჩემი გყოფნითა ჩემთახა გულწ-ფელად?⁷

„დემონად?“ წაპოვიდახე⁸ მე და ასე ძლიერად ავირევე, რომ არღა ვიციოდი, თუ რაი მეტყვა. ვერ მიმხედარვითყვე. მეხუ⁹

ამ დროს დამირაქუნეს კარები. შემოვიდა სახლი¹⁰ მომეტანა პოჩტითგან წერილი. რომელიცა მე გამოვართვი.

„წაიკითხეთ.— მითხრა მე წითელკაბიანმან. ჩვენ შემდეგაც შეგვიძლიან მოვილაპარაკოთ წყოილი :გე უნდა იყოს პატივსაცემის¹¹“ და საყვარელის თქვენის ფანისაგან¹².

შიში უფრო და უფრო მეპატებოდა! ძნელს მდგომარეობაში ვიყავ.

„ეხლა იცითა?“— მითხრა კვალად წითელკაბიანმა თვისის¹³ მომაკვდინებელის ღიმილით: „იცითა, თუ ვინა ვარ მე და რაი მსურს თქვენგან¹⁴“

კინაღამ არ წარმომცდა: „შენ ხარ სატანა და ვსურს ჩაიშტება-რუნო საბრალო ჩემი სული!“ მარაჲა არა ვჰსთქვი, - ლომ სულელად არ იერევენებინა თავი ჩემი.

„გეტყვით უფრო უეტესს. მითხრა მან. თქვენ მიღიხართ კ...ში (И ЧУЖИМ КСТАТИ). მეც უნდა გავიარო იმქალაქზე არ ინებებთ ერთად წასვლას? მე მივალ ხვალ და ჩემს კალასკაში თქვენთვისაც ადგალი იქნება.“

მადლობა უთხარ და უპასუხე, რომ მე¹⁵ დილიდანში დავიკირე ადგილი.

აქ შეიკუმუხენა წარბები და მიოხრა: „რა არ-ს¹⁶, ბატონო? კაცი თქვენ ვერას რაში დაგიყოლიებთ! სწორედ გეტყვით. ფრიად მსურდა გავლაზე მეხილვა თქვენი ყჰაწვილები, ლეოპოლდი და აგვისტო! ნუთუ ეხლაც ვერ მიმხედარხართ, თუ¹⁷ ვინა ვარ მე და რაი მსურს?¹⁸ პითხარით ჰაინც რამე; ნება მომეცით¹⁹ რომე გაჩვენოთ²⁰ სამსახური ჩემი...“

⁶ პირვ ვაჰიანტი: „შეკვირეუე“. ⁷ თქვდაპირველად დაუწერია: „თქვენის“. ⁸ თქვდაპირველად: „თავის“. ⁹ თქვდაპირველად: „ფრიად ამადლობთ, უთხარ მე“. ¹⁰ თქვდაპირველად: „როგორია“. ¹¹ არის შემდეგ წაშლილია: „მე“. ¹² ამის შემდეგ რუსულად წერია: „...| ПИСЬМОН“. ¹³ შემდეგ წაშლილია: „შემთხვევა“. ¹⁴ თქვდაპირველად: „გამოვიცხადოთ“.

„ეჰ, აგრე იყოს!—უთხარ მე ბოლოს. თქვენ თუ ხართ ჯადო“,
მაშა მიშველეთ ჩემს მწუხარებაში. ბუმაენიკი დაიქარგა და სი-
ცი სად ვიპოვნო...“

„აბა ბუმაენიკი! რა დიდი საქმეა! არა შეიძლება, **მეცხეველი
ბიბლიისევეს**
სხვა რაიმე ურეტესით...“

„არა ბუმაენიკი არის ძვირფასი ჩემთვის, არამედ თამასუკი
ათას ხუთასის ტალერიაა, რომელიცა იღვა მასში. მიოჩიეთ. თუ
რაი ვქმნა?“

„როგორი იყო ბუმაენიკი?“

„მომწყანო, ნაპიოებზე აბრეშუმით ნაკერი, ჩემის ვენზილით.
ჩემა ცოლმა გამოიეთა.“

„მაშა თქვენის ცოლის ხელსაქმე“ უფრო უძვირფასესია ათას
ხუთას ტალერზე განა?—*** კიდე გაიცინა და მიჩვენა ეშმაკეული
მეგობრული სახე; შემდეგ ჰსთქვა: „ადრევე მეტყოდით მაგას! ო-
საკურეელია უჩემოდ არ შეიძლება მაგ საქის გაიგება. რას მომ-
ცემთ, რომ თქვენის დანაკარგის შავიერი მოკიდოუნოთ?“

ამ დროს ასე მკვირცხლად და გასაოცრად**** მეპოძნებდა, რომ
თითქოს ელოდა, რომ მეთქვა: მოგცემ ჩემს სულს! მარამა, მე დაე-
ჭფიქრდი რა და ვერა ვპბედავდი პასუხის ძიგებასა, მაშინ იმან
ჩაიყო ჯიბეში ხელი და ამოიღო ჩემი ბუმაენიკი.

„აჰა,—სთქვა მან.—მიიღეთ საუნჯე თქვენი ათას ხუთასის ტალე-
რით და ყოველივე რაიცა გეკუთვნისთ.“

„მართლაა?—წამოვიძახე****,—საიღამ ჩავივარდით ეგე?—
გავშინჯე რა ბუმაენიკი, ვპპოე ყოველივე სრულებით და კინალამ
არ გამაგივა სიხარულმან.“

„გუშინ, სადილის უკან,—ჰსთქვა მან,—მოგდიოდი მოლდავის
ხილზე, ვნახე ბუმაენიკი და შევინახე.“

— „მართლა, მას დროს მეც იმ ხილზე გავიარე. მახსოვსცა,
რომ ამოვიღე ბუმაენიკი, მარამა ჩავიღე კიდევე ჯიბეში...“

* თავდაპირველი ვარიანტი: „თუ თქვენ ხართ ჯადო“. ** წიშლილია: „ხელ-
ნაკერი“. *** ამის შემდეგ წ. შლილია: „მართალია თუ არა?“ **** ამ სიტყვას
ხემოთ აწერია: „ყუ.უიო“. ***** პირველად ეწერა: „შევეკიველ“.

„უთოოდ როგორმე გაგვარდათ. ერთს საათამდის* ვიდექ მას-
ვე ადგილს ხიდზე და ვიყურებოდი ყოველს მხარეს, რომ ვგებ მობ-
რუნებულყო ვინმე საძებნელად, მარამ არაფერი გამოცხადდა და
შეცა წაველ შინ. გავშინჯე რა წერილნი შესატყობლად, მათგან
ეკუთვნიან, ენახე, ერთში ეწერა თქვენი სადგომიცა*^{მისთვის მქრქ}
დაბირ მოველ თქვენდა. გუშინაც ვიყავ აქა, მარამა არა იყავით
თქვენ შინა“.

ღმერთო ჩემო! კაცის სახე როგორ მომატყუებელია! ახლა ჩე-
მის დემონის საკოცნელადაც მზად ვიყავ. ყოველივე, რაც კი
შემეძლო მადლობა გამოსაცხადებლად, ყოველივე უთხარ. როგორც
უწინ ვაჭუხდი, ისე ეხლა მიხაროდა. მარამ მან არაჩაი მოინისმინა.
„მომიკითხეთ თქვენი ტურფა ფანნი, მითხრა მან. მსურს თქვენთვის
ბედნიერებითი მგზავრობა. როდისმე ენახავთ ერთმანერთს“. — ესე
ჰსთქვა და გავიდა.

გასაოკარი კაცია! სწორედ მოჩვენებასავით გამომეცხადა.

დაბრუნება და მისვლა**

ყოველივე მქონდა მომზადებული წასასვლელად***. სახლის პატ-
რონს უყავ ანგარიში****. ჩემა ბიჭმა აიკიდა პატარა ჩემი ჩემოდანი
და წინ წამიძღვა. მარამა კიბეზე, სრულიად მოულოდნელად, შემ-
პხვდა ჩემი ძმა—იგი, რომლისა საქმეთათვის ვიყავ მოსული***** მე
პრაგას.

რასაკურველია, რომ მაშინვე დავშალე წასვლა. შევედ რა ჩემს
ძმასთან ჩემს ოთახში, ეპსტან დიდის სიამოვნებით მისგან, რომ ცუდ-
ნი მისი მდგომარეობანი შეიცვალნენ მისთვის კეთილად. თუმცა ერთს
ადგილს დაეკარგა დიდი თავნი, მარამა მეორეში უფრო უმეტესი
მოეგო; და მისთვის თვით მოვიდა პრაგაში კარგათ საქმეთა გასა-
რიგებლად. „ეხლა მოსვენებითა ვარ,— მითხრა ძმამ,— მარამა ნეტა-
ვი იცოდე, თუ რაოდენი მოვითმინე! სიმწარე, შეწუხება, სასოწარკ-
ვეთილება— მგლეჯდნენ მარად წამს. არა, ახლა აღარ დავსტანჯავ

* პირველად ეწერა: „დიდი ხანი“. ** ამ ქვესათაურს ხემოთ აწერია: „Одна-
нимъ пути“. *** თავდაპირველად: „მოვემზადე წასასვლელად. წასვლისათვის“. ****
გადახებულია: „გავეუსწორდი“. ***** თავდაპირველად დავწერია: „მოველ“

ჩემს თავს: გამოვესალმები ვაქრობას. ფულს გავქსცემ ხარვეზებით და ვიქმნები კმაყოფილ მცირედითაც. ესე ჰსჯობს ყოველ დღე შინით ცხოვრებას: დღეს ატრიალებ მილლიონებს და ხვალ კი ხარვეზობა და მტყუანი.* ახლა მოველ პრაგაში, შენდა** მატყუარაა კმელად, საყვარელო ძმაო, და რათა მკა გავფრიგდე ყოველ ფრთოვანის მერკურის? მოსამსახურეთა*.

შეც უნდა შეუანტალა მასთან ქალაქში. მარამა ჩქარა კი შემაძცნია, რომ ვჰსწუხდი შინაურებისათვის. ამისთვის მითხრა: „წადი, ძმაო, შინ. ტყუილად ნუ ჰქარგავ დროს***, ამიტომ რომ ჩემთ საქმეთ მალე მორჩენის იმედი არა მაქვს****. შეც აღარ მოვიცადე: მოვაყვანიხე პოჩტის ცხენები და გავქსწიე შინათკენ.

გზაზე კიდევ ჩემის ფიქრითგან არ ვადიოდა უცნაური დემონი*****. წითელი მისი კაბა, კოკლი ფეხი და საზიზლარი სახე ვერ დავივიწყე. უთოოდ. ვფიქრობდი მე, ქოჩორ***** ქვეშ, რომელიცა აშვენებს მის შუბლსა, დამალულია პატარა რქა. თუ ეს ასეა, მაშ სწორედ ველზევულია და, მგონია, რომ სიზმარშიაც არაეის მოსჩვენებოდეს ესრეთის (нескрываш) სახით.

თურცა, მართალია, რომ***** მომიბრუნა ჩემი ბუმაწიკი და ესე არს უეჭველი დამტკიცება ჭეშმარიტისა პატიოსნებისა. მან წარიკითხა ფანისა***** და ჩემის ძმის წერილნი, წარიკითხა (ინსტრუქცია), რომელიცა იყო ჩემდა მოცემული საქმეთა გასარიგებლად. ამისთვის საკურველი აო არის, რომ იცოდა კარგად ყოველნი ჩემი საიდუმლონი. მარამა სახე მისი,—არა! შეუძლებელია, რომ ბუნება იყოს ესრეთ დაუდევრელ*****. რომ აწარმოოს ამისა მსგავსი რაიმე მოკლედ ვჰსთქვა: მეფისტოფილის* როდისმე ყოფნა თუ კი მგონებოდა, მაშინ***** მას დროს***** სწორედ დავერწმუნებოდი.

ესრეთთა ფიქრებთა მივეც თავი ჩემი, და არა ვჰმალავ, რომ შინაშეობდაცა. ამა ფიქრებთა გამო მოწყენილად***** არ ვიყავ მაინცა. პატიოსანი ესე დემონი,—ეჭვირობდი მე,—დავჰსდევთ, რომ

* ხუმოთ აწერია: „ошибками“. ** გადახაზულია: „მისთვის, რომ“. *** გადახაზულია: „მითხრა, ძმაო, არ დავიკუტო“. **** ვარიანტები: „მალეთ საქმეთ შესრულებიას“ და „მოვრჩე ჩემთ საქმეთ“. ***** ამის შემდეგ წაშლილია: „ვრ დავივიწყე“. ***** ამის ქვეშით წერია: „под [...]“. ***** ამის შემდეგ წაშ.: „ჩემი“. ***** ამის შემდეგ წაშ.: „წერილნი“. ***** ხუმოთ წერია: „перачириш“. ***** ამის შემდეგ წაშ.: „უიკველად“. ***** ამის შემდეგ წაშ.: „არლა“. ***** ამის შემდეგ წაშ.: „მაინც“.

იყოს ჰსწორე დემონი (ეშმაკი). — დაეჰსდვათ, რომ პატიოსნებუ შიხი. იყოს ბხოლოდ მანქანებისა მახე, რომლითაცა ჰსურს შვიყრას საბრალო სული ჩემი. იაშინ რა? რით შემაცდენდა? — სიმდიდრითაჲ, არაოდეს არ ვჰყოფილვარ ვეცხლის მოყვარე. ~~სუვერენული~~ და სლიერებითა? რქნება მიმელო ესენი ერთის კვირეუტლი რუსუჲჲ ქვეყანაზე აღმედგინებინა მშვიდობიანობა და შემდეგ მიექტეოდო კვალად (скупному) ჩემს საცხოვრებელში და, ვითარცა* მეორე ცინცინატი⁹, საკუთარის ჩემის ბელებით შევამუშავებდი ჩემს მიწას. — მშვენიერის** ქალებით? მთელი პარამხანა რომ აღავსოს ელენებით, არაიდებითა და ამანდებითა?..¹⁰ მაშინაც არა! როდისაც ჩაგონდების*** ტკბილნი კოცნანი ჩემის ფანისა, მაშინ თვით უმშვენიერესი ჩერქეზის ქალიც ჩემს თვალში**** არარად გამოჩნდების. ქვეყანაზე არარისათვის მოვიდომებ, რომ ვიყო დოკტორი ფაუსტი¹¹. და რა საქიროა ჩემთვის? მე ვარ ბედნიერ! — ბედნიერ? არა, არა ვარ სრულად ბედნიერ, ამიტომ რომ ვარ ფრიად ბედნიერ! შიში, რომ ვაითუ მომაკლდეს***** საყვარელთაგანი ვინმე***** — ანუ ცოლი, ანუ შვილნი და ანუ თვით მე შთაღარდე სიკვდილის ცელსა ქვეშე. — შიში ესე ძლიერად ჩაწუხებდა. და ვინ იცის, ყოველნივე ჩვენ შევერთდებითა კვლად სამოთხეში? ნეტავი შე ეძლოს ცნობა მყოობადისა... დაეჰსდვათ, რომ სატანამ აღნითქვას აღსრულება ამა წყნარისა წადილისა ჩემისა; მაშინაც. შემდგომად სამოთხებრივისა ჩემისა ცხოვრებისა, რას დამანახევებს***** შორით ანდრემელეხის¹² მსახური*****, თუ არ ჯურღმულსა თვისსა?...

აი. თუ ვითართა [...]***** ოცნებათა ვზახე მოიცვეს ვახურებული გონება ჩემი!

პრაგითგან ჩვენს ქალაქამდის ორ დღემდის სავალია. მივდიოდო თუმცა დაუსვენებლივ, მარამა მეორე დღის საღამოც მოახლოვდა და მე ჯერ***** კიდევ ვერ მივახლოებულვიყავ. ვეჩხუბებოდი სტანციებზე, ვაჩქარებდი***** პოჩტალიონთა ხან სიტყვით, ხან ფულით, მარამა ვერა გავაწყე რა! დამიღამდა; არე უმეტეს და უმეტეს

* პირვ. დაუწერია: „შექმნებოდი მეცა“. ** პირვ. დაუწერია: „ლამაზის“. *** პირვ. დაუწ.: „მოვიფიქრებ“. **** შემდეგ წაშლილია: „არაღ მეჩვენების“. ***** შემდეგ წაშ.: „ვინმე“. ***** ვარიანტი: „ჩემთაგანი“ ***** წაშლილია ვარიანტები: „რაი შეუძლიან“ და „რა[ს] მაჩვენებს“. ***** შემდეგ წაშ.: „მაჩვენ“. ***** წერია გაურკვეველად რუსული სიტყვა. ***** შემდეგ წაშ. „ვიყავ. ვიყავ არა კიდევ, არა არღა“. ***** ვარიანტი: „ვაშუობდი“

ბნელდებოდა. ახ, სამი თვეა. რომ არა მიხილავს სასურველი ჩემი ფანნა, საყვარელი** თვისის უმაწვილებით. ცოცხლიდ წაიშლია გენდი ჩემს გონებაში შეყრასა ჩვენსა და მოუთმენლობა(ა ჩემი მარად წამს მიმატდებოდა. ახ როგორ მოვეხვევი დასაწყისში ვიქრავ ჩემს გულთან უპშვენიერესსა დედაკაცსა! ვითარ ბედსთქუ ბა არის მისთვის, ვისაცა ჰყავს ნარნაოდ შეყვარებული ცოლი!

თუკცა, მართალია რომ უწინ, მანამ ვიცან ფანნი, გული ჩემი ერთეულ ეტრფოდა*** სხვასა. მე მიყვარდა იულია. მარაბა ეს ამჟამათა მშობელთა განგვაშოოეს: იგი მიათხოვეს ეოთს მდიდარს პოლშელს [სტაროსტას]**. სიყვარული ესე იყო ჩვენ ორთათვის ჯეო პირველი. ესრეთ ძლიერად გვიყვარდა ურთიეთთი, რომ დამწაოებულმან ბედმან კინაღამ არ შთაგვაგდო ჩვენ სასოწარკვეთილებასა შინა. და გავშოორდით რა. შევჭფიცეთ, რომ**** უთიერთი გვიყვარდეს, გვიყვარდეს, ვიდრე ვართ ცოცხალნი და, თუ შე აღებოდეს. შეიდეგ სიყვდილისაც. მხურვალეთა კოცნათა და ცრემლთა დაბჭედეს ფიცი ჩვენი. მარაბა ყოველთა იციან. თუ ვითარ აღ რულდებიან ესოეთნი ფუცვანი. იგი შეიქნა მდიდარი პოლშელის აზნაურის ცოლი. ხოლო მე ვიხილე ფანნი. სიყვარული ჩემი ჟანისსადნი იყო არა შიგებრივი****, არა ჰედ ვმეტეს ნარნარი. უნეტეს კეთილშობილი*****. იულია იყო ოდესმე საგანად***** ჩემისა გონებისათვის; მარაბა ფანნი შეიქმნა უსიამოვნესი საზრდო***** გულისა ჩემისათვის.

შუალამიდამ გავიდა ეროი საათი, შეველ რა ჩვენის ქალაქის დაძინებულთ ქუჩებში. პოჩტის სახლში შეველ და დაუტევე მუნ ჩეი ცხახური***** ჩემის ჩემოდანით, ამიტომ ოომ მეც ვაპიოებდი***** აქვე გაბრუნებას, თუკი ჩემს სახლში ყველას***** ვპპოებდი მძინარედ გავარბივე რა ასრე, წაველ გარეთუდანს, რომლისა ბოლოზე პატარა სახლი ჩემი შთვალის სინათლესე მსჩნდა შოორითგან, რტოებთ-გარდაშლილის ნიგვზის ჩრდილნი.

* ვარიანტი: „საყვარელი“. ** ვარიანტი: „სასურველი“. *** ვარიანტი: „ეკუთვნოდა“. **** შეიდეგ წაშლილია: „ერთმანეთს“. ***** ახ სიტყვას ზეოთ აწეროა: „неотлучна“. ***** ზემოთ აწეროა: „неотлучная“. ***** ზემოთ აწეროა: „недал“. ***** ზემოთ აწეროა: „подружески“. ***** კ ოველი ვარიანტი: „მამაბერი ჩეი“. ***** წაშლილია: „ძიადოდა აქვე გაბრუნებულყავო, თუ კი ვნახავდი, რომ ჩემს სახლში; აქვე მიებრუნებულყოვ“. ***** წაშლილია: „ეძინებოდა“.

(Посещение)

მიველ ჩემს სახლთან; ყველა[ს] კსძინავს! ახ, ფანნი, ფანნი! ჩემი ესრეთ ახლოს ყოფნა რომ გცოდნებოდა*, წამსაყურე ჩემს მხარეში მიველე შენს ხვევნაში, რაოდენთა ტანჯვათა და ტყუარჩხ მტკ ზისაგან დამიხსნიდი მე!—რამდენჯერმე შემოუარე სახლსა: არსადა ჰსჩანს სანთელი, ყველგან დაკეტილია** კარები! არ მინდოდა დამეშალა მოსვენებითა ძილი ჩემისა სახლობისა. უმჯობესია, ვფიქრობდი მე, რომ პირველთა მზისა სხივთა განანათლონ სიხარულეგანი შეყრა ჩვენი, ამიტომ რომ შეუღამისასა ესრეთსა შეყრასა*** დააკლდების სიამოვნება.

სიხარულით ვნახე, რომ კარი ბალის ბესედვისა არ იყო დაკეტილი. შეველ. სტოლზე იდგა ჩემის ცოლისა ხელსაქმის ყუთი; ძირსა აქა-იქ ეყარნენ ჩემის შეილების სათამაშონი, უთოოდ აქ განუტარებიათ საღამო. ახ, ვითარ მიხაროდა საშუალ ამ წვრილმანკთა მოწამეთა ჩემისა ბედნიერებისათა. მე მეგონა, რომ უკვე ვზივარ ყოველთა ჩემთა საყვარელთა შუა. აქ მომიინდა ღამის განტარება და დაეწექ (სოფაზე). ღამე იყო თბილი. წყნარმა მთეარისა შეუქმა და ხეებთა სუნნელებამ შემოიყვანეს ტკბილს თვლენაში.

ვისაც ორი დღე და ღამე განუტარებია უძილოდ, მას**** ყოველი ქვეშაგები***** ეჩვენების რბილად. დაღალულობისაგან მალე დამეძინა. მარამა, რა დაეხუე***** თვალეები, ერთბაშად მომესმა პრიალი ბალის კარისა. წამოვბტი; ვნახე შემოსული კაცი ჩემს გონებაში მაშინვე ქურდად შევრაცხე; მარამა რა დავაცქერდი, იფიქრეთ ჩემი გაოცება, რომლისა არც გამოთქმა და არც აღწერა ძალმიძს! ესე იყო ძეგობარი ჩემი—წითელკაბიანი!

— „საიღამ გაჩნდით?“—იყო პირველი ჩემი კითხვა.

— „არაგითვან. ამ ქალაქზე გახოვლე. ნახევარ საათს უკან ვაპირებ წასვლას. მე მინდოდა აღმესრულებინა ჩემი აღთქმა*****—მენახეთ თქვენ და თქვენი ფანნა. თქვენმა მოსამსახურემ შითბრა, რომ თქვენც ეხლა მოხვედით და წახვედით შინ. მე მეგონა, რომ ვკპოებდი აქ დიდს არეულობას თქვენს შეყრის დროს, მარამ მოვკ-

* წაშლილია: „იყოდე“. ** ავტოგრაფშია: „დაკეტილია“. *** წაშლილია: „დავშალო მათი მოსვენება“. **** წაშლილია: „მისთვის“. ***** ავტოგრაფშია: „ქვეშაგები“. ***** წაშლილია: „დამეიუქნეს“. ***** წაშლილია: „სიტყვა“.

სტყუვდი. თქვებ, ზართლა, აქ აპირებთ ძილსა? ოგორო შეიძლება ასეთს ნოტიოში? ციება კი არ გამოიძინოთ?“

მე გამოველ მასთან ბალში. ასე შემაშინა ესრეთმა* ანაზღვეულმა მის გამოცხადებამ. რომ სრულიად ვერთოდი. ჩემთვის¹ მართლაც სასაცილო იყო ესრეთი (северным) შიში; მარაბა² დაღინეს³ ვითავე ჩემი მისგან. კაცი ასეა დაბადებული!.. მკრელნი** ნაკვეთი ჩემის პრაგელის მეგობარის სახისა მთავარის სინათლეზე უფრო უსაშინელესად ჰსჩანდნენ, ხოლო თვალები მისნი ესრეთ ანათებდნენ და ხტოდნენ, რომ ვერ გამეგებდნა სწორედ შეგებდნა მისთვის.

— „რა ძალიან შემაშინეთ!—უთხარ მე მას. მხედავთა, თუ როგორ ვკანკალებ. საიღამ იცოდით ჩემი ამ ბესედკაში ყოფნა, რომ პირღპირ აქ*** მეძებდით? თქვენ თითქოს იყოთ ყოვლად მცოდნენ“.

თავისებურად გაიცინა მან და ჰსთქვა: „იციოთა ეხლა, თუ ვინა ვარ მე და რაი მსურს თქვენგან?“

— „მე ეხლაც ისე მცირედ გიცნობთ, როგორც პრაგაში. მარაბა ხუმრობისათვის გეტყვით თქვენ როგორათაც იქ მეჩვენებით, თუ არ გეწყინებათ: ეს თუ ჯადო არ არის, ვფიქრობდი მე მაშინ, მამ უეჭველად თვით სატანაა“.

კიდევაც ბოროტმხიარულებზე გაიცინა! „ხუმრობისათვის ვჰსთქვით, რომ ნათქვამი თქვენი იყოს მართალი,—მითხრა მან,—მაშინ მოინდომებდითა ჩემთან საქმის დაქერასა?“

— „მაგ შემთხვევაში გმართებს თქვენ, რომ მოამზადოთ ჩემთვის მრავალგვარნი**** მანქანებისა***** ნახენი, ამიტომ რომ გარწმუნებთ, უფალო სატანავ, — ხუმრობისათვის ნება დანართევით გიწოდოთ ესრეთ,—რომ მე ვარ ბედნიერ და არა რაი არს ჩემთვის სასურველი“.

„ოჰო! თქვენს ცთუნებას არაოდეს არ მოვიინდომებდი. მაგას ჰხმარობდენ უწინდელს დროში, როდესაც კაცთა ჰსჯეროდათ არაწმინდათა სულთა გამოცხადებანი და, მით უმეტეს, ერიდებოდნენ***** მათ.—მაშინ არ იყო სხვა ღონისძიება მის მეტი, რომ უნდა (вести переговоры). მარაბა მის დროით, რა კაცთა იწყეს ბრძენობა, კაცობრივნი სულნი ფრიად გაიფლენ“*****.

* წაშლილია: „ყველა ანო მითრთადა“. **ხუმოთ აწერია: „разные“. *** წაშლილია: „ამ ბესედკაში“. ****თავზე აწერია: „разным(?)“. ***** თავდაპირველად: „გამოცდისა“. ***** პირველი ვარიანტი: „ემინოდათ მათი“. ***** პირველი ვარიანტი: „კაცისა სულნი ღიამ იაფი შეიქმნა“.

— „მინც ჩემი სული არ არის ეგრეთ იაფი, თუკაც ვაჩუქებ ნებთ თქვენ, რომ ველზევულსა ვპრაცხ. ვითარცა მრწალნი, რომა რად. მისხალი გონებისა უმეტეს იწონის*, ვიდრე პული ამო დამჯერების (судебна)“.

— აბა, კიდევ ეგ არის***, რომ თქვენს თავში ველზევულსა პებით გაქვსთ დიდი იმედი***, თქვენ მოკვდავნი! — ნება დამრთვეით, რომ მეც**** გელაპარაკოთ იმ სახით, რომელიცა თქვენვე მოეციით. — და ეგ აულდაჯერებითი იმედი თქვენი მოუპოებს ჯოჯოხეთისა უფრო უმეტესთ რეკოუტთა, ვიდრე ათასნი მოკვდარობელნი სატანის ტანისამოსით. მის დროით, რა თქვენ თვით შერაცხეთ საუკუნოება მხოლოდ ერთ (აქინაჲსა) და ჯოჯოხეთი — ზღაპრად*****; მის დროით, რა თქვენ პატიოსნება შეადარეთ***** ჩლუნგ ვენებასა; სატკბოსმოყვარებას უწოდებთ მხოლოდ საყვარელ სინუსტედ; თავის შეყვარებასა — სულისა სიმამაცედ; გულსმოდგინებასა საზოგადო სარგებლობისადმი — სისულელედ და მანქანებრივთა გარყვნილების მოქნილებათა***** — აჰ სოფელში ცხოვრებია ცოდნად. — მის დროით არღა არს დიდი სიმნელე თქვენ შესაპყრობლად***** ჯოჯოხეთისა (აგაქენა) ში. კეთილგონიერება გაქვსთ ენაზე, ხოლო გულში კი ათასნი ვნებაანი გფლობენ***** თქვენ. თვით უწმიდესი თქვენგანი არის იგი, ვისაცა შეხვდა ცოტა შემთხვევა შეცოდებისათვის.

— ეგ უკვე სწორედ სატანისეულია! — შეგვსძახე მე.
„მართლა?“ — სთქვა წითელკაბიანი რა სიცრულით უწინდელგბრ.
„მართა მე კი ვანობ მართალსა*****. სახელდობრ, ამიტომ, რომ***** თქვენ არ გჯერათ სიმართლე. ვიდრეიდის კაცთა მსწამდათ სიმართლე. მაშინ ჩვენ, ჯოჯოხეთისა შთამომავლობათა, უნდა გვეხმარა სიცრუე. ახლა უკუღმავ: ჩვენ, საწყალნი ვმზავნი, უნდა მარადის ეცოთ კაცთა (ავნიოდანი)“.

* ზაშლილია: „უმძიმეს(ა)ლაცა(?) არს“ ** შემდეგ წამ: „თქვენ მოკვდავნი“ *** შეიძღვ კამ: „თავსაზედ; თქვენ თავზე“ **** შემდეგ წამ: „იმ სახით“ ***** შემდეგ წამ: „ღმოსავლეთის თიბრობთა“. ***** პირველი ვწერა: „მოუციით გვერდით“. ***** ხელმო აწერია: „УЛОВКА“ ***** პირველი ვარიანტი: „შეკვრაბისათვის“. ***** ზაშლილია: „ხელმწიფობ[ებ]“ ***** პირ, ვარიანტი: „სინჯობლეს“ ***** პირველ ვარიანტი: „ამიტომ რომ, სახელდობრ“.

— „მაგ შემთხვევაში თქვენ მაინც* არ იქმნებით ჩემს მეტოქედ**, ამიტომ რომ, უფალო ეშმაკო ფილოსოფოსო, მე შევამე ვეთანხმები თქვენს ჰაზრსა“.

„აა, რახან აგრე ჰსთქვით, მაშ მოგილოცავთ, თქვენი უნდა მე შეეუთვნით. ვინც მაძლევს მე ერთს ბეწვსა. მან მომეცა უფროსი თაფიცა. მარამა მშვიდობით, აქ ნოტიოა და, მგონია, რომ ჩემი ცხენებიც მზად იყვნენ?“

იგი წავიდა. მე გავაცილე პოჩტის სახლამდის, სადაცა მართლა კალასკასა აბამდნენ.

„არ ამოხვალ რა*** ჩემთან ზალა გოსტინიცაში (სასტუმრო-ში)?— მითხრა მან; გამოსალმებისათვის დავლიოთ თითო სტაჟანი ფუნჯი“.

მე ვეთანხმე და ჩემთვისაც სასიამოვნო იყო გათბობა თბილს ოთახში.

გ ა ნ ს ა ც დ ე დ ი

ფუნჯი მზად იდგა სტოლზე, შევედით რა გოსტინიცაში (სასტუმრო). ვილაცა მგზავრი, მალალი და გამზდარი სახისა, ხანში შესული კაცი, წ-ნ და უკან დადიოდა ოთახში, ეტყობოდა მას დაღალულობა და იყო შეკმუხენილ. სკამებზე ეწყო ნიფთნი; მათ შორის შევაქციე დედაკაცის შალი, ჩალის შლიაპკა და გრძელნი (лапковья) პერჩატკები.

ჩვენ დავსხედით და დავიწყეთ სმა ფუნჯისა. ამ დროს შემოვიდა მსახური. „როდესაც კალბატონი მოვიდეს, უთხრა მას მალალმა, გამზდარმა კაცმა, მოახსენე, რომ მე დავსწექ დასაძინებლად: ჩვენ ხვალ ძალიან ადრე გავემგზავრებით“. ესე ჰსთქვა და გავიდა. მეც ეგრეთვე არღა მოვიდომე მიბოუნება*** ჩე:ს ბალის ცივს ბესედკაში: დაფამზადებინე ჩემთვისაც ოთახი და ქვეშსაგები და**** ამაობა-

* ამის შემდეგ წაშლილია რამდენიმე ვარიანტი: „ვერ მიწოდებთ“, „ვერ შეგიძლიანთ“ და „ვერ მეწინააღმდეგებთ“. ** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „противник“. *** პირა ვარიანტი: „არ შემოხვალთა...“ **** ამის შემდეგ წაშლილია: „ცვისა“ ***** ამის შემდეგ წაშლილია „ამასთანავე“.

შიაც, ჩემს ამხანაგთან ლაპარაკში, დიახ მართებულად ვუღაბმდი* ფუნჯსა. ფუნჯმა გამათბო და გამამხრეცა. შევასრულეთ რა არც
ორი სტაქანი, ჩამოვედით ჩვენ ძირსა. ცხენები მოიყვანეს და
წითელკაბიანიც, ჩაჯდა რა კალასკაში, მითხრა: „ქვემოთსწრებულნი
კიდევ ვნახეთ ერთმანეთს“. და ცხენებმაცა მოიტატყვეს მათგანამ

შეველ კიდევ გოსტინიცაში. ვნახე დედაკაცი, რომელიცა იღებ-
და სკამითგან შალსა, შლაპას და პერჩატკებთა. მოიხედა მან ჩემ-
კენ; მეც დავაკებრდი და არ უჯერებდი ჩემთ თვალთა. ესე იყო
იულია, ჩემისა სიყვარულისა პირველი სკანის. თუმცა შემდეგ
გვსცან, რომ იგი მიდიოდა თავის ქარით იტალიაში. სადაცა მიი-
ზიდეიდა მას სურვილი მხარისა ამის ხილვისა, მარამა მას წამსა
სრულიად ვერ მომეფრქვებინა, თუ საიღამ აღჩნდა აქ, და ამა
ანახდეულობითა** ვიყავ ძლიერად აღრეული. იგიცა ვგრეთვე.

შემდგომად მოკლედ*** დადუმებისა, მსთქვა მან: „ეს რობერ-
ტის ჩრდილი ხომ არ არის?“

— „იულიავ!“—წამოვიღულულუღე**** და ვიგრძენ, რომ აღენ-
თო ჩემ შორის ცეცხლი უწინდელისა სიყვარულისა: ესრეთ მოუ-
ლოდნელ და ესრეთ დამატყვევებელ***** იყო ჩემთვის შეყრა
ესე!—მე ვფიქრობდი თავაზიანად და პატივისცემით მისვლას მი-
სად, მარამა მის თვალეზში ბრწყინვიდნენ კრემლნი და მეცა, ვითა
გაგიჟებული*****, მივარდი და მოვეხვიე

ოდესცა აღტაცებისა პირველნი წაწნი წარვიდნენ, მაშინ შევა-
მცნიე, რომ მას ნახევარ ტანისამოსი ჰქონდა გახდილი.

„ეს არ არის ჩემი ოთახი,—მითხრა მან. წამოდი ჩემთან, რო-
ბერტ, ჩვენ ერთმანეთთან ბევრი სალაპარაკო გვაქვს“.

წაგიდა და მეცა გავჰყევ მას. „აქ ჩვენ თავისუფლად ვართ“,—მსთქვა
მან და დამსვა დივანზე. და, მართლაც, ჩვენ დიახ თავისუფლად
და გულწრფელობით ერთმანეთს მოუთხრობდით ყოველსა მას*****,
რაცა შეგვმთხვეოდ[ა] ჩვენ. სიყვარული, რომელსაცა ვგონებ-
დი ჩემს გულში გამქრალად, აღმოჩნდებოდა თვითოეულს ჩემს იუ-

* წაშლილია: „ესვამდი“. ** თავდაპირველი ვარიანტი „მოულოდნელობი-
თა“. *** წაშლილია: „მც-რისა“. **** თავდაპირველი ვარიანტი: „წამოვიბუტბუ-
ტე“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „счастливым“ ***** ამ სიტყვას
ზემოთ აწერია: „вступленным“. ***** წაშლილია: „თუ“.

ლიასადმი სიტყვაში. მე თითქოს ვიყავ* კიდე ანთებულს სიკვამლე-
კისა ბედნიერს დროში. იულია იყო უწინდელზე უფრო უღამა-
ზეს**. სიტურფენი მისნი ვარდებრ გაშლილიყვნენ და მეჩვენებო-
დნენ ყოვლითა მის ეშვისა ძალითა***, რომელნიცა ემსახურებოდნენ
მინზიდველობენ დასატყვევებლად. მეცა უწინდელზე უფრო მეტად
ბულიყავ მის თვალებში: იქნება ამა მიზეზით ვერჩვენბოდი მე მას
ლამაზად, რომ შექადარებდა სტაროსტას, რომელიცა არა უყვარ-
და მას და რომლისაგანცა იულია იყო უბედურ. უნებლიეთ მომა-
გონდა ფანნი; მარამა არა, — ფუტირობდი მე, — იქნება ეს იყოს
ერთი, უკანასკნელი წამი ჩემს სიცოცხლეში!.. და ვცდილობდითა,
უგუნურო, რათა დაეკარგა ყოველივე ჰაზრი ფანნისათვის.

ყოველივე წარსრული განახლდა გონებასა შინა ჩვენსა, ყოველი-
ვე მომდინარეობდა ნარნათ სიტყვებში და დასოულდემოდაცა
ცეცხლებრივთა შეხედვითა და კოცნათა მიერ. მოგვიგონეთ პირვე-
ლი ჩვენი ხილვა იულის დის ქორწილში; თუ ვითარ წამსავე მას
ვიგრძენით ურთიერთისადმი სიყვარული; თუ ვითარ შემდეგ შევხე-
დით ლერკოლის ბაღში; თუ როგორ ვსვირნობდით ნათესავეებთან
ჩაგებით; თუ ვითარ მციოდ და მციოდ სიყვარული აღმოჩნდე-
ბოდა ჩვენთ თვალებში და ქვეყანა, და ვითარ, დასასრულ. ჩვენ
ურთიერთს გამოუტყხადეთ და შევქტიცეთ სიყვარულში. შემდგომ, —
მარამ კმა არს: ჩვენ მას წამს ვასცხვობდით წარსრულს დროში;
ჩვენთვის არლა იყო მომავალი. სიყვარულითა დამთვრალთა დაგვა-
ვიწყდა ჩვენ, რომ არლა ვეკუთვნოდით ურთიერთს. ცრემლითა
ვიწყეთ ლაპარაკი ჩვენ განყრის დღეზე და ცრემლოვანნი ურთი-
ერთს მაგრად მოვეხვიეთ.

— ოჰ! ვითარ სუსტ არს კაცი!

ერთბაშად კარები გაეღო. შემოვიდა ქმარი იულიისა და
ჰკითხა: „ვინ არის შენთან, მეგობარო ჩემო?“

ჩვენ შევეშინდით და წამოვხტით არეულობაში. ეჭვი შეუვიდა
ჩვენზე სტაროსტას, რომელიცა შედგა დადუმებული და მკვდარი-
ვით გაყვითლებული****, მარამ ერთბაშად გაცოფებული მივიარდა
იულიას, დაიხვია მკლავზე გაშლილი მხრებზე მის წაბლისფეროვა-

* ვარი ნტი; „გადავსახლდი“ ** აღუშლია: „უტურფუს, ვიდრე“. *** წაშლი-
ლია: „თვისთა ძლიერებითა“. **** ხემათ აწერია: „блудный“.

ნი თმები და დაჰსცა მიწაზედ უსულოდ. „მუხანათო!“ უღიროსოა —
შეჰსძახა მან სიგიჟეში და დაუწყო მას ფეხით ცემა.

მე მივეშველე. მარამა ესრეთ ძლიერად მკრა ხელი გულში, რომ
განვერთებ მეცა მიწაზე და ძლივს მოველ გონებაში. ~~წამოვსულიყავი~~
მან დაუტევა უბედური იულია და მოიწია ჩემზე. „შენსა დაგვიტყვი
თავსა!“ — შემომძახა მხეცურის ხმით. არა მქონდა რა იმედი ჩემს
ლონებზე, წამოვავლე სტოლითგან ხანჯალი და ვაშინებდი მოკვლითა,
თუ წამსავე არ დაჩუმდება. მარამა ვაცოფებულნი მომვარდა, მტაცა
ორნივე ხელნი ყელში და წამიჭირა... ველარ ამოვისუნთქე. ამ
განწირულებაში ვიქნევიდი ხანჯალს ყოველს მხარეს: რამდენჯერმე
მოვახვედრე ჩემს მეწინააღმდეგეს გვერდებში. ერთბაშად იგი დაე-
ცა: ხანჯლის წვერი გულში შერკომოდა.

იულია იღვა (в судорогах). ქმარი მისი ახლოს მისა უკანასკ-
ნელს სუნთქვაში. მე ვღვგ. ვითარცა (истукан). — „ოჰ, ნეტავ ესე
იყოს სიზმარი! — ვფიქრობდი მე. — იყავნ წყეულ, წითელკაბიანო!
იყავნ წყეულ, ჩემო ბუმბაქნიკო, — მიზეზო ყოველთა სიბოროტეთა!
რა გეშველებათ თქვენ, საბრალო ჩემო შვილებო? ანუ შენ, სასურ-
ველო, წყნარო ჩემო ფანნიკი?.. ვიყავ ჩემის შინაულის საპოთხის
შესავალთან**, აწ ვარ შთავარდნილ ჯურღმულსა ჯოჯოხეთისასა!
ეხლა ვარ ფიცის გამტები და ჰკვლევი!

გოსტინიცაში გაელვითათ მსასურთა ჩვენს ჩხუბზე. დაიწყეს სირ-
ბილი, კითხვა. მათი ხმა შემომესმა. გაქცევითა უნდა დაძებნა თავი
ჩემი. ავიტაცე სანთელი და ჩავირბინე*** ძირს კიბეზე.

ში ში უმეტეს დიდების

მე მინდოდა, რომ**** მანამ მართლმსაჯულოვნობის ხელში შთა-
ვარდებოდი, მივსულიყავ ჩემს მშვიდობიანს, უშფოთველს სახლში,
მოგხვეოდი ცოლსა და შვილთა და საუკუნოდ მათ გამოვსალმე-
ბოდი. მარამა, ჩავსდიოდი რა კიბეზე, ცნახე, რომ ტანისამოსი
ჩემი იყო სისხლით შეღებილი. თრთოლა დამაწყებინა, — მეშინოდა,
რომ არავის ვეხილე და არ შევეყენებინე.

* თავდაპირველი ვარიანტი: „ორგულო“. ** თავდაპირველი ვარიანტი: „კა-
რებთა[6]“. *** წაშლილია: „გაფიქც“. **** წაშლილია: „ვიდრე“.

ქუჩის კარი იყო დაკეტულ. დავბრუნდი უკან, რომ ეგებ ვაპყროს* აიათილამ**, მარამა ერთბაშად მომესმა, რომ კიბეზე ჩამორბოდნენ კაცები და ჰყვიროდნენ: „დაიპირეთ! დაიპირეთ! დაიპირეთ!“ რბინე აიათი და დავიძალე სარაიაში, საილამაც იმედოვნებდა*** შეი**** გადასვლისა და მინდვრით***** გაესულევიყავ ქალაქითგან; მარამა კაცები ახლოს მომდევდნენ. ერთმა წაპავლო ხელი კალთაში. განწირულებაში (нырыбаюсь) წავაქციე მეწინააღმდეგე ჩემი და გადავადე სანთელი ახლოს დაგროვილსა თივაზე, რომელსაცა ერთბაშად მოეკიდა. როგორც მქონდა იმედი*****, ისეც დავიხსენ თავი ჩემი. მე დამიტევს, უეჭველად მისთვის, რომ განეჭროთ ცეცხლი, და მეც გამოველ ქალაქითგან.

დაყოვნების დრო აღარ იყო და არცა ფანისა***** და ჩემის შეილუბის ხილვისა. „უშველე შენს თავს!“—აჰა, თუ რაიცა ისმოდა ჩემს სულში მარად წანს; აჰა, თუ რაი დააყრუებდა ყოველთა სხვათა გრძობათა ჩემთა. არეულნი ფიქრნი ალავსებდნენ ჩემს თავს. ოდესცა მომაგონდებოდა გუშინდელი ჩემი დაბრუნება ჩემს სახლობისადმი, ოდესცა მომაგონდებოდა, რომ დღეს უნდა მეხილვა ცოლი და შეილუბი, მაშინ ყოველივე სხვა მეჩვენებოდა სიზმრად, ანუ გაგიგებად. მარამა სისხლიანი, სველი ტანისამოსი, დილის ჰაერი, (припикший все мои силы). წარმომიდგენდნენ, ჩემის უბედურებით, ფრიად ცხადსა დამტკიცებასა, რომე არცა ვარ სიზმარში და არცა გაგიგებაში. ესრთ მივრბოდი, რომ ღონე აღარა მქონდა; სული ძლივს მომებრუნებინა. თუ მქონოდა საჭურველი რაიმე, ან გზაზე შემხვედროდა მდინარე, უეჭველად შევწყვეტიდი სიცოცხლესა ჩემსა.

ოფლიანი, თითქმის უსულო, დაქანცული, გულში შიშითა, მუხლების კანკალით, მივდიოდი გზაზე ნელნელა. რამდენჯერმე დალაღულობა შემაყენებდა და რამდენჯერმე ნზად ვიყავ წასაქცევად, და მაშინ, უეჭველად, რომ ვერლა ავსდგებოდი.

ესრეთს მდგომარეობაში***** მივეთრივე პ... მდის, რომელიცა არს უახლოესი ჩვენის ქალაქითგან სოფელი. ვიდრე მოვიპაზრებდი,

* ამის შემდეგ წაშლილია: „გასვლა“. ** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „Днир“.
 *** შემდეგ წაშლილია: „გასვლი(სა)“. **** ხელნაწერშია: „მინდვირით“. ***** შემდეგ წაშლილია: „ესრეთ“. ***** შემდეგ წაშლილია: „ავდუსტისა და ლეოპოლდის“. ***** წაშლილია: „მივახწივ“.

პირდაპირ წავიდე, თუ მოუარო სოფელსა,—ამიტომ რომ სიხვე
მთვარე ფრიად ანათებდა,—ერთბამად სოფელში დაიწყეს ჩარებბის
რეკა, და ეგრეთვე სხვათა ახლოს სოფლებშიცა. უკრავდნენ
უკრავდნენ ბუკსა*. თვითოეული ხმა ზარისა ზღვრულნი
ჩემსა. მოვიხედე უკან. დიდო ღმერთო! ჩემს უკან საზარელი აღიო-
და ალი! ცეცხლის სვეტი, ასული ღრუბლამდის და დაბნელებული
ზრქელითა კვალითა, ტრიალებდა** ნას ქალაქზე, რომელსაცა
ოდესმე ვუწოდებდი საყვარელ ჩემს ნამულად. და მე,—მე კი ვარ
მის დამწველი!—ოჰ, ჩემო ფანნივ! ოჰ, ჩემო შვილებო! ვითარი
მომაკვდინებელი გამოლვიძება მოგიზადათ თქვენ მიამან თქვენ-
მანი..

აქ ძალადობრივმა სიმკვირცხლემ*** დაშიარა ყოველს ძარღვებ-
ში: თითქოს თმით ამწიეს, თითქოს მაჩქარებდნენ ფეხებში ცე-
მით****, რომელნიცა ფრთებივით შემექნენ ნსუბუქნი. „გაიქეც,
გაიქეც!“—მიყვიროდა ყრუ ხმა დაუძღურებულს ჩემს სულში. და
მეც გარეშემოუბრინე***** სოფელსა. მალე მივახწიე ფიჭვის ტყე-
სა. აღმური მინათებდა გზასა; ბუკის ხმანი ჰგლეჯდნენ ყურთა ჩემ-
თა—და ვითარცა ჩეპნი მდევარნი, არა მადლევდნენ მოსვენებასა
და უფრო უმეტეს მარბენებდნენ.

ტყის სიღრმეში, იქ, სადაცა მიეფარა ჩემგან აღმური, რომლი-
საგან ჩრდილი ჩემი მრისხანეს სახით მიმირბოდა წინ,—იქ დავეშ-
ვი ნამიანს ბალახზე და წარმოვიდგინე საშინელი ჩემი მდგომარეობა.
არლა შემეძლო სირბილი შორს. რამდენჯერმე ვახეტქე
თავი ჩემი მიწასა, და (в судорожных) მოძრაობაში ფრჩხილებით
ვსთხრიდი ხის ძირთა. მსურდა***** მომკვდარვიყავ, მარამა ვერა
მეპოვნა სიკვდილი.

ფიცის გამტეხი, მკვლელი, მწველი,—და ესე ყოველივე ერბაზად,
ყოველივე ერთს ჟამს, არა უმეტეს. ოჰ..., წითელკაბიანი უბნობდა
მართალს: „თქვენ შორის არ არიან მართალნი, მათ გარდა, ვისაც

* ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „шубы“. ** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „жизнь-
блудя“. *** ზემოთ აწერია: „нечеловеческая живость“. **** ამის შემდეგ წაშ-
ლილია ორი სიტყვა: „მაშურებდნენ მაჩქარებდნენ“. ***** წაშლილია: „სირბი-
ლით შემოუარე“. ***** შემდეგ წაშლილია: „სიკვდილი და ვერ“.

არა აქვს შემთხვევა შეცოდებისათვის. დაუთმეთ ეშმაკსა ერთი ბენ-
გი,—მაშინ გამოესალმეთ მთლად თავსა“. ოჰ, რად მოიტიქრა
იმ წყეულმა სატანამ ჩემდა მოსვლვა ჩემს ბესედკაში! მე ერთი ბენ-
დაშელია იმის ფუნჯი, მაშინ იულიას ვნახავდი და მისი დედას
სულით. ასე რომ ყოჯილიყო, სტაროსტაც ცოცხალი იქნებოდა;
ჩემი მამეული საფარველიც არ აღკვამლდებოდა დამნაშავეთა* ჩემ-
თა ხელთაგან და მეცა არა ვეგდებოდი აქ სასოწარკვეთილი, დამ-
დაბლებული თვით საკუთართ ჩემთ თვალებში და დაწყევლილი კა-
კობრიობისაგან!

შორის მისა მოუწყვეტლივ** ისმოდა გარეშე ჩემსა ზარების
რეკა***, რომელნიცა მიმატებდენ რა შიშსა, განალვიძებდენ ჩემ
შორის ახალთა ძალთა გასაკეცვად****. მე მიხაროდა, რომ ჯერ
არ თენდებოდა; იმედი მქონდა, რომ არავისგან შემცნეული, გავი-
რბენდი კიდევ რამდენსამე. მარაჲ ერთბამად მომაგონდა, რომ
დღეს პირველი მაისია, ჩემის ფანნის შობის დღე! და მეცა, მტი-
რალი, განვერთხი კიდევ მიწაზე. ოჰ, ვითარ ბედნიერ ვიყავით ჩვენ!
ვითარ სიხარულით ვატარებდით დღესა აჰას მშვიდობიანსა ჩემს სახ-
ლობაში! ხოლო დღეს: ვითარი დღეა! ვითარი ღამეა!—შიშმა დამი-
არა ყოველს ძარღვებში, რა***** მომაგონდა, რომ ღამე ესე, სწო-
რედ***** პირველ მაისის წინაღამეა*****, რომელიცა
ძველებურის (чужеродный) მოთხრობით ირიცხების წარმწყმედელად
კაკობრიობისათვის: არაწმინდა სულნი შეცრიბებთან სალხინოდ
ქვეყანაზე*****; ყოველნი კუდიანები შეიყრებიან ეშმაკთან
ბლოკსბერლისა¹ წვერზე. ესე სულელური***** ზღაპარი
ვითარ საკურვლად მიუახლოვდა ქეშმარიტებასა! მდგომარეობა
ჩემი იყო ესრეთი, რომ ამ ზღაპრისაჲცა მჯეროდა. იქნეულებითი
სახე წითელკაბიანისა ცოცხლად წარმომიდგა ყოვლითა მის
(Кавказам) სიტყვათა და მოძრაობაში. ეხლა რად დავმალო! ეხლა

* ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „преступник“. ** წაშლილია: „ზარების რეკა“.
*** წაშლილია: „მოუწყვეტლივ“. **** წაშლილია: „სირბილისა“. ***** თავდა-
პირველად: „როდესაც“. ***** ამის შემდეგ წაშლილია: „არის ღამე; წინაღამე“.
***** ნემსები უწოდებენ ღამესა ამაჲ ვალბურდივი და მგდ (მთარგმნე-
ლის შენიშვნა). ***** შემდეგ წაშლილია: „ეშმაკი“. ***** პირველად
დაუწერია: „უტუნური“.

აღარა რას (не пощадишь). გამომიჩნდი ეხლა, გამომცდელიო, როგორც ჩემს ბალში, — და რეც სრულიად მოგეცეპი შენ, მხოლოდ იყავ მხსნელი ჩემი, მხოლოდ ამოგლიჯე ჩემის გონებებიდან სულისა ღამის წარმოებანი*; მხოლოდ მოგვაოე** ჩემი ცოლი და შვილები, მომეც პატარა კუჩხე შორს მხარეს სადმე, სადაც შეგეძლოს გატარება უშფოთველად დანაშთოქთა დღეთა სიცოცხლისა ჩენისა!

ზარების რეკა მაყრუებდა. დილის სიცივემ განამხნევა დაქანცული სხეული ჩემი. «გაიქეც! გაიქეც!» — განხდა ფეხად ხმა ჩემს სულში... ძლივს გავახწიე რა ჯაგებს, გავოველ შარავზაზე და გავიქეც.

კ ა ი ნ ი

აქ ძლივს ამოვისუნთქე თავისუფლებით. მარამ ჰაზრი მისთვის, რაიცა შემემთხვა, მაინც ჭლექდა სულსა ჩემსა; ყოველივე ესრეთ ანაზღვეულად, ესრეთ საზიზღრად და ესრეთ საზარლად შემემთხვა***, რომ თვით მეც არა მჯეროდა შემთხვევა ესე. მოვიხედე — აღმშური წარმოუდგა ჩემთ თვალთა, ხელი შევახე ტანისამოსს — და**** მოიეცხო სისხლი უბედურისა სტაროსტასი. სისხლიანს ჩემს ტანისამოსზე***** შეუვა ეჭვი მას ვინცა შეხვდება, — ვთქობდი მე, და გავიძრე მაშინვე კაბა*****; დავმალე იგა ზოქელს ჯაგში. გავირეცხე ხელები ნამითა და***** გავსწიე სიბილით. ნახევრად გახდილი...

«ვითარი ხარ ეხლა? ვეუბნებოდი ჩემს თავს. — ვინ შემოგხედავს, ხომ დანთქები! ბოტო პერანგით დარბიან ტყეში მხოლოდ გიჩნი და ანუ მკვლელნი. ვიტყვი*****, რომ გამძაოცვეს... მარამა უმჯობესი იქმნებოდა, თუ შეხვედროდა ვინმე გლეხთაგანი და დაეთმო ჩემთვის (დალაჟი) თვისი. მაშინ ტანისამოსი მაინც არ გამოაოცხადებდა; დღე დავიმალებოდი ტყეში და ღე სირბილით***** შორს განვმორღებოდი*****. მწარე არს ბედი ესე, მარამა

* ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „прощестия“. ** პირველად დაუწერია: „მომეც“. *** პირველად დაუწ: „მოხდა“. **** ამის შემდეგ წაშლილია: „ხელებზე“. ***** შემდეგ წაშლილია „ქობს“ ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „верхнее платье“, ხოლო შემდეგ წაშლილია: „მას უჯან“. ***** შემდეგ წაშლილია: „გავიქეც“ ***** პირველად დაუწერია: „თუ ვასტქა“. ***** პირველად დაუწერია: „ვირბენდი“. ***** პირველად დაუწერია: „წავიდოდი“.

ესეც საშვებელია*—სად ვიშოვნო საზრდო? სადა მაქვს ფუ...
აქ მოზაგონდა მხოლოდ, რომ გადაგდებულს ჩემს კაბაში დამავსრუ-
და ბუმიანი და მით მოვაკელ ჩემს თავსა უკანასკნელს ხსენის...
ლონისძიება.

ბიკლინიქა

შევდგე და ვფიქრობ: დავბრუნდეა ბუმიანიკისათვის? — მარამა
სისხლი სტაროსტასი, შედღუღებული ზქლად ჩემს კაბაზე? არა! გინდ
მილიონები იყოს იქ, მაინც ვერ გავბედდევ ნისვლას. დავბრუნდე, —
ჩემთ თავლთ წინ აღმოჩნდება აღმური, ასული ცათამდის ხელთა-
გან ჩემთა. არა! უმჯობეს არს ვიბილო აღი განღებულისა ჯოჯო-
ხეთისა. — წაგალ** წინ.

ერთბამად მომესმა მოახლოებულის ურმის ხმა***. ყური და-
შვდევ: უუპველა დ მიეშურებიან პოქარნის ტრუბებით**** ქალაქის
მისაშველებლად. მყისვე დაუტევე გზა და შევძვერ დიდს ჯაგში
საიდამაც ვუზნერდი მას, ვინც გაივლიდა. მციოდა ძალიან და*****
გვანკალეზბდი ფურკელსავით. ბოლოს ვნახე მშვენიერი საგზავრო
ურემი*****, შებნული ორის ცხენით; ბარგი ეწყო ბევრი, მხო-
ლოდ იჯდა ერთი კაცი და მართავდა ცხენებს. იგი ნელნელა მო-
დიოდა; ახლოს ჩქსა შედგა, ჩამოხტა. გაშინჯა ყოველი მხარე
ურმისა და გზიდამ გადავიდა მეორეს მხარეს ჯაგებში.

აჰა. შემთხვევა თავის დახსენისათვის. — წამოიძახეს ჩქს სულ-
ში. — ფეხები დატვრული გაქვს, სიარული ძლივს შეგიძლიან. აჰა,
შველა! ტანისამოსი, ფული და ჩქარად სიარული... თვით ზეცამ
გიმწყალობლა ესე. ისარგებლე წამი ესე! გაიქეც, ჩაჯეგ, მოიქნიე
შოლტი***** და ყოველივე შენია! და შენცა გეშველება!..*

ელეასავით გაიბარა ამ ფიქრმა და ელეასავითვე ყოველივე აღს-
რულეზულ იქმნა*****. სასოწარკვეთილება და გაპირება არა გან-
მსჯელობენ. გამოვხტი ჯაგითგან, ჩაჯეგ, მივსწვდი აღვირთა, მოვა-
ბრუნე უკან ცხენები წინააღმდეგ მხარეს ანთებულის ჩემის ქალა-
ქითგან. მას წამსვე პატრონი გამოიჭრა ტყითგან და, როდესაც
მოვექნიე შოლტი დაფთხალთ***** ცხენებს, იგი მივარდა წინადამ
ცხენებს და მსტაცა ხელი აღვირთა. მეცა მოუმატე ცხენებს შოლ-

* წაუშლია: „ბედი“ ** წაუშლია: „მივალ“ *** ხემოთ აწერია: „книжка
стук“. **** წაუშლია: „მისაშველებლად“. ***** წაუშლია: „ეთრთოდი“. ***** ხე-
მით აწერია: „тележи“. ***** ხემოთ აწერია: „рнм“. ***** პირველი ვარიან-
ტი: „აღვასრულე“. ***** ხელნაწერშია: „დაფტხალთ“.

ტის ცემა, — გონებითგან გასულსა რა აღუდგების წინა? — გააზრ-
 ნენ ცხენები და მეწინააღმდეგე ჩემი განერთხო** მიწასე და
 მძიმე ურემმა ზედ გადაიარა ამა უბედურზე. მომესმა ხმა გასრესი-
 ლისა, — ითხოვს შეწეობას. სული ჩემი განგმირა ამა ხმამ და სული
 ლიცა*** არს ნაცნობი და საყვარელ გულისა ჩემისათვის. წყლისა
 ჩემთა არ უჯერებდი და რაიცა ღონე**** მკონდა ვეწეოდი აღ-
 ვირთა ცხენების შესაყენებლად და რათამცა მეხილკა გასრესი-
 ლი***** იგი. ენახე, — და ვითარ წარმოვქმნე შეუძრწუნებე-
 ლად! — ეს არის ძმა ჩემი. უეზველად საქენი მისნი შესრულდნენ
 უმაღეს, ვიდრე მოელოდა იგი, და ანუ სხვა რაიმე მიზეზით დაბ-
 რუნებულყოფი შინ.

მე ვიდევ მუხლმოდრეკით, უძრავი, ვითარცა მეხით მოკლუ-
 ლი*****. ჩემ წინა იტანჯებოდა (в судорогах раздавленный). ამას არ
 მოველოდი და ვერცა მოვიფიქრებდი. მოვეხვიე (и кряжливому) ჩემის
 ძმის სახესა ურმის თვალსა გადაიარა გულზე. წყნარისა, ძრწოლის
 ხმით ვეძახდი სახელსა, მარამა პასუხს არ მძლევედა! არცა ესმოდა
 ჩემი და ველარცა მცნობდა. მან განუტევა სული. მე, მე, სასოწარ-
 კვეთილმა, მოვაკელ მას სიცოცხლე, ჩემთვის ეგოდენვე ძვირფასი,
 ვითარცა საკუთარი ჩემი. ერთს ღამეს ორის მოკლეა! საზარე-
 ლია! — თუმცა, მართალია, რომ ორნივე უნებლიეთ აღსრულდნენ. მო-
 მაკვდინებელს კმუნვისა და გონების დაკარგვის***** წამსა, მარამა
 მაინც ხომ აღსრულდნენ, და ესენი შეუდგნენ ესრეთს გარდახლო-
 მილებას, რომლისაგანცა შენეძლო ლტოლვად.

თვალნი ჩემნი აღივსნენ ცრემლითა, მარამა***** ესენი იყვნენ არა
 თუ ცრემლნი მწუხარებისა მკვდარისა, საყვარელისა ჩემისა ძმისათვის,
 არამედ მწარენი ცრემლნი სიცოფისანი პირისპირ ბედისა ჩემისა.
 არაოდეს ჩემს სიცოცხლეში არ წამემწიკვლა. თავი ჩემი (Груньм)
 გარდახლომილებითა*****. გული ჩემი იყო განღებულ ყოვლისა
 კეთილშ [ობ] ილისა, ამაღლებულისა, კეთილისა და კემმარტიისადმი.

* პირველი ვარიანტი: „არა რა წინაღუდგების“. სიტყვებს „გონებითგან გა-
 სულსა“ თავზე აწერია „неступленный“. ** წაუშლია: „დაეცა“ *** თავდაპირ-
 ველი ვარიანტი: „ამა ხმამ განგმირა სული ჩემი, — ხმა ესე...“ **** თავდაპირ-
 ველი ვარიანტი: „ძალა“. ***** ზემოთ აწერია: „раздавленный“. ***** წაშლილია: „დაცე-
 მული“. ***** ზემოთ აწერია: „неступление“. ***** ამას შემდეგ წაშლილია:
 „ცრემლნი“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „преступление“.

და არაოდეს არ ეპგრძნობდი უტკბილესსა სიხარულსა, ვითარცა შემდგომად კეთილის საქმისა. და რა ახლა? წვეულმა მსუბუქაზრონობამ — ერთ წამს თავი თვისის დაეწყებამან ფეხებზედ და დედმან შემთხვევისა, ანუ საპიროებისა როცემან შეჩვენესიყუქუქუ ზარელებად*, შესაძრწუნებელად ყოვლისა კაცობრიობისა და საგებელად თავისა ჩემისა თვით ყოველთა უღირსთავან. ოჰ! ნულარ იოცნებთ ფრიად სათნოებათა თქვენთათვის, სიმტკიცისა თქვენისა და კეთილგონიერებისათვის! ნუ დაადგენთ თავსა თქვენსა უმაღლეს ქვეყნიეობისა! ერთი წამიცა საქმაო არს, წამი, რომელშიაც (из прихоти) დაუტევებთ** კანონთა თქვენთა: ერთი ესე წამი საქმაო არს, რომე თვით უწმინდესმან კაცმან ჰქმნას საქმენი სარცხენო, რომელნიცა შეეთვისებიან (закоренелому) მხოლოდ ბოროტმოქმედსა***. ბედნიერ არს. თუ (еще не) გარემოებაა არა იქმნების მისთვის ესრეთ წარმწყმედელ, ვითარცა იყო ჩემთვის. ბედნიერ არს, თუ ძვალნი ძმისა თვისისანი არ მოჰყვებიან უმძინესა ურმის თვალ ქვეშ. წარმართულს მის გარდახლომილებით!

საპირო არსა კიდევ ზნეობითი სწავლანი? არა, ვისთვისაც აქ არა არიან ცხადნი, იგი არაფითართა არა ჰსცნობს და ვერც იგრძნობს.

მოვისწრაფებ დაბოლოებას ამა ბოროტშემთხვევითა მოთხრობისა, რომელთა მსგავსი არცა ერთსა ნელექსესა არა გამოუხატავს უსაშინელეს.

ს ი ნ ა ნ უ დ ი

მე ვკოცნიდი ჩემის ძმის ფერმკრთალსა სახესა. ერთბაშად ხმა მომესმა ტყეში. შევჰკრთი შიშით. ნუკუ*** დავეჰერინო უბედურის ჩემის ძმის გვანზე, რომლისაცა მსურდა განძარცვა და რომელიცა მოვჰკალ? მანამ მოველ ცნობაში, ვიყავ უკვე გაუფლელს ტყის სიღრმეში, ხოლო გვამი, ცხენები და ურემი მიგანდუ მათ ბედსა. მხოლოდ ერთი ძლიერი გრძნობა ცოცხლად დაშთენისათვის ჩემ შორის გამხნევდებოდა და ყოველივე სხვა იყო მკვდარ. გონებადა-

* ზემოთ აწერია: „удовище“. ** ზემოთ აწერია: „уклонитесь“. *** ზემოთ აწერია: „плодей“. **** ამის შემდეგ წაშლილია: „თავი ჩემი“.

ლივე აღმეარნა. მაშინ, თუმცაღა ვიქმნებოდი მწარეს მდგომარეობაში, მარამა ჩემის ფანნის, ლეოპოლდისა და ავღუსტის ხილის იმედი მექმნებოდა მაინც*; შევედრებდი მათ შეკოდების შემდეგ მოტყეებისათვის, მოვეხვეოდი, მივიკრავდი მაინც კედელზე მათ ჩემს გულში და იგინიც ცრემლოვანთ თვალში უკანადავხედავდნებდენ მაინც, რა დაუტყეებდი სოფელსა ამას საუკუნოდ; მაშინ შემედლო, რომ ჩემის სახლობისათვის მექნა რომელნიე სასარგებლო გარიგებანი და რაოდენნიმე კეთილნი რჩევანი მეთქვა ჩემისა ცოლისათვის, რომელმანცა, მრავალთა გარემოებათა გამო, არა უწყოდა.

ამა ჰაზრთადმი (прилежия) რომლისამე ნუგეშცემით და დამშვიდდი. განვაზადე რა თავი ჩემი სასიკვდილოდ, დავაყრუებდი** ხმათა ფურისათა¹⁶, რომელნიცა შფოთავდნენ ჩემს სინიდისში.

აღვსდევ და წაველ, მარამა არ ვიცოდი, თუ სად მივალ. გრძობათა გაქტეებაში და მომაკვდინებელს მწუხარებაში სრულიად დამავიწყდა. თუ რომლის მხრით შემოველ. ტყის სიზრქე და სიბნელე გარეშემომზღუდავდენ ყოველგნით. მე ვეიებდი, რომ ვეგებ დამენახა აღმურო, რომელსაცა უნდა მივეყვანე საჩსჯავროს წინაშე. მარამ სულერთია. ყოველსა*** გზას, თვითეულსა ბიჯსა მივყვანდი ერთისა და იგივე საკანისადმი.

განვიარე რა რაოდენნიე ვამი, ვიხილე შორს სახლი ტყის ზედა მხედველისა. მალე ვპოე ბილიკი**** და წაველ*****.

გ ა მ ო მ ც ე ლ ი

მომესმა ცხენების ჰიხვინი და სიყვარულმან სიცოცხლისა კვალად განიღვიძა ჩემ შორის. ვაფიქრობდი კიდევ ტყეში დამალვას. — „თუმცა ხარ უსაშინელესი შემკოდე ქვეყანაზე, — ვეუბნებოდი ჩემს თავს. — მარამა კიდევ შესაძლო არს***** ბედნიერ ყოფად, თუ კი ეხლაც უშველი თავსა შენსა. სრულ ბოროტმოქმედად შენ ჯერ

* შემდეგ წაშ.: „მივიღებდი“. ** შემდეგ წაშ.: „ფურის“. *** წაშლილია პირველი ვარიანტი: „თვითთველი“. **** პირველად დაუწერია: „კვალისა“. ზემოთ კი აწერია: „Тропинка“. ***** შემდეგ წაშლილია: „დაუდევნელად, თუ სადა მიმივანს“. ***** წაშლილია: „შეგიძლია იყო“.

არა ყოფილხარ, თუმცა იყავ ფრიად მსუბუქ ქაზროვნად. ესრეთ ფიქრობდი მე და დავიფიწყე ყოველნი ჩემნი წინა განზობიერები ფიქრში გადაუსახლდი განმორებულს სოფელის მხარეა, სადაცა განმხოლოებაში, მხოლოდ ცოლით და შვილებით ვიქცეობდი სხვა სახელ დარქმევით. თუმცა ესრეთ ვაფიქრობდი, გზიდამ კი არ დავბრუნდი და მივიდლოდიცა პირდაპირ.

გზის მოხვევაზე ერთაზმად ვიხილე ცხენები, გადმობრუნებული კალასკა დამტვრეულის თვალით და უდიდესითა შებრწყუნებითა, ანუ ალტაცებითა, ჩემი წითელკაბიანი მეგობარი.

მიხილა რა*, თავის ჩვეულებისამებრ (осканил лице (?)) და მითხრა: „კაი დროს შემხვდით!“ აკი გითხარით, რომ ჩვენ კიდევ ვნახავთ ურთიერთს. — აქ ვიცდი*** მე მთელი ღამე. კუჩერი გაიქცა ქალაქში კაცების მოსაყვანად, ჩვენდა შესაწევნელად, მარამა**** არ მოდის აქამდის*.

— „იქ უფრო დიდი შემწვობა უნდა, მიუგე მე. — ქალაქი იწყვის*.

— „მეც აგრე მეგონა! — მითხრა მან. ამ მხარეს საზარელი აღმური ჰსჩანს. მარამა მითხარით, თქვენ აქ ტყეში რისათვისა ხართ? სად მიდიხართ? რატომ იქ არა ხართ და არა ჰმველით ცეცხლის გაქრობას?“

— „მე უნდა გვაქრო სხვა ცეცხლი, ჩემთვის უფრო უსაშინელესი*.

— „მეც აგრე მეგონა. აკი გითხარით თქვენ...“

— „დამიხსენით! მე ვიქმენ უსაძაგელეს შემცოდელ *****, — შევიქმენ ნაცთუნებელი, მკვლელი, მწველი, მძარცველი *****, ძმის მკვლელი, — და ყოველივე შეგებთხვა მის წამით, რა განგზორდით თქვენ, ყოველივე ეს სამს საათში. მარამა ეხლაც, ვფუტავ, რომ მე არა ვარ ცუდი კაცი*.

წითელკაბიანმა დაჰკრა კოჭლი ფეხი მიწასა, რა წარმოესთქვი ესე, თითქოს მით გამოაჩენდა ფრიადსა ჩემდა სიძულელიესა. მარამა ყოველნი სხვა ნაკვეთნი დაჰშთინენ იმავე მდგომარეობაში*****, თითქოს რკინად გადაქცეულნი. პასუხი არა რაი მომცა. აქ უანბე

* წაშლილია „მნაზა რა“. ** ხემოთ წერია: „вот это вам“ (?). *** წაუშლია: „ველი“. **** შემდეგ წაშ.: „აქამდის“. ***** ხემოთ აწერია: „преступника“. ***** ხელთ აწერია: „грабитель“. ***** შემდეგ წაშ.: „თითქ.“ და „როგორც“

მას ყოველნი შესაძრწუნებელნი ბოროტ შემთხვევანი, რომელთა ზე ზეზი იყო იგი*. სრულებით დაუდევნელად იგი ყურს მიბერობდა.

— „იციოთ! ეხლა, თუ მე ვინა ვარ და რაი მსურს** მინა მან დასასრულ.“

— „ჩემი სული! ჩემი სული!— შეეკსძახე მე.— ახლა მრწამს, რომ შენ სწორედ ხარ იგი, ვინცა პრაგაში ხუმრობით მეგონევით“.

— „ვინა გგონივართ“

— „სატანა“.

— „მამ დავარდი პირქვე** წინაშე ჩემსა!“ წარმოჰსთქვა მან ბრინწიანის, საზიზღარის ხმით. მოვიდრიცე მუხლნი, ვითარცა გიემან, ავიშვირე მალა ხელები და შევლალადე***: „დამიხსენ მე! დაიხსენ ჩემი ცოლი და შვილები წარწყმედილებისაგან! იგინი უბრალონი არიან. გადგვიტანე ჩვენ სადმე უდაბურში, სადაცა გვეკონდეს ჰაერი, წყალი და საფარველი ბნელსა კლდის ქებაში, და ჩვენცა ბედნიერად შევრაცხავთ თავსა ჩვენსა. ვითარცა სამოთხეში. მარამა განაქარვე ჩემს გონებაში პირველ მისის წინა ღამე! თვარა თვით ქვეყნიერი სამოთხე მეჩვენების ჯოჯობითად. თუ კი ესე არ შეგიძლიან, მაშა მივალ მე სინანულით დასახზობად“.

გვსთქვი რა ესე, მან შეურაცხებითა წამკრა კოქლი ფეხი თვისი გულში ესრეთ, რომ გადვიქცე გულაღმა. წამოვბლტი რა, მინდოდა კიდევ მოვხვეოდი მის ფერხთა და განეგორა თხოვნა ჩემი; მარამა მან შემაყენა ამა სიტყუეცით: „აჰა, იხილეთ! აჰა, წყნარი, ღმობიერი**** კაცი! აჰა, ამაყი მოკრდავი ყოვლითა მის გულისხმისყოფის ელვარებითა! აჰა, ფილოსოფოსი, რომელსაცა ჰსძულს რა წინაღგანმსჯელობანი*****, არა ჰსჯერა ეშმაკის მყოფობა*****, და რომელიცა იმედულობს რა მსწავლულობასა ზედა თვისსა, იკვნეულებს საუკუნო ცხოვრებას ზედა! აჰა, იხილეთ! იგი გერგინოსან-ჰყოფს სარცხინოთა საქმეთა თვისთა თაყუანისცემითა სატანისადმი!“

— „ახლა გიცან შენ, სატანავ! შევჰყვირე სიცოფეში. გიცან რკინეულისა შენის გულის შეუბრალებლობითა! მარამა აღარცა მე

* შემდეგ წაშ.: „იგი“. ** წაშლილია პირველი ვარიანტი: „მოადრიცე მუხლნი“. *** წაშ. პირველი ვარიანტი: „შევედრე“. **** ზეცით აწერია: „чувствительный“. ***** ზემოთ აწერია: „предрасуда“. ***** გადახზულია: „ყოფნა“.

გთხოვ შებრალებასა შენ, ბოროტად დაპყნიებელსა კაცობრიობასა ზედა. არა! მე მინდა მოვისყიდო მოწყალება შენი, მოვისყიდო შენის სულითა, რომელსაცა შეეძლო კიდევ მოქცევაღ კეთილისადმი; შეეძლო კიდევ ეპოვნა გზა სინანულისა და ღმრთისა მსახურისადადმი; როგორსაცა შეუძლიან ეხლაც გაგისხლტეს შენ მსახურისადადმი დასაც ჰგონებ დარწმუნებით მას შერად“.

შექუთვნით მიპასუხა მან: „უკაცრავათ, მოწყალებო ხელნწიფე, მე სრულებით არა ვარ ეშმაკი, როგორც თქვენ გგონიათ. მე ვარ კაცი, როგორც თქვენ.—თქვენ იყავით აქამდის (преступник). ახლა ხართ გიგი. მარაჲ, ეს მართალია! ვინცა დაივიწყა სარწმუნოება, იგი უნდა გამოესალმოს გონებასაცა. მე შეურაცხვეფთ* თქვენ. და თუ ცა შემეძლოს შემეწეობა. მაშინაც არ შეგეწეოდით. თქვენს სულსა მე აუ ვითხოვ. იგი მომწიფდა ჯოჯობეთისათვის** ესრეთ***, რომ მისთვის არცა ერთი ფული აო**** დახარჯვია სატანას.

ი მ ე დ ი

რაოდენიმე წამი ვიდევ (в минуту) და არეულობაში. სირცხვილი და სიციფე, სინანული და გამბედეველობა ყოველსა შეცოდებასა ზედა, რომელიცა დამიხსნიდა წამსა მას. იბრძოდნენ ჩემ შორის (ყიობი). ვერა წარმოვჰსთქვამ მას, თუ ***** ჩენს გულში მაშინ რაიცა ჰსწარმოებდა. ერთი ესე მკვირცხლი წამი შეადგენდაცა წიგნსა, თუ კი აღმეწერა წამი იგი. მარამა მაინც ვერ გამოვჰსთქვამდი მას სრულებით ცხადად

— „თუ თქვენ არა ხართ იგი, ვინცა მგონიხართ,—ვჰსთქვი მე დასასრულ.—მაშა მე მაინც უნდა მსურდეს, რომ იყოთ იგი. დამიხსენით მე' თვარა წარვჰსწყმდი. დამიხსენით! ამისთვის, რომ თქვენ ხართ მიზეზი ჩემის უბედურებისა“.

— „ეგოეთნი არიან კაცნი!“—ჰსთქვა მან ბოროტულ გაღიმებით.

* ჰქვითო წერია: „презираю нас“. ** შემდეგ წამს: „და სატანას“. *** შემდეგ წამს: „იფად“. **** წაუშლია პირველად დაწერილი: „სატანას არ უღირს აოც ერთ ფულად“. ***** შემდეგ წამს: „რაი მაშინ“.

თა*. „ივინი ჰრაცხვენ თავსა თვისსა წმინდად მაშინაღ, ოდესსა ხელნი ნათნი შესვრილ არიან ძმისა სისხლითა“.

— „მართლად, ბატონო, სხვა არავენ, — მხოლოდ თქვენი მიზეზი გაუგონელთა ამა ღამის შეიარყუნებათა. რისთვის ძმად ჩემდა ბესედკაში, სადაცა მეძინა მწვიდობიანობით და უზოუნველად დილის მოლოდინებაში? თუ არ გაგეღვიძებინეთ, მე არა რაი შემემთხვეოდა“.

— „მე**გაგაღვიძეთ განა ნუხანათობისა და მკვლელობისათვის? ეგრეთნი არიან კაცნი. ივინი ათასობით ჰხოცენ ერსა და აბრალებენ კი იმ მემადნესა, რომელმანცა (изялек) რკინა წყვდიადთა მიწის (железов). ხელმწიფეო ჩემო! მაშა სუნთქვაცა თქვენი არის დანაშავე, ამიტომ, როა უინისოდ არა რა შეგემთხვეოდათ, მარამა უსუნთქოდ ვერცა იცოცხლებდით“.

— „მაშ რისათვის ჩემს ბალში კახადეთ თავი თქვენი სატანად და მეუბნებოდით ესრეთ ნიშნელობით: „ვინცა დამითმობს მე ერთსა ბეწვსა, იგი უნდა გამი ესალმოს თავსაცა“.

— „ჰოდა რა? ტყუილს ხომ აო ვამბობდი? ვინ დააპტკიცა ეგრეთ მარჯვედ ქეშმაოიტება ესე, ვიაროცა თვით თქვენ? განა მე გთხოვდით, განა თქვენ მაძლევიით მასა თქვენსა? — არა, ხელმწიფეო ჩემო! მაშინ, ოდესცა იხილეთ იუღია, უწინდელი თქვენი დანიშნული, მაშინ უნდა მოგეფიქრებინათ*** თანისათვის. თქვენ ფიად დარწმუნებული იყავით თქვენს სათნოებაზე, ანუ უკეთესად ვსთქვა, თქვენ სრულებით არა ჰფიქრობდით სათნოებისათვის, ხოლო ლიტინი**** (первов) შეადგენდა სრულსა მაშინდელსა თქვენსა სიბრძნესა. სარწმუნოება***** და სათნოება გეტყოდნენ თქვენ: „ნიიქეც შენს ბესედკაში“. არა, ბატონო, კაცი აროდეს არ უნდა მიენდოს გულსა თვისსა, რა ნოვალს წამი ცაუნებისა. პირველი მსუბუქი პაზრი, რომელსაცა მეუშვებენ გულში და რომელიცა იქმნების იხეზავს მძიმეთა შეცოდებათა, არს იგი ბეწვი, რომელსაცა მოვიღების ეშმაკი“.

— „მართალს უბნობთ! მარამა შენძლოა წინადხილვა ამისა?...“

* პირველად დაწერია: „ბოროტულის სიცილითა“. ** ამ სიტყვის წინ წაშლილია: „განა“. *** პირველად დაწერია: „მართებდათ ფიქო“. **** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „щекотание“. ***** ზემოთ აწერია: „разливка“.

— „ღიახ, შეგეძლოთ“.

— „შეუძლებელია. იფიქრეთ, თუ ვითარ შესაძრწუნებელია ბა-
რემოებანი ზედმოებნენ ურთიე^რთა...“

— „თქვენ აღრევე უნდა გცოდნებოდათ * ^{ქარქუნული} ^{გვერდობით} ^{ქვე} ^{მოიფიქრეთ} ** მისთვის, რომ გამოცხადდებოდა იქვეული *** სტა-
როსტა, როდესაც თქვენ თვალდათვალ ისხედით იულისასთან?
მისთვის, რომ ასტყდებოდა ცეცხლი, ოდესკა გადაავდეთ სანთე-
ლი თივაზე? მისთვის, რომ ჰკლავდით ძმასა, ოდესკა მიჰმა^რთეთ
ცხენები ურმის პატრონის გულზე—ვინაითგან იგი, გინა**** სხვა
ვინმე ყოველი, კაცობრიობისამებრ არს ძმა***** თქვენი“.

— „შესაძლებელია. მარამა ნუ მიმიყვანთ უმეტესს (жесточай-
шее) სასოწარკვეთილებაში. თქვეინ უნდა მეთანხ^{ებ}ეთ ამაში მა-
ინც, რომ შეიძლებოდა, რათა პირველსა შეცოდებასა ***** ჩემსა
არა მობმოდნენ სხვანი, უმეტეს წარმწყემდელნი, თუ კი არ შეგრო-
ებულნიყო***** ყოველი უშესაძრწუნებელსთაგანი ჩემ წარსაწყემდე-
ლად“.

— „ნუ გგონიათ უბრალოდ, რომ მე გეთანხმობთ მაგაში. რა
შესაძრწუნებელია ესე, რომ სტაროსტა შემოვიდა თავის ცოლის
სანახავად? რა შესაძრწუნებელია ესე, რომ სარაიაში ეგროვა თივა?
რა შესაძრწუნებელია, რომ უბედური თქვენი ძმა მოვიდოდა უბრუ-
ნველად თავის გზაზედ? არა, ხელმწიფეო ჩემო! მას, რასაცა *****
ჰრაცხოთ თქვენ აწ წარმწყემდელ გარემოებათა ზედმობმულებად, შეე-
ძლო სხვას ღროს,—თუ კი თქვენ ჰე მზარიტი გზა არა დაგეტევები-
ნათ,—რომელ მოეცა თქვენთვის უსიამოვნესნი წამნი*****. სო-
ფელი აღესილ არს კეთილითა, მხოლოდ ცუდნი კაცისა თვისებანი
შეჰქმენ მას ჯოჯოხეთისა მზავსად. არა ლესაფსა^ს კაცი ხანჯალსა და
არა შეადგენსა^ს სამსალსა? რომ ყოფილიყო მშვიდი ***** , რკი-
ნაცა გარდიქცეოდა მშვიდობიან სასარგებლო იარალად და ბალახ-

* თავდაპ. ვწერა: „მოგეფიქრათ“. ** თავდაპ. ვწერა: „განა ვერ შეგეძლოთ
მოგეფიქრათ“. *** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „решивший“. **** თავდაპირველად
დაუწ.: „ანუ“. ***** შემდეგ წამ.: „შენი“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია:
„проступок“. ***** ხელნაწერშია: „შეგროებულულიყო“. ***** ამის შემდეგ
წამ.: „ეწოდ“. ***** შემდეგ წამ.: „ქვეყანა“. ***** შემდეგ წამ.: „ხომ“.

ნახევარ-სოფელი, და არა უმეტეს; განსაკუთრებით ჩვენს დროში. ოდესცა უმეტეს ნაწილსა ჰქონან ხარაქტერის (ზნის) საფუძვლად ვითარიაცა მძინარეობა, თავის შეყვარება და სულმოკლეობით პატივის-მოყვარეობა. ესენი გაქვნიდათ თქვენცა. ამისათვის (რას უნდა ვთქვათ) ხართ აწ თქვენ აქა, ვითარცა დასასჯელად განმარტებული (რას უნდა ვთქვათ) ღენნი)*.

— „იქმნება, რომ თქვენ მართალს უზნობდეთ. მარამა მე ვარ არც უკეთეს და არც უკუუღეს სხვათა კაცთა ჩვენისა საუკუნისა“.

— „როგორიცა ხართ თვით თქვენ, ვგრეთ გეჩვენებათ სოფელიცა. ჩვენ არაოდეს არა ჩაეხედავთ ჩვენს გულსა და ვსჩხარეკთ კი სხვათა. ყოველი ჩვენთვის არს მხოლოდ სარკედ“.

— „ლ[ვ]თისათვის, ხელმწიფეო ჩემო, შეეკსძახე მე თითქმის გონებით გასულმა, დამიხსენით მე, ვიდრემდის არა წასულა დრო. რადგანაცა ვარ ცუდი, ბაშ არა შესაძლებელ არსა, რომ შევიქმნე უკეთეს?“

— „დიახ, შეგიძლიანთ. საჭიროება ჰქვევთ ძალასა**“.

— „დამიხსენ მე ცოლით და შვილებითურთ. მე შემოიძლიან** და მსურაცა უკეთესობა. ცხადად ვხედავ ყოველთა შეიარწუნებ[ი]თა. როელთა ქმნად ვიყავ მიდრეკილ, თუმცა*** არაოდეს არ მოვიფიქრებადი თავისა ჩემისას მათდა მიდრეკილებასა“.

„[ვგ იქნება]****. მარამა თქვენ ხართ სუსტ და სისუსტე ხარაქტერისა ა-ის მარადის წყარო სარცხენითა საქმეთა. მე დავიხსენია, თუ კი თვით თქვენ შეგიძლიანთ თავისა თქვენისა დახსნა. იცითა ეხლა, თუ ვინა ვაო მე და რაი მსურს?“

— „და ესრეთ ხართ თქვენ არსება ზეციური, ანგელოზ მფარველი ჩემი“.

— „მე არა უბრალოდ გეჩვენეთ თქვენ ბაღში უწინარეს ყოველთა შეკოდებათა თქვენთა. მე მინდოდა, რათა განეფრთხილებინეთ მარამა იყავით ნუგეშეცილულ: ვინცა იცავს წმიდად სარწმუნოებასა ღმრთისადმი, იგი არა წარწყმდების“.

* ნემენცური ანდაზა (приговорок) — მთარგმ. შენიშვ.). ** შემდეგ წაშ.: „უკეთესობა. უფრო ვიყო უკეთესი“. *** შემდეგ წაშ.: „არა მგონა, რომ მე ვყოფილ“ და ზეით — „არაოდეს“. **** ეს სიტყვა წაუშლია. ზემოთ აწერია: „МОЖЕТ СТАТЬ-ЕД. ?“. როგორც ჩანს, თარგმანი არ მოაწინებია.

მას ღროსა, რა მეუბნებოდა იგი, წითელი ტანისმოსი მისი მეჩვენა მართლად, რომ ენთებოდა, ვითარცა წმინდა აქსიომა. ქოს მწვანე ცეცხლი აღზოდიოდა მიწითგან გარეშე ბუნებრივად. ესე იყო ფოთოლთა სიმწვანესაგან. დაჩრდილოებულნი ფერნი ტრი-ალეზდენ და შეერთდებოდნენ საკვირველად წინაშე თვალთა ჩუთა, დასასოულ ყოველივე განქტრა. მე ვიწუქ უგონოდ; არ ვიცოდი თუ სად ვიყავ მე და რაი დამეპართა*.

შემდგომ** გრძნობათა თითქოს ახლად დაიწყეს*** მცირე და მცირე გაცოცხლებად ჩემი; აღრეულნი, განშორებულნი ბგერა-ნი**** ყურში მესმოდნენ; წინაშე თვალთა ჩემთა იყო ვითარცა ცხელი (жарилые) სხივთა, გადახლართულთა ურთიერ შორის. ოდესცა ფიქრნი, ბგერანი და ნათელი შეიქმნენ ჩემთვის უმეტეს ცხადად, მაშინ დახვედრდი ჩემისა ძღვომარეობისათვის, მარამა სრულებით ფერ წარმოვიდგინე, თუ რაი დაემართა.

— „რა არის ესე?—ფიქრობდი მე.—გულთყრავა, გაგიგება, თუ სიკვდილის მოახლოება? უცნობ სული გ ნშორდების ხორცსა და უცნობ სული განეყრების სულსა. მაშა რაღა დაწმინების?***** ნუთუ გრძნობათა თანა განქტრების ქვეყანაცა? ნუთუ სული, ვითარცა (ничтож-ная) ძალი, განქტრდების სამფლობელოსა შინა სხვათა ძალთასა? მაშინ კაცოცა იქნებოდა (жизнь) ზღვის ქაფისა. დაგდებული მარად***** მოძრაესა, მარად ფერმცვლელსა***** ქვეყნისა უკენისა ზენაპირსა ზედა. რომელიცა გამოაჩენს თვის შორის აღმწვანებულთა კუნთულ-თა და დაუსრულებასა ზეციურისა სამყაროისასა. რა ესე (жизнь) განიბნევის, მას ღროსვე უნდა განქტრდნენცა***** გამოჩენილნი კუნთულნიცა და ზეციური სამყაროცა.—არა, არა!—განხდა ხმა ჩემს სულში: შენ იყავ მხოლოდ ამით შემცოდე, რომ დაქტარე სარწუნოება ღმრთისადმი, დაქტარე თავი თვისი, მიენდა რა ამოცებითსა

* შემდეგ წაშლილია მთელი სტრიქონი: „შემდგომ თითქოს გრძნობათა თითქოს როგორღაც ახლად (კამალავიძეს) გამაცოცხლეს მე ნელ-ნელად“. ** შემდეგ წაშ: „დაიწყეს“. *** პირველად დაუფერია: „ნელნელ“. **** ხემათ აწერია „тоны“. ***** ხემათ აწერია: „дух отвергается от души“. ***** კრეულად დაუწ: „საუყენოდ“. ***** წაშ: „საუყენოდ [изменяющаяся?]“. ***** აუშ: „განტრენ. ილოცა“.

აქ დამიბნელდა კვალად თვალები და მეჩვენა, რომ თითქოს ცი-
ყოფებოდნენ კლდის გაბოქვებულში, სადაც კლდის ვიწრო გახე-
ტილში შემოდინდა დღის სინათლე. მარამა მოხუცი ჯერ კიდევ იმ-
ზე მიმოვლიდა. „ახლა გეშველა შენ,—მან მითხრა მე, —მეტი
დაგიტევენ შენ. წადილი შენი აღსრულდა“.

— „მარამა, წარმოქმნის შენ თხრობა, ჩემი ფანნი და ჩემი შვი-
ლები მომიბრუნე ამა უდაბნოში.“

— „ივინი უკვე არიან შენთანა“.

— „ხოლო ხაოენაც ** უბედურებათა ჩემთასა არა განაქრობა.
ჩემ შორის?“

— „განქარებულ არს, არღა შეგაწუხებს“.

მეუბნებოდა რა ამა უქანასკნელთა სიტყვათა, იგი პქრებოდა
ჩემზედა, ვითარცა ნისლში. თვალნი ჩემნი იყვნენ მიმართულნი შიშ-
ველთა კლდეთა ზედა გარეშე ჩემსა და ვერა გავეგო რა. მარამა
ფოყავ ესრეთ შემსუბუქებით, ესრეთ კარგათ... და მარამა მაინც კი-
დევე მეჩვენებოდა *** ყოველივე ესე თითქოს გაცხელების დროს, აღ-
რეულ (очарованим).

მე**** ვიკარგებოდი ფიქრში, ვჰსჩხრეკდი რა გადმოშვერილთა
გარეშე ჩემსა კლდეთა.—და ერთბაშად უხილავმა ვილამაც სულმა
დაბეჭდა ტკბილი კოცნა ბაგეთაზე ჩემთა.

ახალი ქვეყანა *****

კოცნამან მომაქცია ქვეყნიერად. მე მეგონა, რომ თვალები მქონ-
და ახილულ; მარამა აქ ვიგრძენ. რომ ივინი არა იყვნენ გახილულ-
ნი *****, ამიტომ რომ გაოცე ჩემსა ისმოდა ***** ფეხის ხმა და
მე კი ვერა ვისა ვხედავდი ქვაბში.

წმინდა ჰაერმან მომბერა. და ნარნარნი ბაგენი კვალად შეეხნენ
ბაგეთა ჩემთა. სიცოცხლისა გრძობამ შემიპყრა ***** მე კვალად.

* გადარ. პირველი ვარიანტი: „ქსთქვა მან“. ** შემდეგ წაშლილია: „ჩემთა“
*** შემდეგ წაშ.: „აღრეულ „очарованим“. **** შემდეგ წაშ.: „ფიქრში“.
***** გვერდზე ფრჩხილებში მიწერილია: „свет“, ***** პირვ. დაუწ. „მეხილე-
ბოდენ“. ***** შემდეგ წაშ.: „ბრაგუნი“. ***** ზემოთ აწერია: „единя“.

მომესმა ზურჩული პატარა ყმაწვილთა. სიზმარი და პეშკოვსკა-
არეულნი ერთად, მივლიდენ მე გარეშე და განერჩეოდნენ რა მკი-
რედ და მკირედ შეიქნებიდენ ჩემთვის უმეტეს ცხადად ჩანამდე-
სასრულ, მოველ გონებაში და მივიღე სრულის ძალით (თავისუფალი)
გარეგანთა გრინობათა ჩემთა.

ხელით ვსინჯავდი რა *, ვნახე. რომ ვიწექ ხმელზე და მოუს-
ვენებლობით: სწორედ თითქოს ვაწექ სოფაზე ჩემს ბალის ბესედკაში.
გაეახილე თვალები და—ჩემი ფანჩა ჰსდგას, ვადმოყუდებული **
ჩემზე. მან გამაღვიძა ტკბილითა კოცნითა თვისითა. შეიღებმა სი-
ხარულით დაუტრეს ტაში. იხილეს რა განღვიძება ჩემი, მომფარდ-
ნენ საფაზე და ჰყვროდნენ: „მშვიდობა თქვენი ნახვა, მშვიდობა
თქვენი ნახვა, მამავ!“ ცოლი ჩემი დასჯდა გვერდით ჩემსა და თვალ-
ცრეალოვანი მყვედრიდა, რომ სიცივეში მთელი ღამე განვატარე
ბესედკაში, და თუ რომ მსაბურთი ჩვენი, პეტრე, არ მოსულიყო
პორტის სახლიდან, აქამდია აკ არვის ეკოდინებოდა მოსლვა*** ჩემი.

მაოაა საშინელმა პირველ მაისის წინაღამემ ესრეთ შეპაძრწუ-
ნა ****, რომ ვიწექ მე დიდი ხანი და ჯერ კიდევაც არ უჯერებ-
დი აოცა თვალთა და არცა ყურთა ჩემთა. მე ვეძებდი (очухавши-
хв) ჰეაბსა საშუალ უდაბურისა, მარამა ვხედავდი ***** ნხოლოდ
ჩემს ბალის ბესედკას. აქ ეწვევნენ ჯერ კიდევ განბნეულნი შვილების
სათაპაშონი. სტოლზე იდგა ჯერეთაც ხელსაქმის ყუთი ფანჩისა —
ყოველივე იყო ისევე ესრეთ ბესედკაში, როგორცა ჩემს შემოსვლისა
და დაიხების დროს *****.

—პეტრეც ეხლა მოვიდა პორტის სახლიდან?—ვიკითხე მე.—და
ნას იქ***** ეძინა მთელი ღამე?—

—დიახ!—მითხრა ფანჩამ და ნახად (поприв) ლოყაზე.—პეტ-
რე ამბობს, რომ შენ უბრძანე მას იქ ძილი. თვით შენ რაში მოგა-
გონდა აქ ძილი? რატომ არ გაგვალვძიე? ნუთუ ჩვენთვის უჯგობე-
სი იყო ძილი, ვიდრე სიხარული მოსვლისათვის შენისა? *****

* ზემოთ აწერია: „ощуныкаюсь“. ** ზემოთ აწერია: „навислились“
*** პირველად დაუწ: „მობრუნება“. **** პირველად დაუწ: „растреножила“.
***** შეიღვე წაშლილია: „მინც“. ***** თავდაპირველად დაუწ: ყოველივე იყო
ესრეთ, როგორცა ჩემს შემოსვლისა და დაიხების დროს ბესედკაში“. ***** შემ-
დედ წაშ: „მთელ“. ***** პიოვ. დაუწ: „იქნება გეგონა, რომ ძილი გვერჩივნა
შენს მოსვლისათვის გაბარებას“.

აქ მეცა თვით სიხარულით გავოცდი. „მაშ თქვენ გეძინათ განსვენებით? და არა რასა შეუწყუებიახართ?“ *—ვკითხე მე.

—„ღიახ განსვენებით. თუკი შენეტო შენი მოსვლა ბესლეთაში მაშინ, რასაკურველია, ძილი ჩემ დაიკარგებოდა. ვაფიქრებოდა გეპაოებოდი და გეჩვენებოდი, ვითარცა მოჩვენება. იცი?—ხოვ წუხელის** იყო პიოველ მაისის წინაღაჲ, რომელშიაც ყოველნი კუდიანები და არაწაინდა სულნი შეიყრებიან მთებზე და აწინებენ ერსა“.

— „ჰო, მე ღიახ კარგათ ვიცი ეგე“,—ვკსთქვი და ვიფშენეტდი თვალეზს. სიხარულით მეცინებოდა, ვჰსცან რა, რომ ყოველნი ჩემნი შეკოდებანი იყო*** მხოლოდ სიზმარი; ხომ არცა პიჩტის სახლი და არცა ქალაქი არ დამწვარიყვნენ; რომ არცა წითელკაბიანი კაცი პრაგიოგან და არცა დაეიწყებული იულია არ მოსულიყვნენ ჩუდა შესაწუხებლად****.

შიეიკარ გულში კეთილი ფანნი მაგრად და ნარნარად. მის ახლოს და ლამაზთა ყმაწვილებთა თანა, რომელნიცა მისხდნენ მუხლებზე, ვგრანობდი უმეტეს*****. ვიდრე როდისჲ. ცოცხლად ბედნიერებასა. რომ მაქენდა გული უბიწო და სინიღისი წმინდა. გარეშე ჩემსა მშვენიერდებოდა ახალი ქვეყანა. მარამა რადღენჯერმე ვიზენეტულობდი და ვიგონებდი, ვაითუ ესეც იყოს სიზმარი? ბშირად ზეგხედავ იი ჩვენის ქალაქის მშვიდობიანურთა სახლთა, რათა დაეჯერებინა გული, რომ იგინი არიან მთელნი და მეცა არა დანიგდია ანთებული სანთელი თივაზე.

ჩემს სიცოცხლეში აროდეს არ მეხილვა სიზმარი ესრეთ (связною), ესრეთ განცხადებული და ესრეთ შემადრწუნებელი. იგი ესრეთ ახლოს მოგება ჰაზრთა, რომელნიცა (прили) ზემ თავში დაძინების წინ სათვაზე. რომ მომატყუებულთა მის***** მოჩვენებათა სრულიად დამატყვევეს*****. და მხოლოდ დასრულებაზე, განთიადის წინ, შეიქანა სიზმარი უმეტეს ასახდენელ და გასაოცარ*****; მარამა ამასთანავე

* პირვ. დაუწ.: „არა შევაწუხათ!“ ** პირვ. დაუწ.: „ღღეს“. *** პირვ. დაუწ.: „იყვენს“. **** შ.მდეგ ფრანგულბშია ჩასმული: „тревожит“. ***** წამლილია: „ცოცხლად“. ***** შებდეგ წაშ: „ნიშანთა“. ამ სიტყვის ზემოთ კი გადაშლილია „прирак“. ***** ამ სიტყვას ზემოთ აწერია: „отчужден“. ***** ამ სიტყვა ზემოთ აწერია: „чуждене“.

ერთად სულისა გონებითნი ძალნი შეიქმნენ უცხოველეს, ვითარცა მარადის იქმნების რაოდენსავე წამს უწინ დილის* გარვიძგ ბამდის.

ჩვენ წავედით დღესასწაულობით აღყვებულს ზეგონებულსა ჩვენს სახლში, სადაცა ყოველნი შინაურნი მომეგებნენ მეგობრულისა მოკითხვითა. გამოვიცვალე რა ტანისამოსი, ავიღე მთელი კონა სათამაშო, რომელიცა მოუტანე შეიღებთა, და შეველ საუბრისათვის ფანნის ოთახში. იქ გამახარა** ხილვამან*** ტურფისა ჭაბუკის დედისა საშუალ მოთამაშეთა მის შეიღებთა. თვითოველი შემოხედვა საყვარელისა ჩემისა მეგობრისა შთაასხამდა ჩემს სულში ტკბილსა ალტაცებასა. დადუმებული მივეყრდენ მის გულსა. სიბარულეგანითა**** თვალებში ცრემლითა მივეც მისთვისცა ნასყიდნი პრაგაში საჩუქარნი***** და უთხარ: „ფანნივ, დღე ესე არის დღე შენის დაბადებისა“.

— „არაოდეს არ მიდღესასწაულნია დღე ესე ესრეთ მზიარულად. ვითარცა აწ.—მიპასუხა მან.—შენ კვალად დაბრუნდი ჩემდა. მე პოვიპატივე დღეს მეგობარნი და ნაცნობნი ჩვენნი, რომ ერთად გვეზიარულნა. შენ ხომ არ გეწყინება ესე?—აბა, ახლა დაჯექ ჩემთან და მიამბე ყოველი, სრულებითი***** უკანასკნელ წვრილმანკამდის, რაიცა შეგემთხვა უჩემოდ“.

(Роковой) სიზმარი უმეტეს ყოველისა (занимал меня) მას წამსა. ამისთვის ვფიქრობდი, რომ ჩქარა მომეშორებინა თავითგან სიზმარი ესე და უანბეცა დაწვრილებით. ფანნი მისმენდა***** დილის ყურადღებითა*****. — („Ну уж сон!“), — ჰრქვა მან დასასრულდ მიმიღითა. „აგრე საკურველი არ არის, რომ დაუჯეროთ გასაოცართა ანბავთა, რომელნიცა მოხდებიან პირველ მაისის წინაღაგესათა. მაგ სიზმარში მთელი ჭადაგება არს. იყავ მაშ კეთილ, შენ ჩემო კეთილო რომერტ, ამისთვის, რომ უეჭველად მაგას გეუბნებოდა შენ მფარველი ანგელოზი შენი. ჩაწერე მთლად შენი სიზმარი. ეგრეთი

* პირველად დაუწერია: „განთიადის“. ** ამ სიტყვას ხვმოთ აწერია: „НЛО-НЛО“. *** შემდეგ წამს: „სამურისა“. **** ავტოგრაფშია: „სახარულეგანითა“. ***** პირველად დაუწერია: „საფეშქაშები“. ***** თავდაპირველად დაუწ: „ყოველი“. ***** თავდაპირველად დაუწ: „ყურს მიკდებდა“. ***** წაუშლია: „Вниманием“.

სიზმარი უმეტეს ღირს არს* ხსოვნისა, ვიდრე სხვისა ნათელი ცხოვრება. შენ ხომ იცი, ვითარ მრავალს ნიშნენ ჩემთვის სიზმარი? იგინი, თუმცა არარას მოასწავებენ, მარამა მათში შეპყრობილი არს ფრიად მრავალი. მათში ვხედავთ ჩვენ თავსა ჩვენსა სულსა ანაბერად გამომკვირვალებს მათში, ვითარცა უწმინდეს სარკესი**.

გამომცდელი და განსაცდელი ერთს დროსა

შემთხვევამან, თუმცა არა უმაღლეს ბუნებითებრმან, მარამა ჩემთვის ფრიად შესანიშნელმან, დაასრულა მასვე დღესა საკვირველება** სიზმრისა ჩემისა.

სტუმრები, რომელნიცა მოწვეულ იყვნენ ფანნის მიერ ჩვენის სახლობის დღესასწაულზე, ისხდნენ ჩვენთანა სადილათ ბალის ბესედკის მალლა ოთახში. დღე იყო უმშვენიერესი. სიზმარი ჩემი უკვე არღა წარმომიდგებოდა ესრეთ ცოცხლად ჩემს გონებაში და ადგილს უთმობდა*** მხიარულებასა, რომელიცა გარეშემომზღუდვიდა მე ფხიზელსა.

ერთბამად მსახურმა მომახსენა, რომ უფალს, ბარონს დე მონს, დროსტოვით მოსულს, ჰსურს ჩემთან ლაპარაკი. ფანნიმ შემამცნივარა, რომ შევშინდი, მითხრა სიცილითა: „რათ უნდა**** შეგეშინდეს გამომცდელისა, თუ კი არა ჰყავს თანა***** განსაცდელი, და თუ გინდ განსაცდელითაც***** გამოცხადდეს, მაშინაც არ უნდა შეიშინო, როდესაც მე ვარ შენთან“.

მე ჩავედ ძირსა. მას საფაზე, რომელზედაც მეძინა იმ ღამეს, იჯდა ჩემი წითელკაბიანი მცნობი. იგი აღსდგა, მომესალმა როგორც ძველსა მეგობარსა, და მითხრა: „ჰხედავთა, რომ მე აღვასრულე ჩემი სიტყვა! მაშ განმაცანიოთ თქვენს საყვარელს მეუღლასთან. რომელიცა ვჰსცან მე შემთხვევით მეგობრულის მის თქვენდამი წერილთაგან. მარამა ნუ იქმნებით კი იქვენულ*****. დიხა!“—ჰსატყვა მან

* ზემოთ აწერია: „примечательный“. ** ზემოთ აწერია: „необычайность“
*** პირველი ვარიანტი: „უთმობდა ადგილსა“. **** პირვ დაუწ.: „ნუთუ“. *****
თავდაპირველად დაუწ.: „ოდესცა გამოგაცხადდება“. ***** შემდეგ წაუშლია: „მაშინ“. ***** ზემოთ აწერია: „ревнивым“.

კვალად და მიზენა ხელით ბალისკენ. — „მე მოვიყვანე ჩემთან ერთად ორნი* სტუპარნი, — ჩემი ძა და მისი ცოლი. ჩემი რძალი გიგნობსთ თქვენ. ჩვენ შევხვდით ანაზღვეულად ურთიერთს ცუტსუდნი და ეხლა ერთად ვმოგზაურობთ“.

მე უპასუხე, რომ ჩემთვის დიახ სასიანიონო იქმნების ხილვა მათი. ამ დროსა შემოვიდა კარებში ბალითგან სქელი კაცი და მასთან მოსდევდა დედაკაცი საგზავრო ტანისამოსში. წარმოიდგინეთ თვით თქვენვე შეშინება ჩემი: ესე არის იულია, ცოლი სტაროსტასი. იულია არ აღიარია ესრეთ, როგორც მე, თუმცა იგიცა შეიცვალა სახით. შეპდგოვად პირველთა ურთიერთთა მოკითხვათა, მე წარვიყვანე სტუპარნი ჩემნი მალლა და წარუდგინე მათ ცოლი ჩემი**.

ბარონი ეუბნებოდა ჩემს ცოლსა მრავალთა თაეზიანურთა ქებათა. „ჩე ჯერ პრაგაშივე ვგრძნობდი თქვენდამი განსხვავებით პარტიის ცეპასა, — მსთქვა ბარონმან. — იქ, თქვენის მეუღლის უცნობელად, ვმსკან მე ყოველნი მცირედნი საიდუმლონი, რომელთაცა თქვენ არაწუნებდით მეუღლესა თქვენსა თქვენს წერილებში“.

— „ყოველივე ვიცი, — ნიუგო ფანნიმ. — ათას ხუთას ტალერად მსყიდულობთ თქვენ საიდუმლოთა ჩემთა. მარამა ამასთანავე მაინც თქვენ ხართ ბოროტი კაცი. თქვენ გაატარებინეთ ჩემს ქმარსა მთელი ღამე ფრიადს მოუსვენებლობაში“.

„ჯერ ვგრა არის, სასურველო ფანნივე. — უთხარ*** მე. შენ ხედავ გამომცდელსა, და, აჰა, — წარუდგინე მას მეუღლა სტაროსტასი, — აჰა, იულიაცა!“

ფანნი ცოტად შეკრთა****, მარამა დედაკაცთა შორის ესრეთი შეკოთობა არაოდეს ხანგრძლივ არ იქმნების. იგი მოეხვია იულიას, როგორც დასა თვისსა, და დაისვა თვის გვერდით ერთის მართი გამომცდელი და ზეორგსა — განსაცდელი. „ესენი, რამდენიც შესაძლებელია, უნდა***** იყვნენ შენგან დაშორებულნი!“ — ნითხრა ფანნიმ მე პლუტურის ღიმილით.

* ეს სიტყვა („ორნი“) დედანში ორჯერა გამოვრებული. ** თავდაპირველი ვარიანტი: „და წარუდგინე ჩემს ცოლს“. *** პირველად დავწ.: „იუგა“. **** წაშლილია: „აირია. შეკრთა“. ***** წაშლილია: „შენგან“.

მსწუხდით; და ამასთანავე მე თითქმის არც კი ვიპყნეულვებდი, რომ სწორედ თქვენ დაგეკარგათ ბუმაენიკი“.

აქ უანბე მას სიზმარი ჩემი. „ხელმწიფეო ჩემო!—წამოიძახა მან,—გაუპარჯოს პირველ მაისის წინალამის არაწმინდა სიზმარი ღირსია, რომ ჰქონდეს მას ადგილი ზნეობის სიღრმეშია და პსიხოლოლიაში. თუ თქვენ არ აღსწერთ მას ყოვლითა დაწერილებითა, მაშ მე თვით ვიქმ მაგას და წარმოგიგზავნით თქვენ დასაბეჭდად. მუნ არიან უპვირფასესნი ძსწაელანი“. ჩემთვისაც სასიამოვნოა, რომ ბოლოს მეცა წარმოვადგენ სახესა კეთილისა სულისასა; თვარა სხვარიგათ, მართალს გეტყვით, რომ არ მოვინდომებდი მაგ სიზმრის საეროდ გამოცხადებასა“.

ჩვენ განვატარეთ ერთად მთელი დღე: მე კემშარიტად ბრძენს ბარონ ღემონთან და ფანნიმ იულიასთან. ვერ ვიხილეთ, თუ ვითარ მსწრაფელ გაფრინდა დრო, ყოველთა ჩვენთათვის თანასწორად სიხარულევეანი.

ოდესცა, გამოსალმების დროსა, გავაცილეთ ჩვენ ძვირფასნი სტუმარნი პოპტის სახლამდის, მაშინ ფანნიმ მითხრა მე: „ებლა გამოვესალმოთ და დავბრუნდეთ“. ერთს ბიჯსაც მეტს აღარ გადაგადგმევენებ უტურფესისა შენისა განსაცდელისა გასაცილებლად. პირველ მაისის წინალამის სიზმარში არიან ჩემთვისაც ფრად კარგნი დარიგებანი. იცი შენ, თუ ვინა ვარ მე და რაი მსურს შენგან?...“

დასასრული

თებერვლის 25-სა დღეს, 1833 წელს.

პირველი ვოლანტი 4-ს პეტოტნის სალდათთა.

სალამოს ჩაიზოდ

მუსაიფობას შეჰყვა ბაასი; ბულაღინმა, დამყარებულმა ოცდახუთის წლოვანების გამოცდილებითა და შეხურებულმა ბაასისაგან***. ცოტა დაიფიწყა წესი მაღალის საზოგადოებისა, ხმა აიმაღლა:

არა,—ჰსთქვა ბულაღინმა და გარდაიყარა სახიდკან გრძელი

* ზემოთ აწერია: „ყოჩი“. ** შემდეგ წაშლილია: „ნებას არ მოცემ“.

*** - ბელნაწერშია: „ბულაღინი, დამყარებული ოცდახუთის წლოვანების გამოცდილებითა და შეხურებული ბაასისაგან...“

თმები, — მე არ დავემორჩილები მაგ საჭიროებას, მე ვერა შეპირებ
საკადრისად დედაკაცთ საზოგადო მდგომარეობას. რომ უყურებ.
გული მიწუხს.

ჩაი ხომ არ გნებავთ, — უთხრა სახლის პატრონმა ქალმა ნუნუნა
მიბოძეთ. — დიახ, ეს ბარბაროზობა არის! მე ვერა უყურებ
ბითს მიზეზს, რა მიზეზისათვის უნდა იყოს ბრმად მორჩილი დე-
დაკაცი* და აიტანოს შეურაცხება ქრმისაგან, თვით უმძიმესი მდა-
ბალი მონება? რატომ არ უნდა იყოს მათ შორის თანასწორობა?
გრაფინამ შეხედა, მაგრამ აღარ გაიღიმა.

მაგაში მართლა ძნელია ვიპოვნოთ ლოლიკური საფუძველი, —
ასოქვა გრაფინამ.

Vae victis! წაიბუტბუტა იქ მჯდომმა ორმოცის წლის კაცმა.

რას ნიშნავს ეგ სიტყვა? — ჰკითხა ერთმა ქალმა, რომელიც იჯდა
ამ კაცის გვერდით, შქონემ სასიამოვნო შავგრენანის სახისამ. დამშ-
ვენებულმა** პირისფერის კაბითა. — მე დიდათ მსურდა დამემტკი-
ებინა, რომ მე ლათინური არ მესმის.

ეს სიტყვა ბევრს რასმე ნიშნავს, — უპასუხა*** კაცმა, — ეს ნიშ-
ნავს, კსწორეთ რომ ვსთქვათ იმას, ფრანციამ რომ ომი გამოუცხა-
დოს კიტაიას, ჩვენში არაფერ განჰკვირდებოდა შეგვეტყო — ფრან-
ცულებმა დააშარცხეს ჯარი რომელისამე ლიასი!

Tout de choses en deux mots, — თქვა სიცილით ქალმა პირისფე-
რის კაბიანმა. — C'est une belle langue que la langue turque!²

ფრანციკულად შეიძლება ერთი სიტყვით გამოსთქვას ეგ სიტყ-
ვები — *parque* (რადგან, მაგრამ, მახლას)****.

ხომ არ გგონიათ, — ჰკითხა სახლის პატრონმა ქალმა, რომელიც
ეფარა ვერცხლის სამოვარს, — თუ რომ კიტაიელებს მიეღოთ სხვა-
გვარი აღზრდა, სულ სხვანი იქნებოდენ.

მე ამას ვფიქრობ, იმათთვის მომატებულად შეუძლებელი იქნე-
ბოდა ფრანცუზებად გადაქცეულიყვნენ, და რა საჭიროა, რომ ისინი
გამოიცვალნენ? მე გახლდით კიტაიაში და***** გარწმუნებთ, კი-

* ამის შემდეგ გადაზახულია: „კაცისა“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „რო-
მელსაც ჰშენოდა“, შემდეგ გადაზახავს. *** თავდაპირველად დაუწერია: „მიფ-
გო“. **** აშიაზე გრ. ორბელიანს მიუწერია: „მახლას ახ[ა]ლი სიტყვაა, რომელ-
საც ზმართებენ ეზლა“. ***** შემდეგ გადაზახულია: „მე“.

ტიელნი უცხო და სასიამოვნო ხალხნი არიან, განსაკუთრებით იმა-
თი ქალები, თავიანთის* ბოტყლად პირმოყვანილობით, ნათლა*
კილოაწველის თვალებით და კუნტულა ფეხებით, ემათის ხარვე-
ცულის ოსარაობით და ყმაწვილურის შექცევით. ამათ უკლებლად აქვე
თავისი სასიამოვნო მხარე.

ქალმა შეხედა სწრაფის თვალით და ტუჩები მოიკენიჭა.
შეიბრაღეთ, ალექსეი პეტროვიჩ, — უბასუხა ბულაღინმა. გაიგონა
რა რამდენიმე ამის პასუხი — განა შეიძლება არ ვირწმუნოთ მოქ-
მედება განათლებისაგან? მაშ თქვენ აღზრდას არათ აგდებით? თქვენ
ამტკიცებთ. რომ კაცი არ გაკეთილშობილდება? ვერ ასწავლით.
რომ ჰქონდეს საფუავლიანი ცხედველობა ცხოვრებაზედ, გაუსწო-
როთ იმისი ნაკლულოვანება?

მე ვგონებ მხოლოდ ამას, — უთხრა მშვიდათ ალექსეი პეტრო-
ვიჩა, — ქალის ბუნებისაგან კაცის ბუნება არ გაკეთდება.

მე კი ასე მგონია, — უბასუხა ბულაღინმა, — ყოველი დედაკაცის
ნაკლულოვანება დამოკიდებული არის აღზრდაზე. ასე რომ, სხვა-
გვარ თუ აღზარდათ, შეჰველად უპირატესნი და უმჯობესნი იქნე-
ბოდნენ კაცებზედ. მაგრამ ქალთ მართო აღზრდაში განუფრცულე-
ბენ დაწვლილებითს ჩვეულების მხარეს და შემდგომ ზდილობიანის
სიმძლავლით უწოდებენ ყმაწვილებად.

ეს სიტყვები ერთის მხრით მართალია, — შენიშნა გრაფინამ და
შეჰხედა ალექსეი პეტროვიჩს. — აღიარეთ, რომ ქალის აღზრდა მა-
ლაღ ხარისხამდე არის უგუნუროდ; უმეტესია ვინემ უჯუნუროდ.
თითქო განგებ ონების მსჯელობის წინააღმდეგი იყოს. შეიძლება
ვიფიქროთ, რომ ყოველი ქალი არის აღზრდილი. თვისის უბორო-
ტესის მტრისაგან, ასე გასაოცად ზოუნვენ ქალებზედ***. ქალს არ
შეუძლიან მოიპოვოს სიმდიდრე, როგორც კაცსა, და თითქმის
მამის საუფლისწულოსაც არის მოკლებული ჰსჯულითა; და ამასთან
კი შეაგონებენ ძლიერულ ცხოვრებას და აჩვენენ, რომ სიმდიდრე
არის აუცილებელი პირობა ქვეყანაში ცხოვრებისა; თვითონ ვერ
გაჩაქდავს კაცს მისცეს ხელი; ამისდაგვარად აშინებენ ქალსა გაუთ-
ხოვრობაზედ, როგორც შესარცხვენს რასმე უბედურობაზედ; მიიყ-

* შემდეგ გადაზახულია: „პირა“. ** შემდეგ გადაზახულია: „აწველის“. *** თავ-
დაპირველ-დ დაუჭერია: „ქალებისათვის“.

ვანენ იქამდის, რომ არ შეუძლიან დაიწყაროს თავში თავისუფალი მდგომარეობა და ასწავლიან თავისუფლებას უყურებდეს, როგორც არასაკადრისს საქმესა. მცირედი მოუფიქრებელი გამოქვეყნებები საუკუნოდ უბედურად. ამისთვის, რომ ასწავლიან თავისუფლებას და კაპრიზებს (ჟინიანობას), ერთის მინუტის დავიწყება, ანუ მიყოლა კმარა, რომ დაიღუპოს საუკუნოდ. ესენი იციან და განუვრცელებენ კოკეტკობას, ავარშიგებენ ითამაშოს მშობრობითა, განაშორებენ ყოველსა საგანსა, რომელიც მიიყვანდა ქალთ ჰსწორე გზაზედ! თვითონ თქვენ ბძანეთ, ეს ასე არ არის?

თქვენ ძალიან მშვენიერათ ლაპარაკობთ,—მიუგო ღიმილით ალექსეი პეტროვიჩმა,—და თქვენი განკსჯა ჰსწორეთ მართალია. მაგრამ ნება მიბოძეთ შევნიშნო, რომ მხოლოდ თქვენის აზრითვე დაიცვათ ჩემს აზრთა. მაზედ, რაც შეეხება ქალის ბუნების სისუსტეს*, თვითონ თქვენ ამტკიცებთ**, თქვენს სქესს არ შეუძლიან წინა აღუდგეს რომელსამე ძალის მოქმედებას. თქვენ ლაპარაკობთ ქალის აღზრდაზედ. მაგრამ აბა გაეზხრიკოთ საზოგადო აღზრდა კაცთა,—მე მგონია***, ათასჯერ ცუდი იყოს ქალებზედ?—განა ქალებზე მცირე საენებელი შემთხვევები აქვს კაცსა? უფრო მომატებული შემადღუნებელი გზები არ უძევს კაცსა თავი დაიღუპოს?

მაშ თქვენ პრჩებით თქვენ ჰაზრზედ,—გაუწყვიტა ლაპარაკი გრაფინამ ირონიით.—ეგ ძალიან თამაში დამტკიცება არის.

დიდი სიცრუეც იქნებოდა, დაუმატა ალექსეი პეტროვიჩმა.

მაშ რაზედ არის დამოკიდებული ზნეობითი ძალა კაცისა და მათი უპირატესობა?

თქვენვე მაძლეეთ მაგაზედ პასუხს, გრაფინავ, როდესაც ეძებთ საზოგადოებას და თითქმის მეგობრობას იმ კაცთან, რომელზედ იცით, თავის ტოლებში ღვინოს გადაჰკრავს ხოლმე. ქალზედ რომ ეს შეიტყოთ, სახლში ხომ არ შეუშვებთ?

თქვენ მანდიდგან რა უნდა დააბოლოოთ?

ამას თქვენც დაამტკიცებთ, დედაკაცი კაცი არ არის, კაცი ისე არ დაეცემა, როგორც დედაკაცი. ასე რომ, არამც თუ ფიზიკური, ზნეობითი ბუნება კაცისა მტკიცეა დედაკაცზედ.

* თავდაპირველად დაუწერია: „სისუსტეზედ“. ** შემდეგ გადახაზულია: „რომ“. *** თავდაპირველად დაუწერია: „გგონებ“.

მაგრამ ეს მაინც, — მოისმა ხმა ბულაღინისა, — ჩვენ უნდა ალღობროთ უპირატესობა ქალისა გრძნობაში, რაცა შეადგენს უპირობეს კაცის ღირსებას. ქალს ყოველთვის შეარბევს კეთილშობილური შემთხვევა, პატიოსნური გულწრფელობა; ვინც მიენდობა ქალს, უპირობოდ უპასუხებს.

აქ ამდენი ქალები სხედან, რომ ვერ გავხედოვარ გიპასუხოთ, — უპასუხა ალექსეი პეტროვიჩმა.

როგორ, თქვენ მაგაზედაც ბაასობთ? — უთხრა ბულაღინმა.

ღმერთმა დამიფაროს, — მიუგო ალექსეი პეტროვიჩმა, — მეც ვანბობ და ვამტკიცებ: ქალს შეარბევს დიდსულოვნებითა, გულწრფელობითა, მაგრამ უნდა კაცმა იცოდეს გვარი და დრო. — თორემ ყოველთვის არა!

ყოველთვის, ყოველთვის, — დაიყვირა ბულაღინმა. სკეპტიკი (ურწმუნო) დაჩუმდა.

დაამტკიცეთ წინააღმდეგი, — უთხრა* ბულაღინმა, — დაამტკიცეთ ფაქტებით (საბუთებით).

ძალიან ბევრი საბუთებია!

მაშ ერთი მაინც გვიანბეთ.

უცხოა, — შეხედა გრაფინამ ალექსეი პეტროვიჩს, — თქვენ მიიყვანეთ თქვენი თავი იქამდის, რომ უნდა გვიანბოთ. ეგ იქნება თქვენი სასჯელი. ინებეთ მოჰყევით, გვიანბეთ. როგორც უფალი ბულაღინი გაიძულებთ, დასაცველად თქვენის ურწმუნოებისა საბუთებს ვითხოვთ.

მოგონილი არ უნდა იყოს, — დაუმატა სახლის პატრონმა ქალმა.

მე შემოდლიან ვიანბოთ ქვეშარიტი ანბავი, თუ თქვენ ისურვებთ გაგონებას, — უთხრა ალექსეი პეტროვიჩმა. საბუთი, რომელიც დაწვლილებით შევიტყე, ქვეშარიტია.

საუცხოვოა, ჩვენ ყურს გიგდებთ.

მე ნებას მომცემთ, არ უწოდო ნამდვილი** სახელები, — ჰსთქვა ალექსეი პეტროვიჩმა.

ნებას გაძლევთ, — უთხრა ხაზიაიკამ, — მაგრამ მერე ხომ ყურში გვეტყვით ჩუმით?

* თავდაპირველად დაუწერია: „განგრძელა“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „ჰსწორე“.

— რავენსამე წლის წინათ რომ ბრძანებულყავიდ მოსკოვის და შეგხდომოდათ* მისელა საზოგადოებაში, მაშინ** მოგეცინოდათ ხშირად სახელი ერთის ყმაწვილის კაცისა, რომელსაცა იკითხავდით: რა არის, ან ვინ არის ხოზრევსკი? — მაშინ მითხრებდნენ*** გვარ პასუხს— ქალებისაგან სხვას და კაცებისაგან სხვას**** ყოდნენ, რომ მთლად სულელება ვახლავთ ხოზრევსკი, მაგრამ ქალნი გეტყოდნენ: C'est un excellent garçon—საუცხოვო ყმაწვილი კაცია!

ერთს მოსკოვის დიდ სალონში, როდესაც მიღების დღე იყო, შეიყარნენ საკმაოდ სტუმარნი. შემოხსნებულ სახელზედ ორგვარი ჰაზრი იყო გამოთქმული ზალაში და ზალის კუთხეში. ერთს კაცს, ოცდაათის წლისას, შევეგრემანს, შესანიშნულს სახის მეტყველებით***, ელაპარაკებოდა მასთან ახლო მდგომი გამოპრანჭული მოსკვინი: ხოზრევსკი? Ce n'est rien du Tout! (სულ არაფერი არა არის რა!). ყმა და მამული არა აქვს, კარგი ნათესაობა სულ არა ჰყავს, სახით არ ვარგა, და ასეთი სულელი არის, როგორც ჩემის ყალიბი! მაგრამ ყველგან აქვს კარი ღია. ღმერთმა იცის, ქალებს რათ მოსწონთ!—ამავე დროს ერთ მშვენიერს, გრაციულს კნეინას, ყმაწვილ ქერივს, რომელიც მოვიდა თავის ტანბოვის მამულიდგან ზამთარში მოსკოვში, ელაპარაკებოდა ცოტა ხანშესული, მაგრამ კვალად მიწიდივის სახის ქალი, ამის (კუზინა) ბიძაშვილი — ნასტასია პავლოვნა****: ხოზრევსკი, ma chère (ჩემო საყვარელო), უცხო კაცია და მე გარწმუნებ, ის ასე სულელი არ არის, როგორც სხვანი გეტყვიან. იმას ტყუილათ მტრობენ. მართალია, ის არ არის სალონში მარჯვე, არ არის ფატ*****; C'est un homme sans pretensions (ის არის კაცი უპრიტენზიო!); მაგრამ იმასა აქვს მრავალი განსხვავებული ღირსება; et puis il a une si haute opinion des femme! (და ამასთანავე ქალნი არიან იმაზედ მაღალის აზრისანი). მე დღეს წარმოვადგენ შენთან! ის უთოოთ აქ მოვა; მაგრამ პირველის შეხედვით ნუ განჰსჯით,—ის უნდა ახლოს გაიცნო, რომ ის დააფასო.

* პირველად დაუწერია: „შეგხდომოდათ“, შემდეგ ვინი გადაუხაზავს. ** ამის შემდეგ წერია: „ხშირად“. როგორც ჩანს, გრ. ორბელიანს ამ სიტყვის გადახაზვა დაეწყინა. აქ ეს სიტყვა უნდა გადაეხაზა, რადგან ფრაზაში იგი შემდეგ სხვაგან ჩაუშატებია. *** თავდაპირველად დაუწერია: „შესანიშნულის საბისას“. **** ხელნაწერშია: „ანა პავლოვნა“, მაგრამ ტექსტში შემდეგ ყოველთვის გვხვდება „ნასტასია პავლოვნა“. ***** ხელნაწერის ამოხე გრ. ორბელიანს გაუკეთებია შენიშვნა: „ფატ—კობტასავით“.

ამ ლაპარაკში შემოვიდა ახალი სტუმარი—ყმაწვილი კაცი¹ რომლის შენიშვნა არაფერში არ შეიძლებოდა.

აი ისა,—უთხრა მოსკვიჩმა თავისთან მდგომს ყმაწვილ კაცს,—ხედავთ? რა ფიგურა არის, მგონია, შესანიშნელი კარგად მოწყობილი აბა, ახლა უყურეთ*, ქალები როგორ მიიღებენ. ისევე შენიშნავენ ნენ კუთხიდან და შავგვრემანი კაცი დადგა კნეინას პირდაპირ კრესლასთან.—თუ იმისი მშვენიერნი წარბნი მცირედ შეიჩხნენ ამ მინუტში! — მაგრამ ხოზრევსკის შემოსვლას არ მიეწერებოდა.—კნეინას კუზინამ უპასუხა მძიმეთ თავის დაკვრით მიახლოვებულს ხოზრევსკის: მშვიდობა თქვენი ნახვა, ტროფიმ ლუკჩი, ძალიან მიხარიათ ყოველთვის, როცა თქვენა გხედავთ. დღეს მე მადლობას გათქმევინებთ; მე წარგადგენთ** ჩემს ბიძაშვილთან, რომელზედაც რე თქვენთან ბევრნი მილაპარაკნია. Ma chère Aline! (საყვარელო ალინავ!) ეს გახლავთ*** ტროფიმ ლუკჩი ხოზრევსკი. ღვთის გულისათვის****, ძალიან ნუ დააფთხობთ.

Suis-je si formidable? (განა მე აგრე საშიშარი ვარ?) — ჰკითხა სიცილით კნეინამ.

ხანდახან,—უპასუხა***** ნასტასია პავლოვნამ.—როდესაც შენ ქეიფი მოგივა დასცინო ვისმე, შენ შეუბრალებელი ხარ.

კარგი რეკამენდაციაა*****,—მიუგო კნეინამ,—მაგრამ კარგი ზომიერება არის გაამზნეოს მკრთალი კაცი. ასე არ არის, უფალო ხოზრევსკი?

მე ეგ არ მაშინებს, კნეინავ,—უპასუხა ხოზრევსკიმ ნელის ხმით.—მე არა მგონია შევიქმნე თქვენი მსხვერპლი.

მაგაზედ ვინ გაძლევთ თქვენ რწმუნებას?—ჰკითხა მშვენიერმა ქერიემა და შეჰხედა შესანიშნელ მიწიდიველის თვალთ.

ქეშმარი[ტი] ცნობა თავის თავისა,—უპასუხა ხოზრევსკიმ.

— მართლა?

— დიახ, კნეინავ. ნათქვამია*****, წაქცეულს არა ჰსცემენო.

* თავდაპირველად დაუწერია: „ნახეთ“, შემდეგ გადაუხაზავს. ** თავდაპირველად დაუწერია: „წარმოგადგენთ“. *** თავდაპირველად დაუწერია: „გახლავს“. **** თავდაპირველად დაუწერია: „თუ ქრისტე გწამს“. ***** შემდეგ გადახაზულია: „კუზინამ“. ***** ხელნაწერშია: „რეკამენდაციაა“. ***** თავდაპირველად დაუწერია: „ნათქვამი ანდახა არის“.

ხოზრევსკიმ, — მხოლოდ ამისთვის, რომ კნენინას დაბატულ აქტი-
ბოდა.

და არა ამისთვის, რომ კარტინა ყოფილიყო იმეორე ვაჭარის
ირონიით ალინამ.

გავბედამ შევნიშნო, — უპასუხა ხოზრევსკიმ შემკრთალმა, — კარ-
გი კარტინკები ბევრია?

და ასეთი ქალები ცოტანი არიან, როგორც ალინა, — უთხრა
ნასტასია პავლოვ[ე]ნამ, — ეს არ არის თქვენი აზრი?

მე ვერ გავბედამ ავრე ცხადად გამოვსთქვა, — უპასუხა* ხოზ-
რევსკიმ.

თქვენ რა იცით, ბევრნი არიან, თუ ცოტანი ჩემსავით ქალები
და ამ ხელ მინუტში რით დაგიმტკიცეთ** ჩემი უპირატესობა სხვა
ქალებზედ? — უთხრა კნენინამ დაცილებით.

ხოზრევსკიმ შეხედა და მერე თვალნი დახარა.

კნენინავ, — უპასუხა ხოზრევსკიმ, — თქვენ კიდევ მათქმევინებთ
რასმე სისულელეს. მე თვითონ ვიცი, რომ სულელი ვარ, მაგრამ
რა ვქნა, ამით არ უნდა მცხვენოდეს; მე რომ ვხედავ, ორივე ერთია,
თქვენთან ხომ ყველანი სულელები ვართ. ადგა სკამიდგან და მოე-
ცალა ქალს, რომელიც მოახლოვდა კნენინას.

Au revoir (ნახვამდის), უთხრა კნენინამ; je suis toujours chez
moi dans l'asont-soirée (მე ყოველთვის შინა ვარ საღამოთი).

კნენინამ აიღო ლორნეტი და გადმოხედა სალონსა.

მე თქვენ მაპატიებთ, თუ რომ ვსარგებლობ უცარის შემთხვე-
ვით, რომელიც აქ შეგვეყრის, — მოისმა კითხვა.

კნენინამ შეხედა: ნასტასია პავლოვ[ე]ნას ადგილს იჯდა ის შავგ-
რემანი ყმაწვილი კაცი, რომელსაც ესმოდა ლაპარაკი ხოზრევსკისა.

C'est vous, monsieur Vismer, — უთხრა ქალმა, წელან ვერ
გიცანით.

მე არ გამიკვირდებოდა, რომ სულ არ გეცანით, კნენინავ, —
უპასუხა ვისმერ. ეს ძალიან ბუნებითი არის. მაგრამ მესმოდა,
როგორის გულმხურვალეობით*** იგონებდით იტალიას. მე გავბედე

* თავდაპირველად დაუწერია: „მიუგო“. ** ბელნაწერშია: „დაგიმტკიცეთ“.

*** თავდაპირველად დაუწერია: „გულმხურვალეობით“, შემდეგ გადაუზახავს და
შეუცვლია: „გულთბილობით“, საბოლოოდ კვლავ „გულმხურვალეობით“ აუჩივია.

იმედი მიმეცა თავისათვის, რომ თქვენს გონებაში დარჩა მტერი
რედნი შემთხვევანი* თქვენი რომში ბრძანების დროსა. — ეს
სიტყვები იყო ნათქვამი დიდათ ზრდილობიანად, მაგრამ მარტო
ქნიინას ესმოდა სხვაგვარი ინტონაცია (გამოთქმა ყველაზე უფრო
ქნიინას ცოტა გაეცინა არა შეგობრულად. ბიბლიოთეკა

თქვენ მგონია არ იცით, — უპასუხა ქალმა, — მე მაქვს შესაშურებელი და განსხვავებული ნიჭი, მე მარტო მახსოვს ისა, რაც იყო ჩემთვის სასიამოვნო.

მაშ, მაგ შემთხვევაში, ქნიინავ, მე თქვენთვის ვარ სრულიად უცხო, უცნობი კაცი და ვაგებდამ ვაგაცნოთ თავი: მე გახლავარ იური ვეისმერ!*** მე ეხლა ვხედავდი როგორ აღერსიანათ და გულწრფელად მიიღებდით ახალ გაცნობას და ამისთვის მეც ვაგებდე. მაგრამ გაცნობამდის ერთი პირობა უნდა იყოს.

ნება მიბოძეთ გკითხოთ, როგორი?

ორივე მხრიდგან სურვილი უნდა იყოს დაახლოვებისა, და მე არა მაქვს მიზეზი არაფითარი საფუძვლიანი, რომ მე და თქვენში იყოს ეს სურვილი.

რაც შეეხება, ქნიინავ, ჩემის მხრიდგან დიდი სურვილია; მე თქვენ ვერ მიცნობთ, მე ვარ კაცი ეკცენტრიული, მიყვარს ყოველი, რაც არის გასაკვირველი, რომელიც არის გამოსული საზოგადო წესიერებისაგან.

ეგ უცხო არის, თუ თქვენ ვერ ჰპოვებთ ჩემში, რომ გამოსულია საზოგადოების წესიდან ჩემი გულგრილობა ეკცენტრიულ კაცებზედ, მაშინ მე თქვენ წინათვე გეტყვით, — თქვენ ჩემში ვერ იპოვით, რაც თქვენთვის სასარგებლო იქნება.

თქვენ თქვენ თავზედ ვერ განჰსჯით, ქნიინავ. თქვენ მაღალს გონებას ეჩვენება ყოველივე ასე ადვილად და ნსუბუჟად, რომელიც სხვათ მიიყვანს განცვიფრებამდის; თქვენ არ გესმით, რომ სხვანი ფიქრითაც ვერ გაბედვენ, რასაც თქვენ ხუმრობით ალასრულვით.

პასუხნი შეუდგებოდენ ერთიერთმანეთს სისწრაფით, როგორც ხმლის*** ცემა მტერთა; მახლობლნი შენიშნავენ ამაში მხოლოდ

* ხელნაწერშია: „შემთხვევანი“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „გამოთქმის მნიშვნელობა“. *** ხელნაწერში ზოგჯერ გვხვდება: „ვეისმერ, ვისმარ, ვოისმერ ვაისმერ“. ჩვენ ყველგან დავტოვეთ „ვეისმერ“, როგორც უმრავლეს შემთხვევაში ხმარობს მთარგმნელი. **** ხელნაწერშია: „ხმლის“.

მალალ სალონის ხუმრობით ბრძოლას, მაგრამ იყო სასიკვდილო ბრძოლა.

კნეინას შეეტყო* დანარცხება.

თქვენი ჰაზრი დიდათ სასიამოვნო არის, მაგრამ თქვენ კარგად იცით მე ვერ მივიღებ მაგას,—უპასუხა კნეინამ. ბიჭუნებო!

ვგ სიმშვიდე არის ახალი დამამტკიცებელი საბუთი, რომ მე არა ვარ შემცთარი თქვენს განსაცვიფრებელ ნიჭიერებაზედ,—განაგრძელა შეუბრალებელმა ვისმერმა. თქვენ, როგორც ყოველნი მაღალნი ხელოსანნი, არა ხართ კმაყოფილნი თავის თავზედ, ამისთვის, რომ თქვენ** იცით, შეგიძლიანთ გექმნათ უმჯობესი და უმეტესი, რაც აქამდის გიმოქმედნიათ.

დოელი განგრძელდა, ვისმერ ჰსჯობნიდა.

თქვენ, მგონია, ჰსჩემობთ ნიჰსა გამოიცნათ ყოველი ჰაზრი და გრძნობა, ვისაც კი ნახავთ,—და კნეინამ, იხმარა რა უკანასკნელი ღონისძიება, შეჰხედა თავის მტერსა, რომელის მხედველობა შეუღვა ალერსიან სიტყვებს.

მაგრამ მტერმა არაფრათ პატივი ჰსცა.

განგებამ მიანიჭა ყოველს ცხოველს*** რომლისამე საშუალობით დაიფაროს თავის თავი,—უპასუხა ვისმერმა სიცილით,—რა მიზეზისათვის გსურისთ ვიყო შეუქურველი ნიჭით, რომლითაც გამოვიცან საიდუმლო ჰაზრები და გრძნობა იმა კაცთა, რომელთანაც მაქვს საქმე; ეს არის მხოლოობითი ჩემი დამცველი საქურველი.

თუ შიშში არ იქნებით?

ჰო! უთხრა ვისმერ.

მაგრამ ყოველი კაცი შეიძლება შეჰსცდეს, გარდა რომის პაპისა, თუ თქვენ კათოლიკე არა ხართ.

ღიახ.

თქვენ ხომ პაპა არა ხართ,—და ქალმა შეირხივა თავის გრაცულ მშვენიერი ხელი, ზრდილობიანად თითქო მიესალამა, და თერთი ფერჩატკები გვანდა თეთრ დროშას****, როდესაც ციხიდგან, რომელზედაც არის შემომდგარი ჯარი საბრძოლელად, დანახებებენ დროშას, რომ მოილაპარაკონ შესარიგებლად.

* თავდაპირველად დაუწერია: „კნეინამ დაიწყო“. ** ხელნაწერშია: „თქვენი“. *** ხელნაწერშია: „ყოველი ცხოველი“. **** თავდაპირველად დაუწერია: „ბაიარხს“.

კენიანე, ნება მიბოძეთ მოგილოცოთ, — უთხრა ვისმერმა ირო-
ნიით, — თქვენ ძალიან გისწავლიათ სამხედრო ხელოსნობა, მე ვხე-
დავ, რომ თქვენ გავარჯიშებულხართ, თუმცა ადრევეც ~~ქვეყნულ~~
იცოდით. მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, მე გამოცდილი ვქედდარე ~~ქვეყნულ~~
მე ეს ვიცი, რომ ბრძოლაში ყოველი ღონისძიება იხმარება მტრის
დასამარცხებლად, თვითონ ვე ღონისძიება, რომელსაც თქვენ ხმა-
რობთ. შემინდეთ, თუ მე თქვენ არ დაგმორჩილდებით.

ამაზონკა* გასწორდა წელში ამ კვეთებაზედ.

უფალო ვისმერ, — უთხრა ქალმა, — თქვენ შეგეძლოთ უფრო სი-
მართლით მოგელოცნათ ჩემთვის სხვა ნიჭი, — სწორეთ მიგნებითი
ინსტიქტი, რომლითაც დავაფასე თქვენი ნიჭიერება, ადრევე ვიგო-
რდენ, სადამდის განიშლებოდა თქვენი ნიჭები. სრულიად განამართ-
ლეთ ჩემი ლოდინი და გავარჯიშებულხართ ასე, რომ უმეტეს ჩე-
მის იმედისა, და ვხედავ, რომ დედაკაცს თქვენთან არ შეუძლიან
ვერაფრის საქმის დაქერა, და არ ვიცი, გაქვთ უფლება იამპარტა-
ვნოთ ამითი? — ქალი აღგა.

კენიანე, — უთხრა ვისმერმა, თითონაც აღგა და დაიდაბლა
ხმა, — მე ვიცი, რომ დიდი დანაშაული მაქვს, მე ვიცი*, ასე შე-
გაწუხეთ, რომ ქალის დიდსულოვნება ვერ იპოვნის შენდობას და
ლმობიერებას, — მე ვიცი**, ქალი შეუნდობს იმ კაცს, რომელიც
ყელსა ჰსჭრიდა, იმასაც, ვინც ულაღატებს, მაგრამ არ აპატივებს
იმ კაცს, რომელიც სრულებით გამოიცნობს დედაკაცს. — მე ველარ
ვიპოვნი სავართალს თქვენის მოწყალებისას და მე უყვედრელათ
უნდა ვზიდო თქვენი მრისხანება.

მათნი თვალნი შეხვდნენ ერთმანეთს, ერთს მინუტს იყო ჩუმი***
ბრძოლა, უკანასკნელი და საშინელი.

Bon soir, monsieur Wismer****, — უთხრა კენიანე, თითქო და-
შვდიდებულმა, იმა სტოიკურად, სადამდისაც მიეა მხოლოდ მაღალი
სოფლის დედაკაცი. Sens reume, — უთხრა ქალმა და მისცა ხელი.

თითები ვისმერისა შეეხნენ ცივს ლაქის ფერჩატკს ქალისას
და კაცის ტუჩებზედ გაპოიხატა არამეგობრული ღიმილი.

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „რომ“. ** კვლავ გადახაზულია: „რომ“.

*** თავდაპირველად დაუწერია: „მდუმ[არე]“. **** წინადადების დასაწყისში
გადახაზულია: „ბონსუარ“.

ვინ გელაპარაკებოდათ ეხლა თქვენ? უთოოთ უცხო-ქვეყნის კაცი იყო, — ჰკითხა მძიმედ მორთულმა ბებერმა დედაკაცმა კნეინას არა, რუსი იყო, — უპასუხა კნეინამ, — მხატვარი არის, ვისმერ. მე გავიციან რომში, ნიჭიანი კაცია.

აა! — სთქვა ბებერმა. ასე რომ ეთქვა — უტაღსკოლი წყნარად იმას იტყოდა ცივად: აა!

მეორე დღილად ნასტასია პავლოვ[ე]ნა გამოვიდა კუზნეცკის მოსტის ბოლოს მაღაზიიდან. შემოეყარა ხოზრევსკი.

საიდან მოსდიხართ, ტროფიმ ლუკინ!

თქვენის მშვენიერის კუზინადგან! — მიუგო ხოზრევსკიმ მძიმეს თავის დაკვრით.

სასიამოვნო ქალი არის.

ძალიან. ქალები ყველანი სასიამოვნო უნდა იყვნენ, ეს თქვენი კუთვნილება არის.

არიან ქალები, რომელნიც განსაკუთრებით სასიამოვნონი არიან, და უშეტესად სხვებზედ, — უთხრა ნასტასია პავლოვ[ე]ნამ,

დიახ, და რომელთაც არ იციან, რომ არიან სასიამოვნონი, — ჰსთქვა ხოზრევსკიმ. როგორია ახალი ჰაზრი!

მაგრამ გაფრთხილდით, — დაუმატა ქალმა სიცილით, — არ შეგიყვარდეთ, pour tout de bon* აღინა, თქვენ ძალიან შიშში ხართ.

თქვენ რა გენაღვლებათ შიშში ვარ თუ არა, ვის რა სარგებელი აქვს მაგვარი ჩემზედ ფიქრით!

ნახვამდის, — უთხრა ქალმა მოწყალებიანის ღიმილით, — ჩაჯდა თავის კარეტაში და თავი დაუკრა.

შემდგომ რაოდენისავე დღისა, კნეინას კაბინეტში ისხდნენ რაოდენიმე კაცი საზოგადოება, ახლად ამდგარნი კნეინას მდიდრულის სადილიდან. მოსაპსახურეთ დაჰქონდათ ყაფა, მუსაიფობა იყო ცხოველი და კნეინასთვისაც არ იყო საჭირო გარევა ლაპარაკში. იყვნენ ასეთი კაცნი, რომელთაც იცოდნენ პირობა დიდის საზოგადოებისა: მუქთად არსადა ჰსქამენ* პურსა. კნიაზების სადილშიაც აძლევენ ხარჯს პურის ჰამისათვის, ძალიან ძვირათაც უჯდებათ, — უნდა იყოს ნახვილგონიერი მოლაპარაკე, იცოდეს ანეგდოტები და bis mots (ტკბილი სიტყვები).

კნეინა იყო იმ დღეს უფრო მშვენიერი და მიმზიდველი, მუქ-

* ამის შემდეგ გადაზახულია: „დილის“.

თათ არ უყვარდა მიღება ხალხისა თავის კაბინეტში. — კაბინეტი ასე მშვენივრად იმის სახეს და თვითონ კაბინეტსა! მე ყოველივეს განკვირვებით მოვიგონებ ხოლმე კნეინას კაბინეტს. ასე იყო მშვენიერ, საკადრისათ მოწყობილი, რადენი მაღალი ცოდნა შეეძინა რისა; ვითომ დაუდენელად ეწყო ყოველი სიმდიდრე, მაგრამ არა ნებით დაინახავდით მაღალ ხელოსნურს ნიჭიერებას ქალის ცნობაში. თვალში არა მოგხვდებოდათ რა უგემურ* შესანიშნავი. — იქ იყო იმ დღეს საზოგადოება, ვინც უნდა ყოფილიყვნენ, სტუმარნი — à de fius⁸ არისტოკრატები, რომელნიც კსწემობდენ არტისტობას და არტისტნი, რომელიც კსწემობდენ არისტოკრატობას. იქ იყო, ღმერთიან იცის რისთვის, ხოზრევსკიცა. — განსჯიდენ და ბაასობდენ ყველაზედ. მასუკან ლაპარაკი გარდავიდა ახალ შემთხვევაზედ, რომელსაც მთელი მოსკოვი ლაპარაკობდა, ქორწილზედ, რომელიც ჩაიშალა უმიზეზოთ.

ანბობენ, იმათ ერთმანეთი უყვართო.

ესე იგი, ვითომ უყვართ, — შენიშნა კნეინამ.

როგორ, ვითომ უყვართ? — ჰკითხეს ორმა თუ სამმა კაცმა კნეინას.

თქვენ იცით, — მიუგო კნეინამ, — ჩჩვილი ყმაწვილები რომ თამაშობენ ვაქრობანას, აძლევენ ერთმანეთს წვლილ კენკებს, რომელსაც ფული დაარქვეს; ჩვენც ისე ვთამაშობთ; რადგანაც სიყვარული არა გვაქვს. შეეცვალეთ სხვაგვარის სიტყვებით და ნიშნებით. მაგრამ ხანდისხან ჩვილ ყმაწვილებზედ** ჩვენ უფრო სულელები ვართ ხოლმე და იმათზედ უმეტესად გავერთობით ხოლმე და გვეჯერა*** ძვირფას ღირება ჩვენის წვლილის ქვებისა, და მერე რომ მოვალთ გონებაზედ, გვეხვენიან. ესრეთი პირობითი სიყვარულები ბევრი და ყველგან მინახავს, ქეშმარიტი სიყვარული კი არსად და, მგონია, არცა ვის ენახოს. როგორ გგონიათ, უ. ხოზრევსკი?

არ ვიცი, კნეინავ, — იყო პასუხი ხოზრევსკისა, მხოლოდ მე ვგონებ, რადგან სახელი არის, მაშ უნდა იყოს ისიც, რაც დასახელდება.

* თავდაპირველად დაუწერია: „კუდ“. ** ამის შემდეგ გადახაზულია: „რომელსაც“. *** თავდაპირველად დაუწერია: „გერწამს“.

წინააღმდეგ, — მიუგო საჩქაროთ კნეინამ, — სადაც სახელი არის, ხშირად იქ ნივთი არ არის ხოლმე და სადაც არ არის სახელი, იქ ნივთი არის.

ეგ მე არ მესმის, — მიუგო ხოზრევსკიმ, — მე მგონოვს, ძნელია იქნება მტკიცდება ევა.

სულ არ არის ძნელი, — განაგრძელა კნეინამ; შენიშნეთ, რომელსავე ერსა არა აქვს სახელწოდება მისი, რაც შეადგენს საკუთარს მათს ხასიათს. ანგლურ ენაზედ არ არის (свукa) სევდა; მის ეჯვირტმა⁹ თავის მოთხრობაში ფრანციკული სიტყვა იხმარა — Ennui¹⁰. მთელი ხალხნი ასე ერთგვარად არიან სევდიანები, ამას სულ ვერ შენიშვნენ და არც ფიქრობენ დაარქვან სახელი.

ახლო მჯდომარემ დიდებულმა კაცმა ტაში დაუკრა კნეინას და ერთმა ყმაწვილმა ჰსთქვა: ერთი კიდევ არის დამამტკიცებელი თქვენის ჰაზრის სიმართლისა, კნეინავ, რუსულ ენაზედ არ არის სიტყვა, რომელიც გამოხატავს გრაციოზნოსტ (სინარნარე), რადგანაც რუსის ქალებს აქვსთ ამაში უპირატესობა.

ნეგნეცებსა აქვსთ ორგვარი გრაციოზნობა და აქვსთ ორი სახელი, — მიუგო კნეინამ. სტუმართ გაეცინათ.

სად მიბრძანდებით, — უთხრა კნეინამ ერთ დიდებულ კაცსა, როჴელიც ადგა სკამიდგან.

მე კლუბში მელიან, bon soir, chère princesse¹¹. ღამე მშვიდობისა, საყვარელო კნეინავ. სხვა სტუმრებთანაც აიღეს შლაპები.

დღეს თქვენ ყველანი იელსკისთან იქნებით? — ჰკითხა კნეინამ. დიახ, თქვენც ხომ იქნებით?

არა.

მაშ სად იქნებით?

აქა, ამ ოთახში. დღეს მე მეზარება წასვლა.

ეგ არ გეკადრებათ დღეს არ გვეჴვენოთ იქა, მრავალი ხალხი იქნება.

Reson de plus (მომატებული რეზონია), — მიუგო ქალმა, — მსურს თქვენთვის მრავალგვარი კმაყოფილება.

ისინი გავიდნენ. ხოზრევსკის უნდოდა გასვლა მათთანავე, თავი დაუკრა კნეინას.

თქვენც იელსკისასა ხართ საღამოზედ, უ. ხოზრევსკი?

თუ სასაცილო არ იქნება შევადარო თქვენთან, როგორღაც მეც მეზარება იქ წასვლა.

მაშ აქ დარჩით, ვიყებდით.

ხოზრეესკი დამორჩილდა. საათნახევარს უკან, როცა კნენინა ზარი დაუკრა და უბძანა ჩაის მოტანა, ხოზრეესკი კიდევ იჯდა კნენინასთან კაბინეტში. თუ მე თქვენ მკითხავთ, კნენინა კარგად მოსწონდა ტრაფიმ ლუკიჩი ხოზრეესკი, მაშინ მე უნდა ვთქვათ, რომ კნენინა კნენინა, რომელიც ქალთ სურთ დაჰფარონ; მაგრამ არ ვიცი, რა მიზეზისათვის მალევე, ამისთვის რომ ყველამ იცის ესე. მოვითხოვ ბოდინა აქ ბძანებულ და აქ არ ბძანებულთ მშენიერ გვამებთან ამ სიტყვებზედ: ქალებზედ უმეტესად არავისა ჰსძულს თანასწორება და ქალებს არა მოსწყინდებათ რა ისე, როგორც ზნეობითი ზომიერება კაცებთან. ყოველი დედაკაცი აღიარებს ამას, როდესაც ახლო გაიცნობს კაცსა. ისურვებს, რომ კაცი ან უნდა იყოს იმაზედ მალაღი, ანუ დიდათ მდაბალი ზნეობითა. ჰეშმარიტად სასიამოვნო არის ქალისათვის შეხედეს კაცსა, რომელიც მას განაკვირვებდეს, ანუ კაცსა, რომელიც განაკვირდებოდეს მისგან. ამ უკანასკნელის კმაყოფილებით სტკებოდა სრულიად კნენინა ზემოხსენებულ საღამოზედ, რომელნიც იყვნენ მარტონი—კნენინა და ხოზრეესკი.—ესრეთი ნარინარი და მოწიწებითი განცვიფრება არ შეხვედრია არას დროში კნენინას.—ლაპარაკი კნენინასი, შედგომილი მანალოგებით, მომდინარეობდენ წყაროსაებ; კნენინა მშვიდ ყურისმგდებელთან კობტაობდა ტალანტებითა, ჰსწავლითა, ფილოსოფიურის მხედველობითა, ღრმა აზროვნებითა, დამამტკიცებელის საბუთებითა, გრძნობაებით, სულის ძალით, ყოვლითა, რაც ჰქონდა შემზადებული მასალა მის გონებას. ქალმა გამოამტერა საბრალო კაცი, სეტყვასავით დააყარა თავზედ თავის მომატებული გონიერებითი ნიჭები, დააბრმავა თავის ბრწყინვალეებითა, ტვირთ ჰყო თვისის უპირატესობითა.—ქალი ლაპარაკობდა მშვენიერად და ხოზრეესკი უსმენდა ესრეთის დაბრმავებულის რწმუნებითა, როგორც წარმართნი ისმენდენ წინასწარმომასწავებელსა პიფიისა¹² სიტყვათა, ანუ, უმჯობესად ვსთქვათ, როგორც ჩჩვილი ყრმა ყურს უგდებს ზღაპარსა.—გამოვიდა რა ხოზრეესკი კნენინადგან, ღიმდებოდა თავმოწონებით.

ამ დღიდგან ხოზრეესკის ჰქონდა უფლება ეელო* კნენინასთან, და ასე მშვიდათ სარგებლობდა ამ ნებას, რომ ხშირად გამოსცხად-

* თავდაპირველად დაუწერია: „შესულიყო“.

დებოდა ბიჭი ამ სიტყვებით: „კნენიამ გთხოვთ მოხმადეთ ამ დილით“, ან „კნენიამ მიბრძანა მოგახსენოთ, რომ საღამოს შინ იქნება და გთხოვთ მოხმადეთ“. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, ხოზრევსკი გამოცხადდებოდა* რა, მარტოს მძაღლის ქუჩაში. — აღრინდლებ მუსაიფობდენ ერთად და მუსაიფობდენ იჯდა, როგორც შაგირდი ოსტატთან, ყურს უგდებდა ასე მდუმარებით, როგორც მოწაფე მრისხანე გუვერნორთან, რომელიც ეუბნება თავის შეგირდს: იყავ ჩემათ, როცა მე ვლაპარაკობ.

ხოზრევსკის გონება იყო კნენიასათვის ჰსწორეთ ტუალეტის სარკე, სადაც გამოსარკვევდებოდა** მისი ნიჭიერება.— ასე გავიდა რამდენიმე კვირა. დიდ ქვეყანაში ლაპარაკობდენ, რომ კნენიას სევედიანობსო.— და მართლათაღ იშვითათ ხედვიდენ ბალსა და რაუტში. კნენიას დოკტური ანობდა, რომ კნენიას ძარღვების სისუსტე აქვსო. თვითონ კნენიას ანობდა, მოსკოვი დიდათ მომწყინდაო და ყველა მოსკოველები ანობდენ— დიდათ ცხადია ეგაო და ყოველი მიმდინარებდა თავის წესით: სიცივე, ქარიშხალი, სადილები, რაუტები, ბალები, ქორები სალონებში. მაგრამ ქვეყანაში ყველასა აქვს დასასრული, თითქმის მოსკოვის ზამთარსაც. უეცრად, როგორც ჩვენში მოხდება ხოლმე, გაქრა სველი თოვლი ქუჩებში, განჰქრა თეთრი ღრუბელი ჰაერში და მოსკოვში მოვიდა უეცრად გაზაფხული; იმპროვიზაცია[ა] ჩვენი ჩრდილოეთის ბუნება. საზოგადო სახის ცვლილებასთან იქმნა ცვლილება მოსკოველების დროს გატარებაშიაც, იწყეს ძველი ცერემონია, პირველ მოთბო დღეში დაგულაობდენ ტვირის ბულვარზედ.

ერთ მშვენიერს დილას ბულვარი სხვადასხვაგვარ ფეროვნობდა ტანთსაცმელებით, მშვენიერთ სქესთაგან და აგრეთვე კაცთაგან, და გძელ ხეივანში დაფიდოდენ ეკიპაჟნი, დატვირთულნი ქალბატონებით და ქალებით.— საუცხოვო ორის შაგის ცხენით მოვიდა ეკაპაჟი კნენიას ალინასი. ხუთიოთ ყმაწვილმა კაცმა, ახლოს მდგომთა, მისწრაფეს მისასალმებად, როდესაც მოვიდა მათთან ახლო ბრწყინვალე ქვრივი, რომელსაც მოსდევდა ნასტასია პავლოვნა.

შემდგომ კნენიას გაცილებისა, რასაკვირველია, შეიქნა ლაპარაკი.

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „კოვე...“ ** თავდაპირველად დაუწერია: „გამოსჩნდებოდა თუ“, შემდეგ გადახაზაჯეს.

რა მშვენიერათ იცის ჩაცმა.

შენა ბძანე, რა არ იცის?

თუ გინდათ სანაძლეოს დავიჭერ, სულ ტყუილია.
რა.

ვითომ დურაჲ ხოზრევსკიზედ ყურადღება ჰქონდეს?

იქნება ტყუილია, იქნება ტყუილი არ იყოს.

გამიკითხეთ, რა არის ხოზრევსკი?

აბა ეგ არის, რომ არაფერი არა არის რა.

ეგ არ არის მიზეზი, რომ ქალს მოეწონოს.

წინააღმდეგ, ძალიან კარგი მიზეზია; ხოზრევსკი გახლავთ შავი
პურის ნაჭერი კანფეტისა და ტკბილის საკმლის შემდგომ.

მოსკოვის ცრუ კორებია.

ვისმერ, ვისმერ, აქ მობძანდით, აქ თქვენთვის საინტერესო
ლაპარაკია.

რაზედ არის,—ჰკითხა ახლოს მოსულმა ვისმერმა.

ჩვენ ვლაპარაკობთ თქვენ რაყიფზედ.

რომელ რაყიფზედ?

ხოზრევსკიზედ.

რაში ვარ მე რაყიფი იმ ცუდისა?

ნუ ფარისევლობთ, ვინ არ იცის, რომ თქვენ ხართ თაყვანის-
მცემელი კნენია ალინასი.

მიბძანეთ, ვინ არა ჰსცემთ თაყვანსა.

ანბობენ, ხოზრევსკი უფრო მიღებული ჰყავს, ვინემ თქვენა.

თვითონ მე მოგახსენებთ მაგას.

მაგრამ მაინც არ იშლით, დასდევთ და იარშიყებით იმას, ყველ-
გან ეძებთ. გუშინ კონცერტში არ მოშორებოდათ, ეხლაც უიქვე-
ლად აქ იმისთვისა ხართ.

იქნება. განა კნენია აქ არის?

აგერ დადგა იელსკის ქალებთან, პირისფერის ზონტიკით.

რადგან ვარ იმის თაყვანისმცემელი, მივალ, თავს დაუკრავ.

შენ გაგიყებით გიყვარს, ვისმერ?

ვისმერმა გაიღიმა და წავიდა ქალისაკენ.

ყმაწვილებიც წადგნენ წინ.—მათ მალე შეხვდათ ბულვარის ბო-
ლოს ის მდიდრული კაბა ვერცხლისფერის ელვარებითა. გამობრ-
წყინდა სხვა შლაპებთან უმჯობესი შლაპა თეთრი chef-d'œuvre¹³
პარიისა, დაჩრდილებული ნაზის ზონტიკითა. გვერდით ჰსჩანდა

დარწმუნებული ვიყავ. ვითომ თქვენ გსურდათ გენახათ ის მხატვრობა და ეს არის ეხლა ვაცნობე გრათსა. გრათმა მოჰანდო მოგასხივით თქვენ, დიდათ სასიამოვნო იქნებოდა შეეტყო თქვენი ჰაზური. მართლაც ნამდვილია ის მხატვრობა. თუ არა; და რადგან თქვენ დღესვე მიდის თავის არლოვის მაჰულში, იმან დიდათა გთხოვთ ერთათ წაბძანდეთ იმის სახლში და ერთათ გაჩხრიკოთ ის მხატვრობა. გრათი დარწმუნებული არის, რომ დააკმაყოფილებთ როგორც იმას, რსე თქვენს თავსა. — ვისურ მიახლოვდა სკამეიკას, სადაც იჯდა მოხუცი დარბაისელი გრათი, რომელმაც სიამოვნებით გაუღიმა. წამოდგა. გაუყრა ხელი მკლავში ვისპოს და წაიყვანა.

მშენიერნი თვალნი კნენია ალინასი ასეთის განახვავებულის გამოხატვით უყურებდნენ ხოზრევსკის, რომ თითქო იმის სიტყვით დაამარცხეს ქვეყნის ორატორები, და ასე ნარნარად გაუღიმა, რომ ნასტასია პავლოვნას შეეძლო ათასნაირად ეფიქრებინა. ტროფიმ ლუკინმა, ეგონებ ჩვეულებისამებრ, ვერ შენიშნა გაკვირვებითი შეხედვა კნენიასი და არ შერაცხა. რომ იყო მიზეზი იმ მშენიერის ღიმილისა და ორჯერ ჩაატარა მშენიერნი ნათესავნი ქალები ბულვარზედ და მერე ჩასხა ეკიპაჟში*, სადაც კნენიამ გამოართო ხელი და მოუპირა არა ნებით.

ხოზრევსკი წავიდა შინ, ღრმად დაფიქრებული, ხომ არ ეძებდა მიზეზს მიხედვარყო ამ ხელის მოპერას?

კარზედ მიხარულებით მოვიდოდა ბრწყინვალე გაზაფხულის წვიმა, უე არი და მოკლე, ვითა ქალთა ტინიანობა. ახლოს მოაჯირის (ბალკონის) ღია კართან, კნენიასთან იჯდა კიდევ ხოზრევსკი, რომელნიც ყოველ დღე ატარებდნენ ასე დროსა. ქალა მართლად კისრათ ილო განავრცელოს და აღზარდოს ხელახლად ხოზრევსკი. იყოს მიზეზი ამის განათლებისა, შეადგენდა ქალისათვის ახალსა სასაცილოსა შრომასა და მართლა ხედვიდა წარმატებასა თავის შრომისაგან, — ტრათიმ ლუკინს მართლა თითქო თვალები ეხილებოდა. ახალმა აღზოდაც დიდათ არგო. და მართლა ქალნი, რომელნიც არიან უგრანობიერესნი არსებანი, უპეტესად ნიჭიერნი არიან იყურადღებონ მახედ, რაზედაც შრომას იბილებენ. — როდესაც მშენიერი აღმზრდელი ქალი ლაპარაკობდა მშენიერ მეტყველებით, როგორც ყოველთვის, თვალნი მოწაფისა იყვნენ ყურადღებით სმე-

* თავდაპირველად დაუწერია: „კარეტ აში“.

ნაზედ და ის მხოლოდ* თვალნი ისმენდენ ქალის ლაპარაკს და თითონ ცუდათ ესმოდა და უპასუხებდა ხშირად თითონაც არ იცოდა რასა. კნენია დიდსულოვნებით აპატივებდა ქვეყნის უპასუხებისათვის და არ უწყინებდა, რომ ის იყო უცხოელი ქართველი ტული.

ფიქრში წასვლა ხოზრევსკისა მართლა შესანდობი იყო: იმ დროს, როდესაც კნენია ასწავლიდა, ბევრი რაპა ჰქონდა ტროფიმ ლუკინს შესახედავი, რომ თვალი გაეშტერებინა; ესლაც ქალი იჯდა ისევ ისე მშვენივრად. მშვენიერებით და სიმდიდრით გარეგნულს ალაცს. ახლოს ამა ქალისა სუნელოვანობუნ მრავალნი გიაციენტნი. ლაპარაკში თამაშობდა კიტაიის მარათი. ქალი განსჯიდა გასაოცებულ მეთოთხმეტე ლუდოვიკის¹⁵ დროებას. ლაპარაკობდა საშინელ მარკიზა^{***} დო ბრენვილზედ¹⁶. უანბობდა მთელს ისტორიას იმ იშვიათის ვემაპის^{****} დედაკაცისას, აურიცხველსა ბოროტმოქმედებასა, რომლითაცა აღასრულებდა მარკიზა საშუალობითა მიუგნებელის საწამლაფითა, რომელსაც აძლევდა იმისი საყვარელი, გარყვნილი სენტკრუა¹⁷; უანბობდა, როგორ მოწამლა მამა, ძმანი და და ამისთვის, რომ დარჩენოდა^{*****} მათი სამკვიდრებელი; უანბობდა, როგორ საშინლად განვრცელდა ხასიათი კაცის მოწამელისა, ასე რომ, იმან დაიწყო უმიზეზოთ დაწამელა ხალხთა; უანბობდა სიკვდილსა ბოროტმოქმედის სენტკრუასასა და დასჯასა მარკიზისასა; და შემდგომ ამა საშინელისა დასჯისა. კვალად განვრცელდა მოწამელა ყოველთ ხარისხთ საზოგადოობაში. ასე რომ, მამას ემინოდა შვილისაგან, ძმას ძმისაგან: შემდგომ ვითა იპოვნეს ბებერი დედაკაცი. რომელიცა ჰყიდდა იმ საწამლავსა, და მასვე უპოვეს ვრცელი სია ჩინებულთ გვართ სახელები, ვისაც ეყიდნათ. — კნენია უანბობდა მშვენივრად, განუვრცელებდა შემამინებელსა ჰაზრსა, რომელ საშუალ განათლებულთა საზოგადოობაში კაჟი მხეცებრ მიიღებს მძვინვარე ხასიათს კაცის კვლისას და აღასრულებს სიამოვნებითა. ხოზრევსკი იჯდა ქალის წინ უღრმესის ყურათლებითა. ის უყურებდა—ვითა კრუკავოს კარონჯა, ვაღაფარებულთი ოსტატის

* თავდაპირველად დაუწერია: „ხშირად“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „მშვენიერის“. *** ხელნაწერშია: „მარკიდ“. **** ხელნაწერშია: „ვემაპი“. ***** თავდაპირველად დაუწერია: „დარჩენილიყო“.

შევ თმაზედ, გამოაჩენდა განსაკვირვებელს სახის მოყვანილობას უყურებდა—მშვენიერად შეიყრებოდენ წკლილნი წარბნი, ვითა მშვენიერად ეწყო ხავერდის ბალიშზედ ხელები.

ერქვენულნი

და ეს არის გასაკვირველი ამ საზიზღარ მკვლელობაში. რძელა კნენიამ, ეს გულგრილობა იმ დროს საზოგადოობისა. იმ საწამლაეს დაარქვეს* პარაშოკი poudre de sucesions (პარაშოკი მემკვიდრეობისა,). მე ვგონებ, უსაზიზღრესი არა იქნება რა, როგორც იყო იმ დროს საზოგადოობის სული; ეგრეთვე უსაზიზღრესად შეჩვენება პირველ ფრანციის რევოლუციისაში, რომ აღასრულებდენ მაშინდელ მოდას: უნდა გამოცხადებულყვნენ შეყრილობაში კაცის სისხლით შესვრილის ხელებითა, და დაწესება ბალებთა des victoires¹⁸, უკეთებდენ პრაზნიკებს ცოლებს, შვილებს, ძმებს და ბოცილებსას. ეს ასეთი სახე არის მაშინდელის საზოგადოობისა, თუ რომ შევედაროთ, კანიბალებს¹⁹ შეეძლოთ ეკვებნათ** ზნეობაზედ. მართალი არ არის?

კნენიამ შეხედა კითხვის მხედველობით შეურხეველს ხოზრევის, ელოდა იმის ჰაზრებს, მაგრამ მალე ვერ მიიღო პასუხი.—ის იყო გართული ფიქრში.

მე ვგონებ, აქ ხშირათ არ უნდა ვიარო,—ჰსთქვა ხოზრევისკენ და წამოავლო შლაპას ხელი. დაავიწყდა თავის დაკვრა. კნენიას არ ეწყინა ეს შეცთობა.

იმავე საღამოზედ გვიან, ანუ, ჰსწორეთ ესთქვათ, მეორე დღიანზედ ადრე, მესამე საათზედ შუალამიდგან, კნენიან ალინას შევიცარს მოესმა ძილში კარეტის თვლების გრიალი, წამოვარდა სკანიდგან, რომელზედაც ჰსთვლემდა და გაულო კარები. კნენიამ გაიარა ელვასავით, ვადაავდო პოლზედ ბურნოსი. რომელიც ლაქიამ ვერ მოასწრო დაჭერა, აირბინა თუჯის კიბეზედ, ზევით ატევაში; პერედნაში სხვა ლაქია წამოვარდა, მოიწმინდა თვალები და მძინარემ ვერც კი გაიგო ბრძანება კნენიასი. სამთელი კაბინეტში!—დაივირა კიდევ კნენიამ. მოახლე მართა ტერენტევნა***, გაღვიძებული კარეტის ხმისაგან, შევარდა კნენიას სპალნაში, რომ გაეხადნა ტანისამოსი, მაგრამ ტყუილათ ჩქარობდა მართა ტერენტევნა****, —

* თავდაპირველად დაუწერია: „უწოდეს“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „დეკვენათ“. *** თავდაპირველად დაუწერია: „პეტროვნა“. **** თავდაპირველად დაუწერია: „პეტროვნა“.

კნენა არ შევიდა სპალნაში. ასე გაოცდა ერთგული მოახლო. რომ უმჯობესად შერაცხა თითის წვერებით მივიდეს კარებიდან და შეხედოს რას აკეთებდა იმისი ქალბატონი. კნენა ჰაერსუფუნს დაეხრის სალამოს ტანისამოსით დავიდოდა ოთახში აქეთ-იქეთ დაეხრის ჯაგრებულის სახით. დასასრულ, მივარდა საწერელს და კალამს სტოლზედ, დაწერა რამდენიმე ტრიქონი, წამოხტა საჩქაროთ, კინალამ დაეჯახა მარფა ტეონტევენას, გავიდა მეორე ოთახში და მალალის ხმით დაიძახა: გაგზავნეთ დილაზედ ადრე იური პეტროვიჩ ვისმერთან. შეიტყუეთ სადა დგას. იელსკისას ჰკითხეთ, იქ იციან. ტანისამოსი გამაადეთ.—ახლა უჯრო დაერწმუნა მარფა ტერენტევენა—იმის ქალბატონს ჰქონდა სნეულობა ძარღვების სისუსტისა.

თითქო გაზაფხულის მზემ იცოდა, რა წარმოდგენა ემზადებოდა მდიდარს კნენას კაბინეტში, ასე ცდილობდა თავისის სხივით დაენახა ჩამოშვებულის პიოისფერის ფარდებ ქვეშ.—კნენა იჯდა მარტო, თავის ჩვეულს ალაგს, ახლოს მალახიტის პატარა სტოლთან.* იური პეტროვიჩ ვისმერ გახლავთ,—მოახსენა მოსამსახურემ.

მობძანდეს,—უპასუხა კნენამ და პირი მიაქცია კარებისაკენ. ვისმერ შემოვიდა ნელის ბიჯით, დაუკრა მძიმეთ თავი. კნენამ ხელით მოიწვია და აჩვენა კრესლა, რომელიც იდგა პირდაპირ. ის დაჯდა ჩუმათ.

მე იძულებული ვიყავ, რომ უნდა მამეწვივინეთ ჩემთან,—უთხრა კნენამ. თქვენ მიიღეთ ჩემგან ბარათი?

პასუხის მაგიერ თაკი დაუკრა.

უფალო ვისმერ! (თამამი, დიდ ქვეყანაში შეჩვეული ქალი დაბრკოლდა, რომ დაეწყო ლაპარაკი ადრევე მომზადებულის ჰაზრებისა). უფალო ვისმერ! მე უნდა თქვენ გკითხოთ, დიდხანს გსურთ, რომ მე მსდევნოთ?

როგორ?

როდესაც მე გკითხავთ ჰსწორეთ, თქვენც გმართებთ მიმასუხოთ ჰსწორეთ. გონიერთ კაცთ არ უნდა ერთმანერთთან იფარისეველონ, ჩვენ ამგვარ არ უნდა ვილაპარაკოთ ერთმანერთთან.

ერთმანეთთან.—განიმეორა ვისმერ მწაოის ღიმილით.

თუ გნებაეს, როგორც მტერმა მტერთან.

თუ ეგ სურვილი გაქვსთ,—და შეხედდა თვალებში.

* ხელნაწერშია: „სტოლთან“.

რადგან აგრე არის, იყავით კეთილშობილური მტერი მაინც, ესე იგი?

თქვენ კარგათ გესმის, რასაც ვანობ! არ შემოძლიან, ერთი შიჯი გადაედგა სადმე, სადაც თქვენ არ დამხედეთ ~~საქართველოში~~ გან უნდა მოვიგეოთ თქვენი ლაპარაკი, ავიტანოთ ~~ბუნებრივი~~ ლეგელი მხედველობა, თქვენი უკადრისი ლაპარაკში გარევა, როდესაც სხვას ველაპარაკები, ბრუდგე შეურაცყოფები, — განა ეს ეკადრება. კეთილშობილს კაცსა? განა ამგვარი ქცევა უნდა მაღალ საზოგადოებაში?

თქვენ მართალი ბრძანდებით, კნენავე! — უპასუხა ვისმერ თავის სასიამოვნოს ხმით. — დიდ საზოგადოებაში უფრო სხვაგვარ იქცევიან; შეურცხვენელი სიცრუე, ფარისევლობა და ორპირობა, სეინიდისის თამაშობა ყოველ გრძნობაზედ, საზიზლარი გაცემა, ცივისსბლიანობით გარდახდობა, — აი, როგორ იქცევიან მაღალ საზოგადოებაში. მართალს არ მოგახსენებ?

დაუტეოთ ბაირონიზმობა²⁰ და მძლავრი სიტყვები. მე არ მიყვარს პატეტტიკური ფრაზები. ჩვენ ვილაპარაკოთ უბრალოთ. — მე თქვენ გკითხამთ, რას მდევნით? რა გინდათ ჩემგან?

არაფერი. მე მივახწიე რაც მსურდა.

უფალო ვისმერ? — ქალმა შეიკაფა მრისხანე სიტყვა. ერთ მინუტს იყო მღუმიარება.

თქვენ მე გძულვართ? — ასე ხელოსნურად იყო გამოთქმული* ეს სიტყვა, როგორის ცოდნით და გრაციით გარდაეხარა და მიეყრდნო კრესლას, ასე რომ, თითქო იმისი ფიგურა გამოსთქვამდა: განა შეიძლება მე შემოძულოს ვინმე[მ]? ვისმერმა გადააფლო ამ ფიგურას თვალი, როგორც უუურებდა ნეატრიანის მოდელებს.

კაცი როგორ შესცდება! — უთხრა ვისმერ, — მე მეგონა, თქვენ ამისთვის დამიბარეთ. კნენავე, რომ მეტყოდით მაღლობას.

კნენა ასე არ ელოდა ამ სიტყვას, რომ არა ნებით შეირბა, რომელიც არ შემთხვევია თავის დღეში.

როგორ? თქვენ გითხრათ მაღლობა?

მე გამოვიხატე, რომ თქვენ დაათასებდით ყოველს ჩემს ზდილო-

* თავდაპირველად დაუწერია: „ნათქვამი“.

ბას, რომელსაც ვხმარობ თქვენზედ.—ქალი ანეთო. კინალიან მისკა
ნება სიტყვებს, რომელიც გულში უღუღლა.

განაგრძელეთ,—უთხრა მწაბრეთ. რატომ კაცს შეუძლიან შეაწყუ-
ხოს ქალი ყოველის სახით, დაცინებით და სიბრძნის¹ კანკალით² რბი-
რებით მაშინ, როდესაც დარწმუნებული არის, რომ მისი ქველმოქმედობა
დაუსჯელად. — განაგრძელეთ, მე მსურდა* შემეტყო და მენახა
თქვენ სადამდის შეხვედით. ისარგებლეთ შემთხვევითა.—ვისმერ
აღგა, გაიარ-გამოიარა საქაროთ ოთახში. კიდევ მივიდა ახლოს
კნენისა და დაჯდა. ირონიული ღიმილი შესწყდა იმის სახიდგან.
ის დაიხარა ცოტა წინ. შეხედა თვალბში კნენიანს მწარის შეხედ-
ვით და დაიწყო ლაპარაკი სხვაგვარის ცივის გამბედილობითის ხმითა
კნებავთ დაჯაბოლოთ ჩენი** ერთმანერთათან ანგარიში?
ინებეთ.

— ოთხის წლის წინათ, როდესაც ბრწყინვალე კნენიანს იწყო თამა-
შობა საბრალო ხელოსანთან. მაშინ, როდესაც უსაქმობობისაგან
იწყო გავარჯიშებითი გამოცდა მაზედ, ძალიან უბრალო მიზეზი იყო, —
კნენიანს ვაართობდა ამგვარი დროს ვატარება.— ამ დროს რომში
დიდი სკუნჩობა იყო; კაცნი, რომელნიც მსურდა ენახა კნენიანს, ხელათ
ალარ იყვნენ. კნენიანს ცხოველად იწყო უეცარის შემთხვევით პოვნილ
გართობას(?) და იწყო იმაზედ ვარჯიშობა: მიიყვანდა დღეში ას-
ჯერ კაცსა ალტაცებიდგან განწირულებაში, მიიყვანდა ირედიამდე
და მერმე გახდიდა უიმედოდ.— ეს ყველა, ვგონებ, მართალია? ამ
საქმეში ძალიან გამოცდილი იყო კნენიანს.— სიამოვნებით მოქმედობ-
და და მართლა სასიამოვნოც არის. ერთხელ შევიდა მასთან მხა-
ტვარი ვაყვითლებული და სახიდგან შეშლილი; ხელში ეჭირა წიგ-
ნი: დედა მისი კედებოდა რუსეთში, იბარებდა შეილსა. კნენიანს
ამაში დაინახა ახალი შემთხვევა, თავის ხუმრობა უმეტეს გაამას-
ხარაოს და დაიწყოს ახალი გამოცდა. არ შეიძლებოდა დაენებე-
ბინა თავი თამაშობისათვის, როდესაც თანდათან ესიამოვნებოდა.
შესაძლო არის დიდებულ ქალს ასე ძვირათ არ დაეფასებინა ეს
შექცევა, თუ რომ არ მიეღო ანბავი თავის ნათესავის სიკვდილისა
და ამისთვის ვერ გამოვიდოდა სამი კვირა ქვეყანაში და ვერც
ვეჩერებს გააკეთებდა. ამაში ხედავდა შენთხვევას, რომ მოწყენით
არ გაეტარებინა დრო არა ნებით დანწყვედულობაში.

* ამის შემდეგ კიდევ წერია: „მე“. ** პირველად დაწერია: „ჩვენთან“.

კენინამ გამოიღო თავსა,—არ გაუშვას შვილი მომაკვდავ და
დასთან და კიდევ ალასრულა თავის სიტყვა.

ვისმერბა სული მოიბრუნა, ის ლაპარაკობდა განსხვავებული
დაწყნარებითა და ლაპარაკში თითქო თანდათან ცივისსტეფანეზედ.

— ქალმა ალასრულა თავის სიტყვა. ყმაწვილი კაცს უფრო უფრო
შვილი, მაგრამ ქალი იყო დიდათ დახელოვნებული და იხმარა ყო-
ველი მეცადინეობა, ჰქონდა ნიჭი არტისტული. რაც ძნელი იქნე-
ბოდა საქმე, იმისთვის იყო უმჯობესი; საქმე არ იყო მსუბუქი.
დღითი დღე უნდა ცდილიყო, ეხმარა ყოველი თავის ცოდნა, მოე-
გო საათიდან საათი, გაერთო, მოეტყუებინა, გაებრიყვებინა, გა-
მოეყვანა გონებიდან. დიახს, ქალს დიდათ ესიაზონებოდა ესა.
ზოახდინა რამდენიმე ჰსცენები, სხედასხვა ეფექტები; არ დაიშურ-
ვა წმიდანი ფიცნი.—ერთ საღამოზედ, როცა მოვიდა შინ, ნახა
ტელეგრაფით მოსული წიგნი, სადაც ეწერა დედის სიკვდილი.
ნეორეს დღეს ძნელი იყო კენინასათვის ის დაეყენებინა, მაგრამ
თავის სიტყვა გაიყვანა.—ძლიერი ღონისძიება მოუნდა ამხელდ*.
კენინა სტიროდა (რა მშვენიერად სტიროდა), დაუხოქა წინ, და
ალასრულა თავის სიტყვა. მოითინეთ, მე ჯერ არ დამისრულე-
ბა.—ამ დროს რომელი მოვიდა ამ ყმაწვილის მეგობარი, გულითადი
მეგობარი. კი დროს მოვიდა, ამისთვის რომ კენინას მოსწონდა
ამასთან თამაშობა და შესაფერს დროს წარმოუდგა ახალი დრამა,
სასიამოვნო საქმე. რასაკვირველია, ქალმა არ დაკარგა დრო, და
ძნელიც არის კაცმა დაუშალოს ვისზე, რომ არ მოიხმაროს თავისი
ნიჭიერება! თქვენ გესმით, რომ არა ვერახავ იმ ქალსა. და წინა-
აღმდეგ, იმ ქალის ქცევა არის ბუნებითი. როგორც მე წვლან მოგა-
ხსენეთ, იყო ნიჭიერი, არტისტულის წინაგაძნობაებითა; მოსწონდა
დრამატული** აზრი—ქნას ორნი მეგობარნი მტრად და რაყიფად,
და ასრე ხელოსნურად მოიყვანა საქმე, რომ რამდენსამე კვირას
უკან ორნი მეგობარნი იდგნენ ერთმანერთის პირდაპირ გულში გა-
ნიშნულის დამბაჩებით.—როდესაც*** სასიკვდილოდ დაახლოვდნ
ერთმანეთს, იმან, რომელმაც კენინას სიამოვნებისათვის დაუტევა

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „კენინას“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „დრა-
მატიკული“. *** ამის შემდეგ გადახაზულია: „საშინლად“.

მამაკედავი ღელა, — თვითონ ის იყო. ვინც გამოითხოვა დაიქვნი
თავის მეგობარი, — იმასვე ერგო სროლა.

— ვის ერ კიდევ გაჩუბდა ერთ მიწუტს, შემდგომად იწყო ჯაბარა-
კი, არც მალის, არც დაბლის ხშითა. ცივი გამოთქმა სტყუებისა
შმატებდა იმას ეფექტებს. — გავარდა დაიბანა, შემდგომად დაეცა
ამ გაჩონჩხა მცირედი შეცთობა კნენასი. ვერ იხივდა; რა მოქმე-
დება იქვს კაცზედ, რომელიც დაღერის მეგობრის სისხლსა და
შეებლალემა ხელნი მეგობრის სისხლითა. მკვლელი დაეცა გულზედ
მომაკედავსა და დაქრილიც მოეხვია მეგობრულათ და ხელით მი-
იკრა დაქრილ მკერდზედ. ღმერთმან დაიფარა გარდახდომილი.
იმის მეგობარი არ მოკვდა და. როდესაც ის მოჩნა, მოჩნა იმის
მკვლელიცა. იმ დამბახის სროლით განჰქრა ჯადოსნობა, როგორც
ზეციერის ხმით განჰქრება არაწინდა სული. — ორნივე მეგობარნი
წავიდნენ რუსეთში. — აილა ნება მომეცით მე დავასრულო. ის კაცი
და ის კნენა შეხვდებიან ერთმანეთს. კაცს შეხვდა შემთხვევით
მცირედი ნივთი, უსიამოვნო ქალისათვის, უბრალო ბარათი ქალის
ხელით ნაწერი; მაგრამ ისეთი არა არია რა, რომ საძრახისი იყოს
რამე, — კნენას ვერაფერს ვანჰსჯის გაუფრთხილებლობითა, ის არას
დროს არ დასწერს ერთ ტრიქონსაც, რომელიც ავნექსუს იმის
ზნობას. ბარათის], რომელზედაც მე ვანბობ, დამწერი ძალიან
უღანაშაულო არის, — ოთხი გვერდი თაბახისა არის დაწერილი
ბოროტსიტყვაობა. კნენა ამ ბარათით ძალიან მახვილგონიერებით
დასცინის ბებერს თავის ღედის დას და სასაცილოს ანბებს ჰსწერს
იმისას. დაცინება ძალიან ბოროტი იყო, მაგრამ მაშინ შევძლო
კნენას დაეცინა, ვერაფერს ვადაახდინებდა, და კნენაც, თუმცა
გონიერი იყო, მაგრამ ვერ მიხვდებოდა, რომ ის ბებერი ქალი —
ქუდიანი, როგორც წიგნში უწოდებს, შეიქნებოდა ოდესმე მის-
თვის საპირო პირი; რას მიხვდებოდა, რომ ამ ბებრის ძმები უცო-
ლონი დაიხოცებოდნენ ხოლერით და, შემდგომ ამ ბებრის სიკვდი-
ლისა, კნენა დარჩებოდა მემკვიდრედ. მრავლის მამულისა და ქო-
ნებისა. — რასაკვირველია, ამისთანა შემთხვევაში მაშინდელი წიგნი
ძალიან საშიში იქნებოდა კნენასათვის და თუ ჩაეგდო ღედის დას
ის წიგნი, უთოთ მემკვიდრობიდან გამორიცხავდა მახვილგო-
ნებიანს დისწულს. ახლა ის წიგნი არის იმ კაცის ხელში, რომლი-
თაც კნენა თამაშობდა და ერთობოდა მოწყენის დროს ერთხანად.

ნება უბოძეთ, იმასაც ერგოს რიგი, ისიც გაერთოს და შეეცეს კნენიანად. ჩვენ გავამართლეთ დროს გატარება არის წინააღმდეგობა, შიქლუშეთ პლემბიც გაერთოს სიამოვნებით. დიდებულ ქალს აქონ და კაპრიზი შეაწუხოს საწყალი კაცი: რატომ საწყალსა და კაპრიზს თავის კაპრიზი. კაპრიზი ყმაწვილის კაცისა არის შეგნებლად და კაპრიზს ღობიანი; მხოლოდ მცირეს ნებას აძლევს ზრდილობიანათ აწყვიტოს ბრწყინვალე კნენიანსა, იყოს მსუბუქი უსიამოვნება, მზგავსად მცირედის კენქისა, რომელიც ჩაუვარდება ბაშმაკში. ის არის კმაყოფილი იმითი. რომ ქალმა არა ნებით უნდა აიტანოს მალ-მალ იმისი ნახეა, იმისი მხედველობა, იმის ზრდილობიანი თავის დაკვრა. კნენიან ხომ შეეცკეოდა იმისი ტანჯვითა, იმასაც უხაროან, რომ ამგებით აწყვიტებს კნენიანს. ეს ყოველი ბუნებითია. — ახლა ნება მომეცით გკითხოთ, რა გნებაუთ ჩეკვან?

კნენიან მოისმინა ბოლომდის ასე, რომ არ შერხეულა: ის დარწა ისევე ამ მშვენიერის პოზითა, როგორც იჯდა, მიყრდნობილი გძელს კრესლის ზურგზედ. უყურებდა ვისმერს პირდაპირ. იკნება ამ ლაპარაკით ფეხის თითები ეკვლანჭებოდა ბაშმაკებში. მაგრამ პენუარი ჭფარევედა ფეხებს.

თქვენ არამცთუ კარგი მხატვარი ბრძანდებით, შესანიშნავი ამბის მბობელიც ბრძანებულხართ, — უთხრა ქალმა მრისხანების შეყენებულის ხმითა, — თქვენ მოთხრობასა აქვს დიდი ეფექტი და დიდ თხზულებასთანაც შეედარება. ნაგრამ მე არ ვგონებ, რომ თქვენ გსურდათ ბრწყინვალეთ გეგენებინათ ტალანტი მთხეზველისა. როგორც მე შემოძლიან განგსაჯო, თქვენი განზრახვა იყო გეანზნათ საბუთები და ამისთვის ნება* მაქვს არ განგამშვენიერებინოთ, თუ ჩვენ არა ვხუმრობთ.

გონია, რომ არა! — უთხრა ვისმერ.

მაშ თუ ჩვენ დავიწყებთ ერთმანერთთან ანგარიშს, და თუ ჩვენ ულაპარაკობთ და არ დავბრკოლდებით არა რომლის უყადრისობაებითა, მაშინ ნება მიბოძეთ გკითხოთ: ვინ დაგაყენათ განმსჯელად სხვის სინიდისისა? ვინ მოგკათ თქვენ უფლება გაჰქეკოთ აზრი სხვის კაცისა და ილაპარაკოთ იმის შექცევაზედ? თქვენ ჩახედეთ იმ დედაკაცის სულში? ჩართალია, აქვს დანაშაული, რომ არ გა-

* ამის შემდეგ გადაჩახულია: „მიბოძეთ“.

უშვა შვილი დედასთან. მაგრამ რისთვის ცდილობდა დაეჭროს ეს უმაწვილი თავისთან? ეს იცის მხოლოდ იმ ქალმა. იყო თამაზი, თუ გართობა გრძნობათა, ვინ გადასწყვეტს ამას? თქვენ შეგიძლიათ მხოლოდ მსთქვათ: აი, იმ ქალმა რა მოახდინა. მაგრამ თქვენს მსთქმამ პბედავთ თქმასა — რასა ჰფიქრობდა. რა მსურდა და მსთქმამ მსთქმამ და? თქვენ როგორ პბედავთ ლაპარაკობთ იმის ცრემლებზედა? ქალმა არ დაითხოვა თავის საზოგადოობიდგან და ყოფელ დღე მიიწვევდა, რომელსაც რაცხდა თავის მეგობრად. დაარქვით ამას თუგინდ ეგოისტობა, თქვენ ის არ გესპორებათ; დააყვედრეთ მსუბუქპაზროგინება, ის მიიღებს ამ ყვედრებას. და რომლის სიმართლით უნდა უპასუხოს სხვის საქმეს? — ეს ძალიან საშუალობა არის დაიმშვიდოს კაცმა სინიღისი და დაიდოს დ. ნაშაული. — ხმა კნეინასი ცივდებოდა და აღარ იყო ისეთი მსწორი, ისე აღარ იჯდა კრესლაში*, აღარ იყო მიყრდნობილი ზურგითა, ხელები ჩამოეშენენ, თვალნი უბრწყინავდენ.

— გქონდეთ შეპყრობილი იმ ქალის შემთხვევები. ის არა ვახოვი მოიხადოს ბოღიში. თვითონ აღიარებს თავის დედობრივ სისუსტეს. — შესაძლო არს ცდილობს. რომ გარდაიხადოს; თქვენ ნახეთ ის ქალი დიელის შემდგომად? ვანა თქვენ იცით, იტანჯებოდა თუ არა? რა იცით თქვენ, რა რიგათ მსტანჯავს ეხლაც სინიღისი, როცა მოაგონდება ხოლმე? რა იცით**, რომ არა ჰყვედრის თავის თავს. არ შეუძლიან, რომ...

ვისმერ აღვა, აილო კუმეტკოდგან ნაკერი ბალიში და დაუდო ფეხებ ქვეშ კნეინას.

შენიშნეთ, კნეინავ, — უთხრა ვისმერ. — მე არ დავჩი ისე უხდელი, როგორც ვიყავ რომში, — მაშინ ნება მოგეცით, რომ ჩემ წინ დაიჩოქეთ და არ დაგიდეთ ბალიში.

ქალი შეირბა. გაფთხილებული, ანგარიშიანი ცმეირი არსებავანჭკრა. დარჩა საშინელი გაცრციელი დედაკაცი...

მე არ ვფიქრობდი, — უპასუხა ქალმა მთართოლვარის ტუჩებითა, — რომ თქვენ მომცემდით*** ჰაზოსა სასიამოვნოსა, რომ ვარ

* თავდაპირველად დაუწერია „კრესლახეუ“. ** ხელნაწერშია: „რააკით“.

*** თავდაპირველად დაუწერია: „ჩამიდებდით“.

თქვენს ხელში. მე ეხლა მსურდა, არამით მხოლოდ ჩენი სიძლიერე, ჩემი სიცოცხლეც იყოს დამოკიდებული თქვენზედ; მაშინ უფრო უმჯობესად გეტყოდით რა საშინელი საზიზარარი ხართ ჩემთვის, ჩემთვის უსიამოვნესი იყო დამერტკიცებინა თქვენთვის, რომ ეს გეტყოდით, გარდამეტობს ყოველს ჩენს შინსა და გითხრათ პირში. კაცი, რომელიც ექცევა ასე ქალსა*, ღირსია სიძულელისა. გმადლობთ, რომ ასე დამდაბლდით ჩემ თვალში.

შებრალებით, კნეინზ. — უპასუხა ვრსმერ, — რომ ვერ შეიკავებთ თქვენი ხასიათი და ძლია** მოიხსანებამ თქვენი გონიერება. მეთანხმენათ, რომ თქვენი სიტყვები იყო ძალიან ადრე ნათქვამნი, ჯერ არ უნდა გეტყვათ ეგენი. ეს რომ მსთქვა, ამოიღო უბიდვან წიგნი***, ერთ თაბახი დაწერილი.

აი, ამისთვის უნდა მოგეცადნათ. ეხლა შეგიძლიანთ უშიშრად მლანძროთ და შემძულლოთ, მე მდღუარე მოვისმენთ.

კნეინამ აიღო ქალაღლი და თავი დახარა. — ორნივე იყვნენ ჩუპათ. ვისმერმა აიღო შლაპა.

Je vous salue, monsieur. — თავს გიკრავთ, უფალო, — უთხრა კნეინამ. ის იღვა კნეინას წინ და ზეიდან დაჰხედა ამპარტავან არისტოკრატკას, რომელიც აირია და დაუკრა თავი.

Nous sommes quittes, madame!²¹

— გიანბეთ რა არა ჩემგან მოგონებული, არამედ ჭეშმარიტ შეშთხვევა, როგორც მე მიანბეს. დიდათ ვწუხვარ, რომ არ შემძლიან ვიცოდე, მზგავსად რომანის მთხზველთა, მივსწვდე მოქმედ პირთ გულის სიღრმეს და წაეიკითხო კედლის იქით დახშულ ოთახში და გამოვაცხადო მათი საიდუმლო, — რას ფიქრობდა, რას მოქმედებდა კნეინა ზარტო თავის კაბინეტში შეცდგომათ, რაც ვისმერ ვაფიდა. მე ეს არ ვიცე და არ შემძლიან გიანბოთ. ვიცე მხოლოდ ესა, რომ იმ დილადევზედ, როცა მოვიდა ხოზრევსკი, იმან ნახა, რომ კნეინა დავიდოდა ჩქარის ბიჯით თავის ოთახში. როდესაც დაინახა ხოზრევსკი, კნეინა მივიდა ჩქარის ნაბიჯით იმასთან, მოუკირა ისე მაგრა ხელი, რომ ხოზრევსკიმ შეხედა კნეინას და ჰკითხა:

* თავდაპირველად დაუწერია: „დედა“ [კაცსა]. ** თავდაპირველად დაუწერია: „ბძლიათ“, შემდეგ მხოლოდ ბოლო ასო გადაუხაზავს. *** თავდაპირველად დაუწერია: „ბარათი“.

რა დაგმართვით?

არაფერი. მე ძარღვების სისუსტე* მომივიდა, დაბძანდით, და თითონ საჩქაროთ ჩაჯდა კრესლაში.

მე მოვიტანე,—დაიწყო ტროფიმ ლუკინმა და დასწყო წიგნები სტოლზედ.

merci (მადლობელი ვარ),—უთხრა ქალმა.

ეს წიგნი ძალიან ჰკვიანურათ არის დაწერილი,—დაიწყო ხოზრევსკიმ.

ღმერთმა შეინახოს,—უპასუხა მოკლედ კნეინამ; გონებისაგან გზა არა მაქვს, გონება დიდათ შესაწუხარია, გონება ქალისათვის სატანჯველია.

თქვენ მაგას არ იტყოდით, კნეინავ,—უპასუხა მშვიდმა სტუმარმა,—თუ თქვენ ჰგრძნობდეთ თქვენში გონების ნაკლულოვანებას.

რაში შეჭეწევა მე ჩემი გონება?—უპასუხა**მადალის ხმით კნეინამ,—რათ უნდა იყოს ძვირფასი ჩემთვის, რაც უნდა დიდი გონიერი ვიყო. განა გონება მიშველის რასმე? განა დამიფარავს შეურაცხებისაგან? რა სარგებლობა მაქვს გონებისაგან?

ეს სარგებლობა გაქვთ, ყველანი ჰკვირდებიან თქვენს გონებას. კნეინავ!

და მაგისთვის უფრო ჰატივს არა მცემენ!

რას ბრძანებთ, კნეინავ?

განა თქვენ არ იცით, რომ როდესაც ქალს აქვთ გონებითა, თქვენ იმას ლანძღავთ; განა კაცი არ არიან დარწმუნებულნი, რომ ვისაც გონება აქვს, გული არა აქვს; განა ეს გადაწყვეტილი არ არის, რომ ჰკვიანი დედაკაცი ენზგავსება რალაცას ვეშაპს, რომელიც არასა ჰგრძნოს? ჰკითხეთ ვისაც გინდათ, ყველანი ამას გეტყვიან.

ვინ გაჰბედავს, კნეინავ, რომ თქვენზედ ჰქონდეთ უსარგებლო ჰაზრი?

მართლა? აბა გაუგონეთ იმათ, განგებ გამოსცადეთ, იმათთან ჰსთქვიეთ, რომ მე არასდროს თავის დღეში არა მქონია გულის მოძრაობა, არაფითარი შერხევა; რომ მე არა ვარ ნიკებული უსყიდვე-

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „მაქვს“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „მიხგო“.

ლის გრძნობისა; არ ვიცი და არ მესმის, რომ ვქნა რამე კეთილი; რომ ყოველიფერი ჩემი მოქმედება არის ანგარიშით; რომ მე ვთქმნილება უსულო და უსვინიდიო;—ოქვენ ნახავთ, რომ არაფერი გიწყებთ ამაზედ წინააღმდეგ ბაასსა. ისინი მზათ არიან ჩემთვის და ყველა პირში. ვინ დაუშლის იმათ?—შეიქნა კვალად დუძილი. კნენინა მსწინწინიდა კორდელიერკის ფუნჯსა, რომელსაც ეპირა პენუარი გარე მშვენიერის წელისა. ხოზოვესკი უყურობდა განკვირებულნი; ანგვარი ქცევა კნენინასი მოიყვანდა ხოზრევსკის ახალს ჰაზოვანებაში. კნენინა ეხლა უფრო სხვაგვარ მოსწონდა და თითქმის ეხლა უფრო მეტათაც. ვინემ აღრე.—იმის სახის მოძრაობაში, მწარის ინტონაციის* ხმაში იპოვებოდა რალაც მინზიდველობა, იყო ყოველი მშვენიერ ბუნებითი.—კნენინას, ვგონებ, პირველად შეხვდა, რომ თავის თავი გაიქნა, პირველად შევიდა თავის თავის ანგარიშში, პირველად დაინახა, რომ არის უპატოონო. ყმაწვილ კაცს| ესმოდა თავის მინზიდველობა თუ არა, არ ამოორებდა თვალს კნენინას, ჯერეთ გამოუტნობელს მისთვის**, სუსტს, შეწყუბებულს, რომლისათვის საპირო იყო პატრონი.

კნენინაე! — წარმოსთქვა ხოზრევსკიმ ძლივს,—თქვენ შეუძლოთ ბძან|დ|ქებით, ეხლა ყოველიფერი ბნელად გგჩვენებათ, თვენ არ შეგიძლიანთ იჩივლოთ ბედზედ, თქვენი მდგოიარეობა შესაშურებელი არის.

ძალიან!—უპასუხა ქალმა ცივის სიცილით.

თქვენ ყველა გაქვსთ, რასაც კაცი ისურვებს: მშვენიერება, ნიკიერება, ყოველი უპირატესობა, სიმღიდოე, თავისუფლება.

ღიახ, სრული თავისუფლება! მოკვდეს ჯავრით და სევდით, ვის რა ენაღვლება!

ყველანი ეძებენ თქვენ გაცნობას, თქვენთან დაახლოვებას.

ღიახ, ყველანი, ვისაც უყვარს პრაზნიკები და კარგი სადილები.

გარს გეხივიან ყველანი შესანიშნვლნი გვანნი, ყველანი გონიერნი და ნიკიერნი ხალხნი, აოტისტნი. თქვენ იმათში მზიარულლებთ ხოლმე.

ღიახ, ღიახ! ძალიან მზიარულათა ვარ ხოლმე!—მიუგო გაჯავრებულის ხმითა,—ძალიან მზიარულათა ვარ ხოლმე!

* ხელნაწერშია: „ინტონაციის“. ** შემდეგ გადაბარულია: „ახლა ბედადა“.

ტროფიმ ლუკინი დაჩუმდა, ნახა რომ ამო იყო თავის ნეტადი-
ნეობა დაამშვიდოს მრისხანება ბრწყინვალე კნეინასი.

და თქვენც იმ ჰაზრისა ხართ!—უთხრა უეცრად კნეინა და იმას.
—თქვენც აგრე ჰფიქრობთ, რომ ჩემში არა თარი გრძნობა, გარდა თავსმოყვარებისა და ეგოისტობისა. მარ-
თალი არ არის?

განა თქვენ უნდა ზრუნავდეთ ჩემს ჰაზრზედ, კნეინავ?—წარმოს-
თქვა საწყალმა ხოზრევსკიმ.—განა მე შემიძლიან ვიყო თქვენი მსა-
ჯული.

მაგრამ თქვენ მაგას ხომ ფიქრობთ? მე თქვენთვის ვარ არსება
საზიზღარი, — განაგრძელა კნეინამ და უყურებდა თვალებში, თუმცა
ხედვიდა მათში წინააღმდეგ ამა დამტკიცებისა.

კნეინავ, თქვენ მაგას სერიოზნათ ვერ იტყვით, — უბასუხა ხოზ-
რევსკიმ, — თქვენ იცით...

ქალმა არ გაათავებინა.

ახ, ღმერთო ჩემო! დიახ მე ვიცი, რომ თქვენ აფასებთ ჩემს ტა-
ლანტებს, ჩემს განათლებას, ჩემს გონიერებას და ნიჭიერებას, ყვე-
ლას, რასაც სხვანი აუასებენ; მაგრამ თქვენც ისე მიყურებთ, ვითა
ბრწყინვალე ვეშაპს. თქვენ არა გწამთ, რომ მქონდეს გული, არც
მიზიდვა გრძნობათა, არაფერი, რითაც განსხვავდება ღედაკაცი. ასე
არ არის? აღიარეთ!

ხოზრევსკი გაჩუმდა; ქალს გამოუბრწყინდა თვალებში ცრემლები.
ასე არ არის? ჰსთქვით, როგორც პატიოსანი კაცი.

კნეინავ, — მიუგო, — მე თქვენ მიბძანებთ ვსთქვა სინიღისითა. არ
შემიძლიან წინა აღვიდგეთ, მე აღარ უნდა ვიფიქრო, რომ თქვენ
გამიწყურებით, ან როგორ ძნელი იქნება ჩემთვის თქვენი წყრო-
მა. მეც ისეთი სულელი არა ვარ, რომ არ მესმოდეს ჩემი მდგომა-
რეობა; მე ეს ვიცი. განჰსჯა ჩემისთანა კაცისაგან თქვენზედ არაფ-
რათ არა ღირს. მე მესმის, რომ უთოთ უნდა ვითხრათ ჩემი ჰაზ-
რი, — ჰეშმარითათ სხვა არა არის რა, როგორც ერთი მინუტის კაპ-
რიზი. — მაგრამ მე ძვირად დამიჯდება, თუმცა უნდა აღვასრულო!
კნეინავ, თქვენ იცით, რომ მე არა ვარ გავარჯიშებული და არ შე-
მიძლიან გაპოვსთქვა სიტყვები, როგორც რიგია; მე შემიძლიან
მხოლოდ მოგახსენოთ სიმართლით; რადგან თქვენ გსურსთ, აღვია-
რებ: მე ვგონებდი, რომ საზოგადო ჰაზრი თქვენზედ მართალი იყო.

აა! — დაიძახა კნეინამ.

მე თქვენ მეჩვენებოდით მომეტებულ ჭკვიანად. მე მეჩვენებოდა, სხვა ყოველი გრინობა იყო შეპყრობილი მომატებული სხვა საგან, და ბოლოს ესეც, რომ თქვენ ხომ ყველაში ატეხილი ღირსება; თქვენგან არ შეიძლება მოითხოვოს ტფილი გრძნობა. მოველოდეთ თქვენგან ბრმა დიდსულოვნებას, თქვენ შეგიძლიანთ ჰყოთ ყოველი გონივრად.

თქვენ აგრე ჰფიქრობთ? — ჰკითხა კნეინამ და შეხედა თვალებში. მე აგრე ვფიქრობდი.

ეხლა?

ეხლა ასე ვფიქრობ, რომ შემცდარი ვიყავ.

რომელ შეთხვევაში?

კნეინავ! თქვენ ხომ კარგათ გესმისთ. ნუ გამომკითხავთ წელი-ლად, — კარგათ მოგეხსენებათ, მე არა მაქვს ნიპი ლაპარაკისა.

მაგრამ შეგიძლიანთ მითხრათ, ეხლა თქვენ ჩემზედ რას ფიქრობთ?

თქვენთვის არ არის საინტერესო და ჩემთვის ძნელია.

თუკი მე მინდა ვიცოდე?

თქვენ იცით.

კნეინა დაფიქრდა.

ასეა, — უთხრა კნეინამ, — თქვენ ჰფიქრობთ, რომ მე მხოლოდ მოვქმედობ ანგარიშით და ვეძებ მხოლოდ ჩემს სარგებლობას.

კნეინავ! რასაკვირველია, მე მაქვს დანაშაული, მაგრამ მაგას ჩემთან ასე ხშირად ლაპარაკობენ ხოლმე.

დიახ, ყოველნი ჩემნი მეგობარნი, ჩემნი თაყვანისმცემელნი. ეს არის იმათი კეთილი ჰაზრი ჩემზედ, და თქვენთვის რაღა საჭირო იყო სხვაგვარ დამტკიცება.

ეს ხომ ცნობილია, კნეინავ, რომ თქვენ კმარი შეირთეთ არა სიყვარულისათვის.

ამისთვის, რომ მე მინდოდა ტიტული, — მიუგო ქალმა მწარის ღიმილით, — ეგ იმათ აგრე დააბოლოვეს, და ესეც, რომ მე ყოველ-ფერში შევექცევი, და ყოველი, რაც გრძნობა გაივლის ჩემს გულში, არის სიცრუე! და რადგანაც ასე გადაწყვიტეს, ყოველ მათგანს აქვს უფლება შეურაცხმყოს, მლანძლოს მე*. კიდევ დაჩუპდა კნეინა

* ამის შემდეგ გადააზრდია: „კვალად და“ [ჩუმდა].

და მიეყრდნო თავის კრესლას. საბრალო ხოზრევესკის არ შეიძლება მოეშალა ეს მობისხაე დუქილი.

კნეინავ!—დასასრულ ამოიღო ხმა.—კნეინავ არ შეიძლება

კნეინავ!—განაპირობა ყმაწვილმა კაცმა, ვერ გაბედა შეეძღვებოდა პირ განრისხებულს მშვენიერ ქალსა,—მე დღესვე თავი, მე ვგვიცოდი. მაგრამ თქვენ მიიძულელებდით მე აღვასრულე თქვენი ნება; თქვენ მიბძანეთ, რომ ყველა გამოვეთქვა და აღვასრულე!

კნეინამ შეხედა თავის გამჭკვრიის თვალთ, მღუპარებით და ფიქრით, და უეცრად ადგა კრესლიდგან.

კარგი,—წაიჭრებოდა ქალმა,—მე დაუბრუნებ, ნახვენ, იქნება ამას არ მოელოდნ და მაშინ. იქნება... ვნახოთ.

ტროფიმ ლუკინმა აიღო შლაპა და არ იცოდა რა უნდა ექნა.

კნეინავ!—შეხედა მორჩილის თვალთ.—საბრალოთ დაუმატა: თქვენ ებლა არ შეგიძლიანთ მაპატიოთ. მე მესმის, ვაძი ახლა დათხოვნილი თქვენის სახლიდგან, ჩუთთვის ყოველი გათავდა.

ხოზრევესკი!—უთხრა ქალმა, გაუწვირა ხელი, —მოდით ჩემთან დღეს სალამოზეთ.

სალამოზედ მოახლოვდა რა კნეინას სახლსა. ტროფიმ ლუკინ შედგა და მერე მობრუნდა სხვა ქუჩისაკენ; იმან ათჯერ გაიარ გამოიარა ტროტუარზედ. ასე განსხვავებულ სფიქრითა, ასე რომ გამლელ-გამომვლელნი შესტკვროკენ იმას*. მაგრამ იმას არ ჰსცალოდა; კნეინას სიტყვები—„ხოზრევესკი, სალამოზედ მოდით ჩემთან“—რალასაც დიდ რასმე ნიშნავდა და შესაძლო არის არას ნიშნავდა.—საბრალო, ამოდ არ დაეთრეოდა დიდ საზოგადოებაში. იმან აიტანა მრავალი, აურაცხელი შეურაცხება და მოიპოვა მწარე გამოცდილება.—პირველად, როდესაც დაუახლოვდა მშვენიერ კნეინას, ის უთოოდ უწყინრად გაუტყდა თავის თავს, როგორც უბრალო ჩვეულებითი საქმე, რომ იმასა ჰყავს ერთი რაყიფი, კნეინას თუთიყუში, რომლითაც მოცალების დროს ატარებს დროსა, უღერსებს ეგრეთვე უმანკო ყურადღებითა. ასე რომე ტროფიმ ლუკინზე** ხოზრევესკიზედ

* ამის შემდეგ გადაბახულია: „კნეინას სი“ [ტყვები]. ** თავდაპირველად დაუწერია: „ლუკინზედ“.

კნენა აღინას ერთ მინუტსაც არ შეეძლო ეფიქრნა რაღაც, რასაც ჰფიქრობს დედაკაცი კაცზედ.

არ არის ადვილი,—ხოზრვესკის ესმოდა ნორჩი ხმა ყმაწვილისა ქალისა, რომელსაც ეწინოდა ეთარგნა ეს ფრაზი: „ხოზრვესკი უფრო დი სალამოზედ ჩემთან“, და ცდილობდა შემაგრებულყო, ვერ შეეძაღმა გამოეცნო, რომ კნენა იყო ასეთს სულის მდგომარეობაში, რომლითაც აღსრულდებიან დედობრივი განსაცვიფრებელნი შემთხვევანი და სულელურნი მოქმედებანი. ტრაფიმ ლუკინი ავიდა* ძლიერ მღელვარე კნენას სახლების კიბეს და ორ საათს უკან ჩამოვიდა უმეტესის მღელვარებით, იმ კაცის სახით, რომელსაც შემთხვევია, ღმერთთან უწყის, რაღაც.—ეს შემთხვევა, რომ კნენამ უთხრა: „ხოზრვესკი, მე თქვენ გიყვარვართ და ვერ ბედამთ მითხრათ მე... თქვენ ხართ კაი კაცი, მე ვარ თქვენი“.

ტვერის ბუღვარზედ, დიდ გოსტინებში, კლუბში გაისმა ხმა, რომ კნენა აღინა დაინიშნა ხოზრვესკიზედ. მოსკოვი მოიცვა ძლიერად ამ ახალმა ანბაგმა, რადგან ახალი არა ჰქონდათ რა სალაპარაკო. ლაპარაკი იყო სხვადასხვაგვარი. შეიქმნა საყოველთაო სასიხარულოდ და საპროავად.

საუცხოვოთაც ჰქმნა, — უპასუხა ნასტასია პავლო[ვ]ნამ ბებერ დამას, რომელიც შეხვდა რუსის მალაზიაში.

კნენამ დაამტკიცა, რომ იცის ფასი ღირსის კაცის სიყვარულისა და უმაღლეს და უმაღლეს ყველაზედ მიაჩნია ესრეთი ღრმა გრძნობა. მე დიდათ მაიწონს ეს საქმე. ეს არის პასუხი კნენასი იმათთვის, ვინცა ჰსწამობდენ, ვითომ კნენას არა ჰქონდა გული. ამგვარი შემთხვევა არის კეთილშობილური და არც ინანებს ხოზრვესკი ამისთანა ბედნიერებას.—მეორე ოთახში, იმავე მალაზიაში, ორნი გაუთხოვარნი ქალნი ყიდულობდენ შერსტის ძაფს ბალიშის შესაკერავად.

იციით თქვენ, რომ კნენა გათხოვდა დედის დის** ბძანებითა? დიახ, გაგიგონე! მაშ ეგ მართალია?

მართალია! ბებერი გაგიყებულება ხოზრვესკისათვის და გამოუცხადებია კნენასათვის, რომ თუ სხვა ქმარს შეირთავს, გამოორი-

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „მძიმეთ“. ** ხელნაწერშია: „დედის“. შინაარსის მიხედვით უნდა იყოს „დედის დის“.

ხავს თავის მემკვიდრეობიდან. და რა უნდა ექმნა? ანბობენ, კნენინა ძალიან გამზადარა.

აღვიარებ, კნენინამ იპოვნა კაცი!—უთხრა ყმაწვილმა ქაქუცა ჯივის ცოლს სადილზედ, როდესაც იღებდა მცვრიან წყურბულს წარმოიდგინე შენა, რომ ქალი გაგიყებულ ი თურზეა იმისთვის და თითონ ქალს დაუსწვრია სიყვარულის გამოცხადება. საუცხოვო გამორჩევა არის. აი, თქვენი მალალის დედაკაცის კკუა.

ჩემის მხრით, უცხო საქმე უქნია კნენინას,—ჰსთქვა კლუბში ქალღლის თამაშობაში მდიდარმა იჯარაღარმა,—ამაში ორი სარგებლობა არის ქალისათვის: იშოვნა ქმარი სულელი, რომელიც არას დაუშლის, და მოურავი თავის ყმა და მამულისა, რომელიც არას მოჰპარავს. ჭეშმარიტად დიდი კვეიანი ქალი ყოფილა!

ჰსწორეთ რამანია, —უანბობდა, ასხამდა ჩაის ქალი საშუალ წლოვანი, თავის სტუმრებს,—ანბობენ, რომ ხოზრევსკი შესულა კნენინას კაბინეტში გატენილის დანაბაჩებით და უნდოდა ქალის წინ თავი მოეკლა. და ასე შეშინებულა კნენინა, რომ თანახმა გამზადარიყო შეირთოს ქრმად*.

მე ეგ არა მჯერა,—ჰსთქვა ერთმა სტუმართავანმა,—კნენინა აღინას მაგისთანა შტუუებით ვერავენ მოატყუებს.

ეგ არ შეიძლება, რომ მაგითი დამორჩილებულიყო.

გამიგონეთ, რა მოგახსენოთ,— უთხრა სახლის პატრონმა ქალმა,—მე არავის დავენაძლეები, რომ ხოზრევსკი არ მოიკლავდა თავსა.

შესაძლებელი არის იმისგან,—შენიშნა ერთმა სტუმარმა,—იმას ამდენი** სულელობა ჰსქირს. ტყუილათ არ იყო სულელი. იმიტომაც კაცი გახდა.

Mon cher!—იტყოდა ამპარტავანი კობტა კაცი, რომელიც გამოვიდოდა ქუჩით ტროიკის ტრახტირიდგან ციგარის მწვეარი,—*C'est simplement une envie se jeter par la fenêtre maladie de femme.* 22

— მიისის თბილ სალამოზედ მარუა ტერენტევმა კნენინას ჩასაცმელ ოთახში აღებდა*** ზანდუკებს, ღია იაშჩიკებს მშვენიერ ტანისა-

* გრ. ორბელიანი, როჯორც წესი, ხმარობს: „ქრმად“, „საქრმოთ“. ** თავდაპირველად დაუწვრია: „მაგდენი“. *** ხელნაწერშია: „აიღებდა“.

მოსებით,—კნენინას უნდოდა, რომ ჯვარი დაეწერა თავის სოფელში.—მართა ტერენტევნა ამ მზადებაში არ იყო პეტროვი-კისი არისტოკრატიული სული გლეხურ გვანში განსჯილად შევსებული ტესად mesalliance²², ჩისი ბრწყინვალეების კაპრიზებს; რომ მამაკები უნდა შესცვალოს ქალებზედ.—დამნაშავე ერთგულის მუახლის ყვედრებითის ბურტყუნისა, იჯდა კაბინეტში ხოზრევსკისთან.—ტრაფიმ ლუკინი იყო დაფიქრებული ნოპატებულად. რასაკვირველია, ბევრჯელ მოხდება კაცის ცვლილებაში, როცა არის ბედნიერი. —კნენინა კითხულობდა წიგნსა მალდა. ყოველთვის, როდესაც დარჩებოდა მარტო ენინთან, კითხულობდა წიგნებს. ამგამათ ოცნებებდა ეორე ზანდის²³ „Simon“, რომელიც თავდება ქორწილით, აგრეთვე ცოტა რამ ექსცენტრიულად.—ქალი კითხულობდა ალტაცებითა, ესიამოვნებოდა, როგორც თავის პორტრეტი, ენერგიული ფიგურა ფიამისა.

რა ხელოსნური მხატრობაა ქალისა!—ჰსთქვა მშვენიერმა სასძლომ. დააყენა კითხვა,—და როგორი ჭეშმარიტი ცნობაა კეთილშობილურისა და პატიოსნურის სიყვარულისა! პატივისცემა თავისა და სხვისა!

რას ჰფიქრობთ?—ჰკითხა ჩუმით მყოფს ხოზრევსკის.

ბევრს რასმე, კნენინავ.

არ შეიძლება მაგ ბევრიდგან გვითხრათ მცირედი?

მე თქვენზედ ვფიქრობ, კნენინავ (ქალმა გაიღიმა). მე ვფიქრობ აჰას, რომ თქვენ ჩემზედ ყოვლისფრით უკეთესი ხართ.

სახით?—ჰკითხა კნენინამ.

ყოვლისფრით*.

თუ ეგ აგრე არის,—უბასუხა ქალმა,—მაშინ მაგ უბედურებას არა ეშველება რა, თქვენ უნდა აიტანოთ, როგორც მამაკაცმა.

ხოზრევსკიმ გაუშტერა თვალი. მშვენიერი იყო ამ მინუტში კნენინა.

კნენინავ!—უთხრა იმან შეცრად გაბედვით,—მე უნდა აღვისრულო ჩემი ვალი. ვაჩუმდა და მალევე დაიწყო ლაპარაკი.—თქვენ ერთხელ ჩემგან მოითხოვეთ პეტქვა მართალი, და მე ვნახე, რომ თქვენ შეგიძლიანთ მოისმინოთ. მე ესლა არ უნდა თქვენთან დაე-

* ამის შემდეგ გადახახულია: „მიუგო ხოზრევსკიმ“.

ფარო სიმართლე.—კნენინამ შეხედა იმას სახეზედ და დასწო მდგომარეობაში
სტოლზედ.

ჩვენ მდგომარეობაში ერთმანერთთან უთხრა, — **ხეჭურველნი**
არ უნდა იყოს მიშვებული უსინდისობა.

ბიბლიოთეკა

კვალად შეიქმნა დუმილი მცირე ხანს.

მე ყურს გიგდებთ,—უთხრა ქალმა.—ხოზრევსკი უყურებდა კნენინას განსხვავებულის თვალთ.

თქვენ ასეთი საქმე ჰქენით, კნენინავ, რომელსაც თქვენგან არავინ მოელოდა,—დაიწყო ხოზრევსკიმ არაჩვეულების თვის ხმით.—თქვენ მე გამოშირჩიეთ საქრმოთ, რომელსაც არა მაქვს რა, რითაც გამოჩნდება კაცი დიდ ქვეყანაში: არც სიმდიდრე, არც არისტოკრატიური შთამომავლობა*, არც პატივი საზოგადოებაში; თქვენ აჩვენეთ და დაამტკიცეთ თქვენი უანგაროობა; ეს არ არის საკმარისი,—თქვენ ჰქენით საკვირველება: თქვენ გადასწყვიტეთ იყოთ ცოლი იმ კაცისა, რომელსაც ქვეყანა სულელს უძახის. თქვენც ხომ დარწმუნებული ხართ, რომ მე ვარ უბრალო რამ არსება.—კნენინავ! თქვენ შეუცდარი ბძანდებით, როგორც არიან ყველანი შემცდარნი. მე ვისურვე მეჩვენებინა თავი ქვეყანაში სულელად და ვცდილობდი, რომ ყველანი ამ აზრზედ დამყარებულიყვნენ ჩემზედ, და ამისთვის დიდი შრომა და გონიერება ვიხპარე.—კნენინა უყურებდა განკვირებული.—იშან განაგრძელა:

გამიგონეთ, კნენინავ! მე უნდა გიანბოთ ასეთის სიტყვებით, რომელთ მნიშვნელობა თქვენ არ გესმისთ და არ იცნობთ: საჰიროგება—ეს სიტყვა არის თქვენგან ბნელად ცნობილი, რალაც გამფრენავი ჰაზრი, ქემშარიტს ჰაზრს ამ სიტყვისას თქვენ ვერ მიხვდებით. რას ნიშნავს საჰიროგება, ეს იციან იშათ, რომელთაც მოსკულებტს თავის სიმძიმითა. ამისთანა ხალხი ძალიან ბევრია. ყოველ დღე იბრძოდეს საჰიროგებისგან. მუშაკობდეს შეუძლებლობამდის საჰიროგებისათვის**, ვერსაიდგან ხედვიდეს შემწობას,—ასეთი მდგომარეობა საშინელება არის. მაგრამ გმადლობდეთ*** ჩვენ განათლებას, სი-

* თავდაპირველად დაუწერია: „ჩამომავლობა“. ** ამის შემდეგ გადაბახულია: „ეს იციან იშათ, რომელთაც გაუკლებთ თავა თავის სიმძიმითა, ამისთანა ხალხი ძალიან ბევრია; ყოველ დღე“. *** ამის შემდეგ გადაბახულია: „ღმერთსა“.

ღარიბე დიდი სირცხვილია, ამაზედ* არიან მღუმრად, ამისთვის
 რომ ლაპარაკიდგან არა გამოვა რა და გამგონისათვის არ არის
 სასიამოვნო. მე სიყრმიდგან თავს ვიძლიდი(?), რომლის ღონის-
 ძიებით მოვიპოვო პური არსებისა დაქვრივებულის, დასკანსკანს
 დედის ჩემისათვის. ამ საშინელის აზრით მოცულნი ვსწავტარებდ^ს
 დიდიდგან საღამომდის, მთელი ღამე ჩავსცქეროდი წიგნებსა, მე
 ვმუშაკობდი მტკიცის ნებითა, ასე რომ, ჩემის სიმთელის თვისით
 მოვიპოვე ცოდნა, რომლის მოხმარება ვერსად შევიძელ. ეს ასე**
 ჩვეულებითი არის, ჩემთვის ეს არ იყო, რაც სხვათ ათასთ შეხედე-
 ბათ ხოლმე, ყოველი მომდინარებდა ბუნებითის წესითა. ნიკებული
 გონიერებითა და მიხდომითა განვიერცელე ჩემი გონება მუშაკობი-
 სათვის. რაც კი ღონე მქონდა, უნდა მეპოვნა რამე, გინდა უმად-
 ლო მძიმე მუშაობა, და მე, ოცის წლის ყმაწვილი, ვიდექ პირდა-
 პირ სიგლახაქისა და არა მქონდა არა რა ღონისძიება. მე არ
 ვიცი, როგორ აგისხნათ თქვენ, მცირედიც არის, შინაგანი მდგო-
 მარეობა იმ კაცისა, რომელსაც ყოველ დღე, ყოველ ღამე, ცხა-
 დად და ძილში, ყოველ საქმეში, ყოველ დასვენებაში, ყოველ
 მინუტში უწივის ყურებში ერთი და იგივე კითხვა: „რა გქნა? რას
 მოგვიდო ხელი?“ წარმოიდგინეთ თქვენ, რომ იმ დღეს, როცა უნ-
 და იყოს დიდი ბალი, რომელსაც დიდი ხანია ელით, თქვენ გეტყ-
 ვიან: თქვენი განსაცვიფრებელი კაბა, რომელსაც თქვენ აკერვითე-
 დით, რომლითაც უნდა დაგეჩაგრათ თქვენ ტოლების კაბები, არ
 იქნება ნაათა. წარმოიდგინეთ, რამდენჯერ ჰკითხავდით თავსა ხშირ-
 ხშირად: რა გქნა, რა მეშველება? — მე იმედი მაქვს, ამისთანა
 უბედურება თქვენ არსად არ მოგიხდებათ და მოგახსენებთ ამისთვის,
 რომ აგება უფრო ცხადათ შეიტყოთ ჩემი მოთბრობა. — ღუბერსკის
 ქალაქში, სადაც მე დავიბადე და სადაც უთოოდ უნდა მოგვედარეყავ,
 მე არა მყვანდა გამოსადეგი ნათესავეები, რომელთაც*** გაეხს-
 ნათ ჩემთვის გზა. არავისგან მქონდა შემწეობა, — ვისგან მეპოვნა
 გზა, ან პროტექცია. — ყოველ მინუტს უნდა ვიხმარო ისეთი სიტყვები,
 რომელნიც თქვენთვის გამოცანები არიან. თქვენ იცით, კნენინავ, რო-

* თავდაპირველად დაუწერია: „ამისთვის“: ** თავდაპირველად დაუწერია:
 „ასეთი“. *** ხელნაწერშია: „რომელთაც“.

გორ აწვენებენ პროტექციას, როგორ ეძებენ, მაგრამ არ იცით რა რიგით დგანან დერეფანში, როგორ გამოსთქმენ სიმკრთალით თავის ვედრებას, როგორ მოისმენენ ცივს და მოკლე პასუხს*: „საწუხრად ვერაფერში ვერ შევეწევით“, როგორ გამოვლენ რჩებებს ცხინქა და ცინებიოხს შეხედვას აიტანენ ბრიყვის ლაქიეზისაგან ცხინქაში მოვლენ თავის გლაბა ოთახში, სადაც ელის დედა, რომელიც არ გადაეჩვია იმედის გადაწყვეტას. ეს მხოლოდ მესმის ბოროტი მე.

მე მაშინ მივხდი, რაზედ იყო ჩემი საქმე, რაც იყო ჩემი პირველი უბედურების მიზეზი. დაბადებით იყო ჩემი ბედი ასე გადაწყვეტილი. შკოლაში ბავშვები, როცა იყვნენ ჩემზედ გაჯავრებულნი, რომ იმათზედ უკეთესად ვსწავლობდი, კბილების ღრუებით, თითის ნიშნებით მეძახოდენ: „იი, კკვიანო, კკვიანო!“ ამას შეძახდენ შერე გემნაზიაშიაც. ეს სახელი შეიქმნა ჩემ სალანძღავ სახელად. მე ვერ ვმალავდი ჩემის ამხანაგების სიძულვილს იმათ უხდელობაზედ; მე მიხაროდა, რომ იმათზედ გლაბაკი, ვიყავ მათზედ უპირატესი ყოველ კლასში. ისინი იძულებული იყვნენ დაეთმოთ ჩემთვის დღითიდღე.—რაოდენსამე წელიწადს ვაიძულე ჩემი თავი მეცადინეობითა და ქცევითა, ისე რომ ჩემი ოსტატები დამაყენებდენ მე მაგალითად. მაქებდენ და უმტკიცებდენ მათ ჩემს ზნეობითს უპირატესობას.—შერე მე წაველ თავდამდაბლებით** იმათ მამებთან, რომ მოეცათ ჩემთვის შემწეობა, ჰსთქვან ჩემზედ ერთი სიტყვა, მიპოვონ რამე ერთი ალაგი.—მე პირველადვე შემაგონა მოხუცმა სტრაფჩმა, უცოლომ, რომელთანაც მე დავდიოდდი. მამაჩემს როცა შეძლება ჰქონდა, ამ სტრაფჩს შეეწეოდა ხოლმე და მოხუცი ცდილობდა ცოტაც არის რამ გადაეწეოდა შეილზედ, წამიყვანდა ხოლმე ხშირად*** ჩაიზედ თავისთან.—ეჰ, ჩემო ხეწიფევე.—მითხრა ერთხელ იმან, მაშინ როდესაც ვადამიწყდა ერთი იმედიცა, რომელსაც მოველოდი, — უმჯობესია, რომ არა ცდილობდე, არაფერი არა გამოვა რა. შენ ბედი არ გექნება.

არ შეიძლება, ჩემო საყვარელო, — მითხრა****, — შენ ისეთი არა

* ამის შემდეგ გადაბახულია: „რომ“. ** პირველად დაუწერია: „მოწიწებით“. *** პირველად დაუწერია: „ხანდახან“. **** ამის შემდეგ გადაბახულია: „კდ“ [კვალად].

ხარ, ძალიან ჰკვიანი ხარ, მერე კობტაობ გონებითა. გონება ბევრად გაქვს, და მანდედან კი არა გამოდის რა*. დრო არის მიხედ.

რასა? — ვკითხე მე.

იცი შენ არაკი, — მიპასუხა, — ორნი ძმანი რომ იყვნენ, კვიანნი და მესამე სულელი?

ვიცი, — უთხარი მე, — სულელი რომ გაბეღნიერდა. — როცა პატარა ვიყავ, მაგ არაკს რომ მეტყოდენ, მეჯავრებოდა და არა მწამდა, ახლა თითქო უნდა დაეიჯერო.

მოხუცმა შემომხედა თავის გამკვერის, გამოცდილის** თვალებით. — ვინ იცის, რომ ივანეშკა იყო მართლა სულელი? ხომ არ ამბიყვებდა ხალხსა? ხომ განგებ არ*** ისულელებდა თავსა? ხომ არ მიხვდა, რომ ისე უფრო ისარგებლებდა? ეგ ზღაპარი, ჩემო ბატონო, არ არის უბრალო. თუ შენ კარგა გეფიქრნა, უფრო კარგ საქმეს იქმდი, აგრე გარიყული არ იჯდებოდი, ჩემო ძამიაგ! ვისაც ფული აქვს, გონებაცა შევინის. ჩვენისთანა გლახებს გონება არ გამოადგება. აი, რას მოგახსენებ.

მე ამ სიტყვაზედ ძალიან დაეფიქრდი, ვიფიქრე რამდენიმე დღე და მე მივიწიე უეგვლს აქსიომადის, — ასე რომ, კაცი, რომელიც ამტკიცებს, რომ ბევრზედ ჰკვიანია, ამტკიცებს, რომ ბევრნი არიან იმაზედ სულელნი, მე მივხვდი****, რომ იმათთვის არ იქნებოდა სასიამოვნო. თანდათან თვალი მეხილებოდა; მე შევინსნე, თუ მრავალათვის არ არის სასიამოვნო იდგეს სხვაზედ დაბლა, ყველასათვის წინააღმდეგი არის*****. კაცი კმაყოფილი. ვინც მათზედ მაღლა დგას, არ შეიძლება არ მსთქვას კმაყოფილებით: „საბრალო, რა სულელია“, — რომელიც ნიშნავს: „ე კვიანი ვარ“. მე იქვე მივხვდი, — ხალხი ინსტიტუტოად კარგათ ექცევიან მას და კეთილისურეებენ მისთვის*****, ვინც აჩვენებს მათ თავის თავს***** მდაბლა. ამის გამო განვიმეორე მოხუცებულის სტრაფჩის სიტყვა: „აი, რა [ა]რის, ჩემო ნამიაგ! — მართალია ყოველი ეს“. მაგრამ ჩემმა ლოლიკურმა

* თავდაპირველად დაუწერია: „გამოვა რა“. ** თავდაპირველად დაუწერია „მოხერხებულის“. *** ამის შემდეგ გადაბახულია: „შერებოდ“. **** ხელნაწერშია: „მიხვდი“. ამდაგვარად ხშირად წერს გრ. თრბელიანი პირველ პირში. ***** ამის შემდეგ გადაბახულია: „ვინცა დგას მათზედ მაღლა; კმაყოფილება“. ***** თავდაპირველად დაუწერია: „მათთვის“. ***** ამის შემდეგ გადაბახულია: „[თავ] დაბლობას“.

დამტკიცებამ ვერ სადამდის მიმიყვანა.— ჩემთვის ყოველი გათავის
ბულ იყო. რასაც მიემართე, რაც უნდა აღმეთქო, უსაზღვრო შორ-
ჩილება, რაც უნდა ეპიტემია დავდო, უპირობო მორჩილება უსაქმ-
მე აღარ გაკეთდა; ჩემზედ კიდევ იყო ჰაზრი შემდგომი პატარა ქვე-
ლაქში.— არა არის რა ქვეყანაზედ ასე შეურყეველი: ხობრევსკი
არის აუტანელი, გამოუსადეგი, გზადაკარგული, ბოროტი და საში-
შარი კაცი. ეს იყო გადაწყვეტილი. ებრალებოდათ საწყალი დედა-
ჩემი, რომელსაც ღმერთმა თავის გულისწყრომით მისცა ისეთი შეი-
ლი! ამაში არაფერი არ არის რა გასაკვირველი, არა არის რა ახა-
ლი. ეს იყო ახალი უბედურება ჰკვირს აგან* სხვა გვარ! მაგრამ
ეს არ შეეძარება, ჩემთვის არ იყო სანუგეშო: ჩაცვი²⁵, რამდენიც**
უნდა ელანძლათ, მაინც იყო მაძლარი, შეძლება ჰქონდა, ჩემსა და
იმას შუა დიდი განსხვავება იპოვებოდა; ის იმით მოშორდა, მაგ-
რამ მე სად უნდა წავსულელიყავ?

ასე გავიდა ერთი წელიწადი! მოკლე სიტყვაა.— უნდა ვცდილ-
ვიყავ განმეშორებინა დახლოვებული სიგლაბაკე, უნდა მომეგონები-
ნა რამე. მაგრამ ვერას ვიგონებდი, როდესაც მე ვიჯექ მთელი ღა-
ჭე ბნელს თითქმის გალიაში, ვატანდი ძალას გონებას,— ყოველი
იყო ამაო. ძველი არაკი შეიქნებოდა კეშმარიტებად. შეგხედავდი
თვალწინ ცხოველს— ედიპის სფინქსა²⁶, — ის საშინლად მიყურებდა
პირში და შეტყობდა: „გამოიცან გამოიცანა, თორემ მე გაგსრეს!“
გამოიცანა იყო,— რომლის ღონისძიებით არა მქონემ მოიპოვოს საზ-
დო, გამოიცანა, რომელზედაც შრომას ჰსწევენ ამაოდ ჩენი ჩამო-
მავლობა და იშრომებენ ამაოდ მომავალნიცა.

ერთ დღილაზედ მათე არტემიჩი მოვიდა ჩემთან და დამასაქმა,
მითხრა: ხომ არ გინდა იშოვნო ცოტაც არის ფულები, რომ აღას-
რულო ძალიან ადვილი საქმე? საქმე იყო ესე: მე უნდა წამელო*** მდი-
და მებატონესთან ახლოს სოფელში ერთი დიდი საქე, წარმოე-
ბა სუდისა. და უნდა წამეკითხნა იმისთვის და მასთანავე პირადაც
დამეტკიცებინა ჰაზრი ამისი და მომეტანა მისგანაც პასუხი მატფეი
არტემიჩისათვის. მოხუცს არაფინა ჰყვანდა, რომ ჩემსავით აღესრუ-

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „გარობ“.

** ხელნაწერშია: „რამდენიც“.

*** თავდაპირველად დაუწერია: „წავსულელიყავ“.

ლებინა ეს საქმე.—მე სიხარულით მივიღე თხოვნა და წაველ დღესა.

თქვენ იცნობთ სახელს იმ კაცისას, რომელთანაც ვიქცეოდი ეს იყო გრაფ ნიკანორ გლებოვიჩი ხოლკოესკი. თქვენ გეცოდინებათ, რომ ის გაიზარდა პარიჟში, გაატარა თავის ყმაწვილდროება იქა და შეირთო ფრანცუჟანკა. რუსეთში იშვიათაო მოდის, მხოლოდ საჭიროებისათვის. ამ დროსაც აღასრულებდა მამულის სიყვარულის მოვალეობას ამითი, რომ მოვიდა შეპკრიზობ ხარჯი სამი ათასის სულისაგან და, რასაკვირველია, ცდილობდა შეემოკლებინა დრო რუსეთში დარჩომისა.—პეტერბურღში დაეგდო ცოლი და დაეიდოდა თავის სოფლებში, თან დაჰყვანდა ცხრის წლის თავის შვილი გრაფი ხოლკოესკი, რომელმაც არ იცოდა გაჰოეთქო თავის სახელი თავის მშობლიურ ენითა, იყო კეთილის გულისა და უყურებდა სიბრაღულით, რომელიც არ იყო გრაფი.—მე მიველ სალამოზედ გვიან გრაფთან სასახლეში და მეორეს დღეს გამოეცხადდი იმასთან. გრაფ ნიკანორ გლებოვიჩი ცნობილი არის თავის განსხვავებულის ტონითა და უყვედრულის მიღებითა. ძალიან აღერსიანათ მოჰქცა და გაჩხრიკა მკირედ ქალაღდები, ჩემგან მიტანილი, მთხოვა ორი-სამი დღე დავრჩე იმის სახლში, რომ კარგათ და საფუძელიანად გაჩხრიკოს ქალაღდები და მომცეს პასუხი ნაფიქრები. მერე მიმიწვია საუზმეზედ და დაიწყო სხვადასხვა საგანზედ ლაპარაკი. შევნიშნე, რომ უყვარდა ვიტიისტობა.—ის იყო ჩემგან კმაყოფილი, ჩემის დამწვიდებულის ხასიათისა. იმან მკითხა რა საქმეში ვარ და გაათავა ლაპარაკი ამ დაბოლოებით, რომ ჩემგვარი აღზრდა დიდათ მოსწონს და თუ ადრე გავეცან, ამ სამი დღის წინათ, მაშინ ის მთხოვდა გყოფილვიყავ ოსტატათ იმის შვილისა, წამიყვანდა გრანიცის გარეთ. ახლა საწუხრად ვერა მთხოვს, ამისთვის, რომ სხვას ყმაწვილ კაცს მისცა პირობა, რომელსაც ელის მოსკოვიდან ყოველ საათსა.

გამოველ რა გრაფის კაბინეტიდგან, მე დიდხან დავეთრევი დიდ* და ვრცელ პარკში, ღრმად დაფიქრებული. კიდევ უბედობა, კიდევ მასხარაობა ბედისაგან; განა არ იქნებოდა, ეს ქალაღდები

* ამის შემდეგ გადაზახულია: „დვორცის“.

ერთი კვირის წინ მოეცა ბედსა და გამეცნა გრაფი? მაშინ მე ვაქ-
ნებოდი გამოსხნილი, მექმნებოდა დამეკმაყოფილებინა დღეაღრი, გე-
მეტარებინა სიცოცხლე უზრუნველად; წავიდოდი გრუნტოვან ველებზე
ენახამდი პარიჯს, იტალიას! და ეს ყოველი მაშინ უკვე დღეაღრი მოუტ-
დებოდა! და ეხლა ყოველი ესენი გამიქრა ამისთვის, რომ ბედმა
დამაგვიანა ხუთის ან ექვსის დღითა! მე ველარ მოვიშორე ეს მწა-
რე ფიქრი, ყოველ ჩემს ბიჯში ტვინში მიაღვდა. ეს პარკი, ესე-
თი სასახლე, ყოველი კომფორტული ცხოვრება, ყოველის სიმდიდ-
რის კუთვნილებითა, ყოველი ესე, რომელთაც ვერ წარმოვიდგენ-
დი,—მეგონა, რომ ჩემი იყო და წამართვეს. მთელი ღამე არ მეძინა.

მეორე დღეს, სადილზედ, მე ვნახე უცოდველი ჩემი ინუხარების
მიზეზი, რომელიც მოსულიყო,—კანდიდატი* მოსკოვის უნივერსი-
ტეტისა²⁷, ბედნიერი, რომელიც უნდა წაჰყოლოდა გრაფსა.—იშ-
ვიათათ შემხედვრია ისეთი მინზიდველი შესახედაობა, ისეთი ჰკვი-
ანური, სიმპატიური სახე.—გრაფსა და იმას შეექნა ცხარე ბაასი.
შეჰყვნენ სხვადასხვა მალალ კითხვებს. კანდიდატი ლაპარაკობდა
მშვენივრად, უპასუხებდა გრაფს საფუძვლიანად და ნათლად დაუმტ-
კიცებდა თავის** აზრების სიმართლესა. მე არა მჭონდა გული
შევზომოდი ბაასში, ვისმენდი მღუმარე. მე მცხვენოდა, რომ ვაჩე-
ნებდი ჩემზედ ასე უსარგებლოდ ცნობასა! ძალას ვატანდი შემე-
ბერტყნა გონებისაგან დამამძიებელი ჩემი ფიქრები, მინდოდა მი-
მელო მონაწილეობა ლაპარაკში, მაგრამ ვერ შევძელ!

სალამოზედ გრაფი იჯდა ტერასსზედ და ჩვენ გვერთ უსხედით.
გრაფი კიდევ ცდილობდა დაემტკიცებინა ჩვენთვის, რომ იმაზედ
არ უთქვამს ჰამლეტს²⁸, როდესაც არწმუნებდა, რომ არის მრავა-
ლი ცაში და ქვეყანაში, რომელთათვის*** არა იციან რა და არცა არა
გაეგებათ ფილოსოფოსთა. გრაფის სნეულობა შევნიშნე, რომ ჰჭონ-
და**** ჰემპარიტი ცნობა ყოველიფრისა ქვეყანაზედ. პსიხიოლოლიდ-
გან გადავიდა საკვირვლად პოლიტიკაზედ და იქიდგან სხვადასხვა
ხასიათებზედ. შემდგომ გადავიდა ძველადგან ხალხისა ერთმანერთის
სიძულვილზედ, მაგალითად, ფრანკუზებისა და ინგლისელებისა.

* ხელნაწერშია: „კანდედატი“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „თვისის“.

*** თავდაპირველად დაუწერია „რომლისაც“. ხელნაწერშია: „რომლთათვის“.

**** „რომ ჰჭონდა“ ორჯერაა გამეორებული.

იმან წარმოადგინა, როგორც შესანიშნავი ჰაზრი, სიმღერა* — „მალბრუგ ჩვენს ომში მოდის“. ეს ხარაქტაკური თხზულება ირან-ცუშების მდაბლის ერისა, — განაგრძელა მან, — რომლითაც ასე ხალხის ხასიათის გვარად არის გამასხარავებული გერტანის მინაშლი რომ²². — ამასთანავე დაუმატა რომელიმე გაჰნსჯა, რომელმაც მისი სიტყვა ლობა აქვს სიმღერას.

როდესაც გაათავა, მოსკოველმა ყმაწვილმა უპასუხა: ნება მიბოძეთ მოგახსენოთ, სიმღერა — „მალბურგ ჩვენ ომში მოდის“ — ფრანციკული არ არის სრულებით და არც არის ირონიული (დაცინებითი). ის სიმღერა არ არის ლერცოლ მალბოროზედ²³ და დიდი ხანია, რომ დამტკიცდა არის ძველი ისპანაური სიმღერა. მიბაძვა მაერთა, სიმღერა ერთ რიცარზედ, რომელმაც მიიღო ხალხისაგან წოდება მა მ ბ მ ე, კაცი, რომელიც მოყვანილი ყოფილა ბუმბერაზულად, ღონიერი, და ამ სიტყვიდგან შემდგარა მ ა ლ ბ რ უ კ. — მოიგონა ეს სიმღერა რითაც დაბოლოვდება და დაუმატა ესეც, — რომ ისპანკამ, რომელიც იყო ძიძა ლუდოვიკ XIV-ის²⁴, ამ ლექსით ანანიავებდა და აქედან ისწავლეს ფრანკიაში, და შემდგომად ფრანცუზის დაბალის ხალხისაგან ძალიან ცუდათ შეიცვალა ნარნარი მაერთა პოეზია იმის მქუნვარის ხმითა. მერე მიიღეს მარია ანტუანეტას²⁵ სასახლეში ფრანციკულ სატირად, რომელიც არის უპველი შეცდომა. — ყოველი ეს ლაპარაკი ყმაწვილმა კაცმა ახსნა ზინებულად, შესაფერის ზრდილობით. — გაიგონა რა გრაფმა, წაიბუტბუტა: C'est bien possible (დიდათ შესაძლებელია), ზარი დაარაკუნა და მოითხოვა ჩაი. მერე დაევიშაღენით.

მე შუალამემდის დავიდოდი ბნელს ხევანში, უკანასკნელად ვსტკებოდი ამ მშვენიერის ბალითა, თავისუფლად ვსუნთქამდი წმინდას ჰაერსა. — ხვალ უნდა წავსულვიყავ, იქ მელოდა გულშემაწუხებელი ძალა და ფიქრი ერთი ლუკმის პურის შოვნისა, და ყოველი ჩემი აუტანელი ცხოვრება. — დასამატებლად ჩემის უბედურებისა შემართებული ფიქრი, რომ ასე ახლო ვიყავ შემთხვევასთან, რომლისაგან ვიქნებოდი²⁶ გამოსხნილი. მე გული მივიწროვდებოდა მქმუნვარე-

* ამის შემდეგ გადახაზულია: „ფრანციკული“. ** ხელნაწერში: „მარლობო“.

*** ამის შემდეგ გადახაზულია: „დვირში“. **** ამის შემდეგ გადახაზულია: „საბლ“.

***** ამის შემდეგ გადახაზულია: „დასხ.; გამო“.

ბისაგან. უფალო! რა არის, რომ სხვას სულ ასე შეემთხვევა ბედნიერება, მარტო სულელებსაც არა! აი, ეს ყმაწვილი კაცი ბედნიერია; ეს ტყუილად არა ჰსწავლობდა და მუშაკობდა, ამის შრომა არ დაიკარგა, გამოიყენა; იპოვნა კაცნი, რომელთაც და მე როგორ სულელად გამოვსჩნდი იმასთან: აქ დამენალა*¹¹; თუ რომ ჩემი ცოდნა ცოტა რამ გამომეჩინა, იქნება გრაფს რეკომენდაცია მოეცა ჩემთვის თავის ნაცნობებთან. — ეს იყო აუცილებელი ღონისძიება მეპოვნა მზა რაზე, მე ესეც გაუშვი ხელიდგან; ველარ ჩავიგდებ ხელში! საშინელი საფიქრებელ იყო.

მეორე დილაზედ მარტო მე და გრაფმა მოვილაპარაკეთ ქალაქ-დებზედ. რითაც ვიყავ გაგზავნილი. როდესაც საქმეზედ ლაპარაკს მოვრჩით და გადავსწყვიტეთ, უცრად მომიბრუნდა გრაფი და მი-თხრა ეს სიტყვები: გინდა ჩემთან წამოსვლა? მე დავითხოვე გუ-შინდელი ყმაწვილი კაცი. მე არ მიყვარს იმგვარი ყმაწვილი კაცები, რომელთაც ჰგონიათ, ყოველიფერი სხვაზედ უკეთ იციან და უნ-დათ, რომ ყველაზედ ჰკვიანნი იყვნენ. კაცნი, დამყარებულნი ამგ-ვარ ჰაზრზედ, არიან გაუძლებელნი. — მე შევნიშნე თქვენი სიმშვიდე, თქვენი... ერთი სიტყვით, მე მომწონხართ. მე მოგცემთ ცხოვრე-ბას უზრუნველს, ათას მანეთს წელიწადში ჯამაგირს, უმეტესს, რაც მე იმისთვის უნდა დამენიშნა. იფიქრეთ და დღესვე მითხარით პა-სუხი, — მე ძალიან მადლობელი ვიქნები, თუ თანახმა გახდებით. — გამომართო ხელი, მომიპირა და გავიდა კაბინეტიდგან. — მე ვიდექ კაბინეტში გაშტერებული, თავბრუდასხმული. გამოველ გარეთ. ჰაზ-რი, რომელსაც მე ვროტამდი, დამეცა უცრად თავზედ, მოწყალე-ბითა — „მალბრუგ ჩვენ ომში მოდის“ — ამ სიმღერითა. მე დავილო-დი უგზოუკლო, მინდოდა შორს სადღე მივფარებულეყავ, სადაც არაფერ ყოფილიყო. გავიარე პარკი, რომშია, მინდორი, გაველ ყრუ ტყეში, დავჯექ. მაშინ მოველ გონებაზედ, მაშინ მომიგროვდა ფიქ-რები.

მე მივხდი, რაზედ იყო სიტყვა, არ იყო ძნელი ამის გამოცნო-ბა: გრაფს, როგორც ბევრთ გრაფთ და არა გრაფთ, უნდოდა შვი-ლის ოსტატი ყოფილიყო უნიკო, უხარაკტერო და უაზრო, უტა-ლანტო, თითქმის უგუნური; გრაფს ჰსურდა ყოველის ჰაზრით ყო-

* თავდაპირველად დაუწერია: „დამეფარა“.

ფილიყო გრაფი, რომელიც ხალხი იმას ვარს ეხვია; უნდა ყოფილიყო არაფერში იმათზედ უპირატესი. იმას სიყრმედეგანვე ჰქონდა სიძულვილი სხვის ჰკლავდეს, როგორც ზღაპრული ქალი. ქათან ბაბაყუა. მე მივხვდი, რა მსხვერპლი უნდა შეეძინა მისთვის ჩენითა; პირობა ცხადი იყო, — მე ყველასათვის სულელად უნდა მეჩვენებინა თავი, ამეტანა იმათი შეურაცხება; მე უნდა მომეკლო კმაყოფილება, გონივრად გართობა კაცთან. მე იძულებულ ვიყავ და მეფარა, როგორც სირცხვილი, რაც იყო ჩემში უმჯობესი, ყოველი, რითაც შემეძლო ამპარტავნება; მე უნდა ნეყიდნა ჩემი სიციცხლე, დაკმაყოფილებული ჩემის ზნეობითის ღირსების ფასითა. — მე მომცეს რავდენიმე საათი ვიფიქრო მაზედ მივიღო თუ არა!

თქვენ წინათვე იგრძენით, მე მივიღე! გულწრფელობით აღვიარებ რა ამას, შესაძლო არს, რომ ეხლა უფრო მძიმე მდგომარეობა არის ჩემთვის, ვინემ მაშინდელი ჩემის ღირსების დამდაბლება, — ამ მინუტში, რომელზედაც იყო დამოკიდებული ჩემი მომავალი, ჩემი ოცნება გასაოცრად ცხადი, როგორც კაცს შეხვდება დიდ შიშში. მე მივაგენ სრულებით პრაქტიკური მხარე ცხოვრებისა. მე ყველა ვიფიქრე და აეწონე ციფის გონებით*, — დაუფერებლად თავის ძალით დაფლიო უბედურებას და გავიკვალავო გზა! დიახ, შეიძლება დაიბადოს კაცი ყრუ ქვეყანაში, იწოდოს ტრაფიმ ლუკინად, იყოს დაგლაზაკებული ობოლი, არა ჰყვანდეს არავინ მფარველი, და ყოველის ამის წინააღმდეგ მიაღწიოს პატივსა და შეძლებამდის, ძალა და ატანოს კაცთა არა ნებით მისცენ გზა; ეს შეუძლიან მხოლოდ გენიულ კაცსა; ბევრთა ჰქმნეს, ბევრნიც იქმონენ. მაგრამ მე არ ვიყავ გენიური კაცი, მე ვიყავ მხოლოდ ჰკვიანი და არ მაკლდა განათლება. ეს არ იყო საქმაო, რომ გზა მეშოვნა; უნდა გადამივდო ჩემი პატიოსნება; პლუტობა მე არ შემეძლო, მრჩებოდა ერთი ღონე — სიგლაზაკე, სიგლაზაკე სიკვდილამდის, როგორც აქამდის ვგლაზაკობდი. — ბატონები, რომელნიც ლაპარაკობდენ გლაზაკებზედ**, დაამშვიდებენ თავის გრძობებურების ნუგეშით, რომ ჩვეულება შეუმსუბუქებს თვით მძიმე მდგომარეობას. ეს შემბრალებელი ბატონები დიდათ შემცთარნი არიან, — ტანჯვას ვერ შეეჩვევა კაცი, რამდენიც

* ამის შემდეგ გადაზახულია: „თავის“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „გლაზაკობაზედ“.

გაკძელდება, იმდენი ძნელია. თქვენ გაგეგონებათ, წვეთი წყალისა, რომელიც ყოველ სექუნტში დაეცემა კაცს თავზედ, არის უსაშინესი ლესი ტანჯვა. საჭიროება შეიქნა აუტანელ წვეთად და დაეცემა კაცს ზოგი ვერ აიტანს, ნება უძლურდება და დაემორჩილება. გალილეიმ²² უარყო თავის დამტკიცება, — მეც უარყავ ჩემი გონიერებითი მნიშვნელობა²³; მე მოვიჭერ ენა ჩემთა ჰაზრთა და გრძნობათა მე მოვიგონე დედა. მე ვეჩვენა, რომ ვიპოვნე ღონისძიება გამომეყვანა სიგლახაკიდგან და დამეპშვიდებინა. ის ვერ შეიტყობდა, რა ფასით გამოვიხსენი.

მე ვიყავ საპი წელი გრაფის სახლში. არ გამოვიცვალე ჩემი შეურყვევლი განზრახვა. პირველად ძნელად ვეჩვენებ, მერე შემისუბრებოდა, მე შევიზილე და შევეჩვიე ჩემს როლსა; მე ვისწავლე დამენახა უწყენლად, ყოველ კაცის სახეზედ, ვინც მე დამელაპარაკებოდა, გამოვხატებოდა ჰაზრი: „ჰო, რა სულელია!“ მე სასაცილოდ ვეჩვენებოდა, რომ ისინი იყვნენ მოტყუებულნი ჩემგან და გავლიმდებოდი მათ უგუნურ ამპარტავენებაზედ. — მე ვნახე, რომ პარიესა და ღონდონშიაც მსცხოვრებენ ეგრეთვე კაცები, როგორც ჩემ სამშობლო ქალაქში და ყველგან სასარგებლო ყოფილა ჩამოცალა მათს თავისმოყვარებას. — მე გამოვცადე, რომ შეწვევის ხელს გაუშვებოდა მის, ვისაც მალლით დაჰყურებენ. — გრაფი დარჩა ასე ჩემგან მადლობელი, ასე რომ, შეიქმნა ჩემი გულითადი მფარველი. — როდესაც იმის შვილი ჩავაბარე სხვათ ხელში, მე იმან მიშოვნა კარგი ალაგი და პროტექცია გამოჩენილ დიდკაცებში. იმა დროდგან²⁴, რითაც მე არაფრით არ ვიყავ გამოსაჩენი²⁵, მე მიმიღეს საუცხოვო კეთილკაცად. — მე დავემყარე გონიერს წინათდანახვას მატყეი არტემიჩისას, რომ ასე უფრო მსწორე ყოფილა და დაგრჩი ივანუშკა დურაკად. — მე ჩემს თავს ვერ ვავიმართლებ. იქნება სხვაგვარ მშველოდა რამე, თუ მე მჭონებოდა მოთმინება. მაშინ უფრო ღირს საპატიოსნო ვიქნებოდი კაცისათვის, ვინც იცის თავის პატივი, ვისაც შეუძლიან უარყოფის კეთილცხოვრება²⁶, რომლითაც დამდაბლდე-

* ხელნაწერშია: „ჩემ გონიერებითს მნიშვნელობას“. ** პირველად დაუწერია „იმ დროით“. *** პირველად დაუწერია: „გამოჩენილი დიდ კაცებში“. **** ხელნაწერშია: „კეთილცხოვრებას“.

ბა, ვაჟაკურად იბრძოლოს უბედურებასთან. რასაკვირველია, უფრო კეთილშობილური იქნებოდა უბრალო მუშაობა, მეტყვითე ქვეყნიდან დიდ გზაზედ. მე ბევრჯელ მომივიდა თავში და ეტყუა ვეფხისტყაოსნის მწარედ ვგონობ ამ საათში. მე ამას არ მოველოდებოდი, რომ ვიდეგბოდი ქალის* წინ, რომელიც მზათ არის შემოწვიროს ყოველი სარგებლობა. მე ამას ვერ წარმოვიდგენდი**. თქვენ შეგიძლიანთ განსაჯოთ, როგორ მიღირს მე ეს აღსარება, რომელსაც აქვს მზგავსება შესარცხვენ მოქმედებასთან.—მე განვსაჯე ჩემი თავი ამ გულწრფელობითის აღსარებითა, დიდათ ჩემთვის მიძიმეთა, მაგრამ მე ვხედავ ამაში პატიოსნებას. ეს აღსარება არის თვითნებითი დიდი დასჯა; მე ვაძლევ ხარკსა ჩემს სვინიდიხს.

— ხოზრევსკი დაჩუმიდა და დარჩა როგორც იჯდა, ცდილობდა შეემაგრებინა თავი; შეხედა კნეინას, თითქო რაღაც კიდევ უნდა, მაგრამ ვერა თქვა რა. კნეინაც იჯდა ვგრეთვე ჩუმათ. სამი მიწუტი გავიდა. კნეინამ აიღო ჩალუნული თავი.

მე ხვალ გეტყვით მაგის პასუხს,—უთხრა კნეინამ, წამოდგა და დაუკრა ზარი. ბიჭი შემოვიდა. ხოზრევსკი გავიდა.

მეორე დღეს, დილით, ხოზრევსკის მოუტანეს ვიწრო პირისფერი ბარათი, იმაში იყო მხოლოდ ორი ტრიქონი: „მე ვერ გავებედამ შევიქმნე ცოლი იმ კაცისა, რომელმაც იცის ასე კარგათ ფარისევლობა“. ხოზრევსკიმ წაიკითხა ეს სიტყვები, კიდევ წაიკითხა და დაიწყო სიცილი.

ძალიან კარგათ მომივიდა,—წაიბუტბუტა, გადაავდო სტოლზედ ბარათი. მართლა ახლა ვარ სრულიად სულელი. რათ ავხსენი თოკი ჩემს გონებას. წამოვიღრანტალე, რაც გულში დაფარული მქონდა.

— გაათავა ალექსეი პეტროვიჩმა ეს ჰანბავი, სასიამოვნოდ დალია თავის გაციებული ჩაი.

მერე რა მოხდა,—ჰკითხა სახლის პატრონმა ქალმა,—ჩვენ ბოლოს ველით.

ვწუხვარ, რომ თქვენი ლოდინი უნდა დარჩეს დაუკმაყოფილებელი,—უთხრა ალექსეი პეტროვიჩმა,—ბოლოსას მე ვერას მოგახსენებთ, ამისთვის რომ, როგორც ხოზრევსკი, ისე ვისმერ და კნეი-

* თავდაპირველად დაუწერია: „დედაკაცის“. ** თავდაპირველად დაუწერია: „ვერ მოვიგონებდი“.

ნა აღინა არ დახოცილან და ქალი არ არის გათხოვებული არც
ერთზედ.

თქვენ მაგ თქვენის მოთხოვრებით რა უნდა დაგვექმნათ
ჰკითხა გრაფინამ.

რა მოგახსენოთ, არაფერი.

ხომ არა ფიქრობთ,—უთხრა გრაფინამ,—რომ თუ ეგ შემთხვევა
უკუღმა ყოფილიყო,—ხოზოვესკის მაგიერად ქალი და კნენას მა-
გიერ კაცი,—მაშინ სხვარიგად მოხდებოდა?

რა მოგახსენოთ,—უპასუხა ალექსეი პეტროვიჩმა.

სიზლირთეკა

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი

I ღირიკა

1827 — 1883

„ანტონს“. ლექსის ადრესატის ეინაობა უცნობი იყო 1935 წლამდე, როცა ვიპოვეთ მ. საღ. ანტონ ორბელიანის შესახებ. ჩვენი ცნობები გამოყენებულია პოეტის ლექსების 1935 წლის გამოცემაში (იხ. გვ. 153) საქ. ცენტრ არქივი № 173 საქმეში დაცულია გრ. ორბელიანის წერილი ამ ანტონისადმი. ბარათის მეოთხე გვერდზე დაწერილია მისამართი „Его Высочеству Милостивому государю Князю Антону Ягоревичу Орбелиани“. ბარათი ჩვენს მიერ დათარიღებულია 1834 წლით. გრ. ორბელიანი, სხვათა შორის, საყვედუროს ადრესატს: „საღ დაიკარგა ძაობა და შეგობობა ჩუნი სიყრითგან დატყევებული ბოძებებითა და საყვირითათ“ (იხ. ბარათის ტექსტი, „წერილები“ ტ. 1, გვ. 19). ასე დას ჩანს, რომ ანტონსა და გრიგოლს ერთად უმსახურნიათ 20-იან და 30-იან წლებში, პასკევიჩისა და ერპოლოვი. მთავარსაარდლობის დროს; 1833 თუ 1834 წელს ანტონი საქ. გრენად. პოლში ვადასულა: „მას გვაფიქრებინებს გრ. ორბელიანის სიტყვები ი ავე ბარათიდან: „საღა ხ რ. როგორა ხ რ. ჩინი ხომ არ მოგსვლია ან როგორა ხარ ახ ლ პოლკის კ“ ანდორთან ხაოტ კისთან. — თ), სწორედ ვითხრა ხაუტია“ („წერ.“ 1, 20). ხოლო ხ ა მ ე ტ ს კ ი მართლაც ითვლებოდა მე-14 ქართ გრენდერთა პოლკის უფროს დ 1832 — 1834 წლებში. 1835 წელს ანტონ ორბელიანი უკვე ახალ სასახურში შესულად ჩანს დ. ყორღანაშვილი სწერდა 1835 წ. 17 თებერვალს გრ ორბელი ნ.: „ანტონ მინარელი შაო“ (საქ. მთხ.-ის Q 155) 1835 წელს ხა უტსკიკ აღარ ითვლებოდა პოლკის უფროსად (იხ. Босная летопись 14-го Грен дерского Грузинского генерала Котляревского полка, იფ, 1900, დაუტრბის გვ 19) ანტონ ორბელიანი ცოცხლი ყოფილა ვერ კიდევ 1837 წელს (იხ. დ. ყორღანის წერილი გრიგოლისადმი, საქ. მთხ. Q 1-1/1b: 40-ან და 50-ან წ.წ. ბარათებში გრ. ორბელიანი მას უკვე აღარ ასახელებს როგორც ჩანს, ვარდ ცვლილა 1840 წლის შემდეგ ან უფრო ადრეც.

„ნინოსადმი“. უძვეველია ეძღვნება ნინო ქავეჯავაძეს (1812 — 1857) პოეტ ალექსანდრე ქავეჯავაძის ასულს, გამოჩენილი რუსი მწერლის ალ. გრიგოედოვიის მეუღლეს. რა-ორც ცნობილია, გრ. ორბელიანი უი ედოდ იყო შუამდგომელი მასზე. მათ შორის ყოფილა მიმოწერა, რომლის მხოლოდ ნაწილს მოთელწევია ჩვენამდე (დამ იხ. გრ ორბელი ნის „წერილები“. ტ. 1, გვ 217 და ალექსანდრე ქავეჯავაძის „თხზულებანი“, ი. გრიშაშვილის რედ. 1940, გვ. L'X—LX).

ლექსი „ნ...სადმი“ 1928 წლის გამოცემაში დაბეჭდილია თარხლით „გორი,

1839 წ. "მეორე კი („მასვე" — „ამა სოფელს დამშთომიეს...") — „სადაც ლექსები" შეტანილი. 1935 წლის გამოცემის რედაქტორი ორივე ლექსს ავტოგრაფების მიხედვით ბეჭდავს და თარიღის გამო დასძენს: ჩვენ ავტოგრაფს უფრო ვენდეთო (იხ. გვ. 154). ნიღობის საკითხის დასა სრულიად ზუსტად დასაზღვევად ლექსის ავტოგრაფი დაკუთვნილია 1832 წლის შეთქმულების საქმეებზე (1839 წ. 11 ტომი) რომ 1839 წელს დაწერილი ლექსები ვერ მოხვდებოდა 1832 წლის აღრიწვულ მასალებში...

„გვატერინა ჰავკავაძისას". ლექსი მიძღვნილია გვატერინე ჰავკავაძისადმი (1816 — 1882), ნინოს დად. შემდეგში — სამეგრელოს დედოფალი, მუზა ნიკ. ბართათაშვილის პოეზიისა. გრ. ორბელიანი დიდი თავყანისმცემელი იყო ალექსანდრე ჰავკავაძის ამ ასულისა და მასთან მიმოწერა სიკვდილამდე არ შეუწყვეტია (იხ. გრ. ორბელიანის „წერილები"-ს II და III ტომებში).

გვატერინე ჰავკავაძე უღამაზესი ქალი იყო 30-იან და 40-იანი წლების თბილისში. ამასთან იგი ჩინებულად უკრავდა და ეცეკვავდა (მდრ. ნ. ბართათაშვილს ლექსი „...ნა, ფორტეპიანოზე მომღერალი"). 1835 წელს გრ. ორბელიანი პოლონეთიდან სწერდა სალომე ჰავკავაძეს, გვატერინეს დედას: „ყოველთვის ახალს სიამოვნებით ვიგონებ დღესა მას, როდესაც გვატერინა ქუდიჩაყვილი დაღისტნელ ლექსავით ლექურს თამაშობდა და იმღეროდა: ბროლის ფიცარი, აფიცარი გულს დაგეგონოს" („წერილები", ტ. I, გვ. 25). ორივე და საოცნებო არსებებს წარმოადგენდნენ იმ დროინდელი არისტოკრატიული ახალგაზრდობისათვის და უცხოელთა შორისაც დიდს აღტაცებას იწვევდნენ. ოფიცერი ტორნაუ იგონებს: „...მე ჩერაც ვერ გამოვრკვევულვარ ნამდვილად რომელი უფრო მომწონდა; თუ გვატერინეს სხივოსანი თვალები და მომზიბლავი ღიმილი გულს მწვავდა, ნინოს სიღამაზე და ანგელოსური ხასიათი გულზედ მალამოდ მედებოდა. თუ ერთისკენ მიისწრაფოდა თვალები და გრძნობა, მეორე დაუძლეველი ძალით იზიდავდა სულს" (იხ. აღ. ჰავკ., თხზულებანი, 1940). უფრო ვრცლად გვიხასიათებს მათ კ. ბოროზდინი: „თავად ალექსანდრე გარსევანის ძე ჰავკავაძის მეორე ქალი, გვატერინე ალექსანდრეს ასული დადიანისა, სწორედ ისეთსავე პირობებში იყო აღზრდილი, როგორშიაც იზრდებოდნენ მაშინ საზოგადოდ ყველა მდიდარი და საბელოვანი ოჯახები რუს თავად-აზნაურობისა. მუსიკა, სიმღერა, ხატვა, ფრანგული ენა და ეცეკვა შეადგენდა მაშინდელი მალალი საზოგადოების გასათხოვარი ქალის ცოდნისა და ტალანტის ენციკლოპედიას, ხოლო გარეგნობა მის განათლებას ცოტათ თუ ბევრად ფასსა მატებდა და იერს აძლევდა. მისი უფროსი დად უკვე რამდენიმე წელიწადი იყო, რაც ჰკრივად დარჩა ჩვენს სახელოვან გრიბოედოვს და ახლა თავისი მოხუცებული დედის მაგიერობა გაუწია თავის დას და საზოგადოებაში გამოჰყავდა. ორივენი კალმით დახატული ღამაზები იყვნენ და თავბრუს ახვევდნენ თბილისის მაშინდელ ახალგაზრდობას. ეს ახალგაზრდობა უმეტესად შესდგებოდა ჰაბუკებისაგან, რომელნიც პეტერბურგიდან კავკასიაში მოისწრაფოდნენ კარიერის გასაყვებლად და რომელნიც ატარებდნენ დიდ არისტოკრატიულ გვარებს. თვით გრიბოედოვი, როგორც უკვე ვსთქვით, თავის მეუღლეს „მადონას" ეძახდა იმ არა ამქვეყნიური სახიერებისა და სიმშვიდის გამო, ნინო

ალექსანდრეს ასულის საუცხოო თვალბეჭედი რომ გამოიხატებოდა. მის გერბით იყო სულ მოწინააღმდეგე მშვენიერება — მისი დაჰ, რომელშიაც განხორციელდა ეს იყო მხიარულება, სიფიცხლე, გონების სიმბავილე და თან თვალბეჭედი ენთუზიზმა ცეცხლით და მათ შაყურებელს გულში იმედი ესახებოდა. მისი გერბი მომავალში მთლიან ხასიათის პატრონად გადაიქცეოდა. და უკანა კარბი თაყვანისმცემელთა შორის, რომელნიც გარს ეხეივნენ ვატიერინე ალექსანდრეს ასულს, წინ წამოდგა ისეთი საქმრო, როგორიც იყო დავით დადიანი, სხვები ყველანი უკან დადგნენ. მშობლები ერთ წუთსაც არ შეეყოყმანებულან: თავისი ქალი მიეცათ დავითისათვის და იმანაც სამუდამოდ წაიყვანა სამეგრელოში" (იხ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, თარგ. თ. სახოკიასი, თბილისი, 1934).

ვატიერინე ჰავკვაძე-დადიანისა სამეგრელოს მართავდა 1857 წლამდე. გარდ. 1882 წ. დაკრძალულია მარტილის მონასტერში (ე. თაყაიშვილი, არქეოლ. მოგზაურობა სამეგრელოში, თბილისი).

„წინანდლის ვარდო...“ — წინანდალი — საგვარეულო მამული ჰავკვაძეებისა ვახეთში. ამ კუთხესთან გრ. ორბელიანის ურთიერთობის შეს. იხ. შენიშვნა ლექსისა „მოგონება“.

„მტრად წინოს“ . იგულისხმება ნინო ჰავკვაძე-გრიბოედოვისა. ლექსი დათარიღებულია 1829 წლით. სწორედ ამ წლის 30 იანვარს მოკლეს თეირანში მისი მეუღლე — ალ. გრიბოედოვი, რომელიც რუსეთის სრულუფლებიან ვლჩად მსახურობდა ირანში. ეს ეპიზოდი უძვეეს საფუძვლად იური ტინიანოვის ცნობილ რომანს „ვაზირ-მუსტარის სიკედილი“ (იხ. ჩვენი „წიგნები და ავტორები“, თბ., 1941, გვ. 84 — 90). დაკვირვებული ნინო, როგორც ჩანს, ხელახლა გაშხლარა გრ. ორბელიანის ფარული ოცნების საგანი. ნინო ჰყვარებია პოეტის ძმას ზაქარია ორბელიანსაც, რასაც ცხადყოფს ამ უკანასკნელის მიმოწერა გრ. ორბელიანთან. მაგ. ეს უკანასკნელი სწერდა ძმას: „სად არის H... და ან როცა ნახე და ან როგორ იყო თქუენი შეყრა, დაწერილებით მომწერე... — შე გიეთ! რათ მიგდის სიცოცხლე — მე თვით ვიცი, რომ H. არის ჰკვიანი, უმეტეს ლამაზი და უფრო კეთილი; მარამა შერწმუნე, მე გამოცდილებით გეუბნები, რომ არცა ერთი დედაცაი შრთელს ჰვეყანაზე არა ღირს, რომ ნახევარი ნეცი მოიჭრას მისთვის, და შენ კი სიცოცხლე მიგდის. Как ты слаб! Впрочем желал бы тебе такую жену.—Очень, очень жаль, что нельзя тебе на нее жениться.— და სხვა რიგად ვერას გახდები“ („წერილები“, I, გვ. 18). 1835 წ. 12 მარტს ზაქარია სწერდა თბილისიდან გრიგოლს: „...გეტყვი სწორედ, რომ H. დაამწარა ჩემი სიცოცხლე.—ბიჭო! არა გრცხენიან? რათ მატყუებდი, შენ ჩემზე მეტად გყვარებია და ჩემ წინ მალაყებს რათ თამაშობდი, ახლა შენ დაგრჩა ბურთი და მოუღანი“. („წერ.“, I, 227). გრ. ორბელიანი კი იფიცავდა, თითქოს არ უყვარდა: „ბიჭო, ვინ გითხრა, რომ მე ვკუდებოდი H. — შენმა გაზრდამ სიცრუეა. — ჰო, მაგრამ ელისაბედ (ორბელიანი) რომ მანდ არის უთუოდ ის გეტყოდა.— Хотя она достойна [...], но по моему мнению никакая женщина не стоит и одного вздоха нашей любви. ახლა მგონია დაბერდებოდა, ვასქელდებოდა“ (წერილი 4 ივნისის თარიღით, „წერ.“ ტ. I, გვ. 31).

1857 წლის მარტში გრ. ორბელიანმა უკანასკნელად მოიკითხა იგი დიდი, ვიკატრინესთან, ერთად: „ჩემი დედოფალი, ჩემი იმპერატრიცა, უკანასკნელი ვიკატრინა თუ არ წაპრძანებულეოს მინგრელობასა, დიდის და დიდის სიყვარულით მოიკითხე: ეგრეთვე ნინა ალექსანდროვნა“ („წიგნები“, ტ. 1, გვ. 186). იმავე წლის 28 ივლისს ნინო ჰავეკავაძე გარდაიცვალა, ვინაა ჰავეკავაძე სწერდა: „Тифлис. Наше тифлисское общество понесло значительную потерю. В прошлую пятницу, июля 28, после краткой болезни скончалась Нина Александровна Грибоедова, урожденная Чавчавадзе. Огневание тела ее происходило в прошлое воскресенье в Кашветской Георгиевской церкви при стечении всех уважающих прекрасную личность покойной, бывшей всегда украшением лучших тифлиских салонов и сегод. рано похороненной из их круга. Тело ее отнесено на руках в монастырь св. Давида и «положено» в одном склепе рядом с ее сунугом, имя которого так известно и дорого всей России“. (Сказка, 1857, № 51).

„მუხამბაზი“ („ნუ მასვე ღვიზოა“...). მუხამბაზი ეწოდება ხუთტაეპირი სტროფებისაგან შედგენილ ლექსებს (მუხამბას (არაბ.) ნიშნავს ხუთტაეპირს), რომელთა სტრიქონების, მარცვალთა და კუბლეტთა რაოდენობა ჭარბულ პოეზიაში მკაფიოდ განსაზღვრული არაა. ჩვეულებრივ კი ასეთი ლექსები ხუთი სტროფისაგან (ხანასაგან) შესდგება, თითოეულ სტროფში ხუთი ტაეპი. რომელთაც—მეხუთე ტაეპს გარდა—საერთო რითმა აქვთ, უკანასკნელი ტაეპი (ან რითმა) კი უცვლელად მყოფდება მიმდევრო ხანების უკანასკნელ ტაეპებში (თანაბ). გრ. ორბელიანის „მუხამბაზებში“ არც ტაეპების კანონიერი რაოდენობა (5) არის დატული. მაკრად არაა იგი დადგენილი XVIII ს. და XIX საუკ. 20-იანი წლების პოეტების შემოქმედებაშიაც.

„ნ...დში“, ლექსი იბეჭდებოდა ინიციალით „მ...დში“, ამიტომაც ადრესატის ვინაობა უცნობი იყო. გრ. ორბელიანის ლექსების 1928 წლის გამოცემის რედაქტორის ვარაუდი, თითქოს ინიციალები („მ...დში“) მანანა ორბელიანს გულისხმობდეს, ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია. ლექსში შექმნილია ქალი, რომელიც პოეტში თავდავიწყებას იწყებს: „როს გხედავ... მაშინ მე, შმაგი, ყოველთა გარე ჩემს საგანთ ვიციწყებო“ — მიმართავს იგი თავის ადრესატს. ასეთი ურთიერთობა არ შეიძლება ჰქონოდა ავტორს მანანა ორბელიანისადმი, თავისი ძლიერ შეგობრისა და ნათესავისადმი. ჩვეულებრივი მიმართვები გრიგოლისა მანანასადმი ასეთია: „ძალუავ, გუბეწყები...“ „ჩემო საყვარელო და უბედური ძალუავ...“ და მისთ. (იხ. გრ. ორბ., „წერილები“, I, გვ. 35).

ავტოგრაფს, წ. კ. საზ-ის № 2456-ის ვარიანტს და „ესიკარში“ გამოქვეყნებულ ვარიანტს აქვთ ინიციალი „ნ...დში“, რაც უბეჭველს ხდის, რომ ლექსი იმავე ნინო ჰავეკავაძისადმი მიძღვნილი. ეს კი სრულიად სცელის ჩვენს დამოკიდებულებას ტექსტის შინაარსისადმიც. მაგრამ რატომ შეცვალა თვითონ პოეტმა თავდაპირველი ინიციალი ძლიერ („მ...დში“)? აშკარაა — პოეტი ვრიდებოდა ლექსის ადრესატის ვინაობის გამგელას გვიანდელ გამოცემაში.

წ. კ. საზ-ის ხელნაწერი № 2456, რომელშიაც ეს ლექსი შეტანილია ინიცია-

ლით „ნ...დში“, პოეტს ხელთ ჰქონია (მას ფანქრით გაუსწორებია იქ შეტანილი „იარალი“). მაშასადამე — ინიციალის ქვეშარიტება მისთვის საეჭვო არ ყოფილა, ავტოგრაფის ინიციალიც ამასვე ადასტურებს და ლექსის ნამდვილი ადრე-სატის ვინაობა გამორკვეველად უნდა ჩაითვალოს.

ერისნულნი
გმობენ ჩინურს

[დავით ორბელიანი]. დავით ორბელიანი, შმა ლუარსაბის ორბელიანისა. გარდ. 1829 წ. (?)

საქ. არქივის № 171-ში (კრებულის შედგენა ეკუთვნის 1831 — 1833 წ.წ.) დაცულია ერთი წერილი დავითისა გრიგოლისადმი 1829 წლის 2 სექტემბრის თარიღით. წერილის დასასრულს, ცარიელ ადგილზე, გრ. ორბელიანს გვიან დაუწერია ჩვენს მიერ გამოქვეყნებული ლექსი.

პოეტი სწერს მანანას ერთს წერილში: „უბედნიერესნი ჩემნი დღენი წარვიდნენ თქვენს ოჯახში საყუარელს დავითთან და ლუარსაბთან, რომელთა სიკვდილით დამემწარა სრულებით სიცოცხლე და გამოცხადდა ჩვენს გვარზე რისხვა ღმერთისა“ („წერ.“, I, გვ. 38 შდრ. გვ. 239).

[დავით ყორღანაშვილს]. ქართ. გრენად. პოეტი ოფიცერი, გრ. ორბელიანთან დაახლოებული პირი, ცნობილი მოქვიფე, რომელიც ხშირად სწერდა მას ბარათებს საქართველოდან რუსეთში. საქ. არქივის № 171 და საქ. მუზეუმის საისტ. საფონ. № 1551 კოლექციებში დაცულია მისი წერილები პოეტისადმი. გრ. ორბელიანიც ვრცელი ბარათებით პასუხობდა მას. ერთ-ერთ წერილში რუსეთის მყოფი პოეტი უთვლის თავის თბილისელ კორესპონდენტს: „ახ! დავითთან, რამდენს სიამოვნებასა მიძლევენ შენი წიგნები მარიალიანად დაწერილები, რომელიც ჩვეულებაა მაქვს, რომ უნდა უბეში შედოს. და კეთილბედობა ხშირხშირად, მანამამდე ახალი, მაშინ ძველს **приирицаю по прежним твоим висьвам**, და ახალს ვატარებ უბეში მეორე წიგნის მიღებად... ნეტავი ღმერთთან შალიჩისის შენი ზილვა, რომ ვაჩვენო შენი წიგნები, სადაცა ნახავ თუ ვითარ განგვიტარებია დრო“ („წერილები“, ტ. I, გვ. 30. აგრეთვე გვ. 29, 32 და 232 — 233).

1834 წელს დ. ყ-ი „კარაბინერის პოლკში გადასულა. მსახურობდა დაღესტანში. გარდ. 1848 წ. (შდრ. გრ. ორბელიანის სიტყვები: „ჩემის საყვარელის დავით ყორღანოვის სიკვდილი გუშინ შევიტყე; შენ მიხედვები, რა რიგად გელში ლხერად მეცა ეს ამბავი“. წერილი ილია ორბელიანისადმი, 1848 წ. 18 ოქტომბრის თარიღით, „წერილები“, ტ. I, გვ. 186).

„მ...დში“ („თაყვანისმცემელთ რის გუნდი...“). ლექსი ეძღვნება უცნობ ქალს, რომლის ინდენტფიკაციას წინა ინიციალებში („ნ...სადში“) ნაგულისხმევ ნინოსთან თითქმის ზელს უშლის ლექსების დაწერის ადგილთა სხვაობა („ნ...სადში“ ხაჭათალაში დაწერილი, „მ...ს“ კი — პულკოვოში, რუსეთს).

1831 წელს გრ. ორბელიანმა კავკასიიდან რუსეთს წაასხა დარჩეული ჯარისკაცები საგანგებო ქვეითი პოლკისათვის, რომელიც ნოვგოროდში იდგა. პოეტის ლექსები 1831 — 1833 წლებისა სხვადასხვა ადგილას არის დაწერილი რუსეთს.

„იარალის...“ ლექსი მიძღვნილია იარალი შანშიაშვილისადმი (პ. უმიკაშვილის ცნობა), რომელიც ქართველ ბატონიშვილებს ახლდა რუსეთს, გადასახლებაში. იარალი შანშიაშვილი იყო უკანასკნელი ქართველი მეფეების კარის მგო-

სანი, მომღერალი და თარზე დამკვრელი. პეტერბურგში იგი ფარნაიზ ნატონი-შვილთან ცხოვრობდა. აქ გაუცვნია იგი გრ. ორბელიანს. ლექსის დაწერის მომენტშიც იარაღი შანშიაშვილი პეტერბურგს ყოფილა („შენ ხარ პეტერბურგის მე ნოვგოროდსა!“). პატრიოტული სულისკვეთება, რომლითაც იგი სწავლავდა, გრ. ორბელიანის ეს ლექსი, საეხებით ორგანული და გასაგებებელი „ქვემოთაჲსი ქუხეთს მცხოვრებ ქართულ ლეგიტიმურ წრეებთან დაახლოებული პირისათვის.

ყ ა ბ ა ზ — საჭიროთო მოედანი თბილისში, ახლანდელი კომუნართა ბაღის ადგილას. გრ. ორბელიანის საყვარული ყაბახისაღმი საერთოდ ცნობილია (ვაიხ-სენეთ ნ. ბართაშვილის მიმართვა თავისი ბიძისადმი: „ძიავ, ყაბახი, სამშობლო შენი...“ ლექსი „ძია გრიგოლისთან“ და სხვ. შდრ. 1928 წ. გამოცემის გვ. 176).

„გამოსაღმება. ხ — ხ“ („ეთა ცის ნამი...“). ზოგი მკვლევარის აზრით მიძღვნილი უნდა იყოს სოფიო ორბელიანისადმი, რომელზედაც გრიგოლი იყო დანიშნული ბავშვობაშივე. ლექსი დაწერილია 1832 წელს პეტერბურგში, სატრფოსთან განშორების მოგონების სახით, რადგან გრ. ორბელიანი სწორედ წინა წელს (1831 წ.) გაემგზავრა საქართველოდან რუსეთს. ამ პერიოდში კი მას მხოლოდ სოფიო ორბელიანი უყვარდა. 1835 წ. 23 მარტს გრ. ორბელიანი რუსეთიდან სწერდა სალომე კეკელიძეს: „ახი ჩემი სოფიკო! საღ არის ნეტავ, ვახსოვარ თუ, შარშანდელ თოვლსავით არღა ვამყოფობ იმისთვის. ბედს უყურეთ, მე ვარ დასაეღვთს, ის აღმოსავლეთს; როდისღა უნდა შევიყარნეთ“ (გრ. ორბ., „წერილები“, ტ. I, 25; შდრ. ი. მეუნარგიას მონოგრაფია და გრ. ორბ., ლექსები, 1928 გვ. 178), ან კიდევ: „მე კი, დედოფალი! (როგორც ნათქვამია) რიყეზე დავრჩი, — ჩემი სოფიკო თავრიზშია, მე რილაში, როდის უნდა შეგხედეთ“. (წერილი მარიამ დედოფლისადმი 1835 წ. 16 აგვ. „წერ.“ I, გვ. 35). მანანა ორბელიანი თბილისიდან ატყობინებდა 1835 წელს: „სასიამოვნო შენი სოფიკო აქ არის და ვნახე; კიდევ დაველაპარკეთ მე და ვატყობინე შენზედ. ის უარს არ ამბობს, კიდევ შევიერთდით, ოღონდ ვნახოთ. აბა სადა ხარ, ჩემო სიკოცხლე, რომ ერთს საათს ჯვარს ვადავწერდით და იქნებოდით ბედნიერი? — აბა ეხლა, ჩემო კურკავ, ეცადე, რომ მოხვიდე მალე თორემ რვა თვეზედ წამოვლენ პეტერბურგში და დამჩნები ცალიერი“ (Q 155/b; შდრ. ი. მეუნარგიას მონოგრაფ. 1941, გვ. 62 და 1928 წ. გამოცემა პოეტის ლექსებისა, გვ. 178; სოფიოს აგვ. იხ. აგრეთვე ნ. ბართაშვილის წერილში გრ. ორბელიანისადმი 1843 წ. 21 აგვისტოს თარიღით).

მავრამ მათი ქორწილი არ შემდგარა: სოფიო ორბელიანი ვაჟყვა კაცე. მთავარმართებლის საბჭოს წევრს ნიკ. პავლეს-ძე ბეზაკს. „ვაპირებ საქართველოში წასვლას, მავრამ სოფიო გამითხოვდა, ბეზაკმა შეირთო, რომელიც არის პრავეტელი კანცელარიისა: რაჲ ვყო? მეც ვანუგეშებ თავსა ჩემსა მით, რომ არა მართო მე ვარ ამ სოფელში მოტყუებული“ (წერილი იმერეთის დედოფალ მარიამისადმი, იხ. ი. მეუნარგია, „ცხოვრება და ღვაწლი გრ. ორბელიანისა“, კრებული „ქართული მწერლები“, თბ., 1941, გვ. 63). მშა, ზაქარია, სწერდა თბილისიდან პოეტს: „ჰა! გრიგოლ, ტირილს ნუ მოჰყევი, თორემ ფულს არ გამოგიზავნი“ (იქვე).

„ღამე“ („მთვარე აიკეთა მოწამე“). ლექსი დაწერილია 1832 წ. ნოვგოროდს,

ამ ღერძივლ პიესაში ავტორი პოეტური ზმანების სახით აგვიწერს სატრფოსთან (სოფიო ორბელიანთან) „სულიერად გაერთიანების“ მომენტს (სოფიო ორბელიანის ვრთაღვრთი ლექსია, სადაც ნოვალისის მსგავსად დაწვევლილია „ღლის უტიფარი ნათება“ (ორბელიანი: „ღლისა დაქსწყველე ნათელი“), ჟღერს: „ღლისა დაქსწყველე ნათელი“), ხელს უშლის საოცნებო არსებასთან განუყვრელად იყოს. ვრა ორბელიანის ლექსის ლიტმოტივი შორეულად გვაგონებს ჟელალ ედ-დინ რუმის ზოგიერთ ლირიკულ პიესასაც (მაგ. ცნობილ „ღაზელს“, რომლის პირველი ორი ტაგები ასეთია: „В счастливый миг мы сидели с тобой—ты и я, // Две формы и два лица—с душой одной—ты и я“). შდრ. გრ. ორბელიანი: „ჩვენ ორთა ჰზარნი, თვით სულნი, ერთად შეერთდენ, შედუღდენ“. ორივე ლექსი სატრფოს არა მატერიალურ ხილვის აგვიწერს, ოღონდ გრ. ორბელიანის პოეტურ ზმანებას საერთო არაფერი აქვს ჟელალ ედ-დინ რუმის სუფიურ მისტიკასთან.

„მირზაჯანას ეპიტაფია“. მირზაჯან მალათაშვილი, გრ. ორბელიანის ნაყნობი, ლხინის ზოყვარული და მოქვიფე (პოეტი მას „ლხინის პაპას“ უწოდებს ლექსში „სავათნავას მიბაძვა“). ერთ ხანს მსახურობდა თარჯიმანად გენ. ა. პ. ვრმოლოვთან (საქართველოს პროკონსული და კავკასიის არმიის მთავარსარდალი 1816—1827 წწ.).

გრ. ორბელიანის ეს ლექსი, როგორც შენიშნულია (იხ. 1928 წ. გამოცემის გვ. 174-175), სახუმაროა, რადგან მირზაჯანა 1832 წელს არ გარდაცვლილა. ასე, მაგ. დ. ყორღანაშვილი სწერს გრიგოლს რუსეთში 1834 წელს: „...მე და მირზაჯანა ყოველთვის ერთად ვართ“ და სხვ. (იხ. გრ. ორბ., „წერილები“, ტ. I. გვ. 229).

„ს“ („მერცხალნი — თვალნი შენი“). ლექსი იმავე სოფით ორბელიანისადმი უნდა იყოს მიძღვნილი (ამ ნაწარმოებსა და „გამოსალმება“-ს წინ უძღვით ერთი და იგივე ინიციალი, ერთნაირია დაწერის დრო და ადგილიც — პეტერბურგი, 1832 წ.).

„ე — სა“ („ვინცა გავიცნობს...“). პოეტის ლექსების 1935 წლის გამოცემის შენიშვნებში (იხ. გვ. 115) კატეგორიულად აღნიშნულია: „მიძღვნილია ეკატერინე ჰეგჰეაძესადმი“. მაგრამ საიდან ჩანს, რომ მას ეძღვნება? ეს ითხსტრიტონიანი ლექსი დაწერილია 1832 წელს პეტერბურგში და ექსპრომტის ხასიათს ატარებს („ვინცა გავიცნობს, ეშუით ტანჯვას ჰსცნობს“ და ა. შ.). პოეტის ლექსთა 1947 წლის გამოცემაში ჩვენც აღნიშნული გვაქვს (გვ. 130): „ინიციალი შვიძლება გულისხმობდეს ეკატერინე ჰეგჰეაძეს-მეთქი“. მაგრამ აჭამად ვარაუდსათვისაც არ გვაგონია საფუძველი; გრ. ორბელიანის პოეტურ და ვპროტოლარულ მიმართებებში ეკატერინესადმი საერთოდ აქცენტირებული არაა ვროტიული ზომენტი („ეშუით ტანჯვა...“). ამრიგად, ინიციალებს ქვეშ ნაგულისხმევი ადრესატის ვინაობა ჟერჯერობით ამოუცნობია.

„(აღბოშში)“ („როს გარდაშლიდგ...“). გრ. ორბელიანს ეს ლექსი დაუწერია 1832 წელს ქ. ელვის და ეძღვნება ელვის პოლიცემისტრის ცოლს, როგორც ეს გამორკვევლია 1928 წლის გამოცემის შენიშვნებში (იხ. გვ. 175). ლექსი ამო-

ღებულა პოეტის დღიერიდან, სადაც სხვათა შორის ნათქვამია „ვახშის ტანს პოლიციებისტერის ცოლს დაუწერე ალბომში სახსოვრად ლექსებო“ (ავტორი გულისხმობს ლექსს „როს გარდაშლიდე“.. იხ. იქვე). ალბომის პატრონი ლამაზი ქალი ყოფილა, პოეტის თხოვნით მას დაუკრავს ფორტეპიანოზე დაუწერეთა ქართული ლექსები — „ახალ აღნაგო“ (დ. თუმანიშვილისა) და სხვ. (მე-19 იქვე).

#“ („დღესა ამას სიყვარულმან...“). ნ (ი ნ ა) — ნინო ჰავეკავაძე-ნიჟოდროვიძა.
„ე უ პ ი დ რ მ ა თ ვ ი ს ი ს მ ხ რ ი თ...“ — კუპიდონი — სიყვარულის ღმერთი ძველ რომაულ მითოლოგიაში.

1833—1-51

„მუხამაზი“ („არავისთვის დღეს მე არა მცალიან...“). ლექსში მოხსენებულია ორი პირი — სალომე და ბეჟან. სალომე არის პოეტ ალ. ჰავეკავაძის მეუღლე, ერისთავის ასული, დედა ნინო, ეკატერინე და სოფიო ჰავეკ — ბისა, ბეჟან — ტფილისელი მკერვალი, გვარად უმიკოვი (პ. უმიკაშვილის ცნობა).

ლექსი დაწერილია ე. წ. „ყაზარმობის“ დროს (ქართველ თავად-აზნაურთა შეთქმულების აღმოჩენის (1832 წ.) შემდეგ. გრ. ორბელიანი, როგორც ამბობების თანამოზიარე, დაპატიმრეს ნოვგოროდში, ჩამოიყვანეს თბილისს და ავღაბრის სატუსალოში მოათავეს). გამოთქმა „ბედმან დაამხო რაყიფნი კაცნი“ გულისხმობს 1832 წლის შეთქმულების მოთავეთ.

„სავათნავს მიბაძვა“ („ჰიანურო, მალად, ტყილად დაუკარა“). სავათნავა (საიათნოვა), ცნობილი აშული მე-18 საუკუნისა, რომელიც ლექსებს თხზავდა სამს ენაზე: ქართულად, სომხურად და თათრულად. ერეკლე II-ის კარის პოეტი. მისი სიმღერების გავლენა განიცადეს მე-18 საუკუნის მიწურულისა და მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის მთელმა რიგმა პოეტებმა (მათ შორის ქართველმა რომანტიკოსებმა — ალ. ჰავეკავაძემ და გრ. ორბელიანმა).

ჰიანუ რ ი — ოთხსიმიანი მუსიკალური საყრავი, მიაგავს სკრიპკას (დაწერილებით აღწერა იხ. ია კარგარეთელი, მოკლე პოპულარული სამუსიკო ენციკლოპედია, ტფილ., 1933, გვ. 25).

ხ ი ნ ი კ ო, ხ ი ნ კ ი კ ო — ჰიანურის სიმთა ხმის მიბაძვა.

„სალომეს ბეჟანა მკერვალის მაგიერ“. სალომე — ალ. ჰავეკავაძის მეუღლე. ბეჟანა — მკერვალი (იხ. ზემოთ).

ლექსი დაწერილია ვილნოში 1834 წელს. ავტორს ის გამოეუზახენია სალომესათვის „სოფიოს დაბადებაზე“. სოფიო — მესამე ასული სალომე და ალექსანდრე ჰავეკ — ებისა, შემდეგში — მეუღლე ბარონ ალ. პ. ნიკოლაისა (1881 წელს — განათლების მინისტრი).

სქოლიოში ავტორს მოხსენებული ჰყავს ავრეტვე გიორგი თუმანიშვილი, ე. წ. გარდამავალი ხანის ქართული ეპიკონური პოეზიის ერთ-ერთი წარმომადგენელი (მის შეს. იხ. ქართ. მწ. ანთოლოგია, 1928, გვ. 292, 304).

1835 წ. 23 მარტს გრ. ორბელიანი ვილნოდან სწერდა სალომე ჰავეკავაძეს: „ეს მესამე დღეა, რა მოველ რილიდამ აქა, სადაცა დამხვდა წერილი თქუენი, რა-

მელშიაც მწერთ მესამე ქალის ყოლას, ესე იგი მესამე გრაფიას. — მთელი ცათ, მაგრამ, რა გინდა სალომევე! აქამდის ორი ქალი გუჯანდა და თატქმის პეტერბურლითგან ისპანანამდის გაიყვებულნი იყვნენ ხალხნი, ახლა ეგ მესამეც. — ნუ გამოიწყრები კი სალომევე! და მგონია ეჭვი იყოს ანგარიშში **შეჩქვანა** ან **შეჩქვანა** ზე, ბეჯანა მეკრვალმა რალაც მოთხრა ყურში, რომლისა თქვენი **შეჩქვანა** ამიტომ რომ საიდუმლოა და ამისთვის ეს ლექსი ბეჯანასაგან ნათქვამი ახალს სოფიკოს ძეობისათვის მომირთმევია“ („წერილები“, I, გვ. 25). სალომეს წერილი გრიგოლისადმი იხ. ალ. ჭავჭავაძის „თხზულებათა“ კრებულში (ი. გრიშაშვილის რედ. 1940, გვ. LIX-LXI).

სოფიო ჭავჭავაძე-ნიკოლაისა გარდაიცვალა და დასაფლავებულია ქ. ვიბორგს (იხ. გრიშაშვილი, აღქვანადრე ჭავჭავაძის მესამე ქალის საფლავი ვიბორგში. „ლიტერატურული საქართველო“, 1941, № 19 (178). შდრ. მისივე „ნარკვევები“), „ნ...ს“ („ე საყვარელო, ვის მიერ...“). ლექსი დაწერილია რიგაში, 1835 წელს. ინიციალები გულისხმობენ ნინო ჭავჭავაძე-გრიბოედოვას.

1835 წელს გრ. ორბელიანს საქართველოდან მისვლია სალომეს, ნინოს და ეკატერინეს მთლიანი წერილი რიგაში. 25 ივლისს პოეტი რიგის პოსტილიდან სწერს სალომეს „...მოვიდა ჩვენი ადიუტანტი და მომიტანა ორი პაკეტი, ერთი ჩემი ძმისა და ერთი კი ვერ ვიცან, თუმცა დიდიხან დაეჯერე პაკეტისა [და ვფიქრობდი ახი ე—თო ვისგან უნდა იყოს...]. ვაი ჩემს გამოსულელებას, რომ ნინოს ხელი აღრესზე ვერ ვიცან, მაგრამ როგორ მოვიგონებდი ამ ბედნიერებას. მაშინვე სიხარულით დავაძახებინე პესენნიცებს (ანუ მომღერალთ სალდათებს) და სალამოდის ვაღრიალე. ამითი ხმა რიგაში ისმოდა, ეს რუსული ლზინი გახლავსთ. — ეხლა თქვენი წერილი ნაწილებსავით უბეში მაქვს და ყოველდღე დაუჭლომელის მაგიერ ვკითხულობ“ („წერილები“, ტ. I, გვ. 32). გრიგოლის ბართი სალომესადმი სამი პირისადმი მიწერილ ერთ მთლიან ეპისტოლეს წარმოადგენს — შვირე და მესამე წერილი (სალომეს წერილის გაგრძელებანი) წარმოადგენს ნინო და ეკატერინესადმი მიმართულ ბარათებს. გრიგოლი მადლობას უხდის ნინოს: „უსაყვარელსო დაო ნინავ! გმადლობ და კიდევ ჩვიდმეტი ურემი დაბარგებული მადლობითა მომირთმევია თქვენთვის. — ქეშმარტიად არ მოველოდი თქვენგან მიწერასა და მით უფრო სიხარული ჩემი იყო უმეტეს რაოდენცა მოულოდნელ...“ და ა. შ. (იქვე, გვ. 33 და შშდ., თვითონ ნინოს, სალომესა და ეკატერინეს საერთო წერილი გრ. ორბელიანისადმი იხ. ალ. ჭავჭავაძის „თხზულებანი“, გვ. XL-LXIV).

„ჩემს დას ვფეშახს“. ვფეშია დიმიტრი (ზურაბის) ასული ორბელიანი-ბარათაშვილისა, გრიგოლის დად. დედა ნიკ. ბარათაშვილისა (გარდ. 1848 წ.). ლექსში გადმოცემულია პოეტის სულიერი განწყობილება დედის სიკვდილისა და ვაზარმობის გამო, საპატიმროდან გამოსვლის შემდეგ. თავის მეგობარ გერშელტს იგი კარგად აუწერს სულიერ განცდებს (იხ. შესავალი ნარკვევი და ი. მეუნარგია ქართველი მწერლები, I, გვ. 56). გ ე რ შ ე ლ ტ ი — პოეტის მეგობარი პეტერბურგიდან 1831 წ. დღიურში პოეტი წერს: „ღერშელტმა წამიყვანა სასაიროდ ნეესკის პროსპექტზეო“ („Дела 1832 г.“, т. XXI, в. 4.47/б).

გენეზიას პიროვნების დახასიათება იხ. ჩვენს მონოგრაფიაში „სტოლინი პიროვნება“ (თბილისი, 1947, გვ. 8-9).

„მუსამბაზი“ („სულით ერთი...“). ალავერდა — თბილისელი მომღერალი („იყო გამოჩენილი მომღერალი მეფეებისვე დროს“ — გრ. ორბელიანი, შენიშვნა). მოხსენებული ჰყავს იოანე ბატონიშვილს „კალმასობაში“ (გაბაშვილი, გვ. 29-30).

თარი — აღმოსავლური ინსტრუმენტი, ხუთ-, და ზოგჯერ ექვსისმიანიც. მიაგავს გიტარას (ვრცლად იხ. ია კარგარეთელის წიგნში, გვ. 26-27).

დიპლომატი (ანუ ნალარა) — ფორმით შაქრის თავს წააგავს, ან კიდევ თავმოჭრილ კონუსს. ორი ცალი დიდი და პატარა თავმოჭრილი ქილა ერთმანეთზე არის გადაბმული; განიერ თავებზე, რომლებიც ზემოთ არიან მოქცეულნი, გადაჭრულია სუფთად გაწმენდილი თხის ტყავი. ამ ტყავზე პატარა ჩხირებით სუფთა და გამოჰყავთ ხმების რიტმიული ფიგურა“ (კარგარეთელი, გვ. 29-30).

ლხინის პაპა — მირზაყანა.

სატარფოს ხალი არს ტახტი სიყვარულის... 1837 წლის 14 იანვარს გრ. ორბელიანი სწერდა თავის ძმას ზაქარიას პოლონეთიდან: „...ხომ იყო პოლშის ქალები რა რომანტიკები (sic) არიან. — ერთი ქალი საკურველად ჰგავს ელენას [ერისთავის ქალი. ა. გ.], მარჯვენა ლოყაზედაც ხალი აქვს, азиатский skye. მე პირველმა შემოვიტანე ამათში ხალის ქება, რომელსაც დეიარქვი პრესტოლ любли“. („წერილები“, ტ. I, გვ. 44).

„ხო...ორ...“ იველისხმება სოფიო ორბელიანი (იხ. შენიშვნა ლექსისა: „გამოსალმება. ს—ს“).

„აღზომში ღრ. ოპ...“ ლექსი დაწერილია 1840 წელს ქ. გორში, სადაც იღვას ქართ. გრენად. პოლკი, რომელშიაც გრ. ორბელიანი მსახურობდა რუსეთიდან საქართველოში დაბრუნების შემდეგ (1842 წლამდე). ამ პოლკის უფროსი იყო გენერალ-მაიორი გრაფი ა. კ. ოპერმანი I, რომლის მეუღლისადმი მიძღვნილი ლექსი.

ა. კარლ-ძე ოპერმანი სამხედრო სამსახური დაიწყო 1820 წელს. მონაწილეობას იღებდა რუსეთ-სპარსეთის ომში. 1835 წელს დაინიშნა საქართ. გრენად. პოლკის უფროსად. 1840 წელს მისცეს გენ-მაორის ხარისხი (იხ. Акты т. т. VIII—IX. აგრეთვე—Боевая летопись 14-го гврд. гренад. полка. 1900; შურ. ვრ. ორბელიანი, „წერილები“, ტ. I, გვ. 243). ჩვენს პოეტს ახლო ურთიერთობა ჰქონია მის ოჯახთან. 1839 წლის 23 დეკემბერს გრ. ორბელიანი ქ. გორიდან სწერს თავის ძმას ილიას: „გრაფ ოპერმანი უწინდელსავეთ მწყალობელი და მეგობარია ჩემი. უჩვენის კამანდა მამარია პოლკში და ვარ ასრე. დილით უჩენიე, სადილათ ღრადთან, საღამოზედაც ან იქვე, ან აქეთ იქეთ“ („წერილები“, ტ. I, გვ. 50).

„მოგონება“ („ოპა, ადვილი...“). ლექსი დაწერილია წინანდალში 1851 წელს და გვლახსმობს ნინო ჰევქიაძეს, რომელიც ჩვეულებრივ ზაფხულს მამისეულ მამულში ატარებდა (თავის ძმასთან დავით ჰევქიაძესთან). აქ შეივლიდა ხოლმე გენერალ-მაიორი გრიგოლ ორბელიანიც, რომელიც 1851-1852 წლებში კარბელაქნის სამხედრო ოლქის მმართველი იყო და მთელს ე. წ. „ღიკეთის ხაზს“

განაგებდა. პოეტის მოგონებანი წინანდლთანაც იყო დაკავშირებული და მისთვის საუკეთესო სურათია მისი „გულ-მხიარული“ ჰაბუკოპის პერიოდის მოგონებანი. წინანდლის ყოველი კეთზე აღუძრავდა გრ. ორბელიანს წარსულის სურათებს: ყვერ კიდევ 1835 წელს პოლონეთში მყოფ პოეტს სწერდა ნინო ჰაბუკოპი: „Вот бог приведет видеть Вас опять, в Цинандали, каждое воскресенье здесь напоминает Вас. როცა მე და კატინა ვთამაშობთ ბილიერს მაშინვე ფუტე მოგვაგონდება“ (იხ. აღ. ჰაბუკოპი, თხზულებანი, 1940, გვ. LX).

1860—1883

დიმიტრი ონიკაშვილის დარღები“. გრ. ორბელიანის ნაცნობი, ცნობილი მოქეიფე 50-იანი წლების თბილისში.

თბილისის დემოკრატიულ ფენებთან გრიგოლ ორბელიანის ნადიმობის დამახასიათებლად მოვიყვანთ ორ ამონაწერს მისი ბარათებიდან.

1. 1858 წლის 31 ივლისს პოეტი ტაბახმელიდან სწერდა ბაბაღ საგინაშვილს: „პეტრე-პავლობას დღესა— გწყალობდეთ— დიდი მეჭლიში მქონდა ტაბახმელისა, მეწვივნენ სტუმრად იამალაშვილი სოსია, ძალღანთ ზალია, მგალობლისშვილი, ჭანუღლაშვილი პეპანა და სხვანი სულ რჩეულის გვარისანი: გაიშალა ზეფრა მწვანეს შინდორზედ; მოერთუათ სათალი, ყველი, არაყი; ზედ-მოყუა ხაშლამა, ფლავი და მწუადები და ამასთან დიდროანი ჭამები ღვინითა. — დიდება ღმერთსა, ღმერთო ვაუმარჯვე ჩვენს ბატონს და სხვანი, და შეიქმნა ღვინი დიდი! ჩვეულებრივი სამღერა, ღმერთო გვიცოცხლე, და კიდევ ბუღბუღმა მსთქუა, შემოსძახეს და შემოსძახეს; მერე ფერხული: მერმე კიდევ გადამკრეს, ერთმა დაიძახა: ღმერთო აღდგერაჲლე ჩვენი ჭოლგისანი ქალბატონი, — ვარინკა [ორბელიანისა, გრიგოლის რძალი, ა. გ.] იჭდა ჭოლგითა და უყურებდა — ამის შემდეგ შეიქმნა ფალავნობა“ („წერილები“, ტ. II, გვ. 248).

2. წერილიდან ტასო ოგლობეიოსადმი (1875 წ. 13 ივნისის თარიღით): „...ამან წინად შევიყარენით სულ ყმაწვილი კაცები: მე, კილაევი, გიორგი მუხრანსკი, შახავსკი, მირსკი, ლევან, ისაკ, ჯორჯაძე, სულთან გირევი, სოსიკო, აღაღაროვი, სტაროსელსკი, — ამ ყმაწვილ კაცებში ყველაზე უფრო ყმაწვილი 60 წლისა შინე იყო — და წავედით საღამოზე ორთაქალას და მტკერის პირზე ჩაესხედით ზურნით, ჰიანურ-თარით და ლაზათიანის მომღერლითა და იყო პაერი მშვენიერი, ღამე მთვარიანი. ამ დროს სად იყო, სად არ იყო, წამოვიდა ერთი ნავი დასტითა და სწორედ ჩვენ პირდაპირ და შუა მტკვარზე დადგა.— მოთავემ დაიძახა: წმიდა სანთლები აანთეთ! და აენთო ნავის გარეშე წმიდა სანთლები ჩირაღდნად! დაიძახა: გაშალეთ სუფრა! და გაიშალა სუფრა. მოართვეს მოთავეს თეფში ოთხის სტაქნებით და დალია ოთხივე დიდის მოხდენით; მერე თითონ აავსო ოთხივე და ჩაურიგა რიგზე ყველას ოთხ-ოთხი და ამით გაჩაღდა ღვინი, ჩვენი აქედამ. იმათი — შუა მტკვრიდამ. გამოჩნდა, რომ ნავის აღმირალი იყო ენძეუას ძმა, ესასაბი. შუა ღვინში რომ შევიდნენ, დაიძახა აღმირალმა — ასე დავარქვით მოთავეს — ახლა

მწეალი მოვიდეს! ამ სიტყვაზე ერთი ნაველამ გადმოვიდა მალაყსა, ჯერ ჩაიღრპა და შერე მძოვარით ამოვიდა, მოუსვა ვეება მკლავები და გამოვიდა ტრეველი მიკიტნის ღუქანთან, საიღამაც ცხელ-ცხელი შამფურები პეტნალაღით გაიტანა ნაეში და შეიქნა ახალი ჩამორიგება ოთხ-ოთხის სტაქნებისა ეტყვი. [ტრეველი] შანდრების სიმღერაზე ისინი ძალიან იბრაყებოდნენ და ხშირად ცხელ-ცხელი შამფურები კიდევ გეთაყვა! ჯანუმ, გოზუმ!" დიდის სიამოვნებით უყურებდა შახავსკო იმათ დარბაისლობით შექცევას. პირველს საათზე ჩვენ აქედამ ავიყარენით და იქიღამაც იმათი ნაეი ნელ-ნელა ცურვით წავიდა ზევით ხიღისაყენ" (ი. მეუნარგია, ქართული მწერლები, გვ. 157-158).

„მუხამბაზი“ („გინდ მეძინოს...“). ლექსი წარმოადგენს განთქმული ყარაჩო-ღელი მოკრივისა და მეთევზის ლოპიანას მონოლოგს. ლოპიანას ზოგჯერ „ორბელიანის აღუტანტსაც“ ეძახდნენ.

მუხამბაზს ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს ერთი ტაეპი ჩამზი-მელქოს ლექსიღან. ჩამზი-მელქო ფსევდონიმია თბილისელი მოღვესის მელქო გულქანოვისა (შამზი მესანთლესა ნიშნავს). ცხოვრობდა XVIII საუკ. მიწურულსა და XIX საუკ. 20-ან წლებში.

ეპიგრაფი ამოღებულია აშუღის შემდეგი ლექსიღან:

მუხამბაზო, უცხო, ტეპიღი ხმა ხარო,
მოარუღო, მეჭღისთ ღეინის სმა ხარო,
შავნო წარბნო და წამწამნო, თმა ხარო, —
ღეთის წინაშე შემოგფიცავ, ძმა ხარო!
ჰე, ნათეღო, თეთრი ბამბის ქულა ხარ,
უკვღავების წყაროვ, ოქროს ღულა ხარ,
გავსიღ მთვარევე, ღამე ამოსულა ხარ,
მოვერცხლიღი, მოკვდიღი ეღა ხარ, —
არ იღვეი, უღვევიღი ზღვა ხარო!
შენის ეშუით თვალთ არ შერჩის ჩინიღა,
შენი სული მიხაკ-ღარიჩინიღა,
შენთვის დავალ მეღა ჩინ-მამინიღა,
შეპიტყვია მეღამ გიყვარს ღბინიღა, —
შესაქცევაღ ღამპარაყმი ძმა ხარო!
მოღი ღამე ნუ დაზღიხარ ქარშიღა,
შემინახე გული ეშუის ნარშიღა,
შენ მოირთვი ზარბამშიღა, ზარნშიღა,
შეევეღრე არ გავეღღოს ყარშიღა, —
შამზი მეღქო — ფარნავაზის ყმა ხარო!

(ტრ. რუხაძე, „გარღამავალი ხანის“ ლირიკა. ზელნაწერი).

„პახუხი შვიღთა“. ეს პოღღემიკური ლექსი გრ. ორბელიანმა დასწერა ე. წ. „მამათა და შვიღთა“ („თერგღალეულთა“) ბრძოღის ღროს, 70-იან წლებში. ძვეღ და ახალ თაობათა პირვეღი ბრძოღა, რომელშიაც გრ. ორბელიანს მონაწი-

ლებია არ მიუღია, გაიმართა ევრნ. „ცისკრის“ ფურცლებზე 1861—1863 წ.წ. ილ. ჰევეკავაძის წერილის გამო რევაზ ერისთავის თარგმანზე კობულაძის (იხ. „ცისკარი“, 1861, № 4.).

ხელმოკრედ პოლემიკა ახალი სიმწვავეით წამოიჭრა 1871-1872 წწ. შინაარსის საბაბი ისევე ილია ჰევეკავაძის გამოსვლა გახდა (ე. წ. „გაზეთების კრებული“ ბიც ფარულად ვრცელდებოდა საზოგადოებაში. ამის შეს. დაწვ. იხ. შესავალი წერილი). ამან გამოიწვია გრ. ორბელიანის „პასუხი შეილთა“, რომლის პირველი ვარიანტი („გამოცანების პასუხი“, 1872 წ. იხ. „ვარიანტებში“) მკაცრ შინაარსს შეიცავდა. შერბილული რედაქციით ავტორმა ეს ლექსი დაბეჭდა 1874 წელს ე. „ცისკარში“ (იხ. ივლის-აგვისტო, 7-8) „ძველი სემინარისტის“-ს ფსევდონიმით. გრ. ორბელიანის ამ ნაწარმოებს მოჰყვა ი. ჰევეკავაძის „პასუხის პასუხი“, აქაიის „ხარაზუხა ლენერალს“, „კოლო-ბუზების პასუხი“, „პატრიოტის აღსარება“ და სხვ. გრ. ორბელიანის პოზიცია სალიტერატურო ენის საკითხებში გარკვეული გეგმის ნარკვევში „პლატონ იოსელიანი“ (1932) (იხ. ზეენი „ლიტერატურული ნარკვევები“, თბილისი, 1947) და ამ გამოცემის შესავალ ნარკვევში.

„პასუხის“ ბოლო ტაეებში დასახელებულია:

აკაკიები — აკ. წერეთელი.

რიონელები — ივლისხმება ნიკო ნიკოლაძე, რომელიც „რიონელი“-ს ფსევდონიმით თანამშრომლობდა გერცენის „კოლოკოლიში“.

გოგიტელები — ივულ. გიორგი წერეთელი, ცნობილი მწერალი და პუბლიცისტი.

მესხი — სერგეი მესხი, 70-იანი წლების ცნობილი საზ. მოღვაწე, პუბლიცისტი და რედაქტორი (1844 — 1883). გაზ. „დროებაში“, რომელსაც იგი რედაქტორობდა, თანამშრომლობდნენ ქართველი პროგრესული და ლიბერალური ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები.

მეველები — გაზ. „დროების“ თანამშრომლის დავით მიქელაძის ფსევდონიმი.

მელიქაძეები — გრ. ორბელიანი გულისხმობს „დროების“ გამომცემელს სტეფანე მელიქიშვილს.

„დროების ათა წლის იუბილე. ფერხული და ბუქნა“. პირველად გამოაქვეყნა სიმ. ხუნდაძემ (იხ. მისი „ნარკვევი“, თ. 1⁰41, გვ. 33-34. მასალა აღმოჩნდა ი. ჰევეკავაძის არქივში, საქ. მუზეუმის ხელნაწერი Q. 5292).

გრ. ორბელიანის ამ სატირულ ლექსისათვის ათავს. ა. ე. ვეველაზე აღრე მიუთითა ზ. ჰიბინაძემ (მთაწმინდელმა) თავის წიგნაკში: „ბესიკი, თ. აღქმასანდრე ჰევეკავაძე და თ. გრ. ორბელიანი“ (თბილისი, 1886). იგი წერდა (იხ. გვ. 47): „...მან [ორბელიანმა, ა. გ.] შემდეგი ლექსი უძღვნა ერთ პატივცემულ და დაუვიწყარ ქართველ მწერალსო“ და მოჰყავს სტრიქონები:

ვერ ისწავლა მ—ა წერა, ვერა, ვერა
და არც სჯერა, რომ მან წერა
ვერ ისწავლა, ვერა, ვერა“

(ინიციალში ივულისხმება ს. მესხი).

ამავე ლექსზე მიუთითებს (ზ. შთაწმინდელის ბროშურის ზედაპირზე ნომ. არა?) იონა მუხნარგიაძე თავისი მონოგრაფიის იმ თავებში, რომელიც წამოღო 1940 წელს დაიბეჭდა (იხ. „ლიტ. მატრიანე“, № 1-2 გვ. 321) და მოჰყავს ორი ტაბე:

ვერ ისწავლა მესხმა წერა
ვერა, ვერა.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

გრ. ორბელიანის სატირა გამოწვეულია ვაზ. „დროება“-ს იუბილეს გამო: „ლექსი დაწერილია 1876 წლის მარტში. ამ წელს შესრულდა ათი წელი ვაზ. „დროების“ დაარსებიდან“ (ს. ხუნდაძე). როგორც ცნობილია, ვრ. ორბელიანს არ მოსწონდა ამ გაზეთის ენა (ვრცლად იხ. ს. ხუნდაძის წიგნში).

მესხი — „დროების“ რედაქტორი.

„ცისკარი“ — ქართული ჟურნალი. გამოდიოდა 1852 — 1853 და 1857 — 1875 წ.წ. ქართველი არქაისტი-მწერლების („მამების“) სალიტერატურო ტრაბუნა.

„მნათობი“ — ჟურნალი. გამოდიოდა 1869 — 1873 წ.წ.

„კრებული“ — ჟურნალი. ბეჭდავდა გ. წერეთელი 1871 — 1873 წ.წ.

II. ე პ ო ს ი

1827 — 1870

„სადღეგრძელო“ დაწყებულია 1827 წელს (იხ. პირველი ვარიანტი „ტოლუბაში“-სა ქვევით „ვარიანტებში“). საბოლოო რედაქცია ეკუთვნის 1870 წელს. ვრ. ორბელიანის ლექსების გამომცემელთა შორის პოემის შედგენილობის შესახებ კამათი მიმდინარეობდა უმთავრესად ნიკოლოზ I-ის სადღეგრძელოს გამო, რომელიც პოემის ცალკე თავს შეიცავს. პოემა თვითონ ავტორის საცოცხლეში ოთხჯერ დაიბეჭდა (1871 წელს — ე. „კრებულში“ და ივ. კერესელიძის გამოცემით, აგრეთვე 1873 — 1879 წლებში). მეფის სადღეგრძელო ოთხივე გამოცემაშია და ავტორს არავითარი საცენზურო მიზნით არ შეუტანია იგი თავის ნაწარმოებში. ქების პირველი ვარიანტი ჩვენ გვხვდება „1832 წლის საქმეში“ („გულნი ივერთა...“).

„მეფის სადღეგრძელომ“ შემდეგი ევოლუცია გაიარა: როგორც ვთქვით, თავდაპირველად იგი დაწერილი იყო ფრაგმენტის სახით, როგორც შემავალი ნაწილი მომავალი დიდი ქებისა ხელშეიფისადმი. ამის შესახებ უჩვენებდა თვითონ ავტორიც 1833 წელს საგამომცემლო კომისიის თავმჯდომარეს (იხ. „1832 წლის საქმის“ რეველი XXI, ფურც. 3742/a). ფრაგმენტი უსათაუროა, იმპერატორის სახელი აქ ჯერ კიდევ არაა მოხსენებული და იწყება სიტყვებით „გულნი ივერთა...“ (იხ. „ვარიანტებში“).

ეს ნაწყვეტი უფრო გავრცობილი სახით (ნიკოლოზ I-ის სახელით შექმნილ ტაქეებში და ყირიმის ომის (1853-1856 წ.წ.) ამბების ამსახველი ხტორნების) ხელახლა დაიწერა 1854 წლის აპრილში (იხ. ვარიანტებში: „ტოლუბაში“ და „ქების ამ მეორე ვარიანტის ერთ-ერთ ხელნაწერს“ (საქ. სალიტ. ქვეყნების მუზეუმი) ავტორისაგან აწინავე მიწერილი აქვს „ეს ეცტოლუბაში სუკურისა და მამე, ამჟერადაც პოეტი მეფის სადღეგრძელოს ვარაუდობდა, როგორც თავისი ერთადერთი პოემის საბოლოო რედაქციის ორგანულ ნაწილს. პოემა კი საბოლოოდ ჩამოყალიბდა 1870 წელს და „ქებას“ შიგ მოხვდა (სხვა ახალ თავებთან ერთად, რომელთაც პოემის აღრიზდელ ვარიანტებში — „ტოლუბაში“-ს სახელით რომაა ცნობილი — არ ვხვდებით). ეს საბოლოო რედაქცია ცნობილია 1871 წელს ქ. „კრებულში“ გამოქვეყნებული ტექსტის სახით, რაც ყველა დანარჩენი გამოცემების (გარდა 1928 წლის გამოცემისა) საფუძველია. „ქებას“ აქ ჩამოყალიბებული აქვს ყირიმის ომით შთაგონებული ტაქეები და ნაწილობრივ შეფარდებულია პოემაში ასახულ მომენტთან — 1826 — 1828 წ.წ. ომთან.

ამრიგად „მეფის სადღეგრძელო“ პოემის დამთავრებულ ვარიანტში მოხვდა მხოლოდ 1870 წელს, როცა გარდაცვლილ ნიკოლოზ I-ის ქება სრულიად არ იყო აუცილებელი ინფანტერიის გენერლისათვის — რაიმე თავის შართლებს მიზნით ან ვიზისათვის პოეტს იგი არ დაუწერია და არც გამოუყენებია. უბრალოდ: ავტორი იცავს ისტორიულ პერსპექტივას: 1826 — 1828 წ.წ. რუსეთ-ირანის ომი სწარმოებდა ნიკოლოზ I-ის დროს და სრულიად ბუნებრივად უნდა მივიჩნიოთ იმპერატორის დასახელება ამ კონტექსტში (დაწვრ. იხ. შესავალი ნარკვევი).

პოემის მეორე, არაავტორგრაფულ ვარიანტს („ტოლუბაში“) სათაურის ქვეშ აქვს შემდეგი ეპიგრაფი: „ეს ლექსნი 1826 წელსა სპარსეთის ომში არის ნათქვამი, როდესაც ირაკლის თათაზე იყვნენ ჭარნი დაბინავებულნი“. თარიღი ისტორიულ სინამდვილეს არ შეიცავს. საქმე იმაშია, რომ 1826 წელს რუსის ჭარი „ირაკლის თათასთან“ (ერევანთან) არ იყო დაბანაკებული. სპარსელები საქართველოს საზღვრებში შემოიჭრენ 1826 წლის 16 ივლისს. პასკევიჩი ამ წელს კიდევ არ იყო ოფიციალურად დანიშნული კავკასიის არმიის შთავარსარდლად, თუმცა მისი სარდლობით რუსებმა სასტიკი დამარცხება აგემეს ირანელებს ქ. ვლისავეტ-პოლთან. 1827 წლის 7 ივლისს გენ. პასკევიჩი, რომელმაც ოფიციალურად შესცვალა გ. პ. ერმოლოვი შთავარსარდლის პოსტზე, იერიშით იღებს აბას-აბადს, ხოლო I-ლ ოქტომბერს — ქ. ერევანს. ამრიგად „ირაკლის თათასთან“ ჭარები 1827 წლის შემოდგომით იყვნენ დაბანაკებულნი და არა 1826 წელს. ამიტომ უფრო სწორია პირველი ვარიანტის („ტოლუბაში“) ავტორგრაფული თარიღი „1827 წელსა“ (საქ. არქივის 171). მართალია გრ. ორბელიანი 1826 წლიდან იღებდა მონაწილეობას ომში, მაგრამ „ერევნის სიახლოეს“ ჭარით დგომა ვკუთვნის 1827 წელს და პოემაც ამ წლიდან იწერებოდა.

პოემა იბეჭდება იმ სახით, როგორც იგი ჩამოყალიბდა ავტორის ხელში, 1827 — 1870 წლების მანძილზე. საბოლოო რედაქცია ამ პოემისა დაიბეჭდა 1871 წელს, რომელშიაც აქა-იქ სტილისტური შესწორებანი შეიტანა პოეტმა (ასეთი 29. გრ. ორბელიანი

ცალკეული შესწორებანი პოეტმა პოემაში 1879 წელსაც შეიტანა). ხვენი ტექსტი იბეჭდება 1884 წ. გამოცემის მიხედვით. მისი შედგენილობის შეცვლა რველელის უფლებათა ფარგლებს სცილდება.

ერთი დეტალის გამოც:

„ტოლუბაშის“ სახელწოდებით ცნობილ ვარიანტებიდან მერქა ქეშენცხე თაურის ქვეშ აქვს შენიშვნა „მიბაძვა ფუკოსკისა“. „სადღეგრძელო“ გამოცემის გამო პ. იოსელიანი 1871 წელს გაზეთ „კავკაზ“-ში ათავსებს ბიბლიოგრაფიას ამ ნაწარმოებზე და დასაწყისშივე წერს:

„На днях вышла из печати на грузинском языке брошюра под заглавием „Задравный тост“, „სადღეგრძელო“, сочинение князя Григория Димитриевича Орбелiani. Эта поэма в стихах—есть подражание поэмы, известной на русском языке „Песнь в стане русеких воинов“, Жуковского“, (კავკაზ, 1871, № 22; ბიბლიოგრაფია მთლიანად გადაბეჭდილია ჩვენს შრომაში პ. იოსელიანის შესახებ; იხ. „ნარკვევები...“ 1938). ფუკოსკის „მომღერლისა“ და „სადღეგრძელოს“ ურთიერთობის შესახებ ვრცლად იხ. შესავალ წერილში. გრ. ორბელიანის პოემის ტექსტის სხვა საყიბების შესახებ იხილეთ იქვე.

ფარნაოზი — ქართლის პირველი მეფე, რომელსაც მემბტიანენი ქართული ანბანის შედგენას მიაწერენ.

მირიანი — ქართლის მეფე (IV საუკ.).

ვახტანგ გორგასალი — ქართლის მეფე, მე-5 საუკ. მეორე ნახევარი.

დავითი — საქართველოს უდიდესი მეფე 1089-1125 წ.წ.

ფენიქსი — მითოლოგიური ფრინველი, რომელიც სიკვდილის შემდეგ თითქოს ხელახლა ცოცხლდება. განახლებისა და უკვდავების სიმბოლოა.

შირვანი — ყოფ. შირვანის სახანო, დღევანდელი აზერბაიჯანის აღმოსავლეთი ნაწილი.

დერბენდი — ქალაქი დაღისტანში, კასპიის ზღვის პირას.

დიდი ორბელი — თამარის ეპოქის მოღვაწე.

შოთა უკვდავი — რუსთველი.

ბრძენი ჭყონდიდი — ანტონ ჭყონდიდელი, მწიგნობართ უხუცესი.

დიდი მხარგრძელი — ზაქარია მხარგრძელი, ამირსპასალარი, გამოჩენილი სარდალი. ეს თანამდებობა მან მიიღო გამრჩეული-თორელის სიკვდილის შემდეგ.

გამრჩეული — ამირსპასალარი გამრჩეული-თორელი.

სინოპი — ქალაქი მცირე აზიაში (თურქეთში) შავი ზღვის ნაპირას.

არეზი — მდინარე არაქსი.

თავრიზი — ქალაქი ირანში.

ყაფლანქუ — ადგილი ირანში.

ყაზმინი — ირანის ქალაქი ყაზვინი.

ქეთევანი — დედოფალი, დედა თეიმურაზ I-ისა; შაჰ-აბაზის ბრძანებით აწამეს ირანში 1624 წელს, სჯულის მტკიცედ დაცვის გამო.

ვახტანგი — ქართლის მეფე ვახტანგ VI, სჯულმდებლად წოდებული. მე-

ფობდა 1703 — 1712 და 1719 — 1724 წ.წ. პოეტი და მწიგნობარი. დაარსდა პირველი სტამბა თბილისს, სადაც 1712 წელს დაიბეჭდა „ვეფხისტყაოსანი“. შეადგინა კანონთა კრებული, სპარსულიდან თარგმნა ასტრონომიული ხასიათის სახელმძღვანელო, „ქილილა და დამანას“ იგავ-არაკები და სხვ. თავმჯდომარეობდა კოლეჯის მისიას, რომელმაც თავი მოუყარა „ქართლის ცხოვრების“ მატერიალს. 1724 წელს იძულებით დაუბრუნა სამეფო ტახტი და გადასახლდა რუსეთს. გარდაიცვალა 1737 წ. 26 მარტს ქ. ასტრახანში.

აზატი — აზატ-ხანი, ავღანელთა სარდალი, 1752 წელს დაიპყრო აზერბაიჯანი. დაამარცხა ერეკლე II-მ ერევანთან (1752 წ.).

ასპინძის ომი მოხდა ზემო ქართლის სოფელ ასპინძასთან, ქართველებსა და ოსმალთა შორის 1770 წლის 20 აპრილს. ქართველებმა ამ ომში ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს მტრის მრავალრიცხოვან ჯარზე.

ნიკოლოზ დიდი — რუსეთის იმპერატორი 1825 — 1854 წ.წ.

ზანგი — ზანგა — მდინარეა სომხეთში. გამოდის გოგჩის ტბიდან.

ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანი — ქართველი მწერალი (1801 — 1869). შვილი ერეკლე II-ის ასულის თეკლე ბატონიშვილისა და ვახტანგ ორბელიანისა. 1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი აქტიური მონაწილე. მის კალამს ეკუთვნის ისტორიული დრამები და ნარკვევები, მოთხრობები, ლექსები, პუბლიცისტურ-კრიტიკული წერილები და სხვ. ფურც. „ცისკრის“ თანამშრომელი.

დანარჩენი ისტორიული პიერების შესახებ იხ. შენიშვნები თვითონ გრიგოლ ორბელიანისა (ტექსტის სქოლიოებში).

III. მიბაძვები და თარგმანები

(1830—1864)

„ფუკოვსკიამ“ (პოი, სოფელი...) იხ. შენიშვნა ქვემოთ, „ტექსტისათვის“.

„ლხანი (მიბაძვა პუშკინისა).“ ლექსი წარმოადგენს მიბაძვას პუშკინის რვატაგვიანი ლირიული ლექსისა „Веселый пир“ (1819):

Я люблю вечерний пир,
Где веселье председателъ,
А свобода, мой кумир,
За столом законодатель,
Где до утра слово ней
Заглушает крики песен.
Где просторен круг гостей,
А кружок бутылок тесен.

(იხ. А. С. Пушкин, Полное собрание сочинений. В шести томах под ред. М. А. Цявловского. Изд. „Academia“, 1936, стр. 253).

მიუხედავად ლექსის შინაგანი, ქართული, აქსესუარისა (ჯამი, აზარღეშა,

ყანწი და სხვ.) „ლხინი“ პირდაპირ მიბაძვას წარმოადგენს, რის გამოც ეს პოეტის ორიგინალურ ლექსებში არ შეგვაქვს.

„აღსარება“. წარმოადგენს ცნობილი დეკაბრისტი პოეტის კონდრატე დორეს-ძერილევის (1795 — 1826) ნაწარმოების „ნალივაიკოს“ მიბაძვას. რუს ავტორს თავდაპირველად განზრახული ჰქონია დაეწერა ეს ნაწარმოები სათაურით. ამგვამად ცნობილია მხოლოდ საერთო გეგმა პოეტის მიერ დადგენილი (იხ. Б. В. Нейман, К. Ф. Рилеев. Жизнь и творчество М. 1946 стр. 67—70; ნაწარმოების ტექსტი რილევის თხზულებათა სრულ კრებულში, „Academia“ М—1: 1934). გრ. ორბელიანს ძალზე შეეცვლილი აქვს რილევის ლექსის შინაარსი, იგი მთლიანად გაქართულებულია: რუსულ პატრიოტიზმს ორბელიანის „აღსარებაში“ სცვლის ქართული მოტივები და გაყენებულია თვითმპყრობელობისადმი მძაფრი სიძულელითა და პროტესტანტიზმით. როცა 1832 წლის შეთქმულებასთან იღვეური კავშირის გამო გრ. ორბელიანი დაატუსაღეს რუსეთში, ქანდარმერის პოლკოვნიკმა სხვათაშორის ჰკითხა მას — რილევის „ნალივაიკოს აღსარება“ თქვენ სთარგმნეთ თუ არაო (თვითონ გრიგოლის ცნობა, ჩაწერილი ი. მუნარგვას მიერ). მეორე ეგზემპლარი თარგმანისა ქანდარმერიას უპოვნია ცნობილ სოლომონ დოდაშვილთან.

„ქუკოვსკიადამ“ („მას უხაროდეს...“). თავისუფალი თარგმანია ქუკოვსკის ლექსისა „Цесня (подражание и. мцкскому)“:

Счастлив тот, кому забавы
Игры, майские цветы...

(იხ. Стихотворения В. А. Жуковского, изд. 9-е, т. I, стр. 122—123; СПб, 1895). ქუკოვსკის ლექსი 32 ტაქს შეიცავს, გრ. ორბელიანისა კი — 24 ტაქსს. ჩვენს პოეტს სულ არ უთარგმნია ორიგინალის უკანასკნელი სტროფი, რომელიც იწყება სიტყვებით: „Для души моей ищевой“

1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში ეს თარგმანი ეძღვნება ვინმე დავითს (სათაურშივე: „დავითს. (ქუკოვსკიადამ)“. ზომ არ იგულისხმება ყორღანშივლით თარგმანი, რომელსაც ჰედონისტური იერი გადაეკრავს, პოეტის ამ ახლო ნაცნობს უფრო შეეფერება ძღვნად. ვინაობის დადგენა ჭერჭერობით არ ხერხდება. ყოველ შემთხვევაში — არ იგულისხმება დავით ორბელიანი, რომელიც თარგმანის თარიღის დროს (1832 წელს) გარდაცვლილი ჩანს (იხ. „წერილები“, I, გვ. 239 და აქვე, გვ. 159).

„ვირი და ბულბული (კრილოვიდამ)“. შედარებით ზუსტი თარგმანია კრილოვის ცნობილი იგავ-არაკისა „Осел и соловей („Осел увидел соловья..“). „სოფლელნი და მღინარე“ თარგმანია კრილოვის იგავისა „Крестьяне и река“ („Крестьяне, вышед из тернии“.) „ნადირთა პირი (კრილოვიდამ)“. თარგმანია კრილოვის იგავისა „Мор зверей“ („Лютый ищивый бич небес“.)

„მიბაძვა პუშკინისა“ (სიცოცხლე, ფუქო...“). ლექსი წარმოადგენს თავისებურ, გავრცობილ ლირიკულ აღსარებას პუშკინის ცნობილი ლექსის „Дар напрасный, дар случайный“ საფუძველზე. გრ. ორბელიანის ლექსის მეორე ნახე-

ვარი სრულიად დამოუკიდებელი ნაწარმოებია, ხოლო პირველი საწი ტექსტი (სტო-
ცოცხლე, ფუჟო...“ და შმდ.), რეფრენის სახით შეორდება და აბოლოვეს მთელ
ლექსს, რაც პეშეინის ორიგინალს არ ახასიათებს.

ლექსი დაწერილია 1847 წელს ქ. თემირ-ხანშურაში (ახლანდელი ქარაქორ-
ნაკსი), რომელიც სამხედრო-ადმინისტრაციულ ცენტრად ითვლებოდა შამინდელ
დაღისტანში, სადაც გრ. ორბელიანი მსახურობდა 1843 — 1857 წ., ვითარცა
ერთ-ერთი გამოჩენილი მონაწილე კავკასიური ომისა (იხ. „წერილები“, I და
II ტ.ტ.).

„მთანი მაღალნი...“ წარმოადგენს თავისუფალ და გავრცობილ თარგმანს ლერ-
მონტოვისეული თარგმანისას გერმანულიდან „Из Гере“ (1840):

Горыме вершины
Спят во тьме ночной;
Тихие долины
Полны с-ежей мглой;
Не пылит дорога,
Не дрожат листья...
Подожди немного,
Отдохнешь и ты!

ორიგინალში გოეტეს (1749 — 1832) ამ ლექსს ეწოდება Wanderers Nacht-
lied (1780) და როგორც სტროფული აგებულებით, ისე შინაარსობლივი
ნიუანსებით, განსხვავდება ლერმონტოვისეული თარგმანისაგან. შდრ. თვითონ
ლექსი:

Über allen Gipfeln
Jst Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde,
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

დაწვრ. იხ. ჩვენი წერილი „გოეტე ქართულ ლიტერატურაში“ (წიგნში „ნარ-
კვევები ქართული პოეტიკიდან“, თბ., 1938 და „ლიტერატურული ნარკვევები“,
თბ., 1947; შდრ. იოჰან ვოლფგანგ გოეტე, ლექსები. თარგმნილი
ხარიტონ ვარდოშვილის მიერ, თბ., 1946. თარგმანი ლექსისა — გვ. 55
და გ. ნადირაძის მიერ შედგენილი შენიშვნები, გვ. 154 — 155).

IV ტ ე ქ ს ტ ი ს ა თ ვ ი ს

გრ. ორბელიანის ნაწერების 1948 წ. გამოცემის შენიშვნებში ჩვენ ვწერდით
(გვ. 125):

„გრ. ორბელიანის პოეტური შემკვიდრების სრული გამოცემისათვის მომ-
ვალში აუცილებელი იქნება ლექსებისათვის ტექსტუალურ-ბიბლიოგრაფიული

ხასიათის ამომწურავი აპარატის დართვა, რაც ნათელს გახდის მთელ რიგ ბუნ-
დოვან საკითხებს. უნდა წინასწარ აღვნიშნოთ, რომ წინამდებარე გამოცემაზე მე-
შაობამ დაგვარწმუნა, რომ გრ. ორბელიანის ლექსების დამაყმაყოფილებელი გა-
მოცემა დღემდე არ გვექონია. ცხადია, რომ სრულიად უნაქლო გამოცემაში
წინამდებარე პუბლიკაცია ჩაითვლება.

ბიბლიოთეკა

გრ. ორბელიანის ნაწერების ახალი, აკადემიური გამოცემა ემყარება ავტო-
გრაფებსა და პირველ ბეჭდურ გამოცემებს. ჩვენ მოგვიხდა თითოეული ლექსის
ტექსტური ისტორიის გათვალისწინება, ცალკეული ტაეებისა და სტროფების
ეკოლუციის შესწავლა, ხელახალი დადგენა თარიღებისა, სხვადასხვა დროს და
სხვადასხვა პირობებში ავტორის რედაქციულ მუშაობაზე დაკვირვება და ა. შ.
ამგვარმა ძიებამ ნათელყო, რომ გრ. ორბელიანის ნაწერების გამოცემის საქმეში
დღემდე ნამდვილი ანარქია ყოფილა გამეფებული. სხვადასხვა გამოცემის ხელ-
ში უნებლიე შეცდომებისა თუ დაუკვირვებლობის წყალობით ლექსების შედგენი-
ლობა იცვლებოდა, მათ აკლდებოდა ცალკეული ხანები, ტაეები და სიტყვები,
ცუდათ იყო ამოკითხული და დადგენილი თარიღები და ა. შ. ყველაფერი ეს არც
თუ გასაკვირია: მე-19 საუკუნის არც ერთი პოეტის ნაწერების
უნაქლო გამოცემის განხორციელება ისე ძნელი არაა,
როგორც გრ. ორბელიანის ნაწერებისა. ამის მიზეზი ისაა, რომ პოე-
ტის ნაწარმოებთა უმეტესი ნაწილი ავტოგრაფების სახით არაა მოღწეული ჩვე-
ნამდე. 1833 წლამდე დაწერილი ლექსების ავტოგრაფებიც მხოლოდ 1928 წელს
აღმოჩნდა. ბევრი ამთავანი პოეტის სიკოცხლეში გვიანდელი ასლების მიხედვით
იბეჭდებოდა და აბრელებული იყო შეცდომებითა და არა ზუსტი თარიღებით.
ამგვარი შეცდომების მიზეზი ზოგჯერ თვითონ პოეტის სუსტი მეხსიერებაც იყო.
გრ. ორბელიანი თავის ლექსებს სიკვდილამდე ასწორებდა, ამიტომაც, რომ გვიან
აღმოჩენილი ავტოგრაფები ყოველთვის როდი გამოდგებიან საბოლოო ტექსტის
დასადგენად. ისე, მაგალითად, 1829—1832 წ.წ. ავტოგრაფებთან შედარებით
ავტორს ბევრი ლექსის ცალკეული ტაეები უფრო დაუბეწია და სტილისტურად
სრულყოფილი გაუხდია, რასაც შეითხველი დაინახავს ქვემოთ დაბეჭდილ ვარიან-
ტებიდანაც. მაშასადამე, ავტოგრაფებს ამეამად (და უმთავრესად) შეუძლიათ გა-
გვირკიონ ლექსების თავდამირველი თარიღები და ადგილი მათი დაწერისა, ხო-
ლო თვითონ ტექსტები უნდა დაიბეჭდოს იმ სახით, როგორც ჩამოყალიბდნენ
ისინი პოეტის რედაქციული მუშაობის უკანასკნელ ეტაპზე. 1870—1880 წ.წ.
მანძილზე.

შეორე დაბრკოლებას რედაქტორი აწყდება თვითონ ლექსების შინაარსობლივი
რეალიების ინტერპრეტაციის დროს. ბევრი ლექსი ინიციალებითაა დამიწერული.
ადრესატთა ვინაობის დადგენა არც ისე ადვილია და სხვ. ყოველივე ამან გამოიწვია
ერთი და იგივე ლექსის ინიციალის სხვადასხვანაირი წაკითხვა სხვადასხვა გამო-
ცემაში.

გრ. ორბელიანის პოეტური ნაწერების გამოცემისას გათვალისწინებული იყო
მხოლოდ ის პუბლიკაციები, რომელთაც მნიშვნელობა აქვთ ტექსტის დასადგენად.
ეს პუბლიკაციებია:

- 1. პ. უმიკაშვილის გამოცემა 1873 წლისა.
- 2. ზ. კიკინაძის " " 1879 " "
- 3. " " " 1884 " "
- 4. 1928 წლის გამოცემა
- 5. 1935 " " "
- 6. 1948 " " "

7. „1832 წლის საქმის“ XXI რვეულში დატული ავტოგრაფების პუბლიკაცია (მაღლე ინგოროყვა, გრიგოლ ორბელიანის ახლად აღმოჩენილი ნაწერები. ეურნ. „ქართული მწერლობა“, 1928 წ. № 6-7).

ორიგინალებთან შედარებისას ხელახლა მივმართეთ შემდეგს კოლექციებს:

- 1. „Дело 1832 г.“ тетрадь XXI (ე. წ. „ღვინგრადადისეული კრებული“).
- 2. საქ. არქივის № 171 (ე. წ. „თბილისის კრებული“).
- 3. საქ. სახელმწ. მუზეუმის სხვადასხვა კოლექციებში დატული ხელნაწერები (არა ავტოგრაფული) „სადღეგრძელო“-სი და ცალკე ლექსებისა.
- 4. გრ. ორბელიანის მიერ ნასწორები ხელნაწერები საქ. სალიტ. მუზეუმისა №№ 83 და 84.

ამ ხელნაწერთა გარდა მოიპოვება სხვა მრავალი ხელნაწერიც (არა ავტოგრაფული), რომელთაც აკადემიური ტექსტის დადგენისათვის მნიშვნელობა არა აქვთ, ამიტომ მათს აღწერილობას აქ არ ვიძლევი.

„1832 წლის საქმის“ XXI რვეულში დატული მასალის აღწერილობა გამოაქვეყნა პ. ინგოროყვამ (იხ. დასახელებული წერილი); საქ. არქივის № 171-ში შესული ტექსტებისა კი — პირველად მ. ზანდუკელმა („მნათობი“, 1926, № 7), შემდეგ, მოკლედ, პ. ინგოროყვამ (იმავე წერილში). მასვე ეხება ე. კობეტიშვილი 1928 წლის გამოცემაში (შენიშვნებში).

გრ. ორბელიანის ლექსების კრებულის პირველი ბეჭდური გამოცემა გამოვიდა 1873 წელს პ. უმიკაშვილის რედაქციით. გამომცემელი წინასიტყვაობაში წერს:

„თავადის გრიგოლ ორბელიანის ლექსები დღევანდლამდე აქა-იქ ვაფანტული იყო სხვადასხვა ქართულს ეურნალებში, „ცისკარში“, „საქართველოს მოამბეში“ და „კრებულში“, გარდა რამდენისამე ლექსებისა (იხ. 3, 22, 47 და 50 გვ.). ცალკე გამოცემულია უ. ივ. კერესელიძისაგან 1871 წ. მხოლოდ სადღეგრძელო. ესა შეყრებოლ იქმნა ყველა ლექსები და ავტორისაგან გასწორებული ამ წიგნში იბეჭდება წელიწადთა რიგობით.

1873 წ. მაისის 25

პ. უ.

ტფილისს.

(იხ. 1873 წ. გამოც. 1 გვ. წინ).

პ. უმიკაშვილს ლექსები შემდეგი თანმიმდევრობით აქვს დაბეჭდილი:

„1827 წ. დაწერილი: ანტონს. 1827 — 1829 წ. — წერილი ლექსები.

1829 წ. — ე. კვა...სას; მტრიალ ნ...ს; მუხამბაზი (ნუ მასმევე ღვინოს...);

მ...დში (მნათობო თვით შენ აღმისხენ...), 1831. გამოსალმება ს — ს.

1832 მირზაყანას ეპიტაფია, დავითს (ეუკოესკიდამ): ლხინი (მიბაძვა პუშ-

- კინისა); ღამე; იარაღის; ვირი და ბულბული (კრილოვიდამ); სოფლები და მღინარე (კრილოვიდამ);
1833. ნადირთა ჰირი (კრილოვიდამ); მუხამბაზი (არავისთეის მე დღეს არა მცალიან); სავათნავს მიბაძეა.
1834. სალომეს ბეჟანა მკერვალის მაგიერ.
1835. ნ... (პე საუვარელო ვის მიერ); ჩემს დას ეფემიას. მუხამბაზი (სულით ერთნო, მოლბინენო...).
1837. ს...ს (ვარდი ხარ? არა...).
- მ...დმი (თაყუანისმცემლთ).
1839. ჩემი ეპიტაფია; როს გხედავ მნათო.
1840. ალბომში ლ. ოპ...; ვინცა ვნახოს, კვლავცა ვნახოს.
1841. საღამო გამოსალმებისა.
1843. პეი გონება.
1847. მიბაძეა პუშკინისა.
1851. მოგონება.
1860. დიმიტ. ონ — ის დარდები.
1861. მუხამბაზი (ლოპიანასი).
1864. ლექსი ლერმონტოვიდამ.
- 1827 — 1870 წ. საღვარდელო. (იხ. სარჩევი).

ერკონენლი
გიგლიონთქა

მეორე გამოცემა ეუთუნის ზ. ჰიჭინაძეს. იგი დაიბეჭდა თბილისში 1879 წელს და წარმოადგენს პ. უმიკაშვილის ტექსტის განმეორებას. ამ გამოცემაში დამატებით შევიდა პოეტის მიერ 1872 — 1879 წლებში დაწერილი ლექსები: 1. „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“ (გვ. 73-76); 2. „მუშა ბოქულაძე“ (76-81); 3. „ფსალმუნი“ (81) და 4. „პასუხი შეილებთა“ (82-83). გამომცემელი საგანგებოდ შენიშნავს:

„ეს მეორე გამოცემა გადმოიბეჭდა უფ. პეტრე უმიკაშვილის შეკრებილი გამოცემიდან. მხოლოდ ზოგიერთი ლექსები ავტორმა ზედახლად გადაასწორა და აგრეთვე მიუმატა ოთხი სხვა ლექსი, რომლებიც პირველს გამოცემაში არ არის დაბეჭდილი; პირველი: „თამარ-მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“, რომელიც 1877 წ. გაზეთ „ივერიაში“ დაიბეჭდა და შემდეგ ავტორის ცვლილებით 1878 წ. ერთს ჩემგან გამოცემულს „ლეკსთა კრებაში“. მეორე „მუშა ბოქულაძე“ ესეც 1877 წ. გაზეთს „ივერიაში“ დაიბეჭდა და მეოთხე (sic) „ფსალმუნი“ 1879 წ. ქურნალ „ივერიის“ 5 და 6 წიგნში. — „პასუხი შეილებთა“ ეს დაიბეჭდა 1874 წ. ერთს „ცისკრი“-ს №-ში, რომელსაც ეხლა ზოგიერთი ადგილები დაუმატა და დაიბეჭდა ისე“ (იხ. ბოლოსიტყვაობა — „გამომცემლისაგან“, გვ. 111).

მესამე გამოცემა დაიბეჭდა პოეტის გარდაცვალების შემდეგ, 1884 წელს, იმავე ზ. ჰიჭინაძის მიერ. ამ კრებულში შეტანილია ხუთი ახალი ლექსი: 1. „ხალი“ (გვ. 83); 2. „ნეტარ მას...“ (84); 3. „ამა სოფელს დამშთომიეს...“ (84); 4. „ეუუოვსკიადამ (პოი სოფელ...)-“ (გვ. 92. სარჩევი გამოტოვებულია) და 5. „ახ ვითა გშენის“. (გვ. 93); პირველი ლექსი წარმოადგენს სტროფს გრ. ორბელიანის მუხამბაზისას „სულით ერთნო...“ (აღნიშნულია 1928 წლის გამოცე-

მაში, გვ. VI): „ნეტარ მას“ ეკუთვნის ალ. ჭავჭავაძის (იხ. გრ. ორბელიანის ცნობა, საქ. სალიტ. მუზ. ხელნაწერი № 84). ლექსი „ახ ვითა გშვენის...“ სადაც და ჩვენის აზრით გრ. ორბელიანს არ ეკუთვნის (ნახე ქვემოთ, ამ შენიშვნების პირველი ნაწილი).

გეგმა

კრებულს დართული აქვს შემდეგი ბოლოსიტყვაობა („გამოცემის სათავე“):

„თ. გრ. ორბელიანის ლექსები პირველად უფ. პეტრე უმიკაშვილმა გამოცა 1873 წ., მეორედ მე გამოვეცი 1879 წ. გამოცემაში თვით პოეტმა მიიღო მონაწილეობა და უკანასკნელს კარგეკტორას თვით ასწორებდა. ეს შესაძლებელი გამოცემა გადმოიბეჭდა ჩემგან გამოცემულის ერთი ეგზემპლარიდამა, რომელიც თვით პოეტის ხელით არის შესწორებული და გარდმოცემული თვით მისგანვე, რომ თუ ოდესმე დაიბეჭდოსო, ამ ეგზემპლარიდამ უნდა დაბეჭდოსო. ჩვენ დაბეჭდეთ ეს და დავიყვით ყველა ის, რაც-კი პოეტისაგან რამე ცელილებანია შეტანილი.“

ამ გამოცემაში, წინანდელ ლექსებს გარდა, ხუთი სხვა ახალი ლექსიც მიუმატეთ. ერთი „ივერიიდან“ გადმოვბეჭდეთ, რომელიც ი. მეუნარგიამ მოიპოვა და ოთხი ლექსი კი მე მოვიპოვე განსვენებულის გრ. (თამარ ბატონიშვილის დამწერ) რჩეულოვისაგან შეკრებილს ლექსებში. ეს ლექსები იმავე დროს პოეტსაც ვაჩვენე და იმან ესენი თავის ლექსებად იცნო, თუმცა სხვებს კი დაუსაყუთრებიათ; ლექსი „ახ ვითა გშვენის“ „ცისკარ“-შია დაბეჭდილი, რომელსაც ასო — „თ“ უზის (შეცთობა: „კ“ უზის. ა. გ.), აქ დაბეჭდილი ეს ლექსი განირჩევა „ცისკარში“ დაბეჭდილის ლექსისაგან (არაა მართალი. ა. გ.). მეორე ლექსი „ნეტარ მას“ არეულია ალ. ჭავჭავაძის ლექსებში (მართებულია. ა. გ.). ლექსი „ამა სოფელს დამშთონივს“ ესეც არეულია ალ. ჭავჭავაძის ლექსებში. ესევე ლექსი შეტანილია ბროსესაგან გამოცემულს „ფეხის ტყაოსნის“ შესავალში, იქ ჭიმშერ ჩოლაყაშვილს ეკუთვნებენ მას. მეხუთე ლექსი „ხალი“ აქამდის არ ყოფილა დაბეჭდილი.

ამ ლექსების ასე არევიარევიანზე მე არას ვიტყვი და მოუწოდებ ჩვენის მწერლობის მკოდნე პირთა, რომ იმათ განარჩიონ და განსაზღვრონ ეს; განსაკუთრებით უფ. პ. უმიკაშვილს და ი. მეუნარგიას, რომელნიც კარგათ იცნობენ, როგორც პოეტს, მის ცხოვრებას და მწერლობის კილოს, აგრეთვე მის ლექსებსაცა. მე აქ მხოლოდ პოეტის სიტყვას დავენდე, რადგანაც თვით მან აღიარა, რომ ეგ ლექსები ჩემებიანო, მაგრამ აღარ მახსოვს როდის დავწერეო. ამ ლექსების თითო პირი მასვე დაუტოვე შესასწორებლათა, მაგრამ შემდეგ ისინიც დაიკარგა. თუ მაინცა და მაინც ამ ლექსებს გრ. ორბელიანის ლექსებად არ იცნობენ, შემდეგ გამოცემაში გამოსტოვონ“ (გვ. I—II).

დაბლობით ამასვე იმეორებს ზ. ჭიჭინაძე (ზ. მთაწმინდელი) თავის ბროსურაში „ბესიკი, ალექსანდრე ჭავჭავაძე და გრიგოლ ორბელიანი“ (თბილისი, 1886 წ. გვ. 55-56): „გრ. ორბელიანის ლექსები პირველად უმიკაშვილმა შეკრიბა და ცალკე გამოცა 1873 წ., მეორედ მე გამოვეცი 1879 წ. გამოცემაში თვით პოეტმა მიიღო მონაწილეობა და უკანასკნელს კორექტორას თვით ასწორებდა. ამავ გამოცემის ერთი ეგზემპლარი შესწორა და გადმოცა მე და მიიხრა, რომ თუ შემდეგაც დაბეჭდოთ, მაშინ ამ გამოცემიდან გადაბეჭდეთ და ყველა ეს ჩემი

გასწორებაც დაიკვივით. მე აღვასრულე მისი თხოვნა და მესამე გამოცემა პირველ ბეჭდვით თვით მისი ნაწილები დედნიდამა.

ამრიგად — 1884 წლის ტექსტს განსაკუთრებული მნიშვნელობის პოეტის ნაწილების აკადემიური გამოცემის განხორციელების სურვილი

1928 წლის გამოცემაში შევიდა ათი ლექსი, რომლებიც წინა გამოცემაში არ დაბეჭდილა — ექვსი უდავო და ოთხი სადაო. უდავო ლექსებია: 1. „ალბომში №-ს“; 2. „ვაზაფხული“; 3. „იმედს“; 4. „ახარფეშაზე“; 5. „კინტოს სიმღერა“ და 6. „დავბერდი“. სადაო ლექსები: 1. „დილა“; 2. „ხმა ლოპიანის საფლავიდან“; 3. „ნისლი გარს მომეხვია“ და 4. „ოდეს მე პირველ...“ თვითველი ამ ლექსის ისტორიას მკითხველი გაეცნობა ამ შენიშვნების დასასრულს.

კრებულში დაბეჭდილია აგრეთვე ვარიანტები „სადღევარბელოსი“ და რამდენიმე სხვა ლექსისა.

1928 წლის გამოცემას წინ უძღვის რედაქტორის ვახ. კოტეტიშვილის შესავალი წერილი. დართული აქვს შენიშვნები.

1935 წლის გამოცემაში შევიდა 1873, 1879, 1884 და 1928 წლების კრებულთა ლექსები და ვარიანტები, აგრეთვე — პ. ინგოროყვას მიერ 1928 წელს გამოქვეყნებული ლექსები ლენინგრადიდან ჩამოტანილი „1832 წლის საქმის“ XXI რვეულიდან და ზოგი ახალი ფრაგმენტი იმავე „საქმედან“. მათსადაამე — პოეტის ნაწილების ამ კრებულში პირველად დაიბეჭდა შემდეგი მასალა: 1. „თუ ოცნებით ცრემლთა...“ 2. „დ. ყორ...“ 3. „ზღვის კიდეს ღვამით“. 4. „ს — სა“. 5. „ე — სა“. 6. „ნ...“ 7. „მას არ ეწეის თუ გული“. 8. „მასვე“ („ნ...დმი“). 9. „შენცა მიმუხთლე“. 10. „ოდეს ოხვრით“. 11. „ღვი, ოსმალო თუ სპარსი“. 12. „მისი სახელი კიციხეთა“. 13. „შე ივერიავე“ 14. „გულნი ივერთა გვაქვს მსხვერპლად“. 15. სატარფიალი ლექსები — ოთხეულეები (რიცხვით 5). 16. სატარფიალი ლექსები — ორეულეები (რიცხვით 5). 17. რუსთველზე (ფრაგმენტები — 2). 18. ფრაგმენტები (რიცხვით 9). 19. „ალსარება“ — თარგმანი“ (იხ. წინასიტყვაობის გვ. VII—VIII).

1928 წლის გამოცემაში ლექსების ავტორისეული მეტრული წყობა მეტწილად შეცვლილია მ მარცვლიანი ტაქტებით. 1935 წლის გამოცემა უბრუნდება პოეტის ლექსების კომპოზიციურ სტილს (თემცა არა ყოველთვის; მაგ. ნახე ლექსის „*“ („იმედს...“) ბეჭდვის ისტორია ქვემოთ).

1948 წლის გამოცემაში პირველად შევიდა ლექსი „დავით ორბელიანზე“. არ დაბეჭდილა ე. წ. „სადაო ლექსები“ და ვარიანტები.

1951 წლის აკადემიურ გამოცემაში არ დაიბეჭდა ე. წ. „სადაო ლექსები“. სხვა მასალა დაბეჭდილია ახალი თანამომდევრობითა და ახალი რუბრიკით. იქვე პირველად დაიბეჭდა რამდენიმე ფრაგმენტი „1832 წლის საქმის“ XXI რვეულიდან და სატირული ლექსი „დროების ათი წლის იუბილე“.

წინამდებარე გამოცემაშიაც ტექსტთან ერთად, სქოლიოებში, იბეჭდება თვითონ პოეტის შენიშვნები, რომლებიც მეტწილად ლექსების აღრესატებს, ისტორიულ პირებს, ცალკეულ ეპიზოდებსა და გეოგრაფულ სახელებს ეხებია. ზოგჯერ გაუხსნელადაა დატოვებული ის ინიციალები, რომელნიც აღრესატებისადმი

პოეტის სატრფიალო განწყობილების ველირების ფორმებს წარმოადგენენ (მაგ.
„სო...ორ...“ და სხვ.).

უაღვებელია ძველი ორთოგრაფიული ნიშნები „შ“, „ტ“, „ც“, „ცხ“, „ჭ“, „ჭხ“, „ჭც“, „ჭცხ“ და სხვანი. ზოგან დატოვებულია მხოლოდ იოტა (ა). გათვალისწინებულია აგრეთვე ლიანის ენისა და სტილის ნიშნობლივი თავისებურებანი; თვითონ პოეტს კი სხვისი ხელით გადაწერილი ასლების სწორებისას მთავარი ყურადღება მიუძღვებოდა ცალკე სიტყვებისა და გამოთქმების უკეთესი ვარიანტით შეცვლისათვის, ხოლო სიტყვების დაწერილობის სიკრელისათვის ყოველთვის ვერ მიუღწევნებია თვალი (მაგ. გრ. ორბელიანის ავტოგრაფებში სისტემატურად იხმარება ფორმა „ობრა“, რომელსაც გადაწერნი სცვლიან ფორმით „ობრა“ და ა. შ.).

მასალა ქრონოლოგიური პრინციპით არის დალაგებული და საფუძვლად უდევს პოეტის ბიოგრაფიის პერიოდიზაციას, ჩვენს მიერ მიღებული ჭერ კიდევ 1936 წელს (იხ. „წერილები“. I ტომის შესავალი წერილი, შდრ. აქვე წინასიტყვაობა), ლექსების თემატიკისა და მათი ისტორიულ-გეოგრაფიული ვარემოს თვალსაზრისით უნდა ვიყოფეთ, რომ პრეტის ცხოვრება სამ პერიოდად იყოფა. პირველი პერიოდი მოიცავს ყრმობისა და სიკვამლის წლებს, სამხედრო კარიერის დასაწყისისა და 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობის ხანას (1804 — 1832). მეორე პერიოდი — პოლონეთში სამსახურისა, სამშობლოში დაბრუნებისა და დაღისტანში სამხედრო მოღვაწეობის წლებს (1833 — 1857). მესამე პერიოდი მოიცავს თბილისში სხვადასხვა აღმინისტრაციულ თანამდებობაზე ყოფნისა, 70-იანი წლების ლიტერატურულ პოლემიკაში მონაწილეობისა და მოხუცი პოეტის ცხოვრების დანარჩენ პერიოდს (1858 — 1883). ამ ქრონოლოგიური ჩარჩოების მიხედვით არის დალაგებული ლექსები წინამდებარე გამოცემაშიც.

ქვემოთ თანმიმდევრულადაა მოცემული თვითველი ლექსის ტექსტური შედგენილობის აღწერილობა, ქართულ ფურნალ-გაზეთებში მათი გამოქვეყნების ისტორია, ვარიანტები და ფილოლოგიური ხასიათის სხვა ცნობები. (1951 წლის გამოცემასთან შედარებით ზოგიერთი ადგილი შევსებულია, გასწორებულია ცალკეული ლექსების და კორექტურული შეცდომები).

ღ ი ბ ი კ ა

1827—1832

„ანტონს“ (გვ. 3). პირველად დაიბეჭდა ტ. „ცისკარში“, 1861 წ. № 11 (ნოემბერი), გვ. 331 — 332, სათაურით „ანტ...ადმი“ და უთარილოდ. პ. უმიკაშვილისა (1873) და ზ. კიკინაძის (1879, 1884) გამოცემებში ლექსი დათარიღებულია ასე: „ნიონწმიდა, 1827“. ლენინგრადისეულ ავტოგრაფში კი სწერია „მუხროვანი, 1829 წელს“. გამოცემებში ინიციალი გახსნილია და ლექსს ეწოდება „ანტონს“. 1873 და 1879 წლების კრებულები პოეტის სიცოცხლეში დაიბეჭდა და, უიკველია, რომ

ავტორმა თვითონ უკარნახა გამოცემლებს ინიციალის სწორი წაკითხვა ავტო-
გრაფში ლექსს აქვს სათაური „ჩ ვ ე ა ან...დმი“ („საქმის“ ფ. 4056 /b/)
ვარიანტული განსხვავებანი:

„ცისკარი“ და ავტოგრაფი: „9. ვით ვარდისა სიტურფენი...“ (ფ. 4056 /b/),
1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოც. „9. ვითა ვარდის სიტურფენი...“ (ფ. 4056 /b/),
წ. ე. სახ-ის ხელნაწერში № 2456 ამ ლექსის (სათაურით „ან...დმი“) ვარიან-
ტი ახალს არაფერს შეიცავს. დანარჩენი განსხვავებანი ორთოგრაფიული და კო-
რექტურული ხასიათისაა. ტექსტი იბეჭდება ავტოგრაფისა და 1873 და 1884 წ.
გამოცემათა შეფერების საფუძველზე. მთავარი ცვლილება, რომელიც ტექსტში
ორიგინალის მიხედვით შევითანეთ, გამოიხატა შემდეგში: დღემდე ცნობილს გა-
მოცემებში („ცისკრის“ ჩათვლით) სტროფი „მეგობრობასა სიცოცხლე“ იბეჭდე-
ბოდა მე-5 ხანად, ავტოგრაფში კი იგი მე-4 სტროფს შეადგენს (იხევე, როგორც
წინამდებარე გამოცემაში). ავტოგრაფის სტროფთა ასეთი თანამიმდევრობა საესებით
გამართლებულია ლექსის შინაარსის მხრივაც: აღნიშნულ ხანაში ავტორი აგრძე-
ლებს ლექსის წინა სამი სტროფისთვის დამახასიათებელ დიდაქტიურ მოტივს,
ხოლო დანარჩენ (5 და 6) სტროფებში მიმართავს ავტოდეკლამაციას სიყვარულზე:
დღემდე ცნობილ გამოცემებში ბოლო ორ სტროფს შორის უადგილოდ იყო ჩა-
წიხრული ეს ხანა „მეგობარსა“...

„ნ...დმი“ (როს გებდავ მნათო...) (გვ. 5). 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცე-
მებში ლექსი დაიბეჭდა ნიშნით „*#*“ და თარიღით „გორი, 1839“. ავტოგრა-
ფის მიხედვით გამოაქვეყნა პ. ინგოროყვამ (ტ. „ქართული მწერლობა“, 1928,
№ 6-7, გვ. 267). ხელნაწერში („საქმის“ ფურც. 4057 /b/) ლექსს აქვს სათაური
„ნ...დმი“ და საერთო თარიღი მიმდევრო ლექსთან „მასვე“: „ტბილისი, 1829
წელსა მაისის 7 დღესა“. ტექსტი შედარებულია ხელნაწერთან.

„მასვე“ („ამა სოფელს დამშთომიეს...“) (გვ. 6). ამ ოთხტაგვიანი ლექსის ის-
ტორია ასეთია: ზ. ჭიჭინაძემ იგი პირველად შეიტანა გრ. ორბელიანის ლექსების
1884 წლის გამოცემაში (იხ. გვ. 84). გამოცემელი ბოლოსიტყვაობაში წერს:
„...ლექსი ამა სოფელს დამშთომიეს, ესეც არეულია ალ. ჭავჭავაძის ლექსებში
[ცისკარში. ა. გ.]. ესევე შეტანილია ბროსესაგან გამოცემულს „ვეფხისტყაოს-
ნის“ შესავალში, იქ ჭიჭინაძის ჩოლაყაშვილს აუთუფნებენ მას“ (ბოლოსიტყ. გვ. II);
ავტოგრაფი აღმოჩნდა ე. წ. „ლენინგრაფისეულ კრებულში“. გამოაქვეყნა პ. ინ-
გოროყვამ (ტ. „ქართ. მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 267). 1884 წ. გამოქვეყნებულ
ტექსტსა და ავტოგრაფს შორის არავითარი განსხვავება არაა. ლექსს სათაურად
გრ. ორბელიანის ხელითვე აწერია „მასვე“ (იხ. 1832 წ. საქმის რე. XXI,
ფ. 4057 /b/) და თარიღი, რომელიც საერთოა აგრეთვე ლექსისათვისაც „ნ...დმი“,
საქ. ლიტ. მუზეუმის ხელ. № 84-ში შეტანილი ვარიანტი (უთარილო) ამ ლექ-
სისა ზოგიერთს განსხვავებულ წაკითხვებს გვაძლევს; მაგ.

ავტოგრაფი და გამოცემები:

„2. ოდეს განვლის ცხოვრების გზას და მეწვევის აღსასრული“

№ 84 ხელნაწ. 2. ოდეს განვწელი...“ (თვითონ გრ. ორბელიანის ხელითაა ეს
სიტყვა მართებულად ჩასწორებული ხელნაწერში).

სამეგერიოდ, არაა სწორი მეორე ვარიანტი პირველი ტაეპისა № 84-ით

„ამა სოფელს დამშენიეს...“

„ეკატერინა ჰავჭავაძი-სას“ (გვ. 7). პირველად: „ცისკარი“, 1857, № 2 (თებერვალი), გვ. 2, სათაურით: „ეკატერინა ჰავ...“ და თარიღით ~~1857~~ წელს (?). მეორედ: აგრეთვე „ცისკარში“, 1860 წ. № 11 (ნოემბერი) 431, უთარიოდ. 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში კი — სათაურით „ჰავ-ჰა...სას“. ყველა ამ გამოცემაში თარიღი მოკლეა და ახალი: „წინანდელი 1829“. თარიღი დადგენილია „ცისკარი“-სა და 1873 წ. გამოც. მიხედვით — „22 ივლისს [1829] წ.“.

ვარიანტული განსხვავება არ არსებობს. შეიმჩნევა მერყეობა მხოლოდ ორთოგრაფიაში, უფრო პუნქტუაციის მხრივ.

ერთ-ერთი ვარიანტი ამ ლექსისა მოთავსებულია გრ. ორბელიანის წერილში ეკატერინესადმი, რიგიდან 1835 წლის თარიღით (იხ. „წერილები“, I, გვ. 34-35). ეს ბარათი იწყება ლექსის სამი ტაეპით, რომელიც მცირედენ ვარიანტულ სხვაობას გვაძლევს:

წინანდლის ვარდო,
სახით ცისკარო,
სულითა მტრედო.
(იხ. იქვე, 34)

ბარათი თავდება იმავე (მთლიანი) ლექსით (ცნობა იქვე, 35).

წ. კ. საზ-ის ხელნაწერში № 3723 ამ ლექსის ვარიანტი უთარილოა და რაიმე სიახლეს არ შეიცავს.

ზომ არაა ეს ლექსი 1835 წელს დაწერილი? (მით უმეტეს, რომ იგი არ მოიპოვება „1832 წლის საქმეში“ დაცულ ავტოგრაფთა შორის).

„მტირალ ნ...ს“ („თუ ტურფანი...“) (გვ. 8). პირველად: „ცისკარი“, 1861, № 8 (აგვისტო), გვ. 327, სათაურით „ნი...დში“ და უთარიოდ. 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში ინიციალით „მტირალი ნ...ს...“ და თარიღით „წინანდელი, 1829“. ლენინგრადისეულ ავტოგრაფს უზის თარიღი „ტბილისი, 1829 წელსა“ და სათაური: „მტირალისადმი. ს...“ (იხ. „საქმის“ ფურც. 5055 /b/)

ტექსტის გამოქვეყნებისას გათვალისწინებულია 1884 წლის გამოცემაც, თუმცა „ცისკარის“ ვარიანტს რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილება არ განუძღვია („ცისკარით“: „5. ეგე ცრემლი, ოჰ, ვით გშვენის“; 1873 წ. და შემდეგი გამოც. „5. ეგე ცრემლი, ახ, ვით გშვენის“; ავტოგრაფში: „ეგე ცრემლნი, ოხ! ვით გშვენის“).

ავტოგრაფული ვარიანტი ლექსის უკანასკნელი ოთხი ტაეპისა:

ოხ!.. ვით გშვენის ეგე ცრემლნი, თუ ოცნებამ მოაღვინა,
ვითა ნაში ზეციური გამოგბრწყინვის თვალთა შინა;
თუ შეესწვიტო (sic) შემანადების, შშვენიერი მათი დენა
ვარდებრავთა ლაწვთაზუნდა, მარგარიტთა გარდმოცვენა.

ქართული
საქმიანობა

თავის

გრა. ორბელიანის

ლექსები

გამოცემა მეტრე უმცაბუილისა

ფანა თბი შური

ტფილისი

უცაბუილისა და ორბელიანის სახლი

1873

515-9

გრა. ორბელიანის ლექსების 1873 წ. გამოცემის გარეკანი.

ული ავტოგრაფის მიხედვით შეეცვლილა ასე: „ზაქათალა, 1830 წელს [ა. ბოგობრიის 7 დღესა“ (იხ. „1832 წლის საქმის“ ფურც. 4057 / B) მაგრამ არაა ჩამოტანილი ავტოგრაფის ასომთავრული ინიციალი „ნ...“, რომელიც ემთხვევა „ცისკარში“ დაბეჭდილი ტექსტის ინიციალს. ამიტომაც ჩვენ ვტოვებთ ავტოგრაფულ ინიციალს „ნ...“ ეს გარემოება ტექსტის შინაარსისადმი დამოკიდებულია (იხ. ზემოთ, გვ. 438-439).

ინიციალი „ნ...დმი“ დაუცავს წ. კ. საზ-ის № 2456-ის ვარიანტსაც (ეს ხელნაწერი გრ. ორბელიანს ხელთ ჰქონია).

ვარიანტული წყაიბხეები უმნიშვნელოა. ცალკეულ რედაქციებს შორის მერყეობაა ორთოგრაფიისა და პუნქტუაციის მხრივ.

განსხვავება სიტყვათა მხრივ: ავტოგრაფი და წ. კ. საზ-ის ხელნაწერი № 2456: „5. მრავალგზის ვფუცავ არ განახო“. გამოცემები: „5. მრავალჯერ ვფუცავ არ განახო“.

ლექსის უკანასკნელ ორ ტაეპს შორის ავტოგრაფში მჭრქალი მეღნიით ჩაწერილია ზედმეტი ტაეპი:

„ეს იცი და მისთვის ჩემი, ტანჯვა სიცილად მიგანნის“.

„[დავით ორბელიანზე]“ (გვ. 11) პირველად: გრ. ორბელიანის „წერილები“ 1 ტომში, გვ. 239. ავტოგრაფი (იხ. საქ. არქივის № 171, ფურც. 104 / b) წარმოადგენს ძალიან მჭრქალი ფანქრით მინაწერს დ. ორბელიანის ბარათზე გრიგოლ ორბელიანისადმი. წერილს აქვს თარიღი — 1829 წლის 2 სექტემბერი. მეოთხე გვერდზე, სწორედ თარიღის ახლოს, მარჯვნივ, გრ. ორბელიანს გვიან მიუწერია ეს ლექსი, რომლის ერთი ტაეპი „ვითარ გისმენდი...“ სხვა მეღნიითაა ჩაწერილი (ნაცულად ფანქრით ნაწერი და შემდეგ ავტორისგანვე მეღნიით გადახაზული ტაეპისა „მახსოვს ვით გლუჯდენ ოხრვა, კენესა გლახ შენსა გულსა“, რომელსაც ჩვენ აქამდე ვტოვებდით, იხ. 1948 წ. გამოც., გვ. 17). ტექსტი ძნელი ამოსაყოფი იყო. 1951 წელს ხელახალი შედარებისა და დაკვირვების შემდეგ შესაძლებელი გახდა მისი საბოლოო დადგენა.

[დავით] უორდანაშვილს]“ (გვ. 1) პირველად: ვერნ. „ქართ. მწერლობა“ 1928, № 6—7, გვ. 261. (ლენინგრადისეული ავტოგრაფის მიხედვით). ლენინგრ. კრებულის ხელნაწერში (იხ. „1832 წ. საქმის რვ. XXI, ფურც. 4048 / a) ლექსს აქვს ინიციალი „დ. უორ...“ და თარიღი: „ტულთ. სეკდემბრის 26 დღესა 1831 წელსა“. ლექსი ძალზე მჭრქალი მეღნიითაა ნაწერი. ჩვენი ტექსტი შედარებულია ორიგინალთან.

„მ...დმი“ („თაყვანისმცემელთ როს გუნდი...“) (გვ. 13). პირველად „ცისკარში“. 1862, № 3 (მარტი) — გვ. 232, უინიციალოდ (**) და უთარილოდ. ვარსკვლავებს ქვეშ არაა დასახელებული სასიძღვრო მოტივი.

1873 წლის გამოცემაში ინიციალით „მ...დმი (მსჭერს გლახ გულის ხმაზედ)“, 1879 და 1884 წ. გამოცემებში კი ინიციალით „მ...დმი“ (განმეორებულია სასიძღვრო მოტივის სახელწოდება). 1928 წლის გამოცემა უბრუნდება 1873 წლის ინიციალს, 1935 და 1948 წ. წ. გამოცემებში — ინიციალი „მ...ს“. ავტოგრაფში (საქ. არ-

ქივის № 171, ფურც. 174 /ა/ სათაურით „გზის გუშაგად მდგომარესა... ხმის...“ და თარიღით: „პულკოვა, 1831 წელს, დეკემბრის (?) 9-სა.“.

გარდა 1935 და 1948 წ.წ. გამოცემებისა ყველგან აღნიშნულია თარიღი „თბილისი, 1837“. უკ. გამოცემებში ლექსს აქვს მთლად არაზუსტად წაკითხული თარიღი „პულკოვა, 1831 წ. დეკ. 9“ (ღვინგრადისეული ავტოგრაფის შესწავლა). ავტოგრაფის თარიღი სწორია: გრ. ორბელიანი 1837 წელს დაბრუნდა პოლონეთიდან, თანაც: 1832 წლის საქმეებში ვერ მოხვდებოდა 1837 წელს დაწერილი ლექსი.

ვარიანტული განსხვავებანი:

1) ავტოგრაფი: „1. თავანისმცემელთ რის გუნდი გარე შემოგრადის ფარვანებრ“.

„ცისკარი“ და გამოც: „1 . . . თავსა გველებსა ფარვანებრ“.

2) „ცისკარი“ და ავტოგრაფი:

„6. არც მოხედვით, არცა სიტყვით არა ღირს მყოფ სანუგეშოდ“.

1873 წ. და შმდ. გამოც:

„6. არცა სიტყვით, არც მოხედვით არა ღირს მყოფ სანუგეშოდ“.

3) „ცისკ.“: „12. დაცივებით ვუშვრ რაყიფთ რომელთგან არაღა შეშიშვის“.

ავტოგრაფი „ 12. ”

1873 და შმდ. გამოც: „12. შორით ვზივარ, შორით გიმშვრ, შემოგზარი და

შეცინის“.

4) ავტოგრაფი: „3. ქებათა მათგან უგულოდ...“

„ცისკარი“ და სხვა გამოც: „3. მათ უგულოთა ქებათა...“

ღანარჩენი განსხვავებები ცალკე ასოებსა და ორთოგრაფიას შეეხება.

1926 წელს ეს ლექსი საქ. არქივის № 171-ის მიხედვით შეცდომით დაბეჭდა მ. ზანდუყელმა, როგორც „გრ. ორბელიანის გამოუქვეყნებელი ლექსი“ („მნათობი“, 1926, № 7, გვ. 51).

„იარაღის“ (გვ. 14). პირველად: „ცისკარი“, 1858, № 10 (ოქტომბერი), გვ. 63—66, სათაურით „იარაღისა-ღმი“ და თარიღით „1834 წელსა.— ქ. ნოვლოროდს“. შენიშვნები არა აქვს. მეორედ: „ნონგური“, 1864, გვ. 124—127; მესამედ: „ცისკარი“, 1870, № 1 (თებერვალი), გვ. 33—37, სათაურით „იარაღისაღმი“, უთარილოდ და შენიშვნების გარეშე 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში — სათაურით „იარაღის“ და თარიღით — „ნოვლოროდი, 1832“; 1928 წ. გამოცემაში — „1834 წელსა ქ. ნოვლოროდს“. 1935 და 1948 წ.წ. გამოცემებში — „1832 წელსა, ქ. ნოვლოროდს“. ავტოგრაფში — სათაურით „იარაღისაღმი“ და თარიღით „მარტის 8-სა 1831 [უ. ი. 1832] წელს ნასლედნიეის პრინც პრუსკის შტაბი“ (იხ. „1832 წ. საქმის“ ფურც. 4048 /ხ/ და შმდ.).

ავტორის შენიშვნები პირველად 1873 წლის გამოცემაში გვხვდება.

1858 წ. „ცისკარში“ ლექსი მ მარცვლიან ტაეპებადაა დაბეჭდილი (მოყოლებული ტაეპიდან „ჩვირნის მწვადი...“ ვიდრე ბოლომდე). გამოტოვებულია შემდეგი ტაეპები:

30. გრ. ორბელიანი

1. ოთხი ტაეპი, რომელიც იწყება სიტყვებით „ვისმენდე, თუ ვით...“ (ჩვენი გამოცემით 27 — 30).

2. პატრიოტული სტრიქონები — მოყოლებული ტაეპიდან „წარსულთა დროთა...“ ვიდრე ტაეპამდე „უსულოდ ვეშას მიწად დასცემდეს?“ (ჩვენი გამოცემით 59 — 67). მათ ნაცვლად „ცისკარის“ ტექსტში წერტილებია.

ერისნულნი
გზობით

ვარიანტული განსხვავებანი:

1) „ცისკარი“ 1858 წ.: „41. ვისმენდე, თუ ვით...“

„ცისკარი“ 1870 წ.: „41. ვისმენდე...“ (ასევეა დანარჩენს გამოც-ში და ავტოგრაფში).

2) „ცისკარი“ 1858 წ.: „50... და ხრმალთ სრიალი“.

დანარჩენი ვარიანტები: „50... და ხმალთ კრიალი“.

ავტოგრაფი: „50. და ხრმალთ კრიალი“.

3) ავტოგრაფი: „უზანგთა ცემა, ცხენითგან ხტომა, კვალად შეხტომა და ხრმალთ კრიალი“.

„ცისკარი“ 1858 და 1870: „უზანგთა ცემა, ცხენითგან ხტომა კვალად შეხტომა და ხმალთ კრიალი“.

(ასევეა 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოც-ში).

1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოც.: „ცხენით ქვე ხტომა, კვალად შეხტომა, უზანგთა ცემა...“

4) ავტოგრაფი: „ზოგი ჭირითით, თასსა სიმაღლით, ნიშნად მჯდომსა, ძირს გადმოაგდებს“

(ხუთმარცვლიანი ტაეპები ავტოგრაფში 20 მარცვლიანებადაა ნაწერი).

„ცისკარი“, 1858 წ.: „54 — 56. ზოგი თოფითა, მარჯვედ სროლითა ქვათგან გადაგდებს თასს ნიშნად დგმულსა“.

„ცისკარი“, 1870 წ.: „54 — 56. ჭირითი ზოგის

ზუზუნით მოქპრის

და მოხვდა ქვაზე თასს ქვაზედ დგმულსა“.

1873 და დანარჩ. გამოც.: „54 — 56. ჭირითი ზოგის

ზუზუნით მოქპრის

და მოხვდა ქვაზე თასს ნიშნად დგმულსა“.

5) ავტოგრაფი, „ცისკარი“ 1858 წ. და 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემები: „49. ცხენთა თქრიალი“

1928, 1935, 1948 წ.წ. გამოც.: „ცხენთა გრიალი“.

6) „ცისკარი“ და დანარჩ. გამოცემები:

„გარეთ მკლავს ყინვა და შინ უგარი“.

ავტოგრაფი: „ხან მკლავს სიცივე და ხან უგარი“.

7) ავტოგრაფი, „ცისკარი“ და 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოც.

ჭაბუკ-მხედარნი ყაბახსა ვრცელსა

ვითა საომრად მომზადებულნი

ვით ალვა რგულნი ცხენზედ უძრავად.

1928, 1935 და 1948 წ. წ. გამოც.

კაბუჯ-შედარნი ყაბახსა ვრცელსა
ტურფად დარაბტულ და დაჯაზმულნი
ვით აღვა რგულნი, ცხენზედ უძრავად

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ფრაზა „დარაბტულ და დაჯაზმულნი“ გვხვდება „იარაღისაღმშ“ის სულ პირვე-
ლი დედნის (შავის) ფრაგმენტში, რომელიც ფანქრით არის მიწერილი საქ. არქი-
ვის № 171-ის მე-164 ფურცლის მეორე გვერდზე. იქვეა ასეთი ტავებიც (ზოგი
მეღნითაა ნაწერი):

„შე სიცივე მკლავს შენ მანდ უღარი“

„ნუ ოხრავ ჩემო იარაღი შ—დ ბნელის ღამისა ცისკარი ნათლად... (?)“

„ეს არს მხოლოდ ნატერა ამას...“ და სხვ.

8). ავტოგრაფი და 1873, 1879 და 1884 წ. წ. გამოც.

„დავნატრი ღროთა როს აქენდათ ტრფობა...“

შემდეგი გამოცემები:

„დავნატრი ღღეთა, როს აქენდათ ტრფობა...“

დანარჩენი განსხვავებანი შეეხება ცალკე ასოებსა, ორთოგრაფიასა და პუნქ-
ტუაციას.

„გაჯაფხული“ („ყოველთა სულთა...“) (გვ. 18). პირველად დაბეჭდა მ. ზან-
დუკელმა ფ. „მნათობში“, 1926 წ. № 7-ში (გვ. 51—53); ამოღებულია საქ. არქი-
ვის 171-დან (იხ. ფურც. 178 a და b). ლექსს აქვს თარიღი, რომელიც ზუსტად ასე
იკითხება.

„მარტის 28 დღეს 1832 წელი

ნასღედნიცის პრინციის პრუსიის შტაბი“.

ჩვენი ტექსტი ხელახლა შედარებულია ორიგინალთან.

„გამოსალმება. ს—ს“. („ვითა ცის ნამი...“) (გვ. 20). პირველად: „ცისკარი“,
1852, № 2 (თებერვალი), გვ. 8. სათაურით „გამოსალმება. გზის გუშაგად მდგო-
მთარეს ხმაზედ“, უთარილოდ და უინიციალოდ; მეორედ — აგრეთვე „ცისკარი“,
1861, № 5 (მაისი), გვ. 31—32, უთარილოდ და უინიციალოდ.

თარიღი „თბილისი, 1831“ და ინიციალი („ს—ს“) სათაურის ქვეშ პირველად
ჩნდება 1873 წლის გამოცემაში (გვ. 9). იგივე მეორდება 1879, 1884 და 1928 წ. წ.
გამოცემებში. 1935 წლის გამოცემაში ლექსს აქვს თარიღი (ავტოგრაფიდან) „პე-
ტრბურგი, ივლისის 15, 1832 წელსა“ (მდრ. 1948 წ. გამოც.).

ვარიანტები:

1) 1859 წ. „ცისკარი“: „5. ვერცა ცრემლთ ვაფრქვევ, ვერ ვუზნობ თვისსა
სიუვარულს, თვის ტანჯვას“.

1861 წ. „ცისკარი“ „5. ვერცა ცრემლს ვაფრქვევ, ვერც ვუზნობ ჩემსა
სიუვარულს, ჩემს ტანჯვას“.

1873, 1879 და 1884 წ. წ. გამოც. იმეორებენ 1852 წ. ვარიანტს მცირეოდენი
განსხვავებით („ვერც ცრემლსა...“)

ავტოგრაფი (1832 წ.): „5. ცრემლთაც ვერ ვაფრქვევ, ვერც ვუბნობ თავსა სიყვარულს, თვის ტანჯვათ“.

2) 1852 წ. „ცისკ.“: „რ... ვერ აღმოვსთქვამ...“

1861 წ. „ცისკ.“: „რ... ვერ გამოვსთქვამ...“

გამოცემები: „10 (იმეორებენ 1852 წ. ვარიანტს).“

ავტოგრა.: „10... რომ არა მოჰვსთქვამ...“

3) 1852 წ.: „10. და მით უფრო მწვაეს ჰე გულო“.

1861 წ.: „10 ...შიგნით მაოხრებს გლახ გულო“.

გამოც. „10. (იმეორებს 1852 წ. ვარიანტს)“.

ავტოგრა. „10 ...შიგნით გაოხრებს ჰე გულო“.

4) 1852 წ. რითმები „გარდმოქანდების // დაუძღურდების“ (11—12),

1861 წ. „ (გარდმოქანებულს // დაუძღურებულს)“.

გამოც.: „ (იმეორებს 1852 წ. ვარიანტს).“

5) 1852 წ.: 13 და 14 ტაეპები არის („ესრეთი გული...“ და „თვისსა სიყვარულს...“).

1861 წ.: (არაა:)

გამოც. და ავტოგრა.: (არის).

6) 1852 წ.: „4... ან ჩემად სანუგეშებლად“. 1861 წ. გამოც.: „ანუ ჩემ სანუგეშებლად“. ავტოგრა.: „ან ჩემდა სანუგეშებლად“.

7) 1861 წ.: „16. და დრო მას ველარ შეჰმუსრავს“. გამოც.: „16. დრო იმას ველარ შეჰმუსრავს“.

ლექსის სრული ავტოგრაფული ტექსტი დაუკლია საქ. არქივის № 171-ში (ფურც. 179 /ა), ოღონდ ლექსის პირველი ორი ტაეპი აქ აღვიღმეცვლილი სახით იკითხება (იწყება ტაეპით „მარგარიტო ცრემლთა...“, რომელსაც მისდევს 1873 წ. და სხვა გამოცემათა პირველი ტაეპი „ვითა ცის ნამი...“). ავტოგრაფი უსათაუროა. ინიციალი („ს—ს“) არა აქვს. თარიღი ზუსტად ასე იკითხება: „პეტერბული, ივლისის 15-სა 1832 წელს“. ვარიანტული სხვაობანი უკვე აღვნიშნეთ.

ლენინგრადისეულ კრებულში (იხ. „1832 წ. საქმის“ ფურც. 4050 /ბ) მოიპოვება აგრეთვე შემდეგი ავტოგრაფული შავი „გამოსალმების“ 13 ტაეპისა. აი ისიც:

ტრფობა უძღურთ გულთ წყაროს ჰგავს მათათავან გარდმოქანებულს,

რაოდენ ველზე შორსა ვალს, ეგოდენ დაუძღურებულს!

ესრეთი გული ან ცრემლი თან განშორებით განჰქრების

თვისსა სიყვარულს, თვისთ ტანჯვათ, და მერმე ნებითა ღბინობს.

იგი არს საშიშ შემჰმელი ცეცხლი უზილაჲ, უალო

არ აჩენს ვარეთ ნიშანსა, შიგნით გაოხრებს ჰე გულო!

მე არ ესტირ, არც ვუბნობ არც თვის სიყვარულს არც ტანჯვათ.

და მით უფრო ვარ უბედურ რომ არა მოვთქვამ მსგავსად სხვათ.

გეტრფი ვიდრემდის ვუშზერ მე მზის სხივთა, შექსა მთოვარის

ვიდრემდის ოხრვა ვინდ ერთი მშშთომია ნიშნად სიცოცხლის.

ჩემსა ტრფობაზე არა აქვს დრო და სიშორეს უფლება

გული კლდოვანი რა ერთხელ მიიღებს ეშუის ბეჭედსა
 დრო მასა ვეღარ შემესრავს, თუ არ შემესრავს თვით კლდესა

კანონიზებულ ტექსტთან შედარებით ტაეპთა რიგი შეცვლილია და მისი მიმდევრობის აღსადგენად ავტორს ტაეპები დაუნომრავს. ნუმიტო: 1935 წლის იცავს ცნობილ წესრიგს.

დამატებით აღნიშნავთ, რომ „გამოსაღმების“ ის ტექსტი, რომელიც № 171-შია დაცული, 1926 წელს მ. ზანდუკელმა შეცვლილით დაბეჭდა, როგორც მანამდე უცნობი ლექსი პოეტისა („მნათობი“, 1926, № 7, გვ. 53-54).

„ღამე“ („მთვარე, აშიყთა მოწამე...“) (გვ. 22). პირველად: „ცისკარი“, 1852, № 2 (თებერვალი), გვ. 6, უთარილოდ. ლექსის ბოლო სტროფს შეცვლილით მიყვრებული აქვს ეფრნალის წინა გვერდზე დაბეჭდილ ლექსის (ორბელიანისავე „ნ-ს“) ორი ტაეპი („საამო სახილველად...“). ამიტომ ხელმოწერა „თ. გ. ორბელიანოვ“ აერთებს პოეტის ორ ლექსს — „ღამე“ და „ნ“. ავტოგრაფი მოთავსებულია საქ. არქივის № 171-ში (იხ. ფურც. 179/ა და 180/ა), სათაურით „ღამე“ და თარიღით: „პეტერბული 23 სექტემბერი 1832 წელს“. გამოცემაში თარიღი ერთია „ნოვგოროდი, 1832“ (1928 წლის გამოცემაში კორექტურული შეცვლილი სწერია „1823“).

არსებითი ვარიანტული განსხვავებანი:

- 1) ავტოგრაფი: „ბუღბუღი ბუჩქში ფარულად“.
 გამოცემაში: „...ბუჩქში დაფარული“.
- 2) „ცისკარი“ 1852 წ.: „1. მთვარე აშიყთა მოწამე“. ავტოგრაფი და გამოცემაში:
 „1. მთვარე აშიყთ მოწამე“.
- 3) ავტოგრაფი: „9. რათა შეირყა ვარდთ ბუჩქი?“
 „ცისკარი“: „რათა შეირყა ვარდთ ბუჩქი?“
 გამოცემაში: „რათა შეირყა ვარდთ ბუჩქი?“
- 4) ავტოგრაფი: „15. არღა გვესმოდა გულთ ძგერა...“
 „ცისკარი“: „გულთ ძგერა აღარ გვესმოდ...“
 გამოცემაში: „ვეღარა ვგვრძნობდით გულ-ძგერას...“
- 5) ავტოგრაფი და „ცისკარი“: „რათ აღმოჩნდა და განქტა?...“
 1873 და 1879 წ.წ. გამ.: „ეს რა გამოქტადა? და განქტა...“
 1884 წ. გამოცემაში: „ეს რამ იღლეა და განქტა?...“
 1928, 1935 და 1948 წ.წ.: „რათ აღმოჩნდა და განქტა...“

6) ლექსის ზოგიერთ დაბეჭდილ ტექსტში („ცისკარი“-ს ტექსტის ჩათვლით) გამოტოვებულია მთელი სტროფი (ჩვენი გამოცემაში შევქვეს ხანა: „მთვარე აშიყთ მოწამე...“), რომელიც მხოლოდ ნაწილობრივი განმეორებაა ლექსის პირველი სტროფისა. ამ გარემოებამ თუ შეიყვანა შეცვლილში 1928 წლის გამოცემის რედაქტორი და მისი გავლენით 1935 წლის გამოცემის რედაქტორიც. შეითხველ შენიშნავს, რომ ეს ხანა (მე-6 სტროფი) ორგანული ნაწილია ლექსისა და მოიპოვება ავტოგრაფულ ხელნაწერშიც (საქ. არქივის № 171, ფურც. 180/ა), აერთ-

ვე 1873 წლის გამოცემაში. შესაძარებლად მოეიტანო I სტროფს და რედაქტორების მიერ გამოტოვებულ ხანას (ავტოგრაფისა, 1873 წლისა და ჩვენს გამოცემის მიხედვით — მეექვსე სტროფს):

ეროვნული გეგმიურობა

1. მთავარე, აშოკო მოწამე, სიამით ნათელს მოჰფენდა, ნიავე სურნელთ ყვავილთგან ჰკრეფდა და ჰქოლით მოჰპერდა; ბულბულიც ბუნქში დაფარვით ვარდსა გალობით შესტროფდა, და მის გულს ცეცხლი ტრფობისა უმეტეს აღევზნებოდა.
6. მთავარე, აშოკო მოწამე, სიამოვნებით და გეგმხერდა, ნიავე სურნელთ ყვავილთგან ჰკრებდა და ჰქოლით მოგვებდა; ბულბულიც ბუნქში დაფარვით ვარდსა გალობით შესტროფდა, და მით გულს ცეცხლი ტრფობისა უმეტეს აღევზნებოდა.

პირველ სტროფში „მთავარე, აშოკო მოწამე“ საერთოდ ჰფენს თავის ნათელს, ხოლო სატროფის ბილვის შემდეგ იგივე მთავარე მე-9 სტროფში ორივეს—პოეტს და მის სატროფს—დაჰმზერს („დაგვზერდა...“). იგივეა თქმული ნიავეზედაც („მოგვებდა...“) და ა. შ.

1928 და 1935 წ.წ. გამოცემათა რედაქტორებს ამ ნუანსისათვის ყურადღება არ მიუქცევიათ. ჩვენ აღვადგინეთ ავტოგრაფისა და 1873 და 1884 წ.წ. გამოცემათა შედგენილობა. დანარჩენი განსხვავებანი უმთავრესად ასოებს შეეხება. გამოსაყოფია მხოლოდ ორი დეტალი: 1) ავტოგრაფი და „ცისკარი“: „23. გულისა სურვილთ...“ გამოცემები: „გულის სურვილით...“ 2) ავტოგრაფი: „შაგრაჰ, ახი ქაშნი სიამისა...“ „ცისკარი“ და გამოცემები: „შაგრაჰ, ახ, ქაშნი მის ტყბილი...“

საერთოდ უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ავტოგრაფსა და 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებს: პოეტს დაუხვეწია ლექსის სტილი და ცალკეული გამოთქმანი.

ტექსტი შედარებულია ორიგინალთან და გათვალისწინებულია ავტორისეული შესწორებანი.

„მირზაჯანას ეპიტაფია“ (გვ. 24). „ცისკარი“, 1862, № 12 (დეკემბერი) გვ. 287. უთაროლოდ და სათაურით „ეპიტაფია მირზაჯანასი“.

1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში დაიბეჭდა სათაურით „მირზაჯანას ეპიტაფია“ და თარიღით „პეტერბურგი, 1832“. 1935 და 1948 წ.წ. გამოცემებში—თარიღით: „პეტერბურგი, 1832 წ., 12 სექტემბერი“. ავტოგრაფში (იხ. საქ. არქივის № 171, ფურც. 182/ა—„მირზაჯანას ეპიტაფია“). თარიღი ზუსტად ასე იკითხება: „2-სა ოქტომბერს 1831 სანკეტერბულს“.

ვარიანტული წაკითხვები:

- 1). „ცისკარი“, 1862 წ. და 1928, 1935 და 1948 წ. გამოც:
„4. რომ შავ ბედის წინ ჩემებრ მთვრალი უშიშრად დაჰმღერა.“
ავტოგრაფი: „რომ ვით მე მთვრალი შავ ბედის წინ უშიშრად დაჰმღერა“
1873, 1879 და 1884 წ. გამოცემები:
„4. რომ შავ ბედის წინ შეუპოვრად ხმაშალიც დაჰმღერა.“

- 2) ავტოგრაფი და „ცისკარი“ 1862 წ.: „ნ. განდ ცა მოვლო...
ყველა გამოცემა: „ნ... გინდ ცა განვლო...“
განსხვავებდა სასვენ ნიშნებსა და ორთოგრაფიაშიაც.
- 3) ავტოგრაფი „4. რომ ვზა ცხოვრების ღვინით განვლო, **ქართული მწერალი**
დანარჩ. გამოც.: „4. რომ ვზა ცხოვრების განვლო ღვინით **ქართული მწერალი**“

ჩვენი ტექსტი ხელახლა შედარებულია ავტოგრაფთან და გათვალისწინებულია უკანასკნელი რედაქციის (1884 წ.) გასწორებანი.

„ს“ („მერცხალნი — თვალნი შენნი...“) (გვ. 25). პირველად: „ქართული მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 261. ავტოგრაფში (იხ. „1832 წ. საქმის“ ფურც. 4058 / ა) ასომთავრული ინიციალით „ს“ და თარიღით „პეტერბურღს 18 ოკტომბერს, 1832 წელსა“. ლექსს შტრქალი ფანქრით გვერდზე მიწერილი აქვს ვარიანტები:

თვალნი — მერცხალნი შენნი
შენნი ვარდნი ბაგენი.

„ე—ზა“ („ვინცა გაგიცნობს...“) (გვ. 26). პირველად: „ქართ. მწერ.“, 1928, № 6-7, გვ. 264. ხელნაწერში ლექსის ასომთავრული ინიციალია „ე—ზა“ და აქვს თარიღი: „პეტერბურღს 24-სა ოკტომბერს[ა] 1832 წელსა“. 1935 წ. გამოცემაში თარიღი ცუდად არის ამოკითხული („პეტერბურღს, 24 დეკემბერს 1832 წელსა“).

„აღბომში“ („როს გარდაშლიდე...“) (გვ. 27). პირველად ეურნ. „მნათობი“, 1926, № 7, გვ. 54, ავტოგრაფის მიხედვით (საქ. არქივის № 17, ფურც. 182 / ა) ლექსს თარიღი არა აქვს, მაგრამ ხელნაწერში იგი იმავე მელნითაა ნაწერი (და იმავე გვერდზე), რომლითაც ჩაწერილია წინა ლექსი „მირზაჯანა“, ამიტომ ლექსის ეს ვარიანტი უძველად ვაუთენის 1832 წელს. მაგრამ პოეტის „დღიურის“ მიხედვით გრ. ორბელიანს პირველად იგი 1831 წ. 24 სექტემბერს დაუწერია. ამიტომ წინამდებარე გამოცემაში ლექსს ორმაგი თარიღი უზის. ჩვენი ტექსტი შედარებულია ავტოგრაფთან.

„* * *“ („მისი სახელი კიცივითა...“) (გვ. 28). პირველად: ე. „ქართ. მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 259. ავტოგრაფში ეს ლექსი სხვა ლექსებთან ერთადაა ჩაწერილი (იხ. „1832 წ. საქმის“ ფურც. 4053 / ბ) უთარილოდ და უსათაუროდ. „საქმეშივე“ დაცულია ფანქრით ნაწერი ავტოგრაფული შავი ამავე ლექსისა (იხ. ფურც. 4054 / ა) ტექსტი შედარებულია ორიგინალთან.

„* * *“ („აე, ივერიივ...“) (გვ. 29). პირველად: „ქ. მწერლ.“ 1928, № 6-8, გვ. 260; ტექსტი შედარებულია ორიგინალთან („1832 წ. საქმის“ ფურც. 4050 / ა).

„* * *“ („დღესა ამას სიყვარულმან...“) (გვ. 30). პირველად: ე. „ქართ. მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 264, უსათაუროდ და უთარილოდ. მელნით ნაწერ ავტოგრაფში ლექსის მეოთხე ტაეპის ბოლოს ინიციალი „ნ“ ფანქრითაა გახსნილი („ნინა“); ლექსი მიძღვნილია ნინო ჭავჭავაძე-გრიბოედოვისადმი.

ტექსტი შედარებულია ორიგინალთან („1832 წ. საქმის“ ფურც. 4050 / ა).

ვარიანტი — „7. რათა შენ მიერ კოდლიძან ოდეს იწყოს ცრემლთა ღება“ — მიწერილია იქვე.

„ფრაგმენტები. წერილი ლექსები“ (გვ. 31) და „სატრფიალო ლექსები“ (გვ. 82), ამ რკალიდან პირველი ოთხი დათარიღებული ორტაეზიანი რითმით (მეორე „წერილი ლექსები“) პირველად დაიბეჭდა პ. უმიკაშვილის გამოცემაში (გვ. 3) და შემდეგ — ყველა დანარჩენ გამოცემაში. უმიკაშვილის გამოცემაში ოთხივეს საერთო თარიღი აქვს: „1827 — 1832“. 1935 და 1948 წწ. გამოცემებში თვითვე ორტაეზიანს თავისი თარიღი აქვს, ზოგს — ლენინგრადისეული ავტოგრაფების მიხედვით.

„სატრფიალო ლექსები“ — (ა. ოთხტაეზიანი კუბუტები. ბ. რითმიანი ორეულნი და გ. ნაწყვეტები — რითმიანი და ურითმო) — პირველად დაიბეჭდა ე. „ქართულ მწერლობაში“ (1928 წ. № 6-7, გვ. 262-263) ლენინგრ. ავტოგრაფების მიხედვით. ისინი წერილადა ნაწერი ერთი ფურცლის ორ გვერდზე („1832 წ. საქმე“ რე. XXI, ფ. 4050 ა და ბ) მისი აღწერილობა მოგვცა პ. ინგოროყვამ: „ხელნაწერი... ცალკე ფურცელ ქაღალდს წარმოადგენს, ფართო ზომისა, რომელიც რამდენჯერმე გადაეცილია. ხელნაწერი ყოველის მხრით, ყველა მისი კუთხეები დაფარულია წერილი ნაწერით. ეს ხელნაწერი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან აქ შენახულა, შავების სახით, მთელი რიგი ვრიგოლ ორბელიანის უცნობი ლექსებისა (— მათ შორის სამი ლექსი, შეთქმულობასთან დაკავშირებული). სულ აქ მოთავსებულია შემდეგი ახალი, დღემდე უცნობი ლექსები: 1. „ჰე, ივერიაჲ, ვიდრე იყო ქედმოდრეკილი“. 2. „ცხოვარი ემსგავსეთ, რომელსაცა მწყემსი არ უვის“. 3. „გულნი ივერთა აქვს მსხვერპლად შხადა“. 4. „შენცა მიმუხთლე გონებათ“. 5. „რა უნდა აქუნდეს“. 6. „დღესა ამას სიყვარულმან“. 7. „სიყვარული არს თავდავიწყება“. 8. „გრწამდეთ, ვის გული“. 9. „ისმინე ჩემი, ჰე სიყვარულო“. 10. „ნეტავცა კვლავ შენი ხილვა შეღირსოს“. 11. „სულისა ჩემის საღვარად“. 12. „ოდეს ობრებით მაგონდების“. 13. „წყალში წრე განიერდების“. 14. რუსთველზე (ფრაგმენტები). 15. სხვადასხვა ლექსების ესკიზები და ნაწყვეტები.

გარდა ვრიგოლ ორბელიანის ამ ახალი ლექსებისა, ამავე ხელნაწერში მიწერილია პირვანდელი ესკიზები (რამდენიმე პატარა ნაწყვეტი) შემდეგი ცნობილი ლექსების: „სადღევგრძელო“, „გამოსალმება“, „ღამე“, „ნ...ს“ („ჰე, საყვარელო“) და „სოფლელნი და მდინარე“ (იხ. „ქართული მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 239—240. შენიშვნაში იქვე: „ამას გარდა ხელნაწერში ჩანიშნულია პირვანდელი ვარიანტები უცნობი ლექსებისა „ს...სა“ და „ზღვის კიდეს დგომით...“).

1951 წ. გამოცემის ძირითად ტექსტში შევიდა ყველა ეს ფრაგმენტული ლექსები, რამდენიმე ახლის დამატებით და შემდეგი თანმიმდევრობით:

„რამ მგამა თუ ქვეყანაზე“... (უმიკაშვილის გამოც. მიხედვით).

„როს ბუღბული...“ (ავტოგრაფის მიხედვით, „საქმის“ ფურც. 4048/a

„სიყვარულსა ჭერარს...“

(ფ. 4048/a ნდრ. წ.-გ.

სახ-ის № 3723: „ექსპროზიტი ნინა ჰევაქაძის ასულს“).

„საამოა სახილველად...“

(ფ. 4058/a).

„ზღვის კიდის დგომით...“

(ფ. 4048/a).

„სიყვარული არს თავდავიწყება...“
„გრწამდეთ, ვის გული...“
„ესმინე ჩემი, ჰე სიყვარულო...“
„ნეტარ კვლავცა...“
„მარა არ იწვის თუ გული...“

(ფ. 4050 ა)
(ფ. 4050 ა)
(ფ. 4050 ა)
(ფ. 4050 ა)
(ფ. 4050 ა)
საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

1935 წლის გამოცემაში ეს ოთხტაგებიანი ლექსი („მარა არ იწვის...“) 8 მარცვლიან ლექსადაა დაბეჭდილი და მას მიეკრებულები აქვს კიდევ სამი რვამარცვლიანი კვლევები („მიყვირს ესდენ სიყვარულსა...“ და ქვევით, იხ. გვ. 33, რომელნიც ხელნაწერში (4050/8) დამოუკიდებელ 16-მარცვლიან ტაგებებს შეადგენენ (რედაქტორს გადახაზული ვარიანტებიც კი ლექსის ძირითად ტაგებებად მიუჩნევიან). აი ტექსტები:

მიყვირს ესდენ სიყვარულსა, ვითა იპურობს გული ერთი.

რა ვჰყო ვინცა იწვის ეშვით, აქვს ნუგეშად მოთქმა ოდენ.

რა განვშორდე მხოლოდ ცრემლნი გეკმნას ნუგეშად გულისა.

მიყვება ფანქრით გადახაზული ტაგები:

[ტანჯვა არს მზრდელი ტრფობისა, დამხვრველ ეშვის ცაცხლისა]
ტანჯვა არს ვალი და მსხვერპლი უზომო სიყვარულსა.

გადახაზულია ფანქრით:

[რალად შევშინდე ტანჯვა ვჰსცან, ვით სიყვარულის მზრდელისა]

იგი არს ჩემი სამოთხე სადა არს სატრფო გულისა.

1935 წლის გამოცემაში ტაგები აქამდეა ამოწერილი და გაერთიანებული ხელნაწერში ამის შემდეგ გადახაზულია წითელი მელნით:

[ტანჯვა არ მზრდელი ტრფობისა, რალად ვიშიშო ცრემლისა].

[ბაგენი ვარდთ ქარვად კმნილნი ღიმითა მოაჩენდნენ სიამეს.]

მარგარიტო ცრემლი ცრემლთ ჰსდევდა ნიშნად კმუნვისა მის ლაწუთზე,
ვითა ცის ნაში ღილითა ჰპრწყინვალებს ახლად შილს ვარდზე.

-(ტაგები „გამოსალმებიდან“)

ამის შემდეგ მიდის — „ოდეს ოხრვით მაგონდების...“

როგორც ვხედავთ — ზემოთ მოტანილი ტაგები ერთს მთლიან ლექსს არ წარმოადგენენ. 1935 წ. გამოც. რედაქტორმა კი ისინი გააერთიანა და მიაკერა წინაუბლებტ: „მარა არ იწვის...“

„* * *“ („ოდეს ოხრვით მაგონდების...“) (ავტოგრაფის მიხედვით, ფ. 4050/ბ). პირველად: „ქართ. მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 262.

„* * *“ („შენცა მიმუხთლე გონებაო...“) (ავტოგრაფის მიხედვით, ფ. 4050/ა).
 პირველად: „ქართული მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 264. (მესამე ტაგის რითმას — „ეოცნების“ — ზედ წარწერილი აქვს ვარიანტი — „ებლანდების“).

„წყალში წრე განიერდების“... (ავტოგრაფის მიხედვით, ფ. 4050/ბ)

- „რა უნდა აქვდეს...“ (ფ. 4050 /ა).
- „ღრო და სიშორე ვერ გაპყრის...“ (ფ. 4050 /ა).
- „შენგან კოდრილი მწარედ...“ (ფ. 4050 /ბ).
- „აწ სად ხართ გმირნო...“ (ფ. 4050 /ბ).
- „ესრეთთა ბნელთა...“ (ფ. 4050 /ბ).
- „მარამა ბედი...“ (ფ. 4050 /ბ).
- „მის სახე, მის ხმა...“ (ფ. 4050 /ბ).
- „რა ვჰყო ვინცა იწვის...“ (ფ. 4050 /ბ).
- „მე იგი მზე მძულს...“ (ფ. 4050 /ა).

„აბა ცის კარიც...“ (ფ. 4050/ბ); პირველად 1951 წ. გამოც. (ფ. 4050 /ბ).

„სიტკბოება არს...“ (ფ. 4050/ბ); პირველად 1951 წ. გამოც.

„სიციოცლე შევინს...“ (ფ. 4050 /ბ „ „).

„არა უძღურს ჰყოფს...“ (ფ. 4050 /ა „ „).

„სატრფოს ერთი შემოხედვა...“ (ფ. 4050/ა); პირველად 1951 წ. გამოც.

„აბა ყარიბი...“ (ფ. 4050 /ა).

„ვითა ღამეში...“ (ფ. 4050 /ა).

„შენ ჰე, დღეო...“ (ფ. 4050 /ბ).

1935 წლის გამოცემაში ნაწყვეტებს შორის შეტანილია ორი ტაეპი „სულისა ჩემის სადგურად არს თვალნი შენი ცეცხლებრნი...“ რომელიც ნაწილია კუბლეტისა „მარა არ იწვის თუ გული...“ რედაქტორი ვერ ამჩნევს, რომ ერთსა და იმავე ტაეპებს ორჯერ ბეჭდავენ. ეს შეცდომა გავიშორეთ ჩვენც 1948 წელს. (მღრ. 1948 წ. გამოც. გვ. გვ. 19 და 34).

1951 წლამდე არც ერთ გამოცემაში არ შესულა „1832 წლის საქმის“ XXI რვეულში შეტანილი ზოგი წერილი ფრაგმენტი და შავი ვარიანტები უკვე ცნობილი ლექსებისა. აი ისინი (მოგვეყავს ზოგიერთი):

1

ზღვის კიდეს დგომით მარგარიტი ვით იპოვება,
 ტრფობისგან წულულნი მხოლოდ ოხრვით ვის ექარება,
 ვის გტანჯავთ სურვა შევედ მეღვრად ზღვას მწუხარების,

რომ მიხედვით საგანს და გელირსოთ წყლულთა კურნება
(ფ. 4050/ა; შავია კუბლეტისა „ზღვის კიდეს დგომით...“ ავტორს თეოდორე
გადაუხაზავს).

**ეროვნული
ბიბლიოთეკა**

2

ნამდვილი ტრფობა გინა რა სიტყვათ ეძებდეს, ვერ ჰპოვებს,
რომე გამოსთქვას თვის გრძნობა, არს მუნჯად მარა მჭერმეთქვობს.

დრო და სიმორე ვერ განჰყრის ორთა გულთა ერთად შეტკობილს,
ურთიერთთვის რომელნიც მობილ იქმნების ამ სოფელს.

(ფ. 4050/ბ; აშიაზება მიწერილი; შავია ტაეპებისა ლექსიდან „გამოსალმება“).
ჩანაწერები, რომელნიც ჩვენი გამოცემის ძირითად ტექსტში ვერ მოხვდნენ:

1

არა ჩვენთა დღეთ სიმრავლე
სიტკბოება არს სიციოტლუ (ფ. 4050 / ბ)

2

უნებლიეთ ვინც გნახავს (!) შენ თმას
და ვერ ისუნის გულს ლახვარი... (?). (ფ. 4050 / ბ).

3

ტრფობისა ძალმან აღხოცა სრულიად ძალა გონების (ფ. 4050 / ბ).

4

უფრო ძნელია რომ ცოცხალს მომხვდეს ვირისა წიხლები.
ვირის წიხლები ცოცხალს მხვდეს — სიკვდილზედ უფრო ძნელია.
(ფ. 4050 / ბ).

რომ ვირი წიხლებს მიმზადებს (ფ. 4050 / ბ).

5

მარამა გესმისთ ბარამანთა ხმა ბანაკის (ფ. 4050/ბ).

6

დღეს ახალს კშვენის ღხინი ახალი
და ჩვენცა პ-ლი (sic) საესე ფიალით (იქვე).

„რუსთველზე“ (გვ. 37). პირველად: „ქართული მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 264, 265. ავტორადვის მიხედვით. ორიგინალს სათაურები არ აქვს წარმოადგენს ორ უთარილო ფრაგმენტს (იხ. „საქმის“ ფ. 4050/ა). შედარებულია ორიგინალთან.

იმავე „საქმის“ იმავე გვერდზე (4050/ა) ცალკეა დაწერილი ტაეპი: „მის მიერ ჩანგი დაკრული ესმა ექვსს საუჯუნესა“. უპკველია -- იგულისხმება რუსთველი. პირველად დაიბეჭდა 1951 წ. გამოცემაში.

„მუხამბაზი“ („არავისთვის დღეს მე არა მცალიან...“) (გვ. 33) და შემდეგ გამოცემებში დაიბეჭდა თარიღით „აელაბრის ავტორგრაფი არა ჩანს.“

„სავათინავს მიბაძვა“ („უიანურო! მალღად...“) (გვ. 40). პირველად: „ცისკარი“, 1863, № 9 (სექტემბერი), გვ. 71-72, უთარილოდ. ავტორგრაფი არა ჩანს. იბეჭდება 1873 და 1884 წ.წ. გამოცემათა მიხედვით, რომლებშიაც (1879 წ. გამოც. ჩათვლით) დაბეჭდილია თარიღი — „აელაბრის კაზარმაში პერობილი, 1833 წ.“ და პოეტის შენიშვნები სქოლიოში. ვარიანტული წაყითხვები არაა.

„სალომეს ბეჯანა მკერვალის მავიერ“ (გვ. 42). პირველად: „ცისკარი“, 1863, № 10, გვ. 147-148, სათაურით „სალომეს ბეჯანას მავიერ“ და უთარილოდ. 1873 და 1879 წ.წ. გამოცემებში — სათაურით „სალომეს ბეჯანა მკერვალის მავიერ“; 1884 წ. გამოც.ში — იმავე სათაურით. თარიღი ყველგან ერთია: „ვილიო, 1834“. ერთნაირია ავტორის შენიშვნებიც სქოლიოებში. ვარიანტული წაყითხვები არაა. იბეჭდება 1873 და 1884 წ.წ. გამოც. მიხედვით.

„ცისკარში“ თვითუფილ ორ ტაეპს არ მიჰყვება ამჟამად ცნობილი მესამე ტაეპი-რეფერენი — „მზე, შინ შემოდიო“. 1873, 1879 და 1884 წლების გამოცემებში ეს რეფერენი დაბეჭდილია ასე: „მზეში შემოდიო!“. 1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოც.ში „მზე, შინ შემოდიო!“ ეს ქართული ხალხური სასიმღერო მოტივი წმინდა სახით შეგვავსებს გამოცემაში. ავტორგრაფი არა ჩანს.

„ნ...“ („ჰე, საყვარელო, ვის მიერ...“) (გვ. 44). პირველად: „ცისკარი“, 1852, № 2 (თებერვალი), გვ. 5. ინიციალით „N“ და თარიღით „დეკემბრის 13-სა 1835 წელსა“ (ეს თარიღი სანდოა). მეორედ: „ცისკარი“, 1862, № 10 (ოქტომბერი), გვ. 143-144, ინიციალით „ნ...“ და უთარილოდ. 1852 წლის № 2-ში ამ ლექსის ბოლო ორი ტაეპი („ტანჯვა არს...“) მიეკრებოდა ეურნალის მეორე გვერდზე დაბეჭდილ ორბელიანისავე ლექსზე „ღამე“.

მესამედ: პ. უმიკაშვილის გამოცემაში (1873 წ.) და შემდეგ პუბლიკაციებში — ინიციალით „ნ...“ და თარიღით „რიგა, 1835“. 1928, 1935 და 1948 წ.წ. — „ნ...ს“ (1928 წლის გამოცემაში ორტაეპიანი სტროფები ოთხტაეპიან კუპლეტებადაა დაბეჭდილი, რომელსაც არც ერთი გამოცემა არ ამართლებს).

საქ. სალიტ. მუზეუმის ხელნაწერი № 84-ით — „მ...ს“ (ტექსტი ნაბეჭდ რედკციას უახლოვდება).

ვარიანტები:

- 1) „ცისკარი“, 1852 წ. და ხელნაწ. № 84: „1... ძვირფას მიხნს კვალად სი-
ცოცხლე“.
1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოც. „1... ძვირფასად მიღირს კვალად სი-
ცოცხლე“.
1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოც. „1... ძვირფასად მჩანს კვალად სი-
ცოცხლე“.

- 2) „ცისკ.“: „2... წყნარ ღიმილით“. დანარჩ. გამოც.: „წყნარის ღიმილით“, ხელნაწ. № 84: „...წყნარ ღიმილითა“.
- 3) „ცისკარი“ და 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოც.: „6... როს შიდიდაროსი“, 1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოც.: „6... როს შიდიდაროსი“.
- 4) „ცისკარი“ და 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოც.: „9. თეთრ სიშორეცა შემეჭმნა ცეცხლზედ ცეცხლ დამმართო“ 1928, 1935 და 1948 წ.წ.: „9. თეთრ სიშორეცა შემეჭმნა ცეცხლზედან ცეცხლის დამმართო“.
- ავტოგრაფი არა ჩანს.

„ჩემს დას ეფეშისა“ (გვ. 45). პირველად: „ცისკარი“, 1858, № 11 (ნოემბერი), გვ. 121—126, სათაურით „ჩემს დას ეფე...“ და თარიღით „1834 წ.“ პ. უმიკაშვილისა და შემდეგ გამოცემებში — „ჩემს დას ეფეშისა“ და თარიღი „რიგა, 1835“, ეს უკანასკნელი უფრო სწორია: გრ. ორბელიანმა დიდი ხანი დაყო სწორედ რიგაში 1835 წელს („წერილები“, I).

1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში დაბეჭდილი ტექსტი აქა-იქ განსხვავდება დღეს ცნობილ ტექსტისაგან:

1928 და 1935 წ.წ. გამოცემით: „და სწორედ ვიტყვი, მრწამდა იგი ხმად მეგობრისა“

წინა გამოც.: „ვთქვაა, რომ მართლვე მრწამდა იგი ხმად მეგობრისა“.

1928 წ. და 1935 წ. გამოც.: „... იყო ველურ და საშინელი“.

წინა გამოც.: „... იყო ველურ და საზარელი“.

ხელნაწერი № 84 (საქ. სალიტ. მუზეუმისა) 1873 წლის გამოცემას იმეორებს. ავტოგრაფი უცნობია.

„მუხამბაზი“ („სულით ვრთნო...“) (გვ. 49). პირველად: „ცისკარი“, 1863, № 1 (იანვარი), გვ. 54 — 56, უთარილოდ. პ. უმიკაშვილისა და ზ. ჭიჭინაძის გამოცემებში — თარიღით „რიგა“ 1835 წ.“

1928 წლის გამოცემაში მართებულად არის შეტანილი ამ ლექსში მე-5 სტროფად ხანა „სატრფოს ხალი არს ტახტი სიყვარულის“, რომელიც ზ. ჭიჭინაძემ 1884 წლის გამოცემაში შეიტანა დამოუკიდებელ ლექსად (მანამდის „მუხამბაზი“ უამსტროფოდ იბეჭდებოდა) და სათაურით „ხალი“ (იხ. 1884 წ. გამოც. გვ. 83, სარჩევში — „სატრფოს ხალი“). ჩვენს გამოცემაში აღნიშნული სტროფი გასწორებულია 1884 წ. გამოც. მიხედვით.

ავტოგრაფი უცნობია.

„სო...ორ...“ („ვარდი ხარ? — არა!..“) (გვ. 51). პ. უმიკაშვილის გამოცემაში (1873 წ. გვ. 39-40) ეს ლექსი დაიბეჭდა ინიციალით „ს...ს“ და თარიღით „თბილისი 1837“ (შეცდომაა), რასაც იმეორებენ 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემები. 1928 წლის გამოცემაში თარიღია „რიგა, 1835 წ.“, ხოლო 1935 წლისაში — „რიგა 1835 წ. ნოემბრის 24“. ინიციალი — „სო...ორ...“

სალიტ. მუზ. ის ხელნაწ. № 84: „ს...ს“ (ტული ასლია გამოცემათა ტექსტისა).

1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოც.: „30. გულ-გამწარებულს“ და „სვე გამწარებულს“.

შემდეგი გამოც.: „30. ბედ გამწარებულს“.

საქ. სალიტ. მუზ-ის ხელნაწერი № 84: „30. ბედ დამწარებულს“.

ავტოგრაფი უცნობია, მაგრამ ეს ლექსი შეტანილია წ. კ. სახ-ის № 3723-ში სათაურით „სო...ორ...“ და აქვს თარიღი „1835 წელს ნოემბრის 24 რევიზიის“.

ჩვენს გამოცემაში თარიღი ამ ხელნაწერის მიხედვითაა შეტანილი (რამდენიმე ტექსტის დადგენისათვის სხვა მხრივ მას მნიშვნელობა არა აქვს).

„ჩემი ეპიტაფია“ („როს ვიყავ ცოცხალ...“) (გვ. 53). მესამე, ძირითადი ვარიანტი ლექსისა (პირველი და მეორე იხილე „ვარიანტებში“). „საქართ. სასულიერო მახარებელი“, 1868, № 2, გვ. 64.

პ. უმიკაშვილის გამოცემაში (გვ. 42) ლექსს აქვს თარიღი „გორი, 1839“. ასევე — დანარჩენ გამოცემებში.

თუ გრ. ორბელიანს ლექსი 1863 წელს გაუხსოვრებია, რატომ უნდა მივიჩნიოთ 1839 წელს დაწერილი „ჩემი ეპიტაფია“ ძირითად ვარიანტად?

ავტოგრაფი არა ჩანს.

„ალბომში ღრ. ოპ...“ (გვ. 54). პირველად: „ცისკარი“, 1861, № 1 (იანვარი), გვ. 119 — 122, სათაურით — „ალბომში ღრ. ოპ...“ და თარიღით: „1840-სა მაისის 5 დღესა, გორს“, 1873 წ. გამოცემაში — „ალბომში ღრ. ოპ...“ და თარიღით „გორი, 1840“. 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში — სათაურით — „ალბომში ღრ. ოპ...“ და თარიღით „გორი, 1840“. 1928, 1835 და 1948 წ.წ. — „ალბომში ღრ. ოპ...“ და თარიღით „1840 წ. მაისის 5 დღესა, გორს“.

ვარიანტები:

„ცისკარი“, 1861 წ.: „რა სანატრელ არს სიმრავლე ღღეთა“.

1873 და შმდ. გამოც.: „ნუ დაბნელებ ნიჭთა ციურთა“.

დანარჩენი განსხვავება ცალკეულ ასოებს შეეხება.

ავტოგრაფი არა ჩანს.

„*“ („ვიცა განახოს...“) (გვ. 57). პირველად: პ. უმიკაშვილის გამოცემაში 1873 წ. გვ. 47. თარიღით — „გორი, 1840“. ყველა გამოცემა დამოკიდებულია უმც. გამოცემისაგან.

ვარიანტული წაკითხვები არ არსებობს.

იბეჭდება 1873 წ. გამოცემის მიხედვით.

პოეტის მიმართვის საგანი უცნობია, ავტოგრაფი არა ჩანს.

„სალამო გამოსალმებისა“ (გვ. 58). პირველად: „ცისკარი“, 1860, № 9 (სექტემბერი), გვ. 125 — 128. თარიღით „1841 წ. მაისის 1 დღესა“, 1873 წ. გამოცემაში თარიღით „ვლადიკავაში. 1841, მაისის დღესა“ (გამორჩენილია რიცხვი დღისა). ამასვე იმეორებს ყველა გამოცემა. 1928 წ. გამოცემაში სტრიქონები ორდაა გაყოფილი.

„ცისკარი“ 1860 წ.: „1. მზე ჩაესვენა, მარამა მის შუქი ჭერაკ კაკასსა“.

1873 წ. გამოც.: (იმეორებს „ცისკრის“ ვარიანტს).

1879 და 1884 წ.წ. გამოც.: „მზე ჩაესვენა: მის შუქი გამოსალმის ემსი აგ-
ჯახსა“.

დანარჩენი განსხვავებანი მარტოოდენ ორთოგრაფიული და კორექტორულა
ზუსათისაა. ავტოგრაფი არა ჩანს.

„ცისკარი“ (1860, № 9) „სალამო გამოსალმებისას“ წინ უძღვრის გამოსალმების
სტრიქონი სათაურით „რედაქტორისაგან“ (გვ. 125):

„მცირედ დავვიანებით მივიღეთ რედაქციაში კნიაზის გრიგოლ ორბელიანის
ლექსები, რომლისა გამო ვერ ვაბეჭდევით ერთ-ერთი ლექსების ნაწილში, რად-
განაც დაბეჭდილი იყო, — ამისთვის ვებეჭდავთ ერთს იმ მშვენიერს ლექსებთაგან,
რომელიცა განაბრწყინვალებს ჩვენს ჟურნალს. დღეის შემდგომს თითქმის ყო-
ველს ნომერში ჰპოებთ თვითონ ლექს[ს] ზემოხსენებულის პოეტისას“.

„ეტლი პრბის, სატრფო მშორღების...“ დანამდვილებით არ შეიძ-
ლება ითქვას, თუ ვის გულისხმობს პოეტი. ჩვენის აზრით — იგულისხმება ნინო
ქვიციანი.

„* * *“ („პეი, გონებავ...“) (გვ. 60). პირველად პ. უმიკაშვილის გამოცემაში
1873 წ. გვ. 50, ნიშნით „* * *“ და თარიღით „თბილისი, 1843“. ასევეა 1879 და
1884 წ.წ. გამოცემებში. დასათაურებულია 1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოც-ში,
ავტოგრაფი უცნობია.

„მოგონება“ („აბა ადგილი“) (გვ. 61). პირველად „ცისკარი“, 1859, № 11
(ნოემბერი). გვ. 184-185, უთარილოდ. 1873 წ. და შემდგომს გამოცემებში — თა-
რიღით „წინანდალი, 1851 წ.“ ავტოგრაფი არა ჩანს.

ვარიანტული განსხვავებანი:

„ცისკარი“ (1859):

1873 და შმდ. გამოც.

„25. დრონი წარვიდნენ... თანა წარიღეს“

„25. დრონი წარვიდნენ... ჩვენგან
წარიღეს“

„28. იგივე დღენი ნეტარებისა“

„26. იგივე დრონი ნეტარებისა“

„ცისკარი“ (1859), 1873, 1879

1928 და 1935 წ.წ. გამოც.

და 1884 წ.წ. გამოც.

„8. შენდამო ქებას ტკბილად იტყვიან“ „8. შენდამი ქებას ტკბილად იტყვიან“,
საქ. სალიტ. მუზეუმის ხელნაწერ რეველში (№ 84) ამ ლექსს (სათაურით
„გრ. ობ.“ გრ. ორბელიანის ხელით მიწერილი აქვს: „თბილისი, 1846“. თარიღი
არაა სწორი — ავტორის დაპეიწვნია იგი (რეველის შედგენა ვეუთენის 1870 წელს),
1886 წელს გრ. ორბელიანი წინანდალში არ ყოფილა (შდრ. „წერილები“-ს 1
ტომი). ლექსი უძველად 1851 წელს არის დაწერილი (თანაც: ამ ხელნაწერში
ინციალი „გრ[აფინია] ოპ[ერმანისას?]) სრულიად არ შეეფერება თვითონ ლექ-
სის შინაარსს — წინანდლის მიდამოთა მოგონებას და დაღუპული სიყვარულის
დატირებას).

„დიმიტ. ონ — ის დარღები“ (გვ. 63). პირველად: „ცისკარი“, 1860, № 10, გვ. 254 — 256, სათაურით „... დარღები. მიბაძვა“. უთარილოდ. 1873 და ახლა შემდგომს გამოცემებში — „დიმიტ. ონ — ის დარღები“ და აქვეყნებულია ვიკიპედიაში, 1860“. ავტორგრაფი არა ჩანს.

ვარიანტული განსხვავებანი:

1873 წ. და შემდ. გამოც.

„ცისკარი“ (1860):

„21. ქვეყნის თვალთ, დროა რომ შემობრალთ“ „21. თვალის ჩინო...“

1879 წ. გამოცემაში გასწორდა ორი ტაეპი:

„საქინძ ჩამოხსნილი, ხელში ჩამითა
სიხარულით ვსვამდე შენს სადღეგრძელოს“.

ეს ორი ტაეპი „ცისკარში“ დაბეჭდილია მცირე განსხვავებით:

„საქინძ ჩამოხსნილი, სავსე ჩამითა...“

1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოც.

1928, 1835 და 1948 წ.წ. გამოც.

„32. შენი ეშხი იმდენს მამცემს ძალასა“ „32. შენი ეშხი მომცემს იმდენ ძალასა“.

„მუხამბაზი“ („გინდ მეძინოს...“) (გვ. 65). პირველად: ე. „საქართ. მოამბე“,

1863, № II, გვ. 187, სათაურით „ლოთური მუხამბაზი“ და უთარილოდ. ეპიგრაფი აქვს. მეორედ: „ჩონგური“, 1864, გვ. 101—103, უთარილოდ. მესამედ: „ცისკარი“, 1871, № 1 (იანვარი), გვ. 44—45, სათაურით „ლოპიანას დარღები“ და უთარილოდ. ეპიგრაფი არა აქვს.

1873 წ. გამოცემაში სათაურით „მუხამბაზი“ და თარიღით „ყოჯორი, 1861“. ეპიგრაფი აქვს. ყველა შემდგომი გამოცემა მას იმეორებს. ავტორგრაფი უცნობია.

ვარიანტული წაკითხვები:

„საქ. მოამბე“ (1863 წ.): „30. შენ ეს არ პსოქვა, ვიცი სულით ნაზი ხარ“

„ცისკარი“ (1871): „30. ვიცი ამას შენ არ მეტყვი, ნაზი ხარ“

1873 წ. გამოც.: „30. შენ არ იტყვი ამას, სულით ნაზი ხარ“

1879 წ. და შემდეგი გამოც.: „შენ არ მეტყვი, ვიცი სულით ნაზი ხარ“,

„ცისკარში“ ორტაეპიანი რეფერენი შეყვევილია ასე: „გინდ მეძინოს...“

„საქ. მოამბე“ (1863), „ცისკარი“ (1871), 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოც.

„ეგ თვალეები ცაში ელვა მგონია

ვარდის სუნი შენი სუნთქვა მგონია“.

1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოც.

„ეგ თვალეები — ცაში ელვა მგონია

ვარდის სუნთქვა — შენი სუნთქვა მგონია“.

„პასუხი შვილთა“ (გვ. 67). პირველად „ცისკარი“, 1874, № 7-8 (ივლისი — აგვისტო), გვ. 1—8, სათაურით „პასუხი უღირსთა შვილებთა“, ფსევდონიმით

ვარიანტული განსხვავებანი:

გაზ. „ივერია“:
-და ვით წარსულსა“
-...ცით შერისხულნი“
„სარწმუნოების გულში დანერგვით“

1879 წ. და შემდ. გამოც:
„და ვით განვილილსა“
„ცის შემრისხვანი“ **ქართული**
-და დაღვეს ვრად **ბუნებრივი**

„შრომით, მხნეობით
და განჰქრეს ბნელი უმეცრებისა“
-რუსთაველის ხმა გულის მიტაცი“
„და შე ველარ მცნობ დამიკრებულსა
სულთა მოკლეს, უღებად ქმნილსა
შორს შორეულსა
შენს უღირსს შეილსა“

„ძლევის დიდებით
სამშობლო მიწის სიყვარულითა“
„სიტყვა ქართული რუსთაველისა“
„და შე ველარ მცნობ გულშემშეგრილსა
დამიკრებულსა
ხმაილებულსა
ბედ დაჯარგულის ივერიის ძეს“

ამ სტროფს „ივერიაში“ არ მისდევს სამი ტაევი - ეპეით აღვსილსა“ და შემდგომში. გამოტოვებულია აგრეთვე სამი ტაევი „რომ განვიღვიძნეთ“.. და შემდეგ სწოლიოში ჩატანილი ორი შენიშვნა გაზეთში ასეა დაბეჭდილი:

„* ქართველებმა, შავი ღრო, დაარქვეს სახელად ლანგ თემურის და შაბაზის შემოსვლასა, რომელთაც სრულებით გააოხრეს საქართველო“.

„* * თამარ მეფე ყოველთვის ჭვარით აფრთხებდა ქარსა. საღამუჲრად გამზადებულს“.

ტექსტი იბეჭდება 1879 და 1884 წ.წ. გამოც. მიხედვით.

„მუშა ბოქულაძე“ (გვ. 79). პირველად: გაზ. „ივერია“, 1877, № 7, გვ. 8-9. ხელწერით „ქსნისხვეელი“ და უთარილოდ. მეორედ: 1879 წ. გამოცემაში (გვ. 76-81), აგრეთვე უთარილოდ. მესამედ: 1884 წ. გამოცემაში (გვ. 79-83): უთარილოდ.

ვარიანტული განსხვავებანი:

გაზ. „ივერია“:
-და აჲ მხოლოდ დამშთა ჩემს ბედად
ესე“
„ივერია“ და 1879 წ. გამოც:
„მავრამ ჩემთვის დღე სიმწარით დამღება
რათა? რისთვის? ვის რა ვირი მოვპარე“

1879 წ. და შემდ. გამოც:
-და აჲ მხოლოდ დამშთა ესე ჩემს
ბედად“.
1884 წ. და შემდ. გამოც:

(მეორე ტაევი ავტორს ამოუღია).

„ივერიაში“ არაა ბოლო სტროფის წინა ხანის შემდეგი სტრიქონები:

„დილითვე ვგვი ქუჩის უწმინდურებას
რომ მის სუნი არ ეწყინოს შენს ცხვირსა“.

იმავე ხანის ბოლო ტაევად მეორდება სტრიქონი: „რათა? რისთვის?..“.

რომელიც მხოლოდ 1879 წ. გამოცემაშია ამ აღგის. ტექსტი იკავს უმთავრესად 1884 წ. გამოც. მიხედვით.

„ფსალმუნი“ (გვ. 83). პირველად: ჟურნ. „ივერია“, 1879, № 5-6 (მაისი და ივნისი), გვ. 157, თარიღით „25 ივნისს 1879 წ.“ იგივეა განმეორებული 1884 წ. გამოცემებში („25 ივნისს 1879 წ.“). იქედან—1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოცემებში. თარიღი სანდოა—1879 წლის გამოცემა პოეტს თვითონ ვერსტარებია. თავის ჩვენებაში (იხ. ლენინგრ. ფონდი, რე. XVIII, გვ. 3518) გრ. ორბელიანი აცხადებს „ფსალმუნი“ შლეგელიდან ამოვიწერეთ. ამ ლექსის შეს. იხ. ფრეთვე „დროება“, 1895, № 190.

იბეჭდება „ივერიის“ ტექსტის მიხედვით, რომელსაც ემეორებენ შემდგომა გამოცემანი (1879 წ. გამოცემაში ვაპარულია კორექტ. შეცდომები, მაგ. „ნათელ-სული“ და სხვ.).

„აზარფეშაზე“ (გვ. 84). პირველად: ჟურნ. „ივერია“, 1885, № IV და V (აპრილი და მაისი), გვ. 134. ლექსი დაბეჭდილია ორ ტავალ და უთარილოდ. ჩვენს ტექსტს ვაქვეყნებთ „ივერიის“ მიხედვით.

„კინტოს ხამდერა“ (გვ. 84) პირველად: იქვე, გვ. 135. ვებეჭდავთ ამ ტექსტის მიხედვით.

„* * *“ („იმედო, ნუ თუ ღმერთი ხარ...“) (გვ. 85) პირველად დაიბეჭდა ჟურნ. „ივერიაში“ (1885 წ. № № IV და V (აპრილი და მაისი), გვ. 134: „ოთხი დაუ-ბეჭდველი ლექსი თ. გრ. ორბელიანისა“). უთარილო. 1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოცემებში სათაურით „იმედს“. ვიცავთ ჟურნალში დაბეჭდილი ტექსტის ყვე-ლა თავისებურებას (1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოცემებში ტავებში ორდაა გა-ყოფილი). ვარიანტული წაკითხვები არაა. ავტოგრაფი არა ჩანს.

ეს ლექსი შორეულად ენათესავება ფუკოსკის ლექსს „Мечти“.

„* * *“ („დავბერდი...“) (გვ. 86). პირველად: იქვე, გვ. 135, უსათაუროდ და ორ ტავალ. ჩვენ ჟურნალის ტექსტი აღვადგინეთ.

საერთოდ გრ. ორბელიანის ლირიკაში ხშირია ორტავიანი რითმიანი და ურითმო ლექსები. ამიტომ—„აზარფეშაზე“ და „* * *“ („დავბერდი...“) ამიერიდან ისე უნდა დაიბეჭდოს, როგორც „ივერიაშია“ იგი გამოქვეყნებული.

ე პ ო ს ი

(1827 — 1870)

„სადღევრძელო“. პირველად: ჟურნ. „კრებულო“, 1871, № 1, გვ. 1—38. სა-თაური: „სადღევრძელო ანუ ომის შემდგომ ლზინი, ერეენის სიახლოეს. თ. გრ. ორბელიანისა“. იწყება მიძღვნივით: „თ. აღექსა... ვასტ. ძეს ორბელიანს“. შემდეგ: „სადღევრძელო“ და ტავები: „შეხსწყდა ბინდისას ომი საზარაი...“ დღეს ცნობი-ლი შენიშვნები—სამიოდე კომენტარის გარდა—სქოლიოებშია ჩატანილი. ჟურ-ნალში პოემა არაა დათარიღებული. „კრებულში“ დაბეჭდილი ტექსტი საფუ-ძვლად უღვეს ყველა ბეჭდვით გამოცემებს (გარდა 1928 წლის გამოცემისა).

ცალკე წიგნად დაიბეჭდა 1871 წელს: „სადღეგრძელო. თბზღლემა თაჲ გრგოლ ორბელიანისა. გამოცემული ი. კერესელიძისაგან. 1871. ქ. ტფილისს“. ტექსტს უჭირავს 3—17 გვ. მიძღვნა გადატანილია ბოლოში (სტ. 17-ის დასაწყისში: „...ა...ლ...ე... ორბელიანს“). ავტორის შენიშვნები აქვს. ისტორიკოსი ი. კერესელიძის ხელები დაუფოთაა დაბეჭდილი.

პოემა დაიბეჭდა 1873, 1879, 1884, 1928, 1935 და 1948 წწ. გამოცემებში. ცალკე აღსანიშნავია 1898 წლის გამოცემა, სადაც გრ. ორბელიანის ეს ნაწარმოები სხვა ავტორების „სადღეგრძელოებთან“ არის დაბეჭდილი (იხ. „სადღეგრძელოები“. გამოცემა „გლეხი“-სა. ტფილისი, 1898 წ. გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელოს“ უჭირავს წიგნაკის 3—20 გვ. მიძღვნა არაა. იქვეა დაბეჭდილი მამია გურიელის, ივ. კერესელიძისა და სხვათა „სადღეგრძელოები“).

მიძღვნა, რომელიც ყველა გამოცემაში (გარდა „კრებულისა“ და 1873 წ. გამოცემისა) პოემის ბოლოსაა დაბეჭდილი, ასეთი ვარიაციის სურათს გვაძლევს.

- „კრებული“: „თ. ალექსა... ვახტ. ძეს ორბელიანს“.
1871 წ.: გამ.: „თ. ა...ლ...ე... ორბელიანს“.
1873 წ.: „თ. ალექ. ვახ. ძეს ორბელიანს“.
1879 წ.: „თ. ალექ. ვახ. ძეს ორბელიანს“.
1884 წ.: „თ. ალექსანდრე ვახტ. ძეს ორბელიანს“.

დანარჩენი გამოცემანი რომელიმე ამ ვარიანტს ირჩევენ.

პ. უმიკაშვილი 1873 წლის გამოცემაში (გვ. 60) სპეციალურად შენიშნავს ამ პოემის ირგვლივ:

„სადღეგრძელოს“ ზოგიერთი ადგილები თუმცა ერევნის ალების, 1827 წ. შემდეგ არის დაწერილი, მაგრამ უმეტესი ნაწილი კი დამატებულია და ძველიც შეცვლილია უკანასკნელად 1870 წელსა, ქ. ტფილისსა“.

რედაქციული ცვლილებანი განუცდია მხოლოდ ცალკეულ სიტყვებსა და ტაბებს. არსებითად „კრებული“-ს ტექსტის შედგენილობა უცვლელი დარჩენილა. მხოლოდ 1928 წლის გამოცემაში პოემიდან ამოღებულია იმპერატორის სადღეგრძელო, რაიც რედაქტორის თვითნებური ოპერაციის შედეგს წარმოადგენს (იხ. 1928 წ. გამოცემის შენიშვნები).

ტექსტი იბეჭდება უმთავრესად 1884 წ. გამოცემის მიხედვით. გასწორებულია უნებლიე შეცდომები.

ვარიანტული განსხვავებანი პოემის ძირითადი ბეჭდვითი გამოცემებისა:

- 1) „კრებული“: „15. გულის ჭირთ მღვენო, ნიჭო ციერო“.
1873, 1879 და 1884 წ. გამოც.: „15. გულის ჭირთ მღვენო, ნიჭო ციერო“.
- 2) „კრებული“: „წასულთა ძველად საუყუნეთა“.
დასახ. გამოც.: „წასულთა ძველთა საუყუნეთა“.
- 3) „კრებული“: „ვინ მოდგა? ვინ არს? ვისი აჩრდილი
დაკმზერს ივერსა ჩაფიქრებითა“.

დასახ. გამოც.: „ეს ვინ გამოჩნდა? ვისი არჩილი
ღამშერს...“

4) „კრებული“ „სადღეგრძელოს“ დასაწყისი:
და „ხელმწიფე ჩვენო
1873 წ. ძლიერო ბრძენო
გამოცემა: მხედარნი შენნი
ერთგულნი, მხნენი.

1879 წ. გამოც. „ხელმწიფე ჩვენო
ძლიერო ბრძენო
აქ აკლია [შენიშვნა რედაქტორისა, ა. გ.]
მხედარნი შენნი
ერთგულნი, მხნენი“.

1884 წ. გამოც.: „ხელმწიფე ჩვენო
ძლიერო ბრძენო,
ნიკოლოზ დიდო სულგრძელებითა!
მხედარნი შენნი
ერთგულნი, მხნენი“

ამრიგად: იმპერატორის სახელი მხოლოდ 1884 წ. გამოცე-
მაში (ე. ი. პოეტის სიკვდილის შემდეგ) ჩნდება პირველად

5) „კრებული“: „მხოლოდ კაცს აძლევს ნიჭს ზენა და არა გვარიშვილობა“.
დანარჩ. გამოც.: „ნიჭს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს და არა
გვარიშვილობას“.

6) „კრებული“, 1873, 1879 და 1928 წ.წ. გამოც.:
„იღევა ბინდი ღამისა, ცაში ვარსკვლავნი ჰქრებიან“

1884 წ. გამოც.: (შეცდომით):
„იღევა ბინდი ღამისა, ცაში ვარსკვლავნი ჰქრებიან“.

როგორც მკითხველი ხედავს, მცდარი წაკითხვა („იღევა“) მოიპოვება მხო-
ლოდ 1884 წ. გამოცემაში. 1935 წლის გამოცემის შენიშვნებში კი აღნიშნულია.
„იღევას მაგივრად უნდა იყოს იღევა. აქ ალბათ კორექტორული შეცდომა
უნდა იყოს პირველ გამოცემებში (?), რომელიც შემდეგ გაიმეორეს
სხვებში (?). იღევა ბინდი ღამისა... რაღაც უაზროა. იღევა ბინდი ღამისა, ე. ი.
გათენებისას“ (გვ. 160). ნამდვილად კი, როგორც ზემოთ მოტანილ პარალელ-
ბიდანაც დაინახავდა მკითხველი, „იღევა“ მოიპოვება, ვიმეორებთ,
მხოლოდ 1884 წლის გამოცემაში, და იგი შემდეგ არავის
გაუშეორებია. 1928 წლის გამოცემაშიც დაბეჭდილია
სწორედ „იღევა“ და არა „იღევა“.

7) „კრებული“ „ნაიცი მოქრის დილისა გულისა მაგრილებელი“.
დანარჩ. გამოც.: „მოქრის დილისა ნაიცი გულისა მაგრილებელი“.

დანარჩენი ტექსტური განსხვავებანი სრულიად უმნიშვნელოა და ეჭვად მხოლოდ ცალკე ასოებს, უმთავრესად ორთოგრაფიასა და პუნქტუაციას.

„კრებულში“ დაბეჭდილ შენიშვნებს შორის არ მოიპოვება მხოლოდ ნაკლები კომენტარი:

1. შენიშვნა ვახტანგ შეფის მუხარადის შესახებ.
2. „ანტონ კათალიკოზის სიტყვა“.
3. შენიშვნა ზედგინიძის გვარისაგან ამილახერიანთა წარმოშობის შესახებ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

„სადღეგრძელოს“ სრული ტექსტის ერთ-ერთი ვარიანტი, სხვისი ბელია გადაწერილი, დაცულია საქ. მუზეუმში (საისტ. საეთნ. მუზეუმის № 312). ნაბეჭდ ტექსტსა და ამ ხელნაწერს შორის განსხვავებათა შეს. იხ. ქვემოთ („რედაქცია“-ს II ვარიანტის შენიშვნებში). დანარჩენ ავტოგრაფულ ხელნაწერთა შორის აღსანიშნავია საქ. სალიტ. მუზეუმის ხელნაწ. № 84 (მოკლე აღწერილობა იხ. „ლიტერატურის შატიანი“, 5, გვ. 63-64). 1-ლ გვერდზე დაწერილია მიძღვნა:

„მის ბრწყინვალეობას
ენიქნა პელაგია წერეთლისას.
როს დახედავდე,
წაიკითხავდე,
ვაიღიმებდე,
მომიგონებდე

მაგრამ ვაი-თუ მე ესრეთ ვარ შესაბრალო ბედისა
რომ აღარ მოგაგონდები მეორედ წაიკითხვამდისა.

თ-ა გრიგოლ ორბელიანი (პოეტის ხელწერაა, ა. გ. 4.

1870 წელსა 17 მაისს

(ორბელიანის ხელია, ა. გ. 4.

ეს ლექსი წარმოადგენს ზუსტ განმეორებას პოეტის ლექსინამ „ალბომში“ (1831-1832). მე-2 გვერდიდან იწყება ტექსტი.

სადღეგრძელო

ანუ

„მის შემდგომ ღამე ღზინა ერევნის სიახლოვს

სადღეგრძელო

შეკსწყდა ბინდისას ომი საზარი...

თავდება მიძღვნით: „თა...აღ...ვაბ... ორბელიანს“ (უახლოვდება 1871 წლიან გამოცემის ინიციალებს).

რედაქციულად ტექსტი ასლოსა „კრებულში“ დაბეჭდილ დედანთან. ვინაიდან ეს ხელნაწერი 1870 წელს უკვე გადაწერილი ყოფილა, ამიტომ ჩვენ საქმე გვაქვს იმ საპოლო რედაქციის ერთ-ერთ ასლთან, რომელიც საფუძვლად დაედო „კრებულში“ დაბეჭდილ ტექსტს. მართლაც: ხელნაწერი № 83 შეიცავს

თავის ვეღა იმ ძირითად ვარიანტულ წყობებებს, რომლებიც „კრებულში“ ტექსტს განასხვავებენ, მაგალითად, 1884 წ. გამოცემის ტექსტისადმი: № 82-ში ტაეი „ეს ვინ გამოჩნდა? ვისი აჩრდილი“, იკითხება ისე, როგორც „კრებულში“ ტექსტში: „ვინ მოდგა? ვინ არს? ვისი აჩრდილი“ (მდრ. შემოღ.) № 83-ს აქლია იგივე შენიშვნები ავტორისა, რომლებიც არ მოიხსენიებულა „სადღევრატელოში“. არის მცირეოდენი განსხვავებაც „სადღევრატელოში“ არის ტაეი, რომელიც „კრებულში“ არ მოიხსენიება: „ნიკოლოზ ზილო სულგრატელებითა“: ეს ტაეი ბეჭდურს გამოცემაში მხოლოდ 1884 წლიდან ჩნდება. ხელნაწერში ისტორიულ პირთა სახელები ხაზგასმულია და ამ მხრივ უახლოვდება 1871 წლის გამოცემას. ამიტომ ვფიქრობთ: ხელნაწერ № 84-ს შეიძლება საფუძვლად უდევს 1870 წლის ვარიანტის რამდენიმე ასლი (ან შეიძლება ჯალმწერს ხელთ ჰქონდა სწორედ ის დედანი, რომელიც „კრებულში“ დაიბეჭდა და შემდეგ კერესელოის გამოცემასაც დაედო საფუძვლად!). ამრიგად: ხელნაწერ № 84-ს განსაკუთრებული მნიშვნელობა არა აქვს „სადღევრატელოს“ ტექსტის დადგენისათვის.

მიბაძეები და თარგმანები

1830 — 1864

* * * („პოი, სოფელი: რად ხარ ესრედ...“) (გვ. 109). პირველად: შურნ. „ივერია“, 1882, №№ IV და V, აბრილი და შიისი, გვ. 62, სათაურით „უუოკესიკიამ“. იქვე რელაქციის შენიშვნა: „ეს ლექსიც ბ. იონა მეუნარეიას დედოფლის ქალაქებში უმოვნია და ჟერ არსაღ დაბეჭდილა“. ვრ. ორბელიანის ლექსთა კრებულში პირველად შეიტანა ზ. კვიციანამ (1884 წ. გამოც. გვ. 92). შურნალსა და კრებულში ლექსს აქვს თარიღი: „1832 წ. ნოვგოროდი“, შეიცავს ოთხ ტაეის, ისევეა 1928 და 1935 წ.წ. გამოცემებშიც (ტექსტი იხ. „ვარიანტებში“). ლენინგრადისეული ავტორაფის მიხედვით ეს ლექსი ორი სტრიქონით შეტია „ივერიის“ ტექსტთან შედარებით: გამოქვეყნდა 1935 წლის გამოცემაში (გვ. 9) თარიღით „მუხროვანი 1830 წელი, ივნისის 3 დღესა“ (მდრ. 1948 წ. გამოც. გვ. 10).

„ივერიაში“ დაბეჭდილი ტექსტი შევიტანეთ „ვარიანტებში“, ხოლო ძირითადი ტექსტი ხელახლა შედარებულია ავტორაფთან („საქმის“ ფ. 4057/8), რომელსაც ინიციალები არა აქვს, ხოლო თარიღი ზუსტად ასე იკითხება: „მუხროვანი 1830 წელსა ივნისის 3-სა დღესა“.

„ლხინი (მიბაძეა პუშკინისა)“ (გვ. 110). პირველად: „ცისკარი“, 1860, № 11 (ნოემბერი), გვ. 528, სათაურით „(პუშკინიკიამ)“ და უთარილოდ. 1873 წლისა და შემდგომს გამოცემებში (გარდა 1935 და 1948 წ.წ. გამოც.). ლექსის სათაურია „ლხინი (მიბაძეა პუშკინისა)“ და თარიღი „პეტერბურდი 1832“.

ვარიანტული განსხვავებანი:

1). „ციცკარის“ ვარიანტი:

„4. ხან ჯამი აზარფეშასა, ხან ჯანწი თასსა შესცელიდეს“
1873 წ. და შმდ. გამოც.:

„4. და ჯამი აზარფეშასა და ჯანწი თასსა შესცელიდეს“

2). „ციცკ.“: „6. და ციცკარს სატრფო ზევენითა წარსულსა ლხინსა
მევედრიდეს“.

1873 და შმდ. გამოც.: „6. და იგი ციცკრად ზევენაში წარსულსა
ლხინსა მევედრიდეს“.

ეროვნული

ბიბლიოთეკა

1884 წლის გამოცემაში სიტყვას „დალიე“ წინწკლები მოშორებული აქვს ამ ლექსის ავტორადი მოიპოვება 1832 წლის საქმეში, ე. წ. „ლენინგრადისეულ კრებულში“ (რე. XXI, ფ. 4057 /a). ლექსს აქვს სათაური: „ლხინი“. ბოლოს მარჯვნივ, აღნიშნულია დაწერის ადგილი: „ზაქათალსა ჭინვიზოლდის კოშკა“. ბოლო მარცხნივ მკრქალი მელნით: „1830 წელსა, ნოემბრის 9-სა“. ავტორადგანსულ არაა დღეს ცნობილი ტექსტის ბოლო ტაეპი: „და იგი ციცკრად ზევენაში...“ და თავდება სტრიქონით „და ჯამი—აზარფეშასა...“ რომელსაც წინ უჭევს წინამდებარე კრებულში მისი მიმდევრო ტაეპი („მეც ვსქვრეტდე...“).

„აღსარება“ (გვ. 111). პირველად: გ. „ჭართ. მწერლობა“, 1928, № 6-7 გვ. 258-259. ე. წ. „ლენინგრადისეულ კრებულში“ დაცული ავტორადგანს მიზედვით (მდრ. „1832 წ. საქმის“ რე. XXI, ფურც. 4052-4053). ხელნაწერში აქვს შოლოდ სათაური „აღსარება“ და ადგილის სახელი „ტბილისი“.

ამ ლექსის შვი, რომელიც პოეტს ფანქრით დაუწერია (იხ. ავტორადგანს „საქმეში“), შეიცავს „აღსარების“ ზოგიერთი ტაეპების ვარიანტებს:

ა. შის ეამით მათდა ჩემს გულსა შერთი ძიება ითესა
მიხარის ოდეს ფიქრშია წარმომიდგების მტერო კენესა.

ბ. ვარ მათის სისხლის მარადჯამს დასანთხვევლად მოსურნე
და ვარიანტები „აღსარების“ ბოლო ტაეპებისა:

ა₁ მსხვერპლისა შესაწირავად გინა საყდარსა შევიდე

ა₂ გინა საყდარში შესულსა, ეამსა მსხვერპლთ შესაწირავს

ბ. და მისთვის ჩემს ბედს მამაო! სიხარულითა ვაეურთხებ!

1948 წ. გამოცემაში ჩვენ შეცდომით გამოვყავით ამ ლექსის ნაწილი „ლენინგრადისეულ კრებულში“ და სპარსი...“, როგორც ცალკე ვარიანტი (იხ. გვ. 28-29).

„ქუთოვსკიადამ“ („მას უხაროდეს...“) (გვ. 113). პირველად: „ციცკარი“, 1861, № 3 (მარტი), გვ. 414—416, სათაურით „ქუთოვსკიადამ“ და უთარილოდ. პეროდ: პ. უშიკაშვილის გამოცემაში (გვ. 11) სათაურით „დავიტოს. (ქუთოვსკიადამ)“ და თარიღით, „პეტერბურლი, 1832“. ამ სათაურსა და თარიღს იშეორებს 1879 წ. (გვ. 10) და 1884 წ. (გვ. 11) გამოცემები. 1928, 1935 და 1948 წ.წ. გამოცემებში გამოტოვებულია მიძღვნა „დავიტოს“ და ამის შესახებ არაფერია

ოქმული რედაქტორების მიერ (მათ შორის — არტ ჰემს მიერ 1948 წლის შოკოლეტის მოცემასში).

უსათაურო ავტოგრაფი დატულია საქ. არქივის № 171-ში (ფურც. 177/18) აქვს თარიღი: „1832 წელს თებერვლის 22 დღესა ნასლედნის პრესის ქუჩის შტაბში“.

ვარიატ. განსხვავებანი:

1873 წ. შემდ. გამოც.

ავტოგრაფი — „3. და ეშვი დღეთა...“	„3. და ეშვი დღეთა...“
„ცისკარი“ (1861):	
„7. ვის გული ტრფობით არ დასტკობივს.“	„7. ვის გული ტრფობით არ დასტკობივს.“ (ასეა ავტოგრაფში).
ავტოგრაფი:	
„10. მზიარულ შარად დაუღვროშელი“	„შარად მზიარულ, დაუღვროშელი“ (ასეა „ცისკარში“).
„ცისკარი“:	ავტოგრაფი და გამოცემან
„16. და შირბის ესრეთ მისი სიოცხლე“	„16. და მისი ესრეთ შირბის სიოცხლე“
ავტოგრაფი:	„ცისკარი და გამოცემები:
„4. იმედსა ვინც ჭერ არ უცთენივს“	„4. იმედსა ჭერ ვინც არ უცდენივს.“
ავტოგრაფი:	„ცისკარი“ და გამოცემები
„22. ვინც პრქვა ოხრვით იმედს მშვიდობით“	„22. ვინც უთხრა ოხრვით მშვიდობით.“

გრ. ორბელიანის საუვარელი სიტყვა „ოხრვით“ უველგან იმეკლებოდა ფორმით „ოხვრით“. ასევე სიტყვა „ეშვი“-ც, რომელიც უველგან დაბეჭდილია „ეშვი“-ს ფორმით.

ჩვენი ტექსტი იმეკლება ავტოგრაფის მიხედვით, პოეტის გვიანდელი სტილისტური თუ რედაქციული ნუანსების გათვალისწინებით (თუმცა არა ყოველთვის).

„ვირი და ბულბული (კრილოვიდამი)“ (გვ. 114). პირველად: „ცისკარი“, 1858. № 1, გვ. 11-12. მიეწერება ივ. ავრესელიძეს. ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში ზ. ჭიჭინაძეს, როცა 1886 წ. წერდა: „1858 წ. „ცისკარში“ დაბეჭდილი ერთი ლექსი, თარგმანი კრილოვიდამი, რომელსაც მთარგმნელად ივანე ავრესელიძე აწერია, სწორედ ესევე თარგმანი მოქცეულია გრ. ორბელიანის ლექსებში. ეს ლექსი „ცისკარში“ მე ესლა ვნახე, თორემ წინედ რომ მენახა საქმეს გავარკვევდი, ავრესელიძეს ვკითხე და მან მითხრა, რომ ის ჩემი ლექსააო. არ ვიფიქრობი რა სიტყვას კაცმა, ნუ თუ ორბელიანს კი ისე გადაავიწყდა თავისი ლექსები, რომ ველარ იცნო მისი რომელი იყო და სხვისა. ვნახოთ სხვები რას იტყვიან“ (იხ. „ბესიკი, თ. ალექსანდრე ჰავეკაიძე და თ. გრიგოლ ორბელიანი. ზ. შთაშინდელისა“, თბილისი, 1886, გვ. 55-56).

1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში ეს თარგმანი დაბეჭდილია საათურით

„ვირი და ბუღბული (კრილოვიდამ)“ და თარიღით „ნოვემბერი 1832“ (არგან არის „წ“). გრ. ორბელიანისეული ავტოგრაფი დატულია საქ. არქივის № 122-ში (ფურც. 177/ა—178/ბ), აქვეს სათაური „ვირი და ბუღბული—ხელმწიფი კრილოვის“ და თარიღი „აქტებზე 30 სექტემბერს 1832 წელს“.

თვით პოეტის მხრივ განუცლია მნიშვნელოვანი ცვლილებანი. ეს მიხედვით დასტურდება ზაქაძის შედარებიდან (გათვალისწინებული არაა საქ. სალიტერატურო არქივის № 84-ში შეტანილი ვარიანტი, რომელიც ბექდურ რედაქციას იმეორებს):

- 1) ავტოგრაფი: „4. თუმცა ყოველთაგან მსმენია
მარამ არა მრწამს, ვიდრემდის“
გამოცემები: „4. თუმცა ბევრთაგან მსმენია
მარამ არ მჯერა ვიდრემდის“
- 2) ავტოგრაფი: „7. მისთვის ფრიალ მსურს გისმინო...“
გამოც. „7. მისთვის დიდად მსურს გისმინო...“
- 3) ავტოგრაფი: „8. ...დამღერა თავისებურად“.
გამოც. „8. ...შესძახა თავისებურად“.
- 4) ავტოგრაფი: „9. ხან დაუსტივინა, დაყვედა...“
გამოც. „9. ხან დაუსტივინა, დამღერა...“
- 5 გამოცემების ძირითადი რედაქცია:
„10—11. ზოგჯერ ნაზად, ნაზადა მისი ხმა მისუსტდებოდა
და მაშინ ვითა საამო შორს სალამური ისმოდა“
ავტოგრაფი (ავტორს გადაუხაზავს):
„10—11. ზოგჯერა სალამურივით ნაზადა მისუსტდებოდა
და მაშინ ვითა გულმკვდარი, მსმენელსა ერვენებოდა“.

ამათ ნაცვლად საბოლოოდ დაუწერია:

- „10—11. ზოგჯერ ნაზადა, ნაზადა, მისი ხმა მისუსტდებოდა
და მაშინ ვითა საამო სალამურივით ისმოდა“.
- 6) ავტოგრაფი: „23—24. პო! მართლად, შენის სიმღერის მოსმენა არვამ
შოაწყენს.
მარამა მეცოდები კი რომ ვერ იცნობ მამალსა ჩვენს.
გამოცემები. „23—24. პო, მართლად. შენი სიმღერა არა შოაწყენს მსმენელსა.
მარამ კი მეგბრალები რომ ვერ იცნობ ჩვენსა მამალსა“.

ჩვენი ტექსტი იბეჭდება უმთავრესად 1864 წ. გამოც. მიხედვით. ავტოგრაფიდან აღებული მხოლოდ თარიღი, თუმცა 1832 წელს არ ეკუთვნის ლექსის საბოლოო რედაქცია.

„სოფლელნი და მდინარე (კრილოვიდამ)“ (გვ. 116). პირველად: „ცისკარი“. 1860, № 1 (იანვარი), გვ. 61-62. მეორედ: „ცისკარი“, 1860, № 3 (მარტი), გვ. 196-197. ორივეჯერ უთარილოდ. 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში თარიღით „ნოვემბერი, 1832 წ.“ და სათაურით „სოფლელნი და მდინარე (კრილოვიდამ)“.

„ცისკრის“ იანვრის ნომერში თარგმანი მიეწერება ალექსანდრე გვაგვიძის, ჭარბის ნომერში კი რედაქცია აცხადებს (იხ. გვ. 195: „რედაქციისგან“).

„გრეთის დიდის ბოდვის მოხდა გემართებს როგორცა სასოფლოეზოსთან იმე ბრწყინვალე კნიაზს გრიგოლ ორბელიანთან. ამ წლის, წინააღმდეგობაშია „ცისკარში“ დაბეჭდვით ჩინებული ლექსი „სოფლელნი და მდიანარე — კრილოვის გადმოღება შივაწერეთ განსვენებულს კნიაზ ალექსანდრე გვაგვიძის შიშინ, როდესაც ეს ლექსი გადმოუღია კნიაზს გრიგოლ ორბელიანს. ამისთვის ჭარ პირველად ვითხოვთ კნიაზის გრიგოლისაგან სულგრძელებით მოტყევა-ხასა, რადგან ქართული ანდაზაც კარგად მოესხენება „არ ცოდნა არ ცოდვაო“, შემდეგ დიდის გულისმოდგინებით ვითხოვთ ყველას ქართულს, ვისაც კნ. გრიგოლ ორბელიანის ლექსები ეგულება არ დაგვიპირონ და გვათხოვონ დასაბეჭდავათა. — ამ ლექსის ზელმეორედ დაბეჭდვა და თვალის გადავლება ჩვენისავე თხოვნით ინება კნიაზმა, რადგანაც აქა-იქ სიტყვებში ცვლილებაც შეინშნა“.

ვარიანტული განსხვავებანი (გათვალისწინებული არაა ლიტ. მუხ-ის ხელნაწერი № 84-ში შეტანილი ზუსტი ასლი ამ იგავის ბეჭდური რედაქციისა):

„ცისკარი“ (1860, № 3):	დანარჩ. გამოც:
1) „3—4... აღელდებოდის გააოხრებდის“	1). „3—4...აღელდებოდა ...გააოხრებდა“.
2) „6—8... და ზოგს სახლებსა უქცევდა ზოგისა ცხვარს, ქათამს ქსატყებდა, ზოგის წისქვილი მიჰქონდა და ესრეთ ხარკსა ძალათა ყოველწლივ სოფლით მოჰკრეფდა“	2). „6—8...ზოგსა სახლებსა უქცევდა ზოგისა ცხვარი, ქათამი, ზოგის წისქვილი მიჰქონდა. და ესრედ ძალად ყოველწლივ ხარკ- სა სოფლიდან მოჰკრეფდა“.
3) „23. მერე შეხედეს ერთმანეთს და თავდაკიდით დაბრუნდნენ“	3). „23. მერე შეხედეს ერთმანეთს და თავდაკიდით დაბრუნდნენ“.
4) „25. სადაცა ქრთამებს იყოფენ მდივანნი ნაიალნიებთან“.	4). „25. სადაცა ქრთამებს იყოფენ მწერლები მდივანნიებებთან“.

ამ თარგმანის ავტორგრაფი დაცულია იმ ხელნაწერში, რომელიც საქ. არქივის № 171-ში (ფურც. 178/II) მოიპოვება. იგავს ეწოდება „სოფლელნი და მდიანარე — კრილოვის ზღაპრები“. აქვს თარიღი: „პეტერბურლი 6-სა ოქტომბერს 1832 წელს“. ავტორგრაფი ხასიათდება მხოლოდ ზემო მოტანილი ტაბეების ვარიანტებით. აი ესენი:

1. ...ყოველს წელს აღელდებოდის,
...საშინლად გააოხრებდის“.
2. და ესრეთს ხარკსა ძალათა ყოველწლივ სოფლით მოჰკრეფდა“.
3. მერე შეხედეს ერთმანეთს და თავდაკიდით დაბრუნდნენ,

და გზაზედ გულებელ დაკრეფით იგინი ესრეთ უბნობდენ.
მუნ სამართალი ვით ქაოსს, საწყალმან, ანუ უძღურმან
სადაც ქრთამებსა იყოფენ მწერალნი მდივანნიებებთან“.

8). ავტოგრაფი:

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

„წყეშისია გამოგლეჯია!

და თავი წები წებითა მსხვერპლადა მომიზადია!

მარამა მსუბხს, რომ წერ ყველამ მსტყვას თვით ცოდვა რა მსხვერპლად:
და ვინც მტრ ივოს შემცოდე, ის შეიწიროს აქ მსხვერპლად:

რომ ღმერთის უფრო არ გასწყრნენ მართლისა სისხლის თხევითა“

გამოც.: (მღრ. სათანადო ტაეპებს წინამდებ. გამოცემაში, გვ. 118).

9) ავტოგრაფი: „...მელამ კედის ქნევითა“. გამოც. „...კედის მოქნევითა“

„თუ სინდისსა მივლევდეთ...“

„თუ სინდისსა მივდიოთ...“

10) ავტოგრაფი: „რომ ცხვართ უხარისთ კიდეცა როს თქვენ მათ შუქმას
ინებებთ!“

გამოც. „რომ ცხვრებსა კიდევ უხარისთ, როს თქვენ მათ შუქმას ინებებთ!“

11) ავტოგრაფი: „...ჩვენს მეფედ დაუწესია“; გამოც. „...ჩვენს მეფედ დაუსახია!“

„...ან კლანჭებითა მდიდარნი“; გამოც. „...ან კლანჭებითა ძლიერნი“.

„...წამოიღმუველა თემდაბლად“...; გამოც. „...თემდაბლად წამოიღმუველა...“

არსებობს ამ თარგმანის კიდევ ერთი ვარიანტი (საქ. სალიტ. მუზეუმის
ხელნაწერ № 84-ში შეტანილი), რომელიც მილიანად იმეორებს ბექდვითს რე-
დაქციას, გარდა ერთი ტაეპისა:

გამოც-ები: „...ძლივს კბილით სულის შუერღნი“

№ 84 „...სულს კბილით ძლივსდა იჭერენ“.

„მიბაძვა პუშკინისა“ (ასიოცბლევ ფუქო...;) (გვ. 120). პირველად: „ცის-
კარი“, 1863, № 2 (თებერვალი), გვ. 233-234, სათაურით „პუშკინის მიბაძვა“ და
უთარილოდ. 1873 წლის გამოცემაში კი (გვ. 51) სათაურით: „მიბაძვა პუშკინისა.
Дар напрасный, дар случайный“ და თარიღით: „თემირხანშურა, 184...“.

დანარჩენი გამოცემები მას იმეორებენ.

განსაკუთრებით:

„ცისკარი“ (1863):

„5. და თუ მიწოლა

არსით არსადა“

„9. გონება იქვით აღლევებული“

1873 წ. გამოც. და შემდ.

„5. და თუ მიწოლა

არსით სოფლადა“.

„9. გონება იქვით შემფოთებული“.

„მთანი მაღალნი“ (გვ. 123). პირველად: „ცისკარი“, 1865, № 1 (იანვარი),
ვერდი 26-27. სათაურით „მთანი მაღალნი. Горня вершины. თარგმანი ლერ-
მონტოვიდამ“; 1873, 1879 და 1884 წ.წ. გამოცემებში Горня вершины. Лер-
монтов“ და თარიღი „კოდა“, 1864“ (შემდეგ მიმატებულია — „წ.“). 1928
წლის გამოცემაში — „მთანი მაღალნი. ლერმონტოვიდამ“ (გვ. 135), 1935 და
1948 წ.წ. გამოცემებში — „Горные вершины. ლერმონტოვიდამ“.

1873 და 1884 წწ.
გამოც.
„პ. ლამისა ბინდში“
1873, 1879 და 1884:
„შედეგ წამს ოდენ“

1879, 1928, 1935 და 1948 წწ.
გამოც.
„პ. ლამისა ბინდში“
1928, 1935 და 1948 წწ.
„შედეგ წამს ოდენ“
საქართველოს
საბჭოთა კავშირის
საგარეო ურთიერთობების
მინისტრის
სამედიცინო განყოფილება

ვარიანტები

„შუაოსკიდაში“ („პოი სოფელი...“) (გვ. 125). პირველად: „ივერია“ 1882, № № IV და V, აპრილი და მაისი, გვ. 62. იბეჭდება როგორც „ივერიის ვარიანტი“. ჟურნალში და კრებულებში ლექსს აქვს თარიღი „1832 წ. ნოვგოროდი“. რაიც შეედიოდა და, ალბათ, მომდინარეობს თვითონ ავტორისაგან — მას დავიწყნია თავდაპირველი თარიღი „1830 წელი“ (იხ. ამ ლექსის ძირითადი ტექსტი „თარგმანებში“). ვრ. ორბელიანის ამ ლექსის თავდაპირველი თარიღიანი მოხუდა პოეტისათვის 1833 წ. ჩამოტომეულ მასალებში („1832 წ. საქმე“ ჩუველი XXI) და ავტორს არ ჰქონდა შესაძლებლობა ზუსტად აღედგინა თარიღი 70-ან წლებში. ამიტომაც „ვარიანტებში“ ეს ლექსი „ივერიაში“ დაბეჭდილი თარიღის გარეშე იბეჭდება. დატოვებულია პირველი თარიღი ამ სახით [1830].

„* * *“ („გულნი ივერთა...“) (გვ. 126). პირველად: ჟურნ. „ქართული მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 260. ფრაგმენტი წარმოადგენს პირვანდელ და თავისებურ ვარიანტს შეუის სადღევრძელოსას პოემიდან „სადღევრძელი“. იგი ცალკე ლექსის სახითაა შეტანილი ცალკე ფურცელზე სხვა ლექსთა შორის (იხ. „1832 წლის საქმის“ რე. XXI, ფურც. 4050/ა. უნიცილოდ და უთარილოდ, როგორც სხვა ფრაგმენტებიც.

„* * *“ („ლექი, ოსმალთ და სპარსი...“) (გვ. 127). იხ. „ქართ. მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 258-259. ცალკე ფრაგმენტის სახით გვხვდება „1832 წლის საქმეებში“. უცვლელად შედის „ნალივიკოს აღსარებაში“ (იხ. აქვე, გვ. 111). მცირეოდენი განსხვავებაა მხოლოდ ბოლო ტაქტებში. შდრ. ფრაგმენტი:

„და ვსრეთს ჩემსა სიკვდილსა, აღრვე სიამით ვაქურთებ“.

„აღსარება“:

„და მისთვის ვსრეთს ჩემს სიკვდილს აღრვე სიამით ვაქურთებ“.

ფრაგმენტის შესამე ტაქტის ბოლო „...მხეცთ არ გამოუფხიზლად“ თარგმანის ძირითად ვარიანტში („აღსარება“) ასეა შეცვლილი — „მხეცთას გამოუფხიზლად“.

„ტოლუბაში“ („სადღევრძელი“-ს პირველი ვარიანტი) (გვ. 128). პირველად გამოაქვეყნა მ. ზანდუკელმა („მნათობი“, 1926, № 7, გვ. 47—64). ვადიბეჭდა პოეტის ლექსების 1928, 1935 და 1951 წლების გამოცემებში, ავტორგრაფი დაცულია საქ. არქივის № 171-ში, რომლის მიხედვით იბეჭდება წინამდებარე გამოცემაში.

1928 წლის გამოცემაში (იხ. გვ. 117—126) ეს ვარიანტი დაბეჭდილია სათაურით: „ტოლუბაში ანუ ომის შემდეგ ლბინი და სადღეგრძელო“. იქვე მოხსენიებულია: „ეს ლექსი 1826 წელსა სპარსეთის ომში არს ნათქვამი, როდესაც არაერთი თაფანგდ იყენენ ჭარბი დახინაგებულნი“ (117). ავტორად მითითებულია არა და ჩვენ არ ვიცით, საიდან განჩნდა იგი. ვფიქრობთ — რედაქტორმა ვერცხლიანმა შეიტანა პირველი ვარიანტის სათაურ ქვეშ ეპიგრაფად ეს რამდენიმე სტოქჰოლმი „ტოლუბაში“-ს მეორე ვარიანტიდან. რომელსაც სრულიად ანალოგიური წინათქმა აქვს (იხ. აქვე, მეორე ვარიანტი).

1935 წლის გამოცემაში ვარიანტი დაბეჭდილია შემდეგი სათაურით: „ტოლუბაში ანუ ომის შემდეგ ლბინი და სადღეგრძელო“. შეცდომაა სათაურის პირველ სიტყვაშივე (ავტორგრაფშია „ტოლუბაში“ და არა „ტოლუბაში“), რომელიც სისტემატიურად მეორდება შემდეგაც. წინათქმა არა აქვს.

ავტორგრაფი წარმოადგენს უბის წიგნაკის ზომის პატარა რეველს (საქ. არქ. 171, „საქმის“ ფურც. 165—170), რომელიც ჩაყრებულია საქმეში. რეველს პირველი ფურცლის მეორე გვერდზე (165/B) ცალკე წერია სათაური:

„ტოლუბაში
ანუ
ომის შემდეგ ლბინი
და
სადღეგრძელო
1827 წელსა“.

1928 და 1935 წ.წ. გამოცემებში ტექსტი ცუდადაა დაბეჭდილი. მოვიყვანო მხოლოდ ერთ მაგალითს:

პოემის ბოლოს დაბეჭდილია შემდეგი ტაეპები ამ სახით:

რომ სახე შენი, თვალთა დახშულმან, თანა წარვილო იმიერ სოფელს.

შენ სანუგეშოდ, შენ საშვებელად, და რათა მითვე ვჰსცნა უკვდავება.

(იხ. 1928 წ. გამოც. გვ. 126; შტრ. 1935 წ. გამოც. გვ. 120).

გ. ი. ნუგეშა და შევბას სატრფოს მიანიჭებს ის გარემოება, თუ მიჯნური მისი სახის სსონას წაიღებს „იმიერ სოფლად“. ამ პოეტურ ვთუგებრობას ჰფანტავს ავტორგრაფი, სადაც წერია:

154. რომ სახე შენი, თვალთა დახშულმან, თანა წარვილო იმიერ სოფელს.

შენ სანუგეშოდ, შენ საშვებელად, და რათა მითვე ვჰსცნა უკვდავება!

უნდა აღინიშნოს, რომ რედაქტორები ვერ ამჩნვევენ, რომ „სადღეგრძელოს“ ძირითადი ტექსტის ტაეპებიც სწორედ ასე იყოთება (იხ. 1928 წ. გამოც. გვ. 109, შტრ. შესაბამისი ადგილი 1935 წ. გამოცემაში).

საქ. არქივის „საქმე“ № 171 წარმოადგენს კრებულს, რომელიც შესდგა 1827—1832 წლების დოკუმენტებისაგან (ჩამოართვეს გრ. ორბელიანს 1833 წ. მარტში). ამრიგად, პირველი ვარიანტის შედგენის დრო განისაზღვრება 1827—1832 წ.წ.

„ტოლუბაში“ („სადღეგრძელო“-ს მეორე ვარიანტი) (გვ. 136) პირველად

დაიბეჭდა 1928 წ. გამოცემაში (გვ. 127 — 132). აქედან უცვლელად დაბეჭდილია 1935 წლის გამოცემაში (გვ. 124 — 128), ოღონდ გამოტოვებულია ერთი აქტი (აქვს ლექსი...“).

1928 წ. გამოცემის შენიშვნებში აღნიშნულია: „წ. კ. საბუკინის მიერ დაბეჭდილი ხელნაწერი № 2456, სადაც გრ. ორბელიანის რამდენიმე ლექსი და მთელი შრომა „სადღეგრძელო“ „ლზინის“ საბელწოდებით“ (გვ. 180). შრომა წერია: სადღეგრძელო ამ ხელნაწერში არ მოიპოვება. № 2456 წარმოადგენს მეორე რვეულს, სადაც აღ. ჭავჭავაძის ლექსებთან ერთად მოთავსებულია გრ. ორბელიანის ლექსები, სხვისი ხელით გადაწერილი: 1. „ლზინი“ („მე იგი მიყვარს...“ თარგმანი პუშკინიდან). 2. „ნ...დმი“ („მნათობო...“). 3. „ან...დმი“ 4. „ნეტარ მას, ამა სოფელსა...“ 5. „მტირალ ნ...დმი“ („თუ ტურფანი...“) და 6. „იარალისადმი“, რომელიც თვითონ გრ. ორბელიანს ფანქრით ვაუწყობრება.

ის ვარიანტი, რომელზედაც 1928 წლის გამოცემაშია ლაპარაკი, ჩვენთვის უცნობია. რედაქტორის მიერ გამოქვეყნებული ტექსტი კი (ე. წ. II ვარიანტი) ამოღებულია წ. კ. საბ-ის № 3723-დან (იხ. 1928 წ. გამოც. გვ. 181), მაგრამ საშინლად დამახინჯებულია: დაარღვეულია პოემის სტროფული წყობა (10-მარცვლიან ტაბებდაა დაბეჭდილი), გამოტოვებულია თითქმის ნახევარზე მეტი ტაბებისა, შეცვლილია ცალკეული ადგილების თანმიმდევრობაც. ასეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს რედაქტორს სხვა ვარიანტი დაუბეჭდავს, მაგრამ მაშინ პოემის ორი კი არა, სამი ვარიანტი არსებულა! ჩვენის აზრით 1928 წ. გამოცემის რედაქტორს ცალკეული ადგილები ამოუტრებია № 3723 ხელნაწერიდან და ბოლოშიც შეუყვავია; სქოლიოში ასეთი შენიშვნაა დაბეჭდილი: „შემდეგ მოსდევს ისევე, როგორც პირველ ვარიანტში. მხოლოდ გადასმულია ზოგიერთი ადგილი“ (გვ. 132). ამემაღ მკითხველს შეუძლია ჩვენს მიერ ზუსტად აღდგენილი ორივე ვარიანტი ერთმანეთს შეადაროს და დარწმუნდეს — როგორც წინა, ისე ბოლო ნაწილები I და II ვარიანტისა მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

1928 წ. გამოცემის ყველა ამ უხეშ შეცდომას, ტექსტისადმი თვითნებურ დამოკიდებულებას და შენიშვნებში მოყვანილ უსაფუძვლო ცნობებს ხელნაწერთა შედგენილობის შესახებ იმეორებს 1935 წლის გამოცემა.

არსებობს კიდევ ერთი ხელნაწერი — საისტ.-სავთნ. საბ-ის № 312, რომლის პირველ გვერდზე წერია: „სადღეგრძელო. შეთხზული თ. ვრავილ ზურაბის ძის ქ. ორბელიანისაგან“. ტექსტს უჭირავს 1 — 14 გვ. სრული სათაური აქვს მეორე ფურცლის I გვერდზე: „სადღეგრძელო ანუ ომისა შემდეგ ლზინი ერევნის სიახლოეს“. ხელშეიფის სადღეგრძელო ამ ხელნაწერში არის. დედანი წარმოადგენს სხვისი ხელით გადაწერილ ასლს პოემის ბევრდვითი გამოცემებისა და შეცდომებითაა აჭრელებული. ტექსტის დადგენისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს (მდრ. 1928 წ. გამოც. გვ. 181) და ვარიანტად არ ჩაითვლება.

წ. კ. საბ-ის ხელნაწერი № 3723, რომლის ტექსტსაც ვაქვეყნებთ მეორე ვარიანტის სახით, წარმოადგენს მაგარ უდაში ჩასმულ, სხვადასხვა ავტორთა ნაწერების კრებულს. გრ. ორბელიანის ნაწერებს უჭირავს 435 — 462 გვ. გვ. საერთო

სათაფრით: „თ. გრიგოლ ორბელიანის ლექსნი“. სხვისი ხელითაა დატყუპებული შემდეგი ნაწარმოებნი: 1. „ტოლუბაში“ (გვ. 437—447). 2. „უსტორიისა და ეფემიას“ (448—452). 3. „ეკატერინა ჰავკავაძის ასულს“ (452). 4. „...“ (453—456). 5. „ღამე“ (456—458) 6. „ექსპრომტი ნინა ჰავკავაძის ასულს (ნაამო სახილველად...“ (458). 7. „გამოსაღმება“ (458—459). 8. „მასმევე ლენოს...“ (459—460) 9. „სო...ორ...“ (460—461) 10. „პირზაფანის“ (462).

„ტოლუბაში“-ს მეორე ვარიანტი პირველად და ზუსტი სახით, № 3723-ის მიხედვით, პირველად გამოქვეყნდა 1951 წ. აკადემიურ გამოცემაში. განზრახ დაცულია პუნქტუაციური ნაკლოვანებანიც.

[„ტოლუბაში“-დან] (გვ. 145). პირველად დაიბეჭდა 1928 წლის გამოცემაში. აქედანაა გადაბეჭდილი 1935 წლის გამოცემაშიც.

1928 წ. გამოცემის შენიშვნებში აღნიშნულია, რომ ავტოგრაფი „ინახება წ. კ. საზ. მუზეუმში, № 2456 და დათარიღებულია 1854 წ. აპრილის 5-ით“ (გვ. 181). მაგრამ № 2456-ში იგი არ მოიპოვება და ჩვენ არ ვიცით—რომელ ხელნაწერს ემყარება რედაქტორი.

არსებობს ამ ნაწარმოების სხვა ვარიანტიც, იგი შეტანილია (უსათაფროდ) რვეულში, რომელიც საქ. ლიტ. მუზეუმის № 84-თაა ცნობილი (იხ. „ლიტერატურის მატრიანე“, წიგნი 5, ნაკვეთი მეორე, ხელნაწერთა აღწერილობა. I. შედგენილი ივ. ლოლაშვილის მიერ. თბილისი, 1949, გვ. 64-65). ეს ხელნაწერიც დათარიღებულია 1854 წ. 5 აპრილით. განსხვავებანი უმნიშვნელია. № 84-ის ვარიანტის I გვერდზე (ხელნაწერის გვ. 13) გვ. ორბელიანს ფანქრობთ მიუწერია: „ესეც ტოლუბაშისა არის და უნდა ცალკე ჩაიწეროს“. თარიღი ამ ხელნაწერის მიხედვითაა დაბეჭდილი წინამდებარე გამოცემაში.

ლექსი წარმოადგენს მეფის სადღეგრძელოს პირველი ვარიანტის („გულნი ივერთა...“) გავრცობილ რედაქციას—შიგ შეტანილია ე. წ. ყირიმის ომით (1853—1856) შთაგონებული ტაქები და ამ მხრივაც უცილობელია, რომ მიძღვნის ეს ვარიანტი დაწერილია 1854 წელს (ლექსის ისტორიული რეალიის გასაგებად იხ. „წერილები“, ტ. II, გვ. 309-309; შტრ. М. Покровский, Дипломатия и войны царской России в XIX столетии. Москва, 1923. стр. 106—167).

„ჩემი ეპიტაფია“ („როს ვიყავ ცოცხალ...“) (გვ. 148). „ცისკარი“, 1862, № 12 (დეკემბერი), გვ. 287-288, უთარილოდ. პირველი ვარიანტი შედარებულია ჟურნალში დაბეჭდილ ტექსტთან. აქა-იქ გასწორებულია მხოლოდ პუნქტუაცია. ავტოგრაფი არა ჩანს.

„ჩემი ეპიტაფია“ (გვ. 149). „ცისკარი“, 1863, № 1 (იანვარი), გვ. 56, უთარილოდ. მეორე ვარიანტი ლექსისა „ჩემი ეპიტაფია“. რედაქციის შენიშვნა სჭოლოში: „ეს ლექსი მეორედ იბეჭდება, რადგან ავტორმა იწება გასწორება“. იბეჭდება ჟურნალში დაბეჭდილი ტექსტის მიხედვით.

ავტოგრაფი არა ჩანს.

„გამოცანების პასუხი“ (გვ. 150). დაიბეჭდა რამდენჯერმე.

წარმოადგენს „პასუხი შეილთა“-ს პირველ, ვრცელ ვარიანტს, რომელიც ავ-

ტორს შემდეგ შეურბილება. პოეტის სიცოცხლეში პირველი ნაწარმოები არ დაბეჭდილა.

ეროვნული
გრაფიკული

ავტოგრაფი არა ჩანს.

რამდენიმე სიტყვა ე. წ. „სადაო ლექსების“ გამოც.

1951 წლის და წინამდებარე გამოცემებში არ დაბეჭდა ამ სახელწოდებით ცნობილი შემდეგი ნაწარმოებები:

1. დილა.
2. ხმა ლოპიანას საფლავიდან.
3. * * („ნისლი გარს მოშვებია...“)
4. ახ, ვითა გშენის...
5. * * („ოდეს მე პირველ ღმერთიან დამბადა...“)

ეს ლექსები ცალკე დამატების სახით შევიდა პოეტის თხზულებათა 1928 და 1935 წ.წ. გამოცემებში. ორივე გამოცემაში აღნიშნული ციკლის ბოლოს დაბეჭდილია აგრეთვე ლექსი „ამა სოფელს დამშთომიეს...“, რომელიც პირველად ზ. კიეინაძემ შეიტანა გრ. ორბელიანის ლექსების მესამე გამოცემაში 1884 წელს (იხ. გვ. 84) ავტორისავე ნებაართვით. ამ ნაწარმოების პოეტისადმი ეუთვნისება საბოლოოდ დადასტურა ავტოგრაფის აღმოჩენამ (იხ. პაულე ინგოროყვას წერილი, ე. „ქართ. მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 267). აღსანიშნავია, რომ 1935 წლის გამოცემის რედაქტორი ლექსს „ამა სოფელს...“ პოეტის უდავო ნაწარმოებთა შორის ათავსებს (გვ. 7) და იმავე დროს შექანიკურად შეაქვს იგი „სადაო ლექსებშია“ (გვ. 149), აღბათ, 1928 წლის გამოცემის ზეგავლენით.

დანარჩენი სადავო ლექსების შესახებ უნდა შევნიშნოთ, რომ ისინი არ არიან დაბეჭდილი გრ. ორბელიანის ვნისა და სტილის ნიშნობლივი თვისებებით და პრიმიტიული სისადავით ხასიათდებიან. მხოლოდ გრ. ორბელიანის ინტონაციისათვის ანგარიშგაუწვევლობის საფუძველზე შეიძლება მიეწეროს პოეტს ასეთი სტრიქონები:

1. ახ, დილაჲ, დილაჲ, კვლავ სანეტარო
შენ ჩემი გულის დამამტკობებლო,
გაქებ, გადიდებ, შენ ჩემო დილაჲ

მაშინ შენ ჩემო ლამაზო დილაჲ
ამ ჩემ სიცოცხლეს შენ შემოგწირავ. („დილა“).

2. მე რად მინდა საპოთხისა დიდება,
თუ რომ სატრფო ჩემზედა შორს იქნება,
ვერას მიზამს ჭოყობეთის ქანჩები
თუ, ლამაზო, შენ ჩემად მეგულები. („ხმა ლოპიანას საფლავიდან“),
3. დიდო მფლობელო, კრძალვით გიბედამ
კვადები და ვდნები, ოდეს არ გხედამ.

.....

არას ვინაღვლი, თუ რომ მკითხებენ
სიყვარულს ცოდვით წიკითხებენ.

ეროვნული

შენგან ნაჩქარს შენსა პორტეტსა
ისე ელოცულობ, როგორც რომ ღმერთსა. („ბეჭდვნიველნი“)

და სხვ.

ანალოგიური ტაბებებისა თუ კუბლებების ავტორებს არ შეეძლოთ დაეწერათ „ჩემს დას ეფემიას“ და თვით პაწია „ამა სოფელს დამშთომიეს“, რომლის სიტყვიერი ფაქტურა სრულიად ორიგინალურია (ოდნავ არქაიზებული და გრ. ორბელიანისეული სპეციფიკური მორფოლოგიითა და ლექსიკით აღბეჭდილი — „დამშთომიეს...“ „ესე...“ „შენდამო...“ „სამოთხის წილ...“ და მისთ, შდრ. „შენ დამშთი მხოლოდ“ („ჩემს დას ეფემიას“), „ოლონდ ვახსოვდე ჩემდამო ერთეულს“ („სო...ორ...“) და სხვ.) და სრულ კონტრასტს წარმოადგენს დანარჩენი სადავო ლექსებისას.

ახლა თვითონ ამ ლექსების ტექსტური ისტორიის გამოც.

1. „დილა“ პირველად დაიბეჭდა ქ. „ცისკარში“ 1860 წელს (იხ. № 8 (ავგისტო), გვ. 305-306), ინიციალით „თ. გ. ო.“ ზოგიერთ ხელნაწერ კრებულში (მაგ. ნ. ბარათაშვილის რეკლში, რომელიც ვეზირიშვილისეულადაა ცნობილი) იგი შეტანილია უცნობი პირის ხელწერით „თ. გ. ორბელიანისა“; მაგრამ ქართულ ხელნაწერებში ავტორების სახელთა აღრევა და ერთი ლექსის მეორისადმი მიკეთუნება ჩვეულებრივი მოვლენაა. მაგალ. არაერთი ხელნაწერი თვითონ გრ. ორბელიანს მიაწერს ალ. ჭავჭავაძის ლექსებს და პირიქით. საბუთად არ გამოდგება აგრეთვე ის გარემოებაც, რომ სკანდარნოვას „სალხინო სახანდარი“-ს ორს გამოცემაში (გრ. ორბელიანის სიტყვებშია დაბეჭდილი) „დილა“ გრ. ორბელიანს მიეწერება, მოხუც პოეტს ყოველთვის როდი შეეძლო მისი სახელით და ნებსით თუ უნებლიეთ ჩადენილი ლიტერატურული ფალსიფიკაციების თვალყურის დევნება და გამოსწორება. საკუთრივ „დილას“ ავტორობის საკითხი ამჟამად საცილობელი არაა: იგი ვეუთენის გ. ერისთავის თეატრის პირველ აქტიორს გიორგი დვანიძეს (იხ. ი. გრიშაშვილი, „დილა“ დვანიძეს ვეუთენის“. ვაზ. „ლიტერ. საქართველო“, 1940, № 12). (იგივე მისივე კრებულში „ლიტერატურული ნარკვევები“, 1952, გვ. 382 — 385).

2. „ბმა ლოპიანას საფლაკი დამ“ პირველად დაიბეჭდა ვაზ. „ივერიასში“ 1877 წელს (იხ. № 18, გვ. 6), ხელწერით „თ. გიორგი ორბელიანი“. ეურნალ „ცისკარის“ თანამშრომელთა შორის ცნობილია პოეტი გიორგი ორბელიანი, რომელსაც — ჩვენის აზრით — თავისი გამოჩენილი მოგვარის განთქმული მუხამბაზის („ვინდ მეძინოს...“) ერთგვარი ლიტერატურული დუბლიაგის შექმნა უცდია. „ბმა ლოპიანას საფლაკი დამ“ მდარე, სტილიზებული და ეპიგონური ლექსია, რასაც ზემოთ მოტანილი ამონაწერიც მოწმობს. თანაც: ძალიან საეკვოა „ივერიას“ 1877 წელს შეცდომა მოსვლოდა და გრ. ორბელიანის ლექსი გიორგი ორბელიანისათვის მიეწერა. მართალია, „ცისკარში“ ყოფილა შემთხვევა ავტორ-

თა სახელების აღრევისა, მაგრამ „ივერია“-ში გრ. ორბელიანის მიმართ არც ერთი ასეთი შემთხვევა ცნობილი არაა. პოეტის ნაწერების 1928 წლის ვარიანტის რედაქტორის ვარაუდი — შეიძლება ავტორმა განზრახ არ ისურვეთ თავისი სახელების გამჟღავნებო, — სრულიად უსაფუძვლოა. ჭერ ერთი: ლეონი ენიციკლოპედროდია დაშიფრული, არამედ ხელმოწერილია იმ დროს რედაქტორის ხელმოწერული ეპიგონი-პოეტის სახელითა და გვარით („გიორგი ორბელიანი“). შეიძლება ეს ეპიგონი მიისაყუთრებდა გრიგოლ ორბელიანი თავისი თანამედროვისა და მოგვარის სახელს?

რაც შეეხება საბუთს — „სალხინო საზანდარში“ ეს ლექსნი გრიგოლ ორბელიანის სახელითაა დაბეჭდილი — საკითხს არ სწყევტს: საქმე გვაქვს ან უნებლოე შეცდომასთან (ანალოგიურ თემაზე დაწერილი ლექსების ავტორად მაშინ უმთავრესად გრ. ორბელიანს იცნობდენ!) ან კიდევ შეგნებულ ფალსიფიკაციასთან (თვითონ ლექსის პრესტიჟის ამაღლების მიზნით?!).

„ხმა ლოპიანას საფლავილამ“ რომ გრ. ორბელიანს არ ეკუთვნის, იქიდანაც ჩანს, რომ გიორგი ორბელიანს აქვს სხვა ანალოგიური ლექსებიც, აგრეთვე თავისი გამოჩენილი მოგვარის პოეზიის მიზაქვით დაწერილი. ასეთია, მაგალითად, „ციცკრის“ 1860 წლის № 11-ში დაბეჭდილი (იხ. გვ. 537) მისი ლექსი „ლოთის ანდერძი“ (შდრ. გრ. ორბელიანის „ლოთური მუხამბაზი“). გიორგი ორბელიანს ეკუთვნის აგრეთვე 1861 წლის „ციცკრის“ № 1-ში მოთავსებული ლექსი „ალბომში“. ამავე ნომერშია დაბეჭდილი გრ. ორბელიანის ლექსიც „ალბომში ღრ. ოპ...“. ასეთი მიზაქველობა, სათაურებშიაც კი, იმას მოწმობს, რომ გიორგი ორბელიანი ერთ-ერთი ეპიგონია „ციცკრის“ სხვა ეპიგონ-მწერალთა შორის. მის „ლოთის ანდერძშიაც“ იგივე ხმა ისმის, როგორც ლექსში „ხმა ლოპიანას საფლავილამ“. შდრ:

კარგი იქნება კუბოს მაგივრად
ლეონიან ნავში რომ ჩამაწვინოთ,
და ვარდის ნაცლად, როდესაც დამძრათ,
კიტრისა მწინილი ზედ დამაყაროთ. („ლოთის ანდერძი“)

და სხვ.

ალსანიშნავია, რომ „ციცკრის“ იმ ნომერშიაც (1860, № 11), სადაც დაბეჭდილია „ლოთის ანდერძი“, მოთავსებულია გრიგოლ ორბელიანის თარგმანი „(პეშუინილამ)“ სრული ხელწერით. ამრიგად: „ციცკრის“ რედაქციასაც არ აურევია ისინი. „ივერია“ კი ვაცილებით ფრთხილი იყო ავტორთა შიშართ.

3. „ახ, ვითა ვმეგნი ს...“ პირველად დაიბეჭდა 1864 წელს ქ. „ციცკარში“ (იხ. № 2 (თებერვალი), გვ. 93-94), ინიციალით „კ“, შეიტანა ზ. ჰიკინაძემ 1884 წლის გამოცემაში (გვ. 84) პოეტის ნებაართვით („თვით აღიარა, რომ ეგ ლექსები ჩემებია, მაგრამ აღარ მახსოვს როდის დაწერეო“, — იხ. ბოლოსიტყვაობის გვ. 11). 1928 წლის გამოცემის შენიშვნებში აღნიშნულია — „ეს ლექსი და-

ბეჭდილია 1864 წლის „ცისკარში“-ო (გვ. 188), ხოლო თვითონ ლექსს უბრალო რილი „1869 წ.“ (იხ. იქვე, გვ. 156). ისე გამოდის, თითქოს უკვე 1864 წელს დაბეჭდილი ლექსი ავტორს 1869 წელს დაბეჭდვით და 1935 წლის გამოცემის რედაქტორსაც „1869 წლით“ აქვს დათარიღებული და დაბეჭდილი ეს ნაწარმოები (გვ. 147). ორივე რედაქტორი ზ. ბერიძის იმეორებენ თარიღში და ორივენი ინიციალ „ა“-ს ქვეშ ვარაუდობენ გრ. ორბელიანის ზედმეტ სახელს — „კერკა“-ს.

ლექსი „ახ ვითა გშეენის“ ყველაზე ახლოა გრ. ორბელიანის (და ნ. ბარათაშვილის) პოეტურ სამყაროსთან — ლექსიკის, ფრაზული წყობისა და სახეთა სისტემის ზოგიერთი ნიშნით. მოგვყავს ეს ლექსი ორი დიდი ქართველი რომანტიკოსის ლექსებიდან შოტანილი პარალელებითურთ:

ა.	გრ. ორბელიანი	ნ. ბარათაშვილი
ახ ვითა გშეენის, ღრუბელი კმუნეის მალალსა შეზლსა გამოხატული მაშინ უმეტესს ოდეს კამკამებს თვალთ შინა ცრემლი განბრწყინებული. მეც მიუვარს ვეღოთ შენზე ღუმილით შეუწყვებულად შორითგან მზერა;	კმუნეის ღრუბელი გულ დამაბნელი ვიდრე მზიარულს არ შეგებოა („ეკ. კიკვი...“) სჩანს ძველს კედელზედ გამოხატულად („თამარ მეფის სახე...“) მაშინ რად ენა ღუმღუმბის	ვითა შეეენიან როს მონამენ („შემოლაშება...“)
ყარიბის მოთქმით, იდუმალ ოხვრით, ნელსეულიანი კმუნეისა მღერა... კმარა! მუუხარე, ვითა მოთვარე	...მზოლოდ ოხრეა („მ...დმი“). და მისთვის ოხრავს, მღუმარებს („გამოსალშება“)	მაშა ღუმილი მიმითვალენ შენდამი ლოცვად! („ჩემი ლოცვა“). ხანცა ოხვრანი კაეშინის ხმანი („ჩონგურს“).
ეგ სახეტურფა გამომიდარე, რომ შენის ღიმით, ტრფობისა შუქით ეგებ განვეკრთო სეველიან გულით, დაჩემს თარს შმაგად მოსალხენელად შეეხოს ხელი მოუთ-	ბაგეთა ზედან იელეებს ღიმით („ჩემს დას ეფემიას“). მაშინ მე შმაგოი... („მ...დმი“) ზოგჯერ მტანჯვენ, შმაგ მყოფენ („ს — სა“).	მგოსნის ყარიბს გულს ესხიემფინარე. („ეკ. კიკვი...“). მოციმიმიდი, მოლი, გამომიდარე, შენგან ბნელი გული გამომიდარე. („ჩემს ვარსკვლავს“).

მ ე ნ ე ლ ი

და გაბედლითა

წარმოსთქვან სიმთა

დაუეიწყარი შენი სახელი
(იხ. 1884 წ. გამოცემა,
გვ. 93. ლექსს აქ თარიღად
აქვს „1869“)

მ ფ ი ნ ე შ ე უ შ ი რ ა
ს ა ლ ბ რ ი

ქ ა რ თ ვ ე ლ ი
დაუეიწყარი შენი სახელი
ს ა ლ ბ რ ა
(„ალმოხდა“).

მიუხედავად ასეთი შეხვედრებისა, ლექსიც „ახ, ვითა გშეენის“ ეპიგონის ნაწარმოებს შიაგავს: გრ. ორბელიანის და ნიკ. ბარათაშვილის სატრფიალო ლირიკის სიღრმე და სიფაქიზე „კ“-სათვის შინც მიუღწეველია (მაგალ. გრ. ორბელიანისათვის ძალზე პროზაულად ისმის კადენცია: „დაუეიწყარი შენი სახელი!“ და მისთ.). თანაც: „ახ, ვითა გშეენის“ „ციცკარში“ დაბეჭდილია გრ. ორბელიანის ლექსის „ნ...დმი“ („მნათობო...“) გვერდით და თუ ამ უქანსკენს არ მოესურვებია კონკრეტული ინიციალის შქონე ლექსის („ნ...დმი“) ფსევდონიმით დაბეჭდვა, რად დასჭირდა თავისი ფსევდონიმის ერთი ასოს („კ“) ხელმოწერა განყენებული სატრფიალო ლექსის ბოლოს?

უცნობ „კ“-ს კალამს გაუთენის აგრეთვე „ციცკარში“ დაბეჭდილი ლექსები „ნისლი გარს მომხვებია“ და „ოდეს მე პირველ ღმერთთან დამბადა“ (იხ. 1927 და 1935 წ.წ. გამოცემებში), რომელთაც სტილიურად არაფერი საერთო არა აქვთ გრ. ორბელიანის ლირიკასთან (ეს კი, ზემოთ მოტანილ საბუთებთან ერთად, სავსეოდ ზღის თვითონ „ახ ვითა“-ს გრ. ორბელიანისათვის მიუკუთვნების საკითხსაც).

ყველა ამ მოსაზრებით შეუძლებლად ვცანიტ განხილული „სადაო ლექსების“ შეტანა გრ. ორბელიანის წინამდებარე, აკადემიურ გამოცემაში. მომავალი ძიების საქმეა: დაუბრუნდება თუ არა რომელიმე მათგანი პოეტის თხზულებათა შემდეგ გამოცემებს.

დასასრულ უნდა შეეჩერდეთ შემდეგი საკითხის გარშემო.

1954 წელს განსვ. ს. ცაიშვილის რედაქციით დაბეჭდა ი. მეუნარგიანს „ქართველი მწერლები“, რომლის შენიშვნებში რედაქტორი არაპირდაპირ და დაუსაბუღებლად ეხება 1951 წელს გამოცემულ გრ. ორბელიანის „პოეზიის“ შენიშვნებში ჩვენს მიერ აღბრუნულ საკითხებს პოეტის ნაწერების პუბლიკაციის ისტორიიდან. უფრო ადრე იგი იმავე საკითხებს ეხებოდა ჩვენი გამოცემის შესახებ დაწერილ რეცენზიაში (იხ. „მნათობი“, 1951, № 12). რადგან თავის დროზე ჩვენ არ მოგვეცა საშუალება პასუხი გაგვეცა აღნიშნულ შენიშვნებზე და რადგანაც ამ პასუხს მნიშვნელობა აქვს გრ. ორბელიანის შემოქმედებისა და მისი ნაწერების გამოქვეყნების უტუარო ისტორიის თვალსაზრისით, ჩვენ აქ მოგვიხდება საუბარი განსვ. რეცენზენტის რეპლიკებზე.

თავდაპირველად შევეხებით თვითონ ი. მეუნარგიანს „ქართველი მწერლების“ გამოცემისა და რედაქციის საკითხსაც, რადგან ეს უქანსკენელი აგრეთვე

ნაწილობრივ გრ. ორბელიანის შემოქმედების შესწავლასთან არის დაკავშირებული.

ი. მეუნარგიას ბიოგრაფიულ-კრიტიკული ნაწერების გამოცემა არა მარტო სასურველია, არამედ მისასალმებელიც. მეცხრამეტე საუკუნის კრიტიკულ-მეცნიერული ამ შესანიშნავ ბიოგრაფს დიდი ღვაწლი მიუძღვის თანამედროვეობის განვითარების ცნობების, სხვადასხვა დოკუმენტისა და, საერთოდ, მისი შემოქმედების შეკრების დარგში. ამასთან ი. მეუნარგია კარგი სტილისტი იყო, დაწილობრივი მშვენიერი სისადავის იმ ნიჭით, რაც მის ნაწერებს ერთგვარ მხატვრულ მართიანებად ხდიან, ხოლო მათ ავტორს სრულიად განსაკუთრებულ ადგილს ანიჭებენ ჩვენი მწერლობის ისტორიაში.

მაგრამ ეს ისე როდი უნდა გავიგოთ, თითქმის ამჟამად ყველა მისი შეხედულების და ცნობის უყოყმანოდ ვაზიარება შეიძლებოდა. ჩვენსა და ი. მეუნარგიას შორის დროის გარკვეული მანძილია, ამ დროის მანძილზე გასული საუკუნის ბევრი მწერალი უფრო ღრმად იქნა შესწავლილი, ზოგის შემოქმედებაც სულ სხვაგვარად დაფასდა, ვიდრე ეს თავის დროზე წარმოუდგინა მათს პირველ ბიოგრაფს. ამიტომ დღევანდელ მკითხველს ხელთ უნდა ჰქონდეს ი. მეუნარგიას შრომების მეცნიერული გამოცემა, რაიც ტექსტუალურ-ბიბლიოგრაფიულ სიზუსტესთან ერთად გულისხმობს მათს ჭეროვან კრიტიკულ შეფასებასაც.

ობიექტურობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ რედაქტორს შრომა და მონდომება არ დაუკლია ი. მეუნარგიას ნაწერები კარგად მიეწოდებინა მკითხველისათვის, თავი მოუყრია დამატებით ცნობებისათვის, რომლებიც ავსებენ ჩვენს წარმოდგენას ი. მეუნარგიას ლიტერატურული მუშაობის ხასიათზე. „შენიშვნებსა და კომენტარებში“ გამოიმკვებელს შეაქვს რამდენიმე ნაკლებად ცნობილი დოკუმენტი (გამოუქვეყნებელი ნაწყველები, ჩანაწერები, გაზეთებიდან ამოკრებილი რეცენზიები და სხვ.), რომლებიც დავებმარებიან დაინტერესებულ მკითხველს ი. მეუნარგიას სამწერლო ბიოგრაფიის შესწავლის საქმეში.

გამოცემას წინ უძღვის „წინასიტყვა“, სადაც მოკლედ და დახასიათებელი ი. მეუნარგია, როგორც ჩვენი მწერლების ბიოგრაფი. „იონა მეუნარგია თავის ლიტერატურულ კვლევა-ძიებაში ბურჟუაზიულ, ყალბ მეთოდოლოგიაზე დგასო“ — ნათქვამია წინასიტყვაში და ამ დებულების საილუსტრაციოდ აღნიშნულია, რომ მან „ვერ შეაფასა სწორად გრიგოლ ორბელიანის პიროვნება“ (გვ. 6). მიუხედავად „მსგავსი ცალკეული შეცდომებისა“ ი. მეუნარგიას ლიტერატურული მემკვიდრეობა“ რედაქტორს „მთლიანად მისაღებად მოაჩნია“. შენიშვნებში გამოიმკვებელი საგანგებოდ შენიშნავს: „შემდგომში მკვლევარებმა, მიუხედავად დიდი მუშაობისა და ძიების ჩატარებისა, ნ. ბარათაშვილის ცხოვრების აღწერას თითქმის ვერაფერი შემატეს საგულისხმო“ (გვ. 462). ამგვარი დამოკიდებულება შესასწავლ ობიექტისადმი არ ითვალისწინებს ისტორიულ პერსპექტივას ქართული ლიტერატურის წინაშე ი. მეუნარგიას უკვე აღადგინა დიდი დამსახურების შეფასების დროს. „შემდგომში მკვლევარების“ ერთ-ერთი, უადრესად მნიშვნელოვანი მიღწევა ისაა, რომ ამჟამად არაფერ დაკობს ნ. ბარათაშვილის პიროვნებისა და შემოქმედების გენიალურ ბუნებაზე. ი. მეუნარგია

კი წერდა: „(ბარათაშვილს) დრო მაინც რომ დასცლოდა, მეტი მაინც რომ ეცოცხლა იმას, ტლანტი ქართველის ცხოვრების სიფუქეს სძლიათა და სტარა პოეტისაგან დიდი პოეტი დადგებოდა... გაფურჩქვა ნიქისა აქ დასაჯდა და ის ღარჩა საშუალო ტანის პოეტად, უმაწვილ კაცად, რომლის მეტიც ვერაფერი ნმა ოქმეა მოისმის, მაგრამ მის უცველ თხზულებას პირველდენ დაპირველდენ დე ჭერ კიდევ ამჩნევია მოზარდი კაცის გამოუცდელი მაჩვენებელი“ (გვ. 224-225; საზვასმა ყველგან ჩვენია. ა. გ.). ამჟამად ეს სიტყვები როდი შეიძლება მივიჩნიოთ „ცალკეულ“ და „უმნიშვნელო“ შეცდომად! ეხლა ყველასათვის ცნობილია, რომ ნ. ბარათაშვილი ფილოსოფიური ლირიკის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელია მსოფლიო ლიტერატურაში და რომ იგი ძალზე ადრე მომწიფდა გონებრივად და სულიერად! ი. მენუარგია ქვემოთ თვითონვე ამათილებს თავის უნიადიგო შეხედულებას, როცა ამბობს: „მთელს ქართულ შერლობაში ბადალი არ მოეპოვება ლექსებს „ჩემს მერანს“ და „სულთ ბოროტო“... „ქარგად რომ თარგმნოს კაცმა ბარათაშვილის ლექსები: „ჩემს მერანს“, „სულთ ბოროტო“ და ბაირონის „ღონ-ფუანში“ ჩაერთოს, ან „ჩაილდ ჰაროლდში“, არა მგონია დიდებული პოეტის ქმნილების ერთიანობა დაირღვესო“ (გვ. 227). აზრთა ასეთი წინააღმდეგობა გასაგებია ისტორიულად: ბარათაშვილის ლირიკას, როგორც ყველა ქვეშეპირიტად გენიალურ და უადრესად რთულ შემოქმედებას, დროის გამოცდა და საფუძვლიანი შესწავლა ესაპირებოდა. „ყმაწვილმა კაცმა“ ნ. ბარათაშვილმა ეს გამოცდა ისევე ბრწინავალად დაიჭირა, როგორც თავის დროზე ლერმონტოვა და კიტსმა. მენუარგიას „შემდგომ მკვლევარებს“ კი გარკვეული, პრაქტიკული საგულისხმო, ყვლილი აქვთ შეტანილი ჩვენი უდიდესი ლირიკოსის სწორედ ასეთი გაგების სფეროში, მათ არა ერთი მნიშვნელოვანი ცნობა შესძინეს პოეტის „ცხოვრების აღწერასაც“.

ი. მენუარგიას მდარი დებულებების ობიექტური, კრიტიკული დაფასება სრულიად არ შეზღაურეს ბიოგრაფის ღვაწლს. ეს მით უფრო საჭიროა, რომ ზემოთ მოყვანილი ციტატა გვხვდება ი. მენუარგიას მონოგრაფიის „ნ. ბარათაშვილი“ იმ თავებში (VI—VII), რომლებიც დღემდე არ ყოფილა შეტანილი შრომაში და ცალკე იყო დაბეჭდილი (ეს თავები პირველად რედაქტორმა შეიტანა ახალ გამოცემაში).

გამოცემის მთავარი ნაკლი ტექსტის პუბლიკაციაშია. მკითხველისათვის კი მნიშვნელობა უმთავრესად ი. მენუარგიას ნაწერებს აქვს.

„ქართველი შერლები“ ტექსტს თან ახლავს რამდენიმე არსებითი ნაკლი: 1. თვითონ ი. მენუარგიას უნებლიე შეცდომები, რომლებიც გასწორებული არაა; 2. შეცდომები, რომლებიც თავის დროზე გაპარულა ტექსტში. 3. სქოლიოების უსისტემო განლაგება ტექსტშივე, ზოგან-კი — ტექსტისათვის აუცილებელი შენიშვნების უქონლობა და 4. უცხო პირთა ონომასტიკონისა და გეოგრაფიულ სახელწოდებათა აჭრელება არასწორი წაკითხვებით. ყოველივე ამას გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ტექსტის გამოცემის დროს. რედაქტორსაც შეძლებისამებრ

შრომა არ დაუვლია ამ მხრივ: „მოვალდინეთ მხოლოდ ზოგიერთი თანამედროვე-
 ლი და პუნქტუალური ხასიათის შესწორება, გავასწოროთ აგრეთვე მრავალ
 მოცემაში შემჩნეული ტექნიკური მიზეზებით დაშვებული შეცდომები და ლა-
 სუსებიო“ (გვ. 15). მეორე ადგილას იგი შენიშნავს („გრ. ორბელიანის ტექსტის
 ტის გამო): „წინა გამოცემებში (1905., 1941 წ. „ქართული ენის სწავლის სა-
 ლიტაჰში) დაშვებული ტექნიკური ხასიათის შეცდომები და სიზღვი არა სერიოზო
 გამოთქმა ამ შემთხვევაში გასწორებულაო“ (გვ. 447). რედაქტორს გაუსწორე-
 ბია, მაგალითად, ერთი შეცდომა, რომელიც ი. მეუნარგიას მონოგრაფიის
 „ცხოვრება... გრ. ორბელიანისა“ ტექსტის წინა გამოცემაში გაიპარა. იქ ეწერა,
 თითქოს ტაბასარანელები (დალისტნელი ტომია, ა. გ.) ამზობდენ „ჩვენ უზდე-
 ლები ვართ, თავისუფალნიო“... უნდა ყოფილიყო, „ჩვენ უზდენები ვართ, თავი-
 სუფალნი“... (უზდენები—გარკვეული სოციალური ფენა იყო დალისტანში, ა. გ.).
 ეს შეცდომა ამჟამად გასწორებულა.* მაგრამ ამგვარი შეცდომები ტექსტში
 მაინც დარჩენილა. ჩვენ ამჟამად არ ვფიქრობთ ამ შეცდომათა საკმაოდ ვრცელი
 სიის გამოჭყვევებას (თვითველ მათგანის შესწორებას სტირდება საეციალური
 დასაბუთება, რისთვისაც ჩვენ აქ ადგილი არ გვჩნება), დავკმაყოფილდებით
 რამდენიმე მაგალითით. სანიმუშოდ ავიღოთ გეოგრაფიული ტერმინები: ი. მეუ-
 ნარგია წერს (გვ. 71): „...სახალათვის მთავრებილზე, გამაშის მალღობში... უა-
 რანაევის დაშვებაზე“. გეოგრაფიული პუნქტების სახელწოდებანი აქ სწორად
 არაა გადმოცემული. უნდა იყოს „სახალათუს... დამაშის... ყარანის დაშვებაზე“
 (ი. მეუნარგია კი რუსული მისხედვით წერს: „ყარანაევის დაშვებაზე“ — Ка-
 раишевский перевал. არსებობს სოფელი ყარანა და არა ყარანაევი). 116-ე
 გვერდზე წერია: „...უიკრატლამი ნაიბი აეიოვი მოყლეს“... ეს არის თარგმანი
 გრ. ორბელიანის ერთი რუსული ბარათიდან, რომელიც მონოგრაფიის 1905 წლის
 გამოცემაში ქართული თარგმანის პარალელურადაა მოყვანილი. იქ წერია:
 ... В Уикратле убили нанба Ажнова „...ეს ადგილი დამახინჯებულადაა
 დაბეჭდილი და დამახინჯებულადგვა ქართულად თარგმნილი, რადგან აული
 უიკრატლა არ არსებობს, არსებობს აული უიკრატლი (Уикратл) ამჟარაა ასო
 Н -ს ნაცვლად и დაუბეჭდიათ (ი. მეუნარგიამ ამოიწერა ბარათი შეცდომით
 თუ სტამბამ დაამახინჯა იგი — ამჟამად ცნობილი არაა ჩვენთვის). იგივე ითქმის
 აეიოვი-ს შესახებ: იყო ნაიბი მაჯი-იავ (უნკრატლის მმართველი) და არა აეიოვი.
 საქმე იმაშია, რომ ი. მეუნარგიას უზდებოდა ისეთი დოკუმენტების გამო-
 ყენება, რომლებიც მახიჭდებოდნენ პუბლიკაციის დროს, თვი-
 თონ ბიოგრაფიკ. ი. მეუნარგია, ზოგჯერ არასწორად ხმარობს ტერმინებსა და
 სახელწოდებებს, ცუდად ამოუკითხავს ცალკეული სახელები და გვარები გრ. ორ-
 ბელიანის კერძო წერილებიდან და ა. შ. წიგნის შენიშვნებშიაცაა ანალოგიური
 შეცდომები. მაგ. ნიკოლა ბუალო დებრეო (Nicolas Boileau-Deprèaux)
 აღნიშნულია ასე (გვ. 28): „ნიკოლოზ-დებრეო ბუალო (1636—1711)“. უადგილო

* ამ შეცდომაზე მივუთითებ ჩვენ (იხ. ვახ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1952, № 18 (9 თებერვალი), გვ. 3.

დედოფლა და გვარის დაბოლოების შეცვლას რომ თავი დაეანებოთ, ეს „ნიკოლოზი“ მაინც ძალზე ქართულად გამოიყურება. ამ პრინციპის მხედველი „კონსტანტინე ბაირონი“ უნდა ვთარგმნოთ „გიორგი ბაირონად“, ვან ვაჟ რუსო „ივანე-იაკობ რუსოდ“ და ა. შ. ანალოგიური შეცდომები საკმაოდაა შენიშვნებში. მაგ. 189-ე გვერდზე წერია: „დედანი აქ მოყვანილია ფრანგული ტექსტით“ (რუსულიდან). უნდა იყოს „ბოსუედანი“ (ასევე თარგმნიან რუსებიც). ხომ არ უნდა იყოს „პასანტი“, „ფლობერტი“ და ა. შ.

შენიშვნებში ზოგან განმარტებულია სოფლების სახელწოდებანი, ზოგან კი არა. ერთ შემთხვევაში თითქოს დაზუსტებულია სახელწოდება (გვ. 57, სოფ. უნცუქულას გამო: „ონსოქოლასაც უწოდებენ“), სხვაგან კი განმარტებულიც არაა ანალოგიური სახელწოდებები (მაგ. იმავე გვერდზე არაა განმარტებული „არახთაუ“, „სიუხი“, „ტანუსი“ და სხვ.). იგივე ითქმის ისტორიულ პიროვნებათა შესახებაც: ერთგან აღნიშნულია ზოგი მათგანის ვინაობა (მაგ. ცნობა გენერალ სიმბორსკის შესახებ), დანარჩენ შემთხვევაში კი მათზე არაფერია თქმული. გაუგებარია, რატომაა გამოტოვებული, მაგალითად, კლუკის, ფეხეს, კუდაშევის, ლაზარევის და სხვების მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები.

„შენიშვნებსა და კომენტარებში“ რედაქტორი აკეთებს რამდენიმე შენიშვნას — ამჟამად ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოს — ი. მეუნარგიას შრომების პუბლიკაციის ისტორიიდან. ვრცლად ჩერდება იგი ი. მეუნარგიას „გრ. ორბელიანის“ გარშემო და აცხადებს, რომ ამ მონოგრაფიის „გაგრძელების“ აღმოჩენა არავის დამსახურებას არ წარმოადგენს და რომ აღნიშნული „გაგრძელების“ არსებობა მან იცოდა ჯერ კიდევ 1926 წ., როცა „მისი მონაწილეობით ზუგდიდის მუზეუმისათვის ჩაუბარებიათ ი. მეუნარგიას არქივი“ (გვ. 445). ეს არქივი კი არავის დაუღაგებია ამის შემდეგ „თითქმის 15 წლის განმავლობაში“ (ე. ი. დაახლოებით 1941 წლამდე). რედაქტორის მტკიცებით, „გაგრძელება“ მას 1938 წლამდე ვერ უპოვნია თბილისში და თავდაპირველად „მუზეუმში დაცულ შავებისათვის მიუმართავს ტექსტის აღდგენის მიზნით, მაგრამ ამაოდ“, თანაც ეს შავები არ ყოფილა „არამცთუ დაღაგებული, დანომრილი და ზედ დაწერილი, როგორც ეს ნათქვამი იყო ერთს გამოცემაში“ (იგულისხმება ჩემ მიერ 1951 წ. გამოცემული „პოეზია“ გრიგოლ ორბელიანისა. ა. გ.), „არამედ ერთი-მეორეში არეული“ (გვ. 445). რედაქტორი წერს, რომ მან გამოაქვეყნა მხოლოდ 1938 წელს თბილისში ნაპოვნი, სრული და გადათეთრებული, პირი „გაგრძელებისა“ („ლიტ. მატრიანე“, წ. 1-2, გვ. 297). დასასრულ, რედაქტორი შენიშნავს, რომ 1933 წ. „აღმოჩენილი“ ეს „გაგრძელება“ არც ისე უცნობი და მზეთუნახავი იყო. აქედან მთელი თავი (XXV), თეორიული ნაწილი, მისმა ავტორმა მონოგრაფიის ძირითად ტექსტზე აღრე დაბეჭდაო“ (გვ. 446) სქოლიოში (1) იმჯერად დასახელებულია: „გრიგოლ ორბელიანი. ლირიკა. ეპოსი. თარგმანები. 1951 წ. გვ. 232“ (იგულ. ჩვენი გამოცემა).

რედაქტორი ამ საკითხში ცოტა სხვა „არგუმენტებით“ იმეორებს იმ აზრს, რომელიც მან გამოსთქვა გრ. ორბელიანის პოეტური ნაწერების ზემოთ დასახელებულ

გამოცემაზე დაბეჭდილ რეცენზიაში 1951 წელს (იხ. ტ. „მნათობი“, 18, 12). გვი-
მად შესაძლებლობა გვებძლევს პასუხი გავეცეთ პირველად და უკანასკნელად გა-
მოთქმულ ყველა შენიშვნას.

ჩერ კვლავად მივყვით 1951 წ. რეცენზიაში დაბეჭდილ

შენიშვნაში
გვეთქმის

1. რეცენზენტს არ მოსწონს ჩვენი გამოცემის შესავალი დღე-
დღე, რომ მასში „მოხდენილად წამოკრილი საკითხები, რომელთა გადაწყვე-
ტა სქემატიურია, ღრმა ანალიზსა და დამაჯერებელ არგუმენტაციას მოკლებუ-
ლი“ (ეფრ. გვ. 16). მკითხველს შეუძლია იქვე გაეცნოს ჩვენს წერილს გრ. ორ-
ბელიანზე და შეამოწმოს რეცენზენტის განცხადების სისწორე. პოეტის შემო-
ქმედების შესწავლის ისტორიაში ჩვენ მგონი პირველად მიუუთითეთ მთელ რიგ
მომენტებზე. ასეთებია, მაგალითად: გრ. ორბელიანისა და ნიკ. ბარათაშვილის
პოეტის საერთო ნიშნები (საზომები, ლექსიკონი, სახეთა სისტემა); გრ. ორ-
ბელიანის დამოკიდებულება პოეტური ფსალმუნებისადმი (ციტატა შლეგე-
ლიდან); რამდენიმე უცნობი მომენტი მისი ბიოგრაფიიდან და ა. შ. თვითვე
ჩვენს დებულებას თან ახლავს კონკრეტული მაგალითი ან ბიბლიოგრაფიული
ცნობა და რეცენზენტის საყვედური „არგუმენტაციის“ ნაკლებობაზე — მგონი
უსაფუძვლოა.

2. რეცენზენტის აზრით, ჩვენ ვრცლად არ განვიხილეთ გრ. ორბელიანის
„სადღეგრძელო“. ამის გამო უნდა შევნიშნოთ: რომელიმე აკადემიური გამოცე-
მის „შესავალ წერილს“ ყოველთვის როდი აქვს პრეტენზია მწერლის შემოქმე-
დების ყოველმხრივი, ვრცელი და ამომწურავი ანალიზისა. ასეთ ამოცანას ჩვეუ-
ლებრივ ისახავს ნარკვევი ან მონოგრაფია. „სადღეგრძელოს“ ყოველმხრივ გარ-
ჩევა ჩვენი ვტივდის შინაგან პროზორციას დაარღვევდა. (მით უფრო, რომ ამა-
ვე გამოცემის შენიშვნებში მკითხველი დაწვრილებით გაეცნობა პოემასთან და-
კავშირებულ ძირითად ლიტერატურულ და ტექსტუალურ საკითხებს, ცალკეუ-
ლი ნაწარმოებების შინაარსის დაწვრილებითი გადმოცემა ყოველთვის სავალ-
დებულო როდია შესავალი წერილისათვის, რომელიც კრიტიკული პორტრეტის
სტილითაა დაწერილი. ჩვენი ვტივდის დამციარების მიზნით, რეცენზენტი მას
აიგივებს „საქრესტომათიო“ წერილებთან (იხ. ეფრნალის გვ. 152).

3. რეცენზენტის აზრით, შესავალ წერილში მე დაწვრილებით უნდა გამე-
შუქებინა გრ. ორბელიანის პოზიცია „მამათა და შვილთა“ პაექრობაში, თანაც
რეცენზენტი არ იზიარებს ჩვენს შეხედულებას იმის შესახებ, რომ გრ. ორბე-
ლიანი და პლ. იოსელიანი ენის საკითხებში არაისტემალ უნდა ჩაითვალოს. გა-
მოდის, თითქოს გრ. ორბელიანი 60-იანი წლების შემდეგ „მარტივი და სადა“
ენის დამცველი იყო. რეცენზენტი მიმართავს ვრცელ ექსკურსს, მოყავს ამო-
ნაწერები პოეტის სხვადასხვა ბარათებიდან, კერძო და შემთხვევითი გამონათქვა-
მებიც, და ასკვნის, რომ პლ. იოსელიანის გვერდით მისი მოთავსება „ყოვლად
გაუმართლებელია“. მაგრამ მთელი ეს მტკიცება გაუგებრობის ნიადაგზეა აღმო-
ცენებული. ჩვენ შეხედულებაში გვეკონდა გრ. ორბელიანისა და პ. იოსელიანის
თეორიულ დებულებათა მკიდრო ურთიერთ კავშირი 60 — 70-იან წლებში. მართ-

ლაც და თვითონ გრ. ორბელიანი აშკარად მიუთითებს პ. იოსელიანზე, როგორც თავის ავტორიტეტზე გრამატიკის სუვერში. აი რას წერს იგი ერთ წერილში „პლატონს რომ არ დაეწერა ღრამატიკა, არც ეს ჩემი სტატია დაამჯავებოდა თქვენს შესაწუხებლადო“. („სისყარი“, 1874 წ. სექტ.-ოქტ. ტარქვენი წყაროები, ტომ 2-ის 190-191 სიტყვით არ იხსენიებს მის საკმაოდ ცნობილ სტატიას გ. წერეთლის „კიკოლი-ის“ შესახებ, რომელიც გრ. ორბელიანის ყველაზე საგულისხმო კრიტიკულ-თეორიულ შრომად უნდა ჩაითვალოს. ამ წერილში პოეტი ილაშქრებს ენისა და ორთოგრაფიის გამარტივების წინააღმდეგ, იწველებს ანტონ კათალიკოსის ავტორიტეტსაც და სრულს სოლიდარობას უცხადებს პ. იოსელიანს. ამ უკანასკნელის შესახებ დაწერილ ნარკვევში კი ჩვენ პარალელური ადგილებით ცხადდევით ეს შეხედულება. აქვე უნდა დავსძინოთ, რომ ამა თუ იმ პოეტის თეორიული შეხედულებანი ყოველთვის როდი გულისხმობენ თვითონ ამ შეხედულებათა პრაქტიკულ რეალიზაციას. ვარკვეულ პირობებში გრ. ორბელიანი თეორიულად იცავს უკიდურესი არქაისტების პოზიციას, — ესაა და ეს.

პ. იოსელიანმაც „დაიცვა“ ერთხელ გ. ერისთავის კომედიების სადა ენა, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ პ. იოსელიანი არქაისტი არ იყო.

რეცენზენტი ერთ-ერთ თავის საბუთად ანუთარებს შემდეგ მოსაზრებას: „მარტივია, სადა და გასაგები გრივოლ ორბელიანის წერილებიც, განსაკუთრებით კი სამოციანი წლებიდან დაწყებული“-ო (გვ. 154). პირიქით: გრ. ორბელიანის წერილები სადა და მარტივია სწორედ 60-ან წლებამდე (იხ. ჩვენი რედაქციით გამოცემული ორი ტომი პოეტის 1832—1859 წ.წ. ბარათებისა). შემდგომი წლებიდან კი, განსაკუთრებით ენის საკითხებში „მამათა და შვილთა“ პაექრობის პერიოდიდან, გრ. ორბელიანი ართულებს თავისი ბარათების ენას არქაიზაციის მიმართულებით (სინტაქსსა და ლექსიკაში), იცავს მერ პურიზმს და ა. შ.

4. რეცენზენტი შეგვნიშნავს, რომ პერალდია — „ლერბმცოდნეობას“ ნიშნავს და რედაქტორი მას უადგილოდ ზმარობსო. ანალოგიურია მისი მეორე ტერმინოლოგიური ხასიათის შენიშვნაც სიტყვა „სინედრიონის“ გამო. ჩვენ ვწერდით: „პოეტი პრეფერენსს თამაშობს მოხუცი გენერლებისა და მეგობრების სინედრიონში“. რეცენზენტი გვეკითხება: „რატომ იქცა პოეტის ბინა სინედრიონად, რომელიც ძველ ებრაელთა სასულიერო და საერო საქმეების უმაღლესი სამჯარო იყო? ან კიდევ ვისთვისაა საჭირო ამგვარი გამოთქმები?“

ცნობილია, რომ უცხო სიტყვების ლექსიკონში ტერმინების მხოლოდ ერთი, თავდაპირველი, მნიშვნელობა როდია განმარტებული. იმავე ლექსიკონში სიტყვებს განა მათი მეორე, გადატანითი ან ირონიული მნიშვნელობაც არა აქვს მიწერილი? „პერალდია“ იხმარება არა მარტო „ლერბმცოდნეობის“ მნიშვნელობით, არამედ საგვარეულო ტიტულატურის აღმნიშვნელ ცნებადაც. იგივე ითქმის „სინედრიონის“ შესახებ. იხ. მაგალითად „Словарь иностранных слов“ (Москва, 1946; „Синедрион 1) Сов-т старейших в древней Иудее, до падения

წერილში ამ სიტყვას მოსდევს ორი წერტილი და იქვეა მოყვანილი საილუსტრაციო ტაბელები:

ვერაუღობ ერთის ვისმეს კარებსა,
ერთს მოაჯირს, ორ პატარა ფანჯარას.

ერეკნული
ზიგლიოთეკა

ამის შემდეგ კი მთელი აბზაცის აზრი გასაგები ხდება.

7. რეცენზენტი თავს იკავებს „მსგავსი ადგილების“ მოყვანისაგან და აცხადებს, რომ „მათი ამოწერა ძლიერ შორს წაგვიყვანდა, მაგრამ ავტორის სტილის ნიმუშად მოყვანილი ადგილებიც კმარაო“. ჩვენ კი ვფიქრობთ: ამოსაწერად, რომ ვგულებოდეს!.. მაგრამ ესეცაა: თვით ტაიტიის აბზაციც რომ უწინწყდებოდ შეგვეტანა წერილში, რეცენზენტი უშაღვე მას დაიწუნებდა.

8. „სტილისტიკური ექსკურსის“ შემდეგ რეცენზიაში „წიგნის სხვა მხარეებიცაა განხილული“. შივევით კვალდაკვალ.

რეცენზიაში აღნიშნულია (ფურც. გვ. 155), თითქოს გრ. ორბელიანის დაბადების თარიღი 1800 წ. — ჩვენ ავიღეთ „ზუგდიდის პეზუემის შრომების“ I ტომიდან, რომელიც 1947 წელს დაიბეჭდა. 1937 წელს ჩვენს მიერ გამოქვეყნებულ „პოეტის გენეალოგიურ ტაბულაში“ მართლაც 1804 წელია ნაჩვენები. მაგრამ რეცენზიაში მოითხოვნილი არაა სხვა წყაროზე. აქი ჩვენს მიერ ჭერ კიდევ 1940 წელს გამოცემულ გრ. ორბელიანის „ლექსების“ წინასიტყვაობაში თარიღად აღნიშნულია „1800 წ.“? (იხ. საბლიტგამის გამოცემა, თბილისი, 1940 წ. გვ. 3: „გრ. ორბელიანი (1800 — 1883)“; ტექსტში: „გრ. ორბელიანი დაიბადა 1800 წელს“ და სხვ.). გარდა ამისა, სპეციალურ ლიტერატურაში ცნობილია თუ ვინ მოაქცია ყურადღება იმ ფაქტს, რომ 12 წლის გრ. ორბელიანი 1816 წელს სამხედრო სამსახურში ვერ შევიდოდა, ხოლო უკომენტარო კრიტიკულ ეტიუდში სპეციალურად ვერ შევნიშნავდი, რომ მისი დაბადების თვე და რიცხვი ჩემი აღმოჩენა არაა. თანაც: ეს თარიღი ამჟამადაც სადაოა!

9. რეცენზიაში აღნიშნულია, რომ ჩვენს შენიშვნებში პოეტ გიორგი თუმანიშვილის ნაცვლად დასახელებულია შიბ. თუმანიშვილი. ეს ფაქტი ჩვენგანვე გახდა ცნობილი და საიქრო იყო მისი აღნიშვნა. რეცენზიაში აგრეთვე თქმულია: „მსგავსი შეცდომების წიგნში მრავალიაო (გვ. 163, 167, 200, 217 და სხვ.)“. აქ დასახელებულია გვერდები გრ. ორბელიანის ნაწერების აკადემიური გამოცემისა, რომლებშიაც არაერთი შეცდომა არ მოიპოვება. „და სხვა“-ც აგრეთვე გარკვეული მიზნით არის ნახმარ: ნამდვილად არაფერი არ შეიძლება მიემართოს უკვე „აღნიშნული შეცდომების რიცხვს“. თუ როგორი ყოფილა ეს „შეცდომები“, მკითხველმა ზემოთ დაინახა.

რეცენზიაში აღნიშნულია „რამდენიმე უხეში კორექტურული შეცდომა (გვ. 29, 106, 118, 162 და სხვა)“. ისევ გვერდების დასახელება და ისევ „და სხვა“, მაგალითი და ნიმუში კი — არც ერთი! დამატებით თქმულია: „არის სხვა

ხასიათის შეცდომა: მაგალითად, საეჭვოა, რომ გრ. ორბელიანის შესანიშნავი ლექსი—„ღამე“ დაწერილიყოს ქალაქ-ედ-დინ რუმის „ღაზელის“ (სიქ) რუსული თარგმანის გავლენით (გვ. 160)“. ფურნ. გვ. 156). ეს შენიშვნა დამახასიათებელია რეცენზიისათვის. ჭერ ერთი—ჩვენ არაფერი გვიწერია იმის შესახებ, რომ გრ. ორბელიანს ქალაქ-ედ-დინის რუმის „გავლენით“ დაეწეროს „ღამე“ ლექსი. ჩვენ ვწერთ: „გრ. ორბელიანის ლექსის ლიტმოტივი შორეულად გვაგონებს ქალაქ-ედ-დინ რუმის ზოგიერთ ლირიკულ პიესასაც, მაგ. ცნობილ „ღაზელს“, რომლის პირველი ორი ტაეპი ასეთია...“ (იხ. გრ. ორბელიანი, პოეზია, 1951, გვ. 160, შენიშვნებში). ნუთუ გამოთქმა — „შორეულად გვაგონებს“ — გულისხმობს გავლენაზე მოითქვას? გველენა სხვაა და პარალელის აღნიშვნა — სხვა. მეორედ: მე არ შემძლო შეთქვა: გრ. ორბელიანის „ღამე“ ქალაქ-ედ-დინ რუმის „ღაზელის“ რუსული თარგმანის გავლენითა დაწერილი-მეთქი, თუნდაც იმ უბრალო მიზეზით, რომ ჩვენმა პოეტმა „ღამე“ დაწერა 1882 წელს, ხოლო ქალაქ-ედ-დინ რუმის „ღაზელის“ რუსული თარგმანი გამოქვეყნდა 1935 წელს. (იხ. Восток Сб. 2: Литература Ирана X—XV в. в. Academia. Москва—Ленинград 1935, стр. 593).

როგორც იტყვიან — კომენტარები ზედმეტია! ასეთი „შეცდომები“ ხომ არაა ნაგულისხმევი რეცენზიის დასახელებულ გვერდებზე და „სხვა“-ში?

10. ჩვენ გავარჩიეთ რეცენზიაში მოყვანილი თითქმის ყველა — ერთის გარდა — „შენიშვნა“.

შკითხველმა თვითონ გამოიტანოს დასკვნები.

დაბოლოს განვიხილოთ უკანასკნელი შენიშვნაც.

ჭერ გვეცნოთ საქმის ვითარებას. რეცენზიაში აღნიშნულია:

„რედაქტორს (ე. ი. ჩვენ, ა. გ.) ვერ დავეთანხმებით იმაში, რომ 1933 წელს ვითომც მან პირველად აღმოაჩინა ზუგდიდის მეზუუმში იონა მეუნარგიას შრომის „ცხოვრება და ლეაწლი გრიგოლ ორბელიანისა“ — დაუბეჭდავი თავები და რომ ის 1940 წ. ჩვენ გამოვაქვეყნეთ ფურნალ „ლიტერატურულ მატრიანეში“ (№ 1-2) „აღმოჩენების“ დაუსახელებლად (გვ. 232).

ჭერ ერთი, ჩვენთვის აღმოსაჩენი არ იყო ის მასალა, რომელიც ჩვენზე ზელოთ ჩაბარდა ზუგდიდის მეზუუმს 1925 წელს,* მეორედ, დასახელებული მასალა წარმოადგენდა აღნიშნული შრომის პირველი ხელნაწერების ფრაგმენტებს. ი. მეუნარგიას ჭერ გამოუქვეყნებელი მონოგრაფიისა „გრიგოლ დადიანი“. ისინი ერთიმეორეში იყო არაფული. ამის გარკვევა-დალაგება მოხდა მხოლოდ 1945 წელს, მეზუუმში კატალოგიზაციის ჩატარების დროს. ასე, რომ მკვლევარს 1988 წ. მისი დალაგება და დანომრვა არ

*. ი. მეუნარგიას „ქართული მწერლების“ შენიშვნებში კი აღნიშნულია: 1926 წელს ჩავაბარეთ; რომელი თარიღია მართალი?!

შეძლო. ვერნალ „ლიტერატურის მატრიანში“ გამოქვეყნებული წარმოადგენს არა იმ ფრაგმენტებს, რომელთა არც ერთი გვერდი ერთ-მეორეს არ მისდევს, არამედ ავტორის მიერ გადათეთრებულ ვარიანტს, რომელიც დაცული იყო თბილისში ექიმ კაპიტონ მეუნარგიას ოჯახში (ამის შესახებ იხილეთ ჩვენი განცხადება, „ლიტერატურის მატრიანში“ № 1-2, გვ. 297, სქოლიო“. (დაყოფა ჩვენია ა. გ.). **სიზღვირითაჲს**

აკაკი გაწერელის განცხადება, რომ მან ექვსი წლით აღრე (?) შეისწავლა ზუგდიდის მუზეუმში დაცული გრ. ორბელიანის არქივი, დაუქვრებელია“ (ცურნ. გვ. 155-156).

ამრიგად, რეცენზიის მიხედვით გამოდის, თითქოს: 1. მე შეცდომაში შემიყვანია მკითხველი, როცა გამოცხადებია — ზუგდიდის მუზეუმში ჯერ კიდევ 1933 წელს ენახე ი. მეუნარგიას მონოგრაფიის გაგრძელება-მთქი. 2. რომ მე არ შემიძლო იქ მოთავსებული მასალის „დანომრვა და დალაგება“, რადგან მუზეუმში კატალოგიზაცია ჩატარებულია 1945 წელს.

მოკლედ: რეცენზია მპარალუბს სიცრუეს და მკითხველს არწმუნებს: დახეთ, როგორი „კეთილსინდისიერია“ პოეტის ნაწერების რედაქტორიო! რამ გამოიწვია ასეთი ბრალდება?

სარეცენზიო წიგნის (გრ. ორბელიანი, პოეზია, 1951) 232 გვერდზე, „ბიბლიოგრაფიაში“, ჩვენ აღნიშნული გვაქვს:

„1. მეუნარგია იონა. ცხოვრება და ღვაწლი გრ. ორბელიანისა (დაუბეჭდავი თავები). პუბლიკაცია ს. ცაიშვილისა („ლიტერატურული მატრიან“, 1940, № 1-2, გვ. 295 — 341, [თავები XXI — XXVII]. გამოცემული წერს: „ი. მეუნარგიას ხელნაწერებში მართლაც აღმოჩნდა გრ. ორბელიანის ბიოგრაფიის ახალი თავები“ (გვ. 247) და „ვაჭკვეულებთ ისე, როგორც ჩვენ ვიპოვეთ და აღვადგინეთ“ (297). მაგრამ ი. მეუნარგიას მონოგრაფიის გაგრძელება ვიპოვეთ ჩვენ შვიდი წლით აღრე იმავე ზუგდიდის მუზეუმში 1933 წელს, დავალაგეთ, დავნომრეთ და ზედ დავაწერეთ ფანქრით — „ი. მეუნარგიას მონოგრაფიის გაგრძელება“. ცნობას ამის შესახებ მკითხველი ნახავს ჩვენი რედაქციით 1936 წელს გამოცემულ „გრ. ორბელიანის წერილები“-ს I ტომის შენიშვნებში (იხ. გვ. 310: „არქივში აღმოჩნდა აგრეთვე იონა მეუნარგიას მონოგრაფიის „ცხოვრება და ღვაწლი თ. გრიგოლ ორბელიანისა“ (ტფილისი, 1905) გაგრძელება“).

აი, სწორედ ამ ადგილმა გამოიწვია ზემოთ ციტირებული რეპლიკა. შენიშვნის აზრი ასეთია: როგორ შეიძლო აკაკი გაწერელის 1933 წელს ენახა ხელნაწერი და იგი „დალაგებია“, როცა ზუგდიდის მუზეუმის კატალოგიზაცია მხოლოდ 1945 წელს ჩატარდაო!

ჯერ ერთი: რეცენზიაში მოყვანილი არაა ჩვენი შენიშვნა მთლიანად იმიტომ, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში მკითხველი იკითხავდა: როგორ მოახერხა აკაკი გაწერელიამ ჯერ კიდევ 1936 წელს დაბეჭდილ გრ. ორბელიანის „წერილებს“ I

ტომის შენიშვნებში აღნიშნა ი. მეუნარგიას მონოგრაფიის არსებობა ზუგდიდის მუზეუმში, თუ ამ მუზეუმის მასალის გაცნობა 1945 წლამდე შეუძლებელი იყო? ეს ხომ უბრალო ლოგიკის საკითხია?

მართლაც და, აი რას ვწერდით ჩვენ გრ. ორბელიანის «წერილები»-ში მის (1936 წ.) შენიშვნებში, სადაც მოცემული გვაქვს პოეტის არქივის აღწერილობა. იხ. გვ. 313.

„18. სამეგრელოს მუზეუმში (ქ. ზუგდიდში) დაცული მასალები წარმოადგენს გრ. ორბელიანის ცნობილი ბიოგრაფის იონა მეუნარგიას არქივს. ჩვენ ეს არქივი გავარჩიეთ 1933 წელს და ის მასალები, რომლებიც უშუალოდ ეხება გრ. ორბელიანს, ცალკე დავალაგეთ. აქ დაცულია რამდენიმე ბარათი გრ. ორბელიანისა (ქართულ და რუსულ ენებზე), დ. ყიფიანისა, უაფლან ორბელიანისა, პ. იოსელიანისა და სხვ. გრ. ორბელიანის რუსული ბარათები სხვა პირის მიერ მელნით გადაწერილ შავებს წარმოადგენს, ქართული წერილები კი მელნით ნაწერ ავტოგრაფებს. არქივში აღმოჩნდა აგრეთვე იონა მეუნარგიას მონოგრაფიის — «ცხოვრება და ღვაწლი თ. გრიგოლ ორბელიანისა» (ტფილისი, 1905) გაგრძელება.

სამწუხაროდ, ზუგდიდში ყოფნის დროს ჩვენ ვერ მოვახარით გრ. ორბელიანის ბარათების ასლების ვადმოღება. მასალა ჩვენ მივიღეთ მუზეუმის დირექტორისაგან მამინ, როცა პირველი ტომის ბარათები სისტემაში მოყვანილი და დასაბუქდად იყო გამზადებული. მასალის ქართული ნაწილი დაიბეჭდება III ტომის «დამატებაში».

მკითხველი აქედანაც დაინახავს, რომ ჩვენ კარგად გაცნობივართ ზუგდიდის მუზეუმში დაცულ მასალას, ძირითადად ეპისტოლარულ დოკუმენტებს (დიდი ხნით ადრე, ვიდრე 1945 წ.). მაშ რატომაა მიჩქმალული ეს ფაქტი? იმიტომ, რომ დამტკიცებულ იქმნას: 1945 წლამდე ზუგდიდის მუზეუმის მასალას აკაკი გაწერელია ვერ გაცნობოდა, ხოლო 1940 წელს «ლიტ. მატეანეში» დაბეჭდილი «ცხოვრება» თითქოს სულ სხვა ასლია, ვიდრე ზუგდიდის მუზეუმის ვარიანტი. მაგრამ ერთი რამ ხომ იკვირებოდნენ: ამ მონოგრაფიის გაგრძელების არსებობის ფაქტი აღნიშნეთ ჩვენ 1936 წელს. რეცენზიაში კი ეს გარემოება აღნიშნული არაა.

ამაში სხვა ფაქტებიც გვარწმუნებენ. აი ისინი:

1. ზუგდიდში ჩვენი ყოფნის (1933 წ.) მეორე წელს იქაური მუზეუმის მდროინდელმა დირექტორმა აკაკი ქანტურიამ 22/11-34-ის თარიღით მომწერა ბარათი, რომელშიაც სხვათა შორის მატყობინებდა:

«გიგზავნით ცალკე, სავანებო ამანათით თქვენს წიგნს და თქვენს მიერ ამორჩეულ გრ. ორბელიანის და პ. იოსელიანის წერილების ასლებს, აგრეთვე რუსული «ვეფხისტყაოსნის» სათაურს. რაც შეეხება იონას ნაწერებს, მისი ასლის გადაღება ანუ გავზავნა ჯერჯერობით ვერ მომიხერხებია. არქივი დაცულია განსაკუთრებული პირობით. და ასეთი მოქმედება იურიდიულ საკითხებს წამოაყენებდა. მე მალე ჩამოვალ თბილისში, გნახათ,

საქმის ვითარებას გაგაცნობთ, რომელიც იქ უნდა მოგვარდეს. მერვე სა-
ბოლოო წამში თქვენი სურვილებისამებრ გადაწყდება საქმე. კანონი და
გლებში საქმის მოგვარება უფრო სასურველია, მინემ მისი გადასახეობა.
ამის საწინააღმდეგო თქვენც არა გვქნებათ რა“ (წერილი **ქვემოთაქვე**)
ინახება. ა. გ.)

ბიბლიოთეკა

სწორედ ამ ბარათში აღნიშნული მასალის „ასლები“ შესახებ ვწერდით
ჩვენ უკვე 1936 წელს გრ. ორბელიანის „წერილები“-ს I ტომის შენიშვნებში
„მასალა ჩვენ მივიღეთ მუზეუმის დირექტორისაგან მა-
შინ, როცა პირველი ტომის ბარათები სისტემაში მოყვანი-
ლი და დასაბუთებლად იყო გამზადებული. მასალის ქართუ-
ლი ნაწილი დაიბეჭდება III ტომის დამატებაში“-მეთქი (მა-
სალა, მუზეუმის ბეჭდით შემოწმებული ჩვენთან ინახება).

რომ მასალა მართლაც ვერ კიდევ 1934 წ. (მეორედ კი — 1935 წელს) მივი-
ღეთ, იქედანაც ჩანს, რომ ერთი შათგანი ჩვენ გამოვაქვეყნეთ კიდევ „წერილების“
მეორე ტომში, რომელიც 1937 წელს გამოვიდა (ე. ო. 1945 წლიდან 8 წლით
ადრე) ეს არის გრ. ორბელიანის წერილი გედეონ ივანეს-ძე ბუჭუაშვილისადმი
1852 წლის 9 მაისის თარიღით, რომელიც ჩვენ II ტომის კომენტარებში დაბეჭ-
დეთ ასეთი შენიშვნით:

„შენიშვნა: ამ ბარათის დედანი დაუღლია ზუგდიდის მუზეუმში. აქ
იბეჭდება იმ ასლის მიხედვით, რომელიც ჩვენ მივიღეთ 1935 წელს ზუგ-
დიდიდან. რადგანაც მოსალოდნელია ასლში ზოგი რამ კარგად ვერ იყოს
გადმოცემული, ჩვენ ის ძირითადად ტექსტში არ მოვათავსეთ“ (იხ. „წერი-
ლები“, ტ. II, 1937, გვ. 296).

რეცენზიაში ნათქვამია: რედაქტორს რომ ენახა ზუგდიდის მუზეუმის მასა-
ლები, იგი ნახავდა ზოგიერთი მისი „ლექსების“ („მუშა ბოქვლადის“ და „ფსალ-
მუნის“) ავტოგრაფებს, რომელთა შესახებ რედაქტორი თავის შენიშვნებში აღნი-
შნავს, მათი ავტოგრაფები არ ჩანსო“ (ტურნ. „მნათობის“ გვ. 156). მაგრამ 1933 —
1936 წლებში მე არ განმიზრახავს პოეტის ლექსების გამოცემა, მე ვეძებდი მხო-
ლოდ პოეტის წერილებს და დირექტორმაც ძირითადად ეს დოკუმენტები მაჩვენა.
თანაც: ჩემთვის უნალა არაა ცნობილი — როდის შეიძინა მუზეუმმა აღნიშნული
ლექსების ავტოგრაფები და სხვა მასალა, რადგან 1933 წლის შემდეგ მე ქ. ზუგ-
დიდში არ ჩავსულვარ. სწორედ ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ დასახელებუ-
ლი ლექსების შესახებ ჩვენ არაფერი გვაქვს ნათქვამი აღნიშნული გამოცემის
შენიშვნებში.

აქვე დავმატებთ შემდეგს:

ჩვენმა რეცენზენტმა 1938 წელს გაზ. „საბჭოთა მასწავლებელში“ დაბეჭდა
სტატია „გრიგოლ ორბელიანი სკოლის შესახებ“ (იხ. № 31 (453) 19 აპრილი),
სადაც იგი სხვათა შორის გრ. ორბელიანის ერთ-ერთი წერილის შესახებ წერს:

„ქვემოღმოყვანილი ბარათი ამოღებულია ი. მუენარგიას მიერ შედ-

გენილ ვრ. ორბელიანის ბიოგრაფიის დაუბეჭდავ ნაწილიდავ, რომელიც ინახება ზუგდიდის მუზეუმში“.

მაშასადამე ი. მეუნარგიას მონოგრაფიის გამოუქვეყნებელი თავები ზუგდიდის მუზეუმში დალაგებული ყოფილა კატალოგიზაციამდე (ე. ი. კატალოგიზაცია). რადგან ამის შესახებ თვითონაც მიუთითებდა ჭერ კიდეც 1938 წელს „გაგრძელების“ თავის რეცენზიასა და ი. მეუნარგიას ნაწერების ახალი გამოცემის შეხიშვნებში რედაქტორი დავიანთით ამტკიცებს — ჩვენ „გაგრძელების“ გადათეთრებული პირი დაებეჭდეთო. მაგრამ უწინარეს ყოვლისა საინტერესოა ფაქტი თვითონ „გაგრძელების“ არსებობისა, რაიც პრესაში კატეგორიულად და ზაზვასმით არ ყოფილა აღნიშნული ვრ. ორბელიანის წერილების I ტომის გამოსვლამდე! მეორედ კი თვითონ ჩვენმა რეცენზენტმა აღნიშნა იგი 1938 წელს.

საკითხავია: თუ გამომცემელმა „ლიტ. მატრიანში“ გამოაქვეყნა 1938 წელს თბილისში მოპოვებული სუფთა დედანი და არა ზუგდიდში დაცული შავები, მაშინ რაღად დასჭირდა „აღდგენა“ მონოგრაფიის ტექსტს, რაზედაც იმავე „ლიტ. მატრიანში“ წერს?! თუ „გაგრძელება“ „მზეთუნახავი“ არ იყო — რატომ წერს იქვე — გაგრძელება „ჩვენ აღმოვაჩინეთო?!“ რატომ დასჭირდა 1938 წელს ზუგდიდის „დაულაგებელ“ შავებიდან ამოღება ვრ. ორბელიანის წერილისა სკოლის შესახებ (და მისი დაბეჭდვა გაზეთში), თუ მას იმავე წელს თბილისში მიგნებული გადათეთრებული პირი ხელთ მოეპოვებოდა (ბარათის პირივე ხომ უფრო სუფთა იქნებოდა?!). რატომ სწერდა კატეგორიულად 1938 წლის „სახალხო განათლებაში“ „ვრ. ორბელიანის ბიოგრაფიის დაუბეჭდავი ნაწილი ზუგდიდის მუზეუმში ინახებაო“, თუ 1926 წლის შემდეგ ამ მუზეუმში დაცული არქივი (მეუნარგიასი) არავის დაულაგებია 1945 თუ 1941 წლამდე?! ან როგორ გამოვაქვეყნეთ ჩვენ 1938 წელს დაწვრილებითი ცნობები აღნიშნულ არქივის შესახებ (პირველად ბეკდური სახით?) ან როგორ დავბეჭდეთ 1937 წელს ამ „დაულაგებელი არქივიდან ვრ. ორბელიანის ბარათი ბუქუთაშვილისადმი“

ყველა ამ კითხვებიდან დასკვნები თავისთავად გამოშდინარეობს.

დასასრულ აღნიშნავთ, რომ ჩვენს დაგვიანებულ პასუხს მხოლოდ ერთი მიზეზი აქვს: უცნობელი კვლევების აღდგენა, რასაც ვრ. ორბელიანის ნაწერების ტექსტოლოგიური კვლევის ისტორიისათვის აქვს მნიშვნელობა. არავითარი სხვა მიზნით იგი გამოწვეული არაა.

კ რ მ ზ ა

I. დ ღ ი უ რ ე ბ ი

(1831—1839)

მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურამდის

ავტოგრაფი დატულია საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ლენინგრადის ფონდსა (ლენინგრადის ცენტრალური საისტორიო არქივიდან, შეთქმულების საქმეები, რე. XXI, ფურტ. 36—46, 59—64) და განსაკუთრებული მნიშვნელობის საქმეთა ფონდში (№ 171, ფურტ. 185—205).

„მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურამდის“ ამ ორ სხვადასხვა ფონდში გაუანტულადაა მოთავსებული. გრ. ორბელიანს გზადაგზა უწარმოებია დღიური და, ცხადია, მგზავრობის დროს მხოლოდ შავად უწერია. თანაც ერთდამივე ფურცელზე სხვადასხვადროის ჩანაწერები და მინაწერები გვხვდება. თუ დავუმატებთ იმასაც, რომ თავის დროზე ფანდარმერიის არქივში ეს ნაწერები დაუღაგებლად შეუკრავთ, მაშინ გასაგები იქნება, რომ ტექსტის მთლიანი სახის აღდგენა საკმაოდ ძნელი აღმოჩნდა.

„მგზავრობის“ დახასიათებას აქ აღარ შევედგებით (ამის შესახებ დაწერ. იხ. ამავე გამოცემის შესავალ წერილში — „გრ. ორბელიანის პრეზა“), ოღონდ აღვნიშნავთ, რომ ტექსტის ზოგიერთი ადგილისათვის საგამომძიებლო კომისიის განსაკუთრებული ყურადღება მიუქცევია და ისინი საეჭვოდ მიუჩნევია. „მგზავრობის“ ავტოგრაფში მთელ რიგ გვერდებს ჩამოსმული აქვს ხაზი და აწერია: „Перевох на Я. 3735“ და სხვ. უფრო საეჭვო ადგილები სპეციალურად უნდა თარგმნილიყო კომისიისათვის, ხოლო გრ. ორბელიანის საუბარი ი. აფხაზთან საქართველოს მომავლის შესახებ მთლიანად უთარგმნიათ (ფრაზას — „მოვიდა კნიაზი ივან ნიკოლაიჩი აფხაზოვი“ — თავზე გამოტანის ნიშანი უზის, ხოლო სქოლიოში აღნიშნულია წითელი მელნით: „პერეკოდ“). აგრეთვე ხაზი აქვს ჩამოსმული შემდეგ ადგილებს: „რომელმან ბოროტმან სულმან...“, „უნებლიეთ გარდამომცვიდნენ ავალთაგან ცრემლნი, ვიხილე რა საფლავი მეფისა ირაკლისა...“, „საკურველ არს. თუ ვითარ გადმოვიდა ამა მითათა რუსის ჯარი...“, გენერალი აფხაზი „ჯარით შე-

ვიდა თავაურის ხეივანში, სადაც ორჯელ დამარცხდნენ რუსნი...“, „მეჩვენებთ მაიორო—უთხარ მე...“ და სხვ. (ამ „საეკვეო“ ადგილების რუსულად თარგმნის მუშაობებზე უფრო დაწერ. იხ. პ. ინგოროყვა, გრ. ორბელიანის ახლად აღმოჩენილი ნაწერები, ქართული ჟურნალი, 1928, № 6-7, გვ. 263. აგრეთვე მ. ზანდუკაძის ნაშრომი ქართული ლიტერატურა, I, 1956, გვ. 135—136).

ჩამოთხვეული ნაწერების გასინჯვის შემდეგ, 1833 წლის 20 მარტს საგანმომძიებლო კომისიას შემდეგი განუცხადებია გრ. ორბელიანისათვის: „При рассмотрении отобранных у вас бумаг, писанных на Грузинском языке, некоторые из них, по существенному содержанию своему, представляющему явное вольнодумство, стремление к свободе Грузии и вообще мысли и предположения, противныя долгу чести и святости верноподданческой присяги, обратили на себя особенное внимание высшего правительства“ (საქ. სახელმწ. ცენტრალური არქივი, ლენინგრადის ფონდი, XVIII, გვ. 3502).

„მგზავრობის“ გადათეთრებული ნაწილი (დღიური 1831 წ. 9 ივნისიდან 7 აგვისტომდე) გამოაქვეყნა პ. ინგოროყვამ (მნათობი, 1940, № 2); რამდენიმე ფრაგმენტი მოსკოვისა და პეტერბურგის შთაბეჭდილებებიდან შეიტანა ა. გაწერელიამ გრ. ორბელიანის „წერილების“ I ტომის შენიშვნებში (იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, I, 1936); „მგზავრობის“ ერთი თავი, კერძოდ „მოსკოვის აღწერა“ დაბეჭდა მ. გოცაძემ (მნათობი, 1956, № 3), ხოლო დღიურის მომდევნო ნაწილებიდან პეტერბურგის აღწერა გამოაქვეყნა ვ. შადურმა (მნათობი, 1957, № 6).

გრ. ორბელიანის „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურგამდის“ სრული სახით პირველად ქვეყნდება. ტექსტი იბეჭდება ავტოგრაფის მიხედვით*.

აქვე უნდა შევნიშნოთ „მგზავრობისა“ და, საერთოდ, ჩვენს მიერ აქ გამოქვეყნებული პროზაული ტექსტების შესახებ: რამდენადაც გრ. ორბელიანის ნაწერების გამოცემა მასობრივი ტირაჟით გადაწყდა, ამიტომ აუცილებელი აღმოჩნდა სრულ აკადემიურ პუბლიცაციაზე ხელი აგველო და დადგენილ ტექსტში ზოგიერთი ცვლილება შეგვეტანა, კერძოდ, უარყოფილი იქნა არქაული ორთოგრაფია, რომელსაც ავტორი ძირითადად იყავს. ამის შედეგად შევეცვალეთ ხმარებიდან ამოღებული ასოები, როგორცაა: ჴ, ჭ, ჯ, ჰ, მ, ჰ **. ასევე შე-

* ჩვეულებრივ ხმარობენ — „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურგამდის“ (ამდაგვარად აქვს დაბეჭდილი პ. ინგოროყვასაც), ავტოგრაფის სათაურში კი არის „პეტერბურგამდის“, ამიტომ ჩვენც ასე დავტოვეთ. გრ. ორბელიანი „მგზავრობის“ ტექსტში პარალელურად ხმარობს ორივე ფორმას.

** ამ მხრივ გამოინაღლისის სახით დავტოვეთ გრ. ორბელიანის კრიტიკული წერილი (რეცენზია გ. წერეთლის მოთხრობაზე — „ეკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“), სადაც ავტორი ენობრივი ნორმების შესახებ მსჯელობს და პრინციპულად ამტკიცებს მის მიერვე ხმარებული არქაული ფორმების საკბიროებას.

ძველი ასოები შევეცვალეთ გრ. ორბელიანის რუსულ ჩანაწერებშიც.

ცელი იქნა ასომთავრულები, რომლებითაც გრ. ორბელიანი ზოგჯერ იწვებს საკუთარ სახელებს (მაგალითად, იესო, ირაკლი, ივერია), ანდა საბატონო წოდებების აღმნიშვნელ სიტყვებს (იმპერატორი და სხვ. იშვიათად ასომთავრულს იყენებს სათაურისა და აბზაცის დასაწყისშიც).

ერქვენული გეოგრაფიული

ავტორი უმეტესად ზაზგასმით წერს პირთა და გეოგრაფიული სახელების გამოყენებაში ამის ჩვენებაც არ მოხერხდა ასეთ აღნიშვნათა სიმრავლის გამო.

სხვა მხრივ გამოცემაში ზუსტად დაცულია ავტორის სტილი და შართლწერა, ოღონდ შეტანილია, ჩვენი აზრით, ზოგიერთი აუცილებელი შესწორება, სახელდობრ: 1) გასწორებულია ავტორის კალმისეული შეცდომები (ყველა მნიშვნელოვანი გასწორება ნაჩვენებია სქოლიოში), 2) გასწორებულია პუნქტუაცია ყველგან, სადაც ეს საჭირო იყო ტექსტის გაგების ფელსაზრისით, 3) ავტორი დეფინით წერს სიტყვებს: მართლ-მსაჯულობა, კეთილ-გონიერება, კეთილ-მოქმედი, წითელ-კაბიანი და სხვ., მაგრამ ამ წესს ყოველთვის არ იცავს. ამიტომ ჩვენ ასეთი კომპოზიტები ერთად დაეწერეთ, 4) ავტორი ხშირად ერთად წერს შემასმენელსა და დამოკიდებული წინადადების კავშირს — რა (იხილავსრა და სხვ.), არსებით სახელსა და თანდებულს (სახლსაშინა, ქვეყანასაზედა და სხვ.), რიცხვით და არაეხვით სახელებს (ორსაათამდის და სხვ.). ჩვენ ყველგან ერთი წესი დავიცავით და ისინი ცალ-ცალკე დაეწერეთ. 5) ავტორი ზოგჯერ დეფინით წერს რთულ ზმნებს, მაგალითად: ძალ-უძს, ძალ-ედვა, წინა-აღდგების და სხვ. ასეთი ზმნები ჩვენ უდეფინოდ წარმოვადგინეთ.

ჩვენს მიერ გახსნილი შემოკლებულ სახელთა დაბოლოებანი, ან აღდგენილი ადგილები კვადრატულ ფრჩხილებშია ჩასმული. ასევე კვადრატულ ფრჩხილებშია ჩასმული ნაწარმოებთა ის სათაურები, რომლებიც ავტორს არ ეკუთვნის.

გამოცემაში ჭარბგმები გახსნილია. ეს ჭარბგმები საკმაოდ მარტივია და მათი სტერეოტიპული სახე ასეთია: შა (შინა), ჭა (ჭორთნიკონსა), შდ (შემდგომად), ღთთ (ღმერთთ), ვა (ვითარცა), კდ (კვალად), ფდ (ფრიად), შს (შორის), რლ (რომელ), კლსა (პირველსა), მო (მიერ) და ახვ.

უნდა დავსძინოთ, რომ ტექსტში ხშირად გვხვდება რუსული ან უცხო სიტყვები, რომლებიც ფრჩხილებშია ჩასმული. ავტორი ამდაგვარად მაშინ იქცევა, როდესაც ქართულად რუსულის შესატყვისის ვერ პოულობს. გამოცემაში ჩვენც ასე დავტოვეთ. რამდენიმე შემთხვევაში გრ. ორბელიანს ცალკე ფურცელზე ამოუწერია ის სიტყვები, რომლებიც ვერ უთარგმნია. კერძოდ, „მგზავრობის“ ხელნაწერში ცალკე ამოწერილი გვხვდება შემდეგი სიტყვები (რა თქმა უნდა, ამათგან ზოგიერთის თარგმნა სრულებით არ იყო საჭირო):

მუზეუმ
მოღელ
პინერალ
მალახით
დრუზი

კრისტალ
СЛЮДИ
პლავი
პალმა
მონუმენტ, პამიატნიკ

ობელისკ
 Мемориал
 შტამ
 სტატუია
 კოლოსალნი
 რეშეტკა
 პოდვილი
 ბღენიე
 დერეჟავა ხელშეწყობის რომ უპირავს
 პოპენენიე
 ოლრაქდენიე
 ოპოლჩენიე
 უტვარ
 პანიკაფილო
 რიზა
 რიზნიცა
 კრილეო
 ტემნიშალინოვი
 ნარიად

კიოტ
 შინარ
 რუბინ
 ვშალ
 ფინიფტ
 აკვაპარინ
 შპიე
 კოსტილი
 ნოსილიკი
 ჩერეპაპოვი
 ბულავა
 ბუზლიზან
 დოსპეზი
 კოლჩუღა
 პიშჩალ
 ბერდიშ
 ლიტავრი
 შორ
 პალაჩ

დასასრულ. უნდა აღენიშნოთ, რომ როგორც „მგზავრობის“, ისე მომდევნო ხანის დღიურების შენიშვნებში, გეოგრაფიული პუნქტების განმარტების დროს, არ ვეხებით დასახელებულ სოფლებს, — იგულისხმება, რომ ისინი შედიან მოხსენებულ საგებერნიო და სამაზრო ქალაქების შემადგენლობაში. საფუძვლად აღებულია მაშინდელი ადმინისტრაციული დაყოფა. შენიშვნებში აგრეთვე არ ვეხებით იმ ადგილებსა და ღირსშესანიშნაობებს, რომელთა შესახებ ვრცლად და უშეტეხად სწორად მოგვითხრობს თვით გრ. ორბელიანი.

* * *

1. ზ ა ქ ა რ ი ა — ზაქარია ორბელიანი, გრ. ორბელიანის ძმა (1806 — 1847). სამხედრო სამსახური დაიწყო 1824 წელს. 1844 წელს დაინიშნა სამურის ოლქის უფროსად. ამავე წელს მიიღო პოლკოვნიკობა. 1846 წელს დაინიშნა აშერონის პოლკის კომანდირად (უფრო დაწერ. იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. I, 1936, გვ. 220 — 221, ა. გაწერელის რედ. და შენიშვნებით). გრ. ორბელიანი დღიურში აღნიშნავს, რომ ზაქარია „ჩემსავით მოსიარულობს ამაოდ, შორს ნათესავთა თვისთაგან და თვისისა მამულისა“. ამ დროს, 1831 წელს, ზაქარია ორბელიანი მართლაც პოლონეთში იმყოფებოდა, სადაც მონაწილეობა მიიღო პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობაში.

2. იველისხმებიან თეიმურაზ მეორე (1700 — 1762) და იგივეს
მეორე (1718 — 1798).

3. არაგვის ერისთავი ჯიმშერ — 1743 წ. მოკლეს არაგვის ერისთავი
ბეგანი და მის ადგილზე თეიმურაზ მეორემ ერისთავად დასვა ჯიმშერ, ჩულოყა
შვილი (1743 — 1756 წ.წ. იხ. თ. ჟორდანიას, ჟორნიკები, II, 199 წ. გვ. 111).

4. თარიღი უდრის 23 ივლისს, 1751 წ.

5. იველისხმება ვრცელე მეორის მეუღლე დედოფალი დარეჯანი. მეფე
ვრცელე თავის ოჯახითურთ მთიულეთში გაიხიზნა იმის შემდეგ, რაც სპარსეთის
შაჰმა ალა-შაჰმად -ხანმა 1795 წ. თბილისი ააოხრა.

6. ქიზიყის მოურავი ზაქარია — ზაქარია ანდრონიკაშვილი, ვრცე-
ლე მეორის სიძე. ზაქარია ანდრონიკაშვილი შაჰა იყო გრ. ორბელიანისა.

7. არაგვის ერისთავი ბარძიმი მღვივანბეგი — (გარდ. 1692 წ.)
ვრცელე პირველმა გამეფებისთანავე ბარძიმი დაადგინა მსაჯულთხუცესად. 1691 წ.
ბარძიმი ქართლს დაბრუნებულ გიორგი მეფერთმეტეს მიემხრო. ამ უკანასკნელ-
მა ბარძიმი, ვივი ამილახვარი და თამაზ ბარათაშვილი კახეთის დასაპყრობად წარ-
გზავნა. კახელნი შემოეგებნენ და ზავი შესთავაზეს, მაგრამ „ბარძიმი იყო ამჟამი,
თავხელი, კადნიერი და არა რაიდ ვინმე ჩნდა და უმეტეს კახი“, „დამთვრალი გან-
რისხნა ფრიალ და არღარა ისმინა ვისიმე და შეტევა ბრძოლად“. ამ შეტაკების
დროს ბარძიმი მოკლეს. (ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. კვიციანიის გამოც. 1913, გვ. 96).

8. თარიღი უდრის 1753 წელს.

რაც შეეხება ტექსტში მოხსენებულ „ვილა ცნიკოლოზს“, — ეს არის
მხატვარი ნიკოლოზ აფხაზი, რომელსაც მოუხატავს ანანურის ეკლესიის კანკელი
და აქვე განუახლებია 13 ასურელი შამის ფრესკები (იხ. პ. იოსელიანი, ცხოვრება
გიორგი მეცამეტისა, ა. გაწერელის რედაქციით, 1936, გვ. 263).

9. ვერძოლოვი — ალექსი პეტრეს ძე (1772 — 1861), ცნობილი სამხედრო
პირი, ინფანტერიის გენერალი. თავი გამოიჩინა პირველ სამამულო ომში. სა-
ქართველოს მთავარმართებელი 1817 — 1827 წლებში.

10. არაგვის ერისთავის შვილი ბაიანდური — „დაჯდა 1697 წ.
ცოლი თამარ 1701 წ. ამისგან შეეკერილი ოლარი იხ. ეკლესიის მუზეუმში“ (თ. ჟორ-
დანიას, ჟორნიკები, II, გვ. 533).

11. გ. ე. და ს... შვილი — (?) პირველ ინიციალებში შეუძლებელია დრამა-
ტურგი გიორგი ერისთავი ვიგულისხმოთ, რადგან გრ. ორბელიანი ამ შეხედრის
შესახებ წერს, რომ „ხილვა ჩვენი იყო პირველ“.

12. ვლადიკავკაზი — (ამჟამად ორჯონიკიძე) — თერგის ოლქის მთავა-
რი ქალაქი შდ. თერგზე.

13. ციციანოვი — პავლე დიმიტრის ძე (1754 — 1806). ინფანტერიის გე-
ნერალი. პ. ციციანოვის წინაპრები საქართველოდან გადავიდნენ რუსეთს, კერ-
ძოდ კი მისი შაჰა — შაატა ზაქარიას ძე ციციშვილი ვახტანგ VI-ს გაჰყვა 1725 წ.
პ. ციციანოვის მამა — დიმიტრი პავლეს ძე საკმაოდ ცნობილი მწერალი იყო რუ-
სეთში: მას ეკუთვნის რამდენიმე თარგმანი ფრანგულიდან, ანდერძი შვილები-

სადმი და სხვ. (ყველა დაბეჭდილია). პავლე ციციანოვმა მრავალ ბრძოლაში გ. მოიხინა თავი (სუფოროვი მას უწოდებდა: „მამაცი გენერალი ციციანოვი“). 1802 — 1806 წლებში ციციანოვი რუსეთის ჯარების მთავარსარდალად იყო საქართველოში (დაწურ. იხ. **Русский биографический словарь, С. — II, 1901**).

14. აფხაზოვი — ივანე ნიკოლოზის ძე აფხაზი (1764 — 1852) გენერალ-ლეიტენანტი. 1812 წ. დეკემბერში, ლენჭორანის აღებისას, მეთაურობდა ერთ-ერთ ბატალიონს რის ხარისხით. აქ მამაციობის გამოჩენისათვის დაჯილდოებული იქნა წმ. გიორგის მე-4 ხარისხის ორდენით. 1821 წ. მიიღო პოლკოვნიკობა. ამავე წელს დაინიშნა ქართ. გრენადერთა პოლკის კომანდირად. როდესაც აფხაზეთში მთავრად დაჯდა დიმ. შერვაშიძე, ი. აფხაზი საგანგებო რაზმით გვემართა მის დასახმარებლად. რათა გაედევნა არსლან-ბეგი, რომელსაც სურდა აფხაზეთის ტახტის ხელში ჩაეღება. ი. აფხაზმა მიადგინა სოხუმამდე და გაფანტა არსლან-ბეგის მომხრეები. 1827 წ. იგი დაინიშნა გენ. პანკრატიევის კორპუსის შტაბის უფროსად. 1829 წლიდან, უკვე გენერალ-მაიორი, ი. აფხაზი ითვლებოდა სამხედრო-სამხარეთო უფროსად რუსეთის პროვინციებისა ამიერკავკასიაში. 1830 წ. დააწესებინა მთიულეთი (თაკურები). ი. აფხაზი გარდაიცვალა გზაზე, პოლონეთისაკენ მიმავალი, სადაც იგი ვაიწვია გრაფმა პასკევიჩმა (იხ. **Военная энциклопедия, 1911, т. I**).

ი. აფხაზის მამის — ნიკოლოზის შესახებ იხ. პ. იოსელიანის მონოგრაფია — „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“, 1936, გვ. 263; შეად. აქვე, შენიშვ. 8.

15. ალექსანდრე საგინაშვილი — ალექსანდრე დიმიტრის ძე საგინაშვილი. 1845 — 1850 წლებში მსახურობდა გენერალურ შტაბში. მის შესახებ „კავკასიის კალენდარი“ შემდეგ ცნობას გვაწვდის: „**Командир роты № 3-го Топографов; Капитан Александр Дмитриевич Сагиннов**“ (**Кавк. календарь, 1845, стр. 197**). შემდეგში გენერალი (შეად. ნ. ბარათაშვილი, თბულებანი, 1945, გვ. 116).

16. ეკატერინოვრადი — თავდაპირველად სტანიცა თერგის ოლქში. 1786 წლიდან ითვლებოდა საეჭურნო ქალაქად, შემდეგ სამაზრო ქალაქად. 1822 წ. გააუქმეს ეკატერინოვრადის ციხე-სიმაგრე და იგი კვლავ სტანიცად გადაიქცა.

17. დრაფინა პასკევიჩისა — გრაფ ივანე თედორეს ძე პასკევიჩის მეუღლე (იხ. შენიშვნა 31).

18. შვედ გიორგი — საქართველოს უკანასკნელი შვედ გიორგი XII (1746 — 1800).

19. ლანგთემური და ტახტამიში — ლანგთემური (თეზურ-ლენგი — 1333 — 1405), მონგოლთა სარდალი, ცნობილია მის მიერ წარმოებულ სისხლისმღვრელი ომებით. დაიპყრო შუა აზია, ინდოეთი და სპარსეთი. 1394 წ. მიადგინა მოსკოვამდე. 1402 წ. სასტიკად დაამარცხა თურქეთის სულთანი ბაიბეგო პირველი. თემურ-ლენგი პირველად შემოესია საქართველოს 1386 წ. ამ დროიდან მოკიდებული, ვიდრე 1403 წლამდე, მან საქართველო ექვსჯერ დალაშქრა.

თოხთამიში — (გარდ. 1406) — ჩრდილოეთის „ოქროს ურდოს“ მბრძანებელი, ჭინგის-ხანის შთამომავალი. 1380 წ. მან დაამარცხა „ოქროს ურდოს“ ხანი მამი. 1382 წ. დაარბია მოსკოვი. თოხთამიშს საბიუთოდ მიანდა ლანგთემურის

გაძლიერება, ამიტომ მან გადაწყვიტა ამ უკანასკნელისათვის დაესწრო და 1366 წ. ადარბადაგანში შეიჭრა. სწორედ ამან გამოიწვია ლანგ-თემურის პირველი კამპლაშქრება საქართველოზე, რადგან თემური ფიქრობდა, რომ თხოთხშიშმა სწორედ საქართველოს დასმარებით მოახერხა ადარბადაგანში შეჭრა. საბოლოოდ ლანგ-თემურმა ვიანადგურა თხოთხშიში.

ერსენული

20. ეკატერინა ხელმწიფე — რუსეთის დედოფალი (1729 — 1796).

21. სტავროპოლი — საგუბერნიო ქალაქი ჩრდ. კავკასიაში, მდ. ტამლაზე.

22. ჩინგის-ხანი — (1155 — 1227) — ცნობილი მონგოლი დამპყრობი. შეიჭრა ჩრდ. წინეთში, აიღო პეკინი. დაამარცხა ხორეზმის შაჰი მუსაჰედი. შიან-წია რუსეთამდე და 1223 წ. მდ. კალაზე გაანადგურა სამხრეთ რუსეთის თავადთა ლაშქარი. ჩინგის-ხანის ერთი რაზმი, 20.000 მეთომრის რაოდენობით, რომელსაც გუბე და სუბუდაი მეთაურობდნენ, საქართველოში პირველად გამოჩნდა ლაშკარის დროს 1220 წელს.

23. ყაზანი — საგუბერნიო ქალაქი, მდ. ყაზანკაზე, დაარსდა XI ს. XV საუკუნის ნახევრიდან 1552 წლამდე ითვლებოდა ყაზანის სამეფოს სატახტო ქალაქად.

24. ასტარხანი — ასტარხანი — საგუბერნიო ქალაქი, მდ. ვოლგის მარცხენა ნაპირზე. ძველად ითვლებოდა ასტარხანის სამეფოს სატახტო ქალაქად. ეიდრე მოსკოვის სახელმწიფომ არ შეიერთა იგი 1557 წ.

25. ემმანუელი — გიორგი არსენის ძე (1775 — 1837), კავალერიის გენერალი. პირველი სამამულო ომის გამოჩენილი მონაწილე. 1826 წ. დაინიშნა ჭარხების სარდლად კავკასიის ხაზზე და კავკასიის ოლქის უფროსად. რუსეთის იმპერიას დაუმორჩილა მრავალი მთიელი ტომი. 1829 წ. მოაწყო ექსპედიცია იალბუზზე, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიამ. ამის შემდეგ ემანუელი აირჩიეს აკადემიის საპატიო წევრად.

26. მაიორი — იხ. შენიშვ. 57.

27. კაპიტანი ფრიდრიქსი — (?) რუსეთის არმიის ოფიცერი. როგორც ჩანს, მსახურობდა სტავროპოლში (იხ. ტექსტი).

28. კონსტანტინე — დიდი მთავარი კონსტანტინე პავლეს ძე (1779 — 1831). 1816 წლიდან იყო მეფისნაცვლად პოლონეთში. აღუქსანდრე პირველის სიკვდილის შემდეგ უარი განაცხადა ტახტზე და მის მადგირად გამეფდა მისი ძმა ნიკოლოზ პავლეს ძე (ნიკოლოზ I).

29. დიბიჩი — ივანე ივანეს ძე (1785 — 1831). გენერალი. 1812 წლის სამამულო ომის მონაწილე. თურქეთთან ომში 1829 წ. აიღო ადრიანოპოლი და აიძულა თურქეთი დაედო ზავი. 1830 წ. მონაწილეობას იღებდა პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობაში.

30. ანტონ ყარაშვილი — (?).

31. პასკევიჩი — ივანე თედორეს ძე (1782 — 1856). ცნობილი პირი

რუსეთის სამხედრო ისტორიაში. კავკასიის მთავარმართებელი 1827 — 1829 წწ. ანდრიანოპოლის ზავის შემდეგ მიიღო გენერალ-ფელდმარშლობა. აქტიურად მონაწილეობდა პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობაში, რის შემდეგაც, 1831 წელს დაინიშნა მეფისნაცვლად „პოლონეთის სამეფოში“ და მიიღო ტიტული **князь Варшавский**“.

32. რეულეო — ივულისხმება რეგულარული არმია. **გიზლიჩისეკა**

33. ალექსანდრე მეფე — უნდა ივულისხმებოდეს საქართველოს მეფე ალექსანდრე პირველი, კონსტანტინეს ძე (მეფობდა 1412 — 1442 წწ.).

34. ლეონიდი — ი. აფხაზი მართლმადიდებლური ეკლესიის ან ერთ-ერთ წმინდანს გულისხმობს, რომელიც წამებით მოკვდა (სხეული ორთა ცნობილი), ანდა სპარტას მეფეს ლეონიდე I, რომელიც 480 წ. (ძვ. წელთაღრ.) შეება სპარსეთის მეფეს ქსერქსეს. მან მცირე ჯარით თავი შეაქლა მტერს, რათა მთავარი ძალები-სათვის უკან დახევის საშუალება მიეცა.

35. პოდპოლკოვნიკი ილინსკი — (?) რუსეთის არმიის ოფიცერი (იხ. ტექსტი).

36. პოდპოლკოვნიკი ფლიგე — (?) რუსეთის არმიის ოფიცერი (იხ. ტექსტი).

37. ზაქარია ორბელიანი — (იხ. შენიშვნა 1).

38. გრაფი სიმონიჩი — რუსეთის ელჩი სპარსეთში (დაინიშნა 1832 წ.), თეიმურაზ ბატონიშვილის ქეისლი (ცოლად ჰყავდა სარდლის ოთარ ამილახვარის ქალი). თეიმურაზის თხოვნით მან თან წაიყვანა თავრახში საელჩოს თანამშრომლად ს. რაზმაძე, რომელიც იმ დროს უკვე 1832 წლის შეთქმულების აქტიური წევრი იყო.

39. დელშერტი — ივულისხმება გრ. ორბელიანის მეგობარი გელშერტი-ოფიცერი, რომელსაც შემდეგ ხანებში პოეტი ხშირად წერდა წერილებს რუსეთში (იხ. ი. მეუნარგია, ქართველი მწერლები, I, 1941, გვ. 56 — 57, ს. ცაიშვილის რედ.). ამავე დღიურში 1831 წ. 11 ნოემბერს გრ. ორბელიანი აღნიშნავს: „დელშერტმა წამიყვანა სასეირნოდ ნევისის პროსპექტზე“. ჩანს, მათ ერთად იმგზავრეს პეტერბურგამდე.

40. ზაქარია იოსების ძე სულხანიშვილი და შალიკაშვილი — (?) როგორც ჩანს, ესენიც რუსეთის არმიის ოფიცრები იყვნენ (იხ. ტექსტი). მეორე ამთგანი ზომ არ არის სვიმონ იოსების ძე შალიკაშვილი, ქართ. გრენადერთა პოლკის ოფიცერი, რომელსაც გრ. ორბელიანი ხშირად ახსენებს თავის წერილებსა და დაღესტნის პერიოდის დღიურში?

41. შარვაშიძე — (?)

42. პოდპოლკოვნიკი ტიმერმანი — (?)

43. სვისტუნოვი — კამერპერი. გარდ. 1818 წ. (იხ. ტექსტი).

44. როსტოვი — ივულისხმება დონის-როსტოვი, საპორტო ქალაქი მდ. დონის მარჯვენა ნაპირზე.

45. ნახჩევანი — ივულისხმება დონის-ნახჩევანი. ადმინისტრაციულად გაერთიანებული იყო როსტოვთან.

ერისთავთა
სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

სამხრეთ-დასავლეთი

46. ჩერქასკი — სტანია მდ. დონზე, ჩერკასკის ოლქში.

47. ნოვოჩერქასკი — საოლქო ქალაქი მდ. აესაიასთან და ტუბოლოვთან დაარსებულია გრაფი პლატოვის მიერ (დაწერ. იხ. ტექსტი).

48. ალექსანდრე ზელმწიფე — რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე I (1777 — 1825).

49. გრაფი პლატოვი — მათე ივანეს ძე (1751 — 1825) ატაშანი, 1812 წ. სამამულო ომის გმირი (დაწერ. იხ. ტექსტი).

50. შალახოვი — (?) თედორე ვასილის ძე, მუტრნალი (იხ. ტექსტი).

51. ვორონეჟის გუბერნია — რუსეთის ერთ-ერთი შიდა-გუბერნია, ტერიტორია 57,900 კვ. ვერსი, მცხოვრ. რაოდენობა 3,080,000; საგუბერნო ქალაქი ვორონეჟი, მდ. ვორონეჟზე.

52. პავლოვსკი — სამაზრო ქალაქი ვორონეჟის გუბერნიაში, მდ. ოსერე-ლაზე.

53 კონსტანტინე ცესარევიჩი — იხ. შენიშვ. 28.

54 იხ. შენიშვ. 31.

55. მოჯაისკი — სამაზრო ქალაქი მოსკოვის გუბერნიაში, მდ. მოჯაისკზე.

56. ვორონეჟი — იხ. შენიშვ. 51.

57. სივრ. — (?) ზოგჯერ ტექსტში გვხვდება მაიორი სი... (24 სექტ. დღიური) როგორც დღიურიდან ჩანს, ეს მაიორი შეთაურობდა იმ რაზმს, რომელთანაც ერთად გრ. ორბელიანი პეტერბურგისაკენ მიდიოდა. დღიურიდანვე ჩანს, რომ გრ. ორბელიანი ამ მაიორის თანამეშვეის მოვალეობას ასრულებდა.

58. სენიავენი — ივანე გრიგორის ძე, მემამულე ვორონეჟის გუბერნიაში (იხ. ტექსტი).

59. ზადონსკი — სამაზრო ქალაქი ვორონეჟის გუბერნიაში, მდ. დონზე.

60. მიკულინი — (?) მემამულე ვორონეჟის გუბერნიაში (იხ. ტექსტი)

61. ვლადი — სამაზრო ქალაქი ორლოვის გუბ., მდ. სონაზე.

62. „ახალ აღნაგო“ — ლექსი დიმიტრი იოსების ძე თუმანიშვილისა (გარდ. 1821 წ.). დ. თუმანიშვილისა და მისი ლექსის შესახებ შემდეგს მოგვითხრობს პ. იოსელიანი: „დიმიტრი, იოსებ მდივნის შვილი, გვართ თუმანიშვილი. მოლექსე. მოყვდა 1821 წელსა. ახლდა მეფის ძეს მიხაილს ს. — პ. ბ. მისგან დაწერილსა ლექსსა სიყვარულითსა:“

„სიცოცხლეს შენგან მოველი,
უკვდავება ხარ ცხოველი“

უქმსა დაწუნება ლექსადვე მღვდელმან ეგნატე იოსელიანმან. ამას შეუდგინეს ბაასი“ (პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1936, გვ. 262. დიშ. თუმანიშვილის ამ ლექსის შესახებ უფრო დაწერ. იხ. ტ. რუხაძე, ძველი ქართული ლირიკის ისტორიიდან, 1954).

63. „ათ შაბ უტაშ ლარო“ — „ნუ ისერი ამ ქეებს“ (თურქ.).

64. ვფრემოვი — სამაზრო ქალაქი ტულის გუბ., მდ. კრასიგაია მუჩაზე.

65. გრაფი ბობრიცკი — (?) მემამულე ტულის გუბ. (იხ. ტექსტი).

66. ბოგოროდიცკი — სამაზრო ქალაქი ტულის გუბ., მდ. ლენინო უბე რუსზე.

67. ტულა — სავუბერნიო ქალაქი, მდ. უპაზე.

68. ნედერტონსი — (?)

69. სერპუხოვი — სამაზრო ქალაქი მოსკოვის გუბ., მდ. სერპუხოვი უბე რუსზე.

70. პოდოლსკი — სამაზრო ქალაქი მოსკოვის გუბ., მდ. პაბრაზე.

71. შენშინი და მურხახანოვი — (?) როგორც ჩანს, რუსეთის არმიის ოფიცრები იყვნენ. ახლო ურთიერთობა ჰქონიათ ქართველებთან (იხ. ტექსტი).

72. მენნიკოვი — ვეგრაფი ილიას ძე (1770 — 1836); სენატორი.

73. ტრუბეცკოი — (?) შემამულე მოსკოვის გუბ. (იხ. ტექსტი).

74. „თავისუფალნი მსაჯულნი, ანუ ბარბაროსობის დრონი“ — პიესა (იხ. ტექსტი).

75. „პირველი სიყვარული“ — ვოდვეილი (იხ. ტექსტი).

76. „ნიანა, ანუ სიყვარულით გაგვიყვებული“ — ბალეტი (იხ. ტექსტი).

77. ოქროპირ ბატონიშვილი — გიორგი XII-ის ძე (1795 — 1857). რუსეთში გადასახლდა 1803 წ. თავის დედასთან — მარიამ დედოფალთან ერთად. 1832 წ. შეთქმულების ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. გრ. ორბელიანს თბილისელ შეთქმულთაგან დავალებული ჰქონია, რომ მას ოქროპირ და დიმიტრი ბატონიშვილებთან უშუალო კავშირი დაემყარებინა (იხ. შენიშვ. 312).

78. თარხნიშვილი ესტატე — (?)

79. პოპეიკა დოქტორი — (?)

80. გიორგი ავალოვი — გიორგი ივანეს ძე ავალიშვილი (1769 — 1850), ცნობილი მწერალი და დიპლომატი, ერეკლე მეორისა და გიორგი მეორის მეტის ელჩი რუსეთში. გ. ავალიშვილმა დიდად შეუწყო ხელი რუსეთთან საქართველოს დაახლოებას. რუსეთთან საქართველოს შეერთების შემდეგ, იგი თითქმის მუდმივად ცხოვრობდა მოსკოვში. უკანასკნელ წლებში მას უბოძეს „ღვთისმეტყველნი სტატსკი სოვეტნიკის“ ხარისხი. 1819 — 1820 წლებში გ. ავალიშვილმა აღმოსავლეთის ქვეყნებში იმოგზაურა და აღწერა კიდეც: „მგზავრობა თბილისით იერუსალიმისადმი საბერძნეთსა ზედა...“ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მის მიერ ა. სუმაროკოვის პიესების თარგმნა ქართულ ენაზე (უფრო დაწერ. იხ. ტ. რუხაძე, ქართული ეპოსი „გარდამავალი ხანის“ ლიტერატურაში, 1939).

მოსკოვიდან წასვლის შემდეგ, გრ. ორბელიანს მიწერ-მოწერა ჰქონია გ. ავალიშვილთან (იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. I, ა. გაწერელის რედ., 1936).

81. დავით ჭავჭავაძე — პოეტ ა. ჭავჭავაძის ვაჟი (1818 — 1884). გენერალ-ლეიტენანტი. სამხედრო სამსახური დაიწყო 1834 წ. მოსკოვში მისი ყოფნა გიორგი ავალიშვილთან შემთხვევითი არ არის: გ. ავალიშვილი დავით ჭავჭავაძის ბიძა იყო დედის მხრივ.

82. ელისაბედ დიმიტრევი — გიორგი ავალიშვილის მეუღლე. დიმიტრი ბაგრატიონის ასული.

83. ციციანოვი და დავიდოვი — (?)

84. ათანაძე — არქიმანდრიტი. მუდმივად ცხოვრობდა მოსკოვში, ღონის მონასტერში. ვრ. ორბელიანის ნათლია (იხ. ტექსტი). მართალია ვრ. ორბელიანი გარკვევით წერს: „ათანაძე“, მაგრამ ხომ არ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს არის სწორია „ათანასე“? მით უმეტეს, რომ იმ ხანად ღონის მონასტერში არქიმანდრიტად იყო ათანასე პეტრიაშვილი. ამ უკანასკნელის შესახებ ბ. ესაძე შემდეგ ცნობას გვაწვდის: „Афанасий, архимандрит Донского монастыря, из рода Петревых, р. 28 сент. 1774 г. в Кизляре, +17 окт. 1832 г.“ (Б. Эсадзе Летопись Грузий, 1913, стр. 359).

85. მარიამ დედოფალი — იგულისხმება გიორგი XII-ის მეუღლე მარიამი, გიორგი ციციშვილის ასული (1768 — 1851). 1803 წ. მარიამ დედოფალი, ვენერალი ლაზარევის შველელობის გამო, გაგზავნეს რუსეთს და მოათავსეს ბელგოროდის დედათა მონასტერში. 1811 წლიდან იგი ცხოვრობდა მოსკოვში. გარდაიქცა იქვე. მისი ცხელი გულშემატკვარევი საქართველოში და დაკრძალეს მცხეთას (იხ. პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1936).

86. ირაკლი ბატონიშვილი — გიორგი XII-ის უმცროსი ვაჟი (1795 — 1859).

87. ვახტანგ ციციშვილი — (?)

88. „ქალაღდის მოთამაშის ცხოვრება“ — პიესა ფრანგი დრამატურგის ვ. დიუენისა (1783 — 1833). დიუენი მელოდრამატული ლიტერატურის ერთ-ერთი ყველაზე ტიპური წარმომადგენელია. აღნიშნულ პიესას ფრანგულად ეწოდება: „Trente ans ou la vie d'un joueur“. იგი ევროპისა და რუსეთის მრავალ სცენაზე იდგმებოდა. ეს პიესა ქართულად თარგმნა და „ცისკარში“ დაბეჭდა ი. კერესელიძემ (1866, № 8, 9, 10). ი. კერესელიძის მიერ თარგმნილი „ქალაღდის მოთამაშის ცხოვრება“ ხშირად იდგმებოდა ქართულ სცენაზეც (იხ. შავლითაძე, რეცენზია ვაზ. „ობზორში“, 1880, № 408).

89. შაჩალოვი — პავლე სტეფანეს ძე შიჩალოვი (1800 — 1848), ცნობილი რუსი მსახიობი. სახელი გაითქვა შექსპირის პიესებში ტრაგიკული როლების შესრულებით. დიუენის პიესაში თამაშობდა მარკის დე-ვერმონის როლს.

90. ხელმწიფე — იგულისხმება რუსეთის იმპერატორი ნიკოლოზ I (1796 — 1855).

91. დიმიტრი ბაგრატიონი — დიმიტრი გიორგის ძე, იესე მეფის შვილიშვილი (1746 — 1826). 1766 წ. დიმიტრი ბაგრატიონი ერეკლე მეორის წინააღმდეგ შექმნილ ოპოზიციაში იღებდა მონაწილეობას, რის გამოც ერეკლემ იგი საქართველოდან გააძევა. ამის შემდეგ დიმიტრი ბაგრატიონი მუდმივად ცხოვრობდა რუსეთში. დ. ბაგრატიონი ქართველ ემიგრანტთა წრეში ცნობილი პოეტი იყო. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისა“, რომელიც 1819 წ. დაიბეჭდა.

დ. ბაგრატიონის ლექსების ხსენება გ. ავალიშვილის სახლში, რასაც აღნი-

შნავს გრ. ორბელიანი, ბუნებრივია, რადგან გ. ავალიშვილს ცოლად შეკვდა დ. ბა-
გრატიონის ასული ელისაბედი. ამ უკანასკნელს მიუძღვნა მამამისმა ლექსი „ელ-
საბედიანი“ (დაწერ. იხ. ტ. რუხაძე, ქართული ეპოსი „გარდამავალი ხანი“ — ლე-
ტერატურაში, 1939).

92. ბორის გოდუნოვი — რუსეთის მეფე (1552 — 1605) — თელავის
და ჯერ კიდევ ივანე მრისხანის დროს. ივანე მრისხანის შვილი — თელავის
ტახტზე ასვლის შემდეგ მთელი სახელმწიფო ძალაუფლება ფაქტიურად ბორის
გოდუნოვმა ჩაიგდო ხელში. გოდუნოვი მეფედ აირჩიეს 1598 წელს, თედორე ივა-
ნეს ძის სიკვდილის შემდეგ.

93. ივანე დანიელის ძე კალიტა — (გარდ. 1340 წ.) — 1305 წლ-
დან მოსკოვის მთავარი, 1328 წლიდან დიდი მთავარი.

94. ცრულიმიტრი — ცრულიმიტრი I, მოსკოვის მეფე. ფიქრობენ, რომ
ეს ცრულიმიტრი იყო გრიშკა ოტრეპიევი, ჩუღოვის მონასტრიდან გამოქცეული
ბერი. მან თავი გამოაცხადა დიმიტრი უფლისწულად, ივანე მრისხანეს შვილად.
რომელიც, წინათ გავრცელებული ხმების მიხედვით, თითქოს ბორის გოდუნოვმა
მოაკვლევინა უგლინიში 1591 წ.

ცრულიმიტრი მოსკოვის ტახტზე ავიდა 1605 წელს და 11 თვის შემდეგ, 1606
წელს, მოკლული იქნა ბოიარების მიერ, რომელთაც ვასილი შუისკი ხელმძღვა-
ნელობდა.

95. ვეჩე — (სიტყვისაგან „вещать“ — ლაპარაკი, თათბირი) — ძველ
რუსეთში ეწოდებოდა სახალხო კრებას. ვეჩე გამოხატავდა ხალხის ნებასურვილს
სახელმწიფო საქმეების გადაწყვეტის დროს. ქალაქის ვეჩეს საქმიანობაში მონა-
წილობას იღებდა ყველა სრულწლოვანი მამაკაცი: მოქალაქეები, სამღვდლოება,
ბოიარები და ზოგჯერ მთავარიც. ვეჩე კონტროლს უწყვედა მთავრის ხელისუფლე-
ბას. ყველაზე მეტად იგი ვანეთარდა ჩრდილო-დასავლეთ რუსეთში — ნოვ-
გოროდსა და პსკოვში, — სადაც ვეჩეს უფლებები ძალიან გაიზარდა. მაგალითად,
ნოვგოროდში ვეჩემ შეზღუდა მთავრის ადმინისტრაციული და სასამართლო უფ-
ლებები: ვეჩეს დასტურის გარეშე მას არ შეეძლო ომის წარმოება, არ ჰქონდა
უფლება თემების მმართველად დაენიშნა არანოვგოროდელი მოქალაქე, არ შე-
ეძლო სასამართლოს გარეშე გადაეყენებინა თანამდებობის პირები და სხვ. ვე-
ჩემ დაშლა იწყო მე-13 ს. მეორე ნახევრიდან, თათართა შემოსევების შემდეგ.
ნოვგოროდში ვეჩე გაუქმდა 1478 წ.

გრ. ორბელიანი თავის დღიურში ხშირად ლაპარაკობს აღტაცებით ნოვგო-
როდის ვეჩეს შესახებ და მას რესპუბლიკურ წყობილებასთან აიგივებს, რაც,
ცხადია, შეცდომაა.

96. იაროსლავი — იაროსლავ I, ბრძენად წოდებული, ვლადიმერის ძე
(978 — 1054), ნოვგოროდის მთავარი. 1036 წლიდან, ძმის — მსტისლავის სიკვ-
დილის შემდეგ, ერთმპყრობელი მთავარი. დიდ უკრადღებას აქცევდა განათლების
საქმეს. ნოვგოროდელებს მრავალი შეღავათი მიანიჭა.

97. იოანე მეოთხე — რუსეთის მეფე ივანე მრისხანე, ვასილი მესამის ძე
(1530 — 1584). ტახტზე ავიდა 1547 წ.

98. მიტროპოლიტი პეტრე — სრულიად რუსეთის მიტროპოლიტი. ივანე კალიტას მმართველობის დროს, 1325 წელს, გადმოიტანა სამიტროპოლიტო კათედრა ვლადიმირიდან მოსკოვში. გარდ. 1326 წ.

99. ეპისკოპოსი პროხოროვ — როსტოვისა და იაროსლავის ეპისკოპოსი. გარდ. 1328 წ. ავტორია საეკლესიო ხასიათის რამდენიმე წერილებისა.

100. მიტროპოლიტი ფილიპე — მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის მიტროპოლიტი 1464 წლიდან. გარდ. 1473 წ.

101. იოანე ვასილის ძე — ივანე მესამე, მოსკოვის მეფე და დიდი მთავარი, ვასილი ბნელის შვილი (1440 — 1505). გაანათვისებულა რუსეთი თათართა უღლისაგან. მის დროს საბოლოოდ ჩამოყალიბდა მოსკოვის სახელმწიფო.

102. ამუროლ არისტოტელ ბოლონსკი — აღზრტი ფიორავენტრი, იტალიელი (ბოლონიელი) მექანიკოსი და ხელოვნობღვაარი. მიიწვიეს რუსეთში. აქ იგი ცნობილი იყო არისტოტელის სახელით. მიტროპოლიტი გერონტის დავალებით მან 1476 წელს დაიწყო მოსკოვის მიძინების ტაძრის განახლება და დაამთავრა 1479 წელს.

103. მიტროპოლიტი გერონტი — სრულიად რუსეთის მიტროპოლიტი 1473 წლიდან. გარდ. 1489 წ.

104. მეფე მიხეილი — მიხეილ თედორეს ძე (1596 — 1645), რუსეთის პირველი მეფე რომანოვთა გვარიდან; არჩეული იქნა 1613 წელს.

105. ვლადიმერ მონომახი — ვლადიმერ ვსევოლოდის ძე მონომახი (1053 — 1125). 1113 წლიდან კიევის დიდი მთავარი, მოაწესრიგა რუსეთის სამონაო და საგარეო მდგომარეობა. მის დროს რუსეთი საკმაოდ გაძლიერდა.

106. იმპერატორი ალექსანდრე — რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე I (1777 — 1825).

107. მიტროპოლიტი პლატონი — მოსკოვის მიტროპოლიტი პლატონი (1737 — 1812), ავტორი მრავალი საღვთისმეტყველო ნაწარმოებისა: „შემოყლებული ქრისტიანული ლევისმეტყველება“, „რუსული ეკლესიის მოკლე ისტორია“, „საარწმუნოების მართლმადიდებლური მოძღვრება“ (თარგმნილია ევროპულ ენებზე) და სხვ.

108. მიტროპოლიტი ისიდორე — მოსკოვის უკანასკნელი მიტროპოლიტი ბერძენთაგან. 1438 წ. ხელი მოაწერა ფლორენციის უნიას დასაველეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიების გაერთიანების შესახებ რომის პაპის მეთაურობით. ამის გამო მოსკოვის დიდმა მთავარმა ვასილი ბნელმა იგი მიტროპოლიტობიდან გადააყენა, რის შემდეგაც ისიდორე რომს გაიქცა და იქ გარდაიცვალა 1462 წ.

109. პაპი ევგენიოს — ევგენიოს IV, რომის პაპი 1431 — 1447 წლებში.

110. ვასილი ვასილის ძე — ვასილი II ბნელი, მოსკოვის დიდი მთავარი (1415 — 1462). 1446 წ. დიმიტრი შემოიკამ (იხ. შენიშვ. 148) ჩამოაგდო ტახტიდან და თვალები დათხარა, მაგრამ ვასილი ბნელმა კვლავ დაიბრუნა ძალაუფლება. მის დროს რუსეთის ეკლესიამ, დამოუკიდებლად კონსტანტინოპოლის პატრიარქისაგან, დაიწყო თავისი მიტროპოლიტების არჩევა.

111. მიტროპოლიტი ფილიპე — მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის

მიტროპოლიტი (1507 — 1569). თავდაპირველად იყო სოლოვეცის მონასტრის ღუმენი, 1567 წ., ივანე მრისხანის სურვილით, მიიღო მოსკოვის მიტროპოლიტობა. შემდეგ, შერისხული მეფის მიერ, მოკლა მალიუტა-სკურატოვმა (იხ. შენიშე, 112).

112. სკურატოვი — მალიუტა-სკურატოვი, გრიგოლ ლეჟანსკის მიხედვით მრისხანის უახლოესი პირი, ერთადერთი კაცი, რომელმაც ბოტაჩევსკის მღვდელის კეთილგანწყობილება. სკურატოვმა დიდად შეუწყო ხელი კარიერის შექმნაში თავის სიძეს ბორის გოდუნოვს. მოკლეს 1573 წ. ვაისენშტაინის ალყის დროს.

113. ანდრეი ბოგოლუბსკი — იური დოღორუეის ძე (1110 — 1174). 1157 წლიდან სუზდალის მთავარი. მიისწრაფოდა ერთმმართველობისაკენ. დაიშორნა მურომი და რიაზანის მთავრები. სატახტო ქალაქი გადაიტანა ვლადიმირში. ანდრეი ბოგოლუბსკი მამა იყო თამარ მეფის პირველი ქმრის გიორგი ბოგოლუბსკისა.

114. მეფე ემანუელი — (იხ. შენიშე, 147).

115. ვლადიმერი — ვლადიმერ სვიატოსლავის ძე (გარდ. 1015 წ.), თავდაპირველად ნოვგოროდის მთავარი, 980 წლიდან კიევის მთავარი. დაახლ. 987 წ. მიიღო ქრისტიანობა და იგი ოფიციალურ რელიგიად გამოაცხადა.

116. რუსაიბეგი და მურადბეგი — სპარსეთის მეფის შაჰ-აბას პირველის ელჩები რუსეთში (შეად. ტექსტი).

117. მეფე არჩილი — ცნობილი ქართველი მეფე-პოეტი, ვახტანგ V შაჰნავაზის შვილი (1647 — 1713). პირველად გაემგზავრა მოსკოვს 1685 წ. საბოლოოდ დასახლდა მოსკოვის მახლობლად სოფ. ესესვიატსკოეში 1699 წელს. დასაფლავებულია დონის მონასტერში.

118. თავადი იური — ივანე მრისხანის ბიძა. დიდი მთავრის — ვასილი ივანეს ძის გარდაცვალების შემდეგ, სახელმწიფოს მართავდა დიდი მთავრის ქვრივი ელენე (ივანე მრისხანის დედა), რომელმაც საპყრობილეში ჩასვა მისი მმართველობით უკმაყოფილო მაზლები — იური და ანდრეი. იური მოკლეს 1547 წ. (შეად. ტექსტი).

119. სვიმეონ ამპარტავეანი — მოსკოვის დიდი მთავარი, ივანე კალიტას შვილი (1317 — 1353). ტახტზე ავიდა 1340 წ.

120. დიმიტრი დონსკოი — მოსკოვის დიდი მთავარი (1350 — 1389), ივანე მეორის შვილი. ტახტზე ავიდა 1363 წ. კულაიკოვს ველზე 1380 წ. დაამარცხა თათართა წინამძღოლი შამხი. მართალია, ამ გამარჯვებამ რუსეთი საბოლოოდ ვერ გაანთავისუფლა თათართა უღლისაგან, მაგრამ მას იმ მხრივ ჰქონდა განსაკუთრებული მნიშვნელობა, რომ აღნიშნულ ბრძოლაში რუსეთის მხედრობამ პირველად დაამარცხა თათართა ურდოები და შეარყია ამ უკანასკნელთა ძლიერება.

121. ვასილი შუისკი — ვასილი ივანეს ძე შუისკი, 1606 წელს აირჩივნ მოსკოვის მეფედ, იმის შემდეგ, რაც მან დაამარცხა ცრუდიმიტრი I (იხ. შენიშე, 94). ეომებოდა პოლონეთს. 1610 წ. ჩამოაგდეს ტახტიდან და გაგზავნეს ვარშავაში, სადაც, ბერად აღკვეცილი, გარდაიცვალა 1612 წ.

34. გრ. ორბელიანი

122. მეფე ალექსი მიხეილის ძე — მეორე მეფე რომანიოთა გვაროდან (1629 — 1676). მეფობდა 1645 წლიდან. მის დროს რუსეთის სახელმწიფო საეპოქად გაფართოვდა.

123. ალექსანდრე საფალირევეის ძე — ყაზანის, ჩრდილ-შვილი მამამისი — საფა-გერაი (გარდ. 1549 წ.) გამუდმებით ებრძოდა მოსკოვის დიდ მთავარს ვასილი III და რამდენიმეჯერ იქნა ჩამოგდებული ტახტიდან.

124. მეფე იოანე ალექსის ძე — ივანე V (1666 — 1696). 1682 წლიდან მმასთან — პეტრე პირველთან ერთად მოსკოვის მეფე. მეურველ ჰყავდათ უფროსი და — სოფიო ალექსის ასული.

125. პეტრე პირველი — რუსეთის პირველი იმპერატორი პეტრე I (1672 — 1725).

126. მეფე თედორე ალექსის ძე — (1661 — 1682), პეტრე პირველის უფროსი ძმა. მეფობდა 1676 წლიდან.

127. პეტრე მეორე — რუსეთის იმპერატორი პეტრე ალექსის ძე, პეტრე პირველის შვილიშვილი (1715 — 1730). გამეფდა 1727 წ.

128. იოანე და ფეოდორ — ივანე მრისხანის შვილები. პირველი — ივანე (1554 — 1582) შემოაყვდა მამას განრისხების დროს. მეორე — თედორე (1557 — 1598) ტახტზე ავიდა 1584 წ. მან ცოლად შეირთო ბორის გოდუნოვის და ირინე. რელიგიური ევზალტაციით შეპყრობილი თედორე ნაკლებად ზრუნავდა სახელმწიფო საქმეებზე. მის დროს მთელი ძალაუფლება ხელში ჩაიგდო ბორის გოდუნოვმა (იხ. შენიშე, 92).

129. უგლიჩი — სამაზრო ქალაქი იაროსლავის გუბ., მდ. ვოლგაზე. 1591 წ. აქ მოკლეს ივანე მრისხანის უმცროსი ვაჟი დიმიტრი (1583 — 1591), რომელიც უგლიჩში დედასთან ერთად ცხოვრობდა მას შემდეგ, რაც ტახტზე ავიდა თედორე ივანეს ძე. გავრცელებული აზრი დიმიტრის მკვლელობაში ბრალს ბორის გოდუნოვს სდებს (შეად. შენიშე, 94). გრ. ორბელიანი ცდებდა, როდესაც აღნიშნავს, რომ ბორის გოდუნოვმა თითქოს მოაყვლევინა თედორე ივანეს ძის ვაჟი. მეფე თედორეს შვილები არ ჰყოლია.

130. მიხეილი — მიხეილ ვსევოლოდის ძე, ჩერნიგოვის დიდი მთავარი. მოკლეს 1245 წ. თათართა ურდოში, რადგან უარი განაცხადა წარმართული წესების შესრულებაზე.

131. მეფე სვიმეონ — იგულისხმება ყაზანის უყანასენელი მეფე ედიგერი (იადიგარი), რომელიც 1552 წ. დამარცხებული იქნა რუსთაგან, ტყვედ ჩავარდა და, გადმოცემის მიხედვით, შემდეგ ქრისტიანობა მიიღო.

132. ავტორს აქ შეუძლოა მოსდის: მიტროპოლიტი ისიდორე გარდაიცვალა 1462 წ. (იხ. შენიშენა 108).

133. გრიშკა ოტრეპიევი — (იხ. შენიშე, 94).

134. ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე — შემდეგ რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე II, ნიკოლოზ I-ის შვილი (1818 — 1881).

135. ბოიარინი მათევევი — არტემონ სერგის ძე (1625 — 1682), მეფე ალექსი მიხეილის ძის უახლოესი პირი. მან აღზარდა ნატალია ნარიშკინა,

მეფე ალექსის მეუღლე. დიდ მონაწილეობას იღებდა რუსეთთან ფეოდალურ ურთიბაში. მათევევი თავისი დროისათვის ფრად განათლებული კაცი იყო. წერდა რუსეთის ისტორიის შესახებ, დაარსა სასახლეში თეატრი. მოკლეს აჯანყებულმა „სტრელცებმა“.

136. პრინცი იოანე — შვილი დანიისა და ნორვეგიის მეფის ფრიდრიხ მეორისა (ფრიდრიხ მეორე — 1534 — 1588).

137. ელისაბედი — რუსეთის დედოფალი ელისაბედი, პეტრე პირველის ასული (1709 — 1761). ტახტზე ავიდა 1741 წ.

138. მიხეილ დიმიტრის ძე ციციანოვი — (1767 — 1841), სენატორი, პავლე ციციანოვის ძმა (იხ. შენიშვ. 13). 1806 წლიდან იყო „იარაღის პალატის“ ზედამხედველი, 1813 წლიდან მოსკოვის მშენებლობის ექსპედიციის დირექტორი. დასაფლავებულია ვსესვიატსკოვში (იხ. Русский биограф. словарь, С.—Пб., 1901).

139. ეკატერინე პირველი — რუსეთის დედოფალი ეკატერინე ალექსის ასული (1684 — 1727), პეტრე პირველის მეუღლე.

140. სტანისლავ-ავგუსტო — პონიატოვსკი (1732 — 1798), პოლონეთის უკანასკნელი მეფე. მის დროს მოხდა პოლონეთის დანაწილება რუსეთსა, პრუსიასა და ავსტრიას შორის. 1795 წ. სტანისლავ პონიატოვსკიმ დატოვა სამეფო ტახტი. გარდაიცვალა პეტერბურგში.

141. სოფიო — (ზოია) თომა პალეოლოგის ასული, ძმისწული ბიზანტიის უკანასკნელი იმპერატორის კონსტანტინე მეოთხეტისა. სოფიო ცოლად ჰყავდა მოსკოვის მეფეს ივანე მესამეს (იხ. შენიშვ. 101).

142. ივლისხმება სპარსეთის მეფე შაჰ-აბას I (1557 — 1628).

143. სოფიო — ალექსი მეფის ასული, პეტრე პირველის და (1657 — 1704). მართავდა რუსეთს 1682 წლიდან, თედორე ალექსის ძის გარდაცვალების შემდეგ. მოაწყო „სტრელცების“ აჯანყება, რათა ძალაუფლება წაერთმია პეტრეს დედისათვის. როდესაც პეტრე სრულწლოვანი გახდა, სოფიო კვლავ შეეცადა აეჯანყებინა „სტრელცები“, მაგრამ წარმატებას ვერ მიაღწია. ამის შემდეგ სოფიო განდევნეს და ერთ-ერთ მონასტერში მოლოზნად აღკვეცეს.

144. პავლე პირველი — რუსეთის იმპერატორი პავლე პირველი (1754—1801).

145. არონი და მოსე — ბიბლიური გადმოცემის მიხედვით, აბრამის შვილები. არონი—უფროსი ძმა—ითვლება ებრაელთა პირველ მღვდელმთავრად. მათ გამოიყვანეს ებრაელები ეგვიპტიდან და დააბრუნეს პალესტინაში.

146. ვასილი დიმიტრის ძე — ელადიშირისა და მოსკოვის დიდი მთავარი 1389 — 1425 წლებში, შვილი დიმიტრი დონელისა. მის დროს რუსეთს შემოესივნენ თემურლენგი და ედილეი.

147. იმპერატორი მანუელი — ბიზანტიის იმპერატორი ემანუელ II პალეოლოგი, მეფობდა 1391 — 1426 წლებში.

148. დიმიტრი შემოიკა — ვალიციის მთავრის იურის ძე. ებრძოდა დიდ მთავარს ვასილი ვასილის ძეს (იხ. შენიშვ. 110). გარდაიცვალა 1453 წ.

შახალი, რომელიც 1518 წ. ყაზანის ტახტზე დასვა მოსკოვის დიდი მთავრმა ვასილი მესამემ.

165. მართა პოსადნიცა — ისაყ ბორცვის მეუღლე. როდესაც მოსკოვის მეფემ ივანე მესამემ გაილაშქრა ნოვეგოროდის წინააღმდეგ, იქნა მისი დახმარება და ამხნევებდა მათ. 1479 წ. ნოვეგოროდი, მართა შეიპყრეს და გაგზავნეს მოსკოვს.

166. კარლოს მეორე — შვეციის მეფე (1682 — 1718). ტახტზე ავიდა 1697 წ. ებრძოდა პეტრე დიდს. პირველი წარმატებების შემდეგ, სასტიკი დამარცხება განიცადა პოლტავის ბრძოლაში 1709 წ.

167. მენშიკოვი — ალექსანდრე დანიელის ძე მენშიკოვი (1670 — 1729). წარმოშობით შდამიო, იგი დაიახლოვა და აღაზრდა პეტრე პირველმა. 1707 წ. უკვე ფელდმარშლობა მიიღო. პეტრეს სიკვდილის შემდეგ, მას მფარველობდა დედოფალი ეკატერინე პირველი, რომლის დროს მენშიკოვმა თითქმის მთელი ძალაუფლება ჩაიგდო ხელში. ეკატერინეს სიკვდილის შემდეგ, მტრებმა მოახერხეს მენშიკოვის დამარცხება და იგი ბერეზოვში გადაასახლეს.

168. ანდრეი ჩოხოვი — (ანუ ჩეხოვი) ზარბაზნის ჩამოსხმის ოსტატი. ჩამოუსხამს სამი ზარბაზანი. ამთვან უველაზე ცნობილია „Царь пушка“, რომელიც ჩოხოვს მეფე თედორე ივანეს ძის ბრძანებით დაუმზადებია 1586 წ.

169. მარტეშინ ოსიფოვი — ზარბაზნის ჩამოსხმის ოსტატი. მას მეფე ალექსი მიხეილის ძის ბრძანებით ჩამოუსხამს ზარბაზანი 1590 წ.

170. ოლგერდი — ლიტვის დიდი მთავარი (1345 — 1377), შვილი მთავრის გედიმინისა, რომელმაც დაიკავა მთელი დას. რუსეთი. თვით ოლგერდმა შიალწია მოსკოვამდე.

171. ვდილვი — „ოქროს ურდოს“ ერთ-ერთი სარდალი (გარდ. 1440 წ.). თავდაპირველად სამსახური დაიწყო თემურ-ლენგის ქარში. მას ცოლად ჰყავდა თემურის და. 1407 წ. მოკლა თოხთამიში. 1408 წ. შეიჭრა მოსკოვის სამთავროში და დაარბია სერპუხოვი, კლინი, ნიენი-ნოვეგოროდი, რიაზანი და სხვ.

172. შაჰმად-გირეი — ყირიმის ხანი 1577 — 1584 წლებში. მოკლა საკუთარმა ძმამ.

173. ბასმანოვი — პეტრე თედორეს ძე. ბორის გოდუნოვის დრომ გზობდა ცრუდიმიტრი პირველს. დამარცხა იგი 1604 წ. მაგრამ 1605 წ. გადავიდა მის მხარეზე. 1606 წ. ბასმანოვი მოკლეს, როდესაც იცავდა ცრუდიმიტრის.

174. შინინი და პოვარსკი — ეუზმა შინინი — ნიენი-ნოვეგოროდელი ვაჟარი. 1611 წ. მან ხალხს მოუწოდა გაენთავისუფლებათ მოსკოვი პოლონელებისაგან. გარდ. 1616 წ.

დიმიტრი პოვარსკი—თავადი (1578—1641). 1612 წ. პოვარსკი სათავეში ჩაუდგა ლაშქარს, რომელიც მიდიოდა მოსკოვის გასანთავისუფლებლად და მოსკოვის მახლობლად დაამარცხა პოლონელთა ლაშქარი. მისი მხარდაჭერით იქნა არჩეული მეფედ მიხეილ თედორეს ძე რომანოვი.

175. ეკიმოვი და მარტოსი — ვასილი პეტრეს ძე ეკიმოვი (იგივე იაკიშოვი — 1758 — 1837), ლითონის ჩამოსხმის ოსტატი. მონაწილეობა მიიღო პეტ-

რე პირველის (პეტერბურგში) და შინინისა და პოეარსკის (მოსკოვში) ქანდაკებების ჩამოსხმაში.

ივანე პეტრეს ძე მარტოსი — ცნობილი რუსი მოქანდაკე (1750 — 1835). პროფესორი, მრავალი ქანდაკების ავტორი. მის ნაწარმოებთაგან უმთავრესია: „მელოვანია შინინისა და პოეარსკის ქანდაკება მოსკოვში.“

176. ქაიხოსრო ლევანის ძე — ვახტანგ V შაჰ-ნავაზის შვილიშვილი, ძმა ვახტანგ VI-ისა. მამასა და ბიძასთან — გიორგი მეთერთმეტესთან ერთად იბრძოდა ირანში ბელუჯთა და ავღანთა წინააღმდეგ. მოკლეს 1711 წ. ავღანებთან ერთ-ერთი შეტაკების დროს. ქაიხოსრო ქართლის მეფედ ითვლებოდა 1709—1711 წლებში.

ქაიხოსროს მეუღლე ორი შვილით — დავითითა და ანათი — ვახტანგ მეექვსეს გაყოლია რუსეთს (ვახტანგ VI-ის ამაღლის 1724 წლის ნუსხა — იხ. ს. უებანეიშვილი, დავით გურამიშვილი ქართულ ჰესართა პოლკში, 1955, გვ. 142).

ქაიხოსროს მეუღლის საფლავის შესახებ ასეთ ცნობას გვაწვდის ბ. ესაძე: „Грузинская, Екатерина Егоровна, жена „Грузинския земли блаженныя памяти Его Высочества царя Кайхоера Леоповича“; +3 мая 1730 г. (Николаевский греческий монастырь; в нижней Никольской церкви)* (Б. Эсадзе, Летопись Грузии, 1913, стр. 362).

177. ფარსადან პაპუნაშვილი — ფარსადან პაპუნაშვილი ვახტანგ მეექვსეს გაყოლია რუსეთს. ვახტანგ VI-ის ამაღლის 1724 წლის ნუსხაში ვკითხულობთ: „თავადი ფარსადან პაპუნას შვილი ციცი, მეფის დროშის უფროსი“ (იხ. ს. უებანეიშვილი, დავით გურამიშვილი ქართულ ჰესართა პოლკში, 1955, გვ. 123). ფარსადან პაპუნაშვილის საფლავის შესახებ ასეთ ცნობას გვაწვდის ბ. ესაძე: „Кроме того (იგულისხმებთან ქაიხოსრო მეფის მეუღლე და სხვანი, იხ. შენიშვ. 176 — ჟ. კ.) здесь же покоятся грузинский генерал Парсадан Палунов, скончавшийся 16 мая 1733 г.. В самой церкви кахетинский князь (князь Отар) Челокзев, скончавшийся 24 февр. 1744 г.“ (Б. Эсадзе, Летопись Грузии, стр. 362).

178. ოთარ ჩოლოყაშვილი — ოთარ ჩოლოყაშვილიც ვახტანგ მეექვსეს გაყოლია რუსეთს. ვახტანგის ამაღლის ნუსხაში აღნიშნულია: „თავადი ოთარ საბლთხეცის შვილი ჩოლოყაძე“ (იხ. ს. უებანეიშვილი, დავ. გურამიშვილი ქართულ ჰესართა პოლკში, გვ. 124, შეად. გვ. 173). ოთარ ჩოლოყაშვილის საფლავის შესახებ იხ. შენიშვ. 177.

179. კლინი — სამაზრო ქალაქი მოსკოვის გუბ., მდ. სესტრანზე.

180. ტვერი — საგუბერნიო ქალაქი მდ. ვოლგასა და ტვერცაზე.

181. მაიორი კოროტკოვი — (?) რუსეთის არმიის ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად (იხ. ტექსტი).

182. გენერალი კლეინიხელი — პეტრე ანდრიაის ძე კლეინიხელი (1793 — 1869), გენერალ-ადიუტანტი, სახელმწიფო საბჭოს წევრი.

183. ტარტოკი — ტორეოკი, სამაზრო ქალაქი ტვერის გუბ., მდ. ტვერცაზე.

184. ივანე ყორღანაშვილი — (?)

185. ვიშნეი ელოზოკი — სამაზრო ქალაქი ტვერის გუბ.

186. ვალდაი — სამაზრო ქალაქი ნოვეგოროდის გუბ., ტა ვალდაისთა.

187. კრესტცი — სამაზრო ქალაქი ნოვეგოროდის გუბ., მდ. ნოვეგოროდისა.

188. პეტროვი ვირტემბერგისა ალექსანდრე

გენერალი (1771 — 1833). თავდაპირველად მსახურობდა ავსტრიულ არმიას, შემდეგ რუსეთის არმიას. წარმოებით იბრძოდა ნაპოლეონის წინააღმდეგ. იყო ბელორუსიის გენერალ-გუბერნატორი. 1822 წლიდან გზათა სამმართველოს უფროსი.

189. გენერალ-დიუტანტი ორლოვი — უნდა იგულისხმებოდეს ალექსი თელორეს ძე (1787 — 1862). მონაწილეობას იღებდა ნაპოლეონის წინააღმდეგ წარმოებულ ყველა ბრძოლაში. მონაწილეობდა დეკაბრისტთა აჯანყების ჩაქრობაში. სახელმწიფო საბჭოს წევრი. 1844 წლიდან ენდარმთა შუფი.

190. ცარსკოე სელო — სამაზრო ქალაქი პეტერბურგის გუბ. ცნობილია როგორც საავარაყო აღვილი.

191. თეიმურაზ ბატონიშვილი — გიორგი XII-ის ძე (1782 — 1846). ცნობილი ქართველი მეცნიერი. თეიმურაზ ბატონიშვილი საბატო წევრი იყო პეტერბურგის სამეცნიერო აკადემიისა, წევრი-კორესპონდენტი კოპენჰაგენის ანტიკვარული საზოგადოებისა და პარიზის საბიო საზოგადოებისა. მის შრავლ-არცხოვან შრომათაგან განსაკუთრებით საინტერესოა „განმარტება პოემა ვეფხისტყაოსნისა“.

თეიმურაზი რუსეთში ცხოვრობდა დაახლ. 1810 წლიდან.

დღევანდელი მოხსენიებული ზოგიერთი ბატონიშვილის დაბნაითება გრ. ორბელიანის მხრივ იხ. ი. მეუნარგას წიგნში — „ქართველი მწერლები“, I, 1941, გვ. 51 — 52.

192. ორანიენაუში — ქალაქი პეტერბურგის გუბ., პეტერგოფის მაზრაში, 37 ვერსზე პეტერბურგიდან. გრ. ორბელიანი ხშირად „ორანიენაუშის“ ნაცვლად წერს — „ორენაუში“.

193. კრონშტადტი — ქალაქი პეტერბურგის გუბ., პეტერგოფის მაზრაში, ცნობილი თავისი ციხე-სიმაგრით. აქონდა სამხედრო და სავაჭრო ნავსადგურები.

194. ტამროტი — ალექსანდრე ივანეს ძე (1790 — 1848), გენერალ-ლეიტენანტი. აქტიურად მონაწილეობდა ნაპოლეონ პირველის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში.

195. პეტერგოფი — სამაზრო ქალაქი პეტერბურგის გუბ., ფინეთის ყუარის სანაპიროზე, 27 ვერსზე პეტერბურგიდან.

196. კომანდირი ფროლოვი — როტის კომანდირი ფროლოვი (იხ. შენიშვ. 303).

197. ლეჟურევი — (?) ოფიცერი (იხ. ტექსტი).

198. ლელშერტი — იხ. შენიშვ. 39.

199. ლუარსაბ ბატონიშვილი — იულიუს ბატონიშვილის ძე, ერეკლე მეორის შვილიშვილი. დაიბ. 1787 წ. 1805 წლიდან ცხოვრობდა რუსეთში.

200. ფარნაოზ ბატონიშვილი — ერეკლე მეორის ძე (1777 — 1852) ძმასთან — იულონ ბატონიშვილთან ერთად თავგამოდებით ებრძოდა რუსეთის ხელისუფლებას. 1804 წლის მთიულეთის აჯანყების აქტიური მონაწილე; 1805 წ. გადაასახლეს რუსეთში.
201. პრასკოვია ნიკოლაევა — (?).
202. მორიკონი — იტალიელი მომღერალი ქალი. საგასტროლოდ ყოფილა ჩამოსული რუსეთში (იხ. ტექსტი).
203. ბეში — მევიოლინე (იხ. ტექსტი).
204. „ქარლოს მეთორმეტე“ — პიესა (იხ. ტექსტი).
205. ანა — ფარნაოზ ბატონიშვილის მეუღლე, ელიზბარ ერისთავის ასული.
206. სალომე და ელენე — ფარნაოზ ბატონიშვილის ქალიშვილები (სალომე გარდ. 1860 წელს, ელენე — 1867 წ.).
207. ანასტასია და რიფსიმე — ანასტასია ბატონიშვილი—უნდა იგულისხმებოდეს ილია ბატონიშვილის მეუღლე, გიორგი XII-ის რძალი; რიფსიმე ბატონიშვილი — გიორგი XII-ის ასული.
208. ნიკოლაი დავითიჩი — (?).
209. დედოფალი მარიაში — იმერეთის უკანასკნელი მეფის სოლომონ მეორის მეუღლე, კაცია დადიანის ასული. გარდაიცვალა 1841 წ. პეტერბურგში. გრ. ორბელიანი საკმაოდ დაახლოებული ყოფილა მარიამ დედოფალთან და, როგორც ჩანს, ხშირი მიმოწერაც ჰქონია მასთან (შეად. გრ. ორბელიანი, წერილები ტ. I, ა. გაწერელის რედ., 1936).
210. დარია სემიონოვნა — (?).
211. სერდუჩილაევი — სერგი გაბრიელის ძე ჰილაშვილი, შემდეგში გენერალ-მაიორი, შემახიის სამხედრო გუბერნატორი და სამოქალაქო ნაწილის მმართველი (იხ. Агыз, X, стр. XXIII, შეად. გრ. ორბელიანი, წერილები II, ა. გაწერელის რედ. და შენიშვნებით, გვ. 281).
212. შამაიონა — ივლისხმება ცნობილი მწიგნობარი ბერი იონა ხელაშვილი (გარდ. 1837 წ.). 1812 წ. მან დაამთავრა ალექსანდრე ნეველის აკადემია (ფილოსოფიისა და ღვთისმეტყველების კლასი). იონა ხელაშვილი ჯერ იყო დავით ბატონიშვილის, ხოლო შემდეგ ანა დედოფლის კარის ეკლესიის მოძღვარი პეტერბურგში. იონას ეკუთვნის ორიგინალური და თარგმნილი მრავალი საეკლესიო ნაწარმოები (დაწვრ. იხ. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტ. ისტორია, I, 1941, გვ. 369 — 372).
213. გრაფი სტროგანოვი — (?) თავდაპირველად სტროგანოეები შეძლებული ვაჟრები იყვნენ. ივანე შეთხის დროს მიიღეს უფლება პერმის მიდამოებში ეწარმოებინათ თავიანთი ოპერაციები, სადაც მათ ჰქონდათ პატარა ქალაქები და ჰყავდათ დაქირავებული ჯარი. ამ გვარმა ბევრი სახელმწიფო მოღვაწე მისცარუსეთს.
214. გრაფი ბეზბოროდკო — უნდა იგულისხმებოდეს ილია ანდრეას ძე (1756 — 1815), სენატორი.
215. გრაფი ორლოვი — ალექსანდრე გრიგოლის ძე ორლოვი (1737 — 1807) — გამოჩენილი მონაწილე რუსეთ-თურქეთის ომისა 1769 — 1774 წლებში.

ნესმასთან გაანადგურა თურქეთის ფლოტი. 1762 წ. ხელი შეუწყო ეკატერინე მეორის ტახტზე ასვლას.

216. დიდი თავადი კონსტანტინე — იხ. შენიშვ. 28.

217. სუვოროვი — ალექსანდრე ვასილის ძე (1730 — 1800) — რუსი მთავარსარდალი.

218. თავადი სალტიკოვი — უნდა იგულისხმებოდეს ნიკოლოზ ივანეს ძე სალტიკოვი (1736 — 1816), ფელდმარშალი, იმპერატორ ალექსანდრე პირველის აღმზრდელი.

219. აპრაქსინი — ცნობილი გვარი რუსეთის ისტორიაში. აპრაქსინება ატარებდნენ გრაფის ტიტულს.

220. რუშიანცევი — იგულისხმება პეტრე ალექსანდრეს ძე (1725 — 1796), გენერალ-ფელდმარშალი. განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი 1769 წ. რუსეთ-თურქეთის ომში.

221. შიტროპოლიტი ამბროსი — ნოვეროდისა და პეტერბურგის შიტროპოლიტი (1742 — 1818).

222. ანდრია პირველი ლეონტი — მოციქული, წმ. პეტრეს ძმა. გადმოცემის მიხედვით, ქადაგებდა ქრისტეს სარწმუნოებას სკითთა ქვეყანაში და აღმართა ჯვარი იქ, სადაც ახლა ქალაქი კიევია.

223. იოანე ნათლისმცემელი — გადმოცემის მიხედვით, ქრისტემ წინამორბედი. მას თითქოს 32 წ. (ქრისტეს შობის შემდეგ) თავი მოკვეთა მეფე იროდიმ.

224. დავუ — ლუი-ნიკოლა (1770 — 1823), ნაპოლეონ პირველის ერთ-ერთი ყველაზე გამოჩენილი მარშალი. მონაწილეობას იღებდა ნაპოლეონის ლაშქრობაში რუსეთის წინააღმდეგ. რუსტავრაციის პერიოდში დავუს ჩამოერთვა მარშლის წოდება, მაგრამ შემდეგ შეურიგდა ლუი მეთვარამეტეს და 1819 წ. იგი აირჩიეს საფრანგეთის პერად.

225. კუტუზოვი — მიხეილ ილარიონის ძე (1745 — 1813), გენერალ-ფელდმარშალი, ცნობილი რუსი მთავარსარდალი.

226. დიდი თავადი ალექსანდრე — ალექსანდრე ნეველი (იხ. შენიშვ. 163).

227. სტაროვი — ივანე იავორის ძე (1743 — 1808), რუსი ზუროთმობღარი, პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიის პროფესორი.

228. მარია ფეოდოროვნა — რუსეთის იმპერატორის პავლე პირველის მეუღლე (1759 — 1828), დაარსა მთელი რიგი სასწავლო-სააღმზრდელი დაწესებულებები.

229. ბლონდელი, ეობანი და პავანი — არქიტექტორები, რომელთა გვეგმით დაუწყიათ პეტერბურგის ციხის შენება 1706 წ. (იხ. ტექსტი).

230. ანდრე ტრესინი — იტალიელი ინჟინერი, რომლის ზედამხედველობითაც დაუწყიათ პეტერბურგის ციხის შენება 1706 წ. (იხ. ტექსტი).

231. შინიხი — გრაფი ბურხარდ-ქრისტეფორე შინიხი, სახელმწიფო მოღვაწე და მთავარსარდალი (1683 — 1767). მიიწვია პეტრე პირველმა საინჟინერო სამუშაოების შესასრულებლად. მიიღო ფელდმარშლობა. იყო სამხედრო კოლეგიის

პრეზიდენტი. მისი ხელმძღვანელობით დამთავრდა პეტერბურგის კიბის მშენებლობა 1740 წ.

232. პეტრე და პავლე — ქრისტეს მოციქულები. პეტრე ქრისტეს საარწმუნოებას ქადაგებდა იუდეაში, ხოლო პავლე — მცირე აზიში, მაკედონია და საბერძნეთში. გადმოცემის მიხედვით, ორივენი აწამეს რომის იმპერატორ ნერვუს მიერ.

233. ივლისხმება რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე პეტროვიჩი (1762 — 1825), პეტერბურგის სასამართლო აკადემიის პროფესორი.

234. ზახაროვი — ანდრეან დიმიტრის ძე (1760 — 1811), არქიტექტორი. პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიის პროფესორი.

235. პერკულესი და მინერვა — პერკულესი — ლათინური სახელწოდება ბერძნული თქმულებების გმირის პერკლესი, რომელმაც შეასრულა 12 ჭედილი საქმე. წარმოადგენს ფიზიკური ძალისა და სათნოების განსახიერებას.

მინერვა — რომაულ მითოლოგიაში სიბრძნის ქალღმერთი, რომელიც მფარველობდა მეცნიერებას, ხელოვნებას და ხელოსნობას.

236. ლეიბნიცი — გოტფრიდ-ვილჰელმ ლეიბნიცი (1646 — 1716), ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსი, იდეალისტური „მონადოლოგიის“ შემქმნელი. ლეიბნიცის რჩევით დაარსა პეტრე პირველმა მეცნიერებათა აკადემია.

237. ბლუმენტროსტი — ლავრენტი ლავრენტის ძე (1682 — 1755), პეტრე პირველის მთავარი ექიმი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის პირველი პრეზიდენტი.

238. ალბერტ ზეზი — ზოოლოგი (იხ. ტექსტი).

239. რუიშევი — ანატომი (იხ. ტექსტი).

240. პალასი — პეტრე-სიომონი (1741 — 1811), ბუნებისმეტყველი და მოგზაური. 1768 წ. ეკატერინე მეორემ მიიწვია რუსეთში. 1770 — 1773 წლებში გამოიკვლია კავკასია და რუსეთის ტერიტორია ურალიდან ჩინეთის საზღვრამდე. ცნობილია მისი ნაშრომი: „მოგზაურობა რუსეთის სახელმწიფოს სხვადასხვა პროვინციაში“.

241. გრაფი მინიხი — იხ. შენიშვ. 231.

242. მენშიკოვი — იხ. შენიშვ. 167.

243. რუმიანცევი — იხ. შენიშვ. 220.

244. ფერზენი — გრაფი ივანე ვესტაის ძე (1747 — 1799), ინჟანტერის გენერალი. განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი თურქეთთან ომში (1769—1775). მანვე დაამარცხა აჯანყებული პოლონელები, რომელთაც კოსტიუშკო მეთაურობდა და თვით კოსტიუშკო ტყვედ ჩაივლო.

245. კამენსკი — ნიკოლოზ მიხეილის ძე (1776 — 1811), გენერალი, სუვოროვის თანამებრძოლი. თავი გამოიჩინა შვეციისა (1808 წ.) და თურქეთის (1810 წ.) წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში.

246. ვეისმანი — ბარონი ოტო-ადოლფ ვეისენშტეინი (ვეისმანი), ლიფლანდიელი აზნაური, ეკატერინე მეორის ეპოქის ერთ-ერთი საუკეთესო გენერალი. იბრძოდა სუვოროვისა და რუმიანცევის არმიებში თურქების წინააღმდეგ გარდ. 1773 წ.

247. მონტალამბერტოვის რედუტი — ივლისხმება ფრანგი სამ-

ზედრო ინჟინრის მარკ-რენე მონტალამბერის (1714 — 1800) მიერ გამოგონებული სისტემა სიმაგრეების აგებისა.

248. ტუ რჩ ა ნ ი ნ ო ვ ი — (?) რუსი მრეწველი უნდა იყოს (იხ. ტექსტი).

249. რ ა ზ უ მ ო ვ ს კ ი და ბ ო ბ რ ი ნ ს კ ი — რაზუმოვსკი და ბობრინსკი სკები წარმოშობით უკრაინელი კაზაკები იყვნენ, დაწინაურდნენ სახელმწიფო სამხედრო პირი და დიპლომატი.

ბობრინსკი — (?) ამ გვარიდან უფრო ცნობილია ალექსი ალექსის ძე (1800—1868), რომელმაც რამდენიმე აგრონომიული ინსტრუმენტი გამოიგონა და დააფუძნა ჰარბლის შაქრის წარმოება რუსეთში.

250. გ რ ა ფ ი ს ტ რ ო ვ ა ნ ო ვ ი — იხ. შენიშვ. 213.

251. ვ ა ტ ჩ ი ნ ა — ქალაქი ცარსკოე სელოს მახლობლად. ითვლებოდა იმპერატორის საყოფარესო.

252. ჰ ე რ კ ე ლ ე ს ი — იხ. შენიშვ. 235.

253. ფ ლ ო რ ა — რომაულ მითოლოგიაში უვადილებისა და გაზაფხულის ქალღმერთი.

254. იგულისხმება ნიკოლოზ პირველის მეუღლე ალექსანდრა თედორეს ასული (1798 — 1860).

255. გ რ ა ფ ი ზ უ ბ ო ვ ი — (?) ამ გვარიდან რამდენიმეა ცნობილი: პლატონ ალექსანდრეს ძე (1767 — 1822) — ეკატერინე მეორის ფავორიტი, ვალერიან ალექსანდრეს ძე (1771 — 1804) — სახელმწიფო საბჭოს წევრი.

256. გ რ ი გ ო ლ ო რ ლ ო ვ ი — გრიგოლ გრიგოლის ძე ორლოვი, გრაფი (1734 — 1783), მონაწილეობდა 1862 წლის ვადატრიალებში, რასაც ეკატერინე მეორის ტახტზე ასვლა მოჰყვა. როგორც ეკატერინეს ფავორიტი, გრ. ორლოვი დიდი გავლენით სარგებლობდა სამეფო კარზე.

257. ს ტ ა ნ ი ს ლ ა ვ პ ო ნ ი ა ტ ო ვ ს კ ი — იხ. შენიშვ. 140.

258. პ ო ტ ი ო მ კ ი ნ ი — გრიგოლ ალექსანდრეს ძე (1739 — 1791), გენერალ-ფელდმარშალი, ეკატერინე მეორის ფავორიტი. განსაკუთრებული უფლებებით სარგებლობდა სამეფო კარზე.

259. ლ ა ო კ ო ნ ი — ჭერუში, რომელმაც გააფრთხილა ტრაპის მცხოვრებლები, რომ არ მიეღოთ ზერძენთა საჩუქარი — ხის ცხენი, რომელშიც, როგორც შემდეგ გამოირკვა, შეიარაღებული მებრძოლები იხსნდნენ. ლაოკონმა ისარი ატყორცნა ხის ცხენს, მაგრამ იმწამსვე იგი, შეილებთან ერთად, დაახლო ორმა ჯველმა. ამ თემაზე შექმნეს ცნობილი „ლაოკონის ჯგუფი“ როდოსელმა მოქანდაკეებმა: აგესანდროსმა, ათენოდორუსმა და პოლიდოროსმა (ინახება ვატიკანის მუზეუმში). საუკეთესო ასლი „ლაოკონის ჯგუფისა“ ეკუთვნის მიქელ-ანჯელოს.

260. კ ლ ე ო პ ა ტ რ ა — ევკიპტის დედოფალი (68 — 30 ძვ. წელთაღრ.). 48 წ. კლეოპატრა განდევნეს, მაგრამ ტახტი დაუბრუნა იულიოს კეისარმა. კეისარის სიკვდილის შემდეგ მას მფარველობდა ანტონიოსი, რომელიც მოხიბლა კლეოპატრამ. ანტონიოსის დამარცხების შემდეგ, მან თავი მოიწამლა, რადგან არ სურდა დამცირებულყო გამარჯვებული აგვისტოს წინაშე. კლეოპატრას ცხოვრება ზელოვნების სხვადასხვა ეპიკურულ მრავალგზის აისახა.

261. ენდომიონი — ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, ზევსის ძეგლი, რომელსაც ასასიათებდა მარადიული ახალგაზრდობა, სილამაზე და მარადიულობა.
262. დიანა — რომაული მითოლოგიის მიხედვით, იუპიტერის ასული, მთვარის, ნადირობისა და ტყეების ჭალმერთი.

263. ამური — რომაულ მითოლოგიაში სიყვარულის ღმერთი, ვენერის ქმარი. ზატადუნენ ბიჭის სახით, რომელსაც ხელთ მშვილდ-ისარი ეყრება.

264. ფსიქეა — ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, არაჩვეულებრივი სილამაზის გოგონა, რომელიც შეუყვარდა ეროტს (რომაულ მითოლოგიაში ამურს). ეროტისა და ფსიქეას სიყვარულის თემა მრავალგზის ასახა ხელოვნებაში.

265. აპოლონი — ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, ზევსისა და ლეტო კაჟი, მზის ღმერთი, ხელოვნების მფარველი.

266. ანტიონი — მშვენიერი ქაბუკი, იმპერატორ ადრიანეს საყვარელი. დაიბრძო ნილოსში 130 წ. მისი ხსოვნის უკვდავსაყოფად იმპერატორმა დააარსა ქალაქი და აავტო ტაძარი.

267. ხოსრო-მირზა — ირანის პრინცი (?). როგორც ჩანს, იგი ახლად ფეტ-ალი-შაჰის ვაჟს აბას-მირზას, რომელიც გრიბოედოვის მკვლელობის გამო ჩამოვიდა პეტერბურგში 1829 წელს, რათა დაემშვიდებინა რუსეთის საიმპერატორო კარი.

268. რაფაელი — რაფაელ სანტი, იტალიელი მხატვარი (1483 — 1520) აღორძინების ეპოქის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელი.

269. დალამბერტი — ეან-ლუი-რონ დალამბერი (1717 — 1783), გამოჩენილი ფრანგი ფილოსოფოსი და მათემატიკოსი, ცნობილი „ენციკლოპედიის“ გამომცემელი.

270. ვოლტერი — ფრანსუა-მარი-არჟე (1694 — 1778), გამოჩენილი ფრანგი მწერალი და მოაზროვნე.

271. დიდერტი — დენი დიდრო (1713 — 1784), ცნობილი ფრანგი ენციკლოპედიისტი.

272. ბუშინგი — გეოგრაფოსი (?) (იხ. ტექსტი).

273. პოტერი — პაულ პოტერი, პოლანდიელი მხატვარი (1625 — 1665). უმთავრესად ხატავდა ცხოველებს.

274. ლორენი — კლოდ ლორენი (1600 — 1682, მისი ნამდვილი გვარი იქნება), ცნობილი ფრანგი მხატვარი. ლორენს „პეიზაჟის რაფაელს“ ეძახდნენ.

გრ. ორბელიანი შეცდომით წერს: „დღის ოთხი დრო“, სინამდვილეში სურათს ჰქვია „წლის ოთხი დრო“. ამ შემთხვევაში აშკარად კალმისებულ შეცდომასთან გვაქვს საქმე. ამიტომ ეს აღვნიშნავთ ჩვენს მიერ ტექსტში გასწორებულია.

275. რუბენსი — პიტერ-პაულ რუბენსი (1577 — 1640), გამოჩენილი ფლამანდიელი მხატვარი, ე. წ. „ბრაბანტის სკოლის“ მეთაური.

276. ტენირსი — დავით ტენირსი უმცროსი (1610 — 1690), ფლამანდიელი მხატვარი. დღევანდელ მოხსენებულ ტენირსის სურათს ეწოდება: „ანტიკურების მსროლელთა დღესასწაული“.

277. ბერღეიმი — ნიკოლოზ ბერგჰეიმი (ანუ ბერხეიმი), პოლანდელი მხატვარი (1624 — 1683).

278. ლებეი — ჰემა, ბერძნულ მითოლოგიაში ახალგაზრდობის ღმერთ-ქალი.

279. ამური, პსიქეა, აპოლონი — იხ. შენიშვ. 263.

280. პერკულანი — ქალაქი ქვემო იტალიაში. 79 წ., ვენუეის ამოხეთქის დროს, დაიფარა ფერფლით. 1706 წლიდან დაიწყო გათხრები პერკულანის მიდამოებში და მრავალი ძველებური ნაეთობანი აღმოაჩინეს.

281. კოკსი — ინგლისელი მექანიკოსი (იხ. ტექსტი).

282. სნიდერსი — ფრანს სნაიდერსი (1579 — 1657), ფლამანდელი მხატვარი. ცნობილია როგორც ნატურმორტის ოსტატი.

283. ანა პავლოვნა — რუსეთის იმპერატორის პავლე პირველის ასული.

284. გრეცი — ფრანგი მხატვარი (იხ. ტექსტი).

285. ფერნეტი — ფრანგი მხატვარი (იხ. ტექსტი).

286. პუსენი — ნიკოლა პუსენი (1594 — 1665), ფრანგი მხატვარი, კლასიციზტური მიმართულების წარმომადგენელი ხელოვნებაში. ერმიტაჟში დაცულია პუსენის ოცზე მეტი ნაწარმოები.

287. გობელინი — ფრანგი მხატვარი (იხ. ტექსტი).

288. ფუეტი — ფრანგი მხატვარი (იხ. ტექსტი).

289. ლაგირი — ფრანგი მხატვარი (იხ. ტექსტი).

290. ლებრუნი — ფრანგი მხატვარი ქალი, რომელსაც 1814 წ. რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე პირველისათვის მიუძღვნია სურათი (იხ. ტექსტი).

291. „Alexandre le magnanime. Paris. 31 mars“ — ალექსანდრე დიდსულოვანს (ქველს). პარიზი, 31 მარტი“ (ფრანგ.).

292. თედორე აპრაქსინი — (1661 — 1728), აღმირალი, პეტრე პირველის თანამებრძოლი. 1708 წ. იცავდა პეტერბურგს შვედებისაგან.

293. გრაფი რასტერლი — ბართლომე რასტრელი (1700 — 1771), ცნობილი არქიტექტორი. ააშენა პეტერბურგში სმოლნის მონასტერი, ცარსკოე სკოლა და პეტერგოფში სასახლეები და დაიწყო ზამთრის სასახლის შენება.

294. ფალკონეტი — ეტიენ-მორისი (1716 — 1791), ფრანგი მოქანდაკე, კატერინე მეორის დავალებით 1766 წ. ბრინჯაოსაგან ჩამოსახა პეტრე პირველის ცნობილი ქანდაკება.

295. რუმბიანცევი-ზადუნაისკი — იხ. შენიშვ. 220.

296. ბრენი — სასახლის არქიტექტორი, რომლის ზედამხედველობით აღუზაროთვე ობელისკი რუმბიანცევისათვის (იხ. ტექსტი).

297. სუვოროვიჩნიკსკი — იხ. შენიშვ. 217.

298. აგვისტო — კეისარი — რომის პირველი იმპერატორი (63 — 14, ძვ. წელთაღრ.). გააძლიერა რომის იმპერია. მფარველობდა ხელოვნებასა და მეცნიერებას.

299. ინდეღარდი — (?) ალბათ, უნდა იყოს ენგელგარდი.

300. მიხეილ პავლოვიჩი — დიდი მთავარი, იმპერატორ პავლე პირველის შვილი, ნიკოლოზ პირველის ძმა (1798 — 1848).

301. გრიბოედოვი — ცნობილი რუსი მწერალი ალექსანდრე სერგის ძე გრიბოედოვი (1798 — 1829).

302. გრაფი არაქჩეევი — ალექსანდრე ანდრის ძე (1788 — 1831) დიდი გავლენით სარგებლობდა ალექსანდრე პირველის დროს, იყო რუსეთის შინაგარე საქმეთა მინისტრი. უკიდურესი რევოლუციონერი.

303. ფროლოვი — ოფიცერი, როტის კომანდირი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად (იხ. ტექსტი, შეად. შენიშვ. 196).

304. ემელიანოვი — რუსეთის არმიის ოფიცერი (იხ. ტექსტი).

305. ბიკოვი — რუსეთის არმიის ოფიცერი (იხ. ტექსტი).

306. ილშენის ტბა — ტბა ნოვგოროდის გუბერნიაში.

307. გენერალი ნაბოკოვი — ივანე ალექსანდრეს ძე (1787 — 1852), გენერალ-ადიუტანტი. მონაწილეობდა ნაპოლეონის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებსა და პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობაში. 30-იან წლებში, გენერალ-მაიორის ჩინით, მეთაურობდა გვარდიის მე-3 დივიზიას, ხოლო შემდეგ გრენადერთა კორპუსს.

308. სამსონი — ძველ ებრაელთა ლეგენდარული გმირი, არაჩვეულებრივი ღონის შქონე. ებრძოდა ფილისტიმელებს. სამსონი მტრებს ხელში ჩაუგდო მისმა საყვარელმა დალიამ.

309. ნიკოლაი ნიკოლაიჩი — იმპერატორ ნიკოლოზ პირველის შესაბამე ვაჟი.

310. ნეპტუნი — რომაულ მითოლოგიაში ზღვის ღმერთი, იგივე ბერძენთა პოსეიდონი.

311. კუბიდონი — რომაულ მითოლოგიაში სიყვარულის ღმერთი. ხატავდნენ ბიჭის სახით, რომელსაც ხელთ მშვილდ-ისარი ეყურა (შეად. შენიშვ. 263).

312. დიმიტრი ბატონიშვილი — იულონ ბატონიშვილის ძე, ერეკლე მეორის შვილიშვილი. 1812 წლის შეთქმულების მონაწილე. როგორც ე. ვრისთაევი და ა. ორბელიანი აცხადებენ, მათ პირდაპირ დაუვალეზიათ გრ. ორბელიანისათვის, რომ „ოქროპირ ბატონიშვილთან და დიმიტრი ბატონიშვილთან იქონიე შეერთება და ლაპარაკი ამ ჩვენს განზრახვასა ზედა, რომელიც ალგვითქვა აგრე ალვასრულებო“ (იხ. ვ. გიზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება, 1935).

დღიურში გრ. ორბელიანი აღნიშნავს, რომ „შემდგომად სხვადასხვათა უბნობათა დიმიტრი ბატონისშვილთან, ლაპარაკი გვექონდა პირველთ მეზიკანტებზე“. ცხადია, გრ. ორბელიანი ფრთხილობს და განგებ არ აღნიშნავს, თუ რას ეხებოდა ეს „სხვადასხვა უბნობა“.

313. მოცარტი — ვოლფგანგ მოცარტი, გამოჩენილი გერმანელი კომპოზიტორი (1756 — 1791).

314. ვებერი — კარლ-მარია ვებერი, ცნობილი გერმანელი კომპოზიტორი (1786 — 1826). რომანტიზმის წარმომადგენელი მუსიკაში. მისი „ფრეიშუცი“ პირველად 1821 წ. დაიდგა ბერლინში.

315. როსინი — ჟოაკიმო როსინი, ცნობილი იტალიელი კომპოზიტორი (1792 — 1868). გრ. ორბელიანი გულისხმობს მის ოპერას „სევილიელი დღე“.

316. ქერუზინი — ლუიჯი ქერუზინი, იტალიელი კომპოზიტორი (1760 — 1842). დაწერილი აქვს ოპერები: „ინაკრონტი“, „მედეა“ და სხვ. ეგვიპტე, ანუ ბილია მისი საეკლესიო მუსიკალური ნაწარმოებები.

317. კორეჯიო — ანტონიო-ალეგჯი კორეჯიო, ცნობილი იტალიელი მხატვარი (1494 — 1534). ითვლება სინათლისა და ჩრდილის შეხამების ოსტატად.

318. მიქელანჯელო-ბუონაროტი — გამოჩენილი იტალიელი მხატვარი და არქიტექტორი (1475 — 1564), აღორძინების ეპოქის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელი.

[გლიური 1836 წლისა]

გრ. ორბელიანის დღიურის ეს ნაწილი დაცულია საქართველოს სსრ აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (H — 2768). ეს არის ავტოგრაფული ხელნაწერი. იგი წარმოადგენს სქელი ქალაქისაგან შეკინძულ პატარა ზომის რვეულს, შედგება 16 ფურცლისაგან (რამდენიმე გვერდი ცარიელია). პაგინაცია, რომელიც თვით პოეტის მიერ არის შესრულებული, მოდის მე-15 გვერდამდე. ტექსტი დაწერილია ნაირი მელნით, ხოლო ერთ შემთხვევაში ფანქრით, რაც მოწმობს, რომ პოეტი გზადაგზა, მგზავრობის დროს წერდა დღიურს. ეს არის დღიურის შავი, რომლის შესწორება და გადათეთრება გრ. ორბელიანს აღარ უცდია. დღიური ავტორს უწერია 1836 წლის 5 ივლისიდან 14 დეკემბრამდე, ხან სისტემატურად, ხან რამდენიმე დღის გამოშვებით (ერთ შემთხვევაში მთელი თვის გამოშვებითაც).

ყდას, რომელიც მოგვიანო ხანისაა, ს. გორგაძის ხელით გაკეთებული აქვს წარწერა: „გრ. ორბელიანის დღიური“.

დღიურის ამჟამად ჩვენთვის საინტერესო ნაწყვეტს თავისი ისტორია აქვს: მას პირველად იონა მეუნარგიამ მიაკვლია. იგი წერს: „ერთი პატარა დღიური პოეტისა, რომელიც ჩვენ ვიპოვეთ მის ქალაქებში და რომელიც ვაუთენის იმ დროებას, ნათლად წარმოგვიდგენს ორბელიანის მაშინდელ უოფა-ცხოვრებას“ (ი. მეუნარგია, ცხოვრება და ღვაწლი თ. გრ. ორბელიანისა, 1905, გვ. 31).

რამდენიმე ფრაგმენტი ამ დღიურიდან ი. მეუნარგიამ კიდევ გამოიყენა თავის წიგნში (იქვე, გვ. 31-33). უნდა შევნიშნოთ, რომ ხელნაწერის ზოგიერთ ფურცელს გვერდზე ფანქრით ჩამოსმული აქვს ხაზები. ეს ი. მეუნარგიას მიერ უნდა იყოს გაკეთებული: სწორედ ეს ხაზჩამოსმული ადგილები, ორიოდეს გამოკლებით, გამოაქვეყნა მან თავის წიგნში.

ხელნაწერი შემდეგ ს. გორგაძის ხელში მოხვედრილა და მის მიერვე შეტანილი მუზეუმის კათალოგში. კათალოგის ამიაზე მინაწერიდან ირკვევა, რომ ს. გორგაძეს იგი უპოვნია გვე. თაყაიშვილის ქალაქდებში.

ტექსტი სრულად პირველად გამოქვეყნდა 1946 წელს „მნათობში“ ჯ. ჰუმბუროძის წინასიტყვიითა და შენიშვნებით (მნათობი, 1946, № 7). შემდეგ მისი ტექსტი ხელშეორედ შექცეულია ავტორაფთან.*

ბიბლიოციტატი

* * *

1. სტაროკოვი — (?) ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად პოლკში (იხ. ტექსტი).

2. ტუფიაევი — (?) როგორც ჩანს, მსახურობდა ადიუტანტად პოლკში (იხ. ტექსტი).

3. ვობოლნიკი — დაბა კონოს გუბერნიაში, პონევეცის მაზრაში, მდ. ვობოლზე, 39 ვერსზე ჩრდ.-აღმოსავლეთით პონევეციდან.

4. პონევეცი — სამაზრო ქალაქი კონოს გუბ., მდ. ნევიოზე, 139 ვერსზე ჩრდ.-აღმოსავლეთით კონოდან. რუსეთმა შეიერთა პოლონეთის მე-3 დანაწილების შემდეგ 1796 წ.

5. ციციანოვი — უნდა იგულისხმებოდეს გენერალი პავლე დიმიტრის ძე ციციანოვი (1754 — 1806), რუსეთის ჯარების მთავარსარდალი საქართველოში (1802 — 1806 წ.წ.).

6. სალმან — (?) ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად პოლკში (იხ. ტექსტი).

7. რიგა — საგუბერნიო ქალაქი დას. დენას მარჯვენა ნაპირზე. შეიერთა რუსეთმა ჩრდილოეთის ომის შემდეგ.

8. ვილნო — საგუბერნიო ქალაქი ლიტვაში, მდებარეობს მდ. ვილეიკისა და მდ. ვილიას შესართავთან. საბოლოოდ შეიერთა რუსეთმა 1795 წ.

9. კონო — (ლიტვურად კაუნას) ქალაქი ლიტვაში, მდებარეობს მდ. ნემანის მარჯვენა და მდ. ვილიას მარცხენა ნაპირზე. საბოლოოდ შეიერთა რუსეთმა 1795 წ. გრ. ორბელიანის მგზავრობის დროს კონო ჯერ კიდევ არ ითვლებოდა საგუბერნიო ქალაქად.

10. რემილოლი — რემიგოლა, დაბა კონოს გუბ., პონევეცის მაზრაში, მდ. უპიტზე, 24 ვერსზე სამხრეთ-დასავლეთით სამაზრო ქალაქიდან.

11. შატი — დაბა კონოს გუბ., ვილკომირის მაზრაში, მდ. აბელზე, 35 ვერსზე სამაზრო ქალაქიდან.

12. შევიში — დაბა კონოს გუბ., ვილკომირის მაზრაში,

* დღევანდის ცარიელ გვერდებზე გრ. ორბელიანს აღენიშნავს: „Купить войн-штени, бритвы, помочи, носки, цветную бумагу, головную шёлтку“.

დღევანდის დაწვრილებითი დახასიათება იხ. ამავე გამოცემის შესავალ წერილში — „გრ. ორბელიანის პროზა“.

13. მაიორი გონზაგო — (?) ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად (იხ. ტექსტი).

14. ბარონესა შულც — (?) მაიორ გონზაგოს დისახლისი (იხ. ტექსტი).

15. ალექსევი — (?) ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად (იხ. ტექსტი).

16. ვილელია — მღ. ვილიას მარცხენა შენაკადი, ერთვის მას ქ. ვილნოსთან. როგორც ჩანს, გრ. ორბელიანი აქ ცდება: ისინი მიჰყვებოდნენ არა მღ. ვილელიას, არამედ მღ. ვილიას ნაპირს, რადგან კოვნოსთან ნემანს მღ. ვილია უერთდება.

17. მელიტონი — იგულისხმება მელიტონ ბარათაშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შამა.

18. დეისმარნი — თედორე კლიმენტის ძე გეისმარი (1783 — 1848), გენერალ-ადიუტანტი. თავი გამოიჩინა ნაპოლეონ პირველის წინააღმდეგ წარმოებულ ომებში. მონაწილეობდა 1831 წ. პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობაში. შემდეგ იყო I ქვეითი კორპუსის უფროსად ვილნოში (იხ. Военная энциклопедия, Пб., 1912, т. VII).

19. გ. ე. — იგულისხმება დრამატურგი გიორგი ერისთავი (1811 — 1864). გ. ერისთავი და გრ. ორბელიანი, 1832 წ. შეთქმულების საქმის დამთავრების შემდეგ, ჩარიცხეს გეისმარის I ქვეით კორპუსში, რომელიც ვილნოში იმყოფებოდა (შეად. დ. ყიფიანი, მემუარები, ს. ხუნდაძის რედ., 1930, გვ. 134; ი. მეუნარგია, ქართველი მწერლები, II, ს. ცაიშვილის რედ., 1944, გვ. 21). გ. ერისთავის წერილებიდან ირკვევა, რომ ისინი ხშირად ხედებოდნენ ერთმანეთს 1835—1836 წლებში. შავალითად, გრ. ერისთავი სწერს გრ. ორბელიანს: „თუ შეგეძლოს გამოდი...“ (წერილი 1835 წ. თარიღით), „ვერ მოიცალე? გამოდი და ერთმანეთს შეეჩივლოთ, ვიღონოთ ამ ჩვენს უკულმა ძაღლურს ბედზე...“ (იმავე წლის თარიღით), ანდა ეკითხება, თუ სად იმყოფება იგი: „არ ვიცი სად ხარ, წიგნი მოგწერე...“ (წერილი 1836 წ. თარიღით. იხ. გ. ერისთავი, თხზულებანი, 1936, შ. რადიანისა და ი. ბალახაშვილის რედ., გვ. 363 — 364).

20. გრაფი ჩერნიშოვი — ალექსანდრე ივანეს ძე (1785 — 1857), სამხედრო მინისტრი 1827 წლიდან, 1840 წ. სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე, დეკაბრისტთა საქმის საგამომიებლო კომისიის მთავარი ხელმძღვანელი.

21. გარჩეკოვი — უნდა იგულისხმებოდეს მიხეილ დიმიტრის ძე გორჩაკოვი I (1793 — 1861), გენერალ-ადიუტანტი, მონაწილეობდა პირველ სამაჟულო ომში. 1831 წ., პოლონეთის აჯანყების დაწყების დროს, დაინიშნა I ქვეითი კორპუსის შტაბის უფროსად. თავი გამოიჩინა ყირიმის ომში. 1855 წ. დაინიშნა ყირიმის არმიის მთავარსარდლად მენშიკოვის ნაცვლად, ზოლო 1856 წ., პასკევიჩის სიკვდილის შემდეგ. — შეფისნაცვლად პოლონეთში (იხ. В. опл., т. VIII, 1912).

22. პასკევიჩი — ივანე თედორეს ძე (1782 — 1856), გენერალ-ფელდ-მარშალი, კავკასიის მთავარმართებელი 1827—1831 წ.წ. პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ დაინიშნა შეფისნაცვლად „პოლონეთის სამეფოში“ და მიიღო ტიტული „Свѣтл. князь Варшавскій“ (შეად. ამავე წიგნში „მგზავრობის“ შენიშ. 31).

35. გრ. ორბელიანი

23. ვარშავსკი — იხ. შენიშვ. 22.

24. ხელმწიფე — იგულისხმება რუსეთის იმპერატორი ნაპოლეონი (1796 — 1855).

25. იორდანი — (?) ოფიცერი ვილნოს I ქვეით კორპუსში (1789—1821).

26. მაიდელი — (?) ოფიცერი ვილნოს I ქვეით კორპუსში (1789—1821).

27. ნაპოლეონი — საფრანგეთის იმპერატორი ნაპოლეონი I (1769—1821).

28. აღფრესკო — აკვარელით შესრულებული მხატვრობა კედლებსა და კერზე.

29. იმპერატორი ალექსანდრე — რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე I (1777 — 1825).

30. ფელდმარშალი — იგულისხმება პასკევიჩი (იხ. შენიშვ. 22).

31. ლობანოვ-როსტოვსკი — უნდა იგულისხმებოდეს ალექსი ალექსანდრეს ძე (1786 — 1848), სენატორი. 1821 წ. იგი დაინიშნა რიაზანის სამოქალაქო გუბერნატორად, ხოლო 1835 წ. საარტილერიო და საინჟინრო ნაწილის საკონტროლო კომისიის მმართველად. 1840 წლიდან საიდუმლო მრჩეველი (იხ. *Русский биографический словарь*, С.—Ш6, 1914).

32. ლარჩეკოვი — იხ. შენიშვ. 21.

33. დოლოვოვსკი — ვასილი ანდრიას ძე დოლოვოვსკი (1803 — 1886). გენერალ-ადიუტანტი, მიიღო მონაწილეობა პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობაში. 1835 წ. პოლონეთი. 1852 წლიდან სამხედრო მინისტრი. 1856 წლიდან ეკავა თანდარბა შვეიცის პოსტი (იხ. *В. ЗИЦ, т. IX, 1912*).

34. შვად. გრ. ორბელიანის წერილი ილია ორბელიანთან 1836 წ. 16 სექტომბრით (იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. I, 1936).

35. ალექსანდროვი — შეიძლება ეს იყოს პავლე კონსტანტინეს ძე ალექსანდროვი (1808 — 1857), დიდი შთაერის კონსტანტინე პავლეს ძის უკანონო შვილი, გენერალ-ადიუტანტი. მონაწილეობდა პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობაში. 1836 წ. ირიცხებოდა ლეიბ-გვარდიის ცხენოსანთა პოლკში და სწორედ იმ ადგილებში იმყოფებოდა, რომელთაც გრ. ორბელიანი იხსენიებს თავის დღიურში. (იხ. *В. ЗИЦ, т. I, 1911*).

36. დიტრიხსი — უნდა იგულისხმებოდეს დიტერიხს მე-2, ეგორ ივანეს ძე, გენერალ-მაიორი. 1831 წ. მონაწილეობდა პოლონეთში წარმოებულ ბრძოლებში, კერძოდ კი ვარშავის აღებაში. 1834 წ. დაინიშნა ქართული ოქტის საარტილერიო გარნიზონების უფროსად. მანამდე იმყოფებოდა კომანდირად დინაბურგის საარტილერიო გარნიზონში (იხ. *Акты, т. VIII, Тифлис, 1858, стр. XII*).

37. ილიკო — პეტის უმცროსი ძმა ილია ორბელიანი (1814 — 1853). 1845 წ. კაპიტანი, 1849 წ. პოლკოვნიკი, 1852 წ. მიიღო გენერალ-მაიორობა. მონაწილეობდა დაღესტნის ბრძოლებში. 1853 წ., ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლის დროს, სასიკვდილოდ დაიჭრა ბაშკადიყლართან (უფრო დაწერ. იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. I, 1936, ა. გაწერელის რედ., გვ. 222. დღიური აღნიშნულ ფაქტებს შვად. წერილები ილია ორბელიანთან 1836 წ. 16 სექტემბრისა და 28 ნოემბრის თარიღით, იხ. იქვე).

- 38. გ. ე. — გიორგი ერისთავი (იხ. შენიშვ. 19).
- 39. — შეად. წერილი ილია ორბელიანთან 1836 წ. 16 სექტ. თარიღით (იხ. წერილები, I, 1936).
- 40. ტ რ თ ფ ი მ ო ვ ს კ ი — (?) ოფიცერი, მე-7 რატის უფროსი (იხ. წერილები, I ქვეით კორპუსში (იხ. ტექსტი).
- 41. ს ტ ვ ფ ა ნ ო ვ ი — (?) პავლე სტეფანოვი, ოფიცერი, მსახურობდა გრიგოლ ორბელიანთან ერთად (იხ. ტექსტი).
- 42. ღ ა ლ კ ო ვ ს კ ი — (?) ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად (იხ. ტექსტი).
- 43. ვ რ ა ნ გ ე ლ ი — კარლ კარლს ძე მე-2 (1800—1872), ბარონი, ინფანტერიის გენერალი, სამხედრო საბჭოს წევრი. მონაწილეობდა პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობაში, თავი გამოიჩინა ვარშავის აღების დროს. 1834 წ. პოლკოვნიკი. (B. ЭНЦ., т. VII, 1912, შეად. Акты, т. IX, 1884, стр. XVII).
- 44. ლ ი ს ე ნ კ ო — (?)
- 45. რ ა ტ ო ვ ტ ი — (?) შემამულე კონოს გუბერნიაში (იხ. ტექსტი).
- 46. ს ე ვ ჩ ი ე ო ვ ი — (?) ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად (იხ. ტექსტი).
- 47. ს ტ ვ ფ ა ნ ო ვ ი — (?) ნიკოლოზ სტეფანოვი, ოფიცერი (იხ. ტექსტი).
- 48. ვ რ ა ნ გ ე ლ ი — იხ. შენიშვ. 43.
- 49. ღ რ ე ნ ლ უ დ ი — (?) ოფიცერი (იხ. ტექსტი).
- 50. ნ ი ნ ი კ ა — ნინია ბაქრაძე, გრ. ორბელიანის მოსამსახურე. ერთგულად ემსახურებოდა პოეტს 40 წლის განმავლობაში. ახლდა მას რუსეთსა, დაღესტანსა და თბილისში (უფრო დაწერ. იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. I, ა. გაშვრელიას რედ. და შენიშვნებით, გვ. 225).
- 51. ვ ი ლ ბ ო ა — (?) ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად პოლკში (იხ. ტექსტი).
- 52. პ ე ტ ე რ ს ო ნ ი — (?) ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად (იხ. ტექსტი).
- 53. ვ ი რ ც ა ნ ო ვ ი — (?) ოფიცერი, მსახურობდა გრ. ორბელიანთან ერთად (იხ. ტექსტი).
- 54. ლ ე კ ა რ ი — (?) პოლკის ეჭიში (იხ. ტექსტი).
- 55. ი ა ნ ო ვ ო — დაბა იანოვი, კონოს გუბ., მდ. ვილიაზე, 31 ვერსზე ჩრდ.-აღმოსავლეთით კონოდან.
- 56. ვ ი ლ კ ო მ ი რ ი — (ვილკომერეი) სამაზრო ქალაქი. კონოს გუბ., მდ. სვიანტაზე, 66 ვერსზე ჩრდ.-აღმოსავლეთით კონოდან. რუსეთმა შეიერთა 1796 წ. გრ. ორბელიანის მგზავრობის დროს შედიოდა ვილნოს გუბერნიაში (1842 წლამდე).
- 57. ს ტ ა შ ე უ ნ ი შ ვ ი — დაბა კონოს გუბერნიაში, ვილკომირის მაზრაში.
- 58. კ ი ს შ ე ნ ს კ ი — (?) იუნკერი, როგორც ჩანს, ირიცხებოდა გრ. ორბელიანის რატაში (იხ. ტექსტი).

59. ღიღროი — (?) ოფიცერი (იხ. ტექსტი).
60. სკავინი — სწორად სკეშინი, დაბა კონოს გუბ., ვილკომირის მაზრაში, 39 ვერსზე სამაზრო ქალაქიდან.
61. გრაფ. სტრა... — (?).
62. უციანი — უციანა (უტენა), დაბა კონოს გუბ. [ქუჩა] მუხრანში, მდინარე უციანკასა და ტბა ვიეანიტისის ნაპირზე, 60 ვერსზე სამაზრო ქალაქიდან. ოდესღაც წარმოადგენდა მნიშვნელოვან სავაჭრო პუნქტს.
63. დოვლეი — (დაველი) დაბა კონოს გუბ., ნოვო-ალექსანდროვსკის მაზრაში, 30 ვერსზე სამხრეთ-დასავლეთით სამაზრო ქალაქიდან.
64. დელუცი — (დეგუცი) დაბა კონოს გუბ., ნოვო-ალექსანდროვსკის მაზრაში, 15 ვერსზე სამხრეთ-დასავლეთით სამაზრო ქალაქიდან.
65. ელიპტუნ — (?)
66. დინაბურგი — სამაზრო ქალაქი და პირველხარისხიანი სიმაგრე ვიტებსკის გუბ., ტბა შჩენასა და მდ. დას. დინაზე, 276 ვერსზე ჩრდ.-დასავლეთით ვიტებსკიდან. თვით დინაბურგის სიმაგრე ააგო 1582 წ. სტეფანე ბატორმა, ზოლო ძველი დინაბურგი, რომელიდანაც აღარაფერი დარჩენილა, — 1278 წ. დაარსეს ლიონელმა რაინდებმა. დინაბურგი საბოლოოდ შეიერთა რუსეთმა 1772 წ.
67. ხალმანი — იგივე ხალმანი (იხ. შენიშვ. 6).
68. რუკტეშელი — (?) ოფიცერი რველის პოლკში (იხ. ტექსტი).
69. პრინცივილელში — ვილჰელმ I (ვილჰელმ-ფრიდრიხ-ლუდვიგი — 1797 — 1888), 1861 წლიდან პრუსიის მეფე, 1871 წლიდან გაერთიანებული გერმანიის პირველი იმპერატორი. იმ ხანებში, რომელსაც გრ. ორბელიანის დღიური ეხება, ვილჰელმი რუსეთში იმყოფებოდა (იხ. E. Marcks, Kaiser Wilhelm I, Leipzig, 1910, შუად B. 304., т. VI, 1912).
70. პოპოვი — (?) ოფიცერი, როგორც ჩანს, ირიცხებოდა ვილჰელმის ამაღში (იხ. ტექსტი).
71. ლინკოვი — დაბა კონოს გუბ., პონევევის მაზრაში, მდ. კროზე, 57 ვერსზე ჩრდ.-დასავლეთით სამაზრო ქალაქიდან.

[ღიღური 1839 წლისა]

ღიღურის ეს ფრაგმენტი (ავტოგრაფი) დაცულია საქართველოს სსრ აკადემიის ზელნაშერთა ინსტიტუტში (H—2768). ტექსტი შესრულებულია ფანქრით. გადათეთრებულია. ქვეყნდება პირველად.

ღიღური ეხება შამილის რაზმების წინააღმდეგ ბრძოლის რამდენიმე ეპიზოდს. ტექსტი დათარიღებული არ არის, მაგრამ გრ. ორბელიანის წერილებთან შეჯერებით ირკვევა, რომ იგი დაწერილია 1839 წელს (ყერძოდ, შუად გრ. ორბელიანის წერილი ი. ორბელიანისადმი 1839 წ. 11 მარტის თარიღით, იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, I, 1936).

1. ნუზა — (ნოხუ) სამაზრო ქალაქი ელიზავეტოპოლის გუბ., კახეთის ოლქში.
2. ტიზენლაუზენი — ტიზენლაუზენი, მე-14 გრენადის კარის ოფიცერი, პოდპოლკოვნიკი. მოკლეს 1839 წ. (შეად. გრ. ორბელიანის სახელმწიფო დოკუმენტები, ტ. I, 1936).
3. ყუბა — სამაზრო ქალაქი ბაქოს გუბ., შდ. ყუდსოლ-ჩაიზე.
4. ნაზიმ. — (?) ოფიცერი, პოდპოლკოვნიკ ტიზენლაუზენის ადიუტანტი (იხ. ტექსტი).
5. დენერალი — იგულისხმება ანდრია მიხეილის ძე სიმბორსკი, გენერალ-მაიორი. 1836 წ. მსახურობდა კავკასიის ჯარების კორპუსში. 1839 წ. სიმბორსკი მეთაურობდა მცირერიცხოვან რაზმს, რომელსაც დახმარება უნდა გაეწია გრაბესა და რაევსკის მთავარი რაზმებისათვის (დაწერ. იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. I, 1936, ა. გაწერელის რედ. და შენიშვნებით, გვ. 242).
6. მაიორი აღუესკი — მე-14 გრენად. ქართული პოლკის ოფიცერი.
7. გრენგამერი — (გრენგამერი) მე-14 გრენად. ქართ. პოლკის ოფიცერი. მოკლეს 1839 წ. მთიელებთან ბრძოლის დროს (შეად. გრ. ორბელიანის წერილი ი. ორბელიანისადმი 1839 წ. 23 დეკ. თარიღით, იხ. წერილები, I).
8. პრაპორშნიკი პახომოვი — მე-14 გრენად. ქართ. პოლკის ოფიცერი.
9. სვიმონ შალიკოვი — სვიმონ იოსების ძე შალიკაშვილი, მე-14 გრენად. ქართ. პოლკის ოფიცერი 1830—1850 წლებში. 1850—1854 წლებში მსახურობდა ზაქათალის ოლქში და ებრძოდა მოთარეშე ლეკებს (იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, I, გვ. 272).
10. მაიორი ანტონოვი — მე-14 გრენად. ქართ. პოლკის ოფიცერი.
11. ხემბორსკი — იხ. შენიშვ. 5.

II. მხატვრული ესკიზები

(1824—1835)

ან . . . დმი

ავტოგრაფი დატულია საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ვ. წ. ლენინგრადის ფონდში (ლენინგრადის ცენტრ. ისტ. არქივიდან, 1832 წ. შეთქმულების საქმეები, რე. XXI). ცხადია, იგი გრ. ორბელიანისათვის ჩამოერთმევიან სხვა ნაწერებთან ერთად 1832 წლის შეთქმულების გამგლანების შემდეგ. ტექსტი შესრულებულია მელნით.

ინიციალებში ან...დმი იგულისხმება ანტონ ორბელიანი, პოეტის ახლო მე-

გობარი, რომელსაც გრ. ორბელიანმა 1829 წ. ლექსი მიუძღვნა (ამ ავტორის შესახებ იხ. ამავე წიგნში ლექსის — „ანტონს“ შენიშვნები).

ტექსტი პირველად 1940 წელს გამოაქვეყნა ი. ბალახაშვილმა (იხ. ჩუგნი თაობა, № 10). მაგრამ გამომცემელმა გრ. ორბელიანის აღრესტად შეყვანილი ნინო ჭავჭავაძე შეიჩინა (ამის შესახებ დაწერ. იხ. ს. ხუციშვილი, გრ. ორბელიანის პროზაული თხზულებები, ნ. ბარათაშვილის სახ. გორის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, II, 1947, გვ. 91-92).

„ან...დში“ დაწერილია 1824 წელს და ამდენად იგი, თარგმნილ თხზულებასთან — „ალღლორისთან“ ერთად, გრ. ორბელიანის ერთ-ერთ პირველ პროზაულ ნაწარმოებად უნდა მივიჩნიოთ.

ტექსტი იბეჭდება ავტოგრაფის მიხედვით.

[ზამთრისა ქარი გრიალებს...]

ავტოგრაფი დაცულია საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ე. წ. ლენინგრადის ფონდში (1832 წ. შეთქმულების საქმეები, რე. XXI). ტექსტი შესრულებულია მელნით. იგი პირველად 1947 წ. გამოაქვეყნა ს. ხუციშვილმა (იხ. ნ. ბარათაშვილის სახ. გორის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, II).

„ზამთრისა ქარი გრიალებს...“ ლირიული პროზის საუკეთესო ნიმუშია. მასში მოცემულია ღრმა მედიტაცია. ავტორი ცხოვრების წარმავლობის საკითხს უფიქრდება და თითქმის ეკლუზიასტის ავტორის აზრს იმეორებს: „ამაოება ამაოებათა და ყოველივე ამაო“. მაგრამ სწორედ ისაა მნიშვნელოვანი, რომ ამ მსჯელობას ავტორი ცხოვრების უარყოფამდე კი არ მიჰყავს, არამედ სიცოცხლის აზრისა და მშენიერების აღიარებამდე: „თუშეალა გვედები, მარამა სიცოცხლე ჩემი იყო ესრეთ ნათელ, ვითარცა მშენიერი განთიადი გაზაფხულისა“.

ტექსტი იბეჭდება ავტოგრაფის მიხედვით.

ნ. ე. მ.

ავტოგრაფი დაცულია საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ე. წ. ლენინგრადის ფონდში (ლენინგრადის ცენტრ. ისტ. არქივიდან, შეთქმულების საქმეები, რე. XXI). იგი გრ. ორბელიანისათვის ჩამოურთმევიათ 1832 წლის შეთქმულების გამეღაცების შემდეგ. ტექსტი შესრულებულია მელნით.

ინიციალებში — ნ. ე. მ. იგულისხმებიან ა. ჭავჭავაძის ასული — ნინო და ეკატერინე და ივანე (მირმანოზ) ერისთავის ასული მანანა — დავით ორბელიანის მეუღლე. ს. ხუციშვილი, რომელმაც 1947 წ. მეორედ გამოაქვეყნა

ეს ტექსტი, ფიქრობს, რომ შესაძლებელია პირად უნდა ვიგულისხმობთ არა მანანა ორბელიანი, არამედ შაიკო ორბელიანი: „პირველი ორი სრულად შეწყვეტა წამოშობებში მოცემულ დასასიათებას, მესამე-კი იმ დროს უკვე დაქალაქებული და შვილის პატრონი მანანა ორბელიანი არ უნდა იყოს, არამედ მესამე-კი იმ დროს ორბელიანის ასული, ალ. ჭავჭავაძის ასულთა ტოლი და წვეწარის ქალი ს. ხუციშვილი, გრ. ორბელიანის პროზაული თხზულებები, 6. ნარკვევების წიგნი. გორის სახელმწ. პედინსტიტუტის შრომები, II, 1947, გვ. 92).

პატივცემული მკვლევრის ეს მოსაზრება ძნელად გასაზიარებელია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ეპისტოლარული პროზის ეს ნიმუში მეგობრული სიყვარულის აპოთეოზს შეიცავს და ის გარემოება, რომ მანანა ორბელიანი უკვე დაოჯახებული იყო, მნიშვნელობას მოკლებულია. მით უმეტეს, თუ გავიხსენებთ, რომ მანანა ამ დროს მხოლოდ 23 წლის ქალია, მაშინ ტექსტში მოცემული დასასიათება შეუფერებლად არ მოგვეჩვენება. და განა ნინო ჭავჭავაძეც ამ დროს უკვე არამც თუ „დაქალაქებული“, არამედ დაქვრივებულიც არ იყო? თანაც, როგორც ცნობილია, ა. ჭავჭავაძის ქალებთან და გრ. ორბელიანთან სწორედ მანანა იყო განსაკუთრებით დაახლოებული.

ასე რომ, ვერ ვხედავთ საფუძველს, რათა ტრადიციული შეხედულება უარყოფთ.

გამოთხოვება, რომლის შესახებაც ლაპარაკია ტექსტში, დაკავშირებულია გრ. ორბელიანის გამგზავრებასთან 1831 წ. პეტერბურგს, სადაც მან შთაფარსარდლის, გენერალ პანკრატევის ბრძანებით ეკეასიის კორპუსის რჩეული ჯარისკაცები წაიყვანა „საგანგებო ქვეითი ჯარის პოლისათვის“.

ტექსტი სრული სახით პირველად 1940 წელს გამოაქვეყნა ი. ბალახაშვილმა (იხ. ჩვენი თაობა, 1940, № 10).

ტექსტი იბეჭდება ავტოგრაფის მიხედვით.

ანბავი რიგის ლოშიიტაღში ნათქვამი

ავტოგრაფი დაუღლია საქართველოს სსრ აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (H—2517). ტექსტის თავდაპირველი სათაური ყოფილა: „სხვადასხვანი ანბავი რიგის ლოშიიტაღში ნათქვამი“. როგორც ჩანს, გრ. ორბელიანს განზრახული ჰქონია რამდენიმე ანბავი აღეწერა. შემდეგ რატომღაც გადაუფიქრებია და სათაურიც შეუცვლია.

ტექსტი შესრულებულია მელნით. გადაუთეთრებელია. იგი პირველად 1945 წელს გამოაქვეყნა ჯ. კუმბურიძემ (იხ. გაზ. ლიტერატურა და ხელოვნება, 1945, № 14).

ტექსტი ხელმოწერად შედარებულია ავტოგრაფთან.

III. შენიშვნები და ჩანაწერები

(1830—1865)

ცნობები ლექსების შესახებ

ერკონულნი
ზიგლიოთუქს

ავტოგრაფი დაკულია საქართველოს სსრ აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (H—2516). გრ. ორბელიანის რამდენიმე ნაწარმოები („საქართველო ჩემის დროისა“, „ცნობა ლექსების შესახებ“, „პაზრნი მსწავლულთა ჩვენის პლანეტის შექმნისათვის ანუ მიწისა“) თავის დროზე ს. გორგაძეს მოუთავსებია საერთო უდაში და წაუწერია: „გრ. ორბელიანის ნაწერები“. როგორც კათალოგის მინაწერიდან ირკვევა, ყველა ეს თხზულება ს. გორგაძეს უბოვნია ექვ. თაყაიშვილის ქალაღდებში. დასათაურება მეორე ხელნაწერისა („ცნობა ლექსების შესახებ“) თვით ს. გორგაძეს ეკუთვნის.

ტექსტი შესრულებულია მელნით. ქვეყნდება პირველად.

საქართველო ჩემის დროისა

ავტოგრაფი დაკულია საქართველოს სსრ აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (H—2515). ტექსტი შესრულებულია ფანქრით. იგი წარმოადგენს გეგმას ვრცელი შრომისას, რომლის დაწერაც ავტორს განზრახული ჰქონია. ეს გეგმა ცხადყოფს, რომ გრ. ორბელიანს სურდა წარმოედგინა იმდროინდელი ისტორიულ-საზოგადოებრივი ურთიერთობის საკმაოდ ვრცელი სურათი. სამწუხაროდ, ავტორის ეს განზრახვა შეუსრულებელი დარჩა. ხელნაწერი უთარილოა. მაგრამ მასში მოცემული ისტორიული რეალების მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეს გეგმა-კონსპექტი შედგენილია XIX ს. 30-იან წლებში. ნიშანდობლივია, რომ ავტორი ეხება მხოლოდ XVIII ს. დამლევისა და XIX ს. პირველი ათეული წლების ამბებს: გრ. ორბელიანი ერმოლოვის მმართველობისა და მისი წინა პერიოდის ამბებს აღწერს, ხოლო არ ეხება პასკევიჩისა და შემდეგი დროის მთავარმმართველებს. მას აღნიშნული არ აქვს ისეთი მნიშვნელოვანი მომენტები XIX ს. საქართველოს ისტორიიდან, როგორცაა ქართული თეატრის დაარსება, ახალი თაობის გამოსვლა, ბატონუშობის გაუქმება და სხვ. ჩვენს მოსაზრებას ის გარემოებაც ადასტურებს, რომ გეგმა-კონსპექტში გამოსკვივის გრ. ორბელიანის პროტესტული განწყობილება, რაც ასე დამახასიათებელია პოეტის შემოქმედებისათვის 1832 წლის შეთქმულების გამჟღავნებამდე. ეხება რა კახეთის აჯანყებას, ამ უკანასკნელის მიზეზად ავტორი მეფის რუსეთის მოხელეების თავგასულობას სთვლის. ასევე ხაზგასმით აღნიშნავს იგი „სასამართლოს გარყვნილი მოხელენის“ მეჭრთამეობას და სხვ. ასე რომ, ჩვენ ვერ დავეთანხმებით მკვლევრებს — ს. ხუციშვილსა და ნ. ტატიშვილს, რომელთა აზრით, ხელნაწერი „უნდა ეკუ-

თვროდეს პოეტის ცხოვრების უკანასკნელ წლებს" (იხ. ს. ხუციშვილი და ნ. ტატიშვილი, გრ. ორბელიანის უცნობი კონსპექტი, საქ. სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XI — B, აქვე იხ. ხელნაწერის დაწვრილებითი დახასიათება).

ტექსტი პირველად გამოაქვეყნეს 1941 წელს ს. ხუციშვილმა და ნ. ტატიშვილმა, სათანადო წინასიტყვი და შენიშვნებით (იხ. საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, XI — B, 1941).

ტექსტი იბეჭდება ავტოგრაფის მიხედვით.

* * *

1. ალა-მამჰალ-ხანი — ალა-მამჰალ-ხანი ყაჯარი, ირანის შაჰი (მოკლეს 1797 წ.). გრ. ორბელიანი გულისხმობს ალა-მამჰალ-ხანის მიერ თბილისის აპირებას 1795 წ.

2. დავით სარდალი — დავით ორბელიანი (1716 — 1796), ერეკლე მეორის ასულის — თამარ ბატონიშვილის მეუღლე. პ. იოსელიანი ასე ახასიათებს მას: „... იყო ვაჟი მწიგ და ძლიერი სიტყვითა. ამან დააშენა სომხითი მტერთაგან გაოხრებული“ (პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1936, გვ. 253). დავით ორბელიანი ცნობილი იყო არა მარტო როგორც სარდალი, არამედ როგორც პოეტი და მთარგმნელი (მისი ერთი ლექსი — „პირზედ გაქვს ხალი“ — დაბეჭდილია „ანთოლოგიაში“, II; ცნობილია მის მიერ თარგმნილი სალევემირო რომანი „ყარამანიანი“. შეად. ს. ხუციშვილი, ნ. ტატიშვილი — გრ. ორბელიანის უცნობი კონსპექტი, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, XI — B, გვ. 229).

3. ივანე სარდალი ორბელიანი — რუსეთთან საქართველოს შეერთების შემდეგ მონაწილეობას იღებდა რუსეთის არმიის სამხედრო ექსპედიციებში. მის შესახებ შემდეგს ვაღმოგვეცემს პ. იოსელიანი: „ოდეს პ. ციციანოვისა დროსა წარვიდა ჯარში, მაშინ ესე და ასლანიცა და სხვანი თავადნი იგდეს ტყვედ სპარსთა. ფათალიშახმან ნახა ესე იოანე და ოდეს იხილა მისსა გულზედ ვარსკვლავი ანასი, ზოძებული იმპერატორისაგან, მაშინ ჰყვედრა შრავალი, მისწვდა თვით ვარსკვლავსა, მოგლიჯა იგი და გარდაადგო და უბრძანა: „ამისთვის უღალატე შენს მეფესა და ქვეყანასაო?“ — მოქცეული თვისდა გარდაიცვალა თფილისს“ (პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, გვ. 266).

4. ერშოლოვი — ალექსი პეტრეს ძე (1772 — 1861), ცნობილი სამხედრო პირი, ინჟანტერიის გენერალი. საქართველოს მთავარმართებელი 1817 — 1827 წლებში.

5. ზურაბ ორბელიანი — გრიგოლ ორბელიანის მამა (გარდ. 1827 წ.). რუსეთის ზელისუფლების დამყარების შემდეგ მსახურობდა თბილისის საბაგოს ზედამხედველად და მსაჯულად უზენაეს სასამართლოში.

6. ასლან ორბელიანი — პ. იოსელიანი მის შესახებ ვაღმოგვეცემს: „... შეიკლამაში შეფისა, მკოდნე სპარსულისა ენისა, დასაფლავდა მთაწმინდას თფილისში... წელსა 1826. ერმოლოვისა თხოვითა დაამშვიდა აღრეულობა ყაზახში და

არცა მიუღდა მეფის ძეს ალექსანდრეს, რომელთა წერილთა არ უმალვედნენ ერთ-
ლოსსა. შემდგომად სპარსთა დამარცხებისა შამქორს ერმოლოვანს ჰქონდა
ლანს: „მითხარ, გიყვარვარ თუ არაო?...“ ასლანმან უპასუხა: „სარდალო, იგი მყვე-
რებიხარ და არც მიყვარხარო“. — მოიწონა ესე სწორე მისი თქმა და უხუცესი
ვანსა რომ შემოვალგებით, მაშინ შევრიგდებითო“ (პ. იოსელიანის „ქართული
გი შეცამეტისა, გვ. 265 — 266). გრ. ორბელიანის ჩანაწერი უნდა იყოს
შესახებ სავსებით ემთხვევა პ. იოსელიანის მიერ მოწოდებულ ცნობებს.

ქაზრნი მსწავდელთა ჩვენ ს პლანეტის შექმნისათვის ანუ მიწისა

ავტორგრაფი დაცულია საქართველოს სსრ აკადემიის ხელნაწერთა ინსტი-
ტუტში (H—2518). თავდაპირველად ფანჭითაა ნაწერი, შემდეგ გატხოველებუ-
ლია მელნით.

ავტორი ქართულს რუსულ შესატყვისს ან თავზე აწერს, ანდა მას ქართული
სიტყვის გვერდით ფრჩხილებში ათავსებს. ჩვენ ყველგან უკანასკნელი წესი დავი-
ცავით.

ეს შენიშვნები დაწერილია XIX ს. 30-იან წლებში, პოეტის რუსეთში ყოფნის
ბროს.

ტიკჭტი პირველად ქვეყნდება.

* * *

1. ტ ა უ ტ ი — იხ. შენიშვ. 2.

2. ღ ე რ მ ე ს — ავტორი გულისხმობს პერმეს ტრისმევისტს (ტ რ ი ს მ ე ვ ი ს ტ ი — სამეზის დიადი), გამოგონილ ავტორს თეოსოფიური მოძღვრებისას, რაც
გადმოცემულია ეგვიპტურ-ბერძნული წარმოშობის ზოგიერთ წიგნში. პერმეს-
ტრისმევისტი მიჩნეულია ეგვიპტურ ლეოთებად, რომელმაც თითქოს ხალხს ასწა-
ლა წერა, ხელოვნება და მეცნიერება. ამ ე. წ. „პერმეტულ წიგნებში“ მოცემულია
ფანტასტიკური მოძღვრება ღმერთისა და სამყაროს შესახებ. ამ მოძღვრებამ დიდი
გავლენა მოახდინა ალქიმიკოსებსა და მასონებზე.

როგორც აღნიშნავენ, ეგვიპტური სახელი პერმესი შემთხვევით არ არის ადუ-
ბელი ბერძენთა ღმერთის პერმესისაგან, რომელიც მიჩნეული იყო სულთა წინა-
მძღვრად და საიდუმლო ცოდნის მფარველად. ამ უკანასკნელს ეგვიპტურ შითო-
ლოგიაში ეწოდებოდა ტ ა უ ტ ი.

3. ე პ ი კ უ რ ი — ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი (341 — 270, ძვ. წელთაღრ.).

4. დ ე კ ა რ ტ ი — რენე დეკარტი (1596 — 1650), ცნობილი ფრანგი ფი-
ლოსოფოსი. ე. წ. კარტეზიული რაციონალიზმის ფუძემდებელი.

5. ლეიბნიცი — გოტფრიდ-ვილჰელმ ლაიბნიცი (1646 — 1716), ცნობილი ჭერმანელი ფილოსოფოსი, იდეალისტი „მონადღოლოგიის“ შემქმნელი.
6. მალეტა — (?).
7. ბუფონი — ჟორჟ ლუი ლეაღერჟ ბიუფონი (1707 — 1788), ცნობილი ფრანგი ბუნებისმეტყველი.
8. დელიუჯი — ჟან-ანდრე (1727 — 1817), ფრანგი კლასიციზმის თეორიკოსი.
9. ნეტონი — ისააკ ნიუტონი (1643 — 1727), ცნობილი ინგლისელი მათემატიკოსი და ფიზიკოსი.
10. დელამეტერი — ჟიულენ ლამეტრი (1709 — 1751), ფრანგი ფილოსოფოსი, მატერიალისტი.
11. შოდენა — პროვინცია იტალიაში, მდ. პოს კელზე.
12. ნეაპოლი — მთავარი ქალაქი ნეაპოლიტანიის პროვინციისა იტალიაში.
13. სანტორინი — კუნძული ეგეოსის ზღვაში.

[სხვადასხვა შენიშვნა]

ეს შენიშვნები გაფანტულია გრ. ორბელიანის სხვადასხვა ხელნაწერში. ამ შენიშვნების ერთი ნაწილი (აბზაცამდე — „ვარდევლ—ეს ნორველიაშია“) გვხვდება გრ. ორბელიანის „მგზავრობის“ სქოლიოებში (საქ. ცენტრ. სახელმწიფო არქივი: ვანსაჯ. მნიშვ. საქმეთა ფონდი, № 171 და ვ. წ. ლენინგრადის ცენტრ. ისტორიული არქივიდან, რეუელი XXI), რასაც „მგზავრობასთან“ არავითარი ორგანული კავშირი არ აქვს (ტექსტი შესრულებულია ფანჭრით, ხოლო შემდეგ გაცხოველებულია მელნით). შენიშვნების მეორე ნაწილი დატულია საქართველოს სსრ აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (H — 2518), მეორე გვერდზე ხელნაწერისა: „პაზრნი მსწავლულთა...“ (ტექსტი შესრულებულია ფანჭრით).

ჩვენ ეს გაფანტული ცნობები გაავერთიანეთ და წარმოვადგინეთ სათაურით: „სხვადასხვა შენიშვნა“.

შენიშვნებზე დაწერილია XIX ს. 30-იან წლებში, პოეტის რუსეთში ყოფნის დროს.

ქვეყნდება პირველად.

* * *

1. გრ. ორბელიანს უნდა დაეწერა სახელი რობერტ ფულტონისა, მაგრამ, ჩანს, ვეღარ მოუგონებია. ფულტონმა (1765 — 1815) ორთქლით მავალი გემის იდეა პრაქტიკულად 1807 წ. განახორციელა, რაც დაახლოებით სწორად აქვს აღნიშნული გრ. ორბელიანს.

2. ხეობისის პირამიდა — სახელწოდება მიიღო ეგვიპტის მეფე სისაგან (იგივე ხუფუ), რომელიც ცხოვრობდა დაახლოებით 2800 წლის წინ. მემფისის შახლობლად მან ააგებინა 480 ფუტი სიმაღლის პირამიდა.

3. ვარდველ — ვარდე (ვარგავეი), ქალაქი ნორვეგიაში, კუნძულ რანდოიუნზე.

4. სალისბერი — სალისბერი, მთავარი ქალაქი ვილტშირის-საგრაფიოში, ინგლისში. ამ ქალაქში არსებულ ტაძარს წმინდა-გოთიკური სტილის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად მიიჩნევენ.

5. შლიჩა — ქალაქი გალიციაში.

6. ნანკინი — ჩინეთის ყოფილი სატახტო ქალაქი, მდ. იანტსეკიანგზე.

7. იგულისხმება ფუ-ჩე-ფუ (ფუ-ჭოუ-ფუ), ჩინეთის პროვინციის ფუკიანის მთავარი ქალაქი, მდ. მინზე.

8. სფინქსი — ბერძნულ მითოლოგიაში არსება ლომის ტანითა და ადამიანის თავით, რომელიც ჰელადს ყველას, ვინც კი მის გამოცანებს ვერ ამოსწინდა. მხოლოდ თაიდოსმა შოახერხა პასუხის გაცემა და მაშინ სფინქსმა თავი მოკლა. ეგვიპტელების წარმოდგენით კი, სფინქსი იყო სიმბოლური გამოხატულება შხისა.

გრ. ორბელიანი ამ შემთხვევაში გულისხმობს ვიზუალურ პირამიდასთან არსებულ სფინქსს, რომელიც მთლიანი კლდისაგან არის გამოყვეთილი და 25 საფეხი სიგრძე აქვს.

9. სადარა — საპარა, უდაბნო ჩრდილოეთ აფრიკაში.

10. კეთილი იმედის კონცხი — ასე ეწოდება აფრიკის მატერიკის სამხრეთ ნაწილის დაბოლოებას.

11. სეშელი — 74 კუნძულისაგან შემდგარი ჯგუფი (სეშელის კუნძულები) ინდოეთის ოკეანეში. მთავარი ქალაქია პორტ-ვიქტორია კუნძულ მაგეზე.

12. მაგელანი — ფერდინანდ მაგელანი (1480 — 1521), ცნობილი პორტუგალიელი მეზღვაური. 1520 წ. აღმოაჩინა წუნარი ოკეანე და სრუტე, რომელიც სამხრეთ ამერიკას ჰყოფდა ცეცხლოვანი მიწისაგან. მაგელანი მოკლეს ველურებმა ლადრონის კუნძულებზე.

13. სებასტიან კანო — ესპანელი მეზღვაური (გარდ. 1526 წ.). ხელმძღვანელობდა ერთ-ერთ ზომალდს, რომელიც მაგელანის ექსპედიციაში შედიოდა. 1522 წ. მან ჩამოიყვანა ვეროპაში ამ ექსპედიციის უკანასკნელი ზომალდი. კანო დაიღუპა მეორე მოგზაურობის დროს ინდოეთში. სებასტიან კანო ევროპელ მეზღვაურთაგან პირველია, რომელმაც მსოფლიოს შემოუარა.

14. კოლუმბი — ქრისტეფორე კოლუმბი (1446 — 1506), ცნობილი მეზღვაური, რომელმაც აღმოაჩინა ამერიკა.

15. ვესტმინსტერის დარბაზი — მოთავსებულია ლონდონის ვესტმინსტერში. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს შენობას, სადაც მოთავსებულია პარლამენტი და სხვადასხვა სასამართლო დაწესებულება.

სიტყვა წარმოთქმული 1863 წელს თბილისის გუბერნიის
თავად-აზნაურთა კრებაზე

ავტოგრაფი დაცულია საქართველოს სსრ აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (გრ. ორბელიანის პირადი საარქივო ფონდი № 16, ხელნაწ. № 192, ფ. 19, კ. 2) შესრულებულია ფანქრით, წარმოადგენს შავად ნაწერს.

ეს სიტყვა გრ. ორბელიანს წარმოთქვამს 1863 წელს თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა კრებაზე. თავის სიტყვაში გრ. ორბელიანი, როგორც მეფის რუსეთის ოფიციალური მოხელე, ცხადია, მხარს უჭერს ბატონყმობის გაუქმებას და „მსხვერპლის გაღება“ თავად-აზნაურობის მხრივ აუცილებლად მიიჩნია.

სიტყვა, ოდნავ შეკვეცილი სახით, პირველად გამოუყენებია თავის ბიოგრაფიულ ნაშრომში ი. შეუნარგიას („ცხოვრება და ღვაწლი თ. გრიგოლ ორბელიანისა“). მაგრამ ამ ნაშრომში, რომელიც 1905 წელს გამოქვეყნდა, გარკვეული მიზეზების გამო შეტანილი არ იქნა სწორედ ის თავი, რომელშიც ავტორს გამოყენებული ჰქონდა გრ. ორბელიანის ზემოაღნიშნული სიტყვა (ეს დაუბეჭდავი თავები იხ. ლიტერატურის მატრიანეში, 1—2, 1940, ს. ცაიშვილის პუბლიკაცია) სრული სახით ეს სიტყვა პირველად გამოქვეყნდა 1933 წელს პროფ. სიმ. ხუნდაძის ნარკვევში „პოეტი-სარდალი“ (იხ. სალიტერატურო გაზეთი, 1933, № 10).

ტექსტი იბეჭდება ავტოგრაფის მიხედვით.

ჩემი ძაზრი ბატონ-ყმობის საქმეზე

ავტოგრაფი დაცულია საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის განსაკუთრებული მნიშვნელობის საქმეთა ფონდში, № 172. ტექსტის ერთი ნაწილი შესრულებულია ფანქრით, ხოლო მეორე ნაწილი (წინადადებიდან — „ღაღრიგოს განთავისუფლებულთა გლეხთა...“, მუხლი მე-7) — მელნით. ვარსკვლავის შემდეგ მოთავსებული ტექსტი („ზინზობა იყო ძველს დროშივე...“) დაწერილია ცალკე, პატარა ზომის ქაღალდზე და „ჩემი ძაზრის“ შემდეგ ჩაყვრებულია საქმეში. ლოგიკურად იგი წინა ტექსტის 11 მუხლის დამატებას წარმოადგენს.

„ჩემი ძაზრი“ მოთავსებულია საქმეში, რომელსაც გარედან კალიგრაფიული ხელთ აწერია: „Мнения и проекты князя Григория Дмитриевича Орбелиани“, ამავე საქმეშია მოთავსებული გრ. ორბელიანის შემდეგი ნაწერები: „განთავისუფლებისათვის გლეხთაზე მებატონეთ ყმობისაგან და სამკობინაროდ მათის მდგომარეობისა“, „Мнение по вопросу о введении общеобязательной военной повинности в Кавк. Наместничестве“, „Предметы подлежащие обсуждению Совета Общества восстановления христианства на Кавказе“, „Приложение о защите Кахетии“, „Мнение о проекте предложенном г. Кипиани“.

ნი და утверждения Общест. Банка" და სხვა ოფიციალური მიმართებებში მოხსენებები. სამწუხაროდ, ჩვენს გამოცემაში არ მოხერხდა ზემოაღნიშნული რუსული წერილების შეტანა.

გრ. ორბელიანის „ჩემი პაზრი“ დაწერილი უნდა იყოს აქტიურად აპრილისა და არა უგვიანეს ამავე წლის ივნისისა (იხ. ა. სოფიას დახატვის ნაშრომის დამოკიდებულება საგლეხო რეფორმისადმი, სუხუმის სახელმწ. პედინსტიტუტის შრომები, 1952, № 7).

„ჩემი პაზრი“ გრ. ორბელიანს წაუეთხავს 1864 წ. ამიერკავკასიის უმაგლებთა მომწყობი ცენტრალური კომიტეტის ერთ-ერთ სხდომაზე, რომელზეც მოწვეული იყო 35 მებატონე. იგი არსებითად წარმოადგენს ე. წ. „უმცირესობის პროექტის“ დაცვას. საქმე იმაშია, რომ დიმ. ყიფიანის მიერ შედგენილ საგლეხო რეფორმის დებულების პროექტს, რომლის განხილვაც 1863 წ. მოხდა, 552 შემამულებიდან მხარი დაუჭირა 536 კაცმა (მცირეოდენი შესწორებით), წინააღმდეგ გაილაშქრა 16. ამთგან 14 კეთილშობილმა, გრიგოლ და ალექსანდრე ორბელიანების ხელმძღვანელობით, ცალკე შეადგინა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის „უმცირესობის აზრი“ და წარუდგინა მთავრობას 1863 წ. დეკემბერში (იხ. ა. სოფიას დახატ. ნაშრომი, შეად. შ. ჩხეტიას, საგლეხო რეფორმის ისტორიისათვის საქართველოში, 1950). პროექტს ხელს აწერენ: გენ.-ადიუტანტი გრ. ორბელიანი, თბილისის თავადაზნაურთა წინამძღოლი ა. ორბელიანი, გვარდიის როტმისტრი თავ. კვაკვაძე, მაიორი თავ. ორბელიანი, „ტიტ. სოვეტნიკი“ თ. ნიკ. ორბელიანი, მაიორი თ. დიმ. ვაზირაშვილი, პოდპორუჩიკი გრიგოლ ერისთავი, პრაპორშნიკი თ. ვანო ერისთავი, „ნადვორნი სოვეტნიკი“ თ. გიორგი დავითის ძე ერისთავი, შაატა აბაშიძის ასული კნენია ერისთავისა, პრაპორშნიკი თ. ესტატე ერისთავი, ქსნის ერისთავის ასული, გენ.-მაიორ კვაკვაძის ქვრივი მარიამი და ქსნის ერისთავის ასული კვრიკია კნენია მანანა ერისთავისა (დაწერ. იხ. ა. სოფიას დახატვებული ნაშრომი. „უმცირესობის“ პროექტის დედანი დაცული ყოფილა პროფ. პ. გუგუშვილის პირად არქივში, ხოლო საქ. ცენტრალურ არქივში დაცულია მისი ორი რუსული ტექსტი („Мнение меньшинства дворянства Тифлисской губернии“, განსაკუთრებული მნიშვნ. საქმეთა ფონდი, № 172, 256), ერთიც საქართველოს სსრ აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (იხ. თუმანიშვილის პირადი საარქივო ფონდი, დაბეჭდილი ტექსტი იხ. შ. ჩხეტიას წიგნი — საგლეხო რეფორმის ისტორიისათვის საქართველოში, 1950).*

* „უმცირესობის“ პროექტის ტექსტს, რომელიც დაცულია საქართველოს ცენტრალურ არქივში (№ 172), მარცხენა აშიაზე გრ. ორბელიანის მიერ ფანქრით მიწერილი აქვს შემდეგი: „Крестьяне, которые будут стеснены малоземельем, конечно, перейдут на казенные или церковные земли, которые составляют значительную часть в Грузии. Кроме того на 1½ мил. имения грузин-помещиков заложены в Приказе; из них, наверное, по решению этого вопроса—продаться половина. В дворянстве денег нет, следов., или мужики купят эти имения, или же казна купит для мужиков. Само

უნდა ითქვას, რომ „უმცირესობის აზრი“ მცირედ განსხვავდება „უმცირესობის“ რეაქციული პროექტისაგან. ისიც მოითხოვს გლესთა პირად განთავსულობას, ოღონდ მემამულეთა მიწების გარეშე, თავად-აზნაურთა „ზარბაზის“ ანაზღაურებას და სხვ. — „უმრავლესობის“ პროექტისაგან განსხვავდება მემამულეთა მიწების განაწილება (ბალ-ვენახი, ნაგებობანი და სხვ.), ე. ი. იმაზე, რაზედაც გლესის შრომა იყო დახარჯული. „მაგრამ, თუ გლესს არ მოეწონებოდა მებატონის მიერ წამოყენებული პირობები, მაშინ შეეძლო მხოლოდ მოძრავი ქონება წაეღო, უძრავი ქონება კი გაეყიდა იმ პირობით, რომ მყიდველს ეკისრა მიწით სარგებლობის გამო ის ბეგარა და გადასახადები, რომლებსაც ასრულებდა გამყიდველი გლეხი მებატონის წინაშე. ამ პროექტით გამოდის, რომ გლესს თვითონ უნდა მოეძებნა თავისი უმუშრი უღლის მყიდველი, რომლის მოხალისე აღარავინ იყო. ხოლო გლეხი, თუ ვერ მონახავდა აღნიშნულ პირობებში სახლ-კარისა და ბალ-ვენახის მყიდველს და არც თვითონ მოისურვებდა ეზიდნა მძიმე ვალდებულება, ამ შემთხვევაში სახლ-კარი, როგორც ბეთალმანი მამული, მებატონეს უნდა დარჩენოდა“ (იხ. ა. სოფია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 82).

გრ. ორბელიანი რომ დიდი აღტაცებით არ შეგებებოდა ბატონყმობის გაუქმებას, ჩანს „ჩემი პაზრიდან“, სადაც პოეტი მხოლოდ ზაზინასა და ეკლესიას ავალებს მიწით გლეხობის უზრუნველყოფას და აცხადებს, რომ ბატონყმობის გაუქმებამდე „...ათი წელიწადი, ვინდა ოცდაათიც რომ განვიდეს, სამწუხაროდ არ უნდა მიაჩნდეს არცა მმართველობასა და არცა ხალხსა...“

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ დაახლოებით ათიოდე წლის შემდეგ, დგას რა უკვე მომხდარი ფაქტის წინაშე, გრ. ორბელიანი, როგორც თანამდებობის პირი, ერთ-ერთ სიტყვაში თავად-აზნაურობას არწმუნებს, რომ ბატონყმობის გაუქმებას ამ უკანასკნელისათვის ზიანი არ მოუტანია: „ბატონ-ყმობის მოსპობამ დავკლუპაო. ეს მართალი არ არის; ჯერ ბატონ-ყმობა სად იყო მოსპობილი, რომ ჩვენ ვალენი გვექონდა და გაკვირებაში ვიყავით! ბატონ-ყმობის მოსპობა კი არა, თვითონ ჩვენა ვართ, ბატონებო, ამაში დამნაშავე, აი მოგახსენებთ. — რა ენთო მამა ჩემს? ქონის სათელი. — ტანთ რას იცავდა მამა ჩემი? უბრალო ლეკურ შალს. სულ ყველაფერი იაფი და უბრალო იყოღენ მამა ჩვენებმა. ჩვენ კი? თქვენც კარგათ იცით, თითოეულ ახლანდელ თავად-აზნაურს რამდენად უჭდება

правительство должно оказать свое могущественное содействие в облегчении решения трудного крестьянского вопроса. Во всяком случае правительство должно принять заблаговременно меры к принятию и расселению крестьян, которые в больших массах будут переходить из настоящих мест их жилища. где весьма стеснены малоземельем и где были прикованы только силою крепостного права.“ (იხ. შ. ჩხეტიას დასახ. წიგნი, გვ. 409). ამ მინაწერში გატარებული აზრი სავსებით ემთხვევა იმ დებულებებს, რომლებიც გრ. ორბელიანს ჩამოყალიბებული აქვს წერილში „ჩემი პაზრი ბატონყმობის საქმეზე“.

ცხოვრება“ (ანგარიში თბილისის თავად-აზნაურთა საზოგადოებრივი განმარტების არჩევის შესახებ, დროება, 1876, № 48).

ტექსტი „ჩემი ჰაზრი ბატონ-ყმობის საქმეზე“ სრული სახით პირველად გამოქვეყნდა ა. სოფიას ნარკვევებში: „გრ. ორბელიანის დამოკიდებულება რევოლუციისადმი“ (სუხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, 1956 წ. ა. სოფია და ს. შარიაშვილი რედაქტორები). ტექსტი სათაურით: „გრ. ორბელიანის ერთი დღე მღვდელ ე. ცნობის საბუთი ბატონყმობის გაუქმების შესახებ საქართველოში“ (გორკის სახელობის სიხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, IX. ხაზი ჩვენი — 7. 3).

ტექსტი იბეჭდება ავტოგრაფის მიხედვით.

* * *

1. **Тягло** — ძველ რუსეთში ბეგარა, რომელსაც გლეხები იხდიდნენ სახელმწიფოს სასარგებლოდ. ბატონყმობის დროს კი იგი აღნიშნავდა ოჯახში მყოფ წევრებს — ცოლსა და ქმარს, რომლებიც იფლებოდნენ ერთ მუშა ერთეულად. გრ. ორბელიანი სწორედ უკანასკნელი მნიშვნელობით უნდა ხმაობდეს ამ სიტყვას. ჩვენი აზრით, მართალი არ არის მკვლევარი ა. სოფია, რომელიც ფიქრობს, რომ ამ შემთხვევაში **Тягло** გლეხების მიმე მდგომარეობას გამოხატავს ნადელების ჩამოჭრის გამო (იხ. ა. სოფია, გრ. ორბელიანის დამოკიდებულება საგლეხო რევოლუციისადმი, სუხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, 1952, № 7, გვ. 84).

2. **დიდი ფრიდრიკი** — იგულისხმება პრუსიის მეფე ფრიდრიხ II (1712 — 1786).

3. **ლანგთემური** — (1333 — 1405), მონგოლთა სარდალი. თემურლენგი პირველად შეპოვისა საქართველოს 1386 წ. ამ დროიდან მოკიდებული ვიღრე 1403 წლამდე, მან ექსკერ დალაშქრა საქართველო (შეად. ამევე წიგნში „მგზავრობის“ შენიშვ. 19).

4. **შაჰ-აბასი** — უნდა იგულისხმებოდეს სპარსეთის მეფე შაჰ-აბას I (1557 — 1628), რომელმაც რამდენჯერმე ააოხრა ქართლ-კახეთი.

5. **მეფე ვახტანგი** — იგულისხმება ვახტანგ VI (1675 — 1737). გრ. ორბელიანს მხედველობაში აქვს ვახტანგის ხელმძღვანელობით შედგენილი საყოფიფიციაციო შრომა, ე. წ. „ვახტანგის კანონები“.

განათვისუფლებისათვის გდებთასა მებატონეთ ყმობისაგან და სამჯობინაროდ მათის მდგომარეობისა

ბელნაწერი დაცულია საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის განსაკუთრებული მნიშვნელობის საქმეთა ფონდში, № 172. ტექსტი შესრულებულია მელნით. ბელნაწერი არაა ავტოგრაფი, ოღონდ ბოლო მინაწერი — „ამ ხარყბესა და ბეგარაში ზოგი არის ნაპატიებ და ზოგიც ნახსენები არ არი“, —

ჩვენი აზრით, შესრულებულია პოეტის ხელით. ხელრთვა — გრ. ორბელიანი — მასვე ეკუთვნის.

„განთავისუფლებისათვის გლებთანა მებატონეთ ყმობისაგან“ დაწერილი უნდა იყოს დაახლოებით 1864 წელს. მასში გრ. ორბელიანი რამდენიმე მერსა დათმობაზე მიდის, ვიდრე მოხსენებაში „ჩემი პაზარი“ და „უმცირესი პაზარი“ ექტში. კერძოდ, როგორც ჩანს, ავტორი თანახმაა გლებობას მიტოვებულ ბაღ-ვენახი, არამედ სახნავი მიწების ნაწილიც (რა თქმა უნდა, არა უსასყიდლოდ).

ტექსტი პირველად ქვეყნდება.

შენიშვნები თბილისის ამქართა მღვდვარების შესახებ

ავტორი დაცულია საქართველოს სსრ აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში, გრ. ორბელიანის პირად საარქივო ფონდში (ხელნაწერი № 11). ტექსტის ნაწილი შესრულებულია ფანქრით, ნაწილი — მელნით. გადაუთვორებელია.

ტექსტი სრული სახით პირველად ქვეყნდება.*

გრ. ორბელიანის ეს შენიშვნები, ცხადია, დაწერილია 1865 წელს, როდესაც ადგილი ქონდა „ამქრების აჯანუხებას“. როგორც ცნობილია, 1865 წ. 26 — 28 ივნისს თბილისში მოხდა გამოსვლები, რომლებშიც მონაწილეობდნენ უმთავრესად ხელოსნები და ქალაქის ბურჟუაზია. ბოლოს მათ შეუერთდნენ მეშები და მოსახლეობის უღარიბესი ფენები, ასე რომ, მოძრაობამ საკმაოდ ფართო ხასიათი მიიღო. მღვდვარების საბაზი ის იყო, რომ ქალაქის ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად ხელისუფლებამ მოსახლეობას ახალი გადასახადები შეაწერა. ამქრული ორგანიზაციები, რომლებიც ისტორიული აუცილებლობის შედეგად ისედაც ირღვეოდნენ და კონკურენტის ველარ უძლებდნენ, ახლა განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. ამიტომ სწორედ ამქართა კორპორაციებმა დაიწყეს გამოსვლები და მათ მოსახლეობის სხვა ფენებიც შეუერთდნენ. როგორც ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს — „ახლად შემოღებული გადასახადების სიმძიმე, პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, ნახევრად მშვიერ მეშებსა და ჭარისკაცებს აწვევოდა; იგი გზადაგზა მოქალაქეებსაც აწუხებდა; მამსადამე, თითქმის დანამდვილებით და წინდაწინვე შეიძლებოდა იმის თქმა, რომ ბაღის უკმაყოფილებას საზღვარი ვერ დაედებოდა და იგი შეიძლებოდა ქარიშხლად გადაქცეულიყო“ (იხ. ნ. ნიკოლაძე, ივნისის დღეებში ტფილისში, რჩეული ნაწერები, ტ. I, 1931, გვ. 198, ს. ხუნდაძის რედ.).

გრ. ორბელიანი ამ დროს კავკასიის მეფისნაცვლის მოვალეობას ასრულებდა.

* აქვე, ერთ-ერთი ფურცლის თავისუფალ გვერდზე, ფრანგულად წერია ეკატერინე ქავეკვიძის პარიზის მისამართი:

„France. Paris. A Son Altesse sérénissime Madame la Princesse Catherine Dadian de Mingrélie. L'Hôtel du Louvre“.

ამიტომ იგი უშუალოდ ჩაერია საქმეში და შეეცადა მოლაპარაკების ხელი დემ-
შვიდებინა ხალხი, მაგრამ ამან ნაყოფი არ გამოიღო (ამის შესახებ დაწერ. იხ.
ი. შევნარგია, ქართული შწერლები, I, 1941, გვ. 96—98, შეად. ა. ფირცხალა-
შვილი, თბილისის ამქრების 1865 წლის გამოსვლის ისტორიისათვის, სტალინის
სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, **ტ. XII ნაკვ. II**
ბოლოს რამდენიმე შეტაკება მოხდა სამხედრო ნაწილებსა და **საქართველოში**
და მღვდვარება ჩააქრეს. ხელისუფლებაც თითქოს ერთგვარ დათმობაზე წავიდა:
გადააყენეს ქალაქის თავი შერმაზან-ვართანოვი, ვრ. ორბელიანი შეპირდა აჯან-
ყებულებს, რომ ამქრების მოთხოვნის დააკმაყოფილებენ, გამოსვლის მო-
ნაწილებს არ დასჯიან, ახალი ვადასახადის აკრეფას შეაჩერებენ და ქალაქის მარ-
თვა-გამგვობაში მონაწილეობას მიიღებენ ხალხის მიერ არჩეული პირები (იხ.
ა. ფირცხალაშვილის დასახ. ნაშრომი, გვ. 70).

მაგრამ ეს დაპირებანი ხელისუფლებამ, ცხადია, არ შეასრულა: გამოსვლე-
ბის მრავალი მონაწილე დასაჯეს, 1866 წელს გამოიყა დებულება ქალაქის თვით-
მმართველობის შესახებ, რომელიც ფაქტიურად ამცირებდა „პირველხარისხოვან“
მოქალაქეთა წინააღმდეგ უფლებებს და, დასასრულ, 1867 წ. გამოიყა დებულება
ამქართა შესახებ, რომლის შედეგადაც 100 ამქრიდან დარჩა 17, რომლებიც ემორ-
ჩილებოდნენ ხელისათა სპეციალურ სამმართველოს (დაწერ. იხ. ა. ფირცხალა-
შვილის დასახ. ნაშრომი, გვ. 81—82. ამქართა ამ გამოსვლებს ვრ. ორბელიანი
ეხება თავის წერილებშიც კავკასიის მეფისნაცვლის მიხეილ ნიკოლოზის ძისადმი, —
იხ. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, განსაყუთრებული მნიშვ.
საქმეთა ფონდი, № 174).

როგორც თანამდებობის პირს, ვრ. ორბელიანს საყმარ გულმოდგინება გა-
მოუჩენია და მრავალი ცნობა შეუკრებია ამქართა მღვდვარების შესახებ. ყუ-
რადღებებს იქცევს ის ვარეყობაც, რომ ვრ. ორბელიანი აღმფოთებულია ლიბე-
რალურად განწყობილი იმ პირების საქმიანობით, რომლებიც ქადაგებდნენ „ნა-
ციონალობას... და მატერიალიზმს“.

* * *

1. გაღავა — იგულისხმება ქალაქის თავი ვალესტ შერმაზან-ვართანოვი.
იგი ქალაქის თავად აირჩიეს 1864 წელს. შერმაზან-ვართანოვი გადმოსახლებული
იყო ირანიდან, ამიტომ მოწინააღმდეგე პარტია მას თბილისის მკვიდრ მოქალაქედ
არ თვლიდა. შერმაზან-ვართანოვი ყოველნაირად უჭერდა მხარს ხელისუფლების
კოლონიურ პოლიტიკას. ახალი ვადასახადების გაწერის საქმეში მთავარ დამნაშა-
ვედ გამოსვლების მონაწილენი შერმაზან-ვართანოვს „სახელებდნენ. ამიტომ ბუ-
ნებრივია, თუ აღვუვებელი მოქალაქენი, უპირველეს ყოვლისა, ქალაქის თავის
სახლისაყენ გაემართნენ და დაარბიეს იგი. შერმაზან-ვართანოვმა გაქცევით უშვე-
ლა თავს. იენისის ამბების შემდეგ იგი გადააყენეს თანამდებობიდან და მის მა-
გივრად ქალაქის თავად დანიშნეს თბილისის მკვიდრი სოლომონ აბესალომოვი

(იხ. ა. ფირცხალაშვილი, თბილისის ამქრების 1865 წლის გამოსვლის ისტორია-ისათვის, სტალინის სახელობის თ. ს. უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XI, 1940). (იხ. ბები შემდეგად უმთავრესად დასახლებული ნაშრომიდან მოგვეყავს).

2. ამბარცუმ ენფიანცი — უფრო სწორად ენფიანცი — გამოსვლების აქტიური მონაწილე. ენფიანცი იყო თბილისის სენატის წევრი. მისი ვადობრივი მმართველობის წევრი. მას, როტინიანცა და სენატის წევრი ჰქონდა სტამბა, სადაც სცემდნენ სომხურ გაზეთს „მელე აიასტან“ („სომხეთის ფურცარი“). იენისის დღეებში ენფიანციანცის სტამბაში დაიბეჭდა ფურცლები, რომლებსაც ავრცელებდნენ ხალხში (ამ ფურცლებში გადმობეჭდილი იყო გაზ. „კავაზიდან“ ქალაქის თავის განკარგულებანი გამოსაღებების შესახებ). მღვლე-არების დაცხრომის შემდეგ, პასუხისმგებლობაში მისცეს 80 კაცი, რომლებიც დაჰყვეს 12 კატეგორიად. ამბარცუმ ენფიანციანცი მოხვდა მე-12 კატეგორიაში 37 „პირველხარისხოვან“ მოქალაქესა და მოხელესთან ერთად. სასამართლო პალატამ და სენატმა ისინი ყველანი გაამართლა. ამის მიზეზი ის იყო, რომ ხელისუფლება აღარ სურდა მეტრისმეტად გაეხმაურებინა საქმე და ამ ამბისათვის პოლიტიკური ხასიათი მიეცა.

3. გრიგოლ იზმიროვი — გამოსვლების აქტიური მონაწილე, „ნადვორნი სოვეტნიკი“. ქალაქის თავი შერმაზან-ვართანოვი თავის ჩვენებაში მას ასხიათებს, როგორც გამოსვლების მთავარ ხელმძღვანელს. გრ. იზმიროვის ბინაზე ხშირად იკრიბებოდნენ ხელოსნები, უსტაბაშები და თათბირობდნენ შექმნილი ვითარების შესახებ. გამოძიების დროს იგი ჩარიცხეს ბრალდებულთა მე-12 კატეგორიაში.

4. მილდისი გრიგორ — ბაყლების უსტაბაში (იხ. ტექსტი). როგორც ჩანს, მონაწილეობდა გამოსვლებში, ხოლო შემდეგ, ჩვენების ჩამორთმევის დროს, დაასახელა გრ. იზმიროვი.

5. ივანე — სირაჯების უსტაბაში (იხ. ტექსტი). ჩანს, ამასაც დაუსახელე-ბია გრ. იზმიროვი.

6. საიბოვი — როგორც ჩანს, ქალაქის მმართველობის წევრი იყო (იხ. ტექსტი).

7. სუნდუკიანცი — გაბრიელ სუნდუკიანცი, თბილისის საგუბერნიო სამმართველოს მრწვეელი. შერმაზან-ვართანოვი მას გრ. იზმიროვის ერთ-ერთ მთავარ თანამშემწედ ასახელებს. სუნდუკიანცი ენფიანციანცთან ერთად სცემდა გა-ზეთს (იხ. შენიშვ. 2). გამოძიების დროს ჩარიცხეს ბრალდებულთა მე-12 კატე-გორიაში.

8. ივანე ადამის ძე ფორაქოვი — საბატო მოქალაქე, გამოსვლების მონაწილე. ივანე ფორაქოვისა და მისი ძმის ილარიონის ბინაზე თავს იყრიდნენ უსტაბაშები, რომელთაც ფორაქოვები ქალაქის თავის წინააღმდეგ აქეზებდნენ. გამოძიების დროს ი. ფორაქოვი ჩარიცხეს ბრალდებულთა მე-12 კატეგორიაში.

9. მოსიკო სოლალოვი — თბილისელი მოქალაქე. შერმაზან-ვართანოვი მას ასახელებს გრ. იზმიროვის ერთ-ერთ თანამშემწედ. გამოძიების დროს ჩარიცხეს ბრალდებულთა მე-12 კატეგორიაში.

10. კობიევი — კობიაშვილი, მსახურობდა ქალაქის სამმართველოში (იხ. ტექსტი).

11. პეტრუხ კონდახსაზოვი — ქურქჩთა უსტაბაში. 24 ივნისს პეტრუხ კონდახსაზოვი, სხვა სამ უსტაბაშთან ერთად, ამკრებმა კატეგორიულად დადგინდნენ, რადგან ეს ოთხი უსტაბაში მზარს უპერდა შერმაზან-ფაქრ-მთ თანშობა განაცხადეს ვადასახადი შეეცანათ.

12. დანიელ იზმიროვი — თბილისის საპატიო მოქალაქე, ვრ. იზმიროვის ძმა. მას თბილისში ჰქონდა საკუთარი არაყის ქარხანა. გამოძიების დროს ჩარიცხეს ბრალდებულთა მე-12 კატეგორიაში.

13. შაქარ სულხანოვი — თბილისელი მოქალაქე. მონაწილეობდა ამქართა გამოსვლებში.

14. ალექსანდრე ზაქარიას ძე პაპანოხოვი — ბოქალეი (იხ. ტექსტი).

15. ნაზარ ნაზარბეგოვი — თბილისის საპატიო მოქალაქე. მონაწილეობდა ამქართა გამოსვლებში. გამოძიების დროს ჩარიცხეს ბრალდებულთა მე-12 კატეგორიაში.

16. პეტრე რიგიანოვი — თბილისელი მოქალაქე. მონაწილეობდა ამქართა გამოსვლებში.

17. ვასილ არტემის ძე ვართანოვი — თბილისელი მოქალაქე, წისქვილის მეპატრონე (იხ. ტექსტი). როგორც ჩანს, იგი ხალხში ავრცელებდა ენჯიან-ჯიანის სტამბაში დაბეჭდილ ფურცლებს (იხ. შენიშვ. 2).

18. პეტროს სიმონიანცი — ვაზ. „მელუ აიასტანის“ რედაქტორი (შეად. შენიშვ. 2). კომისიამ არ სცნო საკუთოდ მისი დაპატიმრება. გამოძიების დროს ჩარიცხეს ბრალდებულთა მე-12 კატეგორიაში.

რაც შეეხება ვრ. ორბელიანის შენიშვნას „სომხის სარწმუნოების“ შესახებ, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ დროს მართლაც გამწვავებული ურთიერთობა იყო სომხეთის პატრიარქსა და რუსეთის ხელისუფლებას შორის. ხოლო გამოსვლების მონაწილენი ბრალად სდებდნენ ქალაქის თავს შერმაზან-ფაქრ-მთს, რომ მას თითქოს სურდა „სომხურ-გრიგორიანული ეკლესიის გაერთიანება მართლმადიდებლურ ეკლესიასთან“.

19. ხატისოვი — მიხეილ ხატისოვი, თბილისის საპატიო მოქალაქე. მონაწილეობდა ამქართა გამოსვლებში. ნაძარცვი ნივთების მითვისების ცდისათვის მიესაჯა 2 წლით პატიმრობა.

20. მიანსაროვი — (?) როგორც ჩანს, თბილისელი მოქალაქე იყო. დახლოებული ყოფილა პეტროს სიმონიანციან (იხ. ტექსტი).

21. ნაზარიანცი — სტეფანე ისაიას ძე (1812 — 1879), თბილისელი სომეხი მღვდლის შვილი. დაამთავრა თბილისის სომხური სემინარია, შემდეგ ღერბტის გიმნაზია და უნივერსიტეტი. აკადემიკოსების — ფრენისა და ბროსეს რეკომენდაციით, 1842 წ., დაინიშნა სომხური ენის კათედრის ადიუნქტად ვაზანის უნივერსიტეტში. 1849 წ. დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია — „ფიროფუსი ტუსელი — შემოქმედი წიგნისა, რომელიც ცნობილია შაჰ-ნამეს სახელწოდებით“. მი-

ილო სომხურ-სპარსული სიტყვიერების დოქტორის ხარისხი. 1848 წ. დაიწყო მოსკოვის ლაზარევის აღმოსავლურ ენათა ინსტიტუტში სპარსული და არაბული სიტყვიერების პროფესორად. სტ. ნაზარიანი აგრეთვე ცნობილია როგორც პუბლიცისტი და ჟურნალისტი. იგი, ნაღბანდიანთან ერთად, მოსკოვში დააარსა ჟურნალი „რადილოვთის ციალი“ (1858 — 1864). როგორც აღნიშნავენ, ეს იყო პირველი ერთთვიური ჟურნალი ევროპული ტიპისა სომხურ ენაზე.

Русский биографический словарь, С.-Пб., 1914).

22. გოგობერიძე — ივლისსშვება ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე ბესარიონ ლოღობერიძე (იხ. ს. ხუნდაძე, ნარკვევები, 1941, გვ. 28).

23. შანშივევის შვილები — (?) საფიქრებელია, ყოფილი მოსკოველი სტუდენტები იყვნენ. დაახლოებული ყოფილან პროფესორ ნაზარიანთან (იხ. ტექსტი).

24. პეტრე შანშივეი — (?) დაახლოებული ყოფილა პროფესორ ნაზარიანთან. ასევე დაახლოებული ყოფილა სიმონიანცსა და ზატისოვთან (იხ. ტექსტი, შვად. შენიშვ. 18, 19). საფიქრებელია, ისიც მონაწილეობდა იენისის გამოცდებში.

IV. კ რ ი ტ ი კ ა

(1873)

მგზავრობა სვანეთისაკენ გ. ნ. (განხილვა)

გრ. ორბელიანის ამ კრიტიკული წერილის ავტორად იმ არ შენახულა. სტატია დაიბეჭდა „ცისკარში“ 1874 წელს (№ 9, 10), „ძველი სემინარისტის“ ფსევდონიმით. იგი მიმართულია გიორგი წერეთლის წინააღმდეგ, კერძოდ, შეიცავს გ. წერეთლის „იკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკას“ კრიტიკულ განხილვას (გ. წერეთლის ეს ნაწარმოები გამოქვეყნდა „კრებულსა“ და „ღრობაში“ 1866 — 1873 წლების მანძილზე). წერილი მეტად მნიშვნელოვანია გრ. ორბელიანის ლიტერატურულ-ენობრივი პოზიციის გასარკვევად. სტატიაში თავი იჩინა „მამათა“ ბანაკის მოძველებულმა მრწამსმა ენის საკითხში. კერძოდ, ეს ითქმის ძველი ასოების ხმარების შესახებაც, რასაც თავგამოდებით იცავს გრ. ორბელიანი. ავტორი არც იმას შალავს, რომ იგი პ. იოსელიანის გრამატიკულ შეხედულებებს ეწინააღმდეგება. მაგრამ აქვე უნდა დავსძინოთ, რომ, მიუხედავად სტატიის ზემოაღნიშნული ნაყლისა, ავტორის კონკრეტული ენობრივი ხასიათის შენიშვნები გ. წერეთლის მისამართით, უმეტეს შემთხვევაში, მართებულია. გრ. ორბელიანის ბრძოლა ენის სიწმინდისათვის ამ პოზიციიდან უდავოდ მისაღებია. არ შეიძლება ანგარიში არ გაეწიოს გრ. ორბელიანის შემდეგ განცხადებასაც: „ხშირად ამბობენ აწინდელი მწერალნი: „ხალხის ენაზედ ვსწეროთო“. მაშ რა ენაზე უნდა დასწერონ?

მაგრამ, ეს კი უნდა ახსოვდეთ, რომ ხალხის ენა არის მხოლოდ მასალა შექმნის-
ვებელი; ვიდრე დახელოვნებული მწერალი მასალასა მის არ გადარჩევს, არცა
უვიარგისისაგან არ გაასწმენდს, არ გაამშვენიერებს და დიდებულებითა არ აღი-
ყვანს სალიტერატუროს სამფლობელოსში; მერე, იმ გალამაზებულ მასალაში
შვენიერებულის ფორმითა გადმოასცემს მოსახმარებლად ისე, რომ მას
რომელიცა არის პატრონი ენისა, და რომელიცა შეითვისებს იმას, ვითარცა საკუ-
თრებასა; და ამ სახით უმეტეს და უმეტეს მშვენიერდება ხალხის ენა და მით
უმეტეს ნათლდება მისი გონება!“

ანდა: „რისგან მოხდა, რომ „საქართველოს ისტორია“ და „კაცია აღამიანი“
რამდენჯერმე წაიკითხეთ დიდის სიამოვნებით, და კიკელიის მგზავრობა მერვენა
ესრეთ საზიზღრად? მაშ ამათ შორის, მართლად, რომელი არის ქართული?“

გრ. ორბელიანის ეს განცხადება არა მარტო ახალი ქართული რეალისტური
მწერლობის აღიარების ფაქტს გამოხატავს პოეტის მხრივ, არამედ იმ ტენდენციე-
ბის ვაგებებსა და მეტ-ნაკლებად გაზიარებასაც, რომელთაც თავი იჩინეს სალიტე-
რატურით ენის სფეროში რეალისტური მწერლობის დამკვიდრებასთან ერთად.

დასასრულ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ გრ. ორბელიანის ამ წერილს იმდროინ-
დელი ინტელიგენციის ყურადღება მიუქცევია და ბევრს მოსწონებია იგი. ასე,
მაგალითად, ცნობილი პუბლიცისტი და ლიტერატურის კრიტიკოსი მიხ. თუმანი-
შვილი 1875 წ. 21 იანვარს სწერს შვილს გიორგის: „ინტერესით წაიკითხე შეიძლე-
ბა მხოლოდ ძველი სემინარიის ტის სტატიისა, რომელიც ამჟღავნებს
არა მარტო მის დიდ კრიტიკულ ტაქტს და ესთეტიკურ გემოვნებას, არამედ იგ-
რეთვე საუცხოო ფილოლოგიურ ცოდნას, რაც არ ჩამოუვარდება პროფ. ცაგარ-
ლის ცოდნას სისწორისა და სიზუსტის მხრით“ (იხ. სალიტერატურო-საზოგადოებ-
რივი წარსულიდან, 1938, გვ. 106).

გრ. ორბელიანის აღნიშნული სტატია 1874 წელს ცალკე ამონაბეჭდის სახითაც
გამოვიდა. 1956 წ. იგი შეიტანა ქართული კრიტიკის ქრესტომათიაში ს. ზუცი-
შვილმა (იხ. ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიისათვის, II, ს. ზუცი-
შვილის რედ. და შენიშვნებით).

ჩვენს გამოცემაში გრ. ორბელიანის ეს წერილი იბეჭდება „ცისკარში“ გამო-
ქვეყნებული ტექსტის მიხედვით.

V. თ ა რ გ მ ა ნ ე ბ ი

(1824—1833)

ა ღ ე ე ღ ო რ ი ა

ავტოგრაფი დაუკვლია საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში
(ვ. წ. ლენინგრადის ფონდი, შეთქმულების საქმეები, რვ. XXI). ტექსტი შესრუ-
ლებულია მელნით. პირველად გამოაქვეყნა ს. ზუციშვილმა 1947 წ. (იხ. 5, ზარა-
თაშვილის სახელობის გორის სახელმწ. პედაგოგიკის შრომები, II).

ნაწარმოებში გატარებულია აზრი, რომ სათნოება იმარჯვებს ბოროტებას, რომ ადამიანის სიყვითე და დიდსულოვნება საბოლოოდ ღირსეულად ჯილდოვდება.

უპკველია, ნაწარმოები თარგმნილია, ხოლო ზოგიერთი ენობრივი მონაკვეთის მიხედვით აშკარაა, რომ თარგმნილია რუსულიდან (შეად. მაგალითად **საქართველოში ბელიანის შენიშვნა: „ფერხსაცმელი — туфли“**. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ გრ. ორბელიანი, საერთოდ, მხოლოდ რუსული ენიდან თარგმნიდა). ტექსტი იბეჭდება ავტორაფის მიხედვით.

სამნი მეგობარნი

ავტორაფი დაცულია საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ე. წ. ლენინგრადის ფონდში (1832 წლის შეთქმულების საქმეები, რე. XXI). ტექსტი შესრულებულია მელნით; გადათეთრებულია. „სამნი მეგობარნი“ პირველად 1945 წ. გამოაქვეყნა ს. ზეციშვილმა სათანადო წინასიტყვიით (იხ. ვახ. ლიტერატურა და ხელოვნება, № 21).

როგორც მინაწერიდან ჩანს, ნაწარმოები გრ. ორბელიანის მიერ თარგმნილია რუსულიდან: „ნემეცერით რუსულად გადმოთარგმნილია“. მისი ავტორი არის ცნობილი გერმანელი მწერალი იოჰან-გოტფრიდ კერდერი (1744 — 1803).

ამ თხზულების როგორც იდეა (ცხოვრება სელისათვის, კეთილი საქმის ჩადენა), ასევე სიუჟეტიც ძალზე გავრცელებული იყო ქრისტიანულ მწერლობაში. მაგალითად, საესეზო ანალოგიურ იგავს ჩვენ ვხვდებით ცნობილ „სასულიერო რომანში“ „სიბრძნე ბალაქარისი“ (იხ. სიბრძნე ბალაქარისი, ილ. აბულაძის რედ., 1937, გვ. 22-24). როგორც ჩანს, ეკვთივე ათონელის მიერ ქართულიდან ზერძულ ენაზე თარგმნილი ამ ნაწარმოების წყალობით გავრცელდა აღნიშნული სიუჟეტი ახალი საუკუნეების მწერლობაშიც.

ტექსტი იბეჭდება ავტორაფის მიხედვით.

მ ა ც თ უ ნ ე ბ ე რ ი

ავტორაფი დაცულია საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში, განსაკუთრებული მნიშვნელობის საქმეთა ფონდში, № 171. ტექსტი შესრულებულია მელნით. გადათეთრებულია. ქვეყნდება პირველად.

ტექსტის დასასრულს გვხვდება მინაწერი რუსულ ენაზე: „Перевод с русского языка повести Цхоке“.

იოჰან-ჰაინრიხ-დანიელ ცშოკე (1771 — 1848) გერმანელი მწერალია. იგი მსახურობდა შვეიცარიაში და, როგორც საიმპერიო კომისარმა, ბევრი ვაიკეთი კანტონების ორგანიზაციისათვის. შვეიცარიაში ცშოკემ სასტიკი დევნა განიცადა, რადგან მას ბრალად სდებდნენ რევოლუციური შეხედულებებისადმი თანაგრძობას, რელიგიისადმი მტრობას და სხვ.

ცმოყე ცნობილია აგრეთვე როგორც ჟურნალისტი. მაგრამ მან განსაკუთრებულად ბიჭობით გაითქვა სახელი თავისი შრომებით შვეიცარიის ისტორიის საკითხებზე.

მხატვრულ შემოქმედებაში ცმოყე არ შეხებია თავისი დროის მნიშვნელოვან სოციალურ საკითხებს. იგი იყო „პოეტი-ეკლექტიკოსი“. მაგრამ მისი ნაწარმოებები სახეა და თხრობის უნარი ხელს უწყობდა მისი ნაწარმოებების წარმატებას.

ამ მოთხრობაში ცმოყე აყენებს ზნეობრივი თვითაღზრდის საკითხს. ბოროტების მიზეზი თვით პიროვნებაშივეა ჩამარხული. აღამიანი უნდა ებრძოდეს საკუთარ ვნებებს და დაადგეს სათნოებისა და ვერსიანობის გზას.*

ცმოყეს ერთი მოთხრობა — „ოქროს მოყვარულები“, თარგმნილი ელენე წებულის მიერ, 1896 წ. ცალკე წიგნად გამოიცა თბილისში.

* * *

1. ა მ უ რ ი — რომაულ მითოლოგიაში სიყვარულის ღმერთი, ეენერას ცაცი-ხატადნენ მშვენიერი ბიჭის სახით, რომელსაც ხელთ მშვილდ-ისარი ეყრა.

2. ვოლტერი — ფრანსუა-მარი-არტუე ვოლტერი (1694 — 1778), გამოჩენილი ფრანგი მწერალი და მოაზროვნე.

3. შელინგი — ფრიდრიხ-ვილჰელმ-იოჰან შელინგი (1775 — 1854), გამოჩენილი გერმანელი ფილოსოფოსი, იდეალიზმის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი.

4. მაკედონიის მამაკი — იგულისხმება ალექსანდრე მაკედონელი (356 — 323 ძვ. წელთაღრ.).

5. ბელზეული — ბელზებელი, არაწმინდა სულების მეთაური, ეშმაკი. თავდაპირველად ფინიკელთა ღვთაების სახელი (ბაალ-ზებუბი).

6. დემონი — თავდაპირველად ბერძნული ღვთაება. წარმართობის პერიოდში დემონი ეწოდებოდა ყოველგვარ სულს — ბოროტსაც და კეთილსაც. ქრისტიანობის პერიოდში დემონი მხოლოდ ბოროტი სულის, ეშმაკის მნიშვნელობით იხმარებოდა.

7. მერკური — იგივე ჰერმესი, ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, ზევსის შვილი. მიჩნეული იყო სამოგვრების, გზის, ვაჭრობის, მოხერხებულობის, მწვერმეტყველების და სხვ. ღმერთად. აგრეთვე ითვლებოდა ღმერთების შიკრიკად.

8. მეფისტოფელი — ძველ გერმანულ თქმულებებში ეწოდებოდა ბოროტ სულს. მეფისტოფელის სახე მრავალგზის აისახა ხელოვნების სხვადასხვა ენარში.

* „მაკოტნებლის“ თარგმნასთან დაკავშირებით, გრ. ორბელიანს, ჩვეულები-სამებრ, ცალკე ფურცელზე ამოუწერია რუსული სიტყვები, რომელთა ქართულ შესატყვისს იგი ეძებდა. ასეთებია: **искуситель, голубые глаза, бумажник, досада, багрово-красный, во минах, палач, скулы** და სხვა.

9. ცინცინატი — რომელი მსედართმთავარი (ცხოვრობდა V ს. წინ წელთაღრიცხვამდე). მრავალჯერ გადაარჩინა რომი საფრთხეს. ყოველი გაიარა წინ შემდეგ, ბრუნდებოდა თავის პატარა მამულში და ამუშავებდა მიწას.

10. ელენე, არმიდა, ამანდა — ელენე — ბერძნული წარმოშობის მინხედლო ასული ზევისა და ლედასი. განთქმული იყო თავისი მშვენიერი ცოლად ჰყავდა სპარტას მეფეს მენელაოსს. მაგრამ ელენე გაიქცა პარისტან ერთანად, რამაც გამოიწვია სისხლისმღვრელი ომი აქაველთა და ტროაელთა შორის.

არმიდა — ტორკვატო ტასოს პოემის «განთავისუფლებული იერუსალიმის» ერთ-ერთი მოქმედი პირი. საერთოდ, მაცთური მშეთუნახავი.

ამანდა — (ლათ.) საყვარელი, სასიამოვნო (სასიყვარულო, საალერსო სიტყვა, ამ შემთხვევაში ქალის მიმართ).

11. დოქტორი ფაუსტი — იოჰან ფაუსტი, შუა საუკუნეების ლეგენდების გმირი. გადმოცემის მიხედვით, ფაუსტმა სული მიჰყიდა ეშმაკს (მეფისტოფელს) და სამაგიეროდ განიცადა და იხილა მრავალი რამ, რასაც ჩვეულებრივი მოკვდავი მოკლებულია. ეს თემა ხელოვნებაში მრავალჯერ დამუშავდა.

12. ადრამელეხი — ადრამელეხი — ეს სახელი გვხვდება თეოდორე ველსელის „ცხოვრებაში“, რომელიც თავდაპირველად დაწერილი ყოფილა ბერძნულ ენაზე. ხოლო შემდეგ უთარგმნიათ არაბულსა და ქართულ ენებზე (ერთი ეპიზოდი ამ „ცხოვრებისა“ იხ. „კომენსი“, ტ. I, 1918, კ. კეკელიძის რედ.). ქართულ თარგმანში ამ მეფეს ეწოდება აბდალ-მელქი (ბერძნულად — ადრამელეხი), — იგულისხმება აბდალ-მელიქი, ერთ-ერთი პირველი ხალიფი ომეიადების დინასტიიდან (685 — 705. ამ წყაროებზე მიგვიითთა პროფ. კ. კეკელიძემ. რისთვისაც მადლობას მოვასხენებთ).

საიჭიკრებელია ისიც, რომ ეს იყოს სახელი მეფე ციციანის ვითომელი მსახურისა (აბდელმელეხი, სლავურ ბიბლიაში — ავდემელეხი). თალმუდში განმარტებულია ებედ-მელეხი, როგორც „შონა მეფისა“ (იხ. Еврейская энциклопедия, С.—Пб., XVI).

როგორც ჩანს, ავტორი ამ სიტყვას ხმარობს ურწმუნოს, ან ეშმაკეულის მნიშვნელობით.

13. სტაროსტა — ასე უწოდებდნენ პოლონეთში გამოჩენილ პანებს, რომელთაც მეფისაგან გამგებლობაში მიღებული ჰქონდა რომელიმე ქალაქი მისივე მიდამოებით.

14. ბლოკსბერგი — მრავალი მთის სახელი გერმანიაში, კერძოდ კი ასე ეძახიან ჰარცის მწვერვალს. გერმანული თქმულებების მიხედვით, პირველი ნაისის წინაღამეს — ვალბურგის ღამეს, ბლოკსბერგზე ეშმაკები იყრიბებიან გერმანიის ყველა კუთხიდან და იქ ღრებობას მართავენ.

15. კაინი — ბიბლიური გადმოცემით, ადამის უფროსი ვაჟი, რომელმაც მოკლა თავისივე ძმა აბელი.

16. ფურიები — იგივე ეგემნიდები, შერისიების ქალღმერთები. უმეტესად ცნობილი იყო სამი: ტიზიფონა, ალექტო და მეგერა.

11 Bon soir chère princesse — ღამე მშვიდობისა, ძვირფასო პრინცესა (ფრანგ.).

12 პითია — აპოლონ ღმერთის ქურუმის ქალი, წინასწარმეტყველად ფეს ტაძარში (დელფის ორაკული).

13. chef-d'œuvre — შედევრი (ფრანგ.).

14. დიურერი — ალბრეხტ დიურერი, ცნობილი გერმანელი მხატვარი (1471 — 1528).

15. ლუდოვიკო მეოთხე მეტე — საფრანგეთის მეფე ლუი XIV (1638 — 1715). ტახტზე ავიდა 1643 წ. მის დროს გაძლიერდა ცენტრალური ხელისუფლება და სახელმწიფომ გარეგნულად დიდ ბრწყინვალებას შიდალწია.

16. მარკიზა დო-ბრენვილი — მარია-მადელენა დე-ბრენვილიე, ცნობილი ისტორიაში თავისი ბოროტმოქმედებით. იგი შეგობობდა როტმისტრ ჟან-ბატისტ დე-გოლენთან, სინიორ სენ-კრუასთან, რომელიც მალე მისი საყვარელი გახდა. სენ-კრუამ მარკიზას ასწავლა საწამლაგის მომზადება, რომლითაც ამ უკანასკნელმა მოწამლა მამა, ძმები და დები, რათა მათი ქონება დარჩენოდა. 1672 წ. სენ-კრუი შოულოდნელად გარდაიცვალა მისგანვე მომზადებული საწამლაგისაგან. სიყვდილის წინ მან მარკიზას წერილი გაუგზავნა, რომელიც სხვებს ჩაუფარდა ხელში. საიდუმლოება ვამელაუნდა. მარკიზა გაიქცა საზღვარგარეთ. მაგრამ შეიპყრეს და თავი მოკვითეს 1676 წელს.

იმ საწამლაგს ეძახდნენ „მემკვიდრეობის ფხენილს“.

17. სენტკრუა — იხ. შენიშე. 16.

18. des victoires — გამარჯვებათა (ფრანგ.).

19. კანიბალი — ანტროპოფაგი, კაცისმჭამელი.

20. ბაირონიზმობა — იმ ლიტერატურული ტენდენციის მიმდევრობა, რომელმაც ბაირონიზმის სახელწოდება მიიღო (უარყოფითი დამოკიდებულება არსებულისადმი, გულგატეხილობა, მსოფლიო სევდა, ძლიერი პიროვნებისა და ვნებების აბოლოგია და სხვ.).

21. Nous sommes quittes, madame — ბარიბარსა ვართ, ქალბატონო (ფრანგ.).

22. C'est simplement une envie se jeter par la fenêtre madame de femme — ეს უბრალოდ სურვილია გადავარდე ფანჯრიდან ქალის ავადმყოფობის გამო (ფრანგ.).

23. Mesalliance — მეზალიანსი, არათანაბარი ქორწინება.

24. ეორჟ ზანდი — ფსევდონიმი ცნობილი ფრანგი მწერალი ქალის ავრორა დიუბენისა (1804 — 1876).

25. ჩაკტი — მთავარი პერსონაჟი ა. გრიბოედოვის ცნობილი კომედიის „ვიი კეუსაგან“.

26. სფინქსი — ბერძნულ მითოლოგიაში არსება ლომის ტანითა და ადამიანის თავით, რომელიც ჰკლავდა ყველას, ვინც კი მის გამოცანებს ვერ ამო-

ხსნიდა. მხოლოდ ოიდიპოსმა მოახერხა პასუხის გაცემა და მაშინ სიბრძნე მოიკლა.

27. კანდიდატი მოსკოვის უნივერსიტეტისა — მკვლ უნივერსიტეტებში კანდიდატს ექაბდნენ სტუდენტს, რომელიც უმაღლეს სასწავლებელს და ემზადებოდა დიპლომის მისაღებად.

28. პამლეტი — შექსპირის ტრაგედიის „პამლეტის“ მთავარი გმირი. ავტორი გულისხმობს პამლეტის შემდეგ სიტყვებს:

„ბევრი რამ ხდება, პორაციო, ზეცად და ქვეყნად.

რაც ფილოსოფოსთ სიზმრათ არც კი მოლანდებიათ“.

(ი. მაჩაბლის თარგმანი).

29. ჰერცოგი მალბორო — ჯონ მალბორო (1650 — 1722), ინგლისელი მხედართმთავარი და დიპლომატი.

30. ლუდოვიკ XIV — იხ. შენიშვ. 15.

31. მარია-ანტუანეტა — საფრანგეთის დედოფალი, ლუი XVI-ის მეუღლე (1755 — 1793). 1789 წ. რევოლუციის შემდეგ, შეეცადა გაქცევას, მაგრამ შეიპყრეს და სიკვდილით დასაჯეს.

32. გალილეი — გალილეო გალილეი, ცნობილი იტალიელი სწავლული (1564 — 1642), მრავალი აღმოჩენის ავტორი ასტრონომიაში. გალილეი აღასტურებდა და ავრცელებდა კოპერნიკის თეორიას მზის სისტემის შესახებ, რის გამოც სასტიკი ჯევნა განიცადა ეკლესიის მხრივ.

ბიბლიოგრაფია*

A. ზოგადი მხატვრული შემკვიდრება

ა. პოეზია:

1. სადღეგრძელო. თხზულება თავ. გრიგოლ ორბელიანისა. გამოცემული ივ. კერესელიძისაგან. ტფილისი, 1871 [პირველად: „არბუბული“, 1871, № 1, გვ. 1—38].
2. თავადის გრიგოლ ორბელიანის ლექსები. გამოცემა პეტრე უმიკვილისა [„წინასიტყვაობა“ — პ. უ.].
3. თავადის გრ. ორბელიანის ლექსები. გამოცემა მეორე. გამოცემული ზ. ა. კვინაძისაგან. ტფილისი, 1879 [გარკყანზე: 1880].
4. თავადის გრ. ორბელიანის ლექსები. მესამე გამოცემა. გამოც. ზ. კვინაძისაგან. თბ., 1884.
5. გრ. ორბელიანის რჩეული ლექსები სკოლებში და ოჯახში საზმარებელი. გამოც. წიგნის შალ. „სოფლა“-სი. თბ., 1904.
6. ქართული პოეტების ლექსები. „სრომა“-ს გამოც. თბ., 1904.
7. გრიგოლ ორბელიანი. ლექსები. ვახტ. კოტეტიშვილის შენიშვნებით და კრიტიკული წერილით. „ქართული წიგნი“, ტფ., 1928.
8. გრიგოლ ორბელიანი. ლექსები. მიხ. ზანდუჯელის რედაქციით, შენიშვნებითა და კრიტიკული წერილით. სახელმწიფო გამომცემლობა, თბ. 1935.
9. გრიგოლ ორბელიანი. ლექსები (აქ. გაწერელის რედ.) თბ., 1940.
10. გრიგოლ ორბელიანი. ლირიკა, ეპოსი, თარგმანები. აქ. გაწერელის რედაქციითა და შენიშვნებით. „საბჭოთა მწერალი“, თბ. 1948.
11. გრ. ორბელიანი, პოეზია (ლირიკა, ეპოსი, თარგმანი). აქ. გაწერელის შესავალი წერილით, რედაქციითა და შენიშვნებით. „საბჭოთა მწერალი“, თბილისი, 1951 (ავადმთური გამოცემა).
12. გრ. ორბელიანი. პოეზია და პროზა. ერთ ტომად (წინამდ. გამოც.)

* სია არაა სრული. შეკვეცილია მასალა შემდეგი რუბრიკებისა: B. G. და C

1. [ნაწივეტი გრ. ორბელიანის დღიურისა და ჟურნალისა და მემორუაჲსა მისაჲსა] (იხ. პ. ინგოროვიჩის წიგნი „გრიგოლ ორბელიანის ახლად აღმოჩენილი ნაწერები“. ქუთაისი. „გარბული მწერლობა“, 1928, №6—7, გვ. 247—250).
2. გრ. ორბელიანის მგზავრობა ჩემი... (პუბლიკაცია პ. ინგოროვიჩის. „მნათობი“, 1940, №2; დედანი: Дело 1832 г., тетрадь XXI. ფურც. 4037/ა—4044/ა).
3. გრ. ორბელიანის უცნობი კონსპექტი „საქართველო ჩემის დროისა“. (პუბლიკაცია ს. ხუციშვილისა და ნ. ტატიშვილისა, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით. „საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე“, 1941, XI—B. დედანი: საქ. მუზეუმის ხელნაწ. II—2515).
4. [გრიგოლ ორბელიანი. „ამბავი რიგის ღოშპიტალში ნათქვამი“] (იხ. ჟ. ჭუმბურიძე — გრიგოლ ორბელიანის ზოგიერთი უცნობი ნაწარმოების შესახებ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1945, №14 (67). დედანი: სახ. მუზეუმის ხელნაწ. II—2517).
5. [იოჰან პერდერის პატარა პროზაული ნაწარმოებები „სამნა მეგობარნი“ გრ. ორბელიანის თარგმანი]. (ს. ხუციშვილი — გრ. ორბელიანის თარგმანები. გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1945, №21. დედანი: „1832 წ. საქმე“, რვ. XXI).
6. გრ. ორბელიანის „დღიურის“ გამორუქვეყნებელი ნაწილი (ჟ. ჭუმბურიძის პუბლიკაცია შენიშვნებითა და წინასიტყვაობით. „მნათობი“, 1946, №7).
7. [პროზაული ორიგინალური ნაწარმოებები: 1. „ან...დმი“, 2. „ზამთრისა ქარი გრიალებს...“ 3. „ნ. ე. მ.“ და 4. თარგმანი „აღღვლორია“]. (იხ. ს. ხუციშვილი — გრიგოლ ორბელიანის პროზაული თხზულებები. „ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, ტ. II, 1947; დედნები: „1832 წ. საქმე“, რვეული XXI).
8. მოსკოვი [დღიურის ნაწილი]. (დოკ. მ. გოცაძე: გრიგოლ ორბელიანის „მოსკოვის აღწერა“. „მნათობი“, 1956, №3, ტექსტი: გვ. 172—180). დღიურას კიდევ ერთი ნაწილის „პეტერბურგის“ პუბლიკაცია ე. შადურისა (იხ. „მნათობი“, 1957, №6).
9. „ჩემი პაზრი ბატონყმობის საქმეზე“. (ა. მ. გორკის სახელობის სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, ტ. IX. გვ. 174 — 176. სოხუმი. 1956). სრული სახით პირველად ქვეყნდება ამ გამოცემაში.
10. [მოსკოვისა და პეტერბურგის პერიოდის (1831 — 1832 წ.წ.) დღიურები]. („1832 წ. საქმე“, რვეული XXI და საქ. არქივის №171. ნაწივეტები იხ. გრ. ორბელიანის „წერილების“ I ტომში, გვ. 218 — 220).

თვითონ პოეტის ცნობა თავისი დღიურების შესახებ იხ. ი. მუნარაგდის ჩანაწერი: „ლიტერატურის შატიაზე“, 1940, № 1—2, გვ. 385 და მ. გოცაოს პუბლიკაცია („მნათობი“ 1956, № 3). სრული სახით ქვეყნდება წინამდ. გამოცემაში.

11. [თარგმანი შვეიცარიელი მწერლის ცხოვრების (1771—1848) თხზულებისა „მაცთუნებელი“]. (დედანი საქ. მუზეუმის № 171, ფურც. 142 — 152).

12. პაზრანი მსწავლულთა ჩვენის პლანეტის შექმნისათვის, ანუ მიწისა (დედანი: საქ. მუზეუმის ხელნაწ. H — 2515 — 2518).

13. [ცნობები ლექების შესახებ]. (იქვე).

14. საღამოს ჩაიზედ [თარგმანი]. (საქ. მუზ. H — 2804. (ავტოგრაფი).

15. [სხვადასხვა შენიშვნა].

16. განთავისუფლებისათვის გლებთანა...

17. [შენიშვნები თბილისის ამქართა მღვლელებების შესახებ].

მ. კ ა ნ ი ტ ი კ ა

1. მგზავრობა სვანეთისაკენ გიორგი] წიქრეთლისა, განხილვა ძეგლის შემინაროსებისა („ცისკარი“, 1874, №9—10. ცალკე — ტფ., 1874).

დ. მ ვ ი ს თ ლ ა რ უ ლ ი მ ი მ კ ვ ი ღ დ ი მ ა

(მ უ ბ ლ ი კ ა ტ ი ე ბ ი):

1. მასალა ჩვენის ლიტერატურისათვის. ორი წერილი თ. გრ [იგოლ] ორბელიანისა („დროება“, 1883, № 176) (7 სვედ.) წერილები იაყინთე ალექსი-მესხიშვილისადმი: 1. 1875 წ. 7 აპრ. თარიღით და 2. 1875 წ. 19 აპრ. თარიღით. (მეორე ბარათი ეხება ქართული ენის გრამატიკისა და ორთოგრაფიის საკითხებს).

2. ორი წერილი თ-ღის გრ. ორბელიანისა [1. ეკატერინე ჰაველიანისადმი 1879 წ. 16 ივნისის თარიღით და 2. მასვე, 1879 წ. 17 იანვრის თარიღით. პირველი წერილის ბოლოს ავტორს მოჰყავს თავისი ლექსი „ვიწინა ავიდეს...“]. (გაზ. „დროება“, 1885, № 190, გვ. 1—3).

3. დოკუმენტები და მოგონებები. გრიგოლ ორბელიანის წერილები ილია ჰაველიანთან.

[ბარათი 1879 წ. 18 მაისის თარიღით (თეატრის დაარსების შესახებ).

II „ 1879 წ. 2 ნოემბრის თარიღით საბინისათვის დახმარების შესახებ]. („აბსტრაონი“, 1922 (?), № 21).

4. [გრ. ორბელიანის წერილი ზაქარია ორბელიანთან,

რივიდან [1835 წ.] 25 ივლისის თარიღით]. (იხ. ნ. ბარათაშვილი, ლექსები, ქართლისა, წერილები. ს. ფირცხალავას გამოცემა. ტფილისი, 1922, გვ. 247-248).

5. გრ. ორბელიანის წერილი ნ. ბარათაშვილის დედასთან. 1847 წ. 8 მარტის თარიღით, ქუნგუთით. (იქვე, 244-245).

6. გრ. ორბელიანის წერილები. აკაკი გაწერელის შენიშვნებით („ლიტერატურული მემკვიდრეობა“, თბ., 1935, ტ. I, გვ. 247-248). მოლიანად შევიდა პოეტის „წერილები“-ს I და II ტტ.).

7. გრიგოლ ორბელიანი. წერილები. ტ. I [1832—1859]. აკაკი გაწერელის წინასიტყვაობით, რედაქციითა და შენიშვნებით. თბ., 1936. რეცენზიები: გ. ნადირაძისა („კომუნისტი“, 1936, № 142), კონსტ. გამსახურდიასი („საბჭოთა ხელოვნება“, 1936, № 7-8) და სხვ.

8. გრიგოლ ორბელიანი. წერილები. ტ. II. [1851—1859]. აკაკი გაწერელის რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 1938. რეცენზიები: მკობხველი-ს (გ. ნატროშვილის), იხ. „მნათობი“, 1938, № 8 და სხვ.

9. გრიგოლ ორბელიანის წერილი საღამომე მიურატისადმი. აკ. გაწერელის პუბლიკაცია (გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1938, № 16 (17)). გამოტოვებულია შენიშვნები. შვეა III ტომში).

10. გრიგოლ ორბელიანი სკოლის შესახებ. პუბლ. ს. ცაიშვილისა (გაზ. „საბჭოთა მასწავლებელი“, 1938, № 31 (453)).

11. [გრიგოლ ორბელიანის წერილი ილია ქავჭავაძისადმი, 1879 წ., 25 ივნისის თარიღით] (იხ. ს. ხუციშვილი — ორი პოეტის ურთიერთობიდან— „ლიტერატურული საქართველო“, 1941, № 24 (183), 13 ივნისი).

12. გრიგოლ ორბელიანი. წერილები (მუბლაჯ. ს. ცაიშვილისა, „ხუციშვილის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები“, თბ. 1947, გვ. 297 — 344).

13. გრიგოლ ორბელიანი. წერილები. ტ. III. (1860 — 1883). (მხადგება).

პოეტის კერძო ბარათებისა და პროზაული ეპისტოლეების დედანთა კოლექციების აღწერა იხ. „წერილები“-ს I ტომში, გვ. 310 — 313; აგრეთვე: „ლიტერატურის მატეანი“, 5.

გრ. ორბელიანის წერილების ნაწყვეტები გაბნეულია სხვადასხვა მონოგრაფიებში (მაგ. ი. მეუნარგიას შრომაში), ცალკეულ სტატიებში (მაგ. იხ. გაზ. „წითელი არმიის“ ლიტდამატება, 1932, № 2, 11 ივნისი) და სხვ.

3. თარგმანები პოეტის ნაწარმოებისა:

(რუსულ და უცხოურ ენებზე):

1. Тхоржевский Ф. Грузинские поэты в образцах. Тифлис, 1889 и 1897 (ტხორჯევსკის თარგმანები თავდაპირველად იბეჭდებოდა რუსულ პრესაში, მაგ. Новое обозрение -ში და სხვ.).

2. Реуло, Н. Из грузинских поэтов. 1914.

3. Орбелиანი, Григорий. Стихотворения. Издательство „Заря Востока“, Тбилиси, 1939.

4. Грузинские романтики. (А. Чавчавадзе, Н. Бараташвили, Г. Орбелиани, В. Орбелиани). В переводах русских поэтов под редакцией Г. С. Тихонова и Ю. Н. Тынянова. Ленинград, 1940 (გვ. X, ბელაინის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ; გვ. 65—129; თარგმანები: გვ. 233—239; შენიშვნები; აღ. ქაჯავაძისა და ვახ. ორბელიანის ბიოგრაფიები და მათი ლექსების შენიშვნები ეკუთვნის ელენე ვირსალაძეს).

5. Антология грузинской патристической поэзии. Изд. „Заря Востока“, Тб., 1945 (გვ. 32—3): თარგმანი ერთი ლექსისა და ნაწილებისა პოემიდან).

6. Орбелиანი, Григорий. Стихотворения. Пер. Н. Заболоцкого. Изд. „Заря Востока“. Тб., 1947.

7. Заболоцкий, Н. Грузинская поэзия. Избр. переводы. Изд. „Заря Востока“, Тб., 1948. (გვ. 1—45: თარგმ. 16 ლექსისა).

8. Орбелиანი, Григорий. Стихотворения. С грузинского перевел Н. Заболоцкий. Огиз, Москва—Ленинград, 1949. ვ. გოლცევის წინასიტყვაობით და შენიშვნებით. თარგმნილია 44 ლექსი და „სადღეგრძელო“.

9. Грузинская поэзия [антология]. Москва—Ленинград, 1949. (გვ. XVIII—XIX: გრ. ორბელიანის შესახებ; გვ. 125—143: თარგმანები).

10. Антология грузинской поэзии. М., 1958.

11. Leist, Arthur, Georgische Dichter. Dresden u. Leipzig, 1900 (გვ. 2—26; თარგმნილია 19 ლექსი გრ. ორბელიანისა). იხ. აგრეთვე ამ წიგნის პირველი გამოცემა. 1887.

12. Antology of Georgian Poetry. Translated by Venera Urushadze. Tbilisi, 1948. (გვ. 16: გრ. ორბელიანის შესახებ; გვ. 43—45: თარგმნილია „თაშარის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“ და „გინდ მეძინოს...“). მეორე გამ. თბ., 1958.

პოემის ბიოგრაფიის წყაროები

ა. წიგნები:

1. Полный служебной список генерал от инфантерии, генерал-адъютанта князя Орбелиани. Составлен в дек. 1866 года (თერთმეტი გრ. ორბელიანის მიერ შედგენილი. იხ. „ზედიდის მუხ. შრომები“, 3 9—372).

2. Орбелиани, Гр. Ам. („Русский биографический словарь“).

3. Краткая биография военных, гражданских и др. деятелей („Кавк. Календарь на 1889 г.“).

4. [Зсадзе С.] Путеводитель по Кавказскому военно-историческому музею. Издание 4-е, Тиф., 1913, стр. 118—119. (არსებობს ამ წიგნის რამდენიმე გამოცემა).

37. გრ. ორბელიანი

5. Акты... т. т. VIII—XII (აუცილებელი წყარო პოეტის სამხ. ბიოგრაფიის შესასწავლად).
6. Берже, Ад. Алексей Петрович Ермолов („Русская Старина“ 1872, т. VI, стр. 455. ეროზოლოვის ახრი გრიგოლ ორბელიანის შესახებ).
7. Старожила [Туманов]. Словарь кавказских деятелей... т. II, стр. 50. (ბოკლე ბიოგრაფია).
8. Зиссерман, А. Фельдмаршал Князь Александр Иванович Барятинский, т. I—III (1890...) (გაბნეულია ცნობები პოეტის შესახებ).
9. Потто, В. Иван Давидович Лазарев. Тиф., 1900 (გაბნეულია ცნობები პოეტის შესახებ).

ბ. 1843—1883

10. Околыничий, П. А. Перечень последних военных событий в Дагестане (1843 г.). „Военный сборник“, 1859, I—V (გრ. ორბელიანი დალისტანში 1843 წ.).
11. Юров, А. 1843 год на Кавказе („Кавказский сборник“, 1882, т. VI, стр. 1—219).
12. Юров, А. 1844 год на Кавказе („Кавк. сб.“ 1863, т. VII, стр. 158—382. გენერ. ლიდერსის ლაშქრობა აფშაში (დალისტანს) 1844 წელს და გრიგოლ ორბელიანის მონაწილეობა. იბ. გვ. 195).
13. Николай, А. II. Из воспоминаний о моей жизни. Салтинский поход в 1847 г. („Русский архив“, 1891, № 61).
14. Документы, касающиеся до похищения Хаджи-Муратом ханши Нох-Бике („Кавк. сборник“, т. XXXI, 1—49. გრ. ორბელიანის რაპორტები 1846 წლისა და სხვა მასალები).
15. გ. ბ. (ბალსარაშვილი, გ.) მასალები ცხოვრების დასაწყობად გარდაცვალებულის პოეტის თ-ის გრიგოლ დიმიტრის ძის ორბელიანისა. I. ავარიის განმგებლისა, მაიორის თავ. გრიგოლ ორბელიანისაგან მონაწილეობის მიღება ჰაჯი-მურადის საქმეში. II. მიღება მონაწილეობისა ავარიის გამგებლისა მაიორის თ. გრიგოლ ორბელიანისაგან შაშლის უმცროსის შვილის ტყვეობიდან განთავისუფლებაში. III. აქუმის ომში დასწრება პოლკოვნიკის თ. გრიგოლ დიმიტრის ძის ორბელიანისა. IV. შებტულის ხანის ქვრივის ნობიქისა ჰაჯი-მურადისაგან ტყვედ წაყვანა და პოლკოვნიკის თ. გრიგოლ ორბელიანისაგან ამ ტყვის და მისს შვილებს დახსნაში მონაწილეობის მიღება. V. მოკმედლებანი ღენერალ-ადიუტანტ თ. გრ. ორბელიანისა შემდეგ აჯანყებისა ზაქათალს ლეეებისა 1863 წელსა („ღროება“, 1883, № 77 და 79. გრ. ორბელიანი დალისტანში 1843 და 1846 წწ. და ზაქათალში 1863 წ.).
16. Волковский, Н. А. Трехлетие в Дагестане, 1847 год. Осада Гергебиля и взятие Салты („Кавк. сб.“ 1882, т. VI. იბ. გვ. 494: გრ. ორბელიანის შეტაკება ნაიბ აბაქართან).

17. Волконский, Н. А. Трехлетие... 1848 год. Взятие Гергебиль (*„К. Сб.“* 1883, т. VII).
18. Экспедиция 1850-го года на Лезгинскую линию (*„Кавк. Сб.“* 1884, т. VII).
19. Солтан, В. Очерк военных действий в Дагестане в 1853 годах (*„Кавк. Сб.“* 1888, т. IX).
20. Кавказ, 1854, № 1 (11 февраля) [შ. ს. ვორონცოვის მადლობა გრ. ორბელიანისადმი. იქვე: ნიკოლოზ 1-ის „Высочайшая грамота“ კასპიის მხარეთა მმართველობისათვის 1812-1813 წ. წ.].
21. [შ. ს. ვორონცოვის ბრძანება კავკ. ჯარებისადმი 1854 წ.]. (*„Кавказ“* 1854, № 8 (8 თებ.); გრ. ორბელიანის დანიშვნა კასპიის მხარეთა ჯარების სარდლად).
22. Вести из Дагестана (*„Кавказ“*, 1854, № 57. გრ. ორბელიანი სალათაუში 1854 წ. 8 ივლისს).
23. Солтан, В. Очерк военных действий в Дагестане в 1854 г. (*„Кавк. сборник“*, 1887, т. IX).
24. Dranseu Anna (M—me). Les princesses russes prisonieres au Caucase. Paris, 1857 (მეორე გამოც. P., 859. იგივე რუსულად: Пленницы Шамиля. Воспоминания г-жи Дрансе. Пер. Дзюбинского. Тиф. 1858. შეიცავს ცნობებს გრ. ორბელიანის შესახებ ღუკების მიერ კახეთიდან ქართველი ტყვე ქალებზე გატაცებასთან დაკავშირებით).
25. Вердеревский, Е. Плен у Шамиля (СПб., 1856. მეორე გამოც.: 1857, იგივე ინგლისურად Captivity of two Russian Princesses in the Caucasus... London, 1857. შეიცავს ცნობებს გრ. ორბელიანის მონაწილეობა შესახებ ტყვე ქალების გამოხსნის საქმეში 1854 წ.).
26. Солтан, В. Обзор военных событий в Дагестане в 1855-1856 годах (*„Кавк. сборник“*, т. XII; ცნობები გრ. ორბელიანის სამხ. ოპერაციების შესახებ 1855-1856 წ. წ.).
27. Укрепление Ишкарты (*„Кавказ“*, 1857, № 2. ცნობები გრ. ორბელიანს შესახებ 1856 წ.).
28. А к т и... т. XII (გრ. ორბელიანის „სამხ. რაპორტები“ 1856-1857 წწ.).
29. Солтан, В. Занятие Салатави в 1857 г. (*„Кавк. сб.“* 1884, т. VII, стр. 335-397. მასალა გრ. ორბელიანის შესახებ).
30. Военные известия (*„Кавказ“*, 1857, № 80. გრ. ორბელიანი სალათაუში).
31. Л. Укрепление Буртунай [20 октября 1857 г.] *„Кавказ“*, 1857, № 91. ჯამბაზი კერტი გრ. ორბელიანთან სალათაუში. შდრ. А. Руновский, Записки о Шамиле, СПб., 1860 стр. 49-50 და გრ. ორბელიანი, წერილები. ტ. II, გვ. გვ. 224, 362).
32. Костемеревский. Окончательное занятие Салатави войсками Прикаспийского края [1857 г.] (*„Кавказ“*, 1859, № 1).

33. Из Каспийского края („Кавказ“, 1858, № 9).

34. Л... Последние пятнадцать дней Салатаевской экспедиции („Кавказ“, 1858, №№ 16—19. შდრ. „Русский инвалид“, 1858, №№ 56, 64, 65. მასალა გრ. ორბელიანის შეს.).

35. В. Еще несколько слов о Салатаеве („Кавказ“ 1858, № 32 ორბელიანის ბრძოლები სალათაუსში).

36. Угрюнович, К. Г. Краткий обзор военных действий на Кавказе в 1857 г. („Русский вестник“, 1858, №№ 3, 4).

37. Экспедиция в Дидо 1857 года („Русский худ. листок“, 1858, № 32 სალათაუს აღება გრ. ორბელიანის მიერ).

38. [ბარატინაის მადლობა სალათაუს აღებისათვის]. „Кавказ“, 1858 და Солтан-ის წერილი Кавк. сб., VII, стр. 393. შდრ. „წერილები“, ტ. II, გვ. 366).

39. Богуславский. История Аншеронского полка. т. II (ცნობები სალათაუს ექსპედიციის შესახებ).

40. Костемеровский, И. Вести из Дагестана („Кавказ“, 1858, № 1 აული ბურთუნაი. გრ. ორბ-ის რაზმის დაბრუნება თემირ-ხან-შურაში).

41. Гаджи-Али, Сказание... (Сборник сведений о кавказских горцах, 1873, т. VII, стр. 51: Поход князя Орбелиани на старий Буртунай, перевод с арабского; ქართ. თარგმანი: ჰაჯი-ალი, თავადის ორბელიანის გალაშქრება ძველს ბურტუნაისკენ ციხის ასაშენებლად. თარგმ. მოსე ჯანაშვილისა („დროება“, 1884, № 25, გვ. 3).

42. Фадеев, Шестидесять лет на Кавказе. Тифлис, 1860. (ებება სალათაუს ექსპედიციას 1857 წ.).

43. Чичагов, М. Н. Шамаль на Кавказе и в России. СПб. 1889. стр. 84-85. სალათაუს ექსპედიცია 1857 წ. გრ. ორბელიანი).

44. Хроника Мухаммеда Тахира Ал-Карахи. Перевод с арабского А. М. Барабанова, предисловие акад. И. Ю. Крачковского. сб. Труды института востоковедения, XXXV, Москва—Ленинград, 1941, стр. 242: მოკლე ცნობა ბურთუნაიში ციხე-სიმაგრის აგების შესახებ.

ტაჰირ ყარახელის ქრონიკის ამ გამოცემის ერთ-ერთი არაბული ვარიანტი, რომელიც თბილისიდან ლენინგრადში გადაეგზავნა აკად. ი. კრაჩკოვსკის, ჩვენ ვიპოვეთ აშოლტაში (დალისტანს) 1935 წელს. გამოცემაში ეს ფაქტი აღნიშნული არაა.

45. შადაე, Штурм Гуниба... Тифлис, 1900, стр. 184-185 (ბურთუნაის აღება. სალათაუს ექსპედიცია 1857 წ.).

46. The Russian Conquest of the Caucasus by John I. Baddeley. New-York, Bombay and Calcutta, 1908 (I. part II: The Murid war. Chapter XXVII. 1857—1859; გვ. 458—482; ავტორი ებება 1857 წელს „თავად ორბელიანის“ მიერ ბურთუნაის აღებას, „სალათაუს ექსპედიციის“ დროს).

47. Костемеровский. Вести из Дагестана („Кавказ“, 1858, № 26. გრ. ორბელიანის დანიშვნა თბილისში 1858 წ.; გამოთხოვება ჭართან თემირ-ხან-შურაში. სადილი. გრ. ორბელიანის სიტყვა. შდრ. „წერილები“, ტ. II, გვ. 369).

48. Кавказская летопись („Кавказ“, 1859, № 41. ვრ. ორბელიანის მიერ ასრულებს ბარიატინსკის შოვალეობას. „პრამანება კავკასიის სტრუქტურისა და მისი მნიშვნელობის შესახებ“).
49. [ვრ. ორბელიანის სიტყვა 1864 წ. თავადზნაურობის მარშლის ანტონი კეისის გამო]. (იხ. ნ. ყიფიანის წერილში, „მოამბე“, 1894 № 4 და ა. ფრეველის მიერ გონებანი „Закавказская речь“, 1917, № 132).
50. 1865 წ. აპრილის 19. — თბილისის გენერალ-გუბერნატორის მოხსენება კავკასიის შეფისნაცვლისადმი ქ. თბილისში ახალი გადასახადების შემოღების შესახებ, № 176 (იხ. ლეონ მელიქსეთ-ბეგის, საარქივო მასალები იმპერატორის 1865 წლის „გამოსვლის“ ისტორიისათვის. „საისტორიო მოამბე“, 1917, წიგნი 3, გვ. 7—9).
51. 1865 წ. აგვისტოს 8. გენერალ-ადიუტანტ თავ. ორბელიანის მოხსენება კავკასიის შეფისნაცვალ დიდ შთავარ მიხეილ ნიკოლოზის ძეს, მისი რეკრუიტის ხალხში გამოცხადების შესახებ, № 708 (იქვე, გვ. 38—39).
52. 1865 წ. სექტემბრის 4. — თავად ორბელიანისაგან თბილისის გენერალ-გუბერნატორის თანამდებობის აღმსრულებლისადმი, საამქროების უსტაბამების სის. კრებების მოწვევისა და გადასახადების შეკრების შესახებ, — № 797 (იქვე, გვ. 57—58).
53. 1861 წ. ოქტომბრის 6. — თავ. ორბელიანის წინადადება 27 და 28 ივნისის ასრულების გამოძიებულ კომისიის, № 238 (იქვე, გვ. 71).
54. 1865 [წელი]. ვრ. ორბელიანის შენიშვნები იმპერატორის გამოსვლის შესახებ. გამოსვლის მონაწილეთა დასახელება, ვინაობა. (იქვე, 143. დამატება. თხოვნები. კრებები და წერილები ვრ. ორბელიანისადმი შთავარებულებისა და სხვებისა, იქვე, 1—4).
55. [ამბოების ანგეზა ტფილისში 1865 წ. 27-28 ივნისის დღეებში ვრ. ორბელიანის როლი ანგეზის წაქრობაში]. (იხ. „Кавказ“, 1865, № 53 (თვითკრებანი); № 63 (თვით შთავარის მიხეილის რეკრუიტის); № 64 (რეკრუიტის წაქრობა ანგეზაში რუსულ. ქართულ და სომხურ ენებზე).
56. Рио Неда [Н. Наколадзе]: Июньские дни в Тифлисе. („Колокол“, 1865, № 204, стр. 1673—1676; თარგმანი: ივნისის დღეები ტფილისში წყიფიანის მიერ, ტფილისი, ტ. 1, 1931).
57. სიტყვა-წიგნი-არბსენებულის კ. ნ. მიხეილ სიმეონის ძის ვორონეოვის ხსენებასა და ა. ანტონი რუსულად სადილზე 26 მარტს 1867 წ. ლენარალ-ადიუტანტის თავადის გრაფობა დიმიტის ორბელიანის მიერ თარგმანი პ. პ. ზეცკინისა („საქ. სასტელიერო მხარობელი“, 1867, აბრ. მასალები, 252—253).
58. „25 და 26 მარტი ტფილისში“ [მ. ს. კობინცოვის ძეგლის დიდება. სიტყვები: შეფის მოადგილის, ბარონ ნიკოლოზის, გრიგოლ ორბელიანის, დიმიტრი ყიფიანის, გრეკლე გრუხინსკის]. („დროება“, 1867, № 14, გვ. 1-3).
59. ტფილისის გენერალის თავად-ანატოლის შეფილობაზედ ქადაგის გამოცხადება კრება წესდების შემოღებულ კომიტეტის თავმჯდომარედ დ. კადია-

ნის და საპატიო პრეზიდენტად გრ. ორბელიანის არჩევა. თელავის მხარეთმცოდნეობის ინსტიტუტის არჩევა]. („დროება“, 1867, № 20, გვ. 1-2).

61. პეტრე ნოვი, ნ. უმიკიაშვილი, პ. წერეთელი, გ. ძეგლი წიგნების გამოცემაზე [მ. ბროსეს, ჩუბინაშვილის, მ. ს. ვორონცოვის ტექსტების გამოცემაზე]. („დროება“, 1869, № 52, გვ. 1-2).

62. Офиц. летопись. Тифлис, 22-го сентября („Кавказ“, 1871, № 11; „ემულდესი რუსკრიბტა“ გრ. ორბელიანის დაჯილდოებაზე ანდრია პირველწოდებულის ორდენით, თბილისში ჩამოსულ იმპერატორ ალექსანდრეს მიერ).

63. დღიური [თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის ჩვეულებრივი კრების დამოყვება და მაღლობის გამოცხადება გრ. ორბელიანს ბანკის დახმარების გამო]. („დროება“, 1875, № 17, გვ. 1-2).

64. უკენკო საზოგადო კრება. ტფილისის თავადაზნაურობა შარშლების ამორჩევა [გრ. ორბელიანის სიტყვა ბატონუშობის გამო]. („დროება“, 1876, № 48, 19 მაისი).

65. ტფილისი, 4-ს ოქტომბერს [პარაკლისი თბილისში მუხრან-თაშას დამარცხების გამო რუსეთ-ოსმალეთის ომში 1877 წ. გრ. ორბელიანის მისაღმება ამქრებისადმი]. („ივერია“, 1877, № 32).

66. შამათელი. „მოგვსენებათ „დროების“ მკითხველებს...“ [გრ. ორბელიანის თანდასწრებით ორბელიანთ ეკლესიაში მოსმენილი ქართული გალობა შიქსიმე ჩხატარაშვილისა და პ. კარბელაშვილის მონაწილეობით]. („დროება“, 1878, № 180, გვ. 3).

67. მილიციონერების სადღიო [თბილისის ბაღში. გრ. ორბელიანის სიტყვა]. („დროება“, 1878, № 193, გვ. 31).

68. დოღი. [გრ. ორბელიანის ცხენი და მასზე მჯდომი ნინია ბაქრაძის შარბი]. („დროება“, 1878, № 215, გვ. 1).

69. დოღი. [საერთო შედეგები. დოღის მოწონება. გრ. ორბელიანის ცხენის შეფასება]. („დროება“, 1878, № 216, გვ. 1).

70. ს. მ. [სერგეი მესხი]. საღიო ახლად შემოერთებულ ქართველებისათვის, თ. გრ. ორბელიანის სიტყვა... („დროება“, 1878, № 239, გვ. 1-3).

71. „წარსულს პარასკევს...“ [ქართველთა ორი ქვეითი დრუჟინის საპატივსაცემოდ გამართული საღიო თბილისის ალექსანდრეს ბაღში, გრ. ორბელიანის სიტყვა]. („ივერია“, 1878, № 38).

72. [ორბელიანი, გრიგოლ]. „ქართული გაზეთით მოხსენებული გეგნებთ...“ [თხოვნა საზოგადოებისადმი სარედაქციო კომიტეტის მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის შესწორებისათვის ხელნაწერების დროებით გაგზავნის შესახებ. ხელმოწერა: „თქვენი გულითადი პატივის-მცემელი თავადი გრიგოლ ორბელიანი“]. („დროება“, 1880, № 266, გვ. 2).

73. ახალი ამბები [ქართული არქეოლოგიური ბიბლიოთეკისა და მუზეუმის წესდების განზრახვა დ. ბაქრაძის მიერ. დამწეულ სომხეთის სოფლებს დახმარება გრ. ორბელიანისაგან...]. („დროება“, 1880, № 43, გვ. 1-2).

74. ახალი ამბები [სხვათაშორის — გრ. ორბელიანის მიერ ახალი რუსეთის დაწერა თამარ მეფეზე]. („დროება“, 1880, № 208, გვ. 3-4).

75. მეუნარგია, ი. ვეფხის-ტყაოსანი (პირველი სხლომა რედაქციისა ი თე-ბერვალს). [დამსწრე პირთა სია და სხლომის ანგარიში. თემკლომისა და სხლომისა]. („დროება“, 1881, № 31, გვ. 3-4).

76. ქალაქის ბანკეტი არბ. კრების წევრთა პატივ-საცემად [ბანკეტზე წარმო-თქმული სიტყვები. ზელოსონის სიტყვისაგან ცუდი შთაბეჭდილება და განსაკუთ-რებით ამის აღნიშვნა გრ. ორბელიანის მიერ]. („დროება“, 1881, № 196, გვ. 1-2).

77. ადგილობრივი ამბები [გრ. ორბელიანის იუბილეს შესახებ და სხვ.]. („შრომა“, 1882, № 36, გვ. 3).

78. დღიური [გრ. ორბელიანის იუბილეს განზრახვა და სხვ.]. („დროება“, 1882, № 189, გვ. 1-2).

79. დღიური გრ. ორბელიანის მომავალი იუბილეს შესახებ („დროება“, 1882, № 192, გვ. 2-3).

80. დღიური [გრ. ორბელიანის მომავალი იუბილე და სხვ.]. („დროება“, 1882, № 195, გვ. 2).

81. დღიური [გრ. ორბელიანის იუბილეს შეს. და სხვ.]. („დროება“, 1882, № 196, გვ. 2-3).

82. გელოვანი, ქაიხოსრო. გრიგოლ ორბელიანის იუბი-ლეს გამო („დროება“, 1882, № 227, გვ. 1-2).

83. „Кавказ“, 1883, № 63 (18 марта) [ცნობა პირველ გვერდზე გრ. ორ-ბელიანის ავადმყოფობის („მუცლის ტიფი“) შესახებ].

84. ადგილობრივი ამბები [გრ. ორბელიანის მემკვიდრეობის გამო]. („დროება“, 1883, № 16, გვ. 1-2).

85. დღიური [გრ. ორბელიანის ავადმყოფობა]. („დროება“, 1883, № 39, გვ. 2).

86. დღიური [გრ. ორბელიანის ავადმყოფობა და სხვ.]. („დროება“, 1883, № 59, გვ. 2).

87. Хроника („Кавказ“, 1883, № 66) 22 марта (ცნობა გრ. ორბელიანის გარდაცვალებაზე 21 მარტს, ნაშუადღევს 4 საათსა და 35 წ. შემდეგ მიხედავით ორ სექტიანი ნეკროლოგი).

88. „ორშაბათს, 21 მარტს, ნაშუადღევს 4 საათ. და 35 წამ. გარდაიცვა-ლა თ. გრიგოლ ორბელიანი [მიხედავით ტექსტი — სამკლოვიარო განცხადება გრ. ორ-ბელიანის გარდ. შესახებ]. („დროება“, 1883, № 61 (22 მარტი). გაზეთის ფურცლის პირველი გვერდი (და მეორე გვერდის ნაწილი) უჭირავს ი. მეუნარგიას წერილს „გრიგოლ ორბელიანის სიკვდილი“. მეორე გვერდზე დაბეჭდილია ოფიციალური ცნობა — დღიური).

89. „გუშინწინ, ორშაბათს, 21 მარტს, ნაშუადღევს 4 საათ. და 35 წ. გარდაიცვალა თავადი გრიგოლ დიმიტრის ძე ორბელიანი“ („შრომა“, 1883, № 12, გვ. 1).

90. Хроника („Кавказ“, 1883, № 67, 23 марта). [დიდი შთავრის მიხედვით]

დედმა — სამძიშარი გენ. ლ. შელეჩიშვილისადმი ვრ. ორბელიანის ვაჟი გენ. წინასწარი ზომები დასაფლავების ცერემონიათან დაკავშირებით. იგივე: „დროება“, 1883, № 62 (23 მარტი), „დღიური“.

91. **Кавказ**, 1883 № 63 (24 მარტი) და № 69 (25 მარტი) ილიას ძე ორბელიანის სამგლოვიარო განცხადება პოეტის შესახებ. იგივე: „დროება“, 1883, № 62 (23 მარტი) და № 64 (25 მარტი) დაკრძალვის შესახებ და დეპეშების მიმოხილვა. „დროება“, 1883, № 63).

92. **Кавказ**, 1883, № 69 (25 მარტი). (იმპერატორ ალექსანდრეს სამძიშარი ვრ. ორბელიანის ოჯახისადმი, გენ. ლევან შელეჩიშვილისთვის გამოგზავნილი. იგივე: **Хроника** (დეპეშების მიმოხილვა). შდრ. „დროება“, 1883, № 64 (25 მარტი), გვ. 4).

93. **Хроника**. Похороны генерал-адъютанта князя Григория Дмитриевича Орбелиани („Кавказ“, 1883, №70 (27 მარტი) 1 და 2 გვ. შდრ. [ი. შეუნარგია] — „თ. გრიგოლ ორბელიანის დასაფლავება“. გვირგვინები და ბალიშები. ი. ჭავჭავაძისა და სხვ. სიტყვები. ვახ. „დროება“, 1883, № 65 (27 მარტი), გვ. 2-3; აგრეთვე დეპეშებისა და პანაშვიდების მიმოხილვა. „დროება“, 1883, № 68 (1 აპრილი), № 69 (2 აპრილი), № 70 (6 აპრილი). შდრ. „შრომა“, 1883, № 13, გვ. 1-2).

94. სოსლანი, დავით [კეზელი]. პოეტის სახელს... (ვრ. ორბელიანის გარდაცვალების გამო). („დროება“, 1883, № 65, გვ. 3-4).

95. ი. ჭავჭავაძის სიტყვა [ვრ. ორბელიანის დასაფლავებაზე]. („დროება“, 1883, № 65, გვ. 3).

96. ნ. ვ. ვლიანის სიტყვა [ვრ. ორბელიანის დასაფლავებაზე]. („დროება“, 1883, № 66, გვ. 1-2).

97. აკაკის სიტყვა [ვრ. ორბელიანის დასაფლავებაზე]. („დროება“, 1883, № 66, გვ. 2-3; ვახ. „შრომა“, 1883, № 14, გვ. 2-3).

98. პიჭინაძე ზაქარია. „1880 წ. შე გამოვეცო თ. ვრ. ორბელიანის ღვაწლი...“ [ამ ღვაწლის შესწორება ავტორის შივრ და პორტრეტის შეტანვა ახალი გამოცემისათვის]. („დროება“, 1883, № 65, გვ. 4).

99. დღიური [ვრ. ორბელიანის გარდაცვალების გამო მიღებული დეპეშები და სხვ.]. („დროება“, 1883, № 66, გვ. 1-3).

100. დღიური [ხარკოვის და ოდესის ქართველ სტუდენტების დეპეშები ვრ. ორბელიანის გარდაცვალების გამო. ვრ. ორბელიანის პანაშვიდი სონის სემინარიაში]. („დროება“, 1883, № 68, გვ. 1-2).

101. „ოდესის მარტს გარდაცვალა... პოეტი გრიგოლ ორბელიანი“ [გეგარდოვი]. („მედი“, 1883, № 2).

102. გეგარდოვი. თავად გრიგოლ დემიტრის ძე ორბელიანი („მედი“, № III, გვ. 139-140).

103. დღიური [სიტყვა არქიმანდრიტის ვრიგორისა, წარმოიკმეღა 26 მარტს ანისხატის სობორიში, თ. გრიგოლ ორბელიანის გარდაცვალებაზე]. (გვ. 1-4) და [სიტყვა შლე. დ. ქანაშვილისა] (გვ. 2-3) („დროება“, 1883, № 67 (20 მარტი). არქიმანდრიტის სიტყვა იხ. აგრეთვე: ვახ. „შრომა“, 1883, № 14, გვ. 2).

104. „სიტყვა შალაჲ ყოვლად სამღვდელოს საქართველოს ეკლესიის წესების, წარმოთქმული თავად გრიგოლ ორბელიანის წიგნის ეამს აწმინდული ეკლესიაში 26 მარტს, დასაფლავების დროს“. („დროება“, 1883, № 69, გვ. 2-3; იმავე გაზეთში — წერილი-კორესპონდენცია გრ. ორბელიანის გარდაცვალების პანაშვილების გადასდის შესახებ „დროებითი პეტერბურგელის“ პანაშვილებს). (დროება, 1883, № 70, გვ. 1).
105. გ. ბ. შალსარაშვილი, გ. თ.-ხ.-შუ რა 22 მარტს (პანაშვილი გრ. ორბელიანის გარდაც. გამო). („დროება“, 1883, № 69, გვ. 2).
106. დღიური [ტურიაშვილის დებეშა და ახალსენაკის მასწავლებელთა წერილი გრ. ორბელიანის გარდაცვალების გამო]. („დროება“, 1883, № 69, გვ. 1-2).
107. „ბაშუ რი და მ მივიღეთ პეტრე ციმაკურიძისაგან შემდგევი წერილი...“ [გრ. ორბელიანის გარდაცვალების გამო. აღქსანდრე წათაძის სიტყვა პანაშვილებზე]. („დროება“, 1883, № 70, გვ. 1).
108. მ. ს. ურიალ უბანი, 20 მარტი [გრ. ორბელიანის პანაშვილი]. („დროება“, 1883, № 72, გვ. 2).
109. თავ. გრიგოლ დიმიტრის ძე ორბელიანი [ნეკროლოგი]. („დროება“, 1883, № 13, გვ. 1).
110. „შკითხველებმა უკან, რომ განსვენებულის თავ. გრ. ორბელიანის გარდაცვალებამ ძალიან შეაწუხა ვეღანი“... [აგრეთვე ქუთაისის საზოგადოებაც]. („დროება“, 1883, № 14, გვ. 1).
111. შგზავრა. ახალციხილმ [პანაშვილი გრ. ორბელიანის გარდაცვალების გამო... გრ. ორბელიანის ღვაწლი და სხვ.]. („დროება“, 1883, № 72, გვ. 1-2).
112. სოსლანი, დაეით [ეგზელი]. საკვირაო მასლაათი. კისრული („დროება“, 1883, № 74 (10 აპრილი), გვ. 1-3); [უიქრები გრ. ორბელიანის გარდაცვალებისა და მისი დაკრძალვის გარშემო].
113. დღიური („დროება“, 1883, № 75 (12 აპრილი). წერილი ქაიხოსრო ვეღოვანისა პოეტის გარდაცვალებაზე).
114. „დროებას“ კორესპონდენცია („დროება“, 1883, № 81 (24 აპრილი), გვ. 3-4); „ვინმე შესბი“ (ივანე გვარამაძე) კორესპონდენციაში — „სიზუ წავრა, 10 აპრილს“ — ეზება ორბელიანთა გენეალოგიან პოეტის გარდაცვალების-თან დაკავშირებით, ღიპარატ ორბელიანს და სხვ.).
115. სეშბათოთე, დავით. „უმორილესად ესოსოეთ“... [თბილისის გუბ. თავადპანაურთა კრება გრ. ორბელიანის სახელის უკვდავსაყოფად]. („დროება“, 1883, № 83, გვ. 1).
116. დღიური („დროება“, 1883, № 82, (26 აპრილი), გვ. 2. ეზება გრ. ორბელიანის სახელის უკვდავყოფისათვის მისაღებ ზომებს).
117. [გორგი ილიის ძე ორბელიანის განცხადება გარდაცვალებულის პანაშვილის შესახებ]. („დროება“, 1883, № 83, (27 აპრ.) და 84 (28 აპრ.) იგივე: Кан-хан, 1883, № 94, (27 აპრ.) და № 95 (28 აპრ.).
118. დღიური [გრ. ორბელიანის ძეგლის ასაგებად ფულის შეკრების ნებართვა და სხვ.]. („დროება“, 1883, № 84, გვ. 1-2).
119. დღიური („დროება“, 1883, (28 აპრ.). გრ. ორბელიანისათვის ძეგლის ასაგები ფულის შეკრებაზე).

120. შინაური კრონიკა. [თავდაზნაურთა კრების ვადადწვევებზეა გრ. ორბელიანის ძეგლის ასაგებად და სხვ.]. („დროება“, 1883, № 204, გვ. 1-3).
121. კახელი, ი. [ციცქარიშვილი]. „თქვენი პატივცემული გავითის“... [გრ. ორბელიანის ძეგლის აგების საკითხი და სხვ.]. („დროება“, 1883, № 204, გვ. 2-3).
122. წანეიშვილი, ალ. რა ძეგლი აუეგოთ გრიგოლ ორბელიანს? („დროება“, 1883, № 252, გვ. 1).
123. 1883-ე წელიწადი. თბილისი, 1 იანვრის 1884 წ. [1883 წელში გრ. ორბელიანის და ს. მესხის გარდაცვალება და სხვ.]. („დროება“, 1884, № 1, გვ. 1).
124. შინაური კრონიკა [ფოტოგრაფ რიონიშვილის შემოწირულება გრ. ორბელიანის ძეგლის ასაგებად]. („დროება“, 1884, № 4, გვ. 1).
125. თბილისის ქალაქის გამგეობაში... [ხელის მოწერა გრ. ორბელიანის ძეგლის აგებისათვის ფულის შესაგროვებლად]. („დროება“, 1885, № 150, გვ. 3-4).

პოეტური მიძღვებები.

1. ბარათაშვილი, ნიკოლოზ. ძია გრიგოლისთან [ლექსი]. 1836 წ. („ივერია“, 1882, № 4-5. შტრ. პოეტის თხზულებათა აკადემიურ გამოცემებში).
2. ქვერესელიძე, ივ. კნიაზ გრიგორი დიმიტრის ძეს ორბელიანს [ლექსი] („ციცქარი“, 1858, № 3).
3. ზაალოვი, ზაალ. თავადის გრიგოლ დიმიტრის ძის ორბელიანისადმი [ლექსი]. („ციცქარი“, 1861 № 3).
4. ერისთავი, რევაზ შალვას ძე. მის ბრწყინვალეებას გრიგოლ დიმიტრის ძეს თავად ორბელიანს [ლექსი]. („ციცქარი“, 1864, № 2).
5. სამუქაფოდ [გრ. ორბელიანს, პ. იოსელიანს და სხვა ჭურღებს]. („დროება“, 1874, № 431 და № 432).
6. გლეხი. [ი. დავითაშვილი]... „საქართველოზედ მდიდარი...“ [ლექსი სხვათაშორის მოხსენებულია გრ. ორბელიანის]. („დროება“, 1880, № 143, გვ. 1-3).
7. აკაკი [წერეთელი]. საღამო. ვუძღვნი თ. გრ. დ. ორბელიანს [ლექსი]. („დროება“, 1882, № 62, გვ. 1).
8. ვ. თ. [ორბელიანი, ვახტანგ]. თავადის გრიგოლ ზურაბის ძის ჯამბაყურ-ორბელიანის გარდაცვალებაზედ. [ლექსი]. („დროება“, 1883, № 65 (27 აპრილი), გვ. 1 (შტრ. მისი ლექსების კრებულებში).
9. ცაგარელი, ა. დიდებულის პოეტის აჩრდილს [ლექსი]. („დროება“, 1883, № 65 (27 აპრილი).
10. ქვერესელიძე, ივ. თავადის გრ. ორბელიანის გარდაცვალებაზედ [ლექსი]. („დროება“, 1883, № 65, გვ. 1).

11. სილოვან. გრ. ორბელიანის გარდაცვალებაზე (ლექსი). („დროება“, 1883, № 72, გვ. 1).

12. გრემელი, დიმიტრი. პოეტის გარდაცვალებაზე (ლექსი). („დროება“, 1883, № 79 (22 აპრილი)).

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ც. კრიტიკულ-ბიოგრაფიული ლიტერატურა.

ა. ძირითადი ნაწარმი:

1. [გრ. ორბელიანის თაოსნობაზე ქართული წიგნების შეკვლის საქმეში] („მეათობი“, 1869, ნომ.-დევკეშ.).

2. ბიბ. — ბიძია დონიკე. („ცისკარი“, 1871, № 2, გვ. 113-132. რეცენზია წიგნზე: „სადღევრძლო. თქმული ლექსად თ. გრ. ორბელიანისაგან... გამოცემული ივ. კერესელიძისაგან. 1871, ქ. ტფ.“). იგივე: ს. ხუციშვილი, ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიისათვის. ქრესტომატია. ტ. II, 1956, გვ. 114-120.

3. დიმიტრიძე, ნიკ. [ბიბლიოგრაფია]. („დროება“, 1871, № 8 (27 თებერვალი). დადებითად განხილულია „კრებულში“ (1871, № 1 და 2) დაბეჭდილი „სადღევრძლო“. იგივე: ქართული ლიტ. კრიტიკის ისტორიისათვის. ქრესტ. II, გვ. 121.

4. ქავჭავაძე, ილია. „გამოცანა“ [„მოხუცია იგი ქმუბი...“], 1871 წ. 7 დეკ. (სატირული ლექსი) (იხ. პოეტის თხზულ. აკადემიურ გამოცემებში).

5. წერეთელი, აკაკი. ახმედ-ფაშა ქახაბერი [ალეგორიულ ხასიათის პამფლეტი]. („დროება“, 1872, № 29).

6. წერეთელი, აკაკი. 1. „ხარაბუზა დენერალს“ (ზეპირი ვარიანტი პოეტის სატირული ლექსისა. ი. გრიშაშვილის პუბლიკა. „ლიტერატურული გაზეთი“, 1935, № 5); 2. „კოდო-უზების პასუხი“; 3. „პატრიოტის აღსარება“ და სხვ. სატირული ლექსები. იხ. პოეტის თხზულ. აკად. გამოცემებში).

7. წერეთელი, აკაკი. გრიგოლ ორბელიანი (პოეტის გარდაცვალების შემდეგ დაწერილი პორტრეტი. იხ. აკაკის თხზ. აკადემიურ გამოცემებში).

8. სკანდელი, ნ. [ნიკოლაძე]. ჩვენი მწერლობა („კრებული“, 1873, № 3, გვ. 145-202. რეცენზია პ. უშიკაშვილის მიერ 1871 წ. გამოცემულ გრ. ორბელიანის „ლექსების“ შესახებ. იგივე: ქართ. ლიტ. კრიტიკის ისტორიისათვის. ქრესტომატია, 1956, გვ. 204-221; ნ. ნიკოლაძის სხვა შენიშვნები გაფანტულია პუბლიცისტის სხვა ნაწერებში).

9. სკანდელი, ნ. [ნიკოლაძე]. „ჭანდაბა“ („დროება“, 1873; პაროდული ფელეტონი, რომელშიაც აღწერილია: „წლიური სხდომა ქართლის მწერლობის მოყვარულთა“. გრ. ორბელიანი გამოყვანილია „მოხუცი თავმჯდომარის“ სახით).

10. „ამას წინათ ჩვენ ვაცნობეთ...“ [გრ. ორბელიანის წიგნი განსლება და შორედ გამოცემის საჭიროება]. („ღროება“, 1878, № 138, გვ. 1/)

11. „თუ მანამდე ვიღაც გ. შ. შარშანდელი მწერლობის განდობა აღიერება [სხვათა შორის „მემა ბოქვლადის“ გ. ორბელიანი].“ (1878, წიგნი 1).

12. „ვერცხლად, ანტონ. აკაკი წერეთელი. [სხვათა შორის გრ. ორბელიანი და ი. ჰაქვაძის დავლის შეფასება].“ („ღროება“, 1879, № 248, გვ. 3-4; № 249, გვ. 2-3).

13. „ოცნებისა. რუსთაველის პირათ თანამედროვეთა“ [გრ. ორბელიანი და სხვა მწერლებს]. („ღროება“, 1881, № 173, გვ. 1-2).

14. „უბოროტო ბუნება აერთი ნემს შევობისაგან მომხილვა წერილი“ [ქართულ მოღვაწეთა ანტიკლასებზე გამოქმული სიტყვები]. შათ შორის: გრ. ორბელიანი და სხვები. („ღროება“, 1882, № 242, გვ. 2; № 255, გვ. 3).

15. „ხელნაწი. სილოვან. ისტორიული კილო გრ. ორბელიანის“ [ლექსებში (მოეტის იუბილეს გამო)]. („ვერია“, 1882, № 12, ივრე: ქართ. ლიტ. კრიტიკის ისტორიისთვის. ქრესტომათია, II, 1986, გვ. 494-509).

16. „ქაქვაკაძე, ილია. შინაური მიმოხილვა“ („ვერია“, 1883, № 5). [გრ. ორბელიანი და ნიკოლოზ ბარათაშვილი]. (იხ. მოეტის იხ. ავღმშვიტ განიკვნი).

17. „ვერცხლის „ნარკვევის“ გამოტკვევა [ყმათი გრ. ორბელიანის „გაბაშვილდარი“ ლექსების ვარშემი].“ („თეატრი“, 1883, № 33).

18. „ოცნებისა. ეგ ქართული ლიტერატურა (წერილი პირველი). უბოროტ ორბელიანი [მისი ლიტერ. და საზოგ. მოღვაწეობის შეფასება].“ („ვერია“, 1883, № 2 ივრე: ქართ. ლიტ. კრიტიკის ისტორიისთვის, II, 511-519).

19. „მეცნობისა. ი. ვრავოლ ორბელიანის სიკვდილი“ („ღროება“, 1883, № 61).

20. „ოცნებისა გრ. ორბელიანის ლექსების შესახებ, კრიტიკისთვის გამოცემის“ („ღროება“, 1884, № 49, გვ. 2).

21. „ოცნებისა წიგნი: „ქართული კლენდარი“ 1884 წ. გამოც. ნ. შთაწინდელიდან, აღბოთი ი. ნანეთიშვილი [ცხება ს. მესხისა და გრ. ორბელიანის სიტყვადებს].“ („ღროება“, 1884, № 24).

22. „მ. ვადაშვიანოვის გამოსისაგან შეუდგენისა“ [გრ. ორბელიანის ში. დელი]. („თეატრი“, 1885, № 16, გრ. ორბელიანის ცნობილი პორტრეტის აღბოთი ავრეოე გ. გამაშვილი).

23. „შინაური კტორიკა [ი. მუენარევის შიერ გრ. ორბელიანის ქაღ. ლექსი-ნ. ბარათაშვილის წერილებს პოემა და სხვ.]“ („ღროება“, 1885, № 114, გვ. 1-3).

24. „ამ დღევამდე ჩვენა ვნახეთ...“ [გრ. ორბელიანის წიგნი ეგ. „ღროების“ ძველი ნომრები პოეტის შინაშემი].“ („ღროება“, 1905, № 117, გვ. 1).

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

25. ბრიჭერილინიკ. ბარათაშვილისა (მიწერილი გრ. ორბელიანისადმი). („დროება“, 1885, № 206, გვ. 1-3).
26. სურათები ჩვენი პოეტებისა და მწერლებისა (კვადრ. კარ., 1886, № 4).
27. გრიგოლ ქაშაყური-ორბელიანი პორტრეტი (კვადრ. კარ., 1886, № 2).
28. შაჰმინდელი, ზ. (ქიქინაძე). ბესიკი — თ. აღმაშენებელი და თ. გრიგოლ-ორბელიანი. თბილისი, 1886.
29. მოკლე ბიოგრაფიები ქართველ მოღვაწეთა. (საქართ. კალენდარი, 1882).
30. უპაწეშვილი (პეტრე). ბარათაშვილის გვამის გადმოტანა და თ. აღმაშენებლის მღვდელმთავრის წერილი პოეტზე (გრ. ორბელიანთან). („კვადრ.“, 1893, № 3, გვ. 7-10).
31. ზ. ქ. პლატონი-ოსელიანი. ტფილისი, 1893.
32. ჯანაშიას დროშა ვაშალეს... (გრ. ორბელიანისა). პეტსია პელონი ზღაპრებისა (საქ. კალენდარი, 1896).
33. ბაქაშვიძე, კირი. ეტიუდები ქართული ლიტერატურის განვითარების დროებებისათვის. 1801 — 1863. („მოამბე“, 1898, № 5, განკ. II, გვ. 40-69; ნახე მისივე „ეტიუდებში“).
34. ბ. წ. წერეთელი. ვასილ. კრიტიკული წერილები. I. ხელოვნური ლიტერატურა. II. სამი პოეტი: გრ. ორბელიანი, ნ. ბარათაშვილი, აკაკი წერეთელი. („აკაკის კრებული“, 1899, № 5, განკ. II, გვ. 33-63).
35. მესხია, სერ. ნაწერები. თბილისი, 1903.
36. დიპლომატი. ჩვენი მწერლები და მწერლობა (ნ. ბარათაშვილი, უიოსთაი, გრ. ორბელიანი, ვ. ორბელიანი). („მოგზაური“, 1904, № 7-8).
37. მუცხარაგია, იონა. ცხოვრება და ღვაწლი გრიგოლ-ორბელიანისა („მოამბე“, 1904, № № 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 1905, № 2, 3; ცალკე გამოცემით თბ., 1905, იგივე წიგნში: „ქართველი მწერლები“, ტ. II, 1941).
38. თბილისის ამბობებმა ანუ დიდი პეტრი 1865 წ., პოეტ გ. ორბელიანი და ნიკ. ჭავჭავაძე. ზ. ქიქინაძისა. თბილისი, 1906, 32 გვ.
39. ბაქაშვიძე, კირი. ეტიუდები... I ნაწილი. ქუთაისი, 1912.
40. ხაბანაშვილი, აღ. ქართული სიტყვიერების ისტორიის ეტიმოლოგია (საფუნე). გამოც. მეორე. ტფილისი, 1917, გვ. 24-32 (ა. ხაბანაშვილი გრ. ორბელიანს ეხება აგრეთვე გერმ. „ნაკადულში“ 1910, № 10).
41. ბოძლოელი, ნიკოლოზ. ბარათაშვილი და მისი დრო. თბილისი, 1920.
42. ნიკ. ბარათაშვილის წერილები გრ. ორბელიანთან (იხ. ნიკ. ბარათაშვილის თხზულ. ავადმყოფი გამოცემებში: თბილ., 1922, 1939 და 1945 წწ.).
43. წინდუაძე, მის. გრიგოლ-ორბელიანის გამომქვეყნებული...

59. გაწერელია, აკ. ნატროშვილი, გ. კეკელიძე, კ. ბე-19 ნათ-
ქუნის ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია. თბილისი, 1939 (მარ. 1940, 1941/
1944, 1948, 1949 და 1950 წ.წ. გამოცემები).

60. ლიტერატურის მატანე, № 1-2; თბ., 1940.

61. შეუენარგია, იონა. ცხოვრება და ღვაწლ ბეზბეზბეზბეზბე
ანისა (დაუბეკლავი თავები). პუბლიცია ს. ცაიშვილისა („ლიტერატურის მა-
ტანე“, 1940, № 1-2, გვ. 295-341 თავები XXII-XXVIII).

62. ასათიანი, ლევან. ცხოვრება აკაკი წერეთლისა. თბი-
ლისი, 1940 (გვ. გვ. 200, 219, 256-264).

63. ჭავჭავაძე, ალექსანდრე. თბხულეზანი. ი. გრიშაშვილის
წინათქმით, შენიშვნებით და რედაქციით, თბ., 1940.

64. შახარაძე, ა. გრიგოლ ორბელიანი. თბ., 1944.

65. ჭილია, სერგეი. გრ. ორბელიანისა და ნ. ბარათაშვი-
ლის ლიტერატურული ურთიერთობისათვის („მნათობი“, 1944,
№ 3. აგრეთვე მისივე წიგნში: „ლიტერატურული წერილები“, თბილისი, 1946,
გვ. 3-27).

66. გაწერელია, აკ. გრიგოლ ორბელიანი [ბროშურა]. თბ.,
1945.

67. რედაქცია. გრიგოლ ორბელიანის უცნობი პორტრე-
ტი (ვაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1946, № 3 (99)).

68. რადიანი, შ. ნიკ. ბარათაშვილი და ქართული რომანი-
ტიზმი. თბ., 1946.

69. ასათიანი, ლევან. გრიგოლ ორბელიანი. მონოგრაფია.
თბ., 1947.

70. ჭიქოძე, გერონტი. ქართული ლიტერატურის ისტო-
რია XIX საუკ. თბ., 1947.

71. რადიანი, შ. ლიტერატურული შემკვიდრეობა. წიგნი I,
თბ., 1947.

72. ნატროშვილი, გიორგი. გრიგოლ ორბელიანი (მის წიგნში
„ლიტერატურული ეტიუდები“, თბ., 1947, გვ. 126-146).

73. გაწერელია, აკ. ნიკოლოზ ბარათაშვილი. მონოგრაფია,
თბ., 1947.

74. გაწერელია, აკ. ლიტერატურული ცნობები ჭავ. „სამ-
ქოთა მსწავლებელი“, 1949, № 40 (1048). გ. ორბელიანი — მკითხველი საადისა
და ვაგიფის ლექსთა რუსული თარგმანებისა. ეზეზა აგრეთვე ალ. ჭავჭავაძის შიერ
საადისა და ჰაფიზის ლექსების ქართულად თარგმნის საკითხებს). შტრ. მისივე
ლიტერატურული წერილები. თბ., 1954.

75. რადიანი, შ. ახალი ქართული ლიტერატურა. თბ., წიგ-
ნი I, 1949.

76. მცირე თეატრი და გრ. ორბელიანი („ლიტერატურა და ხე-
ლოვნება“, 1949, № 93 (288)). წერილი წარმოადგენს გრ. ორბელიანის „წერილ-“

ნოს" 1 ტომში გამოქვეყნებული პოეტის „დღიურის“ ნაშრომების კრებული
წიარის დასახელებული შტრ. „წერილები“, ტ. I, გვ. 83-218-219).

77. გარსამაია, სერგი. გრიგოლ ერბელისანი (ლიტერატურული
მბ., 1950.

78. გარსამაია, აკაკი. გრიგოლ ერბელისანი (ლიტერატურული
მბ., სსრ პოეტური და მეცნიერული ცოდნის გამავრცელებელი საზოგადოები-
გამოცემის ნაშრომები ამ პირობიდან სათაურით „გრ. ერბელისანის პოეზია (და-
ხედებით 120 წლის შესრულების გამო)“ მბ. გვ. „ლიტერატურა და ხელო-
ნება“ 1950, № 39 (336).

79. გარსამაია, ს. ახალი ლიტერატურის ქართულის ისტორიკა, (სსრ-
თბილ., 1955, № 31).

80. ხალთბუნელი, შ. სალიტერატურის საზოგადოებრივი
წარმომადგენელი, მბ., 1938.

81. გარსამაია, აკაკი. ალ. თბილისის ამქრების 1865 წლის
გამოცემის ისტორიისათვის (სტალინის სსრ. თ. ს. უნივ. შრომები,
ტ. XI, 1949).

82. გარსამაია, აკაკი. გრიგოლ ერბელისანის საზოგადოებრივი-პოლი-
ტიკური შრომები (ალ. წულუაშის სსრ. ქეთისის სახელმწ. პედაგოგიკის
ინსტიტუტის შრომები, VI, 1948).

83. გარსამაია, აკაკი. ლიტერატურული ნაშრომები
მბ., 1950. მეორე გამოცემა, 1957.

84. გარსამაია, აკაკი. პოეტი და პატრიოტი (გრ. ერბელისანის
გვ. 70 წლის თავის გამო). „კომუნისტი“, 1953, № 78, 2 აპრილი).

85. გარსამაია, სერგი. გრიგოლ ერბელისანი (ლიტერატურული
გვ. 100). 1952, № 9, 10 აპრილი).

86. გარსამაია, აკაკი. გრიგოლ ერბელისანის საზოგადოებრივი-
პოლიტიკური და პედაგოგიკის „მოძღვრული რუს მეომართა ბანაკში“.
(სტალინის სახელმწიფოს სახელმწ. უნივერსიტეტის შრომები, 1954, ტ. 53,
გვ. 66-179-204).

87. გარსამაია, აკაკი. ქართული მწერლები. I. ს. ციხელი-
ლის რედაქციით. თბილისი, 1954.

88. ხალთბუნელი, შ. ახალი ქართული ლიტერატურა. I.
მბ., 1950, გვ. 130-183. (სტალინის სახელმწიფოს სახელმწ. უნივერსიტეტის
შრომები, VI, 1948).

89. გრიგოლ ერბელისანი (სწიგნები ახალი ქართული ლიტერატურის
ისტორია, თბილ. სსრ. უნივ. გამოცემა, 1956).

90. გარსამაია, აკაკი. გრიგოლ ერბელისანის „მოსკოვის აღ-
წერა“ (სსრ-თბილ., 1953, № 2, გვ. 169-180. შესავალი — გვ. 169-171).

91. გარსამაია, აკაკი. გრიგოლ ერბელისანის გრაფი-
კული ნაშრომები (სსრ-თბილ. სახელმწიფოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის
შრომები, VI, 1948). იმავე საკითხზე: ა. სოფია, გრიგოლ ერბელისანის
ტ. IX, სსრ-თბილ., 1955, გვ. 173-177). იმავე საკითხზე: ა. სოფია, გრიგოლ ერბელისანის

დამოკიდებულება საგლებო რეფორმისადმი. (სტუდიის საბ. პედაგ. ჟურნალის შრომები, 1952, № 7).

92. ქართული კრიტიკის ქრესტომატია, ტ. II, ს. ზეცოშვილის რეკონსტრუქციით, თბ., 1956.

93. ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია. I, თბ., 1956.

94. ქუშბურაძე, ჯუშბურ. ნარკვევები ქართული ლიტერატურისა და კრიტიკის ისტორიიდან. თბ., 1958.

95. გეწაძე, ა. გრიგოლ ორბელიანი. გარდაცვალების 75 წლისთავი (განხ. „თბილისი კომუნისტო“, 1958, № 41 (1648) 5 აპრ.

96. შანტარაძე, აბ. დოკ. გრიგოლ ორბელიანი (განხ. „კომუნისტო“, 1958, № 78 (11082) 2 აპრილი).

97. შიშინია, ეთერ. დიდი ქართველი მოეტე (განხ. „თბილისი კომუნისტო“, 1958, № 66 (11669) 10 აპრილი, 2 აპრილი).

ბ. რუსულ და უცხოურ ენებზე:

1. Иоссаваши, Платон. Библиографическая заметка. „Кавказ“, 1871, № 22 „ს. დღეგრძელოს“ განხილვა.

2. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона, т. 18, стр. 800. СПб. 1893.

3. Хаханов, Александр С. Очерки по истории грузинской словесности. Выпуск 4-й. Литература XIX века. Москва, 1906 (стр. 165—184. Киев. Гр. Орбелиანი (1804—1883).

4. Большая советская энциклопедия, т. 19, стр. 482. Москва, 1950.

5. Тацарияшвили, Р. Орбелиანი Григорий (1804—1883). сб. „Литературная энциклопедия“, т. 8, стр. 309-310. 1934.

6. Грузинские романтики. Л. д. 1940.

7. Горисов, В. Григорий Орбелиანი (к 60-летию со дня смерти) (газ. „Заря Востока“, 1943, № 76 (5922).

8. Гандерман, Алакий. Николай Бараташвили. Монография. Изд. „Заря Востока“, 1945 (რეფნობა В. შადური-ის, сб. „Советская книга“, Мценск, 1946, № 6-7, стр. 116-117).

9. Церетели, Алакий. Перезитос. Второе переработанное издание. Пер. Е. Гогоберидзе. Москва 1-59 (стр. 128—131: „Григорий Орбелиანი“).

10. Радвани, III. Выдающийся грузинский поэт („Заря Востока“, 1953, № 78, 4 апреля).

11. Барамидзе, А., Радвани III., Жгенти, В. История грузинской литературы. М. 1953, стр. 55—58). მეორე გამოც. მ., 1958.

12. Шадури Вако. Декабриетская литература... Изд. „Заря Востока“, Тб., 1958.
13. Literatura Gruzinska Art. Leista. „Ateneum“, Marzee, 1884 (об. „ივერია“, 1887, № 5—6. მოხსენებელი ყოფილა გრ. ორბელიანი).
14. Leist, Art. Das Georgische Volk. Dresden, 18.
15. Die Grosse Brockhaus. Siebenter Band.
- 16 Die Literaturen Westasiens und der Nilländer von Alecander Baumgarten S. I. Freiburg in Breisgau 1925 („Die georgische Literatur“).
17. Die Neue Russland, Oktober, 1926, p. 58—60.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

აკაკი გაწერელია — გრიგოლ ორბელიანი	05
ჭუმბურ ქუმბურძე — გრიგოლ ორბელიანის პროზა	094

ღ ი რ ი კ ა (1827—1883)

1827—1832

1. ანტონს	3
2. ნ-დში [როს გბედავ, მნათო]	5
3. მასვე	6
4. ეკატერინე ჭავჭავაძისას	7
5. მტირალ ნ...ს	8
6. მუხამაზი [ნუ მასმეე ლეინოს...]	9
7. ნ...დში [მნათობო, თვით შენ აღმზხენ...]	10
8. [დავით ორბელიანზე]	11
9. დ[ავით] ყორ[ღანაშვილს]	12
10. მ...დში [თაფვიანისმცემელთ როს გუნდი]	13
11. იარალის	14
12. გაზაფხული	18
13. გამოსალმება	20
14. ლამე	22
15. შირზაქანას ეპიტაფია	24
16. ს [მერცხალნი — თვალნი შენნი...]	25
17. ე-სა [ვინცა გაგონობს...]	26
18. ალბომში [როს გარდაშლიდე]	27
19. * * * [მისი სახელი კიციხეთა...]	28
20. * * * [პე ივერიათ...]	29
21. * * * [დღესა ამას სიყვარულმან...]	30
22. ფ რ ა გ მ ე ნ ტ ე ბ ი. წ ვ რ ი ლ ი ლ ე კ ს ე ბ ი	31
23. ს ა ტ რ ფ ი ა ლ ო ლ ე კ ს ე ბ ი	32
24. [რუსთაველზე]	37

25. შეხამება [არავისთვის მე დღეს არა მცალიან...]	40
26. საფთხნავის მიბაძვა [ქიანური, შალღად...]	40
27. საღომეს ზეყანა მკერვალის შავიერ	40
28. 6... [მე, საყვარლო, ვის შიერ...]	40
29. ჩემს დას ეფეშისა	45
30. მესამბაზი [სულით ერთნო...]	49
31. სო...ორ... [ვარდი ხარ? — არა...]	51
32. ჩემი ეპიტაფია	53
33. აღზომში ღრავინია [მკერვალისას]	54
34. ♣♣ [ვინც ვნახოს...]	57
35. საღამო გამოსაღშებისა	58
36. ♣♣ [მე, ვინც...]	60
37. შოკონება	61

28. დიმიტრი ობიკაშვილის დარღები	62
29. შეხამება [კინდ შექონის...]	65
40. პახეხი შვილია	67
31. დროების ათი [ღის იგზილე	73
32. თამარ მეფის საცე ზეთინის გვღესიაში	76
33. მუშა ბოქელაძე	79
34. ესალმუნ	83
35. ანარფეშაძე	84
36. კირტის სიმღერა	84
37. ♣♣ [იმელო...]	85
38. ♣♣ [დაეშერღია...]	85

ე პ ო ს ი (1827—1870)

39. საფღვღვრძველო	89
-------------------	----

მიბაძვები და თარგმანები (1830—1864)

39. ♣♣ [ვეჯოესკოდამ...]	109
31. ღზინი [მიბაძვა ზეშენისა]	110
32. აღმარება [მიბაძვა რიღეევისა]	111
33. ვეჯოესკოდამ [მას უხაროდეს...]	112
34. ვირი და ზღღღღღღი [კრილოვიდამ]	114
35. სოღღღღღღი და შღღღღღღი [კრილოვიდამ]	115

56. ნადირთა ჳირი (კრილოვიდამ) 111
 57. შიბაძე პუშკინისა (სიცოცხლე ფუჳო) 120
 58. შთანი შალაღნი (ლერმონტოვიდამ) . . . . .

ეროვნული
 ბიბლიოთეკა

ვარიანტები (დექსებისა და პოემებისა):

59. ძეგოვსკიდამ [ჳიი სოფელო...]	125
60. * * [გულნი ივერთა...]	126
61. * * [ლეკი, ოსშალო და სჳარსი...]	127
62. ტოლუბაში (I)	128
63. ტოლუბაში (II)	136
64. [„ტოლუბაში“-ღან]	145
65. ჩემი ეპიტაფია (I)	148
66. ჩემი ეპიტაფია (II)	149
67. გამოცანების პასუხი	150

პ რ ო ზ ა (1824—1878)

I. დღიურები (1831 — 1839)

68. შგზავრობა ჩემი ტფილისიდამ პეტერბურღამდის	155
69. [დღიური 1836 წლისა]	265
70. [დღიური 1839 წლისა]	283

II. მხატვრული ესკიზები (1824 — 1835)

71. ან...დში	289
72. [ზამთრისა ქარი გრიალებს]	290
73. ნ. ე. შ.	291
74. ანბავი რიგის ლოშპიტალში ნათქვაში	293

III. შენიშენები და ჩანანერები

(1830 — 1835)

75. [ენობები ლეკების შესახებ]	296
76. საქართველო ჩემის დროისა	298
77. ჳაზრნი მსწავლულთა ჩვენის პლანეტის შექმნისათვის ანუ მიწისა	300
78. [სხედასხვა შენიშენა]	301
79. [სიტყვა წარმოთქმული 1863 წელს თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა კრებაზე]	304
80. ჩემი ჳაზრი ბატონ-ყმოზის საქმეზე	305
81. განთავისუფლებისათვის გლეხთასა მებატონეთ ყმოზისაგან და სამ-ქობინაროდ შათის მღგოშარეობისა	308
82. [შენიშენები თბილისის ამქართა მღელვარების შესახებ]	310

IV. კ რ ი ტ ი კ ა (1978)

83. მგზავრობა სვანეთისაკენ გ. წ. (ვანხილვა)

ეროვნული

312

V. თ ა რ გ მ ა ნ ე ბ ი (1824 — 1888)

ბიბლიოთეკა

84. ალღელორია	331
85. საჰნი შეგობარნი	333
86. მაცთუნებელი	335
87. საღამოს ჩაიზედ	382
შენიშვნები (ლირიკისა, ეპოსისა და თარგმანებისათვის)	435
ტექსტისათვის (" " ")	453
შენიშვნები (პროზისათვის)	517
ბიბლიოგრაფია	573
გამომცემლობისაგან	599

გამომცემლობისათვის

ეს წიგნი გრიგოლ ორბელიანის თხზულებათა სრული კრების პირველი გამოცემაა. წიგნში თავმოყრილია ავტორის დღემდე ცნობილი ყველა პოეტური და პროზაული ნაწარმოები. გრიგოლ ორბელიანის ნაწერების მნიშვნელოვანი ნაწილი პირველად ქვეყნდება.

გრიგოლ ორბელიანის პოეტური ნაწერები გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები დაურთო და ბიბლიოგრაფია შეადგინა ა. გაწერელიამ, ხოლო პროზაული ნაწერები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ჯ. ჭუმბურიძემ.

ГРИГОЛ ОРВЕЛИანი

Полное собрание сочинений

(На грузинском языке)

Изд-во „Сабчота Мцрალი“

* *

Типография изд-ва „Сабчота Мцрალი“

19 Тбилиси 59

Плехановский, 181

* *

რედაქტორი ხერგი კვიციანი

გამ-ბის რედაქტორი ნ. ზომერციკი

მხატვარი ი. ჯანაშვილი

ტიპოგრაფიკული ნ. ნანუაშვილი

კორექტორი თ. იოსელიანი

* *

გადაეცა წარმოებას 15.IX, 1958 წ., ხელ-
ნაწერილია დასაბეჭდად 3.III, 1959 წ.,
ანაწყოების ზომა 6×9,25. საალრიცხო-
საგამომცემლო თაბახი 35,17, სასტამბო
თაბახი 44,25, ჭალადის ზომა 60×84^{1/16},
ტირ. 30.000, შვედ. № 646, უფ 01030

* *

გამ-ბა „საბჭოთა მწერალის“ სტამბა

თბილისი, პლეხანოვის, 181

ფასი 22 მან. 63 კპ.

ირივნულ
ბიბლიოთეკა